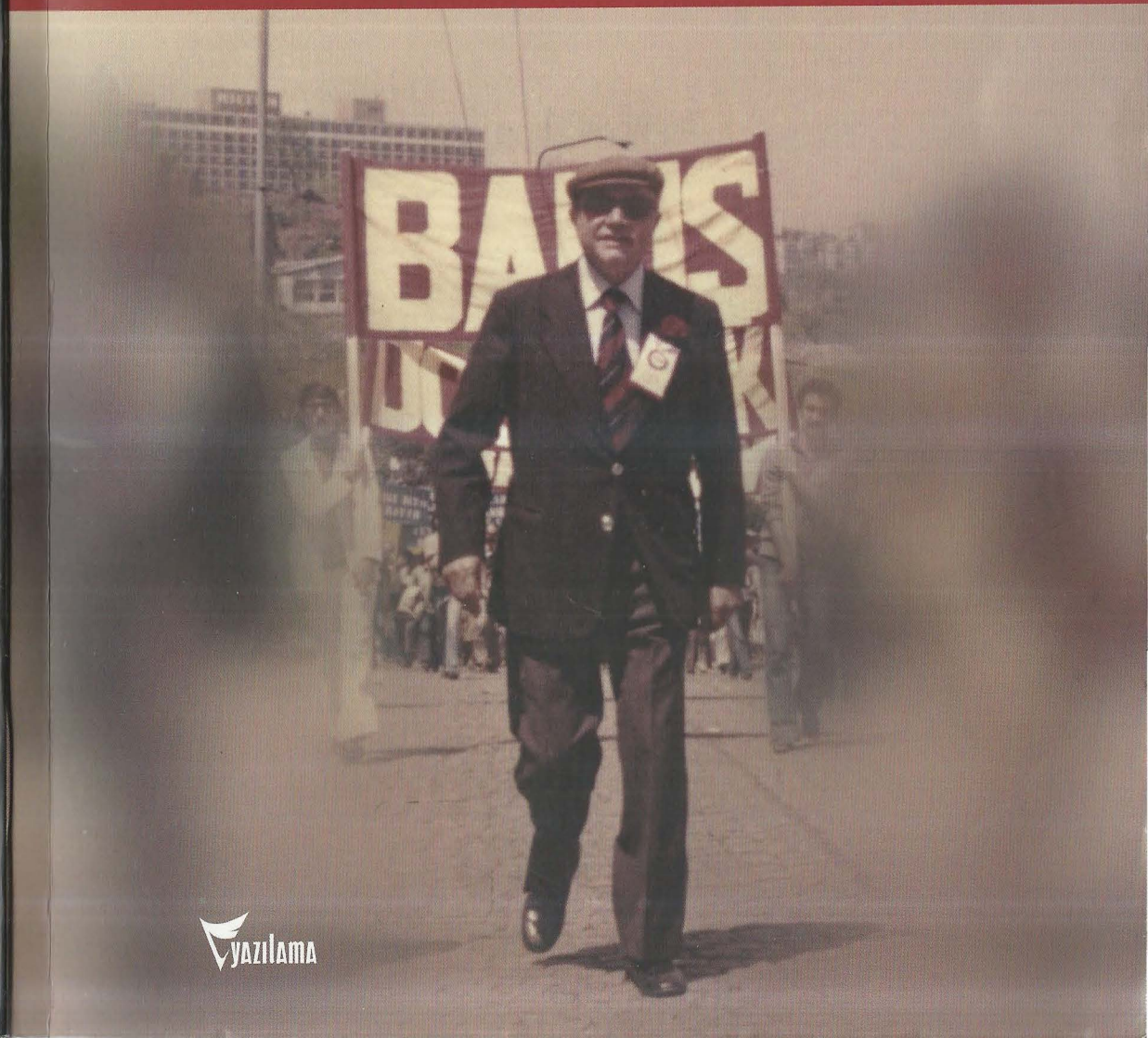
MAHMUT DİKERDEM Eserler

Derleyen: E. Zeynep Güler

MAHMUT DİKERDEM
Eserler

"Salon Verir, Sokak Alırız"

Derleyen: E. Zeynep Güler

Yazılama

Mahmut Dikerdem
Eserler

"Salon Verir, Sokak Alınız"

Mahmut Dikerdem
Eserler

"Salon Verir, Sokak Alırız"

Derleyen: E. Zeynep Güler

Yazılama Yayınevi: 78
Yaşamın İçinden: 10

Kapak Tasarımı: Levent Karaoğlu
Sayfa Tasarımı: Yiğit Berker Karanlık
Birinci Baskı: Eylül 2013
ISBN: 978-605-5892-88-3

© Yazılama Yayınevi

Baskı: Kayhan Matbaacılık
Güven San. Sitesi C Blok No: 244
Topkapı - İSTANBUL (0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)
Matbaa Sertifika No.: 12156

İrtibat: Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker cad. Osmancık sokak Betül Han 9/13
Kadıköy - İSTANBUL
0 216 338 52 59

www.yazilama.com
iletisim@yazilama.com

Mahmut Dikerdem
Eserler

"Salon Verir, Sokak Alırız"*

Derleyen: E. Zeynep Güler

YAZILAMA

* *Yaprak Dergisi*, Birinci sayısı, 1 Ocak 1949.

Doç. Dr. Emine Zeynep Güler: Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yaptı. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışıyor, ders veriyor. Temel olarak siyaset sosyolojisi alanında çalışan Güler'in kent ve mekânın dönüşümü ile hafıza mekânları üzerine çalışmaları devam ediyor. Çeşitli dergilerde yayınlanmış yazıları ve *"Şu gemide ah ben de olsaydım..." Çanakkale'den Savaş Dışı Anılar* ve *Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nâsırcılık: Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek* isimli iki kitabı bulunuyor.

İçindekiler

GİRİŞ

Düşüncenin ve Mücadelenin İnsanı:
Büyükelçi, Barış Derneği Başkanı Mahmut Şerafettin Dikerdem
E. Zeynep Güler.....12

BİRİNCİ BÖLÜM
MAHMUT DİKERDEM - YAZILAR

Türkiye Ziraate Müstenit Bir Sanayi Memleketi Olmalıdır, 30 Nisan 1932..... 31

AKŞAM GAZETESİ

Birinci Sulh Konferansı, 13 Ağustos 1946 35
Boğazlar Meselesi, 20 Ağustos 1946..... 38
Filistin Meselesi, 27 Ağustos 1946 40
Bulgaristanla Sulh, 7 Eylül 1946 42
Yunan Plebisiti, 19 Eylül 1946..... 44
Wallace Hadisesi, 28 Eylül 1946 46
Boğazlar Hakkında İkinci Rus Notası, 5 Ekim 1946..... 48
Amerika'nın Dış Politikası, 15 Ekim 1946 50
Fransız Anayasası, 23 Ekim 1946 42
Birleşmiş Milletler Kurulunun Toplantısı, 29 Ekim 1946 54
Dünya Barış İstiyor, 30 Aralık 1946..... 56

YAPRAK DERGİSİ

İleri-Geri, 1 Ocak 1949..... 58
Şiir Anlayışları, 15 Ocak 1949 60
Toplum İçinde Sanatkâr, 1 Şubat 1949..... 62

Bilim Düşüncesi, 15 Şubat 1949 64
Köylü Tembel mi?, 15 Mart 1949 65
Düşünce Hürriyeti, 1 Nisan 1949 67
Harcanan İstidat, 1 Nisan 1949 69
Dergiler, 15 Nisan 1949 70
Tarih Karşısında Sorumluluk, 1 Mayıs 1949 72
Özel Hayat Romanları, 01 Mayıs 1949 74
Köylüyü Kalkındırmak İçin, 1 Haziran 1949 76
Kurtuluş Yolu, 15 Kasım 1949 78
Halk İçin, 1 Aralık 1949 80
Madde Ruh, 15 Aralık 1949 82
20. Yüzyıl Ortasında İnsan Hakları, 01 Ocak 1950 84
Halktan Çözülen Aydın, 15 Ocak 1950 86
Demokrasi'de Kahramanlık, 01 Şubat 1950 88
Kabahat Teknikte mi?, 15 Şubat 1950 90
Tarafsızlar, 01 Mart 1950 (1 Nisan 1950) 93
Aşırı, 15 Mart 1950 (15 Nisan 1950) 95
Birbirine Bağlı İşler, 01 Mart 1950 97
Halk Kültürü, 1 Mayıs 1950 99
Nelere Bağlanmalı?, 1 Haziran 1950 101
Yağmurdan Doluya, 15 Haziran 1950 103

ÖNCÜ GAZETESİ

Arap Sosyalizmi Doğuyor, 4 Mart 1962 105
Milletler Uyanıyor, 14 Mart 1962 108
Basını Bekleyen Ödev, 21 Mart 1962 110

YÖN DERGİSİ

Faşizm Tehlikesi Kapıdadır 112

Dış Politika, 17 Ocak 1962 114
Özel Sektörle Kalkınma, 28 Şubat 1963 116
Coşkun Kırca'nın ilericilik anlayışı,18 Kasım 1966 118
İleriye Bakış, 26 Ocak 1967 121
Okuyucu'dan YÖN'e 121

FORUM DERGİSİ

Tek Yol, 01 Ocak 1969 125

CUMHURİYET GAZETESİ

Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol - Kıbrıs Çıkmazı, 15 Ocak 1976 130
Yunan Hükümeti'nin Tutumu Türk Kamuoyunda Kuşkular Yaratmıştır..., 19 Ağustos 1976 136
Kıbrıs: Nasıl bir Çözüm?, 11 Kasım 1976 141
Carter'ı Beklerken, 4 Ocak 1977 147
Hindistan Yol Kavşağında, 15 Mart 1977 150
Seçimler ve Dış Politika, 17 Mayıs 1977 153
Dünya Barış Günü, 1 Eylül 1977 156
Bir Konferansın Ardından, 29 Eylül 1977 158
Gizli Diplomasi, 24 Ekim 1977 161
Ortadoğu'daki Gelişmeler, 7 Aralık 1977 164
Barış Konferansı, 25 Şubat 1978 167
Nötron ve Ötesi, 20 Ağustos 1981 171

MİLLİYET GAZETESİ

"Her Hafta Bir Sohbet", 3 Mart 1975 174

Düşünenlerin Forumu

Asya'daki Değişim: ABD, Dünya ve Türkiye, 27 Nisan 1975 183
Pakistan, Nasıl Karıştı, 1 Mayıs 1977 187

Mısır, İsrail, Ortadoğu ve Türkiye, 11 Aralık 1977 190
İran'da Nasıl Bir Düzen Oluşuyor?, 25 Şubat 1979 194
Carter-Brejnev Forumu ve SALT II, 17 Haziran 1979 199
Irk Ayrımıyla Savaş Haftası ve Güney Afrika , 25 Mart 1979 202
Barış Derneği Başkanı Dikerdem'in Açıklaması, 7 Ekim 1978 205

Hariciye Çarkı Milliyet Gazetesi'nde tefrika edilince bazı eleştiriler gelir, Mahmut Dikerdem eleştirileri gazete sayfalarında yanıtlar:

Genel Yanıt 1
Tarihe Mal Olmuş Kişileri Tabu Olmaktan Çıkarmak Gerekir, 16 Mart 1980 207

Genel Yanıt 2
Türk-Sovyet İlişkilerinin Bozulmasında Bazı Gerçekler
Göz ardı Edilmektedir, 17 Mart 1980 210

Yanıt 1:
Rusya'daki Soydaşlarımızla İlgilenmek "Tehlikeli Bir Serüven"di, 30 Mart 1980 213

Yanıt 2:
Molotof'un Çağrısıyla Saraçoğlu'nun Gidişi Arasında Sovyet Politikasında
Çok Şey Değişmişti, 31 Mart 1980 215

POLİTİKA GAZETESİ

Dış Politikada Tutarlılık, 28 Haziran1979 218
U2 Sorununun Ortaya Çıkardığı Gerçekler, 21 Haziran1979 221

DÜNYA GAZETESİ

Dış Politika ve Kamuoyu, 9 Kasım 1978 223

GÜNAYDIN GAZETESİ

Üçüncü Dünya'ya Yönelmemiz İçin Önemli Fırsatlar Var, 17 Mart 1978 225
Bir Büyükelçinin Kıbrıs Dosyası, 21-22-23 Nisan 1978 227

GÖRÜŞ DERGİSİ

Dünya Barış Yılının Ardından..., Ocak 1987 230
Mahmut Dikerdem ile söyleşi, Temmuz 1988 233

ALINTERİ DERGİSİ

Niçin Türk-Yunan Gerginliği?, Ocak-Şubat 1987 239
Kaynayan Kazandaki Türkiye 1, Mart 1987 242
Kaynayan Kazandaki Türkiye 2, Nisan 1987 244
Suçlu Amerikan Kongresi mi?, Mayıs 1987 247
Silahsızlanmayı Kim İstemiyor?, 1 Temmuz 1987 250
Türkiye Barış Derneği Başkanı Mahmut Dikerdem: "Türk-Yunan Dostluğu Halklara Dayandığı Oranda Yaşayabilecektir", 15 Mart 1988 252

DÜŞÜN DERGİSİ

Askeri Paktları Eleştirmeyen
Bir Barış Örgütünün İşlevi Ne Olabilir?, Nisan 1986 255
Barış İçin Verilen Savaşım,
Demokrasi İçin Verilen Savaşımdan Ayrılamaz, Haziran 1986 257
Hiroşima'nın Öğrettikleri, Ağustos 1986 262
Uluslararası Barış Yılı, Kasım 1986 265

BİLİM VE SANAT

Savaş da Yargılanır, 1985 268
Barışa Giden Yolda Helsinki Belgesi, Eylül 1985 271
Dünya Barış Yılını Karşılarken Ocak 1986 274
Barış-Demokrasi Savaşımı Bir Bütündür, Mart 1986 276
Atatürk Barış Ödülü, Haziran 1986 280
Barışa Çağrı, Eylül 1986 284
NATO'ya Bağlılık Türk Dış Politikasının Değişmez İlkesi Değildir, Ocak 1987 286

GÜN DERGİSİ

1986 Barışa Özlem Yılı..., Ocak 1986 288

ABECE DERGİSİ

Mahmut Dikerdem ile Söyleşi, Eylül 1986 .....

PETROL-İŞ DERGİSİ

Yıl Bitti, Barış Savaşımı Sürüyor, Kasım-Aralık 1986 299

OTOMOBİL-İŞ DERGİSİ

İşçi Sınıfı ve Barış, Nisan 1987 304

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ DERGİSİ

Sovyetler Birliği ve Barış, Kasım 1988 306

TÜRKİYE MÜHENDİSLİK HABERLERİ DERGİSİ

Nasıl Bir Barış?, 1990 312

İKİNCİ BÖLÜM
MAHMUT DİKERDEM - KİTAPLAR

Bir Büyükelçinin Anıları: Ortadoğu'da Devrim Yılları (Birinci Cilt) 317

Bir Büyükelçinin Anıları: Üçüncü Dünyadan (İkinci Cilt) 425

Hariciye Çarkı: Anılar 497

Direnenler: Barışın Savunmasıdır 615

Barış ve Sosyalizm Yazıları 731

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MAHMUT DİKERDEM - KONUŞMALAR

Barış Derneği'nin Resmen Kurulması Nedeniyle
Dernek Başkanı Büyükelçi Mahmut Dikerdem'in Açıklaması, 3 Nisan 1977 765

Lastik-İş 19.Genel Kurulu Mahmut Dikerdem Konuşması, 28 Haziran 1977 767

Helsinki Nihai Senedi Konulu Sempozyum Açış Konuşması,
Harbiye Şehir Tiyatrosu, 1 Eylül 1977 769

Akdeniz Barış Konferansı, 9 Şubat 1978 773

Barış Derneği 1.Olağan Genel Kurulu Açış Konuşması, Mart 1978 776

İlerici Gençlik Derneği'nin
1. Olağan Kongresi'nde Yaptığı Konuşma, Mayıs 1978 779

TÜTED -Tüm Teknik Elemanlar Derneği- 4.Olağan
Genel Kurulu'nda Genel Başkan Mahmut Dikerdem'in
Türkiye Barış Derneği Adına Konuşması, 3 Haziran 1978 781

15. Antalya Uluslararası Sanat Şenliği'nde düzenlenen
"Barış Gecesi"nde Konuşma, 4 Temmuz 1978 784

Barış Savaşımı ve Silahsızlanma, 10 Temmuz 1978..... 787

Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Toplantısı
Açış Konuşması, 19 Ağustos 1978..... 792

Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem'in Konuşması, 7 Eylül 1978..... 796

Barış Derneği Üye Toplantısında Konuşma, Ekim 1978 800

Türkiye Barış Parlamentosu Açış Konuşması, Ekim 1978 807

Barış Derneği'nin 2. Kuruluş Yıldönümü Konuşması, 1979 810

Barış Derneği 2. Olağan Genel Kurulu Konuşması, 3 Nisan 1980 812

Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturum,
İstanbul, 26-27 Ocak 1980..... 819

Mahmut Dikerdem'in Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi
Sosyalist Grubu'nun İstanbul'da Düzenlediği Toplantıda Yaptığı Konuşma,
30 Haziran 1986. 822

Mülkiyeliler Birliği'nde, Barış Yılının Sonunda Yapılan Konuşma Metni
Ankara, Kasım 1986 825

Ölümünün Birinci Yıldönümünde Behice Boran'ı Anma Toplantısı,
Moda Sineması, Ekim 1988..... 833

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MAHMUT DİKERDEM - MEKTUPLAR

Dikerdem'in Başbakan Bülent Ecevit'e Mektubu, 17 Ocak 1979 837

Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Konulu Mektup, 26 Mayıs 1980 839

Mehmet Ali Dikerdem'e Mektup, 9 Kasım 1983 841

Mehmet Ali Dikerdem'e Mektup, 23 Aralık 1983..... 842

Mehmet Ali Dikerdem'e Mektup, 2-3 Mayıs 1989..... 843

Mahmut Dikerdem'den F.Almanya'da G.Doğan Görsev'e Mektup (1 ve 2)
1989-1991..... 844

GİRİŞ

Düşüncenin ve Mücadelenin İnsanı: Büyükelçi, Barış Derneği Başkanı Mahmut Şerafettin Dikerdem

1980'li yılların ortalarında bilgisayar oyunlarının yeni yeni hayatımıza girdiği dönemde, bugün çok ilkel görünen Commodore 64'le oynanan dönemden hatırımda kalan bir oyun var: *Raid Over Moscow*, yani Moskova'ya Saldırı... 1980'lerde böyle oyunlar üretiliyor, bizde de oynanıyordu. Bütünüyle dehşet dengesi anlayışını ve Yıldız Savaşları mantığını yansıtan bu oyunda "onlar" Amerikan kentlerini vurmadan "bizim" Rus şehirlerini vurmamız amaçlanıyordu. Kaleler, askeri üsler, askeri tesisler değil, şehirlerin vurulduğu böyle çok oyun olduğuna eminim, üstelik gelişen teknoloji ile ilk örneklerin ilkelliğinden kurtulup sokak sokak savaşıp insanların vurulduğu, kan, şiddet ve nefretle "ayrıntılandırılmış" oyunlar oynuyor çocuklar, gençler, bir türlü büyüyemeyen 'teenager' yetişkinler... 20.yüzyılın ikinci yarısının en önemli siyasal, ideolojik, askeri, ekonomik meselelerinden biri Soğuk Savaş bağlamında Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin çökertilmesiydi. O da oldu, sonra yeni hedefler, yeni düşmanlar, yeni savaşlar ortaya çıktı, yaratıldı... Dünyamız hâlâ savaşlar içinde yaşıyor, iç siyaseti tahakküm altına alacak şekilde "sınırlarda hep savaş var"...

Büyükelçi, Türkiye Barış Komitesi Derneği Başkanı Mahmut Şerafettin Dikerdem'i 3 Ekim 1993'te kaybetmiştik. Bu derleme, kaybımızın 20.yılında onun yaşamına, mücadelesine, anısına bir kez daha dokunmak, yaşamı, eserleri ve mücadelesiyle bugünümüz ve yarınımız arasında bağlantı kurmak amacı taşıyor. 12 Eylül döneminin Türkiye Barış Komitesi Derneği davası sanıklarını, onların uğradığı kayıpları, mağduriyetleri ve verdikleri mücadeleleri unutmamak gerekiyor. Davalar sırasında 68 yaşında olan, 70.doğum gününü yine dava sürecinde kutlayan bir emekli Büyükelçi'ye yapılan muamele, cezaevi sevk araçlarında oradan oraya sürüklenerek, sağlıksız koşullarda ve tedavi süreci sürekli engellenerek yapılan işkencenin kötü muamelenin unutulmaması lazım.

Ama ülkemizde ve dünyada yalnızca savaş, yoksulluk, çaresizlik yok, aynı zamanda savaşa karşı, barış için, daha güzel, eşit ve özgür bir dünya için çaba gösteren, uğraşan, emek veren, direnen insanlar da var. Mahmut Dikerdem de elbette yalnızca 12 Eylül sonrasının, askeri mahkemelerin karanlık atmosferiyle anılacak, hatırlanacak değil. Düşünceleriyle, yazılarıyla, yaşamının bütünüyle hatırlanmayı hak ediyor. O yüzden bugün Mahmut Bey'in siyasi mirasına sahip çıkarken onu mücadelemizle selamlayalım, Taksim-Gezi'den, 2013 İstanbul Haziran direnişinden bir selam gönderelim...

Çalışmaya dair...

Çalışmaya dair şunları söyleyebilirim: Mahmut Dikerdem'in tüm eserlerinden kapsamlı bir derleme yapmaya 2007 yılında Barış Derneği'nde karar verdik. Temas kurduğumuz Barış Komitesi Derneği üyeleri ve Mahmut Dikerdem'in oğlu Mehmet Ali Dikerdem bu konuda yardımlarını esirgemediler. Mehmet Ali Dikerdem ayrıca çalışmanın içeriğini ve giriş kısmını inceledi, okumakta olduğunuz metne kimi biyografik dipnotlar düştü. Çalışmayı yürütürken Mahmut Dikerdem'e ait evrakın ve Barış Derneği Davası belgelerinin, savunmaların arşivlendiği Hollanda'da, Amsterdam'da, IISH'de (International Institute of Social History-Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü-USTE) bulunan Mahmut Dikerdem Arşivi'nde[1] Mehmet Ali Dikerdem'in izniyle çalışma olanağı buldum. Buradaki çalışma sırasında yol gösteren Zülfikar Özdoğan ve Erhan Tuskan'a teşekkür ediyorum. Türkiye'de, İstanbul'da TÜSTAV'da çoğu Levend Yılmaz tarafından bağışlanmış arşivde de çalıştım. Bu değerli kurumların çalışanlarına, Sibel Sular'a, ayrıca Beyazıt ve Atatürk Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim. Özel olarak varlığıyla hayatımıza değer katan G.Doğan Görsev'e, Erden Akbulut, Levend Yılmaz ve Şefik Asan'a teşekkürler. Mahmut Bey'in sevgili oğulları değerli dostlarımız Mehmet Ali Dikerdem ve Yaman Dikerdem'e ayrıca teşekkür etmek isterim. Bu çalışmayı onların babalarına bir armağanı olarak değerlendiriyorum. Derlememiz için çalışırken doğal olarak Birinci Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm metnini de inceledik. Ancak burada yer verilen konuşmaları, tam metin olan birkaç tanesi dışında Hükümet komiserleri ya da polis memurları tarafından alınan notlara dayandığı için güvenilir olmadığından derlemede kullanmadık.[2]

Bu çalışma çeşitli dönemlerde Barış Derneği'ne emek veren değerli arkadaşlarımın katkıları, yardımları olmasaydı tamamlanamazdı. Derlememiz başta Cüneyt Göktürk, Oğuz Kavala, İrfan Ertel ve Hüseyin Çukur olmak üzere, birçok genç arkadaşımın titiz okuma, dizgi, düzeltme, kaynak arama, bulma, fotoğraflama çabaları sonucu hazırlandı. Levent Karaoğlu bu derleme için özgün bir kapak çalışması yaptı. Barış ve güzel günler

[1] Mahmut Dikerdem Papers, http://www.iisg.nl/archives/en/files/d/ARCH02845.php

[2] Birinci Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm, TC İstanbul Sıkıyönetim 2 Numaralı Askeri Mahkemesi, Selimiye/İstanbul, 8 Kasım 1984.

görme umutlarımızı ayakta tutan arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Mahmut Şerafettin Dikerdem[3]

1916 yılında İstanbul'da doğan Mahmut Şerafettin Dikerdem Galatasaray Lisesi'ni ve Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1939 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olarak göreve başladı, 1942'de Hariciyede ilk dış görevini aldı, aynı yıl Cenevre'de Devletler Hukuku alanında doktora çalışması hazırladı.[4] 1943-46 arasında Bern Elçiliği'nde İkinci Kâtiplik, 1950 yılında Kahire'de Başkâtiplik ve Müsteşarlık yaptı. 37 yıl boyunca Dışişlerinin çeşitli kademelerinde görevlerde bulundu. 1955 yılında Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu ve Kıbrıs Dairesi Genel Müdürü olarak çalıştı. 1957 yılında Ürdün'e, 1959 yılı sonlarında Tahran'a Büyükelçi olarak atandı. 27 Mayıs 1960'dan sonra merkez emrinde dört yıl geçirdi. Daha sonra 1964'te Gana'ya ve 1968'de Hindistan'a Büyükelçi olarak atandı. Bu görevden Ankara'ya dönüşünden sonra 1976 yılında Dışişleri Bakanlığı Merkez Yüksek Danışmanı görevinde iken emekli oldu. Kariyerinin 14 yılını Üçüncü Dünya ülkelerinde büyükelçilik ve elçilik müsteşarlığı görevlerinde geçiren Mahmut Dikerdem emekli olduktan sonra yaşamının belki de en üretken olduğu, severek çalıştığı yıllarını barış mücadelesi ile doldurdu. 3 Nisan 1977'de yapılan geniş toplantının ardından 4 Nisan'da Türkiye Barış Komitesi Derneği'nin kuruluşundan itibaren üç dönem boyunca unutulmaz Genel Başkanı olarak çalıştı. 1980 yılında Dünya Barış Konseyi'nin Başkanlık Konseyi'ne seçildi. Bu konseye Nâzım Hikmet'ten sonra Türkiye'den seçilen ikinci kişi oldu. 12 Eylül'ün hemen öncesinde, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı kararıyla 5 Eylül 1980'de Türkiye Barış Komitesi Derneği çalışmaları durduruldu. 1982'de Sıkıyönetim Savcısı tarafından Barış Derneği hakkında açılan davada yargılandı, 24 Şubat 1982 günü toplanan mahkemede alınan tutuklama kararıyla hapis yattı. O dönemin aydınları gibi Selimiye Kışlası'na götürüldü ve Barış Derneği tutuklularıyla birlikte Maltepe askeri cezaevine yollandı. Burada nazik, ölçülü, zaman zaman neşeli, ama düşünceli Dikerdem bir de ciddi bir hastalıkla mücadele etmek durumunda kaldı. Temmuz ayında prostat kanseri teşhisi konan Mahmut Bey bu sürecin bütününü hem askeri mahkeme, sorgular ve savunma çabaları içinde ve hem de hastalıkla uğraşarak geçirdi. Mücadele arkadaşlarından yaşça daha büyük ve deneyimli emekli büyükelçi 30 yıl hapis cezası istemiyle yargılandığı davaya bu koşullarda katıldı, askeri savcı karşısında inadına ayakta durarak siyasi bir savunma yaptı.

Mahmut Dikerdem 1986'da dava sürecinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi Sosyalist Grubu tarafından Nobel barış ödülüne aday gösterildi, ama ödül siyah bir rahibe verildi. Ödülü alan kişi "Bu ödülün bana verilmesi ırkçılığa karşı mücadele

---

[3] Mahmut Dikerdem'in ayrıntılı bir biyografisi için bkz. Süleyman Coşkun-Levend Yılmaz, *Barış Elçisi Dikerdem*, Cem Yayınevi, 1994.

[4] "Doktora sınavları aşaması tamamlanıp tez aşamasına geçilmiş, ama tez verilmemiş." Mehmet Ali Dikerdem

ile komünizme karşı mücadelenin eşanlamlı olduğunu gösteren siyasal bir mesajdır." diyor. Dikerdem bunun üzerine oğluna, "nasıl, iyi mi" diye soruyor... "*Cumhuriyet*'te çıkan haberi okuyunca, Nobel'in bana ya da bize verilmeyeceğini biliyordum."[5] Ona göre, aday gösterilmeleri bile büyük olaydır. "Her neyse, zaten ödül kazanmak söz konusu değil (hele o ödül Begin'lere, Walesa'lara verilmişse; önemli olan, ciddi ve büyük uluslararası kuruluş ve şahsiyetlerin adaylığını önermeleri idi. Bu da büyük ölçüde gerçekleşti sayılır.)[6] Barış Derneği davası uzar, ikinci bir dava daha açılır, bu iki dava birleştirilir. Bu davanın sonucu sanıklar açısından çok belirleyici olmamış, çünkü hem bu süreçte kamu vicdanında zaten aklanmışlar, hem de mahkemece çarptırıldıkları cezaları peşinen çekmişlerdir.[7]

Mahmut Bey ikinci tutukluluk süresini Çerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde[8] tedavi görerek geçirmiş, bu arada 1987 yılında Dünya Sendikalar Federasyonu onu Unesco Barış Ödülü'ne aday göstermiştir. Tutukluluğu kaldırıldıktan sonra tedavisine evinde devam edilir. 1991 yılında TCK'nın 141. Maddesinin kaldırılması sonucu dava yok sayılır, ama Barış Komitesi Derneği kapatılmış olur. Bu dönem uluslararası siyasette büyük değişikliklerin ortaya çıktığı, sosyalizmin, Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin tartışıldığı, "duvarların yıkıldığı" bir dönemdir. Mahmut Dikerdem bu süreci tehlikeli bir biçimde sosyalizmden tavizler koparma ve teslim alma çabası olarak değerlendirir. Bu konudaki görüşlerini Şubat 1990'da *Tüm Korotiçlere Açık Mektup* başlıklı yazısında dile getirir. Mahmut Dikerdem hastalığının ağırlaşması sonucunda 3 Ekim 1993'te yaşamını yitirir. Vasiyeti üzerine Söğütlüçeşme'den işçilerin elleri üzerinde, alkışlarla sonsuzluğa uğurlanır.

Tüm bir yaşam, tüm eserler...

Amsterdam'daki arşivde bulunan ve çeşitli kutularda saklanan belgelerin ilk grubu, masasının üstünde bıraktığı son yazıları, son çalışmalarına aitti. Bu dosyalara göz atmak artık bu dünyada bulunmayan bir aydının karakteri ve ruh haliyle ilgili fikir sahibi olmak için önemli veriler sunuyordu. Cumhuriyet tarihinin uzun bir sürecine, 1940'lardan 1990'lara uzanan çalkantılı yıllarda tüm yaşamını tertemiz, yararlı düşünceler, amaçlar ve mücadelelerle geçirmiş, bunlar dışında bir birikimi, hesabı, kitabı olmayan bir insanın masa üstü... Heyecanla açtığım bu dosyada şunlar bulunuyordu:

---

[5] M.Ali Dikerdem'e yazılmış mektup, Cerrahpaşa, 12 Ekim 1984.

[6] Cerrahpaşa, 9 Eylül 1984.

[7] Levend Yılmaz, *Barışın Büyükelçisi: Mahmut Dikerdem*, Bileşim Yayınevi, 2004, s.229. "Dünya Barış Konseyi 1985 yılında kendisine 'Askeri Mahkeme önünde temel insan haklarından barış içinde yaşama hakkını savunduğu için ve Türkiye halklarının barış, demokrasi ve ilerleme mücadelelerine katkısı' dolayısıyla Salvador Allende ödülünü layık görmüştür." Mehmet Ali Dikerdem

[8] "Bu hastaneye sevk olunup orada tedavi görmesinde askeri idareden gelen baskılara boyun eğmeyen yeğeni Mehmet Ali Birand ve aile yakını Profesör Dr. Reha Uzel'in büyük katkıları olmuştur." Mehmet Ali Dikerdem

Üstte *Barış ve Sosyalizm Yazıları*, iki kitap, onun altında M.Ali Dikerdem imzalı bir mektup, altında *İktidar* gazetesi sayı: 14, 13 Ağustos 1992 tarihli nüshası...

1986 Barış Yılı nedeniyle aldığı çeşitli ödüllere dair haberler: Çağdaş Gazeteciler Derneği, Türkiye Barış Derneği Genel Başkanı olarak Mahmut Dikerdem'e ödül. 21 Ocak 1986. Ocak 1986'da Dikerdem 70.yaşını kutlamış. Dünyanın her yerinden barış derneklerinden sağlık dileyen, barış ve adalet dileyen kutlama mesajları gelmiş. Fransa, Kanada, Şovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri'nden, Avustralya'da yaşayan Türk işçilerinden, Küba'dan, Avusturya'dan, Belçika Türk İşçileri Birliği'nden, Dünya Barış Konseyi Başkanı Romesh Chandra'dan, Bayrampaşa cezaevinde bulunan tutuklu arkadaşlarından gelmiş bir dizi telgraf... Dosya böyle devam ediyordu.

Dosyada bulunan M.Ali Dikerdem imzalı mektup şöyleydi:

"Bu pakette ilettiğim evrak babamın çalışma masasından olduğu gibi alındı. İçinde 'Toplu Eserleri'ni derleme çalışmaları bulunuyor. Kendi daktilosuyla[9] temize çektiği yazılar 1946 yılından başlamakta.

Yaşamının son aylarında ilgisini çekip yanında bulundurduğu malzemenin politik önemini vurgulamak gerekir.

Bu kâğıtların bir arada tutulmasını rica edeceğim.

Hem politik konjonktür hem de 'halet-i ruhiyesi'ni anlama hakkımıza bu belgelerin toplu tutulması çok yararlı olacaktır.

Hayatının son günlerine kadar sosyalist mücadeleyi düşündü ve yazdı. Ne yazık ki, tarihin bir cilvesi olarak, ömrü sosyalist sistemin çöküşüyle birlikte sona erdi."[10]

Dönemler, yazılar...

Dikerdem'in tüm yaşamı ve yazıları, konuşmaları, velhasıl entelektüel üretimi düşünüldüğünde bunu birkaç dönem ve birkaç farklı tema etrafında ele almak yararlı olacaktır. Bu temalardan biri yaşamının gençlik dönemine denk gelen, 1940 ve 50'lerin başlarını kapsayan dergi ve gazete yazılarında bulunabilir. *Yaprak Dergileri* ve *Akşam* gazetesinde yayınlanmış, edebi değeri ve Cumhuriyet Türkiyesi'nde savaş sonrası dönemde sorumluluk oranı yüksek yazılarda ülkenin gelişmesi, ilerlemesi, aydınlanması temel izleği oluşturdu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'de son derece gericileşen bir ortamda Mahmut Bey'in solculuğu daha Hariciyedeki ilk yıllarından itibaren başına dert açmaya başladı. Türk Dışişleri aygıtının geleneksel ana akımı oluşturan, gerici yapısı düşünüldüğünde, bu anti-komünizmin kalesi içinde Marksist bir aydın olarak yer almanın yaratacağı zorluklarını düşünebiliriz. O günlerde siyasal kimliğini tüm boyutlarıyla ortaya

[9] "Tüm yazı ve savunmalarının yazıldığı bu daktilo Yaman'a emanettir. Bunun Barış Derneği'nin bir köşesine babamın fotoğrafı ile birlikte yerleştirilmesi güzel bir kadirşinaslık olur." Mehmet Ali Dikerdem

[10] M.Ali Dikerdem, (imza), Ekim 1993.

koyarak Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmak, Büyükelçi olmak zor bir işti. 1945 yılında bir milletvekilinin kendisi hakkındaki yorumu şöyleydi: "aile kökeniniz, gördüğünüz eğitim sonucu nasıl Marksist düşüncelere vardığınıza şaşıyorum." Dikerdem de birçok yerde ifade ettiği gibi Türkiye'nin dış politikasının nasıl olup da 'Batı blokuna' gözü kapalı bağlandığına şaşırmaktadır. Anılarında Dışişleri Bakanlığı'na girişten itibaren uygulanan sınav ve eleme politikasının meslek memurları arasında kendisi gibi düşünen kimsenin bulunamayacağı kadar sağcı ve gerici bir ortam yarattığını yazar.[11]

1960'larda[12] Türkiye'de aydın hareketinin ana damarını izleyerek, sadece okuyarak da değil, düşünerek, üreterek, yazarak Doğan Avcıoğlu yönetimindeki *Yön Dergisi*'ne, gazeteci Müşerref Hekimoğlu ve eşi Kuvvet Başarır tarafından yayınlanan *Öncü* gazetesine katkıda bulundu. 1970'lerde yoğun bir şekilde *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Günaydın* ve *Politika*'da yazdı. Yine 1970'lerde ve 80'lerin sonlarına doğru *Düşün*, *Bilim ve Sanat*, *Görüş* gibi dergilere yazdığı yazılar ve çeşitli konuşmaların metinleri var elimizde. Yani Mahmut Bey hep bir şeyler söylemeye, halka, çevresindeki aydınlara hitap etmeye, bir şeyler anlatmaya, bilgi, görgü ve deneyimlerini, fikir ve görüşlerini halkla paylaşmaya çalıştı. Bu yazılar günümüzün televizyonlarda her gün zuhur eden "uzman"larının yaklaşımından ne kadar farklı, her düzeyde insana hitap etmeyi hedefleyen, aydınlara atfedilen şımarıklık, burnu büyüklük ve seçkincilik içermeyen yazılardı. Oysa kendisi varlıklı bir aileden[13] gelen, iyi okullarda okumuş[14], seçkin semtlerde yaşayan, yabancı diller bilen,[15] o dillerde okuyup yazan, konuşan, yurtdışında büyükelçilik yapmış bir

---

[11] "Türkiye'nin 1947 yılında Truman Doktrini kapsamında Soğuk Savaşa girmesinin Cumhuriyet'in kurucu döneminin dış politika prensiplerine aykırı düştüğünü savunur. 1946'da DTCF'de yürütülen 'Solcu Avı'na sert tepki göstermesi, bir ihbar sonucu kendisi hakkında bilgi toplayan Milli Emniyet'e Dışişleri Bakanlığı'ndaki arkadaşları tarafından yetiştirilir !" Mehmet Ali Dikerdem

[12] "1961 Seçimlerinde yeni kurulan Adalet Partisi kendisine 'Fatin Rüştü'nün Sefiri' sıfatıyla milletvekilliği teklif ettiydi. Bana adını verdiği değerli arkadaşı Mehmet Ali Aybar'la uzun görüşmeler sonucu bu teklifi geri çevirecekken araya gizli servislerin de girmesiyle bu fasıl kapandı." Mehmet Ali Dikerdem

[13] "Varlıklı değil. Levend Bey'e de anlattığı gibi, rantier ama orta halli bir aile. Babası, Abdullah Efendi lokantasının hissedarlarındanmış. Büyük bir olasılıkla 'Hamidiye Alayları' ile Palu'dan kalkıp, Karadeniz Ereğlisi'nde evlenip, Enis Paşa maiyetinde İstanbul'a yerleşmiş. Kömür madenlerinin rantı annesi Seniye Hanım'ın ailesinden gelme." Mehmet Ali Dikerdem

[14] "Galatasaray'da parasız yatılı okudu ama Kuşdili Çayırında doğup bugün FB Stadyumunun olduğu yerde büyüdüğünden hep Fenerbahçeli kaldıydı!" Mehmet Ali Dikerdem

[15] "Bana hayatta en çok yardım eden iki kişiden biri rahmetli annem biri de Karl Marx'tır derdi. Seniye babaannem babamı küçük yaşında Kuşdili yakınlarında Fransızca tedrisat yapan bir ilkokula göndermiş. Rahmetli Mürvet Hâlâmın anlattıklarına göre, daha ilkokuldan beri farklı birtakım özellikleri varmış babamın. Örneğin hem sağ hem de sol elle yazabilmesi, kaligrafisinin son derece güzel oluşu, belleği ve çocuk yaşından itibaren başarıları. Haldun Taner'in bir hikâyesinde de adı geçtiği gibi GS'da 'Küçük Mahmut' hep sınıf birincisi olmuş. Bu arada 16-17 yaşlarında İstanbul Gençler Tenis Turnuvası'nda birinci olmayı başarmış. Bunu ben yakınlarda internetten öğrendim."

"Bu üstün yeteneklerini ileri yaşlarda taşıyor. Örneğin Dışişleri'nin ünlü briç oyuncularındandı. Çok güzel dans etmesini bilirdi. Çaplılığı ile de tanınırdı. Dışişleri'nin en iyi Fransızca bilen Büyükelçisi olduğu söylenirdi. Dışişleri'ni seçmeden önce girdiği spikerlik sınavında kazanacak kadar güzel bir sesi ve diksiyonu vardı..." Mehmet Ali Dikerdem

insandı ve dönemin aydın çevreleri, çoğu birbirini çocukluktan itibaren tanıyan bir avuç insandan oluşuyordu.[16]

Dış politika, diplomasi...

Bir parantez açmamız gerekirse, Türkiye'de dış ilişkiler ya da diplomasi geleneğinden söz edilecekse, bağımlılığa dayalı bir denge politikası üzerinde yürütülen, batı bloğuna ve ABD'ye dayanan, yararcı ve dengeci bir hattın her dönemde etkin olduğu söylenmelidir. Bu, günümüzde de farklı muhafazakâr ve gerçekçi tonlar ve vurgularla böyledir. Yeni yetişen, işe alınan diplomatlara bu bağımlılık ilişkilerini nasıl yürüteceği öğretilmektedir. Denge siyaseti ve bağımlılık ilişkilerinin kökleri eskilere uzanır. II.Abdülhamit döneminden günümüze uzanan bu tarz-ı siyaset 1940'lardan, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD emperyalizmine tam boy bağımlılık haline dönüşmüştür. Bu bağımlılık öyle boyutlarda yaşanır ki, pek çok durumda, günümüzde de olduğu gibi Türk dış siyaseti ABD'nin tetikçiliğini, koçbaşlığını üstlenmiştir.

Diplomasi alanından gelen, burada söylediklerimizi bizzat tecrübe eden Dikerdem'e göre[17] Türk dış siyaseti Bandung Konferansı'nda sömürgeciliğe karşı mücadele, bağımsızlık ve dayanışma ilkelerini öne çıkartan Üçüncü Dünya ülkelerine ABD'den daha çok karşı çıkmış, Cezayir'de ve Vietnam'da da açıkça emperyalistleri desteklemiştir. Sermaye sınıfının korkuları ve ABD'nin saldırgan Soğuk Savaş politikası üst üste düşmüş, Türkiye Hariciyesi'nin kimliğindeki temel belirleyen her dönemde anti-komünizm olmuştur. Eski kuşak diplomatların anılarını, röportajlarını okuduğumuzda, günümüzde uygulamalara baktığımızda görürüz ki kamunun olanaklarıyla yabancı ülkelere gönderilen büyükelçiler halkın değil, iki temel odağın çıkarlarını savunmaya programlanmıştır. Bu dün olduğu gibi bugün de böyledir. Bu odaklardan birincisi ABD emperyalizmi, di-

---

[16] Bu yüzden dönemin seçkin insanlarının anılarında yer almıştır. Şen Sahir Sılan, *Pişman Değilim*, İletişim Yayınları, 2002. Müşerref Hekimoğlu, *Anılar 'Bir Cumhuriyet Kızı'*, Cumhuriyet Kitapları, 2005, s.65-67. Can Dündar, *Birand: Bir Ömür Ardına Bakmadan*, Can Yayınları, 2012. "Nimet Arzık'ın Anıları (*Tek At Tek Mızrak*, 2.Cilt, Kaynak Yayınları, 1984) ve Semih Günver'in *Bir Kiraz Ağacı Olsaydım*'da (Bilgi Yayınevi, 1986) babamla ilgili anılar bulunur. Erol Güney'in anılarında da (Haluk Oral-M.Şeref Özsoy (derl.), *Erol Güney'in Ke(n)disi: Göçmen-Çevirmen-Gazeteci-Sevgili*, Yapı Kredi Yayınları, 2005). Bunların arasında Günver'in ve Müşerref Hanımınki özel bir yer taşır." Mehmet Ali Dikerdem. Müzehher Vâ-Nû, *Bir Dönemin Tanıklığı*, Cem Yayınları, tarihsiz. (Sosyal Yayınları, 1997.) s.248-250.

[17] "Bandung'dan önce, Gerek Yalçın Küçük'ün *Türkiye Üzerine Tezler*'inin 2.Cildinde (s.345) bol alıntı yapılarak aktarıldığı gibi, babamın Kars-Ardahan ve Boğazlar konusunda yani Sovyetler'in Türkiye'den resmen böyle bir talepte bulunmadıkları hakkında verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Bunu *'Üçüncü Dünyadan'*da bulabilirsiniz. Ayrıca *Hariciye Çarkı* yayınlandıktan sonra Dışişleri Bakanlığı ve 1970'lerin dış politika uzmanları bu konuda babamın fena halde üzerine geldiklerini *Milliyet* gazetesinde tefrika sürerken yayınlanan polemiklerden de görebilirsiniz." Mehmet Ali Dikerdem

ğeri ise Türkiye sermaye sınıfının çıkarlarıdır. Halk arasında pek tanınmasalar da onlar kadar rafine ve seçkin olmayan yönetici ve aydın kesimlerce "monşer" olarak adlandırılan bu beyler bunun için özellikle yetiştirilmiş, elenerek seçilmişlerdir. Dikerdem'in diplomatlık mesleği sırasında edindiği deneyimleri tartıştığı çalışması *Hariciye Çarkı*'dır.

Dikerdem Üçüncü Dünyacı siyaseti bizzat tecrübe etmiş bir diplomattır. Dışişleri'nin çoğu batı ülkelerinde yer alan ayrıcalıklı ve korunaklı limanları yerine meslek yaşamının büyük bir kısmını o günlerde pek de tercih edilmeyen Kuzey ve Batı Afrika'da geçirmiştir. En hareketli ve fırtınalı yıllarında Mısır ve Gana deneyiminin ardından Ürdün, İran, Hindistan gibi tarih sahnesine bağımsız devletler olarak çıkan, 1950 ve 60'lı yıllarda değişimler yaşayan önemli ülkelerde Büyükelçilik görevi yapar... Bu ülkeler eski sömürge ülkeler olarak kalkınmaya ve yoksulluktan kurtulmaya çalışan, bir yandan da bağımsız, bağlantısız bir dış siyaset hattı oluşturmaya çalışan, tarihsel önemleri ancak daha sonra anlaşılan Üçüncü Dünya ülkeleri idi. Dikerdem'in bu ülkelere dair izlenimleri ve bu ülkelerdeki dinamiklere ilişkin gözlemleri bu nedenle özel bir önem taşıyor. Bu dönemde edindiği deneyimler, Büyükelçilik anıları, dış siyasete dair düşünceler ve en önemlisi Üçüncü Dünya'dan anı, gözlem ve değerlendirmeleri oluşturur. Dikerdem gibi bütünlüklü düşünen bir aydın için bunlar eşsiz deneyimlerdir. Büyükelçi olarak görev yaptığı bu ülkelerle ilgili olarak merak duymuş, çalışmış, bilgilenmiş, dünyanın, uluslararası ilişkilerin genel bağlamını değerlendirmiş, tüm bunları Türkiye'nin bir dışişleri görevlisi, bir büyükelçisi olarak görev bilinciyle birleştirmeye çalışmıştır. Bu yıllara ve ülkelere, Üçüncü Dünya siyasetine dair anıları gazetelerde tefrika edildi, daha sonra kitaplaştırıldı: *Bir Büyükelçinin Anıları: Ortadoğu'da Devrim Yılları* ve *Üçüncü Dünyadan*. Elbette daha sonraki eleştirel değerlendirmelerinde yukarıda sözü edilen bütünlüğün kolay kurulamadığını kendisi de dile getirir. Çünkü "ulusal çıkar" olarak görülen hedefler dönemin siyasi iktidarları ve dışişleri bakanları tarafından, kısa erimli çıkarlar gözetilerek ya da özensiz kanaatler sonucu yüzeysel değerlendirmelerle elçilik görevlilerinin önüne konulur. Bu durum Türk dış siyasetinde çoğu kez açmazlara, tutarsızlıklara ya da kayıplara yol açar.

Kıbrıs çıkmazı...

Dikerdem'in bir uzman olarak iyi bildiği, üzerinde çalıştığı, diplomatlığı sırasında aktif görev aldığı alanlardan bir diğeri Kıbrıs meselesidir. 1950'lerden itibaren Kıbrıs meselesiyle profesyonel olarak ilgilenmiş, raporlar hazırlamış, bir süre Dışişleri Bakanlığı'nın Kıbrıs Dairesi'nde görev yapmış, hatta 1955 yılında Londra Konferansı'na katılmıştır.[18] Daha sonra bu bilgi ve tecrübelerinden farklı dönemlerde yararlanılmıştır. Kıbrıs meselesi Türk dış siyasetinin önemli, bir o kadar da karmaşık konularından biridir. Ulus-

[18] "Hatta Dışişlerinden erken emekliliğini isteyip ayrılmasına Kıbrıs konusunda yazdığı bir yazı için açılan araştırma neden olmuştur." Mehmet Ali Dikerdem

lararası siyasetteki çıkar çatışmalarına, buna bağlı değişen tercihlere ve gelgitlere açık bir alan olarak Kıbrıs, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde farklı siyaset ve çıkarların çatıştığı bir gerilim alanıdır. Bu çatışmaların bir sonucu olarak adada yaşayan iki toplum karşılıklı olarak birbirinden ayrılarak düşman haline getirilmiştir. Yunanistan ve Türkiye'nin iç siyaseti ve uluslararası siyasetin, Doğu Akdeniz'de çatışan emperyalist çıkarların etki ve savaş alanlarından biri olması adayı etkileyen faktörler arasında yer alır. Bu yönüyle savaş sonrasında sorun giderek büyümüş ve günümüze dek gelen bir çözümsüzlüğe uzanmıştır. Ada, birincisi emperyalist genişleme politikalarının öne çıktığı bir dönemde, 1880'lerden sonra Britanya tarafından işgal edilmiş ve buraya Britanya'ya ait üsler yerleştirilmiştir. Bu, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de emperyalizmin bir sabit "uçak gemisi" olarak değer kazandığı, "Doğu Sorunu"nun bir parçası olarak görüldüğü bir dönemdir. İkinci dönem 1950'lerde, Soğuk Savaş bağlamında oluşan ilişkiler çerçevesinde adada bir "dekolonizasyon"un ve bağlantısız bir siyasi hattın gündeme gelmesi ve mücadelesi ile şekillenir. Ancak bu mücadele de anti-emperyalist yönleriyle değil Yunanistan yanlısı ve milliyetçi yönleriyle öne çıkar. Bu çerçevede Türkiye ve Yunanistan'ın da işin içine çekilmesiyle özel bir sorun alanı olarak tarif edildiği uluslararası çerçeveye yerleşir. Mahmut Dikerdem Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak hem kitaplarında, hem gazete yazılarında görüşlerini ifade etmiştir.[19] Buradaki yaklaşımı birbirinden farklı türden öğeler ve ilkeler içerir. Adaya dair yaklaşımlarını "Kıbrıs Çıkmazı" başlıklı yazısında özetler. Bu yazıda dikkat çekici olan, yaklaşımının Türk dış siyaseti açısından "ulusal çıkar"la barışın sağlanmasını, uluslararası ilişkiler ortamında emperyalizmin müdahalelerine karşı mücadeleyi kaynaştıracak bir bileşime sahip olmasıdır. Bu meseleyle ilgili olarak devletin hayati sayılan konularda belli ilkeleri olması, dünya koşulları ve ülke yararlarının dikkate alınması gerektiğinden söz eder. Temmuz 1974'teki Birinci Barış Harekâtı'nın garantörlük hakkının kullanılması çerçevesinde meşruluğu bulunduğunu düşünür. Ancak Cenevre Barış görüşmelerinin kesilmesiyle 14 Ağustos'ta gerçekleştirilen İkinci Harekâtı adayı bölen coğrafi sınırlar çizmeye, taksim planlarına götürdüğü gerekçesiyle reddeder. Konunun adada yabancı üslerin ve Üçüncü Dünyacı siyasi yaklaşımların da değerlendirildiği bir başka çerçevede ele alınması gerektiğini söyler.

1970'ler ve Barış Mücadelesi

1970'li yıllar barış mücadelesi yürütenler için birkaç açıdan önemlidir. Dönemin barış mücadelesinin ana belirleyenlerinden biri 1975 tarihli Helsinki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı olmuştur. Aynı dönemde Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkeler barış

[19] "Yukarıda işaret ettiğim Kıbrıs Yazısı, Barış Derneği Davası sırasında Askeri Savcı özellikle babamın Yunanistan'da bir Barış Konseyi Konferansı'nda verdiği konuşmayı hedeflemişti. 'Ulusal Çıkarların ancak hâkim sınıf ve elitler tarafından kapalı kapılar ardında belirlenmesinin eleştirilmesinin vatan hainliği ile bir sayıldığı bir Soğuk Savaş refleksiydi bu!" Mehmet Ali Dikerdem

ve silahsızlanma konularına ağırlıklarını koymuşlardır. Dikerdem'in barış ideali tabii ki içi boş, siyasetsiz bir barış hülyası değildir. Hem aydın komünist kişiliği hem de hariciyede almış olduğu görevler barış davasının anlamını en güzel biçimde kavramasını sağlamıştır. Kurucu başkanı olarak ortaya çıktığı Barış Derneği tüm dünyada ilerici hareketle omuz omuza yürüyen barış mücadelesinin ülkemizdeki ayağını oluşturmuştur. Dikerdem barışın pasifist bir politika ile sağlanmayacağını düşünmüş, aktif bir barış mücadelesini savunmuştur.[20]

Bu, devamında 12 Eylül 1980 askeri darbesinin geldiği ve Türkiye'nin aydınlık, ilerici, solcu birçok insanı ile birlikte, o zamanki adlandırmayla "barışçıları" da hapislerde, tecritte, işkencelerde süründüren bir dönemdi. 12 Eylül'den kısa süre önce kapatılan Barış Derneği'nin yöneticileri 12 Eylül'ün ardından 1982 yılında tutuklandı, eski büyükelçi Mahmut Dikerdem Barış Derneği davasının bir numaralı sanığı olarak yargılandı. Hatırlanacağı gibi bu davada Barış Derneği'nin çeşitli kademelerinde yer alan 24 yöneticisi 25 Şubat-24 Aralık 1982 tarihleri arasında haksız bir biçimde tutuklu olarak yargılandı. Tutukluluk hali ve yargılamalar uzun yıllar devam etti. Mahmut Bey ilerlemiş yaşına karşın bu büyük sınavdan da alnının akıyla geçti. Bu usta ve deneyimli aydın bilgi ve tecrübesini halkıyla paylaşmayı kendine ilke edinmişti. Aydın sorumluluğuna uygun yaşadı ve çalıştı. "Okumuş insanlar halkına karşı sorumludur" düşüncesiyle yaşamının son yıllarında yine gazete yazıları yazdı, konuşmalar yaptı, meslek odaları ve sendikaların eğitimlerine katıldı. Bu bütünlük dikkate alındığında Büyükelçi Mahmut Dikerdem'in yaşamı boyunca, özellikle de Barış Derneği Başkanlığı'nı yürüttüğü yıllarda sürdürdüğü 'barış mücadelesi'ni anlamlandırmamız mümkün olacaktır.

Ülkenin bu aydın kesimi barış meselesine neden bu kadar önem veriyor, neden bu konuda bu kadar çok yazı yazıyor, konuşma yapıyor, toplantılar düzenliyordu? Ele aldıkları barış meselesinin günümüzde geçerli olan barış sorunlarından farkı neydi?

Dikerdem Türkiye'de 1940'larda, savaş yıllarında ve ardından 1950'lerde, Soğuk Savaş bağlamında düşünen, yazan, çizen bir aydın olarak sıkıntılı dönemler geçirmiş, atama beklemiş, en verimli yıllarında merkeze, deyim yerindeyse kızağa alınmıştı. Belki de bu yüzden öne çıkan siyasal kimliği barış, demokrasi, insan hakları çerçevesi ile belirlenmişti. Diğer yandan Soğuk Savaş ortamında 'barış', uluslararası siyasetin en önemli temalarından biridir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombaları atılmış, daha sonraki dönemde yaşanan silahlanma yarışı ile insanlık toptan yok edilme tehdidi ile karşı karşıya kalmıştı. Üçüncü dünya ülkelerinin ve bağlantısızlık hareketinin önemli siyasal mücadele gündemleri arasında da barış ve silahsızlanma yer aldı. 1960'lardan itibaren öne çıkartılan detant, yumuşama politikası Sovyetler Birliği'nin silahlanma ve uzay rekabeti içinde kaybettiği ekonomik kaynakları

[20] "Bunun da Türkiye'de solun birliğinden geçtiğini, Barış Derneği'nin böyle bir işlevi olabileceğini dile getirirdi." Mehmet Ali Dikerdem

sosyalist ekonomiye aktarma ve uluslararası siyasette ideolojik konumu ile uyumlu bir tema etrafında itibarını artırma çabasının ürünüdür. Sovyetler Birliği'nin bu siyaseti elbette dünya devrimi hedefinden vazgeçmek değildir. Bu siyasi hattın komünist, sol harekete mevzi kazandırdığı örnekler olabilir ancak özellikle Batı ülkelerinde bulunan komünist parti ve hareketler için büyük hedefe değil, barışı, mevzileri korumak gibi vasat bir hedefe çekilmek anlamı taşımıştır. Yumuşama bir yandan da Üçüncü Dünya ülkelerini, bağlantısızlar bloğunu ve batılı ülkelerdeki aydın hareketini etkileyen, uluslararası siyaseti dalgalandıran bir açılım olmuştur. Barış Derneği çerçevesinde ortaya konulan metinlerde yumuşama, silahsızlanma ve 1975 yılında imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nden bu kadar çok söz edilmesinin en temel nedeni budur. Yumuşama siyaseti Dikerdem için 'barış içinde bir arada yaşama' temasının zihinlerde uyandırdığı sosyalizmi yaymaktan vazgeçme, 'tek ülkede sosyalizm' ya da sosyalist hedeflerden, dünya devrimi hedefinden vazgeçme hiç değildir. Mahmut Dikerdem'in Afganistan yorumu ya da aşağıda da değineceğimiz *Korotiçlere Açık Mektup* metnindeki vurgular mücadelenin kızıştığı durumlarda geri ya da ortalama yorumlara teslim olmayan, gözü devrim arayan insanın yorumları olarak değerlendirilmelidir.

1980'lerde uluslararası ilişkiler bağlamı yeniden değişti, Batı bloğunun ve onun öncü gücü olan ABD'nin 1980'lerin başında yükselttiği "Yıldız Savaşları" projesi ile yumuşamanın sona ermesi, 'barış' gündemini bir kez daha öne çıkartırken yeni bir tema, glasnost ve perestroyka ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gündeme geldi. Bu gündem Dikerdem ve arkadaşlarını Türkiye'ye özgü önemli bir başka gündemle, 12 Eylül askeri darbesinin yarattığı karanlık, hukuksuz, yasakçı ve baskıcı ortamda yakaladı. Buradan bir başka başlığa, savunmalara uzanırız: Türkiye'de 12 Eylül 1980 dönemecinde ve sonrasında askeri baskı düzeni yürürlükteyken, davalar sürerken ve birçok insan yaşamını kaybeder, asılırken, hapiste işkence görürken içeride yürütülen savunma çabaları önem taşımıştır. Barış Derneği davası tutuklu ve hükümlülerinin yaptığı savunmalar 'siyasi' savunmalardır; 12 Eylül zindanlarında Mahmut Dikerdem ve Barış Derneği tutsakları yaşadıkları deneyimleri acı ve tatlı anılar olarak 'esprisiyle birlikte' kayda geçirmişlerdir. Daha sonra yapılmış bir bant kaydında cezaevi koşullarında ortak savunma hazırlanması konusunda şöyle demiştir: "Hazırlamışlar bazıları sorular özellikle kafasına sorular takılanlar falan, sordular ettiler ve ben de özünde şöyle dedim: Arkadaşlar bu hepimizin onayından geçtikten sonra hazırlanan bir metin oluyor. Şimdi bu ilkelerden ne bir adım ileri giderim, bütün dava boyunca yani sizleri şaşırtacak bir şeyler söylerim ne de bir adım geri atarım. Tabii onlara siz de yapmayın demiyorum ama onun altında o var." Mahmut Bey hastalığına karşın savunma konusunda geri adım atmak istememiş, sonuna kadar siyasi bir savunma yapmıştır.

Mahmut Dikerdem'in mahpusluk ve yargılanma dönemine ilişkin tanıklık ve belgeleri bize halkı için mücadele eden, bu mücadeleyi hukuk alanında da sürdüren onurlu bir

aydın profili sunar. Dikerdem'in yorumuna göre askeri savcının iddianamesi bir dörtgen oluşturmaktadır: Barış Derneği - Dünya Barış Konseyi - TKP ve SBKP. Dikerdem bu dönemde kaleme aldığı '*Barışın Savunması*' başlıklı savunmasında dava sürecinde görev yapan 12 Eylül sorgucularının tutarsızlıklarını göstermiştir. Dikerdem'in Barış Derneği yöneticilerini yargılamak üzere 24 Haziran 1982'de Topkapı Spor Salonu'nda toplanan İstanbul 2 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'ne karşı söylediği şu sözleri hatırda tutmak önem taşır: "Barış Derneği Genel Başkanı olarak yüksek mahkemenizden talebim şudur: halkımızın özlemleri ve hayati çıkarları doğrultusundaki düşüncelerimizden ötürü bizi hayali suçlarla huzurunuza gönderen bu iddianameye itibar etmeyiniz. Dünyanın döndüğünü kanıtladığı için mahkûm edilmek istenen bir bilim adamının yargıçlarına 'Ne yapalım ki dünya dönüyor' dediği gibi bizi de 'Ne yapalım ki dünya halkları barış istiyor!' demeye zorlamayınız. Dünyanın döndüğü nasıl tartışılmaz bir gerçekse tüm dünya halklarının barış içinde yan yana yaşamak istedikleri ve topluca intihar demek olan savaşı reddettikleri de o kadar açık ve kesin bir gerçektir."

Bu acılı dönem ve kanser hastalığı, yaşamı boyunca emekçi halkın yanında yer alan ve bir barış savunucusu olan Mahmut Bey'e ek yükler getirdi. Bir diplomat ve bir salon adamıydı; uzun yıllar büyükelçilik görevi üstlendiği için hariciyenin süslü ve törensel adabını, kordiplomatik gelenekleri yakından bilen ve izleyen biri olduğundan Maltepe cezaevinde birlikte yattığı aydın dostları kendisine 'majesteleri' diye hitap ederek kahvaltı servisi yaptıklarında bu alışkanlıklar ancak bir gülmece unsuru olarak ele alınıyordu. 12 Eylül sonrasında yargılandığı Barış Derneği davasına dair tartışmaları ve savunmaları *Barışın Savunması - Direnenler* kitabında bir araya getirdi.

18 Eylül 1986'da oğlu Mehmet Ali Dikerdem'in evinde yapılan bant kaydında şunları dile getirir: "Şimdi bunu şunun için söylüyorum. Ben öyle bir yere girdim ki orada işçi sınıfının güvenini kazandım. Benim hayatımın en büyük ödülüdür. İşçi sınıfı beni çok kısa zamanda ayakta alkışlayacak kadar güvendi. Yani Menderes'in büyükelçisine bu güven kolay değil. Maden-İş'e gidiyorum, en büyük alkışı bana tutuyorlar ve bu benim bir yıl içinde dernekte çalışmalarımla oldu. Bundan büyük bir ödül olmaz, çünkü ben biliyorsun fikirlerim ve mesleğim Türkiye'de, başka yerde çok vardır ama Türkiye'de yoktur. Fikirleriyle mesleği ters düşen insan bedbaht olur. Birinden birini feda etmek zorundasın, Türkiye'de böyledir en azından. Ben bunu devam ettirmeye çalışmışım, biliyorsun hem kösteklemişler Arap, Ortadoğu ülkelerine göndererek büyükelçi olarak (...) Ben bütün raporlarıma şimdi de imza atardım, mesele odur. Çünkü ben yaranmak için siyasi raporlarda bir şey yaparsam o zaman ne olur biliyor musun, o ikiyüzlülük olur. Ben bunu yapamıyorum işte, yapabilseydim ben solculuğumu gizlerdim. Onların içinde yetişip solculuğumu gizlerdim, zamanında tak diye bir şey yapardım. Ben ilk gün başladıktan sonra komünist Mahmut'a çıkmıştı adım. (...)

Onun için bir de o ilk gece şeyde yattığım zaman, hayatımın taçlanmasıdır dediğim

Selimiye'de budur işte. Ben hem hizmet yapabilirdim doğrusu halkıma o kadar hizmet ettiğimi bilemiyordum ben. Ben onu içten yapıyordum. Her memur çünkü işini yapar, fakat üç sene içinde biz bir noktadan öyle bir noktaya gelmişiz ki çünkü Türk halkı kabul edemedi, o öyle kaya gibi yerinden kıpırdamayan Türk halkı Barış Derneği davasını kabul edemedi. Ama bir şey yapmadı, sokağa dökülmedi. Düşün ki kendi ekmeğinden kestikleri zaman sokağa dökülmeyen, biliyor musun Türkiye'de bir ay için 4 misli ekmeğin fiyatı arttırıldı, 100 kişi çıkmadı sokağa. Onun için ben yani ödüllendirilmişimdir. Bazıları kıskanıyorlar bunu işte."[21]

Dayanışma Kampanyaları

Barış Derneği davası sürecinde yurtdışında yürütülen kampanyalar çoğunlukla Batı Avrupa'da yaşayan emekçi ve aydınlar, sürgünde yaşayanlar tarafından omuzlanır. Mahmut Bey'in oğlu Mehmet Ali Dikerdem bu konuda birçok girişimde bulunmuş, girişimlere öncülük etmiş, yayınlar çıkarmış, bir bütün olarak Türkiye'de olanları dünyanın demokratik kamuoyuna, gazetecilere duyurmak, onlarla paylaşmak ve dava sürecinde destek almak amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda Barış Derneği Davasıyla, Mahmut Dikerdem'in sağlık sorunlarıyla ilgili birçok yayın ortaya çıkartılmış, imza kampanyaları ve duyuru çalışmaları yürütülmüştür. Sözgelimi Dr.M.A.Dikerdem imzasıyla yayınlanmış *Turkey's Peace Trial: Save Dikerdem's Life and Restore His Freedom* (Türkiye Barış Davası: Dikerdem'in Hayatını Kurtarın ve Özgürlüğünü Geri Verin) örnek olarak gösterilebilir. M.Ali Dikerdem 24 Haziran 1982'de Avam Kamarası'nda Barış Derneği'ni Savunma Kampanyası çerçevesinde bir konuşma ve basın toplantısı yapmış, konuşmasında Türkiye'deki güncel koşulları ve Türkiye tarihinde barış mücadelesi çalışmalarını anlatmıştır. *Türkiye Barış Derneği'ni Savunma Kampanyası* (Campaign for the Defence of the Turkish Peace Association) birçok bülten yayınlamış milletvekillerine ve önemli aydınlara mektuplar yazılmıştır. Bu tür çalışmalar içerisinde konunun Avrupa ve dünya kamuoyuna duyurulması, aydın çevrelere anlatılması ve özgürlüklerin kazanılması amacıyla yürütülen imza kampanyaları ve diğer çalışmalar sayılabilir. Avrupa'da o dönemde etkinliğini sürdüren işçi dernekleri bu tür çalışmalara destek olmuştur. Örneğin Fransa'da Türkçe olarak yayınlanan, Mahmut Dikerdem'in savunmasına ve mahkeme sürecini gösteren fotoğraflara yer veren Barış'ın Savunması: Türkiye İle Dayanışma Bülteni HTİB (Hollanda Türk İşçileri Birliği) Rotterdam ve Nijmegen şubeleri ve H-TÖB'ün (Hollanda Türkiye Öğretmenler Birliği) maddi katkılarıyla bastırılmıştır. F.Almanya'da Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi İçin Dayanışma Girişimi mahkeme sürecini ve gelişmeleri özetleyen, sanık ve tutuklu sayılarını, tutukluluk sürelerini içeren rakamlar vermekte, mahkeme sürecinin içerdiği tutarsızlıkları sergilemektedir. Dünyada barış

[21] "Selimiye'deki ilk gecesinde 'Bu benim hayatımın taçlanmasıdır' deyip sakin bir istirahate çekildiğini söylemişti bana." Mehmet Ali Dikerdem

savunucuları ve insan hakları ihlallerine karşı mücadele edenler tarafından düzenlenen başka girişimler de olmuştur. Bir örnek vermek gerekirse Jean Furtado[22] tarafından derlenen Türkiye'de yargılanmakta olan birçok aydınla yapılan görüşmelere dayanarak oluşturulan bir çalışma, *End Special Report: Turkey: Peace on Trial* (End Özel Raporu: Türkiye: Barış Yargılanıyor) gösterilebilir. Bu doğrultuda Avrupa'nın Türkiyeli işçilerin ve siyasi göçmenlerin bulunduğu hemen her yerinde kampanyalar düzenlenmiştir. Yine benzer kapsamda Avrupa Konseyi 34.Parlamenter Asamblesi nedeniyle Strasburg'da 26 Eylül 1983'te basın toplantısı düzenlenmiş, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde bulunan aydınlar tarafından yapılan açıklamada sendikalar, siyasi partiler yasası ve diğer yasal alanlarda mevcut kısıtlayıcı hükümler anlatılmakta, çeşitli davalardan ve tutukevi koşullarından, insan hakları ihlallerinden ve işkenceden söz edilmektedir. Bu davalar arasında hiç kuşkusuz Türkiye Barış Komitesi Davası da bulunmaktadır. Seçime doğru gidilen bir süreçte Türkiye'de halen demokratik süreçlerde önemli engeller bulunduğu, YÖK gibi 12 Eylül rejimiyle özdeşleşen yasal düzenlemelerin üniversitelere büyük zarar verdiği, birçok öğretim üyesinin işten atıldığı ya da istifaya zorlandığı dile getirilmektedir. Tüm çabalar yalnızca Dikerdem'e ve Barış Derneği davası sanıklarına değil, aynı zamanda Türkiye'de barış ve özgürlük sağlanması amacı taşımaktadır.

Tüm Korotiçlere...

Sona yaklaşırken, bir başka dönemden ve Dikerdem'in aydın sorumluluğunu yansıtan önemi büyük bir tartışma yazısından daha söz etmek gerek. Bu yazı Dikerdem'in tüm yaşamı boyunca ortaya koyduğu eserinin, yaşamının bütününün tekil işler, etkinlik ve üretimlerden ibaret olmadığını, bir bütün oluşturduğunu, bu anlamda güncelliğini ve mirasının yaşayan, geleceğe umut taşıyan yönünü görmemize olanak sağlar. 1980'lerin sonlarından itibaren Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin dağıldığı dönemde ortaya çıkan akıl dağıtıcı fikirlerle bir polemik niteliği taşıyan *Tüm Korotiçlere Açık Mektup* adıyla bilinen metni kaleme aldı. Bu önemli ve nitelikli yazı Türkiye aydınının düzeyini gösterdiği gibi dünya çapında süreçle ilgili yürütülen tartışmalara da önemli bir katkı niteliği taşımaktadır.

1970'lerde başlayan kriz dalgasından çıkmak için emekçi sınıfların kazanımlarını yok etmeye yönelen sermaye iktidarı, somut bir hedef olarak reel sosyalizme, Sovyetler Birliği ve sosyalist sisteme yöneldi. Liberalizmin 1980'lerde süren yükselişi ve popülerliği, 1990-91 dönemecinde Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin çözülmesiyle doruğa ulaştı ve yeni bir ivme kazandı. Mahmut Dikerdem liberalizmin zirve yaptığı konjonktürde buna karşı çok değerli bir tutum geliştirdi. Dikerdem'in eserinin diplomasi ve barış hattı içinde yer alan geniş bölümünün dışındaki en net, çıplak biçimde Marksist-

[22] "Bu benim geçenlerde ölen Sussex Üniversitesi'nden felsefe hocam John Mepham'ın müstear ismiydi. Mehmet Ali Dikerdem

Leninist örneği *Tüm Korotiçlere Açık Mektup*'ta görülebilir. Bu makale Mahmut Bey'i anlamak için önemlidir. Çünkü bu yazı olmasaydı Mahmut Bey'in barış mücadelesini bir yanda 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesi çerçevesinde, diğer yanda detant ve silahsızlanma politikaları ekseninde savunmasının, bir başka deyişle cephe savaşı vermesinin ötesinde dünya görüşünü tam olarak anlamamız mümkün olmazdı.

Tüm Korotiçlere Açık Mektup'ta Mahmut Bey bir barış aktivisti olmanın ötesinde bir Marksist, bir Leninist, Ekim Devrimi'ni sahiplenen bir devrimci, liberal piyasa ekonomisine, liberal burjuva demokrasiciliğine karşı pozisyon alan bir komünist olarak politik kimliğini tartışmasız biçimde ortaya koymuştur. Mahmut Dikerdem yaşamının son diliminde Sovyetler Birliği'ndeki karşı-devrimci sürece karşı çıkmıştır. "Doğrusu Marksizmi sizlere karşı savunmak durumunda kalacağımı hiç düşünmemiştim. Ama mademki 'Yeni Düşünce' etiketi taşıyan politikalar uğruna, 150 yıldır insanlığın yolunu aydınlatan bir bilimsel düşünce sistemini ve bir eylem kılavuzunu topyekûn mahkûm etmeye kalkıştınız; bilinen gerçekleri yinelemek durumuna da düşsem, demokrasi konusunda bazı noktaları vurgulamam gerekiyor." diyerek tutumunu anlatmaya koyulmuştur. Bu tutumu almasaydı, Mahmut Bey yine de saygın bir ilerici aydın olarak tarihimizde yerini alırdı. Ama geçmişte kalan, tarihe malolan diplomatlık anılarıyla öne çıkardı. Bu tutumla beraber yaşamının son yıllarına kadar siyasal canlılığını ve dünya siyasetinde genel kabul gören yaklaşımları bile sorgulamaktan çekinmeyen eleştirel tutumunu koruduğunu göstermiştir.

Ve mektuplar...

Mektuplar, cep telefonları ve elektronik haberleşme olanakları yaşamımıza bu denli girmemişken en önemli haberleşme aracıydı. Özellikle 12 Eylül sonrasında barış mücadelesi içinde yer alan insanlar birbirlerine, ailelerine uzun mektuplar yazmışlar, özel sorunları, duyarlılıkları, ihtiyaç ve özlemlerinin yanı sıra siyasi meselelerden de söz etmişlerdir. Mektuplar telefon olanağının bile etkin kullanılamadığı hapishane ortamında, Mahmut Bey'in hastanede yattığı dönemde, şimdi internette 'like' demek gibi, 'seni görüyorum', 'düşünüyorum', 'seviyorum', 'bu meseleye duyarlıyım' demenin bir yoludur. Baba oğul ilişkisi de her zaman önemlidir. Mahmut Bey o dönemde yurt dışında yaşamakta ve çalışmakta olan oğlu Mehmet Ali Dikerdem'e bir dizi mektup yazmış, oğlu da kendisini yanıtsız bırakmamıştır. Baba oğul arasında gidip gelen bu mektuplarda çok samimi bir dille kaygılar, korkular, endişeler yer aldığı gibi değerlendirme ve analizler, üstelik geleceğe dair planlar yer almaktadır. Bir kısmı yargılamanın devam ettiği sırada, Cerrahpaşa Hastanesinde[23] yazılmış bu mektuplarda sağlığa ve siyasi

[23] "Bu hastanede yatarken ve kapıda silahlı nöbetçi varken günde bir iki kere başka koğuşlardan genç doktor ya da hemşireler görevli gibi davranıp, içeri girdikten sonra ona hem moral verip hem de kucaklayıp dayanışmalarını gösterip öyle çıkarlarmış. Bunu anlatırken gözleri dolu dolu olduydu." Mehmet Ali Dikerdem

gidişata ilişkin kaygıların yanı sıra çocuklarının geleceğini düşünen bir baba, onların günlük meseleleriyle ilgilenen bir dost ve koruyan, gözeten bir üslup bulunmaktadır. Mahmut Bey, oğlu Mehmet Ali Dikerdem'e şöyle yazar: "Bu bir veda mektubu değilse bile, bir çeşit vasiyetname sayılabilir çünkü seni dünya gözüyle bir daha görebileceğim artık kuşkulu. (...) Sağlığım ve gücüm elverdikçe dayanacağım. Tükenirsem sen adımızı yüceltmeye devam edeceksin." Daha sonra, Ağustos ayında karar beklenirken yazdığı bir mektupta dava beraatle sonuçlanırsa ve gücü olursa oğlunun yanına gidip "Oğluma Siyasi Vasiyetimdir" başlıklı son kitabının, Barış Derneği davasına dair anılarını ve çağrışımlarını içeren bir yazı dizisi kaleme almayı düşünmektedir. Bu verimli yazışmaların Mahmut Beyi hayata bağladığı, umudunu sürdürdüğü ve gelecek beklentisini artırdığı görülmektedir.

Sözü uzatmadan sizleri Mahmut Dikerdem'in yazıları ve konuşma metinleriyle başbaşa bırakıyorum. Türkiye tarihinde uzun bir zaman dilimine yayılan bu yazıları yazıldıkları tarihsel ve toplumsal bağlamı dikkate alarak okumakta yarar var. Hiç kuşkusuz barış gibi evrensel ve insanlık durumuna dair bir konu bile olsa, 1940'ların gündemiyle 1990'lar aynı şekilde değerlendirilemez. Temalarda da farklılıklar görülebilir. Ama alttan alta devam eden, Mahmut Bey'in tüm yaşamına dağılmış bir olgunluk ve tutarlılık gözlemek mümkündür: barış, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik özlemi... Amacına inanmış bir boyun eğmeme hali, bir dikbaşlılık... Bize ve yarınlara uzanan, sahip çıktığımız miras budur.

E. Zeynep GÜLER

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHMUT DİKERDEM - YAZILAR

Türkiye Ziraate Müstenit Bir Sanayi Memleketi Olmalıdır

30 Nisan 1932[24]

Bu mevzu etrafında söze başlamadan evvel zirai ve sınai memleket tabirlerile kastettiğimiz hakiki mananın ne olduğunu izah etmeye çalışalım:

Zirai memleket: bütün faaliyetini; gayesini ziraata bağlıyan, yani üzerinde yaşadığı toprağı ekip biçmekle ve bütün ihtiyaçlarını bu vasıta ile temine çalışan toprak memleketidir. Burada her şeyi tanzim eden ziraattır; fertlerin refahı, terakkisi hep ona bağlıdır.

Sınai memleket aynı gayelerin temininde sanayi vasıta olarak kullanan makine memleketidir. Burada da her şeyi tanzim eden sanayidir.

Her millet terakki etmek, refaha kavuşmak ister; onun kendine mahsus birçok gayeleri vardır. İşte bu gayelerin temininde ya ziraatı, ya sanayii ikisinden birini tercihe mecburdur, yahutta her iki vasıtayı birden kullanır. Yalnız şurası muhakkaktır ki bu iki yol mutlak surette insanları arzu ettikleri refaha kavuşturamaz, ve birinin ötekine tercihinde fevkalade hassas davranmak lazımdır, çünkü iki yolun da milletleri aynı neticeye isal ettiği nadiren vakidir. Fakat her şeyi evvelden hesaplıyarak kararını veren millet hiçbir vakıt bu hisabında yanılmaz, tuttuğu yol onu er veya geç gayesine ulaştırır; şu şartla ki nefsine olan itimadı katiyen sarsılmasın, azim ve iradesi başlangıçtaki ateşini muhafaza edebilsin.

Bugün Türkiye ne zirai, ne de sınai bir memlekettir. Belki sanayie nisbeten çok daha fazlasile ziraidir, fakat tam manasile bir ziraat memleketi değildir, ve vaziyet maalesef budur...

Filhakika Türkiye'nin bugünkü ziraatı hiçtir. Arazimizin yüzde yirmi beşinin tamamile ziraate salih bir vaziyette olmasına rağmen bugün ekilen arazi ancak yüzde sekizi bulur. Birçok münbit yerlerimiz hâlâ kazma ve çapa yememiştir. En çok ekilen de buğdaydır. Bununla beraber buğday istihsal eden memleketler arasında Türkiye'yi yine en sonda görürüz. Buğday mikyas tutulacak olursa diğer mahsulatımızın hiç mesabesinde

[24] Hüseyin Mahmut, Galatasaray, no.15, s.17-19.

olduğu görülür. Bunları söylerken memleketi baştan aşağı buğday ekelim, çok mahsul alalım, cihan piyasasında ismimizi baştan söyletelim manası anlaşılmasın. Bugün denilebilir ki buğday en güçlükle ihraç edilebilen bir maddedir. Aşağı yukarı her memleket kendi buğdayını kendisi eker, dışarıdan buğday satın alan memleketler çok azdır. Ve hiçbir zaman da kelimenin bütün manasile birer ziraat memleketi olan Rusya, Romanya, Macaristan gibi komşu memleketlere buğday satışında rekabet yapalım fikri aklımızdan geçmez, onların baştan başa yemyeşil ovaları bizim nehir havzalarına münhasır dar ovalarımız her an faiktir.

Türkiyemizin bünyesinin sanayiden çok daha fazlasiyle bir ziraat bünyesi olduğunu itiraf edenlerdeniz. Yalnız bugünkü Türkiye'nin katiyen bir ziraat memleketi olmadığını bir kere daha tekrar ederiz. Ve kendi kendimize şu suali soruyoruz: istikbalde Türkiye ne memleketi olmalıdır? Buna hiç tereddüt etmeden şu cevabı veriyoruz: İstikbalde Türkiye ziraat üzerine müstenit bir sanayi memleketi olmalıdır. Türkiye'yi Almanya, Amerika gibi kökü demir olan sanayi memleketi yapalım iddiasında da değiliz. Biz sadece onu gökü asıl ziraat olan bir sanayi memleketi yapmak arzusundayız.

Hali hazırda yapılan ziraatı fenni bir şekilde icra etmek, bütün boş yerleri ekmek, lakin bunları gelişi güzel değil, tam bir hisap ve ölçü ile hareket suretiyle yapmak, ve mahsulatı azami haddine vardırmak. Şimdi yaptığımız gibi pamuk ekilecek araziye arpa, buğday ekmemek, bir nisbet dahilinde her nevi ziraatı tahdit etmek ve makineleştirmek; fakat yine şimdi yaptığımız gibi Hasan ağayı, Mehmet ağayı mutlak surette sabanını bıraktırıp traktör kullanmaya mecbur etmek suretiyle değil... Evvela Hasan ağanın Mehmet ağanın kafasını işlemekle işe başlamalı; makineyi ona eyice tanıtmalı, sevdirmeli nasıl ve nerelerde kullanılacağını öğretmeli. Arazisini beş altı dönümü geçmiyen Hasan ağayı traktörle çalışmaya zorlarsak hiçbir faide husule gelmez. O, makine nedir bilmeyen zavallı Hasan ağayı yer, bitirir ve neticede yine onu karasabanına sarılmaya mecbur eder.

Muvaffak olmanın birinci sırrının tam bir doğrulukta, tam bir fedakarlıkta olduğunu katiyen akıldan çıkarmamalı, ve bugünkü vaziyeti göz önünde tutarak değil istikbali görerek hareket etmeli. Bugün buhran olabilir, lakin bunun yarın değişmiyeceğini kim temin edebilir? Dünya ilelebet bu buhranın esiri mi olacaktır? İnsanlar artık saadet ve refah mefhumlarını unutacaklar mı? Hayır, bu dalga er veya geç geçicidir, işte asıl ondan sonra gemisini yüzdüren kaptandır...

Bir kere daha tekrar edelim, bütün ararlarımızı menfi bir gözle değil, müsbet bir gözle mutalaa ederek vermeliyiz. Fazla nevmit, fazla bedbin olmaya lüzum yoktur. Elimizden geleni yaparak, imkan nisbetinde milleti refaha kavuşturmalıyız.

Memleketimizi fazla bedbin bir gözle tetkik ederek derhal: Türkiye kuru bir ağaçtan başka bir şey değildir, madensizdir, ormansızdır, susuzdur demek ve bu fikirler üzerine istinadederek: ne yapsak boştur, Türkiye ne bir ziraat ne de bir sanayi memleketi

olabilir fikir ve kanaatında bulunmak çok hatalı bir hareket olur.

Memleketimizin bizleri refaha kavuşturacak kadar medeni, ekilmeye salih toprağı; ormanı ve suyu vardır. Tabiat ona karşı oldukça müsait davranmıştır, yalnız ne yazık ki şimdiye kadar ondan istifade etmesini bilmemişiz, hep bu bedbinane fikirlerle kafamızı, bileğimizi yormaktan çekinmişiz.. Eğer biz o kuru ağacı tam bir ihtimamla sulamış olsaydık onun meyvalarını ve yeşil yapraklarını görerek şaşıracaktık. Arada sırada onu sulamaya çalışmışsak bile verdiğimiz suyu ya kıt yahut da ters vermişiz, ona bu suyu içirmeye muvaffak olamamışız. Buna son yapılan Uşak şeker fabrikası, ve Konya ovasının sulama teşkilatında görülen hatalar en yakın ve en acı misallerdir. Fazla ümitlere kapılmakta belki biraz hayalperestlik olur. Yalnız çok bedbinlerimizin hayal diye tavsif ettikleri fikirlerin yarın hakikat olması onları utandıracak bizleri bahtiyar kılacaktır.

Türkiyemiz başlı başına bir ziraat memleketi olamayacağı gibi sanayi memleketi de olamaz. Türkiye'yi istikbalde Amerika, Almanya gibi demir üzerine müstenit bir sanayi memleketi yapalım fikri fanteziye kaçan bir fikirdir. Yalnız şu kadar varki bugünku Türkiyemizin toprağının içinde henüz ne miktar ve ne cins maden bulunduğu da elan mechulümüzdür. Coğrafya ve iktisat kitaplarımızda bu bahsin açık bir tarzda izah edildiği görülmemiştir. Ergani'de bakır Zonguldak'ta kömür olduğunu biliyoruz. Memleketimizin şurasında burasında petrol, demirin bulunduğunu işitmişizdir. Fakat bunlar ne dereceye kadar doğrudur? Şimdiye kadar fenni bir şekilde araştırma yapılmış mıdır? Yapılmamışsa bile verilen raporları kim yazmış, kim okumuş? Filan yerde filan, filan madenlerin bulunması muhtemeldir, yahut, memleketimiz madence çok zengindir gibi fikirler şimdilik teselli hattının ötesine geçemezler.

Tam bir isabetle yürümek için istinadgahlarımız müsbet olmalıdır.

Yukarıda ziraat üzerine müstenid sanayi memleketi olmalıdır dedik. Buna şu şekilde itiraz vaki olabilir; mademki Türkiye'nin bünyesi halen bilinen esasat üzerine bir ziraat bünyesidir, şu halde onu tam bir ziraat memleketi yapamaz mıyız, ve sanayi hayatını mutlak surette Türkiye'de uyandırmaya lüzum var mıdır? Buna şöylece cevap verebiliriz: evvela Türkiye hiçbir zaman tam bir ziraat memleketi olamaz. Böyle olması için Rusya'nın kara toprakları, Romanya'nın sulak ve geniş ovaları bizde olmalı. Tabiatı zorlamak suretiyle normal şekilde elde edecek olduğumuz istifadenin iki mislini elde etsek bile gayemize varmış olmayız. Refaha yalnız para ve iktisatça değil, ilmen, içtimaen, siyaseten velhasıl her hususta ekmel bir millet olarak kavuşmak istiyoruz. Eğer memleketimizin bünyesi bir sanayi memleketi olmasına müsait olsaydı hiç tereddüt etmeden sanayi memleketi olalım derdik. Şimdi ise bütün noktaları göz önünde tutarak ziraat üzerine müstenit bir sanayi memleketi olalım diyoruz. Kendi ormanlarımızı kendi afyonumuzu, kendi pamuğumuzu, kendi mahsulatımızı kendimiz işlemek istiyoruz. Madenlerimizin imkanı nisbetinde -boş ümit değilse- petrol, demir, bakır işleyecek fabrikaları da bunlara ilave edebiliriz.

Bünyemiz mademki ziraat bünyesidir, binaenaleyh yalnız ziraat yapalım fikrinde ısrar etmek Türkiyemizi makineleri olan memleketlere tabi ve esir bırakmak demektir. Ziraat ve sanayi Türkiyemizde yan yana yürümeğe mecburdur. Yalnız sanayie biraz daha kuvvet vererek ziraata müstenit bir sanayi memleketi olmalıyız demekle, selametimizin sanayide olacağına işaret etmek isteriz.. Bedbinane fikirlerimiz bir yana bırakarak gayelerimizin tahakkuku için elbirliğiyle, temiz bir vicdan, temiz bir bilekle çalışmalıyız.

AKŞAM GAZETESİ

M.D., Mahmut Şerif

Haftalık Dış Politika: Birinci Sulh Konferansı

M.D., 13 Ağustos 1946

29 Temmuz'da Paris'te açılan 21 devlet konferansı son beş ay içinde aynı şehirde ve aynı gaye için toplanan üçüncü konferanstır. Bu üçüncünün adına, parlak bir tabirle, Sulh Konferansı deniyor. Zira bu konferans Avrupa harbine fiilen iştirak etmiş bütün milletlerin temsilcilerini bir araya toplamıştır.

İlk bakışta 21'ler konferansına 1914-18 harbini tasfiye eden Versay sulh konferansı gibi bir önem vermek mümkün ise de hakikatte gayesi çok daha mütevazıdır. Her ne kadar Versay'da otuz kadar büyüklü, küçüklü devlet, umumi harbde yıkılan Avrupa nizamını tekrar kurmak için toplanmışlar ve bir sulh muahedesi imzalamağa muvaffak olmuşlarsa da o muahedenin altına imzasını koyan mağlup devlet ortak veya peyk değil, harbin başlıca mesulü sayılan Almanya idi. Bu defa ise, yalnız harb mesulü veya müşterek düşman olmakla kalmayıp beşeriyetin bir numaralı düşmanı sayılan Almanya ile hesaplaşma yapılmayacaktır. Daha doğrusu, büyük devletler Alman meselesinin hiçbir noktasında anlaşamadıklarından, dava şimdilik ortada kalmıştır.

Başka yönden, Versay konferansı, hiç olmazsa görünüşte, küçük devletlerin büyüklerle aynı hak ve şartlar içinde sulh muahedesine iştirakini sağlamıştı. İki hafta evvel açılan sulh konferansında ise orta ve küçük devlet temsilcileri, evvelce dört büyüklerin hazırladıkları esaslar üzerinde fikirlerini, mütalaalarını söyleyecekler, tavsiyelerde bulunacaklar, fakat hiçbir karar alamayacaklar ve tavsiyeleri ancak dört Dışişleri Bakanı'nın tasvibine uğradıktan sonra sulh muahedelerine yazılacaktır. Bütün dünyada

demokrasi fikirlerinin alabildiğine alıp yürüdüğü bu devirde böyle bir büyük - küçük devletler tasnifatı kurmağa çalışmak herkeste hayret uyandırmaktadır.

Denilebilir ki, bu vaziyete sebep Rusya'nın ta Potsdam ve Moskova toplantılarından beri takibettiği hareket hattıdır. Rusya kalabalık toplantılardan hiçbir zaman hazzetmemiştir. Rusların hoşuna giden metot, üç büyüklerin Tahran, Yalta ve Potsdam'da yaptıkları gibi kendi aralarında uyuşarak dünyaya kararlarını ilan etmelerinden ibarettir. Ruslar bu usulün faydalarını her fırsatta övmekten geri kalmamışlardır; o kadar ki Londra'da ilk defa beş Dışişleri Bakanı toplandıkları zaman M.Molotof, Çin ve Fransız temsilcilerini birçok önemli meselelerde oy vermek hakkından mahrum etmeye çalışmıştır. Amerikan ve İngiliz delegelerini ilk defa irkilten hadise bu olmuştur. Ondan sonra Rusya biraz daha yumuşamış ve üçler toplantısından dörtlere ve dörtlerden 21'lere razı olmuşsa da konferanslar kalabalıklaştıkça yetkileri de o nispette azalmıştır. O halde Anglosaksonlar 21 devleti bir masa etrafında toplamaktan ne fayda ummuşlardır? Mademki bu konferansın yetkisi gayet mahduttur ve karar vermek selahiyeti yoktur, böyle bir istişare meclisi toplamak için Anglosaksonlar neden bu kadar ısrar etmişlerdir?

Öyle görünüyor ki, bu taktik değiştirmenin sebebi vardır: Evvela, dört büyüklerin kendi başlarına Avrupa meselelerini görüşürken vardıkları sonuçlar Avrupa milletlerini tatmin etmekten ziyade kendi menfaatlerini korumağa yaramış ve Avrupa'da bir memnuniyetsizlik ve kötümserlik havası yaratmıştır. Mesela ahalisinin çoğunluğu İtalyan olan Trieste İtalya'dan alınıp, halkı Avusturyalı olan Güney Tirol o memlekete bırakıldığı zaman herkes Atlantik şartlaşmasının ne olduğunu sormağa başlamıştır. Büyük devletlerin kararlarındaki bu tenakuzlar onların esas prensipte anlaşamadıkları için teferruatta uzlaşmayı kabul etmek gibi tehlikeli bir oyuna saplandıklarını göstermiştir.

İşte bu sebepledir ki Anglosaksonlar her fırsatta memnuniyetsizlik uyandıran bu halin önüne geçmek ve Avrupa meselelerinde bizzat Avrupalıların fikrini almak zaruretini duymuşlardır.

Fakat Anglosaksonları küçük devletlere yaklaştıran en mühim amil, Alman meselesidir. Peyk devletleriyle sulh yapmak ne kadar güç olursa olsun, er geç bir sonuca varılacaktır. Hâlbuki Almanya işinde arasıra M.Byrnes'ün ortaya attığı ve her defasında Sovyetler tarafından reddedilen nazari tekliflerden başka hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu, ilânihaye böyle devam edemez. Elbet bir gün Avrupa muvazenesinin şah damarı olan Almanya davası masa üzerine ciddi surette gelecek ve büyük devletler bu davayı çözemiyeceklerdir. İşte o gün Anglosaksonlar, Ruslara istediklerini kabul ettirebilmek için, büyük, küçük bütün milletlerin kendi tezlerini desteklemesini isteyeceklerdir. Şimdiden küçüklerin fikir ve arzularına saygı göstermek, onların teşkil ettikleri çoğunluğun kararlarını kabul etmek âdeti yerleşirse, Alman meselesinin çapraşık noktalarında da bu usule başvurup Rusya'yı yola getirmek ümidi bulunacaktır.

Rusya bu manevrayı sezdiği içindir ki böyle parlamentovari müzakerelerden hoşlanmıyor ve bilhassa verilecek kararlarda alelade çoğunluğun hâkim olmasına yanaşmıyor. Ruslar yanı başlarında yürümeyi kabul etmiş milletlerin sayısını pekiyi biliyorlar ve bu sayının ne Birleşmiş Milletler, ne de 21'ler konferansında azlık olmaktan kurtulamayacağını görüyorlar. M.Molotof'un konferansın ilk haftalarında mütemadiyen oy meselesini ileri sürmesi ve üçte iki çoğunluğu, hatta oy birliğini müdafaa etmesi İngiliz ve Amerikalılara, etraflarındaki küçük devlet kalabalığına güvenerek Rusların işine gelmeyen kararlar almalarına müsaade etmiyeceğini ihtar arzusundan ve dolayısıyla da Anglosaksonları bu nevi konferansların faydasızlığına inandırmak emelinden doğan mukabil manevradır.

Haftalık Dış Politika: Boğazlar Meselesi

M.D., 20 Ağustos 1946

8 Ağustos'ta Ankara'da Türk Hükümetine tevdi edilen Sovyet notası ile Boğazlar meselesi yeniden ve resmi bir şekilde ele alınmış oldu. Öyle umulur ki bu defa dava kesin bir sonuca vardırılacaktır, zira Rusya'nın son teşebbüsü milletlerarası bir konferansın toplanmasını tahrik edecek mahiyettedir.

Esasen böyle bir konferansın toplanmasına lüzum da hissedilmiştir. Çünkü 1936'da imzalanan Montreux antlaşması harb sonrası şartlarına uymuyordu; daha doğrusu, Rusya'nın harb sonrası Avrupasında elde ettiği mevki bu antlaşmanın önemini kaybettirmişti. Ötedenberi Rusya zayıf olduğu zaman Boğazların yabancı devletlere kapalı kalmasını, kuvvetlenince de kayıtsız, şartsız kendisine açılmasını istemiştir. 1936'da Rusya dış tehlikenin yaklaştığını anlıyarak Karadeniz'e harb gemilerinin geçememesi tezini müdafaa etmişti; bugün ise Akdeniz'e doğru yayılmasını önleyecek manilerin kaldırılmasını talebediyor. Rus bakımından talep mantığa uygundur, fakat birçok büyük ve küçük devletler için hayati önemi olan böyle bir meselede mantığın tatmin edilmesi kâfi gelmez, bunun dünya politikasında yaratacağı durumu tahmin etmek ve sebep olacağı inkişafları ölçebilmek lazımdır.

Sovyetler'in, Çanakkale Boğazı ile ilgili milletlerarası hükümlerin tekrar gözden geçirilmesi için Türkiye, İngiltere ve Amerika'ya müracaat etmiş bulunmaları şu suali akla getiriyor: Rusya bu diplomatik teşebbüsten ne fayda ummaktadır ve nasıl bir sonuç elde edeceğini kestirmektedir?

Sovyet siyasetinin bazen ne ihtilal taktiği, ne de politika manevralarıyla izah edilemeyecek kadar muammalı tarafını bir kenara bırakacak olursak, bu konuda güttüğü hedefleri şu şekilde mütalaa edebiliriz:

Dünya sulhu ve Türkiye bakımından iyimser bir görüş tercih edilirse denilebilir ki, Rusya Montreux mukavelesinin artık ihtiyaçlara tamamen cevap veremeyen taraflarını değiştirmek için zamanın geldiğine hükmetmiş ve antlaşmanın tayin ettiği müddeti geçirmeden tadil teklifinde bulunmuştur. Aynı zamanda düşünülebilir ki Sovyetler Tuna havzası meselesinde kendilerine çevrilebilecek itirazlara karşılık olmak üzere Boğaz-

ları öne sürmek ve Paris konferansında Anglosaksonlardan bazı tavizler koparmak istemiş olabilirler. Her iki halde de Türk Boğazları Ruslar için cazip bir pazarlık mevzuu teşkil eder.

Fakat gerçekte Rus isteklerinin arkasında daha ciddi ve uzağa giden emeller saklı bulunmaktadır. Moskova, Boğazlar işini ufak tefek imtiyazlar elde etmek için ortaya atamaz. Çünkü dava ne yalnız Ruslarla Türkleri, hatta ne de Karadeniz'de sahili olan diğer küçük devletleri alakadar etmekle kalmamakta, İngiltere, Rusya ve Türkiye'nin hayati menfaatlerine dokunmaktadır. Nitekim Rusların Türk Hükümetine nota verdikleri duyulur duyulmaz Londra basını bu konuda geniş yorumlara yer vermiştir. Anglosakson basınında görülen ilk tepki, milletlerarası bir antlaşmaya dayanan Boğazlar statüsünün ancak yeni bir milletlerarası konferansta değiştirilebileceği kanaatinin ifadesidir. İlk bakışta malumu ilam kabilinden sayılabilecek bu nokta gerçekte şimdiki Rus tezinin zıddıdır. Rusya notasını doğrudan doğruya Türkiye'ye vermek ve iddialarını yalnız kendi menfaatleri zaviyesinden mütalaa etmekle bu işi bir Türk-Rus meselesi halinde ortaya koymayı tercih ettiğini göstermiştir. Rus notası taleplerini sıralarken yalnız bir noktasında bütün devletlerin ticaret gemilerinin Boğazlardan serbest geçmesi hususuna işaret ediyor, diğer bütün noktalarda ise başka devletlerin araya girmesini önlemeye çalışıyor. Notanın yazılış tarzı da meselenin yalnız Türkiye ile Rusya'yı ilgilendirdiği kanaatini uyandırmak arzusunu açığa vurmaktadır. Sanki Türkiye bu harb esnasında Boğazları sırf dilediği gibi kullanmış ve bu yüzden de yalnız Rusya zarar görmüştür. Meselenin bu şekilde vazedilmesinden İngiliz ve Amerikalılar da sorumludurlar, çünkü Postsdam'da üç büyükler bu meseleye temas ettikleri zaman İngiltere, Amerika ve Rusya'nın Türkiye ile ayrı ayrı ve baş başa müzakerelerde bulunması prensibini kabul etmişlerdir. İşte Rusya bu kararı kendi bildiği gibi yorumlamış ve işine geldiği şekilde faydalanmak istemiştir.

Yalnız şu var ki, Potsdam'da bu yolda hatta bundan başka kararlar verilmiş olsa bile, 3 Ağustos'ta resmen açığa vurulan Rus istekleri karşısında bunlar yeniden gözden geçirilmek icap eder. İyi düşünülünce dava, İngiltere için Türkiye'nin Rus nüfuz sahasına bırakılıp bırakılmaması, Amerika için de Akdeniz muvazenesinin Rusya lehine baştanbaşa değişmesine müsaade olunup olunmaması tarzında ortaya çıkmaktadır. İngiliz basını şimdiden cephe almış görünüyor. Bütün gazeteler M.Bevin'in geçenlerde söylediği nutukta Türkiye'nin hiçbir zaman peyk devleti haline girmesine razı olamayacağına dair kısmından ısrarla bahsediyorlar. Fakat aynı zamanda İngilizler bu meselede Amerika'nın ne vaziyet takınacağını şiddetle merak etmekte idiler. Washington'dan gelen ilk haberler milletlerarası bir konferansın toplanması fikrini destekler ve Rus isteklerine şiddetle itiraz eder mahiyettedir.

Haftalık Dış Politika: Filistin Meselesi

M.D., 27 Ağustos 1946

Geçen gün Kudüs'te İngiliz kuvvetleri karargâhında patlayan ve 123 İngiliz askerini öldüren bomba hem dünya efkârını heyecana düşürmüş, hem de Filistin meselesini bütün karışıklığıyla zihinlere hatırlatmıştır.

Bugün Filistin'de Araplarla Yahudiler arasındaki gerginlik son haddini bulmuştur. İkinci cihan harbi esnasında Yahudilerin Avrupa'da çektikleri ıstırap ve uğradıkları mezalim, onları bu meselede adeta marazi bir hassasiyete sevketmiştir. Gerçekten, 1939'da Avrupa'da 9,5 milyon Yahudi yaşıyordu ve bunlar, Almanya'da Yahudilere karşı tatbik edilen sistematik tedhişe rağmen, muhaceret meselesini had safhaya koymamışlardı. Fakat vatka ki bu harb esnasında 6 milyon Yahudi, bazen en feci şartlar içinde yok edildi; mucize kabilinden geri kalanlar gözlerini tekrar Filistin'e çevirdiler. Onlar için Avrupa bir aile mezarı, Filistin ise, kendi aralarında bir devlet kurabilmek için seçilmiş "Arzı mevat" halini aldı.

Yahudiler, Filistin'e muhaceretlerini haklı göstermek için de Lord Balfor'un kendilerine bir "yuva" temin etmek yolundaki va'dini ileri sürüyorlar. Aynı zamanda beşeriyet, Yahudilere karşı yapılan zulümleri, fenalıkları tamire ve onları rahata kavuşturmaya mecburdur. İşte bu ruhi halet, bilhassa Amerika'da şiddetli bir Siyonist propagandanın vücut bulmasına sebeb olmuş ve Cumhurbaşkanı Truman Filistin'e Yahudi muhaceretini destekleyen bir vaziyet almıştır. Çünkü, unutmamak lazımdır ki Birleşik Amerika'da beş buçuk milyon Yahudi seçici vardır ve bunların teşkilatı dünyanın dört tarafına kol salmıştır. Şimdi bu teşkilatların hepsi birden harekete geçerek, Hitlerden kurtulan bedbaht Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini istemektedir.

Fakat bu mesele ile asıl ilgili olan diğer büyük devlet hiç de kolay bir durumda değildir. Eski Milletler Cemiyeti tarafından Filistin mandası kendisine tevdi edilmiş bulunan bu devlet, yani İngiltere, Filistin ahalisinin üçte ikisinin Arap olduğunu ve Arapların da yeni Yahudi muhaceretlerine göz yummak şöyle dursun, orada yerleşmiş bulunanları bile kovmak için ellerinden geleni yaptıklarını hesaba katmak mecburiyetindedir. Filistin Araplarının dileklerini Arap Birliği destekleyince İngiltere'nin işi büsbütün güç-

leşmiştir. Nitekim, Arap Birliği umumi katibi Azam paşa, Filistin'e yeniden yüz bin Yahudi'nin göç etmesini kabul eden komisyon kararını öğrenir öğrenmez Arap Birliği üyelerini olağanüstü bir toplantıya çağırmış ve İngiltere'yi bu konuda Güvenlik Konseyinin önüne götürmek ve orada Sovyet Rusya'dan imdat istemekle tehdidetmiştir.

İngiltere Hükümeti, davanın böyle tehlikeli şekiller almak istidadını harbin sonunda sezmiş ve Mösyö Bevin'in teşebbüsüyle 1945 yılının aralık ayında İngiliz ve Amerikalılardan mürekkep bir komisyon, Filistin meselesine bir hal çaresi bulmak üzere, toplanmasını sağlamıştı. Komisyon, 4 ay süren çalışmaları sonucunda 10 maddeden ibaret tavsiyelerini İngiliz ve Amerikan Hükümetlerine sundu. Tavsiyelerin başında Filistin'in, ne yalnız Arap, ne yalnız Yahudi devletine vatan olmaması ve Birleşmiş Milletlerin vesayeti altına geçinceye kadar İngiliz mandasında kalması esası vardı. Bundan başka, Başkan Truman'ın teklifi gereğince, Faşist ve Nazilerin zulmüne uğramış 100 bin Yahudi'nin Filistin'e muhacereti de telkin ediliyordu.

Bu yüz bin rakamının Arap dünyasında uyandırdığı hiddet ve infial karşısında İngilizler, meseleyi yeniden ele almak ihtiyacını duydular. Bu sırada Kudüs müftüsünün Paris'ten kaçarak Kahire'ye gelmesi ve Arap hareketinin başına geçmesi İngiltere'yi Yahudilere müsait bulunan Amerikan görüşünden büsbütün uzaklaştırdı. Filistin'deki tedhişçi Yahudi teşekküllerinin sık sık tekerrür eden silahlı taarruzlarına rağmen, Yahudi muhacereti̇nin şimdilik önüne geçmek için oradaki askeri kuvvetler takviye edildi. Son gelen haberler, İngilizlerin bu tehlikeli bölgede her gün verdikleri kurbanlara bakmıyarak vaziyetlerini sıkılaştırmaya çalıştıklarını ve hele Filistin mandasından vazgeçmeye katiyen taraftar olmadıklarını göstermektedir.

İngiliz Bakanı Morison'un Avam kamarasına yeni sunduğu bir projede Filistin'in evvela İngiliz, daha sonra Birleşmiş Milletler mandası altında federal bir devlet haline gelmesi teklif edilmektedir. İngilizlerin bu konuda gittikçe büyüyen bir hassasiyet ve ilgi göstermeleri, Akdeniz havzası meselelerinin dünya politikasında büyük bir yer almaya başladığı zamana rastlamaktadır. Süveyş kanalından çekilmek üzere bulunan İngilizler, kanalın etrafında sıkıca yerleşmek istemektedirler. Filistin'in bu bakımdan müstesna bir önemi vardır. Hele Sovyetler'in Boğazlar üzerindeki taleplerinden umdukları sonucu elde edememeleri ihtimali karşısında Filistin'in İngiltere için ehemmiyeti bir kat daha artacaktır. Zira, Rusların imparatorluk yollarını Türkiye üzerinden tehdidedemedikleri takdirde, Türkiye ile Mısır arasındaki karışık bölgeyi zorlamaya çalışmaları kuvvetle muhtemeldir.

Haftalık Dış Politika: Bulgaristanla Sulh

M.D., 7 Eylül 1946

Politikada geçmişe değil, geleceğe bakılır, derler. Bu söze en canlı misal bugünkü Bulgaristan'dır.

Gerçekten, mağlup Mihverin küçük peyklerinden biri olan Bulgaristan bugün birçok galip devletlerden daha imtiyazlı bir durumdadır. Dört Dışişleri Bakanı konferansında kabul olunan sulh anlaması tasarısına göre, Bulgaristan 1 Ocak 1940'taki hudutlarını muhafaza edecek, yani memleket küçülmek şöyle dursun, bilakis Dobruca'nın da ilhakıyla genişleyecektir.

İlk düşünüşte herkesi hayrete düşüren bu olay yakından incelendiği takdirde, milletlerarası politikanın yeni inkişafları hakkında bize bazı istifadeli fikirler verebilir: 1914 harbini de mağlup olarak bitiren ve Garbi Trakya ile Ege denizine mahrecini kaybeden Bulgaristan'ın Neuilly antlaşmasının imzasından sonraki dış politikası, komşularından toprak isteğine dayanan bir genişleme iddiasından mülhem olmuştur. Bu siyaset Bulgaristan'ı Birinci Cihan harbinde kendisiyle beraber mağlubolan diğer devletlere -Türkiye müstesna- yaklaştırmıştır. 1918'den sonra Avrupa'da ortaya çıkan "tatmin edilmemiş milletler" zümresine daha ilk yıllardan itibaren Bulgaristan da katılmıştı. Böylece, Kuzeyde Almanya, Orta Avrupa'da Macaristan, Batıda İtalya ve Doğuda Bulgaristan, Avrupa'da kurulan nizamın aleyhine döndüler ve dolayısıyla dış politikaları da birbirine benzer şekiller aldı. Mesela Almanya ve İtalya'yı Milletler Cemiyeti zihniyetine uydurmak mümkün olmadığı gibi, Bulgaristan'ı da Balkan antantı içine almak imkânı bulunamadı. 1939 harbinden önceki senelerde Bulgaristan, Balkanların küçük çapta bir Almanyası halini aldı.

1939 Cihan harbi başladığı zaman Almanya, Sofya Hükümetini tabii bir müttefik gibi telakki ediyor ve Balkanlardaki muhtemel askeri hareketler için Bulgaristan'ı bir sıçrama tahtası olarak kullanmayı düşünüyordu. Bunun için Bulgar iştihâlârını tatmin etmek lazım geliyordu. 7 Eylül 1940'ta, Almanya'nın müdahalesi üzerine, Romanya ile Bulgaristan arasında Crajova antlaşması imzalandı ve Güney Dobruca Bulgaristan'a verildi. Bundan sonra 1 Mart 1941'de Bulgarlar Antikomintern paktını imzalayarak Mihvere

resmen katıldılar. Bir ay sonra da Alman kıtaları Bulgaristan'dan kalkarak Yugoslavya ve Yunanistan'a taarruz ettiler. Onların arkasından Bulgar ordusu hem Yugoslavya'yı, hem de Yunan Trakya ve Makedonyasını işgal etti.

Geçen gün Paris sulh konferansında memleketine müsait şartları koparmak için konuşan Bulgar Dışişleri Bakanı, işte böyle ağır bir mazinin hesabını vermek zorundaydı. Halbuki M.Kuliçef, evvela harb tazminatının yüksekliğinden şikayet etmiş, sonra Rodop'lar bölgesindeki birkaç bin kilometre karelik arazinin barış antlaşması projesinde Yunanistan'a verilmiş olmasına şiddetle itiraz eylemiş ve nihayet Ege denizine çıkabilmek üzere Yunan Batı Trakyası'nın Bulgaristan'a geri verilmesini istemiştir.

Mağlup bir devletin galip devletlerden biri aleyhine arazisini genişletme talebinde bulunması, galiba tarihte ilk defa görülmüş bir hadisedir. Bulgar Bakanı'nın böyle bir istekte bulunmağa nasıl cesaret ettiğini anlamak için 1944 yılı Mayıs ve Haziran aylarında geçen olayları hatırlamak icabeder: O tarihlerde Bulgaristan'da iş başında bulunan Bagrlanof Hükümeti harbden çıkabilmek için İngiliz ve Amerikalılara Kahire'de gizli konuşmalara başlamıştı. Müzakere neticelendiği takdirde İngiliz kuvvetlerinin Balkanlarda yerleşmesi ihtimalini sezen Rusya, 30 Mayıs'ta Bulgaristan'a harb ilan etti ve Bulgarların Anglosaksonlarla baş başa kalmasını önledi. Sovyet kuvvetlerinin Bulgaristan'ı tamamen işgalinden sonra ise İngiliz ve Amerikalıların oradaki rol ve nüfuzları azaldı ve adeta hiçe indi.

Sovyetler'in Bulgaristan'a hâkim olmakla iktifa etmeyip bu memleketin Balkanlardaki vaziyetini kuvvetlendirmeye çalışmaları ve barış konferansında Bulgar taleplerini desteklemeleri ise, iki millet arasındaki ırkdaşlık ve akrabalık gibi sebeplerle değil, Rusya'nın bugünkü Balkan politikasında güttüğü hedeflerle daha kolay izah edilebilir. Yeniden canlanan Slavlık davası Rusya'nın hareket tarzını açıklamaya kâfi değildir. Çünkü her iki cihan harbinde de Bulgarlar Almanya'nın zaferine inandıkları zaman Slavlığı kardeşliği tamamen unutmuşlar ve Ruslara karşı harbeden cepheye katılmışlardır. Ruslar bu hakikati pekiyi bilirler. Buna rağmen Bulgaristan'a kıymet vermeleri ve ona diğer Balkan devletlerinden daha fazla ilgi göstermeleri Bulgaristan'ın bugün Rus nüfuz bölgesi dışında kalan iki devletin, Türkiye ile Yunanistan'ın arasında bulunmasından ileri gelmektedir. Gerek boğazlara ve gerekse Yunanistan'a doğru bir hareket için Bulgaristan'da sıkıca yerleşmenin büyük önemi vardır. Bunun içindir ki Dışişleri Bakanları konferansında M.Bevin ve M.Byrnes, Sofya Hükümetiyle barış antlaşması imzalandıktan 90 gün sonra Rus kuvvetlerinin Bulgaristan'dan çekilmelerini ısrarla istemişlerdir.

Haftalık Dış Politika: Yunan Plebisiti

M.D., 19 Eylül 1946

İkinci Cihan Harbi'nden sonra Avrupa'daki bütün küçük devletlerin iç politikaları, dış politikalarının icaplarına göre renk ve şekil almaya başladı. Tarihte hiçbir harbin, galip veya mağlup devletlerin dâhili siyasetlerine bu kadar kuvvetle tesir ettiği görülmemiştir. Bunun sebebini, 1939 harbinin, her şeyden evvel, Avrupa'nın sosyal nizamındaki bozuklukta aramalıdır.

Ne olursa olsun, harbe girmiş ve kurtulmuş küçük ve orta devletler iç rejimlerini, kendi seçtikleri veya kendilerine kabul ettirilen dış politikalarının icaplarına uydurmak zorundadırlar. Bunların içinde az çok bağımsız olan ve hareket serbestliğini en çok elinde tutan Çekoslovakya ise, mukadderatının dizginlerini elinden kaçırmış gibi görünen de Yunanistan'dır.

Yunanistan Balkanların, iç politika hayatı bakımından en hareketli memleketi sayıldığı ve halkı da siyasi rüştünü her fırsatta ispat ettiği halde neden bu hale geldi? Gözlerimizi talihsiz Yunanistan'ın son on yıllık mazisine çevirerek bu suale cevap bulmaya çalışalım.

Faşizm diktatörlüğünün Avrupa'da en parlak devirlerini yaşadığı sıralarda Yunanistan'da da Metaxas ortaya çıkmış ve memleket idaresini tek başına eline almıştı. Fakat hadiseler Metaxas'ın diktatörlük rejimini Faşistlerle iş birliğine değil, bilakis onlarla bir ölüm dirim mücadelesine sürükledi. Faşistlerle Naziler arasında sıkışıp kalan Yunan milletinin Balkanlardaki istiklal savaşına başlamak için ilk işareti verdiği ve küçük milletlerin hürriyet davasının öncüsü olduğu unutulmamalıdır. Tarih, bir gün, bu harbdeki Yunan mukavemetinin büyük manasını daha iyi belirtecektir.

Yunan kurtuluşunun arifesinde, Yunanistan'da sağ ve sol partileri temsil edenler Lübnan'da toplanarak aralarında anlaştılar ve komünistlerin de iştirak ettiği Papandreu Hükümeti teşekkül etti. Lübnan'dan Atina'ya gelen Papandreu Hükümeti, milleti sonsuz bir sefalet içinde ve memleket iktisadiyatını uçurumun kenarında buldu. Bu hal sağcılarla solcuları kesin olarak birbirinden ayırmak ve birbirine düşman etmek neticesini verdi.

Yunanistan'ın kalkınmasını kolektivist bir iktisat sisteminde arayan EAM'cılar bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmek istedilerse de Churchill'in Noel tatillerini feda edip Atina'ya gelmesiyle başlayan İngiliz müdahalesi komünistlerin emellerine set çekti. İçeride asayişi kurmak ve hükümete yardım etmek için İngiliz kuvvetleri Yunanistan'ı resmen işgal ettiler. Gerçekte İngiltere Yunanistan'a gelirken, memleket içinde asayişi temin endişesiyle beraber ve ondan daha fazla Balkanlardaki vaziyetini kuvvetlendirmek arzusunu besliyordu. Gerçekten, Yunanistan'ın İngiltere için önemi büyüktür. Doğu Akdeniz bölgesinin emniyeti ve Sovyetleşmiş olan Balkanlarda İngiliz nüfuzunun derecesi Yunanistan'ın durumuna bağlıdır. Bunun içindir ki İngilizler, Yunan solcu partilerinin iktidarı ele aldıkları takdirde Yunanistan'ı Rusya'nın peşinde sürüklemeleri ihtimalini sezince, en reaksiyonerine varıncaya kadar bütün sağ partileri desteklediler.

Churchill'in yerine işçi hükümetinin gelmesi bu siyasette hiçbir değişiklik yapmadı. Bu da gösteriyor ki, hayati menfaatleri bahis mevzuu olduğu zaman İngiliz dış politikasına adamlar veya partiler değil, İngiliz İmparatorluğu'nun kuvvetli mantığı hâkimdir.

Papandreu kabinesinden sonra iş başına gelen ve ekonomik durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine çekilmek zorunda kalan Vulgaris ve Kanelopulos Hükümetlerinden sonra Naip Damaskinos, hükümeti kurmak vazifesini, liberal Sofulis'e tevdi etti. Sofulis mutedil bir temerküz kabinesi kurmaya ve iç işler istikrar buluncaya kadar umumi seçimi geciktirmeye çalıştı. Fakat Londra'nın tavsiyesi üzerine 31 Mart 1946 tarihinde genel seçimi yaparak iktidarı Kralcı Halk partisine teslim etti. Sofulis Hükümeti EAM'cılara siyasi suçlar için umumi bir af kanunu çıkaracağını vadetmişti. Hükümet bu vaadini tutmadığı gibi sağcı teşekküllerin ve bilhassa X namiyle anılan kral taraftarı teşkilatın silahlanmasına göz yumduğundan, solcu partiler -M.Kafandaris'in Cumhuriyetçi partisi dâhil olmak üzere- seçime iştirak etmediler.

O günden itibaren Yunanistan'da rejim meselesi artık halledilmiş sayılabilirdi. Bu itibarla, geçen gün yapılan plebisitin manası, esasen bilinen bir durumu süratle kanunileştirmek arzusundan ibarettir. Fakat kralın geri gelmesiyle davalar halledilmiş olacak değildir. Yunanistan'ın asıl derdi, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardır. Memleket büyük bir iktisadi kalkınma yapmak arzusundadır. Bunun için de bütün belli başlı partilerin iş birliği yapmaları lazımdır. İlk önce halledilmesi gereken meseleleri unutup İngiltere ile Rusya'nın Akdeniz'de çarpışan menfaatlerine alet olmak veya etrafta dönen politika manevralarına kapılmak Yunan milletini tamir kabul etmez felaketlere sürükleyebilir.

Haftalık Dış Politika: Wallace Hadisesi

M.D., 28 Eylül 1946

Amerikan Ticaret Bakanı M.Wallace'ın söylediği nutuktan beri dünya efkârı Birleşik Amerika devletlerinin dış politikası ile meşgul bulunmaktadır. Nutkun yayınlanmasından birkaç gün sonra Başkan Truman tarafından istifaya davet edilen Bakan bu demecinde, Amerika ve bilhassa İngiltere'yi emperyalist emeller peşinde koşmak suretiyle dünya sulhunu tehlikeye koymakla itham etmiş, Rusya ile anlaşmanın imkânsızlığı hakkında son zamanlarda ısrarla ortaya atılan fikirlere taarruz ederek, İngiltere'nin peşinden gitmek politikası terk edildiği takdirde Ruslarla uyuşmanın pekâlâ mümkün olacağını ve barışı kurtarmak için tek çarenin Rus - Amerikan zıddiyetini ortadan kaldırmaktan ibaret bulunduğunu söylemişti.

Avrupa meselesinde İngiliz - Amerikan iş ve görüş birliğinin tam olduğuna inananlar ve bütün Avrupa davalarını bu gözlüğün arkasından seyredenler varsa -ki pek çoktur- M.Wallace'ın nutku bunlar için soğuk bir duş tesiri yapmış olacaktır. Zira nutuk, hiçbir tereddüde yer bırakmadan, Amerika'nın dış politikasına yeni bir istikamet verilmesini istemek için söylenmiştir. Şu halde, Birleşik Amerika, bir türlü çözülmek bilmeyen davaları hükümetin resmi görüşünden başka bir zaviyeden görüp halle çalışmak isteği doğmuş demektir. Gerçekten bu istek esasen mevcuttu, fakat resmi ağızlardan duyulmuyor ve Avrupa'ya aksetmiyordu. Hakikaten Amerika'da Rusya'nın emniyet kordonu politikasına iyi gözle bakanlar bulunduğu gibi, geniş halk kütlelerinde her şeyden evvel üçüncü bir Cihan harbine mani olmak endişesi mevcuttur. İşte M.Wallace, herhalde İngilizlere hitap etmek isteyerek; Amerikalıların içinde kendisi gibi düşünenlerin çok olduğunu ihtar etmiştir.

M.Wallace'ın istifasıyla neticelenen hadisenin mana ve kıymeti nedir ve bu hadise ne dereceye kadar Amerika'nın dış politikası üzerinde tesir yapabilir? Herkesi meraka düşüren bu noktaları aydınlatmak için nutku kısaca tahlil etmek ve ileri sürdüğü fikirlerin şümulünü anlamak lazımdır.

Eski Ticaret Bakanı, evvela Rus ve Anglosakson dünyalarının bugünkü duruma göre daha uzun müddet barış içinde yaşayamayacağını ve bu iki dünya arasında her alanda

görülen sinsi mücadelenin bir gün patlak vereceğini söylemek istemiştir ki bunda haklıdır. Hakikaten Potsdam'da adı bile anılmaktan korkulan üçüncü harp tehlikesi bugün herkesin ağzında ve düşüncesindedir. Hiç kimse harb istemiyor, fakat barışın bir türlü kurulmayışı büyük halk kütlelerini, gittikçe ağırlığını bir kötümserlik ve rahatsızlık havası içinde yaşatıyor ki bu hal ergeç yeni bir harbin tohumlarını yeşertebilir. İşte Churchill, Wallace gibi uzağı gören insanlar tehlikeyi şimdiden açıklamakta ve kendi fikirlerine göre onu önlemek çarelerini araştırmaktadırlar. Bu gayretlerle küçük devletler ancak sevinebilirler, bu itibarla Wallace'ın nutkunu telaş ve asabiyetle karşılamak doğru değildir.

Fakat Amerikalı devlet adamının teşhis koyduğu dava teklif ettiği hal çaresi ile çözülebilir mi? Asıl mesele buradadır. Bir politikadan ziyade bir idealist ve bir filozof olan M.Wallace, "tek dünya" fikrini ortaya atarken bunun Amerika ile Rusya'nın anlaşmasından doğacağını iddia etmiştir. Churchill'in Fultan'daki nutkuna cevap teşkil eden bu iddia birçok Amerikalılara belki cazip görünmekle beraber, fikrimizce, meseleleri halleder mahiyette değildir. Çünkü, hasretle beklenen barışı ne yalnız İngiliz ve Amerikalılardan ibaret Anglo-Sakson bloku, ne de yalnız Rusya'yı memnun edecek ve ona hareket serbestliği verecek bir Rus - Amerikan anlaşması sağlayabilir. Her iki halde de dünya büyük devletler için ikiye ayrılmış ve küçük devletler için de nüfuz bölgeleri siyasetine avdet edilmiş olur ki bu takdirde devamlı ve adil bir barıştan bahsetmek mümkün olamaz.

Harb bittiğinden beri toplanan konferanslarda varılmak istenen gaye dünyayı bir, iki büyük devletin nüfuzu altında bölgelere ayırmak değil, bilakis, eşit haklara sahip büyüklü, küçük büyük bir devletler ailesi haline getirmek olduğuna göre, bu gayenin, M.Wallace'ın telkin ettiği gibi, Rusya'yı Boğazlarda ve Doğu Avrupa'da serbest bırakmakla temin edilebileceğine inanmak güçtür. Eğer Birleşmiş Milletler Kurulu kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkaracaksa bunun sebebolacağı neticeyi M.Wallace'ın tavsiyeleriyle önlemek mümkün olamayacaktır. Güvenlik Konseyi, San-fransisco antlaşmasıyla kendisine tevdi edilen vazifeleri başaramadığı gün, her devlet kendi başının çaresine bakarak, bir takım ittifaklar, iltihaklar ve teslimiyetlerle mevcudiyetini muhafazaya çalışacaktır. Ve o zaman silahlanma yarışının en korkunç şekiller almasına hiçbir kuvvet mani olamayacaktır.

Öyle sanıyoruz ki, Amerika halkı henüz Birleşmiş Milletler Kurulu'ndan ümidini kesmiş değildir ve bu ümit kesilmedikçe de Amerika'nın dış politikasında herhangi bir değişiklik bahis mevzuu olamaz. Bu itibarla, M.Wallace'ın nutku, İngiltere'yi ve Rusya'yı hakiki işbirliğine davet ve kendi Dışişleri Bakanı'na daha bağımsız bir siyaset takibetmesi lüzumunu ihtar arzusuyla izah edilebilir.

Boğazlar Hakkında İkinci Rus Notası

M.D., 5 Ekim 1946

Sovyet Hükümeti Boğazlar hakkındaki ikinci notasını 24 Eylül akşamı Türk Hükümetine verdi. Böylece mesele, Türkiye ile Rusya arasında bir görüşme ve münakaşa vesilesi olmaya devam etmektedir.

Bu ikinci Sovyet notası tahlil edilince görülür ki, Boğazlar meselensinin artık bir hukuki ve bir de siyasi cephesi vardır. Hukuki bakımdan mütalâa edilirse, beş noktada toplanan Sovyet taleplerinin dayandığı esasları ve bu taleplerin milletlerarası antlaşmalara ve kaidelere uygun olup olmadığını anlamak icabeder.

Sovyet Hükümeti Boğazlar statüsünün yeniden gözden geçirilmesine dair olan isteklerini haklı göstermek için Boğazlar'ın son harp esnasında Almanlar ve müttefikleri tarafından defaatle kullanılmış olmasını ileri sürmüştür. Sovyetler'e göre 1942 ve 1943 yıllarında Almanya ile İtalya'nın harp gemileri Karadeniz'e ve aksi istikamete geçmek için Boğazlar'dan istifade etmişler ve Türkiye, Boğazlar'ın Rusya ile müttefikleri aleyhine harp gayeleri için kullanılmasına mani olamamıştır. Bu yüzden de Sovyet yüksek komutası, Karadeniz havalisinin savunması için, önemli miktarda askeri kuvvetleri harp sahnesinin başlıca bölgelerinden çekmek mecburiyetinde kalmıştır. Sovyet notasına göre bütün bunlar, Montrö sözleşmesi ile tespit edilen Boğazlar rejiminin, Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları sağlayamadığını göstermektedir.

Fikrimizce bu iddialar Sovyet notasının en zayıf tarafını teşkil etmektedir. Çünkü herkes biliyor ki, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ikinci cihan harbinin talihi üzerinde hiç rol oynamamıştır. Belki oynamışsa bile her halde bu rol Rusya'nın aleyhine değil, bilakis lehine olmuştur. Eğer Türkler Boğazlar'da bekçilik ederken, bir Alman veya İtalyan armadasının Karadeniz'e geçip oradaki Sovyet üslerini tehdit etmesine mani olmasalardı yahut mihver devletleri Boğazlar'a Ruslar'a gösterilmeyen bazı kolaylıklar, imtiyazlar elde etmiş olsalardı, ancak o vakit Karadeniz Boğazı'nın Rusya'nın güvenliğini ihlal ettiği iddiası ortaya atılabilirdi. Hâlbuki Rusya'ya taarruz için ne Türk Boğazları'ndan istifade edilmiş, ne de o Boğazlar'dan herhangi bir harp hareketinde

kullanılmak üzere silah ve mühimmat geçirilmiştir.

Ruslar da delillerinin zayıflığını anlamış olacaklar ki, iddialarına yeni bir temel daha bulmak istemişlerdir: Boğazlar ancak birkaç Karadeniz devletinin sahillerine müntehi bulunan bir su yoludur; böyle olunca da Boğazlar'ın rolü Cebelitarık veya Süveyş kanalı gibi cihanşümul mahiyette olan dünya su yollarınınkinden farklıdır, diyorlar.

Biz, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nı, iki büyük kıta ile iki büyük denizi birbirine bağlayan mühim bir geçit olarak biliriz. Boğazlar meselesine verilen önem de, bu bölgenin jeopolitik bakımından haiz olduğu müstesna mevkiden ileri gelir, sanırız. Eğer böyle olmasaydı, Boğazlar meselesi tarih boyunca mütemadiyen beynelmilel bir dava olarak ortaya çıkmazdı. Hele bugün hiçbir önemli su yolunu bir, iki devletin özel durumuna ve menfaatlerine göre bir rejime bağlamanın imkânı yoktur. Birkaç devletin topraklarında akan Tuna nehrinin bile milletlerarası bir kontrol altına alınması prensibi Paris sulh konferansında kabul edilirken, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın Boğazlar'dan ilgisini kesmek ne Rusya ne de Türkiye'nin elinde değildir.

Son olarak Rus notası, Boğazlar'ın müşterek müdafaası yolundaki en mühim Sovyet talebini tekrarlıyor. Sovyetler'e göre Boğazlar ancak Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin bir araya getirilecek vasıtaları ile tesirli şekilde savunabilir; ve bu müşterek tedbirler Türkiye'nin yalnız başına alacağı tedbirlerden çok daha geniş ölçüde Boğazlar'ın muhafazasını sağlar.

İki devletin, önceden ittifak antlaşmalarıyla bir araya gelerek tecavüze uğramış bir kaleyi müdafaa etmesi yalnız başına bir devletin aynı kaleyi müdafaasından elbette ki daha tesirlidir. Harp zamanlarında müttefikler arasında bu gibi çarelere başvurulması çok görülmüş şeydir. Fakat sulh halinde hiçbir devlet, egemenliğinden feragat etmeksizin, bu hakkı başka bir devlete veremez. Nitekim Ruslar, kendilerinden başka bir devletin Türkiye ile müştereken Boğazlar'ın müdafaasını istemiyorlar. Çünkü bunun Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatleri ile tezat teşkil edeceğini söylüyorlar. Eğer üçüncü bir devletin Türk Boğazları'nda askeri tedbir alması Rusya'nın güvenliğini tehlikeye düşürüyorsa, bizzat o devletin sulh zamanında bile askeri üslere sahip olması Türkiye'nin egemenlik ve güvenliğini, en aşağı o derece tehlikeye düşürecektir. Bu basit muhakemeyi Ruslar çok iyi bilirler; buna rağmen taleplerinde ısrar etmeleri, davanın hukuki bakımdan değil siyasi cepheden mütalâa edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Amerika'nın Dış Politikası

M.D., 15 Ekim 1946

Amerika'nın dış politikası üzerinde ne kadar durulsa, ne derece zihin yorulsa yeridir; çünkü bu memleket hem üç büyüklerden en büyüğü ve dolayısıyla yeni dünya nizamında rol oynayacaklardan birincisi hem de Avrupa'nın bugünkü hazin durumunda birçok küçüklü büyüklü devletlerin velinimetidir. Bunlara bir de İngiltere'nin destekleyicisi rolünü ilave edecek olursak, Avrupa'nın bu sıkışık anlarında neden gözlerini sık sık Amerika'ya çevrildiğini anlarız. Bugün başkan Truman'ın, M.Byrnes'ün bir demeci Sumner Welles veya Walter Lippman'ın bir makalesi yahut da Wallace'ın bir nutku herkesi heyecana düşürmeye, zihinleri altüst etmeye kâfi geliyor. Hâlbuki siyasi hayattaki mevkii ne Wallace'ın hatta ne de Truman'ınkinden daha az önemli olmayan bir Churchill'in sözleri bu kadar büyük akis uyandırmıyor. Bunun bir sebebini İngiltere'nin harp sonunda oldukça zayıf düşerek eski nüfuzunu kaybetmiş olmasında bulursak, başka ir sebebini de Amerika'nın dış politikasında aramamız icabeder.

Gerçekten İngiliz İmparatorluğu'nun kuruluşunda, imparatorluğun üstün menfaatlerini bir an bile gözden kaçırmayan adamların ve partilerin fevkinde kalan bir dış politika geleneği vardır ki, Büyük Britanya'dan daha eski mazisi olan devlerde bile eşine rastlamak güçtür. Siyasi hayata doğuşu henüz iki asrı bulmayan Birleşik Amerika devletleri ise bu iki asır zarfında birçok kereler kabuğuna çekilmek ve milletlerarası münasebetlerini mümkün olduğu kadar azaltmak suretiyle, devamlı bir dış politikaya sahip olmak imkânlarından mahrum kalmıştır. Adeta denebilir ki Amerika'nın -Japonya müstesna- diğer devletlerle yakın ilgisi Roosevelt'in zamanında başlamıştır. Ondan evvelki Wilson tecrübesi, Amerika'da en büyük kuvvet olan halk efkârının hazırlıksız olması veya fena hazırlanması yüzünden akamete uğramıştı.

Bugün Amerika'da dünya ve bilhassa Avrupa işlerine karışmamak taraftarı olanların sayısı çok azalmıştır. İki cihan harbinin doğurduğu bu netice ancak sevinçle karşılanabilir zira böylece dünyamızın bütünlüğüne ve insanların birbirlerine yaklaşımlarına doğru en büyük adımlardan biri atılmış demektir. Yalnız şu var ki, Amerika'nın Avrupa ve Asya milletleri camiası ile temasa gelmesi her iki taraf için de kolay olmayacaktır.

Yüzlerce ve binlerce senelik medeniyetlerin izlerini taşıyan, tarihi tekâmülleri ve dünya görüşleri Amerikalılardan tamamen ayrı olan çeşitli Avrupa milletlerinin Amerika'yı kendi işlerine lüzumu ve faydası derecesinde ilgilendirmeleri büyük maharete muhtaç bir iştir. Aralarında dil ve ırk birliği bulunmasına rağmen Amerikalılar, İngilizlerle bile uzun müddet anlaşamamışlardır ve Avrupa ile Asya'yı sadece bir pazar veya mahreç olarak kabul ettikçe belki hiçbir zaman anlaşamayacaklardır. Ama artık İngiltere'de Amerika'yı başka bir gözle seyretmenin zamanı geldiğini anlayanlar çoğalmıştır.

Amerika'nın bugünkü dış politikası üzerinde fikir yürütülürken dikkate alınacak diğer bir nokta, bu memleketin dış politikasına birkaç kuvvetin birden tesir etmesidir. Bunlardan biri Dışişleri Bakanlığı (State Department) diğeri de, harici siyasette aynı derecede nüfus sahibi olan Senato'dur. Dışişleri Bakanı hükümetin öteki üyeleriyle fikir birliğini sağlamaktan ziyade Senato'nun tasvibini kazanmayı ister ve her mühim konferansa Senato'nun bir, iki temsilcisi ile beraber gider.

Bu iki kuvvetin yanında, son zamanlarda Mac Arthur ve Eisenhower gibi askeri komutanların kuvvetli şahsiyetleri, orduya da dış politika işlerine karışmak vesilesini vermiştir. Avrupa'daki Amerikan işgal bölgelerinde takip edilen siyaset, M.Byrnes'ün düşüncesinden daha çok Amerika genelkurmayının direktiflerine uygun gelmektedir.

Amerika'nın harici siyasetine hâkim olan bu üç kuvvetin bugünkü temayüllerini başka bir yazıda anlatmaya çalışacağız.

Fransız Anayasası
M.D., 23 Ekim 1946

Fransız Kurucular Meclisi'nin hazırladığı anayasa 13 Ekim'de Fransız milleti tarafından kabul edildi. Böylece Fransa'da III. Cumhuriyet tarihe karışmış ve IV. Cumhuriyet teessüs etmiş oluyor.

Hatırlardadır ki anayasa hakkında ilk referandum geçen haziranda yapılmış ve millet bu tasarıyı reddetmişti. O tarihte Kurucular Meclisi'nin çoğunluğunu komünistlerle sosyalistler teşkil ediyordu ve her iki parti, taraftarlarına anayasa lehine oy vermelerini tavsiye etmişti. Buna rağmen ilk tasarının kabul edilmeyişi solcuların bir hezimeti gibi sayıldı. İkinci Kurucular Meclisi için yapılan seçimler bu kanaati kuvvetlendirir gibi oldu, zira komünistler yeni meclise aynı adette mebus göndermekle beraber sosyalistler epey sandalye kaybettiler. Cumhuriyetçi Halk Partisi adıyla tanınan Katolik solcular diğer iki büyük partiden fazla mebus çıkardılar ve hükümetin başına geçtiler.

Bu defa halka sunulan anayasayı her üç parti desteklediği için büyük bir çoğunlukla kabul edilmesi beklenebilirdi; hâlbuki General De Gaulle'ün milleti anayasa projesi aleyhinde oy vermeye davet etmesi bütün tahminleri altüst etti. Fransa'da zihinler teşevvüse uğramış olacak ki, müstenkiflerin nispeti yüzde 7'den yüzde 27'ye çıktı ve anayasa ancak bir milyon fazla oyla kabul edildi.

Geçen haziranda reddedilen anayasaya yapılan hücumlar bilhassa iki noktada toplanmıştı: Birincisi, projenin esas haklara temas eden kısmında hususi mülkiyete konulan veya konulduğu iddia edilen takyitler; ikincisi de Meclise verilen yetkilerin çok fazla olması ve hükümeti zayıf düşürmesi. Fransız milletinin hususi mülkiyet rejimine pek bağlı olduğu öteden beri söylenmiştir. Biz bu fikrin doğruluğunu münakaşa edecek değiliz. Fakat tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki, ilk anayasa projesinin silkip atılmasında en büyük amil Figaro, Le Monde gibi sağcı gazetelerin mülkiyet elden gidiyor tarzında aylarca yaptıkları sistematik neşriyattır.

Meclise büyük yetkiler vermesi halkı endişeye düşürecek bir şey değildir; fakat devlet istediği zaman malınıza el koyacak dendiği zaman birçok kimseleri kazanmak mümkündür. Tecrübe bunu ispat etmiş ve 1946 Haziranı'nda Fransa'da böyle olmuş-

tu. Hakikatte sağcı partiler anayasa kabul edildiği takdirde, seçilecek mecliste komünistlerle sosyalistlerin birlik olup Hükümeti ele almaları tehlikesini sezmiş ve fakat kaynağını büyük halk kütlelerinden alan u temayülün önüne geçmek için yalnız nazari fikirlerin ikna kuvvetine güvenilemeyeceği, oy kazanmanın halkı hassa bir noktasından yakalamaya bağlı bulunduğunu anlamış ve "hususi mülkiyet tehlikelidir" feryadını koparmıştır.

İşçi sınıflarını hiç de telaşlandırmayan bu çığlık muhafazakâr Fransız köylüsü ve diğer ahali arasında kâfi miktarda taraftar bularak aranılan neticenin elde edilmesini sağlamıştı.

Bu defa ise anayasa aleyhine yükselen en kuvvetli ses General De Gaulle'ün sesi olmuştur. De Gaulle'ün anayasanın reddedilmesini istemek için ileri sürdüğü sebepler oldukça müphem ve zayıftır. Anayasa kabul edildiği takdirde bunun ya bir anarşi yahut da bir diktatörlüğe müncer olacağını iddia etmiştir ki Fransız halkı bu sözlerden pek müteessir olacak halde değildir. Fransızlar asıl şimdi bir nevi anarşi içinde bulunduklarını ve bu muvakkat hükümet durumundan bir an evvel kurtulmak gerektiğini biliyorlar. Diktatörlük tehlikesine gelince, Fransız tabiatı ve kültürlü diktatörlüğe hayat hakkı verecek seviyeyi çoktan aşmıştır.1789'dan beri dünyaya hürriyet meşalesini tutan ve bütün hadiseleri tenkit süzgecinden geçirmesini bilen bir millet için diktatörlük diye bir rejim bahis mevzuu olamaz. Nitekim bugün prestiji hâlâ büyük olan De Gaulle bile geçenlerde şahsi idare sistemine doğru meyledince iktidarın elinden kaydığını hissetmiş ve o andan itibaren her fırsatta diktatörlük aleyhinde bulunmuştur.

Fikrimizce, anayasanın bu defa Fransa'da zayıf bir çoğunluk kazanmasına en mühim sebep, halkın umumi vaziyetten hoşnutsuzluğudur. Fransız milleti bugün memnuniyetsizliğini belli etmek için hükümetinin kendisine her sorduğu suale "hayır" demek ihtiyacını hissetmektedir. Bu itibarla anayasa aleyhinde verilen oylar daha ziyade İaşe ve İktisat Nazırı aleyhine verilmiş sayılır. Bu durum zamanla normal hale girecek ve Fransız dehasının ortaya çıkardığı eserin hiç de sanıldığı gibi küçük ve yaşam kabiliyetinden mahrum olmadığı anlaşılacaktır. 1875'de Fransız parlamentosu üçüncü Cumhuriyet'i yalnız bir oy ekseriyetle kabul ettiği halde bu şekilde kurulan rejimin anayasası sonradan bütün Avrupa milletlerine örnek olmuştur.

Birleşmiş Milletler Kurulunun Toplantısı
M.D., 29 Ekim 1946

Birleşmiş Milletler Kurulu genel heyeti 23 Ekim'de Amerika'da ilk büyük toplantısını yaptı. Başkan Truman'ın parlak bir nutkuyla açılan bu toplantının ne kadar süreceği ve ne gibi kararlar alındıktan sonra dağılacağı henüz belli değildir. İngiliz delegesi M.Nobel Baker'in Amerika'ya ayak basarken söylediği heyecanlı söze, yani bu buluşmanın insanlık tarihinin en mühim siyasi içtimaı olduğu fikrine iştirak etmesek bile diyebiliriz ki, Asamble'ye katılan heyetler isterlerse, bu seferki toplantı tarihi bir önem kazanabilir; çünkü yeni dünya nizamını kurmak için her tarafta sarf edilen gayretler ve ortaya konan fikirler artık müspet bir neticeye bağlanacak kadar olgunlaşmıştır. Başka bir tabirle eğer 51 millet temsilcileri bütün dünyayı meşgul eden hayati meseleleri konuşmak cesaretini gösterirse harbin sonundan beri devam edegelen bulanık ve ağır havanın biraz olsun temizlenmesi mümkündür. Zira o vakit hiçbir milletin harp istemediği, devamlılığına inandığı bir barış için fedakârlıklarda bulunmaya hazır olduğu anlaşılacaktır ki, bu hakikatin bilinmesinde büyük fayda vardır.

Yalnız şu var ki, Birleşmiş Milletler Kurulunun ilk büyük toplantısına böyle bir istikamet vermek ancak büyük devletlerin elinde olan bir iştir. Küçük devletler hak, adalet ve barış isteklerini ne kadar kuvvetle müdafaa ederlerse etsinler, büyüklerin kendi aralarındaki davalarını halletmeye güçleri yetmez. Bu itibarla, Birleşmiş Milletler Kurulu'nun muvaffakiyet şanslarını ölçebilmek için büyük davaların masa üzerine gelmesi lazımdır.

Böyle davalar da eksik değildir; Almanya'nın istikbali, mihver peykleriyle barış antlaşması, atom bombası, Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı gibi mevzular bütün dünyayı ilgilendiren ve barışın kurulması için mutlaka çözülmesine ihtiyaç bulunan meselelerdir ki bunlar halledilmedikçe Birleşmiş Milletler Kurulunun istikbali hakkında hüküm vermek safdillik olur. Nasıl ki bugün, tarihe karışan Milletler Cemiyetini, Çin-Japon harbi, Habeşistan meselesi gibi birinci derecede önemli davalarda aldığı kararlara göre muhakeme ediyorsak, Birleşmiş Milletler Kurulu hakkındaki hükümlerimizi de kurulun milletlerarası güvenliğin temelini teşkil eden mevzuları ne tarzda hallettiğini

gördükten sonra verebiliriz.

Ancak dediğimiz gibi, bir hal çaresi bekleyen büyük davaları Birleşmiş Milletler Kurulu'nun bu toplantısında görüşmek cesaretini yalnız büyük devletler gösterebilirler. Acaba onlar bu meselenin apaçık konuşulmasına ve bütün milletlerin önünde bir karara bağlanmasına razı olacaklar mıdır? Başkan Truman'ın toplantıyı açış nutku bu hususta oldukça vaatkârdır: Başkan, Birleşmiş Milletler'in sürekli bir barış aramak yolundaki müşterek gayretlerinde daha şümullu terakkiler elde edememiş olmalarından Amerikan milletinin endişe duyduğunu söylemiştir ki, bu, mühim meselelerin ortaya atılması için bir davet sayılabilir. Bundan başka, M.Truman, harp endişesini ortadan kaldırmak için atom enerjisinin milletlerarası kontrolünü tespit eden bir anlaşmaya varılması lüzumundan açıkça bahsetmiştir. Yani Amerika atom meselesini görüşmekten çekinmeyecektir.

Bunun, gelecek müzakereler için mühim bir terakki teşkil ettiği meydandadır. Ümit ederiz ki, İngiltere e Rusya da kendileriyle birlikte bütün dünyayı şiddetle ilgilendiren meselelerde Amerika gibi açık bir görüşe temayül ederler ve bitmez tükenmez politika manevralarından kaçınırlar. Zira bu defa da Birleşmiş Milletler Kurulu toplantıları ikinci derecede önemli işlere takılıp esası ihmal etmek ve zihinleri avutmak yoluna giderse kendisine bağlanan ümitlerin gevşediğini ve küçük devletlerin kesin surette birbirine düşman gruplara ayrıldığını görmek için çok zaman geçmeyecektir.

Dünya Barış İstiyor

Mahmut Şerif, Başyazı, 30 Aralık 1946

1946 yılının şu son günlerinde geriye doğru bakıp da, sene içinde olup biten siyasi hadiseleri hatıramızda canlandırırsak bu yılın karanlık ve kasvetli günlerle dolu olarak geçtiğini görürüz. Son bir iki hafta içinde siyaset ufuklarında belirmeye başlayan ümit parıltıları hesaba katılmadan konuşulursa denilebilir ki 1946 yılı insanlara 1938 yılı kadar kötümserlik aşılamıştır ve bunun böyle olmasında büyüklü, küçüklü bütün devletlerin sorumluluk payı vardır. Çünkü harp bittiğinden beri her fırsatta ortaya atılan parlak fikirler, ileri sürülen güzel prensipler ihtimamla hazırlanan tasarılar tatbik mevkiine konulmak istendiği zaman, büyük, küçük her devlet bunları yalnız kendi özel menfaatleri zaviyesinde incelemek ve bu bakımdan en ufak bir aykırılık görürse kabule yanaşmamak yoluna gitmiştir.

Bu zihniyeti tabii görenler ve milli menfaatlerin her şeyin üstünde tutulmasını dünkü ve bugünkü politikanın ana temeli olarak kabul edenler vardır. Hatta bu görüş realitelere uygundur da... Fakat şunu da kabul etmek lazımdır ki, bu zihniyet milletlerarası münasebetlere kayıtsız ve şartsız hâkim oldukça, dünyada sürekli bir barış ve güvenlik kurulamaz.

Avrupa'nın ve daha geniş bir düşünce ile dünyanın bugünkü hali, söylediklerimize canlı misal teşkil etmektedir. Gerçekten 1946 yılı içinde hangi mesele ele alınmıştır ki onunla ilgili devletlerin hiçbir fedakârlığa yanaşmaması yüzünden askıda kalmış olmasın? Çözülen yahut çözüldüğü sanılan birkaç mesele varsa onlar da ilgili devletlere adeta hiç danışılmadan büyük devletlerce iyi, kötü bir hal çaresine bağlanıvermiş davalardan ibarettir: İtalya ile Avusturya arasındaki Tyrol bölgesi meselesi gibi...

Hâlbuki milletler arası barışın birinci şartı milli menfaatler icaplarını başka bir devletin zararına olacak ve ondaki güvenlik hissini bozacak dereceye vardırmamaktadır. Dünyamızı felakete sürükleyen faşizmin bıraktığı en kötü yadigâr işte bu dar milli menfaat görüşüdür. Millet menfaati uğruna her şey mubah, her türlü yalanlar mukaddes ve her nevi zulüm kahramanlık sayılırsa, öyle bir dünyada hakiki barışın kurulmasını beklemek safdillik olur. Bugün işlerin henüz bu derece bozuk ve ümitsiz olduğunu

sanmıyoruz. Bilakis, öyle görünüyor ki bütün milletler artık komşu kavgalarının dünyaya ateş saçmasından, mesela bir Bulgar ihtirasının Balkanlar'a huzursuzluk vermesinden, Trieste'nin her gün yeni bir kargaşalık mevzuu olmasından, devamlı işgallerden, Avrupa'nın şurasına burasına asker göndermek suretiyle yapılan kuvvet nümayişlerinden bıkmışlar, usanmışlardır. Avrupa aç, Avrupa haraptır. Barış içinde ekonomik kalkınmasını temin etmek ve artık yabancı uzak ülkelerin merhamet ve sahavetinden vazgeçmek zorundadır. Her yerde halk kitlelerinin sağduyusu bu hakikatleri pekâlâ anlıyor ve barışa kavuşmak için en ufak işareti bekliyor. Dört büyük devlet Dışişleri Bakanları'nın Amerika'da şu son bir iki hafta içinde bazı meseleleri halledivermeleri umumi bir ferahlık uyandırmıştır. Bu arada gelecek sene silahsızlanma konferansının toplanacağı haberi bilhassa memnunlukla karşılanmıştır. Zira biliniyor ki, büyük devletler bir kere silahlanmaya koyuldular mı, maksatları ne olursa olsun, sonu harptir. Bunun içindir ki dünya endüstrisinin tekrar harp sanayine tahsis edilmesini ne yapıp yapıp önlemek istiyorlar.

Önümüzdeki yıl yeni gayretlere sahne olacak, çetin tartışmalar ve hüner dolu diplomatik manevralar görecektir. Ümit edelim ki bütün bunlar olup biterken, devlet adamları şu basit olduğu kadar büyük hakikati unutmasınlar: Dünya milletleri barış istiyor.

YAPRAK DERGİSİ

M.Fırtınalı[25]

Satış fiyatı 15 kuruş, tek yapraklık, 15 günlük dergi

İleri-Geri

1 Ocak 1949

İlerilik ve gerilikten çok konuşulan bir devirde yaşıyoruz. İleri adam - geri adam, ileri fikir - geri fikir tartışmalarına edebiyat, sanat alanında, sosyal meselelerde sık sık rastlıyoruz. Bu kelimelerin doğru olarak ne mana taşıdığını öğrenmek bu gün her zamandan daha faydalıdır. Çünkü biraz daha yakından incelendiği zaman geriliği temsil ettiği anlaşılan birçok düşüncelerin en ileri fikirler gibi ortaya sürüldüğünü ve zihinleri karıştırdığını görürüz. Bu şekilde hareket edenler çok defa "ileri" ile "yeni"yi birbirine karıştırdıkları için meseleyi bilmeden yanlı bir yola götürüyorlar. Bazıları ise geriliğin bu devirde ayıp sayıldığını bildiklerinden, kendi düşüncelerine ileri fikir etiketini yapıştırmak ihtiyacını duyuyorlar. Birçok memleketlerde irtica son moda kıyafetlere bürünerek yaşamaya çalışıyor. Belki hiç kimse irtica taraftarı olduğunu açıkça söylemeğe cesaret edemiyor ama mürteciler kelimelere istedikleri manayı vererek halk kültürlerini aldatmak ve yanlış yollara sürüklemek fırsatını buluyorlar.

Bu hali önlemek için evvela ileri - geri kavramları üzerinde iyice anlaşmak gerekir. Ancak ondan sonradır ki hangi tarzda düşüncenin toplumun ileri hamlelerine hizmet ettiğini, hangisinin onu geriye doğru çekmek istediğini anlayabiliriz.

---

[25] "Bu takma adı kullanmasında ilginçtir, dolu, patlamaya hazır, tutkulu kişiliğini yansıttığından seçtiğini söylerdi." Mehmet Ali Dikerdem

Hiçbir peşin hükme saplanmadan "ileri"nin ne olduğunu anlamaya çalışırsak görürüz ki, ileri fikrin, ileri zihniyetin ve genel olarak ileriliğin ilk şartı, gerçeğe uygun olmaktır.

Gerçeğe uygun olmak ne demektir? Gerçeğe uygunluk "bilgi"nin de ilk şartı olduğuna göre, insan aklı bilgi ile beraber gittiği, bilginin izinde yürüdüğü müddetçe gerçeğe uygunluk gösterir. Bu manada ileri düşünce, bilginin yolundan yani gerçekten ayrılmayan düşünce demek oluyor.

İnsanlık tarihi bize bilginin inanlık hayatındaki rolünü uzun uzun anlatır. Orada görüyoruz ki, insanın tabiatı ve insanları tanıması, kendi dışındaki dünya ile temasa geçmesi, münasebetler kurması, bilgisinin müsaadesi nisbetinde mümkün olabiliyor. Bilgi genişleyip derinleştikçe bu münasebetler yeni şekiller alıyor.

İşte, tarihin akışı içinde ilerleyen bilgiyi hiç durmadan takip ediş, ileri düşüncenin özelliğidir. Bu yoldan bir an ayrılmak, aklın gerçeğe uygunluğunu bozar ve onu havada, hiçbir dayanağı bulunmayan boş bir kalıp haline getirir. Bütün mistik ve metafizik düşünce şekilleri bu ayrılışın mahsulleridir.

Bilgi ileriliğin ilk şartıdır, dedik; fakat acaba her bilgili olan ileri midir? Nice insanlar görüyoruz ki ömürlerini bilgi yolunda tükettikleri halde dünya görüşleri, sanat ve toplum meseleleri karşısındaki durumları şaşılacak kadar geridir.

İlk önce, bu çeşit bilginlerin gerçekten ilim adamı sıfatına hak kazanıp kazanmadıklarını anlamalıyız. Bunların içinde, sanat ve toplum meseleleri üzerindeki düşüncelerini ortaya koyarken, müspet bilgi ve mantık metotlarından ayrılıp metafizik kalıplara saplananlar vardır. Bu gibilerin herhangi bir bilim alanındaki şöhretlerine kapılarak kendilerine "bilim adamı" adını veremeyiz. Bilim bir bütündür. Bir insan bilim yolunda yürüdüğünü, bilim adına konuştuğunu iddia ediyorsa, onun bütün fikirleri ve eserleri bilimin mihenk taşına vurulmalı, bunların ne dereceye kadar bilgi metotlarına ve bilimsel gerçeklere uygun olduğu araştırılmalıdır. Dilediği zaman bütün bilgi kaidelerini çiğneyen bir düşünce tarzının bilimle hiçbir ilgisi olamaz. Sanat ve toplum davalarında geri fikirleri, geri müesseseleri savunanların çoğunda bu yalancı bilginliği görmek mümkündür. Onların fikirleri biraz deşilince altından, gerçeklere hiç uymayan bir takım peşin hükümler, yalnız kendi hayallerinde yaşayan dünyalar ve insanlar çıkar.

Yukarıda söylediklerimizin özeti olarak diyebiliriz ki: İleri düşünce, bilgi yolundan ayrılmayan ve bilgi yoluyla bulduğu gerçeklerden başka hiçbir şeye inanmayan aklın vardığı neticedir. Devamlı bir ilerleyiş, bir oluş halinde bulunan dış âlemi akıl ancak böyle bir faaliyetle kavrar ve anlar. Bu yoldan ayrılan insan aklı ise kendi kendisiyle tezat haline düşer ki, geri insanın yuvarlandığı çukur da budur.

Şiir Anlayışları
15 Ocak 1949

29 ve 31 Aralık 1948 tarihli Ulus gazetelerinde "Şiir anlayışımız" ve "Şiir dili" başlıklı iki fıkra çıktı. Yazar bu fıkralarında, şiir anlayışımızın dünya edebiyatının yanında çok geri kaldığını söylüyor. Geri kalmanın sebebini de şiiri hâlâ bazı fikir, hayal ve heyecanlarımızın ahenkli bir ifadesi gibi anlamamızda ve ruh hallerini örten bir sır ve sembollerden dokunmuş bir sis perdesinden mahrum olan şiirimizi çıplak ve keskin bir aydınlığın doldurulmasında buluyor. Oysa ki -gene Ulus yazarına göre- şiir dili bugün bizim şiirimizde kullanılan ve günlük dilden farkı olmayan alelade dilden bambaşka bir şeymiş. Bugünkü şairlerimiz bir türlü bunu anlamıyorlarmış.

Yukarıya aynen aldığımız düşüncelerden bir sonuç çıkarmak istersek, bu günün Türk şairine, düşünce ve duygularını aydınlıktan kurtarıp sır ve sembollerden dokunmuş bir sis perdesine bürünmesini ve şiir yazarken hepimizin anlayacağı dille değil de içimizden bazı üstün kişilerin manasını sezebilecekleri başka bir dille konuşmasını tavsiye etmemiz gerekir. Belki bu türlü şiirden anlayıp hoşlananlar vardır ve anlaşılan Ulus yazarı da onlardan biridir. Buna bir diyeceğimiz yok. Ama dünya edebiyatının ve şiirinin bu istikamette geliştiği, bizim ise bu yolda geri kaldığımız iddia edilince işin rengi değişiyor. Çünkü biz öyle sanıyoruz ki, Ulus yazarının hasretini çektiği ve "ileri şiir" diye önümüze koyduğu şiir anlayışı çoktan devrini tamamlamış, tarihin kucağına gömülmüştür. Avrupa'da şiir, başka sanat kollarında olduğu gibi, ancak küçük bir aydın zümresinin anlayabileceği ve meşgul olabileceği bir iş olmaktan çıkıp, geniş kütlelerin duygu, heyecan ve düşünceleriyle beslenmeye başladığından beri, yavaş yavaş bütün suniliklerden, kendi özünde bulunmayan bayağı ve lüzumsuz sözlerden kurtulmuş, aydınlığa, tabiiliğe yani gerçek güzelliğe doğru gitmiştir. Şiir dili denilen şey de, pek tabii olarak aynı şekilde gelişmiştir. Şiir dilini ancak uzmanlar tarafından anlaşılır acaip bir kuşdili haline getirenler, toplumun içinde küçücük bir zümreye hitap edenlerdir. Herkese tesir edecek söz herkesin anladığı dille söylenir. Bugünün şairi asıl hünerin, anlaşılır dille güzel söylemek, güzeli yaratmak olduğunu artık biliyor. Sanatın topluma kök salmış bir ağaç gibi büyüyüp geliştiğini gördüğünden, toplumla olan ilgi-

sini kesmenin sanatkâr için intihar demek olduğunu da biliyor. Şairin toplumla olan ilk bağı ise dildir. Nasıl olur da şair mümkün olduğu kadar büyük bir çoğunluk tarafından anlaşılmak istemez? Bu saadete ise ancak çoğunluğun, aydınlığın karşısında çıkmaktan korkmayan sanatkârlar erişir. Karanlıklara ve meçhullere bürünmeye çalışan sanat, açığa çıkınca çirkinliği gizlenemeyen makyajlı bir kadın gibi sahte ve iğrençtir. Gerçek sanat "çıplak ve keskin" de olsa aydınlıktan korkmaz.

Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde bu gerçek çoktan öğrenildi ve sanat anlayışı zamanımızın şartlarına uygun, sağlam temeller üzerine oturtuldu bile. Bizde ise genç nesle ileriyi, doğruyu, güzeli göstermek iddiasında bulunan bazı yazarlar hâlâ yüz yıl önceki sanat anlayışını ısıtıp önümüze koymak -işin daha da fazlası- bunu yaparken ileri görüşü temsil ettiklerine herkesi inandırmak istiyorlar.

Toplum İçinde Sanatkâr

1 Şubat 1949

Bugün artık "sanat sanat içindir" fikrini "sanat toplum için değildir" şeklinde anlayıp savunanların sayısı epey azaldı. Çünkü sanatkârın toplum davalarıyla ilgilendiği, hatta bu davalarda bir tarafı tuttuğu zaman da gerçek sanat eserleri ortaya koyabildiği anlaşıldı. Sanat anlayışının daha sağlam ve müspet temellere dayanmasını sağlayan bu gelişmede 20. yüzyılın büyük rolü vardır. Bu devrin sosyal şartları sanatkârın ister istemez fildişi kulesinden çıkıp tarihin en büyük savaşları, ihtilalleri, buhranları içinde yaşamasına sebep oldu. Böyle şartlar içinde yaşamak sanatkârı ortadan kaldırmadıktan başka, onu bir sürü hayallerinden, marazi duygularından da kurtardı; dünya ve insan gerçekleriyle yüz yüze getirdi. Sanat ustaları, ilham perilerinin süslediği tavan aralarından, ağaç gölgelerinden, kahvelerden çıkıp cephelere, hapishanelere, işkence odalarına, barikatlara girdiler. Verdikleri eserler de elbette ki oraların damgasını taşıyacaktı. Netekim öyle oldu. Zamanımızın en güzel sanat eserleri baştan başa toplum hareketleri, heyecan, sevinç ve ıstıraplarıyla yuğrulmuş, onun bağrında yaratılmış olanlarıdır.

Yalnız, burada unutulmaması gereken bir nokta var: Sanatkârın toplum işlerine karıştığı, taraf tuttuğu, tek kelime ile, bir hizmet gördüğü zaman bile onda yine sanatkarlığın özelliklerini bulabilmemiz lazımdır; çünkü sanatın kendine has bir alanı ve sanat çalışmalarının belirli vasıfları vardır. Başka bir deyişle, sanatkârın yaratıcı elini sürükleyen şey güzellik dediğimiz bir kuvvettir ki o elden çıkan eserde de sanatkârın bütün istek ve amaçları, sanat eserinin kendi özelliklerinde ifadesini bulmalıdır.

Sanatkârın işini bu şekilde anlayınca, sanatın toplumla olan münasebetleri konusu da aydınlanmış oluyor. Sanat ne toplumun dışında bağımsız bir varlık, ne de toplumun içinde bulunduğu şartların sadece bir aynasıdır. Bazı rahat düşünceliler sanatta toplumun bir ifade şeklini ve sanatkârda zamanın şartlarının sadık temsilcisini görmekle yetiniyorlar.

Oysa ki sanat faaliyeti, aslında, bir aşma kaygusu ve özleyişinin ifadesidir. Sanatkârın şuurunda, içinde yaşadığı yahut yaşamak zorunda kaldığı şartların ötesindeki gerçeklerle kucaklaşmak, onları insan duygularına mal etmek isteği vardır. Bunun içindir ki,

gerçek bir sanat eserinin yaratıldığı andaki şartlar değiştiği hâlde o eser gelecek nesilleri inandırmaya, heyecanlandırmaya ve yükseltmeye devam eder.

Bilim Düşüncesi
15 Şubat 1949

Müsbet bilim metodlarının insan düşüncesine hâkim olmaya başladığı, insan aklının dış alemi anlamak için bilimsel gerçeklere dayanmak ihtiyacını duyduğu zamandan beri, bilim düşüncesinin ne olduğu meselesi kaçınılmaz şekilde ortaya atılmıştır. Bugün artık bilim taraftarları ile düşmanlarını daha kolay ayırt edebiliyoruz. Ağızlarında bir şeyler geveliyerek bir türlü ne düşündüklerini açıkça söylemeyenlere de soruyoruz: Dünya ve toplum üzerindeki görüşünüzü, inancınızı anlatırken bilimin çizdiği, sınırlandırdığı yolun içinde kalabiliyor musunuz? Bu yolun dışına çıkan aklın mutlaka delalete sapacağını, pusulasız gemi gibi karaya oturacağını kabul ediyor musunuz? İnsanın bilgi kazancı arttıkça karanlıktan biraz daha kurtulacağına ve gerçek saadete ancak bu artış nisbetinde ulaşacağına inanıyor musunuz?

Bu sorular mugalâtaya boğulmayacak kadar açık olduğuna göre, bunlara aynı açıklıkta karşılık beklemek de hakkımızdır. Oysaki bir takım ünlü aydınlar, üniversite kürsülerine kadar gelmiş bazı kimseler, kaçamaklı cevaplara başvurarak hem bilim düşüncesini kıymetten düşürmeye, hem de güya ilim taraflısı görünmeye çalışıyorlar. Diyorlar ki: "Efendim, bilime elbette inanırız; fakat onunla her şeyi izah edebiliyor muyuz? Atomu parçalamakla kâinatın sırrını çözebiliyor muyuz? Ruhun derinliklerine fizik aletleriyle inebiliyor muyuz?"

20.yüzyılda bu şekilde konuşanların, Ortaçağ yobazlarından hiçbir farkları olmadığını unutmayalım. Bilim tarihi, baştan başa, bu zihniyetle yapılan savaşın tarihidir. Vaktiyle Galile'yi dünya dönüyor" dediği için mahkûm eden kuvvetle, bugün metafiziğin sahteliğini, gülünçlüğünü isbat edenlere saldıran kuvvet aslında aynıdır. Galile'nin yolunda yürüyenler diyorlar ki: Evet, bilim sihirbaz değneği gibi, her şeyi bir çırpıda halletmez; fakat her şey ancak bilim yoluyla halledilebilir. İnsanlık tarihi, bir taraftan bilginin hiç durmadan ilerlediğini, geliştiğini, öbür taraftan da, insanların önüne çıkan bütün meselelerin yalnız ve yalnız bilimsel gerçeklere uygun şekilde çözüldüğünü gösteriyor. Geçmişin ve geleceğin bütün sihirbazları, metafizikçileri bir araya toplansalar, gene de dünya dönecek, bilgi ilerleyecek ve insan, karşısına dikilen engelleri bilgisiyle yenerek saadete, mükemmelliği bir az daha yaklaşacaktır.

Köylü Tembel mi?
15 Mart 1949

Memleket meseleleri konuşulurken, Türk halkının büyük çoğunluğunun neden fakir kaldığı araştırılırken, ikide bir şöyle iddiaların ileri sürüldüğünü görürüz: "Bizim köylü tembeldir. İhtiyaçlarının en azını sağladıktan sonra çalışmaz. Erkekleri kahvelerde pinekler, kadınlara çift sürdürürler. Kasabalara, şehirlere çalışmaya gidenler ise beş, on kuruş biriktirdikten sonra köyüne döner, sırt üstü yatar. Bunun için, ilk önce köylüye iyi yaşamanın tadını duyurmalıyız, medeniyetin nimetlerinden faydalanmasını öğretmeliyiz."

Bu sözleri fakirliğin bahanesi olarak ortaya sürenlere ne zaman "Peki köylü tembelse bunun sebebi nedir?" sualini sorduksa, açık, inandırıcı bir karşılık alamadık. Ya (tembellik ruhuna işlemiş) yahut (bazı milletler tembel, bazıları çalışkan olur) gibi hiçbir sosyal gerçeğe dayanmayan, daha doğrusu, bazı insanların doğuştan tembel, bazılarının doğuştan çalışkan olduğu önyargısına dayanan sözler duydum. Oysaki çalışmak her şeyden önce, sosyal bir meseledir. İnsanın tabiatla ve diğer insanlarla olan münasebetlerinin hareket noktası, temelidir. Çalışma şartları, münasebetleri, toplum hayatının mihverini teşkil eder ve bu şartların, münasebetlerin incelenmesi toplumun en gerçek manzarasını tanıtmaya yarar. Böyle olunca da, bir memlekette köylü tembeldir, yahut çalışkandır deyip geçiştirmek hiçbir şey ifade etmez. Bu hükmün arkasından hemen "niçin?" sorusuna karşılık bulmak, hem de hayal mahsulü değil, tarihe ve sosyal gerçeklere dayanan karşılığı bulmak gerekir.

Biz şimdilik köylümüzün neden tembel olduğu konusunu bırakalım da ilk önce Türk köylüsünün, kendisi hakkında başkalarının verdiği bu hükme müstahak olup olmadığını araştıralım. Köylümüz hakkında bu hükmü verenler, kasabalarda, şehirlerde oturan ve daha yüksek bir geçim seviyesine sahip olanlarla bir kısım aydınlardır. Bunlar köylünün geri ve fakir oluşuna sebep tembelliktir demekle kendilerinin köylüden daha çok çalıştıklarını, bunun için daha iyi yaşadıklarını iddia etmiş oluyorlar. Böyle düşünenlere, Tarım Bakanı'nın meclisteki demecini okumalarını yahut ekonomik durumumuzu incelemek için memleketimize gelen Amerikalı uzmanların yurtlarına döndükten sonra

yazdıklarına bir göz gezdirmelerini tavsiye ederim. Tarım Bakanı, bütçe görüşmeleri sırasında köylünün durumundan bahsederken şu rakamlara dayandı:

Türkiye'de 2,5 milyon köylü ailesi vardır ki bütün nüfusumuzun yüzde 82'sini teşkil eder. Bu 2,5 milyon aileden 500.000'inin elinde 450 pulluk ve 2000 traktör bulunur. Geri kalan 2 milyon aile karasabanla çalışmaktadır. Karasabanla çalışan bir çiftçi ailesinin mahsul almak için ne kadar çalışması lazım biliyor musunuz? Bunu da Amerikalılar burada incelemişler ve şu sonuca varmışlar: 60 dönüm buğday eken bir Türk çiftçisinin yılda 60 günü sürmek, 60 günü ekmek, 60 günü hasad etmek ve 60 günü de harman etmekle 240 gün geçirmesi gerekir. Demek ki hava ve yağış şartları müsait olur, her şey yolunda giderse, çiftçi yılının üçte ikisini toprağın üzerinde geçiriyor. Buna bir de ekmeğini, eriştesini yapmak, değirmenini işletmek, evini, tezeğini yapmak, yol inşaatında çalışmak, çarşıya pazara mahsulünü satmak üzere yayan gidip gelmek gibi işler için geçirdiği zamanı katın, her yıl bir milyardan fazla bütçeyi besleyen serveti yaratmak için köylünün ne kadar çalıştığını anlarsınız. Şimdi köylü tembeldir diyenlere soruyorum: Milli servetin istihsalinde hangimizin payı o kadar büyük, hangimizin gayreti bu kadar cefalı?

Düşünce Hürriyeti
1 Nisan 1949

Düşünce hürriyeti demokrasinin temel taşlarından biri hatta birincisidir derler. Fransız şairi Paul Valery, düşünce hürriyeti olmayan yerde yaşamanın tadı yoktur, demişti. Faşizmin ve Nasyonal Sosyalizmin her bakımdan geri, iptidai hayat felsefesinde demokrasi dünyasına en çok dokunan ve onu isyan ettiren şey, Nazi üniforması giydirir gibi düşüncenin kalıp içine alınışı olmuştu. Bugün bu hürriyete -hiç olmazsa görünüşte- kimse dil uzatmak cesaretini gösteremiyor. Düşünce kutsaldır, ona saygı göstermelidir, deniyor. Fakat düşümce hürdür, kutsaldır demekle hiçbir şey halledilemez. Bu tıpkı "ekmek lüzumlu bir gıdadır" demeye benzer. Hepimiz ekmeğin lüzumlu bir gıda olduğunu biliriz ama bunu bilmekle ekmeği yiyebilmek arasında epey yol vardır. Düşünce hürriyetinin de insanların en esaslı haklarından biri olduğunu bilmek yetmez. Onun nasıl elde edileceğini öğrenmek lazımdır.

Düşünce hürriyeti deyince, elbette ki kendi başımıza oturup düşünmek hürriyetini kastetmiyoruz. Düşündüklerimizi başkalarına duyurabilmek, savunabilmek hürriyetini de beraber anlıyoruz. Bu manada bir hürriyetin bir memlekette bulunup bulunmadığını anlamak için kanunları, nizamları değil, doğrudan doğruya büyük kütlenin bu hürriyetten faydalanma imkânlarını incelemek gerekir. Mesela Türkiye'de düşünce hürriyeti Anayasa'nın teminatı altındadır demek yetmez. Konya'da veya Van'daki bir vatandaşın bu hürriyetleri nasıl, ne dereceye kadar kullanabildiğini araştırmak lazımdır. Hem de bu vatandaşı Türkiye'de en büyük kabalığı teşkil eden kattan seçmek şartıyla... Yoksa mesela İstanbul'da bir gazeteciyi, Anakara'da bir avukatı örnek olarak alamayız. Van'daki bir çobanı, Konya'daki bir çiftçiyi, yani nüfusumuzun yüzde82'sini dolduran kütleden birini ele almalıyız. Onun hürriyetinin genişliği, sınırı nedir? Bunu araştırmalıyız.

Gününün 16 saatini toprak üstünde karasaban peşinde veya dağ başında davar güderek geçiren, okuma yazmadan habersiz, köy imamı, ağası, jandarma ve tahsildardan başka dünya ile teması olmayan bir vatandaşın bu hürriyetten nasıl, ne derece faydalandığını anlamaya çalışmalıyız.

Bu örnekleri almaktan maksadımız düşünce hürriyetinin bilgi hürriyetinden ayrılamayacağına işaret etmekti. Düşünce insanın kendi dışındaki dünyaya, insanlara, toplum meselelerine karşı takındığı durumu gösterdiğinden, bilgi ile beslenmek zorundadır. Düşüncenin bu özelliği göz önünden tutulunca, toplumda düşünce hürriyetini sağlamak için, ilk önce, ona doğru ve gerçek düşünüş imkânını verecek olan "bilgi hürriyeti"ni tanımak gerektiği kolayca anlaşılıyor. Bilgi hürriyetini tatmak ise topluma geniş surette bilgiden faydalanma fırsatını vermek, kültür kaynaklarını, fen ve sanat alanlarındaki ilerlemeleri onun hizmetine koymak demektir. Oysa ki, tarih boyunca, bilgiden faydalanma imkânı herkese nasip olamadı. Halk yığınlarının bilgisizlik içinde kalması çeşitli usullerle sağlandı. Ya ona bilgisini arttırmak için uğraşacak zaman bırakılmadı, ya kültür araçları onun ulaşamayacağı kadar masraflı, lüks müesseseler haline getirildi yahut da son başvurulan çare bu bilgiye susamış olan halkın büyük çoğunluğu sathi, yanlış, değersiz, bilgiye boğularak gerçek düşünceden uzaklaştırılmaya çalışıldı. Bu arada düşünce hürriyeti Fransız İhtilâli'nden beri herkese tanınan bir hak olarak ilan edildi. Ama ne çare ki düşünce hürriyeti diye tanınan hak, aslında bir düşünmek hürriyetinden ileri geçemedi.

Harcanan İstidat

1 Nisan 1949

10 Mart tarihli *Ulus* gazetesinde şöyle bir demeç okuduk,

"Milli davalarda daima ve her zaman yan yana, kucak kucağayız. Bu inançla vazifemi başarmaya çalışacağım."

Ankara'dan İstanbul'a hareket ederken istasyonda Ulus Muhabirine bu demeci veren kimdir dersiniz. Celal Bayar mı? Değil. Rahmetli Bayur mu? Değil. Fahri Kurtuluş mu? Olabilir, ama o da değil.

Yukarıdaki sözleri söyleyen milli takıma katılmak üzere Ankara'dan İstanbul'a çağrılan bir futbolcudur. Bize kalırsa bu genci futbol maçlarında harcamak günah!

Dergiler
15 Nisan 1949

Son zamanlarda yeni dergilerin sayısı gene çoğaldı. Dergiler çoğaldıkça edebiyat, sanat ve bilim alanlarında yeni hareketler uyandığını taze ışıklar parladığını düşünerek sevinmemiz gerekir değil mi? Ne çare ki bizim memlekette gazete ve dergi sayısının artması her zaman hayra yorulmuyor. Mesela üç yıl önceyi düşünüyoruz: O vakitte İstanbul'da tam 31 yeni dergi birkaç ay içinde piyasaya çıkıvermişti. Ama bunların hepsi, ilk sayfalarında Arap harfleriyle ayetler, sureler taşıyan, Allahın ve Peygamberin ekonomik, sosyal meseleler üzerindeki emirlerini bildiren, konuştuğumuz dille ibadet etmenin bu dünyada işlenebilecek en büyük suç olduğunu haykıran, kısacası, okuyanları bir örümcek ağının içine düşmüş gibi ürperten bir softalık ve yobazlık edebiyatının örnekleri idi. Gazete sergilerinin önünden geçerken, kendimizi Karacaahmet mezarlığında sanıyorduk. Neyse ki, halkın sağduyusu, memleket gerçeklerini hiçe sayan bu zavallı dergilere layık oldukları akıbeti hazırlamakta gecikmedi. Bunların çoğu battı. Şimdi içlerinde kendi satışıyla geçinen kaç tane kalmıştır bilmiyoruz ama etraflarının hergün biraz daha ilgisizliğin soğuk duvarıyla örüldüğünü görüyoruz.

Din duygularını ticaret vesilesi yapan bu dergilerin yanı sıra, gene sayıları çoğalan -sayıları kurusun- dergiler içinde çoğunluğu, çıplak kadın resimleriyle şehvet simsarlığı yapanlar teşkil ediyor. Bunlardan dergi diye söz açmak bile insana acı geliyor ama belki savcılığın ilgisini çekmek bakımından faydası olur.

Bu yalancı ve bayağı yayınların dışında memleket sanat ve edebiyatına hizmet eden, hem de hiçbir menfaat kaygusu gözetmeksizin, kimseden yardım görmeksizin bu işi başarmaya çalışanlar elbette var. Onları sevinçle selamlıyoruz. Hele Anadolu'nun birçok köşelerinden zaman zaman yükselen gür ve samimi sesleri duydukça sevincimiz kat kat artıyor. Büyük şehirlerin dergileri arasında da, irticaa karşı açtığı savaşla gönüllerimizi kazanan *Varlık Dergisi* başta olmak üzere, Ankara'nın *Yağmur ve Toprak*'ını, İzmirin *Fikirler*'ini, İstanbulun *Yeniden Doğuş*'unu, Trabzonun *Değirmen*'ini okuyucularımıza salık veririz. *Fikirler Dergisi*'nin şubat sayısında Paydos piyesi hakkında gerçekten de güzel ve değerli bir tenkit yazısı çıktı. Yazarı Cengiz İlhan, Paydos'un

kahramanı Murtaza efendiyi ince bir süzgeçten geçirmiş ve "ideal öğretmen" olarak tanıtılmak istenen Murtaza'nın ne sümsük ve zavallı bir tip olduğunu göstermiş. Paydos piyesi üzerinde yazılan sathi tenkitleri düşününce bu yazının değeri gözümüzde büsbütün artar.

İstanbul'da çıkan *Yeniden Doğuş Dergisi*'nin 5 inci sayısında da güzel yazılar gördük. Burhan Apaydın'ın *Kürsü Hürriyeti* ve *Fontamara*'sı bunların başındadır. "İrtica nevileri" başlıklı ve Altemur Kılıç imzasını taşıyan yazıda da, memleketimizde son zamanlarda sık sık görülen çeşitli irtica hareketlerine haklı olarak hücum ediliyor, fakat yazısının sonunda anlıyoruz ki, yazarın asıl şikâyeti Türkiye'de "sosyete kızlarının" Avrupa'daki arkadaşları gibi gezememeleri, flört edememeleri imiş. Yazarın bu acısını paylaşmak isterdik ama, buna gelinceye kadar Türkiye'de savaşılması gereken o kadar geri fikirler ve insanlar var ki... Gene aynı dergide, Vakur Versan'ın Hürriyet-Müsavat başlıklı bir yazısını okuduk. Yazar, 1950 yılında İngiltere'de yapılacak seçimlerde Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisinin kazanma şanslarını inceliyor ve birincisinin (Hürriyet), ikincisinin (Müsavat) fikrini temsil ettiklerini ileri sürüyor. Bay Vakur Versan'a göre, İngiliz milleti her iki kavrama birden kıymet verirmiş ve bazen birini bazen ötekini üstün tutmak suretiyle aralarında bir muvazene sağlamaya çalışırmış.

1946 yılında yani Mr. Çörçil'in zafer kahramanı olarak başlarda taşındığı günlerde, İşçi Partisinin hem Çörçil'i hem de Partisini ezici bir hezimete uğratıp iktidara geçmesini şu yukarıdaki sebeple izah etmek mümkün mü? Oksford'la Kembriç üniversiteleri arasındaki kürek yarışını seyreder gibi, İngiliz milletinin bazen hürriyeti bazen müsavatı tercih ettiğine inanmak doğrusu epey güç. Hem bizim bildiğimiz İngiltere'de daha yakın zamanlara kadar seçim mücadelesi Muhafazakâr Parti ile Liberal Parti arasında geçerdi. Acaba müsavat fikrini üç yıl önceye kadar Liberal Parti mi temsil ediyordu? İşin doğrusu bu kadar önemli konular üzerinde yazı yazarken insan meseleyi gereği kadar derinleştirmeye çalışmalı.

Tarih Karşısında Sorumluluk
1 Mayıs 1949

"Tarih karşısında sorumluluk" diye bir söz vardır ki çok defa yanlış yerde kullanılır. Mesela "Musolini Batı devletlerine harp ilan etmekle tarih karşısında büyük bir sorumluluk yüklendi", yahut da "Fransa imparatorluğunun yıkılmasından Napolyon sorumludur" gibi sözler söylenir. Böyle düşünenler, tarih karşısında sorumluluğun yalnız tarihi şahsiyetlere, üstün insanlara has bir imtiyaz olduğunu sanırlar ve insanlık tarihini büyük adamların hikâyesinden ibaret gösterirler.

Tarih tetkiklerinde bilim metodları kullanıldığından beri bu görüşün sakatlığı apaçık ortaya çıkmıştır. Napolyon'un veya Musolini'nin, kendi devirlerinin birer sebebi değil, neticesi olduklarını artık biliyoruz. 1789 ihtilalinin yarattığı şartları incelemeden Napolyon devrini, yahut da iki Cihan Savaşı arasındaki yıllarda Avrupa'nın ekonomik ve sosyal durumunu bilmeden İtalya'nın harbe girişinin sebebini anlamaya elbette imkan yoktur. O halde "tarih karşısında sorumluluk" sözünün hiçbir manası kalmıyor mu? Kalıyor, hem de çok önemli bir manası kalıyor ki şimdi onu araştırmaya çalışacağız:

Tarih birkaç üstün insanın eseri olmadığı gibi, değişmez, özel kanunların hüküm sürdüğü bir fizik ötesi alemi de hiç değildir. İnsan topluluklarının hayatını, güneşler ve yıldızların hareketini tayin eden astronomi kanunları gibi mekanik bir vetire içinde anlamaya imkan yoktur. Çünkü tarih olayları insan faaliyetinden bağımsız ve bunlara kapalı değildir. Tersine, tarihi şartlar dediğimiz şey, insanın şuurlu faaliyetinden doğar. Böyle olmasa "tarihi zaruret"in "kader"den, "alınyazısı"ndan ayrılığı kalmazdı; oysaki "zaruret"in "fatalite" ile hiçbir ilgisi yoktur.

Basit bir misal alalım: Çocuk büyür: bu bir *zarurettir*. Fakat çocuk *ne olursa olsun büyüyecektir*, diyemeyiz, çünkü ölebilir, dejenere olabilir, vs. Bunun gibi insan ne yaparsa yapsın, tarihin seyri değişmez demek de aynı derecede yanlıştır. Evet, tarih devam eder, ilerlerse, yani sosyal bünyede bir temel çöküntüsü, bir soysuzlaşma olmazsa, insanlık şu safhâlârdan geçecektir, demek doğrudur. Fakat o safhâlâra ulaşmak, insanların gösterecekleri uyanıklığa, gayrete, şuur derecesine bağlıdır.

Şu halde, yalnız büyük adamların değil, bütün insanların tarih karşısında sorumluluk

taşıdıkları düşüncesine varıyoruz: Toplum hayatının belli bir çağında yaşayan insanlar, o toplumu daha ileri götürmek, toplumun yaşama ve gelişme gücünü beslemek zorundadırlar. Bu ödev zamana ve yere göre türlü şekiller alır ama ne büyük adamların, şeflerin dehasına, ne de "tarihi zaruret" düşüncesinin rahatlığına gömülerek bu ödevden kurtulmanın çaresi yoktur. Her insan nesli kendi payına düşeni yapacak, önüne çıkan meseleleri çözecek, içinde bulunduğu şartların bütün gereklerini yerine getirecek, yahut ta o toplum tarihin çarkında kaybolup gidecektir. Hiçbir nesil kendi sorumluluğunu başkasına devredemez. Yakın tarihimizden çıkan ders bu söze en gerçek manasını vermektedir: 1920'de Türk milletini teşkil eden insanlar, üzerinde yaşadıkları toprağı sömürge yapmak isteyen emperyalist dünyaya karşı şahlandıkları zaman, tarih karşısında üstlerine düşen sorumluluğun şuuruna vardıklarını ispat ettiler. Onlar kendilerinden evvelki nesillerin gaflet ve hıyanetinin cezasını ödediler, kendilerini feda ettiler. Çünkü, içinde bulundukları şartlar onlara bu ödevi yüklüyordu. Nitekim bu hareketleriyle Türk tarihinin seyrini değiştirdiler.

Her nesil kendi sorumluluğunu bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Tarih karşısında sorumluluğun gerçek manası budur.

Özel Hayat Romanları

1 Mayıs 1949

Şimdiye kadar büyük adamların, tarihi şahsiyetlerin özel hayatını anlatan pek çok kitap yayınlandı. Fakat bütün anlatılanlar, hayatı yazılan adamın hangi kadınla düşüp kalktığını, hangi yemekleri sevdiğini, öfkelenince ne yaptığını, hülasa tarihin dışında nasıl yaşadığını göstermekten başka işe yaramadı. Oysaki bir insanın tarihi bakımdan önemi olmayan hareketlerini öğrenmekte ne fayda var? *İnsanlık Komedyası*'nı bir kenara bıraktıktan sonra ben, "Balzac'ın çapkınlıklarını öğrenip de ne yapayım?

Bugünün Fransız tarihçilerinden biri diyor ki: "Büyük adamların küçük hikâyesini yazanlar, istidatsız romancılarla bilgisiz hatta şuursuz tarihçilerdir." Evet, Napolyon'un Marie Walewska ile nasıl yattığını okumak, onun Medeni Kanununu yahut 19 uncu yüzyıl başındaki sosyal hareketleri ve adetleri öğrenmekten daha eğlencelidir, işin kolayına gidip sathi, hafif, iç gıcıklayıcı hikâyeler anlatmak sayesinde bir tarih kitabından daha çok satış yapmak da mümkündür. Ama bu, halkın sathi, hafif, kolay aldatılır olduğunu isbat etmez. Halk kendine yutturulmak istenen yavelere inanır mı sanıyorsunuz? O, güzel, doğru ve iyi eserleri ihtirasla sevdiğini her fırsatta göstermiştir. Kendisine sunulanlardan istediğini alır, istediğini bırakır. Öyle olmasaydı, Roosevelt ve Truman, bütün Amerika basınına rağmen seçimleri kazanamamışlardı. Şu var ki, bir kısım gazeteciler, edebiyatçılar, tarihçiler, düşünmek zahmetine katlanmamak için halktaki zevk düşkünlüğünü bahane derler ve o bayağı yazılarını durmadan önüne sürerler. Kolay edebiyatı, kötü şiiri, açık saçık romanı piyasadan kaldırdık da halk mı illa ki aradı? Yoksa biz mi gayret harcamamak için birteviye halka bunları sunuyoruz?

Büyük adamların, tarihi şahsiyetlerin özel hayatı üzerinde yazılanlar için de durum böyledir. Bu kitapların kahramanları gerçek tarih'le ilgileri olmayan uydurma insanlardır. Bunun içindir ki, özel hayat yazarı tarih gerçeklerine, ilmi tarih metoduna yanaşmaz; şöyle bir takım izah tarzları uydurur: "Waterloo savaşının olduğu gün Napolyon'un basur memeleri kanamasaydı, Kleopatra'nın burnu daha kısa olsaydı, Cromwell'in mesanesinde taş olmasaydı... dünyanın yüzü değişirdi." Demek ki tarihte bilinmesi gereken şey Kraliçenin burnu ile imparatorun kıçı imiş. Bunlar başka türlü

olsa imiş, Napolyon dünyayı fetheder yahut Edouard VII Cumhurbaşkanı olurmuş.

Tarihi, büyük adamların yaptığına inananlar, bu büyük adamların da nihayet bizim gibi birer insan olduğunu, onların da basur memeleri, mesane taşları, metresleri olduğunu düşünerek avunsunlar. İşin dikkate değer tarafı şu ki, ferdiyetçi görüş hem tarihte her şeyi ferdin yaptığını iddia ediyor, hem de ferdi küçültmekten çekinmiyor.

Louis Francis'den.

Köylüyü Kalkındırmak İçin
1 Haziran 1949

Üniversiteli gençler bu yaz Anadolu köylerine dağılarak köylünün kalkınması davasında hizmet göreceklermiş. Hükümet bu teşebbüsü iyi karşılamış ve gençlere kolaylık göstermeyi vaadetmiş.

Bu haber gazetelerde yayınlandıktan sonra yine bir köy edebiyatıdır aldı yürüdü. Eskiden beri duymaya alışık olduğumuz : "köylü efendimizdir", "köyü kalkındırmak lazımdır" gibi klişe sözler yanında bazı yazarlar, üniversite gençliğinin teşebbüsünü köy davamızın çözülmesi yolunda atılmış önemli bir adım saydılar. Bu yazarlara göre, gençlerin büyük şehirlerden çıkıp köylere gitmeleri hem kendileri hem de köylü için çok faydalı bir hareketmiş, şehir gençliği köyünü tanıyacak, köylü de aydın gençlikle temasa geçerek ufkunu genişletecek, bilgisini artıracak, manevi bakımdan kazançlar sağlayacakmış.

Memleket bilgisi birkaç büyük şehrin sınırlarını aşmayan genç vatanını tanımıyor demektir. Buna şüphe yok. Memleket meseleleri konuşulur, tartışılırken yapılan yanlışların, içine düşülen tezatların, sabit fikirlerin sebebi bu bilgisizliktir. Zaten yurdunu tanımayan, yurdunda yaşayan büyük kütle ile bağını koparan aydının ne zavallı bir insan olduğunu uzun uzun anlatmaya lüzum yok: daha dün denecek kadar yakın zamanda, birinci dünya savaşını takip eden günlerde, birtakım aydınlar Anadolu köylüsü hakkındaki korkunç bilgisizlikleri yüzünden milli kurtuluşu Amerikan mandasında aramak gaflet ve hıyanetine düşmediler mi? Yine bu bilgisizlik yüzünden değil midir ki bugün Türk milleti adına konuştuklarını iddia edenlerin çoğu bu milletin gerçek ihtiyaçlarından, dertlerinden, isteklerinden hiçbir şey anlamıyorlar? Milli davalarda büyük laflar ederek şöhret avcılığına çıkan, milliyetçilik konusunda sayfalar dolusu makaleler yazan aydınlarımızdan kaç tanesi Türk köylüsünün yüzyıllar boyunca süregelen perişanlığının sebepleri üzerine eğilmiş, hangisi köy davasında şahıs ve zümre menfaatlerini çiğneyerek büyük topluluğun sesini haykırmıştır?

İşte biz bu bakımdan Türk gençliğinin yurt içinde dolaşarak gerçekleri kendi gözüyle görmesini, hakiki milliyetçiliğin ne olduğunu nutuklardan, demeçlerden değil, en

zengin topraklar üzerinde en sefil hayatı yaşayan Türk köylüsünden öğrenmeye çalışmasını sevinçle karşılıyoruz. Üniversite gencinin yurt gerçeklerine iyice nüfuz etmesi, Türk köyünün ne halde olduğunu - eğer bilmiyorsa - öğrenmesi, köylünün ihtiyaçlarını elle dokunurcasına yerinde görüp anlaması elbette ki faydalı hatta zaruri bir iştir. Fakat Üniversite Talebe Birliklerinin yayınlarından ve resmi ağızlardan bu hareketin "Köylünün kalkınmasına yardım" için tertip edildiği anlaşılıyor. Bu düşünce meselenin rengini değiştirmekte ve üzerinde biraz daha durmamızı gerektirmektedir:

Bir üniversiteli, köyün kalkınmasına nasıl yardım edebilir? Köylünün kalkınması, onun bugün içinde yaşadığı Ortaçağ hayatından kurtularak ileri bir yaşayış seviyesine varması demektir ki, bunun da ilk şartı, bugünkü istihsal tarzının değişmesi ve istihsal araçlarının modern tekniğin icaplarına uygun bir hale getirilmesidir. Üstünde yaşadığımız topraklardan karasaban veya pullukla ürün almakta devam ettikçe köylünün kerpiç evlerde barınmasının, tezek yakarak ısınmasının önüne geçemeyiz. Her istihsal tarzına bağlı bir yaşayış tarzı vardır. Eğer biz köylünün kalkınması deyince, köylünün insanca bir yaşayış seviyesine ulaşmasını, ihtiyaçlarının çoğalmasını, öküzüyle paylaştığı toprak inlerinden çıkıp sıhhi şartlar içinde yaşamasını, gazete, kitap okumasını, hülasa, *amorphe* bir kitle olmaktan kurtulup dinamik, ileri bir topluluk haline gelmesini anlıyorsak, bunun temelinin makine ve büyük işletme ekonomisi olduğunu bir an unutmamalıyız. Yoksa boşuna hayale kapılmış oluruz. Yakın Doğu'nun en bereketli toprakları üstünde yaşayan biz Türkler, bu gerçeği böylece anladıktan sonra köylüye karşı ödevimizi de kolayca tayin edebiliriz: Köyün kalkınması köylünün ileri bir istihsal tekniğine kavuşmasına, toprağın en modern araçlarla işlenmesine bağlıdır. İşe sonundan başlamayı tavsiye edenler, köylünün önce zihniyetini değiştirmek gerektiğini ileri sürenler, köylüyü kanaatkârlıkla, tembellikle itham edenler, aslında köylünün hiçbir zaman kalkınmasını istemeyen, onun ekonomik alanda kuvvetlenmesini kendi menfaatleri için tehlikeli sayanlardır. İşte üniversite gencinin köy kalkınma davasında göreceği en güzel iş bu çeşit insanlarla mücadele etmek, köylü adına uydurulan yalanları meydana çıkarmak ve gerçekleri kafalara yerleştirmeye çalışmaktır. Türk köylüsü üniversiteli misafirlerinde bu düşünceyi, bu ülküyü gördüğü zaman onun kendisi için çalıştığına inanacaktır.

Kurtuluş Yolu

Yaprak imzalı, 15 Kasım 1949

İlk sayısından beri *Yaprak* bilimi, bilim düşüncesini savunuyor. Çünkü Türkiyemizin ileri insanlar topluluğu haline gelmesi için ilk şartın, müsbet bilim boyuna girmek olduğuna inanıyoruz; sosyal hayatımıza hâlâ tesir etmeye çalışan ortaçağ hurafelerinin, düşüncelerimize, hareketlerimize hükmetmeye kalkışan fizikötesi kuvvetlerin sökülüp atılması zaruretini duyuyoruz. Bu zarureti ilk defa bugünkü nesil duymuş değildir. Tanzimat'tan beri, çağdaş medeniyete ayak uydurmanın bilim metodlarına sıkı sıkı sarılmakla mümkün olabileceği anlaşılmıştı. Hadiselerin zoruyla gittikçe kuvvet kazanan bu cereyan, Kurtuluş Savaşı'nın sonunda kurulan yeni Türkiye Devleti'nde resmi ifadesini buldu. Atatürk, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin batıdaki örneklere uygun olması uğrunda büyük bir titizlik göstermekle, Kurtuluş Savaşı'nın gerçek manasını hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymuştu. Türk milleti, yüzbinlerce evladının canı pahasına elde ettiği bağımsızlığını ancak ileri bir topluluk halinde taazzuv ettiği takdirde koruyabilirdi. İlerilik örneği ise dünyaya, bilim ışığından başka önder tanımayan topluluklar veriyordu. Demek ki seçeceğimiz yol bakımından tereddüde düşemezdik. Bu yol, bağımsız, hür ve mesut yaşamak isteyen insan topluluklarına tarihin ve aklın işaret ettiği tek yoldu: Bilim yolu.

Bu yola girdik mi? Cumhuriyet'in 26ncı yılında dönüp arkamıza bakalım; sonra da bugün vardığımız noktayı ve ne tarafa doğru yöneldiğimizi düşünelim: Cumhuriyet'in ilk yıllarında taassuba, bilgisizliğe, geri kuvvetlere karşı savaş açıldı. Türk milleti bu savaşta gerçek kurtuluşunun öncü işaretlerini gördü ve onu hemen benimsedi. Kökleri pek eski zamanlara kadar çıkan birtakım göreneklerin bir çırpıda silinivermesini, halifelik, din, kıyafet, yazı, okul, üniversite, dil ve köy enstitüsü devrimlerinin birkaç yıl içinde sarsıntısız milli bünyeye yerleşmesini, büyük kütlenin derin sağduyusuna ve hayati menfaatlerini sezişteki isabetine borçluyuz. Türk halkı kendisini iyiye, güzele, doğruya götüren her hareketi benimsemiş ve desteklemiştir. Mesela, 1924'te halifelik kalktı, dinle devlet işleri birbirinden ayrıldı. Neden? Çünkü ileriye doğru bir hamle yapabilmek için, dinin sosyal düzene yüzyıllar boyunca aşıladığı, kadere boyun eğme,

kanaatkârlık, tevekkül gibi uyuşturucu tesirlerden silkinip kurtulmak gerekti. Halk da bunu pek iyi anladı ve dini kendi karanlık maksatlarına alet etmek isteyenlere yüz vermedi. Ama 1949 yılında ilkokullara din dersleri konur, üniversitelerde ilahiyat fakülteleri açılırsa, halk ne yapsın? Vicdan hürriyeti maskesi altında bilim düşmanlığı yapıldığının, yani inkılâbın temel direğine kasdedildiğinin farkında mıyız? İlkokul sıralarındaki körpe dimağlara peygamberlerin mucizelerini ciddiyetle anlattıktan sonra onların fizik kanunlarına inanmalarını nasıl isteyebiliriz?

Bütün yapılanları yahut yapılmasına göz yumulanları birer birer incelersek hep aynı manzara ile karşılaşırız: Türk inkılâbının ilk yıllarında modern anlamda okullar kurulmuş, sonra onlara lüzumsuz, faydasız ders programları, zevksizlik örneği edebiyat kitapları sokulmuştur. Darülfünun yerine Üniversite kurulmuş sonra orada bilim yaratılacak yerde ilahiyat fakültesi açılmıştır. Batı eserlerini tanıtmak için klasikler tercümesine başlanmış, sonra bunların milliyet hislerimizi rencide ettiği kararına varılmıştır. Hayatta en hakiki mürşidin bilim olduğunu, binasının önünden geçenlere dahi haykıran bir fakültede felsefe enstitüsü kurulmuş, içinde bilimin zıddı olan metafizik okutulmuştur. Türk köylüsünü kalkındırmak için köy enstitüleri kurulmuş, sonra bunların köylüyü gerçekten şuurlandıracağı anlaşılınca telaşla geriye dönülmüştür. Daha sayalım mı? Ama saymakta ne fayda var? Bunları hepimiz görüyoruz, hepimiz biliyoruz.

Daha beş gün evvel, ölümünün yıldönümü dolayısıyla hatırasını andığımız Atatürk'ün gençliğe emanet ettiği inkılâp, bilimle aydınlanmış ileri kafaların cesur müdahalelerini bekliyor.

Halk İçin

Yaprak imzalı, 1 Aralık 1949

Son yıllarda memleketimizde en çok kullanılan, resmi ağızlardan düşmeyen, gazetelerden eksik olmayan kelime "Halk" kelimesidir. Devlet adamına sorarsanız "halk için" çalışmaktadır; aydınlarımız, yazarlarımız "halka hizmet" kaygusundadırlar; sanatkâr "halkın rağbetini" kazanmak ister... Kısacası, her şeyimiz "halk için"dir, "halk uğruna"dır.

Yüzyıllar boyunca ihmale uğramış, durmadan ezilmiş, sömürülmüş, kanını, canını, emeğini bir avuç müstebitin yoluna harcamış bir kitleye, Türk halkına birdenbire bu iltifat neden diye şaşmayalım. Tarihe şöyle bir göz atacak olursak, halkçılık cereyanının yalnız kendi memleketimizde değil, bütün dünyada bir takım sosyal zaruretler neticesinde bugünkü kuvvetini kazandığını kolayca anlarız: istihsal kuvvetlerini meydana getiren insan tabakaları büyüyüp genişledikçe, yani serveti yaratmak için gitgide halkın daha büyük bir çoğunluğuna dayanmak zorunda kalındıkça, halkın menfaati, refahı, saadeti meseleleri ortaya çıkmıştır. Eski Yunan ve Roma'nın kölelik üzerine kurulmuş istihsal şekli ile ortaçağın toprağa bağlı serf sisteminde halk anlamı ister istemez dar bir çerçevede düşünülürdü. Bu sözün bugünkü anlamda kullanılışına rastlamak için 19 uncu yüzyılın ikinci yarısına, Avrupa'daki sanayi inkılâbına kadar gelmek lazımdır. Bundan önce, Fransız ihtilali bütün insanların hür ve eşit olduklarını ilan ettiyse de, buhar makinesi bulunup istihsal kuvvetleri büyük çoğunluk tarafından temsil edilinceye kadar, halk idareleri Avrupa'da yerleşemedi. İhtilali takip eden yıllarda Avrupa koyu istibdat altında yaşadı.

Son yüzyıl zarfında halk idaresi fikri bütün dünyaya yayıldı ve artık önüne geçilmez, karşısında durulmaz bir kuvvet halini aldı. Bunun sebebi, istihsal kuvvetlerinin halkın büyük çoğunluğunda toplanışıdır. Kudretinin genişliğini anlayan halk kütleleri idarelerini kendi ellerine almak yolunu tuttular, bu uğurda müstebitlerle, gasıplarla savaşa giriştiler. Bugün hâlâ halk idaresine karşı koymak, kökleşmiş menfaatlerini, ne olursa olsun savunmak isteyenlere rastlamak mümkünse de demokrasinin er geç bütün dünyaya yerleşeceğini, bunun tarihi bir zaruret olduğunu anlamayan hemen hemen

kalmamıştır.

Burada bir soru akla takılıyor: Acaba halk idaresi denilen rejimin ayırıcı vasıfları nelerdir? Üstüne demokrasi yaftası yapıştırılmış her idareyi halk idaresi sanmak en büyük safdillik olur. Bugün hiçbir idare açıkça demokrasi aleyhinde bulunamaz, en ceberut hükümdar bile onun faziletlerini sayıp dökmek zorundadır. Hal böyle olunca, halkçılık maskesi altında halkın gerçek menfaatleri aleyhine çalışacak elbette bulunacaktır. Bunları yakalarından tutup teşhir etmek, halk idaresini sahiden isteyenlerin başlıca ödevlerinden biri olmalıdır. Yoksa, faşizm ve nasyonal sosyalizm denilen halk düşmanı rejimlerin yaptıkları gibi, halkı aldatıp peşinden sürüklemek yoluyla maksatlarına ulaşmak isteyecekler her zaman karşımıza çıkabilir.

Zaten gerçek halkçılığı yalancı halkçılıktan ayırmak da zor değildir: Gerçek halk idaresi, memleketin bütün maddi imkânlarını büyük çoğunluğun refahı, hayati menfaatleri için kullanır, onu daha yüksek bir yaşayış seviyesine eriştirmek için bilimin ve tekniğin bütün icaplarından faydalanır; bilgi, kültür ve sanat kaynaklarını doğrudan doğruya halkın hizmetine koyar; toplumun yaşama ve ilerleme gücünü köstekleyen geri kuvvetlere yüz vermez; şahıs ve zümrelerin hasis menfaatlerine alet olmaz; kısacası, halkın gerçek menfaatleri için ve halkın devamlı kontrolü altında çalışır.

Bunları yapmayan demokrasi "Halk için" değil, düpedüz "halka rağmen"dir.

Madde Ruh

Yaprak imzalı, 15 Aralık 1949

Modası tazelenen bir ruhçuluk cereyanı karşısındayız. Yalnız memleketimizde değil, dünyanın birçok yerinde, bilhassa Amerika'da ruhçuların maddeciliğe karşı hücuma geçtiğini görüyoruz. Türkiye'de bu davanın elebaşları birtakım cahil ve şarlatanlardan ibaret olduğu için, sözlerine, yazılarına pek değer verilmiyor. Bizim ruhçuların içinde "maddecilik"le "mideciliği" karıştıranlar, "maddi"yi "manevi"nin zıddı imiş gibi gösterenler çok. Maddeyi taştan, tahtadan ibaret sayanlarla uğraşmaya değmez ama Avrupa ve Amerika'da maddeci görüşü yıkmak isteyenler arasında ünlü yazarlara, hatta bilim adamlarına rastlanınca işin rengi değişiyor. Bunlar bilim adamı olarak karşımıza çıktıkları zaman maddeci görüşe sadık kalmak gerektiğini pek iyi bildikleri halde, bağlı bulundukları zümrenin menfaatlerini her ne pahasına olursa olsun savunmak kaygısıyla, kendi kendileriyle tezada düşmeyi kabul ediyorlar. Bu, onların bileceği bir iştir, fakat meseleyi açık, aydınlık olarak ortaya koymak da bizim hakkımızdır.

Yüzyıllar boyunca iki türlü dünya görüşü, iki çeşit kâinat anlayışı çarpışıp durdu. Bu görüşlerden biri, Ruh'un (esprit) tabiattan önce olduğunu iddia eden ruhçuluk, öteki de tabiatın daha önceden var olduğunu söyleyen maddecilikti. Ruhçulara göre dünya "mutlak akıl"ın "şuur"un bir tezahürüdür. Gerçekte var olan şuurdur; dünya, tabiat, ancak şuurumuzda, idrakimizde yaşar. Maddecilere göre ise, dünya aslında maddidir ve kâinatın çeşitli olayları, hareket halindeki maddenin görünüşlerinden ibarettir. Maddenin şuur dışında ve ondan bağımsız bir varlığı vardır ki "objektif gerçek" budur. Düşünce dediğimiz şey de maddenin üstün derecede gelişmesinin mahsulüdür. Hislerimizde tanıdığımız ve kendimizin de içinde bulunduğumuz maddi dünya tek gerçeği teşkil eder. Bu dünyayı ve kanunlarını öğrenmek pek ala mümkündür, dünyada bilinemeyecek hiçbir şey yoktur; daha bilmediğimiz fakat bir gün bilim ve tecrübe sayesinde mutlaka öğreneceğimiz şeyler vardır.

Bu tartışma devam ede dururken, bilim tarihi ruhçuların "bilinemez" dedikleri şeyleri birer birer "bilinir" hale sokmuş, tecrübe ve teknik onların pek sevdiği karanlıkları ışığa boğmuştur. Bilim alanında kaydedilen her yeni ilerleme ruhçuların bir kalesini

daha fethetmiştir. Onlar dünyayı "kendiliğinden var olan", "hikmetinden sual olunmaz" şeylerle dolu sanıyorlardı. Mesela, mantardan çıkan ve yaraları iyileştiren küf, ruhçulara göre, kendiliğinden var olan bir nesneydi. Ama laboratuvarda penisilin imal edilince, mantar küfü kendiliğinden var olmaktan çıktı, bizim için var oldu. Bunun gibi, insanların vaktiyle bilmedikleri ve bilmedikleri için de "kendiliğinden var" olduğunu sandıkları şeylerin hepsi, bilim ilerledikçe, gizliliklerini, umacılıklarını kaybettiler.

Atom'un parçalandığı bugünlerde ruhçuların artık utançla yüzlerini kapamaları, bilim düşüncesinin bu parlak zaferi karşısında seslerini kesmeleri beklenirdi. Oysaki onlar, atomun nötronla elektrona ayrılışı sanki cenabı hakkın bir mucizesi imiş gibi esrarlı haller takınıyorlar: "Görüyor musunuz, diyorlar, madde, bilim denilen şey ne kadar boş, ne kadar manasızmış. Yüzyıllardır atomu, maddenin mahiyet değiştirmeden parçalanabilen en son unsuru sanıyorduk; şimdi atom da parçalandı, yarın ne olacağını bilmiyoruz. Bütün bunlar gösteriyor ki kâinatı tanımamıza, kanunlarını öğrenmemize imkân olmadığı gibi bilgilerimizin de bir değeri yoktur. Dünya, bilimin hiçbir zaman uzanamayacağı şeylerle doludur."

Bu düşünce ruhçuluk felsefesinin son çırpınışlarına benziyor. Bilim ve tekniğin dev adımlarıyla ilerlemesi karşısında onlara artık ispiritizmacılıktan başka yapacak iş kalmamıştır.

20. Yüzyıl Ortasında İnsan Hakları

Yaprak imzalı, 1 Ocak 1950

"Halkın başına gelen felaketlerin ve Hükümet içindeki yolsuzlukların tek sebebi insan haklarının hor görülmesi ve unutulması olduğuna göre..."

Bundan 170 yıl önce Fransız Milli Meclisi'nin yayımladığı İnsan Hakları Beyannamesi bu cümle ile başlıyordu. Acaba beyannamenin savunduğu bu mukaddes haklar nelerdi? O zamanın Amerikan ve Fransız Anayasaları gözden geçirilirse, 18 inci yüzyıl sonundaki sosyal nizamın iki grup insan hakkı üzerine kurulmak istendiği görülür. Bunlardan bir kısmı, siyasal hürriyeti sağlayan, medeni haklar dediğimiz vatandaş haklarından ibarettir: Söz hürriyeti, basın, vicdan hürriyeti gibi. İkinci grup ise insanların değişmez, el sürülmez haklarını şu dört esasa bağlar: Hürriyet, eşitlik, güvenlik, mülkiyet.

1793 Fransız Anayasası -ki ihtilal devrinin en ileri yasası diye tanınmıştır- hürriyeti şöyle tarif ediyor: Başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapabilmek. Bu anlayışa göre, herkesin hürriyeti başkasının hürriyeti ile sınırlıdır: Tıpkı birbirlerinden çitlerle ayrılmış çiftlikler gibi. Demek ki Fransız ihtilaliyle açılan devirdeki hürriyet anlamı, insanı tek başına, kendi içine kapanmış olarak tasavvur ediyordu. Nitekim mülkiyet denilen hak da, insanın kendine ait olan şeyleri istediği gibi, başkalarını hesaba katmaksızın, toplumdan bağımsız olarak kullanabilmesi şeklinde anlaşılıyordu. Böylece, Fransız ihtilalinin getirdiği hürriyet ve mülkiyet hakları, insanları birbirine bağlamak şöyle dursun, onları birbirinden ayırıyor, bencillikleri (hodgâmlıkları) ile baş başa bırakıyordu.

Eşitliğin de, Fransız devriminde, siyasi veya ekonomik bir manası yoktur. 1795 Anayasası eşitliği şöyle anlatmıştı: Kanun önünde herkes birdir.

Güvenliğe gelince, yeni nizamın en çok önem verdiği, en yüksek tuttuğu hak bu idi. Güvenlik, toplumun yalnız ferdi hak ve hürriyetlere bekçilik etmek için var olduğunun ifadesidir. Yani güvenlik bencilliğin sigortasıdır.

Görülüyor ki, 19 uncu yüzyıl demokrasisinin insanlara tanıdığı hakların hiçbiri bencil, kendi içine kapanmış, arzu ve menfaatlerinden başka şey tanımayan fertleri aşama-

mıştır. Bu anlamda insanları birbirine bağlayan tek kuvvet, şahsın ve mülkün korunması kaygusudur.

Aradan zaman geçip de şartlar değişince ve insanlar ekonomik buhranların, harplerin, ihtilallerin yarattığı yeni meseleler karşısında kalınca, tabii haklar konusu da yeni şekiller aldı. Bir kere anlaşıldı ki, toplumdan ayrı fert diye bir şey düşünülemez: fert, yaşayışının bütün tezahürleriyle toplumun içindedir. Fert-toplum tezadı sun'idir. Sonra yine anlaşıldı ki, Fransız ve Amerikan devrimcilerinin mukaddes tanıdıkları ve tanıttıkları haklardan faydalananlar aslında toplumun çoğunluğu değil, küçük bir azınlığıdır. Buna sebep de, siyasi hürriyetlerin yalnız başına bir işe yaramayışıdır. Yoksulluktan, işsizlikten kurtulamayan insana uzatılmış siyasi hürriyetler, bir banka veznedarının elindeki paralar kadar lüzumsuz ve faydasızdır.

Yeni ıstıraplarla yoğrulan, yeni tecrübelerle kuvvetlenen 20nci yüzyıl insanları bu gerçeği anladılar ve geçen yıl Birleşmiş Milletler Kurulu'nda kabul ettikleri "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ile asıl can alacak meselelere el attılar. Sosyal güvenlik, eşit çalışma hakkı, sağlık ve refah, eğitim hakkı gibi, hem ferdi toplumdaki gerçek yerine koyan, hem de siyasi hak ve hürriyetlere temel olan hakları dünya yüzündeki bütün insanlara tanıdılar. Her kişinin, toplumun bir üyesi olmak sıfatıyla, sosyal güvenliğe hakkı vardır; her kişinin, haysiyeti için ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını gerçekleştirmeğe hakkı vardır; her kişinin, sıhhatini ve refahını sağlayacak bir yaşama seviyesine hakkı vardır; her kişinin eğitime hakkı vardır; her kişinin, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, bilim alanındaki ilerleyişe katılmak ve bundan faydalanmak hakkı vardır, dediler. (Madde 22, 23, 25, 26, 27).

Yirminci yüzyılın ellinci yılına girerken, bütün dünyadaki büyük halk yığınları bu haklarına sımsıkı sarılmışlar, onları ellerinden alan gasıplara karşı amansız bir savaşa girişmişlerdir. 89'un adamları nasıl despot hükümdarları devirdilerse, 1950'nin sayısız kahramanları da, insanlığı saadet yolundan alıkoyacak her türlü engeli yıkıp devireceklerdir.

Halktan Çözülen Aydın

Yaprak imzalı, 15 Ocak 1950

Bu memleketin talihi, daha doğrusu büyük talihsizliği, aydınlarıyla büyük kitlesinin bir türlü kaynamamış, aynı safta bulunamamış, aynı potada eriyememiş olmasındandır. Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan bugüne kadar Türk halkı aydınlarından ne fayda gördü diye kendimize bir sorsak, karşılık bulmakta çok güçlük çekeriz. İmparatorluğun en parlak devirlerinde bile, halk Anadolu'da ve Rumeli'de emeğini, gücünü, etini, canını devlet uğruna, İstanbul'daki hükümdarlarla etrafındaki bir avuç ceberut uğruna harcarken, memleketin aydını midye gibi kabuğuna çekilmiş, yığınla arasındaki bütün bağları koparmış, sanatını, bilgisini, benliğini saraydaki efendisinin hizmetine koymuştu. Böyle bir aydından ne hayır beklenir? Onun derdi günü, efendilerinin iltifatına nail olabilmek için türlü şaklabanlıklar yapmak, kendisi inanmasa bile efendilerinin düşündüklerini, yaptıklarını savunmak, zamanın rüzgârına göre yelken açmaktı. Osmanlı devletinin yetiştirdiği bütün kalburüstü bilginler, sanatkârlar, aydınlar -birkaç istisna bir yana bırakılırsa- onlara alet olmaktan başka işe yaramadılar. Bu sebepledir ki, millet onların dilini anlamadı, sevmedi; edebiyatını, şiirini, musikisini benimsemedi; medresesinden faydalanamadı. Osmanlı aydını da, ufacık bir zümrenin beğendiği yapmacık bir edebiyat, din hurafelerini aşamayan kısır bir sanat, kof bir medrese bilgisiyle baş başa kaldı. Bu, halktan uzaklaşmanın kefaretidir.

Tanzimatla beraber Türk aydınlarında halka dönüş temayülleri sezilmeye başladı. Batı milletlerinin aydınları, büyük kütleye mal olmayan hiçbir şeyin yaşamadığını çoktan anlamışlardı; bizde de bu düşüncenin etkileri görüldü; çökmekte olan imparatorluğun tek hayat kaynağı Türk milletidir, bütün gözler ona doğru çevrilir; yazılarda sözlerde onun tarafından beğenilmek endişesi belirir. Ama bu gelişme kolayca olup bitmiş değildir. İlerilik cereyanlarına karşı ayak direyenler burada da kendilerini göstermişler, aydınla halkın ayrı ayrı şeyler olduğunu, ikisinin hiçbir zaman aynı seviyede bulunamayacağını iddia etmişler, halkın hizmetine girmek isteyen ülkücü gençleri yollarından alıkoymak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bunlar, tıpkı eski devirlerin rahat düşkünü dalkavukları gibi halkı bir şeyden anlamaz, değer bilmez bir zümre ola-

rak gören, kendilerini de bulunmaz Hint kumaşı sanan birtakım zavallılardır. Bunların içinden yetişen sanatkâr kötü sanatkârdır; bilginleri sahte bilgindir. Bir yandan halkı hiçe sayar, halk düşmanlığı ederken, öte yandan halkın kendilerini beğenmesini, başında taşımasını isterler. Beğenilmediler, sevilmediler mi, kabahat halk denilen cahil halk sürüsündedir. Peki, mademki halkın seviyesi düşüktür, mademki halk bir şeyden anlamaz, niçin kendinizi ona beğendirmeye, onun başının tacı olmaya bu kadar önem verirsiniz? diye sorulsa, buna da cevap bulamazlar. Kısaca bugün hâlâ bazı artıkları içimizde dolaşan bu çeşit aydınlar, bu memleketin kara talihi, yüz karasıdır.

Türk aydını ile Türk halkının ilk defa kucaklaştığını görmek için pek yakın zamanlara kadar gelmek gerekir. Demokrasinin, büyük kütleye inanmak demek olduğunu ilk defa Cumhuriyet çocukları anladılar. Bugün artık halk kütleleriyle el ele vermeden doğru yolda yürümenin imkânsız olduğunu bilen bir nesil yetişmiştir. Kafasında bilim ışığı, gönlünde halk sevgisi, elinde halk menfaatleri pusulası bulunan bir nesli kandırmaya çalışanlar boşuna yorulurlar. Onlar, halktan çözülenlerin yolunda asla yürümeyeceklerdir. Zira bilirler ki, böyle bir çözülüş aydını, kökünden sökülmüş ağaç gibi kurutur. Aydın adına hak kazanmak için, memleket ve dünya gerçeklerine bir an bile göz yummamak, büyük kütlenin önünde, ama elimiz sıkı sıkıya kütlenin eline sarılmış olarak, yürümek gerekir.

Demokrasi'de Kahramanlık

Yaprak imzalı, 1 Şubat 1950

Dünya güneş etrafında döner dediği için Galile'nin engizisyon mahkemesine verildiğini biliriz. Hikaye ederler ki, büyük İtalyan bilgini hakimlerinin huzurunda diz çökerek tövbe etmek sayesinde ölümden kurtulmuş ama mahkemeden çıkarken ayağını yere vurarak: "Ne yapayım ki dünya dönüyor" demiş. Ve engizisyon mahkemesinin kararına rağmen dünya dönmekte devam etmiş.

Bugün dünyanın döndüğünü söyleyebilmek için Galile kadar kahraman olmaya lüzum kalmadığını düşünerek seviniyoruz; fakat unutuyoruz ki, engizisyon mahkemelerinin üzerinden dört yüz yıl geçtiği halde, dünyanın güneş etrafında dönmesi kadar basit, aydınlık gerçeklere inanmak, hâlâ bir kahramanlık, bir cesaret meselesidir. Bu sözlerde mübalağa arayanlara hatırlatalım: Bundan daha on yıl önce de, insanların damarlarındaki kana göre sınıflandırılamayacağı, ırkçılık nazariyesinin hiçbir bilim temeline dayanmayan bir şarlatanlıktan ibaret olduğu pekâlâ biliniyordu. Galile'yi yargılayanların, hiç olmazsa dünyanın döndüğünü bilmemek gibi bir mazeretleri vardı; yirminci yüzyılda yaşayan Almanlar ise ırkçılığın yalan olduğunu bile bile Hitler'e ses çıkarmadılar. Çünkü doğruyu savunmak için kelleyi koltuğa almak gerekiyordu.

Daha yakın zamana, yaşadığımız günlere gelelim: Bugün Amerika'da 1950 modeli bir engizisyon mahkemesi vardır ki, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının vicdani kanaatlerini araştırmaya, evlerinde hangi kitapları okuduklarını, hangi düşünceye sahip olduklarını soruşturmaya yetkilidir. Mahkemenin adına "Amerika aleyhtarı faaliyetlerle mücadele Komitesi denmiştir. Amerika'nın en değerli sanatkârları, artistleri, bilim adamları bu meşhur Komite'nin önünde hesap vermeye mecbur tutulmuşlardır. Mahkemenin sorduğu âhiret suallerine iyi cevap vermeyenler "Amerika düşmanı" ilan edilip işlerinden atılmışlardır. Şimdi bunları görüp de, Amerikalı bir aydının Galile'den daha az kahraman olduğunu iddiaya imkân var mıdır?

Memleketimize gelince, medeni cesaret bahsinde Amerikalıları fersah fersah aşmış olmakla öğünebiliriz. Bizim ileri fikirli aydınlarımız bilim yolunda yürüyebilmek, en basit hakikatleri açığa vurabilmek için, eski zaman şövalyelerinden daha büyük bir kah-

ramanlık sınavından geçmek zorundadırlar. Vatan hainliği damgasını yemeyi, türlü isnatlara, iftiralara göğüs germeyi ve sonunda işinden atılmayı göze almadan Türkiye'de bilim düşüncesini savunmak kolay iş midir? Sinsi tehditlerle başlayıp gürültülü nümayişlerle sona eren bir baskıyı hiçe sayarak gazete, dergi çıkarmak, yaşatmak kimin harcıdır?

Bunları söylemekten maksadımız, dünyada hüküm süren parlak bir demokrasi edebiyatına rağmen, insanların henüz en tabii haklarını bile, hayatlarını tehlikeye koymaksızın koruyamadıklarını anlatmaktır. Olayların ne garip bir cilvesidir ki, demokrasi denilen hürriyet rejimi bugün birçok yerlerde bir cesaret ve kahramanlık rejimi haline gelmiştir. Halbuki hakiki halk idaresinde halk düşmanlarından başka hiç kimsenin, doğru olduğunu bildiği yolda yürümesi için açlığı, hapsi göze almasına lüzum yoktur. Halk idarelerinde halka hizmet etmek isteyenlerin yoluna hiçbir engel konamaz, yüreğine korku salınamaz. Çünkü bu idarenin, halktan gizli kapaklı tarafı yoktur.

Başbakan Bay Şemsettin Günaltay geçenlerde verdiği bir demeçte: "Bu memleketin namuslu insanları en az namussuzları kadar cesur olmak zorundadırlar" demişti. Bugünkü durum gerçekten Başbakana hak verdirecek mahiyettedir. Ama bir memlekette namus, kelle pahasına elde ediliyorsa orada demokrasi var denemez.

Kabahat Teknikte mi?

Yaprak imzalı, 15 Şubat 1950

Arkada bıraktığımız elli yılın insanlığa neler getirdiğine dair dünya basınında birçok yazılar görülüyor, adeta 20.yüzyılın ilk yarısının muhasebesi yapılıyor. Bu arada herkesin üstünde birleştiği nokta şu: Yirminci yüzyıl, bilimin ve tekniğin zaferini perçinlemiştir. Gerçekten, bir insan ömrüne sığacak kadar kısa bir zamanda, bilimle tekniğin nasıl dev adımlarıyla ilerlediğini, ne başarılar sağladığını anlatmak için uzun söze hacet yok: sesten daha hızlı giden uçaklar, radyo, televizyon, çölleri vahaya çeviren tarım usulleri, en korkunç mikropları yenen keşifler, dağları deviren atom enerjisi hep bu yüzyılın çocuklarıdır. Elli yıl öncekine göre bugün, içinde yaşadığımız dünyayı çok daha iyi tanıyoruz, tabiat kuvvetlerini daha iyi biliyoruz, onlarla savaşmak için şimdi elimizde bulunan araçlar çok daha çeşitli ve tesirli.

Ama bu hal bazı insanları hiç de sevindirmişe benzemiyor. Onlara sorarsanız, bilimle tekniğin bu baş döndürücü ilerlemesi insanları saadete götürmek şöyle dursun, tersine, yeni ıstırap kaynakları yaratmış, onları daha bedbaht, daha çaresiz bir duruma sokmuştur. Öyle ya, bunca teknik ilerlemelere rağmen, bugünün insanı geçen yüzyılın insanından daha mı mes'uttur? Bugün dünya yüzünde açlıktan ölenlerin, hastalıktan inleyenlerin sayısı eski çağlardan daha mı azdır? Bugünün insanı dünkünden daha mı ahlaklıdır? Hayır. Öyle ise bilim, teknik ilerliyor diye niçin böbürleniyorsunuz?

Teknik ilerlemenin aleyhinde bulunanlarla hiç olmazsa bir noktada beraber olduğumuzu belirtmeliyiz: Evet, dünyanın bugünkü manzarası hiç de gönüllere ferahlık verecek mahiyette değildir. İnsanların yarısı aç ve çıplaktır. Birbiri peşi sıra gelen kuduz savaşlar, gitgide daha sıklaşan ekonomik buhranlar, tarihte eşi görülmemiş derecede can ve mal kaybına sebep olmuştur. Bunları görmemezlikten gelmek kimsenin aklından geçemez. Ama durum böyle ise kabahat kimindir? Bu sıkıntıların, açlıkların, sefaletlerin, cehaletlerin sorumluluğunu tekniğe yüklemek mümkün müdür?

Bu sorunun karşılığını bulmak için tekniğin toplum hayatındaki yerini tayin etmemiz gerekir. Teknik deyince aklımıza gelen şey, istihsale yarayan her türlü araçlar, bu araçları kullanan insanlar ve insanların istihsal sırasında edindikleri tecrübeler ve

alışkanlıklardır. Bunların tümüne birden "istihsal kuvvetleri" de diyebiliriz. İşte teknik dediğimiz ve ta ilk topluluklardan bugüne kadar hiç durmadan geliştiğini, şekil değiştirdiğini, ilerlediğini gördüğümüz kuvvet budur. Bu kuvvetin zaten muhtevası bakımından, bir noktada donup kalmasına, değişmemesine imkân tavassur edilemez. Bunun aksini istemek, tarihi akışın tersine gitmeyi arzulamak, insan topluluklarının gelişme gücünü durdurmaya çalışmak demektir ki, böyle bir şeyi istesek de yapamayız, çünkü tabiat kanunlarına aykırıdır. Toplum var oldukça teknik değişecek, ilerleyecek, yeni şekiller alacak ve onunla beraber toplumun yaşama tarzı, düşünceleri, müesseseleri de değişecek, ilerleyecek, yeni şekiller alacaktır.

Fakat mesele bununla bitmiyor. Bir toplumun yaşayış tarzını, medeniyet seviyesini gösteren istihsal, yalnız teknikten ibaret değildir. Teknik, istihsalin sadece bir cephesini gösterir; insanın eşyaya ve tabiat kuvvetlerine karşı davranışını ortaya koyar. İstihsalin öteki cephesi, insanların kendi aralarında -istihsale katılma dolayısıyla- kurdukları bağlar, yani "istihsal münasebetleri"dir. Toplumun istihsal tarzı değişti, toplum ilerledi, diyebilmek için, hem tekniğin hem de insanlar arasındaki münasebetlerin değişmesi lazımdır. Her yeni tekniğe uygun yeni bir istihsal düzeni vardır. İnsanlar arasındaki münasebetler teknik değişmelere uymadığı takdirde toplumun gelişmesine imkan kalmaz. Bunun içindir ki, istihsal münasebetleri teknik ilerlemeye er geç ayak uydurmak zorundadırlar. Aksi halde, bütün istihsal sistemi ve onunla beraber toplum düzeni bozulur; buhranlar, sefaletler, harpler baş gösterir.

Şimdi dünyamızın son elli veya yüzyıllık teknik ilerlemelere rağmen niçin bunca yoksulluk, ıstırap içinde kıvrandığını daha iyi anlayabiliriz: Teknik ilerleme hızlandı; tabiatla savaşmak, ihtiyaçlarını karşılamak için insanların önüne yepyeni ufuklar açıldı. Fakat bu tekniğe sahip olan memleketlerde istihsal münasebetleri yeni tekniğe uygun bir düzene kavuşamadı. Bunun neticesi olarak da, istihsal vetiresini meydana getiren iki unsurun -teknikle münasebetlerin birliği parçalandı ve bütün istihsal mekanizması, boşa dönen bir çark gibi, verimsiz ve faydasız kaldı.

Yukarıda kabataslak anlatmaya çalıştığımız düşünceyi memleketimize ait bir misalle canlandıralım: Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye, teknik ilerlemeye kapılarını açtı; bilim ve teknik alanındaki yeniliklere ayak uydurmaya çalıştı. Mesela son zamanlarda topraklarımızın, ortaçağ mirası karasaban yerine yirminci yüzyılın tarım tekniğini temsil eden traktörle işletilmesine başlandı. Traktör, yeni bir istihsal tekniğine kavuşmamızın müjdecisidir. Ama topraklarımızı traktörle sürmeye başlayınca, o toprak üzerinde yaşayan insanlar arasında nasıl bir istihsal münasebeti kurulması gerektiğini hiç düşündük mü? Atatürk inkılâbı, bu meselenin anahtarının Devletçilik sisteminde bulunabileceğini büyük bir isabetle ortaya koymuştur. Türk inkılâbının bu prensibini unutmaya başlarsak, traktörün girdiği yerdeki işsizliğin arttığını duyduğumuz zaman, makineye lanet etmeye kalkışırız. Sanırız ki traktör, on adamın işini bir adamla gördü-

ğü için işsizliğe sebep olmuştur. Halbuki suç hiçbir zaman traktörün değildir. Traktör devletin elinde ise işin verimini, ağanın elinde ise işsizliği artırır.

Tarafsızlar

Yaprak imzalı, 1 Mart 1950 (1 Nisan 1950)[26]

Aydınlarımız arasında dünya ve memleket meseleleri karşısındaki durumunu belli etmeye "taraf tutuş" diyoruz. Buna karşılık yapılan işlerin iyi mi kötü mü, tutulan yolun da doğru mu yanlış mı olduğunu açıkça söylemeyenler "tarafsız" oluyorlar. Tarafsızlar, çarpışan fikir ve kuvvetler arasında sanki hakem rolündedirler. Onlar hiçbir tarafı beğenmezler, gönüllerince bulmazlar, ama kendilerinin ne istediklerini sormaya kalkmayın, söylemeyeceklerdir. Çünkü tarafsızlık, düşüncesini ortaya koymamak demektir. Öyle ya, ne istediğimizi iyice bilince, bunu savunanlara katılmak gerek. Oysaki tarafsız -adı üstünde- hiçbir tarafa katılmaz.

Kimdir bu tarafsızlar? Şöyle bir etrafımıza bakınınca bunların birkaç çeşide ayrıldığını görürüz. İçlerinde ilk göze çarpan, korkaklardır. Korkak aydın, rahatını tehlikeye sokan her şeye düşmandır. Taraf tutmak ise insanın er-geç rahatını kaçırır. Hele haklı bulduğu taraf zayıfsa, haksızın karşısında eziliyorsa, tehlike büsbütün büyüktür. Kazara kuvvetli tarafı bulmuş olsa bile, yarın onun da gözden düşmeyeceğini kim temin edebilir? İyisi mi, düşündüğünü kendine sakla, etliye sütlüye karışma. Kervanın ortasından yürü. Bundan hiç zarar görmeyeceğin gibi, üstelik, her taraftan seni kazanmak için üzerine üşüşecekler, sen kah birini, kah ötekini kollayacaksın ve gül gibi geçinip gideceksin.

Bu çeşit tarafsızlara söylenecek fazla söz yok. Onlar dünyaya geviş getirmek için gelmişlerdir. Hayvanlardan bir parmak üstün bir yerde kişiliklerini midelerinin içine hapsederek, ufacık bir hayatı sürükleyip giderler. Her gün bunlardan binlerce, yüz binlercesi dünya yüzünden gelip geçer de kimse farkına varmaz. Hatta içlerinde bilgileri, marifetleri ile kendi devirlerine ün salmış olanları bile, bir sabun köpüğü gibi hiçbir iz bırakmadan kaybolup gitmişlerdir.

Bunların yanında, korkak olsun, cesur olsun, tarafsızlığı kendine ülkü edinmiş aydınlar vardır. Bunlara en çok bilim ve sanat alanlarında rastlarız. Bilim adamı, tarafsız

---

[26] 1 Nisan 1950 sayılı dergi, yanlışlıkla 1 Mart 1950 olarak basılmış, üzeri el yazısıyla düzeltilmiş, no.20

olmalıdır, derler. Neden mi? Çünkü bilim bilim içindir, sanat sanat içindir de ondan. Bilgin yahut sanatkâr, neyin iyi neyin fena, kimin haklı kimin haksız olduğunu araştırmaz. Dünya meseleleri imiş, memleket davaları imiş, bunları gündelik politikacılara bırakır. Kendisi, bilimin veya sanatın erişilemez yüksekliklerinde, bambaşka bir âlemin iklimlerinde insanlığın "ebedi ve ezeli problemleri" ile baş başa kalır. Bir bilgine, bir sanatkâra taraf tutmak yakışır mı? Tuttuğu anda, hem öteki insanların seviyesine inmiş, hem de bilime, sanata ihanet etmiş olur. Çünkü malum ya, sanat sanat içindir, bilim bilim içindir.

Biz şimdilik iki grubu da aynı torbaya koyarak iddialarını inceleyelim: Bilimle, sanatla uğraşan tarafsız kalmak zorunda mıdır? Buna inananlar, bilimin de sanatın da sosyal birer müessese olduğunu unutuyorlar ve bu müesseselerin yaşayışımız üzerindeki derin etkisini inkâr etmiş oluyorlar. Bilimin hangi kolu, sanatın hangi çeşidi vardır ki gündelik hayatımıza kadar tesir edecek sonuçlar doğurmasın? En yakın misal olarak atom çalışmalarını ele alalım. Bir atom bilgini bir sürü nazari formüller, rakamlar üzerinde çalışır ama bu formüllerden, rakamlardan çıkardığı sonuç bütün insanların yaşayışını altüst edecek bir değer taşır. Şimdi biz rakamların cansızlığına, formüllerin nazariliğine bakarak atom bilginini sosyal meselelerin dışında mı sayacağız? Bilim adamı yalnız bilim araştırmaları yaparken, mesela atomun ne olduğunu incelerken bilimden başka şey düşünmez ama atom enerjisinin ortaya çıkardığı sosyal meselelere de asla sırt çeviremez. Tıpkı bir politikacı, bir devlet adamı kadar atom bilgini de atom enerjisinin tatbikinden doğacak sosyal neticeler karşısındaki durumunu belli etmek zorundadır. Bilim alanındaki gelişmelerin sosyal şartlara sıkı sıkıya bağlı olduğu apaçık ortada iken: "Beni toplum işleri ilgilendirmez, ben bunların dışındayım" derse, gerçeklerden kaçmış ve tarafsız kalayım derken büsbütün taraf tutmuş olur.

Hangi gruptan olurlarsa olsunlar, tarafsız aydınların topuna birden söyleyecek bir çift sözüm var: Tarihin öyle bir devrine geldik ki, artık isteseniz de tarafsız kalmanıza imkân yoktur. Hakikatin nerede olduğunu bilmiyorsanız, araştırıp bulmak ve bulduktan sonra da bütün varlığınızla onun tarafına katılmak zorundasınız; yoksa bütün hayatınız boyunca hiç durmadan aldatılır, ezilirsiniz. Hakikatin ne olduğunu biliyor da yine tarafsız kalmaya çalışıyorsanız, boşuna zahmet ediyorsunuz. Hakikat karşısında tarafsız kalınamaz. Onun ya dostu olunur, ya düşmanı. Yirminci yüzyılın kavgası ince hesapları, zekâ oyunlarını, bencil titizlikleri umursamayacak kadar keskinleşmiştir. Şunu iyi biliniz ki, bugünkü ölüm-dirim savaşında sizin tarafsızlığınız, insanlığı saadet yolundan alıkoymaya çalışan irtica kuvvetlerinin ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramıyor.

Aşırı

Yaprak imzalı, 15 Mart 1950 (15 Nisan 1950)[27]

Aşırı fikirlerle savaşmalı, onlara yaşama hakkı verilmemeli diyen aydınlarımız pek çok. En liberal geçinenlerden tutunuz da kendi daracık ufuklarından ötesini göremeyenlere varıncaya kadar hepsinde bir aşırı düşmanlığıdır gidiyor. Aşırılık aleyhinde yazılanları da, yapılanları da haklı buluyorlar. Hatta düşünce hürriyeti, söz hürriyeti gibi esas haklara dokunsa bile.

"Aşırı"dan acaba ne kastediliyor? Bu sorunun karşılığını bulmakta epey güçlük çekileceğini aşağıda anlatacağız. Şimdiden şu kadarını söyleyelim ki demokrasi, aşırılık diye bir şey kabul etmez. Bu rejimin özelliklerinden biri de, insanlara tanıdığı hakları "az", "orta", "aşırı" diye ayırd etmemesidir. Mesela demokrasinin temel prensiplerinden birini, düşünce hürriyetini ele alalım. Diyelim ki bir düşünceyi savunmak istiyorsunuz, fikir hürriyetine dayanarak düşüncenizin doğruluğunu ispata çalışıyorsunuz. Bir fikri savunmak, o fikri son neticelerine kadar götürebilmek demektir. Oysaki, yarı yolda karşınıza birtakım kanunlar, nizamlar çıkıyor ve diyor ki: "Hayır, düşüncenizi buraya kadar savunabilirsiniz, bundan ötesi aşırıdır." Peki ama ben fikrimin bütününe sahip olamazsam fikir hürriyetini ne yapayım? Yarım fikir, yarım adama yakışır. Demokrasinin gayesi yarım adamlar yetiştirmek midir?

Aşırı'nın tarifine gelince, asıl güçlük burada başlıyor. Toplum için zararlı olan fikirlere aşırı diyorsak, hemen şu soruya cevap vermek zorundayız: Bir fikrin topluma zararlı olup olmadığı nasıl anlaşılır? Bunun, olsa olsa, bir tek yolu vardır, o da zararlı sanılan fikrin tam bir münakaşasını yapmaktır. Peşin hüküm en zararlı fikirden daha zararlı olduğuna göre, hiçbir fikri iyice bilmeden, onu aklın ve bilginin süzgecinden geçirmeden, üzerinde hüküm verilemez. Oysaki, bir fikir "aşırıdır" diye damgalanınca artık onun münakaşasını yapmaya imkan kalmıyor. Mademki aşırıdır, öyleyse yanlıştır, mademki aşırıdır, öyleyse onu kötülemek lazımdır. Aşırılıkla mücadele edelim derken kendimizi o kadar unutuyoruz ki, demokrasinin birinci şartı olan, her şeyi halk huzu-

[27] Tarih yanlış basılmış, elle tashih yapılmış, doğrusu 15 Nisan 1950, no.24.

runda açıkça görüşmek kaidesini bile hiçe sayıyoruz. Halkın önünde apaçık konuşulamayan, doğrusu, eğrisi anlatılamayan bir düşünceyi kim, ne hakla "aşırıdır", "zararlıdır" diye kestirip atabilir?

Kestirip atarlar işte. Yeter ki bir kere "aşırı" diye bir heyulâya inanılsın, ondan ötesi kolay. Başkasının bir düşüncesi işimize gelmedi mi, bir kulpunu bulur, onun aşırı olduğunu ilan ediveririz. Hatta daha ileri gideriz, kendi çarpık, cılız fikirlerimiz hakikat ışığına tahammül edemiyorsa, hakikati "aşırı" denilen balçıkla sıvarız. Hele elimizin altında bir gazete, bir dergi varsa, orada dilediğimiz gibi jurnalcilik yapar, "şu aşırıdır, bu aşırıdır" diye atıp tutarız. Nasıl olsa, karşı taraf cevap veremeyecektir. Çünkü cevap verirse, aşırının müdafaasını yapıyor diye yakasına yapışırlar.

Demokrasinin faziletine gerçekten inanıyorsak, demokrasi zihniyetini memleketimizde yerleştirmeyi samimiyetle istiyorsak, ilk önce, fikir, söz, basın hürriyetine halkın hakemliğinden başka hiçbir sınır tanımamayı, memleket evlatlarını "aşırı" adındaki umacının baskısı altında bırakmamayı, vatanseverlik duygusunu kimsenin tekeline vermemeyi göze almalıyız. Bunu yapmazsak, siyasi hürriyetlerimizi aslanın ağzına kaptırmış olur ve her idarenin nabzına göre şerbet vermek zorunda kalırız. Eline aşırı diye bir silah verilen bir idare onu dilediği gibi kullanır ve istediği zaman, istediği fikri istediği kalıba sokarak "kanun dışı" sayabilir.

Birbirine Bağlı İşler

Yaprak imzalı, 1 Mart 1950

Son günlerde ellerden düşmeyen kitap Mahmut Makal'ın Bizim Köy'üdür. Herkes: Bizim Köy'ü okudunuz mu? diye soruyor. Okuyanlar birbirlerine "Ne müthiş, değil mi?" diyorlar. Köy davası ile uzaktan, yakından ilgilenen her aydın, Makal'ın parmağını bastığı yaranın sızısını ta içinde duymaktadır.

Bizim köy yazarının bu başarısı neden ileri geliyor? Anadolu köylerinin ne halde olduğunu bilmiyorduk da bu kitap mı gözümüzü açtı? Hayır, bu değil. Makal'ın önümüze serdiği manzaralar memleketini tanıyanların yabancısı değildir. Topraksızlık, sefalet, pislik, hastalık ve irticaın Türk köyünü yüzyıllardır kemirip kuruttuğunu hepimiz az çok biliyoruz. Bu bakımdan Makal'ın hizmeti, köyün ve köylünün bugünkü durumunu gerçek ölçüleriyle, hiçbir yapmacığa kaçmaksızın, olduğu gibi ortaya koymaktan ileri geçmemiştir. Namuslu bir müşahit -ama tarafsız değil, köylünün tarafını tutmuş, köyün içinden yetişmiş, köy meseleleriyle yuğrulmuş bir müşahit olarak- Makal ödevini yapmış, Türkiye nüfusunun yüzde 85'ini barındıran yerlerde yirminci yüzyılın ortasında yaşanılan ortaçağ hayatını hikâye etmiştir. Hikâyesinin sayısız kahramanlarından biri de Makal'ın kendisidir.

Mahmut Makal'ın kitabından çıkan ders nedir? Biz bu kitabın aydın çevrelerinde geniş bir ilgi uyandırmasının sebebini, daha çok, Mahmut Makal gibi yüzlerce, binlerce köy öğretmeninin, eğitmeninin köylüyü kalkındırma uğrunda nasıl bir savaşa atıldıklarını, ne gibi şartlar içinde çalıştıklarını ve ne sonuç elde ettiklerini ilk defa olarak anlatmış olmasında buluyoruz. Makal ve sayısı binleri aşan Makallar, köy davasının köyün içinde çalışmak yoluyla çözülebileceğine inanmış kahramanlardır. Türlü imkânsızlıklar içinde çırpınan, didinen, her çeşit dertlere, felaketlere, iftiralara katlanarak hiç yılmadan savaşan kahramanlar. Onlar köyü eğitim yoluyla canlandırmak için yıllardır eşsiz bir fedakârlıkla çalıştıkları halde niçin her gün yeni bir hüsranla karşılaşıyorlar? Neden Makal bunca emeğine, gayretine rağmen kitabını: "Bir çare bulunsun gözünün yaşına, bir merhem sürülsün bu masal kahramanının kel başına" duasıyla bitirmek ihtiyacını duyuyor? Çünkü Makal ve arkadaşları, azgın bir selin ortasına düşmüş tekneler gibi,

geri bir ekonomi nizamını, geri bir eğitim sistemi içinde bir köy davası gütmek ödevini yüklenmişlerdir. Oysaki, "geri köyü ileri köy, hastalıklı köyü sıhhatli köy, yıkık köyü bayındır köy yapmak ve bu işlerin kahramanlarını bulup yetiştirmem", ancak memleketin genel politikası bu işleri başarmaya elverişli bir istikamete yönelmişse mümkün olur. Çünkü eğitim, politikadan bağımsız değil, onun bir parçası, bir görünüş şeklidir. Memleketin umumi gidişinden, yürüttüğü politikadan bağımsız, bu politikaya uygun olmayan bir köy eğitimi tasavvur edilemez. Köy ağalarının ekonomik egemenliğini perçinleyen toprak kanunları dururken, köylünün eğitim yoluyla yaşayışı değiştirilemez. Şehirlerde İlahiyat fakülteleri, İmam hatip kursları açılır, yani şehir çocuğunun eğitiminde geriye doğru adımlar atılırken köy çocuğunun ileri bir eğitime kavuşması mümkün olamaz. Köy eğitimi ile şehir eğitimi, şehir eğitimi ile eğitim politikası, eğitim politikası ile ekonomi politikası birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bunların biri geriye giderken ötekiler ileriye doğru yönelemezler.

Mahmut Makal'ın içimizde kopardığı feryat bizi ne ümitsizliğe ne de hayalciliğe götürmeli, sadece gerçekleri daha iyi anlamamıza yardım etmelidir.

Halk Kültürü

Yaprak imzalı, 1 Mayıs 1950

UNESCO tarafından "Halk Kültürü" konusunda bir konferans vermeye davet edilen Fransız sanatkârı Aragon, sözlerine şöyle başlamış: "Halk kültürü sözünü reddederim, çünkü bu sözü kullananlar, biri halka öteki de küçük bir azınlığa mahsus iki türlü kültürün varlığını kabul ediyorlar."

Gerçekten de, aydınlarımız arasında halk kültürü, halkın kültür seviyesi vs. gibi sözleri ağızlarından düşürmeyenlerin çoğu, kültür denilen nesneyi büyük kütleye bir türlü yakıştıramazlar. Onlara göre kültür, müstesna şahsiyetlerin malı, imtiyazıdır. Onlar eğer lütfedip de kültürlerin bir nebzesini halka sunarlarsa ne ala. Buna hiçbir mecburiyetleri yoktur, çünkü kültürlerini kendi kabiliyetlerine, dehâlârına borçludurlar.

Açıkça halk düşmanlığı yapanların böyle düşünmesini haydi tabii karşılayalım, ya halkçı geçinenlerin de halkı aydınlardan yani kendilerinden aşağı görmelerine ne demeli? Bunlar da halk kültürü deyince, en fazla, "halkın da kendileri gibi kültürlü olma hakı"nı anlıyorlar. Halkçı olduklarını söyleyen aydınlarımızdan bazılarını biraz konuşturun, sanattan, bilimden söz açın, göreceksiniz ki bunların halkçılıktan anladıkları, "halka acımak", "halkın kültürsüzlüğünü görerek içi sızlamak"tan ibarettir. Bilim, sanat ve kültürün asıl kaynaklarının halk kütlelerinde olduğunu anlamazlar, kabul etmezler. Sanatın da, bilimin de halkın malı olduğunu söylediğiniz zaman dudak bükerler: "Nasıl olur efendim? Sanat, bilim, her şeyden önce kültür meselesidir. Halkın ise maalesef, kültür seviyesi düşük. Öyleyse ne yapacağız? Biz mi halka ineceğiz? Hâşâ. Biz Madmazel Noralya'nın koltuğuna otururuz, halka da Cingöz Recai romanlarını sunarız. Ne yapalım, halk o kadarını anlıyor." derler.

Halk kültürü kavramı muhakkak ki birçoklarının foyasını meydana çıkarıyor. Bununla kalsa iyi. Gerçek halkçıları da yanlış yola sürüklemesi tehlikesi var. Çünkü halk kültürü deyince, bunu, bir takım özel metodları, meseleleri, doktrini bulunan ayrı bir çalışma alanı sayabilir ve "aydın kültürü" ile "halk kültürü" arasında ayrılık gözetmek gibi feci bir yanlışa düşebiliriz.

Hayır, halk kültürü diye bir şey yoktur, milli kültür vardır. Bu da, ileri ve hür bir

toplum kurmak için savaşan halk yığınlarının eseridir. Sayısı milyonları bulan bir toplumda birkaç yüz, birkaç bin kişinin sanattan, bilimden faydalanması hiçbir şey ifade etmez. Sanat bilim halkın malıdır. Kökleri halkın içinde olmalı, halk tarafından anlaşılmalı, sevilmeli, halkın hislerini, düşüncelerini, iradesini birleştirmelidir.

Bu gerçeğin aydınlarımız tarafından iyice anlaşılmasını biz çok önemli biliyoruz. Çünkü ortalığı kaplayan irtica havasının, halkı afyonlamak için yayınlanan din dergilerinin, gazete yayınlarında görülen bayağılıkların suçu hep halkın sırtına yükletilmek isteniyor. Sebep olarak da, memleketimizde halkın kültür seviyesinin düşüklüğü ileri sürülüyor. Oysaki bu, yalnız Türkiye'de görülen bir hal değildir. Dünya ölçüsünde bir halk düşmanlığı hareketiyle karşı karşıyayız. Başta Amerika olmak üzere dünyanın birçok yerinde kültür yayınlarının bilerek halkı aldatma, uyutma, gevşetme yolunda kullanıldığını görüyoruz. Hür ve mesut bir dünyaya susamış halk kütlelerinin mücadele kudretini kırmak için hiçbir fırsat kaçırılmıyor. Amerikan Digest'leri tipinde sathi ve uydurma bilgileri yayan dergilerden, zevksizlik timsali Holivut filmlerinden tutunuz da, en ağır başlı görünen ekonomi ve politika gazetelerine, kitaplarına varıncaya kadar hepsinin yaptıkları iş, büyük kütleleri aldatmaya, oyalamaya çalışmak, kadere, tevekküle alıştırmak, böylece halk yığınlarının şuurlanmasını geciktirmektir. İleri bir ekonomi düzenine henüz kavuşmamış memleketlerde bu iş daha kolay başarılabiliyor. İşte, memleketini gerçekten seven aydınların, sanatkârların bir an bile göz önünden ayırmamaları gereken durum budur. Onları pohpohlayarak halktan ayırmaya çalışan bedbahtlar çıkacaktır: "Siz büyük sanatkâr, büyük bilginsiniz, halk sizi anlamaz" diyeceklerdir. Bu sözlere kanıp da halktan ayrı bir sanat, bir bilim, bir kültür yaratmak sevdasına kapılanlar, içinde yetiştikleri topluma ihanet etmiş olurlar.

Nelere Bağlanmalı?

Yaprak imzalı, 1 Haziran 1950

Devrimizin bir inanç buhranı içinde çırpındığı söyleniyor. Birbiri ardı sıra gelen harpler, ihtilâller, sosyal ve ahlaki değerleri altüst etmiş. İnsanlar kime sarılacaklarını, neye inanacaklarını şaşırmışlar. Sağlam sandıkları bütün temeller çökmüş. Ahlak kaideleri kimseye tesir etmez olmuş. Elbette ki böyle bir dünyada bir sürü fenalıkların ortalığı kasıp kavurmasına çare bulunamazmış. İnsanüstü bir kuvvet ruhlara hakim oluncaya kadar bu böyle sürüp gidecekmiş.

Böyle bir buhran gerçekten var mı, yoksa zorla mı yaratılmak isteniyor? Bu ikinci ihtimale aklımız daha çok yatmaktadır, çünkü bir inanç buhranından ısrarla bahsedenlerin belli bir gayeye hizmet ettiklerini ve özel menfaatleri savunduklarını görüyoruz. Mesela Avrupa ve Amerika'da bu buhrandan şikayet edenler, halk kütlelerinin gün geçtikçe şuurlandığını görerek telaşa düşenlerdir. Bunlar halkın yalanla doğruyu ayırd etmeye başladığını, kimin dost kimin düşman olduğunu her gün iyi öğrendiğini, böyle giderse kabağın kendi başlarında patlayacağını anlamışlar ve ortalığı bulandırmak için kaleme, kâğıda sarılmışlardır. Dünyada inanacak bir şey kalmadığını var kuvvetleriyle isbata çalışıyorlar.

Memleketimizde inanç buhranından söz açanların da taktikleri bazen değişik olmakla beraber gayeleri aynıdır. Onlar Türk gençliğini hedef tutmuşlar, gençliği över görünerek zihinlerine şüphe tohumları saçmaya çalışıyorlar. Diyorlar ki: "Cumhuriyet'ten önce dine inanılırdı, insanları fenalıklardan alıkoyan bir din korkusu vardı. Onu kaldırdılar, yerine de başkasını bulamadılar. Gençlik bugün neye inanacağını bilemiyor."

Bu sözleri bilhassa din propagandacıları dillerine dolamışlardır. Dine gerektiği gibi değer vermediğimiz için bu hale düştüğümüzü, kötülüklerin kaynağının dinsizlik olduğunu ileri sürerek laikliği baltalamak istiyorlar.

Sağlam, sıhhatli bir toplumda, ne istediğini bilen insanlar arasında bir inanç buhranından bahsedilebilir mi? Elbette ki edilemez. Buhran, göçmek üzere olan sistemlerin hastalığıdır. Buhrandan korkanlar, yıkılmaya doğru gittiklerini fark eden zümrelerin temsilcileridir. Kendilerini muhakkak bir ölüme sürükleyen buhrana başkalarını da or-

tak etmek isterler. Buna şaşmamalı. Fakat onların bozguncu tesirlerine kapılarak kendi kendilerine samimiyetle: "Acaba neye inanmalı?" sualini soracak gençler bulunabilir. Onlara da demeli ki: İnsan hayatına doğru yolu gösteren tek pusula, bilgiye dayanan akıldır. Bilim yolundan ayrımlayan aklın vardığı netice: İşte inanılacak şey budur. Bilim hiçbir din veya dogmaya benzemez. Dinler, dogmalar ve fizik ötesi kaideleri, körü körüne, şuursuzca inanışlara dayanır. Bilim düşüncesi ise, devamlı bir oluş, ilerleyiş halinde bulunan dış dünyayı gerçek yüzüyle tanımamıza, toplum meseleleri karşısında nasıl bir durum takınmamız gerektiğini bize öğretmeye yarar. Bir kere bu anahtarı ele geçirdikten sonra artık ne aldanmaya razı oluruz, ne de başkalarını aldatmaya kalkışırız.

Fakat bilime inanmak, Allaha inanmak kadar kolay değildir. Bilime inanmak, bütün peşin hükümlerden sıyrılarak gerçeklere sıkı sıkıya sarılmak ve onları cesaretle savunmak demektir. Bilime inanmak, halk kitlelerini devamlı ve sistemli şekilde aldatmak için uydurulmuş yalanlarla, zümre menfaatlerine uşaklık eden sahte bilginlerle kıyasıya savaşmak demektir. Bilime inanmak, barışı sevmek, insanlığın mesud geleceğine inanmak demektir.

Evet, bilime inanmak güç iştir; ama insan olmak için de başka yol yoktur.

Yağmurdan Doluya

Yaprak imzalı, 15 Haziran 1950

Bir ay önce Türkiye'de iktidar el değiştirdi. İktidarla beraber, milli hayata şimdiye kadar hâkim olan bazı prensiplerin, kaidelerin değişmesi tabiidir. Nitekim yeni iktidar birçok alanlarda eskiden tutulan yolu beğenmediğini açıkça söylemiş ve bunu değiştireceğini ilan etmiştir.

22 Mayıs 1950'denberi idareyi eline alan partinin tutacağı yolu anlamak için vakit henüz pek erkendir, denilebilir. Fakat her zaman perşembenin gelişi çarşambadan belli olmasa bile, iktidara geçenlerin programlarına, sözlerine, yazılarına bakarak, bize vaadedilen günlerin ne olacağını şimdiden kestirebiliriz. Yeni iktidarın getireceği değişiklikleri, ana hatlarında, tespite çalışırsak görürüz ki, Demokrat Parti Hükümeti CHP Hükümetlerinin şu meşhur altı okla ifade edilen prensiplerini tasfiye edecek ve yerine, kendisini iktidara getirmek için elinden geleni yapmış zümrelerin hoşuna gidecek esasları koyacaktır. Böylece, mesela devletçiliğin yerini liberalizm, laikliğin yerini dincilik, inkılâpçılığın yerini muhafazakârlık alacaktır. Demokratlar bu değişikliğin bir kısmını açıkça kabul ettikleri halde bazılarını kabule yanaşmıyorlar. Mesela devletçiliğin yerine özel teşebbüsün hâkimiyetini kuracaklarını söylüyorlar da, laikliği bırakıp dinciliğe düşeceklerini inkâr ediyorlar. Bizce bu ilanın da bu inkârın da bir değeri yoktur. Olaylara dayanan gerçek durum neyi gösteriyorsa biz ona inanırız. İşi bu bakımdan ele alınca, yeni iktidarın, ne pahasına olursa olsun CHP'nin programından ayrılmak için, millet halindeki yaşayışımızın temel direğini teşkil eden bazı ilkelerin hayatına kıymak üzere olduğunu görüyoruz. Önümüzdeki günlerin bu endişemizi haksız çıkarmasını temenni etmekle beraber, şimdiden bu tehlikeye işaret etmeyi de vazife biliriz.

CHP'nin altı okunda Türkiye'nin hür ve bağımsız bir varlık olarak medeniyet dünyasında yer almasını sağlayacak esaslar vardır. Atatürk bunları cumhuriyetçilik ve laiklik kelimeleriyle adlandırmıştır. Bu kelimeler, teker teker olduğu gibi, hep beraber de bir sistem ifade ediyorlar. Bu sisteme göre Türkiye, devrimci bir dünya görüşüne sahip, kendisini geriye çekmek isteyen bütün bağları ve en başta da din bağını koparmış, büyük halk kitlelerinin refah ve saadete ulaşmasını sağlayacak ekonomik bir nizam içinde

yaşayan ve bu ülkü ile birbirine bağlı insanlardan müteşekkil bir Cumhuriyet'ti. Zamanla şu yukarıda saydığımız gayeler gözden kayboldu. CHP Hükümetleri inkılâpçılığı fes yerine şapka giymekten ibaret bir hareket, devletçiliği bir zümrenin zengin olması için bir vasıta, milliyetçiliği ırkçılık ve bölgecilik, laikliği de Atatürk ölünceye kadar din düşmanlığı yapıp sonradan tekkeleri açmaktır, sandılar. Bu yüzden halkta CHP Hükümetlerine olduğu kadar partinin savunduğu, daha doğrusu, savunur göründüğü fikirlere karşı da bir tepki baş gösterdi. Gittikçe büyüyen, kuvvetlenen bu tepki ilk fırsatta yani 14 Mayısta birçoklarımızı şaşırtan neticeyi verdi.

İşte Demokrat Parti iktidarı, halkın bu işaretinden cesaret alarak, CHP prensiplerini yıkmak, yerine kendi dünya görüşünü ve ekonomi anlayışını koymak istiyor. Fakat acaba halka neyi işaret etmek istediği, hangi yolu gösterdiği iyice anlaşılmış mıdır? Yoksa yine halk adına hareket edilecek aslında onun aleyhine mi çalışılacaktır?

CHP Hükümetleri devletçiliği de, milliyetçiliği de, inkılâpçılığı da yanlış anlamışlar, yanlış tatbik etmişlerdir. Onların devletçiliğinden, halkçılığından millete fayda yerine zarar gelmiştir. Fakat bu prensipleri sosyal hayatımızdan söküp atmak için CHP'ye kızmamız kâfi bir sebep değildir. Eğer inkılâpçılık, devletçilik, halkçılık, laiklik gibi esaslar artık toplumun hayatını, gelişmesini sağlayamıyorsa, onun ileriye doğru itmesine, daha yüksek bir hayat seviyesine varmasına engel oluyorsa, o vakit bu prensipleri fırlatıp atmak gerekir. Yoksa halk CHP'yi istemedi diye onun şeriat istediğini, sermayedarın memleket ekonomisinde cirit oynatmasını istediğini, yabancı sermayeye esir olmamızı istediğini sanmak, en büyük gaflettir. Bu gaflete düşenler iktidara yeni geçtikleri için hatalarını çabuk düzeltebilirler. Vakit buna müsaittir. Ama ısrar edecek olurlarsa, yani Arapça ezan yoluyla laiklik yapmaya, yeni milyonerler yaratarak refah seviyesini yükseltmeye, fikir ve vicdan hürriyetini çiğneyerek hoşnutsuzluğu yatıştırmaya kalkışırlarsa, kendi idaresini eline almayı öğrenmiş olan Türk Milleti onları da bir hamlede silip süpürmesini bilecektir, çünkü yağmurdan kaçarken doluya tutulmaya hiç niyeti yoktur.

ÖNCÜ GAZETESİ

Fikir Alanı köşesi, MF

Arap Sosyalizmi Doğuyor

4 Mart 1962

Arap Milliyetçiliği artık bir efsane olmaktan kurtularak asıl muhtevası olan sosyalizmi gerçekleştirme yoluna girmiştir.

Bundan on yıl kadar önce, 1952'nin cehennemî sıcaklıkta bir ağustos günü, Mısır'ın İskenderiye şehrinden yirmi kilometre ötede Kafr el Davvar denilen yerdeki büyük bir tekstil fabrikasının işçileri, fabrika binasının önünde miting yapmışlardı. İşçiler ücretlerinin arttırılmasını ve kendilerine fena muamele eden fabrika müdürünün değiştirilmesini istiyorlardı. Mitingde konuşan işçi liderleri bu istekleri ileri sürerken, iki ay önce Mısır'da zalim bir idarenin devrilmesiyle sonuçlanan askeri ihtilâle bağlılıklarını ısrarla belirtmişlerdi. Yıllar boyunca uğradıkları haksızlıklara, baskıya yeni iradenin son vermesini talep ediyorlardı. Bu masum çağrıya karşılık olarak ihtilâl Hükümeti önce polis kuvvetlerini, ertesi sabah da ordu birliklerini işçilerin üzerine yürüttü. Kafr el Davvar, kanlı bir boğuşmaya sahne oldu. Asker fabrikanın içine barikat kurmuş olan beş yüz işçinin üzerine ateş açtı. Çatışmanın sonunda fabrika boşaltıldığı zaman işçiler arasında 8 ölü, 20 yaralı sayılıyordu. Ama iş bununla da bitmemişti. Hemen o gün fabrika meydanında kurulan bir askeri mahkeme, ayaklanmanın elebaşı sayılan iki işçiyi idama mahkûm etti. İhtilal ilk kurbanlarını işçiler arasından seçmişti.

Bugün belki Mısır'da bile unutulmuş olan bu olayın anlamı nedir?

Kafr el Davvar'da Mısır'ın yüzyıllar boyunca ezilmiş, sömürülmüş sınıflarının temsilcileri zulme, haksızlığa paydos diyen bir ihtilâl hareketine el uzatmışlardı. Yine o

ezilmiş sınıfların ve aydınların topyekûn desteği sayesinde iktidarı umulmadık bir çabukluk ve kolaylıkla ele geçiren ihtilâlciler için bu, eşsiz bir fırsattı. Eğer onlar Kralı devirmekle hiçbir işin bitmediğinin, asıl davanın milleti ekonomik esaretten kurtarmak, halkın yaşama ve üretme gücünü köstekleyen kalıpları kırmak olduğunun bilincine varsalardı, başardıkları hareket alelade bir askeri darbeden daha başka, daha ötede bir şey, gerçek bir ihtilâlin, bir bünye değişikliğinin başlangıcı olurdu. Oysa, ülkücü halk çocukları olduklarını iddia eden genç subaylar iktidarı ele alınca orduda ve idare mekanizmasında üstünkörü bir temizlik yapmakla yetinmişler, kendilerine en tabii ve kuvvetli destek olacak büyük halk yığınlarının refaha, aydınlığa kavuşması için gerekli temelleri kuracak yerde, güçlü bir orta sınıf yaratmak hayaline kapılarak, pusuda bekleyen eski rejim adamlarının ve irtica kuvvetlerinin kucağına düşmüşlerdir. Memleketin ekonomik ve sosyal şartlarının inkârı demek olan bu dar görüşlü yönetim, onları kısa zamanda tipik bir dikta ve oligarşi sistemine doğru götürmüştür. Sonunda da ihtilâl idaresi, bir yandan toprak reformu ile çıkarlarını zedelediği büyük burjuvaziyi, öte yandan da ihtilâle bağladığı umutların boşa çıktığını gören halk kitlelerini karşısında bulmuştur. Bu iki düşman kuvvet arasında kalan ihtilâlin lideri Albay Nâsır, dış politika alanında gösterdiği büyük maharet sayesinde durumunu bir süre koruyabilmiş, bazen Amerika bazen Sovyet Rusya'dan destek bulmuş, bu arada Mısır ihtilâliyle alevlenen Arap milliyetçiliği ve Afrika'nın uyanışı hareketlerinden faydalanmaktan geri kalmamıştır. İsrail Süveyş Kanalı'na saldırdığı, ya da Amerika'dan yardım koparmak istediği zaman Nâsır Sovyetler'e yanaşır gibi görünmesini bilmiş, öte yandan ise memleket içindeki en sağlam, ileri kuvvetleri insafsızca ezmekten geri durmayarak Batı devletlerinin rejim hakkındaki endişelerini yatıştırmaya gayret etmiştir. Ama ne var ki, bu çeşit ikiyüzlü politikalar uzun ömürlü olamayacağından, Nâsır rejimi de şefinin bütün ustalığına, kurnazlığına rağmen mukadder akıbetine doğru yol almıştır. Talihin garip bir cilvesi olarak Nâsır'a ilk darbe, solculardan kurtulmak için imdadına koştuğu Suriye'den gelmiştir. Suriye'nin siyasal hayatında büyük rol oynayan ve Mısır'la birleşmeden zarar gören toprak derebeyleri ile tüccar sınıfı, ordunun kilit mevkiindeki elemanlarını kazanmaya muvaffak olarak Nâsır iradesini devirmişlerdir. İşte asıl bundan sonra Nâsır rejimi çok ilgi çekici bir gelişmeye başlamıştır: Suriye'de uğradığı yenilgiyi "varlıklı sınıfların ihaneti" olarak karşılayan Nâsır, geçen eylülden beri yerli ve yabancı sermayeye şiddetli bir savaş açmış bulunmaktadır. 1952'deki toprak reformuyla özel mülkiyete tanınan hakkın sınırları daha da daraltılmış, büyük mülk ve sermaye sahiplerinin emlakine el konmuş, sanayi ve ticaret alanlarında millileştirme hareketi son haddine kadar genişletilmiştir. Birkaç aydır Mısır'da yeni bir "Arap Sosyalizmi"nin doğuşundan bahsedilmektedir. Acaba bu deneyinde samimi midir, yoksa sallanmakta olduğunu hissettiği bir rejimi kurtarma çabasıyla yeni bir oyuna mı girişmiştir? Bu sorunun karşılığı ne olursa olsun, bugün Mısır'da Nâsır'ın ve yarın onun yerini alacak olanların niyet ve

iradelerini aşacak bir gelişmenin meydana gelmekte olduğu muhakkaktır.

Mısır olaylarının en önemli tarafı da zaten budur. Sermayeye ve üretim araçlarının özel mülkiyetine indirilen darbeler, üretime katılan kuvvetler arasındaki dengeyi bozacak, yeni üretim münasebetleri doğmasına yol açacaktır. Bunun sonucu olarak, devlet kadrosunu bugünkü oligarşik çerçevesi içinde hapsetmeye kimsenin gücü yetmeyecek, baştaki liderler üretim münasebetlerini faşist kalıpların içinde zapt etmeye çalışsalar bile, çerçevenin kırılmasını önleyemeyeceklerdir. Bunun içindir ki, ne Mussolini ne de Hitler büyük kitleleri avlamaya, rejimlerine kazanmaya en çok önem verdikleri zamanlarda bile büyük sermayeye dokunmamışlar, tersine, onunla işbirliği yaparak emekçileri siyasal hayattan tasfiye yoluna gitmişlerdir. Dış görünüşü ister kapalı, ister açık rejim olsun, faşizmin ilk ayırıcı vasfı büyük sermayeye dayanması, onun tarafından beslenmesidir. Ekonomileri az gelişmiş, ya da sömürgelikten yeni kurtulmuş ülkelerde ise büyük sermaye birikimleri bulunmadığı için, oralarda faşizmin ortakları, içeride toprak ve ziraat sahipleri, dışarıda da yeni sömürgecilik yolları arayan yabancı sermayedir.

Nâsır'ın son zamanlardaki tutumu, gerçek bir halk lideri olmak çabasında bulunduğunu gösteriyor. Bir zamanlar Panarabizm, Panislamizm hülyalarıyla avunan ve Arap Milliyetçiliğini genişleme emellerine basamak yapmak isteyen Mısırlı lider, Arap nasyonalizminin gerçekte emperyalizme ve büyük sermayeye karşı direnen halk yığınlarının her bakımdan hür ve bağımsız yaşama idealinden başka bir şey olmadığını, Ortadoğu'nun fakir ülkelerinde emekçi kitlelerine dayanmayan bir rejimin yaşayamayacağını anlamış görülmektedir. Irak lideri Kasım da aynı gerçeği anlamış gibidir. Bu durum önümüzdeki yıllar hatta aylarda Arap âleminin önemli olaylara gebe bulunduğuna işarettir. Arap milliyetçiliği artık bir efsane olmaktan kurtularak asıl muhtevası olan sosyalizmi gerçekleştirme yoluna girmiştir.

Milletler Uyanıyor
14 Mart 1962

Bugün dünya barışını tehdit eden anlaşmazlıkların, bir türlü çözümlenemeyen milletlerarası meselelerin bir ortak tarafı var ki çok defa gözden kaçmaktadır: Büyük devletler, bağımsızlığına yeni kavuşmuş, ya da kavuşmak için çırpınan milletlerin geçirmekte oldukları derin istihaleyi gereği gibi anlamıyor, daha doğrusu anlamak istemiyorlar. Oysa, dünyamızın siyasi coğrafyası nasıl geçen yüzyılınkinden çok farklı ise, sürekli bir barışı sağlamak için göz önünde tutulması gereken şartlar da yüz yıl, hatta yirmi yıl önceye göre büsbütün başkadır. Eskiden savaşlar, devletler arasında kuvvet dengesi bozulduğu zaman patlak verirdi. Kendini kuvvetli gören devlet, karşısındakinden istediği toprakları, imtiyazları koparmak için zora başvururdu. Bugün ise büyük devletleri birbirine düşüren anlaşmazlıkların çoğu sınır genişletme, yeni topraklar elde etme hırsından değil, alıştığı yaşama tarzını sürdürmek, çeşitli yollardan sağladığı üstünlüğü korumak isteğinden doğuyor. Ekonomik ve sosyal düzenlerini yüzyıllar boyunca sömürgecilik üzerine kurmuş ve yürütmüş olan bazı devletler, tarihsel akışın zoruyla sömürgelerini teker teker elden kaçırırken bile eski alışkanlıklarını, üstünlük kaygılarını bir yana bırakmaya razı olamıyorlar. Oysa yeryüzünde yaşayan ve şimdiye kadar varlıklarına değer verilmeyen çeşitli ırklardan milletler, topluluklar İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra birdenbire siyasal hayatın yüzeyine çıkmışlar, kendi öz davalarını, hür ve bağımsız yaşama isteklerini bütün güçleriyle savunmaya başlamışlardır. Uygarlık seviyeleri büyük devletlerinkinden ne kadar aşağı olsa da, onların yöneldikleri yolu görmezlikten, bilmezlikten gelmeye, onları hesaba katmamaya artık imkân kalmamıştır. İşte bu durum, büyük devletler arasındaki üstünlük davasının niteliğini tamamen değiştirmiş, kuvvet dengesini bozmuş, haklının davasını savunanı kuvvetli, haksızın yanında olanı zayıf kılmıştır. Bu açıdan bakılınca, milletlerarası anlaşmazlıkları incelerken aklımıza takılan bazı soruların karşılığını bulmak mümkündür. Kongo meselesi neden hâlâ sürüp gitmektedir? Çünkü bu ülke resmen bağımsızlığına kavuştuğu halde, Belçika ile İngiltere'nin kukla adamları, kira ile tutulmuş orduları orada bir iç savaşı alevlendirmeyi bilmişler. Kongo milli hareketini baltalamak uğrunda ellerinden geleni

yapmışlardır. Ama Brüksel'in, Londra'nın ve Kongo'da çıkarı olan daha başka çevrelerin bütün çabalarına rağmen Kongo, bütünlüğüne ve gerçek bağımsızlığına kavuşacaktır. Bu sonucu Birleşmiş Milletler'in mavi miğferli ordusundan daha etkili olan dünya kamuoyu sağlayacaktır. Aynı şeyi Cezayir için de söyleyebiliriz; yedi yıl süren kanlı bir boğuşma sonucunda Fransa, Cezayir'in bağımsız bir devlet olarak siyasal hayata doğuşunu tanımak zorunda kalmıştır. Gözümüzün önündeki bu örneklerin en düşündürücü, ibret vericisi Küba olaylarıdır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin muhteşem armadası neden bu küçücük adayı işgal edememiştir? Çünkü o büyük kudret, yıllar boyunca Küba halkını sömürenlerin aleti haline girince bütün bir milleti ve dünya kamuoyunu karşısında bularak ihtişamını, azametini bir anda yitirmiştir.

Uyanan milletler bundan böyle büyük devletlerle eşit haklara sahip olacaklar, büyük devletlerin karşısında korkusuz yaşayacaklardır. Biz Türkler dünyadaki bu önemli ve derin gelişmeyi herkesten daha iyi anlayacak, değerlendirecek durumda olmalıyız, çünkü bugün her tarafı saran hürriyet ve bağımsızlık ateşinin ilk kıvılcımları Türk İstiklâl Savaşı'nda parlamıştır.

Basını Bekleyen Ödev
21 Mart 1962

Tedbirler Kanunu yürürlüğe girdiğinden beri basınımızın bir şüphe ve tereddüt devresi geçirmekte olduğu görülüyor. Bunu tabii karşılamak lazım, çünkü çıkarılan kanun, ne de olsa, düşünce ve yazı hürriyetinin sınırlarını daraltıcı bir nitelin taşımakta, Anayasanın vatandaşlara tanıdığı temel haklardan en önemlilerini kısıtlamaktadır. Bu durumu inkâra kalkışmak ve tasarının hazırlanmasında rol oynamış bazı üniversite üyelerinin yaptığı gibi, Tedbirler Kanunu'nun sadece "hürriyeti yok etme hürriyeti"ni hedef tuttuğunu iddia etmek, "kendi arzusunu gerçek sanmak"tan öteye geçemez. Kanunu samimiyetle savunanlar her şeyden önce şu çelişmeye düşüyorlar: Maksat Anayasanın koyduğu prensipleri korumak, Anayasaya tecavüzü önlemek midir? Peki, Anayasaya kim tecavüz edebilir, hangi kuvvet Anayasanın vatandaşlara sağladığı temel hak ve hürriyetleri daraltır veya yok edebilir? Bunu ancak ya hükümet, ya da parlamento yapabilir, değil mi? Şu halde, Anayasamızı vatandaşa, partilere, basına karşı değil, onu çiğneyebilecek kudrete sahip olanlara karşı korumakta dikkatli ve titiz olmalıyız; ta ki yakın geçmişte örneğini gördüğümüz gibi, milletçe direnme hakkını kullanmak zorunda kalmayalım. Bunu yapacak yerde hükümete, parlamentoya, ister Anayasa prensiplerini koruma, ister demokratik rejimi savunma adı altında olsun, hürriyetlerimizden kısıntı yapma hakkını tanımak, Anayasanın teminatı altında bulunan temel haklarımızdan fedakârlık yapmak demektir. Bu ise düpedüz Anayasa hukukuna aykırıdır.

Şimdi bu tartışmayı bir kenara bırakalım, çünkü kanun yürürlüğe girmiş ve yeni bir durum meydana çıkmıştır. Hükümetin elinde Tedbirler Kanunu'nun Anayasaya uygunluğuna dair bilim adamları tarafından verilmiş bir de ferman vardır. Bizce önemli olan nokta bu fermanın hukuki değerinden çok, hükümetin kanunu Meclis'e götürürken ve kanunun kabulünden sonra yaptığı beyanlarla millet karşısında yüklendiği taahhüttür. Başbakan demiştir ki: "Kanunun yasakladığı hürriyetler yalnız iki çeşittir: 27 Mayıs devrimini kötülemek ve demokratik rejimin aleyhinde, kapalı rejimin lehinde bulunmak, bunların dışında her türlü tenkit serbesttir." Başbakanın defalarca tekrarladığı bu sözü iyice bellemekte büyük fayda vardır, zira bu beyanla Hükümet Tedbirler

Kanunu'nu hangi ölçüler içinde uygulamak niyetinde olduğunu açıklamış, bunların dışına çıkmayacağını taahhüt etmiştir. Denebilir ki, böyle bir taahhüt İnönü Hükümetinden başkasını bağlamaz, gelecek Hükümetlerin tatbikatı kanunun imkânlarını daha çok zorlayabilir. Bu düşünce, daha doğrusu endişe, haklıdır da. Fakat bugün için basının elinde hükümet başkanı tarafından verilmiş bir senet vardır ve bu senet düşünce ve tenkit hürriyetinin özüne katiyen ilişilmeyeceğini, aksi halde bu hürriyetleri teminat altına alan Anayasanın ihlal edilmiş olacağını açıkça belirtmektedir. Bir noktadan hareketle basınımızın bütün memleket davalarını ve özellikle ekonomik meselelerimizi, sanki Tedbirler Kanunu hiç yokmuş gibi, derinden derine incelemesi, tartışması milli bir ödev haline gelmiş bulunmaktadır. Memleketimizin ilerleme hamlelerine ışık tutanlar, yazarı, düşünürü, bilim adamı ve politikacısıyla bütün aydınlar bu ödevi yerine getirmez de, ağızlarını her açışlarında, kalemi her ele alışlarında Tedbirler Kanunu'nun korkusunu içlerinde duyarlarsa, Türkiye'nin gerçek meselelerini unutturmaya, dikkati başka yerlere çekmeye, kısaca halkı aldatmaya çalışanların hizmetine girmiş olurlar. Gerici kuvvetler daha şimdiden Tedbirler Kanunu'nu sosyal güvenlik ve sosyal adaleti savunanlara karşı çıkarılmış gibi göstermenin çabası içindedirler. Bu kuvvetlerin siyasi partilerde de hâkim durumda olduklarını düşünerek, nasıl bir tehlike ile karşı karşıya olduğumuzu daha iyi anlarız. Bu memleketin gerçek ülkücü çocukları, büyük çoğunluğun haklarını savunanlar her zaman, en çok cesaret sahibi olmak, en büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kalmışlardır. Bizim garip demokrasimizin hazin tecellisi bu olmuştur.

YÖN DERGİSİ

İkinci Sayfa Yazıları, Okuyucu Mektupları: M.Fırtınalı, Mahmud Ferhat, Mehmet Bora

Faşizm Tehlikesi Kapıdadır

MF

İlerici aydınlarımız arasında bir süre devam eden tartışmayı hatırlıyorum: Günün meselesi demokrasi midir, sosyalizm midir? Aydınlara düşen ödev, demokrasiyi mi, sosyalizmi mi savunmaktır? Demokratik rejim, bugünkü şartlar içinde, Türkiye'de yerleşebilir mi, yerleşemez mi? Bu tartışmalar hâlâ devam ededursun, Faşizm tehlikesi, bütün korkunçluğuyla kapımıza gelip çattı.

Mübalağa etmiyorum, son iki haftalık olaylara şöyle bir göz atmak bile tehlikenin sanıldığından çok daha büyük ve yakın olduğunu anlamaya yeter: AP Kurultayı, 1932'den hemen önceki bir Nasyonal-Sosyalist Partisi kongresinden farksız geçti; CHP'nin yayın organları -başta *Akis Dergisi* olmak üzere- Hitler Partisi'nin sosyalizmi halk kitlelerinin gözünden düşürmek için açtığı kampanyanın eşini yürütüyor. Aynı iftira, jurnal, şantaj metodlarını kullanıyor; Türkiye İşçi Partisi'nin her toplantısı, Türk Göbelsi'nin gazetesinden verilen işaret üzerine, bir çeşit Hitler gençliği bozuntularının saldırışına uğruyor. Bir milletvekili, Meclis kürsüsünden gençliği, meclisi ve hükümeti, "Müdafaa-i nefsi millide" birleşmeye davet ederek, alkışlanıyor. Ve nihayet, işin en hazin tarafı, açık rejim şampiyonu İnönü'nün Adalet Bakanı "Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin anayasaya aykırı, antidemokratik olduğuna işaret edenler komünistlerdir. Maddeleri aynen muhafazada kararlıyız" diyor, diyebiliyor.

Acaba, Türkiye'de Faşizm tehlikesini umursamayanlar daha neyi bekliyorlar? Anka-

ra üzerine yürüyüş yapılmasını mı? Merak etmesinler, o da yakındır. Çünkü siyasi ve ekonomik hayatımız tipik bir "faşizm öncesi" devrinin içine girmiştir. Bunun başlıca sebebi ise, demokrasi adına oynanan oyunun yalnız ve yalnız halk düşmanlarının işine yarayacak şekilde tertiplenmiş olmasıdır. Bir rejim ki: Anayasanın ruhunu inkâr eder, Meclisi'nde bir tek emekçi temsilci barındırmaz, hükümeti ve hükümetine hâkim çevreleri uydurma bir sosyal adalet paravanının arkasına gizlenerek köy ve şehir ağalarının çıkarına hizmet eder; böyle bir rejime ne ad verirseniz verin, ama o demokrasi değildir. Çünkü demokrasi, en basit, fakat en kesin anlamıyla, sermayenin karşısına emeğin, patronun karşısına işçinin, ağanın karşısına köylünün, kısacası; sömürenin karşısına sömürülenin kanun himayesinde hakkını savunabileceği bir siyasi rejimin adıdır. Demokrasinin arenasında, sosyal sınıflar eşit haklarla güreş tutarlar. Bu, zaten bir "eşitsizlik içinde eşitlik"tir, çünkü hâkim sınıfların elindeki silahlar, emekçilerinkinden kat kat üstündür. Ama ezilen sınıflar ve onlarla ülkü birliği yapan aydınlar, bu kadarına da razıdır; yeter ki hâkim sınıf bir de devlet kudretiyle zırhlanmasın. Devlet denilen kuvvet bir kez hakemlik rolünü bırakıp da oyunun dengesini bozdu mu, faşizm diktatoryası gelip çattı demektir. İsterse ortada bir diktatör bulunmasın.

İşte, Türkiye'nin içine düşmek üzere bulunduğu çukur budur. Milleti bu çukura sürüklemek isteyenlerle mücadelede, ne politikacı çoğunluğuna, ne de Atatürkçü geçinen, fakat sol düşmanlığını beslemekten vazgeçmeyen çıkarcı aydınlara güvenilemeyeceği anlaşılmıştır. Faşistlerle savaşı sosyalistler verecektir. Memleketini ihtirassız, ivazsız, gerçekten sevenlerin korku bilmez gücüyle, yalancı milliyetçilerin, muhteris politikacıların, çıkarcıların karşısına sosyalistler dikilecektir. Bu kaçınılmaz bir tarihi misyondur. İnönü'nün vaktiyle dediği gibi "Bir millerin namuslu insanları en az namussuzları kadar cesur olmasını bilmelidirler."

Bugün yapılacak iş, 27 Mayıs'ta açılan savaştan beri halk kitlelerinin yararına olarak elde edilen bütün mevzileri sonuna kadar savunmaktır. Faşistler, mevzileri zorlamaya başlamıştır, zira her geçen günün gerçek milliyetçiler, yani sosyalistler lehine bir gelişme yarattığının farkına varmışlardır. Bunların sindirme, yıldırma teşebbüsleri karşısında ilerici cephenin kapılacağı en ufak tereddüt, sosyal hareketi yıllarca geri atmak sonucunu verebilir. Bunun günahını, tarih önünde ebediyen taşımaya razı mıyız?

Dış Politika

MF, 17 Ocak 1962

Memleketimizin çözümlemek zorunda bulunan bütün davalarının kökü, temeli ekonomiye dayanıyor: bu gerçek artık herkesçe öğrenildi. Yönetici çevrelerde olsun, çeşitli dünya görüşlerini savunan aydınlar arasında olsun, bütün meselelerimizin önünde sonunda ekonomiye dayandığının nihayet anlaşılmış, kabul edilmiş olması, gelecek bakımından hayırlı bir işaret, ilerici aydınlar hesabına da küçümsenemeyecek bir başarıdır. Çünkü bu gerçeğin anlaşılmasıyla, yıllardır içinde bocaladığımız buhranların, türlü sıkıntı ve huzursuzluklarımızın kaynağını akıl dışı, bilim dışı nedenlere bağlamak isteyenlerin kendi özel çıkarlarından başka şey düşünmedikleri, halkı aldatmaktan başka amaç gütmedikleri meydana çıkmış, öte yandan da, ekonomik durumumuzun bütün çıplaklığı ile millet önünde konuşulup tartışılmasının zorunluluğu da hissedilmiştir.

Şimdi, bir adım daha atarak, başka bir gerçeğe daha parmak basmamız gerekiyor: bu da tıpkı bütün meselelerimizin temelinin ekonomiye dayandığı düşüncesi kadar doğru ve bilimsel görüşe uygun olduğu halde, bu güne kadar halkoyundan gizlenilmiş, üzerinde konuşulmamasına özel bir itina gösterilmiştir. Biz bu konuyu örten esrar perdesini kaldırmaktan korkmanın ne akıl ve mantıkla, ne de vatanseverlikle bağdaşmayacağı kanısındayız. Bahis konusu etmek istediğimiz mesele, Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığını da içine alan siyasal durumun dış politikasına sıkı sıkıya bağlı olduğu, iç meselelerin de er geç dış politikaya dayandığıdır. Bunu söylerken belki yeni bir düşünce ortaya atmadığımızı, sadece bir gerçeği tekrarladığımızı biliyoruz ama şunu da iyi biliyoruz ki, Türkiye'nin dış politikası konusunda şimdiye kadar hiçbir ciddi ve açık tartışma yapılmamıştır. Bunun nedeni ise, bazı çevrelerin dış politika konusuna bir çeşit "dokunulmazlık" kazandırmış olmalarıdır. Böyle bir dokunulmazlığı haklı göstermeye çalışanlar, dış politikamızın "milli" bir politika olduğu, partiler üstü bir nitelik taşıdığı, eğilimleri ne olursa olsun bütün vatandaşların bu konu üzerinde beraberlik halinde oldukları iddiasındadırlar. Oysa ne idüğü iyice bilinmeyen, halkoyu önünde görüşülüp tartışılmayan bir politikanın sağlam, sıhhatli temellere dayandığına, memleketin yüksek menfaatlerine en uygun yolda bunduğuna inanmak ya bir peşin hüküm ya

da bir aldatmaca olmaktan ileri geçemez ve böyle bir peşin hükmün millerin tümünce benimsendiğine kolaylıkla inanılmaz.

Bugüne değin, dış politikamızın esasları üzerinde ne Millet Meclisi'nde ne de basında -bazı teknik konular dışında- etrafı hiçbir tartışma yapılmamış, yapılamamıştır. Cumhuriyet devrinde gelmiş, geçmiş bütün Hükümetler dış politika bahsi açılınca, Atatürk'ün meşhur "Yurtta barış, Cihanda barış" sözünü tekrarlamaktan öteye geçmemişler, buna karşılık kimse de çıkıp bu prensibin ne anlam taşıdığını sormamıştır. "Yurtta barış, Cihanda barış", evet, güzel ama barış nasıl sağlanır, barış içinde yaşamanın koşulları nelerdir? Bu soru ortaya atılmamıştır. Mesela, son zamanlarda sözü çok edilen yurt içinde barışın, huzurun yerleşmesi için gerekli şartların neler olduğunda milletçe birlik miyiz? Hayır, değiliz. Nitekim siyasal partiler de bu konuda ayrı görüşlere sahip olduklarını açıklamaktan çekinmiyorlar. Öyle ise, dünyada barışın, devletler arasında dirlik ve düzenin, eşit haklar içinde bir arada yaşamanın gerçekleşmesi için seçilecek en selametli, milli menfaatlerimize en uygun yol üzerinde neden ayrı düşünceleri savunmayalım? Neden Hükümetlerimizin klişe halinde programlarına aldıkları ve zamanla içi boş bir kalıp haline getirdikleri bir prensibin değerini tartışmayalım? Söz gelişi, Türkiye'nin dış politikada hareket serbestliğini yitirdiği, bunun sonucu olarak da dış politikamızın ana hedefi sayılması gereken bağımsızlık ile onu sağlayacak araçlar arasında bir düzensizlik yaratıldığı ileri sürülse, böyle bir konu derinliğine ve genişliğine incelenmeden, tartışılmadan dış politikamızın "milli" olduğunu, her vatandaş tarafından benimsendiğini iddia etmek mümkün olur mu? Olsa olsa, bu konuların üzerinde fazla durulmaması, ileri gidilmemesi tehdidi savrulabilir ki şimdiye kadar yapılan da budur. Ama bununla işin bitmediği gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Nasıl ki işsizliği, sefaleti gizlemekle ne işsizliği ne de sefaleti ortadan kaldırmak mümkün olmamışsa, dış politikamızı ilgilendiren konuları açıkça konuşmamakla da orada yapılan hataların önüne geçmeye imkân bulunmadığı artık anlaşılmalıdır.

Özel Sektörle Kalkınma

MF, 28 Şubat 1963

Başbakan yardımcısı Ekrem Alican'ın İstanbul'da özel sektör temsilcileriyle yaptığı toplantıda açıklanan bazı rakamlar çok ilgi çekici idi. Bunların üzerinde gereği gibi durulmadı. Oysa, açıklanan rakamlar memleketimizin ekonomik gelişmesini Hükümetin hangi felsefeye dayandırdığını gösterdiği gibi, beş yıllık planın geleceği hakkında da bir fikir veriyordu.

Başbakan yardımcısına göre, planlı ekonomiye hazırlık devresi sayılan 1962 yılında sermaye yatırımları ancak yüzde 70 oranında gerçekleşebilmiştir. Yine Sayın Alican'a göre bu geri kalışta özel sektörün bir kabahati yoktur. Çünkü bu sektör kendisinden beklenen üç milyar liralık yatırımı program gereğince tamamen yerine getirmiştir.

Başbakan yardımcısının açıklamasını okuyunca liberal ekonomi taraflılarının tatlı tatlı gülümsemiş, devletçilerin ise soğuk duş yemiş gibi oldukları düşünülebilir. Fakat Sayın Alican'ın sözlerine eklediği bir cümle rolleri hemen değiştirmiş ve gözler önüne hazin gerçekleri sermiştir. Başbakan yardımcısı diyor ki: "Ancak, özel sektör yatırımlarının yüzde 60'ı sanayi ve turizm gibi sahâlârda değil, mesken inşasında kendisini göstermiştir."

Anlaşıldı mı? Anlaşılmadı ise açıklayalım: 1962 yılında özel sektörün yaptığı üç milyarlık yatırımın bir milyar 800 milyonu "mesken inşası"nda kullanılmıştır. Şu mesken inşası sözünü hepimizin bildiği anlamda kullanırsak diyebiliriz ki geçen yıl Türkiye'de özel sermaye iki milyar liralık ev ve apartman yaptırmıştır. Şimdi aklımıza şöyle bir soru takılıyor: Bu iki milyarlık özel sektör yatırımından memleket ekonomisi ve kalkınma programı ne derece faydalanmıştır? Sosyal adalet endişelerini bir kenara bıraksak bile, acaba apartman inşaatının kalkınma ekonomisindeki yeri ve önemi nedir? Bu soruların cevabı bizi şu sonuca götürmektedir: Ya hükümet ve plan sorumluları kalkınma ekonomisinin kuralları üzerinde hiçbir bilimsel düşünceye sahip değildirler, yahut da özel sektörü her ne pahasına olursa olsun savunmak için aldatmacalara başvurmaktadırlar. Her iki halde de tutulan yolun sonu hüsran olacaktır.

Kısaca dokunduğum ve iktisatçılarımızın derinleştirmelerini beklediğim bu konudan

ilk alınacak ders, ekonomik kalkınmamızı özel sektörden beklemenin ham bir hayal olduğudur. Özel sektör, tabiatı icabı, iki şeyden hoşlanır: kâr ve istikrar. Başıboş, serbest piyasa düzeninde kâr daha kolay yollardan sağlandığı ve sınır tanımadığı için özel sermaye daha faal, daha cesurdur. Ekonomik hayata hareket getirir. Halk da bu hareketten küçük bir oranda faydalanır, biraz "çimlenir". Bu devir geçip de programlı, planlı bir düzen içinde çalışmak zorunda kalınca özel sermaye istikrar arar ve bunu beton ve çelik yığınlarında bulur. Kısacası, azalan kârını -eğer dışarı çıkaramıyorsa- apartman dikmeye yatırır. Bunun dışında özel sermayeden bir şeyler beklemek ekonomi kurallarını inkâr etmek demektir.

Yukarıda söylediklerim, liberal ekonominin hâkim olduğu bütün memleketler için derece derece varittir. Türkiye için ise gerçek durumun tam ifadesidir.

Coşkun Kırca'nın İlericilik Anlayışı

Mehmet Bora (İngiltere), 18 Kasım 1966

Akşam gazetesinin 24 ve 25 Eylül tarihli sayılarında CHP İstanbul milletvekili Coşkun Kırca'nın (CHP, Sosyalist bir parti midir?) başlığı altında iki yazısı yayınlandı. Sayın politikacı bu yazılarda CHP'nin neden sosyalist bir parti sayılamayacağını araştırıyor, daha doğrusu CHP'yi sosyalist parti hüviyetinde görmeye çalışan iyimserlere cevap veriyor. Bizim buna bir diyeceğimiz yoktur, çünkü biz CHP'nin ne programı, ne de bünyesi ve ne de 40 yıllık eylemi bakımında sosyalist bir parti etiketini taşımaya asla hak kazanmadığını pekiyi bilenlerdeniz. Bizim burada belirtmek istediğimiz nokta, CHP'nin bazı sorumlularının bir yandan sosyalizmi -gerek doktrin, gerek eylem hedefleri yönünden- kesinlikle reddettikleri halde öte yandan "ilericilik" sıfatını bir türlü elden bırakmak istememek suretiyle kaba bir aldatmaca yoluna girmiş olmalarıdır. Belki bundan 20-30 yıl önce bu gibi aldatmacalarla kamuoyunu oyalamak ya da kandırmak mümkündü ama bugün artık Türk halkının tümü değilse bile hiç olmazsa Türk aydınları, "gericiliğin" nerede bitip "ilericiliğin" nerede başladığını anlayacak kadar bilgi ve tecrübe sahibi olmuşlardır. Onun içindir ki Coşkun Kırca, Turhan Feyzioğlu ve benzerleri gibi aslında "Türk burjuvazisinin mümtaz temsilcileri" olan politikacıların karşımıza geçip de hem sosyalizmi temelinden inkâr hem de bu memleketin gerçek ilericilerinin kendileri olduğunu gözlerimizin içine baka baka iddia etmelerini en azından yadırgıyoruz. CHP'nin kremasını teşkil eden bu "mümtaz burjuva temsilcileri" acaba bugün Türk aydınlarının yarın da Türk halkının kendilerini nasıl yargılayacağını ve Türk toplumu ikinci kurtuluş savaşını verdiği bir sırada bu zevatın sırf kişisel hırsları, mutlaka iktidarda bulunma hevesleri yüzünden ne gibi oyunlara giriştiklerinin bir gün bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkacağını bilmiyorlar mı?

Ne diyor Coşkun Kırca? Toplumda sınıflar varmış ama sınıflar arasındaki mücadelenin "bunların bir arada yaşamalarını önleyecek ölçüde artarak devam edeceğine" inanmıyormuş. (Bu ifadenin bilim dışı niteliği üzerinde durmuyoruz. M.B.) Sınıf mücadelesi sonunda emekçi sınıfların - ister ihtilal ister demokratik yollardan - iktidar ihtirasını elde etmesine taraftar değilmiş. Sosyalist yönetim sonucunda sınıfsız bir toplum yara-

tılacağı ve milli gelirden herkese ihtiyacına göre vermenin mümkün olacağı bir ütopya imiş. Bu ülküye erişmek için geçirilmesi gereken dönemde (yani sosyalist ekonomide bütün üretim araçlarının yani büyük sanayi tesisleri, madenler, bankalar, dış ticaret) devletleştirilmesi gerektiği tezini de benimsemiyorınuş.

Sayın Kırca yukarıda özetlediğimiz temel düşünceleri CHP'ye atfediyorsa da, bu partide kendisinden çok daha başka türlü düşünenlerin de var olduğunu bildiğimizden, biz bunları Turhan Feyzioğlu, Coşkun Kırca vb. gibi, ortanın solunda değil ama ilerici olduklarını iddia edenlerin savundukları fikirler olarak ele almak zorundayız. Coşkun Kırca'nın iddiasına göre demek ki: a) Türk toplumunda sömüren ve sömürülen sınıflar yoktur. Olsa bile bunların bir arada yaşamaları mümkündür. Sömüren biraz daha insaflı, sömürülen de biraz daha tahammüllü davranırsa gül gibi geçinip giderler. b) Emekçi sınıfların temsilcileri, demokratik yolla yani seçimle bile tek başına iktidara gelecek olsa Coşkun Kırcalar buna razı değiller. (Ama CHP tek başına iktidara gelirse zararı yoktur çünkü sınıflar üzerinde milli bir partidir.) c) Türk toplumunun kalkınması için üretim araçlarının millileştirilmesine de ihtiyaç yoktur yani kapitalist sistemle de Türkiye kalkınabilir.

Coşkun Kırca'nın benimsediği ilkeler bunlar olduğuna göre kendisine şöyle bir soru yöneltmek gerekiyor: Öyle ise sizin A.P., Y.T.P., C.K.M.P., M.P.'den yani kurulu düzeni iyi kötü sürdürmek isteyen burjuva partileri temsilcilerinden farkınız nedir? Siz bu ilkelerle hangi burjuva partisinde de isterseniz yer alabilirsiniz ama yazınızda iddia ettiğiniz gibi "ilerici kuvvetleri birleştiren" bir partide yeriniz yoktur. Çünkü ilerici partinin ilk vasfı, ekonomik kalkınma amacıyla sosyal adalet ilkesinin birbirine kenetlenmiş olmasıdır. Sayın Kırca'ya göre Batı ülkelerinde ilerici partiler sosyal adalet ilkesini öne alırlarmış çünkü oralarda sömürme varmış oysa az gelişmiş memleketlerde toplum meselelerine sosyal adalet açısından bakmak kabil değilmiş, çünkü bu memleketlerde asıl önemli olan kalkınmayı gerçekleştirmekmiş. Şimdi kendisine yine soralım: Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğuna göre sosyal adaleti yani milli gelirin adil dağılımı endişesini bir kenara bırakıp kalkınmaya mı bakmalıdır? Öyle ise Sayın Kırca her mahallede 10 milyoner yaratarak kalkınma taraflısı mıdır? Değillerse, milli gelirin devlet kontrolü olmadan adil dağılımını nasıl sağlayacaklardır? Devlet kontrolünü kabul ediyorlarsa az gelişmiş bir ülkede başlıca üretim araçlarını elinde tutan komprador-ağa ittifakına karşı devletin etkili olabilmesi için kimden yana olması gereklidir? Halktan, yani emekçi sınıflardan yana değil mi? Halk kütleleri, emekçi sınıflar ağa-komprador ittifakına karşı devletin kendilerinden yana olmasını nasıl sağlayabilirler? Bizzat kendileri devlete hâkim olmakla değil mi? Devlete nasıl hâkim olunur? Demokratik yoldan iktidara gelerek değil mi? Öyle ise emekçi sınıflar kendilerini sömüren komprador-ağa sınıflarıyla mücadelelerinde başarılı olmak, sömürülmeden kurtulmak için demokratik yoldan yani seçimle iktidara gelmek zorunda değil midirler? Ve de "ilerici" olduklarını

iddia edenler bu mücadelede bütün güçleriyle sömürücü sınıflara karşı ezilen sınıfları destekleyenlerden başka kim olabilir? İlericiliğin başka tanımlanması var mıdır?

Coşkun Kırcalara yöneltebileceğimiz soruların sayısını daha da arttırabiliriz, fakat bu kadarının şimdilik yeter olduğunu sanırız. Bizim burada göstermek istediğimiz, Coşkun Kırca'nın benimsediği teorilerin çürüklüğü değil (çünkü o teorilerin cılklığı bütün Asya-Afrika-Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkmıştır), fakat onun gibi düşünenlerin "ilerici" saflarında yeri olmadığıdır. Sayın Kırca yazısının bir yerinde, büyük bir alçakgönüllülükle, "Fransız vatandaşı olsaydım Mendes-France'ın P.S.U (Birleşik Sosyalist Partisi)'ne üye olurdum" diyor. Kendisine hemen haber verelim ki, P.S.U'nun Merkez İcra Komitesi son toplantısında Lecanuet'nin Merkez Demokratlarıyla işbirliği yapılmasını kesin olarak reddetmiştir.

Sayın Kırca, savunduğu düşüncelerle, bugün Fransa'da bir partiye üye olmak istese, kendisine Prof. Duverger'nin baş düşmanı ilan ettiği (Le Monde 3 Kasım) Lecanuet'den başka şef bulamayacağı şüphesizdir. Eğer Türkiye'de pek maharetle oynadığı oyunun -burjuva felsefesiyle ilerici geçinmenin- Batıda, hatta uyanmış Asya-Afrika ülkelerinde geçerli olabileceğini sanıyorsa hayale kapılıyor demektir. Umarız ki, memleketimizde de pek yakında Coşkun Kırcaların gerçek siyasi hüviyeti hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde anlaşılacak ve ak koyunla kara koyun apaçık meydana çıkacaktır.

İleriye Bakış

Mahmud Ferhat, 26 Ocak 1967

Okuyucu'dan YÖN'e

Millet Meclisi seçimleri üzerinde her siyasi parti kendine göre bir yorum yapmış, bir ders çıkarmış olacaktır. Biz de burada Türkiye'nin ilerici kuvvetlerinden neleri öğrendiklerini daha doğrusu öğrenmeleri gerektiğini -toplumcu görüş açısından- incelemeye çalışacağız.

Seçim sonuçlarına, toplumcu yazar ve aydınların tepkisi genellikle iki yönde kendini gösterdi: Bazıları -ki bunlar seçim öncesi devrenin umut verici işaretlerine fazla bel bağlamışlardı- sandıklardan toplumcu partiye topu topu 270 bin oy çıkmasından hayal kırıklığına uğradılar ve sorumlu aramaya koyuldular. Akla gelen ilk sorumlu ise, oyunu kendinden yana olan partiden esirgemiş bulunan halk çoğunluğu oldu. Halkın kendinden yana olanı seçmediği, gerçek menfaatlerini anlayamadığı iddiası ileri sürüldü. Bunun sonucu olarak da, halkoyuna dayanarak sosyalistlerin iktidara gelmelerinin hayal olduğu ve "halka rağmen halk için" çalışmak gerektiği söylendi.

Başka bir tepki de halkın gerçek çıkarının nerede olduğunu henüz anlamadığını kabul etmekle beraber kabahati halkın sırtına yüklemekten kaçınma şeklinde meydana çıktı. Böyle konuşan ve yazanlar bilimsel sosyalizme aykırı bir hükme varmaktan kaçınmaya çalışanlardı. Kitaba uygun olmak için: "halk anlamadıysa kabahat bizdedir, iyi anlatamamışız" diyorlardı, "zaten ilk adımda fazla iyimser olmak gereksizdi, önemli olan sosyalist sözcülerin Parlamentoya girmiş olmalarıdır" diye ilave ediyorlardı. Özellikle TİP'in sözcülerinde görülen bu yorum tarzı, iktidar partisinin nasıl olsa başarısızlığa uğrayacağı ve sosyalistlerin Meclis kürsüsünden durumu halka açıklayarak sonunda onun gözünü açmayı başaracakları inancına dayanmakta idi.

Bizce her iki yorum da eksik, hatta vardıkları sonuç bakımından hatalıdır, çünkü "mekanist" bir tahlile dayanmaktadır:

İlk önce şu gerçeği hiç süslemeye kalkışmadan, kendimizi aldatmaya çalışmadan kabullenmek zorundayız: Türk halkının büyük çoğunluğu en geri, en tutucu, en anak-

ronik görünen siyasi partiye oyunu bilerek, seve seve vermiştir. Adalet Partisi lideri bu seçimin bir referandum niteliğini taşıdığını söylemekte haklıdır. Çünkü karşısındaki bütün partiler memleketin dört köşesine seslerini duyurmak, kendilerini tanıtmak ve hedeflerini anlatmak için eşit şartlardan faydalanmışlardır. İçlerinde maddi bakımdan en az imkana sahip olan TİP bile ilerici basından gördüğü olağanüstü ilgi ve yardımlarla handikabını bir dereceye kadar kapatabilmiştir. Şu halde, iktidarı her şeye rağmen tek başına kazanan partinin plebisite edilmiş olduğunu söylemesi aşırı bir iddia değildir.

Bir başka önemli nokta da şudur: Türk halkının büyük çoğunlukla güvenini bildirdiği örgüt nasıl bir örgüttür? Onun başındakiler General De Gaulle gibi halka dönüp: "Eserlerimizin devamını istiyorsanız bize oy veriniz" mi demişlerdir? Hayır. Öyleyse, tek başına iktidara talip olan AP Başkanına halk neden oy vermiştir? Bu soruya "halk Menderese oy verdi" diye karşılık verenler yanılırlar. Ölüye oy verilmez. "İnönü'ye karşı olduğunu göstermek için" diyenler de basitliğe kaçmaktadırlar: Birisine karşı öfke belli etmek için kitle halinde insanlar kendi çıkarlarını feda etmezler. Türk halkının sırf yanıldığı, aldatıldığı için AP'ye oy verdiğini sanmak bizi çok yanlış hükümlere sürükleyebilir. Tıpkı bazı CHP savunucusu yazarların yaptığı gibi, halk kendi partilerine oy verince "sağduyu sahibi", vermeyince "burnunun ucunu göremeyen yığınlar" olarak nitelenirse, bu çeşit yargıların hiçbir ciddi değer taşımayacağı besbellidir.

10 Ekim seçimlerinin anlamını bilimsel açıdan değerlendirebilmek için, halk oyunun ifade ettiği "sınıf muhtevası"nı dikkatle göz önünde tutmak gerekmektedir. Böyle bir tahlile girişilince görülecektir ki, AP, MP ve YTP gibi tutucu ve gerici partilere verilen oyların büyük çoğunluğu köylü sınıfının oylarıdır. Bu olayın üzerinde durulup sosyolojik sonuçlarını çıkarmadan Türkiye'de sosyalizmin gelişme olanağı üzerinde tahminde bulunmak bilime uygun olamaz.

Toprağa bağlı köylü sınıfı, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, tutucu -eski deyimiyle muhafazakâr- kuvvetlerden yana ve köklü reformlara karşıdır. Tarihsel nedenler ve özellikle üretim vetiresine katılışını düzenleyen feodal kalıplar yüzünden köylü sınıfı hiçbir devrimci harekete destek olmaz. Bu sınıfa mülkiyet ilişkilerinde değişiklik gereğini anlatmak son derece güç hatta imkânsızdır. Yakın dünya tarihinde iktidarı ele geçiren sosyalistler hiçbir yerde köylü sınıfının desteği ile işbaşına gelmiş değillerdir. Ancak iş başına geçtikten sonra köylü sınıfı ile uzlaşmalar yapmışlardır. İlerici kuvvetler üretim münasebetlerinin devrimci olmaya zorladığı üretim kuvvetlerine yani sanayi işçisine dayanmak zorundadırlar. TİP Genel Başkanı'nın Anadolu gezisi sırasında kendisini karşılayan köylü kalabalığına bakarak verdiği hüküm doğru çıkmamış, "maya tutmamıştır." Tutmasına imkân yoktu, çünkü köylüyü yerinden oynatabilmek için önce toplumun üretim münasebetlerinde köklü değişiklik yapılması ve köylü sınıfının gerçek müttefikinin ispatlanması gerekirdi. Vaktiyle Atatürk din devrimini başarmak için köyle imamın, hocanın otoritesini yıkmakla işe başlamıştı, çünkü köylünün başındaki

korkuluk kaldırılmadan bu kütleyi yerinden oynatmanın olanaksız olduğunu anlamıştı. Bugün de köyde ekonomik devrime başlayabilmek için ilk önce ağalık sisteminin ortadan kalkması gerekmektedir. Bu işi köylünün kendisinden beklemek boşunadır. Tarihin öncülük görevini yüklenmiş bulunan sanayi işçisidir ki, şehir ve endüstri ağalarını silkip atarak köylüye kurtuluş yolunu gösterecektir.

Ama ne var ki, burada da -Türkiye bakımından- acı bir gerçek daha meydana çıkmaktadır: Memleketimizde İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra gelişmeye, varlığını belli etmeye başlayan işçi sınıfı, birbirini izleyen iktidarların elbirliği sayesinde çağımızın en geri örneklerine uygun olarak örgütlenmiş, bir çeşit Amerikan sendikalizmi kalıbına oturtulmuştur. Bunun sonucu olarak da sanayi işçisinde sınıf bilinci ya hiç uyanmamış ya da -toplumcu aydınların fedakâr çabalarıyla- yeni yeni uyanmaya başlamıştır. Bu teşhisimiz de yine 10 Ekim seçimlerinin sonuçlarına dayanmaktadır. İstanbul'un dışındaki sanayi merkezlerinde TİP'in aldığı oy sayısı hiç denebilecek kadar azdır. Bunun vebalini yalnızca TİP yöneticilerine yüklemek ise insafsızlıktır. Zonguldak'ta işçi partisinin sadece 4 bin oy almış olması, bizdeki şekliyle sendikacılığın işçi sınıfı arasında ne denli olumsuz bir rol oynadığını açıkça göstermektedir.

SONUÇ: Yukarıda en kalın hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız durum Türkiye'de sosyalizmin geleceği bakımından bazı işaretler taşımaktadır:

a) Demokratik Parlamentarizm diye adlandırılan sistem içinde sosyalist partilerin tek olumlu fonksiyonu, zaman zaman yapılan seçimler sonucunda Meclislere temsilciler sokarak kapitalist yöntemi sosyal adalet ilkeleri istikametinde baskı altında tutmaktır. Baskının etkisi milletvekili sayısıyla orantılı olur. Bizde daha uzun süre Meclisteki sosyalist grubun Hükümetlere baskı yapacak kudrete erişemeyeceğini tahmin etmek kehanet sayılmaz: 10 Ekim seçimlerinde CHP'nin zoruyla uygulanan "milli artık" sistemi yakında kaldırılacaktır. Bunun sonucu olarak Parlamentomuz yine iki parti arasında paylaşılmaya doğru gidecektir. Bugünkü iktidar dört yıl zarfında yıpranıp seçimleri kaybetmek durumuna düşse bile yerini düşman kardeşi olan CHP'den başkasına bırakmamak için bütün tedbirleri şimdiden almaya başlayacaktır. Nitekim başlamıştır bile. Bu durumda "Türkiye'de ilk defa toplumcu bir partinin Parlamentoya girmiş olması" tarihi bir olay olmadan öteye bir değer taşımayacaktır. Sosyalistlerin Meclis kürsüsünden halka seslenmelerinin sosyal akımın hızını değiştireceğini sanmak, bizce, aşırı bir iyimserliğe kapılmak demektir.

b) Sık sık yazıldığı ve söylendiği halde pek ciddiye alınmayan bir nokta da, Türkiye'nin bugünkü ekonomik şartlar içinde daha uzun süre bağımsız yaşamaya takati olmadığıdır. Memleketin ya hızla kalkınma, ya da çağdaş uygarlık ailesinden ayrılma şıkkı karşısında bulunduğu aşikârdır. Oysa, dört yılda bir seçimle gelecek iktidarları özel çıkarlardan sıyırıp topyekun kalkınma yoluna itecek kuvvet, Parlamentodan çıkabilecek midir? Sistemin kaderini, bu soruya verilecek doğru cevap çizecektir.

Son söz olarak diyebiliriz ki, Türkiye'de sosyalist hareketin, 19.yüzyılda Avrupa'nın geçirdiği denemelere uygun şekilde yürüyeceğinin düşünülmesi, yanlış ve kısır bir yoldur. Nasıl ki 19.yüzyıl liberalizminin iktisadi reçeteleri bugün artık geçerli değilse, o yüzyılın liberalizmi ile savaşmak için meydana çıkmış sosyalist metodlar da günümüzün şartları içinde yeterli değildir. Türkiye'de sosyalist hareketin yöneleceği hedefler Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın az gelişmiş ülkelerinde yapılmakta olan tecrübelerin ışığı altında yeniden gözden geçirilmelidir.

FORUM DERGİSİ
M.Fırtınalı

Tek Yol
01 Ocak 1969

I

Türkiye İşçi Partisi içinde kopartılan ve memleketimizin bu biricik sosyalist örgütünü parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya getiren fırtına, kişisel ve duygusal nedenlere kendini kaptırmayan partili ya da partisiz sosyalistlere şu iki gerçeği bütün açıklığıyla göstermiş olmalıdır: 1) Saldırıların boy hedefi, Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'dır, tek amaç onu devirmektir. 2) Aybar'a karşı yaratılmak istenen muhalefet akımı sağ cephenin işine yaramış, solun prestijini ise büyük ölçüde sarsmıştır. Biz, bu yazıda, önce TİP Genel Başkanı'nın hedef olduğu tenkitlerin haklılık derecesini araştıracağız, sonra da sol akımın bugün düştüğü hazin durumdan kurtulması için ne yapılmak gerektiğini göstermeye çalışacağız. Hemen söyleyelim ki, amacımız kişileri savunmak değil, fakat salt kişisel nedenler yüzünden tahrif edilen gerçekleri aydınlatmak, göz göre göre yapılan haksızlıkları teşhir ederek önlemeye çalışmaktır.

II

Mehmet Ali Aybar'a yapılan saldırılar iki yönden gelmektedir: Biri doğrudan doğruya onun kişiliğini, liderlik vasıflarını ele almakta, öteki de ideolojik tutumunu eleştirmektedir.

Aybar'ın kişiliği üzerinde kulaktan kulağa söylendiğini duyduğumuz, gazete ve dergilerde yayınlandığını gördüğümüz ve dost meclislerinde tanık olduğumuz iddiaların,

tenkitlerin pek çoğu -üzülerek söylemek gerekir ki- tüm kişisel ve duygusal nedenlere dayanmakta, daha doğrusu kırgınlık, kıskançlık, öfke, kendini daha üstün görme gibi bencil ve sosyalist ahlakla asla bağdaşmayacak davranışlardan doğmaktadır. Aybar, sendikacılar tarafından, eski kuşağın öteki sol aydınlarına tercih edilerek Türkiye İşçi Partisi'nin başına getirildiği günden beri bu, böyle olmuştur. Hatta başlangıçta onu tutar, destekler görünen ülkü arkadaşlarının bile günün birinde onu yermeye, küçümsemeye başlamalarının nedeni, Aybar'ın hangi zor koşullar içinde hizmet kabul ettiğini bilmezlikten gelerek kendi görüş ve bilgilerine uygun biçimde onu perde arkasından idare etmeye heveslenmelerinden ileri gelmiştir. Aybar, buna razı olmadığı için, kötü kişi olmuştur. Bu yargıya kolay varmadığımızı ve bugün Aybar'ın karşısında görünen düşünce ve eylem adamlarımızın ayrı ayrı kişisel değerlerini inkâra kalkışmadığımızı hemen belirtmek isteriz. Bugün, Aybar'ın ciddiye alınabilecek muarızlarının her biri, kendi alanında ün ve otorite sahibidir. Ama ne var ki, bu değerli arkadaşların çoğunun TİP Genel Başkanı'nı suçlamak için ileri sürdükleri iddialar şarkılara özgü dedikodulardan, sübjektif değerlendirmelerden öteye geçmemiştir. Örneğin, TİP Genel Başkanı'na yöneltilen en keskin oklardan biri, onun, şahsi ihtiraslarına kapılarak, parti yönetiminde diktatörlüğe kaydığı ve rakiplerini dürüst olmayan yollardan elemeye çalıştığıdır. Oysa, Mehmet Ali Aybar'ı uzaktan, yakından tanıyanlar pek iyi bilirler ki, onun en kuvvetli yanı, ülkemizde eşine az rastlanır bir namus, ülkücülük ve feragat örneği oluşudur. Aybar'ın; hayatının hiçbir aşamasında, kişisel hırs ve çıkarı uğruna inançlarından, doğru bildiği yoldan tavizde bulunduğu görülmemiştir. Bunun tersini ispat edecek tek bir olay göstermeye Aybar'ın bütün muarızlarını burada davet ediyoruz. Aybar'ın hataları olabilir; yönetici olarak hareketleri elbette eleştirilir; ama onun fikir namusuna, dürüstlüğüne, medeni cesaretine, sosyalizm idealine bağlılığına dil uzatmak için ortaya mutlaka somut belgeler koymak gerekir ki -tekrar söylüyoruz- bunu yapabilecek kimsenin çıkacağını sanmıyoruz. Çünkü Aybar'ın düşünce ve eylem adamı olarak hayat hikâyesi, hiçbir gizli yanı olmadan, ortadadır.

Bazıları diyorlar ki: Aybar serttir, kırıcıdır, bu yüzden iyi bir lider olamaz. Evet, onun karakterinde katılık bulanlar olmuştur; ama bu katılık, Aybar'ın dost, insancıl yanının hafif oluşundan değil, düşünce ve inançlarına bağlılığında hiçbir açık vermemek endişesinden ileri gelmiştir. Aybar, başkalarına olduğu kadar kendine karşı da serttir, disiplinlidir. Bir parti lideri için, bilemeyiz, bu bir kusur mu, yoksa bir erdem mi sayılmalıdır?

III

TİP Genel Başkanı'nın kişiliği üzerinde övgüde bulunmak zorunda kaldığımız için üzgünüz. Çünkü kişileri tabu haline getirmenin kesinlikle karşısındayız. Ama ne yapalım ki, bizim memleketimizde insanların birbirlerini ne kadar kolay harcadıklarını,

ne kadar rahat iftirada bulunduklarını, beğenmedikleri ya da rakip gördükleri kimselere ne çabuk damga vurmaya kalkıştıklarını bildiğimizden, bu alaturkalıklara artık bir son verilmesi ve genç kuşaklara utanç verici örnekler sunulmaması gerektiğini savunuyoruz. Mehmet Ali Aybar'a bugün en ağır saldırılarda bulunanların arasında daha düne kadar onun bütün sorumluluklarını paylaşanların, ondaki liderlik vasıflarını sayıp dökenlerin, hatta Türk sosyalizmi tarihinde ona belki de kendisinin bile ummadığı kadar önemli yer verenlerin bulunduğunu görmek bize acı geliyor. Bu 180 derecelik dönüşler, Aybar'ın Parti Genel Başkanlığından uzaklaştırılması amacını güdüyorsa, bu amaca ulaşmanın başka yolları yok mudur? Sol akımı parçalama pahasına Aybar'ı boy hedefi almak kararına neden ve nasıl varılmıştır? Türk solunu kamuoyunu perişanlık içinde imiş gibi göstermek ve tüm tutucuların, gericilerin, amerikancıların bu hali kıs kıs gülerek seyretmelerine fırsat vermek için ortada acaba ne derece hayati bir sebep vardı? Bu soruya karşılık bulmak için günlerdir yazılanları okuduk, söylenenleri dinledik, sorduk, araştırdık. Kişisel nedenlerin dışında tek ciddi sebep olarak, TİP Genel Başkanı'nın, Çekoslovak olaylarından sonra verdiği demeçlerle Ankara ve İzmir il kongrelerindeki konuşmalarının bu tozkoparan fırtınasına vesile verdiğini anladık. Şimdi o konuya geliyoruz.

IV

Çekoslovakya'nın Varşova Paktı devletleri tarafından işgali üzerine TİP Genel Başkanı'nın, Yürütme Kuruluna danışmadan verdiği demeç ve onu izleyen günlerde il kongrelerinde yaptığı konuşmalar, Parti'nin bazı kademelerinde ve çevrelerinde olumsuz tepki ile karşılanmıştır. Bu, olağan bir şeydir. Çekoslovakya olayları gerek kapitalist, gerekse sosyalist dünya bakımından o kadar çapraşık, yakın ve uzak sonuçları bakımından ise o kadar önemli durumlar yaratmış ve hâlâ da yaratmaktadır ki, bu olaylar üzerinde keskin çizgilerle ortaya konulabilecek bir tutuma sahip olmanın bugün için olanağı yoktur. Çekoslovakya'nın işgalini yerenler de, haklı gösterme çabasında olanlar da meselenin sosyalist dünyada yarattığı dalgalanmayı görmezlikten gelerek ve salt teoriye dayanarak kesin bir yargıya varmak gücünde değillerdir. Değillerdir; çünkü olay, belirli bir zamanda, belirli bir ülkede meydana gelen, etkisi, sonuçları sınırlı bir olay olmaktan çok ötede bir anlam ve önem taşımakta, bütün dünyayı saran bir genel buhranın yeni bir görüntüsü olarak çeşitli yönlerden tartışılmaktadır. Mesele böylece ortaya konulunca, artık bunu, iyi sosyalistle kötü sosyalist arasında ayrım yapmak için bir test olarak kullanmanın anlamı yoktur. Hele Türkiye gibi, sosyalist akımı daha emekleme çağında olan ve önünde acele çözüm bekleyen bir sürü davası bulunan bir ülkede Çekoslovak krizini emekçi partisinin stratejisine temeltaşı gibi kullanmaya kalkışmak, hafiflik ya da fazla bilgiçlik taslamak olur. Bunun gibi, Türk sosyalistleri henüz ne Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki ideolojik çatışmada, ne de Küba'nın ya

da Arnavutluk'un sosyalist dünya ile ilişkileri konusunda da taraf tutacak durumda değillerdir. Çünkü o ülkelerde sosyalizm şu ya da bu şekliyle uzun yıllardır iktidardadır ve onların arasında baş gösteren çatışmalar bizim uzaktan fetva vermemize imkân bırakmayacak dönüşümlerden geçmiştir. Düşüncemizi daha belirgin hale sokmak için küçük bir örnek verelim: Afrika ülkeleri arasında, sosyalizme ilk bağımsızlık gününden beri sarılmış, sömürgecilerin, emperyalistlerin bütün yardım tekliflerini elinin tersiyle itmiş GİNE adında bir devlet ve bu devletin Fransız Komünist Partisinde yetişmiş Sékou Touré adında bir lideri vardır. Bu lider, günün birinde, Sovyetler Birliği'nden yardım istemiş; Sovyet Hükümeti de, para yardımı yapamayacağını, fakat GİNE'nin ihtiyacı bulunan makine ve teknisyenleri göndermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine GİNE Hükümeti, ekonomik plan uygulamasında öngördüğü makine ve araçların bir listesini Sovyetler Birliği'ne vermiştir. Listenin başında, yol, bina ve fabrika yapımında kullanılacak excavateur'ler vardır. Aradan zaman geçip de Sovyet yardımı memlekete gelmeye başlayınca, GİNE'li lider, Sovyetler'in excavateur adı altında gönderdikleri makinelerin aslında "kar temizleme makineleri" olduğunu görünce fena halde öfkelenmiş ve 24 saat içinde Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkilerini kesmiştir. Hikâye bundan ibarettir.

Şimdi biz, Türk sosyalistleri olarak, GİNE'li liderin hareketini kınayacak mıyız, yoksa doğru mu bulacağız? Kınayanlar mı daha iyi sosyalist sayılacak, yoksa doğru bulanlar mı? Türkiye'de sosyalist eylemin tüm olanaksız olduğu devrelerde biz, vaktimizi teorik tartışmalarla geçirmeye alıştığımızdan, bu gibi olaylara karşı ihtiraslı bir ilgi duyarak, dünya meselelerine sofra başında çözüm yolları arardık. Ama memleketimizde sosyalizm akımı sofra başı sohbetlerin konusu olmaktan çıkıp halk kitlelerinin malı olan bir eylem haline girme imkânına kavuştuktan sonra bu gevezeliklere bir son vermek, kendimizi allame sanıp, bizimle eş düşüncede olmayanları revizyonizmle suçlamaya kalkışmak huyundan vazgeçme zamanı gelip çatmıştır, sanırız.

V

Neymiş Aybar'ın revizyonizmi? Bazı il kongrelerinde "hürriyetçi sosyalizm"den söz açmış, "sosyalizmin sevimli yüzünü emekçi halka tanıtmalı" diyormuş. Oysa sosyalizmin özünde zaten hürriyetçilik var olduğundan, Aybar gibi konuşmak doktrinden uzaklaşmak, revizyonizme sapmak olurmuş. Hele Parti'nin yetkili kademelerine danışmadan böyle konuşulursa bu, Parti'de kişi hâkimiyetine, merkezi bürokrasiye yol açarmış.

İlk bakışta böyle bir tartışma Parti'nin içerisinde yeni akımların, analizlerin gelişmesine yardımcı olur gibi görünmektedir; çünkü her devrimci partide yeni analiz açılmaları, taktik tartışmaları olağandır. Nitekim, Parti içinde ve dışındaki genç kuşak sosyalistlerini en çok ilgilendiren, düşündüren ve bazılarını tereddüde düşüren de bu konu olmuştur. Gençler bu ilgilerinde ve tereddütlerinde haklıdırlar; çünkü gönül verdikle-

ri, başkoydukları davanın kimlerin elinde yürütüldüğünü, kime inanmak gerektiğini açık seçik öğrenmek ve yargılarını ona göre vermek isterler. Ama TİP'in olağan Büyük Kongresi'nin öncesinde ve sonrasında cereyan eden olaylar göstermiştir ki, sosyalizme ihanet suçlamasında bulunanlar, bilerek ya da bilmeyerek, asıl önemli konuyu yozlaştırmışlar ve tartışmaları iğrenç bir "sen-ben" kavgasına çevirmişlerdir. İçlerinde, bütün geçmiş hizmetlerini bir anda unutturacak kadar yolunu sapıtanlar olduğu gibi, biraz geç de olsa, ayılanlar da görülmüştür. Ne var ki dava hâlâ ortadadır ve eksi kuşak mensuplarının byzantine kavgalarından tiksinip asıl soruya karşılık bulmak isteyen bir gençlik vardır. Biz, şimdi, birkaç kelime ile onlara seslenmek istiyoruz:

Üyesi olduğunuz ya da dışarıdan desteklediğiniz Parti'nin programında, tüzüğünde, felsefesinde aşılmış, eski, yanlış gördüğünüz hususlar mı vardı? Parti stratejisinin dünya ve memleket şartlarına göre yeniden gözden geçirilmesini mi istiyorsunuz? Öyle ise şunu da kabul ediniz ki, bu hayati mesele üç günlük parti kongresinde üstesinden gelinecek bir iş değildir; ciddi, uzun hazırlık ister. Hele büyük seçimlere birkaç ay kala bu davayı ön plana getirmek, Parti'nin zaten sınırlı olan imkânlarını, gücünü dağıtmaktan başka şeye yaramaz. Bugün tüm sosyalistlere düşen ödev, ne kişisel anlaşmazlıkların, ne de doktrin çatışmalarının hiçbir şekline yüz vermeyip, PARTİ'yi ve onun seçimle işbaşına gelmiş organlarını var gücüyle desteklemektir. Türkiye İşçi Partisi'nin uğrayacağı her yenilgi, karşı tarafın eline verilecek her koz, Türkiye'de sol akımı en az yirmi yıl geriye götürecek sonuçları peşinden getirecektir. Asıl bunu anlamayanlar ihanete sapmış olurlar. Önümüzdeki aylarda sol cepheyi bekleyen sınavlardan ancak, el ele vermiş işçi-aydın kadrosunun dayanışması sayesinde yüzümüzün akı ile çıkabileceğimizi bir an unutmamalıyız. Bugünün meselesi budur, yarının meselesi başka olacaktır. Meselelerin önceliğinde hataya düşmek, bilimsel düşünceden ayrılmak olduğu gibi, tarih önünde de büyük sorumluluk yüklenmek demektir. Eski kuşaklar, içinde yetiştikleri korkunç şartların zorlamasıyla bu gibi hatalara sık sık düşmüşlerdir. Fakat bugün sosyalist olmak şerefini taşıyan gençler, Türk toplumunun temel birikiminde kendini göstermeye başlayan imkânları son derece dikkatle kullanmak, teori hovardalıklarından, boşuna dönen çark olmaktan kurtulmak zorundadırlar. Bunun tek yolu da, Parti'nin meşru organları etrafında kenetlenmektir.

CUMHURİYET GAZETESİ
Mahmut Dikerdem

Kıbrıs İçin Tek Çıkar Yol - Kıbrıs Çıkmazı
15 Ocak 1976, Mahmut Dikerdem, Büyükelçi

Çağdaş devletlerin dış politikalarının birtakım değişmez ilkeleri (constante) ve bunun yanında bir takım (variante)'ları yani olayların gelişimine, koşulların değişmesine, dünya konjonktürünün değerlendirilmesine göre biçim alan yönleri vardır. Örneğin, ATATÜRK Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının "evrensel barış, tam bağımsızlık ve devletler arasında hak eşitliği" ilkelerine dayandırmıştır. Bu temel ilkelerden ayrılmadan, başka devletlerle kurulan ilişkileri dünya koşullarına ve ülke yararına göre biçimlendirmek diplomasi sanatının görevidir.

Önemli milli davalarda da durum aynıdır. Bir devlet hayati saydığı bir dava ile karşılaşınca sorunun çözümlenmesi için hangi temel ilkelere dayanacağını iyice saptamak zorundadır. Örneğin, 1955 yılından beri vazgeçilmez bir milli dava niteliğine bürünen Kıbrıs sorununu Türk Hükümetleri şu iki temel ilkeye bağlı kalarak çözmeye çalışmışlardır:

1.Kıbrıs adasının Yunan egemenliğine geçmesini önlemek;

2.Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğini sağlamak.

Yirmi yıldan beri bunalımdan bunalıma sürüklenen Kıbrıs sorununa bulunacak çözüm şekli ne olursa olsun Türkiye bakımından yukarıdaki ilkelerden özveride bulunmak mümkün değildir. Ama bu ilkelerin dışına taşmak da hiç mümkün değildir, sadece tehlikelidir.

Yeni boyutlar kazandı

Düşüncemizi açıklamaya çalışalım: 1974 Temmuzu'nda Nikos Samson'un yaptığı darbe girişimi Kıbrıs sorununa yeni boyutlar kazandırdı. Darbe sırasında işbaşında

bulunan Ecevit Hükümeti Kıbrıs'ta yaratılmak istenen fiili durumu göğüslemeye karar verip on bir yıldır bir türlü kullanılmayan "müdahale hakkı"nı uygulamaya geçince Kıbrıs sorunu nitelik değiştirdi: O zamana değin Türkiye Ada'daki soydaşlarına her çeşit yardımda bulunuyordu ama Kıbrıslı Türklerle "özdeşleşmemişti." "Yavru Vatan" deyimi duygusal bir tanımlama olmaktan öteye henüz geçmemişti. Oysa; Cenevre Konferansı'nın kesilmesiyle birlikte 10 Ağustos'ta başlatılan ikinci barış harekâtı Kıbrıs'ı hukuki değilse bile fiili bakımdan Türkiye'nin bir parçası haline getirmiş oldu. Burada önemli bir noktaya işaret etmek gerekiyor: 1974 Temmuzu'nda girişilen birinci barış harekâtı hiçbir kuşkuya yer vermeyecek kadar meşru idi, çünkü Londra Anlaşmalarının açık seçik hükümlerine dayanıyordu. Türkiye, Garanti Antlaşması'nın verdiği hakkı kullanarak Kıbrıs'ta "bozulan anayasal düzenin geri getirilmesini" üstlenmişti. Bu sadece bir hak değil, bir yükümlülüktü de.

Yükümlülükler

Aynı yükümlülük Yunanistan ve İngiltere'nin de omuzlarında idi. Ama onlar görevlerini yerine getirmekten kaçınmışlardı. İşlerine öyle geliyordu. Böyle bir durumu göz önüne alan Garanti Antlaşması Türkiye'ye tek başına harekete geçmek yetkisini tanımıştı. Fakat işte o kadar... Yani Kıbrıs'ta bozulan anayasal düzenin geri getirilmesini ve Rum yönetimince çiğnenmiş anlaşmaların yeniden yürürlüğe konmasını sağlayacak kadar. Oysa, ikinci barış harekâtının yarattığı durum Türkiye'yi Kıbrıs davasında savunduğu ilkelerden daha öteye, Ada'yı ikiye bölen coğrafi sınırlar çizmek aşamasına kadar götürmüştür. İşler bu noktaya varınca Kıbrıs sorunu artık hukuk kuralları, anlaşma hükümleri çerçevesinden çıkıp Doğu Akdeniz'deki siyasal güçler dengesini de içine alan uluslararası bir bunalım haline gelmiş oluyordu. Uluslararası forumlarda bir devletin eylemi hukuka dayandıkça tüm dünyayı karşısında bulmaz, bulsa bile eylem haklı bir başarı elde etmeye yönelindiği izlenimi verilirse bunun rizikosunu göze almak, sonuçlarına katlanmak, kısacası faturasını ödemek gerekebilir. Askeri harekât bitip de sorunun siyasal yönü bütün ağırlığıyla ortaya çıkınca -ki çıkması kaçınılmazdı- yapayalnız kalacağımızı, dünyayı karşımızda bulacağımızı kestirmek güç değildir.

Hükümetin Tutumu

Böyle bir ortamda, uluslararası anlaşmalara dayanarak müdahale hakkını kullanmış bir Hükümetin giriştiği askeri eylemin meşru siyasal hedeflerini derhal açıklaması, uluslararası adalet ve hakkaniyet kurallarına uygun bir çözüme ulaşmak için ne gibi önerilerde bulunduğunu dünya kamuoyuna duyurması beklenirdi. Zaten o sıralarda Türk ve dünya kamuoyu Kıbrıs sorununun ancak yaraya neşter vurmasını bilen Hükümet tarafından siyasal çözüme ulaştırılacağına son derece inanmıştı. Bu inanç bir Hükümete ne denli onur verirse o kadar da sorumluluk yükler. Oysa görülen ne oldu?

Hükümetin bir kanadı Kıbrıs'ı "fethetmek" düşlerine kendini kaptırırken, öteki kanadı da, iç politika hesaplarıyla, yeni bir koalisyon oluşturma peşine düştü. Böylece yitirilen değerli günler, aylar sonunda, Kıbrıs davası denilen kördüğümü çözmek için kılıcını çekmiş bir Hükümet kılıcı yeniden kınına yerleştirip işbaşından ayrılınca Türkiye'de uzun süren Hükümet bunalımları ve bir çeşit iktidar boşluğu ortaya çıktı.

Rum tarafı ve makarios

Bu durumun iki bakımdan Kıbrıs sorununu yeni çıkmazlara sürüklediği söylenebilir: Birincisi, önemi -siyasal bakımdan- Kıbrıs'a çıkarma yapmak kadar büyük olan bir öğenin devreye girmesi, yani Makarios'un Ada'ya dönmüş olmasıdır. Yunanistan'da faşist cuntanın devrilip Karamanlis'in iktidara geçmesinde barış harekâtımız ne denli etken olduysa, askeri müdahalenin bitiminden hemen sonra, Türkiye'de bir iktidar boşluğu yaratılması da Makarios'un Lefkoşe'de Başkanlık Sarayı'na yerleşip duruma hakim olmasını o derece kolaylaştırmıştır. Şimdi artık istesek de istemesek de toplumlararası müzakerelerde Rum tarafı Makarios'un direktiflerinden kıl payı kadar bile ayrılamayacak, Klerides'e yakıştırılan uzlaştırıcı tutumun pratikte bir değeri bulunmayacaktır.

Dış ilişkiler

Kıbrıs'ta siyasal çözümün gecikmesi dış ilişkilerimizi başka bir yönden de etkilemiş, kimi büyük devletlere Türkiye üzerinde gittikçe yoğunlaşan baskılar yapma olanağını vermiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı'na yeşil ışık yaktığı iddiasıyla Yunanlıların düşmanlığını üzerine çeken bir büyük devlet, harekâtın bitiminden birkaç ay sonra Türkiye'ye silah ambargosu uygulamak gibi çok ağır kararlar almaya yönelebilmiştir. Bu büyük devletin 1974 Ağustosundaki tutumu ile 1975 Şubatındaki tutumu arasında görülen çelişkiyi, yasama meclisiyle yürütme organı arasındaki çekişmelere, Yunan "lobi"sinin etkinliği ya da haşhaş yasağının kaldırılması gibi nedenlere bağlamak -kanımızca- sorunlara yüzeysel bir yaklaşımda bulunmaktan öteye geçemez. Daha geniş ve gerçekçi bir açıdan bakılınca görülen şudur: 1974 Ağustosu'nda Türkiye Yakın Doğu'da prestiji yükselmekte olan bir devlet görünümünde idi. Bunun nedeni ise askeri bakımdan üstün başarılı bir hareketi sonuçlandırmış olmasından değil, bağımsız, kararlı, tutarlı ve uluslararası hukuka saygılı bir politikaya yönelik izlenimini dünyaya vermiş olmasından kaynaklanıyordu. Türkiye'nin bölgede -ve daha geniş olarak- bağlantısız ülkeler nezdinde kazanmaya başladığı saygınlığı kendi nüfuz ve kârları için zararlı görenlerin bize karşı bir "gözdağı verme" girişiminde bulunmaları doğaldı.

"Gözdağı verme" operasyonu

"Gözdağı verme" operasyonu kimi zaman açıkça yapılmıştır. Şili'de ve dünyanın birçok köşelerinde denenmiş yöntemler olarak uygulanabilir. Kimi zaman ise -Türkiye'ye karşı olduğu gibi gizlenmesine gerek görülmeyen sert ve kaba müdahalelere başvuru-

lur. Müdahalenin biçimi ve dozu, tehlikeye girdiği görülen nüfuz ve çıkarların büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Ortadoğu'daki yabancı çıkarların önemini ise ayrıca anlatmaya gerek yoktur, sanırız.

Eldeki kozlar

Bir büyük devletin -adını da verelim- ABD'nin Kıbrıs işine açıkça ve pervasızca el koymasını, buna karşılık ise bir büyük devletin -Sovyetler Birliği'nin- pasif bir konum içinde görünmesini kimi siyasi yorumcular Moskova'nın gizli bir anlaşma ile Kıbrıs sorununun çözümünü Amerika'ya bıraktığı biçiminde yorumlamaktadırlar. Kanımızca bu iki bakımdan gerçeklere aykırı düşmektedir: Birincisi, Sovyetler Birliği Kıbrıs politikasında temelde bir değişiklik olamayacağını, Kıbrıs devletinin mutlak egemenliği ve toprak bütünlüğünü savunmaya devam edeceğini ve Makarios'u bu devletin tek meşru başkanı olarak tanıdığını Ankara'ya ilk fırsatta ve yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde bildirmiştir. Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye'yi ziyareti sırasında yayınlanan ortak bildiride de Moskova'nın Kıbrıs siyasetinde herhangi bir değişiklik belirtisi görülmemiştir. Öte yandan, Kıbrıs'ın Amerika ile Sovyetler Birliği arasında pazarlık konusu yapıldığı bir an için varsayılsa bile, Kıbrıs sorununu Akdeniz'de hayati çıkarları bulunan öteki devletlere kabul ettirmek olasılığı zayıftır. Nitekim, yoğun çabalar sonucunda gerçekleşen Sedat-Kissinger ara anlaşmasına Suriye'nin karşı çıkması bütün hesapları altüst etmiş, Moskova'nın anlaşmaya razı görünmesi Suriye Başkanı Hafız Esad'ın tutumunu değiştirmeye yetmemiştir. Makarios'un elinde de, sonuna kadar kullanacağı kuşku götürmeyen, benzeri kozlar vardır.

Makarios Politikası

Oysa, dış politika yorumcusu Ali Sirmen'in 12 Ocak'ta *Cumhuriyet*'te yayınlanan yazısında isabetle belirttiği gibi, Makarios politikasının en zayıf tarafı, bir yandan adanın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü şampiyonluğunu ve öte yandan İngiliz üslerine karşı çıkmaması ve el altından Amerikalılara yeni üsler vermiş olmasıdır. Bu ikiyüzlü siyaseti dünya kamuoyunda mahkûm ettirmek için Türkiye ve Kıbrıs Türk yönetiminin "tüm yabancı üslerden bağımsız devlet" formülüne sarılmaları gerekmez mi?

Yukarıda yazdıklarımız yakın geçmişe dönük değildir. İleriye bakınca görülür ki, Kıbrıs sorununun bugün vardığı aşamada en büyük zorluk Ada'daki Türk yönetiminin istekleri, özlemleri, kısacası Türkiye'den bekledikleri Hükümetlerinin bu davada öteden beri savunduğu politikalar arasındaki uyumsuzluktan ileri gelmektedir. Şöyle ki: Rauf Denktaş'a göre, Marakios'un değişmeyen emeli ENOSİS'tir ve bu yolu tıkayacak bir çözüme Başpiskopos'u razı etmesi olanaksızdır. Bu görüş aslında Denktaş'ın başka bir düşüncesini yansıtmaktadır. ENOSİS'i kesinlikle önlemenin güvencesi Kıbrıslı Türklerin şimdi sahip oldukları topraklar üzerinde egemen ve Rumlardan tamamen

bağımsız yaşamasının Türkiye tarafından sağlanmasıdır.

Ada'nın Taksimi

Bunun kısa adı ise Bağımsız Türk Devleti, yani Ada'nın taksimidir. Denktaş bunu henüz açıkça söyleyemiyor, çünkü Türk Hükümetlerinin benimseyip dünyaya ilan ettikleri Kıbrıs politikasına ters düşeceğini biliyor. Fakat toplumlararası görüşmeler başlayınca Rum tarafının federal devlet statüsü ve mülteciler konusunda bir sürü güçlükler çıkaracağını hesaba kattığından, Türkiye'nin bunca fedakârlığı göze aldıktan sonra er geç Bağımsız Kıbrıs Türk Devletinin kurulmasını desteklemek zorunda kalacağına inanıyor.

Değişen Taktik

Gerçekten de, Makarios'un öteden beri savunduğu "çoğunluk yönetir, azınlık ona uyar, başka türlü bağımsız devlet olmaz" savuna bağlı kalarak aşırı bulacağı Türk isteklerini reddedeceği ve Türkiye'yi Kıbrıs'ın bölünmesini önerir duruma düşürmeye çalışacağı düşünülebilir. Böyle bir durum ortaya çıkarsa Makarios BM Genel Kurulunun kararlarına dayanarak sorunu Güvenlik Konseyi'ne götürüp bağımsız Kıbrıs devleti toprakları üzerindeki yabancı işgaline son verilmesini isteyebilir. Makarios bunu toplumlararası görüşmelere başlamanın ön şartı olarak ileri sürmeyi denemiş ise de, Amerikan şemsiyesi altında bir araya getirilen Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarının iki ülke arasındaki gerginliği hafifletmeye yönelik çabalarını sabote ettiği izlenimini vermemek için taktik değiştirmiş ve Rum tarafının görüşmelere hazır olduğu havasını yaratmıştır.

İki Bölgeli Federasyon

Buna karşı Denktaş, Türk tarafına danışılmadan toplumlararası görüşmelere başlama tarihinin saptanamayacağını ileri sürmüş, arkasından da: "iki bölgeli federasyon kabul edilmezse tek seçeneğimiz Türkiye ile birleşmektir" demiştir. Anlaşılıyor ki, Denktaş yönetimi toplumlararası görüşmelerden bir sonuç beklememekte, tek güvenceyi Kıbrıs'taki Türk askeri varlığının sürekliliğinde görmekte, "tüm yabancı üslerden arınmış bağımsız bir devlet" formülünden ise hiç söz etmemektedir.

Yunan Üssü

Oysa bu formülü içermeyen hiçbir çözüm tarafsız dünyanın gözünde geçerli sayılmayacaktır. Başka bir deyimle, Kuzeyde Türk ve Güneyde Yunan askeri gücüne dayanan, birbirinden kopuk iki toplumlu bir devlet teorisi kimseden destek bulmayacak çünkü bunun Ada'yı Türkiye ile Yunanistan arasında bölüşmek demek olduğunu dünyaya anlatmakta Makarios güçlük çekmeyecektir. Kaldı ki, böyle bir çözümün Türkiye'ye yarar sağlamayacağı, tersine, Kıbrıs'ın büyük parçasının Yunan üssü haline gelmesine yol açarak güvenliğimizi olumsuz yönde etkileyeceği bilinmektedir.

Gerçekçi Bir Yaklaşım

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Kıbrıs çıkmazına gerçekçi bir yaklaşımın ne büyük devletlerin kolluğu altına sığınmak ne de uluslararası adalet ve hakkaniyet kurallarının dışına çıkmak olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye ve Yunanistan için bu böyle olduğu gibi, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının da salt anavatanlarının askersel ya da siyasal gücüne güvenmeleri kalıcı bir çözüm bulmak için çıkar yol değildir. Kıbrıs bundan on beş yıl önce bir takım zorlamalarla dünyaya gelmiş sakat bir çocuğa benzese bile bugün artık varlığı yadsınamayacak bağımsız ve egemen bir devlettir. Bunu böylece kabul edip, sihirli formüller aranacak yerde, tüm yabancı üslerden ve askerlerden arındırılarak bir süre Birleşmiş Milletler denetimi altında işleyecek federatif bir sistemin kurulmasına her iki toplumun çaba göstermeleri, aynı Ada üzerinde yaşamlarını sürdürmeye kararlı iseler geçmişi unutarak ileriye bakmaları tek çıkar yol gibi görünmektedir. Bu yol belki uzundur, çetindir ama Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin haklı isteklerini dünya kamuoyuna kabul ettirebilmenin yolu budur. Hamaset edebiyatına kapılıp da "Dünya kamuoyu da neymiş?", ya da "Birleşmiş Milletler kararları da ne oluyormuş?" tarzında bir davranış içine girmenin Türkiye'ye hiçbir şey kazandırmayacağını ve sonunda gerçeklerin katı yüzüyle karşı karşıya bırakacağını bilmekte, İnönü'nün ünlü deyimiyle "sayısız yararlar vardır."

Yunan Hükümeti'nin Tutumu Türk Kamuoyunda Kuşkular Yaratmıştır...

19 Ağustos 1976

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler son yirmi yılın en bunalımlı dönemini yaşamaktadır. İki ülke arasında "savaş olasılığı" Türkiye'de değilse bile Yunanistan'da güncel konu haline gelmiş, basında olduğu kadar en yetkili çevrelerde de savaşın kaçınılmazlığından rahatça söz edilmeye başlanmıştır. Gerçi ABD Dışişleri Bakanı bir Türk-Yunan savaşının "meşru bir dayanağı olmadığını" söylemiştir ama savaşların kimi zaman yasal dayanaktan yoksun olarak da patlak verdiğinin tarihte örnekleri çoktur. Ayrıca, bir devlet savaşa karar vermişse onun nedenini icadetmek de elindedir. Nitekim, 1967 yılında Mısır Başkanı Cemal Abdülnâsır, Akaba Körfezi'nin kapatılmasını İsrail'e karşı savaş nedeni (Casus belli) sayacağını açıklamış, ertesi gün de İsrail bu demece dayanarak "Altı Gün Savaşı"nı başlatmıştır. Dr.Kissinger de herhalde (casus belli) sayılacak bir durum yaratmaması için Türkiye ve Yunanistan'a uyarıda bulunmak istemiştir. Aslında ABD Dışişleri Bakanı'nın sözleri Türk resmi görüşünü doğrular niteliktedir, çünkü Türkiye Ege'de Yunan egemenlik haklarını ihlal edici ve dolayısıyla askeri bir müdahaleye meşru dayanak sağlayıcı hiçbir harekette bulunmadığını, HORA gemisinin henüz hukuki statüsü belirlenmemiş alanlarda araştırma yaptığını ısrarla belirtmiştir.

Yunan İddiaları

Türk-Yunan ilişkileri bundan önce de birkaç kez Kıbrıs sorunu yüzünden ciddi bunalımlardan geçmiştir. Yunanlılara göre bugün varılan yüksek gerilim aşaması, 1974 Temmuz-Ağustosunda yapılan Kıbrıs askeri harekâtından kaynaklanmaktadır. Yunan iddiası, Türkiye'nin 1974 yazında Kıbrıs'ta yarattığı "fiili durum"u şimdi de Ege'de yineleme peşinde olduğu şeklindedir. Atina dünya kamuoyunu Türkiye'nin saldırganlık ve yayılma emellerine karşı kendisini savunma durumunda olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Bu propaganda Yunanistan Başbakanı'nın Türkiye'yi dünya kamuoyuna

şikâyet etmesi ve arkasından da uluslararası kuruluşları harekete geçirmesiyle doruğuna ulaşmıştır. Bay Karamanlis demek istemiştir ki, Türkiye nasıl iki yıl önce Kıbrıs'ı bahane ile işgal etmişse, bugün de Ege sularında Yunan egemenlik haklarını çiğnemeye kalkışmaktadır ve eğer durdurulmazsa yarın Oniki Ada'ya taarruz edecektir.

Yunan Başbakanı'nın Türkiye'yi saldırgan, Yunanistan'ı ise "mazlum" göstermek için seçtiği zaman, kabul edilmeli ki, iyi ayarlanmıştır: Kıbrıs sorununun siyasal çözümü henüz ufukta görünmemekte, Kıbrıs Türk Federe Devleti bağımsızlığını ilan için sabırsızlanmaktadır. Amerika'nın silah ambargosu Türkiye'nin ulusal savunma sisteminde ciddi problemler yaratarak sürüp gitmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu Yunanistan'ı tam üyeliğe kabule hazırlanırken, Türkiye'ye kimi Afrika ülkelerine tanıdığı ayrıcalıkları bile çok görerek tercihini açıkça ortaya koymaktadır. Hatta Fransa Cumhurbaşkanı "Avrupa'nın sınırları Yunanistan'da biter" diyebilmektedir. Böyle bir ortamın hem becerikli Yunan devlet adamları ve diplomatlarının, hem de bir Türk-Yunan savaşından çıkar uman çevrelerin Türkiye'yi savaş tahrikçisi gibi göstererek büsbütün yalnızlığa itmek girişiminde bulunmalarına elverişlidir. Bu nedenledir ki, Yunan propagandası Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginliği son iki yılın olaylarına bağlamaya ve daha gerilere gitmemeye özen göstermektedir.

Tarih, iddiaları doğrulamıyor

Oysa, her türlü duygusal tepkiler bir yana bırakılarak salt objektif açıdan bakıldığında, Türk-Yunan ilişkilerinde kötüye gidişin 1974'den çok daha eskilere uzandığı görülür: İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi işgaline kahramanca direnen Yunan halkını Müttefik Devletler ödüllendirmek istemişler ve 1946 Paris Barış Konferansı'nda Ege'nin 12 adasını İtalya'dan alarak Yunanistan'a vermişlerdi. Türkiye bu karara karşı çıkmadığı gibi, savaşın sonlarına doğru işgal ettiği yerlerden atılmaya başlayan Nazi Almanyası'nın 12 adayı bize peşkeş çekme önerisini de geri çevirmişti. Daha Lozan Antlaşması'nın çetin müzakereleri sırasında, görkemli bir Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle çıkan Türkiye'nin tüm çabalarına karşın Ege'deki adaların Yunanistan ile İtalya arasında paylaşılmasına engel olamayacağını anlayan İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Müttefikler arasında başlayan toprak pazarlıklarına Türkiye'nin katılmasını sakıncalı bulmuş ve Milli Misak sınırları dışına taşmanın Türkiye'ye yarardan çok zarar vereceğini düşünerek, bugün hâlâ eleştirilen bir kararla Türkiye'nin 12 ada üzerinde hak iddia etmediğini, ancak Anadolu kıyılarına yakın adaların silahtan yalıtlanmasını (tecrid edilmesini) istediğini Müttefiklere duyurmuştu. Böylece İnönü hem Lozan Antlaşması'nın ruhuna sadık kalmak, hem de Atatürk ile Venizelos tarafından temelleri atılan dostluğa yüce selefi kadar değer verdiğini göstermek istemişti. Belki de "Garp Cephesi Komutanı" Ulusal Kurtuluş Savaşımızın emperyalist devletlere ve şoven Yunan milliyetçilerine hiç olmazsa birkaç kuşak boyunca unutamayacakları bir ders vermiş olduğunu da hesaba katmıştı.

Şovenizmin kabaran iştahası

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan'a egemen olan siyasal güçler, Yunan halkının barış içinde yaşama özlemini ve yakın tarihin acı anılarını göz önünde tutacak yerde, ne devletin gücüne ne de çağın gerçeklerine uygun düşen iddialı bir dış politikaya kendilerini kaptırdılar. Oniki adanın İtalya'dan alınıp Yunanistan'a verilmesi Elen şovenizminin iştahasını kabartmış olacak ki, bizdeki Turancılık ve Pan-Türkizmin Yunanca karşılığı olan Megalo İdea (Büyük Ülkü) düşlerinin Yunanistan'da canlandığı görüldü.

Bu çağdışı hayaller yalnız Türkiye'yi değil Yunanistan'ın öteki komşularını da tedirgin ediyordu. Gerçi 1951 yılında Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Anlaşması'na birlikte kabul edilmeleriyle Türk-Yunan ilişkilerinde geçici bir düzelme görüldü, çünkü Yunanistan'ın Türkiye'nin güvenliği bakımından tehlike olmaktan çıkıp bir müttefik durumuna girdiği sanıldı. Hatta bu kısa süren balayı döneminde Demokrat Parti'nin ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü "Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir sorun yoktur" tarzında bir demeç verecek kadar Yunanlılara "rüşveti kelâmiye'de bulundu. Fakat iki ülke arasındaki ilişkilerin NATO Paktı içinde bile sağlam dostluk ve işbirliği temelleri üzerine oturmadığı, Kıbrıs sorunu ciddi olarak ortaya çıkınca anlaşıldı. Lozan Antlaşması'yla kurulmuş Doğu Akdeniz dengesinin Türkiye için hayati önem taşıdığını ve bu dengenin kilit mevkiinde Kıbrıs'ın bulunduğunu bildikleri halde Yunanlılar, önce dolaylı yollardan sonra da açıkça, Kıbrıs'ı "Elen dünyası"na katmaya çalıştılar. Ege'nin stratejik değeri yüksek tüm adalarına egemen olmasına rağmen bununla yetinmeyen Yunanistan Kıbrıs'ı da ele geçirmeye kalkışınca, iki NATO müttefikinin ilişkileri sürekli bir güven bunalımına girmiş oldu. 1955 yılından başlayarak bugüne dek süregelen bunalımın baş sorumlusu, ENOSİS akımını desteklemekte ısrar gösteren Yunan Hükümetleridir. Onlar Lozan Antlaşmasının kurduğu düzene saygılı kalsalar ve Zürih-Londra Anlaşmalarının ürünü olan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na Almanların Weimar Anayasası'na hazırladıkları akıbeti uygulamayı düşünmeselerdi, ikili ilişkiler bugün vardığı noktaya gelmezdi.

Bu zorunlu hatırlatma bizi asıl güncel ve önemli konumuza getirmek içindi: Bugün en düşük düzeye inmiş bulunan ilişkiler nasıl düzelebilir ve iki ülke arasındaki tehlikeli gerginlik kopma noktasına gelmeden nasıl onarılabilir?

Sakat Girişimler

Her şeyden önce, Yunan Hükümetinin son haftalardaki tutumunun Türk kamuoyunda şu kuşkuyu yarattığını vurgulayalım: Yunanistan Kıbrıs yenilgisini hazmedememekte, bundan duyduğu eziklikle bahaneler icad ederek Türkiye'den öcalmayı amaçlamaktadır. Bu kuşkuyu Yunan Hükümeti hâlâ dağıtamamış, tersine, Dışişleri Bakanı Dimitros Bitsios'un BM Güvenlik Konseyi'ndeki konuşmaları daha da güçlenmiştir.

Gerçekten de, silahsız bir bilimsel araştırma gemisinin Yunan karasuları dışına gönderilmesini "saldırganlık" ve "savaş kışkırtıcılığı" ile nitelendirmesi Yunanistan'ın gerçek niyetleri hakkında ciddi kuşkular uyandırmış ve Türkiye'de normal ölçüleri aşan bir tepkiye neden olmuştur. Sinirler o kadar gerilmiştir ki, HORA gemisi savaş yapmak üzere sefere çıkan bir harp filosu gibi limanlarımızdan uğurlanıp karşılanmıştır. Kısacası, Ege sularında sismik araştırma yaptığı için Türkiye'ye karşı dünyayı ayağa kaldırma çabalarının sağlıksız bir girişim olduğu ve Türk Hükümetini katı davranışlara doğru ittiği anlaşılmıştır. Yunan devlet adamlarının katı davranışlarının bu gerçeği önceden algılayacak (idrak edecek) kadar basiret ve tecrübeye sahip oldukları bilindiğinden, içeride ve dışarıda onları bu sakat girişime iteleyen güçlerin varlığından kuşku duyulabilir. Türk-Yunan ilişkilerinin geleceği bakımından en büyük tehlike de burada yatmaktadır. Yine de biz iyimser bir yoruma yatkın olarak temenni edelim ki, Karamanlis Hükümeti uluslararası kuruluşlara başvurmakla ülkesindeki serüven heveslilerinin olduğu kadar dış tahrikçilerin de planlarını bozmayı amaçlamış olsun. Aksini düşünmek, Yunanistan'ın Türkiye ile bir "genel hesaplaşma"ya doğru tırmandığına inanmak olur ki böyle bir hareketin sonuçlarını göğüsleyecek Hükümetin başına Karamanlis değil Yunan Cuntacıları yaraşır.

Gerçekçi Tutum

Herşeye rağmen Karamanlis Hükümetinin barışı koruma çabası içinde bulunduğu varsayımından kalkarak, Türkiye'nin de bunalımın giderilmesinde ne gibi katkıları olacağını düşünebiliriz: Türkiye'nin güvenliğini hedef alan Yunan girişimleri karşısında Ankara'nın Yunanlıları baş başa görüşmeye zorlamak eğilimine ağırlık verdiği görülmektedir. Dışişleri Bakanı Çağlayangil New York'ta Ege konusunun siyasi boyutları olduğunu ve kendine özgü durumu dolayısıyla Ege'de genel hukuk kuralları uygulanamayacağından sorunun ancak yüksek düzeyde görüşmelerle çözümlenebileceğini söylemiştir. Zaten öteden beri Çağlanyangil'in Yunanlılara -kendi deyimiyle- bir "Package Deal = Paket Anlaşması" önerisinde bulunduğu bilinmektedir. Paket anlaşması iki ülke arasında askıda bulunan tüm sorunların bir arada ele alınarak çözümlenmesini öngörmektedir. Ana muhalefet partisi lideri de son Amerika gezisi sırasında bu görüşü destekleştir. Ecevit "Türkiye ile Yunanistan'ın tüm sorunlarını kendi aralarında ele almaları durumunda dostluk ilişkileri kurmalarının güç olmayacağını" belirtmiş ve en üst düzeyde ikili görüşme yapılmasını önermiştir.

Bu yöntem belki çok çekici görünebilir ama bugünkü koşullar altında gerçekçi ve sonuç verici olacağına inanmak güçtür. Zira Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık konularının bir bölümü (Kıbrıs, Ege adalarının silahlanması, Batı Trakya Türkleri) ikili görüşmelerle çözüme kavuşsa bile, Ege denizindeki egemenlik hakları, karasularının sınırı, kıta sahanlığı gibi devletlerarası hukukun kapsamına giren ve Türkiye

ile Yunanistan'ın dışındaki devletlerin de çıkarlarını ve Montreux Antlaşması'nı ilgilendiren konuların baş başa verilerek sonuca bağlanması mümkün görünmemektedir. Sovyetlerin Ankara ve Atina nezdindeki son girişimleri bu düşünceyi doğrulamaktadır. Kaldı ki, bu tür sorunları "usulüne uygun olmak" kaydıyla uluslararası kuruluşların önüne götürmek her devletin hakkıdır ve Türkiye'nin bu yola girmekten kaçındığı izlenimi vermek kendi yararına olamaz.

Büyük bunalımlar insanları olağanüstü çareler aramaya yöneltir, fakat devletlerarası ilişkilerde akılcı ve gerçekçi yoldan ayrılmamak esastır. Belki bugün için -Abdi İpekçi'nin dilediği gibi- Yunanlılardan "yeni bir Lozan anlayışı içinde masaya oturmaları"nı beklemek aşırı bir iyimserlik sayılabilir. Fakat akıl yolundan ayrılınmamasını ve her iki ülke halkının barış, özgürlük ve işbirliği içinde yaşama özleminde olduklarının bir an bile unutulmamasını istemek hem hakkımız, hem de ödevimizdir.

Kıbrıs: Nasıl bir Çözüm?

11 Kasım 1976

Kıbrıs konusunda haklı olduğumuz zaman güçlülüğümüzü kanıtlayamamış, güçlü olduğumuz zaman da haklılığımıza dünyayı inandıramamışızdır.

İki somut örnek bu düşünceyi daha iyi açıklayacaktır: 1963 yılının Aralık ayında Grivas'ın çeteleri Kıbrıs Türkleri üzerinde bir soykırımı girişiminde bulundular. Rum tedhişçileri Türk evlerini basarak genç, ihtiyar önlerine kim çıkarsa öldürdüler. Bu düpedüz insanlığa karşı işlenmiş bir cinayetti ve Türkiye'ye soydaşlarının can ve mal güvenliğini korumak üzere harekete geçmek hakkını tam anlamıyla veriyordu. Zürih ve Londra anlaşmalarına ek "Garanti Anlaşması"nın öngördüğü müdahale hakkının kullanılması için bundan daha elverişli, uluslararası hukuka daha uygun bir durum olamazdı. Askeri bir müdahalede bulunmak, 1963'ün "Kanlı Noel haftası"nda Türkiye'nin tartışılmaz hakkı idi. Ama Türkiye böyle bir müdahalede bulunmayı göze alacak kadar güçlü mü idi? Müdahale edemediğimize bakılırsa hayır, değildi. Ya çıkarma gemimiz yoktu, ya da yabancı bir devletin hareketimizi önlemesinden çekiniyorduk. Sebep ne olursa olsun, haklılıkla güçlülük bir araya gelemediğinden, 1963 yılı sonunda üç bin kişilik bir kuvvetle başarılacak bir hareketi onbir yıl sonra 40 bin kişilik bir kuvvetle yapmak zorunda kaldık.

1974 Temmuzu'nda durum tam tersine döndü. Türkiye, birkaç hafta ara ile başardığı iki mükemmel askeri hareketle güçlülüğünü gösterdi. Fakat bu kez de askeri harekâtın gerçek hedeflerini yani haklılığını dünyaya anlatmakta hem geç kalındı, hem de beceriksiz davranıldı. İkinci Cenevre Konferansı'nın kesildiği ve İkinci Barış Harekâtı'nın başlatıldığı 14 Ağustos 1974 Çarşamba günü bütün dünyanın kuşku ve güvensizliğinin nasıl üzerimize çevrildiğini M.Ali Birand, *"Otuz Sıcak Gün"* adlı kitabında dramatik biçimde anlatmaktadır. O sabah, Dışişleri Bakanı Turan Güneş Cenevre'de yüzden fazla yabancı gazetecinin karşısında, Türkiye'ye duyulan kuşku, hatta düşmanlık havasına tanık olmuştur. Demek ki, güçlülüğünü kanıtlayan Türk Hükümetini 14 Ağustos 1974 tarihinde ivedili bir görev bekliyordu: haklılığını da kanıtlamak, hem de çok çabuk, Yunanlılara değişmekte olan havayı istismar fırsatını bırakmadan.

Oysa, tam o sırada, askeri harekâtı başlatmış olan Hükümet kendi içinden çatlaya-

rak iktidarı bırakıyor, Türkiye'de aylarca süren Hükümet bunalımları dönemi başlıyor, art arda işbaşına gelen Hükümetler ise akıl almaz bir tutarsızlık ve beceriksizlik zincirini oluşturmakta sanki birbirleriyle yarış ediyorlardı. Dünya kamuoyu -müttefiklerimiz dahil- artık bizim için yitirilmiş, Türk askeri müdahalesinin Kıbrıs'ta bir olup bitti yaratmak, Adayı fiilen ikiye bölmekten başka amacı bulunmadığı düşüncesi zihinlere yerleşmişti.

Günümüze kadar süregelen bu duruma son vermek ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta ne gibi bir siyasal çözüm aradığını dünya kamuoyuna anlatmak elbette Hükümetlerin görevidir. Ancak, Hükümetin bu görevinin yanında hepimize düşen ödev, doğruluğuna, geçerliliğine inandığımız çözüm yolları üzerindeki düşüncelerimizi Türk kamuoyunun dikkatine sunmaktır.

Kıbrıs Davamızın Hedefleri

Kıbrıs sorunu hiçbir Hükümetin tek başına sahip çıkabileceği bir dava, başka bir deyişle, belirli bir Hükümetçe saptanmış bir politikanın ürünü olmamıştır. Kıbrıs davasında Türkiye'nin amaç ve hedeflerini, gelip geçen hükümetlerin tutum ve programları değil, Türk Devletinin dış politika ilkeleri belirler. Bunun içindir ki, örneğin bir hükümet çıkıp da "ENOSİS'e razıyım" diyemeyeceği gibi, başka bir Hükümet de "Kıbrıs'ın Türk topraklarına katılmasını istiyorum" diyemez. Çünkü her iki halde de devletin dış politika ilkeleri saptırılmış olur. Ülkenin hayati çıkarlarını ilgilendiren her konuda olduğu gibi Kıbrıs davasında da hükümetlerin izleyeceği siyasetin hedefleri devletin dayandığı dış politika ilkeleriyle sınırlıdır.

Kıbrıs konusunda bir hükümetin tutumu kendinden önceki Hükümetlerin tutumlarından farklı olabilmiş ama Türk devletinin Kıbrıs politikasının temel ilkeleri değişmemiştir. Nedir bu ilkeler? "*Kıbrıs Çıkmazı*" başlıklı yazımda Türk devletinin Kıbrıs politikasının şu iki amaca yönelik olduğunu belirtmiştim:

-Adanın Yunan egemenliğine geçmesini önlemek.

-Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğini sağlamak.

Bu iki hedefi devlet politikası haline getiren, Türk halkına mal eden etken ise yeni Türk devletinin kuruluşunu belgeleyen Lozan Barış Antlaşması'dır. Gerçekten de, görkemli bir Kurtuluş Savaşı sonunda Batılı emperyalist devletler ve onların maşalığını yapmış olan Yunanistan'la imzalanan Lozan Antlaşması Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir dengenin kurulmasını sağlamış, Kıbrıs Adası'nı da bu dengenin kilit taşı haline getirmiştir.

Lozan Antlaşması'yla Doğu Akdeniz'de kurulan denge İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar korunabilmiştir. Ne var ki, bu süre içinde İngiliz yönetiminin özendirmesi sonucunda hızlanan Rum göçü Kıbrıs'taki nüfus oranını Türkler aleyhine değiştirmiş, savaşın bitiminde Ege denizindeki oniki adanınYunanistan'a verilmesi ise Yunanlıla-

rın iştahasını kabartmış, gözlerini Kıbrıs'a dikmelerine vesile vermiştir. Fakat Yunan Hükümeti yine de Lozan'da kurulan dengeyi açıkça bozma girişiminde bulunamamış, Kıbrıs'ı dolaylı olarak ele geçirmeyi tasarlamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ada'daki durum Yunanistan'ın varmak istediği hedef için çok elverişlidir. İngiltere İmparatorluğu sömürgelerini tasfiyeye, yüzyıllar boyunca sömürdüğü topraklardan dışarı itilmeye başlanmıştır. Kıbrıs bu topraklardan biridir ve orada yaşayan Rumlar İngilizlere karşı savaş açmışlardır. Kıbrıslı Türkler ise İngiltere'den henüz umut kesmedikleri, daha doğrusu, Kıbrıs Türk toplumuna egemen olan çevreler sınıfsal ve kişisel çıkarlarıyla İngiliz yönetimine bağlı oldukları için Rumların sömürge idaresine açtığı yıpratma savaşına katılmamışlardır. Ne vakit ki EOKA'nın İngilizleri bezdirmek üzere olduğu ve Rumların asıl amacının Yunanistan'la birleşmeye yöneldiği anlaşılmıştır, ancak ondan sonra gözler anavatana çevrilmiş, tüm umutlar Türkiye'ye bağlanmıştır. Başta Dr.Fazıl Küçük ve Faiz Kaymak olmak üzere Kıbrıs Türk toplumu temsilcileri Ankara'ya gelmeye başlamış, öte yandan da İstanbul'daki büyük bir gazete "Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır" sloganı ile geniş bir kampanya açmıştır.

İşte bu koşullar altında bile Türk Devleti'nin Kıbrıs politikası Lozan Antlaşması'nın ruh ve anlamına sadık kalmasını bilmiş, Makarios ile Yunan Hükümetlerinin taktiklerine, karşı-taktiklerle cevap verilmesine rağmen Türkiye Kıbrıs sorunundaki ana hedeflerini gözden kaçırmamaya özen göstermiştir. Örneğin, Yunan Hükümetlerinin ENOSİS kapısını açmak için ileri sürdükleri ve BM Anayasası'nın ikinci maddesinde ezilmiş ulusların kutsal bir hakkı olarak kabul edilen "Self-Determination" yani halkların kendi geleceğini kendisi tayin etme ilkesine Türkiye: (Lozan'da tarafların serbest rızasıyla kurulan denge bozulamaz) tezi ile karşılık vermiş ve Makarios'un dayanmak istediği "Çoğunluk yönetir, azınlık ona uyar" iddiasına da (Kıbrıslı Türkler azınlık değil, Ada'nın asli unsurudur) diyerek karşı çıkabilmiştir. Türkiye bu tutumunun haklılığını Kıbrıs sorunu uluslararası nitelik kazandığından beri dünyaya iyice anlatabilmiş midir? O, ayrı bir meseledir. Burada önemli olan Türkiye'nin önce Lozan Antlaşması'ndan, Kıbrıs'ın bağımsız devlet haline gelmesinden sonra da Zürih-Londra Anlaşmalarından kaynaklanan ve kurucu üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletler Temel Yasası'ndan esinlenen Kıbrıs politikasının değişmediğini göstermesidir.

1974 Temmuzundan Sonra

Oysa 1974 Temmuzu'ndan bu yana, özellikle Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşundan beri kaydedilen gelişmeler Türkiye'nin Kıbrıs davasındaki hedeflerinin yeni boyutlara ulaştığı izlenimini uyandıracak niteliktedir. Kıbrıs'ta Türk müdahalesinden sonra BM'de alınan bütün kararlar Türkiye'nin o zamana dek Yunanlılarla Rum yönetimine kabul ettiremediği bir gerçeği tescil etmiştir: Kıbrıs adası Yunanistan'ın olmayacaktır! Böylece, Kıbrıs davasında Türkiye'nin birinci hedefi gerçekleşmiş bulunmakta-

dır. Artık ne Yunanistan, ne de Kıbrıslı Rumlar Ada'nın Hellen dünyasının bir parçası olduğunu ileri sürecek durumda değillerdir.

Türkiye'nin Kıbrıs davasındaki ikinci hedefi ise Ada'daki soydaşlarının meşru haklarını güvence altına almaktır. İşte burada Kıbrıs sorununun can alacak noktasına, bugünkü karmaşık durumun temel nedenine değinmiş oluyoruz. 1963 yılı sonlarının "Kanlı Noel" haftasından 1974 Temmuzu'na dek Türkler Rum yönetiminin her çeşit baskı, sindirme ve bezdirme girişimlerine göğüs germek zorunda kalmışlardır. Bu ağır ortam içerisinde iken Türk ordusunun müdahalesiyle birdenbire özgürlüğe kavuşan ve önünde yeni ufuklar açıldığını gören bir toplumun bir daha acı deneylerden geçmek istememesi, can ve mal güvenliğini sağlam temellere dayandırmaya özen göstermesi en doğal hakkıdır. Bu, madalyonun bir yüzüdür. Öteki yüzünde ise, uluslararası hukuk ve adalet kurallarına, anlaşmalara ve BM üyesi bir devletin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi zorunluluğu vardır. Soruna çözüm ararken madalyonun her iki yüzünü göz önünde tutmaktan kaçınılamaz. Dünya devletleri ve uluslararası kuruluşlar da soruna bu açıdan yaklaşmakta, siyasal çözümün ne yalnız Türk isteklerine uymakla, ne de -Rumların umduğu gibi- Türkiye üzerinde dış baskıları yoğunlaştırmakla bulunacağına inanmaktadırlar.

Tahlilimizin bu aşamasında, Kıbrıs sorunu siyasal çözümüyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tarafların son tutumlarını kısaca gözden geçirmek gerekiyor:

İlgili Tarafların Son Tutumları

1.Türk Federe Devleti yöneticileri herhangi bir siyasal çözümün şu vazgeçilmez (sine qua non) koşullarının Rum tarafınca kabulüne bağlı bulunduğunu açıklamıştır:

a) Kıbrıs'ta iki ayrı bölgede yaşayacak iki ayrı toplumdan oluşan bir devlet düzeni kurulmalıdır.

b) Türk ve Rum toplumlarını ayıran bugünkü sınırlara ufak düzeltmeler dışında dokunulmamalıdır.

c) Merkezi Hükümetin yetkileri iyice kısıtlı olmalıdır.

2. Rum yönetimi iki bölgeli federasyon tezini kabule yanaşır görünmekle birlikte, Kıbrıs'ın iki ayrı devlete bölünmesine yol açacak sistemlere kesinlikle karşıdır. Federatif devlette Türk ve Rum kesimleri arasında serbest dolaşımın, yerleşme ve mülk edinme özgürlüğünün sağlanmasını istemektedir. Ayrıca Rum yönetimi Türk tarafına bırakılacak toprakların yüzölçümünün Ada'nın Türk ve Rum nüfusu ile orantılı olması gerektiğini ileri sürmektedir.

3. ABD, iki bölgeli federasyon tezinin gerçeklere uygun düştüğü, ancak şimdiki sınırların Rumlar lehine değiştirilmesi, göçmenler sorununun adilane bir hal çaresine bağlanması ve 1960'daki kuvvetlerin geri çekilmesi gerektiği görüşündedir. Carter yönetiminin bu görüşten gerilemesi beklenemez.

4. Sovyetler Birliği siyasal çözümün özüne ilişkin bir görüş belirtmemekte, ancak Kıbrıs devletinin bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü ve her çeşit yabancı üs ve askerden arınması ilkelerini desteklediğini belli etmektedir.

5. Birleşmiş Milletler'in büyük çoğunluğunu oluşturan devletlerin genel eğilimi, Kıbrıs'a her türlü yabancı müdahalenin önlenmesi ve Ada'daki iki topluluğa eşit haklar tanıyan bir düzenin, BM Genel Sekreteri'nin hakemliği altında yürütülecek toplumlararası görüşmeler yoluyla bulunması merkezindedir. Kasım ayında Genel Kurul'dan çıkacak karar suretinin bu yönde olması güçlü bir olasılıktır.

Bu tabloya yakından bakılınca, Kıbrıs sorununa siyasal çözüm ararken nelerin mümkün, nelerin ise olanak dışı olduğu konusunda bazı ipuçları ortaya çıkmaktadır. Öyle görünüyor ki, bugün varılan noktada aşılması gereken iki büyük engelden biri Türk Federe Devleti yöneticilerinin, ENOSİS'e giden yolların tıkanmış olmasına rağmen, Türk toplumu için güvenceyi yalnız fiili ya da hukuki taksim anlamına gelen çözüm önerilerinde görmesi ve bunun sonucu olarak birbirinden tamamen ayrı iki devletin kurulmasına yönelik istekler ileri sürmesi; öteki de Rum yöneticilerinin Türklere azınlık gözüyle bakıp onlarla eşit haklara sahip olmayı içine sindirememesi ve Adada Rum hegemonyasını sürdürmeye kararlı görünmesidir. Bu iki zıt eğilimi uzlaştırma olasılığı yoktur, olmadıkça da bu eğilimleri temsil edenler arasında anlamlı görüşmelerin bir türlü başlayamaması ya da başladıktan sonra ölü noktaya varması kaçınılmazdır.

Yakın geçmişteki deneyler göstermiştir ki Kıbrıs halkını oluşturan Türk ve Rum toplulukları aynı Ada üzerinde eşit haklara sahip olarak yaşamlarını sürdürmekten başka çıkar yol olmadığının bilincine varmadıkça hiçbir sihirli formül Kıbrıs'a sürekli barış getiremeyecektir. Nitekim en yetkili uzmanlar tarafından uzun çabalar sonucunda hazırlanıp 1961 yılında yürürlüğe konulan ve çağdaş anayasaların en ayrıntılısı olan 199 maddelik Kıbrıs Anayasası'nın kurduğu düzen iki yıl içinde çökmüştür. Zira Rumlar Zürih ve Londra Anlaşmalarıyla kurulan düzeni geçici bir aşama saymışlar, Kıbrıs'ın bağımsızlığını ENOSİS'e doğru atılmış bir adım gözüyle bakıp ondan sonraki adımın Yunanistan'la bütünleşme olduğunu sanmışlardır. Türkler de bütün umutlarını Türkiye Cumhuriyeti'nin gücüne bağlamışlar, anavatana yalnız can ve mal güvenliği bakımından değil, tüm ekonomik ve mali gereksinmelerini karşılamaya hazır ve gerektiğinde Rumlara haddini bildirecek bir kurtarıcı gibi sarılmışlardır. Sonuçta Rumların hesapları boşa çıkmış, ENOSİS planları suya düşmüştür ama bu kez durum tersine dönmüş, siyasal denge yine kurulamamıştır. Onbir yıl süre ile ezilen, can ve mal güvenliği peşinde koşan Türklerin yerini şimdi Rumlar almış gibi görünmekte ve dünya kamuoyuna Kıbrıs bunalımı Türkiye'nin yarattığı olup-bittiye karşı bağımsız Kıbrıs devletinin savunulması, yurtlarından sürülmüş Rum göçmenlere haklarının verilmesi biçiminde yansımaktadır. Bu durumun başlıca sorumlusu MC Hükümeti'nin hâlâ aydınlığa kavuşturulamamış olan Kıbrıs politikasıdır. MC Hükümeti Türkiye'nin ulusal Kıbrıs politikasının

-yukarıda belirtilen- asli hedeflerinden ikincisini yani Kıbrıslı soydaşlarımızın meşru haklarının güvence altına alınması konusundaki tutumunu açıklıkla ortaya koymadığı gibi, koalisyon ortakları arasındaki uyumsuzluk nedeniyle, Türk taleplerinin adalet ve hakkaniyet ölçülerini aşan yeni boyutlara ulaştığı kuşkusunu da dünya kamuoyunda yaratmıştır.

Gerçi resmi Türk görüşü siyasal çözümün toplumlararası müzakerelerle bulunabileceği ve iki toplum temsilcilerinin varacakları anlaşma ne olursa olsun Türkiye tarafından aynen kabul edileceği şeklinde ifade edilmektedir. Ancak bu tutum inandırıcı ve çözüme ulaştırıcı nitelikte görünmemektedir. Çünkü herkes bilmektedir ki toplumlararası görüşmelerin arkasında Türkiye ile Yunanistan bulunmaktadır ve dolayısıyla görüşmelerin kaderini Türk ve Yunan Hükümetlerinin davranışları belirleyecektir. Demek oluyor ki, Kıbrıs sorununu ölü noktadan kurtarmak için, Türk ve Yunan Hükümetlerinin Ada'daki Türk ve Rum yöneticilerine yapacakları telkinler ve destek vaadlerinin sınırları son derece önemlidir.

Türkiye bakımından bugün açıklıkla yanıt bekleyen soru şudur: Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliği Kıbrıslı Rumlara -ilk fırsatta yeniden saldırmaya hazır- ezeli bir düşman gözüyle bakarak mı sağlanacaktır, yoksa Türk ve Rum toplumlarının bir arada barış içinde yaşamalarını sağlayan bir düzen mi kurulacaktır? Bu sorunun karşılığı birinci şıkta bulunuyorsa Ada'nın kesin olarak ikiye bölünmesinden ve Kıbrıslı Türklerin anavatanın askeri, ekonomik vb. güvencesi altında sürgit yaşamasından başka çare düşünülemez. Yok, eğer amaç iki toplum arasında barışa yönelik bir düzenin kurulması ise, o takdirde onları bir arada yaşamaktan alıkoyacak engellerin ortadan kaldırılması gerekir. Hem Rum tarafını sürekli bir düşman kabul etmek hem de Ada'nın taksimine karşı çıkmak olanaksızdır. Çünkü hiçbir siyasal ya da anayasal düzen, iki düşman topluluğun aynı ada üzerinde bir arada yaşamalarını sağlayamaz.

Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar bakımından ise sorun, ENOSİS hayallerine veda ettikten sonra şimdi sarıldıkları yeni bir düşten, yani dış güçlerin Türkiye üzerindeki baskısına ya da BM'den çıkacak kararlara güvenerek Ada'da Rum hegemonyasını yeniden kurmak sevdasından kendini kurtarıp kurtaramayacaklarıdır. Türklerle eşit hak ve yükümlülüklere sahip olmaya rıza göstermedikçe, daha doğrusu, askeri alanda uğradıkları yenilginin acısını siyasal ve ekonomik alanlarda çıkarmak psikozundan sıyrılmadıkça Rum tarafında Türklere güven duygusunun uyanmasını imkânsız kılmış olacaktır. Oysa, "Uzun süreli mukaveleye hazırlanmak"tan dem vuran ve BM'de Türk tarafına söz hakkı tanınmaması için çaba harcayan Makarios yönetiminin tutumu Kıbrıs barışı umudunun ön koşulu olan karşılıklı güven ortamının yaratılmasına yardımcı olmaktan çok uzaktır. Bu durumda, Kıbrıs sorununun barışçı çözümünü tarafların bugünkü yöneticilerinden beklemek aşırı iyimserlik olacaktır. Yöneticileri uzlaşmaz tutumlarından ayrılmaya zorlamak. Ada'nın gerçek sahibi olan Kıbrıs halkına düşen bir görevdir.

Carter'ı Beklerken

"Olaylar ve Görüşler"

4 Ocak 1977

20 Ocak 1977 tarihini yalnız Amerika'da değil bütün dünyada merak ve heyecanla bekleyenler vardır. O gün ABD'nin yeni Başbakanı Jimmy Carter dört yıllık bir süre için ülkesinin yönetimini ele alacaktır.

Carter'ı bekleyenlerin başında Amerikan ulusu gelmektedir: kişiliği üzerinde, lekesiz geçmişinin dışında, pek az şey bildiği fakat kendisinden çok şey beklediği bu adama fakir tabakalar, dar gelirliler, karadeililer, azınlıklar, sendikalar, genç kuşaklar, kısacası "beyaz yakalılar"ın dışındaki halk oy vermişlerdir. Sayıları 1,5 milyonu aşan işsizler ordusu umudunu ona bağlamıştır. Carter adı, Amerikan toplumunun sosyal ve ekonomik yapısında köklü değişim özleyenlerin simgesi haline gelmiştir.

Carter, Amerikan halkına vaadettiklerini yerine getirebilecek midir? Seçim kampanyası sırasında Carter "güçlü bir Başbakan" olacağını söylemiştir ama seçim sonuçları bu iddiaya cesaret verecek nitelikte olmamıştır. Carter seçimi az bir farkla ve karadeililerin yoğun desteği sayesinde kazanmış, beyazların büyük çoğunlukta olduğu Batı eyaletlerinin tümünde yenilgiye uğramıştır. Amerika'da bir başbakanın güçlü sayılması, liderlik payesine yükselebilmesi için, gerektiğinde yasama meclislerine, bürokrasi çarkına ve kudretli çıkar gruplarına karşı direnmesini mümkün kılacak geniş bir halk desteğine sahip olması gereklidir. Gerçi Carter'da ne bir Roosevelt'in çapı ne de bir Kennedy'nin karizması vardır ama, daha bir yıl önce siyaset sahnesinde adı bile duyulmamış iken birdenbire devlet başkanlığına tırmanmakta gösterdiği başarıyı işbaşına geçtikten sonra da sürdürmesi ve halkın güvenini kazanması olasılık dışı değildir. Bütün sorun onun kişiliğinden çok, savunacağı ve hizmet edeceği çıkarların niteliğindedir. Ne yazık ki, Amerikan toplumunun sınıfsal yapısı bu konuda Carter hesabına iyimser olmaya izin vermemektedir.

Carter'ı bekleyenlerin ön sıralarında Batı Avrupa devletleri bulunmaktadır. Batılı burjuva demokrasilerinin yöneticileri, dünya politikası konusunda hemen hiç tecrübesi

olmayan bu yeni başkanın ABD dış politikasına vereceği yönü sabırsızlık ve biraz da kaygı ile beklemektedirler. Kissinger'in "Realpolitik" diplomasisine alışmış Avrupalı devlet adamları için Carter şimdilik bir soru işaretidir. Seçim mücadelesi sırasında dış politikaya ilişkin demeçleri onun dünya sorunları karşısında (özgürlük, demokrasi, insanlık gibi) genel ilkelere ve (dürüstlük, cömertlik, onurluluk gibi) manevi değerlere bağlılığını belirtmekten öte bir ipucu verememiştir. Aslında Carter'ın dünya devletleriyle ilişkilerini Amerika'nın öteden beri savunduğunu iddia ettiği ahlak ilkelerine dayandırmak istemesi övünülecek bir tutumdur. Fakat batı demokrasilerinin kurt politikacıları, ABD gibi bir süper devletin başına geçen adamın, özellikle bugünkü dünya konjonktürü içinde, dış politikasını salt ahlaki ilkelere dayandırmasını olası görmemektedirler. Belki Carter, Nixon ve Kissinger'ın yaptıkları gibi, açıkça Şili'deki faşizmi ya da Güney Kore diktatörünü desteklemeyecektir ama, Amerika'nın dostu ya da uydusu olan ülkelerdeki rejimlerin demokrasiye, özgürlüğe, insanlığa, yani seçilirken savunduğu ilkeler uygun olup olmadığına pek önem veremeyecektir. Çünkü Amerikan emperyalizminin çıkarları öyle gerektirecektir. Bu bakımdan Batılıların ve sözüm ona "hür dünya"cıların Carter'dan endişe duymasına gerek yoktur. Tarihi boyunca ABD'nin dış politikasının "değişmeyen" hedeflerinin başında Amerikan kapitalizminin bütün dünyaya yaygın "kazanç iştahı"nın doyurulması gelmektedir.[28] Bunun sonucu olarak Amerikan dış politikası her zaman ve her yerde "karşı-devrimci" olmak zorundadır.

Bu kuralı ne Carter ne de egemen sınıfların başka bir temsilcisi değiştiremez çünkü tüm kapitalist devletlerde "ulusal çıkar" ile "egemen sınıfların çıkarı" özdeşleşmiştir. Amerika'nın "ulusal çıkar"larıyla bağdaşmayan bir dış politika stratejisi saptamak ise kimsenin harcı değildir.

Carter'ı bekleyenler arasında Sovyetler Birliği de bulunmaktadır. Seçimlerden önce Carter Sovyetler Birliği için Gerald Ford'dan daha çetin bir ceviz görünmüş, çünkü Kissinger'i eleştirirken Ford yönetiminin Sovyetler'e karşılıksız ödün verdiğini, kendisi iş başına gelince Sovyetler Birliği ile daha sıkı pazarlık yapacağını açıklamıştır. Ayrıca, çevresinde topladığı danışmanlar arasında Brzezinski gibi Sovyet düşmanlığıyla tanınmış kişilerin bulunması Moskova'yı ürkütmüştür. Ancak, Carter başkan seçildikten hemen sonra Brejnev'in yolladığı mesaj da yeni yönetime hiç olmazsa bir süre zorluk çıkarmayacağı yolunda güvence vermiş olması Carter'ın tutumunu yumuşatmıştır. ABD-Sovyet ilişkilerinde hayati sorun, dün olduğu gibi bugün de, termonükleer silahlar dengesidir. Carter ile yeni Dışişleri Bakanı Cyrus Vance vakit geçirmeden stratejik silahların sınırlandırılması (SALT) konusunda Sovyetler'le görüşme masasına oturmak zorundadır. Çünkü bu konuda Nixon ile Brejnev arasında Vladivostok'ta varılan ara anlaşmanın süresi 1977'nin Ekim ayında sona ermektedir. Ara anlaşmasından bu yana

[28] Joyce Kolko; Le Monde Diplomatique, Kasım 1976, s.15.

her iki taraf da yeni nükleer silahlara sahip olmuşlardır. Önümüzdeki Ekim'e kadar ikinci bir SALT anlaşmasına varamazlarsa, ABD ile Sovyetler arasındaki "dehşet dengesi" bütün dünya için tehlikeli bir aşamaya girecektir.

Arap ve İsrail devlet adamlarına gelince, onlar uzun zamandan, 1975 Eylülü'nden beri Carter'ı beklemektedirler. O tarihte varılan sınaî anlaşmasından sonra Arap-İsrail çatışmasının çözümü Amerika'da başkanlık seçiminin ve Lübnan krizinin bitimine kadar dondurulmuş durumdadır. Kissinger'in Ortadoğu sorununa ara anlaşmalarla çözüm bulma yönetimi artık devrini tamamlamış görünmektedir. Carter'ın da yatkın bulunduğu yeni yaklaşım, Cenevre'de Ortadoğu anlaşmazlığı ile birinci derece ilgili bütün devletlerin katılacakları bir konferans toplanması yönündedir. Cenevre Konferansı'nda Carter ilk büyük sınavını verecek, seçim kampanyası sırasında kuvvetle desteklediği İsrail'i Araplarla sürekli bir barışa götürmenin yolunu arayacaktır.

Ve nihayet, Carter'ı bekleyenler safında en sabırsız görünenler MC iktidarının Başbakan'ı ile Dışişleri Bakanı'dır. Sayın Demirel ile Çağlayangil'in siyasi yaşamları, büyük ölçüde Amerika'nın önümüzdeki aylarda Türkiye'ye karşı takınacağı tavra bağlı bulunmaktadır. Eğer Carter, MC Hükümeti'nin güç durumuna halef Ford kadar anlayış göstermezse ve eğer Cyrus Vance halefi Kissinger gibi "meslekdaşı" Çağlayangil'e paltosundan başka her şeyini vermeye razı olmazsa, MC iktidarının başının bütün planları suya düşecektir. Zira Demirel'in umudu yalnız Amerika'ya kiralanacak üslerin karşılığı olan 1 milyar dolara kavuşmak değildir. Asıl önemli olan, önümüzdeki genel seçimlere Amerika'nın desteğini sağlamış, Türk-Amerikan dostluğunu canlandırmış bir Başbakan olarak girmek ve böylece sol muhalefeti daha rahatlıkla suçlayıp halk yığınlarının karşısına komünizm umacısı ile çıkabilmektir. Oysa Carter Türkiye'ye yardım tasarısını Kongre'ye onaylatmazsa Demirel Milliyetçi Cephe liderliğini Amerika'ya daha çok güven verecek ellere, örneğin McCarthy özentilerine kaptırmak tehlikesiyle karşılaşacaktır. Bunun içindir ki Carter'ı bekleyenlerin belki de en sabırsızı MC iktidarının Başbakanı'dır. Ne var ki, kendi yazgısını kendisi çizmeye başlayan Türk halkının Carter'ı beklemeye hiç ihtiyacı yoktur.

Hindistan Yol Kavşağında

"Olaylar ve Görüşler"

15 Mart 1977

İki yıl öncesine kadar "dünyanın en kalabalık demokrasisi" diye tanınan Hindistan'ı "dünyanın en keyfi diktatörlüklerinden biri" haline getiren İndira Gandhi'nin geçen Ocak ayında birdenbire genel seçimlere karar vermesi, Hindistan'da olduğu kadar dünya kamuoyunda da şaşkınlık yaratmıştı. Zihinlere takılan soru şu idi: İran Şahı ya da Suudi Arabistan Kralı'nın sahip olduğu kadar geniş yetkilerle donatılmış bir Başbakan, halkoyuna başvurma rizikosunu neden göze alıyordu? Akla gelen ilk yorum, seçimlerin baskı altında yapılıp halkın iradesini serbestçe kullanamayacağı, oylamaya hile katılacağı, kısacası, "göstermelik" bir seçim yapılarak dikta yönetimine meşruluk kazandırılacağı yolunda idi. Ne var ki, Bayan Gandhi bu kuşkuları dağıtmak ve iyi niyetini kanıtlamak üzere bazı tedbirler getirdi: Genel seçim tarihinin açıklanmasıyla birlikte, ülkenin üzerine karabasan gibi çöken "olağanüstü durum" rejimi (tamamen kaldırılmadıysa da) gevşetildi. Basındaki sansür hafifledi, cezaevlerini dolduran siyasal tutukluların bir kısmı serbest bırakıldı ve muhalefete dilediği gibi seçim kampanyası yapmak hakkı tanındı. Şu halde Başbakan'ı genel seçimlere iten nedenleri başka yerde aramak gerekiyordu. Batılı gözlemciler İndira Gandhi'yi tutum değiştirmeye zorlayan etkenleri araştırırken daha çok baskılar üzerine duruyorlar. Gerçekten de, Hindistan'da yirmi aydır uygulanmakta olan -adının konması güç- rejim bütün dünyada sert eleştirilere uğramıştı. Uğramaması da olanaksızdı, çünkü bu büyük demokrasi ülkesindeki durum hakkında alınan haberler Pinochet'nin Şilisi'nde olup bitenler kadar kaygı verici idi: Temel hak ve özgürlükler kısılmış, basın susturulmuş, sağ ve sol muhalefetin liderleri gözaltına alınmıştı. Olağanüstü durumun ilanının yıldönümünde protesto gösterisi yapanların üstüne ateş açılmış, yüzlerce genç tutuklanmıştı. Zindanlarda bulunan siyasal tutukluların sayısının yüzbini aştığı tahmin ediliyordu

Bu durumun yarattığı tepkilere rağmen, Bayan Gandhi'nin genel seçimlere girme kararı salt dış etkilere ya da Pakistan'ı taklit etme hevesine bağlanamaz. Aslında Hindistan

Başbakanı bir kumar oynamaktadır, oysa bütün kudreti elinde tutanlar zorlanmadıkça ya da kazanacaklarından emin olmadıkça bu tür kumarı oynamazlar. İçeriden bir zorlama olmadığına göre, sanırız ki Hindistan Başbakanı seçimlerden zaferle çıkacağına kesinlikle inandığından zarlarını atmaya karar vermiştir.

Acaba Bayan Gandhi'nin hesabı doğru çıkacak mıdır? Hindistan gibi 600 milyon nüfusu, bazıları Türkiye büyüklüğünde olan 17 eyaleti, çeşitli dil, din ve çıkar gruplarını barındıran bir ülkede seçim sonuçlarının, batıda olduğu gibi, halkoyu sondajlarıyla önceden belirlenmesine olanak yoktur. Henüz sınıf bilincine erişmemiş halk yığınları kimi zaman bütün hesapları boşa çıkaracak biçimde ağırlığını duyurabilir. Ayrıca, gelecek hafta yapılacak seçimler şimdiye kadar alışılagelmiş olanlara benzemeyen koşullar altında cereyan edecektir. Yine de, seçimlere katılacak siyasal güçlerin durumu biraz yakından incelenince, sağlıklı bir tahmin yapmak için bazı ipuçları elde etmek mümkündür.

Önce İndira Gandhi'nin lehine işleyecek öğelere bir göz atalım: Başında bulunduğu Kongre Partisi otuz yıldan, yani Hindistan bağımsızlığına kavuştuğundan beri hiçbir genel seçimde yenilgiye uğramamış bir kitle partisidir. Bağımsızlık mücadelesinin büyük kahramanı Mahatma Gandhi'nin (bugünkü Başbakan'la ad benzerliğinden başka hiçbir ilgisi yoktur) kurduğu ulusal Hint Kongresi örgütünün uzantısı olan ve Jawaharlal Nehru'nun (bugünkü Başbakan'ın babası) liderliği altında güçlenip toplumun bütün tabakalarına kök salan Kongre Partisi, iki meclisli Hint Parlamentosu'nda sürekli olarak salt çoğunluğa sahip olmuştur. 1971'de yapılan son genel seçimlerde de Kongre Partisi tek başına oy toplamının yüzde 43'ünü alarak ülke çapında başarı sağlamıştır. Siyasi yelpazede yer alan irili ufaklı partilerden hiçbiri genel seçimlerde Kongre Partisi'yle boy ölçüşecek derecede bir varlık gösterememiştir. Yalnız eyalet hükümetleri seçiminde bu kuralın istisnaları görülmüş, Kerala gibi bir iki eyalette Komünist Partisi, Kongre Partisi'nden daha çok oy toplamıştır. Oysa yarınki (16 Mart) seçimlerde Komünist Partisi de Bayan Gandhi ile ortaklığı kabul etmiştir.

Özet olarak, İndira Gandhi'nin güvendiği kozun, babası Nehru'dan kendisine miras kalan prestijin gölgesinde, otoriteye saygılı Hint halkının demokratik hayata gözünü açtığından beri başında görmeye alıştığı Kongre Partisi'ne göstereceği bağlılık olduğu söylenebilir. Ayrıca, yirmi aydır süregelen olağanüstü durum yönetiminin ağırlığı altında, komünistler dışındaki muhalefet partilerinin kolu ve kanadının iyice kırılmış olduğunu hesaba kattığı da düşünülebilir.

Ancak madalyonun bir de öteki yüzü vardır: Önümüzdeki seçim Kongre Partisi ile onun rakibi olan partiler arasında değil, Başbakan İndira Gandhi ile onun muhalifleri arasında cereyan edecektir. Komünistler dışındaki tüm muhalefetin ortak bir liste ile seçime katılmayı kararlaştırmış olması bir yana, Kongre Partisi'nin içinde de çatlamalar olmuştur. Nitekim, Başbakan'ın hiç beklemediği bir sırada, en güvendiği Hükümet üyelerinden biri kendisinden koparak "Demokrasi İçin Kongre" adlı yeni bir parti kur-

muştur. Tarım Bakanı Jagjivan Ram'ın "ihaneti" Başbakan için ağır bir darbe olmuştur, çünkü bu zat Hindistan'da sayıları 70 milyonu bulan -eskiden "Parya" denilen- ilgi kurulması yasak sınıfın Hükümetteki tek temsilcisidir. Yediği darbenin etkisi silinmeden, bu kez Başbakan'ın hâlâsı -Nehru'nun kız kardeşi- Bayan Pandit de muhalefet cephesine katıldığını açıklamıştır. Halkın saygı duyduğu kişiliğiyle muhalefete güçlü bir manevi destek kazandırmış olan Pandit, yaptığı basın toplantısında, "İndira'yı sever ve takdir ederim, fakat memlekette demokrasiyi yeniden rayına oturtmak gerekiyor" demiştir.

Hindistan'ın kudretli Başbakan'ının seçim öncesinde sırtında taşıdığı en büyük kambur ise Sanjay adındaki kendi öz oğludur. İki yıl öncesine kadar politika sahnesinde adı duyulmamış, arkadaşları arasında tembel ve şımarık bir öğrenci olarak tanınan bu genç mühendis, birden bire ön plana çıkmış ve söylendiğine göre, annesini halkın gözünden düşüren iki önemli kararın alınmasında büyük rol oynamıştır. Hindistan'da bugün herkes 26 Haziran 1975'te olağanüstü durumun ilanından ve doğum kontrolü uygulamalarından Sanjay Gandhi'nin birinci derecede sorumlu olduğuna inanmaktadır. Doğum kontrolü programı gereğince geçen yıl 6 milyon kişi zorla kısırlaştırılmıştır.

Asıl ilginç olanı, Bayan Gandhi'nin oğlunun siyasi ihtiraslarını frenlemek şöyle dursun, onun bütün girişimlerini var gücüyle desteklemiş, hatta Sanjay'ı kendisine halef olarak seçmiş bulunmasıdır. Seçim kampanyası başlarken, "Ana Kraliçe" ile oğlunun büyük posterlerinin Hindistan'ın bir ucundan öbür ucuna kadar duvarları süslediği görülmüştür. Bir muhalefet lideri bu posterin önünde halka seslenirken, "Babası liderimizdi diye bütün aileyi sürgit başımızda mı göreceğiz? Bayan Gandhi Başbakan mı, yoksa İmparatoriçe midir?" diye bağırmış ve şiddetle alkışlanmıştır. Kongre Partisi'nin içinde Sanjay Gandhi'nin kişiliğine ve temsil ettiği çıkar gruplarına karşı duyulan alerji keskinleşmiş genç veliahdın Komünist Partisi'ne saldırması, özel teşebbüsü açıkça savunması, yüksek burjuvazi ve büyük iş çevreleriyle sıkıfıkılığı, popülist programlı partide ciddi huzursuzluk yaratmıştır. Seçim arifesinde partide görülen kopmalar bunu doğrulamaktadır.

Öyle görünüyor ki, Hindistan'ın demokrasi tarihinde ilk kez çetin mücadele ile geçeceği anlaşılan genel seçimleri yine iktidar partisi kazansa da, parti bu seçimden yenik çıkacaktır. Çünkü Kongre Partisi kesin olarak bölünmüştür. Gerçi partinin bugünkü lideri 1969 yılında da aynı durumla karşılaşmış ve muhaliflerini saf dışı bırakarak liderliğini korumayı başarmıştı. Ama, bunun nedeni Kongre'nin halkçı, ilerici kanadına ve onların temsil ettiği geniş tabana dayanmış olmasıydı. Oysa bu kez iktidar partisi iki yıllık ceberrut, hukuk dışı yönetimin günahlarını sırtında taşıyarak halkın karşısına çıkmak ve partinin ilkelerine ters düşen bir etiket altında seçim savaşı vermek zorunda bırakılmıştır. Bu durumun tek sorumlusu ise partinin lideridir ve bu lider artık tartışma konusudur. Önümüzdeki seçimlerden sonra Hindistan'da, Mahatma Gandhi ile başlayıp Jawaharlal Nehru ile devam eden "tartışılmaz lider"lik döneminin kapanarak daha sağlıklı demokrasiye geçiş sürecinin başlayacağını ileri sürmek kehanet sayılmamalıdır.

Seçimler ve Dış Politika
17 Mayıs 1977

Parlamento seçimlerinde dış politika sorunlarını ne ölçüde rol oynadığı tartışma konusudur. Kimi siyaset bilimcileriyle politikacılar halk yığınlarının dış politika ile -savaş tehlikesi gibi olağanüstü durumlar dışında- pek ilgilenmediğini, normal zamanlarda da dış politika sorunlarının seçmen oylarının yönünü etkilemediğini ileri sürerler. Böyle düşünenlere göre, yalnız okuma - yazma oranının düşük olduğu azgelişmiş ülkelerde değil, kültür düzeyi yüksek sayılan ileri sanayi toplumlarında da sade vatandaş, onların deyimiyle sokaktaki adam, salt günlük yaşamına sıkı sıkıya bağlı konularda duyarlıdır ve seçimlerde tercihini ona göre yapar. Örneğin, Vietnam savaşının bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü 1963 ve 1972 yıllarında ABD'de yapılan Başkanlık seçimlerinde Demokrat ve Cumhuriyetçi Parti başkan adaylarının dış politika tutumlarının seçim sonuçları üzerinde belirgin bir etkisi görülmemiş ve kamuoyu yoklamalarında seçmenlerin büyük çoğunluğunun işsizlik, asayiş, konut darlığı gibi güncel konulara öncelik tanıdığı saptanmıştır.

Oysa bu görüş açısı yanıltıcıdır: Belki Amerikalı seçmen oyunu kullanırken bir dış politika tercihi yapıyor gibi görünmemiştir ama gerek 1968 gerekse 1972 seçimlerinde Vietnam savaşının zehirli havası egemen olmuş ve oy kullanan - ya da kullanmayan, çünkü çekimser kalanların yüksek oranı da göz önünde tutmak gerekir - Amerikan seçmeni iradesini Vietnam savaşının gidişatı yani Amerikan dış politikası üzerinde belli etmiştir. Her iki seçimde Demokrat Parti'nin başkan adayı bu yüzden yenilgiye uğramıştır.

Bu gözlem yalnız savaş hali gibi olağanüstü durumlar için geçerli değildir. Nitekim, yine Amerika'dan örnek alırsak, Gerald Ford ile James Carter'ı karşı karşıya getiren son seçimde de iki adayın dış politika görüşleri, televizyonda yaptıkları dış politika tartışmaları seçim sonucunu önemli ölçüde etkilemiştir. Kuşkusuz ki Amerikalı seçmen belirli bir dış politika konusunda, örneğin Panama ya da Angola sorununda izlenmesini istediği siyaseti belirlemek için oy vermemiştir; fakat ülkesinin güvenliği, dünya devletleri arasındaki yeri, sorumluluklarının sınırı, dostlarına ve rakiplerine karşı tutumu,

kısacası, Amerikan dış politikasının ilkeleri üzerinde tercihini belli etmiştir.

Şimdi Amerika'yı bırakıp kendi ülkemizde dış politikanın parlamento seçimlerini ne derece etkilediğini inceleyelim: Tek Parti döneminde Türk dış politikası Çankaya Köşkünden yönetilir, ülke için hayati önem taşıyan dış sorunlarda bile yasama ve yürütme organlarının rolü biçimsel olmaktan öteye geçmezdi. Zaten seçimlerin güdümlü olarak yapıldığı o dönemde halkoyunun dış politikaya yön vermesi düşünülemezdi. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı sırasında bu durum temelde bir değişikliğe uğramadı, sadece karar mekanizması tek şef yerine Bayar - Menderes - Zorlu üçlüsünün eline geçti. Böylece dış politika, iktidarı elinde tutanların "özel mülkü" gibi görünmeye devam etti. Ancak 27 Mayıs devriminden sonradır ki dış politika konuları "tabu" olmaktan çıkıp kamuoyu önünde tartışılmaya başlandı. Ne var ki, bu kez de Adalet Partisi Hükümetleri ve onun uzantısı olan MC iktidarı dış politikamızı kamuoyunun gözünden kaçırarak gizlilik içinde yürütmeye koyuldu. *Cumhuriyet 1977* başlığı altında geçenlerde yayınlanan kitapta belirtildiği gibi, MC Hükümeti'nin başı ve Dışişleri Bakanı diplomaside gizlilik kuralını dış politikanın halkoyundan saklanarak yönetilmesi biçiminde anlamayı amaçlarına uygun buldular. Sanıyorlardı ki halk kitleleri hâlâ dış politikayı yalnız "baştakilerin bildiği"ne inanmaktadır ve seçimlerde dış politika konuları seçmen oylarını etkilemeyecektir. Ana muhalefet liderinin seçim kampanyası sırasında dış politika sorunlarını MC iktidarına karşı kullanmayacağını açıklamış olması onlara rahat bir nefes aldırmış olmalıdır. Ama seçmen vatandaşın tutumu acaba ne olacaktır?

Önümüzdeki 5 Haziran'da sandık başına giderken Türk seçmeni belki Kıbrıs sorununu, Amerika ile ilişkilerimizi ya da kıt'a sahanlığı konusunu düşünerek oy kullanacak değildir. O gün sandık başında bir anket yapmak mümkün olsa, seçmen vatandaşların siyasi partiler arasındaki tercihini, başta can güvenliği olmak üzere, yoksulluk, pahalılık, işsizlik, rüşvet ve vurgun gibi toplum yaşamını doğrudan etkileyen can alıcı sorunlara göre yaptığı yargısına varılabilir. Nitekim, kimi gazetelerin düzenlediği kamuoyu yoklamaları seçim öncesinde yurttaşların ülkemiz için hayati önem taşıyan dış sorunlara geri sıralarda yer verdiğini göstermiştir. Ne var ki, hiçbir kamuoyu yoklaması 5 Haziran'da sandıklara atılacak oylarda Türk dış politikasının kaderinin de yatmakta olduğu gerçeğini değiştiremez.

Çünkü bir ülkenin iç düzenini dış ilişkilerinden soyutlamak mümkün değildir. Toplumsal yaşam sürecinde iç politika ile dış politika birbirini tamamlayıcı, etkileyici bir karşılıklı ilişki (interaction) içindedir. Bunun sonucu olarak da, Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerinde halk yararına bir değişiklik olmadıkça ve Türk dış politikasına çağdaş anlamda bağımsız, bağlantısız bir yön verilmedikçe içeride sosyo-ekonomik bir düzen değişikliği gerçekleştirmek ham bir hayal olarak kalmaya mahkûmdur. Ülkemizdeki egemen sınıfların çıkarları halkımızı uzun süredir dışa bağımlı bir yönetimin cenderesi içine hapsetmiştir. Dış ilişkilerimiz buna göre düzenlenmiş, Hariciyemiz buna göre

şartlanmış, dış politikada karar mekanizması Amerika'nın, NATO'nun, Ortak Pazar'ın eline geçmiştir. Bu nitelikte bir dış politika ile içeride sömürüye, aracılığa, vurgunculuğa son vermek, hakça, insanca bir düzen kurmak -ne denli iyi niyetli de olsa - hiçbir hükümetin harcı değildir.

Bunun içindir ki 5 Haziran'da seçmen vatandaş hangi konuya öncelik tanıyarak sandık başına giderse gitsin, vereceği oyla Türkiye'nin dış ilişkilerinin geleceğini ve dünyadaki yerini de belirlemiş olacaktır.

Dünya Barış Günü
"Olaylar ve Görüşler"
1 Eylül 1977

Bugün "1 Eylül Dünya Barış Günü"dür. Bütün dünyadaki barışseverler bugünü umut, coşku ve kararlılık içinde kutluyorlar. Umut, geleceğin aydınlık günlerine beslenen güveni, coşku, barış içinde bir arada yaşamanın sevincini, kararlılık ise barış düşmanlarına karşı verilen savaşımı simgelemektedir.

1 Eylül gününün barış bayramı olarak seçilmesinin anlamı vardır. 1 Eylül 1939'da Nazi Almanyası'nın ölüm saçan orduları, başbuğları Adolf Hitler'in bin yıl süreceğine inandığı bir kölelik düzenini dünyaya zorla yerleştirmek için saldırıya geçtiği tarihtir. Beş yıl süren ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan dünya savaşı, insanlığın üzerine bir karabasan gibi çöken Faşizm heyulâsının kesin yenilgisiyle sonuçlandı. Saldırganlar silahlarını 8 Mayıs 1945'te teslim ettiler, fakat barışseverler silahların kazandığı zafer gününü kutlamak yerine faşist tırmanışın doruğuna ulaştığı 1 Eylül tarihini "Barış Günü" olarak seçtiler. Böylece, saldırganlığın yeniden dirilmesi tehlikesine karşı dünya kamuoyu uyanık olmaya çağrılıyordu. Çünkü biliyorlardı ki barışı korumak savaşı kazanmaktan daha zordur. Dünya barışı ne soyut bir kavram ne de romantik bir özlemdir. Vaktiyle bir şairimizin "toprak, uğrunda ölen varsa vatandır" dediği gibi, barış da ancak uğrunda sürekli uğraş verilirse korunabilir.

Yeryüzünde adil ve kalıcı bir barışın kurulması, onun önündeki engelleri kaldırmakla mümkündür. Nedir bu engeller? En başta İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç bilânçosu henüz belleklerden silinmende başlamış bulunan ve hâlâ sürüp giden silahlanma yarışı gelmektedir. Dünya barışının güvencesini bugün büyük devletler arasındaki "dehşet dengesi"nde arayanlar ve ileri teknolojinin ürünü olan kitle imha araçlarının hiçbir zaman kullanılmayacağını sananlar çok aldanmaktadırlar. İnsanlığı bir anda yok edebilecek güçteki silahların tetiğine basacak çılgın bir el her zaman bulunabilir. Savaş tehlikesinin ortadan kalkması, bir yandan genel ve tam bir silahsızlanmanın gerçekleşmesine, öte yandan da devletlerarası ilişkilerde bir süreden beri başlatılan yumuşama

(détante) sürecinin pekiştirilerek geri dönülmez bir noktaya ulaşmasına bağlıdır. Silahlanma yarışının, sona ermesi, atom, hidrojen, nötron bombaları gibi yığınsal kırım-silahlarının yasaklanması, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımından vazgeçilmesi, insanlığa yeni bir dünyanın kapılarını açacaktır. (...) Silahlanma yarışından ibaret değildir. Silahın, eşitsizlik ve sömürü düzenini sürdürmek isteyen gerici güçlerin son aşamada başvurdukları kaba bir baskı aracı olduğu, emperyalizm ve faşizmin elinde daha sinsi silahların da bulunduğu unutulmamalıdır. Onları etkisiz hale getirmek ve dünya barışına giden yolu ayıklamak için, sömürgeciliğin her çeşidine ve ırk ayrımına karşı çıkmak, halkların egemenlik ve bağımsızlığını, devletlerin toprak bütünlüğünü savunmak, ülkelerin eşitliği ilkesini kabul ederek ulusların içişlerine karışılmasını önlemek, değişik siyasal sistemlerin barış içinde birarada yaşayabileceğine inanmak gerekir.

Dünya barış hareketi bu ilkeleri özümsemiş barışseverlerin başlattıkları evrensel, demokratik ve yığınlara dönük bir eylemdir. 1949 yılında Paris'te büyük Fransız bilgini Frédéric Joliot-Curie'nin önderliğinde toplanan "Barışı Destekleyenler Kongresi"yle başlayıp Varşova kongresiyle dünya çapında örgütlenerek, "Dünya Barış Konseyi" adını alan bu hareket, gittikçe güçlenerek yaygınlaşmış ve uluslararası düzeyde etkinlik kazanmıştır. Bu etkinlik, son olarak, 1975 Ağustosu'nda Helsinki'de toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın sonuçlarına olumlu katkıda bulunarak, Sonuç Bildirgesi'nin (Nihai Senet'in) devletlerarası ilişkiler konusundaki barışçı ilkelerinin, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 33 Avrupa devleti ile ABD ve Kanada devlet ya da Hükümet başkanlarınca resmen onaylanmasını sağlamıştır. Dünya kamuoyunun yenilmez gücüne dayanan barış hareketi, Birleşmiş Milletler'in "Yeni bir Uluslararası Ekonomik Düzen"in gerektiğine ilişkin bir karar almasında da etkin rol oynamıştır.

Ülkemizde barış hareketi Soğuk Savaş döneminin en azgın günlerinde "Barışseverler Cemiyeti"nin kurulmasıyla ilk kez örgüte kavuşmuş, Kore Savaşı'na Türk askerinin gönderilmesini protesto ettiği için cemiyet kapatılmış, kurucuları hapse atılmıştır. Yirmi yıllık bir aradan sonra, geçen yıl İstanbul Barosu'nun girişim ve çalışmaları sonucunda, Türkiye'deki barıştan yana güçlerin örgütsel birliğini gerçekleştirmek amacıyla 3 Nisan 1977 tarihinde bir toplantı düzenlenmiş ve toplantı sonunda kurulması kararlaştırılan Barış Derneği 20 Nisan'da resmen faaliyete başlamıştır. Dernek bu yıl "1 Eylül Dünya Barış Günü" dolayısıyla "Helsinki Sonuç Bildirgesi (Helsinki Nihai Senedi) ve Türkiye" konulu ulusal bir konferans düzenlemiştir. Yirmiden fazla demokratik kuruluş, MC Hükümeti Başbakanı tarafından Helsinki'de imzalanan fakat uygulanmaya konulmadığı gibi kamuoyumuza da duyurulmayan bu önemli belgenin dünya barışına katkısı üzerindeki görüşlerini açıklayacaktır.

Barış Günü, ülkemizde ve dünyadaki tüm barışseverlere kutlu olsun.

Bir Konferansın Ardından

"Olaylar ve Görüşler"

29 Eylül 1977

Bu yıl Eylül ayı İstanbul kenti için uluslararası toplantılar ayı oldu. Hematoloji Kongresi, Dünya Enerji Konferansı gibi çok sayıda ülke temsilcilerinin katıldıkları toplantılar bu ay içerisinde İstanbul'da yapıldı. Büyük paralar harcanarak düzenlenen bu konferanslara Hükümet yakın ilgi gösterdi. Ne var ki, elektrik kısıntısı içinde kıvranan bir kentte Dünya Enerji Konferansı düzenlemek, zenginlerin sofrasını fakirlere dışarıdan seyrettirmeye benziyordu.

Yine Eylül ayının ilk günü İstanbul'da ulusal nitelikte bir konferans toplandı. Konferans, Barış Derneği'nin 1 Eylül Dünya Barış Günü'nü kutlama programı içinde yer almıştı. Amacı, 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki'de -Türkiye dâhil- 33 Avrupa devletiyle AD ve Kanada'nın devlet ya da Hükümet başkanları tarafından imzalanmış bulunan "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Sonuç Belgesi"nin bir değerlendirmesini yapmak ve bu belgenin ülkemiz açısından taşıdığı anlam ve önemi kamuoyuna açıklamaktı.

Bu konferansa toplumumuzun çeşitli kesimlerini temsil eden 23 demokratik kuruluş ve sendika örgütünün seçkin delegasyonları ile bilim, sanat, eğitim, basın vb. çevrelere mensup konuklar katıldılar. Konferansın konusu "Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye" idi. Böyle bir konu kamuoyuna Enerji sorunu kadar güncel görünmeyebilirdi ama, dünya barışını olduğu kadar ülkemizin geleceğini de yakından ilgilendirmesi dolayısıyla, Hükümetin bu konferansa yardım değilse bile ilgi göstermesi beklenirdi. Nedense Dışişleri Bakanlığı toplantıya bir gözlemci göndermek gereğini duymadığı gibi, yabancı konukların konferansta hazır bulunmalarını önlemeye bile çalıştı.

Oysa, önümüzdeki Ekim ayında Belgrad'da 35 devletin Dışişleri Bakanları toplanarak, Helsinki Nihai Senedinin iki yıllık uygulamasını gözden geçirecekler ve geleceğe dönük kararlar alacaklar. Dışişleri Bakanımız bu toplantıya giderken Türk kamuoyu temsilcilerinin görüşlerini öğrenmek gereksinmesini duymamış mı idi?

Aslında, Helsinki Belgesi'ni çeşitli yönleriyle Türk kamuoyuna tanıtmak görevi Hü-

kümete düşüyordu. Çünkü, Avrupa siyasi tarihinde 1815 Viyana Kongresi'nden bu yana en önemli diplomatik olay olarak nitelenen "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" sonunda imzalanan belgenin her ülkenin toplum yaşamına geçirilmesini ve olabildiğince yaygınlaştırılarak halk kitlelerine tanıtılmasını Türkiye Hükümeti Başbakanı da yükümlenmişti. Fakat gerek 1. gerekse 2.MC Hükümetleri Helsinki Belgesi'ni kamuoyundan saklı tutmaya özen gösterdi. Oysa söz konusu belge yalnız bugünkü ve yarınki kuşakları savaş kâbusundan kurtarmak için devletler arasındaki ilişkilere egemen olması gereken ilkeleri saptamakla kalmıyor, aynı zamanda, değişik siyasal sistemlerle yönetilen ülkelerin barış içinde birarada yaşamalarının ön koşulu olan karşılıklı güven ve işbirliğinin nasıl sağlanacağını etraflı biçimde belirliyordu. Gerçekten de, ekonomi, bilim, teknoloji, turizm, spor ve çevre alanlarında işbirliği, göçmen işçilerin hakları, Akdeniz'in güvenliği gibi Türkiye'yi yakından ilgilendiren yaşamsal sorunların hepsi Helsinki Nihai Senedi'nde somut çözümlere bağlanmıştı. Böylece bu belge, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden beri imzalanan anlaşmaların sınır ve kapsamını aşarak, dünyaya yeni bir barış düzeni getirmeyi amaçlayan evrensel bir belge, insanlığın yeni bir dünyanın şekillenmesi yolunda attığı kararlı bir adım niteliğini kazanmıştı. Bu sonuca varılmasında dünya halklarının Soğuk Savaş dönemine kesinlikle son vererek devletlerarası ilişkilerde yumuşama (detant) sürecini geri dönülmez bir noktaya ulaştırmak yolundaki istek ve kararlılığı büyük rol oynamıştı. Nitekim, Helsinki Belgesi'ni imzalarken, İtalya Başbakanı Aldo Moro: "Halklarımızın istemlerine uygun olarak devletlerimiz arasındaki ilişkilerde barışçı evrim yolunu açtık" demiş, Yugoslavya Başkanı Mareşal Tito da Helsinki Konferansını şöyle selamlamıştı: "Gelecekte tarihçiler bu Konferansı Avrupa'nın bir arada yaşamaya ve barışa yönelmeye başlayışının dönüm noktası olarak kabul edeceklerdir."

Uluslararası yaşamdaki yeri ve etkisi bu denli büyük olan Helsinki Nihai Senedi'ni, 1 Eylül'de İstanbul'da toplanan Ulusal Barış Konferansı'nda, toplumumuzun geniş kesimlerini temsil eden meslek örgütleri, demokratik kuruluşlar ve sendika delegeleri çeşitli yönleriyle ele aldılar. Uluslararası bir belgenin Türk aydınlarınca ortak bir forumda irdelenmesi ülkemizde ilk kez rastlanan bir olaydı. Ulusal Konferans tam bir başarı ile sonuçlandı. Katılan kuruluşların Konferansa sundukları değerli tebliğler Barış Derneği tarafından yakında bir kitap halinde yayınlanacaktır.

Konferansa konuk olarak hazır bulunan Dünya Barış Konseyi Başkan Yardımcılarından, Fransız Parlamentosu üyesi Paris Senatörü Raymond Guyot basın mensuplarına izlenimlerini anlatırken, henüz hiçbir ülkede Helsinki Nihai Senedi'nin toplum kesimlerini bu denli geniş biçimde temsil eden bir heyet tarafından incelenmediğini belirtti. Merkezi Belçika'da bulunan "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Uluslararası Komitesi" de Konferansa yakın ilgi göstererek, bir Türk heyetini komitenin çalışmalarına katılmaya davet etti.

Helsinki Konferansı'nın devletlerarası ilişkilerde yeni bir dönemi başlattığına yukarıda değinmiştim. Şimdi bu konferansın başarıya ulaşmasında büyük payı bulunan Dünya Barış Hareketi hakkında bazı aydınlatıcı bilgiler sunmayı yararlı görüyorum: Barış hareketi, savaşın kaçınılmaz olduğu düşüncesini reddederek yeryüzünde adil ve kalıcı bir barışın kurulmasını ve değişik siyasal sistemlerle yönetilen ulusların barış içinde bir arada yaşamalarını amaçlayan evrensel, demokratik ve yığınlara dönük bir eylemdir. İnsanlığın tarihi kadar eski bir özlemi olan Barışa gönül vermiş, bu uğurda çalışmayı iş edinmiş herkes, siyasal görüşleri ne olursa olsun, bu hareketin içinde yer alabilir. Barış hareketi hiçbir siyasi örgütün güdümünde ya da tekelinde değildir. Hareketin dünya çapındaki örgütsel birliğini, merkezi Helsinki'de bulunan, Dünya Barış Konseyi temsil etmekte ise de, yapısı bakımından katı kurallara bağlı olmayan barış hareketi çeşitli ülkelerdeki değişik koşullar ve değişen dünya gerçekleriyle uyum halindedir. Zaten Barış Hareketinin gelişip etkinlik kazanması -büyük ölçüde- ulusal barış komitelerinin, derneklerinin uğraşlarına dayanmaktadır. Ulusal barış komiteleri, dernekleri Dünya Barış Hareketinin ilkelerini geniş halk yığınlarına tanıtıp benimsetmek doğrultusunda faaliyet gösteren özerk ve bağımsız kuruluşlardır. Bu bakımdan Dünya Barış Konseyi ile ulusal barış derneklerinin eylemlerinin paralellik göstermesi doğaldır.

Öte yandan, nasıl ki barış kavramı soyut bir kavram değilse, barış hareketi de edilgen (pasif) bir hareket değildir. Dünya barışının ancak adalet ve özgürlük temelleri üzerinde kurulabileceğinin bilincinde olan bu hareket, ezilen halkların kurtuluş savaşımlarını, egemenlik, bağımsızlık ve kendi kaderini kendisi seçme haklarını her zaman ve her yerde desteklemektedir. Geçen Mayıs ayında Varşova'da toplanan "Dünya Barış Kurucuları Büyük Kongresi"nin Başkanlık Divanında Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat'ın yer almış olması bunun kanıtıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Barış Hareketi bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de, başta dünya barışının güçlü savunucusu işçi sınıfı olmak üzere, tüm emekçilerin, aydınların, gençlerin, kısacası barıştan yana olan bütün güçlerin ortak çabalarıyla gelişip büyümektedir. Bu harekete karşı çıkanlar ise, yeryüzünde sürekli bir barışın kurulmasını çıkarlarına aykırı bulan emperyalist ve faşist çevrelerle onların alet olarak -insanlığın sonu olan- yeni bir dünya savaşını körüklemeye çalışan savaş kundakçılarıdır.

Gizli Diplomasi
"Olaylar ve Görüşler"
24 Ekim 1977

2.MC iktidarının da, birincisi gibi, dış politikayı gizlilik içinde yürüttüğü yolundaki eleştiriler son günlerde yeniden yoğunlaşmıştır. 1.MC iktidarı döneminde CHP Genel Başkanı'nın Demirel Hükümeti'ni Türk-Amerikan ve Türk-Sovyet ilişkilerindeki gelişmeleri kamuoyundan gizlemekle suçladığı hatırlardadır.

Bu kez Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in New York ve Washington'da yaptığı temaslara ilişkin demeçleri ile yabancı kaynaklardan basınımıza yansıyan haberler arasındaki çelişkiler, Türk kamuoyundan gerçeklerin saklandığı kuşkusunu uyandırarak "gizli diplomasi" konusuna güncellik kazandırmıştır. Acaba Çağlayangil'in dediği gibi ABD Hükümeti silah ambargosu kararının kaldırılması için Kongreye başvurmayı kabul mü etmiştir, yoksa ajansların bildirdiği ve Washington Büyükelçimizin yakındığı gibi ambargonun kaldırılması girişiminin Kıbrıs'ta Türkiye'nin toprak ödünü vermeye razı olmadan başlatılamayacağını mı yinelemiştir? Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık konularının bir "paket anlaşması" ile çözülebileceğini öteden beri savunan Dışişleri Bakanımızın bu kez Kıbrıs sorununun askıda bulunan öteki konularla birlikte ele alınamayacağını açıklaması bir politika değişikliğini mi vurgulamaktadır? AET, İMF gibi uluslararası topluluk ve kuruluşların Türkiye'ye karşı tutumlarında Kıbrıs sorunu ne derece etkili olmaktadır? Bütün bu soruların yanıtı havada kalmaktadır. Türk kamuoyu dış politika konularında karanlık içindedir.

Aslında, devletlerarası ilişkileri düzenleme sanatı olan diplomaside gizlilik kuralının yeri vardır. Programında belirttiği hedeflere bağlı kalmak koşuluyla, bir Hükümet yabancı devletlerle giriştiği müzakereleri, yaptığı pazarlıkları açığa vurmadığı için kınanamaz. Bireyler arasında olduğu gibi devletler arasında da ortaya çıkan sorunların çözümü çok kez gizli görüşme ve tartışmaları gerektirebilir. Bunları günü gününe açıklamanın ne gereği ne de yararı olduğu yadsınamaz. Uzun, çetin ve çetrefil müzakerelerin kapalı kapılar ardında yapılması doğaldır.

Ancak, "gizli diplomasi" kamuoyunun bilgisi dışında yürütülmesi zorunlu olan görüşmeler demek değildir. Hatta bir hükümetin muhalefete danışmadan dış politika programını uygulaması da gizli diplomasiye başvurduğunun kanıtı sayılmaz. Buna karşılık, eğer bir hükümet dış politikayı kamuoyunun ve devletin yetkili organlarının denetimi dışında yürütüyorsa, ya da programında açıkladığı hedef ve ilkelerden saptırıyorsa o hükümet gizli diplomasi uygulamakla suçlanabilir. (Bir de, Hükümetin belirli bir dış politikaya sahip olmaması şıkkı vardır ki onu yazımızın konusu dışında sayıyor, çünkü bu tür bir hükümetin Meclislerden güvenoyu alamayacağı varsayımından hareket ediyoruz).

Dış politikanın kamuoyunun denetimi dışında yürütülmesi hali diktatörlükle yönetilen ülkelere özgüdür ve Türkiye'de tek parti döneminde yaşanmıştır. O dönemde dış politika, Hükümetlerin de üstünde, bizzat Cumhurbaşkanınca saptandığı için kamuoyunun bilgi ve denetimi dışında kalmış, böylece yalnız diplomasi değil dış politika hedefleri de gizlilik kazanmıştır.

İkinci hale yani dış politikanın kamuoyuna açıklanmış hedeflerden saptırılmasına gelince, bu duruma yalnız diktatörlük rejimlerinde değil, demokrasi şampiyonluğu yapan ülkelerde de rastlamak olasıdır. Nitekim, her konunun kamuoyu önünde tartışıldığı, hiçbir önemli sorunun halktan gizli kalmadığı sanılan ABD'de bir Dışişleri Bakanı, Dr.Henry Kissinger, tam sekiz yıl süre ile Amerikan dış politikasını gizli diplomasi yöntemleriyle yürütmüştür. Kissinger halk yığınlarının dış politika ile ilgilenmediğini, bu işi uzmanlara bıraktığını ileri süren siyaset bilimcileri okulundandır. Anlaşılan, bizde de önce AP sonra MC Hükümetlerinin değişmez Dışişleri Bakanı İ.S.Çağlayangil "dış politika ile diplomasiyi birbirine kasten karıştırarak dış politikayı gizli duruma sokan" devlet adamları arasına girmeye özenmiştir.[29]

MC Dışişleri Bakanı'nın gizli diplomasi yöntemlerine başvurması nedeninin Kissinger'ınkinden farklı olduğu söylenebilir. Gerçekten, Çağlayangil kendi içinde tutarsız, kararsız hükümetlerin dış politika uygulayıcısı olmak talihsizliğine uğramıştır. Yalnız genel politikanın yürütülmesinde değil, büyükelçi atamaları gibi kendi bakanlığının yetki alanına giren tasarruflarda bile eli kolu bağlıdır. Bu, bir bakıma, Dışişleri Bakanımızın sonuçsuz girişimlerinin, birbirini tutmayan demeçlerinin mazereti sayılabilir. Ancak, olayları yakından izleyenler için Türk dış politikasında görülen kargaşayı yalnız MC Hükümeti içindeki tutarsızlığa bağlamak mümkün değildir. Özellikle Kıbrıs sorununun içine düştüğü çıkmazda ne MSP kanadının ciddiye alınamayacak tutumu ne de MHP'nin kurusıkı çıkışları önemli bir rol oynamıştır. Siyasi çözüm umutlarının gittikçe zayıflamasının ve Türkiye'nin yalnızlığa itilmesinin sorumluluğunu, büyük ölçüde, Demirel ile Çağlayangil taşımaktadır. Çünkü onlar bugünkü dünya koşulları içinde Kıbrıs

[29] Bkz. *Cumhuriyet* 1977, s.52.

sorununun kazandığı boyutları değerlendirmede sürekli olarak yanılgıya düşmüşler, gerçeklerin katı yüzüyle karşılaştıkça da çareyi Türk kamuoyunu oyalamakta hatta aldatmakta bulmuşlardır. Somut bir örnek verelim: Geçen yıl ABD'deki Başkanlık seçimlerinden önce Çağlayangil ile Kissinger arasında imzalanan ve Türkiye'deki Amerikan üslerini bir milyar dolar karşılığında kiraya veren anlaşma Demirel ve Çağlayangil tarafından Türk-Amerikan ilişkilerinin Kıbrıs sorunundan soyutlandığı biçiminde ve bir diplomatik başarı olarak tanıtılmıştır. Oysa bu anlaşma ABD'nin eline güçlü bir baskı aracı vermiştir. Türkiye Kıbrıs'ta Amerika'yı tatmin edecek bir çözüme yanaşmadıkça, anlaşma ne Kongre'nin onayına sunulacak, ne Kongre tarafından onaylanacak, ne de Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu kaldırılacaktır. Demek oluyor ki, Demirel ve Çağlayangil bir yandan büyük devletlerin hatta Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs sorununa müdahalesini reddederken, öte yandan ABD'ye Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak ve Kıbrıs'ta bir "Pax Americana"yı dayatmak için silah vermiştir. Bu duruma diplomasi dilinde dış politikanın hedeflerinden saptırılması denir ve gizli diplomasi örneklerinden sadece biridir.

Ortadoğu'daki Gelişmeler
"Olaylar ve Görüşler"
7 Aralık 1977

Mısır Devlet Başkanı'nın Kudüs ziyaretiyle başlayan siyasal gelişmeler yeni boyutlar kazanmaktadır. Bir yandan "Radikaller grubu" denilen Libya, Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü mısıra karşı bir "Red Cephesi" oluştururken, öte yandan da Mısır'la İsrail ortak patronları ABD ile birlikte Kahire'de yeni bir strateji saptamaya hazırlanmaktadır.

Aslında, Enver Sedat'ın kimi çevrelerde hayranlık, kimisinde şaşkınlık yaratan gezisinin Arap dünyasında sert tepkilere, giderek bölünmelere yol açması doğaldı. Çünkü neresinden bakılırsa bakılsın, bu girişimin Ortadoğu sorununa bir çözüm bulmak için değil, Mısır'ın üzerinden askeri bir saldırı tehlikesini kaldırmak, aynı zamanda Amerika'nın ekonomik desteğine layık olduğunu kanıtlamak amacıyla yapıldığı belliydi. Gerçekten de Enver Sedat Kudüse giderken, İsrail devletinin kuruluşundan bu yana iş başına geçen Hükümetlerin en bağnaz ve katı tutumlusu olan Likud Partisi iktidarına, Ortadoğu'da adil ve kalıcı bir barışa götüren yolun Filistin halkının tüm haklarını tanımaktan geçtiğini kabul ettiremeyeceğini pekiyi bilecek durumda idi. Eğer Begin Hükümetinin gerçek niyetleri üzerinde herhangi bir iyimserliğe kapılmış idiyse, ABD ile Sovyetler Birliği'nin Cenvere Konferansı'nı toplamak için yaptıkları ortak çağrıya İsrail'in olumsuz tepkisini görünce aymış olmalıydı. Görünen odur ki, Sedat'ın gösterişli jesti İsrail'i yumuşatmaktan çok Arapları sarsıcı ve uyarıcı bir etki yaratmaya yönelikti. Her ne kadar Mısır Cumhurbaşkanı İsrail Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Arap davasına ihanet etmeyeceğini ve İsrail ile ayrı bir barış imzalamaya gelmediğini vurgulamaya özen gösterdiyse de, bu "Tarihi nutuk"un bütün ağırlığını "Bir daha savaş yok" çağrısına yüklemişti. Böyle bir çağrı ise öteki Arap ülkelerine: "Bundan sonra herkes başının çaresine baksın" demekten başka anlam taşımıyordu. Ayrıca Sedat'ın, Knesset'deki konuşmasında FKÖ'nün Filistin halkının meşru temsilcisi olduğundan hiç söz etmemesi de kimsenin gözünden kaçmamıştı.

Enver Sedat'ın İsrail gezisinin yarattığı ilk şaşkınlık geçtikten sonra, bu beklenmedik girişimin beklenen sonuçları kendini göstermeye başladı. Mısır'la Fas dışındaki Arap ülkeleri Sedat'a karşı birleşmek üzere harekete geçtiler. Ürdün Kralı Hüseyin ile Suudi Arabistan Kralı Halit'in tutumları henüz belirlenmedi ise de, Sedat'ın davetine uyarak Kahire toplantısına katılma cesaretini, içlerinden isteseler bile, gösteremeyecekleri anlaşıldı. Öyle sanılır ki, Lübnan'da Filistinli kanını acımasızca akıtmış olan Hafiz Esad şimdi Suriye'yi Mısır'a karşı "Araplığın Kalesi" haline getirmek için çaba harcayacaktır. Böylece, Enver Sedat'ın girişimi şu gerçekleri bir kez daha gözler önüne sermiş bulunmaktadır: Ortadoğu barışı bir bütündür. Hiçbir Arap ülkesi ya da grubu kendi başına İsrail ile uzlaşarak barışı sağlayamaz. Barış, eğer adil ve kalıcı olacaksa, ancak Filistin halkının tüm haklarının tanınması temeli üzerinde kurulabilir.

Türkiye'nin son olaylar karşısındaki tutumuna gelince: Ortadoğu'da baş gösteren her önemli gelişme ülkemizi yakından ilgilendirdiğinden, Sedat-Begin buluşmasının yarattığı durum üzerinde Demirel Hükümetinin takınacağı tavır merakla beklenmekte idi. Hükümet bu merakı gidermekte gecikmedi. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Avrupa Konseyi toplantısına katılmak üzere Strasburg'a giderken verdiği demeçte, Mısır Devlet Başkanı'nın Kudüs ziyaretinin "Kuvvet kullanarak ele geçirilmiş Arap topraklarının geri verilmesini ve Filistin halkının -devlet kurmak değil- bütün meşru isteklerinin yerine getirilmesini sağladığı takdirde Türkiye tarafından olumlu karşılanacağını" belirtti.

Aslında bu demeç Türkiye'nin Arap-İsrail çatışması karşısında öteden beri savunduğu görüşün yinelenmesinden ibaretti. Ancak Enver Sedat'ın Kudüs'ten eli boş döndüğü, İsrail Başbakanı'nın 20 Kasım Pazar günü parlamentoda yaptığı konuşmadan anlaşılıp da Arap dünyası birdenbire karışınca, Sayın Çağlayangil'in 30 Kasım'da Kahire'ye yapacağı resmi ziyaretin çeşitli yorumlara vesile vermesi kaçınılmaz ve salt bu nedenle bile gezinin ertelenmesi zorunlu hale gelmişti. Bu duruma rağmen Çağlayangil'in Kahire ziyaretine başlamasını Başbakan Demirel ve bir kısım basınımız şu gerekçeye dayanarak savunmuştur: "Türkiye Araplar arasındaki anlaşmazlıklarda taraf değildir. Dışişleri Bakanı'nın önceden kararlaştırılıp tarihi saptanmış olan ziyareti ertelenseydi, Mısır'a karşı taraf tutmuş olurduk". Oysa bu görüş geçerli değildir. Zira Çağlayangil'i davet etmiş olan Mısır Dışişleri Bakanı, Enver Sedat'ın Kudüs gezisini protesto ederek görevinden ayrılmış, yerine atanan Arap Birliği Genel Sekreteri Mahmud Riad da bu görevi reddetmişti. Mısır Dışişleri Bakanlığı vekâletle idare ediliyordu ve Bakan Vekili Ghali henüz Türkiye Dışişleri Bakanı'na daveti yenileyecek zamanı bulamamıştı. Demek oluyor ki Çağlayangil ziyaretini ertelemek için hem politik nedenlere hem de diplomatik olanaklara sahipti. Şu halde Başbakan Demirel Dışişleri Bakanı'nın Kahire'ye gitmesine izin vermekle, Türkiye'nin Mısır'a manevi destek sağladığı görüntüsü yaratmış, yani taraf tutmuştur.

Burada akla takılan soru, Dışişleri Bakanımızın Kahire'ye gitmekte neden diretti-

ğidir. Kanımca, Sayın Çağlayangil'in tutumu bir yandan siyasal öte yandan da kişisel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Siyasal bakımdan Dışişleri Bakanlığımız öteden beri Mısır'ı Arap dünyasının lideri gibi görmeye alıştığından, Makarios'a silah veren tek Arap devleti olduğu halde, Mısır'ı gücendirecek hareketlerden kaçınmaya büyük dikkat göstermektedir. Özellikle Cemal Abdülnâsır'dan sonraki dönemde Enver Sedat'ın Amerika'ya teslimiyet politikasını benimsemesi Türk Hariciyesi'ni Mısır'a daha da yakınlaştırmıştır.

Zamansız ve talihsiz Kahire ziyaretinin bir başka nedeni ise Sayın Çağlayangil'in uzun süren Bakanlığı döneminde bir türlü Mısır'ı resmen ziyaret fırsatını bulamamış olmasıdır. MC iktidarının sonunun yaklaştığına dair alametlerin göze batar hale geldiği şu sırada gezi ertelense idi, Dışişleri Bakanımızın dış geziler koleksiyonunu -bir daha yeri doldurulamayacak biçimde- eksik kalmış olacaktı. İnanılmaz gibi görünse de bu gerekçeyi hesaba katmamak için, MC'nin dış politikasını hiç mi hiç bilmemek gerekir.

Barış Konferansı
"Olaylar ve Görüşler"
25 Şubat 1978

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nca resmen tanınmış ve hükümetlerden bağımsız uluslararası bir örgüt olan Dünya Barış Konseyi'nin girişimiyle, 9-12 Şubat 1978 günleri arasında Atina'da "Akdeniz Barış, Güvenlik ve İşbirliği" konulu bir konferans toplandı. Akdeniz'i çevreleyen ya da bu bölgeyle yakın ilgisi bulunan 27 ülkeden 400 delegenin katıldığı bu konferansta, merkezi ve stratejik konumundan ötürü, dünyanın öteki bölgelerine oranla daha büyük tehlikeler, daha derin bunalımlarla karşı karşıya bulunan Akdeniz bölgesinde adil ve kalıcı bir barışın nasıl gerçekleşebileceği ve Akdeniz devletleri arasında güvenlik ve işbirliğinin hangi yollardan sağlanabileceği konuları çeşitli yönleriyle ele alınarak tartışıldı. Dört gün süren toplantılarda varılan sonuçlar bir bildiri ile dünya kamuoyuna duyuruldu.

Aslında, Akdeniz'de Barış, Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın hazırlık çalışmaları bir yılı aşkın bir süre önce başlamıştı. Akdeniz ülkelerindeki barış hareketlerinin temsilcileri 1976 Kasımı'nda Atina'da bir araya gelerek, barış dernekleri ve komitelerine, siyasal partilere, parlamenterlere, sendikacılara, gençlik ve kadın örgütlerine ve öteki demokratik kuruluşlara Akdeniz'de barış, güvenlik ve işbirliği için uluslararası bir konferans toplamak üzere çabalarını birleştirme çağrısında bulunmuşlardı. Konferansta tartışılacak başlıca konuların a) Akdeniz'i bir Barış Gölü haline getirmek; b) Helsinki Nihai Senedi'nin Akdeniz'e ilişkin bölümünün uyarlanmasını sağlamak; c) Akdeniz ülkeleri arasında, başta ekonomik ilişkiler olmak üzere, her alanda işbirliğini pekiştirme yollarını araştırmak olduğu belirtilmişti. 1977 yılının Mayıs ayında Varşova'da ve Temmuz'da Atina'da yapılan iki hazırlık toplantısında ise, yukarıda anılan sorunları inceleyecek komisyonların yanında, göçmen işçiler, çevre kirlenmesi ve halklar arasında kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konularını ele almak üzere çalışma grupları oluşturulması, parlamenterlerin ve din adamlarının da yuvarlak masa toplantılarında bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunmaları öngörülmüştü.

Atina Konferansı bu programa uygun olarak çalışmalarını sürdürdü. Üç ana komisyonda yapılan konuşmaların özetleri karar niteliği taşımayan, çalışma raporları halinde Genel Kurulun bilgisine sunuldu ve kapanış oturumunda Konferansın vardığı sonuçları yansıtan bir Deklarasyon okunarak kabul edildi. Bu bildiride yer alan görüşler şöyle özetlenebilir:

Akdeniz bölgesinde barışı ve devletlerarası ilişkilerde yumuşamayı ciddi şekilde tehdit eden çalışma ve bunalımların kökeninde Emperyalizmin ve yeni-sömürgeciliğin çıkar oyunları yatmaktadır. Bölgede hâlâ etkin olan faşist ve şovenist akımlardan yararlanan emperyalist güçler, ekonomik sömürülerini ve askeri varlıklarını sürdürmek için devletler arasındaki anlaşmazlıkları kullanmakta ve kışkırtmaktadır. Nitekim Ortadoğu sorunu, Amerikan yönetimiyle el ele veren İsrail'in Arap topraklarını sömürgeleştirmek amacıyla ve gerici Arap güçleriyle uzlaşarak tezgâhladığı komplonun bir ürünü, Kıbrıs sorunu da Ada'yı sürgit NATO üssü olarak kullanmak isteyen emperyalizmin, faşist ve şoven güçlerin aracılığıyla körüklediği bir bunalımdır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege suları anlaşmazlığı ise bölgede silahlanma yarışını tahrik eden militarist çevrelerin işine yaramaktadır. Akdeniz'de adil ve kalıcı bir barışın yerleşmesine engel olan bu duruma son vermek için barıştan yana güçler, bölge halklarının istem ve iradesine uygun olarak, Akdeniz'in tüm yabancı askeri üslerden, nükleer silahlardan, denizaltı ve savaş gemilerinden arındırılmasını, Ortadoğu sorununda anti-emperyalist Arap güçlerinin birliğini ve Filistin halkının -bağımsız devlet kurma hakkı dahil- tüm ulusal haklarının tanınmasını, Kıbrıs sorununda BM kararlarının uygulanarak tüm yabancı askeri varlıkların Ada'dan çekilmesini, askeri üslerin sökülüp Ada'nın askersizleştirilmesini, Kıbrıs'ın egemenlik, bağımsızlık, bağlantısızlık ve toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasını, Kıbrıs devletinin anayasal düzeninin eşit haklara dayalı toplumlararası müzakereler yoluyla, uluslararası statüsünün ise BM gözetimi altında toplanacak bir konferansta saptanmasını destekler. Ortak Deklarasyonda, Akdeniz ülkeleri arasında eşitlik ve adalet ilkelerinden kaynaklanan sıkı bir işbirliğinin her alanda geliştirilmesi için harcanması gereken çabalara ve silahsızlanma sorununda izlenecek yöntemlere geniş yer verilmiştir.

Akdeniz Konferansı'na Türkiye barışseverleri neden ve nasıl katıldılar? Burada önce bir gerçeği vurgulamak gerekiyor: Bu konferansta Türkiye barış güçlerinin temsil edilmemesi düşünülemezdi. Türk-Yunan ilişkilerinin bugünkü durumunu ileri sürerek Atina Konferansı'na katılmaktan kaçınmak, ülkemizde üç yıldır süregelen faşist ve şoven tırmanışın Türk halkının "dünyada barış" ilkesine bağlılığını gölgeleyecek bir düzeye varmış olduğunu kabul ve ilan etmek demekti. Halkımızın barışçıl duygu ve niyetlerini Yunanistan, Akdeniz ve dünya halklarına duyurmak zorunluydu. Ayrıca, içinde yaşadığımız bölgenin ortak sorunları üzerinde Türkiye'nin barıştan yana güçlerinin görüşlerini konferansa iletmek, başta Barış Derneği olmak üzere, tüm barışseverlere

düşen bir görevdi. Ülkemizdeki barış güçlerinin örgütsel birliğini temsil eden Barış Derneği bu görevi üstlenmeye hazırlıklıydı da. Geçen yıl 1 Eylül Dünya Barış Günü'nü kutlama programı içerisinde dernekçe düzenlenen "Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye" konulu ulusal konferansta, ülkemizin belli başlı 23 demokratik kitle örgütüyle ortaklaşa olarak, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Sonuç Belgesi'nin Akdeniz bölgesine ilişkin bölümü derinlemesine incelenmişti. Dünya Barış Konseyi'nden Akdeniz Konferansı'na katılma çağrısını alınca da Barış Derneği Atina'ya gidecek heyetimizin oluşmasında toplumun çeşitli kesimlerinin temsil edilmesine özen gösterdi. Böylece, DİSK Genel Merkezince seçilen 7 kişilik sendikacı ve danışman kadrosunun yanında öğretim üyeleri, doktorlar, avukatlar, sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, kooperatifçiler, halkevleri, gençlik ve kadın örgütleri temsilcilerinden kurulu 53 kişilik bir delegasyon meydana geldi. Heyetin konferans çalışmalarına etkin biçimde katılmasını sağlamak üzere konferansta görüşülecek tüm konuları kapsayan çalışma grupları kuruldu. Bir aydan fazla süren düzenli bir çalışma sonucunda çalışma gruplarınca çeşitli konularda hazırlanan tebliğlerin Akdeniz Konferansı'nda dikkatleri Türk Delegasyonunun üstüne çekecek değerde olduğu anlaşıldı. Konferans çevrelerinde beliren genel kanı Akdeniz ülkelerini ilgilendiren önemli sorunlar, özellikle ekonomik ve kültürel işbirliği, göçmen işçilerin sorunları, çevre kirlenmesi gibi konularda delegelerimizin sundukları somut ve gerçekçi önerilerin komisyon çalışmalarına çok verimli katkıda bulunduğu yönünde idi. Bunun bir kanıtı da, Kültürel İlişkiler Komisyonu Başkanlığı'na Mahmut Tali Öngören'in oybirliğiyle seçilmesinde görüldü.

Akdeniz Barış Konferansı'nın amacı bölge sorunlarına siyasal ya da hukuksal çözümler bulmak değil, tüm çatışmaların ve bunalımların kaynağı olan emperyalizmin oyunlarını açığa vurarak, bölge halklarının barış ve güvenlik içinde işbirliği yapmalarını sağlayacak ortamın yaratılmasına yardımcı ve bu yönde kendisini duyuran halkoyu baskısına tercüman olmaktı. Akdeniz ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların karşılıklı suçlamalar, şoven tırmanışlar yerine ulusal çıkarlar doğrultusunda barışçı yaklaşımlarla çözüme kavuşturulması ilkesi Konferans'ın havasına baştan sona egemen oldu. Bu ilkeye ters düşen konuşmalar ise hiç iltifat görmedi.

Atina Konferansı'na Türkiye'nin geniş kadrolu bir heyetle katılması sağcı basınımızda ne türden bir tepkiyle karşılandıysa, Yunanistan'ın şoven çevrelerinin sözcülüğünü yapan gazeteler de kendi barışseverlerini aynı biçimde suçladılar: "Bu konferans Türklerin işine yaradı", "Türklerin oyununa gelindi" gibi başlıklarla Türk ve Yunan Barış Derneklerinin ortak dostluk bildirisine saldırdılar. Oysa bu dostluk bildirisi Konferans'ın kapanış oturumunun doruk noktası oldu: Dünya Barış Konseyi Başkanı Romesh Chandra, ortak bildiriyi "Akdeniz Barış Konferansı'nın en önemli belgesi" diye tanımlayarak Genel Kurul'un bilgisine sundu ve arkasından Türk Delegasyonu Başkanı'nı kürsüye davet edip onun yaptığı konuşmayı bütün delegelerle birlikte ayak-

ta alkışladı. Bir heyet başkanının konferansın hem açılış, hem de kapanış oturumunda genel kurula hitap edebilmesi olağandışı bir olaydı ve bu hak yalnız Türk delegasyonuna tanınmıştı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkiye ile Yunanistan arasında uzun süredir kopuk bulunan resmi diyalogun yakın bir gelecekte ve en üst düzeyde yeniden başlayacağı bir sırada Türkiye'nin barışçıl sesinin Atina'da duyurulmuş olması her bakımdan yararlı olmuştur.

Nötron ve Ötesi

"Olaylar ve Görüşler"

20 Ağustos 1981

ABD'deki yeni yönetimin Nötrün bombası denilen kitlesel kırım aracının yapımına karar vermesi dünyada geniş yankılar uyandırdı ve sert tepkilere yol açtı. Bundan üç yıl önce de zamanın ABD Başkanı Carter Nötron bombasının yapımı çalışmalarına başlanacağını açıkladığında dünya kamuoyunun, özellikle Avrupa ülkelerinin şiddetli tepkisiyle karşılaşmış ve yeni silahın yapımını ertelemek zorunda kalmıştı. Ama bu kez Reagan yönetimi Nötron bombasını dünyaya bir olup-bitti biçiminde dayatmayı yeğlemiştir.

Nötron bombasının yapımına başlanmasının silahlanma yarışının tırmandırılmasında yeni bir aşamayı simgelediği kuşkusuz ve bu bakımdan dünya kamuoyunun duyduğu kaygı haklıdır. Ancak, dünyamızı birkaç kez yok etmeye yetecek güçteki nükleer silahların Amerika ve Avrupa'ya yığılmış bulunduğu düşünülünce Nötron bombasına gösterilen tepki abartmalı görünebilir, ya da söz konusu silaha sahip olmayanların giriştikleri bir kampanyanın ürünü sanılabilir. Fakat Nötron bombasının nitelikleri ve kullanılışından doğacak sakıncalar biraz yakından incelenince, bu yeni silahın insanlık için gerçekten büyük bir tehlike oluşturduğu ve onu masum bir savunma aracı gibi göstermenin mümkün olmadığı anlaşılır.

Nötron bombasının bilimsel tanımı "gücü artırılmış radyasyon silahı"dır. Ama bu tanımlama onun bir tür hidrojen bombası olmasını engellemez. Son yirmi yılda geliştirilen minyatür "H" bombası Nötron bombasının babası sayılır. Bilindiği gibi, Hidrojen bombası denilen termonükleer silahlar patlatıldığı zaman üç çeşit etki yaparlar: yüksek ısı, radyasyon ve tahrip. Fakat termonükleer patlamada en önemli etken Nötron adı verilen elemanın çok derinlere işleyebilen radyasyonudur. İşte aslında Hidrojen bombası gibi termonükleer bir silah olduğu halde bu niteliği açıkça itiraf edilmeyen Nötron bombasının özelliği, bombanın yakıp-yıkma gücü enaza indirilirken radyasyon gücü-

nün en yüksek derecede arttırılmış olmasındadır. Yıkıcı gücü enaza indirilince bomba o denli küçük boyutta yapılmaktadır ki, savaş alanlarında kullanılan Lance füzelerine ya da sahra topraklarının namlularına konulabilmekedir.

Nötron bombası yeryüzünden yüz metre yükseklikte patladığında nötron ışınları 1800 metre çapındaki bir alının içinde bulunan yapı, tesis, araç ve tanklara sızarak insanları öldürür, hayvansal ve bitkisel yaşamı da yok eder. Bombanın etki alanı dışında bulunan insanların da patlamadan zarar görmeyecekleri kesinlikle söylenemez, çünkü nötron biyolojisi dalında elde edilen son bulgular nötron ışınlarının "X" ya da Gamma ışınlarından dört kez daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır. Hiroşima üstüne atılan bombanın kanser hastalığının ilk kez radyasyon yoluyla yayılmasına yol açtığı düşünülecek olursa, Nötron bombasının kanseri büyük ölçüde tırmandıracağı kolayca anlaşılır. Bu yönüyle Nötron bombasının kimyasal silahlarla akrabalığı ortaya çıkmakta ve bundan ötürü de kimyasal silahları yasaklayan 1925 tarihli Cenevre Protokolü'nün kapsamına girmektedir.

Nötron bombası sorunu dünya kamuoyunda hem ahlaksal hem de askersel yönü ile tartışılmaktadır. Konunun ahlaksal yönü üzerine bir görüş birliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Gerçekten de, birkaç gözü-dönmüşün dışında, siyasal inançları birbirinden farklı tüm bilim adamları, politikacı, yazar ve aydınlar canlı varlıkları yok edip eşyaya zarar vermeyen bir silahı düşünmenin bile insanın kendi cinsine karşı yapabileceği en büyük hareket olduğunda birleşmişlerdir. Bu görüşü temsil edenlerden, İngiliz dış politika yazarı James Cameron şöyle diyor: "Nötron bombasının Amerikan teknolojisinin bir harikası olduğu ve Batıya taktik üstünlük sağlayacağı öne sürülüyor. O halde öyle bir silah icad edelim ki, rejimini beğenmediğimiz ülkelerdeki silah fabrikalarında çalışan işçileri de öldürsün ama fabrikaları yıkmasın. Böylece hazır silah fabrikalarına konmuş oluruz!"

Ne var ki, silahlanma yarışı söz konusu olunca ahlaksal sakıncalar askersel gerekçeler kadar ağırlık taşımıyor. Nitekim, ABD Dışişleri Bakanı Haig Nötron bombasını savunurken bu girişimin bir insanlık suçu oluşturduğu konusuna hiç değinmeden askeri değerini vurgulamış ve yeni silahın "caydırıcılığı"nı övmüştür. Acaba Nötron bombası gerçekten "caydırıcı" bir silah mıdır? Bilindiği gibi, nükleer silahların en önemli niteliğinin caydırıcılık olduğu söylenir. Başka bir deyişle, nükleer silahlar "kullanılmak" için değil de "karşı tarafı korkutmak, saldırıdan caydırmak", daha doğrusu "kullanılmamak" için yapılır. Oysa Nötron bombası hiçbir zaman askeri tatbikatlarda, manevralarda önceden denenemeyecek bir silahtır. Bu yüzden de olası bir savaşta hemen kullanılıp etkisi denenmek istenecektir. Demek oluyor ki, nükleer silahların başlıca er-

demi sayılan "caydırıcılık" işlevi Nötron bombasında yoktur. Böylece, Nötron bombası kullanıldığı anda, nükleer ve konvansiyonel savaş arasındaki ayrım ortadan kalkacak, biri başlar başlamaz ötekini başlatmış olacaktır. Kaldı ki, "caydırıcı" denilen stratejik nükleer silahların tetiğine basma emrini yalnız devlet başkanı -başkomutan sıfatıyla- verebildiği halde, Nötron bombasının kullanımı ister istemez savaş alanındaki birlik komutanlarının taktik nedenlerle alacakları karara bırakılacaktır. Bunun sonucunda sınırlı bir savaşın bile nerelere tırmanacağını kestirmek için fazla hayal gücüne gerek yoktur.

Nötron bombası üzerindeki bilgilerimiz arttıkça onu sevenlerin daha da azalacağı kuşkusuzdur. Önceleri Batı Avrupa'nın büyük kentlerini Hiroşima'nın akıbetine uğratmayacağı umuduyla N bombasını çekici bulan NATO çevreleri bile bu silahın insanlığa neye mal olacağını anladıktan sonra aymışlardır. NATO'nun Avrupalı üyelerinin gönülsüzlüğü, hatta telaşı bundandır. Hollanda Parlamentosu daha üç yıl önceden, her ne koşul altında olursa olsun, Nötron bombasının ülke topraklarına yerleştirilmesine karşı olduğunu açıklamıştır.

Ancak, Nötron bombasının ve belki de şu anda geliştirilmekte olan başka silahların tehlikelerini, kötülüklerini bilmek yeterli değildir. Önemli olan, hiçbir silahın -ne denli "mükemmel" olursa olsun- savaş tehlikesini azaltmayıp tersine arttıracağının bilincine varmaktır. Teknolojik ilerleme herhangi bir devletin ya da devletler grubunun tekelinde kalmayacağına göre, silahlanmada üstünlük sağlama peşinde koşmak yerine, denetim altında aşamalı bir silahsızlanmaya yönelmek insanlığın geleceği bakımından tek çıkar yoldur. Bugün dünya halklarının gereksinme duydukları ilk ve temel insan hakkı, nükleer bir savaş tehlikesinden arınmış olarak yaşamak hakkıdır. Bunun gerçekleşmesi ise, devletlerarası ilişkilerde Helsinki sonuç Belgesi ile başlatılan yumuşama sürecinin sürdürülmesine bağlıdır.

MİLLİYET GAZETESİ

Mahmut Dikerdem

"Her Hafta Bir Sohbet"
Hazırlayan: Abdi İpekçi, Bu Haftaki Konumuz: Afrika"

Mahmut Dikerdem, 3 Mart 1975

1960 yıllarında Büyük Sahra'nın kuzeyinde ve güneyinde iki tartışmasız lider bulunuyordu. Biri Nâsır, öteki Nkrumah... Nâsır, Pan Arabizm'i, Arap Milliyetçiliği'ni, Nkrumah ise Afrika Birliği'ni kurmayı amaçlıyordu. Ancak Nkrumah'ın çabaları derhal sonuç vermedi. Bunun çeşitli nedenleri var. Afrika'da 1964 ile 1967 arasında tam 21 tane askeri darbe oldu ve bu darbeler sosyal ve ekonomik akımları frenledi. Askeri darbelerin temelinde yatan neden, sömürge idaresinden yönetimi devir alan kadroların ülkücü bir ruh ve zihniyetle toplum hizmetine girecek yerde, adeta eski sömürgeciliğin yerini doldurmaya kalkışmış bulunmalarıydı.

İpekçi: "20.yüzyılın ikinci yarısı, Afrika kıtasının sömürge olmaktan çıkıp bağımsızlığına kavuşması dönemi oldu. Böylelikle kıt'ada yeni devletler, hatta yeni uluslar doğdu ve bu uluslara önderlik eden genç, yeni liderler ortaya çıktı. Bunların her biri belirli bir takım devrimleri gerçekleştirmek isteyen, belirli görüşlere sahip kişiler. Ve bu özellikleriyle de bütün dünyanın dikkatini çekiyorlar. Bunların arasından birisi, olağanüstü davranışlarıyla, sözleriyle özel bir ilgi çekmeye başladı. Bu özel ilgi, son zamanlarda Türkiye'ye de yansıdı. Uganda'nın Devlet Başkanı İdi Amin'den söz etmek istiyorum. Biliyorsunuz İdi Amin, Türkiye'ye başvurarak hem kendisine askeri danışmanlar gönderilmesini istedi, hem de Türkiye'yi ziyaret etme dileğini açıkladı. İzin verirseniz önce İdi Amin'den başlayalım, sonra Afrika'ya bağımsızlık getirmek isteyen ve özel görüşleriyle dikkat çeken öteki liderleri ve eylemlerini birer birer inceleyelim. İdi

Amin hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Dikerdem: "Gerçekten de 20.yüzyılın ikinci yarısının en büyük siyasal ve sosyal olaylarından biri de, "Uyanan Afrika" deneyimi içinde simgelenen Afrika'da bu vakte kadar tamamen sömürge halinde kalmış olan toplulukların -ki daha millet diyemiyorum- İkinci Cihan Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına kavuşmak üzere hummalı bir siyasal ve ekonomik kalkınma hamlesi içine girmeleridir. Bu çok önemli bir olay ve giderek "Üçüncü Dünya" diye adlandırılan yeni bir kavramı belirliyor. Ben iki kez görevli olarak Afrika'da bulundum. 1950 ile 1955 arasında Kuzey Afrika'daydım. Mısır ve Kuzey Afrika'yı tanımak fırsatını elde ettim. İkinci kez de 1964 ile 1968 arasında Accra'ya atandığım zaman Batı Afrika ülkelerini, yani Kara Afrika'yı, Sahra'nın güneyinde kalan bölgeyi yakından görmek fırsatını elde ettim. Oradaki akımlar ve orada çıkan liderler hakkında gözlemlerime dayanarak size istediğiniz bilgileri vermeye çalışacağım. Yalnız Uganda benim görevim içinde değildi ve Uganda'nın Sayın Devlet Başkanı'nın demeçlerini de gazeteden izliyorum. Son mesajını da *Milliyet*'te okudum. İlginç bir mesajdır ve bence Kara Afrika'nın, Kıbrıs sorununa olumlu yönde eğilen İkinci Devlet Başkanı oluyor. Birincisi Nkrumah olmak üzere... Mesaj iyi okunduğu zaman görülüyor ki, İdi Amin Afrika Birliği'nin gerçekleşmesi için, ileride yapmayı tasarladığı eylemlere bir örnek olarak almaktadır Kıbrıs'ı... onun için müsaade ederseniz, Afrika Birliği'nin ne olduğu hakkında bir parça durayım. Ne dereceye kadar gerçekleşebilir ve benim Afrika'da bulunduğum sıralarda başlamış olan bu akım nasıl gelişmiştir. Oraya getireyim sözü...

Bildiğiniz gibi Sayın İpekçi, 1960 yıllarında Büyük Sahra'nın kuzeyinde ve güneyinde olmak üzere iki tartışılmaz lider bulunuyordu. Biri Cemal Abdülnâsır'dı, öteki de, Nkrumah. Bunlardan birincisi daha çok Pan Arabizm'i, Arap Milliyetçiliği'ni temsil ediyordu. Nkrumah'ın amacı ise Afrika Birliği'ni kurmaktı ve diyebilirim ki, Nkrumah kendi ülkesinin kalkınmasından çok Afrika Birliği'nin gerçekleşmesi uğrunda çaba harcamıştır. Ancak bu çabaların derhal sonuç vermemesi ve Afrika Birliği'nden hâlâ söz edilememesinin çeşitli nedenleri var. İzin verirseniz bir anımı nakledeyim: Nkrumah Birinci Afrika Birliği Konferansı'nı Accra'da topladı. Yıl 1965... Cemal Abdülnâsır da dahil olmak üzere Afrika Devlet Başkanlarından bir çoğu katıldı bu konferansa. Konferansın açılış günü Nkrumah'nın Afrika Birliği'nin zorunluluğu üzerinde verdiği nutuktan sonra kürsüye çıkan o zamanki Nijerya Başbakanı müteveffa Avubakır Tafewa Baleva hiç unutmam, şöyle cevap verdi:

'Siz gayet idealist ve ülkücü olarak derhal bir Afrika Birliği Hükümeti kurulmasını öneriyorsunuz. Oysa benim ülkemde 28 tane kabile var. Ben daha bunları birleştiremedim. Onun için gerçekçi olalım ve yavaş yavaş, adım adım ilerleyelim.'"

İpekçi: "Evet böylelikle benim sormaya hazırlandığım bir soruyu önceden cevaplandırmış oldunuz. Ben de, Afrika'da yeni oluşan devletlerin kendi içlerinde dahi kabileler

nedeniyle bütünleşemediklerini dikkate alarak Afrika Birliği'nin çok uzak, hatta hiçbir zaman gerçekleşemeyecek bir hayal olup olmadığını sormaya hazırlanıyordum."

Dikerdem: "O kadar kötümser olmayacağım. Çünkü, Afrika Birliği'nin hemen gerçekleşmesine engel olan nedenler, pek çok olmakla birlikte, tarihsel süreç Afrikalıları iki amaca doğru sürüklemektedir: Her Afrikalı liderin gönlünde bir aslan yatar: biri, kendi kıtaları saydıkları Afrika'da beyaz egemenliğine son vermek... Çünkü sizin Afrika kitabınızda da değindiğiniz gibi, Afrika'da çok küçük bir beyaz azınlığın egemenliği vardır. Fakat çok güçlü bir egemenliktir bu. Güney Afrika ve Rodezya'da merceklenmiştir. Ama bugüne kadar buraları, yani Afrika Birliği'ni beyazların egemenliğinden kurtarmak için yapılan çabalar olumlu bir sonuç vermemiştir. Ama tıpkı Afrikalı Arap ülkelerinin İsrail karşısında ortak bir tutum takınmaları gibi, bütün Afrikalılarda da siyasal bir bütünleşmeye doğru çabalar var. Nkrumah bunu çok çabuk tahrik etmek ve bir Afrika Birliği Hükümeti hemen kurmak istemişti. Başaramadı. Ancak kalpte yatan aslanlardan biri bu. Öteki, her Afrikalı liderin kendi ülkesini bir an önce kalkındırmak yoluyla sömürgeciliğin kalıntılarından kurtulmak. Ancak bu suretle gerçek bağımsızlığa kavuşulacağı düşüncesi bütün Afrika'da hâkimdir. Ama tutulan yol ülkelere göre değişiyor. Demin de söylediğim gibi 1964 ile 1968'de Afrika'da bulundum. O sırada Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Çu En Lay Tanzanya'yı ziyaret etmişti. Resmi ziyaretinin sonunda şunu söyledi:

"Afrika artık devrim için olgunlaşmıştır." Bu kehanet gerçekleşmedi... Gerçekleşemedi, belki de tersine 1964 ile 1967 arasında Afrika'da benim bulunduğum yıllarda tam 21 tane askeri darbe oldu ve bu darbeler sosyal ve ekonomik akımları frenledi. Askeri darbeler aynı nedenlere dayanmıyor. Ülkelerin özel durumuna göre değişik biçimler gösteriyordu ama, hepsinin temelinde yatan neden, sömürge idaresinden yönetimi devir alan kadroların ülkücü bir ruh ve zihniyetle toplum hizmetine girecek yerde, adeta eski sömürgeciliğin yerini doldurmaya kalkışmış bulunmalarıydı. Benim kanım odur."

İpekçi: "Nkrumah'ı da bunlar arasında görür müsünüz?"

Dikerdem:" Hayır."

İpekçi: "Karşı hareket belki bu belirttiğiniz örneklere uygun... Öyle değil mi?"

Dikerdem: "Nkrumah'ın yükseliş ve alçalış nedeni de burada yatıyor. Çok güzel bir noktaya temas ettiniz. Nkrumah'ı yakından tanıdım. Samimi bir toplumcu idi ve sosyalist blokla da sıkı ilişkiler sürdürüyordu. Dış politikasını tamamen sosyalist blokun paraleline getirmişti. İçerde de kurduğu rejimin amacı, bir ana önce kapitalist olmayan yoldan toplumsal kalkınma idi. Şimdi burada Nkrumah'ın düşüş nedeni de yatıyor; çünkü, sosyalist devlet kuruyorum, sosyalist oluyorum demekle olunmuyor. Bunun koşullarını yerine getirmek lazım. Nkrumah, önce elbette her yerde olduğu gibi bir kadroya dayanacağını düşündü ve tek parti sistemini kurdu. Fakat Nkrumah'ın kurduğu parti, kısa zamanda bir otobüs partisi oldu. Yani, bu parti içinde, İngiliz sömür-

gecilerin yetiştirdiği aydınlar, çiftçiler, küçük girişimciler, hatta sosyal hayatına renk katan pazardaki satıcı kadınlar, öğretmenler, işsizler, kent ve kasaba küçük burjuvaları hepsi toplandılar. Üstelik yönetici kadro da Nkrumah'ın ülkücülüğüne ayak uyduracak bir kadro olmadığını gösterdi. Yine bir örnekle somutlaştırayım: Nkrumah'ın ünlü bir Maliye Bakanı vardır. Bu Maliye Bakanı uzun süre önemli bir adam olarak görevde kalmıştır. Sonunda Londra'da karısına som altından karyola ısmarladığı haber alınmış ve azledilmiştir. Kendisine sorulduğu zaman da, "Sosyalizm demek eğer servet biriktirdinizse bunu muhafaza edemeyeceksiniz, kullanamayacaksınız demek değildir" tarzında demeç vermiştir. Böyle bir parti ve böyle bir kadro ile halka dayanılamayacağı besbelliydi. Yalnız burada bir parantez açmalıyım, çünkü sırf siyasal kadroya dayanarak izah etmek mümkün değil, Nkrumah'ın yükseliş ve alçalışını... Bir de ekonomik durum geliyor. Kendi düşüncem olarak söylemiyorum, bunun üzerinde çok yazılar yazıldı, iktisatçılar eğildiler. Niçin Nkrumah rejimi iflas etti ekonomik bakımdan? Efendim dış politikayı sosyalist ülkelerle sıkı işbirliğine dayandıracaksın, fakat içerde yabancı sermayeye dayanacaksın. Bu çelişkinin içine düştü. Yani Nkrumah'nın teorisi şu idi:

Dış sermayeye kapılar açılabilir. Sermaye birikimi şarttır ve dış sermaye de girer. Yalnız bunu devletin kontrolü altına almak lazımdır, içerdeki milli sermaye sınıfı ile işbirliği yapmasına müsaade etmemelidir. Bu kontrol mümkün olmadı. Çünkü dış sermaye bir ülkede sosyalizmin temellerini atmak için gelmiyor. Onun kendine göre kuralları var. Üstelik bu sistem içinde kontrol çok güçleşiyor. Nitekim yalnız Gana'nın değil, Afrika'nın da en büyük tesislerinden biri olan Volta Barajı Amerikalı Kaiser firmasına ihale edilmiştir. Kaiser firması elektrik santralı kuracaktı... Aslında 5 yıllık planın hedefi, bu elektrik enerjisini alüminyum üretiminde kullanmaktı... Kaiser firmasınca yapılan incelemelere gösteriyor ki, Afrika'da alüminyum tüketimi çok az. Pazar yok. Dışarıya satmak gerek, pazarlamak lazım. Onun üzerine esaslı değişiklik yaptı projede. Projedeki değişiklik beş yıllık planla ters düştü. Yani Nkrumah rejimiyle ihtilafa düştüler. Bu işin ekonomik yönü. Demin bahsettiğim siyasal kadro ise, gitgide halktan kopukluk göstermeye başlıyor. Yani kendisini eski sömürgeciliğin yerine koymaya kalkışan bir sınıf peydah olunca, halk desteklemiyor. O kadar ki, benim Gana'ya gittiğim sıralarda artık Nkrumah halk içinde görülmez olmuştu. Sonradan "Görkemli yalnızlık" dediği bir yalnızlığa çekildi. Kendi başına kırlara gider düşünürdü ve kararnamelerle yani kendi başına aldığı kararlarla programını uygulamaya çalıştı.

Burada bir soru akla geliyor, madem ki, dış yardım kapitalist ülkelerden istenildiği gibi sağlanamıyor, acaba sosyalist ülkeler bu hususta bir yardımda bulunmadılar mı diye bir soru. Şüphesiz ki Nkrumah Çin ve Sovyetler Birliği'nin yardımına güveniyordu. Ama bu yardım umduğu kadar olmadı, elde edemedi. Rakamlar belleğimdedir, Amerika'dan ve batılı ülkelerden aldığı 200 milyon dolar krediye karşılık, 6 milyon dolar Sovyet kredisi gelmiştir."

İpekçi: "Neden böyle olmuştur?"

Dikerdem: "Efendim bence Nkrumah'ın hatasıdır. Çünkü ne Sovyetler Birliği, ne Çin, Gana'yı Küba gibi önemsemiyorlardı. Birincisi Gana bir Küba değildi. İkincisi, mali yardımda bulunabilmek için Gana ekonomisinin sömürge kalıntılarından kurtulmasını bekliyorlardı. Çünkü Sovyetler, "Biz az gelişmiş ülkelere direkt mali yardımda bulunmayız. Çünkü bu, özellikle Gana'da İngiliz bankalarına gider. Çünkü henüz İngiltere'nin ekonomik ilişkileri tamamen temizlenmemiş..." derlerdi. Bir eleman daha ekleyeyim buna: Gana'nın özelliği memleket ekonomisinin tek bir ürüne dayanması: Kakao. Dünyada birinci ihracatçı ve ihracatın da yüzde 75'ini kapsıyor. Sovyetler böyle bir ürünün Londra, New York borsalarında fiyat bulduğunu biliyor. Direkt mali yardımda bulunmuyor. Fakat teknik yardım, atom reaktörü kurmak, öğretmen, eğitmen yollamak şeklinde yardımlarda bulunuyorlar. Yani onlara güvendiği yardım, eğer güveniyor idiyse gelmedi. Nitekim bu yüzdendir ki, sanıyorum, Kakaosunu öne sürerek Batı ülkelerinden sermaye çekmeye çalıştı. Fakat demin arzettiğim çelişkiye düştü."

İpekçi: "Sormak istediğim soru çelişki olarak ortaya koyduğunuz bu hususla ilgili idi. Dediniz ki kapitalist ülkelerden gelecek yabancı sermaye bir ülkede, bu arada Gana'da sosyalist düzenin temellerinin atılmasına yardımcı olmaz, onun kendi kuralları vardır. O noktada şöyle bir şey hatırladım: bugün sosyalist ülkeler, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, kapitalist ülkelerin yatırımlarına, onların sermayelerine kapılarını açabiliyorlar. Acaba fark bu adı geçen sosyalist ülkelerde düzenin daha sağlam olarak kurulup o yabancı sermayeden etkilenmemesinden dolayı mı oluyor, yoksa her ülkede o yabancı sermayenin kendi kurallarını önleyecek tedbirler aldıktan sonra bundan yararlanmak, Çin, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerin yaptığı gibi mümkün değil mi?"

Dikerdem: "Bu teorik ve çok önemli bir konu. Benim biraz belki yeteneklerimi de aşıyor ama, eğer düşüncemi soracak olursanız, şöyle söyleyebilirim: Sovyetler Birliği'nin, örneğin Amerika ile veya diğer Batı ülkeleriyle olan ticari ilişkileri ile gelişmekte olan dediğimiz ülkelerle olan ticari ilişkilerini ayırt etmek lazım."

İpekçi "Ben ticari ilişkileri değil de, yabancı sermayenin yatırımlarını düşünerek soruyorum. Mesela bildiğiniz gibi Sovyetler Birliği'nde Fiat bir tesis kuruyor ve orada üretim yapıyor. Romanya'da CocaCola'ya kadar yabancı sermayedarlar yatırımlar yapabiliyorlar. Yani sosyalist ülkeler yabancı sermayeyi kapitalist ülkelerden aldıklarına göre, bu kural neden Gana'da farklı oluyor da, öteki ülkelerde başka türlü oluyor?"

Dikerdem: "Bence bu sorunun karşılığı, sizin başka soru sorarken söylediğinizde mevcut. Yani onlar sosyalist bir ülke haline gelip de rejim tamamen yerleştikten sonraki ilişki başka oluyor. Orada artık endişeler kalkıyor ortadan, böyle sanıyorum."

İpekçi: "O zaman izin verirseniz esas konumuza dönelim. Nkrumah'nın yükseliş ve düşüşünü açıklıyordunuz. Kadrosuzluğa, ekonomik nedenlere bağladınız düşüşünü. Orada sormak istediğim soru şu: Nkrumah'ın iktidardan uzaklaştırılışı ve onun yerinin alınışı, acaba toplumcu hedeflere uzak düştüğü için, toplumcu amaçlarda toplumcu

güçlerin bir müdahalesiyle mi oldu, yoksa tersine mi oldu?"

Dikerdem: "Tersine oldu. Nkrumah'a karşı girişilen hareket, ülkede ekonomik bunalımın had bir safhaya erişmesi, dünya piyasasında uzun süre tonu 250 ile 300 sterling arasında muamele gören kakao'nun 90 sterling'e düşmesi ve dolayısıyla ihracat gelirlerinin azalması, sınai gelişmenin henüz ürünlerini vermeye başlamaması dolayısıyla işsizliğin artması, bu gibi bunalımlar artık had bir safhaya gelmişti. Nkrumah'ı idareden uzaklaştıran Albay Kutoka'nın darbesi, Nkrumah'ın amaçlarını tersine çevirdi. Albay Kutoka birkaç saat içinde, bir Tugayla taşradan Başkente geldi ve işgal etti. Polisle işbirliği yaptı ve adeta faşizan bir rejim kurdu. Ama halk kesinlikle buna karşı çıkmadı. Demek ki halkın tepkisi Nkrumah lehine olmadı. Bu acaba yabancı parmağı ile mi oldu, tarzında da bir soru akla gelebilir. Çünkü Nkrumah'ın dış politikası, artık Batı devletlerine karşı tamamen ters düşen bir ilişki halindeydi. Hemen şunu eklemeliyim, ben darbelerin sırf dış yardımla, yahut dış parmağı ile olacağına kani değilim. Ortam var idi. Örneğin, Küba'da da dış müdahale oldu, fakat Küba buna karşı koyabildi. Gana'da ise halkın desteğini bulamadığı için Nkrumah'ın kurmak istediği rejim çöktü gitti, düşüşü bu şekilde oldu."

İpekçi: "Yeni kurulan rejim daha mı başarılı oldu?"

Dikerdem: "Gana uzun süre bir askeri konseyle idare edildi. Sonunda seçime gidildi ve ben o sırada ayrıldım. Seçim sonucunda Meclis kuruldu ve şimdi Gana diğer Afrika ülkeleri gibi özel teşebbüse dayalı bir rejim içindedir ve liberal bir parti işbaşındadır."

İpekçi: "Ganalılar bugün daha mı mutlu Nkrumah zamanına göre?"

Dikerdem: "Ben yedi yıl oluyor ayrılalı, bilmiyorum. Fakat Nkrumah düştüğü zaman büyük şenlik yaptılar. Çünkü halkın durumu çok kötü idi. "Acaba Nkrumah'ın deneyi baştan iflasa mahkum muydu. Yani yanlış yola baştan mı girmişti" diye sorarsanız, şöyle bir olaydan söz etmek isterim: Ben orada iken Nkrumah ile Fildişi Kıyısı Başkanı basına kadar intikal eden bir bahse tutuşmuşlardı. O Fildişi Kıyısı Başkanı ülkesini katkısız bir kapitalist yoldan kalkındıracağını ve ekonomik bakımdan Gana'yı geçeceğini söylüyordu. Ve 10 yıl için bahse tutuştular. Tabii 10 yıl sürmedi bu bahis. Çünkü Nkrumah devrildi gitti. Şimdi bu ikisini karşılaştırmak gerekirse, tabii ikisinin de hata ve sevaplarını ortaya koymak gerekiyor ama, ben sonuç çıkarmaya çalışmayacağım. Önce Nkrumah'a karşı haksızlık etmemek için, onun yönetimi sırasında Gana'nın sanayileşme sürecine girdiğini ve efrastrüktür yatırımlarının görülmemiş bir düzeye vardığını belirtmek gerekiyor. Benim Gana'da geçirdiğim dört yıl zarfında Gana ekonomisi enfrastrüktür bakımından tüm Afrika ülkeleri arasında en baştaki yerlerden birini almıştı. Demin sözünü ettiğim Volta Barajı ile Tema Limanı gibi dev tesisler tamamlanmış, demir yolları gelişmiş, ilk ve orta öğretim parasız ve mecburi kılınmış, yeni üniversiteler kurulmuş, sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmıştı. Şimdi aynı süre içinde Fildişi Kıyısına gelelim. Fildişi Kıyısı da Gana gibi, (Gana zengin bir ülkedir) Batı Afrika'nın en zengin

ülkelerinden biri sayılır. Özellikle kahve, kakao, muz üretiminde dünyada ikinci, üçüncü yerleri işgal eder. Fildişi Kıyısı'nda çalışan nüfus o sıralarda 2 milyon kadar. Bu 1,5 milyonun da 20 bini zengin toprak ağası, geri kalan tarım işçisi idi. Kentlerde yaşayan üretici kütlenin yüzde 90'ı sanayi işçisi, esnaf, memur, küçük tüccar, geri kalan da -ki işte o zamanlar 2000 aile diyorlardı- milli burjuvaziyi oluşturur. Ne var ki milli burjuvazi ülke ekonomisine egemen olan Fransız sermayesinin kendisine bıraktığı çok dar bir alanda gelişmeye mahkûm. Yani Fildişi Kıyısı'nda kapitalist gelişmeden söz edilince, bunun Fildişi Kıyısı'ndaki yabancı kapitalizmin gelişmesi anlamına geldiğini bilmek gerekiyor. Proletarya Afrikalı, ama burjuvazi Avrupalı. Yabancı sermaye gölgesinde palazlanan yerli burjuvazi sadece arsa ve taşınmaz mal spekülasyonuna yönelik. Yani ülkenin kalkınmasında önemli rolü yok. İktisatçılar buna o zaman "Gelişmeden büyüme" diyorlardı. Yani dışarıdan beslenen ve sosyo-ekonomik bünyenin bir ileriki aşamaya geçmesini engelleyen bir büyüme. Böyle bir karşılaştırma yapılabilir."

İpekçi: "Bu karşılaştırmadan çıkardığınız sonuç nedir?"

Dikerdem: "Sayın İpekçi, kendi gözlemlerim, az gelişmiş ülkelerde milli kalkınmayı salt serimaye birikimine dayandırmanın olanağı olmadığı yolunda. Bağımsız ekonomik kalkınmanın iki koşulu gerektiğinde sıfırdan başlamayı, kemerleri sıkmayı bilmek ve bir de üretimi artırmak için emekçi halkın gönüllü elbirliğini harekete geçirebilmek. Tabii bu kolay iş değil. Afrika'da iki ülke bu yolu seçtiler..."

İpekçi: "Evet Gana ile Fildişi Kıyısı modellerinin karşılaştırılmasından önce, Afrika için genelleştirilebilecek sonuçlar çıkarılabilir mi, sonra isterseniz daha genel sonuçlara gidebilir mi?"

Dikerdem: "Afrika için genelleştirme yaparken, ben şu düşünceye çok eğilim gösteriyorum. Afrika eğer siyasal bağımsızlığına kavuştuktan sonra, bir de ekonomik Ortak Pazar şeklinde teşkilatlanmaya başlasaydı, durum başka türlü olurdu. Çünkü birbirini çok tamamlayan ekonomiler var Afrika'da. Oysa mesela su gücü çok olan, sudan elektrik istihsal edebilecek olan ülkeler, tutuyor, tekstil sanayi kuruyor, Kakaosu birinci derecede üretimi olanlar alüminyum üretmeye yöneliyor. Bunun yerine Avrupa'da olduğu gibi, yahut dünyada olduğu gibi, bir Ortak Pazar düşüncesi belki de henüz gelişmenin o aşamasına ulaşamadıkları için bunu bir türlü gerçekleştirememeleri, aralarında işbirliği yerine rekabete yol açtı. Bu önemli bir faktör... Öteki ise bir tercih yolu. Yani kapitalist yoldan kalkınmayı tercih edenler var. Kapitalist olmayan yoldan kalkınmayı yeğleyenler var. Bunların ikisinin de işte büyüklüklerini, sefaletlerini aşağı yukarı bir parça anlatmaya çalıştım. Gana'yı örnek aldık, çünkü en çok orayı biliyorum. Ama Gana yalnız değildi. Tanzanya ile Gine de aynı yolu seçtiler. Yalnız Gana kadar zengin değillerdi. Tanzanya Başkanı Nyerere ülkesinin beş yıllık siyasi bağımsızlık dönemini eleştirirken şöyle dedi: "Kalkınma aracı olarak paraya çok fazla güvendik. Bu yüzden insan gücünün önemini küçümsedik. Yabancı sermaye ülkede sanayi tesisler kursa bile bu

Tanzanya'nın davalarını çözümlemez." Gine bunlardan en fakiridir. Gine Başkanı Seku Ture, hâlâ Marksist bir sistemin kurucusu ve yürütücüsü olarak devam etmektedir. Gine, Fransız Uluslar Topluluğu'nda kalmayı reddeden tek Afrikalı ülke idi. De Gaulle, Gine'nin Fransa ile ortaklığa "hayır" dediğini öğrendiği zaman bir Fransız teknisyen, iş adamlarını Gine'yi bir hafta içinde terke davet etti. Seku Ture ise "Niçin bir hafta? 24 saatte terk etsinler" diyerek meydan okudu. Ama Gine'nin boksit madenlerinden başka güvendiği fazla bir şeysi yok. Gine'nin hâlâ okuduğum, öğrendiğim kadarıyla bir kalkınma hamlesi içinde olduğu söylenemez. Yani kalkınma olduğu söylenemez."

İpekçi: "Evet buna karşılık Nyerere, Tanzanya'da, Seku Ture de Gine'de uzunca bir dönem iktidarda kalmayı başardılar. Gana'da olduğu gibi bir müdahale ile karşılaşmadılar. Bunu nasıl açıklarsınız?"

Dikerdem: "Efendim Afrika gibi ülkelerde liderlik çok önemli. Liderlerin kişiliği de önemli. Nkrumah en iyi okullarda okumuş, Harvard Üniversitesi'ni bitirmiş, İngiltere'de London School of Economics'de bulunmuş. Kitapları vardır. Hem de teorik kitapları. Yani yetişmesi öğrenim bakımından mükemmel. Fakat kişi olarak hayalci, gerçekçi değil. Ve sonra kendisine çok fazla güvenen, başta o halkın verdiği ilk kurtuluş zamanındaki mücadeleden aldığı prestij, karizmatik lider haline getirdi. Karizmatik liderler bir yerde tökezledikleri zaman daha fena düşüyorlar. Nyerere bildiğim kadarıyla mesela bir İlkokul öğretmenidir. Fakat gayet gerçekçi, adımlarını yavaş yavaş atmasını bildi. Seku Ture'yi Fransız Komünist Partisi'nin yetiştirdiğini bilirsiniz. Onun sisteminde de tek parti sistemi mevcut ve geçenlerde yapılan saldırıya da başarı ile karşı koydu. Nkrumah ise son zamanlarda halkın güvenini yitirmişti. Ötekiler bunu kaybetmedikleri için kaldılar derim."

İpekçi: "İzin verirseniz tekrar soruya dönelim, ve bir bakıma bu konuşmanın özeti ve sonucu olacak bir cevabı sizden rica edeyim. Bu gördüğünüz, bildiğiniz, incelediğiniz denemelerden, Afrika'da bağımsızlığını yeni elde eden ülkeler için çıkarabileceğimiz genel sonuçlar var mı, varsa nelerdir? Mesela kendi düşündüğüm hususlardan birini örnek vereyim: Gana denemesinden söz ederken, kadrosuzluktan bahsettiniz. Acaba bu ülkelerin karşılaştıkları önemli sorunlar, kadrosuzluk gibi bir takım belli başlı nedenlere dayanıyor mu? Böyle bir genelleştirme yapılabilir mi?"

Dikerdem: "Kadrosuzluk tüm Afrikalılar için bahis konusudur kuşkusuz. Çünkü sömürge idaresi çeşitli olmakla beraber, kimi yollara, hastanelere önem verir, kimi kendi dilini gayet güzel öğretir. Ama halka inmiş, genelleşmiş bir öğretim yoktur. Bu tabii zaman alacak, yani halkın bilinçlenmesi ve idareye bizzat katkıda bulunması, sade Afrika için değil, tüm az gelişmiş ülkeler için zannediyorum ki, geçirilecek bir deneydir. Bunu bir genelleme olarak kabul buyurursanız böyle ifade edeyim. Bir de Afrika'nın, bizi iyimserliğe sevk edecek bir yönü var, o da çok zengin doğal kaynakları olması... Liderlere dayanmak diye bir şey kalmadığı anda, yani sömürgeciliğin yerine geçip de yeni

bir siyah sömürgeci olmaya heveslenen sınıflara halk müsaade etmeyince kendiliğinden kalkınma hızlanacaktır. Bunun rejimle ilgisi yok. Yalnız Afrika Birliği Teşkilatı'nın burada oynayacağı büyük rolü var kuşkusuz. Şimdilik bu Afrika Birliği Teşkilatı daha çok Rodezya ve Güney Afrika problemlerine önem veriyor ve siyasal alanda etkisini gösteriyor. Bunların gerçekten ekonomik bir işbirliğine dönüşme gereksinmesi duydukları anda, Afrika'daki zaten başlamış olan ekonomik ve sosyal kalkınmanın birden bire hızlanacağını ve sizin Afrika kitabınızda ileri sürdüğünüz, 2000 yılına Afrika büsbütün başka bir çehre ile girecektir, kehanetinin gerçekleşeceğine ben de gönülden inanıyorum..."

İpekçi: "Teşekkür ederim..."

Düşünenlerin Forumu

Düzenleyen: Ali Gevgilili[30]

Asya'daki Değişim: ABD, Dünya ve Türkiye

27 Nisan 1975

Katılanlar: Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ, Büyükelçi Mahmut Dikerdem

(...)

Gevgilili: "Sayın Dikerdem, bir ara büyükelçi olarak da bulunduğunuz Güneydoğu Asya'daki gelişmelerin başlangıcı nereye uzanıyor? Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında beliren sömürgelerin tasfiye hareketi ile Güneydoğu Asya'daki gelişmeler arasında ne tür bağlar vardır? Birleşik Amerika hangi koşullarda Güneydoğu Asya bölgesine girmiştir? Güneydoğu Asya bölgesinde bugün karşılaşılan darboğazlarda geçmişte yapılan hataların rolü varsa, bu hatalar acaba ne şekilde ortaya çıkmıştır?"

Sömürgeler Kalkarken Asya'da Yapılan Hata

Dikerdem: "1970'ler ortalarında on beş kadar bağımsız devleti barındıran Güneydoğu Asya bölgesi, öteden beri büyük devletlerin nüfuz çatışmalarına sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu bölge İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi sömürgeci devletlerin yönetimi altındaydı. Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan durum ise, Güneydoğu Asya'nın siyasal dengesini temelinden değiştirdi. Şöyle ki:

[30] Derlememizde, Düşünenlerin Forumu'nda yer alan görüşlerden yalnız Mahmut Dikerdem'in bölümlerine yer verilmiştir.

Batı'da Nazi Almanyası'nın, Doğu'da Japon militarizminin yıkılmasıyla birlikte, tüm sömürge toplumlarının ortak özlemi olan özgürlük, bağımsızlık ve kendi kaderine kendi sahip olma (self-determination) akımları birden bire güç kazanıp, devrimci eylemlere dönüştü. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri hızla sömürge bağlarını koparmaya, milli liderlerinin etrafında kenetlenmeye yöneldiler. Savaşı kazanmış olmakla birlikte hem askeri, hem ekonomik güçlerini büyük ölçüde yitiren İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi sömürgeci ülkeler, yeni koşulların ve tarihsel sürecin zorlamasıyla sömürgelerini birer birer terk etmeye koyuldular. İngiltere Hindistan'dan, Birmanya'dan; Hollanda Endonezya'dan; Belçika Kongo'dan çekildi. Fransa Çin Hindi'nden savaş vermeden çekilmemekte diretti ve Amerikalılardan da yüzlerce milyon dolarlık askeri malzeme yardımı gördü. Amerikalıların Güneydoğu Asya politikasında ilk işledikleri hata da bu olmuştur. Ama Fransa, Vietnam'da uğradığı Dien Bien Phu bozgunundan sonra, öteki sömürgeci devletlerin akıbetine boyun eğdi ve önce Vietnam'dan sonra da Cezayir ve Afrika'daki sömürgelerinden çekildi.

Demek ki, savaşın sonu olan 1945 yılından 1950'lerin ilk yıllarına kadar, bütün dünyada olduğu gibi, Güneydoğu Asya'da da bir sömürgeciliği tasfiye dönemi yaşanmıştır. İşte bu sırada, dünya savaşının ortaya çıkardığı iki dev güç, Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği yeni dünya dengesinde yerlerini almaya başladılar. Sonradan ortaya çıkan Çin ise, o dönemde ABD ve SSCB ile boy ölçüşecek durumda görünmüyordu.

ABD'nin 1950'lere kadar Güneydoğu Asya ile fazla ilgilendiği de söylenemez. Çünkü, Batı'da Soğuk Savaş dönemi başlamış, Birleşik Amerika'nın dikkati Avrupa üzerinde yoğunlaşmıştı. Avrupa'da geniş bir sanayi birikimi vardı; bu yüzden Atlantik kıyılarını ve dünya ticaretinin hayati yollarını güvenlik altına almak gerekiyordu. 1947'de Truman doktrini, Marshall'ın Avrupa'ya ekonomik yardım planı, Türkiye ve Yunanistan'a yardım, 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması ve nihayet 1949'da NATO Antlaşması ile Birleşik Amerika, Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin nüfuzunun yayılmasına set çekmiş oldu.

Asya ve Afrika'da ABD'nin Amaçları Halkın Amaçları Değildi

Bir kıyaslama yapmak gerekirse, ABD'nin 1945-1950 yılları arasındaki dönemde izlediği dış politikayı, İngiltere'nin 1815 Viyana Kongresi'nden 1914 Dünya Savaşı'na kadar yürüttüğü politikanın bir uzantısı niteliğinde görmek mümkündür. Bilindiği gibi, İngiltere bir yüzyıl boyunca Avrupa'da "güçler dengesi" politikası izlemişti. Hangi güç Avrupa'ya halik olmaya kalkarsa, karşısında İngiltere'yi buluyordu. Ne var ki, 19.yüzyılda dünya Avrupa'dan yönetiliyordu. Asya ve Afrika'yı ilgilendiren ekonomik, siyasal ve stratejik kararlar Londra, Paris ve Brüksel'de alınıyor ve uygulanıyordu. Oysa, İkinci Dünya Savaşı sonrasının Asya ve Afrika'sında ise artık özgürlük, bağımsızlık, milliyetçilik ve devrimcilik akımları iyice güç kazanmıştı.

Demek ki, ABD önce Avrupa'da, sonra da Asya ve Afrika'da eski Britanya İmparatorluğu'nun yerini almaya, eski sömürgecilerin nüfuz alanlarını doldurmaya hazırlanırken, amaçlarına hiç de uygun bir ortam bulamayacaktı.

Öte yandan ABD'nin Batı'da "hür dünya" diye tanımlanan düzeni kurmak için dayandığı başlıca neden, yani uluslararası komünizm tehlikesi, Asya ve Afrika'nın azgelişmiş ülkelerinin halkları indinde öncelik taşımıyordu. Bu ülkelerde milliyetçilik, ekonomik kalkınma, self-determinasyon ilkeleri rağbetteydi. İşte ABD'nin genellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'da, özellikle de Güneydoğu Asya'da 1950'lerden sonra izlediği dış politikanın içine düştüğü çıkmazlar, belki de bu değerlendirme hatasında yatmaktadır. ABD Hükümetleri, Avrupa'dan sonra, Asya'da da Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin nüfuzunu önleme, komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla yoğun bir yardım programı uygularken, azgelişmiş ülkelerin sosyal bünyelerine, onların öncelik tanıdıkları özlemlere cevap vermeye fazla önem vermemiş; bunun yerine kendi dünya görüşüne, ünlü deyimiyle "American way of life-Amerikan yaşam tarzı"na ve dış politikasının hedeflerine uygun düşen yöntemlerin Asya ve Afrika'da yerleşmesine yeğ çalışmayı tutmuştur. Hatta bu yüzden kimi ülkelerde halka ters düşen askeri diktatoryaları desteklemekten bile kaçınmamıştır.

Domino Teorisi Uğruna Harcanan Milyarlar

Birleşik Amerika'nın başka bir talihsizliği de, Asya ve Afrika'nın azgelişmiş ülkelerine yaptığı yardımların karşılığını hemen görmek istemesi, onların kendine minnet ve şükran duygularıyla bağlanacağını sanması olmuştur. Örneğin, ABD Hükümetleri on yıl içinde Hindistan'a Sovyetler Birliği'nden beş kat daha fazla yardımda bulunduğu halde, Hindistan'ın Sovyetlerle ilişkileri sürekli olarak olumlu yönde gelişirken; Hint-Amerikan ilişkileri gitgide gerilemiş, soğumuş, hatta Bangladeş Savaşı sırasında kopma noktasına kadar gelmiştir. Birleşik Amerika, Avrupa'da Marshall Planı ve NATO şemsiyesi altında kısa bir sürede kurmayı başardığı düzeni, Asya ve Afrika'da da uygulanabileceği varsayımından hareket etmiştir. Bu düş gerçekleşmeyince, tersine, o kıtalarda tarafsızlık akımı ve Amerikan dış politikasının amaçlarına karşı çıkma eğilimleri, Birleşmiş Milletler'de Amerika yönünde oy kullanmama eğilimleri güçlenince, Amerikan kamuoyunda bu kez tepkiler baş göstermiş; azgelişmiş ülkeler nankörlükle suçlanmaya başlanmıştır.

Bu politika, Güneydoğu Asya'da gitgide doğrudan doğruya askeri müdahalelere yol açacak bir aşamaya da ulaştı. Ünlü "domino" teorisi ortaya atıldı. Bilindiği gibi domino oyununda bir taşın rakip oyuncuya kaptırılması, arkasından birçok taşın daha yitirilmesiyle sonuçlanır. Öyleyse, önemli taş ne olursa olsun savunulmalıdır.

Vietnam'da domino teorisine uygun olarak on yılda 300 milyar dolar harcanmış, insan ve malzeme kaybı göze alınmıştır. Fakat başarı sağlanamayınca, bu kez Amerikan

halkının kendi yönetimine tepkisi gitgide şiddetlenmiş ve sonunda ABD Hükümeti 1973 Paris Anlaşması'yla her çeşit askeri girişimlerini sona erdirmeye zorlanmıştır.

Vietnam Başkanı Van Tiyö'nün istifası ise Güneydoğu Asya'da bir dönemin sonunu noktalamış ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur denebilir."

(...)

Pakistan, Nasıl Karıştı

1 Mayıs 1977

Düzenleyen: Ali Gevgilili

Katılanlar: Prof.Dr.Feridun Ergin,
Büyükelçi Mahmut Dikerdem, Dr.Güven Alpay

(...)

Gevgilili: "Sayın Dikerdem, Türkiye'nin Yeni Delhi Büyükelçisi olarak yakından izlediğiniz Hint kıtası, çağımızda nasıl bir ağırlık ve anlam taşımaktadır? Son olaylar, Hint alt kıtasının sosyal ve siyasal özellikleri çerçevesinde neleri düşündürmekte, geçmişle hangi paralellikleri kurdurmaktadır? Pakistan'ın yüz yüze geldiği sorunların temelindeki uluslararası faktörler nasıl değerlendirilebilir?"

Dikerdem: "Alt Kıta olarak da tanımlanan Hint Yarımadası, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiliz egemenliğinden ayrılıp bağımsızlığına kavuştuğu sırada, birtakım sömürgecilik oyunlarının da etkisiyle bölünmeye uğramıştır. Aslında, alt kıta'nın insanları din'den başka ayrılıkları olmayan çeşitli halkların birleşiminden oluşmuş bir topluluktur. Hindistan denince, altı dinin, on altı çeşit dilin yürürlükte olduğu bir topluluğun söz konusu edildiğini, gözden kaçırmamak gerekir.

Ne var ki, tarihsel koşulların sonucu olarak din ayrılıkları, en çok Hindular'la Müslümanlar arasındaki çatışmayı şiddetlendirmiştir. İngiliz sömürgeciliğinden kurtulduktan sonra, Mahatma Gandi'nin bütün çabalarına rağmen, alt kıta, Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölünmüştür. Elbet, dinden başka faktörlerin de bu iki ülke arasındaki ayrılığı desteklemekte rol oynadığı söylenebilir. Ancak, ortada sürüp gelen anlaşmazlıkların kökeninde bugün bile bazı çevrelerce körüklenen din ayrılığının yer aldığı ve körüklenen nefretlerin, Hindistan ve Pakistan'ı giderek uzlaşmaz duruma getirdiği kuşkusuzdur.

Pakistan da Bölündü

Hint Kıtası'nın düşman kardeşleri arasındaki ilişkiler, 1971 yılında Batı Pakistan'dan

ayrılan Doğu Pakistan'ın kurduğu Bangladeş devletinden sonra iyiden iyiye çatışma ve kopma noktasına gelmiştir. İlk kuruluş yıllarında Pakistan'ın, (yapay bir biçimde) birbirinden bin kilometre uzaklıktaki iki bölgeye ayrılmış bulunuşu ve Batı Pakistan'ın da Doğu'yu bir tür sömürge gibi yönetmeye kalkışması, topluma egemen olan sınıfların Doğu'nun jüt ve pirinç gibi zengin tarım kaynaklarını değerlendirerek Batı Pakistan'ı imar etmeye kalkışması sonunda (Hindistan'ın da askeri yardımı ile) Pakistan'ın kesin olarak ikiye bölünmesi gerçekleşmiştir.

Bangladeş'in kuruluşundan sonraki gelişmelerin, Pakistan için daha sağlıklı bir biçimde oluştuğu söylenebilir. Çünkü, bu bölünme ile Pakistan daha türdeş bir toplum yapısına kavuşarak, 1971-77 arasında uluslararası forumda daha gerçekçi bir devlet olarak yerini almıştır.

Bazı uzmanların iflasa mahkum saydığı ekonomisine çekidüzen veren Pakistan, dış politikada ise, Hindistan'la olan ilişkilerini daha normal bir düzeye getirmeyi başarmıştır. Bütün bu aşamalar, kuşkusuz, Başbakan Z.Ali Bhutto'nun eseridir."

Gevgilili: "Sayın Dikerdem, gerçekten de, Hindistan'da ve Pakistan'da ilgi çeken nokta dağınık ve farklı toplumsal kesimlere hatta mezheplere ve azınlıklara dayanan muhalefetin, nasıl olup da birdenbire etkin bir güç haline gelebildiğidir. Bu muhalefetin yüz binlerce kişinin katıldığı gösterileri nasıl düzenlediği, ülkeyi nasıl birdenbire felce uğrattığı hâlâ tartışılan ve merak edilen bir konudur. Hint alt kıtasında muhalefetin yapısı hangi özellikleri taşımaktadır? Bu bunalımlı ve etkin ortam nasıl yaratılabilmektedir?"

Dikerdem: "Pakistan'da ve Hindistan'da, tamamen karışık ve farklı güçlerden oluşan muhalefet'i birleştiriyor gibi görünen tek öge, lidere karşı duyulan derin kin'dir.

Örnek olarak, Pakistan'daki muhalefetin yapısına inildiğinde, şöyle bir manzara ile karşılaşılmaktadır:

1.Dinci aşırı sağ olarak nitelenebilecek Cemaat-ül İslami ve Cemaat-i Ulema-i İslami grupları, şeriat devleti istemektedir.

2.Mareşal Argar Han'ın temsil ettiği merkez sağ ise, Fahrir ve İstiklal Partisinde kümelenmiştir.

3.Belucistan ve Kuzey Batı Bölgesi'nde güçlü olan bölgeci partiler de, ilerici görünen feodal toprak ağaları'nı temsil etmektedirler.

Bütün bu güçlerin bir ortak program etrafında birleşmiş olmaları gerçekten ilginçtir. Dokuz partiden oluşan muhalefet birliğinin programının ana hatları, şu niteliktedir:

-Enflasyondan bunalan ülkede, 1970'deki fiyat düzeyine dönülmelidir. Bu, daha çok duygusal bir dilek niteliği taşımaktadır.

-İçki, kumar ve müstehcen yayınların tamamen yasaklanması istenmektedir.

-Aile planlamasına "hayır" denilmektedir.

-Şeriat devletine dönüş isteğinde bulunulmaktadır.

-Devletleştirilmiş temel sanayilerin özel sektöre devri önerilmektedir.
-Dış politika alanında Bangladeş'in ayrı bir devlet olmasının reddi şart koşulmaktadır.

Mollalar + Feodaller Koalisyonu

Mollalar ile feodaller'in bu koalisyonunun arkasında, yüksek kara alışmış, sanayiciler, son beş yılda ülkede yatırım yapmayıp dışarı para kaçırdığı söylenen iş çevreleri, bir tür devlet içinde olmaya alışmış bürokratlar da bulunmaktadır. Ayrıca bir zamanlar diktatör Yahya Han ve Eyüp Han'a karşı Z.Ali Bhutto'yu destekleyen fakat şimdi yine aynı diktatörlük yöntemlerine dönüldüğü gerekçesini ileri süren aydın ve öğrenciler de muhalefeti desteklemektedir. Asıl önemli olan işçi sınıfı ise, bu bunalım sırasında bölünmüş durumda görünmektedir. O'nun zamanında ücretler arttığı ve iş güvenliği daha yüksek bir düzeye ulaştığı için, seçimler sırasında işçilerin çoğunluğu Bhutto'nun partisine oy vermişti. Fakat işçiler, Bhutto'nun sosyalist doğrultudaki vaadlerinden daha fazla şeyler bekliyorlardı.

Otoriter Davranış Zaferi Etkisiz Kıldı

Şu soru, yeni baştan sorulabilir:

Nasıl oldu da halkın 1970'de bir bayram havasında iktidara getirdiği bu adam aynı halkı giderek karşısında buldu?

Aslında, Bangladeş felaketinden bu yana, gerek iç gerekse dış politikada Bhutto'nun gerçekleştirdikleri azımsanacak gibi değildi. Bhutto, Sovyetler'in desteklediği Hindistan ve Afganistan ile ilişkileri düzeltmeyi başarmış, 150 milyondan 70 milyona inen ülke nüfusuna rağmen Pakistan'ın dünya forumundaki yerini korumasını bilmişti.

Ne var ki, Bhutto'nun otoriter yönetimi, darmadağınık görünüşlü bir muhalefete güç vermiştir. Seçimlere hile karıştırılması ise, bardağı taşıran son damladır. Gerçi yabancı gözlemcilere göre seçimlerde yapılan hilelerin, örneğin, Bhutto'ya karşı adaylığını koyan muhalefet adayının kaçırılıp, adaylık hakkının bittiği gün tekrar ortaya çıkarılması gibi yöntemlere başvurulmasının halkta uyandırdığı nefret derindir. Ancak, seçimlerde yapılan hilenin seçim sonuçlarını etkileyecek kadar olmadığı da bilinen bir gerçektir. Bhutto'nun seçimlere hile karıştırmaya fazla ihtiyacı da yoktu. Zira, Belücistan ile Kuzey Batı Pakistan dışındaki, çoğunluğu köylülerden oluşan nüfusun yüzde yetmiş beşi, O'na oy vermişti."

(...)

Mısır, İsrail, Ortadoğu ve Türkiye

11 Aralık 1977

Düzenleyen: Ali Gevgilili

Katılanlar: Prof.Dr.Esat Çam, Büyükelçi Mahmut Dikerdem, Doç.Dr.İzzettin Doğan

(...)

Gevgilili: "Sayın Büyükelçi Dikerdem, Ortadoğu'da özellikle Arap devletleri artık ne gibi amaçlar peşinde koşmaktadırlar? Geçmişte ve bugün, Arap davranışlarında hangi gelişmeler söz konusudur? Ortadoğu sorunu, İsrail açısından nelerin çözümünü gerektirmektedir?"

Dikerdem: "Mısır devlet başkanının Araplar arasında olduğu kadar bütün dünyada da şok etkisi yaratan ve Ortadoğu sorununa yeni boyutlar getiren girişiminin nedenleri ile olası sonuçlarını irdelemek için, Arap-İsrail çatışmasının geçirdiği aşamaları kalın çizgileri ile bir daha anımsamakta yarar var.

İsrail Devleti'nin 1948'de resmen kuruluşu ile başlayıp 1967 Savaşı'na kadar süren ilk dönemde, Arapların İsrail'e karşı tutumu, hiçbir siyasal ve diplomatik girişime olanak tanımayacak kadar açık ve katı biçimde ortaya konmuştu: "İsrail devleti yıkılmalı, Yahudiler denize dökülmeli"ydi.

Kendi aralarındaki anlaşmazlıklara ve çıkar çatışmalarına rağmen, tüm Arap devletleri bu "kutsal hedef" çevresinde birleşmiş görünüyorlardı. İsrail'i yok etme amacından en ufak bir sapma gösteren devlet adamı hain olarak ilan ediliyor, hangisi en çok İsrail'e kafa tutuyorsa, "Arap ulusunun kahramanı" sayılıyordu.

Bu, aynı zamanda, Arap nasyonalizminin gelişip güçlendiği bir dönemdir. Sözgelişi, Nâsır'ın tartışılmaz lider düzeyine erişmesi de Mısır'da kurduğu rejimin erdemlerinden çok, dış politikadaki üstün becerisi ile İsrail'i dünya kamuoyunda yalnızlığa ve haksız görünüme itebilmiş olmasına bağlıdır. Özellikle 1956'da İngiliz ve Fransızlar'ın birlikte giriştiği kanal harekâtı Sovyetler Birliği'nin kesin müdahalesi ve ABD'nin de

savaşı göze almayıp ona katılması ile durdurulunca, Nâsır'ın ve Mısır'ın prestiji, askeri gücü ile hiç de orantılı olmayan biçimde yükselmişti.

Ne var ki, bu başarı Nâsır'ın başını döndürmüş ve İsrail'le son hesaplaşmayı göze almaya yöneltmiştir. Aynı dönemde İsrail, savunma ve varlığını dünyaya kanıtlama durumundadır. Zor kullanarak yerleştiği topraklar üzerinde dünya kamuoyunun takdir ve ilgisini kazanacak çağdaş ve ileri bir toplum kurma çabası içindedir. Fakat bu arada "Kanal Harekâtı"ndan aldığı dersle Arapları tek başına yenilgiye uğratacak biçimde askeri potansiyelini de yükseltmeye yönelmiştir, İsrail... Bu tutum, İsrail devletini, siyonizmin en güçlü ve etkili olduğu bir devletin Ortadoğu'daki çıkarlarının bekçiliğini yapmaya, yani ABD emperyalizminin ajanlığını üstlenmeye itelemiştir.

Arap-İsrail çatışmasında ikinci dönem, Nâsır'ın 1967 Haziranı'nda Akaba körfezini kapatma kararı üzerine, İsrail'in bunu bir "Savaş nedeni" sayarak Mısır'a ve Ürdün'e baskın yapıp, altı günde Arap ordularını bozguna uğratması ile başlayan ve 1973'deki Ekim Savaşı ile sona eren dönemdir.

Sedat'ın Yaptığı İş, Uzun Sürede Oluşan Bir Planın Sonucu...

Enver Sedat'ın eseri sayılabilecek Ekim Savaşı aslında Mısır Başkanı'nın İsrail'le barış yapma girişimlerinin başlangıç tarihi olarak da sayılabilir. Çünkü, Mısır ordusu Sina yarımadasında göreceli bir zafer kazanıp, Arapların onurunu kurtarmasaydı, hiçbir Arap ülkesinin İsrail'le barış görüşmelerine cesaret etmesi beklenemezdi.

1973'ten sonraki dönemde Mısır artık ABD'nin yörüngesine girmiş ve Kissinger'in "adım adım barış" ilkesini benimsemiş bir ülkedir. Ancak Carter yönetiminin işbaşına geçmesiyle, Sedat'ın, ABD yönetiminin Ortadoğu dosyasını ele alış biçiminden rahatsızlık duymaya başladığı, Cenevre Konferansı'nın toplanma şansının az olduğu kanısına vardığı ve sonuçta barışa giden yol için yeni bir strateji saptamayı düşündüğü anlaşılmaktadır. Zaten, güvenilir kaynaklardan Kudüs'te Sedat'ın Begin'le ortak yeni bir strateji saptadıklarına ilişkin haberler gelmektedir. Bu yeni strateji, Carter'ın Cenevre Konferansı'nı yeniden toplama planına koşut olmakla birlikte, ondan bağımsız ve aynı zamanda Suriye ve Filistinlilerin vetosunu da dikkate almamak temeli üzerinde kurulmuştur. Sedat'ın son günlerde radikal grupla diplomatik ilişkileri kesmek, Moskova'daki Mısır elçisini geri çağırmak biçiminde aldığı kararlar da bu olgunun kanıtlarıdır.

Gerçek şudur ki, 29 yıldır hiçbir Arap devletinin aklına getirmeye bile cesaret edemediği bir girişimi, Sedat'ın bir haftadan kısa bir sürede gerçekleştirmesine bakılarak onun ani bir karar verdiği sanılmamalıdır. Aslında bu girişim, uzun sürede olgunlaşmış ve özenli biçimde hazırlanmış olmalıdır.

Ayrıca Suudi Arabistan ve Ürdün krallarının bu konudaki onayının, hiç değilse ters tepki göstermemelerinin sağlanmış olduğu da bellidir. Sedat'ın yalnız dış sorunları değil, Mısır'ın iç sorunlarını bile Suudi Arabistan Kralı'na danıştığı bilinmektedir.

Mısır, Cenevre Dışı Çözüme Yöneliyor

Acaba Sedat'ı bu harekete iten nedenler nelerdir?

1.Mısır, İsrail'in yeni bir önleyici savaş içinde bulunduğuna inanmıştır.

2.Mısır'ın ekonomik ve mali darboğazları, yüklü bir Amerikan yardımına belli gereksinme göstermektedir. Böyle bir yardımın savaş ortamı içinde sağlanamayacağı da açıktır. Bunun da ötesinde, Birleşik Amerika'nın İsrail'le barışı bir koşul olarak ileri sürmüş olması ihtimali vardır.

3.Suriye'nin farklı niyetleri hakkında Sedat'ın duyduğu kaygılar da belli bir etki yaratmıştır.

4.Sedat, öteki Arap devletlerine Cenevre Konferansı'nın Mısır için tek barış alternatifi olmadığını da göstermek istemiştir. Başka bir deyişle "Mısır barış yapar, herkes de çaresine bakar" demek istemiştir.

Begin, ABD'den Daha Bağımsız Davranmak İçin Çalışıyordu...

Sedat'ın girişimi İsrail açısından ele alınacak olursa, şu yararlar düşünülmüş olabilir:

"İsrail'de yeni işbaşına gelen Begin Hükümeti, Carter Hükümeti ile Filistin sorunu üzerinde açık çatışma halindedir ve çeşitli yollardan Washington'dan "bağımsız" bir askeri ve diplomatik strateji elde etmek isteğindedir. O kadar ki, İsrail tarafından bazı vesilelerle "ABD'den hiç silah gelmese de üç ay sürecek bir savaşı göze alacak durumdayız" biçiminde açıklamalar yapılmıştır.

Sedat'ın dramatik ya da teatral denebilecek hareketinden kısa sürede hiç bir sonuç çıkmayacağını İsrail herhalde biliyordu. Çünkü, mutlaka bu girişime karşı Arap dünyasından tepkiler gelecekti. Ancak Sedat'ın ziyaretinden sonra, barış yolunda somut bir sonuç alınmasa bile artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Çünkü, en büyük Arap devleti başkanının İsrail'in Ortadoğu'da "meşru" ve "yaşama hakkına sahip" bir devlet olduğunu kabul etmesi, öteden beri İsrail'in varmak istediği hedeflerden birisidir.

İsrail'in ikinci hedefi kuşkusuz barışın tek bir Arap devleti ile yapılmasının ötesine geçmek ve tam bir güvenlik duygusunu sağlamaktır. Ancak İsrail, bu konuda tutumunu değiştirmedikçe yani, güvenliğini bir Filistin vatanının kurulmamasına bağladığı sürece bu hedefine hiçbir zaman ulaşamayacağını bilmeliydi."

Gevgilili: "Beliren yeni koşullarda Ortadoğu'da artık neler beklenebilir, Sayın Büyükelçi Dikerdem? Bu gelişmeler özellikle Filistinliler ve ABD/Sovyet ilişkileri yönünden nasıl değerlendirilebilir?"

Dikerdem: "Mısır Devlet Başkanı'nın girişimi ve ona gösterilen tepkiler, Ortadoğu sorunu incelenirken çok defa gözden kaçırılan şu gerçeği yeniden vurgulamıştır: Sorunun temeli ulusal değil, sınıfsal'dır. Arap/İsrail çatışmasının özünü oluşturan Filistin davası, aslında, Ortadoğu ülkelerindeki egemen sınıflarla ezilen sınıflar arasındaki ekonomik ve sosyal savaşımın siyasal görüntüsünden başka bir şey değildir. Filistin halkı

uzun yıllar İsrail'den çok, Arap devletleri tarafından tehlike sayılmış, horlanmış, tutucu yönetimler arasındaki çıkar kavgalarının, "Büyük Suriye" projelerinin aracı olarak kullanılmıştır. Lübnan'da yaşanan ve hâlâ süren trajedi, bu olgunun ancak tek bir kanıtıdır. Emperyalizmle işbirliği halindeki Arap devletlerine göre, İsrail düşmanlığı başka, Filistinlilere karşı tutum başka konulardır. İsrail düşmanlığında herkes birleşmektedir. Fakat Araplar, Filistinlilere karşı tutumda birbirine tamamen ters düşebilmektedirler. Çünkü, Filistin halkı, Arap toplumunun bilinçli proletaryasını oluşturmaktadır ve temsil etmektedir. Filistinliler, Arap burjuvazisinin baş düşmanıdır.

Bu nedenledir ki, Suudi Arabistan Kralı için El-Aksa Mescidi'nde namaz kılabilmek, yani barışı ulusal ve dinsel yollardan elde etmek, İsrail'le barışın bir koşuludur da. Filistin halkının kayıtsız şartsız bir yurt sahibi olması ve bunun için desteklenmesi tehlikelidir.

Sovyetler'e Ters Düşen Bir Barışı Beklemek Zor...

Vladivostok toplantısında alınan kararlar, kuşkusuz bilinemez. Ancak, Ortadoğu'daki güçler dengesi çerçevesinde, ABD'nin Sovyetler'e göre daha etkili olduğu görülmektedir. Sovyetler'in Ortadoğu'daki etkisi fazla belirleyici değildir. Bu açıdan Ortadoğu'daki bu yeni durumun iki büyük devlet arasındaki anlaşmaya bağlı olup olmadığını anlamak güçtür. Ama barış, Sovyetler'in izni ile yapılmasa bile, Sovyetler'e ters düşecek bile, Sovyetler'e ters düşecek bir barışın yine Sovyetler tarafından önlenmesi olanağı da vardır. Bunun içindir ki, 1977 Ekiminde ABD ile Sovyetler, Ortadoğu barışı ve Cenevre Konferansı'nın toplanması için ortak çağrı yapmışlardır. Birleşik Amerika'nın böylece ilk kez Filistin halkının "yasal hakları"ndan söz etmeyi kabul etmesinde, hiç kuşkusuz, Sovyetler'in etkisi vardır. İsrail'i en çok telaşa düşüren nokta da bu olduğu içindir ki, Begin'in ve ABD'deki İsrail lobisinin, ABD/Sovyet bildirisine tepkisi sert olmuştur.

Bu nedenle, ortak çağrıyı yok saymak ve Sedat'ın girişimi ile artık Cenevre Konferansı'nın ABD-Sovyet ortak planının dışına çıktığını sanmak, acele hüküm vermek ve Mısır'ın etkisini gözde aşırı büyütmek olur. Sovyetler'in yardımı ve onayı sürdüğü sürece, Filistin davası yine Ortadoğu sorununun mihveri olarak kayacaktır. Bu koşullarda, Sedat'ın girişinin Araplar üzerinde sarsıcı, şaşırtıcı bir etki yapması beklenir ama, sorunu temelden değiştirmesi beklenemez."

(...)

İran'da Nasıl Bir Düzen Oluşuyor?

25 Şubat 1979

Düzenleyen: Ali Gevgilili

Katılanlar: Barış Derneği Başkanı Mahmut Dikerdem, Prof.Dr.İlter Turan, Prof.Dr.Hüseyin Hatemi

(...)

Gevgilili: "İran'daki oluşum genelde tüm Yakın Doğu'yu ve dünyayı derinden ilgilendirmektedir. Sayın Dikerdem, bir süre büyükelçi olarak da görev aldığınız İran'daki gelişmelerin yakın gelecekte, uluslararası yaşama, ne gibi yansımaları olabilir? İran devriminin ana toplumsal özellikleri nelerdir? Bunların İran ve uluslararası yaşam üstündeki etkileri hangi alanlarda ve nasıl görülebilecektir?"

Dikerdem: "Bir yılı aşkın bir süre önce Abadan'da bir sinema yangını ile başlayarak, kısa sürede İran'ın tüm yörelerine hızla yayılan halk hareketinin, gerçek bir devrim niteliği taşıdığı, yani, Hükümet ve siyasal rejim değişikliği ile yetinmeyerek, üretim ilişkilerinde köklü değişimleri amaçladığı görülmektedir. Üstelik, böyle bir değerlendirmeye artık birçok kesim oybirliği ile katılmaktadır.

İran halkı, hemen hemen bütün sınıf ve katmanları ile bu harekete katılmış, güçlü SAVAK örgütüne, dünyanın beşinci büyük militer gücü sayılan Şah'ın ordusuna ve ABD'nin dolaylı ve dolaysız desteğine karşın, çıplak elleri ile savaşarak zafere ulaşmıştır. Tarihte benzerine az rastlanan bu olayın boyutları, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Yakın Doğu bölgesinde ve giderek bütün dünyada siyasal dengeyi etkileyecek niteliktedir.

İran'da monarşinin yıkılmasıyla birlikte uzun yıllar baskı altında tutulmuş sosyal güçler, birden bire zincirlerinden kurtulmuşlardır. Siyasal arenaya çıkmış bulunan bütün bu güçler arasında iç çelişkiler kuşkusuz vardır. Bu nedenle devrimin daha ne gibi gelişmelere gebe olduğunu, hangi aşamalardan geçeceğini ve yeni düzenin giderek nasıl biçimleneceğini şimdiden kestirmek güçtür.

Sosyal devrimlerin, kendilerine özgü yasaları vardır. Bunlar, tarihsel, ekonomik ve siyasal koşullardan kaynaklanır. İran devrimi de kendisini yaratan tarihsel ve ekonomik koşullara uygun olarak gelişecektir. Çağdaş toplumların dış etkilere, eskisine göre daha açık olduğu günümüzde İran'daki halk hareketlerinin dış karışmalarla geçici bir süre için yön değiştirmesi de söz konusu olabilir.

İran'da, Batı Jandarmalığı Bitiyor

Bütün bunları göz önünde bulundurarak, İran'da ortaya çıkan durumun uluslararası dengeler açısından getireceği olasılıklar üstünde yine de bazı tanılarda bulunmak olası görünmektedir:

Öncelikle İran'daki halk hareketinin anti-emperyalist özünü vurgulamak gerekir. İran devrimini kişiliğinde simgeleyen Ruhullah Humeyni'nin 15 yıldan beri yazıları ve sözleri ile savunduğu temel ilkeler, özgürlük, bağımsızlık ve yabancı egemenliğine direniş'tir. Humeyni'nin düşüncesinde bu kavramlar şu anlamları taşımaktadır:

-Özgürlük, hiçbir despotizme ya da hükümdara halk üzerinde egemen olma hakkını tanımamaktadır.

-Bağımsızlık, hiçbir devletin ya da devletler grubunun etkisi altına girmemektir.

-Yabancı egemenliğine direniş de, emperyalizm'e karşı mücadele demektir.

İran halkı hareketin başından beri bu ilkeleri özümsediğini hiçbir uzlaşmaya yanaşmayan Humeyni'yi sonuna kadar en güç koşullar altında destekleyerek kanıtlamıştır.

O halde kurulacak yeni düzenin politik yapısı ne olursa olsun, İran'ın anti-emperyalist cephede yer alacağını söylemek, kehanet sayılmamalıdır. Bunun doğal sonucu olarak, İran'ın Batı sistemi içinde, örneğin CENTO gibi bir ittifakta yüklendiği görevlerin ve Basra Körfezi'ndeki jandarmalık misyonunun sona ermesi beklenir.

Bundan sonra gelen sorun, yeni İran rejiminin dış ilişkilerini düzenlerken hangi seçeneklere ağırlık tanıyacağıdır. Başka bir deyişle, acaba İran sosyalist dünya içinde mi yerini alacak, yoksa Pan İslamizm peşinde mi koşacak ya da bağlantısızlar grubuna mı katılacaktır?

Bu noktada Humeyni'nin savunduğu İslam Cumhuriyeti kavramı üstünde durmak yine yararlı olabilir. Çünkü, bu bir kavram olmaktan çıkmış, belki de yeni kurulacak devlet düzeninin ilahi anayasası olma niteliğine bürünmüştür. Gerçekten, Batı'da İslam Cumhuriyeti kavramına çok önem verildiği görülmektedir. Kimi yorumcular, Pakistan'dan Türkiye'ye kadar Arap dünyasındaki İslam ülkelerinde, din faktörünün iç ve dış politikada giderek daha etkin rol oynamasından duyulan kaygıyı dile getirmektedirler. Hatta bu durumdan her yedi yurttaşından biri Müslüman olan Sovyetler Birliği'nin de rahatsız olabileceğine işaret ediliyor. Ama nedense bu kaygı Afganistan-İran gibi emperyalizmin pençesinden kurtulma yoluna giren ülkeler için söz konusu olurken, en koyu İslam devleti durumundaki Suudi Arabistan bir yakınmaya konu ol-

mamaktadır.

İran'ın yakın tarihine damgasını vuran Pehlevi hanedanı dönemi ikili bir sosyal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir yandan batılılaşma ve modernleşme akımı, önce Rıza Şah, sonra da onun oğlu Muhammed Rıza tarafından yürütülmüştür. Öte yandan, gelenekçi ve İslamiyet'ten kaynaklanan bir akım giderek toplumda yaygınlık kazanmıştır. Bu akım, İran'ın feodal yapısı nedeniyle yabancı gözlemciler tarafından pek kavranılmamışsa da, İran'ı iyi tanıyanların güçlü olduğunu bildiği bir gelişime sahipti.

Batılılaşma ve modernleşme, İran halkının gözünde, Rıza Şah ve Muhammed Pehlevi'nin temel hak ve özgürlükleri hiçe sayan despot yönetimi ile ve son yıllarda düpedüz faşizm ile eş anlam kazanmıştır. Bu nedenle Humeyni'nin aşırı İslam militanlığı, halk yığınlarına Şah'ın düzenine karşı bir kurtuluş yolu gibi gözükmüş olabilir. Yoksa, İran halkının Humeyni hareketinin gösterdiği oranda İslam dinine bağnazca bağlanmış olabileceğine, İran'da bulunmuş bir kişi olarak inanmamız zordur. Daha geçen yıla kadar ortada, camileri boş, ramazanda oruç tutanların sayısı az bir İran vardı.

Batılı kaynakların aktardığına göre, Humeyni, "oğlunun hırsızlık yaptığını bilen bir hükümdar, onun elini kestirmezse, adil değildir" der. Hırsızlığın el keserek cezalandırıldığı bir toplum düzenine, bugünkü İran halkının bütün feodal kalıntılarına karşın yatkın olabileceğini düşünmek de güçtür.

Humeyni'nin yazdığı kitaplar ve açıklamaları, O'nun, son çözümde, özgürlükçü liberal sağ kesimde yer aldığı izlenimini vermektedir. Onun, İslam Sosyalizmi'ne yatkın olduğunu söyleyenler de vardır.

Herhalde, İran devriminin yazgısını da, her devrimde olduğu gibi, toplumun sınıfsal yapısı belirleyecektir. Humeyni, halkın istem ve özlemlerinin simgesi ve onun uyanışına neden olan kıvılcımdır. Kurulu düzen yıkıldıktan sonra ise, yığınların salt dinsel inançlarına göre değil, sınıf çıkarlarına göre de hareket etmeleri beklenir. İran'da nüfusun yarısını 30 yaşından küçük olanlar oluşturmaktadır. Büyük kentlerde aylardır sokaklara dökülen ve tanklara göğüs verenler bunlardır.

İran'da son yıllarda kırdan kente doğru başlayan akın, sosyal yapıyı hızla değiştirmiştir. Yeni anayasayı düzenlemek üzere toplanacağı söylenen Kurucu Meclis seçimlerinde, bunların ilk sonuçları görülecektir. Şah'a karşı illegal savaşımı yıllardır yürüten Marksist TUDEH partisinin, özgür seçimlerde şansı vardır. Bunun işareti, üç aydır İran'da tam bir disiplinle sürdürülen genel grev'de görülmüştür. Bilindiği gibi, genel grev, işçi sınıfının en büyük ama kullanılması en zor silahıdır. Eğer İran'daki tüm petrol rafinerileri üç aydan beri felce uğratılmışsa, bu, herhalde dinsel inançlarla değil, işçi sınıfının siyasal örgütünün oldukça ileri düzeyde görevler alması ile mümkün olmuştur.

Bugün İran üstünde konuşurken, ister istemez, siyasal durum ve anayasal düzen konuları ön plana çıkmaktadır. Ancak İran'da hangi Hükümet iş başına geçerse geçsin, bundan sonra ekonomik tercihlerde bulunmak zorunda kalacaktır. Yani İslam dininin

sömürüye karşı olduğunu söylemekle, İslam Cumhuriyeti kurulmuş olmayacaktır. İran gibi ekonomik potansiyeli büyük ve jeopolitik konumu çok önemli olan bir ülkede kurulacak devlet düzeni, ister istemez sınıflar arasındaki güçler dengesini yansıtacağı gibi, İran'ın dış dünya ile ilişkilerini de yine bu dengenin iktidara yansıması belirleyecektir.

İran'da şimdi görülen siyasal ve etkin bölünmelerin yerine yeni bölünmeler getirecek bir rejim de beklenmemelidir. Ancak çizgiler halkın, tarihte benzeri az görülmüş bir biçimde ortaya koyduğu istem ve iradesi yönünde gelişecektir."

(...)

Gevgilili: "Sayın Büyükelçi Dikerdem, İran'daki gelişmelerin özellikle Yakın Doğu dengeleri ve Türkiye açısından doğurabileceği sonuçlar neler olabilir? Sözgelişi, İran'daki geleneksel Batı jandarmalığı görevinin sona ermesinden doğabilecek boşluklar karşısında, Türkiye ve benzer konumdaki toplumlar nasıl bir tavır alabilirler?"

Dikerdem: "Yeni İran rejiminin, devlet yapısı ve dış politikası iyice belirlenmeden İran'ın gelecekteki dış politikası üstünde varsayımlarda bulunmak kolay ve hatta doğru değildir. Ancak, bu olayın kendiliğinden ortaya çıkardığı etkiler de görmezlikten gelinemez.

İran'daki değişimin, geri dönülmez noktaya vardığı anda, bütün Orta ve Yakın Doğu'yu, Türkiye'yi yakından ilgilendireceği, etkisi altına alacağı söylenebilir. İran olayları, Ortadoğu dengesini daha şimdiden altüst etmiştir. Arap dünyasındaki tutucu rejimlerin tümü için tehlike çanları çalmaktadır. Emperyalizmle ittifak durumundaki rejimlerden yükselen tepkiler de göstermektedir ki, İran'da halkın hangi bayrak altında sokağa döküldüğü önemli değildir. Önemli olan, halkın sokağa dökülmüş olmasıdır.

Beyrut'ta yayınlanan bir sol gazete, şöyle demektedir:

"Tutucu rejimlerde, İslamiyet'i savunan Humeyni'nin yerine, dinsiz Şah'ın savunulmuş olması garip bir tecellidir."

İran'daki istikrarsızlık karşısında en çok telaşa düşenlerin başında, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat gelmektedir. 1977 Ocağında Kahire'deki toplumsal başkaldırıyı, "hırsızların ayaklanışı" diye nitelendiren Sedat, İran'daki halk hareketlerinden de endişeye düşmüştür.

Gerçi, Sedat'ın en güçlü müttefiki saydığı Şah'ın İran'da devrilmesiyle, Mısır, komünizme karşı ABD'nin Ortadoğu'daki tek istikrarlı kalesi durumuna geçtiği gerekçesiyle, İran'daki hareketlerden bir bakıma yararlı çıkmıştır.

Irak da, rahatsız olan ülkelerin başında geliyor. İran ile bin kilometre sınırı bulunan Irak, güneyinde iki yıl önce ayaklanan Şii topluluğu ve kuzeyindeki Kürt gerillaları nedeniyle tedirgindir. Irak, Humeyni'yi ülkesinden çıkartacak kadar Şah'a yakınlık gösterebilmiştir...

Önceleri Irak'la çatışmalı olduğu için Humeyni'yi destekler görünen Suriye ise, Bağdat Zirvesi'nden sonra bir Suriye-Irak birleşmesi söz konusu olunca, eski heyecanlı

tavrını unutmuştur.

İran olaylarının en fazla etkileyeceği ülkelerden biri de, kuşkusuz, Suudi Arabistan'dır.

Batı açısından ise, İsrail'in durumu daha da güçleşmiştir. Batı'nın Kahire-Tel Aviv-Tahran ekseni üstüne yaptığı planlar artık bozulmuş sayılıyor. Bunun somut örneği Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat'ın, devrimden sonra Tahran'ı ziyaretiyle ortaya çıkmıştır.

Türkiye ve İran, şimdiye kadar Batı sisteminin komünizme karşı ileri karakolu görevini yapıyorlardı. Yolların ayrıldığı yeni dönemde, İran'daki değişimden kaygılanan NATO, Türkiye'ye daha fazla önem vererek, havadan denetim sağlayan İran'daki AWACS araçlarının Türkiye'ye aktarılması için baskı yaparsa, Türk-İran ilişkilerinin alacağı biçim şimdiden kestirilemez.

Ancak, Türkiye için önemli olan, Helsinki'de başlatılan devletlerarası ilişkilerde yumuşama sürecinin, İran devriminden sonra olumsuz bir etki almamasıdır. Çünkü, korkulur ki yeni dönemde NATO uluslararası ilişkilerde yumuşamayı kabul etmesine karşın, kanattaki ülkelere yumuşama'ya uygun rahatlık ve hareket serbestliği tanımamayı seçecektir. Bu ise, Türkiye gibi kanat ülkelerine, AWACS sisteminin, nötron bombasının ve başka yığınsal kırım silahlarının yerleştirilmesine yol açarak, Türkiye'nin yumuşama sürecine gereği gibi katılmasına, engel olabilir. Bu açıdan İran'da kurulacak yeni rejimle, Türkiye'nin ilişkileri Türk dış politikası üstünde belirleyici bir rol oynayacaktır."

(...)

Carter-Brejnev Forumu ve SALT II

17 Haziran 1979

Düzenleyen Ali Gevgilili

Katılanlar: Prof.Dr.Esat Çam, Amiral Sezai Orkunt, Büyükelçi Mahmut Dikerdem (Barış Derneği Başkanı)

(...)

"Carter ile Brejnev'in ilk kez bir doruk toplantısında buluşmaları bile, farklı sosyal sistemlerle yönetilen ülkeler halklarının 'barış içinde bir arada yaşama' istençlerinin yeni bir kazanımı sayılmalıdır. Bir süredir olumlu düzeyde bulunmayan Sovyet-ABD ilişkilerinin, SALT II ile yeniden yapıcı bir yola yönelmesi ve bunun da dünyadaki yumuşama sürecini hızlandırması beklenmelidir. Gerçi, SALT II, tüm silahsızlanma ve barış sorunlarını çözümlememekte ve ABD ile Sovyetler arasında var olan stratejik güç dengesini 'dondurmak' ile yetinmektedir. Ne var ki, bugün dünyadaki nükleer cephaneliklerde, Hiroşima'da atılan bombadan 1 milyon 300 bin kat daha güçlü nükleer silahlar bulunduğu düşünülürse, SALT II silahsızlanma yolunda bir köprübaşı olarak önem kazanır. SALT III'ün ise, Avrupa'daki ülkelerin de katılmasıyla, giderek taktik nükleer silahları bile kapsama alması önerileri, gündemdedir. U-2 uçuşları konusunda aslında güvenliği açısından, Türkiye tek başına karar sahibi olabilmelidir."

Gevgilili: "Sayın Büyükelçi Dikerdem, günümüzün sürekli ve yığınsal özlemlerinden birisinin, barış ve güvenlik kavramlarında odaklaştığına kuşku yoktur. SALT II anlaşması ve Carter-Brejnev buluşması barış açısından nasıl değerlendirilebilir? Özellikle uluslararası gerilimlerin azaltılması, karşılıklı anlayış ve saygının yaygınlaştırılması açısından SALT II neler getirebilir?"

Dikerdem: "Yedi yıl süren çetin diplomatik görüşmelerden sonra Sovyetler Birliği ile ABD arasında "Stratejik Silahların Sınırlandırılması" anlaşmasının ikincisi (SALT II) yarın Viyana'da imzalanacaktır. Anlaşma, iki devletin sahip olabilecekleri balistik füzelerin toplam sayısını sınırlamakta, bunların taşıyabileceği füze başlıklarının türünü ve mikta-

rını saptamakta ve anlaşmanın sona ereceği tarih olan 1985 yılına dek stratejik silahların teknolojik gelişmesi konusunda her iki yanı bağlayan hükümler getirmektedir. Ayrıca, üstünde henüz uzlaşma sağlanamayan noktaları geçici olarak düzenleyen bir protokol ile gelecek SALT III anlaşması görüşmelerine temel olacak ilkeleri belirleyen bir bildiri de SALT II anlaşmasıyla birlikte imzalanacaktır.

SALT II'nin yalnız iki imzacı devlet açısından değil de, uluslararası yaşam ve dünya barışı bakımından taşıdığı önemi vurgulamak için, bu anlaşmanın değeri üstünde yapılan tartışmaları ve ona yöneltilen eleştirileri gözden geçirmek iyi bir yöntem olabilir. Kuşkusuz, yeni bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğunu ileri sürerek, politik amaçlarla savaş kışkırtıcılığı yapanların ve silahlanma yarışının son bulmasından çıkarları bozulacak militarist çevrelerle silah yapımcısı şirketlerin SALT II'ye karşı çıkmaları doğaldır. Onlar bir yana bırakılırsa, iyi niyetle ve barışçıl yaklaşımla yapıldığı ileri sürülen eleştiriler, şu başlıklar altında toplanabilir:

-SALT II yalnız ABD ile Sovyetler'in güvenliğini ilgilendirmektedir.

-Anlaşma, sadece stratejik silahları kapsamaktadır.

-Anlaşma, Avrupa'nın savunmasını sağlayamamakta ve Sovyetler'i Avrupa'da daha güçlü duruma getirmektedir.

Bu görüşler ne derecede doğrudur? Acaba, bir İngiliz yorumcusunun yazdığı gibi, Amerikalılarla Sovyetler'in elinde 2400 yerine 2250 tane kıtalararası füze bulunması, dünyanın üç kez yok olması anlamına mı gelmektedir?

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekiyor: SALT II Anlaşması, birbirine karşıt iki dünya sisteminin başını çeken iki büyük devlet arasındaki ilişkileri olduğu kadar, tüm dünyadaki gelişmeleri derinden etkileyecek nitelikte bir siyasal ve askersel olgudur. Carter ile Brejnev'in ilk kez bir doruk toplantısında buluşmaları bile, farklı sosyal sistemlerle yönetilen ülkeler halklarının "barış içinde bir arada yaşama" istençlerinin yeni bir kazanımı sayılmalıdır. Son zamanlarda çeşitli nedenlerle, ötelikle Carter'ın zigzaglar içeren dış politikası yüzünden olumlu bir düzeyde bulunmayan Sovyet-ABD ilişkilerinin, bu anlaşma ile yeniden yapıcı bir yola yönelmesi ve bunun da dünyadaki yumuşama süreci'ni hızlandırması beklenmelidir. Bilindiği gibi, 1975 Ağustosunda 33 Avrupa devletiyle ABD ve Kanada tarafından imzalanan Helsinki Nihai Senedi ile devletlerarası ilişkilerde başlatılan yumuşama (detant) sürecinin geri dönülmez bir noktaya varmasının ön koşulu, siyasal detantın askeri alanda da uygulanarak derinleştirilmesiydi. Askeri yumuşamanın tek yolu ise, silahsızlanmadır.

Dünyada, adil ve kalıcı bir barışın güvencesi tam ve genel silahsızlanmadır. Ancak tam ve genel silahsızlanma hemen bugünden yarına gerçekleşecek bir amaç olmadığına göre, aşamalı bir silahsızlanma'ya yönelmek barıştan yana olan güçler için en gerçekçi yöntemdir. İşte SALT II, büyük devletlerin elindeki silahların sınırlandırılmasının ve giderek tam ve genel silahsızlanmanın olanaklı olduğunun somut bir örneğini vermiştir.

Dondurma bile önem taşır

Gerçi SALT II, tüm silahsızlanma ve barış sorunlarını çözümlememekte ve ABD ile Sovyetler arasında var olan stratejik güç dengesini "dondurmak"la yetinmektedir. Ama bu bile barış açısından küçümsenmeyecek bir adımdır. Çünkü, milyarlarca dolara mal olan stratejik silahların çoğaltılmasını durdurmakla silahlanma yarışındaki tırmanma yavaşlatılmış ve askeri harcamalar kısıtlanmış olacaktır. SALT II anlaşması ile stratejik silahların nitel ve nicel bakımdan geliştirilmesinin durdurulması da son derece önemlidir. Çünkü, stratejik silah teknolojisinde son zamanlarda gözlenen korkunç ilerleme, aynı hızla sürseydi, yakında karşılıklı denetime dayanan bir anlaşmanın imzalanması olanağı tümüyle ortadan kalkabilirdi. SALT II, stratejik silahlanmanın yavaşlatılıp durdurulmasıyla yetinmeyip, bunların azaltılmasını ve daha sonraki aşamalarda sıfıra indirilmesini öngördüğünden, bu anlaşmanın dünyada silahsızlanma sürecine geçişin dönüm noktasını oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca, ABD ve Sovyetler Birliği'nden başka ülkelerin de stratejik silahlara sahip olma çabası içinde bulundukları düşünülürse, SALT II'nin başlattığı kısıtlamanın değeri daha iyi anlaşılır.

SALT II, ilk köprü başı...

SALT I ve SALT II anlaşmalarının tüm silahlanma alanlarını kapsamadığı eleştirisine gelince. Evet, bu doğrudur. Ancak, pratik açıdan konvansiyonel silahların anlaşma kapsamına girmesi olanaksızdı. Yine de, bugün dünyada var olan nükleer cephaneliklerde Hiroşima'ya atılan bombadan 1 milyon 300 bin kat daha güçlü nükleer silah bulunduğunu göz önünde tutarak, bu korkunç stokların azalması ve giderek yok olmasının insanlık için yaşamsal bir sorun ve SALT II'nin de bu yolda bir köprü başı olduğunu unutmamak gerekir.

Bu arada bir tehlikeye de işaret etmek gerekiyorsa: SALT II ya da ona benzer anlaşmaların değeri, tarafların dünya barışını dehşet dengesi'ne dayandırmaktan vazgeçip silahsızlanmaya yönelme niyeti taşıyıp taşımadıklarına bağlıdır. Oysa, ABD Başkanı'nın bir yandan SALT II'nin kendi ülkesi ve bütün dünya bakımından olağanüstü önemini vurgularken, öte yandan da, anlaşmanın Kongre'de onaylanmasını kolaylaştırmak gerekçesiyle, yeni yeni silahların ve bu arada MX füzeleriyle nötron bombasının yapımına ve bunların Avrupa'daki NATO ülkelerine yerleştirilmesine izin verdiği görülmektedir. Carter, Pentagon'un "askeri modernleşme" programına yeşil ışık yakmıştır. Böylece silah tekelleri ile Kongre'de militarist çevreleri temsil eden "şahin"lerin baskısına boyun eğmiştir. Bu durum SALT II'nin sağlayacağı yararları ortadan kaldırabileceği gibi, onun arkasından gelecek SALT III anlaşmasını da şimdiden çıkmaza sürükleyebilir."

(...)

Irk Ayrımıyla Savaş Haftası ve Güney Afrika
25 Mart 1979

Yüzyıllar boyunca ırkçılık ve ırk ayrımı, toplumlar arasında düşmanlık, kin ve nefret duyguları yaratarak, insanlığa büyük acılar çektirmiştir.

Onyedi ve onsekizinci yüzyıllarda Avrupalıların, Afrika kıtasında köle avcılığına çıktıklarını, milyonlarca karaderiliyi yurtlarından koparıp yabancı topraklarda tutsak gibi çalıştırdıklarını biliyoruz.

Avrupa kapitalizminin doğuşunda, zenci kölelerin rolü unutulmamıştır. İktisatçılar, 19.yüzyılda İngiltere'de başlayan sanayi devriminin temelinde 18.yüzyılda Liverpool'da kurulan köle alım-satım merkezlerinin de rolü bulunduğunu açıkça kabul ediyorlar. Bir İngiliz tarihçisi, "Çağdaş sanayinin manivelasını ilk çeviren güç, karaderililerin alın teri ve kanlarıdır" diye yazıyor.

Aynı durum, Amerika kıtasında da görülüyor. Kuzey Amerika'nın Yeni Dünya'sı, başlangıçta İngiliz, İspanyol ve Portekizli sömürgecilerin uygarlık adına yerli halkı, Kızılderilileri ezip yok etmeleriyle kurulmuştur. Bütün bunların kökeninde, kendilerini "üstün" sayan toplulukların, devletlerin "aşağı ırk"tan olanları yok etmesini bir doğa yasası ya da "tanrının bağışlayacağı bir günah" saymış olmaları yatmaktadır. Yalnız Afrika ve Amerika'da değil, Yakın ve Uzak Doğu'da da ve yalnız geçmiş yüzyıllarda değil günümüzde de ırkçılığın ve ırk ayrımının felsefesi bu olmuştur.

Nitekim, yaşadığımız yüzyılın ilk yarısında Hitler faşizmi, Aryen ırkının üstünlüğü kuramına sarılarak dünyaya egemen olmayı amaçlamış, soykırımını devlet politikası durumuna getirmiştir. Sonuçta, Nazi Almanyası, "ırk bakımından değerli olmayan" halkları yok etmeye kalkışarak, yakın tarihin en yıkıcı savaşının başlamasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Hitler Almanyası bozguna uğrayınca, ırkçılık ideolojisinin ve ırk düşmanlığının öldürücü darbeyi yediği ve insanlığın gözünde ırkçılık kuramının hiçbir saygınlığı kalmadığı sanılmıştı. Nürenberg mahkemesi Nazilerin ve faşistlerin insanlığa karşı suç işlemiş olduklarını belgelediği gibi, Birleşmiş Milletler Örgütü Yasası'nda da, ırk, din, mezhep gibi her çeşit ayırımlara son verilmesi çağrısı

yer almıştı. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde de renk, ırk ve milliyet farkı gözetilmeksizin tüm insanların eşit haklara sahip oldukları ilkesinin benimsenmiş olmasına karşın, ırk ayrımı uygulamalarına hâlâ tanık olmaktayız. Gerçi son otuz yılda dünyada büyük değişiklikler meydana gelmiş, sömürgeciliğin tasfiyesi sonucunda bağımsızlığına kavuşan ülkelerin sayısı hızla artarak, her renk ve ırktaki uluslar kendi kaderlerine egemen olmaya başlamışlardır. Bu gelişmeye koşut olarak da ırkçılık felsefesini kesin olarak mahkûm eden, ırk ayrımına dayalı doktrin ve politikaların insanlık onuru ve uygarlık kuralları ile bağdaşmadığı gibi, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini de savunan görüş, evrensel bir yaygınlık ve ağırlık kazanmıştır.

BM'nin girişimleriyle 1965 yılında yüz devlet tarafından imzalanan "Irk ayrımının her çeşidinin tasfiyesine ilişkin sözleşme" ve 1973 yılında kabul edilen "Apartheid suçlularının cezalandırılması için uluslararası sözleşme"ye rağmen ırkçı teori ve pratiğe dayanan uygulamalar açık ya da kapalı biçimde hâlâ sürüp gitmektedir.

Irk ayrımının açıkça uygulanma alanı bulduğu bölge, Afrika kıtasının güneyidir. Bu bölgelerde ırk ayrımı politikasının şampiyonları, Güney Afrika Cumhuriyeti ile Rodezya'nın beyaz azınlık yönetimleridir. Kendilerine "Afrikaaner" diyen beyaz azınlığın otuz yıldır süren egemenliği, Güney Afrika'yı hem ırk ayrımının kalesi, hem de faşist dikta rejiminin simgesi durumuna getirmiştir. Afrikaaner ırkçılığının kaynağında Kalvinizm mezhebinin aşırı bir yorumu vardır: "Tanrı'nın yarattığı koşullar değiştirilemez."

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika kıtasında kurtuluş hareketleri yaygınlaşıp Tanrı'nın yarattığı koşullar değişmeye başlayınca, yerli halk üzerindeki egemenliğine yeni kılıflar bulmaya çalışan Afrikaaner'ler Apartheid yani ırk ayrımı yönetimini icat etmişlerdir. Bu rejimin en ünlü temsilcisi olan eski Başbakan Dr.Verwoerd'e göre, Apartheid'ın en yalın tanımlanması şudur: "Güney Afrika'yı beyaz olarak korumalıyız."

Bunun anlamı, beyaz adamın liderliği ya da yol göstericiliği değil, beyazların üstünlüğü, denetimi demekti. Bu amaca varmanın yolu ise, beyaz ve kara toplumların ayrı yaşaması, birbirinden ayrı gelişmesiydi. Otuz yıllık Apartheid uygulaması sonucunda ise, Güney Afrika'da çağdaş kölelik gerçekleşmiştir.

Apartheid'ın İngiltere, Birleşik Amerika, Fransa ve başka ülkelerde görülen ırk ayrımından farkı, Apartheid'a karşı olanların en acımasız biçimde cezalandırılmaları, gerektiğinde katliama girişilmesidir. Apartheid rejimi Güney Afrika ve Namibia'yı büyük bir hapishaneye çevirmiştir. Cinayetler, toplu tutuklamalar, halk liderlerinin sürgün edilmeleri günlük olaylar durumuna gelmiştir. Ayrıca, Güney Afrika ve Rodezya kurtuluş hareketlerinin güç kazandığı komşu ülkelere, Angola, Mozambik, Zambia ve Botswana'ya saldırmaktan geri durmamaktadırlar. Atom silahına da sahip bulunan Güney Afrika bugün dünya barışı için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.

Irkçılık, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı kılıklarla ortaya çıkıyor. Çağdaş anlam-

da ırkçılık ve ırk ayrımı, tıpkı faşizm gibi, emperyalizmin bir ürünüdür. Emperyalist ilişkilerin egemen olduğu dünya ekonomisinde, Güney Afrika o denli önemli bir yer tutmaktadır ki, büyük devletler her türlü insancıl düşünceyi ve BM kararlarını bir yana iterek, sallanan ırkçı Güney Afrika rejiminin yanında yer alabilmişlerdir. Kuşkusuz, Güney Afrika'nın stratejik konumu da, onun önemini arttırmaktadır.

Bu durumda Güney Afrika'daki ırk ayrımı sorunu, ancak demokratikleşme sürecinin siyasal yaşamda tam olarak etkinliğini göstermesi yoluyla, Afrika halkının iktidarı ele alması sonucunda çözümlenebilir.

Bazı devletlerin önerdiği biçimde, iktidarın beyazlarla siyahlar arasında bölüşülmesi, geçerli bir çözüm gibi görünmemektedir. Çünkü, Afrika'nın güneyinde egemen olan beyaz azınlığın belkemiği durumundaki çok uluslu şirketler, varlığını ve etkinliğini sürdürdükçe, beyazlarla siyahlar arasında sağlıklı bir işbirliğinden söz edilemez. Örnek olarak, bugün Güney Afrika'da beyaz işçiler ayrıcalıklı bir statüden yararlandıkları için siyahlara karşı ırkçı Pretoria Hükümetini desteklemektedirler.

Kuşkusuz, ırk ayrımı, Asya ve Afrika'nın duyarlı bölgelerinde bir istikrarsızlık öğesi durumundadır. Bu akımlar, dünya barışı için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.

Barış Derneği Başkanı Dikerdem'in Açıklaması
7 Ekim 1978

Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem, Zekeriya Sertel'in yazı dizisine bir açıklama göndermiştir. Açıklamanın "Dünya barış hareketi ve Nâzım Hikmet'in bu hareket içindeki yeri"yle ilgili bölümleri şöyledir:

"Barış Derneği olarak, Dünya Barış Hareketi ve Nâzım Hikmet'in barış savaşımındaki yeri konusunda Bay Zekeriya Sertel'in yazı dizisindeki gerçeklere ters düşen savları yanıtlamak istiyoruz.

Bilindiği gibi emperyalizmin dünyada Soğuk Savaş dönemini başlattığı yıllarda Nâzım Hikmet savaşsız ve sömürüsüz bir dünya ülküsünü gerçekleştirmek yolunda mücadele verenlerin ön safında yer almış, barış savaşımına eşsiz sanat gücüyle katkıda bulunmuştur. Barış için uğraş onun yaşamıyla özdeşleşmiş, sanatının olduğu kadar çalışmalarının da çok önemli bir parçası haline gelmiştir. Nâzım Hikmet'in barış davasını ölümüne dek elinde bir bayrak gibi dalgalandırdığı ve Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı da kapsayan gezilerinde Dünya Barış Hareketi'nin canlılık ve etkinliğine önemli katkılarda bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu kişiliği iledir ki, Nâzım Hikmet, Dünya Barış Konseyi'nin Başkanlık Divanı'na seçilmiş, Uluslararası Barış Ödülü'nü (şimdiki adıyla Joliot-Curie Barış Ödülü) Picasso, Neruda ve Paul Robeson ile birlikte almıştır.

Bay Zekeriya Sertel, Nâzım Hikmet'in barış kongrelerini salt kapitalist ülkeleri ziyaret edebilmek, Viyana çarşısında alışveriş etmek için bir vesile saydığını iddia etmektedir. Bay Sertel'e göre Nâzım Hikmet, 'Barış kongrelerinde konuşmalarla ilgilenmez' bu toplantılarda hep beylik laflar edildiğini tecrübesiyle bilirmiş! Bu sözlerin açık anlamı, Nâzım Hikmet'in barış hareketini kişisel heveslerini tatmin için bir araç gibi kullandığıdır. Ama, Zekeriya Sertel anıların bir başka bölümünde şunları da yazmaktadır:

'Nâzım, barış için çalışmalara katılmaya bayılırdı. Harpten nefret ederdi. İnsanların insan gibi yaşamalarını, mutlu olmalarını isterdi. Hele gençlerin daha yaşamadan ölüme sürüklenmelerine gönlü razı değildi. Dünya barışı için çalışan Dünya Barış Konseyi'ne bunun için girmişti. Bu örgüt elinden geldiği kadar barış için yararlı olmaya çalışırdı. Her toplantıda yeni bir teklifle ortaya çıkmak isterdi.'

Yazarın bir başka iddiasına göre Nâzım'ın barış şiirleri bestelenip türkü haline getirilmek üzere Paul Robeson'a gönderilmiş fakat ondan hiçbir cevap alınamamıştır. Oysa Robeson, Nâzım Hikmet'in kendisine gönderdiği 'Kız Çocuğu' adlı barış şiirinin İngilizce çevirisini bestelemiş, bu türkü 1955 Helsinki Barışseverler Dünya Kurultayı'nda delegelerin bir ağızdan söyledikleri bir türkü olmuştur. 'Anılar'da Nâzım'ın eseri ile ilgilenilmediği iddia edilen Paul Robeson ABD'de, Nâzım'ın serbest bırakılması için Amerikan halkına yayınladığı bildiride, 'Biz Amerika'da elimizden geleni yapmalıyız ve Türk Hükümetine Nâzım Hikmet'i serbest bıraktırmalıyız. Amerikan halkının tüm ilerici güçleri, büyük şairi kurtarmak için birleşmelidir. Amerikan halkının kültürünü, hakikaten seven yazarlarımız, ressamlarımız, aydınlarımız protesto sesini yükseltmelidir. Bu sesi susturmak isteyenlerin duyacakları gibi, Nâzım da sesimizi duyacaktır. Hemen harekete geçersek, büyük ulusal ozanı Türkiye emekçileri, Amerika ve bütün dünya için kurtarabiliriz' diye sesleniyordu. Nâzım hapishanede açlık grevi yaparken, 1957 yılında Varşova'da toplanan Dünya Barış kurucularının Büyük Kurultayı'ndaki açış konuşmasında Polonya Barış Komitesi Başkanı Jozef Sirankevits de Nâzım'ın 'Kız Çocuğu' şiirinin tamamını kürsüden okumuştur."

Hariciye Çarkı Milliyet Gazetesi'nde tefrika edilince bazı eleştiriler gelir, Mahmut Dikerdem eleştirileri gazete sayfalarında yanıtlar:

Genel Yanıt 1:
Tarihe Mal Olmuş Kişileri Tabu Olmaktan Çıkarmak Gerekir
16 Mart 1980

Milliyet'te iki bölüm halinde yayınlanan "Hariciye Çarkı" başlıklı yazı dizisinde, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, Türkiye'nin dış politikasını incelerken savunduğum görüşler, bazı okuyucuların tepkisine yol açtı ve eleştirilere uğradı. Bir yazar için önemli olan, yazılarının ilgi uyandırması ve tartışmaya değer bulunmasıdır. Bu bakımdan, yazılarıma olumlu ya da olumsuz ilgi gösteren tüm okuyuculara teşekkür borçluyum.

Anılarımın Türk-Sovyet ilişkilerine değinen bölümünün tepi uyandırmasını doğal karşıladım, çünkü şimdiye kadar doğru bilinen bazı konuları ters yüz ettiğimin ve yerleşmiş inançları sarstığının farkında idim. 35 yıldan beri "Sovyet tehlikesi", "Sovyet tehdidi" ile koşullandırılmış kamuoyumuza, tarihsel gerçekleri yeni bir ışık altında sunmanın zorluğunu biliyor ama, bunun gerekliliğine son derece inanıyordum. Aslında ben ortaya yeni bir tez atmış değilim. Benden önce Şevket Süreyya ve Yalçın Küçük gibi siyasi tarih yazarları, bu konulara yetki ile eğilmişler, savunduğum görüşleri belgelere dayanarak doğrulamışlardı. Ancak, anlaşılıyor ki, bizde kitap okumak adeti pek yerleşmediğinden, bu değerli yazarların araştırma ve incelemeleri layık oldukları yankıyı uyandırmamıştır.

Yazılarına yönelik eleştirilerin tümünü, bu sütunlarda etraflıca ele alıp yanıtlamak elbette mümkün değil. Zaten amacım, *Milliyet* sütunlarında bir polemik olmadığına göre, evvelce yazdıklarımı biraz daha açıklığa kavuşturmakla yetineceğim:

Yazı dizisinin birinci bölümünde değinilen konular üzerinde ileri sürülen eleştiriler, üç grupta toplanabilir:

Yazılardaki Maddi ve teknik yanlışlar,

Mareşal Fevzi Çakmak ile ilgili görüşler,
Türk-Sovyet ilişkileri üzerindeki savlar.
Bunları ayrı ayrı yanıtlamaya çalışacağım:

1.Anılarımı yazarken düştüğüm maddi yanılgıları yayın sırasında yaptığım kısa açıklamalarla düzeltmeye çalışmıştım. Bunların üzerinde yeniden durmayıp dikkatli okuyucularıma uyarıları için teşekkür etmekle yetineceğim. Bizde "biyografi" yazarları pek yetişmediğinden, tarihimizdeki tanınmış kişilerin yaşam öyküleri, doğum ve ölüm tarihleri gibi teknik bilgiler için ansiklopedilere ve salnamelere başvurmak zorunlu oluyor. Osmanlı devletinin ünlü sefirleri ve Numan Menemencioğlu'nun babası hakkında verdiği bilgilerin kaynağı da onlardı. Sayın Taha Toros o kaynaklara güvenilemeyeceğini söylüyor. Belki haklıdır ama kabahat o kaynaklardan yararlananda değil, yanlışları görüp de düzeltmeyenlerdedir. Örneğin, eğer Menemenlizade Rıfat Bey Sayın Taha Toros'un Galatasaray Lisesi'ndeki öğrenciliği sırasında onun velisi olmasaydı, Numan Menemencioğlu'nun babasının "Paşa"lık unvanına sahip olmadığını ve birinci BMM'de üye bulunmadığını hiçbir zaman öğrenemeyecektik. Çünkü salnameler ve ansiklopediler öyle yazıyordu.

Çakmak ile ilgili görüşler

2.Mareşal Fevzi Çakmak hakkında anılarımda geçen tek cümle şundan ibaretti: "Türkiye'yi Almanların peşinden Rusya seferine sürüklemek isteyenler çıkmıştı. Bunların arasında Mareşal Fevzi Çakmak ile Şükrü Saraçoğlu'nun da bulunduğu savaş sonrası yayınlanan Alman gizli belgelerinden öğrenilince atlattığımız tehlikenin büyüklüğü daha iyi anlaşıldı." Bu satırların yarattığı tepki Mareşal Çakmak'ı bir çeşit "tabu" olarak göstermek, ona "dokunulmazlık" tanımak biçiminde oldu. Mareşal yalnız ülke menfaatlerini düşünürdü, Alman hayranı olamazdı, hesap yanlışı yapamazdı, Türk ordusunda Alman hayranlığı yoktu, vb." Sanki ben Mareşal Çakmak'ın memleket menfaatlerini düşünmediğini ve Alman hayranı olduğunu yazmışım gibi. Önce şunu belirtmek isterim: Tarihe mal olmuş kişilerin hiçbiri "tabu" değildir. Nasıl ki Fransızlar Napolyon, Amerikalılar Washington gibi ulusal kahramanlarını her yönüyle, hataları ve sevaplarıyla tanıyor ve tanıtıyorlarsa, biz de tüm tarihi şahsiyetlerimizi gerçek kişilikleriyle, başarı ve başarısızlıkları, güçlü ve zayıf yanlarıyla bilmek ve tanımak zorundayız. Tarihi kişileri hamasi laflar ederek yüceltmeye çalışmak hiçbir işe yaramaz.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Müttefiklerin Berlin'de ele geçirdikleri ve 1946 yılında Paris'te "Alman Dışişleri Bakanlığı'nın gizli belgeleri" adıyla yayınlanıp 1968 Temmuzu'nda Türkçeye çevrilerek "İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri: Almanya'nın Türkiye Politikası" adı altında yayınlanan (*MAY yayınları*) belgelerde, Alman ordusunun Kırım ve Kafkasya gibi Sovyet Rusya'nın Müslüman nüfuslu bölgelerinde hızla ilerlerken Nazi Hükümetinin Türkiye'yi Rus seferine katmaya çabaladığı ve bunun için de Von Papen ile bazı Alman yetkililerinin bu bölgelerin gelecekteki statüsüsünü Türk

yetkilileri ile müzakere ettikleri ve Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan etkili bir grubun Türkiye'nin Almanya safında savaşa katılmasını sağlamaya çalıştıkları kayıtlıdır. Yine aynı belgelere göre bu çabalar Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'yi etkisi altına almıştır. Bunlar özerk bir Turan yönetiminin kurulması ve Bakü petrollerine el konulması projelerinin çekiciliğine kendilerini kaptırmışlardır. Alman diplomatik belgeleri Türk yetkilileriyle yapılan çeşitli temasların örnekleriyle doludur. Bütün bunları Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen'in hayal ürünü olarak sayamayız çünkü Alman Dışişleri Bakanı, Von Ribbentrop da Türk yetkilileriyle yapılan temasları değerlendirdikten sonra Von Papen'e Kırım ve Kafkas Türkleri konusunda Türk Hükümeti ile yaptığı görüşmeleri kesmesini tebliği etmiştir. (Şevket Süreyya Aydemir, İkinci adam, s.250). Bu konuda daha etraflı bilgi sahibi olmak isteyenler yukarıda adlarını andığım tarih yazarlarının kitaplarına başvurabilirler.

Müttefikleri Yüzüstü Bırakmamız

Savaş sırasında Genelkurmay Başkanlığı'nda tercümanlık yaptığını bildiren bir okuyucu da, 1940'da Fransa bozguna uğrayınca müttefikleri yüzüstü bıraktığımızı yazmamıza kızmış. Bu konuda söyleyeceklerim, o günleri yaşamış olanların bildiklerini yinelemekten ibaret olacaktır:

Fransa'nın çöküşü üzerine, Ankara'daki Fransa ve İngiltere büyükelçilikleri birlikte Saraçoğlu'na giderek, Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'nın 2.maddesi gereğince, Türkiye'nin savaşa girmesini resmen istemişlerdir. İnönü, ittifaka rağmen, savaş dışı kalma kararındadır. Bunun üzerine Türkiye, Üçlü Antlaşma'ya ek 2 numaralı protokolü öne sürüp, savaşa girmeyi reddetmiştir. Gerçi askeri ittifak, İngiltere ile Fransa'nın Türkiye'ye silah ve cephane sağlamasını, Türkiye'nin savaşa girmesinin temel koşulu olarak saptamıştı ama Türk Hükümeti, antlaşmanın bu hükmünden daha önce kendi rızasıyla vazgeçtiğini müttefiklere bildirmişti. Nitekim Türkiye'nin savaşa girmeyi reddetmesi, CHP Grubu'nda da eleştirilere uğramış, Recep Peker, 2 numaralı protokole dayanmanın doğru ve dürüst olmadığını ileri sürmüştür.

Genel Yanıt 2:
Türk-Sovyet İlişkilerinin Bozulmasında Bazı Gerçekler Göz Ardı Edilmektedir
17 Mart 1980

Dünkü yazımızda ilk iki grupta toplanan eleştirileri yanıtlamıştık. Bugün üçüncü grupta toplanan Türk-Sovyet ilişkileri konusundaki eleştirileri yanıtlamaya çalışacağız.

3-İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde Türk dış politikasında görülen gelişmelere gelince: Bu konuda Sayın Profesör Rıfkı Salim Burçak'ın görüşlerini madde madde yanıtlamak zorundayım, çünkü ben de kendileri gibi "Türk kamuoyunun kırk yıl önce dış politikamızın hangi ortamda ve ne gibi sebeplerle tarafsızlığı bir kenara iterek Batı ittifakına yönelmiş olduğunu tarihi gerçeklere uygun olarak bilinmesi" gerektiğine inanıyorum. Sayın Profesör, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı patlak verdikten sonra İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalayarak kaderini kesin surette Batı'ya bağladığını yazıyor. Oysa Türk dış politikasında kesin ve sürekli bir yön değişikliğini ortaya koyan Türkiye-İngiltere ortak deklarasyonu da 23 Haziran 1939'da yani savaştan aylar önce yayınlanmıştır. Bunun alamı, Türkiye'nin kaderini Batı'ya bağlamasının savaştan önce başlayan bir evrimin sonucu olduğudur. Ben bu evrimin daha 1936 yılında başladığına işaret etmiş ve nedenini Türkiye'deki anti-komünizmin şiddetlenmesine, Montreux Antlaşması'ndan sonra Atatürk'ün dış politikasının Batı devletleri ve özellikle İngiltere ile ittifak aramaya yönelmesine bağlamıştım.[31] Sayın Burçak bunu kabul etmeyerek Türkiye'yi Batı'ya yakınlaştıran tek etkenin İtalya'nın Arnavutluk'u işgali olduğunu "Riyazi bir kesinlikle söylemenin mümkün olduğunu" söylüyor. Siyasal olaylar üzerinde matematiksel bir kesinlikle hüküm yürütmenin olanaksızlığını bir yana bıraksak bile, Türkiye'yi Batı ile askeri bir ittifaka iten tek nedenin İtalya'nın Arnavutluk'u işgali olduğunu kolayca kabul

---

[31] Prof.Ahmet Şükrü Esmer de *"Türk Diplomasisi"* başlıklı kitabında Türkiye'nin dış politikasında 1930'lu yılların ortalarında Batı'ya kayma eğilimi gözlendiğini yazar. Bunun ilk işaretlerinden biri Türkiye'nin İngiltere'nin dış politika yörüngesine girmesi anlamına gelen "Centilmenlik Anlaşması"na katılmasıdır. (Bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine İki Sovyet Kitabı*, Ankara 1980).

edemeyiz. Çünkü o tarihte Türkiye'nin, Habeşistan seferinde askeri değerini ortaya koymuş Mussolini İtalya'sından korkup dış politikasını temelden değiştirme kararını birdenbire verdiğine inanmak güçtür. Belki Arnavutluk'un işgali çok önceden başlamış bir değişiklik sürecini hızlandırmıştır, o kadar...

Acele Yargılar

Sayın Prof.Burçak dünya savaşı öncesinde Türk-Sovyet ilişkilerini incelerken, kanımca, bazı acele yargılara varıyor. Ona göre, Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızdan beri süregelen Türk-Sovyet dostluğu İkinci Dünya Savaşı eşiğinde bir işbirliğine dönüşecek gibi görünürken, Sovyetler'in Batı ile yaptıkları görüşmeleri keserek kolektif barış ve güvenliğe dayanan politikasını birdenbire değiştirmesi ve komşularının topraklarına pervasızca saldıran bir devlet niteliğine bürünmesi yüzünden Türk-Sovyet ilişkileri bozulmuştur. Burada biraz duralım ve Sayın Profesörün yargılarının tarihi gerçeklere ne ölçüde uygun olduğunu araştıralım:

Batılı siyasi tarihçilerin bile yadsımadıkları bir gerçek vardır ki o da, Hitler Almanyası'nın yayılma ve dünyaya egemen olma emelleri iyice açığa çıktıktan sonra Batılı devletlerin ve özellikle İngiltere'nin tüm çabasının Almanya'yı Rusya'ya saldırtma amacına yönelmiş olduğudur. İngiltere Başbakanı Chamberlain'in yürüttüğü gizli görüşmelerde Almanya'ya dünya pazarlarını ve nüfuz alanlarını bölüşme önerisinde bulunduğu ve Hitler'e Doğu ve Güneydoğu Avrupa üzerinde açık kart vermek istediği belgelerle doğrulanmıştır. Anlaşmaya varılsa idi İngiltere Polonya'ya verdiği garantiyi kaldıracak ve Ruslarla müzakereleri hemen kesecekti. Bunun arkasından Münih'te İngiltere ve Fransa'nın Çekoslovakya'nın sırtından Almanya ile uzlaşması Stalin'in güvensizliğini iyice arttırmıştı. Ancak, Hitler'in Prag darbesinden sonra Batılılarda az çok bir direniş görülmesi üzerine Sovyetler yeniden harekete geçerek, 1939 Martında İngiltere, Fransa, Türkiye, Sovyetler Birliği, Polonya ve Romanya arasında, Alman saldırısını durduracak önlemleri görüşmek üzere, bir konferans toplanmasını istemişlerdi. Bu girişim, Churchill'in deyimiyle "soğuk karşılanmış ve sonuçsuz bırakılmıştı." Bir ay sonra, 16 Nisan'da, Sovyetler Birliği İngiltere ve Fransa'ya bir karşılıklı yardım cephesi kurulmasını önermişti. Buna göre, üç devlet Doğu ve Merkezi Avrupa'da Nazi tehdidine uğrayacak her ülkeye ortak bir garanti vereceklerdi. İngiltere Hükümeti Sovyet önerisini 8 Mayıs 1939 tarihli notasıyla yanıtlamış ve ortak garantiyi reddetmişti.[32]

Dahası var: İngiltere Başbakanı Chamberlain bir yandan Hitler'le nüfuz alanlarının bölüşülmesi pazarlığını sürdürürken, öte yandan da Sovyetler'le sözde askeri ittifak görüşmeleri yapmak üzere, en yüksek rütbelisi binbaşı olan önemsiz kişilerden kurulu bir askeri heyeti Moskova'ya göndermişti. Bu heyetin elinde Sovyetlerle müzakereye girişebilmek için yazılı bir yetki belgesi bile yokta. Bu durum karşısında, zaten Batılılarla

[32] Bk. Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 3.Cilt, sayfa 1492.

anlaşma umudunu yitirmiş bulunan Stalin, Batı yanlısı diye tanınan Dışişleri Bakanı Litvinof'u görevden alarak yerine Molotof'u getirmiş ve savaşı sınırlarından uzaklaştırmak için Almanlarla müzakerelere başlamıştır. Sonuç, 23 Ağustos 1939'da imzalanan Molotof-Ribbentrop anlaşmasıdır.

Bu tarihsel olayları bir devlet adamı ve tarih profesörü olan Rıfkı Selim Burçak'ın herkesten iyi bildiğine kuşku yoktur. Ne var ki 35 yıldır Türk kamuoyuna sunulan "Sovyet umacısı" imgesine uymadığı için bu gerekçeler hep göz ardı edilmiş, onları dile getirenler ise "Sovyet yanlısı" olarak damgalanmıştır. Öteden beri Türkiye'yi yönetenler Sovyetler Birliği'ni en büyük tehdit unsuru olarak görmüş ve göstermişlerdir.

Amerikalı bir profesörün yazdığı gibi: "Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı Türk tutumunda en ilginç olan yön, yirmi yıldır çok iyi gelişen Türk-Sovyet ilişkilerinin Türklerin Sovyetler Birliği'ni saldırgan olarak gören geleneksel inançlarını pek az etkilediğidir."[33]

Amerikalı Profesör, İsmet İnönü, Cevat Açıkalın ve Feridun Cemal Erkin'in kendisine savaştan önceki iyi Türk-Sovyet ilişkilerinin, Türkiye'nin beslediği "geleneksel düşman Rusya" görüntüsünü değiştirmediğini söylediklerini de ayrıca kaydetmektedir.

Gençlere bir uyarı

İşte bu bir "psikoz"dur. İnönü'ye 1942 yılında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Steinhardt'la görüşürken: "Eğer Rusya Almanya'yı yenecek olursa Sovyet emperyalizmi Avrupa'yı ve Ortadoğu'yu silip süpürür" dedirten ve Feridun Cemal Erkin'e "Üç yüz yıl boyunca girişilen on üç savaş Türklere Rus tehdidinin ne olduğunu öğretmiştir" diye yazdıran bu psikozdur. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikasına yön verenler, Tahran Konferansı'nda Türkiye'yi savaşa sokmak için boğazların statüsünü değiştirmekle tehdit etmeyi önerenin Stalin değil Churchill olduğunu, Yalta Konferansı'nda Boğazlar sorunu görüşülürken "Türkiye'nin meşru çıkarlarına zarar verilmemesini ve bu ülkenin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının garanti edilmesini" isteyen Stalin olduğunu ve Potsdam Konferansı'nda da Boğazlar konusundaki görüşlerini Üç Büyükler'in (Amerika, İngiltere, Sovyetler Birliği) Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmelerinin kararlaştırıldığını bildikleri halde, Sovyetlerle herhangi bir müzakereye girişmeyi reddederek tüm çabalarını ABD'den askeri ve ekonomik yardım elde etmeye ve dünyada başlatılan Soğuk Savaşa katkıda bulunmaya yöneltmişler, bu amaçları Türkiye'nin dış politikasının ana hedefi haline getirmişlerdir.

Böylece Sayın Prof.Rıfkı Salim Burçak'ın Türk-Sovyet ilişkilerinin Türkiye'nin yanlış tutum ve hatalı değerlendirmeleri sonunda mı bozulmuş olduğu yolundaki sorusunu ve aynı zamanda 9 emekli büyükelçimizin ortak bildirilerini yanıtlamış olduğumu sanıyorum. Zaten "Hariciye Çarkı" başlıklı yazıları yayınlamamın bir nedeni de, genç kuşaklara eskilerin düştüğü ve düşmekte hâlâ direndiği yanılgıları yinelememeleri için uyarıda bulunmaktır.

---

[33] Bkz. Edward Weisband: *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, Mart 1974, s. 91.

Hariciye Çarkı'na Eleştirilere Yanıt 1:
Rusya'daki Soydaşlarımızla İlgilenmek "Tehlikeli Bir Serüven"di
30 Mart 1980

Bir süre önce "*Milliyet*"te yayınlanan "Hariciye Çarkı" başlıklı yazı dizisinin uyandırdığı geniş ilgiden mutluluk duyduğumu ve okuyucularıma teşekkür borcum olduğunu bu sütunlarda dile getirmiş, yazılarıma yöneltilen eleştirileri de genel bir yanıtla karşılamaya çalışmıştım. Ancak, eleştirileri yanıtlamaktan amacımın okuyucularla bir polemiğe girmek olmadığını, gazete sütunlarının böyle bir polemiğe elverişli bulunmadığını özellikle belirtmiştim. Buna karşın, kimi okuyucuların, yazılarım üzerindeki tartışmayı sürdürmek eğilimini gösterdiklerini geçen hafta "*Milliyet*"te yayınlanan mektuplardan anlamış bulunuyorum. Fikir tartışmalarının yararına son derece inanmış biri olarak, herkesle görüş alışverişine girmekten sadece zevk duyarım. Ne var ki, "*Milliyet*"e gönderilen mektupların bir bölümü ya şahsımı hedef alan saldırılar ya da yazılarımı vesile ederek kendi yaşam öykülerini ve saklı kalmış değerlerini sergilemek niyetini açığa vurduğu için bunlara cevap yetiştirmeye çalışmanın gereksiz olduğuna inanıyorum. Bu değerli eleştirmenlere tavsiyem, benim görüşlerimi çürütmek için çaba ve zaman harcayacak yerde, kendi uzmanlık alanlarının ve engin deneyimlerinin ürününü kamuoyuna sunarak, sahip oldukları bilgilerden herkesi yararlandırmalarıdır.

Durvana'ya yanıt...

Örneğin, kurmay yarbaylıktan emekli Sayın Emin Durvana 1942 yılında Londra'da İngiliz Genelkurmayı'ndan bir generali üstün zekası ve savaş stratejisi bilgisiyle nasıl mat ettiğini, ya da yakın dostu bir İngiliz lordu ile Trakya cephesinde akşam yemeği yerken neler konuştuklarını açıklamak için benim anılarımın yayınlanmasını beklememeliydi. Ve yine, Sayın General Haydar Sükan'a Mareşal Fevzi Çakmak tarafından verilen "gizli ve önemli" görev sonucunda Almanların, Türkiye'ye saldırmayacağının anlaşıldığını, benim gibi bir yedek subayın anıları vesilesiyle öğrenmemeliydik. Bu sayın generalimiz

ve bu sayın yarbayımız, askerlikten kalma alışkanlıklarıyla, bana "rütben kadar konuş" diyecekleri yerde, kendi birikimlerini konuştursalar, daha yararlı olur kanısındayım. Ancak, bunun pek kolay bir iş olmadığı ve iddialı konuşanların sık sık çelişkiye düştükleri de bir gerçektir. Nitekim, Sayın Emin Dırvana, Mareşal Fevzi Çakmak konusunda yazdıklarımı yalanlama çabasında o denli ileri gitmiştir ki, sonunda, Alman orduları Kafkas cephesinde ilerlerken Saraçoğlu ile Mareşal Çakmak'ın "Kafkas bölgesindeki milletlerin müstakbel menfaatleri" ve "Çerkesler, Abazalar, Çeçenler, Dağıstanlılar vb. gibi Müslüman kavimlerin akıbeti ile yakından ilgilendiklerini" ve Rusya'daki soydaşlarımızın geleceği ile ilgilenmemin "en tabii bir milli görev icabı" olduğunu kaleminden kaçırıvermiştir. Benim de, belgelere dayanarak, yazdığım, Saraçoğlu ile Mareşal'in Kafkasya'da bir Türk-Nazi ortak yönetimi kurmanın hazırlıkları içinde olduklarından başka bir şey değildi. Ne var ki, ben bu girişimleri "milli bir görev" değil "tehlikeli bir serüven" olarak nitelemiştim. Nitekim İnönü'nün Fevzi Çakmak'ı beklenmedik bir zamanda emekliye ayırmasında Mareşal'in Müttefik devletlerce Alman yanlısı olarak tanınmasının büyük rolü olduğu bilinmektedir.

O'kan ve Olcay'a yanıt...

Eski Milli Birlik Komitesi üyesi Sayın Sezai O'kan ile eski Dışişleri Bakanı Sayın Osman Olcay'ın açıklamalarına da kısaca değinmek isterim. Sayın Sezai O'kan Viyana'da ataşemiliterlik yapmadığını bildiriyor. Doğrudur ama bu ne kadar doğru ise, 1961 yılında Ankara'da Ticaret Bakanlığı müşavirlerinden Hikmet Pirinççioğlu'nun evinde bana Viyana Büyükelçimizin eşi hakkında bizzat söyledikleri de o derece doğrudur. "Hariciye Çarkı" hayal ürünü bir roman değildir, orada anlatılan olay ve kişilerin tümü gerçeklere uygundur. Ben ne Sayın Sezai O'kan'ın ne de MBK'nin öteki üyelerinin küçük hesaplara dayalı bir tasarrufta bulunduklarını aklımdan bile geçirmedim, onların da benim görüş ve yorumlarıma saygılı olduklarına inanmak isterim.

Sayın Osman Olcay'ın Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa ettikten sonra yazdığı bir mektupta istifadan pişmanlık duyduğunu bildirdiğini yazmıştım. Bu olayın tanıkları hayattadır, onlar beni yalanlarsa yazdıklarımı geri alır, özür dilerim.

Hariciye Çarkı'na Eleştirilere Yanıt 2:

Molotof'un Çağrısıyla Saraçoğlu'nun Gidişi Arasında Sovyet Politikasında Çok Şey Değişmişti

31 Mart 1980

Son olarak, Sayın Prof.Rıfkı Salim Burçak'ın ikinci kez yaptığı açıklamayı yanıtlamak zorunluluğunu duyuyorum. Çünkü, Sayın Profesör ilk açıklamasının ana konusu olarak nitelendirdiği "Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti"ne ilişkin sorusunu karşılıksız bıraktığımı bildiriyor. Bu konuda Sayın Burçak'la anlaşmazlığımızın kökeni şudur: Ben Dışişleri Bakanımızın Sovyet Hükümetine karşılıklı yardım anlaşması önermek üzere Moskova'ya gönderilmesi için 1939 Eylülü'nden daha fena bir zaman seçilemezdi demiştim. Sayın Burçak ise Saraçoğlu'nun Moskova'ya Molotof'un daveti üzerine gittiğini ve karşılıklı yardım anlaşması önerisinin bizden değil, 1939 baharında Ankara'yı ziyaret eden Sovyet diplomatı Potemkin'den geldiğini ileri sürüyor. Şimdi olayları yakından inceleyelim: Potemkin'in Ankara'ya geldiği ve Molotof'un davetini Hükümetimize ilettiği sırada Sovyetler, Batılı devletlerle kolektif bir barış ve güvenlik sistemi içinde Nazi'lere karşı cephe kurma girişimlerini sürdürmekte idiler. Nitekim 1939 Martında Sovyet Hükümeti, Türkiye, İngiltere, Fransa, Polonya ve Romanya arasında bir konferans toplanmasını istemiş, bu talep sonuçsuz bırakılınca da, 16 Nisan'da İngiltere ve Fransa'ya "Nazi tehdidine uğrayacak her ülkeye garanti verilmesini" önermişti. Potemkin'in Ankara ziyareti bu konjonktür içerisinde yer almıştı. Oysa Türk Dışişleri Bakanı'nın Moskova'ya gönderilmesi kararı, Türk-İngiliz-Fransız Üçlü Deklarasyonu'nun açıklanmasından ve Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından sonra alınmıştır. Başka bir deyişle, altı ay önceki koşullar tümüyle değiştiği ve Sovyetlerin Batılı devletlerden umudunu kesip savaşı sınırlarından uzaklaştırma kaygısının içine düştüğü bilindiği halde, Türkiye Dışişleri Bakanı 1939 Eylülünde Sovyetler'in karşısına İngiltere ve Fransa'nın müttefiki bir devlet sıfatıyla çıkıp onlardan İngiltere ile Fransa'nın kabul edebileceği bir Türk-Sovyet İttifak Antlaşması imzalanmasını istemek gibi son derece nankör bir görevi yüklenmiştir. Görev gerçekten nankör ve başarıya ulaşma-

sı olanaksızdı çünkü o sırada Stalin'in başlıca kaygısı İngiliz ve Fransız donanmasına Karadeniz yolunun Türkiye tarafından açılması dolayısıyla da savaşın Rusya sınırlarına yaklaşmasıydı. Bu durumda Sovyetler'in Türkiye'den Karadeniz ve Boğazlar'dan geçiş statüsü üzerinde güvence istemesi ne derece doğal ise, bu güvenceyi veremeyecek olan Saraçoğlu'nun Moskova'ya gitmesi de o kadar zamansızdı.

Sayın Prof.Burçak'tan ayrıldığım ve kendilerinin "tartışmamızın can alacak noktası" dedikleri başka bir konu da Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasındaki temel nedendir. Prof.Burçak, bu konuda 35 yıldır Türk kamuoyunda belletilen resmi tarih tezini savunarak, Ulusal Kurtuluş Savaşımız sırasında temelleri atılan Türk-Sovyet dostluğunun, Moskova'nın barışçılıktan uzaklaşarak saldırgan bir politika izlemeye başlaması üzerine bozulduğunu ileri sürüyor. "*Milliyet*"teki yazı dizisinde ben bu teze karşı çıkmış ve Türk-Sovyet ilişkilerini belirleyen gelişmelerin Türkiye'de kapitalist ekonominin kök salmaya, kapitalist sömürü düzenin yerleşmeye ve dolayısıyla anti-komünizm akımının şiddetlenerek egemen sınıfların baskı aracı haline gelmeye başlamış olmasının yarattığı bir sonuç olduğunu vurgulamıştım. Bu konuya tekrar ayrıntılarıyla girmeyerek Sayın Burçak'ın savunduğu tezin çelişkili görünen bir yönüne değinmekle yetineceğim: Sayın Prof. bir yandan Batılı devletlerin Hitler'e teslim olmakla kolektif barış ve güvenlik sistemini kendilerinin yıkmış olduğunu -benimle birlikte- kabul ediyor, ama öte yandan da Sovyetler'in barış cephesini itip Almanya ile dostluk ve saldırmazlık paktı imzalamasını Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulmasının başlıca nedeni olarak görüyor. Eğer barış cephesini İkinci Dünya Savaşı öncesinde -Sayın Burçak'ın da kabul ettiği gibi- Batılı devletler yıkmış ise, Sovyetler'in barıştan uzaklaşarak saldırı politikasına yöneldikleri savı kendiliğinden düşer. Olsa olsa, Sovyetler'in Nazi saldırısını doğu'ya doğru çevirmek için Batılı devletlerce tezgâhlanan tertipler karşısında, yaklaşan savaşı sınırlarından uzak tutabilmek amacıyla, dış politika değişikliği yaparak Batı ile ittifaktan ayrıldıkları ve tarafsızlığı yöneldikleri söylenebilir.

Ama o zaman da şu soru ortaya çıkar: Sovyet dış politikası Batı'ya karşı değişince, Türkiye, İngiliz-Fransız ittifakına mı sarılmalı, yoksa hem Batılılara hem de Alman-Sovyet Paktı'na karşı tarafsızlığını mı korumalıydı? Gerçek şudur ki, Türkiye'yi yöneten güçler ülkenin yazgısını sürekli olarak Batı'ya bağlamaya çalışmışlar ve bunun için de, yine sürekli olarak, "Sovyet tehlikesi", "Sovyet tehdidi"ni kamuoyunda canlı tutmaya özen göstermişlerdir. Nitekim, Prof.Burçak'ın ve onunla birlikte çok kimsenin yadırgadıkları bir konu bunun tipik örneğidir. Sovyetler bizden üs ve toprak istemişler midir? Anılarımda salt diplomatik açıdan değindiğim bu konudaki savımı yineliyorum: Sovyetlerin Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı resmen geri istediklerine dair, Selim Sarper'in Molotof ile görüşmesini yorumlayan telgrafından başka, hiçbir belge yoktur. Konuyu derinliğine inceleyen tarihçi ve yazar Yalçın Küçük'ün Amerikan belgelerine dayanarak verdiği bilgiye göre, Molotof, Türkiye Büyükelçisi ile 7 Haziran 1945 tarihinde yap-

tığı görüşme sırasında, "şimdi biz kuvvetliyiz" sözünün dışında herhangi bir somut talep ileri sürmemiştir.[34] Ayrıca, Postdam Konferansı'nda Stalin'in, Batılı müttefiklerine, "Türk topraklarının hiçbir parçasında gözümüz yoktur" dediği de belgelerde kayıtlıdır. Buna karşılık, Stalin'in ölümünden sonra iktidara geçen Kruşçev'in Stalin dönemini kötülemek için giriştiği kampanya sırasında Türkiye'ye karşı izlenen politikayı da eleştirdiği doğrudur.

Sayın Prof.Burçak'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, Türkiye'nin son kırk yıllık politikasının yönünü belirleyen bu sorunun aydınlığa kavuşturulmasında ve 1945-1946 yıllarında dünyada başlatılan Soğuk Savaş'ta İnönü yönetiminin sorumluluk payının açığa vurulmasında sayısız yararlar vardır.

[34] Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 2*, s. 309 ve sonrası.

POLİTİKA GAZETESİ

Mahmut Dikerdem

Dış Politikada Tutarlılık

28 Haziran 1979

Bir Hükümetin dış politikası seçtiği hedeflerle uygulama arasında uyum sağlamışsa, o Hükümetin dış politikası hedefleri değişikliğe uğrayabilir. Dünya konjonktüründe ya da toplumun iç dinamiğinde meydana gelen gelişmeler nedeniyle devletin dış politika hedeflerinin değişikliğe uğraması doğaldır. İki örnek verelim: 1930'larda Nazi partisinin iktidara gelmesiyle Alman devletinin dış politikası temelden değişmiş, "yaşam alanı" (Lebensraum) felsefesine dayanan yayılma politikası Almanya'nın dış politika hedeflerini barışçıl yoldan savaşçıl amaçlara yöneltmiştir. Yine örneğin, Türkiye'nin ulusal davası niteliğine bürünen Kıbrıs politikası, dünyada ve Kıbrıs'taki koşulların değişmesi sonucunda hedef değiştirmiş, önceleri Ada'nın Yunanistan'la bölüşülmesine yönelik iken sonraları bağımsız Federal bir Kıbrıs Devleti kurulmasını amaçlamıştır.

Ancak, dış politikada hedeflerin değişmesi başka, hedefle uygulama arasında uyum sağlanması başkadır. Hangi hedefe yönelirse yönelsin, bir devletin dış politikası mutlaka o hedefe varmak için gerekli önlemleri almak, öteki devletlerle ilişkilerini ona uygun biçimde düzenlemek, dünyadaki siyasal konumunu hedeflerine göre ayarlamak zorundadır. Bunu yapamazsa tutarsızlığa düşmüş olur. Tutarsız bir dış politikanın sonucu ise hedeflerinden sapmaktır.

Bu verilerden kalkarak, bir Hükümetin dış politikasının tutarlı olup olmadığı kolayca saptanabilir. Bu düşünceyi de yine bir örnekle açıklayalım: Ecevit Hükümetinin gerek programında gerekse en yetkili ağızlardan ifadesini bulan dış politika hedeflerinin ba-

şında, devletlerarası ilişkilerde Helsinki Konferansı'yla başlatılan yumuşama sürecine ve bu yoldan dünya barışına katkıda bulunmak gelmektedir. Hükümet yumuşama politikasının nasıl uygulanacağını da çeşitli vesilelerle kamuoyuna açıklamıştır. Başbakan dış gezilerinde yaptığı konuşmalar, verdiği demeçlerde "Barışın ve yumuşamanın dünyanın bloklaşma sürecinden gitgide uzaklaşmasıyla gerçeklik kazandığını" vurgulamıştır. Ecevit daha da ileri giderek, Türkiye'nin NATO üyeliğine karşın yeni bir savunma kavramı oluşturacağını söylemiş, "Türkiye uluslararası ilişkilerini, bir ittifak sisteminin dar çerçevesi içinde tutamaz" demiştir. Dışişleri Bakanı Ökçün de çeşitli uluslararası toplantılarda yaptığı konuşmalarda Türkiye'nin 'çok yönlü ilişkilere girmek' zorunluluğu duyduğundan ve 'bağlantısız ülkelere açılmak istemi'nden sık sık söz etmiştir. Bütün bu demeçler, güzel sözler ulusal çıkarlara olduğu kadar Türkiye'nin de imzaladığı Helsinki Belgesi'nin ruh ve anlamına uygundur. Çünkü uluslararası ilişkilerde yumuşama, karşılıklı güven ve işbirliği ancak Soğuk Savaş döneminin artığı olan askeri paktların ve blokların ortadan kalkmasıyla derinleşip güçlenecek ve barış düzeni geri dönülmez noktaya ulaşabilecektir.

Oysa uygulamada görülen nedir? Bundan tam bir yıl önce NATO Konseyi'nin Washington'da yaptığı doruk toplantısına onur başkanı olarak katılan Türkiye Başbakanı açış konuşmasında "NATO'nun caydırıcılık görevi gittikçe daha çok silahlanarak yerine getirilemez" dedikten sonra, ertesi gün Konsey'in NATO'nun askeri gücünü arttırmak üzere on beş yıl içinde 100 milyar dolar ek harcama yapılması yolundaki kararına da imzasını atmıştır. Bunu izleyen aylarda, zamanın Milli Savunma Bakanı -ki geçen gün CHP Ortak Grubunda ülkemizin NATO'nun "fedai"liği rolünü üstlenmesini eleştirmiştir- katıldığı bir NATO toplantısında AWACS diye anılan uçakların Konya'da üslenmesine Türk Hükümeti adına resmen talip olmuştur. İlk aklımıza gelen bu iki olay dışında Ecevit Hükümetinin dış politikasında hedeflerle uygulama arasında uyum sağlayamadığını kanıtlayan daha birçok örneği sıralamak mümkündür.

Buraya kadar Ecevit Hükümetinin dış politikasında görülen tutarsızlıklardan söz ettik. Peki, 1.ve 2. MC Hükümetleriyle ondan önceki AP iktidarı döneminde dış politikamız tutarlı mıydı, diye sorulabilir. Adalet Partisi'nin tek başına iktidarı ele aldığı günden 1978 yılı başına dek güdülen dış politika tutarlı sayılabilir çünkü Amerika ve NATO'ya tam bağımlılık diye tanımlanabilecek hedefle o amacı gerçekleştirmek için başvurulan yöntemler arasında temelde tam bir uyum vardır. Zaten emperyalizme göbeğinden bağlı Hükümetlerin 'teslimiyet' politikasından başka bir seçeneği olmadığından, tutarsızlığa düşmeleri pek olanaklı değildir. Yüzeyden bakılınca görülen kimi çelişkiler, tutarsızlıklar da, aslında, emperyalizmin iç çelişkilerinin, çizdiği zigzagların ulusal dış politikalara da yansıyarak onları etkilemesinden kaynaklanır. MC Hükümetlerini şaşkına çeviren Amerikan silah ambargosu kararı gibi.. Ancak bu çelişkiler de ergeç emperyalizmin çıkarları doğrultusunda çözümlenir.

Bizdeki sağcı partilerin dış politika konusunda içine düştükleri tutarsızlıklar bunlar iktidardan düşüp muhalefete geçince kendini gösterir. Bunun en çarpıcı örneklerini son zamanlarda AP ve MHP liderleri vermiştir. ABD'ye danışılmadan hiçbir dış politika kararı alınamayacağını savunan Türkeş, Ecevit Hükümetine saldırmak için antiemperyalist kisveye bürünmüştür. Demirel'in U-2 ve IMF sorunları vesileyiyse yaptığı çıkışlar ise, iktidarı zamanında ülkenin ekonomisini, maliyesini ve savunmasını Amerikan emperyalizmine entegre etmiş bir sorumlunun ağzına hiç yakışmayan, bundan ötürü de kimseyi içtenliğine inandıramayan eleştirilerdir.

U2 Sorununun Ortaya Çıkardığı Gerçekler
21 Haziran1979

U-2 casus uçakları konusunda süregelen tartışmalar kimi gerçeklerin aydınlığa kavuşması bakımından yararlı oldu. Bu vesile ile kamuoyumuz, 1962 yılında patlak veren Küba bunalımında olduğu gibi, Türkiye'nin dış politikasının temelinde yatan çelişkileri daha iyi anlamak, dışa bağımlılığımızın hangi boyutlara ulaştığını bir kez daha görmek fırsatını buldu.

ABD Hükümetinin, 18 Haziran'da Viyana'da Sovyetler Birliği ile imzaladığı "Stratejik Silahların Sınırlandırılması (SALT 2)" anlaşmasının Amerikan Senatosu'nda onaylanmasını kolaylaştıracağı gerekçesiyle, U-2 uçaklarının Türkiye üzerinden uçuşuna izin verilmesini Türk Hükümetinden talep etmesi değişik tepkilere neden oldu. Başbakan Ecevit'in dile getirdiği resmi tepkiye göre sorun, Türkiye'nin taraf olmadığı bir anlaşma ile ilgili olduğundan, önce anlaşmayı yapan iki devlet arasında çözüme bağlanmalı ve aralarında uyum sağlandıktan sonra Türkiye'den istekte bulunulmalıydı. Başbakan, barış ve yumuşamaya katkıda bulunmak için Türkiye'nin U-2'lerin uçuşuna izin verilebileceğini de demecinde ima ediyordu.

İlk bakışta akla yatkın görünen ve barış, yumuşama, ulusal güvenlik ilkelerine uygun izlenimi veren bu tutum aslında çeşitli yönlerden sakat ve sakıncalı idi. 4 Haziran tarihli Politika'da A.Bilge Dicleli ve 5 Haziran tarihli yazısında Hüseyin Baş'ın isabetle belirttikleri gibi, yalnız Türk yetkili organlarının verebileceği bir kararı başka devletlerin uyuşmalarına bağlı tutmak egemenlik ve bağımsızlıkla bağdaşamazdı. Ayrıca Ecevit, ABD için önem taşıyan U-2 uçaklarıyla tüm insanlık için önemli olan SALT-2 anlaşmasını birbirine karıştırıyordu. Kısacası, ABD'nin Türkiye'ye yönelttiği talep barış ve yumuşama ile ilgisi bulunmayan kaba bir baskıdan başka şey değildi.

Öte yandan, ana muhalefet partisi liderinin tepkisi ilginçti: Demirel U-2'lerin uçuşuna kesinlikle karşı çıkıyor, böyle bir kararın Türkiye'yi "topun ağzına getireceğini" söylüyordu. Bu tepki ilk bakışta gözleri yaşartacak kadar "milliyetçi" bir görüşü yansıtıyor idiyse de, ne yazık ki, şu sorunun karşılığını açık bırakıyordu: "Ülkemizdeki Amerikan üsleri ve onları donatan nükleer başlıklı füzeler Türkiye'yi topun ağzına getirmemiştir

de yalnız U-2'lerin uçuşu mu güvenliğimizi tehdit edecektir?"

U-2'ler konusunda en ilginç görüşü ise senatör-yazar Metin Toker 3 Haziran tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayınladığı yazısında ileri sürdü. Toker, önce, Demirel'den aşağı kalmayacak biçimde bir celadetle ABD Hükümetinin girişimini eleştiriyor ve "Carter SALT-2 anlaşmasını Amerikan Senatosu'ndan geçirtecek diye bizim bir oldu bitti karşısında bırakılmamız akıl alacak, kabul edilebilecek bir husus değildir" diyordu. Ne var ki, Metin Toker bu görüşü U-2'lerin uçuşuna engel olunması için değil de Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması görüşmelerinde pazarlık konusu yapılması için savunuyordu. Toker'e göre, ülkemizdeki Amerikan üslerinin "barışa yardımcı" oldukları kabul ediliyorsa, gerçekten U-2'lerin uçuşuna da izin verilmesi gerekir. Çünkü U-2'ler de bu üslerin bir parçası sayılabilir. Hele Türkiye'nin birkaç ay önce Brüksel'de yapılan NATO Avrupa Grubu toplantısında AWACS adı verilen havadan denetleme sisteminin Konya ilimizde kurulmasına resmen talip olduğu anımsanırsa, U-2'lerin getireceği ek rizikonun pek de büyük olmadığı kolayca anlaşılır. Hatta, Metin Toker'in salık verdiği gibi "üsler gibi uçakların da Türkiye'ye getireceği risk ve Amerika'ya sağlayacağı faydanın oranı" göz önünde tutularak bu ek rizikoya karşılık Amerika'dan ne kadar askeri yardım istenebileceği de uzmanlarca hesaplanır. Bütün bunlar yapılabilir çünkü Amerikalılar bu tür pazarlıklara alışıktırlar. Ama bir koşulla: Topraklarımız üzerindeki Amerikan üslerinin bölge ve dünya barışına yardımcı oldukları kabul ediliyorsa...

Oysa gerek Ecevit Hükümetinin gerekse ondan önceki iktidarların halkımızdan gizlemeye çalıştıkları gerçek, Türkiye'deki NATO ve Amerikan üslerinin bölgede barışa ve yumuşamaya katkıda bulunmak şöyle dursun, Ortadoğu'da sürekli bir istikrarsızlık (destabilisation) öğesi olduğudur. Yakın geçmişte bu üslerin Arap ülkelerine çıkarma yapmak için kullanıldığı henüz belleklerden silinmemiştir. Bu tür girişimlerimizin komşularımızı ve Arap dünyasını tedirgin ederek Türkiye'yi bölgede yalnızlığa ittiği de bilinmektedir. Türkiye'nin yumuşamaya katkıda bulunmasına gelince, Helsinki Konferansı'ndan beri yumuşama kavramının anlam ve içeriği açık seçik belli olmuştur: Yumuşuma süreci Soğuk Savaş döneminin artığı olan askeri paktlara dayalı bir dehşet dengesiyle değil, silahsızlanma yönünde atılacak somut adımlarla derinleşip pekiştirilebilir. Başka türlü düşünmek, NATO ve Amerikan üslerinin Türkiye'ye yüklediği "ileri karakol"luk görevini kabullenmek için sığınılmış bir bahane olmaktan öteye geçemez.

U-2 olayı bu gerçeği bir kez daha vurgulamıştır: Topraklarımız üzerindeki NATO ve Amerikan üsleri, ulusal güvenliğimizin ve ulusal ekonominin emperyalizmin ellerine teslim edilmiş olmasının "ceremesi"nden başka bir şey değildir.

DÜNYA GAZETESİ
Mahmut Dikerdem

Dış Politika ve Kamuoyu
9 Kasım 1978

Kimi politikacılarla toplum-bilimcilerin öne sürdükleri bir sav vardır: Halk yığınları dış politika konularıyla ilgilenmez derler. Bu sava kanıt olarak da, demokratik ülkelerde yapılan genel seçimlerde dış politika sorunlarının hemen hiçbir zaman seçim sonuçlarını etkilemediğini, sade vatandaşın seçimlerde tercihini salt günlük yaşamına sıkı sıkıya bağlı konulara göre yaptığını ileri sürerler. Derler ki, örneğin, ABD'de 1968 ve 1972 yılları başkanlık seçimlerinde Demokrat ve Cumhuriyetçi Parti başkan adaylarının dış politika programlarının seçim sonuçları üzerinde belirgin bir etkisi olmamış, kamuoyu yoklamaları seçmenlerin büyük çoğunluğunun asayiş, işsizlik, konut darlığı gibi güncel konulara öncelik tanıdığı saptanmıştır.

Ülkemizde bu düşünceyi doğrulayacak örnekler bulmak olasıdır: 1954 seçimleri istisna edilirse, hemen hiçbir genel seçimde siyasal partilerin seçim kampanyalarını dış politika sorunları üstüne oturtmadıkları görülür. Yalnız 1954'de CHP Genel Başkanı İnönü seçim programında ve söylevlerinde yapancı sermaye ve petrol konularına ağırlık vermiş, sonuçta ise seçimlerden ağır bir yenilgi ile çıkmıştır.

Aslında bu görüş açısı yanıltıcı olduğu gibi, halkın dış politika ile fazla ilgilenmesi ya da ilgilenmez görünmesi de uzun bir koşullandırma sürecinin sonucudur. Gerçekten, dış politika öteden beri halka ancak uzman kişilerin anlayacakları bir alan olarak tanıtılmıştır.

Bundan güdülen amaç egemen sınıfların uluslararası düzeyde kurdukları işbirliği, çı-

kar birliği ilişkilerinin iç yüzünü, başka bir deyişle sömürü düzenini sürgit kılmak için Hükümetler arasında varılan anlaşmaları halkın gözünden kaçırmaktır. Başka ülkeleri bir yana bırakarak kendimizden örnek alırsak görürüz ki, Cumhuriyet rejiminin kuruluşundan beri dış politikamız daima birkaç kişinin tekelinde ve kapalı kapılar ardında yönetilmiştir. Tek parti döneminde bu böyle olduğu gibi Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarında da durum temelde değişmemiş, dış politikada karar mekanizması Bayar-Menderes-Zorlu üçlüsünün elinde kalmıştır. Ancak 27 Mayıs darbesinden sonradır ki dış politika konuları "tabu" olmaktan çıkıp kamuoyu önünde tartışılmaya başlanmıştır.

Ne var ki, bu kez de Adalet Partisi Hükümetleri ve onun uzantısı MC iktidarları dış politikamızı gizli diplomasi yöntemleriyle yürütmeye koyulmuşlardır. Ana muhalefet partisinin bu duruma sessiz kalması, ne 1973 ne de 1977 seçimlerinde dış politika sorunlarını iktidara karşı kullanmaması Demirel Hükümetlerinin tutarsız, teslimiyetçi dış politikasını halkın gözünden saklayabilmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Oysa, bu yılın başında işbaşına geçen Ecevit Hükümetinin MC döneminden devir aldığı mirasın en ağırı dış politika alanıdır.

MC'den ekonomik "enkaz" devir aldıklarını söyleyen, faşizmin iç odaklarının nasıl oluştuğunu gözler önüne seren Ecevit'in bu gerçeği de kamuoyuna anlatması beklenirdi.

Eğer bunu yapmıyor ya da yapamıyorsa bunun nedeni MC'nin dış politikasını tümüyle mahkûm etmeyip ufak tefek değişikliklerle sürdürmek istemesindendir. Tabii, iflas etmiş bir politika ne kadar sürebilirse o kadar...

GÜNAYDIN GAZETESİ
Mahmut Dikerdem

Üçüncü Dünya'ya Yönelmemiz İçin Önemli Fırsatlar Var
17 Mart 1978

Üçüncü Dünya diye adlandırılan ve sayıları 80'e varan bloksuz ve tarafsız ülkeler topluluğu ile ilişkilerin önem kazandığı şu günlerde, uzun yıllar bu ülkelerde diplomat olarak görev yapmış Mahmut Dikerdem'in de görüşünü aldık. Dikerdem şöyle dedi:

Üçüncü Dünya diye tanımlanan uluslar topluluğu ile ilişkilerimizin sıklaştırılması konusunun yeniden gündeme girmiş olması, dış politikamız bakımından önemli bir gelişmedir. Unutulmamalı ki, bu uluslar uzun yıllar Türkiye'ye doğal bir müttefik hatta bir lider devlet gözüyle bakmışlar ve emperyalizme karşı 20.yüzyılın ilk kurtuluş savaşını vermiş olan Türk halkını kendilerine örnek almışlardır. Atatürk'ün devrimci atılımları ve özellikle sosyal yaşamı dinsel bağnazlığın pençesinden kurtarma girişimleri Asya-Afrika ülkelerinde hayranlık uyandırmıştır. Kahire'de, Gana'da ve Yeni Delhi'de görevli bulunduğum sıralarda Türk Kurtuluş Savaşı'nın Asya ve Afrika halkları üzerinde ne derin izler bıraktığına yakından tanık olmuştum. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde Türk dış politikasının Amerika'nın dümen suyuna girmesi, hele NATO üyesi olduktan sonra Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi veren Asya-Afrika-Latin Amerika ülkelerine sırt çevirip sömürgeci devletlerin yanında yer alması bu ülkelerde hayal kırıklığı yaratmıştır. Üçüncü Dünya'nın doğuşunu simgeleyen 1955 Bandung Konferansı'nda Türkiye'nin Asya ve Afrikalı liderlerin karşısına Amerikan Hükümetinin sözcüsü gibi çıkması büyük bir talihsizlik olmuştur. Konferans'a katılan bir Mısırlı diplomatın bana "Okulda tarih kitaplarında öğrendiğim Türkiye'yi burada

tanıyamadım" dediğini unutamam.

Uluslararası platformda Türkiye'nin yeri aslında Üçüncü Dünya devletleri arasında olmalıdır. Bu bir coğrafi konum sorunu değildir. Avrupa ya da Balkan devleti olmak Üçüncü Dünya topluluğundan sayılmaya engel olmaz. Nitekim Yugoslavya hem Balkan hem Avrupa hem de Üçüncü Dünya devletidir. Bütün sorun, azgelişmiş ülkelerin tümü için geçerli olan ilkeleri benimsemekte, yani emperyalizme, tekelci kapitalizme tutsak olmayı reddedebilmekte ve ulusal güvenliği askeri paktlara sarılmakta ya da nükleer silahların şemsiyesi altına sığınmakta değil, barış, detant ve işbirliğinde arayabilmektedir. Sanayileşmiş batı devletlerinin gelişmekte olan ülkelere dayattıkları emperyalist ilişkilere açıkça cephe almadan Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakın ilişki kurma girişimleri olumlu sonuca ulaşamaz.

Üçüncü Dünya ile ilişkilerimize yeni bir yön verilmesi için Ecevit Hükümetinin önünde önemli fırsatlar vardır. Ancak bu fırsatlardan yararlanmak için sadece demeçlerle yetinmeyip somut adımlar atılmalı, cesaretli kararlar alınmalıdır. Bunlar yapılırsa, gerek siyasal etkinliği, gerek ekonomik potansiyeli ile Türkiye'nin Üçüncü Dünya safındaki seçkin yerini alacağı kuşkusuzdur. Bu yer liderlik dahi olabilir.

Bir Büyükelçinin Kıbrıs Dosyası
21-22-23 Nisan 1978

Amerika Makarios'u Deviren Sampson Darbesine Seyirci Kaldı

1975 Şubatı'nda Türkiye'ye uygulanan Amerikan silah ambargosu, 1964 yılında Başbakan Johnson'un İnönü'ye yazdığı ünlü mektubun bir uzantısı sayılabilir. İçeriği öğrenildiği zaman Türk kamuoyunda sert tepkilere uğrayan o mektubun tek kusuru diplomatik göreneklere sığmayan kaba bir dille yazılmış olmasıydı, yoksa Johnson, Türkiye Başbakan'ına iki ülke arasında 1947 yılından beri imzalanmış bulunan yardım anlaşmalarının tümünde yer alan bir koşulu hatırlatmaktan başka bir şey yapmamıştı. Bu koşul Amerikan yardımının "veriliş maksadının dışında kullanılmaması" idi. İlk bakışta masum ve makul gibi görünen böyle bir yükümlülüğün, aslında, Türkiye'nin başının üzerine asılmış olan bir Demokles kılıcı olduğu ve ulusal savunma sistemimizi ağır bir ipotek altına koyduğu apaçıktı. Gerçi Johnson mektubunun yarattığı olumsuz tepki üzerine ABD ile imzalanan son belgede (temel ikili anlaşma) bazı değişiklikler yapılmış, Amerika'dan alınan askeri araç ve gereçlerin Washington'un izni olmadan kullanılmaması kaydı kaldırılmıştı ama bunun yerine konulan hüküm aynı amacı sağlamaya yeterli idi: Temel İkili Anlaşma gereğince Amerika'nın Türkiye'ye üs ve tesisler karşılığında yapmayı taahhüt ettiği savunma desteği Amerika yasama meclislerinin kararına bağlı tutuluyordu. Demek oluyor ki, Amerika'nın askeri yardımına talip olduğumuz günden başlayarak Türkiye'nin güvenlik sistemi Amerika'dan bağımsız olarak işleyemez, dolayısıyla Türkiye Amerikan dış politika yörüngesinin dışına çıkamaz bir duruma gelmişti. Böylesine sakat, tehlikeli ve aynı zamanda onur kırıcı duruma girilmiş ve orada kalınmış olmasının vebalini 1947'den bu yana gelmiş geçmiş bütün Hükümetler omuzlarında taşımaktadır.

Şimdi yukarıda özetlemeye çalıştığım verilerin ışığında, Kıbrıs sorununun bugün vardığı aşamada zihinlere takılan en önemli soruyu, yani Kıbrıs bunalımı ile Türk-Amerikan ilişkileri arasındaki bağlantının ne olduğunu açıklığa kavuşturabiliriz.

Biliyoruz ki ABD Hükümeti 1974 Temmuzu'nda Kıbrıs'ta Makarios yönetiminin devrilmesi için Atina'daki cunta tarafından yapılan girişime yeşil ışık yakmış, en azından bu girişime seyirci kalmıştı. Makarios'un Kıbrıs'tan İngiliz üslerini çıkartma niyetleri

ve bloksuz ülkelerle sıkı ilişkileri Washington'u açıkça rahatsız ediyordu. Bundan dolayı Makarios'a karşı hazırlanan darbeyi haber aldığı halde önlemedi... Fakat ne vakit ki Ecevit Hükümeti Amerika'nın beklemediği bir kararla -adaya askeri müdahalede bulundu ve bu müdahale tam bir başarı ile sonuçlandı, o anda Amerika'nın dış politika mimarı Dr.Kissinger kendine özgü diplomatik üslubuyla, Kıbrıs'ta meydana gelen yeni durumu Amerika'nın denetimi altına almak üzere harekete geçti.

Aslında Kıbrıs'ın Türkiye'nin Etki Alanına Girmesi Amerika'yı Rahatsız Etmiyordu

Kıbrıs'ın Türkiye'nin etki alanına girmesi Amerika'yı rahatsız etmiyordu, çünkü Türkiye Yunanistan'dan daha güçlü ve sadık bir müttefikti. Ada'da İngiliz ve gerektiğinde NATO üslerinin bulunmasına Türkiye'nin karşı çıkmayacağı kuşkusuzdu. Tarafsızlığa özenen ve Sovyetler'e doğru kayma eğilimi gösteren bir Rum yönetimi yerine Türklerin eşit haklarla söz sahibi olacağı bir Kıbrıs devleti, Amerika'nın Ortadoğu stratejisi bakımından daha sağlam bir garanti sayılırdı. Ancak bütün dünyanın gözlerini üzerine çeken Türk müdahalesinin bir an önce siyasal sonuca varması, yaraya ani olarak neşteri vuran tarafın siyasal çözümü de aynı süratle gerçekleştirmesi zorunlu idi. Aksi halde Rumlar ve Yunanlılar kadar dünya kamuoyu da Türk müdahalesinin sorumluluğunu Amerika'nın üzerine yıkacaktı. Ayrıca, çabuk varılacak bir çözüm Karamanlis yönetimini de güç durumdan kurtararak Yunanistan'daki Amerikan aleyhtarlığını hafifletecekti.

Ne var ki, Dr.Kissenger'ın planları Türkiye'deki hükümet bunalımları yüzünden suya düştü. Daha Ecevit Hükümeti zamanında Ankara'ya gelme istemi koalisyonun bir kanadı tarafından kabul edilmeyen ABD Dışişleri Bakanı Sadi Irmak Hükümetinin de -büyük Amerikan dostu olan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Melih Esenbil'i Dışişleri Bakanlığı'na atamasına rağmen- Kıbrıs sorununa çözüm getirecek güçte olmadığını anlayınca kongreden gelen baskılara karşı koyamadı. Amerikan kongresi Türk askerlerinin Kıbrıs'tan derhal geri çekilmesi için Türkiye üzerinde her çeşit baskının denemesini istiyordu. Amerikan Hükümetinin elindeki en etkili baskı aracının ise ikili anlaşmalardan doğan haklarını kullanarak Türkiye'ye silah yardım ve satışlarını durdurmaktı. Kıbrıs bunalımında izlenen politikanın iflasını tecil edecek olan böyle bir tedbire karşı Ford yönetimi direnmek istedi ise de kongrenin ambargo kararı almasını önleyemedi. Amerikan kongresinin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasında ısrarın içe ve dışa dönük olmak üzere, iki nedeni vardı. Vietnam yenilgisinden sonra Amerikan yasama meclisleri dış politikada icra kuvvetini denetleme görevini daha etkin biçimde kullanmak eğiliminde idi, kamuoyunun baskısı da bu yönde olmuştu.

Amerikan Silah Ambargosunun Türkiye'deki Tepkisi Çok Sert Oldu

Öte yandan ise Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri varlığına güvenerek siyasal çözümü geciktirmesinin Yunanistan'daki Amerikan düşmanlığını yoğunlaştırmasından, aynı za-

manda İsrail'e kötü örnek olmasından kaygı duyuluyordu.

Amerikan silah ambargosuna Türk kamuoyunun tepkisi şiddetli oldu. Bunu gören MC Hükümeti bir yandan "mızrağı çuvala sığdırmak" çabasıyla ambargo kararını "Amerikan kongresinin sorumsuzca hareketi"ne yüklemek ve bir ülkenin yasama meclisini o ülkenin Hükümetine şikâyet etmek gibi gülünç davranışlar içine girerken, öte yandan da kamuoyu baskısıyla Amerika'ya karşı misilleme tedbiri almak zorunda kaldı ve Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetini tatil ettiğini açıkladı. Hiçbir pratik değeri olmayan bu tedbir MC iktidarının Türk-Amerikan ilişkilerinde ambargodan sonra baş gösteren bunalımı yanlış değerlendirdiğini gösteriyordu. Başbakan Demirel'e göre Türk-Amerikan ilişkileri Kıbrıs sorunundan tamamen ayrı olarak mütalaa edilmeliydi. Kıbrıs davası bir Türk-Yunan meselesiydi, Amerika'nın durup dururken sadık dost ve müttefikini "cezalandırma"ya ne hakkı vardı? Silah ambargosu ancak "düşman"lara uygulanırdı. Böylece Demirel ambargonun kaldırılmasını Türkiye'deki Amerikan üslerinin statüsüne bağlamaya çalışıyor, MC Hükümetinin çözemeyeceği belli olan Kıbrıs sorununu Türk-Amerikan ilişkilerini belirleyen faktörlerden biri olmaktan kurtarmak istiyordu. Ford yönetiminin son günlerinde bu görüşü Amerika'ya kabul ettirebildiğini de sandı: Çağlayangil'in 1 milyar dolarlık kira anlaşması Amerika'nın üsler karşılığında silah ambargosunu tamamen kaldıracağı umudunu uyandırdı. Fakat ABD'deki başkanlık seçimlerinin sonucu MC Hükümetini hayal kırıklığına uğrattı, çünkü yeni başkan Carter seçim kampanyası sırasında Türkiye'ye askeri yardımın başlatılmasının Kıbrıs sorununun çözümüne bağlı olduğunu tekrarlayıp durmuştu.

Kıbrıs dosyası henüz kapanmış olmaktan uzaktır. Bundan sonraki ilginç gelişmeleri hep birlikte izleyeceğiz.

GÖRÜŞ DERGİSİ

Mahmut Dikerdem

Dünya Barış Yılının Ardından...

Ocak 1987

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Uluslararası Barış Yılı olarak kabul ve ilan ettiği 1986 yılını geride bıraktık. Barış yılı sona erdi ama dünya barışı için verilen uğraşlar bitmeyecek. Barış yılı bir sürecin simgesiydi: Soğuk Savaş dönemini kapatıp uluslararası ilişkilerde yumuşama dönemini açmış bulunan Helsinki Nihai Senedi'nin başlattığı bir süreç. Bu süreç ancak dünyada adil ve kalıcı bir barış düzeninin gerçekleşmesiyle sona erebilecektir. Bu amaç temel yasasında da yer aldığından BM kuruluşunun 40.yılını tamamlarken dünyada barış ve güvenliğin ne ölçüde sağlandığının bir muhasebesini yapmak istemiş, ayrıca, gelecek onyılları kapsayacak barışçı bir düzenin temellerini atma çağrısında bulunmuştur.

Barış Yılı'ndan neler bekliyorduk, ne bulduk? Aslında 1986'dan önceki yıllarda da BM genel silahsızlanma kampanyası, Çocuk Yılı, Kadın Yılı, Gençlik Yılı gibi etkinlikleri uygulamaya koymuştu. Bunların her biri çağdaş barış düzeninin gerçekleşmesine yönelik programlardı. Ancak BM'nin tarihinde ilk kez istisnasız olarak tüm hükümetler, hükümet dışı kuruluşlar ve halklar 1986 yılında geleceğin onyıllarını, yüzyıllarını kapsayacak bir barış düzeninin temellerini atmak üzere hep birlikte çaba göstermeye çağrılmışlardı. Çünkü BM Genel Sekreteri Peres de Cuellar'ın dünya Barış Konseyi olağanüstü toplantısına gönderdiği mesajda vurguladığı gibi "İnsanlık bugün bir yol kavşağındadır. Yollardan biri barışa, öteki ise uygarlıklarla birlikte insanlığı yok olmaya götürecektir."

Dünya Barış Yılı Cenevre'de Sovyetler Birliği ile ABD'nin liderleri arasında yapılan ilk doruk toplantısından hemen sonra başladı ve 1986'ya büyük umutlarla girilmesine neden oldu. Gerçi bu ilk buluşmadan somut bir sonuç çıkmadı ama iki liderin Was-

hington ve Moskova'da yeniden bir araya gelmeyi kararlaştırmaları bile siyasi havayı bir ölçüde yumuşattı ve Cenevre'de yıllardır sürüp giden uzmanlar düzeyindeki ikili görüşmelerin olumlu bir aşamaya ulaşabileceği umudunu yarattı. Ne var ki, doruk toplantısından birkaç ay sonra, 1986 Nisanı'nda ABD'nin Libya'ya yaptığı hava saldırısı tüm iyimserliği silip götürdü. Demek ki bir büyük devlet terörizmle suçladığı bir küçük devleti pervasızca bombalayarak cezalandırmak hakkını kendinde bulabiliyordu. Hatta saldırının amacının küçük devletin başkanını öldürmek olduğunu açıklamaktan çekinmiyordu. O süper devlet ki, Nikaragua'nın limanlarını mayınladığı için Lahey Adalet Divanı'na resmen şikâyet edilmiş, Nikaragua Hükümeti'nin başvurusu Adalet Divanı'nca kabul olunup muhakeme sonucunda ABD suçlu görülerek mahkum edilmiş, fakat uluslararası mahkemenin kararını peşinen reddetmişti. Bunu düşününce Libya'ya saldırı olayının vehameti daha iyi anlaşılıyordu.

Neyse ki dünya kamuoyu ABD'nin korsanlık eylemine sert tepki gösterdi, saldırgan devletin NATO'daki bağlaşıkları bile -Türkiye ve İngiltere'nin dışında- olayı açıkça kınayınca Reagan yönetimi gerilemek zorunda kaldı. Bu olayda Türkiye ile İngiltere Hükümetlerinin takındıkları tutum ibret vericidir. İngiltere'de Thatcher Hükümeti kendi kamuoyunda büyük prestij kaybına uğrayacağını bile bile Amerikan F 111 uçaklarının İngiltere'deki üslerden havalanarak Libya'yı bombalamasına razı olmak suretiyle "elinin Amerika'ya mahkum olduğunu" belli etmiştir. Türkiye'de Özal Hükümeti ise hem Libya ile siyasal ve ekonomik ilişkilerinde delik açmak, hem de Arap dünyasında inanılırlığını yitirmek pahasına ABD saldırısını açıkça kınamaya yanaşmamıştır.

Dünya Barış Yılı'nın en önemli olayı, kuşkusuz ki, beklenmedik bir zaman ve şekilde gerçekleşen "Rejkjavik buluşması"dır. Sovyet lideri Gorbaçov'un bu toplantıyı neden istediği konusu tartışılırken, Sovyet tarafının müzakere masasına getirdiği öneri paketi dramatik bir gelişmenin işareti olmuştur. Sovyetler stratejik saldırı silahlarının 5 yıl içinde yüzde 50 oranında azaltılmasını, Avrupa'daki orta menzilli füzelerin de büsbütün kaldırılmasını ve bu silahsızlanma sürecinin karşılıklı olarak en etkin biçimde, mahallinde denetime tabi tutulmasını öneriyorlardı. Sovyet önerisi 21.yüzyıla dünyamızın nükleer silahlardan arındırılmış olarak girmesini öngörüyordu ki bu öneri Reagan'ın daha önce ileri sürdüğü orta menzilli füzeleri "sıfırlama" görüşüne tamamen uyuyordu. Ancak Sovyet tarafı önerilerini silahsızlanma sürecine girildikten sonra her iki tarafın yeni tip nükleer silahlar geliştirmemeyi yükümlenmeleri koşuluna bağlı tutuyordu. İşte bu noktada görüşmeler birden bire durakladı, zira Amerikan tarafı "Stratejik Savunma Girişimi" ya da bilinen adıyla "Yıldız Savaşları" projesinin geliştirilmesinden vazgeçmeyi kabul etmiyordu. Müzakereler anlaşmaya varılamadan kesildi.

Dünya kamuoyunda düş kırıklığı yaratan bu olumsuz sonucun sorumlusu olan Yıldız Savaşları projesini çeşitli yönleriyle incelemek bu yazının çerçevesini aşar. Zaten konu, özellikle Amerika'da derinliğine tartışılmaktadır. Önemli olan, Yıldız Savaşları gibi

sistemlerin, girişimlerin kökeninde yatan tehlikedir: Bilim ve teknolojinin önlenemez gelişmesi silah sanayine yansımaya devam edecek olursa, bugün Yıldız Savaşları tasarımından vazgeçilse bile yarın başka ve daha gelişmiş silahlar yapılabilecektir. Bu da silahlanma yarışını tırmandıracaktır. Savunma amacıyla bile olsa bir taraf yeni bir silah geliştirince karşı taraf da bu savunmayı delebilmek ve eşitliği sağlamak üzere kendi füzelerinin sayısını katlayacaktır. Bütün sorun, tarafların birbirlerine üstünlük sağlamak art niyetinden vazgeçip geçmeyeceklerindedir. Rejkjavik buluşması, silah ticaretinden muazzam kârlar sağlayan silah sanayi kartellerinin, askersel sanayi komplekslerinin hâlâ genel bir silahsızlanma sürecinin başlatılmasını engelleyecek kadar güçlü olduklarını göstermiştir. Rejkjavik'te açıkça anlaşılan şudur ki, bilim ve teknolojinin ilerlemesi önlenemez ama silah yapımcılarının çıkarlarına hizmet etmesi önlenebilir. Bunun tek yolu da nükleer denemelerin yasaklanmasıdır. Çünkü denemeler durdurulunca silahlar geliştirilemez. Şu halde nükleer denemelerin durdurulmasını reddeden tarafın niyetlerine kuşku ile bakılmalıdır.

Barış Yılı tüm dünyada yığınsal etkinlikler, toplantılar, yürüyüşler, konferanslar ve sanat gösterileriyle kutlandı. Ülkemizdeki yasal koşullar bu tür faaliyetler düzenlenmesine olanak vermedi, ama 20.yüzyılın ilk anti-emperyalist savaşımını zafere ulaştıran halkımız barışın değerini iyi bilmektedir. Ulusal barış hareketi ne denli kısıtlansa, baskı altında tutulsa da, demokratik rejim, ülkemizde yerleştikçe güçlenecek, yükselecektir. Bunun gibi, barış hareketi halkımızın desteğiyle güçlendikçe demokratik rejimin içeriği zenginleşecek, yığınların yönetime ağırlıklarını duyurmaları kolaylaşacaktır. Egemen çevrelerin barış hareketinden duydukları kaygının nedeni de budur.

Mahmut Dikerdem ile söyleşi: "Dışişleri Ortadoğu Dairesi eski başkanı Mahmut Dikerdem, Ada'yı anlatıyor: Çözüme Varmada En Büyük Zorluk, Ada'daki Türk Yönetimi"

Temmuz 1988

Mahmut Dikerdem'i Türkiye barış hareketinin lideri olarak Türkiye'de herkes tanıyor. Emekli büyükelçi olduğu da biliniyor. Ama diplomasi mesleğinde 38 yıl emeği olduğunu, birçok görevlerinin yanı sıra, Ürdün, İran, Gana ve Hindistan'da büyükelçilik yaptığını, merkezde çalışırken Ortadoğu dairesinin başına getirildiğini bilmeyenler herhalde çoğunluktadır. Geniş diplomatik deneyimi ve sorunlara milliyetçi gözlükleri reddeden bakışıyla Dikerdem, Kıbrıs'ın "fethi"nin on dördüncü yıldönümünde bizler için en güvenilir bir başvuru kaynağıydı. Biz de bunu yaptık.

Biliyorsunuz bundan on dört yıl önce Temmuz 1974'te Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu. Halen Kıbrıs'ta Türk askeri bulunuyor. 1974'ten bu yana Kıbrıs sorunu gerek toplumlar arasında, gerek uluslararası alanda çeşitli tartışmalara, görüşmelere neden oluyor. Halen de bir çözüm bulunabilmiş değil. 1974 öncesine kısa bir geri dönüş yapsak, daha sonra da müdahaleyi nasıl değerlendirdiğinize gelsek ne dersiniz?

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kıbrıs'ta İngilizlere karşı Kıbrıs Rum halkının başlattığı bir bağımsızlık savaşı var. Hareket diyelim buna. Ve bunun başını da yalnız Rumlar çekiyor. Türkler İngiliz yanlısı gibi görünüyorlar ve karışmıyorlar bu savaşa. Zaten Rumların iddialarının, hatta aşırı iddialarının kökeninde de bu vardır. Kıbrıslı Türkler, bugünkü liderleri de dahil, İngilizlerin Kıbrıs'tan çekileceğine inanmamışlardır, yahut istememektedirler, Rumların hareketlerine katılmamaktadırlar. Ne zaman ki bu bağımsızlık hareketinin Yunanistan'la birleşmeye doğru, yani sonradan Enosis adını alacak olan olaya doğru gittiğini hissettiler, o zaman gözlerini İngiltere'den ayırıp, anavatan denilen Türkiye'ye döndürdüler.

Bu sırada Türkiye'ye heyetler gelip gitmeye başladı. Ben o sıralarda merkezde ve Kıbrıs işlerine bakan dairenin başındaydım. Demokrat Parti Hükümeti gereken ilgiyi gös-

terdi Kıbrıs'a. O sırada Doktor Fazıl Küçük, Faiz Kaymak bunlar sık sık Ankara'ya gelip bizimle görüşürlerdi. Türkiye'nin ilgisi, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşı olmakta yoğunlaşıyordu. Gerçekten de İngiltere Ada'dan çekilirken Türkiye'yi, Yunanistan'ı Londra'da 1955 yılında Lancaster House Konferansı diye bilinen bir konferansa davet etti. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezlerinin savunulduğu ilk konferans budur. Bu konferans devam ederken 6-7 Eylül olayları oldu Türkiye'de. Bir gazete Atatürk'ün Selanik'teki evi bombalandı diye bir yayın yaptı. Sonradan anlaşıldı ki gazetenin sahibi MİT ajanıymış. Hatırlarsınız halk güya galeyana geldi, tahripler oldu İstanbul'da ve konferans bunun üzerine kesildi. Ondan sonra Rumlar, başlarında kilise olmak üzere dünya çapında bir Enosis kampanyası başlattılar. Türklerin de Yunanistan'la birleşmeye karşı olan hareketleri devam etti. Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine düşüren bir durum meydana çıktı. Olay iki devleti karşı karşıya getiren bir şekle dönüştü. Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs'ta bir plebisit yapılarak Ada'nın kaderinin belirlenmesi yolundaki Yunanistan önerisi Fatin Rüştü Zorlu'nun çabalarıyla reddedilince Yunan Hükümeti artık Enosis'in başarılamayacağına karar vererek Türkiye ile bir uzlaşmaya doğru gitmek istedi. Ve bilinen ünlü Zürih ve Londra anlaşmalarına varıldı. Bir Kıbrıs Cumhuriyeti kuralım diye üç hükümetin vardıkları bir anlaşma sonunda, Kıbrıs Cumhuriyeti doğdu. Bir çeşit sezaryenle doğmuş bir çocuk denilebilir. Ama doğdu. 1960 yılında Kıbrıs sorununun altında önce İngiliz sömürgeciliğinin, bağımsız devlet olduktan sonra da sürekli olarak NATO'nun adada kendi dilediği gibi bir yönetimin ve kendi dilediği yönde bir dış politikanın olması için sürdürdüğü çabalar vardır. Büyük devletler bu Kıbrıs denilen adayı Akdeniz'de batmayan bir uçak gemisi gibi görmeye alışmışlardır. Bunun için mutlak surette Ada'da Batı'ya yatkın bir yönetimin bulunmasına önem veriyorlar, buradaki halkın ne istediğine aldırış etmiyorlar. Unutulan taraf şudur; yüzyıllar boyunca Kıbrıs'taki müslüman, Türk, Osmanlı'dan kalanlar vesaire, bir arada yaşamaya alışmışlardı. Ama biraz önce anlattığım gibi sömürgeciler halkların arasına nifak soktular. Her iki taraf da birbirine güvenemez hale geldi. Objektif bakarak şunu söylemek lazım. 1960'tan başlayarak her iki taraf, bu güvensizlik duygusu ile kurdukları devlete yardımcı olmadılar. Makaryos, 1960 ile 1962 arasında bu cumhuriyetin işlemediğini görmüştür. Türkler vergi ödememiş, belediyelerde elektrik faturaları ödenmemiş. Böyle iddialar vardır. Türk toplumu kendisini cumhuriyetle bütünleşmiş hissetmiyor. Belediyelere kadar varan bir düzensizlik içinde. Bunun üzerine Makaryos, Ankara ile görüşmek istedi. Ankara'ya geldi ve İsmet Paşa'ya 'bu anayasa ile devlet yürümüyor' dedi. İsmet Paşa dinler gibi yapıp dinlemedi bu iddiaları. Makaryos geldi, gitti, hiçbir sonuç alamayacağını anladı ve EOKA lideri Grivas'a yeşil ışık yaktı. Söylenen budur. Çok gizli tarafı bilinmez, ama aldığı tutum bunu gösteriyor. Saldırılar iyice artmış, 1963 Noel katliamına ulaşılmıştır. Ondan sonra artık iki toplumun arası düzelmeyecek kadar bozulmuş sayılabilir.

Türkiye, Kıbrıs sorununda şu iki hedefe yönelmek durumundaydı: Bir, Kıbrıs adasının Helen egemenliğine geçmesini, Enosis'i önlemek. İki, kendisinden saydığı Kıbrıslı Türklerin can güvenliğini sağlamak. Yani sorunun çözüm şekli ne olursa olsun bu iki ilkeden ayrılmak mümkün olmuyor. Böyle 'ulusal dava' deyince hiçbir Hükümet bu ilkelerin dışına çıkamıyor. Ama bu hedeflerin dışına taşmak da mümkün değil. Ancak tehlikelidir. Yani Ada'nın yarısını sahiplenmek de mümkün değil.

Evet. Enosis'i önleyeceğim, kabul. Buradan hukuken de, kökeni Lozan'a dayanan bir haklılık var. Bir de oradaki Türklerin can ve mal güvenliğini korumak. Bunun dışına çıkmak mümkün değil. Çünkü bir Kıbrıs devleti var ortada ve Birleşmiş Milletler üyesi. Türkiye 1974'te ne duruma düşüyor? Nitekim Kıbrıs Barış Harekâtı denilen 1974 askeri müdahalesi Nikos Sampson darbe girişimini göğüslemek için yapıldı. İşte o andan itibaren de Kıbrıs sorunu nitelik değiştiriyor Türkiye için. Çünkü '74 Temmuzu'na kadar Türkiye Kıbrıslı Türklere her türlü yardımda bulunuyor. Özellikle 10 Ağustos tarihinde başlayan, İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı denilen ve Kıbrıs sorununu temelden değiştiren, dünyaya karşı Türkiye'yi bir daha silinmez şekilde suçlu hale getiren durum hasıl oldu. Aynı zamanda Kıbrıs artık hukuki değilse bile fiilen Türkiye'nin parçası haline gelmişti. Önemli olan şu; 1974 Temmuzu'nda girişilen harekât meşru, çünkü Londra anlaşmalarının hükümlerine uygun. Türkiye garanti anlaşmasının verdiği hakkı kullanmış ve bozulan anayasal düzenin geri getirilmesini üstlenmiş.

Aynı yükümlülük İngiltere ile Yunanistan'a da düşüyordu. Onlar yapmamışlar. Türkiye tek başına hareket etme hakkına sahip olmuş. Ama işte o kadar. Yani Kıbrıs'ta bozulan anayasal düzenin geri getirilmesini, siyasal çözümün bulunmasını ve Rumların bozduğu düzeni geri getirmeyi sağlayacak kadar. Ondan fazlasını dünyaya anlatmaya imkân yok. Oysa ikinci harekâtın yarattığı durum Türkiye'yi Kıbrıs konusunda öteden beri savunduğu ilkelerden daha öteye, Ada'yı ikiye bölen coğrafi sınırları askeri gücüyle çizmek aşamasına götürdü. İş bu noktaya varınca Kıbrıs sorunu artık hukuk kuralları, anlaşmalar çerçevesinden çıkıp Doğu Akdeniz'deki siyasal güçler dengesini de içine alan uluslararası bir bunalıma dönüşmüş oldu. Uluslararası forumda, bir devletin eylemi, hukuk sınırlarını aşıp askersel bir başarının ürününü elde etmeye yönelmiş izlenimini verirse, bunun sonuçları vardır. Bunlara katlanmak, faturasını ödemek zorundasınızdır. Kısacası dünyayı karşınızda bulursunuz. İkinci harekâtı başlatırken bunu bilmek gerekirdi. Ben bunları o zaman da söyledim. Ve adeta onların gözünde biraz fena kişi oldum. Çünkü bu "milli dava". Biliyor musunuz, "milli dava" lafı akan suları durdurur.

Bugünkü durumda da ne deniliyor? Diyoruz ki, "Türklerle Rumlar arasında güven hasıl oluncaya, yani bizimkilerin Rumlar tarafından öldürülmeyeceğine emin oluncaya kadar askerimi çekmem." Bu durumu dünyaya kabul ettirmek mümkün değil. Bu hakkı tanımak bir devlete... yani Kıbrıs'taki Türkleri ezdirmem.. ee yarın bakarsın Türkis-

tan'daki Türkler konusunda da hak iddia edebilirsin. Uluslararası platformda mümkün değil bunu savunmak. Onun için bu çıkmazdan kurtulmak lazım.

Çıkmazdan kurtulmak için ne öneriyorsunuz?

Bugün Kıbrıs'ta bir çözüme varmada en büyük zorluk Ada'daki Türk yönetimidir. Şimdi bir Kıbrıs Türk Cumhuriyeti var ya...

KKTC. Hiç kimsenin tanımadığı.

Hayır. Hiç kimse tanımaz. Ve tanıması da mümkün değil.

Sayın Evren'in Pakistan'daki biraderi dahil...

Pakistanlı birader de tanımaz. Çünkü kendi ülkesinde de Peştunların aynı şeyi istemesi tehlikesi var. Çözüm için veriler ne olabilir, ona devam ediyorum. Bugün Ada'daki Türk yönetiminin istekleri, özlemleri Türk Hükümeti'nin çıkarlarıyla öteden beri savunduğu ilkelerle uyuşmuyor. Bakın ne demek istiyorum: Rauf Denktaş, "KKTC Cumhurbaşkanı", Türkiye'nin desteğiyle, ama yalnız Türkiye'nin desteğiyle bir devlet kurmuştur. Denktaş'a göre Rumların ve Yunanistan'ın hiç değişmeyecek emeli Enosis'tir. Peki, 1977'de Makaryos ile yaptığınız uzlaşma var. 1979'da da Kipriyanu ile yapılan uzlaşma var. Gerek Makaryos, gerek Kipriyanu, kesinlikle, resmen Enosis'ten vazgeçmişlerdir. Denktaş'a göre bu bir garanti değildir. Niye? Çünkü onun bir art düşüncesi var. Enosis tehlikesinin varlığı hep olacaksa Kıbrıs'ın bölünmesi durumu, adanın taksimi de savunulabilecektir. Denktaş, böylece KKTC'nin savunmasını sürgit Türk ordusunun üstlenmesini istiyor. Ama bu durum Türkiye'nin güvenlik ve çıkarlarına aykırıdır. Uluslararası forumlara kesinlikle kabul edilmeyecek tezlerle çıkılmaz bir kere. Ama farz edin ki oldu. Ada'nın taksimi, Türk-Yunan sınırlarını Kıbrıs'a taşımak demektir. Bu Türkiye'ye yeni bir yük getirmektedir. Siyasal bakımdan yine Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır. Çünkü öteden beri Türkiye başka bir tezi savunmuştur. Demiştir ki Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğini isterim. Şimdi iki kesimli, iki toplumlu ama tek devletli, yani üniter bir federatif devletle yetinmiyor, serbest dolaşım ve mülk edinme hakkını tanımıyor ve mutlaka Türkiye'nin askeri güvencesinde diretiyor. Birleşmiş Milletler güvencesi yetmez bana diyor. Denktaş hırslı bir devlet adamı. Cumhurbaşkanlığı'nın tadını da almış. Başına geçtiği devleti yaşatmak için Türkiye'nin çıkarlarını kendi çıkarlarıyla özdeşleştirmek istiyor.

Zaten kendisi de faşizan bir felsefeye sahiptir. Bunu devam ettirmek ancak güç bulursa olur. Ve Türkiye'de de bu gücü buluyor. Böyle bir Kıbrıs'ı sürdürebilmek için ne İngiliz askeri üsleri konusunu ne de Kıbrıs'ta NATO'nun varlığını ağzına almıyor. Ses çıkarmıyor. Kıbrıs'ta bu nitelikte bir KKTC bulunması Türkiye'nin barış ve demokrasi güçlerinin savunacakları bir dava değildir. Eğer görüşlerimi bir sonuca vardırmamı isterseniz, derim ki Kıbrıs denilen devlet, varlığı yadsınmayacak, Birleşmiş Milletler üyesi, Avrupa Konseyi'nde, İnsan Hakları Komisyonu'nda üye, egemen bir devlet. Bunu böylece kabul edip tüm yabancı üslerden, askerlerden arındırılmış, ve bir süre

Birleşmiş Milletler denetim ve güvencesi altında işleyecek gerçek bir federatif devlet sisteminin kurulması ve bunun kurulmasına çaba gösterilmesi gerekiyor derim.

Küçük bir sorum var. Ondan sonra Kıbrıs sorunu ve Türkiye'nin yarattığı şovenizm konusuna gelmenizi isteyeceğim. Dünyada tüm yurttaşlarına serbest dolaşım ve yerleşme hakkı tanımamış bir federal devlet var mı?

Ben bunu araştırdım. Bilinen en büyük federal devlet ABD. Şimdi dolaşım serbestisi, mülk edinme serbestisi, yerleşme serbestisi olmasa Arizona'daki bir adam New York'a yerleşemez mi? Yugoslavya var, İsviçre, Almanya var. Federatif ve konfederatif hiçbir devlette böyle bir şey yok. Yani getirilen nokta adı konmamış bir taksimdir. Ama dolaşım serbestisinin, mülk edinme serbestisinin kötüye kullanımını engelleyecek bazı tedbirler konabilir. Ama niyet o değil. Eğer Kıbrıs adası bağımsız bir devlet olarak yaşayacaksa oradaki halklar da bir arada yaşamayı öğrenmelidir. Ve vaktiyle öğrenmişlerdir. Halklar adına konuşup da bunlar bir arada yaşayamaz demek son derece yanlıştır.

Gelelim şovenizme. Bu konu görmezlikten gelinebilecek gibi değil. Gördüğümüz şu ki Kıbrıs otuz beş yıldır hem Türkiye'deki hem Yunanistan'daki şoven çevrelere malzeme olmaktadır. Türkiye'de de politikacılar, yazarlar, hatta bilim adamlarınca saptırılarak ele alınmıştır. Büyük laflar edilmiştir ve Türkçülük ülküsüne alet edilmiştir. O sloganları biliyorsunuz. "Yeşil Ada Kızıl Olamaz!"

Soğuk Savaş dönemine de denk düşüyor galiba.

Kızıllık tabii başlıca kullanılan demagojilerden biridir. Sonra "Ya Taksim Ya Ölüm" gelir biliyorsunuz. "Türk'e Türk'ten başka dost yoktur." Şimdi bugün de yine çok sorumlu yerlerde bulunanlar konuşuyorlar, örneğin Başbakan'ın söylediği "Bir tek askerimi çekmem." Bunlar uluslararası ilişkilere uygun laflar değil. Ben bunu şuna benzetiyorum. 12 Eylül döneminde askeri yönetimin başı, lideri "Biz dış dünyanın baskısıyla değil, milletimiz istediği için demokrasiye döneceğiz" demişti. Oysa baskı olmasa demokrasiye döneceği filan yoktu. Ve Türk halkı da demokrasi istediğini daha pek belli etmemişti. Edememişti. Şimdi bunlar "baskıyla asker çekmeyiz" diyorlar. Bu bir aşağılık kompleksi. Baskı, hukuksal baskı var. Sen şagil devletsin. Türkçe deyimi nedir?

İşgalci.

Kendilerine milliyetçi-muhafazakar diyenlerin böyle sığ düşünmelerini anlıyorum ama, bilim alanında, düşün alanında ün yapmış insanlarımızın, değerli insanlarımızın Kıbrıs sorununda, yani şimdi konumuz değil ama Ermeni sorununda, kör bir milliyetçilik batağına saplanmalarına anlam veremiyorum. Ben 1955 yılında Londra'da toplanan ilk Kıbrıs Konferansı'na delege olarak katılmış ve orada savunulan Türk tezinin hazırlanmasına katkıda bulunmuş -ben yazdım açıkçası da- biri olarak bugün ne Rauf Denktaş'ın tutumunu ne de Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikasını milliyetçiliğin at gözlüğünü kullanmadan savunmanın mümkün olduğuna inanıyorum. Diyorlar ki Kıbrıs sorunu özde bir azınlık hakları, yani ezilmiş olanların haklarını savunmadır, insan

hakları sorunudur. Türkiye'nin güvenliği meselesinde pazarlık yapılır, uzlaşma yapılır ama insan hakları konusunda ödün verilmez diyorlar. İlk bakışta haklı gibi görünüyor. Muhakemeyi ilerletelim. Sorun insan hakları olsa bu yalnız Türkiye'nin üstleneceği bir sorun olmaktan çıkar. Bütün dünya devletlerinin malı olmuş demektir. Bütün dünyanın Kıbrıs'taki Türk azınlığına sırtlarını çevirip, isterlerse ölsünler dediğine ve yalnız Türkiye'nin sahip çıktığına nasıl inanırız. Dünyaya böyle bir şey anlatmaya kalktığınız zaman bir kere bizim boynumuz büküktür. Çünkü insan haklarını savunmak size düşmez diyebilirler. Evvela kendi ülkenize bakın diyebilirler.

Türkiye'deki kadar insan hakkı olsun derse dünya, Kıbrıs'ta insan hakları gerçekleşmiş olacak mı?

Evet, evet. Aman öyle demesinler. Çünkü yok demektir o zaman. Diyelim ki Kıbrıs'taki Türklerin insan haklarını korumak en başta Türkiye'nin görevidir. Peki bunu gerçekleştirmenin tek yolu mutlaka Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri varlığının bulunması, ya da askerini çektikten sonra bile Ada'daki Türklerin her çağrısında Türkiye'nin asker yollaması mı? Denktaş'ın tutumu bu. Bu mudur? Böyle bir çözümü dünyaya hangi Türk Hükümeti kabul ettirebilir? Şimdi bu milliyetçi tezin savunucuları bile bunun çıkmazını biliyorlar. Ama geçenlerde bir yazı okudum ve inanamadım. "Biz erkek milletiz" diyor. "Sıkı vurursak dünya bağımsız bir Kıbrıs Türk devletine katlanmak zorunda kalır" diyor. Hatta geçenlerde bir Türk takımının Kıbrıs'ta maç yapması Dünya Futbol Birliği'nce engellendiği zaman müthiş öfkelendiler. Gerekirse Fifa'dan çıkmayı düşündüler, hatta belki inanmayacaksınız ama erkek millet bu uğurda savaşı göze alır dediler. Böyle davalarda, özellikle az gelişmiş ülkelerde aydınların yaptıkları hataları, düştükleri çukurları mutlaka ortaya koymak görevini hissediyorum.

ALINTERİ DERGİSİ
Mahmut Dikerdem

Niçin Türk-Yunan Gerginliği?
Ocak-Şubat 1987

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin uzun süredir gergin olduğu biliniyor ama bu gerginliğin nereden kaynaklandığını çoğumuz iyi bilmiyoruz. Gerçi Başbakan Özal'ın arada bir Yunanistan Başbakanı Papandreu'ya "zeytin dalı" uzattığını, diyalog çağrısında bulunduğunu basından izliyoruz. Ancak, iki ülke arasındaki anlaşmazlık konularının halkımıza açık seçik anlatıldığı söylenemez. Hatta TBMM'deki milletvekillerinin bile Türk-Yunan ilişkilerini derinliğine incelediklerini ve anlaşmazlığın çözüm yolları üzerine kafa yorduklarını sanmıyoruz. Bunun nedeni salt milletvekillerinin ilgisizliği değil. Türkiye'de dış politika sorunlarının devletin üst kademesindeki birkaç kişi tarafından kapalı kapılar ardında görüşülüp karara bağlanmasına kamuoyu öteden beri alıştırılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri dış politika Çankaya'nın yetki alanı içinde sayıldı. Atatürk ve İnönü'nün tek parti dönemlerinde bir dereceye kadar normal karşılanabilecek bu durumun çok partili döneme geçildikten sonra da sürdürülmesi ülkemize pahalıya mal oldu. Nitekim İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında "Truman Doktrini"nin kabul edilerek Türkiye'nin yazgısının Amerika'ya bağlanması, daha sonra Bayar-Menderes iktidarının bu politikaya daha sıkı sarılarak NATO'ya kabul edilmek için Kore'ye -Millet Meclisi'ne danışılmadan- asker gönderme kararı alması ve ABD ile sayısı hâlâ bilinmeyen ikili anlaşmalar imzalaması, Türkiye'nin içinde yaşadığı bölgede güvenirliğini yitirmesine ve yalnızlığa gömülmesine yol açtı. Eğer bugün hiçbir komşu ülke ile dostluk ve karşılıklı güven ilişkileri içinde bulunmuyorsak, "bunda bir yanlışlık

var" demektir. Yanlışlığın kökeni ise dış politikada önemli kararların alınış ve uygulanış biçiminde aramak gerekir. Türkiye'nin güvenliğini, halkının esenliğini yakından ilgilendiren kararları, kamuoyunun eğilimi, muhalefetin görüşleri dikkate alınmadan ve "demokratik baskı grupları" denilen işçi sendikalarının, meslek kuruluşlarının, üniversitelerin nabzı yoklanmadan, devletin tepesindeki birkaç kişi tarafından saptanır ve Dışişleri Bakanlığı'nca da emir kulu zihniyetiyle körü körüne uygulanırsa, bugünkü karmaşa durumuna düşmek kaçınılmazdır.

Konuyu fazla genişletmeden Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginliğin nedenlerine dönelim: İki ülke arasındaki ilişkilerde havanın uzunca bir süredir zehirlendiği yadsınamaz. Bunun nedeni ilk bakışta Kıbrıs ve Ege sorunlarına bağlı görünüyor. Her iki hükümetin iddiaları bu doğrultudadır. Gerçi Yunanistan başbakanı daha ileri giderek Türkiye'nin yayılmacı bir politika izlediğini ve her an Yunanistan'a saldırabileceğini söylüyorsa da, buna kendi halkını bile inandıramıyor. İktidardaki PASOK partisi, bizdeki sözde milliyetçiler gibi şovenizme, Pan-Helenizm düşlerine yatkındır. Oysa Türkiye ve Yunanistan halkları barış içinde yan yana yaşamanın erdemlerini çok iyi bilmektedirler. Her iki ülkede de hükümetlerin halktan gizlediği gerçek, Türk-Yunan anlaşmazlıklarının temelinde emperyalizmin oyunlarının yattığıdır. ABD, patronluğu altındaki NATO paktının güney kanadını oluşturan Türkiye ile Yunanistan'ı, bu iki ülke arasındaki anlaşmazlık konularını kendi amaçları için kullanarak, parmağında oynatmaktadır. Kıbrıs adasını bir NATO üssü haline getirebilmek için Türkiye'yi kollarken, Ege denizindeki Yunan adalarının silahlanmasını NATO'nun yararına gördüğünden, Limni adasının Lozan Antlaşması'na aykırı olarak silahsızlandırılması konusunda Yunanistan'ı el altından desteklemektedir. Amerika, Papandreu'nun NATO içinde Türkiye gibi uysal davranmayıp bağımsız bir politika izlenmesinden ve Sovyetlerle iyi ilişkiler içinde bulunmasında rahatsızlık duymakta, ama Yunanistan'daki üslerini kapatması karşılığında, Türkiye ile Yunanistan'a yaptığı askeri yardımlarda 7 ve 10 oranını -Türk Hükümetin bütün itirazlarına karşın- korumaya özen göstermektedir. Kısacası, bu bir "tavşana kaç, tazıya tut" politikasıdır.

Kıbrıs konusundaki durum ise Türk-Yunan ilişkilerinin aynası gibidir: Rauf Denktaş sırtını Türkiye'ye dayayarak Rumları Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti oldu-bittisine kabule zorlamak isterken, Rumların lideri Kiprianu da Papandreu Hükümeti'nin desteğine güvenip adadaki Türkleri azınlık statüsüne indirgemek peşindedir. Oysa Kıbrıs'taki Türk ve Rum halkları eşit haklara sahip olarak bağımsız, egemen, bağlantısız ve tüm askeri üslerden arınmış bir devler yapısı içinde bir arada yaşamanın tek çıkar yol olduğunun bilincindedir.

Özetlersek, Türk-Yunan gerginliği aslında hükümetler düzeyindeki yapay bir gerginliktir. Türk Hükümeti Kıbrıs'tan tüm yabancı üslerle askerlerin çekilmesini göze almadıkça, Yunan Hükümeti de Ege denizine tümüyle egemen olmak sevdasından vaz-

geçmedikçe, ilişkilerin iki ülke halklarının özlem ve çıkarları doğrultusunda gelişmesini beklemek zordur. Umut, dostluk isteyen Türkiye ve Yunanistan halklarının kendi yöntemleri üzerinde ağırlıklarını duyurabilmelerindedir. Bu konuda hem Türkiye hem de Yunanistan'daki sol muhalefete büyük işlev düştüğü kanısındayım.

Kaynayan Kazandaki Türkiye 1
Mart 1987

Ortadoğu'nun kaynamaya başlaması yeni bir olay değil. Filistin sorunu kanayan bir yara gibi ortada durdukça ve Filistin halkı meşru haklarına, öz yurduna kavuşmadıkça Ortadoğu'da barış ve dinginlikten söz etmek zaten olanaksız. Bu duruma bir de Lübnan'daki bitmek bilmeyen iç savaşla yedi yıldır sürüp giden İran-Irak savaşı eklenince, Ortadoğu bölgesi dünya barışını sürekli olarak tehdit eden bir barut fıçısına döndü. Türkiye ise, gerek coğrafi konumu gerek bağımlı dış politikası ile bu barut fıçısının üstünde oturuyor.

Aslında her şey bundan tam 40 yıl önce ABD'nin -porselen dükkânına giren fil gibi- Ortadoğu'ya ayak basmasıyla başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın gözü, yakın ve ortadoğudaki geniş doğal kaynaklara çevrilmişti. Bölgede hem zengin petrol yatakları vardı, hem de en işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçiyordu. Eskiden bu bölgede "üzerinden güneş hiç yitmeyen" İngiltere İmparatorluğu egemendi. Fransız sömürgeciler de bölgenin bir bölümünü onunla paylaşıyorlardı. Ama İkinci Dünya Savaşı'nda tüm Batı Avrupa ülkeleri gibi İngiliz aslanının da dişleri sökülüp takati tükendiğinden, Amerikan emperyalizmi İngiliz ve Fransızların yerini almaya heveslendi. ABD'nin Ortadoğu'ya göz dikmesi salt ekonomik nedenlerden ileri gelmiyordu. Her şeyden önce, emperyalizmin yaratığı olan İsrail devletini Araplara karşı güvence altına almak gerekiyordu. Ayrıca, Asya ve Afrika'nın eski sömürge ülkelerinde hızla gelişen bağımsızlık akımları komünizmin yayılmasına yol açabilirdi. Şu halde bir yandan komünizm karşıtı rejimler desteklenirken, öte yandan da Sovyetler Birliği ile Çin'i çevreleyen devletleri ABD'nin patronluğu altındaki askeri antlaşmalar içinde kümelendirmeye çaba harcamalıydı. İşte, güney doğu Asya ülkelerini kapsayan SEATO paktı ile Ortadoğu'daki BAĞDAT PAKTI bu stratejilerin ürünleridir. Ortadoğu'ya ilişkin planın hedefi birinci aşamada Sovyetler Birliği'ni batıya bağımlı devletlerden oluşan bir kordonla kuşatmaktı. Böylece bölgede komünizmin yayılmasına, daha doğrusu, Sovyet nüfusunun yerleşmesine set çekilmiş olacaktı. İkinci şamada ise Amerikan sermayesi bütün heybetiyle Ortadoğu'ya akın ederek bölge ekonomisini avucunun içine alacaktı.

ABD'nin öngördüğü bu yeni-sömürgecilik sisteminin jandarmalığını, Sovyetler'e komşu olmalarından ötürü, en iyi biçimde Türkiye ile İran yapabilirlerdi. İran Şahı ve Türkiye'deki Demokrat Parti iktidarı bu rolü seve seve üstlendiler. Pakistan'daki otoriter yönetim de onlara katıldı. Arap devletlerini pakt çevresinde toplamak görevini de Türkiye yüklendi. Ancak bu amaçla kurulan Bağdat Paktı'na girmeyi Kral Faysal'ın Irakı'ndan başka Arap devleti kabul etmedi. Çünkü Arap dünyasının bağrına bir bıçak gibi saplanmış bulunan İsrail dururken, Rusya'dan gelecek bir tehlikeye Arap halklarını inandırmak kolay değildi. 1958'de Kral Faysal'ı deviren Irak İhtilâlinden sonra Bağdat Paktı çatladı. Böylece Amerika'nın Ortadoğu planına destek olarak ortada yalnız CENTO diye anılan Türkiye-İran-Pakistan antlaşması kalıyordu. İki yıl sonra Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe CENTO paktının da sonu olabilirdi ama 27 Mayıs sabahı Türkiye radyolarından yükselen Türkeş'in sesi "NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız" deyince Amerika rahat bir nefes aldı. Yine de CENTO paktı ileriki yıllarda önce Pakistan, sonra İran'ın çekilmesiyle tarihe gömülecekti.

Ortadoğu'ya ilişkin Amerikan planlarını alt üst eden en önemli gelişme, 1979 yılında İran Şahı'nın tahtını bırakıp ülkesinden apar topar kaçmasıyla sonuçlanan halk hareketidir. Son model silahlarla donatılmış güçlü bir orduya, ülkede üslenmiş 20 bin Amerikan askerine, SAVAK gibi hunhar bir polis örgütüne karşın İran halkının çıplak elleriyle gerçekleştirdiği devrim, gerçek bir halk hareketi idi. İmam Humeyni ile mollaların yönetiminde yozlaşıp saptırılmış olması bu hareketin "halk devrimi" olma niteliğini değiştirmez. Amerikan yönetimi bu gerçeğin farkına vararak telaşa kapıldı ve Batı dünyasını İran'a karşı bir "Haçlı Seferi"ne çağırdı. Aslında ne ABD'nin ne de Batılılar'ın "İslam uyanışı"ndan korktukları yoktur. 21. yüzyıla yaklaşırken teknolojik gelişme baş döndürücü bir hıza ulaşmışken "İslam'ın kılıcı" ile hiçbir askeri ya da siyasal dengenin değiştirilemeyeceğini onlar pek iyi bilirler. Nitekim en katıksız İslam devleti sayılan Suudi Arabistan ile ABD'nin ilişkileri tam bir uyum içindedir. Amerika'nın korkusu, İran'da başarıya ulaşan halk hareketinin Ortadoğu ülkelerine örnek olması, emperyalizmi havaya uçurarak barut fıçısına ilk kıvılcımı yakmış bulunmasıdır. ABD başkanı Reagan'ın İran rejimini yıkmak için her türlü tertibe başvurduktan sonra, Humeyni yönetiminin komünizme kesinlikle kapalı olduğunu ve Sovyetler'i düşman ilan ettiğini görünce el altından İran'a silah satışına başlanması bunun en açık kanıtıdır.

İran devrimi Ortadoğu'daki dengeleri temelinden değiştirince ABD, Irak'ın bir yandan Şii ve Kürt azınlıklardan duyduğu kaygıyı, öte yandan da Körfez'de en güçlü devlet konumuna geçme hırsını kullanarak Saddam Hüseyin'i Humeyni'nin üstüne saldırttı. Bundan sonraki gelişmeler ve Türkiye'nin tutumu gelecek yazının konusu olacak.

Kaynayan Kazandaki Türkiye 2
Nisan 1987

İran halkının 1979 yılında gerçekleştirdiği devrim ABD yönetimini şaşkına çevirmişti. Bir yıl önce, Batı yanlısı Prens Davut Han'ı devirerek çağdışı bir rejime son veren Afganistan'dan sonra bu kez Amerikan emperyalizminin Ortadoğu'daki kalelerinden biri sayılan İran'da da halk yığınları inanılmaz bir başarı sağlamıştı. Hemen bir şeyler yapılmazsa bölgede halk hareketlerinin bir çığ gibi büyümesi ve Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'de Amerikan desteğiyle ayakta durabilen rejimleri silip süpürmesi kaçınılmaz olacaktı. Washington'da yapılan hesaplarda Türkiye'nin de elden kaçabileceği kanısına varılarak 12 Eylül askeri müdahalesine yeşil ışık yakıldığı sonradan anlaşılacaktır.

Bölgede durumu kurtarmak için ABD yönetimi bir dizi önleme başvurdu. Bunlardan bir bölümü Tahran'da rehin alınan Amerikan büyükelçiliği görevlilerini kurtarma operasyonunda olduğu gibi fiyasko ile sonuçlandı ve Amerikan prestijini büsbütün sarstı. Nitekim Başkan Carter'ın bu yüzden 1980 seçimlerinde yenilgiye uğradığını biliyoruz. Onun yerine emperyalizmin en saldırgan çevrelerinin temsilcisi olan Ronald Reagan geçti ve ilk söylevinde ABD'yi yeniden dünyanın her yerinde sözü geçen bir askeri güç haline getireceğine ant içti. Reagan yönetimi Tahran'daki rehineler olayının Amerikan kamuoyunda bıraktığı acı izleri silmek üzere Ortadoğu'ya olağanüstü bir ilgi gösterdi ve ilk iş olarak Basra Körfezi'ni gerektiğinde çabucak denetim altına alacak bir "çevik müdahale gücü"nü topraklarında barındıracak bir ülke aramaya koyuldu. İsrail'e teslim olma karşılığında her yıl ABD'den 3 milyar dolar yardım alan Mısır bu görevi üstlenmeye hazırdı ama Basra Körfezi bölgesine uzaktı. Öte yandan yeni Amerikan stratejisi sadece petrol bölgesi değil, Lübnan ve Suriye'yi de kontrol altına almayı, böylece NATO'nun sorumluluk alanını Ortadoğu'ya doğru genişletmeyi hedefliyordu. Bu hedefe varmak için Reagan yönetimi Batı Avrupalı bağlaşıkları üzerine baskı yaparak, 1982 Haziranı'nda NATO savunma bakanları konseyinden Ortadoğu ile ilgili bir karar çıkarttı. Karara göre NATO bölgesi dışında kalan alanlara yönelik tehditlere karşı askeri önlem alınması olarak kabul ediliyordu. Ancak Batı Avrupalılar Ortadoğu'ya yapılacak

bir askeri müdahaleye katılmayacaklarını ve bu bölgeye kuvvet göndermeyeceklerini ABD'ye bildirdiler. Geriye, güvenilecek ülke olarak, yalnız Türkiye kalıyordu. Zaten Batı Avrupa devletleri Türkiye'ye ABD ile arasındaki ikili işbirliği anlaşması çerçevesinde, Ortadoğu'da aktif bir rol verilmesini kendi çıkarlarına uygun buluyorlardı. Aslında, Türkiye'nin NATO paktı üyeliğine bundan 35 yıl önce kabul edilmesinin temelinde de Ortadoğu bekçiliği görevi bulunmaktaydı. İşte ABD yönetiminin şu sıralarda Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması'nın (SEIA) uzatılması yolundaki ısrarlı ve katı tutumunun nedeni de budur. Gerçi Türk Hükümeti NATO'nun Ortadoğu stratejisinde aktif rol almasının her şeyden önce ulusal bir karar konusu olacağını açıklayarak ABD yönetimini pazarlık masasına oturtmak istemiştir ama, Başbakan Özal'ın Genelkurmay ve Dışişleri Bakanlığı'nı devreden çıkartarak SEIA anlaşmasının hemen imzalanmasını kabul etmesi, elinin Amerika'ya ne denli mahkum olduğunu açıkça göstermektedir.

Son zamanlarda İran-Irak savaşında meydana gelen gelişmeler, İran birliklerinin Basra kentinin varoşlarına dek ilerlemesi Amerika'nın gözünde Türkiye'nin bölgede oynayabileceği rolün önemini büsbütün arttırdı. ABD Savunma Bakanı Washington'da Türk gazetelerine verdiği demeçte: "Türkiye'nin İran ile Irak arasında yedi yıldır süregelen savaş ve Körfez'deki son durum konusunda ne gibi bir rol oynayacağına Ankara'nın artık karar vermesi gerektiğini" belirtti ve şunları ekledi: "Türkiye'nin bölgeye Amerika'dan daha çok ilgisi var çünkü siz daha yakınsınız. İran'ın elde edeceği bir utkudan doğacak sonuçların nasıl bir felaket yaratacağını bilen ve bundan kaygı duyanların Türkiye'de çok olduğuna inanıyorum."

Reagan yönetimi bir yandan Türkiye'ye "Ortadoğu'da göreve hazır ol" çağrısı yaparken öte yandan da el altından Türk Hükümetinin gözünü kamaştıracak, iştahını kabartacak önerilerde bulunmaktan geri kalmıyordu. Örneğin, Basra'nın düşmek üzere olduğunun sanıldığı günlerde Amerika'nın içimizdeki "has adamları"ndan olan bir milletvekili ile eski bir büyükelçi, Türkiye'nin Irak'ta çıkacak karışıklıktan yararlanarak Musul ve Kerkük'ü geri alması gerektiğini savundular. Onlara göre böyle bir girişimin hukuksal ve siyasi kılıfı da hazırdı: 60 yıl önce Musul'un Anadolu'dan koparılıp yabancı bir ırkın egemenliğine verilmesi uluslararası alanda işlenmiş bir haksızlıktı. Siyasal bakımdan ise, sınırlarında bir Kürt devletinin kurulması tehlikesine Türkiye kayıtsız kalamazdı. Musul ve Kerkük'ü ele geçirmekle Türkiye hem bu bölgedeki Türk azınlığı güvence altına almış olacak, hem de zengin petrol kuyularına kavuşarak NATO ve ABD'den sürekli yardım istemek utancından kurtulacaktı.

Türkiye'nin sürüklenmek istediği serüvenin nelere mal olacağını düşünmek bile ürkütücüdür. Her şey bir yana, adama sormazlar mı: Yunanistan'ın Ege adaları açıklarında petrol araması devletler hukukuna aykırı da Türkiye'nin komşusu bir devletin toprağına girmesi hukuka uygun mu? Sonra yine sormazlar mı; Ulusal Anlaşma (Milli Misak) ile çizilen sınırlar dışında kimsenin bir karış toprağında gözüm yok deyip du-

rursun da, 1926'da Irak'ın egemenliğine verilmiş Musul ve Kerkük üzerinde şimdi nasıl hak iddia edersin?

Neresinden bakılırsa bakılsın, güney ve güney-doğu sınırları sorunu Türkiye'yi Körfez savaşının içine çekmek için kurulmuş bir tuzaktan başka bir şey değildir. Atılacak her yanlış adım ülkemizi Ortadoğu'da kaynatılan kazana biraz daha batıracaktır ki, Ortadoğu dengesini Kahire-Kudüs-Ankara ekseni çevresinde kurmayı tasarlayan emperyalizmin istediği de budur.

Suçlu Amerikan Kongresi mi?

Mayıs 1987

Biz bu filmi çok seyrettik: Her yıl Birleşik Devletlerin bütçesi hazırlanırken bütçe yasa taslağına bir "Dış Yardım Ödeneği" konulur. Kongre'nin onayından geçerse bu fondan Amerika'nın yüksek çıkarlarına hizmet ettikleri için desteklenmelerinde zorunluluk görülen ülkelerin yönetimleri yararlanır. Hangi ülkenin ne kadar yardıma lâyık olduğunu ABD yönetimi kararlaştırır. Günün koşullarına göre Yasama Meclisi bu yardımlarda dilediği değişikliği yapabilir, yardım tutarını azaltıp çoğaltabilir.

Eskiden -Soğuk Savaş döneminde- dış yardım büyük yardımlara ulaşır, dünyanın neresinde komünizm tehlikesi görülürse oraya cömertçe yardım yapılırdı. Vietnam hezimetinden sonra Amerikan Yasama Meclisi -ki Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşur- dış yardımların hedefine ulaşamadığını ve Asya, Afrika, Latin Amerika'daki diktatörlük rejimlerini güçlendirip ABD'nin dünya halkları gözündeki prestijini zedelediğini anladı, dış yardıma hasis davranmaya başladı. Böylece yardım gören ülkelerin sayısı azaldı, tutarı da kesintilere uğradı. Son yıllarda bütçeye konulan dış yardım ödenekleri toplamı 13-14 milyar dolarla sınırlı kalmaktadır. Ancak, paranın dağıtılmasında hiç değişmeyen ölçü, aslan payının üç dört devlet arasında bölüştürülmesidir. Her yıl yaklaşık 5 milyar dolar İsrail devletine, 3 milyar Mısır'a ve yarımla bir milyar arası bir miktar da Türkiye ve Pakistan'a verilmektedir. Türkiye kimi zaman üçüncü, bazen de Pakistan'ın ardından dördüncü sırada yer almakta, bu arada Yunanistan da mutlaka Türkiye'ye ayrılan payın 7/10'una hak kazanmaktadır. Bu oranlamaların gerekçesi basittir: İsrail Amerikan çıkarlarının Ortadoğu'daki silahlı bekçisi, Filistin halkının cellâdıdır. Ona ayrılan yardıma ABD'de kimse karşı çıkmaz, yardım tutarı Kongre'de kırpılmaz. Mısır Hükümeti de İsrail ile barış anlaşmasını imzalayıp Arap dünyasını ikiye böldüğü ve Batı yanlısı Arap devletlerinin askeri bakımdan en güçlüsü olduğu için Amerika'nın gözdesidir. Üstelik, Mısır'ı kollamakla ABD yönetimi Arapları İsrail'e feda etmediğini, bölgede bir denge politikası izlediğini kanıtlamak peşindedir. Oysa asıl amaç Ortadoğu'da Sovyet nüfusunun yayılmasına engel olabileceğine inanılan ülkeleri güçlendirmektir.

Gelelim Türkiye'ye yapılan yardıma: Aslında askeri yardım 1947 yılında Türkiye'nin

Truman Doktrini'ni kabulü ile başladı. Türk Hükümeti Sovyet tehdidini öne sürerek ABD Hükümetinden yardım talebinde bulundu. Bu istek ABD kongresince bazı özel koşullara bağlanarak kabul edildi. Koşulların başında askeri yardımın sadece ülkenin iç güvenliği ve meşru savunma hakkını korumak için kullanılması geliyordu. Başka bir deyişle, yardımdan sağlanan silah, araç ve gereçlerin amaç dışında kullanıldığına ABD kongresi karar verirse yardım kesilecek ya da askıya alınacaktı. 1974 Kıbrıs Harekâtı sırasında Kongre'nin bu yetkisini kullandığını biliyoruz.

Türkiye, Yunanistan'la birlikte, 1952 yılında NATO paktı üyeliğine alındıktan sonra Amerikan askeri yardımı ikili anlaşmalara dayandırılmaya başladı. Demokrat Parti iktidarı zamanında ABD ile o kadar çok ikili anlaşma yapıldı ki, Dışişleri Bakanlığı bile bunların sayı kapsamını bilemez duruma geldi. Her ikili anlaşmanın sonucunda ABD Türkiye'den yeni ödünler koparıyor, topraklarımızda yeni üsler kurmak hakkını elde ediyordu. 27 Mayıs devriminden sonra yapılan araştırmalarda Türkiye'deki NATO ve Amerikan üslerinin sayısının 101'i bulduğu meydana çıkmıştır.

1980 yılından beri ise Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı düzenleyen belge, ABD ile imzalanan "Savunma ve Ekonomik İşbirliği (SEİA) Anlaşması"dır. Gerçekte bu bir kira anlaşmasıdır. Nitekim daha MC Hükümetleri döneminde, zamanın değişmez Dışişleri Bakanı Çağlayangil, ABD Dışişleri Bakanı Kissinger ile, Türkiye toprakları üzerinde kurulmuş ve kurulacak askeri üsler karşılığında ABD Hükümetinin beş yıl süreyle her yıl 1 milyar dolar ödemesi konusunda anlaşmışlardı. Bu anlaşma Amerikan Kongresi'nden geçip yasalaşamadı ama bu düpedüz bir kira anlaşmasıydı. Bununla kıyaslanınca 1980'de imzalanan anlaşma -hiç olmazsa görünüşte- daha az onur kırıcı sayılabilir, çünkü ABD'ye Türk ordusunun modernizasyonunu sağlamak ve ulusal askeri sanayie katkıda bulunmak gibi yükümlülükler getirmektedir. Ne var ki, ABD ile imzalanacak hiçbir yardım anlaşması temeldeki sakıncalardan arındırılmaz. Bu sakıncalar büyük bir devletten sürekli askeri ve ekonomik yardım almak için istekte bulunulduğu zaman hep ortaya çıkacak ve yardıma istekli olan tarafı güç durumlara sokacaktır. Örneğin, ABD Kongresi Türkiye'ye sağladığı silahların Kıbrıs'ta kullanılmasını yasaklayabilir ve bu yasağa karşı çıkılırsa yardımı kesilebilir. Bundan tedirgin olmak, gocunmak ne kadar yersiz ise, ABD yönetimi ile Kongre arasına fit sokarak, lobiler kurarak sorunu çözümlemeye kalkışmak o denli anlamsız, giderek gülünçtür.

Basından öğrendiğimize göre, Washington Büyükelçimiz ABD Kongresi'nin Dışişleri Komisyonu'nda alınan ve bu yılki askeri yardımı Kıbrıs koşuluna bağlayan kararı Türkiye bakımından "küçültücü" bularak Kongre'yi kınamış! Tam 40 yıldır şarta bağlı olarak silah almak için Amerika'nın kapısını çalmak küçültücü olmuyor da, silahlar Kıbrıs'ta tutulamaz denilince mi hükümet kendini "küçülmüş" hissediyor? Bunu anlamak güçtür. Bu vesile ile hükümete eski Başbakanlardan Süleyman Demirel diyor ki: "Biz dış politikamızda sırtımızı bir yere dayamışız, bu dayandığımız yerin kendisini çekivermesi

halinde ne yapacağınızı düşünecek vaktimiz olmamış."[35] Bu sözler geç kalmış bir itiraftır, Başbakan Özal'ın kulağına küpe olmasını dileriz.

35 *Milliyet* gazetesi, 30 Mart 1987.

Silahsızlanmayı Kim İstemiyor?
1 Temmuz 1987

Önce şu ajans haberini okuyalım: "Hem füzelerin kaldırılmasını istemeyen, hem de dünya kamuoyu önünde haksız duruma düşmekten çekinen Batı Avrupa ülkeleri Moskova'nın silahsızlanma önerileri karşısında kendilerine bir çıkış yolu bulmaya çalışıyorlar. ABD Başkanı Ronald Reagan ise müttefiklerini Varşova Paktı ülkelerinin daha üstün silah gücü karşısında tehlikeli duruma düşürecek bir silahsızlanma anlaşmasına yanaşmayacağını söyledi." Bu haberin hemen ardından, Avrupa'nın güvenliği konusunda kararlar alan ve yedi Avrupa ülkesinden oluşan "Batı Avrupa Birliği" dışişleri ve savunma bakanlarının toplanarak Sovyetlerin orta ve kısa menzilli füzelerin Avrupa'da tümüyle kaldırılması yolundaki önerilerini görüştükleri ama bir karara varamadıkları öğrenildi.

Bu durum "takke düştü, kel göründü" deyimine pek güzel uymaktadır. Gerçekten, daha geçen yıla değin Avrupa'dan orta menzilli (5 bin kilometreye kadar vuran) füzelerin karşılıklı olarak kaldırılmasını öneren taraf ABD idi. Sovyetler bu öneriyi Amerika'nın Yıldızlar Savaşı tasarımından vazgeçmesi koşuluyla kabul edebileceğini bildirmiş, ancak ABD yönetimi bunu reddetmişti. Birkaç ay önce ise Sovyet lideri Gorbaçov orta menzilli füzelerin hiçbir koşula bağlı olmaksızın kaldırılmasını önerince dünya kamuoyunda büyük bir umut belirdi. Ne var ki, NATO uzmanları hemen araya girerek "Peki ama, Sovyetlerin kısa menzilli (bin kilometreye kadar varan) füzeleri ne olacak?" dediler. Geçen nisan ayında Prag'da yapılan Varşova Paktı toplantısı sırasında Gorbaçov bu soruyu da yanıtladı ve kısa menzilli füzelerini de Avrupa'dan çekebileceklerini açıkladı. Herkes sandı ki nükleer silahsızlanma çözümlenme yoluna girmiştir. Ama hayır, NATO'culari silahsızlandırma düşüncesine yaklaştırmak mümkün değildi. Bu kez de Avrupa'nın nükleer silahlardan tümüyle arındırılmasının NATO ile Varşova paktı arasındaki konvansiyonel (nükleer türden olmayan) güç dengesini Sovyetler lehine bozacağını ileri sürerek yan çizmeye çalıştılar. Sanki bugüne dek Sovyet füzelerinin Avrupa'dan çekilmesini, nükleer silahların karşılıklı olarak sıfırlanmasını ısrarla isteyen kendileri değildi.

Batı Avrupalıların ibret verici tutumu bununla da kalmadı. Şimdi Anadolu Ajansının Federal Almanya Başkenti Bonn'dan verdiği şu habere bakınız: "Sovyet lideri Gorbaçov'un Avrupa'daki Sovyet ve Amerikan askerlerinin çekilmesini önermeye hazırlandığı bildirildi. Gazeteler, Sovyetlerin Doğu Avrupa'ya gerektiğinde yeniden asker yerleştirmesinin, ABD'nin Avrupa'nın batısına yeniden asker göndermesine oranla daha kısa zaman alacağına dikkati çekerek, bu nedenle Gorbaçov'un önerisinin kabul edilemeyeceği yorumunu yapıyorlar." Bu yorumun Federal Almanya Hükümetinin görüşünü yansıttığından hiç kuşkunuz olmasın. Hatta yalnızca Bonn Hükümetinin değil, İngiltere, Fransa ve daha başka NATO ülkeleri hükümetlerinin de aynı görüşleri paylaştıkları biliniyor. Bunların telaşlarının asıl nedeni, silahsızlanma önerileri yaşama geçirilecek olursa Avrupa'daki 330.000 Amerikan askerinin çekilmek zorunda kalacak olmalarıdır. Batı Avrupa'nın sağcı, tutucu yönetimleri böyle bir olasılıktan fena halde ürküyorlar, çünkü onlar için Amerika'nın askeri varlığı Batı Avrupa burjuvazisinin temel güvencesidir. NATO paktının Doğu blokuna karşı bir caydırıcılık görevi yaptığına artık kimse inanmıyor çünkü, Sovyetlerin Batı Avrupa'yı işgale kalkışacaklarına olasılık verilmiyor. Ama Batı Avrupa'nın egemen sınıfları Sovyet tehdidi umacısını canlı tutmaya özen gösteriyorlar. Sovyetlerin ardı ardına yaptıkları silahsızlanma önerilerinin hepsine birer kulp takarak geri çevirmeye çalışmalarının altında yatan gerçek budur. Bu durumda yarın Sovyetler: "Dilerseniz ordularımızı lağvedelim" diyecek olsalar, Batılıların: "Önce Marksist-Leninist rejimden vazgeçin" karşılığını vermelerine şaşmamak gerekir.

Halklar Barış İstiyor

Ne var ki, Batı'da silahsızlanma girişimlerinden ürkenler, 21.yüzyıla insanlığın nükleer kıyamet tehlikesinden uzaklaşmış olarak girmesini içine sindiremeyenler, halklar değil hükümetlerdir. Halkların özlemi silahsızlanma ve barış doğrultusundadır. Bu bir varsayım değil, son yıllarda gerek ABD gerek Batı Avrupa'da halkların barış hareketine verdikleri güçlü destekle kanıtlanmış bir gerçektir. Sekiz yıl önce, NATO Konseyi kararıyla karşı çıktıkları, kararı protesto için yüz binlerce insanın nasıl sokaklara döküldüğü, dev mitingler, yürüyüşler yapıldığı hâlâ belleklerdedir. Bugün de durum değişmemiştir. İngiltere'de kadınlar, Batı Almanya'da gençler Amerikan füzelerinin konuşlandırıldığı üslerin çevresinde protesto eylemlerini sürdürüyorlar. Yığınların baskısı NATO başkomutanını Batı Avrupa'daki füzeleri Güney Kanada'ya kaydırmak çarelerini aramaya yöneltmiştir. Bütün bunlar silahsızlanmayı kimlerin isteyip kimlerin ondan korktuğunu açık seçik koymuyor mu?

Türkiye Barış Derneği Başkanı Mahmut Dikerdem: "Türk-Yunan Dostluğu Halklara Dayandığı Oranda Yaşayabilecektir"

15 Mart 1988[36]

Sayın Dikerdem, Özal ve Papandreu'nun Davos'taki buluşmasının ardından Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar bir kez daha gündeme geldi. Önce şunu sormak istiyorum. Türkiye ile Yunanistan çeşitli kereler savaştılar, evet ama Avrupa'da birçok ülke de birbirleriyle savaştı. Hiçbirisinin hiçbir halkın arkasında Türkiye ile Yunanistan'ınkine benzer sorun yok. Türk ve Yunan halkları geçinemiyorlar mı, barış içinde yaşamayı beceremiyorlar mı?

"Türk ve Yunan halklarının Avrupa'daki ya da başka kıtadaki halklardan farkı yok. Çeşitli bölgelerde de bir takım halklar ya komşuluk ilişkileri yüzünden ya da tarihsel nedenlerle düşman gibi görünüyorlar ve zaman zaman savaşıyorlar. Fakat bunlar daha sonra bir dostluk çerçevesi kurup barış ve dostluk içinde yaşamasını da biliyorlar. Türk ve Yunan halklarının da tamamen aynı eğilimde olduğuna inanıyorum. Şimdi, buradaki sorunuza gelince, Türk ve Yunan halklarının birbirine düşman olduğuna dair bir mit, bir tabu yaratılmıştır. Türklerle Ruslar, Bulgarlar arasında düşmanlık olduğu efsaneleri gibi, bunun kökeninde de bir hastalık yatmaktadır. Bu hastalığın adı, şovenizmdir, yani bağnaz milliyetçiliktir. İşte bu bağnaz milliyetçiliğin beslendiği kaynak, halklar arasında, ülkeler arasında ebedi düşmanlıkların var olduğu varsayımıdır. Bu böyle olmadığı halde, aşırı milliyetçilik bununla beslenir, eğer iktidardaysa toplumları koşullandırmaya doğru gider. Bu, Türk ve Yunan halkları arasında yapılmıştır. Arada talihsiz olaylar da olmamış değildir. Savaşmışlardır birbirleriyle, ama bir çok ülke birbirleriyle savaşmıştır.

Bu hastalıklardan vazgeçmek gerekmektedir. Çünkü bu hastalık halklara mal olmamıştır. Nitekim, eğer halklara mal olmuş bir hastalık olsaydı, ne Özal, ne de Papandreu,

[36] *Alınteri Dergisi*, Yıl: 2, No. 15, 15 Mart 1988, s.34.

'Eh biz artık masaya oturalım da dost olalım' diyemezlerdi. Hatta bunu Özal da teyid ediyor. O da diyor ki 'Biz Davos'a halklarımızın özlemleri doğrultusunda gelmeye ve masaya oturmaya mecbur kaldık' diyor. Ben de kendi deneyimlerimle iddia ediyorum ki bu dostluk duygusu Türk ve Yunan halklarında vardır."

Özal ile Papandreu aniden bir araya geldiler. Önceden basına yansıyan herhangi bir görüşme, heyetler arasındaki ilişkiler türünden çalışmalar olmadı. Bu durumu neye bağlıyorsunuz?

"Hazırlığın yapılmamış olması bir gerçek, bir doğru. Hatta yapılmamakla birbirine ters düşen bir durum vardı. Bir taraf sürekli, sözüm ona zeytin dalı uzatıyor, öbür taraf da sürekli reddediyordu. Şimdi bunu değerlendirirken iki türlü yorum yapmak gerekir. Bir olumlu bir de olumsuz yorumu var bence. Olumlu yorumu şöyle yapıyorum. Gerçi dediğiniz gibi iki tarafta da bir hazırlık yok.

Ama hükümetler nereye giderlerse gitsinler, sorunların karşısında ne denli birbirlerinden ayrı da olsalar, anladılar ki bu iki halk dostluk ve barış içinde yaşamak istiyor. Bunu iki taraf da anladı. Evet bu olumlu yorum. Yalnız olumsuz yorum yaparsam, bu hazırlıksız toplantı, samimi olarak halkların özlemlerine dayanmıyorsa sonu gelmeyen bir toplantı olabilir. Örneğin taktik ve başka nedenlere dayalı olabilir her iki tarafça. Türkiye açısından Avrupa Topluluğu'na yapılan başvurunun sonucu bir takım ödünler karşılığı olarak Yunanisan'a yaklaşmanın zorunluluğu olabilir.

Ama aslını sorarsanız her iki yorumu da bir kenara bırakmak gerekir. Olumlu ya da olumsuz yorum yapmaktansa bu dostluğun gerçekten halklara dayandığı oranda yaşayabileceğini bilmek ve bu orantı içinde aradaki tüm gerçek sürtüşmelerin aynı yoldan çözümlenebileceğine inanmak. Her iki tarafın da halklarının, emekçi yığınların gerek çıkarları, gerek özlemleri ortak noktada birleşiyorsa ki ben birleştiğini sanıyorum, dostluk havası devam eder ve değiştirilemez noktaya getirilebilir."

Şimdi tüm söylediklerinize ilişkin olarak şunu sormak istiyorum. Türk ve Yunan halkları, barış güçleri, bu olumlu havayı kalıcı kılmak üzere, kısa dönemde ve uzun vadede ne yapmalılar?

"Siz de bilirsiniz ki biz Türkiye'deki barış örgütü olarak, Türkiye barış güçlerinin bir temsilcisi olarak, bu hengame içinde hiçbir zaman Yunan halkına bir düşman gözüyle bakmadık. Ve bağnaz milliyetçiliğin ağına düşerek ve aman kamuoyunun görüşlerine eğilimlerine ters düşmeyelim diyerek Yunanlılara karşı düşmanca tavır içinde bulunmamıştır barış güçleri. Yunanlı dostlarımız ve barış güçleri açısından da durumun aynı olduğunu temaslarımızda, uluslararası toplantılarda anlıyoruz. Ben *Alınteri*'ne özellikle şunu söylemek istiyorum. Biz romantik Türk-Yunan dostluğu diye sırf sanata ve lafa dayalı girişimleri yeterli bulmuyoruz. Ben gösterişli şeylerden çok, ciddi olarak siyasal iktidarların da dikkate alması gereken çabaların olması gerektiği inancındayım. Yani doktorlar arasında, yazarlar arasında, gençlik ve işçi kesimleri arasında da ziyaretlerin,

ortak çabaların oluşturulmasından yanayım.

Davos buluşması bize bu fırsatı daha fazla verecektir ve barış güçleri bıraktığı yerden bu mücadelesini sürdürecektir."

DÜŞÜN DERGİSİ
Mahmut Dikerdem

Askeri Paktları Eleştirmeyen Bir Barış Örgütünün İşlevi Ne Olabilir?
Nisan 1986

Toplumcu politikadan arındırma, katılımcı demokrasinin karşıtıdır. Bilindiği gibi demokratik rejimin en belirgin göstergesi ülke yönetimi üzerinde etkisini duyurabilecek baskı gruplarının varlığıdır. Sendikalar, meslek kuruluşları, dernekler, üniversiteler, gençlik örgütleri bu grupların başlıcalarıdır. Baskı gruplarının siyasal yaşamın dışında tutulması, demokratik rejimin özünden soyutlanarak salt biçimsel bir demokrasiyle yetinme özentisinden başka bir şey değildir.

Toplumsal yaşam depolitize edilebilir mi? Bu, toplumdaki sosyal sınıfların bilinç düzeyine büyük ölçüde bağlıdır. Başka bir soru da depolitizasyonun hangi yöntemlerle gerçekleştirileceğidir. En kestirme yol, devlet gücüne dayalı yasalarla toplumun etkin kesimlerini politikanın dışına itmektir. Bu yöntem zora dayanılarak uygulanabileceği gibi yasal bir çerçeveye oturtulması da mümkündür. Ülkemiz 1980 yılından bu yana her iki durumu da yaşamıştır. 1982 Anayasası'yla baskı gruplarının işlevleri, etkinlik alanları iyice kısıtlanmış bulunmaktadır.

Örneklemek gerekirse; yakından ilgili olduğum bir konudan, Barış Hareketi'nden söz edebilirim: Dünya Barış Hareketi ve onun ulusal düzeydeki temsilcileri olan barış dernekleri askeri paktlara karşıdır. Türkiye'deki Barış Hareketi de tüm askeri paktlara ve bu arada NATO'ya karşıdır. Oysa Türkiye'de bir derneğin NATO'ya karşı olması Hükümetin dış politikasını eleştirme yani politikaya bulaşma anlamına geleceğinden yeni

Dernekler Yasası'na göre suç oluşturmaktadır. Askeri paktları eleştiremeyen bir barış örgütünün işlevi ne olabilir? İşte toplumca böyle durumların sıkıntılarını yaşamakta, çıkış yollarını aramaktayız. Ancak bugünkü yönetim anayasa ve onun doğrultusundaki başka yasaları öne sürerek çıkış yollarını tıkamaya kararlı görünmektedir.

Kanımca, demokrasi güçleri sadece anayasadan yakınmak, yasal kısıtlamaları eleştirmekle yetinmeyerek demokratik rejimi yozlaştıran, içeriğinden yoksun bırakan düzenlemelerin işlerlikten nasıl alıkonulabileceğinin yol ve yöntemlerini arayıp bulmalıdır. Bu görevde aydınların öncülüğünün gerekli olduğuna inanıyorum.

Depolitizasyonun asıl büyük tehlikesi uzun vadede neden olabileceği yıkıntılardır. 12 Eylül rejiminin uzantısı olduğundan kuşku duyulamayacak bir zihniyet "12 Eylül öncesinin kargaşasına yeniden dönmemek" bahanesiyle toplumu düşünme, tartışma ve örgütlenme özgürlüklerinden soğutmak, bu özgürlükleri sınırlandırmak için her çareye başvuracaktır. Aynı zihniyet "sapık ideolojiler" diye tanımladığı bilimsel öğreti yerine, adına "Türk-İslam sentezi" denilen çağdışı bir dünya görüşünü eğitim öğretim kurumlarıyla kitlesel iletişim araçlarında egemen kılmanın peşindedir. Aslında bu depolitizasyon değil tam bir politizasyondur. Ama kararlılıkla karşısına çıkılmazsa sonucu, bilimsel öğretiden habersiz, ülke sorunlarına ilgisiz ya da yaklaşımı sağlıksız genç kuşakların yetişmesi olacaktır.

Barış İçin Verilen Savaşım, Demokrasi İçin Verilen Savaşımdan Ayrılamaz

Haziran 1986

Sayın Dikerdem, İkinci Dünya Savaşı sonrası örgütlenen dünya barış güçlerinin, bugüne gelişindeki belli başlı dönüm noktalarını özetler misiniz?

"İkinci Dünya Savaşı arkasında milyonlarca ölü, yaralı, sakat insan ve tümüyle yıkılmış ülkeler bırakarak sona ererken, savaş karabasanının bir daha yaşanmaması için, faşizmi kesin yenilgiye uğratmış devletlerin sürekli bir barış düzenini kurmak üzere işbirliği yapacakları umulmuştu. Nitekim, daha Avrupa'da Nazi Almanyası'nın askeri gücünün son kırıntıları da tahrip edilirken San Fransisco'da yeni bir uluslararası düzenin temellerini atacak Birleşmiş Milletler Konferansı toplanmış, öte yandan da Üç Büyükler denilen SSCB, ABD ve İngiltere arasında savaş sonrasının başlıca sorunlarını çözmek ve Avrupa kıtasının yazgısını belirlemek üzere Potsdam'da bir doruk toplantısı yapılması kararlaştırılmıştı. Bu arada ABD Başkanı Roosevelt'in ani ölümü üzerine başkanlığı üstlenen yardımcısı Harry Truman Potsdam Konferansı'nın başlama tarihini iki kez ertelemişti. Bunun nedenini Truman anılarında şöyle anlatır: "Dışişleri Bakanı Burns, tahrip gücü olağanüstü yüksek olan atom bombasının hazır olduğunu, bu yeni silahın bütün bir kenti yerle bir edeceğini ve çok sayıda insan öldüreceğini bildirdi. Onun düşüncesine göre atom bombası savaş sonunda Amerika'nın tüm isteklerini dikte etmesine yarayacaktı. Savunma Bakanı Stimson da bu görüşü paylaşıyor, atom bombasının bütün devletlerle ilişkilerimizde kesin bir etkisi olacağını söylüyordu." (Harry Truman: Anılar, 1.cilt, New York, 1955) Sonunda Truman "tarihin en büyük olayı" diye nitelediği kararını verip Japonya'nın üzerinde atom bombasının patlatılmasını onayladı.

Atom bombasının İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu ne ölçüde çabuklaştırdığı hâlâ tartışmalıdır, ama tartışma götürmeyen husus, bu silahın uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmış olduğudur. Gerçekten de atom silahının meydana çıkmasıyla uluslararası ilişkilerin devletlerce kabul edilmiş kurallara göre düzenlenmesi son derece güçleşmiş ve salt kuvvete dayanan politikaların egemen olacağı bir sürece girilmiştir. Bu

sürecin özelliği, Doğu ile Batı blokları arasındaki ilişkilerde diplomasinin rolünün iyice zayıflaması ve sorunların görüşme yoluyla çözülebileceğine duyulan inancın yitirilerek yerini salt güce dayanan politikalara bırakmış olmasıdır. Soğuk Savaş diye adlandırılan bu dönemin Batı'daki fikir babaları olarak Amerikalı diplomat George Kenan ile İngiltere'nin savaş sırasındaki başbakanı Winston Churchill tanınır. Uzun yıllar, Moskova'da ABD'nin temsilciliğini yapmış olan Kenan, Amerika'nın 1947'den 1952 yılına değin dış politika stratejisinin temelini oluşturan Kuşatma Kuramı'nı ortaya atmıştır. Kuşatma Kuramı'nın özü, Stalin'in aşırı emellerini ve komünizm ideolojisinin Avrupa'ya yayılma tehlikesini önlemenin yolunun Sovyetler Birliği'nin bir Sağlık Kordonu ile kuşatılması, yani ABD'nin yaşam biçimini benimsemiş, iktisadi ve askeri bakımdan güçlendirilmiş devletlerle çevrilmesi önerisidir. SSCB'yi potansiyel düşman olarak gören Churchill de 1946'da Amerika'nın Fulton kentinde verdiği ve Avrupa'nın ortasına bir "Demir Perde" indiğini belirten ünlü söyleviyle, 1940'lı yılların ikinci yarısındaki Amerikan stratejisinin esin kaynağı olmuştur.

Soğuk Savaş döneminin ilk ürünleri olan Truman Doktrini ve Marshall Planı ile birlikte dünyaya Amerika'nın barış anlayışını (*Pax Americana*) dayatmayı amaçlayan yeni bir düzen biçimlenmeye başladı. 1949 yılında ilk Sovyet atom bombasının patlatılmasının yarattığı panik Truman Doktrini'ni ABD dış politikasına büsbütün egemen kıldı. 1952 yılında ise, ABD başkanlığına seçilen General Eisenhower ile onun Dışişleri Bakanı John Foster Dulles SSCB'yi kuşatma politikasını da yetersiz bularak "Komünizmi Geri Püskürtme", yani Sovyetler Birliği sınırları içine doğru girilerek Doğu Avrupa'yı kurtarmak amacına yöneldiler. Bunu gerçekleştirmek üzere de Avrupa, Ortadoğu ve Asya'da "Askeri Paktlar sistemi" uygulamasına girişildi. 1949 ile 1955 yılları arasında geliştirilen bu sistemle sosyalist blok çember içine alınmak istendi.

Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı blokları arasındaki iletişimin her bakımdan kesilmesi uluslararası ilişkilerde genelinde güvensizliği ve gerginliği son sınırına dek artırmış ve dünyayı iki kez (Berlin ablukası ve Küba krizinde) sıcak savaşın eşiğine getirmiştir. İşte Dünya Barış Hareketi bu tehlikeli gelişmelere bir tepki olarak doğmuştur. Örgütsel birliğini 1950 yılında Dünya Barış Konseyi adı altında gerçekleştiren Barış Hareketi, dünyanın üstüne çöken karamsarlık havasını dağıtmaya ve savaş kışkırtıcılığını etkisiz kılmaya çalışmıştır. Nitekim barış güçlerinin yoğun çabaları sonucunda -1962 Küba bunalımından sonra- Doğu ile Batı arasında bir diyalog başlamıştır. Bu olumlu gelişmenin nedenini 1960'lı yıllarda SSCB ile ABD arasında nükleer silah dengesinin gerçekleşmesine bağlayanlar vardır. "Dehşet Dengesi" de denilen nükleer güç dengesi ABD ile SSCB arasında olası bir nükleer savaşı önlemeyi ve savaşa varabilecek çatışmaları denetlemeyi zorunlu kılmıştı. Başka bir deyişle, nükleer bir savaşın yenen ve yenileni olmayacağı, iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğu anlaşılmıştı.

Ancak, Soğuk Savaş döneminin sona erdirilerek uluslararası ilişkilerde *Yumuşama* sürecine girilmesi, her şeyden önce, halk yığınlarının siyasal yönetimler üzerinde ağır-

lıklarını duyurmalarından ve kendi ülkelerindeki yönetimleri Soğuk Savaş'tan barış ve "*Detant*" düzenine geçişe zorlamalarından kaynaklanmıştır. Bu bakımdan dünya barış güçlerinin gelişimindeki en önemli dönüm noktası, 1975 yılında Helsinki'de 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde katıldıkları Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve onun sonucunda imzalanan *Helsinki Nihai Senedi*'dir.

Helsinki Nihai Senedi, Soğuk Savaş döneminin mirasını tasfiye ederek, birbirinden farklı sosyo-politik sistemlerle yönetilen ülkeler arasında barışçı ilişkiler sürecini başlatmış, daha önemlisi, yeni bir "İnsan Hakkı" kavramını tescil ettirmeyi başarmıştır. Bu hakkın adı *Ulusların Barış İçinde Bir Arada Yaşama Hakkı*'dır. Pozitif hukuka Helsinki Sonuç Belgesi'yle geçen bu kavramla insanlık, Fransız ve Amerikan devrimlerinin ve daha yakın tarihteki İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ürünü olan bireysel haklara toplumsal bir hak eklemiş oluyordu. Bu, insanlık tarihinde büyük bir aşamadır.

Aslında, Helsinki Nihai Senedi'nde ifadesini bulan ilkelerin çoğu BM Antlaşması'nda da vardır. Ancak, Helsinki'de temeli atılan düzenin özelliği barış kavramına yeni boyutlar getirmesi, yumuşama ile barış ve barış ile silahsızlanma arasındaki bağları açık seçik ortaya koymasıdır. Helsinki Konferansı'na gelinceye değin dünyada barış, savaşın var olmadığı durum olarak anlaşılmıştır. Oysa yalnız açık şiddetin yani savaşın olmadığı bir ortam eksik bir barıştı, olumsuz bir barıştır. Gerçek, olumlu barış adaletin, eşitliğin var olduğu ve kuvvet kullanma olasılığının en aza indirildiği, güvenliğin inandırıcı olduğu bir ortamdır. Böyle bir ortamda sadece şiddete, kaba kuvvete değil, *baskı ve sömürü*'ye de yer yoktur.

Siyasal tarihte bir kilometre taşı değerini taşıyan Helsinki Sonuç Belgesi'nin hedef tuttuğu ve Dünya Barış Hareketi'nin benimsediği *adil, kalıcı* ve *gerçekçi barış*'ın ana öğeleri şöyle özetlenebilir:

Barış düzeni yumuşama (detant) sürecine girişle başlayacaktır. Yumuşama dünyada iki ayrı sosyo-politik sistemin varlığı gerçeğinden hareket etmektedir. Ancak yumuşama bu iki sistem arasındaki ideolojik karşıtlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir süreç değildir. Belki de tam tersine, yumuşamanın gerekçesi bu karşıtlığa dayanmaktadır. Sistemler arasındaki ideolojik karşıtlık yumuşama sürecine ters düşmez. Gerçekçi olan tutum bu karşıtlığın silahlı çatışmaya dönüşmeksizin ve belirli kurallara uyularak ideolojik savaşım ve yarışma biçiminde sürdürülmesidir. İnsanların gönüllerini ve desteğini kazanmaya yönelik bir yarışma, kuvvete başvurmadıkça, barışa zarar vermez, hatta böyle bir yarışmanın taraflar üzerinde "uygarlaştırıcı" şiddete başvurmadan başka sistemle yönetilen ülkeleri bombalamadan halklara beğendirme yollarını arar.

Yumuşamanın, dolayısıyla barışın sürekli olmasının vazgeçilmez koşulu ise siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile derinleştirilip pekiştirilmesidir. Yumuşamanın geri dönülmez noktaya varması başka yöntemlerle sağlanamaz. Yumuşamayı askeri bloklar

arasında bir anlaşma düzeyine indirgemek, askeri güçler dengesine dayandırmak da mümkün değildir. "Barışı korumak için savaşa hazır olmak" düşüncesi silah teknolojisindeki hızlı gelişmeler karşısında iflas etmiştir. *Eğer savaşa hazırlanarak barışı korumak mümkün olsaydı, barış bugün her zamankinden daha çok güvence altında sayılabilirdi. Çünkü günümüzde bir milyon Hiroşima bombası gücünde nükleer silah yeryüzünde depolanmış bulunmaktadır.*

Helsinki Konferansı'nın başlattığı yumuşama süreci -özellikle Avrupa'da- ferahlatıcı etkilerini göstererek Doğu ve Batı blokları arasında iktisadi, ticari, kültürel vb. alanlardaki ilişkilerin canlanıp gelişmesini büyük ölçüde sağladıysa da, barışın en büyük düşmanı olan askersel-sanayi komplekslerin sürekli sabotajlarına uzun süre dayanamadı. 1977'de Belgrad'da, iki yıl sonra da Madrid'te toplanan "Helsinki Sonuçlarını İzleme" konferansları, ABD çevresinde kümelenmiş kimi devletlerin insan hakları konusunu ileri sürüp silahsızlanma sorununu göz ardı etmekte direnmeleri yüzünden somut bir sonuca varılamadan dağıldı. Böylece 1979 yılı sonlarında barış güçleri için olumsuz bir dönüm noktasına varıldı. NATO Bakanlar Konseyi Avrupa'da 572 Amerikan füzesi daha yerleştirilmesini kabul ederken, Afganistan olayları da ABD Başkanı Carter'a "yumuşama ölmüştür" dedirtecek kadar büyük bir gerginlik döneminin habercisi oldu.

Nevar ki, barış güçleri Soğuk Savaş sonrasındaki kazanımlarına sıkı sıkıya sarılmasını bildiler ve 1982 yılından başlayarak Dünya Barış Hareketi yeniden yükselti ve büyük ilerlemeler kaydetti. Günümüzde ise barış güçleri en ciddi sınavla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu, ABD Başkanı Reagan'ın savaşı uzaya sıçratma girişimine karşı halkların dayanışmasını sağlamaktır. Barış güçlerinin bu sınavı da dünya halklarının barışçı özlemleri doğrultusunda başarıya ulaştıracaklarına inanıyorum."

Günümüzde askeri güçlerin eriştiği boyuta göre barış güçlerinin durumu nedir?

"Günümüzde askeri güçler bir ahtapot gibi dünyamızı sarmıştır. Askeri teknolojinin doymak bilmez gelişmesi her yıl 600 milyar dolar tutarında paranın askeri harcamalara ayrılmasına yol açmaktadır. Askersel-sanayi kompleksler denilen silah tekelleri ülkelerin iktisadi ve siyasal yaşamında büyük etkinliğe sahiptir. Nitekim bu söyleşiyi yaptığımız sırada Libya'ya karşı girişilen Amerikan saldırısı, savaş güçlerinin korkunç yüzünü ve insanlığın geleceğiyle nasıl pervasızca oynadıklarını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu ürkütücü askeri mekanizmaya karşı barış güçlerinin en etkin savunma aracı barıştan yana olan geniş halk yığınlarıdır, kamuoyu bilincidir. Aslında kamuoyunun gücü en gelişmiş silahtan daha büyüktür. Nitekim 1978'de nötron bombası yapımına, 1979'dan sonra Avrupa'ya Pershing ve Cruise füzelerinin yerleştirilmesi kararına ve günümüzde Yıldız Savaşları adı verilen tasarıma karşı Avrupa ve dünya kamuoyunun tepkisi askeri güçleri geriletmeyi başarmıştır."

Kitlelere günümüzde barış sorununun yakıcılığı nasıl anlatılabilir?

"Kuşku yok ki barış sorunun güncelliğini, yakıcılığını geniş kitlelere anlatmak yaşamsal

bir önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın 1982'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Silahsızlanma Özel Oturumu'nu açarken söylediği gibi, "Bugün artık Kıyamet kutsal kitapların konusu olmaktan çıkmış, çok gerçek bir olasılık haline gelmiştir. İnsanlık, tarihinin hiçbir anında böylesine bir bıçak sırtında kalmamıştır. Genel sekreterin bu uyarısının gelişmiş ülkelerin halklarında gerekli yankıyı uyandırdığını söylemek mümkündür. Gerek Avrupa gerek Amerika'da barış hareketinin son yıllarda olağanüstü yükselişi, nükleer silahları protesto için yapılan gösteriler ve ABD Başkanı Reagan'ın sınırlı bir nükleer savaşın göze alınabilirliği ve kazanılabileceği yolundaki planının Avrupa kamuoyunda yarattığı şiddetli tepki, Federal Almanya'da sosyal demokratların *detant*'ı ısrarla savunmaları ve nihayet İngiltere'de iktidara aday olan İngiliz İşçi Partisi'nin tek yanlı nükleer silahsızlanmayı programına alması, gelişmiş ülkelerde kitlelerin barış sorununun bilincine vardıklarının somut işaretleridir. Ne ki, aynı iyimserlik emperyalizme bağımlı az gelişmiş ülkelerin halkları için geçerli sayılamaz. Oralarda barış hareketini yığınlara mal etmek görevi daha çok aydınlara ve onların öncülüğündeki barış örgütlerine, demokratik kuruluşlara düşmektedir. Bu görev ne denli onur vericiyse, o denli de inanç ister, özveri ve yüreklilik ister."

Türkiye'deki barış güçlerinin durumunun kısa bir tarihçesini verebilir misiniz?

"Ülkemizde barış hareketinin ilk örgütlenmesi 1950 yılında Barış Severler Cemiyeti'nin kuruluşunda görülmüştür. Büyük Millet Meclisi'nin onayı alınmaksızın Kore Savaşı'na askeri birlik gönderilmesi kararına karşı çıkan Barış Severler Cemiyeti zamanın hükümetince hemen kapatılmış ve kurucuları hapis cezasına çarptırılmıştır. İktidara yeni geçmiş olan Demokrat Parti'nin barış güçlerine karşı bu sert tepkisi İnönü zamanında Truman Doktrini'nin kabulü ile başlatılan Amerika'ya bağımlı dış politikanın bir uzantısından başka bir şey değildir. Menderes Hükümeti o sıralarda NATO Paktı'na girebilmek için batılı devletlerin kapısını çalıyor ama geri çevriliyordu. Kore Savaşı'na katıldıktan sonradır ki Türkiye ABD desteği ile 1952'de NATO üyeliğine kabul edildi. Aradan bir çeyrek yüzyıl geçtikten sonra 1976 yılında Türkiye'de barış hareketi yeni bir örgütlenme olanağına kavuştu. Barış Severler Cemiyeti olumsuz bir olay sonrasında yani Kore Savaşı dolayısıyla başlamıştı. Bu kez ise olumlu bir gelişme sonucu barış hareketi örgütlenme aşamasına geliyordu. Bu olumlu gelişme Helsinki Konferansı'ydı. Ve onun Türk aydınlarına yansımasıydı. Ancak hemen şunu eklemek gerekiyor ki, barış hareketi yalnız barış örgütlerinin işi değildir. Barış güçleri denildiğinde, bir ülkede barış ve demokrasiden yana olan tüm kişi ve kuruluşlar ve giderek tüm emekçi yığınları bu tanımın içine girer. Zaten bu yüzdendir ki barış için verilen savaşım, demokrasi için verilen savaşımdan ayrılamaz."

Hiroşima'nın Öğrettikleri
Ağustos 1986

İnsanlığın 6 Ağustos 1945 günü yaşadığı korkunç olay üzerine bugüne değin ciltler dolusu kitap, makale, şiir yazıldı. HİROŞİMA ve NAGAZAKİ adalarında yaşayan halkın 41 yıl önce uğratıldığı felaket bütün yönleriyle incelendi, dünya kamuoyunun bilgisine sunuldu. Belki bu konuda söylenecek, yazılacak yeni bir şey kalmadı ama yine de her yılın Ağustos ayında, Japonya'nın 400.000 HİBAKŞA'sıyla[37] birlikte dünyanın her yanındaki barışçılar, insanlığın aydınlık geleceğine, evrensel barışa inanan ve bu yolda uğraş verenler, Hiroşima olayına ilişkin bilgilerini tazelemek, anılarını canlı tutmak gereğini duymaktadırlar. Çünkü, öncesi ve sonrasıyla, Hiroşima'nın öğrettikleri günümüzde de geçerlidir ve yaşamsal önem taşımaktadır.

Öyleyse, o günleri bir kez daha anımsayalım:

Genellikle kabul edilir ki, Japonya'nın üzerinde ilk atom bombasının patlatılması İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu çabuklaştırmak amacına yönelikti. Avrupa'da savaş 8 Mayıs 1945'te Nazi Almanyası'nın kayıtsız, şartsız teslim olmasıyla bitmiş, San Fransisco'da 46 ülkenin katıldığı Birleşmiş Milletler Konferansı toplanmış, konferans devam ederken Üç Büyükler denilen SSCB, ABD ve İngiltere'nin başkanları arasında savaş sonrasının başlıca sorunlarını çözmek ve Avrupa'nın yazgısını belirlemek üzere Postsdam'da bir konferans toplanması kararlaştırılmıştı. Ancak Uzakdoğu'da Japonya militarizmi hâlâ direniyordu. Gerçi Japonya'nın son direnişleri dė kırılmak üzere idi ve teslim olmaya hazırlandığını ABD yöneticileri biliyorlardı. Ne ki, o sırada Amerika'da bile pek az kişinin bildiği başka bir durum vardı: Manhattan Projesi adı verilen, nükleer bomba yapımı çalışmaları son aşamasına gelmiş, Avrupa'da savaş bittiği halde bombanın son deneyleri yapılarak başarılı sonuç alınmıştı. ABD'ye iki milyar dolara mal olan bu başarının ürünü mutlaka alınmalıydı. O sırada Roosevelt'in beklenmedik ölümüyle boşalan ABD Başkanlığı'na yeni seçimlere kadar yardımcısı Harry S.Truman geçmişti. Başkan yardımcılığı görevinde iken Truman nükleer silah yapımı tartışmalarına katıl-

[37] HİBAKŞA, Hiroşima ve Nagasaki bombardımanında sağ kalanlara verilen Japonca addır.

mamış, gizliliği çok sıkı korunan Manhattan Projesi çalışmalarından habersiz kalmıştı. Tüm dünyanın büyük bir lider olarak tanıdığı Roosevelt'in gölgesi altında başkanlık makamına oturmak Truman için talihsizlikti. Başkan olur olmaz askeri danışmanları kendisine atom bombası projesini kısaca anlattılar.

Öğrendiklerinden çok etkilenen Truman, danışmanlarının büyük çoğunluğunun görüşüne uyarak: "Atom bombası yapılabilirse kullanılmalıdır" kararına vardı. Yeni silahla savaşın süresinin kısalacağına ve Amerikan ordusundaki can kayıplarının azalacağına inanmıştı. Sonradan yayımladığı anılarında Truman, Manhattan Projesi'nde çalışan bilim adamlarının atom bombasının uzun süreli radyasyon etkilerini kendisine açıklamadıklarını yazmıştır. Ne var ki, Hiroşima'nın bombalanması haberleri kendisine ulaştığı zaman Truman, "Bu, tarihin en büyük olayıdır" diye böbürlenecektir.

Gerçekten de "Hiroşima Cehennemi" tarihin en büyük olayı idi ama bu olay Japonya'yı dize getirerek savaşın sonunu çabuklaştırma amacının çok ötesinde bir anlam taşıyordu: 6 Ağustos 1945 sabahı saat 8.15'te dünya Atom Çağı'na girmişti. Gerçi Hiroşima katliamının o gün için kamuoyuna en çarpıcı gelen yanı, tek bir uçaktan atılan tek bir bombanın bir anda yaptığı tahribatın, aylardır Japonya kentlerine saldıran yüzlerce uçaktan atılan binlerce bombanın neden olduğu yıkıma eşit bulunmasıydı. Sadece iki tane atom bombası, 140 bini Hiroşima'da, 60-70 bini de Nagasaki'de olmak üzere 200 bin kişiyi anında öldürmüştü. Ölümden kurtulanları bekleyen akıbet ise henüz bilinmiyordu. Atom bombardımanının yalnız ölümden kurtulanları değil, ana karnındaki bebekleri bile etkilediği sonradan anlaşılacaktı.

Bu ürkütücü tabloya karşın Hiroşima olayının asıl anlamı, bilim ve teknolojide bir devrimin, bir sıçramanın gerçekleştiği ve nükleer enerjinin insanoğluna yepyeni ufuklar açtığı idi. Ne var ki bu teknolojik devrimin sağladığı olanaklar yeni ve yaşamsal tehlikeleri de beraberinde getiriyor, nükleer enerji silah sanayiinde boyut ve sonuçları kestirilemeyecek nitel değişikliklere yol açıyordu. Kısa zamanda insanlık, eskiden yalnız cephedeki orduları etkileyen, son dünya savaşında askeri tesislerin çevresindeki sivil halkı da kapsamına alan savaş afetinin, atom devrimiyle birlikte, tüm insanlığı yok olmaya mahkum edecek bir "Kıyamet günü"nün eşiğine getirdiğinin bilincine varacaktı. Teknolojik ilerleme durdurulamayacağına göre, nükleer savaş tehlikesini önlemenin yollarını arayıp bulmak zorunlu oluyordu.

Nitekim Hiroşima'yı izleyen yıllarda nükleer enerjinin kullanımının yoğun biçimde silahlanmaya yöneldiği görülüyor. Doğu ile Batı blokları arasındaki sorunların karşılıklı görüşmeler yoluyla çözümlenmesi yöntemi yerini nükleer silah gücüne dayalı bir çatışma ortamına bırakıyor, giderek dünya barışı bloklar arasında -her an bozulabilecek bir "dehşet dengesi"ne dayandırılıyordu: Soğuk Savaşın hüküm sürdüğü bu dönemde patlak veren Küba bunalımı, ülkeleri Üçüncü Dünya Savaşı'nın eşiğine getirince, tehlikenin büyüklüğünü duyumsayan halk yığınları, yönetimleri "barış içinde bir arada

yaşama" ilkesini kabule zorluyor; bunun sonucunda uluslararası ilişkilerde yumuşama ve ekonomik işbirliği sürecini başlatan Helsinki Nihai Senedi imzalanıyordu.

Ne var ki, bir yandan ortak güvenlik ve barış doğrultusunda çabalar harcanırken, öte yandan da emperyalist odaklar, silah kartelleri, askeri sanayi kompleksleri boş durmuyor, her yıl daha karmaşık, daha öldürücü silahlar imal edilerek yeryüzü bir milyon Hiroşima bombası gücündeki füzelerle donatılıyor, bunlarla da yetinilmeyerek, son yıllarda "Savunma Stratejisi Girişimi (SDİ) ya da bilinen adıyla Yıldız Savaşları" programı gündeme getirilerek, yeni ve baş döndürücü bir silahlanma yarışı başlatılmak isteniyordu.

Neydi bu Yıldız Savaşları? ABD Başkanı Reagan'ın 1983 Kasımı'nda açıkladığına göre, Amerikan uç teknolojisinin olanaklarıyla, ABD'ye yönelebilecek nükleer bir saldırıyı uzayda önleyip atılan füzeleri zararsız kılmak, başka bir deyişle, ABD'nin üstünü füzelere geçit vermeyen bir çeşit ağ ile örtmek mümkündü. Reagan yönetiminin "teknolojik ilerlemenin son başyapıtı" olarak değerlendirdiği bu sistemin gölgesinde Amerikan halkı tam bir güvenliğe kavuşacaktı. Gerçi söz konusu projenin maliyeti biraz yüksekti, bir trilyon dolar harcama yapmak gerekecekti, ama ülkenin güvenliği için neler göze alınmazdı ki! Bu arada Reagan yönetiminin kamuoyundan özenle gizlemeye çalıştığı husus, SDİ projesinin aslında savunma değil saldırı amacına yönelik olduğu idi. Çünkü proje gerçekleşirse ABD balistik füzelere karşı tam bir koruma altına alınacağından, dilediği anda karşı tarafa ilk darbeyi indirmek için eli kolu serbest kalacaktı. Reagan yönetiminin böyle bir fırsat ele geçirirse kaçırmayacağına dair bahse girilebilirdi. Ne ki, karşı tarafın da bunu hesaba katarak şimdiden önlem alması, dolayısıyla dünyada gerginliğin artması ve silahlanma yarışının hızlanması kaçınılmaz olacaktı.

Yoğun bir propaganda eşliğinde kamuoyuna sunulan sihirli silahın yapılabilirliği ve etkinliği konusunda Amerikan ve Avrupalı uzmanlarca ciddi kuşkular dile getirilmeye başlanınca, Reagan yönetiminin Yıldız Savaşları projesinin ticari ve bilimsel yararlarını ABD halkına anlatmaya ağırlık verdiği gözlenmektedir. Ancak bu tutum değişikliğinin pek etkili olmadığı ve Amerikan halkının Reagan girişiminin altında güçlü silah yapımcılarının çıkarlarının yattığının ayrımına vardığı söylenebilir. Bu durumda dünya barış güçlerine düşen ödev de Doğu ve Batı blokları arasında gerginliği artıracak, silahlanmayı tırmandıracak her türlü girişime karşı kararlılıkla karşı koymaktır.

41 yıl önce Hiroşima ve Nagasaki'de ölenlerin anısına adanan bu yazıyı HİBAKAŞA'ların çağrısıyla noktalayalım:

"İnsanlar nükleer silahlarla bir arada yaşamamalıdır. Şimdi nükleer silahların yasaklanması, yapılmış olanların da yok edilmesi zamanıdır. Hep birlikte nükleer silahların yapımını, kullanımını, denenmesini, geliştirilmesini ve yeryüzüne yerleştirilmesini önleyelim."

HİBAKAŞA'ların çağrısına, çok geç olmadan, kulak verilmelidir.

Uluslararası Barış Yılı
Kasım 1986

Uluslararası Barış Yılı sona ererken bu yılın DÜNYA BARIŞ KONSEYİ'nin (DBK) 36. kuruluş yıldönümü olduğunu anımsamak ve kimi çevrelerce kamuoyuna yanlış tanıtılmak istenen bu hükümetler dışı örgütün dünya barışına yaptığı hizmetleri bir kez daha değerlendirmek tüm barışseverler için bir ödevdir. Gerçekten de, insanlığı üçüncü bir genel savaşın eşiğine getiren bloklar arası siyasal bunalımlar eğer aşılabilmiş, Soğuk Savaş dönemini sona erdirerek uluslararası ilişkilerde yumuşama dönemini başlatan Helsinki Konferansı toplanabilmiş, kitlesel kırım araçlarının yasaklanması yolunda somut adımlar atılabilmiş, ulusların ortak özlemi olan adil ve kalıcı bir barış düzeni doğrultusunda etkili bir kamuoyu oluşturulabilmiş ise, bütün bu kazanımlarda Dünya Barış Konseyi'nin önemli bir payı bulunduğu kuşkusuzdur. Bu olumlu gelişmeler yüzünden çıkarları bozulan savaş kışkırtıcısı çevrelerin, askersel sanayi komplekslerinin şimşeklerini üzerine çekmek ise her barış örgütü gibi DBK'nın da kaderidir.

Bugün 140 ülkeye yaygın en güçlü barış örgütü olan DBK, Soğuk Savaşın azgın günlerinde bir avuç aydının girişimiyle kuruldu. İnsanlığın 50 milyon evladını yitirmesine, Avrupa'nın baştan aşağı harabeye dönmesine neden olan İkinci Dünya Savaşı'ndan gerekli dersin alınmadığını ve büyük devletlerin yeni ve daha korkunç bir çatışmaya yöneldiğini gören çeşitli ülkelerin aydınları, ilk kez 1948 yılında Polonya'nın savaşta yerle bir olmuş Wroclaw kentinde bir araya geldiler. "Dünya Entelektüeller Kongresi" diye anılan toplantıda dünya kamuoyuna bir "Barış Çağrısı"nda bulunuldu ve bu çağrı yankılanarak 1949 Nisanı'nda Paris ve Prag'da aynı zamanda yapılan iki toplantı ile "Barışı Savunanlar Kongresi"ne dönüştü. Bir yıl sonra, 1950 Kasım ayında Varşova'da "Dünya Barış Konseyi" adı altında, dünya barış hareketinin uluslararası örgütü resmen kuruldu. Konseyin ilk başkanlığına seçilen ünlü Fransız bilgini Frédéric Joliot-Curie Konsey çalışmalarını şu sözlerle açmıştı: "Barış bir kişinin ya da bir ülkenin değil, tüm halkların işidir."

Kuruluşunda ve gelişmesinde dünyanın her yanından yüzlerce seçkin kişinin emeği geçmiş bulunan DBK'nın yönetiminde, F.Joliot-Curie'nin yanında Albert Einstein,

Salvador Allende, Pablo Neruda, İngiliz bilgini J.D.Bernal, Meksika eski başkanı Cardenes, Amerikalı karaderili şarkıcı Paul Robeson, Pablo Picasso, Nâzım Hikmet gibi insanlığın yüz akı olan kişiler görev almıştır. Bugün de DBK'nın üyeleri arasında belli başlı demokratik kitle örgütleri temsilcileri, devlet adamları ve dünyaca ünlü bilim, kültür, eğitim adamları vardır. Sendikalar, kadın, gençlik kuruluşları, din adamları, doktorlar, avukatlar, gazeteciler gibi ulusal ve uluslararası düzeydeki meslek örgütleri DBK'da temsil edilmektedir. Böylece DBK, milyonlarca insanın düşünce inançlarını yansıtan en geniş siyasal yelpazenin evrensel ilkesi çevresinde toplanmış örgütsel birliği niteliğini kazanmıştır.

Dünya Barış Konseyi'nin tüzüğünde kuruluşun bağlı olduğu ilkeler şöyle sıralanmıştır:

Kitle kırım araçlarının yasaklanması ve silahlanma yarışının durdurulması;

Yabancı askeri üslerin kaldırılması ve karşılıklı denetime dayalı genel silahsızlanma;

Sömürgeciliğin ve ırk ayrımının her çeşidinin tasfiyesi;

Halkların egemenlik, bağımsızlık haklarına tam saygı;

Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama;

Siyasal sistemleri farklı ülkelerin barış içinde bir arada yaşamaları;

Uluslararası anlaşmazlıkların kuvvet kullanma yerine görüşmeler yoluyla çözümlenmesi.

Görüldüğü gibi, bu ilkeler Birleşmiş Milletler Yasası'nın amaç maddesiyle tam bir benzerlik ve uyum halindedir. Bu nedenle DBK Birleşmiş Milletler'le yakın işbirliğini gözetmektedir. BM'de hükümetler dışı kuruluş statüsüne sahip bulunan DBK, 1971 yılından beri BM Genel Kurulu'nun iki komisyonunun -Özel Siyasi Komite ile Dördüncü komite'nin- her yıl açılış oturumuna katılıp konuşma hakkını kazanmıştır. Ayrıca, 1978 ve 1982 yıllarında BM'de yapılan Silahsızlanma Özel Oturumları'nda BM üyesi devletler dışında söz hakkı verilen tek kuruluş DBK olmuştur. Öte yandan BM Genel Sekreteri de DBK'nın önemli toplantılarını ya temsilci göndermek ya da mesaj yollamak suretiyle desteklemektedir.

Son olarak, DBK'nın parasal kaynaklarından kısaca söz etmek istiyorum, çünkü ABD yönetiminin gizli servisleri öteden beri DBK'nın Sovyetler Birliği'nce finanse edilen bir "cephe örgütü" olduğu yolunda sürekli propaganda yaparak barış hareketinin üzerinde kuşkular uyandırmaya çalışmaktadırlar. Türkiye gibi dış politikası ABD'ye bağımlı ülkelerde bu propagandaya yalnız emperyalizmin yerli işbirlikçilerinin değil, resmi makamların bile alet edildiği görülmektedir. Dolar gücüyle hükümet darbeleri düzenlemeye alışmış ABD emperyalizminin dünyada gittikçe yükselen barış hareketini her çareye başvurarak zayıflatmak, gözden düşürmek istemesi doğal karşılanabilir. Ne var ki, gerçekleri öğrenmek de kamuoyumuzun hakkıdır.

Dünya Barış Konseyi'nin bütçesi ulusal barış komitelerinin ödentilerinden, "Dünya Barış Fonu"na yapılan bağışlardan ve özel gösteriler, etkinlikler vesilesiyle toplanan paralardan oluşmaktadır. Konsey Başkanlık Divanı ile Sekretarya'sının çeşitli ülkelerde yaptığı çalışma toplantılarının giderleri genellikle ev sahibi ülkenin yönetimi ya da barış örgütü tarafından karşılanmaktadır. DBK'da temsil edilen tüm kurum ve kuruluşlar, ulusal örgütler her yıl Konsey Fonu'na belirli bir aidat öderler. Bundan başka, DBK'nın her üyesi, kişisel olarak ya da kendi ulusal komitesi aracılığıyla, Konsey'e mali katkıda bulunur. Nitekim, DBK Başkanlık Divanı üyesi olmamdan ötürü adıma gönderilen 18 Eylül 1986 gün ve CN 23/86 sayılı bir genelgede, DBK'nın genel merkezinin bulunduğu Finlandiya devletine 1 Ocak 1987'den başlayarak vergi ödemek zorunluluğu ile karşılaşıldığı, bu durumun Konsey'in zaten sıkışık olan parasal sorunlarını büsbütün artırdığı bildirilerek, Konsey başkan yardımcılarının 75'er, başkanlık divanı üyelerinin 50'şer ve Konsey'e kayıtlı tüm üyelerin de 10'ar dolar tutarında bağışı 1 Aralık 1986 tarihine değin saymanlığa göndermesi istenmektedir.

Dünya barışının insanlık için yaşamsal önem taşıyan bir yol kavşağına ulaştığı şu sırada, Dünya Barış Konseyi'nin evrensel barış uğrundaki üstün çabalarının başarılı olmasını diliyoruz.

BİLİM VE SANAT
Mahmut Dikerdem

Savaş da Yargılanır
1985

(Bu yazı barış için onurlu bir uğraş veren oğlum Mehmet Ali Dikerdem'e armağan edilmiştir)

İçinde bulunduğumuz yılın ilk günlerinde Londra'da benzerine sık rastlanmayan nitelikte bir davanın duruşması yapıldı. Dünya barışını koruma yolunda harcanan yoğun çabaları göz ardı etmekte yönetimden geri kalmayan basınımız ne bu mahkemeden ne de dört gün süren duruşma boyunca incelenen konulardan söz etmek gereğini duymadı. Oysa uluslararası hukuk literatürüne "Londra Mahkemesi" adıyla mal olan mahkemenin çalışmaları tüm dünya halklarını ve belki de en başta ülkemiz kamuoyunu yakından ilgilendiriyordu.

3-6 Ocak 1985 günlerinde, İrlanda'nın eski dışişleri bakanlarından ve 1974 Nobel Barış Ödülü ile 1977 Lenin Barış Ödülünün sahibi Sean Mc Bride'ın başkanlığında toplanan ve üç hukukçu ile iki bilim adamından oluşan uluslararası mahkemenin önüne getirilen davanın konusu "Nükleer savaşın ve NATO ile Varşova Paktlarının savaş stratejilerinin uluslararası hukuk kurallarını ihlal edip etmediği" idi. Londra Mahkemesinin kurulması girişimi "Nükleer Silahsızlanma için Kampanya" (CND) tarafından üstlenilmiş, çok sayıda barış örgütünce de desteklenmişti. Mahkeme 10 Batılı ülkeden 37 uzmanın ifadelerini dinleyerek, nükleer bir savaşın tıp ve çevre sağlığı bakımından etkileri, nükleer silahların türleri ve nükleer savaşın moral ve yasal sonuçları üzerinde

bilgi topladı. Çağrılan tanıklardan Sovyet Profesörü Tahir Tahirof'a İngiltere Hükümetince giriş vizesi verilmediğinden ifadesi alınamadı. Her tanığa yazılı ya da sözlü ifadesinden sonra mahkeme heyetince sorular yöneltildi. Duruşmanın görüntüleri banda alındığı gibi tanık ifadelerinin tümünün kitap halinde yayınlanması kararlaştırıldı.

Londra Mahkemesini geçmişteki benzerlerinden ayıran bir özelliği hemen göze çarpmaktadır: Bu mahkeme İkinci Dünya Savaşından sonra Nazi savaş suçlularını yargılamak üzere kurulan Nürnberg Mahkemesi ile Vietnam Savaşı'nı yargılayan Russel Mahkemesi gibi "işlenmiş suçları" değil, "işlenmekte olan" suçları ele almakta, bundan ötürü de suç faili olarak kişi ya da devletler yerine nükleer savaşı ve nükleer silah yapımını sanık sandalyesine oturtmaktadır. Bunun nedeni ise açıktır: Nükleer saldırı suçunun işlenmesi durumunda ortada yargılanacak suçlu bulunmayacaktır, çünkü nükleer bir savaşın "ertesi günü" yoktur.

Burada bir soru akla takılabilir: Savaşı yargılamak için bir mahkeme kurulması, ne denli iyi niyetli olsa da, devletlerin yönetimine egemen olan siyasal ve askersel amaçla, çıkarlar karşısında sonuçsuz kalmaya mahkum "safça bir girişim" olmaktan öteye geçebilir mi? Nitekim, 1907'de imzalanan Lahey Sözleşmesi'nin açık hükümlerine ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün nükleer silah kullanımını insanlığa karşı işlenecek suç sayan kararına karşın, kitlesel kırım araçlarının yapımına hızla devam edildiğine göre, uluslararası hukuk kurallarının silahlanmayı önleme konusunda etkisizliği, çaresizliği belli olmamış mıdır?

Bu soru uluslararası hukuk kurallarının yaptırım gücü sorunun gündeme getirmektedir. Sorun 350 yıl önce uluslararası hukukun temellerini atan Hugo Grotius'dan beri çok tartışılmıştır. Ancak ortada bir gerçek vardır ki o da, çağdaş devletler hukukunun kısa bir geçmişe dayanmasına karşın günümüzde Hükümetlerin karşılıklı ilişkilerinde, hatta kendi yurttaşlarıyla olan ilişkilerinde hukuka bağlı kalmak zorunluluğunu gitgide daha çok duymakta olduklarıdır. Örneğin, İnsan Hakları sorunu İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmış olmakla birlikte, bugün yönetimlerin -isteyerek ya da istemeyerek- dikkate almak zorunda bulundukları bir konu haline gelmiştir. Kuşkusuz insan haklarından en çok söz edilen Avrupa Konseyi ülkelerinde bu hakların ihlali sık sık görülmektedir, ama yine de Hükümetler İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına uymak zorunluluğunu duymaktadırlar. Hem de mahkemenin herhangi bir yaptırım gücü olmadığı halde.

Uluslararası mahkemelerin etkinliği konusunda başka bir örneği de geçenlerde Nikaragua Hükümeti'nin ABD aleyhine Uluslararası Adalet Divanı'nda açmış olduğu davada görebiliriz. Nikaragua tarafından haksız saldırıda bulunmakla suçlanan ABD yönetimi Adalet Divanı'ndan çıkacak karara uymayı büyük bir olasılıkla kabul edecektir. Çünkü karar olumsuz olsa bile ona uymadığı takdirde dünya kamuoyu karşısında suçlu durumuna düşecektir. Bu örnek de uluslararası yargının manevi gücünün kanıtıdır.

Görülüyor ki, aslında uluslararası hukuk kurallarının geçerliliği, yaptırım gücü büyük ölçüde kamuoyunun yönetimler üzerindeki etkinlik derecesine bağlıdır. Nasıl ki, bir zamanlar doğal bir düzen gibi görülen kölelik kurumu uluslararası bir yasa ile değil de insanlığın köleliği reddetme bilincine varmasıyla ortadan kalkmışsa, günümüzde de devletlerarasında imzalanan antlaşmaların, sözleşmelerin hiçbirinde açıkça "nükleer silahlara sahip olmak yasa dışıdır" diye bir hükme rastlanmasa da, dünya kamuoyu kitlesel kırım araçlarının insanlığın geleceği için oluşturduğu hayati tehlikenin bilincine varıp yönetimler üzerinde baskısını arttırdıkça devletler bu tür silahların yapımının hiçbir siyasal yarar ya da üstünlük sağlamayacağını anlamayacaklardır. Zaten dünyadaki silahsızlanma hareketinin başlıca işlevi de geniş halk yığınlarının savaş tehlikesini önleme yolundaki iradelerini kullanabilmelerinin koşullarını yaratmaktan ibarettir. Çünkü devletleri silahsızlanmaya zorlayacak güç kamuoyunun etkinliğiyle orantılıdır.

Londra Mahkemesi'nin hiç de küçümsenemeyecek başka bir işlevi de nükleer silahlanmanın sonuçlarına bütün yönleriyle ışık tutması, başka bir deyişle, olası bir nükleer savaşın anatomisini gözler önüne sermiş olmasıdır. Çağdaş teknolojinin diyalektik bir sıçrama ürünü olan ilk atom bombasının öyküsü anımsanacak olursa bunun önemi daha iyi anlaşılır: 6 Ağustos 1945'te Hiroşima adasının üstüne atılan atom bombasını yapanlar bu silahın neden olacağı radyasyon sorununu önceden bilmediklerini öne sürmüşlerdi. Atom bombasının babası sayılan Robert Oppenheimer silahın yapımında çalışan ekip arkadaşlarına atom bombasının konvansiyonel silahlardan "büyük bir gürültü çıkararak patlamak"tan başka farkı olmayacağını söylemişti. Bilerek ya da bilmeyerek yapılan bu yanlış değerlendirmeyi izleyen yıllarda gerek bilim adamları gerek dünya kamuoyu atom bombasının saçtığı ışınların korkunç etkilerine dehşet içinde tanık oldu. Gerçi artık olan olmuştur ve tarih yeniden yazılamaz. Ancak ilk atom bombasının yapımına karar verilirken bilgisizlik yüzünden yapılan yanlışı bugün yinelemenin mazereti de bulunmaz. Oysa, ilk atom bombasının yapımıyla sonuçlanan 1939 yılının "Manhattan Projesi" ile Başkan Reagan'ın 1983'te ortaya attığı "Yıldızlar Savaşı" projesi arasındaki benzerlik ürkütücüdür. Nitekim, Ronald Reagan'ın yıllarca danışmanlığını yapmış ve hidrojen bombasının bulucusu olan Edward Teller'a göre "Yıldızlar Savaşı önerisi dünya tarihinde tıpkı Manhattan Projesi gibi bir dönüm noktası oluşturacaktır." Ne var ki, günümüzün bilim adamları, askerler ve politikacılar Yıldızlar Savaşı diye adlandırılan, balistik füzelerin uzayda tahrip edilmesi önerisinin olası sonuçlarını, ne gibi felaketlere yol açabileceğini kestirememek mazeretinin arkasına saklanamazlar. Amerikalı gazeteci-yazar Peter Wyden'ın dediği gibi: "Hiroşima'dan önce kendi kendimizi yok edemezdik ama Hiroşima'dan beri bunun mümkün olduğunu biliyoruz." Çok geç olmadan, dünya kamuoyu Yıldızlar Savaşı projesinin olası sonuçları üzerinde aydınlatılmalıdır. Londra Mahkemesi'ni bu yolda atılmış bir adım, insanlığa karşı suç işlenmesini önlemeye yarayacak bir girişim olarak da selamlamak gerekir.

Barışa Giden Yolda Helsinki Belgesi
Eylül 1985

Bu yıl Dünya Barış Günü ile birlikte Helsinki Nihai Senedi adıyla siyasal tarihe geçen belgenin 10. Yıldönümünü kutluyoruz. Gerçi bu yıldönümü devletlerarası ilişkiler bakımından iyimserliğe olanak vermeyen bir ortamda kutlanıyor ama, Helsinki Belgesinin imzalanmasından bu yana uğradığı eleştiriler, hedef olduğu saptırma girişimleri göz önünde tutulunca, bugüne dek geçerliliğini korumuş olması yine de başarı sayılır. Bu başarıyı geniş halk yığınlarının 'Helsinki Ruhu'na sahip çıkmalarına borçlu olduğumuz kuşkusuzdur.

On yıl önce Helsinki'de kurulan barış, güvenlik ve işbirliği düzeni Avrupa ve dünya kamuoyunda büyük umutlar yaratmıştı. Nitekim ilk yıllarda Avrupa'da Doğu ve Batı ülkeleri arasındaki siyasal ilişkilerin olumlu yönde geliştiği gözlendi. Bunun yanında, Doğu ve Batı blokları arasındaki ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler de önemli gelişmeler kaydetti. Ancak bu dönem kısa sürdü. Nihai Senet hükümlerinin uygulamalarını gözden geçirmek üzere 1977 yılında Belgrad'da, 1979'da Cenevre'de, 1982'de Madrid'de dışişleri bakanları ya da temsilcileri düzeyinde toplanan "İzleme Konferansları" sonu gelmez tartışmalara sahne olarak dağılınca, Helsinki'de temeli atılan barış düzeni büyük ölçüde erozyona uğradı. Bunun nedeni, ABD'nin başını çektiği kimi devletlerin Helsinki Nihai Senedi'nde "üçüncü sepet" diye adlandırılan bölümdeki insan hak ve özgürlüklerine ilişkin hükümlerin başta SSCB olmak üzere sosyalist devletlerce ihlal edildiğini öne sürerek, bu konu çözüme kavuşmadan Belgenin tümüyle uygulamaya konulmasını reddetmeleri idi. Bu durum karşısında Helsinki Belgesi'nin gerçek niteliğini ve amaçlarını aydınlığa kavuşturmak, üzerinde yapılan yorumların doğruluk derecesini araştırmak gerekmektedir. Bu gereği yerine getirmenin yöntemi ise, anlaşmayı imzalamış devletlerin salt kendi çıkarları doğrultusundaki yorumlarına ve karşılıklı suçlamalarına itibar etmeksizin, söz konusu anlaşmaya can veren, ona evrensel barış yolunda bir kilometre taşı değerini kazandıran öğeleri nesnel biçimde ortaya koymaktır.

33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın devlet ya da Hükümet başkanlarının imza-

sını taşıyan Helsinki Nihai Senedi otuz yıl süren bir Soğuk Savaş döneminin mirasını tasfiye ederek, farklı sosyo-politik sistemlerle yönetilen ülkeler arasında barışçı ilişkiler kurulması sürecini başlatmış, başka bir deyişle, Helsinki'de geleceğin sistemler arası rekabet ve işbirliği kuralları saptanarak pozitif hukuka geçirilmiştir. Helsinki'de başlatılan barış sürecinin özünü "Yumuşama" (Detant) kavramı oluşturuyordu. Detant ulusların egemenliğine, bağımsızlığına, eşitliğine saygı, içişlerine karışmama ilkeleri üstüne kurulmuş bir genel uyumun uluslararası ilişkilere yansıtılması demekti. Detant Helsinki Belgesiyle kurulan güvenlik sistemi içinde devletler arasında ikili ve çok yanlı işbirliğini özendirerek Avrupa'da ve dünyada olumlu bir siyasi hava yaratacaktı.

Öte yandan ise yumuşama, dünyamızda iki ayrı siyasal ve sosyal sistemin varlığı gerçeğinden hareket etmekle birlikte, bu sistemler arasındaki ideolojik ayrımı ortadan kaldırma amacı taşımamakta idi. Böyle bir amaç gerçeklere sırt çevirmek olurdu. Helsinki'de benimsenen tutum, dünyada var olan koşullar içinde iki sistem arasındaki karşıtlığın silahlı çatışmaya dönüşmeksizin ideolojik mücadele ve yarışma biçiminde sürdürülmesini sağlamaktı. İnsanların gönüllerini ve desteğini kazanmaya yönelik bir yarışmanın barışa zarar vermeyeceği, kendine güvenen tarafın savunduğu düzeni zora, silaha başvurmaksızın haklara beğendirme çabalarının belki de "uygarlaştırıcı" bir etkisi olacağı öngörülmüştü. Özetle, iki karşıt sistemin varlığı detantı engellemiyor, tersine, onun gerekçesini oluşturuyordu.

Helsinki'de başlatılan yumuşama süreci Doğu ve Batı bloklarına birbirlerinin ekonomik ve siyasal sistemlerini değiştirmeye zorlamak, kendi dünya görüşünü ve yaşam biçimini karşı tarafa dayatmak hakkını tanımamıştı. Bunun böyle olması zorunluydu çünkü iki sistemin insan hakları, eşitlik, özgürlük gibi kavramlara verdikleri anlamlar değişikti: sistemlerden birinde bireyin topluma üstünlüğü kabul edilmiş, insan haklarına saygıda özel mülkiyet ve siyasal haklara öncelik tanınmıştı. Öteki sisteme göre ise özgürlük salt hukuksal değil, sosyo ekonomik içerikli bir kategori sayıldığından sosyal adaletten soyutlanamaz ve örneğin işsizlik özgürlüğü, kültürden yoksun kalma özgürlüğü kabul edilemezdi. İşte Helsinki Nihai Senedi bu iki ayrı düşünce sisteminin bir arada yaşamasının koşulunu "Detant" kuralına bağlı kalmakta bulmuştur. Eğer detanta inanılıyorsa, değişik sosyal sistemlere sahip devletler arasında insan hak ve özgürlükleri konusundaki zıtlaşmanın bir sınırı olmak gerekir. Bu sınır Dünya Barışı'dır. Helsinki'de bir araya gelen iki sistem temsilcileri bu gerçeği kabullenerek yumuşama sürecini başlatmaya karar vermişler ve insan hakları konusunu Nihai Senede bu şekilde geçirmişlerdir. "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansına katılan Devletler, insan kişiliğinin özgür ve tam gelişmesi için zorunlu bulunan siyasal, ekonomik, sosyal kültürel ve başka hak ve özgürlüklerin etkin biçimde kullanılmasını geliştirir ve desteklerler." Bu formül şu hükümle tamamlanmıştır: "Katılan Devletler, karşılıklı ilişkileri nasıl olursa olsun, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, tek başlarına ya da topluca

biçimde, bir başka katılan devletin ulusal yetkisi çerçevesine giren iç veya dışişlerine karışmaktan kaçınırlar."

Görülüyor ki, Helsinki'de temelleri atılan güvenlik ve işbirliği düzeniyle karşılıklı ilişkilerde başlatılan yumuşama sürecini iki sistem arasındaki temel hak ve özgürlükler konusunda öteden beri var olan görüş ayrılıklarının çözümüne değin askıya almak, işlerlikten alıkoymak iyi niyetle bağdaşamaz. Helsinki Belgesinin uluslararası denetim altında tam ve genel silahsızlanmaya yönelmeyi öngören hükümleri göz ardı edilerek silah yarışı tırmandırılır ve savaşı uzaya sıçratma girişimleri somutlaşırken, dünya kamuoyunun dikkatini başka noktalar üzerinde odaklaştırmaya kalkışmak aslında belirli bir amacı örtme, gizleme çabasının göstergesidir. Güdülen amaç, sürekli barışın vazgeçilmez koşulu olan "silahsızlanma"yı savsaklamak, giderek tersine çevirmektir.

Gerçekten de, Helsinki Sonuç Belgesi üzerinde açılan tartışmaların, yapılan yorumların yarattığı en büyük tehlike genel silahsızlanma sorununun arka plana itilmesidir. Oysa tarihin hiçbir döneminde benzeri görülmemiş bir silah üretimi sonucunda dev cephaneliklerle donanmış, küçük bir kıvılcımın insanlığı yok edebileceği dünyamızda silahsızlanmadan daha büyük öncelik taşıyan hangi uluslararası sorun olabilir? İnsanlığın bugün karşı karşıya bulunduğu yaşamsal tehlike nükleer bir savaş değil midir? On yıl önce Helsinki'de bu sorulara yanıt aranırken barışın korunması yolunda geri dönülmez noktaya erişmenin tek yönteminin siyasal yumuşamayı askersel yumuşama ile derinleştirip pekiştirmek olduğu gerçeğine varılmıştı. Bu gerçeği özümseyen dünya halkları Helsinki Belgesi üzerindeki kısır tartışmaları bir yana iterek barış düzenine bağlılıklarını her yerde ve her fırsatta kanıtlamaktan, barış hareketini desteklemekten geri durmamaktadırlar. Halkların barışı koruma yönündeki kararlılığı 'Helsinki Ruhu'nun canlı kalmasının da güvencesidir.

Dünya Barış Yılını Karşılarken
Ocak 1986

Kuruluşunun 40. yılını geride bırakırken Birleşmiş Milletler Örgütü'nün, 1986 yılını Dünya Barış Yılı olarak tanımlaması, üyesi bulunan 160 ülkeye ve yöneticilerine yapılmış yeni bir çağrı, sanki son bir uyarıdır. Aslında barış ve güvenlik BM'nin temel amacı, kuruluş gerekçesidir. 1945 yılında San Francisco'da kabul edilen Birleşmiş Milletler Temel Yasası, üye ülkelerin ulusal çıkarlarının evrensel barış ve güvenlik kavramıyla uyumunu sağlayan ilkelerin bütününe verilen addır. Birleşmiş Milletler, insanlığa kölelik rejimini dayatmak isteyen Faşizm ve Nazizm'in kesin yenilgisinden sonra, gelecek kuşakları savaş ve saldırganlıktan koruyacak bir barış düzeninin kurulmasını öngörmüştü. Ancak, bölgesel bunalımların giderilmesinde ve devletlerarası anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümünde önemi yadsınamaz katkılarda bulunmakla birlikte, BM'nin kırk yıllık çabalarının dünyada adil ve kalıcı bir barış düzenini kurmaya yetmediği açık bir gerçektir. Bunun günahını BM örgütlerine yüklemek haksızlık olur, çünkü BM devletler-üstü yaptırım gücü olan bir kuruluş değil, tersine, ona vücut veren devletlerin siyasal iradelerinin birleşmesiyle işlerlik kazanabilen bir araçtır. Bu bakımdan, savaş kıvılcımlarının uzaya sıçramak tehlikesinin somut biçimde baş gösterdiği bir dönemde dünyada Barış Yılı'nı başlatmakla Birleşmiş Milletler Örgütü, başta nükleer gücü ellerinde tutan büyük devletler olmak üzere, tüm üyelerine insanlığın geleceğine karşı taşıdıkları ağır sorumluluğu bir kez daha anımsatmış olmaktadır.

Dünya Barış Yılı'nın eşiğinde, son kırk yılın deneyimlerine bakarak, dünyada adil ve kalıcı bir barış düzeninin önüne dikilen engellerin ne olduğunu görebilir ve bunları aşma yöntemlerini bulabiliriz: Barışın adil olmasının anlamı, büyük-küçük, zengin-fakir ayrımı gözetmeksizin tüm ülkelerin eşit haklara sahip olması, başka bir deyişle, uluslararası ilişkilerin emperyalizm ve sömürgecilik baskılarından arındırılmasıdır. Gerçi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge imparatorlukları tasfiyeye uğramış, Asya ve Afrika'nın genç ulusları eski metropollerine karşı verdikleri siyasal bağımsızlık savaşımını başarıya ulaştırmışlardır. Ne var ki, siyasal bağımsızlık ekonomik bağımsızlıkla pekiştirilmediği için, 19.yüzyılın salt askeri güce dayanan emperyalizmin yerini yeni

tür bir sömürü almaya başlamış, ekonomik yardım görüntüsü altındaki sömürü mekanizmaları, çokuluslu şirketler, IMF'ler, Yeni Sömürgecilik sisteminin araçları olarak azgelişmiş ülkeleri bir ahtapotun kolları gibi sarmıştır. Bunun sonucu olarak ekonomik bağımsızlıklarını büyük ölçüde yitiren gelişmemiş ülkeler ulusal güvenliklerini de emperyalizmin ellerine teslim etmek durumuna düşmüşlerdir. Kimi ülkeler emperyalizm ile işbirliğini yeğleyerek onun "fedai"si, ileri karakolu görevini yüklenmişlerdir. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin çoğunluğu ise, kapıdan kovdukları emperyalizmin bacadan geri gelmesine razı olmayarak, kurtuluş yolunu bir yandan -askeri blokları da reddeden- "Bağlantısızlık" hareketine sarılmakta, öte yandan da "Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen" akımını desteklemekte bulmuşlardır. BM'de çoğunluğu oluşturan bağlantısız ülkelerin dayanışması, adaletli bir barış düzeninin önündeki emperyalizm engelinin aşılabilmesi için en büyük umuttur.

Barış düzeninin kalıcı olmasının vazgeçilmez koşulu ise silahsızlanmaya yönelik çabaların başarıya ulaşmasıdır. Dünya barış güçleri bu uğurda kırk yıldan beri durmak, yorulmak bilmeyen bir savaşım vermektedirler. Milyonlarca iyi niyetli insanın ellerinde yükselen dünya barış hareketi, silahlanma yarışını durdurma, en azından yavaşlatma yolunda büyük kazanımlar elde etmiş, soğuk ve sıcak savaşı körükleyen askersel-sınai kompleksleri gerilemek zorunda bırakmıştır. Yine de nükleer silahların yasaklanması, uluslararası bir kural haline gelip teknolojik gelişmenin barışçıl amaçlara yöneltilmesi sağlanmadıkça, barışın sürekli olacağına inanmak olası değildir. Nasıl ki bir ülkede yabancı askeri üslerin varlığı o ülkenin güvenliğini tehdit ederse, dünyada da tüm insanlığı yok edecek güçte silahların birikmiş bulunması barışı o denli tehlikeye sokmaktadır. Sürekli barışa giden yolun mutlaka genel silahsızlanmadan geçtiği unutulmamalıdır.

Dünya Barış Yılı'nı karşılarken, kısa bir süre önce Cenevre'de yapılan doruk toplantısının dünya kamuoyunda iyimser bir hava estirdiği, gelecek için umut uyandırdığı gözlendi. Cenevre Doruğu'nun olumlu bir gelişme olduğu kuşkusuzdur. Ancak, iyi bilinmek gerekir ki, barış iki liderin ya da iki büyük devletin işi değil, herkesin, hepimizin işidir. Ne denli güçlü olurlarsa olsunlar, devletler dünya halklarının ortak özlemlerine karşı duramazlar. Ve barışın asıl güvencesi de halkların savaşsız, sömürüsüz bir dünya düzenine kavuşma doğrultusundaki dayanılmaz, önüme geçilmez istencidir.

Dünya Barış Yılı tüm insanlığa kutlu olsun !

Barış-Demokrasi Savaşımı Bir Bütündür

Söyleşi: Jülide Gülizar

Mart 1986

"Aslında Barış Yılı'na girmedik daha" *diye söze başladı Barış Derneği Başkanı Mahmut Dikerdem,* "yerel savaşların sürüp gittiği bu yıl, olsa olsa Barış özleme yılıdır, bugün Barış'la övünemeyiz daha."

Uluslararası Barış Yılı'nın iki ayını geride bıraktık. Göz açıp kapayıncaya kadar geçen iki aya bakılırsa, beş göz açıp kapayıncaya kadar da yıl bitecek. Doğal olarak barış çabaları da.

"Yoo hayır, böyle bir yılın 86'yla kısıtlanması düşünülemez, bu bir başlangıç, yıl bitti haydi savaşalım demek olmaz" *diyor Dikerdem.*

Sayın Başkan, Barış Yılı olarak 1986'nın seçilmesinin bir anlamı var mı?

Var. Biliyorsunuz Birleşmiş Milletler 1945'de kuldu. Yani 40. yılını doldurdu ve yeni bir döneme başladı. Temel amacı gelecek kuşakları barış içinde yaşatmak, onlara savaşsız ve güvenli bir dünya bırakmak olan Birleşmiş Milletler ikinci 40. yılını işte bu temel amaçla başlattı.

Savaşsız güvenli bir dünya, -çıkarları, var olmaları böyle bir dünyaya bağlı olanların dışında- tüm insanların amacı. Bir savaşın sonrasında elde kalan milyonlarca ölünün, yaralının, sakatın yanı sıra, tümden altüst olan, yıkılıp yok olan değerler de insanlara acı veriyor. Kurtuluş Savaşları dışında tüm savaşların cinayet olduğunda insanlar birleşiyor artık.

Sayın Dikerdem, Barış savaşımı yalnızca savaşa karşı olmak müdür?

O eskiden egemen olan görüştü. Şimdi böyle değil.

İnsanlar çağlar boyunca savaşım vermişler Barış için. Ama bunlar yaşama geçirilen önlemler olmamış. Barış savaşımını daha bir güvenceye alan, bir belgeye bağlayan çalışma.

Helsinki Konferansı, Barış savaşımının bir kilometre taşıdır ve Helsinki Sonuç Belgesi, bu savaşımın pozitif hukuka geçirilmesini sağlayan belgedir. Adil ve kalıcı bir

barışın belgesi.

Nedir bu adil ve kalıcı barış?

Barış, savaşın sonunda gelen bir durumdur ve o anlamda barış, kazanan tarafın kaybedene koşullarını dayatmasıdır. İşte bu, kazananla-kaybedene bağlı olduğu için adil bir barış değildir. Adil barış, devletler arasında büyük-küçük farkı gözetilmeksizin ulaşılan barıştır.

Bu nasıl mümkün olacak?

Emperyalist ilişkileri kaldırmak suretiyle. Bu husus. Helsinki Sonuç Belgesi'nde yazılı değil, ama Dünya Barış Hareketi'nin özünde bu vardır ve Helsinki'yi bu hareket hazırlamıştır.

Kalıcı barış... Barışı kalıcı kılmak neyle, nasıl mümkün olur? Ve bu kalıcılığın güvencesi olarak neye sarılabiliriz? Silahlanma, böylesine bir yarışa dönüşmüşken, silahsızlanma çabaları lafta kalmaya, göstermelik olmaya başlamışken, kalıcı barıştan nasıl söz edileceğini konuşuyoruz, Mahmut Dikerdem'le. Bir anlayışa göre "karşılıklı caydırmanın" bir denge olabileceğini söylüyor ve hemen ekliyor:

"Ama bu dehşete, korkuya dayanan bir dengedir ve hiçbir güvencesi yoktur. O nedenle kalıcı bir barışın temelini oluşturamaz. Çünkü elinde silah bulunan ülke, ne yapar eder onu kullanır bir gün. Yani, barışın kalıcılığı mutlak surette silahsızlanmadan geçer, başka bir yolu, bir güvencesi de yoktur."

Bu düşünce, Dünya Barış Hareketi'nin dayandığı temellerden biri. Bu hareket de "genel silahsızlanma" diyor. Diyor da nasıl olacak? Dikerdem yanıtlıyor:

"Elbette bir anda, haydi silahsızlanalım demekle olacak şey değil. Ama karşılıklı denetimli ve kademeli bir genel silahsızlanma neden olmasın?"

Dünya Barış Yılı garip bir rastlantıyla başladı. Bir yanda barış etkinlikleri gerçekleştirilirken, bir yanda da Yıldız Savaşları'nın gündeme getirilişi bir garip rastlantı, bir çelişki. İnsanlar acaba uzaya tırmandırılan savaşların insan soyunu yok edeceğinin korkusu içinde mi 86'ya Dünya Barış Yılı diye sarıldılar, yoksa bu tırmandırma Dünya Barış Yılı'na inat mı?

Dikerdem "rastlantı değil bu" diyor ve sürdürüyor: "Biliyorsunuz Dünya Barış Yılı kararı 1982'de alındı. Stratejik Savunma Girişimi (Yıldız Savaşları) ise, 83 Eylül'ünde ABD Başkanı Ronald Reagan'ın bir Radyo-TV konuşmasında halkına verdiği müjdeyle gündeme geldi. Reagan ilk aşamada 26 milyon dolar ödenek istediği bu projesini halka müjdelerken, uzayda ABD topraklarının üzerine, hiçbir silahın vuramayacağı bir ağ gereceğini söylüyor, bilim adamlarının bu yoldaki çalışmalarının olumlu sonuçlarını bildiriyordu.

Bu müjde belki o an için geçerliydi ama, bugün bir yerlerinden bir yara almış durumda değil mi?

Elbette... 85'in sonunda laser ışınlarıyla, füzenin atılışından hedefine varmasına ka-

dar, yakalanıp vurulabileceği anlaşıldı. Bir kurgu bilim çalışmasına benzeyen "uzayda ağ kurma" olayının gerçekleşemeyeceği anlaşılır gibi oldu. Böyle olacağı da belliydi. Çünkü bilim ve teknoloji bileşik kaplar gibidir. Bir tarafın bir şey bulması durumunda, öbür tarafın bir-iki yıl içinde onun karşıtını geliştirdiği bir gerçek.

Yıldız Savaşları bir bakıma ABD ile SSCB'nin sorunu durumunda. Oysa bir de Avrupa var arada. Bu projede Avrupa'nın durumunu anlatır mısınız?

Yıldız Savaşları'nın dünyada yarattığı psikolojik etki, Avrupa'yı ürkütmüş durumda. Bu savaşlarda, iki süper güçten, erken davrananın ötekini yok edeceği ve kendisini güvenceye almış olacağı iyice anlaşıldı. Yani taraflardan biri saldırıdan muaf. Bu, iki devlete bir öncelik hırsı verecek bir unsur.

O zaman Yıldız Savaşları -iddia edilenlerin aksine- savaşı önleyen değil, özendiren bir şey oluyor..

Elbette... İşte Avrupa bu gerçeğin ürküntüsü içinde. Öncelik almak için, yanı başındaki SSCB'nin karşı silahı gerçekleştirmesinin, ya da bir kuvvet gösterisi yapıp, Avrupa'yı işgale kalkmasının ürküntüsü içinde.. Zaten şunu hiç akıldan çıkarmamak gerek. Çağdaş anlamda Barış, hiçbir teknolojinin vuramayacağı silahı bulmak değildir.

Ülkemiz şu sıralarda, her yandan dostane ilişkiler içinde olmadığımız devletlerle çevrili. Barış Yılı'nda Türkiye'nin durumunu bu açıdan değerlendirdiğimizde ne görüyoruz? Gördüğümüzün pek de iç açıcı olmadığını söylüyor Mahmut Dikerdem ve sürdürüyor:

"Atatürk'ten, yakın zamanlara kadar, bu ülkenin güvenliği dostluk paktlarıyla sağlanmıştı. Atatürk'ün kolektif paktlara karşı olduğunu herkes bilir. Ama Türkiye NATO'ya girmekle bu yoldan ayrılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin konumunu artık Doğu-Batı arasında bir köprü olarak düşünemeyiz. Türkiye ancak içerde istikrarlı bir barış içinde olursa hem kendi güvenliğine, hem de bölgenin istikrarına yararlı bir konuma girmiş olur. Geleneksel politikadan ayrılarak yapılan hataların mutlaka düzeltilmesi ve komşularımızla barışçı ilişkilerin kurulması gerekir.

Atatürk'ün kolektif paktlara karşı olduğunu söylediniz. Bu çerçevede Balkan Paktı'nı nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir istisna mı?

Balkan Paktı bir askeri pakt değildi. Bir bölge paktıydı ve Avrupa'ya Balkanlar'ın bir bölge olduğunu kanıtlamak amacını taşıyordu.

Barış Yılı uluslararası bir yıl. Tüm dünyada çeşitli etkinliklerle kutlanıyor. Ülkemizde bugüne dek, resmi makamların herhangi bir girişimi olmadı. Gençlik Yılı'ndaki sloganda bulunan "Barış" kelimesini "Huzur" diye değiştirenlerin bu yılı candan-gönülden kutlaması elbette düşünülemez. Dünya Barış Yılı'na Türkiye'nin evet demesi, "kerhen bir kabul"den öteye gidemez. Belki göstermelik bir şeyler yapılır ele güne karşı. Ama ne olursa olsun, barıştan yana güçler seslerini duyuruyorlar, geçilen olağan dışı dönemin olumsuz etkilerine karşın. Ve...

"Ve, halkımızın barış özlemi doğrultusunda uğraş veren aydınların sayısı -azalmak şöyle dursun- giderek artıyor" *diye tamamlıyor sözü Mahmut Dikerdem,* "bunlar elbette güzel, sevindirici şeyler, ama yeterli değil."

Peki Sayın Mahmut Dikerdem, yeterli olmak için ne yapmak gerek?

Olayın önemini ve barış için verilen savaşımın, demokrasi savaşımıyla eşdeğerli olduğunu halkımıza anlatmak gerek.

Teşekkür ederim.

Atatürk Barış Ödülü
Haziran 1986

12 Eylül askeri yönetiminin çıkardığı bir yasa uyarınca, her yıl dünya barışına üstün hizmet ve katkıda bulunmuş kişi ya da kuruluşlara verilmek üzere konulan Uluslararası Atatürk Barış Ödülü ilk kez Dünya Barış Yılı'nda Kuzey Atlantik Anlaşması -kısa adıyla NATO'nun- eski genel sekreteri Joseph Luns'a verildi. Atatürk'ün yüce adını taşımasından ötürü maddi değerinden (10 milyon TL) çok daha büyük manevi değeri olan, üstelik Türk Devletinin damgasını taşıyan bir barış ödülünün amacı savaşa hazırlanmak olan bir askeri paktın 12 yıl süre ile en üst kademesinde görev yapmış bir kişiye yöneltilmesi, sadece dudak bükerek geçiştirilemeyecek boyutta bir olaydır. Gerçekten de, anayurt topraklarını işgal eden emperyalist güçlere karşı ulusal bağımsızlık savaşını başlatmak üzere Anadolu'ya geçişinin günü gününe 67. yıldönümünde, Atatürk'ü ve Barış'ı simgeleyen bir ödülün aynı emperyalist devletlerin egemenliğindeki bir savaş örgütünün temsilcisine layık görülmesinin nedenini kamuoyumuz anlayamamış, içine sindirememiştir. Tıpkı birkaç yıl önce Nobel Barış Ödülü'nün İsrail Başbakanı Menahem Begin'e verilmesini dünya kamuoyunun yakışıksız bularak tepki göstermiş olması gibi... Kaldı ki, Nobel Ödülü özel bir kişinin vasiyetine uygun biçimde oluşturulmuş bir vakıf heyetinin sorumluluğu altında verildiği halde, Atatürk Barış Ödülü Türk Devleti'nin bir Onur Belgesi niteliğini taşımaktadır. Demek ki bu onura layık görülenleri seçerken, Türk halkının duygularını, genel eğilimini, değer ölçülerini ve giderek ülkemizin saygınlığını gözetecek kıstaslara uyulması zorunludur. Acaba, Türkiye Başbakanı'nın başkanlığındaki seçici kurul, NATO eski genel sekreterini ödüle layık görürken bu kıstaslara ne derece bağlı kalmıştır?

Ödül Kurulu adına konuşan Hükümet sözcüsünce 22 Nisan 1986 günü yapılan açıklamaya göre, Ray Joseph Luns hem Türk dostu olduğu hem de NATO genel sekreterliği görevinde iken dünya barışının uluslararası ilişkilerin yumuşamasına anlamlı katkılarda bulunduğu gerekçesiyle Atatürk Barış Ödülü'nü öteki adayların arasından sivrilerek kazanmıştır. Bu gerekçenin ne denli tutarlı ve geçerli olduğunu incelemeye çalışalım:

Joseph Luns Hollandalı bir devlet adamıdır. 1911 yılında Rotterdam'da doğmuş,

1930'lu yıllarda Almanya'da yükselmeye başlayan Nasyonal-Sosyalizm hareketine gönül vererek ülkesindeki Hitlerjugend (Hitler Gençliği) örgütüne üye olmuştur. Sonraları kendisi eksi bir Nazi olduğunu yadsımak istemişse de, Hitler Gençliği örgütüne üyelik kartının fotokopisi Hollanda basınında yayınlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Luns'u diplomat hüviyetiyle görürüz. 1949 yılında Hollanda'nın Birleşmiş Milletler temsilciliğine atanarak üç yıl süre ile bu görevde kalmış, 1952 ile 1956 yılları arasında Hollanda Hükümetinde sandalyesiz bakan ve 1956'dan sonra da dışişleri bakanı olarak ülkesinin NATO bağlaşıklığına entegre olmasında önemli rol oynamıştır. Bu arada, eski bir Hollanda sömürgesi olan Endonezya'da 1965'de patlak veren ve 300 bin kişinin sokaklarda öldürülmesiyle sonuçlanan "Komünist katliamı"nda sağcı General Suharto'yu destekleyen tutumunu da unutmamak gerekir. Luns 1967'de hâlâ dışişleri bakanı iken Yunanistan'da yapılan askeri darbeyi "normal Hükümet değişikliği" olarak nitelediği gibi, 1974'te NATO genel sekreteri sıfatıyla verdiği bir demeçte Albay Papadopulos'tan "Çok yumuşak bir diktatör" olarak söz etmiştir. Atatürk Barış Ödülü'nün ilk sahibinin özgeçmişi kısaca budur.

Ancak biz, eski bir Nazi'nin uluslararası barış ödülüne aday olup olmayacağı sorusunu bir yana bırakıp, Joseph Luns'un nasıl bir Türk dostu olduğunu araştıralım: İleri sürüldüğüne göre Luns NATO güney kanadındaki iki üye devlet -Türkiye ve Yunanistan- arasında pakt çerçevesi içinde çıkan anlaşmazlıklarda hep Türk tarafını tutmuş, Türkiye'nin askeri bakımdan güçlendirilmesi tezini savunmuştur. Aslında ise, Luns görevini hakkıyla yerine getirebilmek için, güney kanadındaki ülkelerden hangisi NATO'daki yükümlülüğünü gönüllü olarak üstlenmiş, en çok özveriyi en az istekte bulunarak kabullenmiş ve böylece NATO'nun çıkarlarını kendi ulusal çıkarlarıyla özdeşleştirmiş ise, o ülkeye sempatisini belli etmekten, ya da eski deyimiyle "rüşvet-i kelamiye"de bulunmaktan geri durmamıştır. Genel Sekreter Türkiye hayranlığını yalnız Yunanistan'a karşı değil, kendi ülkesi Hollanda'ya karşı da dile getirmiştir. Nitekim, 1979 yılı sonlarında NATO bakanlar konseyi, ABD'nin baskısına boyun eğerek, Pershing 2 ve Cruise füzelerinin Batı Avrupa'ya yerleştirilmesi kararını alırken, Hollanda'nın bu karara karşı çıkması üzerine Joseph Luns, "Hollanda'ya da başka bir üye ülke bu füzeleri topraklarına yerleştirmeyi reddederse, sırada bekleyen başka ülkeler bulunur" demiş ve örnek olarak Türkiye'yi göstermiştir. Özetle, Luns'un Türk dostluğu her zaman Türkiye'nin NATO'ya bağlılığıyla düz orantılı olmuştur. Aslında bu tutumu Genel Sekreterin lehine bir nottur çünkü onun görevi NATO'nun askeri gücünü olabildiğince korumak, çatlaklarını onarmaktı. Yunanistan pakta bağlılığını gevşettikçe, onun yerini dolduracak, gerektiğinde yeni üslere kucak açacak ülkenin, genel sekreterin sıcak dostluğunu kazanması doğaldı. Ne var ki bizim açımızdan sorun, Joseph Luns'un dostluğunu kazanmak değil, Türkiye'nin bu dostluktan ne kazandığını anlamaktır.

NATO paktında Luns döneminin belirleyici özelliği, genel sekreterin 12 yıllık görevi

süresince "Caydırıcılık Stratejisi"nin şampiyonluğunu yapmış olmasıdır. Caydırıcılık stratejisinin hedefi, sanıldığı gibi, Doğu ile Batı blokları arasındaki askeri güç dengesinin, başka deyişle, dehşet dengesinin korunması değildir. Caydırıcılık denilen askeri ideolojinin kilit öğesi, nükleer silahların etkin saldırı yeteneğidir. Düşmanı savaşa başlamaktan caydırabilmek için saldırı gücümüzün yüksek olduğunun karşı tarafça bilinmesi gerekir. Oysa bu durum karşı tarafı da saldırıya etkili karşılık vermek yollarını aramaya zorlar ki bu da silah stoklarının nicel ve nitel olarak sürekli artışına yol açar. Nitekim bu konuda Birleşmiş Milletler'ce yapılan bir araştırmanın sonunda aynen şöyle denilmektedir: "Dünyada barış, istikrar ve dengenin caydırıcılık yöntemiyle korunması düşüncesi içine düşülen kolektif yanılgıların en tehlikelisidir."[38] Demek oluyor ki, caydırıcılık stratejisini var gücüyle savunmuş, dolayısı ile de silahlanma yarışının tırmandırılmasında sorumluluk taşımış bir kişinin dünyada barış, istikrar ve dengenin korunmasına hizmet ettiği söylenemez.

Ancak, Atatürk Barış Ödülü'nün ilk talihlisine haksızlık yapmamak için, genelde NATO paktının dünya barışı açısından yerini, ne amaçla ve hangi koşullarda kurulduğunu anımsamakta yarar vardır. Böylece "NATO'nun bir savunma paktı olduğu" yolunda Hükümet sözcüsünce yapılan değerlendirmenin doğruluk derecesi de meydana çıkmış olacaktır.

NATO diye anılan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, İkinci Dünya Savaşı ertesinde askeri ve siyasal bakımdan zayıf düşmüş Avrupa devletlerinin bir yandan kendi ülkelerindeki olası halk hareketlerinden, öte yandan da ordusunu henüz terhis etmemiş bulunan Sovyet silahlı kuvvetlerinden duydukları korkudan ötürü ABD'nin askeri koruyuculuğu altına girmeye istekli olmalarından doğmuştur. Batı Avrupa'nın askeri ve ekonomik bütünleşmesine yardımcı olmaya çağrılan ABD, bütünleşmenin araçları olarak Avrupa'ya Marshall Planı ile Kuzey Atlantik Antlaşmasını sunmuştur. Her iki organ da Amerikan hegemonyasını sağlamaya yöneliktir. O yıllarda (1948-1949) Amerikan politikasının esinlendiği temel ilke, 1947 yılında açıklanan Truman Doktrininin öngördüğü "doğrudan müdahale" kuramını yavaş yavaş bırakarak dünyanın her yanında "askeri paktlar sistemi" meydana getirmektir. Bu sistemle komünist blok çember içine alınacaktır. Atom bombasına sahip olma tekelini de elinde bulunduran ABD, askeri paktlar sistemi aracılığıyla, o tarihlerde kısa mesafeli uçuş yapabilen nükleer bombardıman uçaklarına Sovyet toprakları yakınında hava üsleri sağlamayı planlamıştır.

1950'de Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle Avrupa'da üçüncü dünya savaşının çıkmasından duyulan korku ve Amerikan nüfuzu altındaki Türkiye ve Yunanistan'ın 1952'de pakta alınışları, NATO içindeki Amerikan üstünlüğünü perçinlemiş, antlaşmanın coğrafi sınırlarını genişletmiş ve İngiltere ile Fransa'dan boşalan Akdeniz'e Amerika 6.

38 Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 1981 tarihli ve 392/35/A sayılı raporunun 144 no'lu paragrafından.

Filo'suyla yerleşmiştir. Gerçi kuruluşunun ilk yıllarından başlayarak NATO içinde Amerika ile Batı Avrupa arasında hedef ve çıkar ayrılıkları baş göstermiş ve bunlar paktın işleyişine yansımıştır. Ancak atom silahının Sovyetlerce de geliştirilmesi üzerine ABD'nin nükleer şemsiyesi altına girmeyi yeğleyen Batı Avrupalılar sürekli uzlaşmalarla Amerika'nın pakt içindeki egemenliğini kabul etmişlerdir. Bunun son ve somut sonucunu Batı Avrupalılar geçenlerde ABD'nin Libya'ya düzenlediği hava saldırısında yaşamışlardır.

Atatürk Barış Ödülü Kurulu'nun bu yıl yaptığı seçme başka bir yönden de isabetsiz olmuştur: Bilindiği gibi, Ortadoğu ve özellikle Arap ülkeleri Türkiye'nin NATO paktı üyeliğinden -kendi güvenlikleri bakımından- öteden beri rahatsızlık duymaktadırlar. Çünkü onların gözünde Türkiye NATO ile ABD'ye bağımlı ve dolayısı ile İsrail'e dolaylı destek sağlayan konumda bir ülkedir. Türkiye'deki NATO üslerinin Ortadoğu'ya müdahale için bir sıçrama tahtası olarak kullanıldığı ve ileride de kullanılabileceği, Arap dünyasının ortak kaygısıdır. Böyle bir durumda Türk Devleti'nin NATO paktı genel sekreterini bir barış meleği gibi bağrına basmasını Arap halkları herhalde olumlu karşılamayacaklardır. Anavatan Partisi iktidarının bu noktayı gözden kaçırmış olması bir talihsizliktir.

Neresinden bakılırsa bakılsın, Atatürk Barış Ödülü için bu yıl yapılan seçimin uygunsuz olduğu ve ödülün simgelediği görkemli adları temsilden uzak bulunduğu görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda bu gibi yanılgılara düşülmesi önlemek isteniyorsa Ödül Kurulu'nun ona vücut veren askeri ya da siyasi iradeyi değil, barışsever halkımızın özlemlerini yansıtacak biçimde oluşturulması için yasada değişiklik yapılması gerekir.

Barışa Çağrı
Eylül 1986

1 Eylül Dünya Barış Günü'nü Uluslararası Barış Yılı'nda kutluyoruz. Dünya halkları bu mutlu olayı bir yandan coşku ve umut, öte yandan da kaygı ve tedirginlik içinde yaşıyorlar. Umut insanlığın geleceğine olan güvenden, kaygı ise dünya barışına yönelen ciddi tehlikelerden doğuyor.

Barışı tehdit eden tehlike apaçık ortadadır: Nükleer bir felakete doğru tırmanış devam ediyor. Sanki yeryüzü ve okyanuslar silahların ağırlığını artık çekemiyormuş gibi ölüm füzelerini uzaya yerleştirmenin yöntemleri araştırılıyor. 21. yüzyılın eşiğinde insanlar bir tercih yapmak zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar: ya baş döndürücü teknolojik gelişme insanlığın yararına kullanılacak, ya da kendi yarattığı canavar insanı yok edecektir. İnsanlık ilkçağın tanrılarına benzeyen kolektif bir varlıktır: yeni bir dünya yaratılabileceği gibi, her şeyi bir anda yok edebilir de. Otuz yıl önce Einstein ile B. Russel'ın akıl ve bilim adına yaptıkları çağrıyı anımsayalım: "İnsanlık yeryüzünü cennete de, cehenneme de dönüştürebilir." demişlerdi. Eskiden hayal bile edilemeyen birçok olanak bugün elimizin altındadır. Ancak onları insanlığın yararına kullanma bilincine erişmeliyiz.

Joliot-Curie'lerin başlattıkları Dünya Barış Hareketi yeni bir dünya tasarımının uygulamaya konulması girişimidir. Barış Hareketi'ni ideolojik akımlardan ayırt eden özellik, bilim ve teknolojinin olağanüstü gelişmesi sonucu meydana çıkan yepyeni tarihsel durumu algılayıp eyleme dönüştürmüş olmasıdır. Barış Hareketi bugün bir bıçak sırtında bulunan insanlığın elindeki son fırsattır: ya savaş güçlerine teslim olarak sonsuz boşlukta yitip gidecek, ya da insanlar yaşadıkça, insanlık var oldukça dünyanın sonunun gelmesine razı olmayacağını kanıtlayacaktır.

Barış Hareketi'nin 1 Eylül Dünya Barış Günü'nde barış güçlerine ilettiği mesaj şudur: "Nükleer silahlanma yarışı mutlaka durdurulmalıdır. Bir yandan genel silahsızlanma yönündeki çabalar desteklenirken, öte yandan nükleer denemeler son bulmalı, savaşı uzaya sıçratma girişimleri önlenmeli, kimyasal silahlarla kitle kırım araçları yasaklanmalı, klasik silahlar sınırlandırılmalıdır. Barış toplumsal gelişmeye sıkı sıkıya

bağlıdır. Eşitsizlik ve yoksulluk barışın düşmanlarıdır. Barışın temelinde adalet vardır. İnsanların doğal kaynaklardan yararlanmalarındaki dengesizlik askeri harcamaların azaltılması ile giderilebilir. Silah fabrikalarından çıkan her tüfek, denize indirilen her savaş gemisi, havaya fırlatılan her füze, yeryüzündeki aç, çıplak ve evsiz barksızlara karşı işlenmiş bir hırsızlık suçudur.

Eğitim, bilim, kültür, din ve iletişim araçlarıyla toplumlar barış içinde bir arada yaşama amacına yönlendirilmelidir. Uluslar barış ve güvenliği hep birlikte aramalıdır."

Bu bir Barış çağrısıdır!

NATO'ya Bağlılık Türk Dış Politikasının Değişmez İlkesi Değildir

Ocak 1987

Barış Derneği Başkanı Büyükelçi Mahmut Dikerdem, Mülkiyeliler Birliği'nin davetlisi olarak 27 Kasım'da Ankara'da "Uluslararası Barış Yılı ve Türkiye" konulu bir konferans verdi. Seçkin ve kalabalık bir dinleyici kitlesinin izlediği konferansta sözlerine:

"... bugünkü konuşmamın uluslararası Barış Yılı etkinliklerine küçük bir katkı olarak değerlendirilmesini de dilerim. Aslında bu yıl Avrupa'da ve giderek tüm dünyada yığınsal etkinlikler, yürüyüşler, konferanslar ve sanat gösterileriyle kutlanmaktadır. Ne yazık ki ülkemizde anayasal ve yasal koşullar bu tür faaliyetler düzenlemekten bizi yoksun kılmaktadır. Ülkemizde barış hareketi kısıtlıdır, baskı altındadır ve hâlâ yargı önündedir. Bu durum Barış ve demokrasi güçlerinin dayanışması ve birlikteliği ile aşılacaktır." diyerek başlayan Dikerdem, daha sonra, resmi ideolojinin nasıl bir barış anlayışını içerdiğine değindi ve şunu vurguladı: "Barış devlet adamlarına, Hükümetlere emanet edilemeyecek kadar ciddi, yaşamsal bir sorundur."

Konuşmasının daha sonraki bölümlerinde, BM'nin 1986'yı Barış Yılı olarak kabul ve ilan etmesindeki amaç ve yıl içinde barış konusunda kaydedilen olumlu olumsuz gelişmeler üzerinde duran Dikerdem, çağdaş barış ve barış savaşımı kavramlarına ilişkin açıklamalarda bulunarak sözlerine şunu ekledi:

"Barış yolu ancak onun uğrunda bilinçli, kararlı, çileli bir uğraş vermekle açılabiliyor. Bu uğraşın adı, barış savaşımıdır. Barış savaşımı, ulusal düzeyde en geniş siyasal yelpazeyi kucaklayan barış örgütleriyle yürütülür. Ve onların dayanışmasından doğan güce Dünya Barış hareketi denir."

Konuşmasının son bölümünü Türkiye'nin barış sorunlarına ayıran Mahmut Dikerdem şunları söyledi:

"Türkiye 35 yıldan beri ulusal güvenliğini, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) çevresinde toplanmış ve kendilerine Hür Dünya diyen batılı devletler topluluğunun yazgısına bağlanmıştır. NATO'ya girildiğinden beri Türkiye'den gelmiş geçmiş tüm iktidarlar

bu askeri pakta sanki Türk devletinin bekasının vazgeçilmez öğesi gibi bakmışlar ve kamuoyuna da böle tanıtmaya özen göstermişlerdir. Başka bir deyişle NATO Türkiye'nin dış politikasının ekseni haline gelmiştir. Oysa her devletin dış politikasının bazı değişmeyen ilkeleri bunların yanında da yeni koşullara göre yeni şekiller alan yönleri vardır. Türk dış politikasının değişmez ilkeleri Kurtuluş Hareketimizin ruh ve anlamında saklı bulunan ve yeni Türk Devletinin kurucusu tarafından Milli Mücadelenin ilk günlerinden beri açıklanan temel ilkeleridir. Bunlar Milli Misak ile çizilen sınırlar içinde ülkenin tam bağımsızlığına ve dünya barışına bağlılıktır. Bu ilkeler dışındaki tüm anlaşmalar, antlaşmalar, uluslararası ilişkilerdeki dengelerle birlikte değişikliğe uğrayan, uğrayabilen ve ulusun çıkarlarına göre biçimlenen dış politika tercihleridir. NATO bu tercihlerden biriydi. Ama eğer bugün Türkiye'nin güvenliğine, halkının esenliğine ve dünya barışına giden yol tüm askeri paktların kaldırılmasından ve genel silahsızlanmadan geçiyorsa bunun açıkça tartışılabilmesi gerekir. NATO paktının dokunulmazlığı yoktur. Hem o kadar yoktur ki onun yanlıları bile Türkiye'nin Pakta katkısı oranında yararlanmadığından üstlendiği yükümlülüklerin çok ağır olduğundan acı acı yakınırlar. Gerçi bu yakınmanın daha açık anlamı 'Suç NATO'da değil kendimizi iyi satamamamızda' demek ise de, kanımca bu boşuna bir beklentidir. Çünkü, NATO'ya üye devletlerin sorumlulukları, görevleri ve karşılığında alacakları yardım kendi iradeleri dışında Amerika'nın patronluğu altındaki NATO kademelerinde karara bağlanır. Üyelerin sızıldanmaları bu durumu değiştirmez. Örneğin Türkiye'ye Toros dağlarının gerisinde düşmanı iki hafta oyalamak görevi verilmişse, Türkiye'ye yardımlar da bu görevin gerektirdiği kadar olur. Eğer Türkiye daha önemli görevleri örneğin Ortadoğu'da sıçrama tahtası olmayı ya da topraklarında yeni nükleer üsler kurulması gibi bir fedailik üstlenirse, yardımların miktarı artırılabilir. Ve ordunun modernizasyonu gündeme gelebilir. Bu gerçekler ülkemizin güvenliği ve halkımızın esenliği bakımından yaşamsal önemdedir. Bunları halka anlatmak Türkiye'deki barış güçlerinin işlevidir. Bunun kolay bir görev olmadığı bellidir. Çünkü egemen sınıflar barış savaşımı ile gerçek demokrasinin yerleşmesi için verilen mücadelenin eş anlamda olduğunun ayrımındadırlar. Gerçekten de batı dünyasının hiçbir ülkesinde barış savaşımı bizde olduğu kadar demokrasi mücadelesi ile özdeşleşmemiştir. Çünkü orada temel hak ve özgürlükler uğrunda verilen mücadele büyük ölçüde başarıya ulaşmış, düşünce, basın, örgütlenme özgürlükleri ve demokratik rejimin vazgeçilmez öğeleri olan baskı grupları yani sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları anayasa ve yasaların güvencesi altına girmiştir. Bu nedenle yığınlara dönük demokratik bir eylem olan barış hareketini kitlelere anlatmak olanağı, tanıtmak olanağı o ülkelerde zaten vardır. Türkiye'de ise Barış hareketi demokrasinin ilerlemesi, yerleşmesi oranında yığınlara seslenmek onları barış yolunda bilinçlendirmek olanağına kavuşacaktır. Bunun aksi de doğrudur. Yani barış hareketi güçlendikçe demokratik rejimin içeriği zenginleşecek, halk yığınlarının yönetime ağırlıklarını duyurmaları kolaylaşacaktır. Dünya Barış yılının Türkiyeli barışçılara gösterdiği hedef barış ve demokrasi mücadelesini elbirliği ile yükselterek utkuya ulaştırmaktır.

GÜN DERGİSİ

1986 Barışa Özlem Yılı...
Ocak 1986

Birleşmiş Milletler tarafından 1986 yılının Barış Yılı olarak kabul ve ilan edilmesine yol açan etmenler nelerdir? Değerlendirmesini yapar mısınız?

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu iki yıl önce aldığı bir kararla, kuruluşunun 40.yıldönümünü izleyen 1986 yılını Dünya Barış Yılı olarak kabul ve ilan etmişti. Aslında, BM Örgütü'nün kuruluş amacı da, 1945'de San Francisco'da kabul edilen Temel Yasa'da belirtildiği gibi, "Gelecek kuşakları savaş ve saldırganlıktan korumak"tır. Demek oluyor ki, dünyada adil ve sürekli bir barış ve güvenlik düzeni gerçekleşinceye dek her yıl BM için bir "Barış Yılı", daha doğrusu, "Barışa Özlem Yılı" sayılabilir. Yine de, içinde bulunduğumuz yılın Dünya Barış Yılı olarak seçilmesinin özel bir anlamı vardır. Bir kez, BM genel kurulunun bu kararı NATO'nun, ABD baskısına boyun eğerek, Batı Avrupa'ya 434 tane Pershing 2 ve Cruise füzelerinin 1985 yılı sonuna kadar yerleştirilmesi kararına bir tepkidir. Çoğunluğunu bağımsız ülkelerin oluşturduğu Genel Kurul NATO'nun bu kararının -ki gerçekleştirilmiştir- silahlanma yarışını tırmandıracağını anlamıştır. Daha da önemlisi, ABD Başkanı Reagan tarafından bir kurgu-bilim senaryosu gibi ortaya atılan, "silahlanmayı uzaya sıçratma" girişiminin son zamanlarda somutlaşması ve bunun sonucunda silahlanma yarışının aklın almayacağı boyutlara ulaşması tehlikesinin baş göstermesidir. İşte, dünya barışını ciddi surette tehdit eden bu gelişmelere karşı BM Genel Kurulu tüm ülkeleri ve yöneticilerini uyarmak gereğini duyarak yeni bir barış çağrısında bulunmuştur.

Helsinki Sonuç Senedinin hedef tuttuğu ve Dünya Barış Hareketinin benimsediği bir barışın temel öğeleri nelerdir? ABD'nin "Uzay Savunma Projesi", sınırlı bir nükleer

savaşın olabilirliği ve caydırıcılığı iddialarını gündemde tuttuğu bugün, 1986 yılının Barış Yılı olarak ilanını adil ve kalıcı barış amacına yaklaşmada bir adım olarak değerlendirmek gerçekçi görünüyor mu?

Helsinki Sonuç Belgesi'nde ifadesini bulan çağdaş anlamda bir barış düzeninin temel öğeleri: a)adil, b)kalıcı ve c)gerçekçi olmasıdır. Barışın adaletli olmasının anlamı, büyük-küçük, gelişmiş-geri kalmış ayrımı gözetmeksizin tüm devletlerin eşit haklara sahip olması, başka deyişle, uluslararası ilişkilerin emperyalist baskılardan arındırılmasıdır. Bu tanımlama üzerinde 3. sorunuzu yanıtlarken yine duracağım. Barışın kalıcı olmasının vazgeçilmez koşulu ise, kademeli ve denetimli olarak gerçekleştirilecek tam ve genel silahsızlanmadır. Şunu iyice bilmek gerekir ki, nükleer silahların caydırıcılık gücüne dayanan bir "korku dengesi" sürekli barışı sağlayamaz. Nitekim ABD'nin "stratejik savunma girişimi" adı verilen ve askersel sanayi komplekslerine yüzlerce/belki de binlerce milyar dolar daha akıtılmasına yarayacak olan proje, bugüne değin NATO çevrelerince çok güvenilen ve çok övülen "Caydırıcılık" kuramını altüst etmektedir. Uzayı silahlandırma projesinin hedefi, karşı tarafı ilk saldırıda bulunmaktan caydırmak yerine, ülkenin üstüne sözüm ona bir "koruma ağı" örterek kendini güvence altına almak ve böylece karşı tarafa korkusuzca saldırma olanağını elde tutmaktır. Bu tasarımın silahlanma yarışını ne denli hızlandıracağını kestirmek güç değildir. Son olarak, Helsinki Belgesi'nin amaçladığı ve Dünya Barış Hareketi'nin benimsediği barış düzeninin "gerçekçi" niteliği üstünde durmalıyım. Barış açsından gerçekçi olmak, dünyamızda iki karşı sosyo-ekonomik sistemin varlığından hareketle, bu iki sistemin çatışma yerine yarışma halinde yan yana yaşayabileceğini kabul etmek demektir.

Burada dikkat edilecek nokta, karşıt sistemlerin kendi ideolojilerini savunma hakkından vazgeçmelerinin söz konusu olmadığı, sadece ideolojik savaşımın silah gücüne başvurmadan yürütüleceğidir. Şöyle de söylenebilir: iki karşıt sistemin ideolojik rekabetinin sınırı dünya barışıdır.

Barış hareketinin faşizm, militarizm, şovenizm ve emperyalizme karşı çıkması bazı çevrelerce komünizm propagandası olarak nitelendirilmektedir. Bu konudaki değerlendirmeniz nedir?

Yukarıda değindiğim gibi, büyüklü küçüklü, güçlü güçsüz tüm ülkelerin ulusal çıkarlarını ve bağımsızlığını güvence altına alan bir düzen, adil bir barış düzenidir. Adil bir barıştan söz edebilmek için ise uluslararasındaki ilişkilerin emperyalist etki ve baskılardan arındırılması birincil önemdedir. Ancak çağımızda emperyalizme bağımlılık çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Geçen yüzyılın askeri güce ve siyasal hegemonyaya dayanan emperyalizmi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini ekonomi, kültür, eğitim, iletişim vb.. alanlarda görülen karmaşık sömürü yöntemlerine bırakmıştır. Örneğin, ekonomik yardım görüntüsü altında çokuluslu şirketler, IMF'ler, Dünya Bankaları emperyalizmin sömürü mekanizmasının araçları olarak kullanılmaktadır. Kısa-

cası, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın azgelişmiş ülkelerinde bağımsızlık savaşımları sonucunda kapıdan kovulan emperyalizm, bacadan geri dönmeye çalışmaktadır. Günümüzde emperyalizmin antitezi, BM'nin de benimsediği "Uluslararası Yeni Ekonomik Düzen" ile "Bağlantısızlık" akımıdır. Devletlerin eşitliği ilkesine dayanan Dünya Barış Hareketi'nin emperyalizme ve onun yan ürünleri olan militarizm, faşizm ve şovenizme karşı çıkması doğaldır. Emperyalizmin hizmetindeki odaklar dünya barış hareketini karalamak için onun anti-emperyalist, anti-faşist ve anti-militarist tutumunu komünizm propagandası olarak nitelendirmektedirler. Oysa barış hareketi, doğası gereği, evrenseldir ve siyasal görüş ve inançları ne olursa olsun tüm barıştan yana kişi ve kuruluşları kucaklamaktadır. Barış hareketinin içine komünistlerin de yer aldığı ne denli doğru ise, hareketin tüm dünya halklarının ortak özlemi olan evrensel barışın gerçekleşmesinden başka hiçbir ideolojik amaca yönelik olmadığı da o denli doğrudur. Zaten dünya halkları bu gerçeğin bilincine vardıkları içindir ki barış hareketi günden güne güçlenmekte, yükselmektedir.

ABECE DERGİSİ

Mahmut Dikerdem ile Söyleşi
Eylül 1986[39]

abece: Savaş ve barış güçlerini nasıl tanımlamak gerekir?

Dikerdem: Savaş güçleri barış güçleri diye kategorik ayırın yapmak güç. ABD, savaş kışkırtıcısı güçlerin başında geliyor. Ama, Amerika'da barış güçleri de var. Savaş güçleri demek, savaştan çıkarı olan güçler demektir. Barıştan çıkarı olan güçler ise halklar, yani tüm insanlıktır. Barış için bilinçlenmiş güçlere biz, barış güçleri diyoruz. Barış savaşımı, savaştan yana olanların felsefesini en geniş yığınlara anlatıp, halklara bilinç taşımakla olur. Silaha, dehşete, dehşet dengesine dayalı bir barışın sağlıklı, sürekli olamayacağı şüphesiz. Silahlanma sürüp gittikçe, insanlığın bıçak sırtında yaşamaya mahkum olması hiç de hoş bir şey değil.

Uluslararası ilişkilerin askeri ve stratejik hedeflere göre değil, karşılıklı çıkarlara, güvene ve işbirliğine dayanması gerektiğini anlatmak. Budur barış savaşımı. Hem amacı, hem görevi budur. Barışın tek güvencesi halkların bilincidir. O bilinci yaratmak da barış güçlerine düşen bir ödevdir. Burada, "niçin barış savaşımı" diye sorulabilir. Savaşa karşı savaş istemek çelişki olmuyor mu? Hayır!... Eskiden barış kavramı, edilgen bir kavramdı. Bekleyen, sinen, kavga etmeyen... gibi. Oysa barış şimdi, aktif olmayı, savaş kışkırtıcılığı düşüncesine ve girişimlerine karşı savaşmayı içeriyor. Bu konuyu noktalarken son söyleyeceğim, barış savaşımının son yıllarda tüm dünya ülkelerinde yükseldiği ve yaygınlaştığıdır.

abece: Sayın Dikerdem, Barış Savaşımı'nın geçmişi ve bugünü hakkında neler söylemek istersiniz?

Dikerdem: Ondokuzuncu yüzyılın yarısına geldiğimizde, Avrupa'da, halk yığınları bi-

[39] "Mahmut Dikerdem ile Söyleşi", *Abece*, no.6, Eylül 1986, s.5-9.

limin ışığında aydınlanmaya başladılar. Böylelikle gerçekler su yüzüne çıkmaya başladı. Bireyler arasındaki eşitsizliğin tanrı buyruğu olmadığı, toplumlar arasındaki savaşların kaçınılmaz doğa yasası olmadığı geniş kitlelerce anlaşıldı. Bu bilincin doğmasıyla birlikte savaşın, savaşların gerçek nedeninin, adaletsiz düzen olduğu da anlaşıldı. Savaş yanlılarının, aslında sömürü düzeninin sürgit kılınmasında çıkarı olanlardan oluştuğu da ortaya çıktı. Yine de savaşa karşı yaygın, toplu bir hareketin filizlenmesi için insanlığın yirminci yüzyılda iki büyük dünya savaşına tanık olması ve özellikle de atom, hidrojen bombaları gibi (şimdi bunlar da demode oldu) yığınsal kırım araçlarının, ölüm füzelerinin ortaya çıkması gerekti.

abece: Yani insanlık doğruyu bulmak için önce tehlikeyi yaşadı, sonra örgütlendi diyebilir miyiz?

Dikerdem: Evet, örgütsel barış savaşımının başlaması da bu zamana rastlar. Barış savaşımının günümüzde taşıdığı anlama gelince; savaş güçleri şu anda da büyük bir tehlike olarak ortada. Barış güçlerinin, savaş güçlerine karşı savaşımı güncelliğini bugün de koruyor. Savaş güçlerine karşı savaşım vermenin niçin güncel ve yakıcı bir sorun olduğunu şöyle açıklayabiliriz.

Önce bir saptamada bulunayım. Bugün dünyada iki karşıt sistem bulunmaktadır. Kapitalist ve sosyalist sistem. Her iki sistemle yönetilen ülkelerin ortak, öncelikli kaygısı güvenlik. Güven içinde yaşamak. İnsanlar, içgüdüsel olarak güvenlik içinde yaşamak isterler. Yani sisteme bağlı bir şey de değil. Güvenliğe kavuşmanın ise iki yolu var. Ya, silah gücüne dayanarak, karşı tarafa kendisinin dokunulmaz olduğunu gösterecek, ya da sürekli silah gücünü artırmaktansa, karşılıklı güven, işbirliği ve dolayısıyla silahsızlanmaya yönelecek.

Birinci yolun çıkar yol olmadığı, teknolojinin baş döndürücü gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Çünkü, askeri teknolojinin gelişmesi, özellikle teknolojinin askersel hedeflere uygulanması, doğası gereği kendini tüketemeyecek bir süreçtir. Bu süreç her gün yeni uygulamalar, yeni stratejiler, yeni buluşlarla dönüşü olmayan bir yola sürüklenmektedir.

1945'de Hiroşima'ya atılan bomba, Amerika'ya üstünlük sağlamıştı. Avrupa ise yakılmış, yıkılmış bir durumda, şaşkındı, Avrupa'nın kendisini savunamayacağı ve komünizmin ağına düşeceği korkusu halklara yayılmak isteniyordu. Aslında bu, burjuvazinin kendini savunması idi. Yani halk hareketlerinden korkma. Bu ortamda NATO kuruluyor. Barış zamanında NATO gibi bir askeri entegrasyon örgütü tarihte ilk kez görülüyor. Askeri entegrasyon şu demek: Ulusal ordunun büyük bir bölümünü veya tümünü böyle bir örgütün başkomutanlığı emrine vermek. Bu kuruluşun başkomutanlık koltuğuna oturan patron, ABD. Bu patronun Sovyetler'e karşı nükleer üstünlüğü de var. Derken, Sovyetler Birliği de bombayı patlatıyor. 1948'de nükleer denge kuruluyor.

Barış hareketi, halk hareketi olarak başlamadı. Bazı yürekli, namuslu aydınlar, bu

gidişin korkunçluğunu kavrayıp eyleme geçtiler. 1948 yılında entelektüeller kongresi yapıldı. Nükleer dengenin kurulduğu sırada, Polonya'nın savaşta yerle bir olmuş Wroclaw kentinde. Buna aydınlar kongresi de diyebiliriz. Bu kongre, Dünya Barış Hareketi'nin çekirdeğini oluşturur.

Kongre, tüm dünya barışseverlerine, dünya halklarına çağrıda bulunuyor. Bu çağrı yankılanıyor. Aynı yılın Nisan ayında hem Paris, hem de Prag'da Barışı Savunanlar Kongresi yapılıyor. Bu kongreler sonucunda bir yıl sonra, Dünya Barış Konseyi resmen kuruluyor. İlk başkanı, Fransız fizik bilgini Joliot Curie. Konseyin kuruluşuna emeği geçen yüzlerce seçkin kişiden bazılarının isimleri de şöyle: Ünlü bilgin Einstein, Şili'de diktatör Pinochet yanlılarınca öldürülen S. Allende, Meksika eski devlet başkanı Cardenas, Amerikalı zenci şarkıcı Paul Robeson, Şili'li ünlü ozan Pablo Neruda, Polonya'nın eski devlet başkanlarından Tselankievich, Amerikalı rahip Abertani... Bizden de Nâzım Hikmet. 1950'lerde Nâzım, Barış Konseyi Başkanlık Divanı'na seçiliyor. Bu bizce büyük bir onur. Başkanlık Divanına seçilen ikinci Türk ise Mahmut Dikerdem'dir. Ben şimdi başkanlık divanındayım ve onun onurunu taşımaktayım.

Dünya Barış Konseyi'ne kişiler, kuruluşlar üye olabiliyorlar. Devlet başkanı ve başbakanlar da. Bu konseye Afrika Asya Dayanışma Örgütü, Arap Halk Kongresi, Asyalı Budistler Birliği, Avrupalı Katolikler Birliği, Latin Amerikalı Gazeteciler Federasyonu, Uluslararası Hukukçular Derneği, Dünya Kadınları Demokratik Federasyonu, Dünya Sendikalar Federasyonu üyedir.

Dünya Barış Konseyi, Birleşmiş Milletlerin Hükümetler dışındaki kurumlarından biri olarak tescil edilmiştir.

abece: Dünya Barış Hareketi'ni karalama çabaları için söyleyecekleriniz nelerdir?

Dikerdem: Dünya Barış Hareketi'nin örgütsel birliğine kavuşup yaygınlaşması savaş güçlerini ürküttü. Bu birliği karalamak ve gözden düşürmek için çeşitli yollara başvurmaya başladılar. Dünya Barış Konseyi'ni Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve KGB'nin güdümünde göstermeye çalıştılar. Dünya barış Hareketi'ni komünist propagandanın bir biçimi olarak göstermeye çabaladılar. Dünya barışı yalnızca komünistleri değil, tüm dünya insanlığını ilgilendiren bir olay. Nükleer bir dünya savaşı olursa -Sen komünistsin - Sen sosyalistsin - Sen liberalsin - Sen faşistsin diye ayrım yapılmayacaktır. Tüm insanlığı yok edecektir. Füzelerin üzerinde kartvizit ve adres bulunmayacaktır. Ülkeler arasında da ayrım yapılmayacaktır. Bundan dolayı barış hareketi en geniş yelpazeyi oluşturmaktadır.

Barış bir kişinin, bir grubun, bir zümrenin değil, herkesin işidir. Siyasi düşünce ve inançları ne olursa olsun. Önemli olan barış konusunda bir araya gelebilmek. Barış hareketi yığın örgütü değil ama yığınlara dönük bir örgüttür. 135 ülkede Barış Derneği var. Hepsinin adları değişik. Bizde Barış Derneği, İngiltere'de Nükleer Silahlanmaya Karşı Savaşım Derneği gibi... Genellikle adları Barış Komitesidir. Bu derneklerin üye

sayısı hiçbir zaman yüzü geçmez. Örneğin, 280 milyon nüfuslu Sovyetler Birliği'ndeki Barışı Savunma Komitesi'nin üye sayısı 500'dür. Barış Dernekleri yığın örgütü değil, kamuoyu oluşturma örgütleridir. Barış Hareketi'nin gelişmesinde demokratik örgütlerin katkısı yadsınamaz.

abece: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile, dünyamız zaman zaman savaşın eşiğine geldi. Ama nükleer bir savaş olmadı. Bu konuda ne söylemek istersiniz?

Dikerdem: Yirmi beş yıl önce yaşanan Küba olayını da iyi bilmek gerekir. Küba bunalımı her ne kadar dünyayı bir savaşın eşiğine getirmişse de bir hizmet de görmüştür. Bu olay özellikle Batı Avrupa kamuoyuna felaketin ne kadar yakın ve büyük olduğunu göstermiştir. Bu bunalım, Avrupa halklarında derin endişelerin uyanmasına neden olmuştur. Çünkü Avrupalı, savaşın kendi topraklarında geçeceğini anlamıştır.

Olası bir nükleer savaşta ABD ile Sovyetler Birliği kıtalararası antibalistik füzelerle savaşmayacaklar. Öyleyse nerede ve nasıl savaşacaklar? Şaşıran Avrupa'da. Buna "Avrupa Savaş Sahnesi" diyorlar. Avrupa'da yıllardır barış hareketini yükselten de budur. Nitekim 572 Cruise ve Pershing füzesi Avrupa'ya yerleştirilmeye kalkıldığında Avrupa halkları ayağa fırladılar. Dünya Barış Hareketi büyük bir güç kazandı. Avrupalı savaşa bir adım daha yaklaştığını gördü. Çünkü karşılık olarak Doğu Bloku da SS füzeleri yerleştirecekti.

Türkiye bütün bu olanlara yalnız kulak kabartıyor. Anlaşılması olanaksız bir tutum.

abece: Her ne kadar istenilen düzeyde olmasa da Barış Mücadelesi ülkemizde de sürüyor. Bu konuda geçmişte neler yapıldı? Barış Derneği nasıl kuruldu ve neyi amaçlıyordu?

Dikerdem: Türkiye'deki barış hareketi, Avrupa'daki barış hareketinin filizlenmeye başlamasıyla aynı döneme rastlıyor. Bu ülkemiz açısından sevindirici bir olaydır. Bizdeki barış mücadelesi de Avrupa'daki gibi 1950'lerde başlar.

1950'de Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi; yürekli, bilinçli aydınlarımızı harekete geçirir. Kore Savaşı'nın dünya barışı için bir tehlike olduğu, Menderes Hükümetinin ülke çıkarlarına aykırı davrandığı, meclisten bile geçirmeden böyle bir karar alındığı, bir bildiriyle kamuoyuna duyurulur. Bu bildirinin ardından Barışseverler Cemiyeti kurulur. Bu dernek hemen kapatılır ve yöneticileri çeşitli cezalara çarptırılırlar. Bu olaydan sonra, 25 yıl kadar bir süre örgütlü bir barış hareketi görülmez. Yalnız Ankara'da bir Barış Derneği kurulmuş ki, ben de bunu mahkemede öğrendim.

Barış Derneği'nin kuruluşuna gelince: 1 Eylül 1976'da Türkiye Yazarlar Sendikası'nın hazırladığı gecede Dünya Barış Günü kutlanıyor. Açık Hava Tiyatrosu'nda düzenlenen bu toplantıdaki coşku Barış Derneği çalışmalarına da ivme kazandırdı. İstanbul Barosu'nun da yoğun çabalarıyla yapılan bir toplantıda Barış Derneği kuruldu ve 3 Nisan 1977 kuruluş günü olarak kabul edildi.

Kuruluş aşamasında ve sonrasında DİSK, Barolar, Yazarlar Sendikası ve diğer de-

mokratik kitle örgütlerinin büyük katkıları olmuştur. DİSK'in başında işçi sınıfının barış mücadelesindeki önemini iyi bilen bir işçi lideri vardı; Kemal Türkler, Maden-İş'te ve diğer sendikalarda Barış Hareketi güçlü bir yankı buldu. Bunları belirtmek bizim için bir borç bugün.

Barış Derneği'nin kısa süre içinde gelişip güçlenmesi büyük ölçüde demokratik kitle örgütlerinin barış hareketini benimseyip desteklemesi sonucu olmuştur.

Barış Derneği'nin çalışmaları ve etkinlikleri konusunda söylenecek çok şey var. Ancak sürmekte olan Barış Derneği Davası bu konuda konuşmamıza engel oluyor.

Ancak şu kadarını belirtebilirim: Barış Derneği 135 ülkede bulunan benzerleri gibi, Dünya Barış Hareketi'nin ilkelerini benimsemiş ve tüm çalışmalarını o doğrultuda yapmıştır.

abece: 1975 yılı Ağustos ayı içinde Helsinki'de o güne değin benzeri görülmedik bir konferans yapıldı: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği toplantısı. Böyle bir toplantıyı sağlayan koşullar nelerdi? Toplantı sonucu yayınlanan Nihai Senet, dünya barışı için neler getiriyordu?

Dikerdem: İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde başlayan ve dünyayı iki kez savaşın eşiğine getiren Berlin ablukası ve Küba bunalımı Soğuk Savaşın en kızıştığı dönemlerdi. Bu durum doğu ve batı bloku arasında nükleer güce dayanan bir dehşet dengesinin kurulması sonucunu vermişti. Başka bir deyişle iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık olduğu ve nükleer bir savaşın sonucunda yenenle yenilenin olmayacağı anlaşılmıştı.

1962 Küba bunalımından sonra Avrupa halkları, ülkelerindeki yönetimlere ağırlıklarını duyurmaya başladılar. Soğuk Savaşın sona erdirilmesini, dehşet dengesine dayanmayan bir barış düzeninin gerçekleşmesi istençlerini belli ettiler. (Helsinki Konferansında o zamanki İtalya Başkanı Aldo Moro şöyle demişti: "Biz burada halklarımızın istençleri doğrultusunda yeni bir barış evresini başlatmak üzere bulunuyoruz.")

Soğuk Savaşın fazlasıyla rahatsız ettiği Avrupa halklarının tepkileri, böyle bir konferansın yapılmasının temel nedeni olmuştur. Bu konferans iki yıl süren uzun müzakereler sonucu, sosyalist ülkelerin yoğun çabalarıyla gerçekleşmiştir.

Özünde Helsinki, Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı'dır. Bu konferans, toplantıya katılan 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada'nın başkan ya da Hükümet başkanlarının imzaladığı Helsinki Sonuç Belgesi ile noktalandı.

Helsinki Konferansı Soğuk Savaş mirasını tasfiye ederek birbirinden farklı sosyopolitik sistemlere sahip devletler arasında barışçı ilişkiler sürecini başlattı. O zamana kadar dünyada barış, savaşın var olmadığı bir ortam olarak anlaşılmıştır. Oysa bu eksik bir barış kavramıdır. Gerçek barış, eşitliğin var olduğu, güç kullanma olasılığının en aza indirildiği, güvenliğin inandırıcı olduğu bir ortamdır. Böyle bir ortamda; yalnız şiddete, kaba güce değil, baskı ve sömürüye de yer yoktur, devletler arasında.

Helsinki, kapitalist ve sosyalist sistem arasındaki ideolojik karşıtlığı ortadan kaldırmayı amaçlamıyordu. Amaç, bu iki sistem arasındaki karşıtlığın, silahlı çatışmaya dönüşmeksizin belirli kurallara uyarak, ideolojik savaşım ve yarışma biçiminde yürütülmesiydi. Helsinki Sonuç Belgesi, gerçekçi, kalıcı bir barış amaçlıyordu. İki karşıt sistem arasındaki rekabet ve işbirliği kurallarını saptamayı amaçlıyordu.

Sonuç Belgesi'nde yer alan maddelerin birçoğu aslında Birleşmiş Milletler antlaşmasında da var. Ancak Helsinki'de temeli atılan düzenin özelliği, diplomatik antlaşmalara benzemeyen yanı, savaşı sona erdiren bir anlaşma olmamasıdır. Bir savaş sonunda, yenen ve yenilen ülkelerin toplantısı değildir. Büyük küçük devlet ayrımı yapılmadan, tüm devletler arasında eşitlik sağlanmıştır. Bu uluslararası diplomasiye de bir yenilik getirmiştir. Çünkü, yumuşama ile barış arasındaki organik bağı ortaya koymuş, yumuşama ise silahsızlanmaya dayanıyor.

Helsinki Konferansı, dünyanın geniş boyutları ve devletlerin kesin bir eşitliği içinde dinamik ve sürekli bir güvenlik ve işbirliği sürecinin koşullarını saptamak için toplanmış ve bu konuda çok başarılı olmuştur. Bu özeliğinden dolayıdır ki Helsinki Konferansı ve onun Sonuç Belgesi asıl gücünü Hükümetlerden değil de halkların dünyada adil ve sürekli bir barışın gerçekleşmesi yolundaki özlem ve iradelerinden almaktadır.

Yumuşama, iki karşıt sistem arasındaki askeri antlaşma düzeyine indirgenemez. Çünkü: barışı korumak için bir taraf silahlanırken diğer taraftan silahsızlanma istenemez. Bu, sonunda silahlanma yarışına dönüşür. Eğer savaşa hazırlanarak barışı korumak olası olsaydı, barış bugün her zamankinden daha güvence altında olurdu.

Uluslararası Barış Yılı'nda, ne yazıktır ki NATO ülkelerinin hemen hepsi Helsinki Sonuç Belgesi'nde kabul ettikleri yükümlülüklerini yerine getirmekten ısrarla kaçmaktadırlar. Bu da onların gerçek yüzlerini ortaya koyan çok önemli bir göstergedir.

abece: Son zamanlarda dünya kamuoyunu alabildiğine ilgilendiren bir konu var: Yıldız Savaşları... Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Dikerdem. İnsanlığın, insan aklının kolay kolay kavrayamayacağı bir şey "uzayda savaş". Buna aslında savaş da demiyorlar bunu ortaya atanlar. "Kendini savunma" diyorlar. Bunun aynı zamanda bir saldırı stratejisi olduğunu ise uzmanlar, bilim adamları söylüyor. Bu konuda Avrupalıların bile fazla bilgisi yok. Tümüyle Amerika'nın ortaya attığı bir strateji. Bu strateji Amerikan kamuoyunu ve basınını çalkalamakta, sert tartışmalara neden olmaktadır. Bu proje ile ABD kendi üzerine bir kalkan, bir ağ, sanki çelik bir yelek giymek istiyor. Bir kez, bunun olup olmayacağı kuşkulu. İçinde hiçbir deliği olmayan bir ağ germek olası değil. Bir an için bunun olduğunu düşünelim. Ne demektir bu? Ben artık hiçbir şeyden korkmam. O zaman bu ağı kuranın aklına gelecek ilk şey karşı tarafı yok etmektir. İlk darbeyi vurmaktır. Bunun tersi de olabilir. Karşı taraf öyle bir yol bulur ki kendilerini en güvenli sandıkları bir anda bir bombayla 80 milyon insan yok edilir. Bu çıkar bir yol değildir. Zaten dehşet dengesi birleşik kaplara ben-

zer. Bulunan bir teknik yenilik kimsenin tekelinde kalmaz. Kısa sürede tüm dünyaya yayılır.

Reagan'ın anlattıklarına göre ABD bu proje için 2000 yılına kadar bir trilyon dolar harcama yapmayı düşünüyor. Eski ABD başkanlarından Eisenhower halkına yaptığı bir söylevde şunları söylemişti: "Askeri sınaî kompleksler ülkelerin ekonomik ve siyasal yaşamında büyük etkinliğe sahip olmuşlardır." Bu sözler ve Reagan'ın açıkladığı proje için harcanması düşünülen paranın büyüklüğü, bu projenin gerçek amacını ve kimlere hizmet ettiğini çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bugün ABD'deki güçlü barış hareketi, bu projeye tepkileri daha da güçlendirmektedir.

abece: Barış mücadelesinde bizlere, yeni eğitimcilere düşen görevler konusunda neler söylemek istersiniz?

Dikerdem: Özellikle az gelişmiş ülkelerde eğitim yanlış yönlere yönlendiriliyor. Genç dimağlar barış konusunda sağlıklı bilgiler edinemiyorlar. İnsanlar ancak küçük yaşlarda sağlıklı barış bilgileriyle donatılırsa dünyada kalıcı barış kurulur. Okullarda verilen eğitimde barışın, çağdaş barışın öğretilmesi çok önemli. Gelişmekte olan ülkelerde, halkların kardeşliği yerine düşmanlığı öğretiliyor ve bu da milliyetçilik sayılıyor. Ezeli ve ebedi düşmanlar gösteriliyor. Bizim tarihimiz de bu yönde öğretilmek isteniyor. Bu dünya barışı için çok tehlikeli bir şey.

Türkiye askeri bir paktın üyesi, bu paktı eleştirmenin ona karşı gelmenin vatan ihaneti olmadığı genç kuşaklara anlatılmalıdır. Aksi takdirde barışçılık görevini yapmamış oluruz. Askeri paktlara karşı olmak eğer sakınca yaratıyorsa, orada barıştan, barışçı bir toplumdan söz edemeyiz. Oysa biz inanıyoruz ki, bizim halkımız barışseverdir. Yakın tarihimizde görüyoruz ki bu halk yüzyılımızın ilk anti-emperyalist savaşını yapmış, başarıya ulaştıktan sonra kısa zamanda savaştıklarıyla dostluk ilişkilerine girmiştir. Akdeniz barış Konferansı için Yunanistan'a gittiğimde orada da aynı şeyi gördüm: Türk ve Yunan halkları arasında yaratılan düşmanlık yapaydır, yönetimlerle sınırlıdır. Halkımız Yunan halkını düşman gibi görmez. Aynı şey Yunan halkı için de geçerlidir. Onlar da bizi düşman gibi görmemektedir. Bu durum diğer komşu ülkeler için de geçerlidir. İşte tüm bunlar çocuklarımıza anlatılmalıdır. Eğitim, halklar arasındaki dostluğu geliştirmede çok önemli bir unsurdur.

Kamuoyuna en iyi hitap edenlerin başında öğretmenler gelir. Barış hareketinin yığınlara anlatılmasında öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Öğretmenler tüm yurtta, en ücra kesimlere kadar dağılmışlardır. Doğrudan doğruya halkla iç içe yaşamaktadırlar. Yürekli, bilinçli eğitimcilerimiz yalnız gençlerimizin değil, aynı zamanda halkımızın da barış konusunda aydınlatılması için önemli bir boşluğu doldurabilirler.

abece: Son olarak dergimiz aracılığıyla öğretmenlere iletmek istediğiniz bir mesaj olacak mı?

Dikerdem: Tüm öğretmen çocuklarıma, dostlarıma sesleniyorum:

-Öğrencilerimize barışı öğretin, sevdirin.
-Barışın nasıl savunulacağını kavratın.
-Savaşı anımsatan kitapların, oyuncakların zararlarını gösterin.
-Özlediğimiz çağdaş eğitim ancak gerçek bir barış ortamında olanaklıdır.

PETROL-İŞ DERGİSİ

Yıl Bitti, Barış Savaşımı Sürüyor
Kasım-Aralık 1986[40]

Mahmut Dikerdem ile söyleşi:
Barış hareketinin savunucuları işçi sınıfımız ve demokrasi güçleridir

Birleşmiş Milletler Örgütü'nce ilan edilen 1986 Dünya Barış Yılı'nın son günlerine geldik. İnsanlığın önünde duran nükleer felaket tehlikesi henüz giderilmiş değil. Bu durum işçi sınıfımızı, tüm barışçıları, tüm demokratları barış savaşımında güçlerini birleştirme, dikkatlerini diri tutma ve bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için savaşımlarını daha da yoğunlaştırma göreviyle yüz yüze getiriyor.

Barış Yılına Girerken

1985 sonlarında Cenevre'de gerçekleşen Gorbaçov-Reagan doruk toplantısının ardından, 1986 Ocak'ında Barış Yılı başlarken Sovyetler Birliği lideri somut bir öneride bulundu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri M.Gorbaçov'un önerisi, 2000 yılına nükleer silahlardan arınmış bir dünyada girmekti. ABD Başkanı R.Reagan'ın da olumlu bulduğu bu silahsızlanma programına göre, önümüzdeki 15 yılda dünyadaki tüm nükleer silahların yok edilmesi öngörülmekteydi.

Barışı tehdit eden tehlike nükleer bir savaş olduğundan yılın başlarındaki bu öneriler sorunun can damarına parmak basıyordu. Ne var ki bu önerileri tamamlayan ve 1985

[40] "Yıl Bitti, Barış Savaşımı Sürüyor" ve Mahmut Dikerdem ile Söyleşi: "Barış hareketinin savunucuları işçi sınıfımız ve demokrasi güçleridir", *Petrol-İş*, no.68, Kasım-Aralık 1986, s.27.

Ağustos'undan beri tek taraflı olarak SSCB tarafından uygulana gelen nükleer denemelerin durdurulması önerisi ABD tarafından benimsenmedi. Öte yandan Mart 1983'te Reagan'ın ileri sürdüğü "Stratejik Nükleer Savunma Girişimi" ya da yaygın adıyla Yıldız Savaşları, NATO düzeyinde ele alınır duruma getirildi.

Barış Yılında Şakırdayan Silahlar

Bir yandan insanlık topyekûn bir felaketi engellemek için güçlerini birleştirir, milyonlarca barışsever alanları doldururken, öte yandan ülkemizin de içinde bulunduğu bölgede, yeni maceralarla, yeni tehlikelerle yüz yüze gelindi.

Terörizm bahane edilerek her türlü uluslararası hukuk kuralının çiğnendiği bu olaylardan ilki Libya'ya dönük ABD saldırısıydı. Bunu aynı gerekçeyle İsrail'in ABD 6.Filosu'nun yardımıyla Fas'taki FKÖ karargâhını bombalaması ve son günlerde İngiltere'nin yine terörizm gerekçesiyle Suriye'ye karşı yükselttiği gerginlik izledi. Ülkemizi de yakından ilgilendiren bu gerginlikler, yıllardır süregelen İran-Irak savaşı ve Lübnan bunalımıyla zaten kaynayan bir kazan durumundaki Ortadoğu'yu daha büyük tehlikelerle karşı karşıya getirdi.

Terörizme karşı savaşımın bayraktarlığını yapan ve böylece kendi politikasını tüm müttefiklerine de dayatmak isteyen ABD'nin yıl sonlarında Reagan tarafından açıklanan bir tutumu, ABD yöneticilerinin "samimiyetleri"nin bir göstergesi oldu. Gerçekten de terörist olarak nitelediği ve tüm müttefiklerinden silah ambargosu uygulamasını istediği bir ülkeye, İran'a ABD'nin kendisinin silah satması, bu satışta İsrail'den yararlanması, sağlanan parayı Nikaragua'daki terörist karşı-devrimcilere kendi yasalarını da hiçe sayarak aktarması, bütün bunlar, Reagan'ın söyledikleriyle yaptıklarının birbirini tutmayabildiğini ortaya çıkardı. Bu durum gerek ABD kamuoyu gerekse ABD'nin müttefiki ülkelerde ciddi şok yarattı.

Barış Yılında Türkiye

Kuşkusuz ülkemiz bakımından Barış Yılının en büyük talihsizliklerinden biri Türkiye Barış Komitesi Derneği yöneticilerinin yargılanmasıydı. Öte yandan Türkiye ile ABD arasında Savunma İşbirliği Antlaşması görüşmelerindeki pazarlıklar boyunca Pershing ve Cruise füzelerinin ülkemize yerleştirilmesi olasılığının yükselmesi, ülkemizin nükleer bir felaketle yüz yüze gelme tehlikesini artıran bir etken oluşturdu. Yanı sıra NATO planları çerçevesinde nükleer füze taşıyan uçaklara ayrılmış yeni havaalanlarının ülkemiz topraklarında kurulmasının öngörülmesi aynı doğrultuda bir gelişme oldu. Gerek güneyde Suriye, gerekse batıda Bulgaristan'la ülkemiz arasındaki ilişkilerin belirgin bir biçimde kötüleşmesi, açılan yeni silah fabrikalarıyla birlikte Türkiye'nin bir maceraya sürüklenme tehlikesini artırdı. Bu gelişmeler ülkemiz barışçılarını hem dünya çapında yürütülen silahsızlanma çabalarını desteklemeye, hem de Türkiye'de artan

tehlikelere karşı savaşım vermeye yöneltti.

Yıldız Savaşları Projesi

Barış yılında Gorbaçov ile Reagan'ın Reykjavik doruk toplantısına ve burada ABD Savunma Bakanı G.Shultz tarafından "nefes kesici" olarak değerlendirilen Gorbaçov'un önerilerine karşın silahsızlanma yolunda somut bir adım atılamamasının altında Yıldız Savaşları Projesi vardır. Nitekim Ekim 1986'da gerçekleşen Reykjavik doruğunda Gorbaçov ile Reagan orta ve uzun menzilli nükleer füzelerin azaltılması ve giderek ortadan kaldırılması yolunda anlaşmayı başarmışlardır. Ancak Yıldız Savaşları Projesi konusundaki görüş ayrılığı, diğer anlaşılan konularda adım atılmasını engellemiştir. Gerçekten de bu Proje'yle birlikte uzayın silahlandırılması sorunu gündemin birinci sırasına yükselmiştir. Bu da barış güçlerinin savaşımının ana doğrultusunu Yıldız Savaşları Projesi'ne yöneltmelerine neden olmuştur. Çünkü bu Proje, bu Proje'ye ilişkin denemeler durdurulduğu takdirde silahsızlanmanın yolu açılacaktır.

Barışa birlikte ulaşılacak

Dünya Barış Konseyi'nin 1 Eylül Dünya Barış Günü'yle ilgili yaptığı şu çağrı güncelliğini koruyor: "Nükleer silahlanma yarışı mutlaka durdurulmalıdır. Bir yandan genel silahsızlanma yönündeki çabalar desteklenirken öte yandan nükleer denemeler son bulmalı, savaşı uzaya sıçratma girişimleri önlenmeli, kimyasal silahlarla kitle kurum araçları yasaklanmalı, klasik silahlar sınırlandırılmalıdır. Barış toplumsal gelişmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Eşitsizlik ve yoksulluk barışın düşmanlarıdır. Barışın temelinde adalet vardır. İnsanların doğal kaynaklardan yararlanmalarındaki dengesizlik askeri harcamaların azaltılmasıyla giderilebilir. Silah fabrikalarından çıkan her tüfek, denize indirilen her savaş gemisi, havaya fırlatılan her füze, yeryüzündeki aç, çıplak ve evsiz barksızlara karşı işlenmiş bir hırsızlık suçudur. Eğitim, bilim, kültür, din ve iletişim araçlarıyla toplumlar barış içinde bir arada yaşama amacına yönlendirilmelidir. Uluslar barış ve güvenliği hep birlikte aramalıdır."

Kuşku yok ki bu arayış barışa ulaşıncaya dek sürecek ve Türkiye işçi sınıfı, barışseverleri, demokratları bu savaşımda onurlu yerlerini alacaklardır.

Mahmut Dikerdem: Barış hareketinin savunucuları işçi sınıfımız ve demokrasi güçleridir

Petrol-İş: Sayın Dikerdem, 1986 Barış Yılı sona erdi. Ancak barış sorunu tüm canlılığıyla gündemde. Sizce barış için mücadelenin tek tek ülkelerde ve dünya çapında hedefi ne olmalıdır?

Mahmut Dikerdem: Barış için mücadelenin en güncel hedefi, dünya çapında bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesidir. Bunun yolu nedir? Bugün en büyük tehlike, nükleer silahlar üzerinde kurulmuş dehşet dengesinin, bir topyekûn savaşa yol açma-

sıdır. Bu tehlikenin ortadan kaldırılabilmesi için kademeli, gerçekçi ve denetlenebilir bir silahsızlanmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan tüm nükleer denemelerin sona erdirilmesi de birincil derecede önem taşımaktadır. Çünkü denemeler yasaklanmadıkça yeni tip nükleer silah yapımının önlenmesi mümkün değildir. Bu tür bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi için tek tek ülkelere ve uluslararası düzeyde barış ve demokrasi güçlerinin etkin ve kararlı mücadelesine gerek bulunmaktadır. Eğer barış ve demokrasi güçleri kendi Hükümetleri üzerinde baskı kurabilirlerse, silahsızlanma doğrultusunda adım atılabilir.

Petrol-İş: Barış ve demokrasi güçleri diyorsunuz. Barış ve demokrasi arasında ne gibi bir ilgi var Sayın Dikerdem?

M. Dikerdem: Barış ve demokrasi güçleri diyorum çünkü, barış ve demokrasi için mücadele bir bütün oluşturmaktadır. Barış için mücadelede etkinlik, demokrasinin yerleşip pekişmesiyle orantılıdır. Bunun gibi, barış hareketi güçlendikçe demokratik rejimin içeriği zenginleşir, halk yığınlarının yönetime ağırlıklarını duyurmaları kolaylaşır. Öte yandan dünyada barışa kasteden güçlerle demokrasi karşıtı güçlerin aynı olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye'de barış hareketinin en büyük savunucuları başta işçi sınıfımız olmak üzere, demokrasi güçleridir. Bunun bilincinde olmak, barış sorununu sürekli gündemde tutmak, yaşamsal önem taşımaktadır.

Petrol-İş: Sayın Dikerdem, Dünya Barış Konseyi ülkemizde sözü çok edilen ama sanırız çok da iyi tanınmayan bir kuruluş. Hatta yanlış tanıtıldığı da söylenebilir. Bize Dünya Barış Konseyi hakkında bilgi verebilir misiniz?

M. Dikerdem: Dünya Barış Konseyi'nin kamuoyuna yanlış tanıtılmaya çalışıldığı doğru. Dünya barış hareketinin yükselmesinden, geniş halk yığınlarınca benimsenmesinden rahatsız olan çevreler DBK'nın belli bir ideolojinin cephe örgütü olduğunu yaymaya çaba harcıyorlar. Özellikle ABD'deki askersel sanayi kompleksleri, silahlanma yarışından büyük çıkar sağlayan emperyalist odaklar Dünya Barış Konseyi'ni karalamak için yoğun propaganda yapıyorlar. Ama bütün bunlar barış hareketinin gittikçe güçlenip yaygınlaşmasını ve DBK'nın Birleşmiş Milletler'den sonra dünyanın en büyük uluslararası kuruluşu olduğu gerçeğini değiştiremiyor. Türkiye'de de barış için uğraş verenler üzerinde kuşku yaratmak amacıyla yoğun bir kampanyanın sürdürüldüğü gözden kaçmamalı.

Petrol-İş: DBK, nasıl ve kimler tarafından kuruldu?

M. Dikerdem: Dünya Barış Konseyi'nin kuruluş girişimleri, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde başlatılan Soğuk Savaş dönemine bir tepki olarak ortaya çıktı. 1948 Ağustos'unda çeşitli ülkelerden gelen yürekli aydınlar Polonya'nın Wroclaw kentinde Dünya Entelektüeller Kongresi'ni topladılar. Kongre sonunda yayınlanan barış çağrısı dünyada yankılanarak 1949 Nisan ayında Paris ve Prag'da Barışı Savunanlar Dünya

Kongresi'nin toplanmasını sağladı. Bu kongreye 72 ülkeden delegeler katılmıştı. Kongre başkanı, ünlü Fransız fizik bilgini ve Nobel Barış Ödülü sahibi Joliot-Curie toplantıyı şu sözlerle açtı: "Bugünden sonra barış tüm dünya halklarının işi olacaktır. Ne bir kişi, ne de bir ülke tek başına barışı sağlayamaz, fakat hep birlikte barışı savunmak ve savaşı önlemek elimizdedir."

Ertesi yıl, 1950 Kasım'ında Varşova'da Dünya Barış Hareketi'nin örgütsel birliğini simgeleyen Dünya Barış Konseyi kuruldu ve ilk başkanlığına yine Joliot-Curie seçildi. Kurucular arasında Şili Başkanı Salvador Allende, İngiliz bilim adamı J.D.Bernal, eski Meksika Başkanı Cardenas, Şilili ozan Pablo Neruda, ressam Pablo Picasso, Amerikalı şarkıcı Paul Robeson, Sovyet Yazar Fadeyev, Afrikalı iki büyük lider Lumumba ve Cabral ve Yunanlı Lamrakis gibi dünyaca ünlü kişiler bulunuyordu. Bugün de yüzlerce seçkin bilim, sanat ve devlet adamı DBK'nın yönetiminde ya da onunla sıkı işbirliği halindedirler.

Petrol-İş: DBK'nın ilke ve amaçları hakkında bilgi verebilir misiniz?

M. Dikerdem: Dünya Barış Konseyi'nin 35 yıldır değişmeyen ilke ve amaçları şunlardır:

-Tüm kitle kırım araçlarının yasaklanması,

-Kademeli, denetimli bir genel silahsızlanmanın başlatılması,

-Sömürgeciliğin ve ırk ayrımının her çeşidinin tasfiyesi,

-Barışın kurulması için zorunlu olan, ulusların tam bağımsızlık ve egemenliklerine saygı,

-Ulusların içişlerine karışmama,

-Değişik siyasal sistemlerle yönetilen devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları,

-Uluslararasındaki anlaşmazlıkların kuvvet kullanmadan müzakere yoluyla çözülmesi.

OTOMOBİL-İŞ DERGİSİ

İşçi Sınıfı ve Barış
Nisan 1987[41]

Yüzyıllar boyunca halk yığınları savaşın bir doğa yasası, insanlığın alınyazısı olduğuna inandırıldılar. Denildi ki, nasıl ki bireyler arasında eşitsizlik bir Tanrı vergisi ise, toplumlar arasında savaş da·o denli doğal ve kaçınılmazdır. Çünkü saldırganlık dürtüsü insanoğlunun yaradılışında saklıdır. Güçlüler her zaman güçsüzleri ezecektir.

19. yüzyılın ortalarında halklar işçi sınıfının bilimiyle aydınlanmaya başladılar. Bunun sonucunda ne bireyler arasındaki eşitsizliğin Tanrı buyruğu, ne de toplumlar arasında savaşların insanlığın yazgısı olmadığı, savaşın gerçek nedenini adaletsiz düzende aramak gerektiği anlaşıldı. Görüldü ki savaş kışkırtıcılığı yapanlar sömürü düzeninin sürgit kalmasında çıkarı olanlardır. Savaş ile sömürünün arasındaki organik bağın bilincine ilk varan işçi sınıfları, özgürlük, bağımsızlık ve eşitlik uğrundaki savaşımın dünyada adaletli ve kalıcı bir barış düzeninin kurulması çabasıyla özdeş olduğuna inanarak barış ülküsüne sarıldılar. Böylece, evrensel barış, erişilmesi olanaksız bir düş olmaktan çıkıp emekçi yığınların somut bir özlemi niteliğine dönüştü. Ulusların barış içinde bir arada yaşama istemleriyle emperyalist ve emperyalizme bağımlı sömürü düzenine direnişleri bir bütün oluşturdu. Günümüzde "Sömürüsüz ve savaşsız bir dünya" belgisi işçi sınıfının elinde yükselen bayrak olmuştur.

Dünya Barış Hareketi'nin öncülerinden, Dünya Barış Konseyi'nin ilk başkanı, ünlü Fransız fizik bilgini Frederic Joliot-Curie: "Barış bir kişinin ya da ulusun değil, herkesin işidir" demişti. Evet, barış herkesin, hepimizin katkısını gerektirir ama barış savaşımı-

[41] Mahmut Dikerdem, "İşçi Sınıfı ve Barış", *Otomobil-İş Dergisi*, no.23, Nisan 1987, s.2.

nın öncülüğünü işçi sınıfı yapar. Çünkü işçi sınıfı, tüm değerlerin yaratıcısı olan insan emeğinin, kafası ve eliyle kurduğu uygarlık yapıtlarının savaşın yıkımlarında yok olup gitmesine izin veremez.

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ DERGİSİ

Sovyetler Birliği ve Barış
Kasım 1988[42]

Sovyetler Birliği'nin dünya barışına ne denli içtenlikle bağlı olduğu öteden beri tartışma sorusudur. SSCB karşıtlarına göre Marksist-Leninist kuramda Barış'ın anlamı tüm dünyada kapitalist sistemin yıkılarak yerine komünizmin egemen olmasıdır. Bu amaca varmak için Sovyetler barış hareketini araç olarak kullanırlar. Barış içinde bir arada yaşama dedikleri aldatıcı kavram, Detant dedikleri devletler arası ilişkilerde yumuşama süreci Sovyetler açısından komünist devrimi gerçekleştirme aracıdır. Çünkü komünizmin barış ortamında daha kolay yayılma olanağı bulacağını hesaplamaktadırlar.

Kalın hatlarıyla özetlediğim bu iddianın kuramsal açıdan sakatlığını kanıtlamak zor değildir. Örneğin denilebilir ki "Sosyalist rejimle yönetilen ülkelerde savaştan çıkarı olan ekonomik ya da siyasal gruplar, askersel sanayi yoktur. Sosyalizmin gücü ve varmak istediği hedeflerin gerçekleşmesi kudrete değil, sosyal adalet özlemi taşıyan geniş halk yığınları üzerindeki çekicilik etkisine dayanır. Ayrıca sosyalist ülkeler ekonomik krizleri kapitalist ülkeler gibi silah sanayine ağırlık vererek çözemezler. Bu durumda sosyalist ülkelerin dış politikaları Marx'ın "Sosyalist toplumun uluslararası kuralı BARIŞ olacaktır" öngörüsüne uygundur.

Ne var ki, kuramsal açıklamalar karşıt propagandanın etkisini ortadan kaldırmaya yetmiyor. Hele bu propaganda ABD gibi kapitalist sisteme dinsel bir inanç gibi bağlı devletlerin sonsuz parasal olanaklarıyla beslenince dünya kamuoyunu Sovyetlerin gerçek niyetleri üzerinde kuşkuya düşürmek kolaylaşıyor. Öyleyse, teorik tartışma yerine

42 Mahmut Dikerdem, "Sovyetler Birliği ve Barış", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, No: 101, Kasım 1988, s.10-12.

yakın geçmişteki siyasal olayları irdeleyerek sonuca varmak daha sağlıklı bir yöntem olacaktır. Dünyanın ilk sosyalist devletinin kuruluşunun 71. Yıldönümünde düşüncemizi geriye döndürerek "Dünyayı sarsan on gün"den bu yana SSCB'nin dış politikasındaki gelişmeleri anımsamakta yarar vardır.

Rusya'da sosyalist devrimin utkuya ulaşmasından hemen sonra Lenin "Silahsızlanma sosyalizmin idealidir" diyerek ünlü Barış Kararnamesini çıkardı. Böylece tarihte ilk kez barışın yazgısı politikacıların kapalı kapılar ardında verdikleri kararlar yerine halkların sorumluluğuna geçmiş oluyordu. Kararname en büyük kapitalist ülkelerin işçilerinin insanlığı savaş felaketinden kurtarmak için üstlerine düşeni yapacakları umudunu vurguluyordu.

Barış Kararnamesi bir tür politik bildiri, aynı zamanda bir eylem programı ve dünya barış güçlerinin dayanışma yolunda ideolojik bir temel oluşturuyordu. Kapitalist sistemin savunucularını kaygılandıran da herhalde bu olmuştur. Aslında bu belge, 1975'te Helsinki Nihai Senedi ile pozitif hukuka geçecek olan toplumsal bir hakkı, "insanların barış içinde bir arada yaşama" hakkını tescil ediyordu. Barış Kararnamesinden sonraki yıllarda Sovyet devletinin politikası bu belgenin doğrultusunda gelişerek savaş propagandası, ırk ve milliyet düşmanlıkları yasaklanacak ve bu yasaklar Sovyet Anayasasına geçirilecektir.

Barış Kararnamesi'nin uluslararası ilişkilerde ilk uygulanması 1927 Cenova Konferansında Sovyet delegasyonunun genel silahsızlanma ve ekonomik işbirliği önerilerinde görüldü. Aynı konferansta Lenin'in farklı sosyal rejimlerle yönetilen ülkelerin barış içinde yaşamaları (peaceful coexistence) ilkesi resmen dile getirildi ise de Batılı ülkelerde olumlu bir yankı uyandırmadı. Aynı öneriler daha da genişletilerek 1927 yılında Milletler Cemiyeti'nin girişimiyle toplanan Silahsızlanma Konferansı'na sunuldu. Sovyet tasarısı tüm orduların ortadan kaldırılmasını, savaş sanayilerinin tasfiyesini ve savaş propagandasının yasaklanmasını öngörüyordu. Önerilerin tümü Batılı devletlerce geri çevrildi ama Sovyetler 1932 ile 1935yılları arasında Cenevre'de devam eden silahsızlanma konferansının oturumlarında tasarılarını sürekli olarak yinelediler. Gerçi bu aşırı iyimser nitelikteki önerilerin yaşama geçirilmesi şansı pek yoktu, ancak dünya kamuoyu 30'lu yıllarda gitgide somutlaşan Faşizm tehlikesi karşısında savaş ve barış konularında duyarlı olmaya başlamıştı. Avrupa ülkelerinde komünistlerin öncülüğünde anti-faşist hareketler örgütleniyordu. 1932 Ağustosunda Henri Barbusse ve Romain Rolland'ın girişimiyle Amsterdam'da savaşa karşı bir dünya konferansı toplandı. Bunun benzeri girişimler İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde ve ABD'nin Chicago kentinde gerçekleşti. Son olarak 1939 baharında Paris'te 25 ülkeden 500 delegenin katılımıyla "Barış, Demokrasi ve Sosyalizm için Dünya Konferansı" toplandı.

Görülüyor ki İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği'nin Batılı devletlere

ısrarla faşist saldırı tehlikesine karşı güç birliği yapılması ve Avrupa'ya kolektif bir güvenlik sistemi kurulması çağrılarında bulunduğunu kaydetmemek tarihe karşı haksızlık olur. Bilindiği gibi Batılılar Faşizm ve Nazizme karşı Sovyetlerle işbirliği yapmak yerine "pasifikasyon" politikasını yeğlemişler ve ünlü Münih Anlaşmasıyla doruğuna varan bu politika Avrupa'yı İkinci Dünya Savaşına sürüklemiştir. Batılı devletlerin aymazlığının kökeninde anti-komünizm ve anti-sovyetizm akımlarının sağduyuya galebe çalmasını görmek yanlış olmaz. Batı Avrupa'nın sosyal demokrat partileri bile komünistlerle aynı cephede görünmekten korkarak faşizme karşı ortak strateji oluşturulmasını reddetmişlerdir. Böylece savaş karşıtı cephenin siyasal gücü kamuoyunu etkileme olanağı büyük ölçüde zayıflamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu korkunç yıkım ve can kaybı dünya kamuoyunun bilincini derinden etkiledi ve büyük değişiklikler yarattı. İkinci Dünya Savaşında yaşanan olaylar, Avrupa halklarının faşist işgalcilere karşı kahramanca direniş mücadeleleri insanlığın geleceğe dönük gelişiminde halk yığınlarının belirleyici rolünü gözler önüne serdi. Savaş geride 50 milyon ölü ve yaralı, harap olmuş kentler ve yıkılmış ekonomiler bırakarak sona erdiğinde, en ağır kayıplara Sovyetler Birliği uğramıştı. Buna karşın Avrupa'da savaşın bitimini izleyen aylarda Batılı devletlerin Sovyetler Birliği'ne yeni bir potansiyel düşman gözüyle bakmalarını ve Rusların komünizmi yaymak üzere hemen harekete geçeceklerine kendi kamuoylarını inandırmak için yoğun bir propaganda kampanyası başlatmalarını anlamak güçtür. Çünkü Sovyetlerin böyle bir öngörüyü haklı kılacak hiçbir hareketi -ordularını hemen terhis etmemeleri dışında- görülmüyordu. Stalin savaş sırasında müttefikleriyle imzaladığı anlaşmalara bağlı kalıyordu. Komünist partiler savaş sonrasında Avrupa'da kurulan tutucu Hükümetlerde sadece küçük ortaklar olarak yer almışlar, işçi sınıfları bu ülkelerde ihtilal girişiminde bulunmak bir yana, çok ılımlı bir tutum içine girmişlerdi. Örneğin savaş sırasında Fransız Direniş Hareketi'nin bel kemiği komünistler olduğu halde bunlar General De Gaulle ile işbirliği yapmış, onun kurduğu Hükümete katılmış, İtalyan komünistleri ise Mareşal Madoglio Hükümetini ve Savoy hanedanını tanımış, hatta Musolini'nin Vatikan ile yaptığı anlaşmalara bile ses çıkarınamıştı. Ayrıca, savaş sırasında Kuzey Azerbaycanı işgal etmiş olan Sovyet birlikleri -Batılıların ültimatomu üzerine- İran'dan çekiliyor, onlar çıkarken Amerikalılar geliyordu. Önce uzmanları, sivil ve askeri heyetleriyle giren Amerikalılar İran'da üsler kurup bu devleti de kendi ittifak sistemlerine sokuyorlardı. ABD'nin buradaki üsleri kendi topraklarından 10 bin kilometre uzakta, oysa Sovyetlerin en duyarlı sınırına çok yakındı. Bu durumda Sovyet Hükümeti batılıların kendisini suçlamak için "Güvenliğimizi sağlıyoruz diye bütün dünyaya egemen olmak mı istiyor-

sunuz?" sorusunu çevirip Batıya pekâlâ sorabilirdi.

Ne var ki, daha savaş biterken Amerika'nın bir art düşünce içinde olduğu, başkan Truman'ın Potsdam Konferansını iki kez erteletip Hiroşima'nın üstünde atom bombasını patlatmasından belli olmuştu. Atom bombasına sahip olan ABD'nin yöneticilerine şöyle bir düşünce egemendi: "Sovyet topraklarına yakın yerlerde çepçevre kuracağımız üslerle büyük Rusya kentlerine bir anda ulaşarak oraları radyoaktif kalıntılardan ibaret bırakabilir, endüstrilerini yok edebiliriz. Milyonlarca ölü ve yaralıdan geri kalan "tutsak halk" da nasıl olsa bizimle birleşecek ve kurtarıldığına sevinerek kapitalizme yönelecek, Amerika ile sermaye dünyası da komünizm karabasanından kurtulmuş olacaktır."

Soğuk Savaşın ilk saldırıları bu düşüncelerle besleniyordu. Bu hava içerisinde, İngiltere'nin savaştan sonra iktidarı yitiren başbakanı Winston Churchill'in 1946 yılında ABD'nin Fulton kentinde yaptığı konuşma bugün birinci Soğuk Savaş döneminin kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Churchill ilk kez "Demir Perde" deyimini ortaya atıyor, Sovyetler Birliğini çevreleyecek bir dünya ittifakı kurulması için batılı devletlere çağrıda bulunuyordu. Batının Sovyetler için tasarladıklarını pek az şey Churchill'in bu konuşması kadar açık seçik ortaya koyabilirdi. Gerçekte de Sovyetler ciddi bir endişe ve kuşatılma korkusuna kapıldılar.

Bir yıl sonra, 12 Mart 1947'de Truman Doktrini'nin Amerikan Kongresinde açıklanmasıyla Birinci Soğuk Savaş dönemi resmen başlatılmış oluyordu. 1960'lı yılların ortalarına dek sürecek ve dünyamızı iki kez, Berlin ablukası ile Küba krizinde sıcak savaşın eşiğine kadar getirecek olan bu dönemin özelliği, "ülkeler arasında anlaşma ortamı yaratılmasına ve karşılıklı ilişkilerin bir düzen içerisinde yürütülmesine olanak sağlayacak olan Diplomasi'nin Doğu ile Batı blokları hemen hemen ortadan kalkması ve sorunların müzakere yoluyla çözülebileceğine duyulan inancın yitirilerek yerini askeri güce dayanılarak zafere ulaşılabileceği inancına bırakılmış olmasıdır."[43] Diğer bir deyişle çılgın bir silahlanma yarışının başlamasıdır.

Birinci Soğuk Savaş dönemi ABD'nin nükleer silah tekelini yitirip SSCB ile ABD arasında "dehşet dengesi" de denilen bir nükleer güç dengesinin meydana çıkmasıyla sonuna yaklaştı. Çünkü iki süper güç arasında çıkacak nükleer bir savaşın yenen ve yenileni olmayacağı, her iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğu anlaşılmıştı. Bu durum iki süper gücü, eğer intihar etmek istemiyorlarsa, uzlaşma yollarını aramaya zorluyordu. Ancak, Soğuk Savaşın çatışma ortamından yumuşama'nın (detant) uzlaşma ortamına geçiş ne çabuk ne de kolay oldu. Önce doğu ile batı blokları arasında siyasal diyalog başlarken, ABD ile SSCB arasında da stratejik alanda ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalanarak yumuşama sürecine girişin zemini

[43] Doç.Dr.Haluk Gerger, *Soğuk Savaş'tan Yumuşamaya*, Işık Yayınları.

hazırlandı. 1964 yılında Polonya Dışişleri Bakanı Rapacki Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda NATO ve Varşova Paktı üyeleriyle öteki Avrupa ülkeleri temsilcilerinin katılacakları bir güvenlik konferansı toplanmasını önerdi. Rapacki Planı diye anılan bu öneriyi 1966'da SSCB Komünist Partisi'nin 23. Kongresinde Leonid Brejnev'in "Bir Avrupa Güven Konferansı toplamak amacını Sovyetlerin resmi politikası olarak ilan etmesi" izledi. 1969 yılında da Sovyet Hükümeti tüm Avrupa ülkeleri Hükümetlerine konferansın toplanması için başvurdu. Nihayet 1972 yılında ABD Başkanı Nixon'un Sovyetler Birliği'ni ziyareti sırasında Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) hazırlık çalışmalarının Helsinki'de başlatılması kararlaştı. Çalışmalar iki yıl süre ile Cenevre'de uzmanlar düzeyinde sürdürüldükten sonra konferansın son dönemi 30 Temmuz - 1 Ağustos 1975 tarihlerinde Helsinki'de 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın devlet ya da Hükümet başkanlarının imzaladıkları Sonuç Belgesi ile taçlandı. Avrupa ve dünya siyasal tarihinde bir kilometre taşı olan bu belgenin gün ışığına çıkmasında Leonid Brejnev'in birincil rolü olduğu batılılarca da teslim edilmektedir.

Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla başlayan yumuşama süreci pek kısa sürdü. Bunun başlıca nedeni bloklar arası ilişkilerde başlatılan siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile derinleşip pekiştirilmesi, başka deyişle, genel silahsızlanma yönünde hiçbir ilerleme kaydedilmemesi idi. Amerika'nın başını çektiği batılı devletler AGİK anlaşmasının "üçüncü sepet" diye adlandırılan İnsan Hakları bölümündeki yükümlülükleri Sovyetler Birliği'nin yerine getirmediğini öne sürerek anlaşmanın öteki hükümlerini askıya aldılar. Bu yüzden AGİK'in uygulanmasını denetlemek üzere iki yılda bir toplanan İzleme Konferansları sağırlar diyalogu halinde sürüp gitti. Oysa silahsızlanma yönünde somut adımlar atılmadıkça, Helsinki anlaşması iki askeri blok arasında geçici bir uzlaşma düzeyine indirgenmiş oluyordu. Bu arada Türk Hükümetlerinin de AGİK'in izleme konferanslarında hep Amerikan delegasyonunun dümen suyunda hareket ettiğini kaydetmek gerekir. Sanki Türkiye'de siyasal iktidar insan hakları konusunda pek duyarlıymış gibi.

1978 yılında NATO Konseyi Batı Avrupa ülkelerinde beş yıl içinde 572 adet Cruise ve Pershing 2 füzesinin yerleştirilmesi kararını alınca, Doğu-Batı blokları arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti. Sovyetlerin Afganistan'a askeri müdahalesi üzerine de ABD Başkanı Carter "Detant ölmüştür" diyerek İkinci Soğuk Savaşın başladığını ilan etti.

1980 yılı başlarından 1987 Kasımında ABD ile SSCB arasında orta erimli nükleer füzelerin üç yıl içinde tümüyle yok edilmesini öngören bir anlaşma imzalanıncaya dek süren İkinci Soğuk Savaş döneminde ABD yönetimi bir yandan yoğun bir anti-sovyetizm kampanyası geliştirirken öte yandan da kendi kamuoyuna "sınırlı bir nükleer savaşın kaçınılmaz ve kazanılabilir" olduğunu kabul ettirmeye çalışmıştır. Başkan Reagan'ın SSCB'yi "Şer İmparatorluğu" diye tanımladığı, onun ilk dışişleri bakanı General Alexander Haig'in "Barıştan daha önemli şeyler de vardır" şeklinde demeçler

verdiği, savunma bakanı Weinberger'in açıkça militarist bir politikayı desteklediği bilinmektedir. Bu tutum yalnız demeçlerden ibaret kalmayıp açık bir savaş hazırlığına dönüşmüş, 1983'te Reagan tarafından açıklanan ve Yıldız savaşı diye bilinen Stratejik Savunma Girişimi (SDI) projesi ile birlikte büyük çaplı bir silahlanma programı yürürlüğe konmuştur. Neyse ki, Avrupa kamuoyu "sınırlı bir nükleer savaş"ın kendi toprakları üzerinde cereyan edeceğinin bilincine çabuk vararak tepkisini göstermiş ve 80'li yılların ilk yarısında Batı Avrupa'da barış hareketi o zamana dek görülmemiş boyutlar kazanmıştır. Savaşa, nükleer silahlara ve militarizme karşı yükselen bu hareket savaşla barış arasında bir tür Referandum niteliğine bürünmüştür. Gerçi ABD yönetimi Avrupa barış hareketinde "Moskova parmağı"nın bulunduğunu yaymaya çabalamıştır ama hareketin kendi kamuoyunu da sarmasını, nükleer füze sayısının dondurulması istemlerinin Amerika'da yoğunlaşmasını önleyememiştir. Kongre'ye de yansıyan bu istemler Reagan yönetimini savunma bütçesinde kısıntılar yapmaya ve Sovyetlerle barış müzakerelerine yanaşmaya zorlamıştır.

Mihail Gorbachev'in "barış taarruzu" böyle bir ortam içinde başlamış ve dramatik aşamalardan geçtikten sonra tarihte ilk kez bir kategori silahın tümüyle ortadan kaldırılmasını sağlayan bir anlaşma ile noktalanmıştır. Kısa bir süre içinde barış ve silahsızlanma sorununda bu denli ileri bir sonuca erişilmesinde Sovyet liderinin kararlılık ve esnekliğinin en büyük rolü oynadığı yadsınamaz. Batı'nın tüm karşı önerilerini gözünü kırpmadan kabul eden Gorbachev'i anlaşmadan caydırabilmek için batılıların "komünist rejimden vazgeçmelisiniz" koşulunu ileri sürmekten başka çareleri kalmamıştır. Bu koşulu ise -şimdilik- kullanmamayı yeğlemişlerdir.

Görülüyor ki, İkinci Dünya Savaşından bu yana insanlığın yaşadığı iki Soğuk Savaş'la bir yumuşama döneminin olayları anımsanınca şu yargıya varmak mümkündür: Yeryüzünde adil, kalıca ve gerçekçi bir barış düzeninin gerçekleşmesinin birincil koşulu, barışın erdemlerinin, vazgeçilmezliğinin geniş halk yığınlarının bilincine yerleşmesidir. Bu gerçekleşmedikçe barış düzeni sürekli olamamakta ama bilince bir kez yerleşince de önünde durulamayacak bir güç haline gelmektedir. Tıpkı demokrasi gibi. Sovyetler Birliği'nin 71 yıllık tarihi de bunun canlı bir kanıtıdır.

TÜRKİYE MÜHENDİSLİK HABERLERİ DERGİSİ

Nasıl Bir Barış?
1990[44]

1 Eylül Dünya Barış Günü bu yıl önceki yıllara göre çok değişik özgül koşullarda kutlandı. Bir yandan geçen yılın son aylarında başlayan ve Doğu Avrupa ülkelerinin siyasal yapılarını köklü değişimlere uğratan sosyal olaylar, öte yandan da Ortadoğu'da patlak veren bunalım 1990'lı yıllar için beslenen umutları epey sarstı. Oysa iki süper gücün Reykjavik doruğundan beri, başta nükleer silahların kısıtlanması olmak üzere, genel silahsızlanma yolunda attıkları somut adımlar ve Soğuk Savaşı sona erdirmek için Malta Konferansında açıkladıkları siyasi irade dünya kamuoyunda belirgin bir ferahlık ve iyimserlik havası yaratmıştı. İnsanlığın korkulu rüyası olan nükleer savaş tehlikesinin iyice azaldığına inanılıyordu. Andından kimyasal silahların ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak doğu ve batı blokları arasında varılan ilke anlaşması bu olumlu gelişmeleri perçinlemişti.

Acaba günümüzde barışın geleceği konusunda aynı iyimserlik havası egemen midir? Bu soruya evet yanıtını vermek güçtür. Körfez Krizi'nin yarattığı tedirginliği, kaygıları -bunalımın bölgesel olduğunu ve nasıl olsa çözümleneceğini düşünerek- bir yana bıraksak da, 1990'lı yılların dingin ve erinçli geçeceğine inanmak yine de mümkün görünmüyor. Çünkü 40 yıldır süregelen doğu-batı blokları çatışması taraflardan birinin minderden çekilmesiyle sona ermiş sayılsa bile, dünyada adil ve kalıcı bir barış düzeninin temelini oluşturacak koşullar henüz gerçekleşmemiştir. Görülen odur ki, Doğu-Batı çatışmasının yerini kuzey-güney yani varsıl-yoksul, sömüren-sömürülen ülkeler çelişkisi almıştır. Daha doğrusu, öteden beri var olan bu çelişki şimdi dünya gündeminin başına geçmiştir ve bu

[44] Mahmut Dikerdem, "Nasıl Bir Barış?", İnceleme-Araştırma-Eğitim, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, no.351, Temmuz-Ağustos 1990.

durumu "Ortak Avrupa Evi" gibi önermelerle aşmak olası değildir.

Sorunun can alacak noktası, ileri sanayi ülkelerinde kapitalizmin çıkarlarının yoksul ülkelerin az gelişmişlik durumunun sürüp gitmesinden yana olmasında düğümleniyor. Böylece sanayileşmiş ülkeler hammadde gereksinmelerini sınırsız biçimde düşük fiyatlarla elde edebildikleri gibi, verimli sermaye yatırımlarında ve sınai mamullerini pazarlamakta büyük kolaylık sağlayabiliyorlar. Az gelişmiş ülkelerin bu çemberi kırıp özerk bir gelişme sürecine girme çabaları ise kapitalist devletlerce "genel güvenliği tehdit" olarak niteleniyor. Başka bir deyişle, kapitalist az gelişmiş ülkelerin günümüzde 1,5 trilyon doları bulan borçlarını dikkate almaya, onları iflastan kurtarmaya hiç istekli görünmüyorlar ve Üçüncü Dünya'nın umudunu bağladığı Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen tasarımının Birleşmiş Milletler'de hasıraltı edilmesinden memnun kalıyorlar. Böyle bir düzende uluslararası ilişkilerin salt silahsızlanma anlaşmalarıyla gerginlikten kurtulacağını sanmak fazla iyimserlik olur. Siyasal ve ideolojik kutuplaşmalar şimdilik ortadan kalksa bile dünyanın çeşitli yerlerinde yeni anlaşmazlıkların, krizlerin baş göstermesi kaçınılmazdır.

Öte yandan, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da meydana gelen değişimleri Batılıların yorumlama tarzı da pek sağlıklı değildir. Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un Mahatma Gandi felsefesini çağrıştıran (güven, güveni doğurur) dış politikasının aslında barışçı niyetlerinden, nükleer bir savaş felaketini önlemek çabasından değil de Sovyet ekonomisinin tıkanmasından ve ABD ile silahlanma yarışında soluksuz kalmasından kaynaklandığı kanısı Batı'da yaygındır. Dolayısıyla da Batı sosyalist bloktaki çözülmeden mutluluk duymakta, ünlü *Ekonomist Dergisi*'nin yazdığı gibi "komünizmin ufalıp yok olacağı"na inanmaktadır. Ancak bu tür erken yargıların insanları büyük yanılgılara düşürdüğü de bir gerçektir. Nitekim, sosyalistler de uzun süre "kapitalizmin önlenemez bunalımı"na bel bağlamışlardı. Batı dünyası bugün yumuşamaya, yeni bir barış düzeninin gerçekleşmesine katkıda bulunmak yerine karşı tarafı teslim almak eğilimine kendini kaptırırsa, dünya halklarına karşı ağır sorumluluk altına girmiş olur.

Özetlersek, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez devletler arası ilişkilerde gerçek anlamda bir yumuşama fırsatı doğmuştur. Bunun değeri yadsınamaz. Ayrıca, Sovyet lideri Gorbaçov'un yumuşama ortamının baş mimarı olduğu da kuşkusuzdur. Ancak, insanlığın hâlâ kimi yaşamsal sorunlarının bulunduğu ve yumuşama adına bunlara göz yumulamayacağı, diğer bir değişle, yumuşama uğruna "adalet"ten vazgeçilemeyeceği açıktır. Barış düzeninin adaletsizlik üzerine kurulamayacağı uzun vadede mutlaka anlaşılacaktır.

21.yüzyılın eşiğinde insanlık iki kutuplu dünya düzeninden uzaklaşarak bütün ülkelerin ve tüm halkların umut ve özlemlerine yanıt verecek evrensel bir barış düzenine yönelmektedir. Bu yeni süreçte salt silahların kısıtlanmasıyla yetinilmeyerek tarihi adaletsizliklerin ortadan kaldırılması ve ezilmiş halkların gelişme hakkının güvence altına alınması önem kazanmaktadır. Dünya Barış Hareketi'nin yeni doğrultusu da bu yöndedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUT DİKERDEM - KİTAPLAR

BİR BÜYÜKELÇİNİN ANILARI:
ORTADOĞU'DA DEVRİM YILLARI[45]
(Birinci Cilt)

Mahmut Dikerdem

ÖNSÖZ

5 Haziran 1967 Pazartesi günü öğleden sonra zamanın Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile makamında görüşmeye gidiyordum. Üç yıldan beri Akra (Gana) Büyükelçisi idim, izinli olarak yurtta bulunuyordum. Görevime dönerken -âdet olduğu gibi - Bakanla görüşüp talimatını alacaktım.

Aynı günün sabahı ilk saatlerde İsrail devleti silâhlı kuvvetlerinin Mısır'a karşı anî bir saldırıya geçtiği BBC Radyosundan duyulmuştu. Gerçi birkaç gün önce Mısır Cumhurbaşkanı Nâsır'ın Akaba Körfezinin kapatıldığını açıklaması üzerine İsrail Hükümeti bu kararı bir "savaş nedeni" sayacağını dünyaya ilân etmişti ama İsrail'in bu kadar çabuk harekete geçmesi yine de beklenmiyordu. Ortadoğu'da savaşın başladığı haberi bütün dünyada olduğu gibi Ankara'da da heyecan ve kaygı yaratmış, patlayan barut fıçısındaki ateşin nerelere kadar yayılacağı sorusu zihinlere takılmıştı. 5 Haziran sabahının erken saatlerinde radyoların verdiği haberler henüz bulanıktı. Öğleye doğru alınan en önemli haber Sovyetler Birliği'nin - Amerika Birleşik Devletleri müdahale etmediği takdirde - savaşa karışmayacağı yolundaki resmî bildirisi idi. Arap - İsrail çatışmasının gelişmelerini izlemek üzere Dışişleri Bakanlığına gittim. Ortadoğu işleriyle

---

[45] Birinci Baskı: *Bir Büyükelçinin Anıları: Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977. (*Cumhuriyet* gazetesi'nde 16 Ocak 1977 tarihinde başlayarak yayınlandı) İkinci Baskı: Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

ilgili daireye durumu aydınlatıcı bilgiler henüz gelmemişti. Kudüs suskunluk içindeydi. Arap merkezlerinden ise, birbirini tutmayan telgraflar gelmeye başlamıştı. Öğleden sonra yine Bakanlığa gittiğimde Çağlayangil ile görüşebileceğimden şüpheliydim, çünkü Bakan Büyük Millet Meclisinde İsrail saldırısı karşısında Türk Hükümetinin görüşünü belirten bir açıklamada bulunacaktı. Fakat randevularına sadık olan Çağlayangil tam saatinde makamına gelip beni kabul etti.

Bir saatten fazla süren görüşmemizden sonra Bakanın yanından ayrılırken, özel kalem odasında bekleyen bazı yüksek dereceli arkadaşlar Çağlayangil ile günün önemli olayı üzerinde konuştuğumuzu sandılar. Böyle sanmakta haklıydılar da, çünkü on yıl süre ile Arap ülkelerinde hizmet gördüğümü biliyorlardı. Bakanımızın o gün patlak veren olaylar üzerinde görüşümü alması doğal sayılırdı. Arkadaşlarıma bir şey söylemedim ama, hayır, Dışişleri Bakanı ile aramızda ne günün olayı ne de başka bir siyasî sorun söz konusu olmamış, görüşmemiz sadece benim meslek durumumu ilgilendiren özel bir konu etrafında geçmişti. Bir aralık, Bakanın başdanışmanı olarak bilinen genel müdürlerden İlter Türkmen (şimdi BM'de Daimî Delegemizdir) odaya girmiş, konuşmamızı kestiği için özür dileyerek Bakana Kahire'den alınan son habere göre Arap ordularının Kudüs cephesini yardığını, İsrail başkentinin birkaç saat içerisinde düşmesinin beklendiğini bildirmişti. Genel Müdür, Hükümetimizce Arap devletleri başkanlarına, özellikle Mısır Başbakanı Cemal Abdülnâsır'a sempati ve destek mesajı gönderilmesini de önermişti. Çağlayangil heyecan göstermemiş, her zamanki sakin ve telâşsız haliyle Türkmen'e: "Hele mesajları yaz, getir, bir düşünelim" demişti.

Ertesi gün Bakanlığa yeniden uğradığımda, destek mesajının Nâsır'a yollanmış olduğunu öğrendim. Ama ne yazık ki, aradan geçen yirmi dört saat içinde İsrail'in bütün cephelerde Arap ordularını bozguna uğrattığı, Mısır savaş uçaklarının tümünün havalanmaya bile fırsat bulamadan tahrip edilmiş olduğu anlaşılmıştı!

Bu anıları yazmak düşüncesi bende şu yukarıda anlattığım olaydan sonra uyanmıştır. Düşündüm ki, beş yıl Mısır'da, üç yıl da Ürdün ve İran'da görevli bulunduğum, ayrıca iki yıl merkezde Ortadoğu dairesinin başında çalıştığım halde Türkiye'de hiç kimse benim o ülkelerde edindiğim bilgi ve izlenimlerden haberli değildir. Hatta beni o ülkelerde görevlendirmiş olan Dışişleri Bakanlığı bile yılların birikimini sırası gelince benden sormak gereksinmesini duymamaktadır. Oysa ben 1950'den 1960'a dek Ortadoğu sorunlarıyla haşır neşir olmuşum, bir takım deneylerden geçmiş, belki de bilinmesi yararlı olabilecek sonuçlara varmışım. Acaba bunları kamuoyuna aktarmak, Türkiye'nin kaderinin de bağlı olduğu bir bölgenin sorunlarının daha iyi anlaşılmasına, ileride meydana gelecek gelişmelerin daha iyi değerlendirilmesine yardımcı olamaz mı? Yine düşündüm ki, Batılı diplomatlar arasında meslek yaşamları süresince izledikleri önemli olayları, görgü ve bilgilerini gelecek kuşaklara aktarmayı görev sa-

yanlar az değildir. Bizde ise bu gelenek kurulmamıştır. Bırakınız benim gibi sıradan diplomatları, Cumhuriyet döneminin en cümbüşlü siyasal olayları içinde yoğurulmuş, dış politikamızın biçimlenmesinde etken olmuş uzmanlarımız bile arkalarında tek yazılı belge bırakmadan aramızdan çekilip gitmişlerdir. Bir Tevfik Rüştü Aras'tan, bir Numan Menemencioğlu'ndan geriye ne kalmıştır? Birkaç makale, bir iki röportajdan başka hiçbir şey.. Oysa onlar ve daha nice değerli diplomatımız tanık oldukları siyasal olayları, geçirdikleri deneyleri, katıldıkları uluslararası toplantılardaki gözlemlerini Türk diplomasisinin yönlendirilmesinde çok yararlı olabilecek belgeler halinde gelecek kuşaklara bırakabilirlerdi. Ne yazık ki kimse bunu kendisine iş edinmemiştir. Nedenine gelince: Öyle sanıyorum ki bizdeki memurluk anlayışı bu tür çalışmalara özendirici nitelikte değildir. Batıda, eli kalem tutan her aydın gibi, diplomatların da anılarını yayınlamaları doğal görülür. Bizde ise, hariciye memurunun gördüklerini, bildiklerini yazıya dökmesinin "devlet sırlarını açığa vurma" sayılmasından korkulur. Bu sakat anlayışın yarattığı çekingenliğe bir de tembellik eklenince, diplomasi literatürümüzün pek fakir kalması sonucu doğmuştur.

İşte ben, doğru bulmadığım bir hariciye göreneğini bozarak, bir deneme yapmak istedim. Bu kitabın konusu, Cumhuriyet tarihimizin kritik dönemlerinden birinde, 1950 ile 1960 yılları arasında tanık olduğum ve kamuoyunca bilinmeyen ya da yüzeysel biçimde bilinen Ortadoğu olaylarının gerçek yüzünü anlatmak, amacım ise Türkiye'nin Ortadoğu politikasının belirli bir dönemindeki hata ve sevaplarının aydınlığa çıkmasına bir nebze yardımcı olmaktır. Okurlarımdan dileğim, yazdıklarımın bilimsel bir inceleme, araştırma olma iddiası taşımadığını, sadece "anılar" ve "olayların yorumundan" ibaret olduğunu hatırdan çıkarmamalarıdır.

İstanbul, Ocak 1977

DEVRİMDEN ÖNCE MISIR

I

Kahire büyükelçiliği başkâtipliğine atandığım 1950 yılının Mayıs ayında Türkiye'de iktidar, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, serbest seçimle el değiştiriyordu. Otuz yıla yakın süre ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi genel seçimlerde yenilmiş, Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla Büyük Millet Meclisine girmişti. 12 yıl aralıksız Cumhurbaşkanlığında bulunmuş olan İsmet İnönü'nün bu sıfatla son imzaladığı Kararnamelerden biri, içinde benim adım da yazılı bulunan Dışişleri Bakanlığı "Tayin ve Nakil Karanamesi"dir. Tarihi 13 Mayıs 1950 idi. 14 Mayıs'ta da İnönü ile Partisi iktidardan düşüyordu.

1950 tarihi Türkiye'nin Arap politikasında da bir dönüm noktası sayılabilir. Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar olan 15 yıllık dönemde Türkiye'nin dış politikası ilginç gelişmeler göstermişse de, Arap devletlerine karşı tutumumuzda hemen hemen hiç bir değişiklik görülmemiştir. Atatürk devrindeki Arap politikamızı tek kelime ile tanımlamak gerekirse, buna "ilgisizlik" ya da "Arapları kendi haline bırakma" denilebilir. Atatürk Arap devletlerine hiçbir zaman düşmanlık göstermedi, onları karşısına alacak bir harekette bulunmadı. Hatay davasında bile karşısına Suriyelileri değil Fransızları almaya özen gösterdi. Ama, bunun yanında, Araplara yaklaşmak, onların dostluğunu kazanmak için de çabada bulunmadı. Atatürk'ün Arap ülkelerine karşı takındığı tutumun anahtarını O'nun Devrimcilik ilkesine bağlılığında aramak yerindedir. Türkiye bir üstyapı devrimleri atılımı içindeydi ve devrimlerin özünü Türklerin "Şark"lılıktan kurtulup Batı uygarlığı topluluğuna girmek kararı oluşturuyordu. Batılı olmanın ilk koşulu ise sosyal hayata bilim düşüncesini egemen kılmak, dolayısıyla Türk toplumunu yüzyıllar boyunca tutsaklığı altında bulundurmuş, gelişmesine engel olmuş din kurumlarının zararlı etkilerinden kurtarmaktı. Atatürk bunun gereğine son derece inanmıştı. Batıdan gelen her şeyi -bazen taklit bile olsa- kabul ediyor, Doğu'dan Türkiye'ye hayır beklemiyordu.

Oysa, Türkiye'nin devrim ateşiyle yandığı o dönemde Arap ülkeleri hâlâ Ortaçağ düzeninin koyu karanlığı içine gömülmüş duruyorlardı. Türk devrimi bu ülkelerde

zaman zaman yankılar uyandırmıyor değildi. Hatta bazılarında Kurtuluş Savaşımızı örnek almak isteyen halk liderleri ortaya çıkmış, Atatürk adı ezilen milletlerin özgürlük simgesi olmuştu. Ama Araplar geriliğin ve bağnazlığın pençesinden kurtulmaktan daha çok uzaktılar. Bu ulusların başında bulunanlar, halk yığınlarının cehalet içinde yaşamasını kendi sınıf çıkarlarına uygun bulduklarından Türk Kurtuluş Hareketinin Doğu âlemine saçtığı bağımsızlık ve özgürlük ışığını sınırlarından içeri sokmamak için İngiliz ve Fransız sömürgecilerle işbirliği yapıyorlardı. Bu yüzdendir ki Arap halkına Cumhuriyet Türkiyesi "kamçılı Osmanlı"ların dinsiz, imansız mirasçısı gibi tanıtılıyor, Türk düşmanlığı her çevrede besleniyordu. Lozan Antlaşmasından sonra Arap ülkelerinin yönetimini ellerine alan İngiliz ve Fransızlar da, işgal ve sömürünün acısını hafifletmek, halkın kinini başka yönlere çekmek için, Arap dünyasında Türk düşmanlığını kışkırtmaktan geri durmuyorlardı.

Böylece, Atatürk devrinde Arap alemine karşı tutumumuz, bir yandan Arap yöneticilerinin Türk devrimlerini kötüleyen eleştiri ve saldırılarının, öte yandan da Birinci Dünya Savaşında Araplardan uğradığımız ihanetin kafalardan henüz silinmeyen kötü anılarının etkisi altında kalarak, yukarıda "ilgisizlik" diye nitelediğim, ne düşmanlık gösteren ne de dostluk arayan bir politikada biçimini bulmuştu. Atatürk'ün ölümünü izleyen dönemde, O'nun "Batılılaşma" ve "Laiklik" ilkelerine bağlı kalan İnönü de bu tutumda bir değişiklik yapmak gereğini duymadı. Zaten isteseydi de olaylar buna ne olanak ne de fırsat verecekti. Daha Hatay davasının Araplarla aramızda yarattığı soğukluk sürüp giderken, İkinci Dünya Savaşı gelip çatmış, dış politika yönetimini kendi eline alan İnönü ile CHP Hükümetleri dünya çapında hayati sorunlarla uğraşmak zorunda kalmışlardı. Müttefiklerle Mihver devletleri arasında hem siyasi hem de askeri çarpışma alanı haline gelen Arap ülkeleriyle yeni ilişkiler kurmayı düşünmeye ne zemin ne de zaman elverişli idi. Savaşın sona ermesinden CHP'nin iktidardan düşmesine kadar olan zaman göstermiştir ki İnönü ve Halk Partisi Hükümetleri Türkiye'nin Arap siyasetinde temelden değişikliğe gerek görmüyorlardı. Belki Birinci Dünya Savaşının sarsıntıları sonucunda bağımsız varlık kazanan Arap devletlerine -eskiye oranla- daha sıcak ve dostça ilgi gösterilmiştir, fakat tarihsel sürecin yarattığı olup-bittiyi kabullenmekten ibaret olan bu ilgi Arap devletleriyle ilişkilerimize yeni bir yön vermek girişimine varacak kadar ileri gitmemiştir.

Buna karşılık, 1950 yılı baharında işbaşına gelen DP Hükümetinin yurt sorunlarını çözmek için aldığı ilk tedbirler, dış politika konusunda da yeni bir tutumun habercisi sayılabilirdi. Örneğin, I. Menderes Hükümetinin ilk "icraatından" olan, camilerde Türkçe yerine Arapça ezan okutulması kararı DP'ye hakim olan zihniyeti ortaya koymak bakımından anlamlıdır. DP lideri Celal Bayar'ın Atatürk devrimlerine ve laiklik ilkesine içtenlikle bağlı olmasına rağmen alınan bu karar yeni rejimin hangi güçlere dayandığını açıkça gösteriyordu. Zaten, seçim kampanyası sırasında DP'nin din ko-

nusundaki tutumu hatırlanacak olursa, Partinin iktidara geçer geçmez dinsel irticaya ödün vermesine şaşılamaz. Parti liderleri din bakımından gerici olmasalar bile, seçim zaferini borçlu oldukları güçlerin baskısına direnmek niyetinde değillerdi. Kaldı ki, parti ileri gelenleri arasında -tıpkı CHP'ye sızmış olanlar gibi- Atatürk'ün ve Atatürk devrimlerinin karşısında olanlar da vardı. Bunlar iktidara geçince gericilik akımının hız alması kaçınılmazdı.

Burada bir parantez açmak istiyorum: Yukarıdaki düşüncelerimin yıllar geçip de DP iktidardan düştükten sonra ortaya sürülmüş ucuz bir kehanet olmadığını kanıtlamak üzere, benim için önemli bir belgeyi açıklamayı zorunlu görüyorum. Bu belge, çok erken yitirdiğimiz büyük şair Orhan Veli'nin 1949-50 yıllarında çıkardığı *Yaprak* adındaki derginin son sayılarından birinde, 15 Haziran 1950 tarihinde yayınlanan bir yazımdır. Orhan Veli ve daha birkaç arkadaşla birlikte kurduğumuz *Yaprak Dergisi*'nde benim (M. Fırtınalı) ya da (Yaprak) imzasıyla yazılarım yayınlanmıştır. Yukarıda sözünü ettiğim yazı 14 Mayıs 1950 seçimlerinden tam bir ay sonra *Yaprak*'ta çıktı. Başlığı "Yağmurdan Doluya"dır. Bu yazının bir parçasını aşağıya olduğu gibi aktarıyorum.

"CHP'nin altı okunda Türkiye'nin hür ve bağımsız bir varlık olarak medeniyet dünyasında yer almasını sağlayacak esaslar vardır. Atatürk bunları Cumhuriyetçilik, İnkılapçılık, Halkçılık, Milliyetçilik, Devletçilik ve Laiklik kelimeleriyle adlandırmıştı. Bu kelimeler, teker teker olduğu gibi, hep beraber de bir sistem ifade ediyor. Bu sisteme göre Türkiye devrimci bir dünya görüşüne sahip, kendisini geriye çekmek isteyen bütün bağları ve en başta da din bağını koparmış, büyük halk kütlelerinin refah ve saadete ulaşmasını sağlayacak ekonomik bir nizam içinde yaşayan ve bu ülkü ile birbirine bağlı insanlardan müteşekkil bir Cumhuriyettir. Zamanla şu yukarıda saydığımız gayeler gözden kayboldu. CHP Hükümetleri inkılapçılığı fes yerine şapka giymekten ibaret bir hareket, devletçiliği bir zümrenin zengin olması için bir vasıta, milliyetçiliği ırkçılık ve bölgecilik, laikliği de Atatürk ölünceye kadar din düşmanlığı yapıp sonra tekkeleri açmaktır sandılar. Bu yüzden halkta CHP Hükümetlerine olduğu kadar, Partinin savunduğu, daha doğrusu savunur göründüğü fikirlerine karşı bir tepki baş gösterdi. Gittikçe büyüyen, kuvvetlenen bu tepki ilk fırsatta yani 14 Mayıs'ta birçoklarımızı şaşırtan neticeyi verdi.

"İşte Demokrat Parti iktidarı halkın bu işaretinden cesaret alarak CHP prensiplerini yıkmak, yerine kendi dünya görüşünü ve ekonomi anlayışını koymak istiyor. Fakat acaba halkın neyi işaret etmek istediği, hangi yolu gösterdiği iyice anlaşılmış mıdır?"

"Yoksa yine halk adına hareket edilecek, aslında onun aleyhine mi çalışacaktır? CHP Hükümetleri devletçiliği de, milliyetçiliği, inkılapçılığı da yanlış anlamışlar, yanlış tatbik etmişlerdir. Onların devletçiliğinden, halkçılığından millete fayda yerine zarar gelmiştir. Fakat bu prensipleri sosyal hayatımızdan söküp atmak için CHP'ye kızmamız kâfi değildir. Eğer inkılapçılık, devletçilik, halkçılık, laiklik gibi esaslar artık toplum

hayatının yüksek bir hayat seviyesine varmasına engel oluyorsa, o vakit bu prensipleri fırlatıp atmak gerekir. Yoksa halk CHP'yi istemedi diye onun şeriat istediğini, yabancı sermayeye esir olmamızı istediğini sanmak en büyük gaflettir. Bu gaflete düşenler iktidara yeni geçtikleri için hatalarını çabuk düzeltebilirler, vakit buna müsaittir. Ama ısrar edecek olurlarsa, yani Arapça ezan yoluyla laiklik yapmaya, yeni milyonerler yaratarak refah seviyesini yükseltmeye, fikir ve vicdan hürriyetini çiğneyerek hoşnutsuzluğu yatıştırmaya kalkışırlarsa, kendi idaresini eline almayı öğrenmiş olan Türk milleti onları da bir hamlede silip süpürmesini bilecektir. Çünkü yağmurdan kaçarken doluya tutulmaya hiç niyeti yoktur."

Bundan tam 27 yıl önce yayınlanmış bir yazımı tek bir sözcüğünü değiştirmeden buraya aktarmamın nedenini okurlarımın anlayacaklarını ve bunu hoşgörü ile karşılayacaklarını umarak, parantezi kapatıyor ve asıl konumuza, DP iktidarının ilk günlerindeki Arap politikamıza dönüyorum.

I. Menderes kabinesinde Dışişleri Bakanlığına Fuat Köprülü getirildi. Köprülü yetişme tarzı, kültürü ve beğenileri bakımından tam bir "şarklı" idi. Atatürk devrimlerinden hiç hazzetmediği de bilinir. Onun Dışişleri Bakanlığına geçişiyle Türkiye'nin dış politikasında Arap dünyasına yaklaşma, Arap devletlerinin dostluğunu kazanma eğilimleri görülmeye başlandı. Bu eğilim 1950 yılında henüz yeni bir Ortadoğu politikasının doğuşu niteliğinde olmamakla beraber, ileride Bağdat Paktı ile sonuçlanacak bir tutumum ilk izlerini taşıyordu. Nitekim, yeni Dışişleri Bakanı ilk iş olarak DP Hükümetinin Atatürk ve İnönü dönemlerinde Arap devletlerine gösterilen kayıtsızlığı onaylamadığını, kendilerinden önce tutulan yanlış yolu düzeltmek amacında olduğunu Ankara'daki Arap devletleri temsilcileriyle yaptığı ilk görüşmelerde bildirmişti. Zaten Köprülü Ankara'daki Arap sefiriyle daha DP iktidara geçmeden tanışmış, onlarla dostluk ilişkileri kurmuştu. Ankara'da hemen her hafta bir evde toplanılır, alaturka saz çalınır, şarkı söylenirdi. Köprülü'nün kendisi de ut çalmaya meraklıydı.

II

Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı'nın başına geçtiği sırada Kahire'de Türkiye Büyükelçisi olarak Şevket Fuat Keçeci bulunuyordu. Keçecizade Fuat Paşa'nın oğlu olan Şevket Fuat eski ve tecrübeli bir hariciye memuru idi. Fransızca dilini, siyasi tarihi ve protokol sanatını iyi bilmesi nedeniyle, kendi devri için, temsil yeteneği yüksek bir diplomat sayılırdı. Ama yepyeni akımlara gebe olan Ortadoğu bölgesini hiç tanımayışı, o bölgedeki memleketlerin siyasal ve ekonomik sorunlarına eğilmemiş olması onu Kahire'de başarılı bir temsilci olmak şansından yoksun bırakmıştı. Nitekim, Mısır'da görevli bulunduğu süre içinde bu memleketle aramızda çıkan ilk anlaşmazlıkta Şevket Fuat Keçeci'nin durumu sarsılıverdi: Olay, Kahire'nin Opera Meydanındaki İbrahim

Paşa heykelinin kaidesine konulacak plakalar yüzünden patlak vermişti. Heykelin kaidesi İbrahim Paşa'nın Türk ordusunu Nizip'te yenilgiye uğratmasını simgeleyen kabartmalarla süslenecek ve açılış töreninde Kral Faruk bulunacaktı. Bunu haber alan Büyükelçimiz, heykelden Türk askerini küçük düşüren kabartmaların kaldırılmasını istemek için Kral Faruk nezdinde girişimde bulunmayı Ankara'ya önerdi. Zamanın Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak da böyle bir öneride bulunan Büyükelçisinin herhalde sonuçtan emin olduğunu düşünerek onayını bildirdi. Oysa bu diplomatik girişim olumsuz sonuç vermeye mahkûmdu, çünkü Nizip savaşı Mısır'lıların yakın tarihlerinde kazandıkları tek askeri başarı idi. Onunla övünmeseler ne ile övüneceklerdi? Hem İbrahim Paşa heykelinin Türk boyunduruğundan kurtulmaktan başka Mısır'lılar için ne anlamı vardı ki? Aramızın zaten soğuk bulunduğu bir sırada Türkiye'ye karşı gösterişli bir harekette bulunmaktan Kral Faruk'u alıkoymak çok güçtü. Ama Keçeci bunu başarabileceğini sanmıştı. Değerlendirme hatası... Birçok diplomatında başını yiyen bu değil midir?

Tarihin tuhaf cilvesi olarak, Şevket Fuat Keçeci'nin başını bu olay yemedi de, bundan çok daha masum ve görünüşte önemsiz bir söz kırk yıllık diplomatın kariyerine mal oluverdi: Kahire Büyükelçiliğinde Başkâtiplik görevine başladığımın üçüncü ayı idi. O sırada Demokrat Parti'nin iki nüfuzlu milletvekili bir gezi dönüşünde Kahire'ye uğramışlardı. Büyükelçimiz Türkiye'de iktidarın değiştiğine, İnönü'nün düştüğüne -birçoklarımız gibi- hâlâ inanamıyor, yeni gelenlerin memleketi yönetecek yetenekte olmadıklarını uluorta söylüyordu. Sonradan öğrendiğime göre Büyükelçi, bu iki milletvekili ile konuşurken de bu düşüncelerini açıklamaktan çekinmemiş. Onlar da, arkadaşlık, dostluk dinlemeyip yurda dönüşlerinde Büyükelçinin CHP ve İnönü hayranı olduğu DP liderlerine aktarmışlar. Gerçek tam böyle midir bilemem. Bildiğim şu ki, 1950 yılının bir ekim sabahı Sefarete gittiğimde, Büyükelçimizi titreyen parmakları arasında bir telgrafla karşımda buldum. Telgrafta "Hariciye" imzasıyla şu cümle yazılı idi: "Bakanlar Kurulu kararıyla Bakanlık emrine alındığınızı ve yolluğunuzun gönderilmek üzere bulunduğunu saygılarımla arz ederim." Yıllarca devleti temsil etmiş bir Büyükelçi Bakanlık emrine alınmak gibi çok ağır bir işleme uğratılmak, adeta kulağından tutulup atılmak için acaba hangi suçu işlemişti? Beni o gün içimden isyana götüren bu olay, yine talihin bir cilvesi olarak, tam on yıl sonra benim başıma da gelecekti. Ben de 1960 yılının bir yaz gününde, henüz dört aydır Büyükelçi olarak vazife gördüğüm Tahran'da bir telgraf alacak, hiçbir neden gösterilmeden geri çağrıldığımı öğrenecektim. Ama, kendi meslek hayatımın öyküsü bu yazının konusu dışında kalır, onu başka bir kitabımda ayrıntılarıyla anlatacağım.

Şevket Fuat Keçeci'nin apar topar Kahire'den ayrılışından kısa bir süre sonra Kahire Büyükelçiliğine Hulusi Fuat Tugay'ın atandığını öğrendik. Tugay'ın son görevi Bükreş Büyükelçiliği idi. Bükreş'te iken Dışişleri Bakanlığımızla aralarında çıkan bir anlaş-

mazlık yüzünden kazaya uğramış, istifa etmiş sayılmıştı. Sırası gelmişken, anlaşmazlığın içyüzünü de kısaca anlatayım: Bükreş Büyükelçiliğinin resmi taşıtının "miadı dolduğundan" -yani eskidiğinden- yerine yeni bir otomobil satın alınmıştı. Bu gibi hallerde Maliye yasalarımız eski taşıtın açık arttırma ile satılıp tutarının Hazineye irat kaydedilmesini öngörüyordu. Oysa Rumen Hükümeti kendi ülkesindeki yabancı misyonların bu çeşit satışlarını yasaklamıştı. O halde satışın gizlice yapılması gerekiyordu. Büyükelçi Tugay ise, yasağa rağmen el altından araba satmanın Büyükelçinin saygınlığını zedeleyeceğine inandığından, miadı dolmuş taşıtı satılığa çıkaramayacağını Hariciyeye bildirmişti. Aldığı karşılık kesindi: "Mevzuatımız" eski otomobilin mutlaka satılmasını emrediyordu. Bunun üzerine Hulusi Fuat Tugay Ankara'ya: "Bu işi ben yapamam, taşıtın satılması isteniyorsa bunu başkasına yaptırın" yolunda bir telgraf göndermiş, ertesi gün de şu cevabı almıştı: "İstifanız kabul edilmiştir." Tugay istifa niyetinde olmadığını Ankara'ya anlatmaya çalışmışsa da bir kez ok yayından çıkmıştı. Merkeze çağrıldı. Neyse ki, bu olaydan birkaç ay sonra Türkiye'de iktidar değişecek ve Tugay haksızlığa uğramış bir Büyükelçi sıfatıyla Demokrat Parti'nin sempatisini kazanacaktır.

Hulusi Fuat Tugay'ın Kahire Büyükelçiliğine atanması da ilginç bir hikâyedir. Tugay, "Deli Fuat Paşa" lakabıyla tarihimize geçmiş Müşir Fuat Paşa'nın oğlu idi. Tıp öğrenimini yapmış ve Birinci Dünya Savaşında orduda doktor olarak hizmet görmüştü. Kendisi yakışıklı bir Çerkes erkeği idi ve Çerkeslere özgü olduğu söylenen nitelikleri karakterinde taşıyordu: Dürüst ve mert olduğu kadar duygularına çabuk kapılan, açık sözlü, cesur, sert ama şefkatli, bir kişiliği vardı. Eski Mısır Kralı Fuad'ın kızkardeşi Prenses Nimet'in kızı olan Prenses Emine ile evlendikten sonra doktorluğu bırakarak Hariciye mesleğine girmişti. Anadan kalma büyük serveti kadar, kültürü, görgüsü ve köklü terbiyesi ile de tanınmış olan Prenses Emine ile Hulusi Fuat Tugay'ın ince zevki, sosyete hayatına uymaktaki mahareti birleşince, o zamanki Hariciyemizin gözde ve temsil yeteneği yüksek çifti meydana gelmiş oluyordu. Nitekim, İspanya ve Çin'deki görevleri sırasında Tugay'ların ünü dillere destan olmuştur. Hiçbir yabancı sefaret Tugay'ların bulunduğu yerde konuk ağırlama konusunda Türkiye Büyükelçiliği ile yarış edemezdi. Onların verdiği davetler kordiplomatik arasında olay yaratır, herkes Türk Sefaretine çağrılmaya can atardı. Bu şöhret Tugay'ları bütün görevleri hatta yaşamları boyunca izlemiştir. Böyle bir şöhrete ulaşmak pek az diplomata nasip olmuştur. Dış temsilcilerimiz genellikle pinti denecek kadar tutumludurlar. Bu yüzden temsil görevini layıkıyla yerine getirenine az rastlanır. Öyle sefirler görülmüştür ki, Cumhuriyet Bayramı gibi masrafı devlet kesesinden ödenen davetler dışında konuk ağırlamaktan bucak bucak kaçarlar. Bazılarının da eşleri ortalığa çıkarılamayacak kadar görgüsüz ve rüküş olduğundan temsil yetenekleri zayıf kalmıştır. Bu, dünyanın her yanında biraz böyledir. Belki de mesleğin bir özelliği...

Hulusi Fuat Tugay'ın Mısır Sarayı nezdine gönderilmesinde - yukarıda değindiğim-

temsil yeteneğinin payı herhalde vardır, ama bunun yanında Bayan Tugay'ın Kral Faruk ile yakın akrabalığının rol oynadığı da kuşkusuzdur. Hulusi Fuat Tugay aslında Mısır'lıları pek sevmez, bu duygusunu da saklamazdı. Emine Tugay'ın ise Mısır'da çok verimli ve değerli topraklara sahip olmasından ötürü eşinin Kahire'ye atanmasını istediği ve bu isteğini Dışişleri Bakanına duyurduğu söylenir. Herhalde bu atamanın baş sorumlusu Fuat Köprülü'dür. Hatta Tugay'a Kahire Büyükelçiliği önerildiği zaman, Mısır Sarayı ile "sıhriyet" bağı ve eşinin Mısır'daki emlaki dolayısıyla bu görevi kabul etmesinin sakıncalı olacağını ileri sürmesine karşı Köprülü: "Eşinizin çıkarı Devletin çıkarlarının önüne geçemez" diyerek Tugay'ın itirazını dinlememiştir. Ne var ki, Türk Hükümetinin Kral Faruk nezdine onun enişteşini göndermekle isabetli davranıp davranmadığı biraz ileride anlatacağım olayların ışığı altında daha iyi meydana çıkacaktır.

Hulusi Fuat Tugay'ın Kahire'ye varıp Kral Faruk'a güven mektuplarını sunmasından sonra Kahire Büyükelçiliğimizde yeni bir yaşam ve çalışma düzeni kurulmuştu. Bu düzenin değişik üslubu daha güven mektuplarını sunma töreninde belli oldu: Mısır Sarayında uygulanan protokole göre, yabancı elçiler güven mektuplarını sunmak üzere Kralın huzuruna "Jaketatay" denilen resmi giysi ile çıkarlar, saray erkânı ise huzura "İstambulin" ile kabul olunurlardı. İstambulin Osmanlı devrinden kalma bir giysi, bir çeşit "Müslüman Jaketi" idi. Büyükelçimiz Kahire'ye gelir gelmez kendisine şık bir İstambulin diktirmiş, güven mektuplarını Krala o kıyafetle sunmuştu. Sefirimiz, herhalde Kral Faruk'a kendisinin tam bir yabancı değil, sarayın bir yakını olduğunu göstermek istemişti. O günden sonra Büyükelçilikteki yaşantımız da bu jeste uygun bir yönde gelişti. Sefiremize gerek saray ileri gelenleri, gerekse Mısır'ın siyasi ve sosyal hayatında ön planı işgal edenler en büyük saygı ve itibarı göstermekte adeta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Kişiliği bakımından çevresine saygı ve biraz da korku telkin eden Bayan Tugay'ın salonu kısa zamanda Kahire yüksek sosyetesinin merkezi haline geldi. Büyükelçiliğimiz her gün prensler, prensesler, yerli ve yabancı diplomatlarla dolup taşıyordu. Bu durumda bizlere, yani, büyükelçilik memurlarına da resmi işlerimizin dışında birtakım protokol görevleri düşüyordu. Örneğin, büyükelçilik müsteşarı ile başkâtibin eşleri Bayan Tugay'ın salonunda konuk ağırlamakla görevlenirler ve Sefirenin sarayda yüksek rütbeli prensesleri ziyareti sırasında kendisine eşlik ederlerdi. Bayan Tugay eşlerimize her ziyarette giyecek elbisesinin türünü, şapka ve eldivenin rengini önceden tembihlerdi. Biz memurlara gelince bu katı protokol yaşamından ayrıca zevk duymamakla beraber büyükelçimizin tüm isteklerini yerine getirir, Türk sefaretinin şatafatına elimizden geldiği kadar katkıda bulunmaya çalışırdık. Kimi zaman içimizden alay ettiğimiz, hatta Cumhuriyet Türkiyesini temsil eden bir büyükelçiliğe yakıştırmadığı-

mız durumlar olmaz değildi. Örneğin, bir gün Veliaht Prens Muhammed Ali, önceden haber vermeden büyükelçimizi ziyarete gelmişti. Tugay yukarı katta istirahatta idi. O, telaş içinde hazırlanıncaya kadar Veliahtı oyalamak görevini üstüne alan müsteşarımıza, Prens Muhammed Ali Türkiye'den söz açarak, Atatürk'ün millete fes yerine şapka giydirmesini eleştirmiş, uzun uzadıya fesin övgüsünü yapmıştı. Yüksek konuğa saygısızlık olmasın diye müsteşarımız tartışmadan kaçınmış, karşılık vermemek için kendisini tutmuş ama Prensin sözlerine epey sinirlenmişti. Ne olursa olsun, büyükelçimizin Saraya yakınlığının siyasi haber alma bakımından sağladığı yararları düşünerek, bu biraz gülünç ve zamanı geçmiş gösterilere kendimizi uydurmuştuk. Tugay saraya hoş görünmekte kimi zaman pek ileri giderse aramızda tartışır, görüşlerimizi büyükelçiye münasip şekilde yansıtırdık. Örneğin, Büyükelçimiz Krala yazdığı Fransızca bir mektubun "En derin tazimlerimi Majestelerinin tahtının ayaklarına sererim" biçiminde bir cümleyle bitirilmesini istemiş, ben de bu ifadeyi aşırı bulduğumu kendisine söylemiştim. Fakat Tugay bizleri protokole ve yüksek sosyete yaşantısına uymak bakımından biraz ilkel bulduğundan sözlerimize pek aldırmaz, bildiğini yapardı. Hiç unutmam, Mısır'da Niyabet Meclisi'nin azledildiği ve General Muhammed Necip'in Devlet Başkanı ilan edildiği sabah Büyükelçi çalışma odamıza girmiş, o gün cereyan eden olaylar üzerinde görüştükten sonra: "Şimdi saraya gidip kart bırakmalıyım" demişti. Genç bir kâtip arkadaş safça: "Yeni devlet başkanına mı efendim?" diye sorunca da hafif öfkeyle: "Ne münasebet, Naip Prens Abdülmünim'e kart bırakacağım" karşılığını vermişti. Prens Abdülmünim o sabah görevden affedilen Niyabet Meclisi üyesi ve Bayan Tugay'ın yakın akrabası idi. Demek ki, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisinin ilk görevi yeni devlet başkanını kutlamak değil de, devrilen saltanatın son temsilcisini taziyet etmek oluyordu. Bu protokole aklımız bir türlü ermemişti.

1951 yılında Kahire Büyükelçiliğimizi meşgul eden belli başlı iki olay, Kral Faruk'un düğünü ile "Ortadoğu Savunma Paktı" projesi oldu. Faruk'un bir küçük burjuva kızı olan Neriman'la evlenmesi, yıkılmak üzere olduğu hissedilen bir tahtın kurtarılması için yapılmış son ve umutsuz bir çabaya benziyordu. İçin için kaynayan ve homurdanan halkın dikkatini dağıtmak amacıyla kralın düğününe özel bir görkem verilmeye çalışıldı ise de kralın prestijinin bu gibi çarelerle düzelmesine olanak kalmadığı anlaşılıyordu. Saray çevresinde ve besleme basında çöreklenmiş bir takım dalkavuklardan başka kimsenin kralın evlenmesinden heyecan ve sevinç duyduğuna tanık olmadık. Ama düğün hazırlıkları ile birlikte büyükelçiliğimiz hummalı bir çalışma içine girmişti. Bir yandan büyükelçinin önerisi üzerine Hükümetimiz Kral Faruk'a bir çift ipek halı armağan eder ve hediyeyi General Cevdet Sunay'ın başkanlığındaki bir heyet eliyle Kahire'ye gönderirken, öte yandan da Büyükelçimizin eşinin evlenme törenine hangi sıfatla katılacağı, yani Türkiye Büyükelçisinin eşi mi, yoksa Kralın kuzeni olarak mı törendeki yerini alacağı konusu incelenmeye başlandı. Sonuçta Bayan Tugay'ın önce

yabancı devlet temsilcilerinin eşleriyle birlikte ve batılı giysisiyle kutlamaya gitmesi, sonra da Kralın kuzeni sıfatıyla ve yüzünü yaşmakla örterek törende hazır bulunması uygun görüldü. Düğün gecesi Abidin Sarayının görkemli salonlarında verilen suareye kordiplomatik davetli idi. Türk Sefiresinin başında taşıdığı çok değerli elmas taç göz kamaştırıyordu. Herşeye rağmen suare sönük ve neşesiz geçti.

Faruk'un evlenmesi kendisine uğursuzluk getirdi denilebilir. Evlendiği günden tahttan düşürülmesine kadar geçen kısa süre içinde bir türlü rahata kavuşamadı. Veliaht Prens Ahmed'in doğumu bile ona ferahlık getirmedi. Sanki olaylar Kralı kaçınılmaz yazgısına doğru sürüklüyor gibiydi.

"Ortadoğu'da hangi taşı kaldırsanız altından İngilizler çıkar" derler. Aslında bu söz, Birinci Dünya Savaşında Arap dünyasında oynadıkları ve savaşın talihini değiştiren etkin rolden ötürü İngilizlere karşı duyulan bir kompleksin ifadesidir ama İngilizlerin makyavelik siyasetini ve diplomasi sanatındaki ustalığını dile getirdiği ölçüde doğrudur da... Gerçekten, İkinci Dünya Savaşının yıkıntılarından güç bela ayakta kalarak kurtulabilen İngiltere İmparatorluğu, öteki sömürgeci devletlere kıyasla daha uzak görüşlü ve gerçekçi bir politika güttüğünü her fırsatta kanıtlamış, kovulduğu yerlerden zamanında çıkıp gitmesini, giderken de siyasal ve ekonomik çıkarlarını sürdürecek tertipleri kurmasını bilmiştir. İngiltere'den boşalan yerlere egemen olmaya çalışan Amerikalılar ise hemen hiçbir yerde başarı sağlayamamışlardır. 1950 - 55 yılları arasında İngiliz-Amerikan nüfus çatışmasının belli başlı sahnelerinden biri olan Arap ülkelerinde biz bu durumu yakından izledik ve İngilizlerin askeri potansiyel bakımından en zayıf bulundukları bir dönemde bile Amerikan diplomasisinden kat kat üstün olduğu kanısına vardık. İşte bir örnek:

1936 anlaşmasıyla Mısır Süveyş Kanalında İngilizlerin askeri üs bulundurmasını kabul etmişti. İkinci Dünya Savaşı sona erip de İmparatorluğun tasfiyesi dönemi başlayınca İngilizler Mısır'daki askeri varlıklarını uzun süre koruyamayacaklarını anlayarak, İmparatorluk yollarının can damarı sayılan Süveyş Kanalı'nda mümkün olduğu kadar uzun süre tutunmak amacıyla bir takım tertiplere giriştiler. Bunlardan ilki 1951 yılında "Ortadoğu Savunma Paktı" projesi şeklinde ortaya çıktı. İngiltere Hükümeti, NATO Antlaşmasıyla Avrupa'nın güvenliği sorununu çözüme bağladığına inanan Amerika'nın Orta ve Uzak Doğuya ayak basmaya hazırlandığını ve bu bölgede Sovyet nüfuzunun yayılmasına set çekecek her türlü kombinezona ilgi duyacağını biliyordu. Öte yandan, Süveyş Kanalı Kumpanyasının büyük hissesini elinde tutan Fransa'nın da kanalın emin ellerde kalmasını istediği muhakkaktı. Şu halde İngiltere'nin çıkarlarını iki batılı müttefikiyle Arap devletlerini içine alan askeri pakt çerçevesi içinde savunmak daha gerçekçi

bir tutum olacaktı. Bölgenin askeri bakımdan en güçlü devleti olmak sıfatıyla Türkiye de böyle bir paktın kurucuları arasına girebilirdi. Amacı komünizm tehlikesine karşı ortak savunma olarak açıklanacak bir pakta Ankara'nın hevesle katılacağı umuluyordu. Nitekim öyle oldu: 1951 Ekimi'nde Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye Hükümetleri Arap devletlerinin lideri durumundaki Mısır'a bir "Ortadoğu Savunma Paktı" imzalamasını önerdiler. Böylece Türkiye'nin DP iktidara geçtiğinden beri uygulamaya koyduğu "Araplara yaklaşma" politikası da ilk sınavını vermiş oluyordu. Fakat sınav büyük bir fiyasko ile sonuçlandı. DP Hükümetinin o tarihte dış sorunları ele alıştaki tecrübesizliği, Arap dünyasına karşı Türkiye'yi emperyalist devletlerin kuyruğuna takılmış gibi tanıtmak sonucunu verdi. İngiliz kıtalarını henüz Süveyş Kanalından çıkaramamış olmanın acısını duyan Mısır halkı ve tüm Arap dünyası, özellikle İngiltere'nin yanında Türkiye'yi görünce şiddetle aleyhimize döndü. Basında alaylı, tahkir edici yazılar, karikatürler yayınlandı. Bunlardan en ağırı Kahire'deki *Rose El Youssef Dergisi*'nde görüldü.

Bu derginin yayınlandığı bir karikatürde Türkiye Cumhurbaşkanının, tasması Amerika'nın elinde olan, bir köpek resmi ile sergilenmesi, büyükelçiliğimizin Mısır Hükümeti nezdinde sert bir protestoda bulunmasını gerektirdi.

Kral Faruk ve Mısır Hükümeti, Dörtlü Tasarıyı incelemeye bile lüzum görmeden reddettiler. Kamuoyunun baskısı bu yöndeydi. Mısır'ın milli davası olan Süveyş Kanalının boşaltılması sorunu çözümlenmeden Mısır'da hiçbir devlet adamının, İngiltere'nin içinde bulunacağı bir askeri pakta girmeyi kabul etmesi düşünülemezdi. Dörtlü Pakt Tasarısının tek sonucu Mısır Hükümetinin İngiltere ile arasındaki 1936 andlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıklamasından ibaret kaldı. (8 Ekim 1951)

III

Bugün Mısır deyince akla nasıl Cemal Abdülnâsır ve Enver Sedat adları geliyorsa, 1950 yıllarında da Mısır demek Kral Faruk demekti. O tarihte 32 yaşında olan Faruk, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tahtını koruyabilmiş talihli Doğu hükümdarlarından biriydi. Zekiden çok kurnaz, kültürsüz ve ihtiraslı idi. Paraya, kadınlara düşkündü, ama söylenenlerin aksine hiç içki kullanmazdı. On sekiz yaşında tahta geçtiği zaman halkın içten sevgisiyle karşılandığı halde, çevresine topladığı asalaklarla sefahat hayatına daldıktan sonra yavaş yavaş Mısır halkının gözünden düşmüş, sonunda halkın duyguları açık bir nefrete dönüşmüştü.

Tahttan düşürüldükten sonra Kral Faruk'un özel hayatına dair çok şeyler yazıldığı için bu konu üzerinde durmak istemezdim. Ama onun döneminde Saray ve çevresindekilerin ahlak düşkünlüğü hakkında bir iki örnek vermeden geçemeyeceğim:

Faruk hemen her akşam saat sekize doğru Kahire'deki Otomobil Kulübüne gelir,

doğruca bakara masasının yanına geçer, bir süre oynadıktan sonra kulübün en varlıklı üyeleriyle -aralarında Yahudilerde vardı- poker oynamak üzere özel bir odaya çekilirdi. Poker partileri çok zaman sabaha karşı sona ererdi. Kumar oynamadığı akşamlar Krala Kahire'nin şık kabarelerinden birinde rastlamak mümkündü. Yabancı artistlere zaafı vardı. Hatta bir gece "Scarabée" adındaki bir gece kulübünde bir Fransız kadın artisti ile herkesin önünde el şakası yaptığına tanık oldum. Yine bir gece, Faruk, Otomobil kulübünde on-onbeş kişinin bulunduğu bir masada bakara oynuyordu. O akşam Kralın şansı yoktu, hep kaybediyordu. Kazananlar ise teker teker masadan kaçmaya başlamışlardı, çünkü Kralın kaybettikçe oyunu uzatmak âdetinde olduğunu biliyorlardı. Sonunda oyun masasında dört, beş kişi kaldığı bir sırada Faruk zararını çıkartmak için 10 bin Mısır lirasına kâğıdı satmaya hazırlandı ama "banko" diyen yoktu. Faruk masada kalan oyuncuları süzdükten sonra, Mısır'ın en tanınmış ve zengin ailelerinden birinin genç oğluna doğru döndü, oyuna katılmasını istedi. Genç adam o akşam epey kazanmış fakat Kralın hemen yanında oturduğu için masadan ayrılmaya cesaret edememişti. Kazandığını kaybetmeye niyetli olmadığı, bir süredir oyuna pek seyrek katılmasından belli oluyordu. Ama hali Kralın gözünden kaçmamış olacak ki ona doğru dönerek: "Haydi, neden oynamıyorsun, banko desene" dedi. Adam bozuldu ama yine de oynamadı. Kral biraz bekledikten sonra tekrar aynı kişiye, yarı kızgın yarı alaylı, "Banko demezsen erkek değilsin" dedi. Genç adam işi şakaya boğmak istediyse de Faruk ısrarla: "Hayır hayır, ya banko diyeceksin, ya da burada herkesin içinde erkek olmadığını söyleyeceksin" dedi. Adam şaşırdı, bozuldu fakat sonunda Kralı daha fazla kızdırmaktan korkarak ve işi pişkinliğe vurarak: "Ben erkek değilim" dedi. Bunun üzerine Faruk, "Zaten bunu bana karın da söylemişti" deyip gevrek bir kahkaha attı ve masadan kalktı. (Hayatımın sıkıntılı anlarından birini yaşatan bu olaydaki tüm konuşmalar Fransızca cereyan etmiştir.)

Kral Faruk'un ülke yönetiminde en iyi başardığı iş, tahtı için tehlikeli olabilecek güçleri birbirine karşı kullanmaktı. Kralın otokratik idaresi büyük toprak sahipleriyle İngiliz işgal kuvvetlerine dayanıyordu. Ancak, Mısır halkının kaderini elinde tutan egemen sınıf monolitik bir yapıda değildi. Ortak çıkarları -son tahlilde- özdeş olsa da, egemen sınıfın içinde birbiriyle çelişik siyasal ve ekonomik eğilimleri temsil eden kesimler vardı. Bunların başında "aristokrasi" tabakası geliyordu. Osmanlı yönetiminden arta kalan Türk asıllı Mısır aristokrasinin Sarayla sıkı bağları vardı. Faruk'un babası Kral Fuad döneminden beri siyasal iktidar, geniş ölçüde, bu yarı-feodal aristokrat tabakasıyla onun temsilcileri sayılan Kralın elinde bulunuyordu. Fuad zamanında Sarayda Türkçe'den başka dil konuşulmazdı. Faruk Kral olduktan sonra Sarayda Türkçe konuşulmasını yasak ettiyse de, damarlarında Türk kanı taşımak Mısır'da asaletin tek simgesi sayılırdı. O kadar ki, Kahire'nin seçkin lokallerine, örneğin "Mohammed Ali Kulübü"ne üye olabilmek için mutlaka Türk asıllı olmak gerekirdi.

Mısır'ın en verimli topraklarına sahip olan bu aristokrat tabaka, doğal olarak, egemen sınıfın da en tutucu ve ceberut kesimini oluşturuyordu. Halk hareketlerinin şiddet yoluyla bastırılmasına ve İngiliz kuvvetlerinin Mısır'da sürgit kalmasına taraftar olanlar bunlardı.

Aristokrat zümrenin dışında egemen sınıfın geniş bir kesimini milli burjuvazi temsil ediyordu. Müslüman ve Hıristiyan (Kopt) Mısırlılardan oluşan bu kesim, devlet aygıtı ile milli ekonominin yabancı asıllılardan arınarak reform yoluyla Mısırlıların eline geçmesine çalışıyordu. Ticaret burjuvazisi ile yerli toprak sahiplerinin başını çektikleri bu milliyetçi eğilim, bir yandan geniş halk yığınlarının demokratik özlemlerinden yararlanmaya çalışırken, öte yandan da toprak mülkiyetinin özüne dokunmaktan dikkatle kaçınıyor, gerçek bir toprak reformuna karşı çıkıyordu. İkinci Dünya Savaşının ertesinde Vafd partisinin yönetici kadrosu bu milliyetçi eğilimi yansıtıyordu.

Üçüncü bir grup da toprak sahipleri dışındaki büyük burjuvaziden oluşmakta idi. Bu kesim yabancı sermayenin çıkarlarını temsil eden bankacılar, sanayiciler gibi toprak mülkiyetiyle ilişiği olmayan fakat İngiliz ve Fransız sermayesiyle sıkı işbirliği halinde bulunan kozmopolit burjuvaları sinesinde barındırıyordu. Bu grubun önde gelen temsilcileri İngilizlerin ve genellikle yabancı tekellerin en güvendikleri adamlardı: MİSR bankası başkanı Hafiz Afifi Paşa, Sanayi Federasyonu başkanı Sıtkı Paşa ve Kralın olduğu kadar İngilizlerin de tam güvenini kazanmış olan Ali Mahir Paşa gibi...

Aynı sınıfa mensup bu üç kesimin arasındaki çelişkiler Mısır'da kendine özgü bir siyasal düzen yaratmıştı. Sistemin işleyişi, belli başlı iki rakip kurumun -Saray ile Vafd'ın- İngilizlerle ilişkilerinin durumuna göre iniş çıkışlar gösterirdi. Örneğin, normal zamanlarda İngilizler Sarayın diktatörce idaresine ses çıkarmazlar, Kralı desteklerlerdi. Ama Saraya karşı halk hareketleri şiddetlendiği zaman İngilizler yöntem değiştirirler, Kralı seçimlere gitmeye ve Parlamento ile yetkilerini paylaşmaya zorlarlardı. Bu gibi hallerde Vafd ön plana geçerdi çünkü parlamentoda salt çoğunluğu yalnız Vafd Partisi sağlayabilirdi.

Mısır'ın milli kahramanı Saad Zaglul'un Birinci Dünya Savaşı sonunda kurduğu Vafd Partisi 1950 yıllarında bir yandan Süveyş Kanalındaki İngiliz işgalinden kurtulmak, öte yandan da Kral Faruk'un otokratik idaresini yıkmak için halkın güvenebileceği tek siyasi güç olarak görünüyordu. Aslında Vafd, toplumun her sınıf ve tabakasından taraflısı bulunan karışık bir örgüttü. Toprak ağalarında tutun da, aç ve sefil fellaha ve yeni gelişmekte olan sanayi işçilerine kadar çeşitli çıkar ve eğilimleri bağrında barındıran bir kitle partisi görünümünde idi. İlk kurulduğun yıllarda amacı ülkeyi tam bağımsızlığına kavuşturmak olan Vafd Partisi zamanla sosyal davalara da eğilmiş, İkinci Dünya Savaşının bitimi ile Partinin tarihe karıştığı 1952-53 yılları arasında ise aydınların ve özellikle Üniversitenin etkisiyle bir çeşit Sosyal Demokrat Parti niteliği kazanmıştı. "Fikir İşçileri Bürosu"nun kurulması, Sendikalara yasal haklar tanınması, toplu olmayan iş

sözleşmelerinin düzenlenmesi gibi Mısır'ın sosyal gelişmesinde rol oynayan başarılar hep Vafd Partisi iktidarının eseriydi.

Saad Zaglul'dan sonra İngilizlerle mücadelesinden ötürü milli kahraman mertebesine erişen Mustafa Nahas Paşa bile 1950 yılında artık Vafd'ı gerçekten temsil edemiyordu. Abdülnâsır'ın askeri darbesinden önce Vafd akımı Mustafa Nahas'ı, hele onun yakın arkadaşı ve büyük burjuvazinin temsilcisi Fuad Seraceddin'i aşmış, halk yığınlarının umut bağladığı tek siyasi örgüt haline gelmişti. Nahas adını çeviren sevgi ve saygı halesi hâlâ yerindeydi ama Vafd'ın yönetimi Dışişleri Bakanı Selahaddin Paşa gibi solcu tanınmış gençlerin eline geçmişti. Bu durumun etkileri ileride askeri darbeden sonra su yüzüne çıkan iktidar mücadelesi sırasında daha iyi anlaşılacaktır.

Kral Faruk'la Vafd Partisinin ilişkileri hiçbir zaman meşruti bir hükümdarla Parlamentodaki çoğunluk partisi arasında var olması gereken ilişkilere benzememiştir. Faruk Vafd'ı belki de haklı olarak Krallığın bir numaralı düşmanı olarak görüyor ve parti yöneticilerinin bütün bağlılık gösterilerine rağmen Vafd Hükümetlerinin ergeç Cumhuriyet rejimine yol hazırlayacağına inanıyordu. Bu nedenledir ki, Faruk 1950 yıllarında Vafd'ı ezmek için çeşitli tertiplere başvurmuş, İngilizlerle gizlice anlaşmış ve amacına 26 Ocak 1952 günü Kahire yangını sonucunda erişmiştir. Ama o gün Vafd Partisini iktidardan deviren olaylar altı ay sonra Faruk'un tahtını başına yıkacak kadar ağır sonuçlar doğurmuştur.

1951 yılının son ayları Mısır'da Kral Faruk ile Vafd Partisi Hükümetleri ve İngilizler arasında üçlü bir mücadeleye sahne oldu. Başbakan Nahas Paşanın İngiliz-Mısır anlaşmasını feshetmesi Vafd'ın prestijini yükseltmiş, Kral'a karşı öfkeyi de alevlendirmişti. Faruk Vafd milliyetçilerinin tahtını yıkmaya hazırlandığına iyiden iyiye inanmaya başlamıştı. İngilizlerde Vafd Hükümetiyle görüşmelerden fayda umulamayacağını anlamışlardı. Böylece Kral ile İngilizler arasında ortak düşmana karşı bir tertibin tezgâhlanması mümkün görünüyordu. Öte yandan da, İngiliz-Mısır anlaşmasının tek taraflı feshinden sonra Kanal bölgesindeki İngiliz kuvvetlerine karşı Mısırlı fedailerin giriştikleri gerilla hareketleri yoğunlaşmıştı. Hava iyice gergindi. 19 Ocak 1952 günü gerillalar Tel-El-Kebir garnizonuna güpegündüz saldırınca İngilizler çok sert karşılık verdiler ve 25 Ocak günü gerillaları ağır kayıplara uğrattılar.

Haber Kahire'de duyulunca halk arasında derin heyecan ve öfke yarattı. Zaten aylardan beri kamuoyu İngiliz düşmanlığı ile besleniyor, sokaklarda yabancılar hakaret ve saldırıya uğruyorlardı. Hükümet de koyu milliyetçiliğin görüntüsü saydığı bu yabancı düşmanlığını önlemek gereğini duymuyordu. Kahire'de sık sık gösteriler yapılmasına izin veriliyor, hatta bunlar teşvik ediliyordu: Yeter ki gösteriler açıkça Krala karşı dönüşmesin, çünkü bu takdirde Kralın Nahas Paşa Hükümetine hemen yol vermesi mümkündü.

25 Ocak günü İsmailiye mevkiinde İngilizlerin paramiliter bir kuruluş olan "Bölük

Nizam"ın 55 askerini öldürdüklerini öğrenince, Vafd Partisi Gençlik Örgütü'nün düzenlemek istediği mitinge İçişleri Bakanı Seraceddin Paşa izin verdi. Aynı gün Kabine toplanarak önemli kararlar aldı: İngiltere ile diplomatik ilişkiler kesilecek, BM Güvenlik Konseyine başvurulacak, Kahire'deki İngiliz kolonisinden 80 kişi tutuklanacaktı. Şehirde olağanüstü bir hava esmeye başlamıştı. Bu havayı 6 Eylül 1955 günü Selanik'te patlayan bomba üzerine İstanbul'da meydana gelen duruma benzetebilirim. Zaten 26 Ocak 1952 cumartesi günü Kahire'de olup bitenlerle 6/7 Eylül İstanbul olayları arasında birçok noktalarda benzerlik gördüğümden, içinde yaşadığım Kahire yangınının bende kalan anılarını ayrıntılarıyla anlatmak istiyorum:

26 Ocak sabahı erken saatlerden başlayarak on binlerce insan gruplar halinde Kahire'ye Giza Üniversitesinin bulunduğu meydana akmaya başladı. Üniversite avlusunda öğrenciler toplantı düzenlemişlerdi. En sağcıdan en solcuya kadar tüm Kahire gençliği orada birikmişti. Mısır'da üniversite gençliğinin miting yapması az görülen hallerden değildir, fakat o gün ilk defa olarak polisin öğrencileri göğüsleme yerine onlarla haşır-neşir olduğu göze çarpıyordu. Göstericiler kortej halinde Başkanlık binasının önüne geldiler ve tempo tutarak Nahas Paşanın adını bağırmaya başladılar. Balkona İçişleri Bakanı Seraceddin'in sağ kolu sayılan Sosyal İşler Bakanı çıkıp kalabalığa: "Bugün sizin gününüzdür, intikamınız alınacaktır" yolunda bir nutuk çekince gençliğin heyecanı son haddini bulmuştu.

Başbakanlık binası önünde üç saat kadar süren bu toplantı yapılırken, şehrin merkezinde Kral Sarayının bulunduğu Abdin meydanına yakın bir yerde başka bir kalabalığın toplandığı öğrenildi. Bu grup, sonradan duyduğumuza göre, Ezher-Camii öğrencileri, "Müslüman Kardeşler" derneğinin mensupları ve nereden geldikleri, hangi sınıftan oldukları bilinemeyen bir (lümpen proletarya=baldırı çıplaklar) topluluğundan kurulmuştu. Ben bu topluluğu göremedim, Başbakanlık önündeki toplantıyı izledim. Miting devam ederken, saat 12 sularında kentin merkezinden göğe doğru kara bir duman yükseldi. Kahire yanıyordu.

Sonradan yapılan Kahire yangını duruşması sırasında anlaşıldığına göre olaylar şöyle gelişmişti: İlk saldırı Opera meydanındaki Bedia gazinosuna yapılmış, mobilyalarla, sandalyeler meydana yığılıp ateşe verilmişti. İtfaiye arabaları yangın yerine yetişmiş fakat su hortumları yağmacılar tarafından bıçakla kesilmişti. Polis olan bitene seyirci kalmıştı.

Bu ilk yangını, bir şimşek hızıyla kentin birbirinden uzak semtlerinde patlak veren başka yangınlar izledi. Zengin Yahudilere ait büyük mağazalar, İngiliz Barclays Bankası ve Kahire'nin ünlü Shepheards Oteli de birbiri peşinden alevlere gömüldü. Grup halindeki topluluklar sanki planlı bir biçimde, sinemaları, kahveleri, gece kulüplerini, dükkânları ateşe veriyorlardı. Beşer onar kişilik gruplar mağazaların önüne geliyor, ellerindeki demir çubuklarla kepenkleri kırıyor, arkasından içeri girenler yanıcı ya da

patlayıcı maddelerle binayı ateşliyor ve hep beraber çıkıp gidiyorlardı. Sanki bütün şehir çılgınca bir yakıp yıkma hummasına tutulmuştu.

Peki ya ordu, Mısır ordusu bu sırada ne yapıyordu? Yine yargılama sırasında anlaşıldığına göre, İçişleri Bakanı ilk yangını haber aldığı zaman Başkomutan Haydar Paşaya telefon ederek ordunun müdahalesini istemiş ama Paşa askerin halka karşı yürümesini sakıncalı görmüştü. Yangınlar genişleyince Bakan Başkomutanı tekrar aramış, onun Kralın yanında olduğunu öğrenince Saraya gitmişti. Haydar Paşa Kralın huzurunda idi. Uzun bir bekleyişten sonra, İçişleri Bakanı Seraceddin Paşa Komutanı görüp durumun son derece tehlikeli olduğunu anlatmış, bunun üzerine Haydar Paşa bir kez daha Kralın yanına gitmiş ve saat 15'e doğru Kralın orduya müdahale emri verdiğini İçişleri Bakanına bildirmişti. Ancak, ordu birlikleri saat 17'den sonra Kahire sokaklarında görülebilmişti ve o zaman bile askere ateş açma emri verilmemişti.

26 Ocak gününün bilançosu dehşet verici idi: Yüzden fazla insan alevler arasında can vermiş, 400 kadar bina yıkılmış ya da ağır hasara uğramıştı. Maddi zarar 25 milyon sterling (o günün rayiciyle 600 milyon Türk Lirası) olarak tahmin ediliyordu.

Kahire yangınının sorumluları, daha doğrusu, tertipçileri kimlerdi? Bizdeki 6-7 Eylül olaylarında olduğu gibi, 26 Ocak 1952'de de bu soru uzun süre Mısır ve dünya kamuoyunu meşgul etti. Önce, bu çeşit olaylarda adet olduğu üzere, suç komünistlerin üstüne atıldı. Fakat soruşturma ilerleyip olayda komünistlerin parmağı bulunamayınca bir sürü varsayımlar ileri sürüldü, onlar da kanıtlanamadı. Sonuçta "Milli galeyan"da karar kılındı.

Kahire yangınından yararlanan tek kişi Kral Faruk, asıl kurbanı ise Vafd Partisi oldu. Faruk "Başkentimi yaktılar, bunu bağışlayamam" diyerek ve olayların yarattığı dehşet havasından faydalanarak, elinden kaçmakta olan iktidara yeniden sarıldı. Derhal sıkıyönetim ilan edip Vafd Hükümetinin başkanı Mustafa Nahas Paşayı azlederek yerine İngilizlerin mutemed adamı olarak bilinen Ali Mahir Paşayı getirdi. Böylece Faruk güçlü bir rakipten kurtulmuş oluyordu. Ancak, 26 Ocak 1952 olaylarının en önemli sonucu Mısır'da askeri darbenin çabuklaştırılması oldu. Gerçekten de, 26 Ocak'ta devletin aczi bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış ve halk umut bağladığı siyasi partilerin güçsüzlüğünü anlamıştı. Bu durum o zamana kadar siyaset sahnesinde ağırlığını duyurmamış iki örgütün işine yarayabilirdi: Ordu ve Müslüman Kardeşler Derneği. Bu iki güç bir iktidar boşluğunu fırsat bilerek Hükümet darbesine girişebilecek kadar örgütlü idiler. Nitekim Kahire yangınından altı ay sonra, Kralın duruma hâkim olmak için harcadığı çabalar boşa gidip de güvendiği birkaç devlet adamı siyasi yıkıntıyı onarma başarısını gösteremeyince, ordunun içindeki ihtilâlci cunta elini çabuk tutup harekete geçecek ve Saraya öldürücü darbeyi indirecektir. Şimdi, askeri darbenin nasıl yapıldığını anlatmadan önce iktidar adaylığında ordunun rakibi olan öteki ihtilâlci örgütü, Müslüman Kardeşler Cemiyetini kısaca tanıtmaya çalışayım:

1927-28 yıllarında Şeyh Hasan El Bana adında bir gezici vaiz tarafından kurulmuş olan Müslüman Kardeşler (ihvanı Müslimin) derneği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra -İngilizlerinde yardımıyla- yalnız Mısır'da değil, bütün Arap ülkelerinde hızla gelişmiştir. Önce fanatik küçük burjuva çevrelerinde taraftar toplayan ve giderek işçi sınıfıyla toplumun en fakir tabakalarına etkisini yaymayı başaran bu teşkilatın siyasi felsefesi "İslam'ın kaynaklarına dönüş" olarak tanımlanabilir. Müslüman Kardeşlerin hedefi İslam dünyasını Batının yozlaşmış kurumlarından, materyalist görüşünden kurtarmak, Kuran'ın buyruklarına, "Sünni"lik kurallarına dönmektir. Öne sürdüğü sloganlar bağnaz bir "yabancı düşmanlığı"ndan kaynaklanır. Dışarıdan alınan ve İslami yabancı olan her şeye Müslüman Kardeşler karşıdır. Benimsediği devlet teorisi ise liberal değil otoriterdir. Müslüman Kardeşlerin düşüncesine göre İslamın kaynaklarına dönüş özgürlükçü devlet modelleriyle gerçekleşemez, şiddete ve devrimci yöntemlere başvurmak zorunludur.

Görülüyor ki, Müslüman Kardeşlerin vaad ettikleri cennet, yani ilk İslam toplumlarının yaşam biçimine dönmek önerisi, yirminci yüzyılın ortalarında Arap toplumunun gerçekleri ve halkın özlemleriyle bağdaşacak nitelikte değildi. Gerçi programlarında yer alan "emperyalizm ve yabancı düşmanlığı" Batılı sömürgecilerin boyunduruğundan kurtulmak isteyen ulusların duygularına tercüman oluyor, iç ve dış sömürüye karşı duyulan kini dile getiriyordu. Ama önerilen çözüm yolu ileriye değil geriye, geleceğe değil geçmişe yönelik bulunduğundan, halk yığınlarının gerçek özlemini çarpıtmış, emekçi sınıfları devrimci eylemlerinden saptırmış oluyordu.

Müslüman Kardeşlerin ordudan ve devletin kolluk kuvvetlerinden tamamen bağımsız vurucu güçleri vardı. "Gizli Aygıt" adı verilen, özel bir eğitimle fanatize edilmiş gençlerden kurulu bu komando grupları gerçek bir ordu minyatürü sayılabilirdi. Zaten bu gizli organizasyon orduya da çengel atmıştı, onun içinde kolları vardı.

Müslüman Kardeşlerin en büyük zaafı toplumun çeşitli kesimlerinde korku ve güvensizlik yaratmış olmasıydı. Tam bir gizlilik içinde doğup gelişmiş, devlet işlerinde hiç tecrübesi olmayan terörist bir siyasi kuruluşun iktidarı ele geçirmesi egemen sınıfların korkulu rüyası idi.

Müslüman Kardeşler Örgütü üstünde durmamın özel bir nedeni vardır: Mısır'da görevli bulunduğum sırada Kahire'deki Ezher Camii medresesine kaçak olarak Türk öğrenciler gelmeye başlamıştı. Bunların çoğu Müslüman Kardeşlerin Türkiye'deki ajanlarının aracılığıyla yurdumuzun geri kalmış yörelerinden devşirilerek Mısır'a gönderilmiş ortaokul mezunu fakir çocuklardı. Ezher medresesinden ayda beş Mısır lirası burs alarak geçinmeye çalışan bu gençlerin Kahire'deki yaşantısı ve öğrenim durumları içler acısıydı. Sözüm ona Ezher Üniversitesi öğrencisi idiler fakat gördükleri öğrenim Kur'an tefsirleriyle Ümmetçilik telkinlerinden öteye geçmiyordu. O tarihlerde sayıları yüze yaklaşan bu öğrencilerimizi yılda bir kez Cumhuriyet Bayramı vesilesiyle

Büyükelçilikte verilen yemekte görebilirdik. Top sakallarıyla gelirler, el sıkmak yerine sağ ellerini göğüsleri üstüne bastırarak bizi selamlarlardı. 10 Kasım'da Atatürk'ü anma törenine ise hemen hiçbiri katılmazdı. Ezher'deki öğrencilerimizin durumu birkaç kez rapor halinde Ankara'ya bildirdikse de ilgilenen olmadı. 1950'lerden sonra gericilik, dincilik akımları ülkemizde artık kol gezmeye başlamıştı. Dinsel irticaın günümüzde ulaştığı boyutları görüp şaşanlara bu satırları ithaf ederim.

1936 yılına kadar Mısır ordusu yılda bir kez geçit resmi yapmak, iç düzeni korumak üzere polise yardımcı olmak ve sınırlarda kaçakçılığı engellemek için İngilizler tarafından kurulmuş zayıf bir örgüttü. Ordunun en değerli komuta kadrosu eski Türk subaylarından oluşuyordu. Yerli subaylar ise cakalı üniformalar giyip İngilizlerle polo oynamak hevesindeki paşa çocuklarından ibaretti. 1936 yılında İngilizlere karşı büyük bir halk ayaklanması sonucunda imzalanan Mısır-İngiliz antlaşmasından sonra Vafd Hükümetleri ordunun sevk ve idaresinin Mısırlı subaylara geçmesini sağlayacak bir dizi kararlar aldı. Bunlardan en önemlisi, o tarihe kadar yalnız üst tabakalara mensup gençleri kabul eden Harp Akademisinin kapılarını fakir aile çocuklarına açmak oldu. Bu reform, zamanla, ordunun halkla kaynaşmasını, ulusun bir parçası haline gelmesini sağladı. 1936'dan sonra ordu saflarına katılan gençlerin çoğunluğu küçük burjuva kökenli idi. Bunların yürekleri yabancı işgaline, büyük mülk sahiplerine karşı kin ve öcalma duygularıyla doluydu. İşte Cemal Abdülnâsır bunlardan biridir. Yukarı-Mısırlı bir fellahın oğlu olan Cemal İskenderiye'de orta öğrenimini yaptığı sırada ateşli bir İngiliz aleyhtarı ve bağnaz bir milliyetçi olarak görünür. Liseden sonra gedikli subay okulunu bitirince, önce Yukarı-Mısır'da bir göreve sonra Sudan'a atanır. İki yıl Sudan'da yalnızlığa çekilip kafasında planlar kuran genç subay, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine 1940'ta El-Alamein yakınlarında cephe gerisi bir kampa gönderilir. Bu arada, ileride işbirliği yapacağı subaylardan birkaçıyla bağlantı sağlamış, temelli dostluklar kurmuştur. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılında Cemal'in çevresindeki dört kişilik bir kurmay heyeti vardır. Bunlar: Zekeriya Muhiddin, Abdülhakim Amr, Salah Salim ve Servet Okaşa'dır. Bu kurmay çekirdeği Müslüman Kardeşler Derneği ve Üniversite gençlik çevreleriyle temas halindedir. Kısa süre sonra bu küçük komiteye Kemaleddin Hüseyin ve Enver Sedat adlı subaylar katılırlar. Aralarında bir hiyerarşi kurulmadığı halde, ilk günden beri Cemal Abdülnâsır grubun başı sayılmıştır. İrade gücü, soğukkanlılığı ve perde arkası manevralardaki ustalığı onu arkadaşlarının önüne geçirmiştir.

1948 Filistin savaşı bu ülkücü subayların arasındaki bağları kuvvetlendirir, tecrübelerini arttırır. Aynı savaş Muhammed Necip adının orduda bir yıldız gibi parlamasına da vesile olur. Muharebeler sırasında, biri çok ağır olmak üzere, üç kez yaralanan Necip'in

ünü orduya yayılır. Cemal'in çevresindeki subaylar Abdülhakim Amr aracılığıyla onunla temas kurarlar. Filistin savaşının Arap bozgunuyla sonuçlanması genç subayların gönlünde derin yaralar açar, onların mutlaka bir şeyler yapmak azmini kamçılar. Böylece, Filistin Savaşı dönüşü, 1949 yılında orduda ilk gizli örgüt kurulur ve adına "Hür Subaylar=Zübbatül Ahrar" Komitesi denilir. İşte, üç yıl sonra bir gece Kralı devirerek iktidarı ele geçirecek olan komite budur.

Ben bu komitenin kimi üyeleriyle 23 Temmuz 1952 darbesinden sonra tanışıp görüşmek fırsatını buldum. Nâsır'la bir kez konuştum, ileride o görüşmeyi anlatacağım. Nâsır'ın kişiliği, devlet adamlığı vasıfları üzerinde çok şey yazıldı, çok övgüler ve yermeler yapıldı. Kararı elbette tarih verecektir. Burada bir noktaya dikkati çekmek istiyorum: Nâsır'ın hayranları onu Napolyon'la, Atatürk'le ölçüştürecek kadar ileri gitmişlerdir. Nitekim ölümüne kadar Nâsır'ın danışmanlığını ve sözcülüğünü yapmış bulunan ünlü gazeteci Hasaneyn Heykel, Nâsır'ı yüceltme çabası içinde şunları yazabilmiştir: "Mustafa Kemal'de işgalci İngilizlerle savaşmıştı fakat O bir İslam İmparatorluğunun yeniden canlanması, Osmanlı Devletinin yeniden güçlenmesi için çalışıyordu."[46] Kahramanının etkisi altında kalan biyografların bazen gülünç denecek derecede abartmalara ve -daha fenası- tarihi yanılgılara düştüklerini bu satırlar yeteri kadar açıklamıyor mu?

Nâsır'ın yakın arkadaşlarına gelince: Zekeriya Muhiddin önceleri liderin sağ kolu sayılırdı. Devrim Konseyi Hükümetinde İçişleri Bakanlığına getirilmişti. Amerikan dostu olarak bilinirdi. Çerkes asıllı olup karısı Türktü fakat bunu gizlerdi. Yeni rejimin siyasi polisini -CIA'nın yardımıyla- o kurmuş ve bu işte ileri ülkelere taş çıkartacak kadar başarılı olmuştur.

Hüseyin Şafei Müslüman Kardeşler örgütünün etkisi altında kalmış mistik bir kişi idi. Mısır'ın zengin ailelerinden birine mensup olan eşiyle sosyete toplantılarında sık sık görülürdü. Kendisiyle askeri darbeden biraz önce Amerika Sefaretinde tanışmış, uzun bir sohbette bulunmuştum. Konuşmamız sırasında Şafei Türk Devriminin laiklik ilkesini eleştirmiş, verdiğim karşılık üzerine Kuran'dan ayetler okuyup kendine göre yorumunu yapmıştı. "İslam Sosyalizmi"ne yatkın olduğunu anlamıştım. Devrim Hükümetinde uzun süre Sosyal İşler Bakanlığı yaptı.

Halid Muhiddin, yukarıda sözünü ettiğim Zekeriya Muhiddin'le kardeş çocuklarıdır. Komitenin en aktif ve afacan üyesiydi. Darbeden sonraki Necip-Nâsır çatışmasında General Necibi desteklediği için İsviçre'ye sürüldü. Sonraları Nâsır onu bağışladı, Mısır'a dönmesine izin verdi. Komitenin sol kanadını temsil ederdi ama belirli bir doktrinle bağlantısı yoktu.

Salah Salim, "Hür Subaylar" komitesinin "müthiş çocuğu" sayılırdı. Aşırı uçta bilinirdi ama aşırılığının belirli bir yönü yoktu, her konuda en ileri görünme çabasındaydı.

---

[46] Hasaneyn Heykel'in *'Cairo Documents'* adlı kitabından aldım. M.D.

Şarlatan ve fırfaracı Doğulu tipini canlandırırdı. Nâsır'ın başına epey dertler açtıktan sonra intihar etti.

Nâsır'ın ölümünden sonra onun yerini alan Enver Sedat'ın kişiliği üzerinde fazla bilgim yok. Sedat, Nâsır'ın gölgesinde geri planda kalmıştı. Tek partili parlamento döneminde Meclis Başkanlığına seçildikten sonra yıldızı parladı.

23 TEMMUZ 1952 DARBESİ VE SONRASI

I

Bir Fransız gazetecisi Mısır İhtilâlini anlatırken: "1952 yazının başında Mısır ihtilal kokuyordu" der. İçinde yaşadığım o günleri, ayları düşünüyorum da bu söz bana biraz olayların ardından verilmiş bir yargı gibi görünüyor. Böyle düşünmemin nedeni 1952 Temmuz'unda yapılan askeri darbenin beklenmedik bir hadise olması değildir. Tersine, yukarıda özetlediğim durum, birbirini kovalayan siyasi bunalımlar Mısır'da krallık rejiminin sallantıda olduğunu göstermişti. Ancak, biliyoruz ki, gerçek bir devrim yani bir ülkenin yönetim biçiminde değişiklikle yetinmeyip mülkiyet ilişkilerinde yeni bir düzen kuran sosyal bir patlama, sadece idare edenlerin artık idare edemeyecek duruma düşmeleriyle gerçekleşmez. Aynı zamanda yeni yönetimin dayanacağı güçlerin de idareyi ele alacak kadar bilinçlenmiş, örgütlenmiş bulunmaları gerekir. Oysa, 20. yüzyılın ortalarında Mısır'da bu ikinci şart gerçekleşmiş değildi. Sarayın etrafında kümelenmiş büyük toprak ağalarıyla kapkaççı sanayi ve ticaret erbabından oluşan egemen sınıfın karşısında, sayıları 12 milyonu bulan Fellah (ırgat) ve bir milyona yakın sanayi işçisi vardı. Fellah kitlesinin yaşamı insanla hayvan arasında bir yaratığın hayat şartlarının andırıyordu. Günde onbeş saate kadar pamuk tarlasında çalışan toprak işçisinin kazancı günde on üç Mısır kuruşunu (o zamanki rayiçle iki buçuk lira) geçmezdi. Yeni doğmakta olan sanayi işçisi biraz daha iyi kazanmakla beraber hiçbir sosyal hak ve güvene sahip değildi. 1942 yılından sonra kurulmaya başlayan işçi sendikaları Hükümetin tam bir denetimi altında idi ve başlarında kuklalar bulunuyordu. Orta tabaka denilen küçük burjuvazi hem sayıca hem de kalitece düşüktü. Memur ve subaylar -birkaçı müstesna- rüşvet ve suistimal bataklığının içine boğazlarına kadar batmışlardı. Bütün bu sınıfların ortak yanı Saraya düşman olmalarıydı ama hiçbiri devrilecek rejimin yerine iktidara geçmeye hazırlıklı değillerdi. İşte bunun içindir ki, 22 Temmuz 1952'yi 23 Temmuz'a bağlayan gece subayların yaptığı hareket askeri bir darbeden başka bir şey olamazdı ve kurulan rejim de askeri diktadan ileri geçemezdi. Nitekim öyle de oldu. Yarbay Cemal Abdülnâsır'la arkadaşları, en kısa zamanda seçimleri yapıp iktidarı Vafd Partisine devretmek isteyen General Muhammed Necibi bertaraf ederek yönetimi ta-

mamen ellerine almayı başardıktan sonra, emirlerine girmeyi kabul eden küçük burjuva aydınlarla birlikte oligarşik bir düzen kurdular. Ama ben burada Nâsır oligarşisinin daha derin tahliline geçmeden olayların hikâyesini anlatmaya devam etmeliyim:

Her yıl olduğu gibi, 1952 yılının yaz aylarında Kral ve Hükümet Kahire'den İskenderiye'ye taşınmıştı. Kahire yangınından sonra Faruk Vafd Partisini yere serdiğine iyice inanmış, elinin altındaki paşalardan birini bırakıp ötekini Başbakanlığa getirmeye başlamıştı. Nahas'ın yerine geçen Ali Mahiri bir kenara itip Hilali Paşa'yı Hükümet kurmaya memur etmiş, bu zatın idare mekanizmasında temizlik hareketine kalkışmasına, Sarayın adamlarına dokunmasına tahammül edemeyerek 22 Haziran'da kabineyi azletmişti. Politikanın eski kurtlarından Hüseyin Sırrı Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Çok zeki ve tecrübeli bir devlet adamı olan Sırrı Paşa ordunun için için kaynamakta olduğunun farkındaydı. Hatta bazı yeminli subayların aralarında "Zubbat-ül Ahrar=Hür Subaylar" adı altında bir komite kurduklarını da biliyordu. Krala orduyu tatmin etmek gereğini, bunun için de tüm subayların sevgisini kazanmış Tuğgeneral Muhammed Necib'in Savunma Bakanlığına getirilmesini önerdi. Faruk, Hür Subaylar Komitesinin varlığından haberli idi, hatta Orduevindeki başkanlık seçimini Necib'in kazandığını öğrenince Kulübü kapattırmıştı. Sırrı Paşa'nın Necib'i Harbiye Bakanlığına getirmek teklifini kesinlikle reddetti. Faruk orduyu küçümserdi. Sonradan öğrendiğimize göre Hüseyin Sırrı Paşa subaylar arasındaki tehlikeli huzursuzluktan söz açınca Faruk omuzlarını silkerek: "Killab=Köpekler" demiş. Subayları bu kadar küçümsemeyen Hüseyin Sırrı Paşa ise Kralın vetosu karşısında istifayı yeğ tutarak 20 Temmuz'da işbaşından çekildi. 21 Temmuz'da Kral yeniden Necib-El-Hilali'yi Hükümeti kurmaya memur edip Harbiye bakanlığı için de kendi eniştesi Albay Şirin'in adını Hilali Paşa'ya telkin etti. Faruk'un kız kardeşlerinden Fevziye -ki İran Şahı'nın ilk eşidir- ile evli olan Albay Şirin dürüstlüğüyle tanınmış ve subaylarca sevilen bir gençti ama Harbiye Bakanlığına getirilmesinin orduya bir çeşit kafa tutmak olduğu da açıkça belli idi. Zaten ne onun Bakanlığının ne de Hilali Paşa kabinesinin ömrü 24 saatten fazla sürmeyecekti. 22 Temmuz günü İskenderiye'nin Ras El Tin Sarayında Kralın huzurunda yemin eden yeni Hükümet üyeleri ertesi sabah uyandıklarında ordunun Kahire'de iktidarı ele geçirdiğini öğreneceklerdi.

O unutulmaz ihtilal gecesinin içinde yaşadığım öyküsü şöyledir: Kısa bir izinle Ankara'ya gitmiş bulunan Büyükelçi Tugay o gece sabaha karşı uçakla Kahire'ye dönecekti. Bir süre önce ben Büyükelçilik Müsteşarlığına yükselmiştim, Büyükelçinin yokluğu sırasında Maslahatgüzarlık yani geçici Misyon Şefliği görevi bana düşüyordu. Büyükelçinin uçağı sabaha karşı saat dörtte Kahire havaalanına inecekti. Resmi taşıtı önceden havaalanına şoförle yolladım, gece saat ikide de kendi arabama İkinci Kâtip arkadaşım Şefik Fenmen'i (şimdi Büyükelçidir) alarak şehre 40 dakika uzaklıkta bulunan Almaza havaalanına doğru yola çıktım. Yolumuz Genelkurmay Başkanlığının ve

Süvari kışlasının yakınından geçiyordu. Karargâha yaklaştığımız sırada elinde işaret feneri sallayan bir polis memuru önümüze çıktı ve yol değiştirmemizi söyledi. Yakından gelen birkaç silah sesi duyduk, ne olduğunu polisten öğrenmek istedik: "Harp var" dedi. Harp sözcüğü Arapçada çatışma, dövüşme anlamına gelir. Ne olduğunu iyice anlayamadan yolumuza devam ettik. Havaalanına giden geniş asfalta çıktığımızda kısa aralıklarla on beş, yirmi kadar tankın şehre doğru ilerlediğini gördük. Sonradan düşündükçe bizim o gece yollarda serbest dolaşabilmiş ve tankların arasından havaalanına ulaşabilmiş olmamıza şaşarım.

Büyükelçiyi getiren uçak vaktinde alana indi. Uçakların inişine engel olan yoktu, fakat ortalık aydınlanırken askeri komutan kente giden yolların kapanmış olduğunu bildirerek -yeni bir emre kadar- alanda beklememiz gerekeceğini söyledi. Uçaktan indiğinde Büyükelçimize durumu anlattım, bir saat kadar alanda bekledikten sonra şehir dışında Merg denilen yerde bulunan, Bayan Tugay'a ait yazlık köşke gitmemize izin verildi. Köşkte çaylarımızı içip bir süre bekledikten sonra da yolların açıldığı öğrenildi ve hep beraber Sefarete geldik. Kente giden yollarda büyük topluluk ya da gösterilere rastlamadık. Şaşkınlıkla karışık bir ürkeklik havasının Kahire'ye hâkim olduğu seziliyordu.

22/23 Temmuz 1952 darbesi yukarıda anlattığım kadar sade ve kolay olmuştur, denilebilir. Kahire ve İskenderiye'deki tüm harekât sırasında iki er öldürülmüş yedisi yaralanmıştır. Sanki bir fiske ile devrilen iskambil kâğıdı destesi gibi Faruk'un taç ve tahtı üzerine yıkılıvermiş, kimse ona savunmak için parmağını oynatmamıştır.[47] İskenderiye'nin zaptı (!) ile Kralın tahttan feragatini kısaca hikâye edeyim de ne demek istediğim daha iyi anlaşılsın:

İhtilâlci subayların Kahire'de genel karargâha, radyo binasına ve PTT merkezine hakim oldukları anlaşılınca, birkaç saat önce İskenderiye'de kurulan Hükümetin yeni İçişleri Bakanı Murtaza El Maragi otomobille Kahire'ye yollanmış ve General Necib'le temas sağlamaya çalışmış. Fakat görüşmenin Karargâhta yapılacağını öğrenince tutuklanmaktan korkarak İskenderiye'ye dönmüş. Aynı saatlerde General Necib evinden ciple alınarak karargâha getirilmiş ve hareketin resmi liderliğini üzerine almış bulunuyordu. Necib'in ilk kararı Ali Mahir Paşa'ya Başbakanlığı teklif etmek oldu. Sonradan öğrendiğimize göre bu kararın alınmasında da Cemal Abdülnâsır'ın etkisi olmuş. Nâsır

[47] Faruk'un imdadına kimsenin koşmamış olması ilk bakışta şaşırtıcı gibi görünebilir, fakat 20.yüzyılın ortalarında Mısır toplumunun sınıfsal bir tahlili yapılınca nedenleri kolayca anlaşılır. Bu kitabın kapsamını aşan bilimsel bir incelemeden çıkacak sonuç şudur: Faruk'un temsil ettiği düzen -Saraya sıkı sıkıya bağlı aristokratların dışında- hiçbir sınıf ya da tabakanın çıkarlarını koruyamayacak duruma düşmüştü. Egemen sınıfın çeşitli kesimleri Mısır toplumunun çağdaşlaşma gereksinmesinin Faruk yönetimi altında artık karşılanamayacağının, geri kalmış bir tarım ülkesinin modern sanayiye yönelme yolunda Sarayın aşılması gerekli bir engel olduğunun bilincine varmışlardı. Egemen sınıfın önde gelen temsilcilerinin Amerikan Sefaretiyle yaptıkları gizli temaslar da Faruk rejiminin sonunun geldiğine onları inandırmıştı.

hazırladığı darbenin en kritik anlarını yaşadığını düşünerek, Süveyş Kanalındaki İngiliz kuvvetlerinden gelebilecek bir müdahaleyi önlemek, aynı zamanda darbeye meşruluk süsü verebilmek amacıyla Ali Mahir Paşa gibi içerde ve dışarıda tanınmış bir devlet adamından faydalanmak gereğini duymuş olacaktır. Nitekim Kral Faruk'un öldürülmesini öneren komite subaylarına da Nâsır'ın karşı çıktığı bilinmektedir.

Ne var ki, vakit kaybetmeden İskenderiye'yi ele geçirmek ve Faruk'un bir karşı-darbe girişimini önlemek de gerekiyordu. 25 Temmuz günü zırhlı birlikler çöl yolundan İskenderiye'ye hareket ettirildi. 230 kilometre uzunluğundaki Kahire - İskenderiye asfalt yolu hiçbir direnmeye uğranılmaksızın, sanki gezintiye gidiliyormuş gibi geçildi. Oysa Krala bağlı en küçük bir birliğin bu çöl yolunu herhangi bir yerinden kesmesi işten bile değildi, Kahire'yi İskenderiye'ye bağlayan başka yol yoktu.

Kahire'den yollanan tanklarla zırhlı birlikler Kral Sarayını kuşattıkları zaman Faruk tahttan umudunu kesti ve canıyla malını kurtarmaya baktı. 26 Temmuz günü Veliaht Prens Ahmet Fuad lehine tahttan feragat ettiğine dair belgeyi imzaladıktan birkaç saat sonra "MAHRUSA" adındaki yatıyla Mısır'dan ayrıldı. Yatına gitmek üzere saraydan çıktığı zaman yanında Amerika Sefirinin bulunduğu görüldü. Bir gün önce Faruk ABD Büyükelçisinden hayatının güven altına alınmasını istemişti. Saat onsekiz sularında General Muhammed Necib yanında kara, zırhlı ve hava kuvvetlerine mensup üç ihtilâlci subayla yata gelerek Kralı selamladı. Aralarında geçen kısa konuşmanın Kralın şu sözleriyle bittiği rivayet olunur: "Bana yaptığınızı ben de size yapmaya hazırlanıyordum."

Faruk'un memleketten ayrılışını izleyen günlerde Mısır'da yılların biriktirdiği heyecan, sevinç ve kin duyguları birdenbire boşandı, bir sağanak halinde ortalığa yayıldı. Faruk'un özel yaşantısına ait ne biliniyor ya da ne düşleniyorsa, doğru- yalan söylendi, yazıldı. Yazılanlarda, abartma, haksızlık payı büyüktü ama doğrusu Faruk bunu haketmişti. 20. yüzyılın ortasında onun gibi bir Kral ancak operetlerde görülebilirdi.

Saraya karşı açıklanan kin ve garez duyguları ise ne kadar şiddetli idiyse, yeni lider Muhammed Necib'e gösterilen sevgi ve bağlılık da o derece kuvvetli oldu. Artık eski milli kahramanlar, Saad Zuğlullar, Mustafa Nahas'lar unutulmuş, tek bir isim ağızlarda dolaşmaya başlamıştı. Askeri darbeyi hazırlayıp başarıyla uygulayanların -çoğu yarbay ve binbaşı rütbesinde- bir düzine genç subaylardan oluştuğu, General Necib'in ise son dakikada harekete katıldığı 23 Temmuz'dan hemen sonra anlaşıldığı halde, Mısır halkı bu güler yüzlü, babacan tavırlı Tuğgenerali gerçek önder gibi bağrına basmış, tüm güvenini içgüdüsüyle ona bağlamıştı. Büyük kentlerden tutun da, Yukarı Mısır'ın en sapa köylerine kadar her yerde, her evin duvarına onun resimleri asıldı. "Muhammed Necib"den başka ad anılmaz oldu. Ama halkın daha bilmediği, 12 kişilik İhtilal Konseyinde Necib'in tek başına kaldığı ve yaşları kırktan aşağı olan on subayın Cemal Abdülnâsır adındaki uzun boylu, yeşile kaçan esmer tenli, durgun görünüşlü bir yarbayın etrafında toplanmakta oldukları idi.

II

DARBEDEN SONRA İKTİDAR KAVGASI[48]
(Necip-Nâsır Çatışması)

Yaşlı generalin şaşırtıcı olduğu kadar kesin bir yenilgiye uğramasıyla sonuçlanan Necip-Nâsır kavgası üzerinde çok şey söylenmiş, yazılmıştır. Kral Faruk'a karşı duyulan nefret kadar derin bir sevgiyle baştacı edilmiş bir milli kahramanın nasıl olup da iki yıldan az bir zaman içinde 38 yaşındaki adsız bir yarbay tarafından tutulup bir kenara atılıverdiği bugün bile tartışılan bir konudur ve sanırım ki Necip-Nâsır çatışmasının hangi evrelerden geçtiğini, nerede düğümlendiğini ve düğümün nasıl çözüldüğünü anlatarak, tanığı olduğum tarihi olaylara ışık tutmaya çalışacağım:

23 Temmuz 1952 darbesini izleyen günlerde, on iki subaydan oluşan "Devrim Konseyi" Mısır halkını iki milli hedef etrafında birleşmeye çağırmıştı: Süveyş Kanalı bölgesinden İngilizleri çıkartmak ve serbest seçimlere dayanan demokratik bir yönetim kurmak. Bu hedeflerden birincisi üzerinde herkes birleşmişti ama ikincisinin zemin ve zamanını seçme bakımından Konsey üyeleri arasında daha ilk günden anlaşmazlık çıkmıştı. Devrimi hükümetini Kral Faruk'un son Başbakanı Mahir Paşanın kurmuş olması, bazılarında, normal bir demokratik idarenin yakın gelecekte gerçekleşeceği umudunu uyandırmıştı. Fakat Ali Mahir Paşanın yarısı asker, yarısı sivilden kurulu kabinesi iki ay içinde devrilip iki başlı yönetimin yürümeyeceği anlaşılınca asıl sorun ortaya çıkmış oldu: Genel seçimlere gidilecek miydi, gidilmeyecek miydi? Seçimlere gitmek, Vafd Partisine iktidarı teslim etmek demekti. Zaten Vafd Partisi ve lideri Nahas Paşa iktidarı askerlerden devralmanın hazırlığı içinde idiler.

Askeri pohpohluyorlar ama hemen arkasından milli iradenin biran önce tecellisi zorunluluğundan dem vuruyorlardı. Devrim Konseyi içinde de, başta General Necip olmak üzere, bir kısım subaylar Parlamento seçimine hararetle taraflıydılar. İşin tuhafı, bunların arasında Cemal Abdülnâsır da vardı, daha doğrusu, öyle görünüyordu. Nadir

[48] *Ortadoğu'da Devrim Yılları* kitabının ikinci baskısında, 49-65 sayfaları arasında yer alan *Darbeden Sonra İktidar Kavgası* başlıklı bölüm yer almamış. Bu bölüm kitabın ilk baskısından alınarak eklenmiştir

olarak verdiği demeçlerde hep demokrasinin erdemlerinden, genel seçimin kaçınılmazlığından söz ediyordu. Oysa, aslında Nâsır'ın seçim filan düşünmediği, büyük bir oyunu tezgahlamakta olduğu kısa zamanda anlaşılacaktı.

Ali Mahir Paşanın başbakanlıktan çekilmesinden sonra hükümet -iki sandalye dışında- salt Devrim Konseyi üyelerinden kuruldu. Dışişleri ve Maliye Bakanlıkları sivil teknisyenlere bırakılmıştı. Muhammed Necip Başbakanlığı üzerine almış, yardımcılığına Cemal Abdülnâsır getirilmişti. Rejim henüz resmen Krallık olduğundan, devlet başkanlığını üç kişilik bir "Naiplik Meclisi" temsil ediyordu, üç kişiden biri askerdi. Durum -1953 Haziranından Cumhuriyet ilanına kadar on bir ay- böyle sürüp gitti. Arada bir genel seçim lafları ortaya atılıyor, fakat devrim hükümeti İngilizlerle yapmakta olduğu "Süveyş Kanalının boşaltılması" görüşmelerini öne sürerek dikkatleri başka yöne çekmeyi beceriyordu.

Kanal müzakereleri anlaşma ile sonuçlanıp ülkenin bir numaralı milli davası parlak bir başarı ile çözümlenince Devrim hükümetinin prestiji iyice perçinlenmiş oldu. Öyle ya, 70 yıllık İngiliz işgaline bir avuç subay son vermesini bilmiş, Nahas Paşaların, Seraceddin'lerin bir türlü başaramadıkları milli kurtuluşu bu genç ihtilâlciler gerçekleştirmişti. Kanal Anlaşmasından sonra Devrim Konseyinin dışarıdaki saygınlığı kadar kendisine güveni de arttı. General Necip, ordunun tarihsel görevinin sona erdiğini, subayların kışlalarına dönmeleri zamanının geldiğini söylemekte devam ediyordu ama, bu görüş, gün geçtikçe kolları kabarmakta olan Konsey üyeleri arasında artık iltifata uğramıyordu. General Necip ile Konseyin -Nâsır çevresinde toplanmış- öteki üyeleri arasında temelden anlaşmazlık çıktığı haberleri kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştı. Özel konuşmalarda genç subaylar Necib'i eski devrin kurt politikacılarının etkisi altında kalmakla suçluyorlardı. Devrim Konseyinin içinde de Şefe karşı sistemli bir direniş başlatılmıştı. Sonunda, fırtınalı geçen bir Konsey toplantısında Necip istifa ettiğini açıkladı ve toplantıdan tek başına ayrılırken kendisine istifa nedenleri üzerine sorular yönelten gazetecilere: "Yukarıdaki çoluk çocuğa sorun" diye karşılık verdi. Toplantısına Necip'siz devam eden Devrim Konseyi de o gece ihtilâlin resmi liderini ağır biçimde suçlayan bir bildiri yayınladı.

Necib'in istifa ettiği haberi Kahire'de bomba gibi patlamıştı. Halk istifayı derin bir şaşkınlık ve üzüntü içinde karşılamış, dükkânlar kepenklerini kapatmış, başkente bir yas günü sessizliği çökmüştü.

24 saat devam eden bu hal Devrim Konseyi içindeki birkaç Necip taraflısı subayı harekete geçirdi. Topçu kuvvetlerini elinde tuttuğu söylenen Konsey üyesi Halid Muhiddin ilk başkaldıran oldu. Topçu kuvvetleri karargâhından arkadaşlarına haber göndererek General Necib'le uzlaşmadıkları takdirde emrindeki birlikleri harekete geçireceğini bildirdi. Ordunun ikiye bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını anlayan Nâsır ve taraflıları bir anda telaşa düşüp taktik değiştirdiler. General Necip de ordunun

kendi yüzünden bölünmesine razı olmayarak memleketten ayrılmaya karar vermiş ve gece vakti sessizce havaalanına gitmişti. Bunu haber alan Nâsırcılar alana koşuştular; İhtiyar şeflerini kararından caydırıp barışmak için yalvardılar.

Alanda cereyan eden göz yaşartıcı sahnelerin sonunda saf ihtiyar barışmayı kabul edip evine döndü. Ertesi sabah radyolarla gazeteler Muhammed Necib'in Başkanlığa döndüğünü millete müjdeliyordu.

Kahire'nin o sabahı unutulur gibi değildir: Erken saatlerden başlayarak on binlerle sayılan bir insan seli yollara dökülmüş, Muhammed Necib'i görmek için Abidin Sarayının önündeki büyük alanı doldurmaya başlamıştı. Caddeler gençlikle dolup taşmakta ve bunlar hep bir ağızdan haykırmakta idiler: "Yaşasın Necip, Kahrolsun Nâsır ! Kahrolsun Devrim Konseyi" O sırada Nâsır ya da Konseyin herhangi bir üyesi ortalıkta görünselerdi, linç edilmeleri işten bile değildi. Herkes Muhammed Necib'ten bir işaret bekliyordu.

Kalabalığın heyecanının son haddini bulduğu sırada, Abidin Sarayının balkonunda Necip göründü. Ama o ne? Çevresinde Devrim Konseyinin tüm üyeleri, yanı başında Cemal Abdülnâsır duruyordu. Necib Nâsır'ın elini tutup havaya kaldırdı, iki düşman kardeş kucaklaştılar. Sonra Necip konuşmaya başladı: Devrim Konseyi ile aralarındaki anlaşmazlığın kökünden çözümlendiğini, kardeşlik havası içinde yeniden çalışmaya başladıklarını bildiriyor, atlatılan bunalımı bir "Yaz Yağmuru"na benzetiyordu. Yağmur geçmiş, güneş açmıştı. Milletin içi rahat etmeliydi. Aynı gün öğleden sonra Necip Abdülnâsır'ı Başbakan Yardımcılığına atadığını resmi bir bildiri ile açıkladı. Nâsır oyunun ilk devresini kazanmıştı.

Bu inanılmaz olaydan yalnız birkaç hafta sonra General Necip Yarbay Nâsır'dan ikinci ve kesin darbeyi yiyecek, bu kez bir daha dönmemek üzere siyaset sahnesinden atılarak Kahire yakınlarında, eskiden Bayan Tugay'ın mülkü olan Merg Köşkünde göz hapsine alınacaktır. Nasıl olmuş da durum bu kadar hızla gelişmiş, güçler dengesi ne yüzden baş aşağı olmuştur? Bence bu sorunun karşılığını her şeyden önce Nâsır'ın güçlü kişiliğinde ve taktik ustalığında aramak gerekir. Şöyle ki: Nâsır General Necip'in Devrim Konseyi'ne karşı elde ettiği ilk zaferi iyi kullanamadığını hemen anlamış ve onu yenmek için dayanacağı gücün ne olacağını da büyük bir isabetle teşhis etmiştir: Bu kuvvet Ordudan başkası olamazdı. Halk yığınları kendisini sevmiyor, Necip'e ise tapıyordu. Ama Nâsır biliyordu ki, 1952 Mısır'ı gibi ülkelerde gerçek kuvvet sokaktaki kalabalıkta değil, silahtadır. Silahı elinde tutan kalabalığa egemen olur. Nâsır ve arkadaşları, on bin kişilik kuvvetle 350 milyonluk Hindistan'a yüz yıl boyunca egemen olmuş İngiliz ordusunun okulunda yetişmişlerdi. Daha bilinçlenmemiş kitlelerin silahtan nasıl yıldığını iyi biliyorlardı.

Peki, ya orduyu nasıl elde etmeli, kendi yanına nasıl çekebilmeliydi? Bu konuda da Nâsır'ın gösterdiği ustalık, duruma en doğru teşhisi koymaktaki becerisi değme

ihtilâlcileri kıskandıracak niteliktedir: Vakit geçirmeden, kudretli subayları gizli toplantılara çağırdı, onlara General Necip'in iktidarda kalmasının ne sonuca varacağını açıkladı: "Ordu kışlasına dönecek, seçimler yapılacak ve eski rejimin profesyonel politikacıları Necip'i kukla haline sokup siyaset alanında cirit oynatacaklar. Hele bir kez iktidarı onlar ele geçirince ordudan nasıl öc almaya kalkışacaklarını siz düşünün!"...

Çöl garnizonundan Bakanlık sandalyelerine gelmiş, siyasal iktidarın zevkini yeni tatmaya başlamış, Devrimden beri her yerde saygı ve hayranlık görmeye alışmış bir subay topluluğu önünde bundan daha etkili konuşulamazdı. Ordunun üst ve alt kademelerinde esen hava Nâsır lehine hızla değişiyordu. Kimse kışlaya dönmek istemiyor, memleketin kaderini elinde tutmanın gerçek yurtseverlik, hatta fedakârlık olduğuna tüm subaylar kendilerini inandırıyorlardı.

Yoğun ve etkili bir çalışma sonucunda Nâsır bütün subayların kendi tezi etrafında kümelendiğini hisseder etmez, Necip'in tüm yetkilerini üzerine aldı. Kararı önce Orduevinde özel olarak sonra da Devrim Konseyinde resmen onaylattıktan sonra Necip'i yalnızlığına bıraktı. İhtiyar Generale tek başına bağlı kalmış olan Binbaşı Halid Muhiddin de aynı günlerde İsviçre'ye sürüldü. Mısır'da artık "Reis" devri başlıyordu.

Necip-Nâsır çatışmasının öyküsünü noktalamadan önce, bu konuda akla gelebilecek bir soruya da karşılık bulmalıyım: Necip'le Nâsır arasındaki iktidar mücadelesinde dış etkenler rol oynadı mı? Aslında bu soru peşinden bir başka soruyu da getirmektedir: 23 Temmuz 1952 darbesinde yabancı parmağı var mıydı? Bu ikinci soruya "Hayır" diyebilecek durumdayım, çünkü 23 Temmuz askeri darbesinin Batılı devletleri gafil avladığını, görevim dolayısıyla, yakından biliyordum. Ne İngilizler ve Fransızlar, ne de Amerikalılar Kralı devirmek için Mısır ordusunda bir komplo hazırlandığının ve hazırlıkların son kertesine eriştiğinin farkında değillerdi. Belki de, 80 bin kişilik İngiliz kuvveti Süveyş bölgesinde dururken küçük ve zayıf Mısır ordusunun genç ve tecrübesiz subaylarının bir darbe ile idareyi ele alıvereceklerine olasılık vermiyorlardı. 23 Temmuzdan önceki günlerde Kahire'deki Orduevinde yapılan toplantılar, orada esen hava da hükümetin ve yabancı elçiliklerin yaz mevsiminde İskenderiye'ye taşınmış olmaları yüzünden fazla ilgi çekmemiş, gereği gibi değerlendirilememişti. Ama, beklensin ya da beklenmesin, ihtilal olmuştu, hem de görülmemiş bir çabuklukla olup bitmişti. Bu durum karşısında İngilizler olup-bitmiyi hemen kabullendiler ve -adetleri olduğu gibi- gerçekçi bir tutum takınıp ihtilal hükümetiyle ilişkilerini düzene sokmaya çalıştılar. İngiltere Hükümeti yeni koşullar altında Kanal müzakerelerinin çetin bir döneme gireceğini biliyordu: Askerler Krala karşı kazandıkları başarıyı İngilizleri Kanal'dan kovmak zaferiyle perçinlemek isteyeceklerdi. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi Sir Ralph Stevenson Devrim Konseyi'nin genç ve ateşli subaylarıyla müzakere masasına oturmanın güçlüğünü Londra'ya anlatmış, devrimci subaylarla anlaşma umudunu General Necib'in ılımlı ve basiretli kişiliğine bağladığını belirtmişti. Necip desteklenmeliydi, çünkü onun başında

bulunmadığı bir hükümet İngiliz düşmanlığında aşırılığa kaçacaktı.

Amerika Birleşik Devletlerini o sırada Kahire'de temsil eden Büyükelçi Jefferson Caffery ise başka kanıdaydı. Büyükelçiye göre, Kralı devirmek kudretini göstermiş dinamik subaylar bertaraf edilip de ülkenin yönetimi Necib'in gölgesinde bekleşen eski dönem politikacıların eline geçerse bunun tepkileri şiddetli olur ve Mısır'ı komünizmin kucağına atacak olaylar patlak verebilirdi. Necip'in kişiliği kurt politikacılarla başa çıkmasına elverişli değildi. Mısır'ın bir süre Nâsır gibi güçlü bir adamın otoritesi altında kalması, siyasi istikrarın sağlanması ve komünizmin önlenmesi bakımından hayati önemde idi.

ABD Büyükelçisinin bu kanıya varmasında onun sevgi ve güvenini kazanmış "William Lakeland" adında bir sefaret kâtibinin derin etkisi olduğunu yakından bilirim. Lakeland, Amerikan Haberalma Servisine bağlı idi ve Jefferson Caffery ile ilişkileri bir büyükelçinin ikinci kâtibiyle olan ilişkilerinden çok daha değişik ve ileriydi. Mısır Devrim Konseyi'nin üyeleriyle de sıkı-fıkı dostluklar kurmuştu, evlerine rahatça girip çıkardı. Sonradan anlaşıldı ki Nâsır, Lakeland'ın Sefaretteki özel durumundan faydalanarak, kendisi ve arkadaşlarının Amerika'nın dostluk ve işbirliğine dayanmak istediklerine Büyükelçi Caffery inandırmış. Muhakkak olan bir şey varsa o da, Büyükelçi'nin bu güvenceye can ve gönülden inanıp hükümetine Nâsır'ı desteklemeyi salık verdiği ve Mısır'da Nâsır'a komünistlerden başka alternatif bulunmadığını telkin ettiğidir. Bunu Amerika Sefiri Saffery bizim Büyükelçimize de söylemiştir.

Yukarıda sözünü ettiğim Amerika Sefareti İkinci kâtibi Lakeland'ın Mısır Devrim Konseyi üyeleriyle ilişkileri hakkında, sonraları Nâsır'ın en güvendiği danışmanları arasına giren "El-Ahram" başyazarı Hasaneyn Heykel, biraz değişik ve oldukça ilginç bir öykü anlatmaktadır. Heykel'e göre Nâsır, Amerika Sefareti kâtibi Lakeland'ın "çok önemli bir kişi olduğunu sanıyor"muş. O kadar ki, 1953 yılı Mayısında Kahire'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile bir akşam yemeği sırasında görüşürken ikide bir "Lakeland'a söylediğim, Lakeland'a da açıkladığım gibi" diye söze başlayınca Dulles dayanamayarak, "Allah aşkına, bu Lakeland dediğiniz de kim?" diye etrafına bakınmış. Zavallı (!) Lakeland da odanın öbür ucunda, kapıya yakın bir köşede saklanmaya çalışıyormuş, çünkü gerçek mevkii ortaya çıkmış imiş...

Bu öykünün baştan aşağı bir yanıltma ya da bir aldatmaca olduğunu anlamak zor değil. Kahire'deki Amerikan Sefareti personeli listesinin alt sıralarında yer alan bir diplomatı, Nâsır'ın "çok önemli bir kişi" saymasının gafletten değil, kurnazlıktan ileri geldiği kuşku götürmez. William Lakeland'ın küçük dereceli bir memur olduğunun Nâsır farkındaydı ama onun Amerikan Haberalma Servisi'ne (CIA) bağlı olduğunu ve -yukarıda değindiğim gibi- Büyükelçi Caffery ile kordiplomatik arasında dedikodu konusu olacak kadar yakın ilişkiler içinde bulunduğunu pekiyi biliyordu. Lakeland'a önem vermesinin nedeni de CIA'nın Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın işlerine karışacak kadar

güçlü olduğuna, haklı olarak, inanmasındandı. Nitekim Hasaneyn Heykel de yukarıda andığım kitabının bir yerinde aynen şöyle demektedir: "Mısır açısından Amerika sanki iki ayrı Amerika'ya bölünmüştü. Birisi Dışişleri Bakanı J.F.Dulles'un ülkesi, öteki ise CIA Müdürü olan kardeşi Allan Dulles'un Amerikası..."

Necip-Nâsır çatışması ikincinin lehine çözüldükten sonra Amerikalılar Devrim Konseyi hükümetiyle bir süre balayı hayati yaşadılarsa da, bir yandan Mısır'daki ekonomik ve sosyal gelişmelerin etkisi, öte yandan da dış politika oyunlarında ustalığını dünyaya kabul ettiren "Reis"in yeni ufuklara doğru yol almaya başlaması sonucunda iki devletin ilişkileri bunalımlara sürüklendi. Aswan Barajı projesini finanse etmekten Amerikalılar vazgeçince ilişkiler en aşağı düzeyine düştü. Mısır'ın yeniden Amerika'ya teslim olması için Enver Sedat'ın işbaşına gelmesi beklenecekti.

Kahire'de ısının gölgede 42 dereceyi bulduğu o cehennemi yaz günlerini anımsadığım zaman, 1952 Temmuz ve Ağustosundan bende en derin izi bırakan anının 12 Ağustos'ta patlak veren "Kafr-el-Dawar" olayı olduğunu anlıyorum. O gün İskenderiye'nin yirmi kilometre Güneyinde "Kafr-el-Dawar" denilen yerdeki büyük bir tekstil fabrikasının işçileri, müdürlük binası önünde toplanarak fabrika idaresinden ücretlerinin artırılmasını ve işçilere kötü muamele eden bir yöneticinin başlarından uzaklaştırılmasını istemişlerdi. İşçiler isteklerini ileri sürerken bir yandan da Devrime ve lider Muhammed Necip'e bağlılık sloganları haykırmaktan geri durmamışlardı. 1949'dan beri güç kazanmaya başlayan işçi hareketinin Devrimden sonra bu ilk gösterisi idi. "Misr Bank"ın malı olan tekstil fabrikasının yöneticileri isteklerini geri çevirince işçiler fabrikayı işgal ederek greve başladılar.

Ama Devrim Konseyi'nin işçilere tepkisi inanılmayacak kadar sert oldu: Önce polis, ertesi sabah da ordu birlikleri tanklarla fabrikanın çevresini sarıp dışarıyla temasını kestiler. Sonra fabrikayı işgal eden 500 kadar işçinin üzerine yürüyüp ateş açtılar. Korkunç bir boğuşmadan sonra fabrika boşaltıldığı zaman işçiler arasında sekiz ölü, yirmi yaralı sayılıyordu. Fakat Nâsır'ın gazabı bununla da yatışmamıştı. Hemen o gün fabrikanın önündeki geniş meydanda kurulan bir askeri mahkeme işçilerin lideri durumunda olan Mustafa Hamis ile bir arkadaşını idama mahkûm ederek halkın gözü önünde darağacında sallandırdı. Kral Faruk'un hayatını bağışlayan Devrim, ilk kurbanlarını işçiler arasından seçmişti. Belki bugün Mısır'da bile unutulmuş olan bu olay askeri iktidarın daha ilk günden nereye doğru yöneldiğini göstermek bakımından çok önemlidir.

22 Temmuz darbesini yapan subaylar devrim sonrası dönem için hazırlıklı değillerdi. Aralarında belirli bir ideoloji bağı da yoktu. General Necip'in tasfiyesinden sonra Devrim Konseyi'nin tartışmasız liderliğine yükselen Cemal Abdülnâsır'ın ihtilâlden hemen

sonra yayınlanan "Devrimin Felsefesi" adlı kitabından da anlaşılıyor ki bu genç subayların kafaları karmakarışık olduğu gibi bilgi dağarcıkları da fakirdi. İçlerinde bir çeşit sosyalizme -daha doğrusu popülizme- yatkın olanlar bulunduğu kadar bağnaz sağcı bir kuruluş olan "Müslüman Kardeşler" örgütüne yakınlığını gizlemeyenler de vardı. Darbe başarılıncaya kadar su yüzüne çıkmayan görüş ayrılıklarının darbeden sonra, çok kez ihtilâlci kadroyu çatlattığı ve kendi içlerinde bir temizleme hareketinin başladığı görülür.

Peru'da, Etiyopya'da, Portekiz'de ve -kendimizden örnek istersek- 27 Mayıs Türkiye'sinde böyle olmuştur. Fakat 1952 Temmuzunu izleyen aylar ve yıllarda Mısır -Muhammet Necip'in tasfiyesi dışında- böyle bir olaya tanık olmadı.

On iki genç ve tecrübesiz subayın ellerine geçen iktidarı uzun süre koruyamayacaklarını, ya birbirlerine düşeceklerini ya da dış etkilerle silinip gideceklerini sananlar yanıldılar. Bunun başlıca nedenlerini bir yandan Mısır toplumunun o günkü koşullarında, öte yandan da ihtilal liderinin bu koşulları kendi yararına iyi değerlendirmiş olmasında aramak gerekir. Nâsır, General Necip'i zararsız hale getirirken Mısır'da iktidara aday tek siyasal örgüte -Vafd Partisi'ne- de öldürücü bir darbe vurduğunu sezdi ve kendisine hizmet eden bürokrat sivilleri yanına alarak ülkenin yönetimine tam anlamıyla el koydu. Bakanlıklar, genel müdürlükler, elçilikler, kısacası devlet çarkının kilit noktaları subaylar ve onların buyruğuna girmeyi kabul eden sivillerle dolduruldu. Böylece yeni bir asker-sivil bürokrat sınıfı yaratılmış oluyordu. Ama Nâsır karşısında iki güçlü rakip bulacağını biliyordu: Komünistler ve Müslüman Kardeşler. Her iki rakibi de sindirmek, halkın gözünden düşürmek gerekiyordu. Bu işte de Nâsır yaman bir oyuncu olduğunu kanıtladı. Bir yandan Mısır'ın en önemli sorunu olan toprak reformu kanununu çıkartarak solcuların elinden silahlarını alırken, öte yandan kendisine uydurma bir suikast düzenleterek Müslüman Kardeşler örgütünü yasadışı ilan etti. Aynı zamanda sanayi işçileri hükümetin sıkı denetimi altına alındı. Zaten var olmayan grev, toplu sözleşme haklarından söz edilmez oldu. Nâsır bir sağına, bir soluna vuruyordu. Bu ikili oyunu ilk anlayıp karşı çıkan komünistler oldu. 22 Temmuz darbesini izleyen günlerde, halkın nefret ettiği bir Kralın idaresinden kurtulma coşkusunu hesaba katarak Devrim Konseyi'ne açıkça karşı çıkmayan Mısır Komünist Partisi, Nâsır'ın eliyle biçimlenmekte olan yeni rejimin ülkeyi tipik bir faşizmin çukuruna götürdüğünü görünce eleştiriler başladı. Fakat Nâsır'ın tepkisi daha da sert oldu ve ele geçirilebilen tüm Marksist aydınlar tutuklanıp hapse atıldılar.

Aslında, toplumdaki sınıfların hiçbirine tam olarak yaslanmayan askeri diktatoryaların uzun ömürlü olması olanaksızdır. Ne var ki, iç ve dış etkenler Devrim Konseyi'nin işini kolaylaştırıyordu: İçeride, yozlaşmış bir yönetimden ve İngiliz boyunduruğundan yeni kurtulmuş -sınıf bilincinden uzak- bir tarım emekçisi (fellah) yığını askerlerin vaadettiği toprak dağıtımına umudunu bağlarken, dışarıda Mısır'ı çevreleyen Arap dün-

yasında Nâsır hareketi Arap milliyetçiliğinin uyanışı ve İsrail'e karşı Arap Birliği'nin dirilmesi biçiminde yorumlanarak heyecanla destekleniyordu. Amerika Nâsır'ı komünizme karşı bir kalkan olarak görüyor, bu yüzden Mısır'daki çıkarları bozulan İngilizleri frenliyordu. Sovyetler Mısır'daki yeni rejime doğru teşhis koymuşlardı ama Nâsır'ın arkasında Amerika'nın desteği bulunduğunu bildikleri ve henüz Akdeniz'de Amerika ile boy ölçüşecek güçleri olmadığı için, Nâsır'a karşı propaganda saldırılarından ötede bir eyleme geçemiyorlardı. Bu durum Nâsır'a çok değerli dört yıl kazandırdı. 1952 Temmuzundan 1956 Ekimine kadar geçen süre içinde Nâsır, başarısız bir toprak reformuna, gittikçe artan ekonomik ve mali sıkıntılara, İngiltere hükümetiyle Suudi Arabistan Kralının onu devirmek için harcadıkları çabalara rağmen kendisini ve rejimi ayakta tutmasını bildi. Bu başarıda Nâsır'ın dış politika yönetiminde gösterdiği olağanüstü hünerin büyük payı olduğunu hemen söylemek gerekir. Önce Süveyş Kanalının boşaltılması sorununda İngilizlerle mücadelesi, sonra Bağdat Paktı'na katılmayı reddedişi ve Kanalı millileştirme kararı onun prestijini korumasına ve iç sıkıntıları gölgede bırakmaya yetiyordu.

Nihayet, 1956 Ekiminde İngilizlerle Fransızların İsrail'le birlikte Süveyş Kanalına yaptıkları saldırı, Sovyet ültimatomu üzerine durdurulunca, Nâsır uluslararası bir devlet adamı sıfatıyla dokunulmazlık kazandı. Mısır emekçi halkı açısından bunun bedeli, tepesinde balyoz gibi duran bir baskı rejimi oldu. Antiemperyalist dış politika gereği Mısır'da güç kazanan toplumcu akımları Nâsır, yaşamı boyunca ezmeye çalıştı. Onun kafasında ve gönlünde Arap milliyetçiliği davası yatıyordu. Elinden gelse "Büyük Arap İmparatorluğu"nu kuracaktı. Nitekim 1958'de Suriye ile birleşerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti"ni kurduğu zaman büyük düşünün gerçekleşmesinde ilk adımı attığını sandı. İlginç olan şu ki, Suriye ile birleşmek için Nâsır'ın öne sürdüğü koşul Baas ve Komünist Partilerinin kapatılması oldu: "Reis" solcularla işbirliğini istemiyordu. Hatta İsrail tehlikesi karşısında ya da Kanalın millileştirilmesi ve Aswan Barajı konularında olduğu gibi, Batı devletlerine kafa tuttuğu, sosyalist bloka yanaşır göründüğü zamanlarda bile Arap solcularıyla işbirliğini reddetti. Sovyetler ise Nâsır'ın baskı rejimini, şoven milliyetçiliğini, dış politikasında uyguladığı "tarafsızlık" ve "askeri bloklara katılmama" ilkelerinin yüzü suyu hürmetine görmezlikten gelmeyi genel stratejilerine uygun buldular.

Yukarıda özetlemeye çalıştığım gözlem ve yorumlar elbette ki 1952'den Nâsır'ın ölüm tarihine (28 Eylül 1970) kadar süren on sekiz yıllık bir rejimin yeterli bir değerlendirmesi sayılamaz. Mısırlı liderin kurup uyguladığı sistemin sosyal ve ekonomik yapısını derinliğine incelemek bu kitabın boyutunu aşmaktadır. Ben burada sadece "Sosyalist" etiketi yapıştırılmış bir düzenin gerçekte Nâsır'ın damgasını taşıyan Arap milliyetçiliği akımının, antiemperyalist içeriğinden ötürü, bir çeşit "Popülizm'e dönüşmesinden" ibaret olduğunu ve bu kendine özgü düzenin azgelişmiş ülkeler için sosyalizme giden

yolda geçerli bir örnek sayılamayacağını belirtmek istedim. Nâsır ülkesine egemen olduğu sırada Mısır'ın milli servetinin yüzde ellisini nüfusun yüzde bir buçuğu elinde tutuyordu. Bu bozuk düzeni kim yıkarsa yıksın, bir dizi reform hareketlerine girişmeye zorlanacaktı. Nitekim Nâsır da bu yolu seçti: Toprak mülkiyetini kısıtladı, sanayileşmeye hız verdi, yabancı şirketleri devletleştirdi. Ama bütün bunları yaparken sosyalizmin bilimsel yöntemlerine sırt çevirdi, emekçi yığınların özlemlerini dile getiren aydınları ezdi, halk yararını saptamada kendini tamamen özgür saydı. Bu yüzden de yaptıkları kalıcı olamadı. Nâsır'ın devrimciliği üzerinde düşünürken, bilimsel sosyalizmin kurucularından Friedrich Engels'in bir sözü hep aklıma gelir. Engels 1883'te Bernstein'a yazdığı mektupta şöyle demiş: "Tarihte bir gecede olup biten ihtilâller ya zaten ortadan kalkmaya mahkûm bir rejimi yıkmış, ya da ihtilâli yapanların güttükleri amacın tam tersi sonuçlara ulaşmıştır."

DEVRİMDEN SONRA TÜRK - MISIR İLİŞKİLERİ

I

Mısır devrimi her yerde olduğu gibi Türkiye'de de beklenmedik bir olay gibi karşılanmıştı. Gerçi Faruk'un milletçe sevilmediği, Mısır halkının umudunu Vafd Partisi ve onun lideri Nahas Paşa'ya bağladığı Ankara'da bilinmiyor değildi.

Fakat ne Nahas'ın ne de başka bir kişi ya da grubun rejimi devirmeye teşebbüs edecekleri akla gelmiyordu. Kral Faruk'un ve onun temsil ettiği düzenin Süveyş Kanalını işgali altında tutan İngiliz ordusunun büyük gücüne dayandığı, İngilizlerin onaylamayacağı bir Hükümet darbesinin hiçbir başarı şansı bulunmadığı düşünülüyordu. Türk Hükümetlerinin, özellikle I. Menderes Hükümetinin bu inancını yadırgamamak gerekir: İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika'da baş gösteren halk hareketlerinden, imparatorlukların tasfiyesine başlandığından, sömürge ve yarı sömürge milletleri bir bağımsızlık ateşinin sardığından Türk yöneticileri pek haberli değillerdi. Almanya'nın elinden çıkan sömürgelere Fransa'nın yerleşeceğine, İngilizlerin çıktıkları toprakların Amerikan nüfuzu altına geçeceğine inanıyorlardı. Tarihsel sürecin büyük devletlerle küçükler arasında yeni bir ilişki dengesine doğru hızla ilerlediğini gören devlet adamı sayısı 1950'lerde yalnız Türkiye'de değil dünyada bile azdı. Örneğin Fransa hâlâ Cezayir'de zorla kalabileceğini sanıyor, Amerika Ortadoğu'da hegemonyasını kurmak için Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ın akıldışı teorilerini benimsiyordu. Dış politika alanından daha ilk adımlarını atmakta olan Demokrat Parti iktidarı da dünyadaki yeni gelişmelerin anlamından habersiz, Batılı devletlerin yörüngesindeki yerimize sıkı sıkıya sarılmıştı.

Hariciyemize verilen talimat, Birleşmiş Milletlerde Amerika nasıl oy kullanırsa aynen onlar gibi oy vermek, Cezayir meselesinde Fransa'nın yanında olmak, Kıbrıs'ta İngilizleri desteklemekti. Bu tutumun Kıbrıs davası ortaya çıktığı zaman Türkiye'yi ne zor durumlarda bırakacağını ilerde göreceğiz. Şimdilik yine Mısır'a dönelim:

Menderes Hükümeti Mısır'da kurulan askeri idareyi kuşku ile karşılamakla beraber, bir yandan olup-bittinin Batılı müttefiklerimizce de sineye çekilmiş olması, öte yandan da Mısır'da meydana gelen değişikliğin tüm Arap âleminde yarattığı sevinç ve heyecan

dolayısıyla ihtilal Hükümetine karşı dostça tavır takınmanın Arap dostluğu politikasına uygun düşeceği kanısına varmış olmalı ki, 23 Temmuz hareketini izleyen aylarda Mısır'a karşı tutumumuzda bir değişme, sertleşme görülmedi. Hatta Türk basınında Mısır Devrimini Milli Kurtuluş hareketimize, General Necib'in de -bütün ölçüler korunmak şartıyla- Atatürk'e benzeten yazılar çıktı. Bütün bunlar Mısır'ın yeni liderlerini pek memnun etmişti. Her ne kadar Mısır Devrimi Atatürk Devrimleri'nin batılılaşma, laiklik, gibi ilkelerini benimsememiş idiyse de, Milli Kurtuluş Hareketimizin temel felsefesi olan emperyalizm ve sömürgecilik düşmanlığı yalnız Mısır halkını değil tüm Arap coğrafyasını peşinden sürükleyen bir dava olduğundan Arap halk liderleri Atatürk'e derin saygı ve hayranlık duyuyorlar, Türk Kurtuluş Hareketini kendilerine örnek alıyorlardı. Mısır ihtilâlinin ilk aylarında Kahire'ye gelen *Vatan* gazetesi muhabiri Tunç Yalman, General Necip'le konuşurken: "İngilizler Kanaldan çıkmayı reddederlerse ne yaparsınız?" diye bir soru yönelttiğinde Muhammed Necip: "Siz Türklerin yaptığınızı yapar, boyunlarını kırarız" karşılığını vermişti.

Ne var ki, Türk Kurtuluş Savaşından beri köprülerin altından çok sular geçmiş, Türkiye'nin dış politikası bambaşka yönlere çevrilmişti. Yeni bir rota üzerinde seyreden Türkiye'nin yolunun özgürlük ve bağımsızlıkları için savaşan Asya ve Afrika milletlerininkiyle çakışması zordu. Bu yüzden, Demokrat Parti iktidarının ve Fuat Köprülü'nün çabalarına rağmen, Arap ülkeleriyle yakınlaşma emelleri yüzeyde kalıyor, en önemli anlarda "Müttefikimiz İngiltere" ya da "Dostumuz Fransa" ile birlik olup onların karşısına çıkıyorduk. Nitekim Mısır'la da böyle oldu: Devrim Konseyi Süveyş Kanalı bölgesinden İngiliz kuvvetlerinin çekilerek Mısır'ın toprak bütünlüğünün tamamlanmasını sağlamak üzere Londra Hükümetiyle çetin pazarlığa girişmişti. İngilizler, Hindistan'da olduğu gibi, Mısır'dan da çekilme zamanının geldiğini anlamışlardı ama -ne koparırsa kardır düşüncesiyle- bir takım tavizler elde etmeye çalışıyorlardı.

Tartışmalar "hangi koşullar altında İngiliz ordusuna yeniden Kanala dönmek hakkı"nın tanınacağı konusunda düğümlenmişti. Mısırlılar ancak İngiltere'nin yanında bir savaşa girdikleri zaman İngiliz kuvvetlerinin Kanala dönmesine razı oluyorlardı. Londra ise "Türkiye'ye bir saldırı halinde" de aynı hakkın tanınmasını istiyordu. Mısır tarafı İngilizlerin her fırsatta Kanalı işgal edebilmek için bahane yarattıkları kuşkusuna kapılarak "Türkiye'ye saldırı" şartını kabul etmemekte direndi. Bu direniş Ankara'da "dostça olmayan" bir hareket gibi karşılandı ve iki Hükümetin arasına soğukluk girdi.

Bu soğukluğu büsbütün arttıran bir olay o sıralarda ortaya çıkıverdi: Mısır'ın Ankara'daki Askeri Ataşesi, Nâsır'la Devrim Konseyi üyelerinin yakın arkadaşıydı. Siyasal hayata yeni gözlerini açan Devrim Hükümetini Türkiye'ye yaklaştırmak, bu arada kendisi de göze girmek için çaba harcıyordu. 23 Temmuz darbesinden kısa bir süre sonra Devrim Konseyi ile temas etmek üzere Kahire'ye gelmiş, bu arada Büyükelçimizi ziyaret ederek, Konsey üyesi arkadaşlarını Büyükelçiliğimize getirebileceğini ve böyle

bir temasın faydalı olacağını duyurmuştu. Büyükelçi Tugay hemen bir davet düzenleyerek, başta Nâsır olmak üzere, Devrim Konseyinin bütün üyelerini akşam yemeğine çağırdı. Nâsır bir yabancı Sefaretin davetini ilk kez kabul ediyordu. Sanırım ki bu, son kabulü de olmuştur, çünkü o akşam geldiğine pişman olarak ayrıldı.

Davet Kahire'nin en sıcak gecelerinden birine rastlamıştı. Yemekten sonra, Büyükelçiliğin geniş taraçasına çıkıldı ve siyasi konular üzerinde konuşulmaya başlandı. Büyükelçi Tugay ihtilâlci subaylara İngilizlerle uzlaşmayı tavsiye ediyordu: İngilizlerin Süveyş Kanalında muazzam kuvvetleri vardı, diledikleri anda Kahire'yi yerle bir edebilirlerdi. Ayrıca, İngilizlerle müttefiklerinin yardımı olmadan yeni rejimin ekonomik güçlüklerine çare bulunamazdı. Kısacası, anlayışlı olmak ve İngilizleri kızdırmamak gerekti.

Bu sözler genç subayların üstünde soğuk bir duş etkisi yaptı. Onlar İngilizlerin kuvvet ve zaafını, uzun işgal yıllarının deneyleriyle, daha iyi bildiklerini öne sürüyor, İngiliz işgaline son vermek için gerekirse kanlarının son damlasına kadar çarpışacaklarını söylüyorlardı. Kısacası, o gece iki taraf birbirinden hiç memnun olmayarak ayrıldı. Bu talihsiz toplantının ilginç yanı Büyükelçimizi Nâsır'a sert çıkışlarının Ankara'da onay görmüş olmasıdır. Mısır'ın yeni liderleriyle görüşmesini - âdeti gereğince- hiçbir şey saklamadan Hükümete telgraflayan Tugay'a Ankara'dan kutlama mesajı gönderildiğini anımsarım. Buna karşılık, ihtilal Hükümeti Büyükelçimiz hakkında ilk fena notu o gece verdi. Sonraları bu not gittikçe kötüleşecek ve Tugay'ın her hareketi Mısırlı subaylar tarafından kuşku ile izlenecektir. Nihayet Mısır'da Cumhuriyetin ilan edildiği gün yapılan törende Büyükelçimize yaklaşarak: "Yeni Cumhuriyetimizi nasıl buluyorsunuz?" diye soran İhtilal Konseyi üyesi Hüseyin El Şafei'ye Tugay: "Size Napolyon'un annesinin bir sözüyle cevap vereyim: Pourvu que cela dure = İnşallah sürekli olur" karşılığını verdikten sonra da artık Türk Sefiri Mısır'da (persona non grata = istenmeyen kişi) olmaya başlayacaktır.

Şimdi, İhtilâlden sonraki Türk-Mısır ilişkilerini kopma noktasına getiren bunalımdan, diplomasi tarihinde "Tugay Hadisesi" diye yer alacak olaydan söz açmanın sırası geldiğini sanıyorum.

II

TUGAY OLAYI

Yakın tarihte bir büyükelçinin, nezdinde akredite bulunduğu Hükümet tarafından zorla sınır dışı edilmesinin, şimdi anlatacağım olaydan başka örneği yoktur. "Elçiye zeval olmaz" sözü çok eski zamanlardan beri devletlerarası ilişkilerde değişmez bir kural olarak kabul edilmiştir. Gerçi Devletler Hukuku -bazı hallerde- Elçinin "Persona non grata" (İstenmeyen kişi)ilan edilerek geri çağrılmasının istenmesine cevaz vermiştir ama bu gibi istisnai hallerde bile yerleşmiş protokol kurallarına uyulmasını şart koşmuş ve hangi nedenle olursa olsun "Elçinin ülkeden kovulması"nı reddetmiştir.

Çağdaş devletlerin titizlikle uydukları bu kuralın tek istisnası 4 Ocak 1954 tarihinde Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'a Mısır Hükümetince uygulanan işlemde görüldü. Görevim dolayısıyla başından sonuna kadar izlemek olanağı bulduğum "Tugay Olayı"nın devletler hukukunun "diplomatik bağışıklık ve ayrıcalıklar" bölümünde ilginç bir yer alacağına inandığından, olayı ayrıntılarıyla ödev bildim.

Büyükelçimizin Mısır'ı yöneten Devrim Konseyi ile ilişkilerinin nasıl soğumaya yüz tuttuğunu daha önce anlatmıştım. Mısır'da Cumhuriyetin ilanından iki ay kadar sonra, 1960 ağustosunun ortalarında Büyükelçi Tugay yıllık iznini kullanmak üzere eşiyle birlikte Avrupa'ya gitti. Büyükelçiliğimizin idaresi iki ay için Maslahatgüzar sıfatıyla bana düşüyordu. Tugay'ın izinli olarak ayrılmasından kısa bir süre sonra Mısır basınında onun kişiliğine yönelik -üstü kapalı- haber ve yazılar çıkmaya başladığını gördük. Bunlar "henüz" imalı yazılardı. Tugay'ın adından açıkça söz edilmiyordu ama işin içyüzünü bilenler yazılarda kimin kastedildiğini anlıyorlardı. Aynı günlerde Kahire'de büyük bir miting düzenlenmişti. Toplantıda konuşan Propaganda Bakanı Salah Salem "yabancı bir devletin yardımıyla İhtilal Hükümetine karşı cephe kuranların eylemlerine dair önemli bir belge ele geçirildiğini" söyleyerek halka okudu. Bunda "yabancı bir devletin Mısır'daki rejim muhaliflerine yardımda bulunmayı kabul ettiği ve bu devletin Kahire'deki başka bir Sefaret aracılığıyla komplocularla temas sağladığı" yazılı idi. Gazeteciler Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi'den bu Sefaretin adını sorduklarında Bakan: "Şimdilik isim açıklayamayacağım" karşılığını verdi. Kahire'deki Kordiplomatik komploculara yardım vaadeden devletten İngiltere'nin, aracı Sefaretten de Türkiye Bü-

yükelçisinin kastedildiği yorumunu yaptı. Birkaç gün sonra Arap Ajansı ilk kez olarak (Türkiye Büyükelçiliklerinden birinin faaliyetlerinden dolayı Türk-Mısır ilişkilerinin Mısır Hükümetince yeniden gözden geçirilmekte olduğu) haberini yaydı.

Salah Salem'in nutkuyla ajans ve gazete yayınlarını Ankara'ya olduğu gibi yansıttık. 10 Eylül'de Dışişlerimizden gelen cevapta: "Üstü kapalı sözlerin üzerine düşünülmemesi, resmi ağızlardan suçlama olursa Ankara'ya bildirilmesi ve basının telmihlerine de -gerekirse- Mısır resmi makamlarının da mantıken aklından böyle bir şey geçmeyeceğine göre, ancak iki memleket ilişkilerini zehirlemekte menfaat görenler tarafından bu gibi isnatlara değer verilmemesi yolundan cevap verilmesi" isteniyordu.

24 Eylül'de, Ordunun sözcüsü olan *El Tahrir Dergisi*'nde uzun bir yazı yayınlandı. Bunda yine rejime kasteden komplocular konusu ele alınıyor, onlara yardım eden devlet ve aracı sefaretten söz ediliyor, sonunda o esrarengiz diplomat "Mısır'ı askeri anlaşma imzalamaya ve özellikle Ortadoğu Savunma Paktı'na katılmaya teşvik eden çerçeveye mensup bir kimse" olarak tanıtılıyordu. Yazıda Tugay'ın kastedildiği besbelli idi.

Büyükelçimiz 12 Ekim'de yalnız olarak Kahire'ye döndü. Avrupa gezisinden dönüşte Ankara'ya uğradığı için Hariciye'ye gönderdiğim telgrafları görmüş, durumu öğrenmişti. Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi ile görüşüp basından çıkan yazılardan yakındıysa da Bakan bunları bilmezlikten geldi. Tugay bu görüşmeden sonra, 22 Ekim'de, tatilini tamamlamak üzere İstanbul'a hareket etti. O sırada haber aldık ki Mısır Hükümeti Ankara'daki sefiri aracılığı ile Tugay'ın geri alınmasını dolaylı bir şekilde istemiş. Aylarca sonra öğrendiğime göre Sefir, Hariciye Genel Sekreteri Cevat Açıkalın'ı bir ziyareti sırasında başka konularda konuştuktan sonra, sanki söz arasında, Tugay'ın Kahire'den başka bir yere nakledileceğini haber aldıklarını ve Hükümetinin bu haberden memnunluk duyduğunu söylemiş. Genel Sekreterimiz bu sözleri iyi karşılamamış: "Böyle bir şey söz konusu değildir, hem büyükelçilerimizin ne zaman nakledileceğini biz kendimiz tayin ederiz" yolunda cevap vermiş. Ama öte yandan da büyükelçinin durumunun artık tutulamaz bir hal aldığını Hariciyemiz anlamış ve Fuat Köprülü Tugay'ın Londra Büyükelçiliğine atanmasını Hükümete önermiş. Ne yazık ki bu atama haberi el altından gazetelerimize aktarılmadı. Bu yapılsaydı bir sürü tatsız olay belki de önlenmiş olurdu. Aslında bir sefirin agremanı gelmeden yeni bir göreve atanacağı açıklanmaz ama böyle olağanüstü bir durumda Mısır Hükümetini tatmin etmemenin ve üstelik Büyükelçiyi tekrar Kahire'ye göndermenin daha büyük bir gaf olduğunu sonraki olaylar acı bir şekilde kanıtlamıştır.

9 Kasın 1953 tarihinde bardağı taşıracak son damlalardan biri daha Mısır'da yayınlanan "Müsadere Kanunu" ile kendisini gösterdi: Mısır Hükümeti Kral ailesine mensup olanların tüm emlakine el koymaya karar vermişti. Oysa Büyükelçimizin eşi de Mısır hanedanı üyesiydi. Kararın açıklandığı gün Mısır'lı memurlar Bayan Tugay'ın emlakinin idare edildiği büroyu bastılar ve araştırma yapıp mühürlediler. Aynı günün akşamı

Bayan Tugay'ın Kahire yakınlarındaki köşküne de gittiklerini öğrenince Hariciye Müsteşarından acele randevu alarak, köşkün Türkiye Büyükelçisinin yazlık evi sayılacağını ileri sürdüm ve el konulmasına engel olunmasını istedim. Mısır Hükümeti bu isteği olumlu karşılayıp köşkün mühürlenmesini durdurdu.

Müsadere Kanununu İstanbul'da öğrenen Büyükelçi Tugay gazetecilere demeç vererek kanunu sertçe eleştirdi, uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürdü. Bunun üzerine Mısır basının Büyükelçimizle Bayan Tugay aleyhindeki yayınlarını şiddetlendirdi. Nihayet 22 Kasım'da bakla ağızdan çıkarıldı ve *Ahbar El Yovm* gazetesinde, Nâsır'ın en mutemet adamı sayılan Hasaneyn Heykel'in imzasıyla bir başyazı yayınlandı. "Bu Sefir gitmelidir" başlığı altında çıkan yazıda Tugay'ın Mısır'ın içişlerine karıştığı, Türk Sefaretini Mısır Hükümetine karşı bir takım toplantıların yuvası haline getirdiği açıkça ileri sürülmekte idi. Böylece, önceki üstü kapalı yazıların, sözlerin iç yüzü meydana çıkmış oluyordu.

Hasaneyn Heykel'in makalesini telgrafla Ankara'ya bildirdik. Bu hava içerisinde Büyükelçimizin artık Kahire'ye dönmeyeceğini sanıyordum. Mademki Kahire'de görev yapamayacağı bir ortam yaratılmıştı ve mademki kendisi o sırada iyi bir rastlantı eseri olarak Türkiye'de izinli bulunuyordu, izni uzatılarak Kahire'ye dönmesine engel olmanın, hatta -kararlaştırıldığı gibi- Londra'ya resmen atanmasının tam sırası değil miydi? Hem böylece, nezaket kurallarını hiçe sayar bir biçimde yayın yapan Mısır basınına iyi bir ders de verilmiş olurdu. Ne çare ki, 25 Kasım'da Büyükelçimizden aldığım telgraftan öğrendim ki, ertesi günkü uçakla Kahire'ye gelmektedir. Büyükelçisinin şahsına yönelmiş o düşmanlık havası içerisinde Hükümetimizin buna nasıl müsaade ettiğini bugüne kadar anlayabilmiş değilim. Hariciye'de Tugay'ın güç duruma düşmesini isteyen biri vardı gibi kuşkulara kapıldığım bile olmuştur. Gerçekten de Mısır yarı resmi basınının, hem de Hasaneyn Heykel gibi Nâsır'ın sözcüsü olduğu bilinen birinin kalemiyle, "Bu sefir gitmelidir" dediğinden üç gün sonra o Sefirin Kahire'ye dönebilmesine başka bir anlam vermek güçtür.

Hulusi Fuat Tugay 26 Kasım'da Kahire'ye yalnız olarak döndüğünde hava iyice gergin, Büyükelçi de -doğal olarak- sinirliydi. Geldiğinin ertesi günü Dışişleri Bakanı Mahmud Fevzi'den randevu istetti. Bakanla görüşmesinin -o şartlar altında- faydadan çok zarar vereceğini düşünerek Büyükelçiyi ziyaret isteğinden vazgeçirmeye çalıştımsa da dinletemedim. Aksi tesadüf, ziyaret günü bir gazetede düşük Kral Faruk'la onun ünlü dalkavuğu Kerim Tabet'in ve Madam Suarez adında kralın gözdelerinden birinin eski fotoğrafları çıkmış, resmin altında da: "Mısır'ı bunlar idare ediyordu" ibaresi konularak Madam Suarez'in adı yerine Madam Tugay yazılmıştı. Bu foto Büyükelçiye çileden çıkardı ve o hızla Dışişleri Bakanı'nın yanına gitti.

Bir dosya halinde beraberinde götürdüğü gazete kesiklerini Bakana gösterip, kendisiyle eşi hakkında yayınlanan yazıları "alçakça" bulduğunu, bu tür yayınların "bir mem-

leketin seviyesini göstermekten başka bir işe yaramayacağını" söyledi. Ayrıca bir protesto notası vereceğini de sözlerine ekledi. Bu pek de olağan sayılmayacak görüşme sırasında Mısır Dışişleri Bakanı'nın ne karşılık verdiğini Büyükelçimize sorduğunda, "Ezilip büzüldü, açık bir şey söyleyemedi" dedi. Doğrudur, çünkü daha bir yıl önce Mahmud Fevzi, Kral Faruk'un kardeş çocuğu olan Bayan Tugay'ın yanına yerlere kadar eğilerek girmeye alışmıştı, eski anıları herhalde daha unutamamıştı...

Büyükelçinin Mahmud Fevzi ile görüşmesini, olduğu gibi, Hariciyemize bildirdik. 29 Kasım'da Köprülü imzasıyla gelen cevapta: "Protesto Notası vermeyiniz. Vaziyeti -size söylediğim gibi- itidal ile idare etmenizi rica ederim" deniliyordu.

Büyükelçi yakında başka bir göreve atanacağını Ankara'da iken öğrenmişti. Mısır Sefirinin yaptığı girişimi de biliyordu. Ankara'da kararlaştığına göre Büyükelçi, Kahire'den izinliymiş gibi ayrılacak, izni sırasında başka bir göreve nakledildiği açıklanacaktı. Böylece Hükümetimiz Büyükelçisini sırf Mısırlıların isteğiyle geri çekmiş olma durumundan kurtulacaktı. Bunları bilen Tugay hareket hazırlıklarını yapıyor, ama acele etmiyordu. Öte yandan ise Mısır basınının aleyhteki yazıları son bulmuyordu. Nitekim, 15 Aralık 1953 tarihli *El Mısri* gazetesi Bayan Tugay'ın Müsadere Kanunu'nun izin verdiği oranda sattığı arazisinden elde edilen 100 bin Mısır lirasını diplomatik yollarla dışarı kaçırdığını yazıyordu. Büyükelçi bu yazı ile benzeri yayınları Ankara'ya bildirerek oradaki Mısır Sefareti ya da kendisi tarafından Mısır Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunulması önerdi. Cevap alamadı. Nihayet 1953 yılının son günü Tugay Hariciyemize şöyle bir telgraf yolladı: "Talimatları gereğince hareket ederek Mısır Hükümetiyle ilişkilerimin normal bir mecrada tutulmasına itina etmekteyim. Buna rağmen şahsım, eşim ve Türkler aleyhinde Mısır Hükümetinin müsaade hatta teşviki üzerine yapıldığında şüphe bulunmayan kampanya son bulmamıştır. Bu itibarla Mısır Hariciyesi'nden aleyhimizdeki yayınlara son verilmesini resmen talep etmeme müsaadelerini dilerim." Bu telgraf da cevapsız kaldı.

2 Ocak 1954 Cumartesi gecesi Kahire Operası'nda geçen olayı Hulusi Fuat Tugay Ankara'ya aynen şu şekilde bildirmiştir:

"Dün gece Kahire Operası'nın özel istirahat salonunda bazı diplomatlarla görüşürken, Başbakan Yardımcısı Cemal Abdülnâsır içeri girdi ve orada bulunanlarla selamlaştıktan sonra yanıma gelerek hatırımı sordu. Kendisine aynen şunları söyledim: Ben açık sözlü bir insanım, size şunu söylemeliyim ki basını aleyhimize tahrik suretiyle yaptığınız hareket centilmenlik değildir. Biz Mısırlıları dost biliyorduk. Abdülnâsır dost olduğumuzu sanıyordum dedi. Bunun üzerine ben: Hayır, hareketlerinizle dost değil düşman olduğunuzu gösterdiniz, böyle dostluğu ben kabul etmiyorum dedim ve

yanından ayrıldım."

Sonradan bana Mısırlıların -Nâsır'a atfen- anlattıkları sahne biraz değişiktir: Nâsır küçük salonda bulunan Sefirlerin elini teker teker sıkarak Tugay'a yaklaştığında "Hello" diyerek elini uzatmış. Tugay'ın elleri arkasında imiş, uzanan eli sıkmadan işaret parmağını Nâsır'ın yüzüne doğru sallayarak: "You didn't behave like a gentleman with your press attacks"[49] demiş ve sözleri çevrede bulunan öteki sefirler tarafından da duyulmuş. Nâsır neredeyse Sefirimizi tokatlayacakmış, fakat derhal arkasını dönerek odadan çıkmayı yeğ tutmuş, öfkesinden operada daha fazla kalamayarak makamına dönmüş ve Devrim Konseyi'ni hemen o gece toplantıya çağırmış.

Nasıl cereyan etmiş olursa olsun, ben olayı ertesi sabah, bir pazar günü Büyükelçiliğimiz Ataşemiliteri Yarbay Sıtkı Ulay'ın (sonradan MBK üyesi) erken saatte evime gelmesiyle öğrendim. Cumartesi gecesi olup bitenden benim gibi habersiz olan Ataşemiliterimizi Pazar sabahı yedide İhtilal Konseyi'nin toplandığı binaya çağırmışlar. Orada İçişleri Bakanı Yarbay Zekeriya Muhiddin, olayı Sıtkı Ulay'a anlatmış ve Büyükelçimizin derhal Mısır'dan ayrılmasını sağlamak üzere, Hükümetimize gizlice telgraf çekmesini istemiş. Ataşemiliterimiz de oradan doğrudan bana gelmiş. Durumu birlikte müzakere ettik, vahim olduğunda mutabık kaldık. Ancak, Büyükelçi görev başında olduğu sürece karar yetkisinin yalnız onda bulunduğunu, Büyükelçi'den habersiz Ankara'ya telgraf göndermenin düşünülemeyeceğini Ulay'a anlattım. Beraberce Sefaret'e gittik. Büyükelçimizi bahçede dolaşırken bulduk. Pazar tatili olmasına rağmen erken saatte Sefaret'e geldiğimizi görünce Tugay biraz şaşırdı fakat nedenini sormadı. Bir süre bahçede havadan sudan konuştuk. Nihayet ben Büyükelçi'nin Opera'da olup bitenleri bize anlatmak istemediğini görünce: "Beyefendi, dün gece Opera'da bir şeyler mi olmuş?" diye sormak zorunda kaldım. Tugay irkildi: "Nereden biliyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine Ataşemiliterimiz o sabah Devrim Konseyi karargâhına çağrılışını ve orada İçişleri Bakanı Yarbay Zekeriya Muhiddin'le görüşmesini ayrıntılarıyla aktardı. Büyükelçimiz Mısırlıların iddialarının bir kısmına itiraz etti, sonra benim çalışma odama gittik, yukarıda sözünü ettiğim telgrafı hazırladık ve Ataşemiliterle ben evlerimize döndük.

Aynı gün öğleden sonra Mısır Hariciyesi'nden beni telefonla aradılar, saat 17'de Bakanlık Müsteşarı Sami Abdülfütuh'un benimle görüşmek istediğini haber verdiler. Anlaşılıyordu ki, Hariciye o sabah İhtilal Konseyi'nin bir üyesi tarafından Ataşemiliterimize yapılan tebligatın ne devletler hukukuna, ne de diplomatik teamüllere hiç sığmadığının farkına varmış, Büyükelçiliğimizi muhatap almak zorunluluğunu duymuştu. Daveti alınca Büyükelçimize telefon ederek Hariciye'ye gitmemi uygun görüp görmediğini sordum, gitmeme izin verdi.

Tam saatinde Hariciye Müşteşarı'nın yanına girdiğimde odada Protokol Şefi Ali Şev-

[49] Basındaki saldırınızla bir centilmen gibi davranmadınız.

ki ile Basın Dairesi Genel Müdürü de bulunuyorlardı. Üçü de üzgün görünüyordu. Nasıl olmasınlar ki, Bayan Tugay'ın en parlak devirlerinde yetişmişler, onun iltifatını kazanmak için çırpınmışlardı. Tugaylar'a korkuyla karışık bir saygı beslerlerdi. Şimdi resmi görevleri onları Tugaylar'a düşman muamelesi yapmaya zorluyordu.

Hariciye Müsteşarı: "Güç bir görevi yerine getireceğim için üzgünüm" dedikten sonra başka söz söylemeyerek elinde tuttuğu kâğıdı bana uzattı. Bu, dört satırlık bir nota idi ve içinde aynen şunlar yazılıydı: "Mısır Dışişleri Bakanlığı Türkiye Büyükelçiliği'ne saygılarını sunar ve Mısır Hükümetinin Ekselans Hulusi Fuat Tugay'ı Türkiye'nin Mısır'daki Büyükelçisi sıfatıyla tanımaya ve kendisini 24 saat zarfında Mısır topraklarını terke davet etmeye karar verdiğini bildirmekten şeref duyar."

Notayı okuyunca bir an durakladım: Kabul edip etmemeyi düşünüyordum. Çünkü, bir diplomatik temsilcinin -bazı hallerde- kendisine tevdi edilen belgeyi reddetmek hakkı vardır. Ama bu hak sınırlıdır. Söz gelişi, diplomatik belge nezaket kurallarına aykırı biçimde yazılmışsa ya da temsilcinin mensup olduğu devleti, Hükümeti, milleti aşağılayıcı ifadeler taşıyorsa belge kabul edilmeyebilir ya da -postadan alınmışsa- aynen geri çevrilebilir. Fakat elimdeki nota böyle bir hareketi haklı gösterecek haklı gösterecek nitelikte değildi, hatta Büyükelçimizin adının başına "Ekselans" sözcüğünün konulmasına dikkat edilmişti. Şu halde notayı düpedüz reddetmek bahis konusu olamazdı, sadece üzerinde düşüncelerimi beyan edebilirdim.

Notayı okuduktan sonra Hariciye Müsteşarı'na dönüp: "Ekselans dedim, diplomasi mesleğindeki engin tecrübeniz benim kitaplardan öğrendiğim şu temel kuralı iyi bildiğiniz huşunda tereddüde yer vermez: Bir devletin temsilcisi yalnız kendi Hükümetinde emir alır (Un Ambassadeur n'a d'ordre a recevoir que de son propre Gouvernement). Oysa, bu nota ile Mısır Hükümeti kendisini Türk Hükümetinin yerine koymaktadır. Bunu nasıl kabul edebilirim?"

Müsteşar çaresizliğini belli etmek istermiş gibi kollarını iki yana kaldırdı: "Ne yapayım, ben aldığım talimatı yerine getiriyorum" dedi. Bunu duyunca cesaretlenerek sözlerime devam ettim: "Meselenin esasını tartışacak değilim, fakat iki memleketin ilişkilerini şahısların üstünde tutmayı kabul ediyorsanız şunu şimdiden söylemeyi kendime ödev sayıyorum ki, bu notada ifadesini bulan karar Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin belki onarılamaz biçimde bozulmasın yol açacaktır." Karşımdaki: "Bu kaygınızı tamamen paylaşıyorum ama ben ne yapabilirim?" dedi. "Öyle ise, bana bir fırsat veriniz. Ekselans Ceman Abdülnâsır'la görüşmemi sağlayınız" karşılığını verdim.

Odadakiler birbirleriyle bakıştılar, kısa bir susuş oldu, sonra Müsteşar: "Bunu Dışişleri Bakanına hemen bildireyim" diyerek telefonla Mahmud Fevzi'yi aradı. Biraz bildiğim Arapça ile izleyebildiğim görüşmeden, Mahmud Fevzi'nin Bakanlar Kurulu toplantısında olduğunu ve toplantıdan çıkıp telefona geldiğini anladım. Müsteşar, Başbakan Yardımcısı Cemal Abdülnâsır'la görüşme istediğimi Bakanına söyledi. Mahmud Fevzi

içeriye girip Nâsır'la konuşacağını bildirerek Müsteşara telefondan ayrılmamasını rica etti. Biraz sonra Bakan yine telefona geldi ve Nâsır'ın Bakanlar Kurulu toplantısının uzaması nedeniyle benimle görüşemeyeceğini, ancak söylemek istediğim bir husus varsa dikkate almaya hazır olduğunu bildirdi. Konuşmanın bu kısmını Müsteşar bana nakledince, önceden tasarladığım düşünceyi ortaya attım ve dedim ki: "Büyükelçimizin Mısır'dan ayrılması için öne sürülen 24 saatlik mühlet ortadan kalkmalı, Türk Hükümetinin sefirini geri çağırmasına zaman ve imkan verilmelidir." Hariciye Müsteşarı bu sözlerimi Bakanına tekrarladı, Bakan yine Müsteşara telefonda beklemesini söyleyerek Nâsır'la görüşmeye gitti. Birkaç dakika derin sessizlik içinde geçti, sonra telefonda Mahmud Fevzi'nin sesi duyuldu: Nâsır Türk Hükümetinin sefiri geri çekme talimatının kaç günde geleceğini soruyordu. Müsteşar bana dönerek soruyu tekrarlayınca düşündüm: O tarihte Büyükelçiliğin Ankara ile telsiz bağlantısı yoktu. Pazar akşamı çekemeyeceğimiz telgraf ertesi gün Bakanlığa ulaşacak, hükümetin cevabı en erken salı günü gelebilecekti. Müsteşara: "6 Ocak Çarşamba gününe kadar talimat gelir" dedim. Bakan yine içeriye gitti, biz yine bekledik. Sonunda kesin cevap ulaştı: Cemal Abdülnâsır 5 Ocak Salı'yı 6 Ocak Çarşamba'ya bağlayan gece yarısına kadar Sefirin Mısır'dan ayrılmasını kabul ediyordu.

Odada hepimiz derin bir nefes aldık: Mesele normal yoluna girmiş, işi çığırından çıkaracak bir hareket önlenmişti. Mısır Hükümeti bir büyükelçiyi ülkesinden kovmak çılgınlığından vazgeçiyor, büyükelçi kendi Hükümeti tarafından geri çekiliyordu. Bu çözüm şekline Müsteşar Sami Abdülfütuh en az benim kadar sevinmişti. Yanından ayrılmadan önce son bir noktaya daha değindim: Olup bitenler tamamen aramızda kalmalı, dışarıya -özellikle gazetelere- hiçbir şey sızdırmamalıydı. Odada bulunanların hepsi düşünceme hararetle katıldılar.

Mısır Hariciyesi'nden ayrılınca doğruca Büyükelçiliğe gittim. Büyükelçi Tugay beni bekliyordu. Görüşmeyi kendisine olduğu gibi aktardım. Bir saat sonra da şifre telgrafımız Ankara'ya yollanmış bulunuyordu.

Ertesi gün (4 Ocak Pazartesi) olaysız geçti. Opera'da olup bitenlere dair basında hiçbir yazı yoktu. Büyükelçimiz yakın dostu saydığı iki meslektaşına, İngiltere ve Belçika sefirlerine veda ziyaretine gitti. Akşam saat 17 sularında -tahminimizden daha çabuk- Ankara'nın talimatı yıldırım telgrafla geldi: Telgraf aynen şöyle idi: "1- Opera'da Başbakan Yardımcısına vaki ifadeleriniz maalesef Mısır Hükümeti'ne bizi müşkül duruma sokmak için fırsat vermiştir. Bu gibi hallere meydan verilmemesi için vaktiyle zatıâlinize itidal tavsiye olunmuştu. 2- Derhal hareket buyurmanız mercudur."

Ankara'nın cevabı daha gelmeden biz Büyükelçi'nin Kahire'den ayrılmak üzere bineceği uçağı araştırmış, 5 Ocak Salı sabahı sekizde Beyrut'a kalkacak uçakta yerini ayırtmıştık. Ankara'dan cevap vaktinden gelmese de Tugay o uçakla harekete karar vermişti. Böylece Mısır Hükümetinin verdiği mühletten çok önce -kendiliğinden- Mısır'ı terk

etmiş olacaktı. Talimat zamanında gelince Büyükelçi'nin hareketi kesinleşti, Pazartesi akşamı geç vakit kendisinden ayrıldım, ertesi sabah erkenden Sefarette bulunmak üzere evime döndüm.

5 Ocak 1954 Salı sabahı saat altıya doğru evden çıkmak üzere iken gazetelere bir göz attım. Bir de ne göreyim? Bütün sabah gazeteleri kocaman manşetlerle "Türkiye Büyükelçisinin Mısır'dan kovulduğunu" haber veriyor ve Mısır Hükümetinin resmi bildirisini yayınlıyorlardı. Meğer o gece saat 23.30'da -biz evlerimizde uyurken- Propaganda Bakanlığı Müsteşarı Kahire'deki yerli ve yabancı basın temsilcilerinin acele toplayarak "Türk Sefirinin Mısır'dan tardedildiğine" dair resmi bildiriyi okumuş ve haber bir anda dünyanın her tarafına "yıldırım haber" olarak yayılmış. Kahire'de çıkan Arapça, İngilizce ve Fransızca gazetelerde gece yarısı baskılarını durdurarak ilk sayfalarını bu haberle süslemişler.

Resmi bildiride Büyükelçi Tugay'ın Mısır Hükümetiyle ilişkilerinin bir tarihçesi yapılıp yukarıda anlattığım çeşitli suçlamalar ileri sürüldükten sonra Opera olayına kısaca değinilerek bu hadise üzerine Mısır Hükümetinin Hulusi Fuat Tugay'ı Türkiye Büyükelçisi olarak tanımamaya karar verdiği ve 24 saat içinde Mısır topraklarını terke davet ettiği belirtiliyor, Sefirin "Bu sabah tüm diplomatik dokunulmazlıkları kaldırılmış olarak Mısır'dan çıkarılacağı" ekleniyordu.

Gazeteleri ayaküstü okurken şaşkınlıktan donakaldığımı hâlâ anımsarım. Bu hareketiyle Mısır Hükümeti yalnız hukuk kurallarını, uluslararası gelenekleri çiğnemekle kalmıyor, Başbakan Yardımcısının ağzından yabancı bir devlet temsilcisine verilmiş sözünü de hiçe sayıyordu. Büyükelçi Tugay kendisine tanınan süreden çok önce Mısır'dan ayrılacağı halde, Hükümeti tarafından geri çağrılmış bir sefir gibi değil, adi bir suçlu gibi "Sınır dışına çıkarılma" işlemine tabi tutuluyordu. Bu muamelenin hiçbir hukuk kitabına, hiçbir geleneğe sığar yanı yoktu. Bu, düpedüz Türkiye'ye ve Türk Hükümetine hakaretti. Uğradığımız bu hakarete Hükümetimizin tepkisi de herhalde şiddetli olacak, iki memleketin siyasi ilişkileri birkaç gün içinde kesilecekti.

Kafam bu düşüncelerle dolu olarak Büyükelçiliğe vardım. Büyükelçimiz binanın geniş holünde beni karşıladı. Gazeteleri o da görmüş, haklı bir öfkeye kapılmıştı. Ne var ki, artık onun yapacağı bir şey kalmamıştı, Hükümetinden aldığı emri yerine getirerek Mısır'dan ayrılıyordu. Olaylar onun kişiliğini aşmış, iki devleti karşı karşıya getirmişti. Soğukkanlı davranmak ve yeni bir olaya meydan vermemekten başka ne yapılabilirdi? Her zaman ki gibi bayrağımızı çektirdiğimiz resmi arabada bunları konuşarak Almaza Havaalanına vardık. Vakit çok erken olduğunda yollarda kalabalık yoktu, fakat alanda olağanüstü tedbirler alındığı göze çarpıyordu. Sefirin hangi uçakla gideceğini kimseye bildirmediğimiz halde, demek ki soruşturup öğrenilmişti. Sabahın yedisinde yolcu salonunu bol sayıda subay ve asker doldurmuştu. Gazete ve foto muhabirleri de etrafımızda dolaşıyor ama bize yaklaştırılmıyorlardı. Doğruca bekleme salonuna geçtik ve

her zaman yaptığımız gibi Büyükelçinin pasaportunu sefaret kavasıyla ilgili memura gönderdik. O sırada Büyükelçimizin yakın dostu olan Belçika Sefiri Tugay'ı uğurlamak üzere bulunduğumuz salona girdi. Büyükelçi onunla konuşurken, resmi elbiseli bir memur bana gelerek pasaport muamelesini yolcunun bizzat yaptırması gerektiğini söyledi. Bunun anlamı, yabancı Misyon Şeflerine gösterilmesi adet olan özel işlemin Büyükelçimize uygulanmayacağı ve onun alelade yolcu gibi çıkıp gitmesine özen gösterildiği idi. Memurun dediklerini alaylı bir dille büyükelçiye naklettim ve bu adamlara önem verilmemesini, onların aldıkları emre göre hareket ermek zorunda bulunduklarını söyledim. Amacım Büyükelçinin kapılabileceği yeni bir öfkeyi önlemekti. Tugay sinirlerine hâkim olmaya çalışarak memurun peşine düştü, hep birlikte pasaport ve gümrük kontrolü yerine geçtik. Ben daha çok, gümrükte karşılaşacağımız muameleyi merakla -biraz da endişeyle- bekliyordum. Büyükelçimiz eşyasının büyük kısmını sonradan Türkiye'ye gönderilmek üzere, sefarette bırakmış ve yanına birkaç valiz almıştı. Aslında çantaların çoktan uçağa yüklenmiş olması lazımdı, ama Mısır makamlarının bavulları gümrük muayenesinden geçirmek istediği belliydi.

Nitekim gümrük memuru önünde sıralanmış valizlerden hangilerinin Tugay'a ait olduğunu sordu. Sorunun arkasından çantaların açılmasını isteyeceğini sandık, fakat memur valizlerde dışarıya çıkması yasak eşya bulunup bulunmadığını sormakla yetindi, olmadığını öğrenince tebeşirle üstlerini işaretledi. İçimden: "Yine de nazik adammış" dedimse de gümrük muayenesinin bununla bitmediği hemen anlaşıldı, çünkü Büyükelçiye üzerinde yabancı döviz taşıyıp taşımadığını da sordular. Az bir miktar döviz bulunduğunu öğrenince, Mısır yasalarına göre bu nu çıkarmanın yasak olduğunu bildirdiler. Bu da diplomatlara uygulanan usullere aykırıydı, fakat Büyükelçimiz direnmedi, bir zarf içinde duran paralarını bana teslim etti.

Muayene işi bitip de uçağın bulunduğu alana çıkacağımız sırada çıkış kapısında duran resmi kıyafetli bir memur beni durdurdu: "Siz çıkamazsınız" dedi. Nedenini sordum: "Çünkü üzerinizde döviz var" dedi. Büyükelçinin bana teslim ettiği zarfı kastediyordu. İçimden: "İşte şimdi hata işlediniz" dedim ve memuru göğsünden iterek yoluma devam ettim. Çünkü o andan itibaren Türk Hükümetini Mısır'da ben temsil ediyordum ve beni havaalanına çıkmaktan alı koymakla Mısırlılar haksız duruma düşmüş oluyorlardı. Niyetim orada bir olay çıkarmaktı ama göğsünden itilen memur üzerime yürüdüğü sırada yüksek rütbeli bir subay adamın yolunu kesti ve onu azarlayarak bir kenara itti. Sonradan havaalanı komutanı olduğunu öğrendiğim bu subay yapılan gafı anlamış, durumu düzeltmişti.

Büyükelçimizi saklamaya çalıştığımız derin bir üzüntü içinde uğurlayıp uçak havalanıncaya kadar alanda kaldıktan sonra, arkadaşlarla birlikte sefarete döndük. Saat sabahın 8.30'unu gösteriyordu, birkaç saat içinde cereyan eden olaylar hepimizi tüketmişti.

Aramızda konuşurken Ankara'dan bir telgraf geldi, içinde şöyle deniliyordu: "Benze-

ri hallerde uygulanan uluslararası kurallar gereğince Mısır Hükümetinin Türkiye Hükümetine başvurarak "Persona non grata" olduğunu beyanla sefirin geri çağrılmasını talep etmesi icap ederken, bunun tamamen aksine olarak, büyükelçiye süre tespiti suretiyle Mısır'ı terki lüzumunu tebliğ eylemesini Türkiye Hükümetinin şiddetle protesto ettiğini bildirmeyi düşünüyoruz."

Telgrafı okurken içimin burkulduğunu anımsarım: Hariciyemiz protesto etmeyi düşünedursun, daha bir saat önce koca Türk Devletinin Büyükelçisi en haysiyet kırıcı şekilde sınır dışı edilmişti. Başka bir devlet böyle bir muameleye maruz kalsa, en azından büyükelçisini geri göndermek için özel bir uçak yollar hatta o uçağa -gösteriş olsun diye- Türk sınırlarına kadar bir de askeri uçak filosunu eşlik ettirirdi. Kabahat ve sorumluluk derecesi ne olursa olsun, hiçbir devlet kendi temsilcisinin adli bir suçlu gibi sınır dışı edilmesine tahammül edemezdi. Ama Hariciyemiz, ileride de görüleceği gibi bu meselede bir suçluluk duygusuna kapılmış, büyük ölçüde kendi basiretsizliğinden doğan bir durumun tüm sorumluğunun Tugay'ın üstüne atarak onu kurban vermek suretiyle işin içinden sıyrılmak istemişti. Ya Devletin saygınlığı, haysiyeti ne oluyordu? Onu düşünen yok muydu?

Ankara'ya hemen şu cevabı gönderdim:

"Büyükelçi Tugay'ın Mısır'dan çıkarılması olayı burada derin tepki yaratmıştır. Diplomatik çevreler tarihte eşi görülmeyen bu hadiseyi hayret ve infialle karşılamakta müttefiktir. Her ne kadar Büyükelçinin "Persona grata" sayılmadığı bir süreden beri burada biliniyor idi ise de, hakkında alınan ve milletlerarası kural ve gelenekleri çiğneyen tedbirin vahameti bu hareketin Büyükelçinin şahsını aşarak memleketimizi hedef tuttuğu kanısını uyandırmakta, Mısır basınının yayınları da bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Gerçekten de, Büyükelçinin şahsı aleyhinde süregelen neşriyatın yanında, Hükümetin resmi organı, *El Cumhuriyye* gazetesinin bugünkü sayısında başyazarın imzasıyla yayınlanan makalede:

"Türkiye'nin emperyalistleri destekleyen ve Mısır'ı bir bloka bağlamaya çalışan, İsrail ile diplomatik ve ticari ilişkileri kuran politikası"ndan söz edilmekte, *El Ahram* gazetesinin başyazarı ise "Türkiye diplomasi hayatına yeni atılmış, siyasi gelenekleri olmayan bir millettir" demektedir.

Ertesi gün Dışişleri Bakanlığımız Ankara'daki Mısır Sefaretine verilen nota metnini bana telgrafla bildirdi. Nota'nın ana hatları şöyle idi: "Türk Hükümeti Kahire Büyükelçisinin Mısır Başbakan Yardımcısına beyanlarını onaylamamış ve Sefirini geri çağırma kararı vermiştir. Ancak, mısır Hükümeti bu gibi hallerde adet olduğu üzere sefirin geri çağrılmasını talep edeceği yerde, sefirin diplomatik ayrıcalık ve dokunulmazlıklarını da kaldırmak suretiyle devletlerarası hukuk kurallarını açıkça çiğnemiş bulunmaktadır. Türk Hükümeti iki memleket arasında iyi ilişkileri koruma kaygısıyla Mısır Hükümetinin en kısa zamanda resmi tarziye vererek durumu tamir etmesini talep eyler."

Bunu okuyunca rahat bir nefes aldık. Demek ki Hükümetimiz Mısırlıların hareketinin haysiyet kırıcı olduğunu kabul etmiş ve resmen tarziye verilmesini istemişti. Zaten bu gibi hallerde tutulacak iki yol vardı: Haksızlığa uğrayan devlet ya tarziye talep eder, ya da "Misilleme - retorsion"a başvururdu. Bazen de -olayın ağırlık derecesine göre- her ikisini birden yapardı. Tarziye tez elden verilmediği takdirde misillemeye başvurmak, yani Büyükelçimize yapılanın aynını -daha uygar ölçülerde- Ankara'daki Mısır sefirine uygulamak, en normal tutum olurdu. Mısır sefirine 24 saat zarfında Türkiye'yi terk etmesi bildirilir, fakat Mısırlıların kabalığı taklit edilmeyerek, sefiri uğurlamak üzere havaalanına protokol şefi gönderilirdi. Bu Mısır Hükümetine güzel bir ders de olurdu.

Ama Hükümetimiz Mısır Hükümetinden tarziye istemekle yetinmeyi uygun bulmuş, sefirlerini geri göndermeye kalkışmamıştı. Bunda yukarıda değindiğim suçluluk duygusunun etkisi olduğunu sonradan öğrenecektim. Mesele tehlikeli bir mecraya girince Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Genel Sekreter Cevat Açıkalın, bütün suçunu bizim tarafta, daha doğrusu sadece Hulusi Fuad Tugay'da olduğuna Başbakan Menderes'i inandırmışlar, hatta tarziye vermenin aslında bize düştüğünü çünkü ilk hareketin Tugay'dan çıktığı tezini savunmuşlar. Bu noktaya biraz ileride yine döneceğim.

Ne olursa olsun, biz Kahire'dekiler konunun Mısırlılarca özür dilenmesi yoluyla kapanmasına da razı idik. Onlar haksızlıklarını kabul edip özür dilerlerse başımız dik olarak karşılarına çıkabilecektik. Meselenin iki ülkenin ilişkilerini bozma pahasına daha ileri götürülmesi hiçbirimizin dileği değildi. Ne var ki, şimdi anlatacağım gibi, Ankara'dakilerin anlaşılmaz gevşekliği yüzünden, sonuçta başı eğik çıkanlar bizler olduk:

Biz heyecanla sonucu bekleyeduralım, tarziye talebimizi içeren notaya Mısır Hükümeti tam 12 gün sonra cevap verdi. Anlaşılan Mısırlılar zaman kazanmaya bakıyorlar, sinirlerin yatışmasını bekliyorlardı. Türk Hükümetinin ilk günlerde "misilleme" tedbirlerine başvurup Mısır sefirini geri yollamaması onları cesaretlendirmiş, olayı zararsız atlatacakları umudunu uyandırmıştı. Umutların boşa çıkmadığını da biraz sonra göreceklerdi.

Mısır Hükümeti karşılık -notasında- önce meselenin tarihçesini yapıyor, Türk Hükümetinin büyükelçisini eski Mısır Kralıyla akrabalık bağından dolayı 23 Temmuz 1952 Devrimi'nden sonra başka bir göreve atamasının ya da -hiç olmazsa- Mısır Cumhuriyet rejimine geçtiğine zaman -Kahire'ye yeni bir sefir göndermesinin beklendiğine işaret ediyor ve olaydan iki ay önce Tugay'ın geri çağrılması için yaptığı girişimi hatırlattıktan sonra: "İstenmeyen bir elçinin uzaklaştırılması normal yollarla sağlanmazsa o elçi hakkında "zorlayıcı tedbir" almak hakkını devletler hukuku tanımıştır: Tugay'a uygulanan işlem de bu hakkın kullanılmasından ibaret olup Türk Hükümetine karşı bir hareket değildir" deniliyordu.

Türk Hariciyesi, her halde Mısırlılardan örnek almış olacak ki, bu notayı tam 16 gün sonra cevaplandırdı. Bu uzun bir nota idi ve dantela gibi işlenmiş bir "hukuki ince-

leme" andırıyordu. Sanki söz konusu olan devletin itibarı değilmiş de hukuksal bir konu üzerinde akademik bir tartışma imiş gibi, Türk Hariciyesi Mısırlıların oyununa gelerek meselenin çözümünü uzatıyordu. Notamızda şu hususlar ileri sürülüyordu: 1- Mısır Hükümeti Tugay'ın geri çekilmesini resmen istemiş değildir. Ankara'daki Mısır sefiri Genel Sekreterimizle yaptığı görüşme sırasında böyle bir talepte bulunmamıştır. 2- Devletler Hukuku bir devlete nezdinde bulunan bir sefiri "Persona non grata" ilan etmek ve geri çekilmesini istemek hakkını tanır fakat yine devletler hukuku kuralları bu hakkın "yerleşmiş diplomatik teamüllere" uygun olarak kullanılması ödevini yükler ve hangi nedenle olursa olsun bir sefirin "sınır dışı edilmesi"ne kesinlikle cevaz vermez. 3- Bu nedenlerle Türk Hükümeti büyükelçisinin Kahire Operası'nda sebep olduğu hadise dolayısıyla Mısır Hükümetine "üzüntülerini" bildirmeye hazır olmakla beraber, Mısır Hükümetinin de Türk sefirine uygulanan hukuk dışı muameleden dolayı "tarziye vermesini" önerir.

Notanın sonunda Türk Hükümetinin Mısır Hükümetince telkin edilebilecek başka bir çözüm yolunu da iyi niyetle incelemeye hazır olduğu belirtilmişti. Bu cümle Mısırlılara herhalde rahat bir nefes aldırmış olacaktı çünkü yukarıda özetlediğim ikinci notamızı uzun süre karşılıksız bıraktılar. Anlaşılan Ankara'daki Mısır sefiri Hariciyemizle pazarlığa girişmişti çünkü tam 19 gün Mısırlıların notamıza cevap verip vermediklerini öğrenemedim. Nihayet, 29 Mart 1954 tarihinde şu ortak bildirinin yayınlanması hususunda iki Hükümetin mutabık kaldıkları Ankara'dan bana bildirildi:

"İki ülke arasındaki dostça ilişkilerin sürdürülmesine önem veren Türk ve Mısır Hükümetleri 2 Ocak 1954 tarihinde Kahire Operası'nın fuayesinde cereyan eden hadise ile onu izleyen olayları tamamen objektif olarak ve karşılıklı anlayış zihniyeti içinde mütalaa ettikten sonra birbirlerine samimi üzüntülerini ifade etmişlerdir. Başka bir göreve nakli kararlaşmış bulunan Büyükelçi Tugay, Hükümeti tarafından geri çağrılmış ve Mısır Hükümeti de kendisi tarafından (Persona non grata) sayılan büyükelçi hakkında alınan tedbirlerin örnek sayılmayacağını (emsal teşkil etmeyeceğini) garanti etmiş bulunduğundan, iki Hükümet olaya kapanmış gözüyle bakmak hususunda mutabık kalmışlardır."

Ortak bildiri Ankara ve Kahire'de aynı zamanda yayınlandıktan sonra Hariciyemiz benden bildiri metninin Arapça çevirisinin resmi metin olan Fransızcasından farklı olup olmadığını ve bildirinin Mısır basınında ne gibi yankılar uyandırdığını sordu. Arapça metinde (tamamen objektif olarak) ibaresinin (sırf bir olupbitti olarak) biçiminde çevrilmiş bulunduğunu ve gazetelerde hiçbir yoruma rastlamadığımı bildirdim.

"Tugay hadisesinin gerçek öyküsü işte budur ve bu olaydan kanımca devletimizin itibarı zedelenmiş olarak çıkılmıştır. Bazıları bu meselede tüm suçu Tugay'a yüklemek ve Kahire Operası'nda sebep olduğu olayı eşinin Mısır'daki maddi çıkarlarının zarar görmüş olmasına bağlamak istemişlerdir. Böyle düşünenler kanımca, Tugay'a

karşı haksız ve insafsızca davranmışlardır. Çünkü benim yakından tanıdığım rahmetli Tugay, kişisel ya da ailevi menfaatlerine göre hareket edecek karakterde kesinlikle değildi, küçük hesaplara iltifat etmeyecek kadar dürüst ve mert bir insandı. Zaten, eşinin Mısır'daki emlakini düşünmüş olsaydı, İhtilal Hükümeti ile iyi geçinmeye dikkat eder, böylece eşinin emlakine ayrıcalıklı bir durum sağlamak olanağını kolayca bulurdu.

Bayan Tugay'ın bu olayda istemeden oynadığı rol, Kral Faruk ile yakın akrabalığının, devrilen Hanedan üyeleriyle sıkı ilişkilerinin kocasına saldırı vesilelerini hazırlamış olmasındadır. Herkesten önce devrik Hanedan mensuplarını gözaltında bulunduran bir rejim elbette ki, Türkiye Büyükelçiliğinin prensler, prenseslerle dolup boşalmasını hoş görmeyecekti. Hele Tugay'ın dost bildiği bazı sefirlere ihtilal rejimi hakkında yaptığı eleştiriler o kimselerce Mısır Hükümetine fısıldanırsa, kuşkular büsbütün artacaktı.[50] Görülüyor ki, bütün bunları önlemenin tek çaresi Tugay'ı vaktinde görevinden almaktı. Örneğin Osmanlı hanedanından biriyle evlenmiş bir diplomatı yabancı bir devlet Atatürk'ün nezdine Büyükelçi göndermeyi hiç düşünür müydü?

Kahire Operasındaki olay gecesinden ortak bildirinin yayınlandığı tarihe kadar geçen üç ay içinde Büyükelçilikte ne ıstıraplı günler yaşadığımızı anlatmak zordur. Yabancı meslektaşların her gün can sıkıcı sorunlarına muhatap olmak bir yana, asıl Mısırlılarla yüz yüze gelmemek için evlerimize kapanmıştık. Özel toplantılarda karşılaştığımız diplomatlar Hükümetimizin neden Ankara'daki Mısır Sefirine "misilleme" uygulamadığını soruyorlardı. Fransız Sefiri Couve de Murville (sonradan başbakan oldu) ziyaretime gelerek Amerika Sefiriyle birlikte Mısır Hariciyesi nezdinde yaptıkları ortak teşebbüsten bana resmen bilgi verdi. Söylediğine göre, Tugay'a uygulanan muamele Kahire'deki tüm elçileri telaşlandırmış. Günün birinde Mısırlıların bir bahane icat ederek hoşlanmadıkları temsilcileri sınır dışı edivermelerinden korkmuşlar ve Tugay'a uygulanan muamelenin ilerisi için emsal teşkil etmeyeceğine dair teminat istemişler. Utancımı gizlemeye çalışarak bu sözleri dinlediğimi hatırlarım.

Ortak bildirinin yayınlandığı sırada Ankara'da bulunan Tugay, bildiriyi kendisi için haysiyet kırıcı bularak emekliliğini istedi. O sırada ben de birkaç gün için Ankara'ya çağrılmıştım, Genel Sekreter (rahmetli) Cevat Açıkalın beni kabul etti. Açıkalın, olayda Hulusi Fuat Tugay'ı tamamen haksız ve suçlu buluyordu. Dedi ki, "Büyükelçinin yarattığı olay bizi o kadar müşkül duruma soktu ki, eğer Mısırlılar daha akıllıca hareket etselerdi, Ankara'daki sefaretlerinin önünden bir kıta asker geçirip bayraklarını selamlamak zorunda kalabilirdik." "Evet ama" diye karşılık verdim: "Mısırlılar o tarzda hareket ettiler ki suçlu değişti. Bu, tıpkı, tokat yiyen bir adamın tabancasını çekip karşısındakini vurmasına benzedi."

Bu düşüncemde ne kadar haklı olduğumu, Nâsır'ın Türk Büyükelçisinin yakışıksız

[50] Büyükelçinin en sık görüştüğü bir temsilci Mısır Hükümetine Tugay aleyhinde ihbarlarda bulunmuştur.

bir sözüne gösterdiği tepki ile aynı Nâsır'ın ABD Sefiri Byroade'un daha ağır bir sözüne gösterdiği tepkiyi karşılaştırdığım zaman anladım. Gerçekten de, 1955 yılında Amerika'nın Kahire Büyükelçisi olan Byroade, Sefaret ataşelerinden birinin Süveyş bölgesinde halk tarafından dövülmesi olayı üzerine Nâsır'a bir akşam yemeği sırasında: "Kendimizi uygar bir ülkede sandığımızdan dolayı esef duyuyorum" demişti. Bu sözlere Nâsır'ın tepkisi, sigarasını öfkeyle bastırarak yanındaki iki Mısırlı arkadaşına "gidelim buradan" deyip çıkıp gitmek olmuştu. Ama olay orada kapanmış, ertesi gün Amerika Sefiri bir iş için randevu istediğinde Nâsır kendisini kabul etmişti. Nâsır'ın yakın arkadaşı Hasaneyn Heykel bu olayı anlattıktan sonra şöyle diyor: "Nâsır için bir öç alma söz konusu değildi." Demek ki Amerika Sefiri için söz konusu olmayan "öç alma" Türk Sefirine en sert biçimde uygulanabiliyordu.

Bu bahsi kapatırken, Mısırlıların Ataşemiliterimize oynadıkları bir oyundan, daha doğrusu, Sıtkı Ulay'ın "Tugay Olayı"nda istemeyerek oynadığı bir rolden size söz etmeliyim:

Büyükelçimizin yirmi dört saat içinde Mısır'ı terk etme ültimatomunu aldığının ertesi günü idi. Tugay benim odamda iken Ataşemiliterimiz içeri girdi ve ailevi bir neden yüzünden acele Ankara'ya gitmesi gerektiğini söyleyerek Büyükelçiden bir haftalık izin istedi. Büyükelçi izni hemen verdi ve bu fırsattan yararlanıp olayların iç yüzünü Ankara'da ilgililere anlatmasını Sıtkı Ulay'dan rica etti. Meğer Ataşemiliterimizin böyle ani olarak Ankara'ya hareket etmek istemesinin başka nedeni varmış! Devrim Konseyi -Büyükelçiliğimizden gizli olarak- askeri ataşemizle yeniden temas kurmuş ve kendisine özel bir mesaj tevdi etmiş. Mesajda Büyükelçimizin Mısır'dan çıkarılışının Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığı temin ediliyor, alınan tedbirin sırf Sefirin şahsını hedef tuttuğu belirtiliyormuş. Bu yazılı mesajı Büyükelçiye haber vermeden Ankara'ya ulaştırması Ulay'dan rica edilmiş.

Bunu öğrendiğim zaman Ulay Ankara'ya hareket ermiş, Büyükelçi de sınırdışı edilmişti. Devrim Konseyi'nin Büyükelçiliğimizin sırtından oynadığı bu yakışıksız oyunu Ankara'ya iletmek gereğini duydum. Fakat Ataşemiliterimizi zor durumda bırakmamak için de, kendisinin aldatılmış olduğunu, taşıdığı mesajın içeriğinden haberli bulunmadığını, ancak, Büyükelçiliğimizin izni olmadan siyasi işlere karışmasını sakıncalı bulduğumu bildirdim. Ulay'a Ankara'da gerekli uyarmada bulunulmuş olacak ki, Kahire'ye döndüğünde bir süre bize karşı çekingen davrandı ama sonra yine eski şevk ve içtenlikle arkadaşlığımızı sürdürdük. Birkaç ay sonra da kendisi başka bir göreve atandı.

III

"Tugay Olayı" iki Hükümet arasında, yukarıda anlattığım biçimde, tatlıya bağlandıktan sonra benim için Kahire'de Misyon Şefi sıfatıyla zor bir dönem daha başlamış

oluyordu. 1953 yılı sonlarının olağanüstü olayları - ne de olsa- Türk ve Mısır Hükümetlerinde bir acılık, bir burukluk bırakmıştı. Büyükelçimizin kovulması skandalı resmen kapanmıştı ama Türkiye'nin Kahire'ye yeni bir Büyükelçi göndermesi uzun bir süre söz konusu olamazdı. Nitekim, Hulusi Fuat Tugay'ın ayrılma tarihi olan 5 Ocak 1954'ten yeni Büyükelçi Rıfkı Rüştü Zorlu'nun Kahire'de işe başladığı 1955 Temmuzuna kadar (Maslahatgüzar - Chargé d'Affaires) olarak görevde kaldım. Bu devrede öyle zamanlar oldu ki Hükümetimizin takdirini kazandım, yine öyle günler oldu ki Bakanlık emrine alınmama kıl payı kaldı. Bu çıkış ve inişlerin sebebi ne benim olağanüstü başarılarım, ne de bağışlanmaz yanlışlarımdır. 1954 ile 1955 yılları arasında başımdan geçen olayları anlattığım zaman görevimin güçlüğü, verdiğim sınavın çetinliği anlaşılacaktır.

"Tugay Hadisesi"nin resmen kapanmasından sonra Büyükelçilikte büyük bir resmi kabul düzenleyerek Mısır Hükümeti ve hariciyesinin ileri gelenleriyle yeniden normal ilişkiler kurmaya başlamıştık.

O sıralarda İhtilal Konseyi de İngilizlerle Süveyş Kanalının boşaltılması konusunda anlaşmaya varmış, Mısır'ın tam bağımsızlığını sağlayan bu anlaşma ile ihtilâlin genç subayları milletin gözünde "vatan kurtaran arslan" durumuna yükselmişti. Bu durumdan faydalanarak Nâsır'ın nasıl adım adım iktidara yaklaştığını, Muhammed Necip'i nasıl bir tarafa ittiğini önceki bölümlerde anlattım.

İktidar dizginleri tümüyle eline geçer geçmez Nâsır, ileride parlak şekilde kanıtlayacağı devlet adamı niteliklerini ve dış politika yönetimindeki ustalığını ortaya koymaya başladı. Önce içerideki muhalefet yuvalarını temizlemek ya da sindirmek yoluyla işe koyuldu. İskenderiye şehrinde kendisine yapılan ve bir uydurma tertibe pek benzeyen suikast girişimini bahane ederek, en güçlü muhalefet örgütü gibi görünen "Müslüman Kardeşler"in önde gelenlerini idam ettirdi. Aşırı sağcılara böyle bir gözdağı verirken solcuları da ihmal etmedi. Komünist tanınan ya da komünistlerle ilişiği olduğu söylenen kim varsa, başta aydınlar olmak üzere, tümünü hapse tıktırdı. Memleketin siyasi hayatında kök salmış Vafd Partisi içinde kıpırdanmalar olduğunu haber alınca da partinin en dişli liderlerini yakalatıp mahkemeye verdirdi. Bunların içinde adları bir sürü kirli işlere karışmış olanlar da bulunduğundan, halkoyunda itibardan düşürülmeleri güç olmadı. Yalnız Mustafa Nahas Paşa'nın adı hâlâ bayrak gibi dalgalanıyordu ama o da belki yaşlandığından, belki de eski rejim zamanında alıştığı mücadele yöntemlerinin artık etken olmadığını gördüğünden, subaylarla çatışmaktan vazgeçip köşeye çekilmeyi yeğ buldu.

Cemal Abdülnâsır bir yandan içerdeki durumunu sağlamlaştırmaya çabalarken öte yandan da ihtilal rejiminin uluslararası alanda kendini kabul ettirmesi için bir takım ince manevralara girişiyordu. Batı devletleri Nâsır'ın kurmakta olduğu otoriter idareyi kuşku ile izliyorlardı. Mısır halkının bu içine kapanık, asık yüzlü Yarbaya karşı sevgi ile dolu olmadığını ve yüzyıllar boyunca kuvvet karşısında eğilmeğe alıştığı için askeri

diktaya tepki göstermediğini yabancı gözlemciler biliyorlardı. Necip - Nâsır çatışmasını izleyen kritik dönemde bir büyük devletin sert müdahalesi Nâsır'ın durumunu sarsmaya yeterdi. Ama talih Nâsır'dan yana idi: Muhammed Necip'e karşı iktidar kavgasında onu destekleyen Amerika, Süveyş Kanalından kayıtsız şartsız çekilmeleri için İngilizler üzerinde baskı yapmayı üstüne alarak Nâsır'a büyük prestij sağlama fırsatını verdi. Amerika'nın tutumunda başlıca rolü Kahire'deki Büyükelçisi Jefferson Caffery'nin oynadığına evvelce değinmiştim. Başkan Roosevelt'in yakın dostu olan bu yaşlı ve tecrübeli diplomatın Nâsır'ı desteklemesi, ABD'nin 1950'lerde izlediği dış politika açısından kolay anlaşılır bir tutum değildir. Çünkü o dönemde Amerika demokratik olmayan bütün rejimlere, sağ ve sol diktatoryalara karşı çıkıyordu. Fakat belki de madalyonun öteki yüzünü unutuyorum: O yıllar Amerika'nın Asya, Afrika ve Ortadoğu'da İngiltere İmparatorluğunun tasfiyesi sonucunda boşalan ülkelere kendi nüfuzunu yerleştirme peşinde koştuğu yıllardı. Mısır'da henüz zayıf durumda bulunan askeri idarenin fakir Avrupa yerine zengin Amerika'ya daha kolay yöneleceği hesaplanmış olabilir. Bu hesaba bir de Kahire Sefirlerinin Mısır'da Nâsır'a alternatif olarak komünistlerden başkasının bulunmadığı yolundaki telkinleri eklenirse, Washington'un neden yıllarca Nâsır'a bel bağladığının anahtarı belki bulunabilir. Nâsır ve arkadaşları da kendileri düşerse aşırı solcuların işbaşına gelmesinin kaçınılmaz olduğu kanısını Amerika Hükümetinde yerleştirmek için, doğrusu, çok iyi çalıştılar. Hele iktidarlarının ilk aylarında Amerika Sefareti etrafında kurdukları ağ görülmeye değerdi. Büyükelçi Caffery'yi baş tacı etmişlerdi. Her fırsatta onu pohpohluyorlar görüşlerinden esinlendiklerini, yeni rejimi Amerika modeli üzerine kurmayı düşündüklerini söylüyorlardı. Mr.Caffery de İhtilal Konseyindeki subaylardan bahsederken My Boys = Çocuklarım! Demekten zevk alıyordu...

Bu ilginç oyunda kim kimi aldattığını sanırsa sandın, sonuç meydanda idi: Amerika İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmesi için Londra Hükümeti üzerinde baskı yapıyordu. İngiltere bu baskıya dayanamayacağını anlayınca, görüşmeleri uzatmak için, savaş tehlikesi halinde Kanalın yeniden işgali konusu üzerinde direndi. Bu arada, "Türkiye'ye bir saldırı olursa İngiliz kuvvetlerinin Kanala dönebileceği" koşulu üstünde durdu. Mısırlılar bu şartı kesinlikle reddediyorlardı. Hatta müzakereler sürüp giderken Kahire'deki İngiltere Sefaretinden özel olarak öğrendiğime göre, Nâsır'ı en çok öfkelendiren madde bu idi.

Mısırlı Albayın Türkiye'ye ne denli dostluk (!) duyguları beslediğini ilk kez o sırada anladım. Sonraları Nâsır Türkiye'ye karşı cephe almak için hiçbir fırsatı kaçırmayacak ve 1964'te işi Makarios'a silah göndermeye kadar vardıracaktır.

İngilizler, Mısırlıların bütün direnmelerine karşın, Türkiye'ye saldırı halinde Kanalın yeniden işgali şartını kabul ettirmeyi başardılar. Bunda Mısırlıların bir an önce anlaşmayı imzalayıp zaferi dünyaya ilan etme sabırsızlığı içinde bulunmaları başlıca rol

oynadı. Amerika'nın Mısır lehine işleyen baskısına karşı İngilizler: "Türkiye'yi feda mı edeceğiz?" deyince Amerikalılar İhtilal Konseyine makul davranmasını salık verdiler.

İngiltere'nin yirmi ay içerisinde Süveyş Kanalındaki tüm kuvvetlerini geri çekmesini öngören anlaşmanın nihayet imzalanması Mısır'da bayram havası yarattı. Askeri idare anlaşmayı Mısır tarihinin en büyük zaferi gibi göstermekte ve başarıdan kendine pay çıkartmakta kusur etmedi. Zaman geçtikçe daha iyi anlıyorum ki Nâsır ve arkadaşlarının Muhammed Necib'i birkaç ay içinde halkoyuna unutturabilmiş olmalarında bu anlaşmanın büyük etkisi olmuştur. Mısır halkı 70 yıl boyunduruğu altında yaşadığı İngilizleri son askerine kadar memleketten çıkarmayı başaran genç subayları bağrına basmış, ama onların iktidara bir kez yerleştikten sonra bir daha gitmeyeceğini anlayınca hayal kırıklığına uğramıştır.

Kanal Anlaşmasının imzalanmasını izleyen günlerde Nâsır'ın bir Kahire dergisine Türkiye hakkında iki sayfalık bir yazısı yayınlandı. "Kardeş Türkiye" başlığını taşıyan bu yazıda Nâsır Türklerle Arapların kardeş olduklarını belirtiyor, Atatürk'ün Kurtuluş Hareketini övüyordu. Belki de Nâsır, Kanal anlaşması müzakereleri sırasında Türkiye'ye karşı takındığı tavrın Hükümetimizce olumsuz karşılandığını bilerek eski deyimle bir "rüşveti kelamiye"de bulunmak istemişti. Durup dururken hele o günkü hava içerisinde kendi imzasıyla Türkiye'yi öven bir yazı yayınlamasına başka anlam vermek güçtü. Ne olursa olsun, yazı Ankara'da büyük ilgi ile karşılandı. Özetini bildirmiş olduğum makalenin tam çevirisini telgrafla ulaştırmam istendi. Aradan birkaç gün geçtikten sonra da Ankara Valisi Kemal Aygün'ün Kahire Valisinin davetlisi olarak Mısır'a geleceği bildirildi. Ben ilk önce bu karşılıklı iltifatların Ankara'daki Mısır Sefirince hazırlanmış bir yakınlaşma girişimi olduğu kanısına vardım. Fakat Ankara Valisinin ziyaretini haber alan Mısır Hükümetine ilettiğim zaman karşılaştığım şaşkınlık yanıldığımı gösterdi. Böyle bir davetten kimsenin haberi yoktu. Evet, Kahire Valisi bir iki yıl önce -belki Faruk zamanında- bazı komşu ve dost ülkelerin valilerini Mısır'ı ziyarete çağırmıştı ama ziyaretler için bir tarih saptanmamıştı. Zaten ihtilal karışıklığında bu davetler dosyası unutulmuştu bile. Şimdi biz Ankara Valisinin birkaç yıl önceki çağrıyı memnunlukla kabul edip iki hafta sonra Kahire'ye geleceğini biliyorduk. Babacan bir zat olan Kahire Valisi bana sıkıntısını belli etmemeye çalışarak acele bir ziyaret programı hazırlamayı vaadetti. Gerçekten de Kahire Valisinin Türk konuğunu karşılama ve ağırlamada gösterdiği dikkat, içtenlik o günkü şartlar içinde daha iyisi beklenemeyecek gibiydi. Hemen söylemeliyim ki bunda Vali Kemal Aygün'ün kişiliği, zekâ ve olgunluğu başlıca etken olmuştur.

Ne var ki, Ankara valisinin ziyaret amacı bir iyi niyet göstergesinden ibaret değildi.

Kemal Aygün'e özel bir görev verilmişti: Başbakan Menderes'in Cemal Abdülnâsır'la buluşup görüşmesini düzenleyecekti. Aygün'ün Nâsır'a ulaştırmaya memur edildiği mesaj şu idi: "Türkiye Başbakanı Albay Nâsır ile en kısa zamanda buluşmak isteğindedir. Eğer Sayın Albay Türkiye'ye gelmeyi kabul ederlerse kendilerine eşi görülmemiş bir kabul hazırlanacak ve Türk halkının büyük sevgi gösterileriyle karşılanacaktır. Şayet vakitleri Türkiye'ye gelmeye müsait değilse Başbakan Menderes herhangi bir tarihte Kahire'ye gitmeye hazırdır. Bu da mümkün görülmediği takdirde buluşmanın dost ve tarafsız bir memlekette yer almasına razıdır."

Diplomasi hayatında benzeri pek sık görülmeyen bu hararetli mesaj yazılı değildi, Ankara Valisi tarafından sözlü olarak Nâsır'a iletilecekti. Aygün böyle bir mesaj taşıdığını bana önceden bildirmemişti, yalnız ziyaret sırasında Nâsır tarafından kabul edilmeye büyük önem verdiğini sezinlemiştim. Nâsır bizi Başbakanlıktaki makamında kabul etti. Yanında yalnız bir tercüman vardı fakat tercüman Arapça ve İngilizce biliyordu. Kemal Aygün ise Türkçeden başka dil konuşmadığından görüşme benim aracılığımla sürdürüldü.

Karşılıklı nezaket sözlerinden sonra Aygün Başbakan Menderes'in mesajını Nâsır'a bildirdiği zaman odada bir sessizlik oldu: Nâsır duraklamıştı. Doğrusu, ben de şaşırmıştım. Türkiye Hükümeti başkanı Mısır Hükümeti başkanını davet etmek istiyorsa bunu Kahire Büyükelçiliği kanalıyla duyurması hatta önceden böyle bir davetin kabul edilme şansını bizden soruşturması gerekmez miydi? Kendisi Mısır'a gelmek istiyorsa yine önceden Ankara'daki Mısır Sefaretinden sondaj yapılması gerekli değil miydi? Kısacası, ne yönden bakılırsa bakılsın, Aygün'ün getirdiği mesaj "damdan düşme"likten kurtulamıyordu.

Nâsır'ın biraz önce sarf ettiği dostluk ve iyi niyet sözlerinden sonra tatsız bir haber vermek zorunda kalan insanların sıkıntısına düştüğü seziliyordu. Koltuğunu bana doğru çevirdi ve sesine ağır bir ton vererek şunları söyledi: "Siz Mısır'da uzun zamandır bulunuyorsunuz onun için durumu Sayın Ankara Valisinden daha iyi bilirsiniz. Başbakanınızın davetine teşekkür ederim. Ancak, bu davetin amacı herhalde Menderes ile Nâsır arasında kişisel bir bağ kurmak değil, memleketlerimiz arasında dostluk ve işbirliğine doğru yeni bir adım atmaktır. Oysa, Mısır kamuoyu başbakanınızla buluşup görüşmemi iyi karşılamaya henüz hazır değildir. Türkiye'yi Mısır kamuoyuna sevimsiz gösteren iki önemli faktör vardır. Bunlardan biri İsrail ile olan ilişkileriniz, öteki de Ortadoğu Savunma Paktına İngiltere, Amerika ve Fransa ile birlikte önayak olmanızdır. Bunları bilmezlikten gelerek Menderes'le buluşmaya kalkışmam Mısır milletinin sert tepkisiyle karşılaşabilir. Şu halde ilk önce kamuoyumuzu Türk-Mısır dostluğuna hazırlamamız gerekir. Bunu sağlamak için ise devlet adamları sayesinde görüşmelerden şimdilik vazgeçerek, sözgelişi, karşılıklı dostluk ve iyi niyet heyetleri göndermek yoluyla işe başlamamız daha isabetli olacaktır."

Mısır başbakanının sözlerini Kemal Aygün'e çevirirken bu sözlere benim karşılık vermemin daha uygun olacağını ilave ettim. Mademki ok yaydan çıkmış davet yapılmıştı, Nâsır'ın öne sürdüğü bahanelerin tutarsızlığını ortaya koymak bizim ödevimizdi. Nâsır'a dedim ki: "İki memleket arasında daha sıkı dostluk ilişkileri kurmanın henüz mümkün olmayacağı yolundaki düşünceyi biz kendi bakımımızdan paylaşmıyoruz, çünkü Türk kamuoyu bu dostluğu içtenlikle istemekte ve desteklemektedir. Başbakanımızda herhalde milletin bu arzusuna tercüman olmuştur. Mısır bakımından güçlük yarattığına işaret buyurduğunuz iki konuya gelince: Ortadoğu Savunma Paktı projesi artık geçmişe mal olmuş, o tarihten beri yepyeni durumlar meydana gelmiştir. Örneğin, İngilizlerle imzaladığınız anlaşma Mısır'ın Batı Devletleri ve onların müttefikleriyle ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliğindedir. İngiltere ile anlaşmayı, Amerika ile dostluğu iyi karşılayan Mısır kamuoyunun, geçen gün yayınlanan yazınızda "Kardeş" diye tanımladığınız Türkiye ile daha ileri dostluk ve işbirliğine hevesli olmamasına ben olasılık veremiyorum. İsrail ile ilişkilerimizin yarattığı güçlük ise, kanımca, Başbakanımızla buluştuğunuzda derinliğine görüşülüp tartışılabilecek bir sorundur."

Sözlerim belki akla yakındı ama Nâsır üzerinde etkili olamadı. Çünkü, anılarımın sonunda belirtmeye çalışacağım gibi, Nâsır başka hesaplar, başka hedefler peşindeydi. Türkiye'ye yakınlaşmak, hele yukarıda anlattığım görüşmenin yapıldığı sırada, onun işine gelemezdi. Nitekim, Menderes'le buluşma konusunda ısrar etmemizin faydasızlığını belirten bir-iki cümleyle bana cevabını geçiştirdi, sonra Aygün'e yeniden iltifatta bulundu, Valimizin Luksor ve Aswan'ı gezmesi için özel bir uçak tahsis ettireceğini bildirerek gönlünü almaya çalıştı. Zaten Kemal Aygün'ün ziyaretinden elde ettiğimiz tek olumlu sonuç da onun Mısır'da bıraktığı iyi izlenim oldu.

Nâsır'ın Menderes'le buluşmayı reddetmesinden sonraki aylardan belleğinde kalan ilginç bir olay, Cezayir'in o zamanlar sürgünde bulunan geçici Hükümetinin başkanı Ferhat Abbas'ın büyükelçiliğimizi ziyaretidir. Bu ziyareti Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Kahire'de temsilciliğini yapan bir genç düzenlemişti. Şimdi adını unuttuğum o genç, ateşli bir milliyetçi ve aynı zamanda Batı yanlısı ve Fransız dostu idi. Ülkesinin er geç bağımsızlığına kavuşacağına inancı tamdı, fakat Fransızların inadı yüzünden Cezayir kurtuluş hareketinin aşırı solcuların bayrağı altına girmesinden kaygı duyuyor, Fransız Hükümetine dert anlatacak bir aracı Hükümet bulmaya çalışıyordu. O sıralarda bizim Cezayir milli kurtuluş hareketine karşı tutumumuz pek belirli değildi. Sonraları, iç savaş geliştikçe Türkiye Fransızlara daha çok yaklaşacak, Cezayirlileri hayal kırıklığına uğratmak için ne mümkünse yapacaktır. Ama benim Ferhat Abbas'la konuştuğum sırada Türkiye Cezayir milliyetçileri için hâlâ bir umut kapısıydı. Bu ne-

denle olacak ki Ferhat Abbas birkaç günlüğüne Kahire'de bulunduğu sırada Türk temsilcisiyle görüşmek istemişti. Kendisiyle Cezayir'in geleceği üzerinde bir saat kadar konuştuk. Cezayirli liderin de memleketinin tam bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacağından kuşkusu yoktu. Ancak, iç savaş uzadıkça, Fransa ile tüm dostluk köprülerinin yıkılmasının önüne geçilemeyeceğine ve Cezayir halkının komünist etkisi altına gireceğine inanıyordu. Ferhat Abbas Türk Hükümetinin arabuluculuk yapmasını açıkça istemedi ama Fransa'nın ortak bir dost tarafından uyarılmasının çok yararlı olacağını belirtmekten de geri kalmadı. Bu görüşmeyi olduğu gibi Ankara'ya yansıttım. Cevap almak şöyle dursun, telgrafımın okunduğundan bile emin değilim, çünkü Hükümetimizin tutumu o tarihlerden sonra Ferhat Abbas'ın dileklerinin tam tersi bir istikamete yöneldi. O kadar ki, Cezayir sorunu Birleşmiş Milletlerde görüşülürken, Fransa'nın çekimser kaldığı karar suretlerinde bile biz Cezayir aleyhinde oy kullandık. Anlaşılan Türk Hükümeti, Kıbrıs sorununun alevlenmesiyle birlikte, NATO müttefiki ve sözü dinlenen büyük devlet olması dolayısıyla Fransa'ya sarılmayı çıkarlarına daha uygun buluyordu. Türk Kurtuluş Savaşının ruhunu oluşturan "Emperyalizme karşı olmak" ve "mazlum milletlerin haklarını savunmak" ilkeleri artık unutulmuştu.

1955 yılının Haziran ayına girerken Hariciyeden talimat aldım: Arap devletleri nezdindeki temsilcilerimiz Ankara'da toplantıya çağrılıyordu. Ben de Kahire Maslahatgüzarı sıfatıyla toplantıya katılacaktım. Belirli bir bölgede görevli ya da belirli bir konuda uzmanlaşmış elçilerimizin zaman zaman bir araya getirilerek Dışişleri Bakanının başkanlığında "brifing" yapmaları yöntemi bizde ilk kez 1955'te "Ortadoğu Elçileri Konferansı" ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu konferans Türkiye'nin Ortadoğu politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur, denilebilir.

Ankara'ya çağrılırken bize özel bir talimat verilmemişti. Hangi konuların görüşüleceği, bizlerden özellikle nelerin sorulacağı bildirilmemişti. Hele Menderes Hükümetinin yeni bir Ortadoğu Savunma Paktı taslağı üzerinde çalışmakta olduğundan tüm habersizdik. Ama ben ilk kez Misyon Şefi olarak katılacağım bu toplantıya kendimi hazırlamıştım. Yeni ihtilal geçirmiş bir ülkeden geliyordum, üstelik bu ülke Arap dünyasının en dişlisi, sözü en çok geçeni idi. Mısır'ın durumu herhalde konferansın ağırlık merkezini oluşturacaktı. Toplantılara kimin başkanlık edeceğini bilmiyordum ama Dışişleri Bakanlığını resmen olmasa bile -çünkü Fuat Köprülü hâlâ Dışişleri Bakanı idi- gerçekte Fatin Rüştü Zorlu'nun yönettiğini duymuştum. Zorlu Menderes'in sağ kolu haline gelmişti, yalnız dış politikada değil ekonomik konularda da onun sözü geçiyordu.

Ortadoğu elçileri konferansı 1955 Haziranında Ankara'da Bakanlar Kurulu salonunda açıldı. Toplantıya Adnan Menderes başkanlık ediyordu. Sağında Köprülü solunda

Zorlu yer almıştı. Masanın çevresinde kıdem sırasıyla: Cidde Büyükelçisi Kemal Aziz Payman, Bağdat Büyükelçisi Fikret Şefik Özdoğancı, Beyrut Büyükelçisi Rıfkı Rüştü Zorlu, Amman Büyükelçisi Kadri Rizan, Şam Maslahatgüzarı İsmail Soysal ve ben oturmuştuk. Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Fatin Beyin karşısında idi, onun yanında Ortadoğu işlerine bakan dairenin genel müdür vardı. İsrail nezdindeki büyükelçimiz Şefkati İstinyeli de toplantıda hazır bulunuyordu ama Arapları kızdırmamak için onun adı konferansa katılanlar arasında resmen görünmüyordu.

Ankara'da üç gün süre ile, sonra da Florya'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında iki kez yapılan toplantıları burada ayrıntılarıyla anlatmayacağım, sadece konferans sırasında ortaya çıkan görüşlerin anahtarlarını özetlemeye çalışacağım:

Başbakan Menderes toplantıyı açış konuşmasında Türkiye'nin Ortadoğu ve Arap politikasına yeni ve olumlu bir yön vermenin zamanı geldiğine işaret ettikten sonra sözü elçilere bıraktı ve görevli bulundukları ülkelerin Türkiye ile ilişkileri açısından düşüncelerini öğrenmek istediğini bildirdi. Sırayla söz alan büyükelçiler nezdinde bulundukları Arap devletlerinin dış politikaları üzerinde kısa ve özlü bilgiler verdiler. Sıra bana gelince, "deyim mazur görülürse" en azılı Arap devletlerinden geldiğimi belirterek biraz uzun konuşacağımı söyledim ve Mısır'da kurulan yeni rejimin kendime göre bir eleştirisini yaptım. Konuşmamın özeti şu idi: "Mısır'da üç yıldır cereyan eden olaylar, devletin bünyesinde yapılan değişiklik, İngilizlere karşı kazanılan siyasi zafer tüm Arap dünyasını etkilemiş, Arap milliyetçiliği akımını güçlendirmiştir. Önce General Necip, sonra da onu saf dışı bırakarak iktidarı eline alan Nâsır uyanmakta olan Arap nasyonalizminin lideri durumuna yükselmiştir. Nâsır kendi umutlarını da aşan bu durumdan son kertesine dek yararlanmak ve Arap dünyasını birleştirip onun başına geçmek hırsına kendini kaptırmıştır. Bu durumda Nâsır Türkiye'yi Ortadoğu'da kendisine rakip bir devlet olarak görmekte ve Batılıların gözünde Ortadoğu bölgesinin belkemiği sayılan Türkiye'nin yerine göz dikmektedir. Böyle bir muhatabın üzerine varıp onunla işbirliğine talip olmaktan -hiç olmazsa şimdilik- bir sonuç alınamaz. Türkiye'nin kendi gücüyle dimdik ayakta durup Araplara örnek olması, onların üzerine varmaması, kanımca, en rasyonel tutum olur. Genel olarak Arap Birliği denilen devletler topluluğu ile ilişkilerin sıklaştırılması öngörülüyorsa bunun da güçlüğü, Arap Birliği örgütünün aslında İsrail'e karşı birlik manzarası göstermesi, başka konularda Arap devletleri arasında çıkar ve görüş birliğinin var olmamasıdır. Arap Birliği kurulduğundan bu yana yaptığı toplantılarda iki bine yakın karar suretini oybirliğiyle kabul etmiş ama bunlardan yalnız bir düzine kadarı uygulanabilmiştir. Onlar da İsrail devletine karşı alınan boykot kararlarından ibarettir. Arap Birliği hem askeri güçten yoksundur, hem de Arap kamuoyu Batı ile işbirliğine kuşku ile bakmaktadır. Özet olarak diyebilirim ki Nâsır -şimdilik- bizim için "umutsuz bir seçenektir".

Yarım saatten fazla süren konuşmam sırasında Başbakan Menderes'in ilgisinin git-

tikçe arttığını, hatta önündeki kâğıda notlar aldığını görüyor, buna karşılık Zorlu'nun sözlerimden pek memnun kalmadığını arasıra bana fırlattığı bakışlardan anlıyordum. Toplantılar ilerledikçe anlayacaktım ki Zorlu'nun hoşnutsuzluğun nedeni, Başbakana zorlukla kabul ettirdiği bir teze bilmeden karşı çıkar bir biçimde konuşmuş olmamdı. Bu tezi Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Hükümetimize telkin etmiş, Türkiye'nin dış politikasına yön verecek güce sahip olan Zorlu da Irak başbakanının görüşünü benimsemişti. Nuri Sait Paşa'nın tezi şu idi: Batılı devletlerin -özellikle Amerikalıların- özlediği bir Ortadoğu askeri paktına Arap devletlerinin katılmasının ön koşulu Mısır'ın bu projeye kazanılmasıdır. Çünkü Mısır, günün konjonktürüne göre, Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmaktadır. Mısır'ın ve onun yeni lideri Cemal Abdülnâsır'ın taraftar olmayacağı bir pakta başka Arap devletlerini girmeye zorlamak yararsız hatta tehlikelidir. Zorlanacak olurlarsa Arap dünyasındaki prestijlerini yitirirler ve Arap davasına ihanetle suçlanırlar. Şu halde ilk önce Mısır üzerinde çalışmak gereklidir. Bir kez Mısır yola girerse, öteki Arap devletlerini pakta almak çok kolaylaşır!

Zavallı Nuri Sait Paşa'nın -zavallı deyişimin nedeni feci şekilde ölümüdür- böyle düşünmekte kendi bakımından tamamen haklı olduğu kuşku götürmez. Onun amacı Irak'ı Mısır'la karşı karşıya getirmemek, Nâsır'ın eline Irak'a karşı kullanabileceği bir koz vermemekti. 1955 yılında Arap dünyasının siyasal görüntüsü düşünülecek olursa Irak Başbakanının -sonradan tüm haklı çıkan- korkusu kolayca anlaşılır: Arap yarımadasındaki küçük Şeyhliklerden tutun da, Kuzey Afrika'nın batı ucundaki Fas'a kadar her ülkede Mısır ihtilâli derin yankılar uyandırmış, aydınları, basını ve geniş halk yığınlarıyla tüm Arap âlemi Kral Faruk'un devrilmesinde ve İngilizlerin Mısır'dan çekilmesinde Araplar için yeni bir kurtuluş çağının müjdesini bulmuştu. Askeri yönetimin Mısır'da yaptığı marifetlerden, içine düştüğü çıkmazlardan öteki Arap ülkeleri pek haberli değillerdi, zaten bunu kimse ince eleyip sık dokumuyordu. Bilinen ve inanılan, Nâsır'ın bir gece içinde Kralı devirmiş bir kahraman olduğu, yakında tüm Arapları krallardan, asalaklardan kurtarıp büyük ve görkemli bir Arap devleti kuracağı idi. "Maşrık'tan Mağrib'e kadar" tüm Arap ülkelerinin en ıssız köşelerindeki köy evlerine bile Nâsır'ın resimleri asılmıştı. Kahire'deki "Arap Sesi" radyosu da Nâsır efsanesini beslemek için mümkün olanı yapıyordu.

İşte bu durumu iyi bilen Nuri Sait Paşa, Menderes Hükümetinin -Amerika ile uyuşarak- gerçekleştirmeye koyulduğu yeni bir Ortadoğu askeri paktına Irak'ın ilk katılan Arap devleti olmasını tehlikeli buluyor, Irak'tan önce Mısır'ı Türkiye'nin kolları arasına atmayı deniyordu. Paşa bu işin kolay hatta mümkün olmayacağını iyi bilen, son derece zeki ve tecrübeli bir devlet adamıydı. Ne var ki, o da kaderini Batılı devletlere, özellikle İngiltere'ye bağlamıştı. Menderes'in İngiltere ve Amerika'nın desteğine güvenerek Irak üzerinde yaptığı baskıya uzun süre dayanamayacağını anlamış, Türkiye'nin aceleciliğini önlemek çarelerini arıyordu. Menderes'le Zorlu'nun neden bir askeri pakt

tezgâhlamakta acele ettiklerini de Türkiye'ye yaptığı ziyaretler sırasında anlamıştı: Demokrat Parti Hükümeti girişiği ekonomik kalkınma politikasında Amerikan yardımı musluklarının sonuna dek açılmasına bel bağlamıştı. Amerika'nın Türkiye'ye ilgisini sürdürmek için her çareye başvurmak gerekiyordu. Komünizmin Ortadoğu'ya yayılmasına set çekecek bir askeri pakta Türkiye ön ayak olursa, Amerika kesenin ağzını cömertçe açabilirdi. Nuri Sait Paşa 1955 yılında Türkiye Kalkınma bütçesinin en azından 300 milyon dolarlık dış yardıma şiddetli ihtiyacı olduğunu öğrenmişti.

Irak Başbakanının düşünceleri üzerinde yorumlara kalkışmam yadırganabilir. Hemen söylemeliyim ki yukarıda yazdıklarım tahminden ibaret değildir. 1957-1960 yılları arasında Amman'da Büyükelçi olarak görevde bulunduğum sırada, Nuri Sait Paşa ile yaptığım görüşmeler bana Irak Başbakanının Bağdat Paktına karşı tutum ve düşünceleri üzerinde çok ilginç bilgiler edinmek fırsatını verdi. Anılarımın Ürdün'le ilgili bölümünde, Bağdat Paktı ve Nuri Sait Paşa ile ilgili konuları aydınlığa kavuşturmaya çalışacağım.

Ortadoğu elçileri toplantıları ilerledikçe Fatin Rüştü Zorlu'nun Mısır'ı mutlaka kazanmak tezine sarılmış olduğunu daha iyi anlıyordum Buna karşılık Menderes kararsız görünüyor ve benim Nâsır'a güvenilmeyeceği yolundaki sözlerimi dikkatle dinliyordu. Nihayet, Florya köşkünde yaptığımız son toplantıdan ayrılırken Fatin Bey beni bir kenara çekerek: "Cumhurbaşkanı ve Başbakan seni beğendiler ama, kuzum, Kahire'ye dönüşünde benden talimat almadan kendi başına hareket etmeye kalkışma" dedi. Benim de zaten böyle bir niyetim yoktu, ben sadece görüşümü Hükümete yansımak ödevini yerine getirmiştim.

Elçiler Konferansı sırasında ortaya atılan önemli bir konu da Arap dünyasında kamuoyunun ve dolayısıyla kamuoyunu oluşturan basın, üniversite gibi kurumların toplum hayatındaki yeri meselesi olmuştu. Elçilerimizin çoğunluğu Arap âleminde henüz kendisini duyuracak güçte bir kamuoyundan söz edilemeyeceği, iktidar kimin elindeyse onun dediğinin olduğu, Arap devletleriyle ilişkilerimizde bu durumun göz önünde tutulması gerektiği görüşünü savunuyorlardı. Suriye'deki temsilcimiz İsmail Soysal ile ben bu görüşe karşı çıktık: "Bütün dünyada olduğu gibi Arap ülkelerinde de kamuoyunun önemi artmış, baskısı kendini duyurmaya başlamıştı. Ayrıca, Arap milliyetçiliği akımı halk yığınlarını yerinden kıpırdatmış, siyasal yaşamın içine sokmuştur. Kamuoyu denilen gücü artık Ortadoğu'da da hesaba katmak zamanı gelmiştir, hükümetler arasında yapılacak anlaşmalar halkın desteğine sahip olmazsa gerçek bir değer taşımaz ve kolay uygulanamaz" dedik. Bu görüşün savunulduğu günden sonra Arap dünyasında kaydedilen gelişmeler bizi haklı çıkardı sanırım. Kudretli Nâsır'ın dikta rejimi bile yukarıda belirttiğim baskının etkisiyle zaman zaman rota değiştirmek zorunda kalmadı mı?

Ankara ve Florya toplantıları belirli kararlara varmadan son buldu. Zaten hükümetin

amacı da, sanırım ki, yeni bir Arap politikasının temellerini atmaktan çok, o sırada -karmakarışık bir görüntü içinde olan- Arap dünyası hakkında sağlıklı bilgi toplamaktan ibaretti. Bununla beraber, Menderes ve Zorlu'nun zihinlerinde bazı kararlar belirlenmeye başlamıştı. Kahire'ye dönüşümden kısa bir süre sonra anlayacaktım ki Zorlu -her şeye rağmen- Mısır'a son bir yaklaşma girişiminde bulunmayı aklına koymuştur. Gerçekten de, Mısır'a dönüşümün üçüncü haftasında bir buçuk yıldır boş bulunan Kahire Büyükelçiliğine Fatin Bey'in ağabeyi Rıfkı Rüştü Zorlu atandı ve yeni Büyükelçi daha görevine başlamadan da Türkiye'nin belli başlı gazetelerinin başyazarlarından kurulu bir heyet Mısır'a bir dostluk ziyaretinde bulunmaya gönderildi. Rıfkı Rüştü Zorlu gibi gözde bir diplomatın Kahire'ye atanması Nâsır'a karşı büyük bir dostluk ve iyi niyet gösterisi sayılırdı: bir buçuk yıl önce aynı Nâsır Büyükelçimizi kapı dışarı etmişti, şimdi biz onun nezdine Türk Hükümetinin en kudretli üyelerinden birinin kardeşini gönderiyorduk. Yakın geçmişin acı anılarına karşın yaptığımız bu jestin Nâsır'ın gururunu okşayacağını ummuştum. Ne çare ki, çabamızın yine boşa gittiğini görerek bir kez daha hayal kırıklığına uğrayacaktım: Rıfkı Zorlu için Mısır Hariciyesinden istediğim agremana tam 53 gün cevap alamadım. Oysa devletlerarası protokolde geçerli olan kurala göre Agreman -yani bir devlet başkanının nezdine gelecek Sefir için verdiği onay iki haftadan fazla bekletilemezdi. Bekletilirse bundan, ya atanmak istenen sefirin şahsının uygun görülmediği ya da agreman isteyen Hükümete soğuk davranmak amacının güdüldüğü anlamı çıkarılırdı. Mısır Hükümetinin Rıfkı Zorlu'nun kişiliğine bir itirazı olmadığı muhakkaktı ama o sırada hem Başbakan hem de Devlet Başkanı Vekili olan Nâsır'ın yeni Türk Büyükelçisini kabulde nazlanma göstermek kastıyla hareket ettiği apaçıktı. Agreman talebimize cevap geciktikçe ben tedirgin oluyor fakat yalvarma anlamına gelir korkusuyla Mısır Hariciyesini sıkıştırmaktan kaçınıyordum Nihayet, agremanı istediğim tarihten tam elli iki gün sonra Dışişlerimizden bir telgraf aldım: "Agreman talebimize cevabın geciktiği izleniminin hâsıl olduğu" bildiriliyordu. İçimden: "Hele şükür, anladılar" dedim. Neyse ki ertesi gün Nâsır'ın yeni büyükelçimize agremanı lütfettiği Mısır Hariciyesinden bana bildirildi de, tatsız ve rahatsız edici bir girişimde bulunmaktan kurtulmuş oldum.

Şimdi, Türk Basını temsilcilerinin 1955 yılı Temmuzunda Kahire'ye yaptıkları gezinin yarı acı, yarı eğlenceli öyküsünü anlatmalıyım: Daha önce belirttiğim gibi, Ankara Valisi Kemal Aygün'ün mısır ziyareti beklenen sonucu vermemiş, Menderes ile Nâsır'ın buluşmaları gerçekleşmemişti. Herhalde Aygün başbakana sözlü raporunu sunarken Nâsır'ın karşılıklı olarak iyi niyet heyetleri gönderilmesinin ilişkilere yarar sağlayacağına değindiğinden söz etmiş olmalı ki, Hükümetimiz büyük ve önemli bir

gazeteci kafilesinin Kahire'yi ziyaretini tasarlamış, heyetin ağırlığını arttırmak için de başkanlığını BMM eski Başkanlarından General Ali Fuat Cebesoy'a vermişti. Bununla da yetinilmemiş, heyetimizi Ankara garında Başbakan Adnan Menderes uğurlamış ve Anadolu Ajansına Mısırı hararetle öven bir demeç vermişti. Ama ne yazık ki, bütün bu olağanüstü dostluk gösterilerini Mısırlıların nasıl karşılayacakları hesaba katılmamıştı. Aslında, böyle bir ziyaretin yapılmasına bizi heveslendirecek koşulların hiçbir o sırada ortada yoktu. Nâsır'ın Ankara Valisine: "Türkiye'ye yaklaşmaya kamuoyumuz hazırlıklı değildir" demesinin üstünden pek az zaman geçmişti. Ziyaret kararlaştırılırken bunun başarı şansı ne olabilir diye Kahire Büyükelçiliğimizin düşüncesi sorulmamıştı. Ziyaretin Ankara'daki Mısır Sefaretinin özendirmesi üzerine tertiplendiğini de sanmam, nedeni biraz sonra anlaşılacaktır.

Ankara garında Türkiye Başbakanı tarafından uğurlanan heyetimizi Kahire havaalanında Mısır Hariciyesi Protokol Dairesinden bir başkâtip ile Enformasyon Bakanlığından ikinci sınıf bir memur karşıladılar. Türk heyetinde Ali Fuat Cebesoy'dan başka Ahmet Emin Yalman, Ali Naci Karacan, Selim Ragıp Emeç, Mümtaz Faik Fenik ve Mithat Perin vardı. Demek ki -Nadir Nadi'nin dışında- Türkiye'nin o zamanki en büyük gazetelerinin sahip ve başyazarları geziye katılmışlardı. Heyetin Kahire'ye varışından birkaç gün önce yeni Büyükelçimiz Rıfkı Rüştü Zorlu vapurla Port-Said'e gelmişti, kendisini orada karşılamış, birlikte Kahire'ye gelmiştik. Ancak, yeni büyükelçi henüz Güven Mektuplarını Mısır Devlet Başkanına sunmadığından, Büyükelçiliği temsil görevi benim üzerimde duruyordu. Kısacası, Kahire havaalanında heyetimizi ben karşıladım ve ilk tatsızlık da o gece başladı: Mısırlılar Türk Heyetine ikinci sınıf bir otelde yer ayırtmışlardı. Bu yetmiyormuş gibi, heyet üyelerinin bazılarını -otelde yer bulunmadığı gerekçesiyle- ikişer kişilik odalara yerleştirmeye kalkıştılar. Bu baştan savma karşılanma ve ağırlanma hepimizin canını sıktı, protestolara yol açtı ama gecenin geç saatinde yapılacak bir şey yoktu. Ertesi sabah Hariciyenin Protokol Şefine giderek sert bir çıkışta bulundum: Heyet üyelerini çaplarına ve mevkilerine layık bir yerde misafir edemeyeceklerse Mısır Hükümetinin konuğu olmaktan vazgeçip kendi paralarıyla birinci sınıf bir otele yerleşeceklerini söyledim. Protokol şefi telaşlandı, heyetimizin ziyaretinden dolaylı olarak haberli kılındıklarını, Türk heyetinin Mısır Enformasyon Bakanlığının konuğu olduğunu, Hariciyenin bir kusuru bulunmadığını anlatmaya çalıştı. Bir yandan da Enformasyon Bakanlığını arayarak heyetimiz üyeleri için Piramidlerin yakınındaki turistik bir otelde yer sağladı.

Ziyaretin ikinci günü, Enformasyon Bakanı Salah Salim ev sahibi sıfatıyla heyetimizi ve beni çaya davet etti. Çay saatinden önce bir salonda Mısırın belli başlı basın mensupları ve Enformasyon Bakanlığı ileri gelenleriyle tanışıldı. Derken Salah Salim -ki o sırada otuz yaşında var yoktu- kapkara güneş gözlükleriyle içeri girdi. Ellerimizi sıktıktan sonra bizleri bir masa çevresine toplayarak kendisi ayakta olmak üzere bir saatten

fazla süren bir nutuk verdi. Devrim Konseyinin "Müthiş çocuğu" olarak tanınan bu binbaşı sanki politika dersi vermek için bizi çağırmıştı. Neler söylemedi ki? Önce Mısır devriminin kendince bir felsefesini yaptı (sonradan Cemal Abdülnâsır'ın "Devrimin Felsefesi" adı altında yayınlanan kitabından esinlemiş olmalıydı). Felsefe dersi bitince sözü İsrail'e getirdi. İsrail devletinin "Arap dünyasının bağrına saplanmış bir hançer" olduğunu, İsrail var oldukça Arapların başka hiçbir tehlikeyi hesaba katamayacaklarını, Türkiye'nin de İsrail ile ilişkisi olduğu sürece Mısır'ın dostluğunu kazanamayacağını heyecanlı bir dille söyledi. Salah Salim Türk gazetecilerini sanki azarlıyordu. O konuştukça bizim heyet üyeleri arasında bir kıpırdanma, bir rahatsızlık başladı, fakat kimse hatibin sözünü kesmedi. Uslu öğrenciler gibi dersi dinledik. Nutuk biter bitmez toplantıya ara verilerek çay masasına geçildi. Çay ziyafeti süresince Bakan nazik ve mültefit görünmeye çalışıyordu ama hava tatsızlaşmıştı. Heyetimizin genç üyeleri Mümtaz Faik Fenik ile Mithat Perin, Salah Salim'i cevapsız bırakmamak niyetindeydiler, binbaşıyı sorularıyla sıkıştırmak istiyorlardı. Nitekim çaydan sonra yine toplantı salonuna geçilince Mısırlı Bakana sorular yönelttiler: "Türkiye'nin Ortadoğu'daki yerini ve rolünü Mısır inkâr mı ediyordu? Komünizmin yayılmasına karşı bölgenin tek sağlam kalesi Türkiye değil miydi? Yoksa Mısır için komünizm diye bir tehlike yok muydu?"

Sorulara Salah Salim biraz önceki nutkunda kullandığı sert ifadelerle aynı karşılıkları verdi ve bizimkilere şu soruyu yöneltti: "Türkiye, diyelim ki, Atina'dan gelen hayati bir tehlike ile karşı karşıya bulunsa, Çin'den gelmesi olası bir tehlikeyi ciddiye alabilir mi? Ve politikasını ona göre ayarlayabilir mi?"

Salah Salim'in bu sözlerini Cemal Abdülnâsır'ın ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'a söyledikleriyle karşılaştırmak ilginç olacaktır. Hasaneyn Heykel'in "Kahire Dosyası" adlı kitabında anlattığına göre Mayıs 1953'te Kahire'ye gelerek Mısır'ı Ortadoğu savunma paktına girmeye teşvik eden Dulles'a Nâsır şu karşılığı vermiş: "Kahire'den doksan kilometre ötede Süveyş Kanalında, elinde tabancası pusuda bekleyen bir katile önem vermeyip sınırlarımızdan 7500 kilometre uzakta bıçak taşıyan birinden çekindiğimi halkıma nasıl anlatabilirim? Hele başından başlayalım, derler bana... Serbestçe ve kendi isteğimizle olmadığı sürece henüz ne paktttan ne de başka güvenlik tedbirlerinden söz edecek durumda değiliz." Görülüyor ki, aynı gerekçeyi Salah Salim Türk gazetecilerine tekrarlamış, yalnız bu kez düşman İngiltere yerine İsrail olmuştu.

Türk basını temsilcileriyle Mısır Enformasyon Bakanı arasındaki tartışmalı toplantıda konuşulanlar o gece Kahire radyosunda, ertesi gün de dünya basınında yayınlanınca geniş yankılar uyandırdı. Biz Büyükelçilikte kendi aramızda Salah Salim'in sözlerinin eleştirisini yapaduralım, meğer Ankara'da dış basın bülteni okununca Hükümet birbirine girmiş. Başbakan Menderes fena halde öfkelenmiş. Akşama doğru Büyükelçiliğe uzun bir şifre telgraf geldi. Telgraf şöyle başlıyordu: Sayın Başbakanımızın emre ikinci maddededir. İkinci maddede ise Heyetimize güzel bir haşlama vardı: "Ben sizi

Kahire'ye Mısırlılarla tartışmak, polemiğe girişmek için mi gönderdim? Misyonunuzun sırf dostluk ve iyi niyet gösterisinden ibaret kalmasını tembihlemedim mi? vb". Menderes'in tepkisi, başta Ali Fuat Paşa olmak üzere, heyet üyelerini şaşırttı ve sindirdi. Asıl suç Salah Salim'in bir gün önceki tahriklerinde olduğu halde, Menderes'in telgrafı geldiği andan itibaren heyetimizin tutumu değişti. Nereye çağrılsalar, nereye gidilse hiçbirisinin ağzından Mısırlılara karşı dostluk ve övgüden başka söz çıkmıyordu. O kadar ki, Kahire Gazeteciler Cemiyeti'nin verdiği akşam yemeğinde Ali Fuat Cebesoy hararetli bir dostluk nutku çekerek, "Kardeş Mısır'a Türk kızlarını gelin göndermeye hazırız" deyince, yemekte bulunan Mısırlılardan bazıları aşka gelerek: "Yaşa! Hepsini alırız!" diye bağırdılar. Tabii bu yapmacık sıkı fıkılığa herkes içinden gülüyordu.

Gazeteciler heyeti Mısır'dan ayrılmadan bir gün önce Devlet ve Hükümet başkanı Cemal Abdülnâsır tarafından da kabul edildi. Kabulden önce Nâsır Büyükelçiliğimizden Türk gazetecilerinin kendisine ne gibi sorular yönelteceklerini öğrenmek istemişti. Salah Salim deneyinden ağızları yanan başyazarlarımızı bir telaştır aldı: Aman efendim ne münasebet, sorulacak hiçbir soruları yoktu, yalnız ve yalnız Türk- Mısır dostluğuna hizmet için burada bulunuyorlardı. Sayın Başkanın kendilerini kabul etmesi yeter bir şerefti vb. Anlaşılan başyazarlarımız memlekete dönmeden Menderes'in öfkesinin izlerini silmek istiyorlardı. Oysa Nâsır -sonradan öğrendiğime göre- Salah Salim'in kırdığı potu düzeltmek ve Türk gazetecilerinin gönlünü almak niyetindeydi. Kendisine soru yöneltilirse gayet yumuşak konuşacak, Türk- Mısır dostluğunu övecekti. Ama heyetimizin bir kez ağzı yanmıştı. Yarım saat süren kabul sırasında kimse ağzını açmadı, yalnız Nâsır konuştu ve suya sabuna dokunmadan dostluktan, karşılıklı anlayış ve saygıdan bahsetti.

Gazeteciler heyetinin Kahire gezisi, benim Mısır üzerine anlatılmaya değer son anımdır. Yalnız, 1955 Nisanında Kahire'den geçen bir Türk heyetinden daha söz etmeden geçemeyeceğim. Bu heyet Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında idi ve Kahire yoluyla Endonezya'ya gidiyordu. Siyasi tarihe "Bandung Konferansı" adıyla geçen ünlü toplantıda Türkiye'yi temsil edecekti. Heyetimizin Kahire'de bulunduğu kısa süre içinde Zorlu ve yanındakiler ile yaptığım konuşmalardan, dış politikamızın "geri dönülmez bir nokta"ya vardığını anlamıştım. ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in temsil ettiği "Soğuk Savaş" politikasında Türkiye Amerika'nın yanında yer alıyordu. Türk heyeti Bandung'a tarafsız ülkelerle dostluk ve işbirliği olanaklarını araştırmak için değil, Amerika'nın Konferansta sözcülüğünü yapmak üzere gidiyordu. Tarafsız ülkelere "uluslararası komünizm"in oyununa gelmemelerini öğütleyecek, "Hür Dünya" safında yer almalarını önerecekti. Amerika Türk Hükümetinden bu rolü oynamasını istemişti. Zorlu bu

nankör görevi Bandung'ta yerine getirmeye çalıştı ama kimseye söz dinletemediği gibi konferansa katılan ülkelerin tümünün Türkiye'ye "Amerikan uydusu" damgasını vurmalarına da neden oldu. Nehru, Tito, Nâsır gibi dünya siyasetinde parlamaya başlayan yıldızlar Zorlu ile özel görüşme yapmayı bile kabul etmediler. Büyük çapta bir diplomat olduğunu meslek hayatı boyunca çeşitli fırsatlarda -özellikle Kıbrıs sorununda- kanıtlamış bulunan Fatin R. Zorlu'nun düştüğü en ağır yanılgı -bence- Bandung Konferansındaki tutumu olmuştur. Amerika ile Sovyetler Birliği gibi iki devin arasında sıkışmaktan kurtulmak, Soğuk Savaşı yürütenlerin politikasına uyduluk etmeksizin uluslararası sorunların çözümünde aktif rol oynamak amacıyla toplanmış bir konferansta Amerikan emperyalizminin sözcüsü gibi görünmek Zorlu için bağışlanmaz bir hata idi. Kaderin korkunç bir cilvesi olarak, Zorlu bu hatasının kefaretini ödemedi de, işlemediği suçlardan ötürü idam sehpasına gitti.

Yeni Büyükelçimiz Güven Mektuplarını sunup göreve resmen başlayınca ben Merkez hizmetine çağrıldı. Zaten dış görev süremi çoktan doldurmuş, Kahire'de normalde bir yıl fazla kalmıştım. Güven Mektuplarını sunma töreni -Kral Faruk zamanındakinin aksine- pek sade geçti, günlük koyu renk giysilerle Nâsır'ın huzuruna kabul edildik. Karşılıklı nutuk söyleme âdeti de protokolden kaldırılmıştı. Tören birkaç dakika sürdü ve ayakta cereyan etti. Nâsır o sırada devlet başkanlığını vekâleten üzerine almıştı. Sonradan seçimle Cumhurbaşkanlığına getirildi.

Büyükelçi Rıfkı Rüştü Zorlu, küçük kardeşi Fatin'in çapından yoksun olmakla beraber tecrübeli, temkinli, üç yabancı dili iyi bilen bir diplomattı. Kardeşinin kendisinden beklediği misyonun kolay olmadığını, o günkü koşullar altında Mısır'ı Türkiye ile sıkı işbirliğine, hele askeri bir pakta yanaştırmanın hayalden öteye geçemeyeceğini hemen sezmişti. Zaten bu yolda çaba harcamasına gerek de kalmadı, çünkü iyi niyet heyetimiz Ankara'ya döndükten sonra Menderes kararını değiştirmiş, Nâsır'a bel bağlamanın faydasızlığına kanaat getirerek dostluk taarruzunu Irak'ın üzerine çevirmişti. Nitekim, ben daha yurda dönmek üzere İskenderiye'den vapura bindiğim sırada Menderes'le Zorlu Bağdat'a gitmişler, Nuri Sait Paşa'yı sıkıştırarak Bağdat Paktı'nı onaylatmışlardı. Irak başbakanının son ana dek süren direnme çabalarına karşı Menderes restini çekmiş, Bağdat ziyaretini yarıda bırakarak Ankara'ya dönmek tehdidi altında Irak Parlamentosunun Bağdat Paktını bir oturumda onaylamasını sağlamıştı. Nuri Sait Paşa'nın son umudu başka Arap devletlerinin de Irak'ın yolunu izleyeceği idi. Ne çare ki, Türkiye'nin de katıldığı tüm baskılara rağmen bu umut hiçbir zaman gerçekleşemedi ve üç yıl sonra Bağdat Paktı onu imzalayan Irak yöneticilerinin başına yıkıldı. Son zafer yine Nâsır'ın olmuştu.

Bağdat Paktı'nın imzalandığı haberi Mısır'da kızılca kıyamet kopardı. O güne kadar Türk Hükümetinin zorlamalarıyla yaratılmaya çalışılan dostluk havası yerini şiddetli -ve ne yazık ki bayağıca- bir Türk düşmanlığına bıraktı. Nâsır'dan ve "sahibinin sesi" görevini üstlenmiş El-Ahram başyazarı Hasneyn Heykel'den aldığı işaret üzerine, Mısır basını ve Arap Sesi radyosu Türkiye'ye o denli ağır saldırılarda bulunuyordu ki, bir Türk temsilcisinin sinirlerinin bozulmaması olanaksızdı. Herhalde 1955 yazında Rıfkı Zorlu'nun yerinde olmak istemezdim. Ben o yollardan 1953-54 yıllarında geçmiştim, yeni büyükelçinin ne halde olduğunu pek güzel tahmin ediyordum.

Ankara'ya dönerken hangi hava ile karşılanacağını kestiremiyordum. Yakın arkadaşlardan aldığım haberler iyimserliğe yer vermiyordu: Dışişlerine girdiğim günden beri benden ilgisini (!) esirgemeyen bir "resmi örgüt" yine fırsatı kaçırmamış, Nâsır rejimiyle aramızda dostluk kurulamamasının suçunu benim siyasi eğilimlerime yükleyen bir curnali Hükümete sunmuştu. (Yakında yayınlayacağım bir kitapta 37 yıl süren meslek yaşamımın ilginç serüvenini anlatacağım. Sözünü ettiğim "örgüt"ün marifetleri ve bizim kuşağın onların elinden çektikleri o kitapta yer alacaktır).

Ne var ki, ben Ankara'ya dönmeden köprülerin altından çok sular akmış, arada Bağdat Paktı imzalanmış ve hükümetimizin Nâsır hakkındaki yargıları değişmişti. Bakanlıkta göreve başladığımdan kısa bir süre sonra Ortadoğu işlerini yöneten Dairenin başına getirildim ve o sırada ilk Kıbrıs bunalımının patlak vermesi üzerine kurulan Kıbrıs Komisyonuna üye oldum.

Şimdi, Arap dünyasına yeniden dönmeden önce, 1955 yılından başlayarak tüm gelişmelerine tanık olduğum Kıbrıs Sorunu'na kendi açımdan yaklaşmak ve kamuoyunca iyi bilinmeyen kimi gerçekleri aydınlatmak istiyorum.

KIBRIS SORUNU
(Nasıl başladı? Nasıl gelişti?)

1950 yılının başlarındaydı. Büyük Millet Meclisi'nin bir toplantısını devlet memurlarına ayrılan sıradan izliyordum. O gün Mecliste bazı ülkelerle akdettiğimiz ticaret anlaşmaları onaylanacaktı. Ben de o tarihte Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesinin Başkan Yardımcılığı görevinde bulunuyordum. Meclisin oturumu açıldığında CHP'nin ileri gelen milletvekillerinden Cevdet Kerim İncedayı, gündem dışı söz alarak kürsüye çıktı. Elinde iki küçük şişe tutuyordu, şişelerin içinde uzaktan ne olduğu anlaşılmayan renkli maddeler vardı. İncedayı konuşmaya başlayınca anlaşıldı ki, elinde tuttuğu şişelerden birinin içinde "Kıbrıs toprağı" ötekinde "Kıbrıs Türkünün kanı" vardı ve bunları Kıbrıslı Türkler kendisine göndermişti. Rahmetli Cevdet Kerim o gün, "hamasi" bir nutuk çekti: Kıbrıs'ın Yunanlıların eline geçmek üzere olduğunu, soydaşlarımızın feryat ettiklerini, bu sese kulak vermemiz, onları kendi hallerine bırakmamamız gerektiğini söyledi ve alkışlandı. Arkasından kürsüye zamanın Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak çıktı, her zamanki sakin, heyecansız haliyle kısa bir konuşma yaptı. Dedi ki: "Kıbrıs Adası Lozan Antlaşmasıyla İngiltere'ye devredilmiştir. Ada üzerinde egemenlik hakkı İngiltere'ye aittir. İngiliz Hükümetinin hakkından feragat edeceğine dair görünürde bir işaret yoktur. Türk Hükümetine de bu yolda "ihsas"ta bulunmamıştır. Şu halde ciddi bir neden yokken telaşa düşmek ve bir bardak suda fırtına yaratmak yersizdir."

Necmeddin Sadak'ın konuşmasından sonra Meclis gündemin maddelerine geçti ve "Kıbrıs meselesi" diye bir konu bir daha ele alınmadı. 1950 yılı Mayıs ayında Demokrat Parti iktidara geçtikten bir süre sonra Kıbrıs adı bir vesile ile ortalıkta tekrar dolaştı, yeni iktidarın Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Avrupa'da bir geziden dönerken uçağı Atina'ya uğramış, havaalanında Yunan gazetecilerin sorularına karşılık olarak "Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur" demişti. Sonraları çok eleştiriye, hücuma uğrayan bu demeç aslında bir gerçeği yansıtıyordu: DP iktidarı henüz Kıbrıs diye bir sorunla karşılaşmamıştı. Ara sıra gazeteler Kıbrıslı Türklerin durumunu ele alıyor idiyse de Kıbrıs'ın bir gün Türk Hükümetlerinin başına milli bir dava açacağını düşünen pek yoktu. Bunun nedenini yalnız Türk Hükümetlerinin kısa görüşlülüğüne bağlamak haksızlık olur, çünkü konumuzun derinliğine inildiği zaman karşımıza çıkan

manzara şudur:

İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde İngiltere İmparatorluğunun sömürgelerini tasfiyeye ve yüz yıllar boyunca idaresi altında tuttuğu topraklardan dışarı itilmeye başladığı görülüyor, bunun sonucu olarak da İngilizlere baş kaldırmak, onları bir an önce ülkelerinden çıkmaya zorlamak Asya ve Afrika halklarının ilk hedefi haline gelmiş bulunuyordu... Kıbrıs bu topraklardan biriydi ve -Türkiye'ye gereği gibi yansımamakla beraber- Rumların İngilizlere karşı verdikleri savaşın gittikçe hızlanmasına sahne oluyordu.

Kıbrıslı Türkler ise İngiltere'den henüz umutlarını kesmedikleri, daha doğrusu Türk topluluğunun ileri gelenleri kişisel ve sınıfsal çıkarlarıyla İngiltere'ye bağlı oldukları için Türk Hükümetlerinin Kıbrıs'ta İngiltere'ye cephe almasını istemiyorlardı. Kıbrıs'ın Türk olduğu konusunu 1950 yılında TBMM'ye Cevdet Kerim İncedayı'nın ağzıyla getirenler de Türkiye'deki gençlik örgütlerinin içinde bulunan Kıbrıslı öğrencilerden ibaretti. Ne vakit ki Kıbrıs Türkleri İngilizlerin Adadan er geç çekileceklerini ve Rumların asıl amacının Kıbrıs'ın bağımsızlığına değil Yunanistan'la birleşmeye yönelik olduğunu anlamışlardır, ancak ondan sonra gözler anavatana çevrilmiş, tüm umutlar Türkiye'ye bağlanmıştır.

Eğer Kıbrıslı Türklerin Rumların açtığı Kurtuluş Savaşı bayrağını ilk günden onların eline bırakmasalar ve sömürge idaresine karşı örgütlenmelere girişselerdi, Kıbrıs'ın bağımsızlığı davası yalnız Makarios'un ya da Grivas çetelerinin malı olmaktan çıkar, bağımsızlık savaşına katılmış Türklerin Rumlardan aşağı haklara sahip olmasına kimse razı olamazdı. Oysa İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda Kıbrıs sahnesinde yalnız Rumlar görünmüşlerdir. Ancak 1955 yılındadır ki Kıbrıs Türkleri EOKA'nın İngilizleri bezdirmek üzere olduğunu, imparatorluğun temel direği olan Hindistan'dan bile çekilmek zorunda kalan İngiltere'nin Kıbrıs'ta da tutunamayacağını anlayarak Ankara'ya -başta Dr. Fazıl Küçük ve Faiz Kaymak olmak üzere- temsilcilerini göndermeye başlamışlar, bir yandan da İstanbul'daki büyük bir gazetenin "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır" sloganıyla kampanya açmasını sağlamışlardır.

1955 yılı Türkiye'yi Kıbrıs meselesinde şu durumda buldu: Ada'da Rumlar, İngiliz sömürge idaresine karşı açtıkları savaşı kazanmak üzeredir. Yunan Hükümeti Kıbrıs'taki mücadelenin eninde sonunda ENOSİS'le sonuçlanacağını bilerek, el altından Rumlara destek olmakla beraber, açıktan müdahaleden kaçınmakta ve hele Türkiye'yi işin içine karıştırmamaya özen göstermektedir. İngiltere ise Ada'dan çıkmayı geciktirme çarelerini düşünmekte, Türkiye'nin, Kıbrıslı soydaşlarıyla yakından ilgilenmeye başlamasında nasıl yararlanabileceğini tasarlamaktadır.

İşte böyle karmaşık bir durumda Menderes Hükümeti Kıbrıs meselesinin içine dalıverdi. Fakat sorunun derinliğine bir incelemesi yapılmamıştı. Hukuki, siyasi, askeri giderek (?) tarihi ve etnik yönlerini iyice bilen yoktu. Kıbrıs adasının 1570'te II. Selim

zamanında Venediklilerden alındığını, 1878'de Ruslara karşı ortak savunma antlaşmasının bedeli olarak Ada'nın idaresini -geçici kaydıyla- İngiltere'ye bıraktığımızı ve nihayet Lozan Antlaşmasıyla da Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakkımızı yine İngilizlere devrettiğimizi biliyorduk... Hepsi bu kadar. Oysa karşımıza büyük ve çapraşık bir Kıbrıs davası çıkmıştı. Orada yaşayan 100 bine yakın soydaşımız Ada'nın Yunanistan'la birleşmesine razı olmuyor, dedelerinden miras kalan ve tapu kayıtlarına göre Kıbrıs'ın yüzde60'ını kapsayan toprakların ve tüm haklarının Türk Hükümetince korunmasını, Rumlara karşı savunulmasını istiyordu. Kıbrıs Türkleri telaşlanmış, tüm temsilcilerini Ankara'ya yığmıştı. Biz Dışişlerinde günaşırı Dr. Fazıl Küçük, Faiz Kaymak ve başkalarıyla toplanıp, Kıbrıslıların Türk Hükümetinden isteklerini öğrenmeye çalışıyorduk. O sırada Menderes 1954 seçimlerinde milletvekili seçtirdiği ve hemen arkasından kabinesine Devlet Bakanı olarak aldığı Fatin Rüştü Zorlu'yu Kıbrıs meselesini bütün yönleriyle ele almaya memur etti. Bu, çok isabetli bir karardı, çünkü Kıbrıs meselesinin o günkü durumu Fatin Rüştü Zorlu gibi dış politika sorunlarını kavrayış yeteneği yüksek, önsezileri kuvvetli, çabuk karar veren ve aynı zamanda cesur, yılmak bilmez bir diplomata ihtiyaç gösteriyordu.

Kıbrıs meselesine el atar atmaz Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığında bir komisyon kurdu. Komisyonun görevi Kıbrıs konusunu çeşitli yönleriyle inceleyip Türkiye'nin görüşünü ve Hükümetin tutumunu saptamaktı. Komisyon çalışmalarının temelini oluşturacak iki ana ilkeyi Zorlu, şöyle ortaya koymuştu: 1- Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgeleriyle kanıtlamak ve dünya kamuoyuna duyurmak, 2- Dava çözülünceye kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini artırmak.

Kıbrıs Komisyonu Zorlu'nun başkanlığında Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İlksel, Dışişleri Genel Müdürlerinden Orhan Eralp ve benden kurulu idi. Zorlu, ilk iş olarak, Kıbrıs meselesi üzerindeki Türk görüşünü kapsayan bir "Beyaz kitap" hazırlayıp dış temsilciliklerimiz aracılığıyla dünyaya duyurulmasını öngörmüştü. Genel Sekreter Birgi, gece gündüz çalışarak, Kıbrıs'ın tarih, coğrafya, etnoloji, kültür ve askeri güvenlik bakımlarından Türkiye ile sıkı bağlarını meydana koyan belgeleri bir araya getirdi. Hazırlanan "Beyaz Kitap" İngilizce ve Fransızcaya çevrilerek dış temsilciliklerimize dağıtıldı. Tam o sırada da İngiltere Hükümeti, "Kıbrıs meselesi de dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz'in güvenliğini ilgilendiren tüm sorunların görüşülmesi için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında üçlü bir konferans" toplanmasını Ankara ve Atina'ya önerdi. Beklenmedik bir zamanda yapılan bu öneriden İngiltere Hükümeti-

nin ne amaç güttüğünü Zorlu sezinledi. İngilizler Kıbrıs'ın yönetimini uzun süre elde tutamayacaklarını anlamışlardı, fakat bir yandan zaman kazanmak, öte yandan da bazı ödünler koparmak için Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmek istiyorlardı. Bizim bakımımızdan ise, böyle bir konferansa çağrılmakla Türkiye Kıbrıs meselesinde söz sahibi taraflardan biri olmak hakkını elde etmiş oluyordu. Türk Hükümeti üçlü konferans çağrısını hemen kabul etti. Yunanlılar biraz duraksamadan sonra olumlu cevap verdiler. Konferans 1955 Ağustosunun 29'unda Londra'da "Lancaster House"da toplanacaktı, daveti yapan İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan'dı.

İngiltere'den üçlü konferansa çağrı gelince Kıbrıs Komisyonumuz çalışmalarını hızlandırdı. Konferans, görünüşte, "Doğu Akdeniz'in güvenliğini ilgilendiren bütün sorunları" görüşmek için toplanıyordu ama her üç devletin art düşüncesinde yalnız Kıbrıs sorununun yattığı biliniyordu. Biz de hazırlıklarımızı salt Kıbrıs üzerinde yoğunlaştırdık. Bir yanda da Kıbrıs Türk toplumu ile sürekli bağlantı kurarak onların görüş ve isteklerini aydınlığa kavuşturduk. Türk kamuoyu artık Kıbrıs meselesini ulusal bir dava olarak benimsemişti. Yurdun her köşesinden, özellikle gençlik kurumlarından Ankara'ya telgraflar yağıyor gösteri yürüyüşü yapmak, miting düzenlemek için başvurmalar, birbirini kovalıyordu. Fatin Rüştü Zorlu meydan toplantısı isteklerinin hepsini geri çeviriyordu. Hayır, Kıbrıs için miting yapmanın sırası değildi. Hükümetin resmi görüşü iyice belirlenmeden meydanlarda toplanıp sorumsuz istekler ileri sürmek davaya fayda yerine zarar getirirdi. Hem, daha ne İngiltere'nin ne de NATO müttefikimiz Yunanistan'ın Londra Konferansı'na ne gibi iddialarla geleceğini bilmiyorduk ki... Sokaklara çıkıp bağırmakla, aşırı isteklerde bulunmakla Londra'da savunacağımız tezin ciddiliğine gölge düşürebilirdik.

Ne var ki, Kıbrıs mitinglerini önlemek kolay olmuyordu. Halkoyu bir kısım basının yayınlarıyla coşturulmuştu. Üstelik, Yunanistan gibi eski bir düşmanı karşımızda görmenin kimi şoven çevrelerde yarattığı tepki Hükümetin ılımlı hareket etmesini son derece zorlaştırıyordu. Birtakım tatlı su kahramanları "Ya Kıbrıs ya ölüm", "Savaş isteriz", "Yeşil Ada kızıl olamaz" (Neden kızıl olacakmış?) gibi ucuz sloganlar ortaya koyarak Kıbrıs işinin daha o günlerde kanlı olaylara gebe olduğunu gösteriyordu.

Londra Konferansı'na katılacak heyetimizin kimlerden kurulu olacağı Ağustos başlarında açıklandı. Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığındaki heyete Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Genel Sekreteri M. Nuri Birgi, Londra Büyükelçiliği'ne Bonn'dan naklen yeni atanmakta olan Suat Hayri Ürgüplü, Atina Büyükelçisi Settar İlksel, Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi Genel Müdürü Orhan Eralp ve ben seçilmiştik. Ayrıca Anadolu Ajansı Genel Müdürü ile kalabalık bir gazeteci grubu da heyete eşlik edeceklerdi.

Londra'ya hareket edeceğimiz sırada Başbakan Menderes İstanbul'da bulunuyordu. Zorlu, Başbakanla görüşmek üzere heyetin bir gün bir gece İstanbul'da kalmasını uy-

gun gördü. Heyetimizi, Ankara'dan İstanbul'a getiren uçakta beni yanına çağırarak, konferansın açılış oturumunda okuyacağı nutkun metnini hazırlamak görevini verdi. Londra'ya vardığımızda, nutuk müsveddesinin hazır olmasını istedi. İstanbul'da geçirdiğimiz 24 saat süresince, Park Otel'e kapanıp açılış nutkunun metnini hazırlamaya çalıştım. O gece, Menderes heyetimiz şerefine Liman lokantasında bir yemek veriyordu, davete ben katılamadım. Ertesi sabah gazeteleri okuyunca öğrendim ki, Başbakan yemek sonunda basına bir demeç vermiş ve demecin dozunu da fazla kaçırmış. Gazete manşetlerine çıkan beyanatında Menderes: "Yunanlılar Polatlı önlerinde ne arıyorlardı? Tarihten ders almadılar mı? Gerekirse, yine derslerini veririz" diyor, ilk kıvılcımları görünmeye başlayan yangına körükle gidiyordu. Bu sözler o günkü heyecanlı havaya belki yaraşmıştı ama, Londra'ya gitmekte olan heyetimizin işini güçleştirmiş, çünkü İngilizleri ürkütmüştü. Bunu Londra'ya vardığımızda anlayacaktık.

İngiltere Hükümeti, Kıbrıs meselesinde bizi Yunanlılarla karşı karşıya getirmekten fayda ummuştu, fakat, işin iki NATO üyesi arasında bir savaş tehlikesi yaratacak noktaya varmasını da istemiyordu. Çünkü o takdirde inisiyatif kendi elinden çıkacak, NATO'nun -daha doğrusu- Amerika'nın müdahalesine yol açacaktı. 1955 yılında İngiltere Orta ve Yakındoğu'dan çıkıp gitmek doğrusu -Amerika'nın müdahalesine yol açacaktı. 1955 (...) 'meye başladığını görerek tedirgin oluyordu.[51] Hindistan'da da, Pakistan'da da böyle olmuştu. Mısır da böyle olmuştu. Oysa İngiltere -hele Mısır'ı da elden kaçırdıktan sonra- Kıbrıs'ta askeri üslerini mutlaka ve uzun süre için (For a forseable future) korumak amacındaydı. Nitekim 29 Ağustos 1955 günü Lancaster House'daki Üçlü Konferansı açış nutkunda İngiltere Dışişleri Bakanı Harold McMillan, Türkiye ve Yunanistan heyetlerine bu noktayı nazikâne hatırlattı: Kıbrıs Adası stratejik bakımdan İngiltere için büyük önem taşıyordu. Ada üzerinde Türklerle Yunanlıların yakın ve uzak emelleri ne olursa olsun, şunu iyice bilmelilerdi ki, İngiltere'nin Kıbrıs'taki kara, deniz ve hava üslerinin tartışma konusu yapılmasına Majeste Kraliçe'nin Hükümeti asla razı olamazdı.

Düşünülecek olursa, 1955 Londra Konferansı'na Türkiye'nin ne kötü koşullar içinde katıldığı anlaşılır: Karşımızda gerçek niyeti bilinmeyen bir İngiltere, onun yanında sömürge idaresine karşı ayaklanmış Rum halkını savunan ve bu yüzden de dünya kamuoyuna sempatik görünen bir Yunanistan vardı. Biz ise otuz yıl önce Lozan Antlaşması'yla vazgeçtiğimiz bir takım hakların peşinden koşuyormuş gibi görünüyorduk. Dünya devletleri Kıbrıs meselesinin içyüzünü bilmiyor, ya da yoğun Yunan propagandasının etkili

[51] *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul 1977 baskısında ve Cem Yayınevi, 1990 baskısında s.128-129'da bir eksiklik bulunmaktadır.

biçimde tanıttığı gibi biliyorlardı. Türkler neden birdenbire Kıbrıs'la ilgilenmeye, Ada üzerinde hak iddia etmeye başlamışlardı? Eğer mesele Kıbrıs'ta yaşayan Türk asıllı azınlığın haklarını korumaksa, bunun çeşitli yolları vardı. İngiltere'nin egemenliği altındayken bu haklar nasıl korunmuşsa, halk çoğunluğunun iradesiyle Kıbrıs Yunanistan'la birleşse bile, Türk azınlığın doğal hakları garanti altına alınabilirdi. Mesele bu kadar basitti.

İşte biz bu görüş açısını temelinden değiştirmek, tersyüz etmek ve Yunanlıların kurnazca yürüttükleri oyunu bozmak için Londra'ya gitmiştik.

Türk Heyeti Başkanı Fatin Rüştü Zorlu konferansın açılış konuşmasında, Kıbrıs sorununu mantık oyunlarından çıkartarak hukuksal çerçevesi içine oturtmakla işe başladı. Konferans Başkanı McMillan, sözü Türk delegesine verdiği zaman Zorlu'nun okuduğu 28 sayfalık Türk tezinin özeti şu idi: "Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereğince yeni Türk Devleti Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklar üzerinde hiçbir hak iddiasında bulunmamayı kabul etmiştir. Ancak, yine Lozan Antlaşmasının 30 ve 31. maddeleri -16. maddeden ayrı olarak- Kıbrıs Adasına özel bir statü tanımıştır. Gerçekten de,16. maddenin genel hükmüne karşılık, 30. madde ile Türkiye Kıbrıs Adası üzerindeki egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devrettiğini belirtmiştir. 31. madde ile de Ada'da yaşayan halklara, antlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde Türk ya da İngiliz uyrukluğu arasında tercih hakkı tanınmıştır. Lozan Antlaşmasının tutanakları incelenince görülür ki bu hükümler antlaşmaya rastgele değil, uzun müzakere ve tartışmalar sonucunda konulmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs Adasının geleceği üzerinde titizlikle durmasının nedenleri tarihi, coğrafik, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır: Ada dört yüz yıla yakın bir süre Türklerin elinde bulunmuş, tarihin hiçbir devrinde Yunan idaresine geçmemiştir.

Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan'a ise bin mil uzaklıktadır. Birinci Dünya Savaşına kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur ve hâlâ da tapulu toprakların yüzde60'ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Kıbrıs adasının önemi Türkiye için çok büyüktür. Bütün bu nedenlerle, Yunanistan'a karşı kurtuluş savaşı vermiş olan yeni Türk Devleti Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakkından ancak Ada'nın İngiltere'ye devri şartıyla feragat etmiştir. Eğer İngiltere Türkiye'den devraldığı egemenlik hakkından vazgeçmek niyetinde ise, devletler hukuku -şahıs hukuku gibi- toprak parçaları üzerinde devletlere mutlak tasarruf hakkı tanımamıştır. İngiltere Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devredemez. Şu halde Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap bile değildir."

Yukarıda özetlediğim görüşün hukuk bakımından sağlamlık derecesi tartışılabilir, fakat önemli olan bu değildir. Önemli olan, elde edilen sonuçtur. Londra'da 1955 yılı Ağustos ayının son günlerinde ortaya attığımız bu tez Yunan Hükümetini şaşırtmış, telaşa düşürmüş ve türlü direnmelerden sonra, 1960 yılında, Türkiye ile uzlaştırmaya

yanaştırmıştır. 1960 Londra ve Zürih antlaşmalarının temeli, Türk diplomasisi tarafından 1955'te Lancaster House Konferansı'nda atılmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu Lancaster House'da Türk tezini açıkladıktan sonra, İngiltere Dışişleri Bakanı McMillan oturuma ara verdi ve delegeler dağılırken Zorlu'nun yanına gelip kendisini kutladı: "Görüşünüzü sağlam bir hukuki temel oturtmuşsunuz" dedi. Konuşma sırası Yunan delegasyonuna geldiği zaman Dışişleri Bakanı Stefanopulos'un sinirli olduğu görülüyordu. Anlaşılan Yunanlıların Türkiye'nin Kıbrıs'a sahip çıkmak isteyeceğini hesaba katmamışlardı.

Konferansa ara verildiği gün, Zorlu heyetimizi büyükelçilikte toplayarak bir nokta üzerinde görüşümüzü yoklamak istedi: Türkiye Kıbrıs meselesinde söz sahibi olduğunu hiç olmazsa İngilizlere kabul ettirmişti. Ancak, Konferansa katılan üç Hükümetin görüşleri birbirinden o kadar ayrılıyordu ki, bu zemin üzerinde müzakere açmaya kalkışmak, konferansın yarıda kesilmesini başından kabul etmek demekti. Oysa, Türkiye'de hava gergindi. Londra Konferansı hiçbir sonuç vermeden dağılırsa Türk kamuoyunun nasıl tepki göstereceği belli olmazdı.

Bu durum karşısında, acaba Kıbrıs sorununun bir süre dondurulması için beş yıllık bir "Moratorium" önerisini ileri sürmek menfaatlerimize uygun olmaz mıydı? Yani her üç Hükümet, Kıbrıs meselesini beş yıl süre ile milletlerarası bir anlaşmazlık konusu olmaktan çıkaracak ve bu süre içinde Kıbrıs'ın hukuki statüsünde herhangi bir değişiklik isteğinde bulunmayacaktı. Zorlu bu düşüncesini Ankara'ya bildirip, Başbakan'ın onayını almak istiyordu.

Zorlu'nun düşüncesine heyet üyelerinden karşı çıkan olmadı, çünkü Londra Konferansı'nın, bir "Sağırlar diyaloğu" biçiminde sürüp gideceğini biz de anlamıştık. Bununla beraber Ankara'nın "Moratorium" düşüncesini olumlu karşılayacağını umuyorduk. Türkiye'de kafalar iyiden iyiye kızışmıştı. Kimse işin nereye varacağının pek farkında değildi ama ne olursa olsun şu Yunanlılara bir ders verilmesi gerektiğine inanılıyordu. Bu durumda yapılacak bir moratorium önerisi Türkiye'nin tutumunda bir gerileme olarak yorumlanabilir, kamuoyunu tatmin etmezdi.

Nitekim, Zorlu'nun telgrafına Menderes olumsuz cevap verdi: Kıbrıs meselesini erteleme önerisi bizden gelmemeliydi. Zaten Zorlu da sadece, Ankara'yı yoklamak istemişti. Anladı ki, Hükümet Londra Konferansı'ndan fazla bir şey beklememekle beraber geriye adım atılmasını da istememektedir. En doğru yol konferansta kaydettiğimiz ilk başarıyla yetinip "Suya sabuna dokunmayan" bir bildiri ile Londra'dan ayrılmaktır. Böylece hem memlekete yüzümüzün akıyla dönmüş, hem de Kıbrıs sorununu Birleşmiş Milletler'e götüreceğini anladığımız Yunanistan'la, orada kozumuz paylaşmak üzere, zaman kazanmış olacaktık. B. M. Genel Kurul toplantısı üç hafta sonra başlayacaktı.

Bütün bu hesapların bir gece içerisinde suya düşeceğini ve korkunç bir sürprizin bizi beklediğini elbette aklımızdan geçirmiyorduk. Konferansın sonuna yaklaştığı 6

Eylül 1955 akşamı, Londra Büyükelçiliğimizde toplandığımızda Fatin Bey Ankara'yı telefonla arayıp ertesi gün Lancaster House'da görüşülmeye başlanacak "Ortak bildiri" metni üzerinde Başbakan Menderes'ten talimat almak istedi. Toplantı odamızdaki telefon Türkiye'ye bağlandığı zaman saat Londra'da akşamın 6'sını Türkiye'de de 8'i gösteriyordu. Zorlu karşısında Menderes'i bulmuştu ama Başbakan Ankara'dan değil İstanbul'da Haydarpaşa garından konuşuyordu. Menderes'le konuşmaya başlayınca Zorlu'nun renginin atmakta olduğunu fark ettim. Ortak bildiri taslağını Başbakan'a okumaya hazırlanırken Menderes, Fatin Bey'in sözünü kesmiş, İstanbul'da Rum azınlığa karşı başlatılan saldırı olaylarını anlatmış, kendisinin Ankara'ya hareket etmekte olduğunu bildirerek: "Londra'da artık ne arıyorsunuz? Hemen geri gelin" emrini vermişti. Menderes o gece Sapanca'dan İstanbul'a geri dönecekti.

Zorlu'nun Menderes'le yaptığı telefon görüşmesinden biraz sonra dinlediğimiz BBC Radyosu, İstanbul'da cereyan eden olayların nedenini açıklıyordu: Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evde, bomba patlamıştı. Sonradan öğrenecektik ki bombayı asıl patlatan, daha doğrusu barut fıçısını ateşleyen, İstanbul'da çıkan *Ekspres* adındaki gazetenin yayını olmuştu.

7 Eylül sabahı Lancaster House'da İngiliz ve Yunanlılarla toplandığımız zaman, Fatin Rüştü Zorlu gündem dışı söz istedi ve heyecanlı bir sesle şunları söyledi: "Derin bir esef ve üzüntü ile ifade etmeliyim ki, biz burada toplanıp, Kıbrıs meselesine barışçı bir çözüm yolu ararken, Yunanistan'da Türk Cumhuriyeti'nin kurucusu Büyük Atatürk'ün doğduğu ev, bomba ile taarruza uğramıştır. Bu ağır bir tahriktir ve bu koşullar altında Türk Heyeti Konferansın devamında yarar görmemektedir."

Bu sözler Yunan Heyeti Başkanı'nda şaşkınlık yarattı. İnanılamayacak gibi ama, Yunan Heyeti 6-7 Eylül gecesi İstanbul'da cereyan eden olaylardan habersiz görünüyordu. Nitekim, Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Zorlu'nun gündem dışı konuşmasına aynen şu karşılığı verdi: "Delegasyonumuz Sayın Türk Heyeti Başkanı'nın ileri sürdüğü bomba olayı hakkında Hükümetinden herhangi bir resmi haber almamıştır. Ancak, şunu şimdiden ve önemle belirtmek isterim ki, şayet gerçekten böyle bir olay meydana gelmişse, bu mutlaka sorumsuz kişilerin caniyane bir hareketinden ibarettir ve Yunan Hükümetiyle hiçbir ilişkisi olamaz. Hükümetim adına resmen üzüntülerimi beyan ederim." Birbirimize baktık, beklediğimiz fırtına ucuz atlatılmıştı.

Yunan Heyeti Başkanı'nın demecinden sonra Konferans Başkanı McMillan Konferansın son toplantısının ertesi sabah -8 Eylül- saat 10'da yapılacağını bildirerek oturumu kapattı. Zorlu, Büyükelçiliğimize giderek geceyi orada geçirmeye ve İstanbul'daki durumu mümkün olduğu kadar izlemeye karar verdi. Bir, iki arkadaşla beraber ben de yanında kaldım. Bir yandan da ertesi gün İstanbul'a kalkacak ilk uçakta heyete yer aramaya koyulduk, önceden ayırttığımız yerler 10 Eylül günü içindi. Ertesi sabah Lancaster House'da yapacağımız son toplantı artık gözümüzde önemini yitirmişti. Bir an

önce memlekette olup bitenleri öğrenmek istiyorduk. Uçakta zorlukla yer sağlandıktan sonra Büyükelçiliğe dönerek İstanbulla telefon bağlantısı kurmaya çalıştık, fakat hatlar kesilmişti.

Gece saat ikide Büyükelçiliğin telefonu çaldı. Devlet Bakanı Mükerrem Sarol İstanbul'dan Zorlu'yu arıyordu. Sarol, İstanbul'daki dehşet verici durumu anlattıktan sonra, Hükümetin bir bildiri yayınlamaya hazırlandığını, bildiride İstanbul olaylarının tüm sorumluluğunun "Kızıl ve Kara Kuvvetler"e yükletileceğini söyledi. Konuşmayı odadaki ikinci telefondan izliyordum, Fatin Bey hemen itiraz etti: Suçu "Kızıl ve Kara Kuvvetler"e yüklemek geri tepecek bir silah olurdu. Dünya kamuoyuna Türk Hükümetinin kızıl ve kara kuvvetler karşısında aciz kaldığını mı ilan edecektik? Hem böyle bir açıklama ile Hükümet sorumluluktan kurtulmuş mu olacaktı? Zorlu bunları bağıra bağıra söyledikten sonra Sarol'a: "Ben dönünceye kadar resmi bildiri yayınlanmamasını istirham ettiğimi Başbakan'a bildirin, zaten yarın akşam İstanbul'da olacağız" diyerek telefonu kapattı.

8 Eylül sabahını uykusuz gözlerle karşıladıktan sonra, çantalarımızı doğruca havaalanına gönderip, Londra Konferansı'nın son oturumunda hazır bulunmak üzere Lancaster House'a gittik. Uçağımız saat 12'de kalkacaktı saat 10'da oturum açılır açılmaz Yunan heyeti başkanı günden dışı söz istedi. Bir gün önce Zorlu tarafından atlatıldığını geç anladığı için hırslı ve öfkeli görünüyordu. Selanik'te patlayan bomba olayını küçümsedikten sonra 6-7 Eylül gecesi İstanbul'da olup bitenleri dramatik ifadelerle anlattı ve Türk Hükümetinin olaylardan sorumluluğunu belirtti.

Zorlu Yunanlıların bu çıkışını zaten bekliyordu. Sakin ve mazlum bir eda ile Yunan Dışişleri Bakanı'nın bir gün önce Selanik bombası hakkında söylediklerini, 6-7 Eylül olayları için tekrarladı: "Heyetimizin olaylar hakkında, ayrıntılı bilgisi yoktur, fakat Yunan heyetini temin ederim ki sözünü ettikleri olaylar gerçekten cereyan etmişse bu, sorunsuz kişilerin eseri olmuştur. Hükümetim adına içten üzüntülerimizi beyan ederim" dedi.

Lancaster House'dan doğruca, havaalanına gittik. Uçağımız Belçika ve Almanya üzerinden İstanbul'a uçacaktı. Yolda uğradığımız iki kentte de gazetelerin büyük manşetlerle 6-7 Eylül olaylarını anlattığını gördük. Fatin Bey yolculuk sırasında çok üzgün ve suskundu. Bir aralık yanına giderek kendisini teselli etmek istedim. "Bütün çalışmalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti" dedi.

Bu anıyı buraya aktarmamın nedeni vardır: 27 Mayıs Devriminden sonra Fatin Rüştü Zorlu Yassıada'da 6-7 Eylül olaylarının tertipçilerinden olmakla suçlanıp yargılandı. Yüce Divan'da kendi isteğiyle kamu tanıklığı yapan Coşkun Kırca (şimdi

NATO daimi delegemizdir) Zorlu'yu suçlamak için onun Londra Konferansı sırasında Ankara'ya gönderdiği bir telgraftan söz etti. Kırca'nın ifadesine göre o telgrafta, Londra Konferansı'nı etkilemek amacıyla Türkiye'de gösteriler düzenlenmesinin ve böylece Türk kamuoyunun sabrının taşmak üzere olduğunun dünyaya ilan edilmesinin yararlı olacağı Hükümetimize telkin edilmişti. Tanığın bu ifadesi Zorlu'yu haklı bir isyana götürdü, çünkü Kıbrıs sorununu bir süre için "dondurma"yı Ankara'ya öneren kendisiydi. Nasıl olurda bir yandan "Moratorium"u düşünürken, öte yandan kamuoyunun tahrik edilmesini isteyebilirdi? Nitekim, Zorlu söz alıp Yüce Divan Başkanı'na: "Tanık Kırca o tarihte NATO'da ikinci kâtipti, herhalde okuduğu telgrafları iyice değerlendirecek kadar olgunlaşmamıştı" dedi. Oysa gerçek başka idi: Coşkun Kırca okuduğunu anlayacak kadar akıllıydı ama 6-7 Eylül sanıkları arasında bulunan Fuat Köprülü'nün de damadı idi ve kayınbabasını kurtarmak için her çareye başvurmayı meşru görüyordu.

Coşkun Kırca'nın gerçekleri çarpıtan tanıklığına karşı, savunma tanıklığı yapmak üzere, Zorlu'nun avukatına başvurdumsa da Yüce Divan savunma tanıklarının dinlenmesine gerek görmediğini, bir ara kararıyla bildirdi. Bunun üzerine Zorlu: "Savunma tanıklarının dinlenmesine gerek görülmemesini Yüksek Mahkemece suçsuzluğuma kanaat getirilmiş olmasının delili sayıyorum" dedi, fakat 6-7 Eylül olayları davasında altı ay hapse mahkûm olmaktan kurtulamadı.

Uçağımız İstanbul'a yaklaşırken Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes yanımdaki koltuğa oturdu. O da endişeli görünüyordu, dünya kamuoyunun aleyhimize döndüğünü anlamıştı. Kendisine Almanya ve Belçika gazetelerinin ilk yorumlarını okudum. Bana sordu: "Sizce bu kötü durumdan nasıl kurtuluruz?" Yurda dönüp gerçek durumu öğrenmeden bir şey düşünemeyeceğimi söyledim. Başını salladı: "Bence, dedi, tek çare bütün suçu komünistlerin üstüne yıkıp içlerinden birkaçını köprü üzerinde sallandırmaktır". Çelebi görünüşlü ve ağırbaşlı bir kişi olarak tanıdığım Ethem Menderes'in bu sözlerini hâlâ tüylerim ürpererek anımsarım.

8 Eylül akşamı saat 8.30'da Yeşilköy'e vardık. Havaalanında heyetimizi Başbakan Menderes karşıladı, hiçbirimizi görmeden Zorlu ile Ethem Menderes'i yanına alarak otomobiline binip uzaklaştı. İstanbul'da sıkıyönetim ve gece sokağa çıkma yasağı uygulanıyordu. Kente gidecek araç bulamadığımızdan geceyi Yeşilköy'de geçirdik. Ertesi günkü uçakla Ankara'ya döndüğümde Fatin Bey'i Bakanlıkta yine Kıbrıs meselesinin içine dalmış buldum. Hükümet bir yandan 6-7 Eylül olayları dolayısıyla Meclis'te sorguya çekilirken Zorlu, Yunanlıların aleyhimize yaratılmış havadan yararlanmak için konuyu hemen Birleşmiş Milletlere götüreceğini sezerek yoğun bir çalışmaya girişmişti. O sırada dünya basını Türkiye'ye karşı ateş püskürüyordu. BM Genel Kurulu'nun toplanacağı New

York'ta Yunan asıllı zengin Amerikalılar büyük paralar harcayarak Türklerin "Barbarlığını" dünyaya duyurmaya çalışıyorlardı. 6-7 Eylül olaylarını gösteren fotoğraflar Yunan parasıyla satın alınmış gazete sayfalarında yayınlanıyordu.

B. M. Genel Kurulu'nun yıllık toplantısına başlayacağı 1955 Eylülü sonlarında Zorlu, Kıbrıs meselesinin gündeme alınması halinde BM'deki Daimi Delegasyonumuza yardımcı olmak üzere, beni New York'a gönderdi. BM nezdindeki Daimi Delegemiz Salim Sarper, yardımcısı da Turgut Menemencioğlu idi. Her ikisi de 6-7 Eylül olaylarının Amerika'da yarattığı olumsuz yankıların etkisi altında idiler. Kıbrıs meselesi Asamblede görüşülürse aleyhimize bir kararın çıkmasına engel olunamayacağını haklı olarak düşünüyorlardı. Fakat Yunan Hükümeti Türkiye ile arasındaki gerginliği son haddine vardırmaktan çekinmiş olacak ki, Kıbrıs meselesi o yıl BM Asamblesi gündemine alınmadı. Bu, bizim için bir şanstı.

Kıbrıs sorununda Türkiye ile Yunanistan arasında kesin sonuçlu diplomatik savaş (1958 yılı Ağustosunda) New York'taki B.M. Genel Kurulu'nda cereyan etmiş ve savaşı Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığındaki Türk Delegasyonu kazanmıştır. O yıl Yunanlılar Genel Kurula BM Anayasasının 2. maddesine dayanan bir karar tasarısı sunmuşlardı. Tasarı Kıbrıs halkına "kendi geleceğini kendisi seçme hakkı"nı tanınmasını öngörüyordu. Başka bir deyişle Yunanlılar Kıbrıs halkına BM Anayasası'nca tescil edilmiş evrensel bir hakkın verilmesini istiyorlardı. Yunan tasarısı -adet olduğu üzere- önce siyasi komisyonda görüşülecek, orada 2/3 çoğunlukla kabul edilirse Genel Kurulda onaylanacaktı. Ben o tarihte Amman Büyükelçisi idi. BM'de müzakereler başladığı zaman New York'tan aldığımız haberler açıkça gösteriyordu ki Yunan karar tasarısının Siyasi Komisyonda kabul edilmesi kaçınılmazdır. Gerçekten de BM Anayasası'nın temel ilkelerinden biri olan, "Milletlerin kendi mukadderatını kendileri seçme" hakkını Kıbrıs için yadsımak hiçbir devletin -hele sayıca çoğunlukta olan küçük devletlerin- işine gelmiyordu. Sömürge topraklar bu hakka dayanarak birbiri ardından bağımsızlığa kavuşuyordu. Büyük devletler ise B.M. Anayasası'na saygılı olduklarını göstermek zorunda idiler. Nitekim başta Amerikalılar olmak üzere, Batı devletlerinin tümü Yunan karar tasarısını destekleyeceklerini açıklamışlardı. Yakın ve Ortadoğu devletlerinden yalnız Irak, Ürdün, İran ve Pakistan Türkiye'nin yanında yer almaya söz vermişti. Öteki Arap devletlerinin hiçbiri bize kesin bir vaatte bulunmuyordu. Mısır ise daha o zamandan beri aleyhimizde çalışmaya başlamıştı.

İşte Fatin Rüştü Zorlu bu koşullar altında New York'ta Yunan Dışişleri Bakanı Averof'a karşı diplomatik bir savaş verdi ve kimsenin beklemediği bir sonuçla Yunan karar tasarısının Siyasi Komisyonda reddedilmesini sağladı.[52] Zorlu'nun bu başarısını öyküsünü

[52] Yunan Delegasyonunun B.M. Siyasi Komitesi'ne getirdiği karar tasarısında "Kıbrıs halkına BM Anayasası'nın 2. maddesi uyarında kendi mukadderatını kendisi tayin etme hakkının tanınması" öngörülüyordu. Bu tasarı gerekli oy çoğunluğunu elde edemeyince Genel Kurul'da şu karar tasarısı oylanarak kabul edildi: "Kıbrıs soru-

toplantılara katılan arkadaşlardan dinlemişimdir, belgeler de Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde saklıdır. Kıbrıs sorununun gelişiminde bir dönüm noktası sayılan müzakerelerde Zorlu'nun kulis çalışmaları, izlediği taktik ve Siyasi Komisyondaki demeçleri diplomasi sanatına örnek olacak niteliktedir. O kadar ki, komisyonda oylama sonucu belli olunca, Yunan Dışişleri Bakanı Averof herkesin önünde Zorlu'yu kutlamak ihtiyacını duymuştur. Daha önemlisi, Zorlu'nun New York'ta elde ettiği sonuç Kıbrıs meselesinin kaderini değiştirmiş, Yunan Hükümetini Türkiye ile baş başa müzakereye zorlamıştır. Bilindiği gibi, iki buçuk yıl süren Türk - Yunan görüşmeleri 1959 Şubatında bir yanda Menderes ile Zorlu öte yanda Karamanlis ile Averof'un temsil ettiği Hükümetler arasında Zürih'te varılan ve Londra'da imzalanan anlaşmalarla sonuçlanmıştır. Bu anlaşmalar Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hakkı bulunduğunu dünyaya kabul ve Birleşmiş Milletlere tescil ettiriyordu. Zürih ve Londra anlaşmalarının Türkiye bakımından en büyük değeri, o zamana kadar İngiliz sömürgesi olan bir toprak üzerinde yaşayan Türk topluluğunu "azınlık" statüsünden kurtararak çoğunluktaki Rumlarla eşit haklara sahip "Kıbrıs vatandaşı" haline getirmesi ve yeni Kıbrıs devletinin yönetiminde birinci derecede söz ve hak sahibi kılmasıdır. Gerçekten Kıbrıs meselesi Zürih ve Londra anlaşmalarıyla çözümlenmeyip - Yunanlıların istediği gibi Birleşmiş Milletler Anayasası'nın "Self-determination" ilkesinin uygulanmasına bağlansa idi Kıbrıslı Türklerin bugün sıkı sıkıya sarıldıkları hakların, yetkilerin pek azı kendilerine tanınırdı. Çünkü uluslararası forumun önüne çıkılınca Kıbrıs gibi bir dava büsbütün başka ölçülerle incelenip karara bağlanır. Orada, "Self determination" diye kutsal bir hak vardır. "Çoğunluk yönetir, azınlık ona uyar" diye bir kural vardır. Bunlarla çatışmak çok zordur. Nitekim Makarios Kıbrıs Anayasasını tek taraflı olarak kaldırdıktan sonra mesele yine uluslararası örgütlerin önüne gelince, yıllar süren çabalarımıza rağmen, ne B. M. Genel Sekreterini ne de üye devletlerin büyük çoğunluğunu Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde hak ve söz sahibi olduğuna inandıramamışızdır.

Birkaç devletten destek görmüşsek bunun nedeni haklı olduğumuza inanmaları değil kendileri bakımından önem taşımayan bir meselede Türkiye'ye dost görünerek avantaj sağlamak istemeleridir. Oysa Zürih ve Londra anlaşmalarıyla biz Kıbrıs davasını Türkiye ile Yunanistan arasında çözümlenmiş bir konu haline getirmeyi başarmıştık. Yunanlılar ENOSİS'ten biz TAKSİM'den vazgeçiyor ve bağımsız bir devlet yaratıyorduk. Kıbrıs Rumlarının lideri Makarios'un da onayından geçen anlaşma ile Adadaki 100 bin soydaşımıza 400 bin Rumla eşit haklar sağlamıştık. Bununla da kalmamış, Kıbrıs Türklerinin haklarını İngiltere'nin de katıldığı üçlü bir garanti altına almıştık. Ve en önemlisi, üçlü garantiye de güvenmeyip gerektiğinde tek başımıza Kıbrıs Türklerini savunma yani müdahale

---

nunu müzakere eden Genel Kurul 26 Şubat 1957 tarihli 1013 (XI) sayılı kararını teyit eder ve tarafların B.M. Anayasası'na uygun olarak, barışçı, demokratik ve adil bir çözüme ulaşmak için sürekli çaba harcayacaklarına olan güvenini ifade eyler."

haklarımızı da taraflara kabul ettirmiştik. Zürih ve Londra anlaşmaları Birleşmiş Milletler Örgütünce tescil edildiğine göre, Türkiye'nin haklarını yalnız Yunanistan ve İngiltere'ye değil bütün dünyaya kabul ettirmiş oluyorduk. İtiraf etmek gerekir ki böyle "dört başı mamur" bir anlaşma herhangi bir memleketin diplomasi tarihinde büyük bir zafer olarak yer alabilir, öyle ise, nasıl oldu da Zürih ve Londra anlaşmaları birkaç yıl sonra bir kâğıt parçası haline geldi ve Kıbrıs meselesi eskisinden daha batak duruma sürüklendi? Kıbrıs sorununda başından beri çalışmış, emeği geçmiş biri olmak sıfatıyla 1960 yılından sonraki gelişmeler hakkında düşündüklerimi kısaca anlatmayı kendime ödev sayıyorum.

1960 anlaşmalarını gerek Kıbrıs Rumları gerek Yunan Hükümeti "Geçici bir aşama" sayarak ona göre hazırlandılar. Aslında, Türk Hükümeti de zoraki olarak kurulan Kıbrıs bağımsız devletinin uzun ömürlü olacağına inanmıyordu, ama Rumlar anlaşmaları değiştirme hazırlığı içine girerken biz uzun süre kayıtsız kaldık. Rumların gözünde Kıbrıs'ın bağımsızlığı ENOSİS yani Yunanistan'la birleşmeye doğru atılmış bir adımdı. Ondan sonraki adım ise halkoyuna başvurma (Plebisit) yoluyla ENOSİS'i gerçekleştirme olacaktı. Makarios'un planları bu hesap üzerine kurulmuştu. Hırslı bir politikacı olan Başpiskoposun 1960 yıllarında gözü yükseklerde idi. Kıbrıs'ın tek hâkimi olup Adayı Yunanistan'a hediye et-tikten sonra "milli kahraman" sıfatıyla Yunan Başbakanı olmayı umuyordu. Yunanistan'daki siyasi durum bu umuda hak verdirecek nitelikte idi.

Ne var ki, 1960 anlaşmalarının uygulanmasına geçildiği zaman Makarios "evdeki hesabın pazara uymadığını" anladı: Kıbrıs devletinin Anayasası onun elini kolunu bağlamıştı. Hiçbir siyasi karar Türk topluluğunun iradesine karşı alınamıyordu. Makarios devletin başkanı idi ama başkan yardımcısı Türk'tü ve onun tüm önemli kararları veto etmek hakkı Anayasa'ya geçmişti. Parlamentonun yüzde 30'u Türk temsilcilerden oluşuyordu. Anayasayı değiştirmek Rumların elinde değildi. Bunun gibi daha birçok haklar çağdaş Anayasaların en uzun ve ayrıntılısı olan 199 maddelik Kıbrıs Anayasası'nda Türkler lehine yer almıştı.

Kısacası Rumlar 1960 Anayasasının kendileri için tam bir ayak bağı olduğunu hemen görmüşlerdi ama bağımsız devlet olmaktan vazgeçmedikçe bu Anayasadan kurtulmanın olanaksızlığını da anlamışlardı. Bunun üzerine Kıbrıslı Rumlar arasında iki akım baş gösterdi. Bunlardan biri, Türklere karşı her çeşit baskı ve şiddeti kullanarak onları sindirme ve bezdirme yoluyla ENOSİS'i bir an önce gerçekleştirmek, öteki ise Anayasa'nın Kıbrıs'taki fiili duruma uygun düşmediğini, bu Anayasa ile devletin yönetilemeyeceğini Türk Hükümetine kabul ettirip, Türk topluluğunun 1960 anlaşmalarıyla elde ettiği "Aşırı" haklardan vazgeçmesini sağlayarak bağımsız devletin varlığını sür-

dürmek amacına yönelmişti. Birinci akımı Grivas'ın EOKA'cıları temsil ediyordu. Makarios ise devletin varlığını tehlikeye sokacak hareketlere girişmeden önce Türk Hükümetiyle müzakere açılmasını uygun buluyordu. Nitekim 27 Mayıs sonrası Türkiye'de iş başına geçen koalisyon Hükümeti zamanında Makarios, Ankara'ya gelerek konuyu Başbakan İsmet İnönü ile görüşmeyi tasarladı.

Makarios'un Ankara'yı ziyaretinin amacı 1960 Anayasasının Kıbrıs'taki gerçek duruma ters düştüğünü, devlet işlerini aksattığını ve Kıbrıs'ın ekonomik gelişmesine engel olduğunu İnönü'ye anlatarak Anayasa'nın yeniden gözden geçirilmesine Türkiye'yi razı etmekti. Fakat İsmet Faşa Makarios'un Ankara ziyareti sırasında, bu konuda hiç bir tartışmaya girmek istemedi. Makarios Türk Hükümetinden ümidini kesmiş olarak Kıbrıs'a döndü.

Öyle sanırım ki, Kıbrıs tarihine "Kanlı Noel" adıyla geçen ve Rum tedhişçilerinin Türk kadınlarıyla çocuklarını banyoda hunharca öldürmelerine kadar varan 1963 Aralık ayı olayları, Makarios'un Ankara ziyaretinden sonra Türk Hükümetiyle uyuşulamayacağı kanısına vararak Kıbrıs'taki Türkleri sindirme ve bezdirme politikasına sapması sonucunda patlak vermiştir. Ama Makarios'un hesapları yanlış çıkmış, Türk topluluğu en ağır şartlar altında ve etkili bir yardımdan yoksun kaldığı halde ne haklarından vazgeçmeyi ne de Ada'dan göç etmeyi kabul etmiştir.

"Kıbrıs Türk topluluğu etkili bir yardımdan yoksun kaldığı hakle" dedim. Oysa 1963 Aralık ayı olayları, Türk Hükümeti'nin eline Kıbrıslı soydaşlarının yardımına koşmak için büyük bir fırsat vermişti: Garanti Anlaşması.. Bu anlaşma, Türkler Rum saldırısına uğrarlarsa Türk Hükümetine, İngiliz ve Yunan Hükümetlerine derhal başvurarak saldırıyı önleme tedbirlerini almaya çağırmak ve çağrısı karşılıksız kalırsa duruma tek başına müdahale etmek hakkını tanımıştı.[53] Türkiye bu hakkı kullanmadı, yani askeri müdahalede bulunmadı. (Oysa üç bin kişilik bir kuvvetle Kıbrıs meselesini kökünden çözümlemek 1963 Aralık ayında pekala mümkündü. Antlaşmaların verdiği bir hakkı kullanma durumunda bulunduğumuz için dünya kamuoyunun tepkisinden korkmaya da yer yoktu. Ama nedense, müdahale edemedik. Bu büyük fırsatın niçin kaçırıldığı elbet bir gün aydınlığa kavuşacaktır.)

O tarihten sonra Kıbrıslı Türkler için 1964 ağustosuna kadar süren bir cehennem hayatı başladı. Makarios ve Rumlar Türkiye'nin müdahale etmediğini -daha doğrusu edemediğini- görünce işi büsbütün azıttılar. Türklerin yoğun bulunduğu bölgeler lam bir abluka altına alındı. Elektrik, su kesildi, Ada'da can ve mal güvenliği kalmadı. Kıbrıslı Türkler, her şeye rağmen, direnmelerini sürdürdüler, Rumlar'a teslim olmadılar.

---

[53] Kıbrıs Anayasası'na ek olarak imzalanan Garanti Anlaşması'nın IV. maddesi aynen şöyledir:"Bu anlaşmanın hükümlerine riayetsizlik halinde Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, bu hükümlere riayeti sağlamak için gerekli teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleriyle istişare etmeyi taahhüt ederler. Müşterek veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde garanti veren üç devletten her biri, bu Anlaşma ile İHDAS edilen nizamını tekrar kurmak münhasır maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder."

Bu sırada Türk Hükümeti ve Hariciyesi ne yapıyordu? Müdahale hakkını kullanamayınca Hükümet Kıbrıs bunalımını uluslararası bir mesele haline getirerek Birleşmiş Milletler Örgütünün kanadı altına sığınmak zorumla kaldı. Bu, bizim için yenilgiyi baştan kabullenmek ve 1960 Anlaşmalarının "operasyonel" değerini yitirdiğini itiraf etmek demekti. Çünkü biz, yukarıda anlattığım gibi, Kıbrıs meselesini Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlık konusu iken çözümlemiş, hukukî savaşımızı 1955 ile 1960 yılları arasında Yunanlılara karşı verip onları yenilgiye uğrattıktan sonra, tıpkı Churchill'in bir akşam yemeği sonunda haritayı önüne alıp "Doğu Ürdün" (Transjordanie) devletinin sınırlarını çizdiği gibi, küçük bir adadan bir "Kıbrıs Cumhuriyeti" yaratmıştık. Buraya kadar işler iyi gitmişti ama şimdi karşımıza kendi yarattığımız bağımsız Kıbrıs devletini ve onun seçimle işbaşına gelmiş Başkanını alıyorduk. Kıbrıs meselesi artık bir Türk - Yunan anlaşmazlığı olmaktan çıkıyor, BM üyesi bir devletin egemenliği, toprak bütünlüğü, kendi kaderini kendisi tayin etme konusu haline geliyordu.

Ne var ki, Türk Hükümeti iki yoldan birini seçmek zorunda idi: Ya 1960 Anlaşmalarının kendisine tanıdığı "müdahale" hakkını kullanacak, ya da o anlaşmaları -Kıbrıs devletinin egemenliğini kısıtladığı gerekçesiyle - ortadan kaldıran Makarios'u BM'ye şikâyet edecekti. Birinci yol göze alınamayınca Türk diplomasisine Makarios'la uğraşmak, Kıbrıs devletinin işlerine karışmaya hakkımız olduğunu dünya kamuoyuna anlatmak ve destek toplamak görevi düşüyordu, bu, nankör bir görevdi, çünkü Makarios BM'nin önüne gidip de: "Kıbrıs bağımsız bir devlet ve BM üyesi değil midir? Öyleyse egemenliğinin sınırlandırılmasını, toprak bütünlüğünün tehdit edilmesini, içişlerine karışılmasını önleyiniz" diyecek ve BM üyesi küçüklü büyüklü devletlerin çoğunu arkasında bulacaktı. Nitekim öyle de oldu: BM Genel Kurulunun 1963'ten beri Kıbrıs konusunda aldığı kararların tümü Makarios lehinedir.

1963 ile 1965 yılları arasında Türk diplomasisinin Makarios'u karşısına alarak onunla söz düellosuna girişmesi, seviyesi düşük Rum politikacılarına uluslararası kürsülerden Türkiye'ye sövmek fırsatını vermekten öteye bir işe yaramadı. Bu dönemde de B.M. Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs meselesi üzerinde yapılan görüşmelerin tutanaklarını okuyan her Türk'ün mutlaka içi burkulur. Örneğin, Kıbrıs Rum yöneliminin BM'de Daimi Delegesi olan Rossides Türk Baş delegesine cevap verirken şöyle konuşmuştur: "Daha dünyada Türk adı duyulmamışken Kıbrıs'ta Yunan uygarlığının anıtları vardı...". Evet, Başpiskopos'a söz yetiştirmeye çalışmak, her iddiasına bir karşı iddia aramak yüzünden böyle acı hakaretlere uğruyorduk. Dışişlerimiz bir yandan Rumların hakaretlerine, yalan iddialarına karşı koymaya çabalarken, öte yandan da NATO'nun Avrupa Konseyi'nin kapısını çalarak destek arıyor, ayrıca, Asya ve Afrika ülkelerine iyi niyet heyetleri yollayarak davamızı anlatmaya çalışıyordu. 3. İnönü Hükümeti zamanında bir sürü para harcanarak çeşitli Afrika ve Uzakdoğu ülkelerine gönderilen iyi niyet heyetlerinin gezilerinden ne sonuç alındığı hakkında bir fikir vermek için, Afrika'da görevli

bulunduğum sırada tanık olduğum bir olayı burada anlatmalıyım:

1964 yılı sonlarında Gana'ya büyükelçi olarak atanmıştım. O sırada Gana'nın devlet başkanı Kwame Nkrumah idi. "Altın Kıyısı" denilen bir İngiliz sömürgesi iken 1957 yılında bağımsızlığına kavuşan Gana'da 1960 da cumhuriyet ilan edilmiş ve İngilizlere karşı çetin bir siyasî savaş vermiş olan Nkrumah cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Nkrumah iktidarının ilk yıllarında halkın sevgilisi iken, aşırı ihtirası, büyüklük tutkusu ve çevresinde toplanan çıkarcı gurubun yolsuzlukları yüzünden yavaş yavaş gözden düşmüş, iktidarını sürdürmek için dikta yöntemlerine başvurmaya başlamıştı. Ganalı lider dış politikasını Sovyet dostluğuna dayandırdığından, Amerika ile İngiltere'nin çeşitli oyunlarına, ekonomik baskılarına göğüs germek zorunda kalıyor, bu durum onu memleketin içinde daha sıkı bir yönetim uygulamaya götürüyordu. Bu kısır döngü, sonunda, Nkrumah'yı da mukadder akıbetine sürükledi ve 1966 Şubatında Amerikan CIA örgütünün hazırladığı bir askeri darbe ile iktidardan düşürüldü. İleride Kara Afrika ile ilgili anılarımı yazarken Nkrumah deneyinden uzun uzadıya söz edeceğim. Burada anlatmak istediğim konu başka: Ben Gana'da göreve başladığım sırada Nkrumah'ın halk indindeki prestiji iyice sarsılmıştı. Bu durumda Ganalı lider halkı oyalamak için dış politika alanında başarı sağlamaya çaba gösteriyordu. Dünyanın neresinde bir bunalım, ciddî bir anlaşmazlık baş gösterse, Nkrumah hemen o meselede ön planda bir rol oynamaya heves ediyordu. İşte, Kıbrıs davasının en hararetli döneminde Gana'ya gönderildiğim zaman ben de Nkrumah'nın konuya ilgisini çekmek istedim. Aslında bu, umutsuz bir işti, çünkü bağımsızlığına yeni kavuşmuş Asya-Afrika ülkelerinin pek çoğu gibi, Gana da Makarios'un yanında yer almıştı ve Rumların "Self-Determination" tezini destekliyordu. Ayrıca, Nkrumah'ın Makarios'la kişisel dostluk bağları vardı, Afrika'nın çeşitli ülkelerine olduğu gibi Gana'ya da yerleşmiş Yunanlı tüccarlar, iş adamları Makarios'un gönüllü ajanları gibi çalışıyorlardı. Her şeye rağmen şansımı denemeye karar verdim çünkü Gana Hariciyesinde yaptığım ilk sondajlardan Kıbrıs meselesinin iç yüzünü iyi bilmediklerini hatta hiç bilmediklerini anlamıştım. Ankara'dan ayrılırken beni kabul eden Başbakan İnönü de: "Afrika Sahrasının kuzeyinde Cemal Abdülnâsır, güneyinde de Kwame Nkrumah Kıbrıs meselesinde bizim aleyhimizde bir tutum içindedirler. Elinden geldiği kadar davamızı Nkrumah'ya anlatmaya ve onu nötralize etmeye çalış" demişti. Gana Hariciyesinde temaslarımı sürdürürken, Joseph Sackey adında akıllı ve kültürlü bir daire müdürüyle tanışmıştım. Kısa zamanda dostluk kurduğum bu genç müdür bana Nkrumah'nın Arap-İsrail anlaşmazlığında arabuluculuk yapmayı tasarladığını fakat Nâsır'ın bunu soğuk karşıladığını söyledi. Bunun üzerine, Gana Başkanının Kıbrıs sorununda aktif bir rol oynaması olanağı üzerinde durduk ve benim yazılı olarak verdiğim esaslar çerçevesinde Nkrumah'ın Türkiye ile Kıbrıs Hükümetlerine arabuluculuk teklif etmesinin yararlı olacağını kararlaştırdık. Joseph Sackey Gana Devlet Başkanının güvenini kazanmış bir memurdu ve Başkanla

doğrudan doğruya temas edebiliyordu. Birkaç gün sonraki görüşmemizde Nkrumah'ın Türkiye ve Kıbrıs Hükümet başkanlarına birer mektup göndererek, Kıbrıs'taki Türk ve Rum cemaatlerinin federatif bir sistem içinde birleşmeleri ilkesine dayanan bir arabuluculuk girişimine hazır olduğunu bildireceğini Sackey'den öğrendim. Burada ayrıntılarına giremeyeceğim bu girişim bizim için büyük başarı idi çünkü o tarihte Kıbrıs'ta "Federasyon"dan söz edilmesi Makarios'u deliye çeviriyordu! Gana Başkanı'nın Kıbrıs sorununa en âdil çözüm yolu olarak Federatif devleti uygun görmesi, hele bu önerinin o güne değin kendisini desteklemiş bir devlet başkanından gelmesi Makarios'a ağır bir darbe olacaktı. Nitekim Ankara teşebbüsümün olumlu sonucunu heyecanla karşıladı. Dışişlerimiz beni başarımdan ötürü kutlarken İnönü de Gana devlet başkanına teşekkür mesajı yolladı.

İşte tam bu sırada Ankara'dan bir iyi niyet heyeti Gana'ya geldi. Heyet bir süre önce Ankara'dan ayrılmış, düzenlenen program gereğince dört, beş Afrika ülkesini dolaştıktan sonra Gana'nın başkenti Akra'ya varmıştı. Üç kişilik heyetin başında AP milletvekili Erol Akçal vardı, öteki üyeler gazeteci Şemsi Kuseyri ile Büyükelçi Kâmuran Acet'ti. Heyete Ankara'da yapılan brifingde, ziyaret edecekleri ülkelerin yetkililerine Kıbrıs sorunun¬da Türk görüşünü nasıl anlatacakları öğretilmiş, ellerine belgeler, broşürler verilmişti. Gezdikleri yerlerdeki Elçiliklerimiz heyetin görüşmek istediği yetkili kişilerle randevularını sağlıyordu. Bize gelen heyetin başkanı Erol Akçal, Gana'nın tek hâkimi olduğu bilinen Başkan Nkrumah ve Dışişleri Bakanıyla görüşmek istediğini bildirdi. Kendisine Başkan Nkrumah'ın arabuluculuğu konusunda ortaya çıkan yepyeni ve önemli durumu anlattım. Heyetimizi gerek devlet başkanı gerek dışişleri bakanı ile görüştüreceğimi, ancak o andaki nazik durumu göz önünde tutarak konuşmalarında çok dikkatli davranmaları, propaganda ya da baskı yapmaya gelmiş izle-nimini vermemeye özen göstermeleri gerektiğini söyledim. Bu görüşmenin geçtiği 1965 yılı başlarında epey genç ve tecrübesiz görünen milletvekili uyarımı iyi karşılamadı: "Ankara'da bize verilen talimat sizin söylediklerinize uymuyor, ben nasıl istersem öyle konuşurum ya da hiç kimseyle temas etmeden giderim" dedi. "Hayır" diye karşılık verdim, iyi niyet heyeti olarak gelmişsiniz, görevinizi o çerçeve içinde yerine getireceksiniz. Sizi devlet başkanıyla da, dışişleri bakanıyla da görüştüreceğim fakat konuşmalarınızda benim dediklerimi dikkate alacaksınız çünkü Türkiye'yi burada ben temsil ediyorum". Akçal ile aramızdaki özel tartışmayı neden burada anlattım, onu da açıklayayım: Uyarılarım yarar sağlamamış, belki de ters tepki yaratmış olacak ki, bu genç milletvekilimiz yine bildiğini okudu. Gana Dışişleri Bakanına sanki Meclis kürsüsünden nutuk çekiyormuş gibi yüksek sesle Kıbrıs sorununu Ankara'da iken öğrendiği biçimde anlatmak istedi. Huysuz bir adam olan Bakan ara sıra ters karşılıklar verince hava tatsızlaştı. Bunun adı "iyi niyet heyeti" idi! Başkan Nkrumah'ın kabulünde yalnız ben konuşacağımı tembihlemiştim ama Akçal yine dayanamadı ve Makarios'un tutumunu yermek için Nkrumah'a:

"Rumlar çoğunlukta olduklarını ileri sürerek Kıbrıs'ın yönetimine hâkim olmak iddiasındalar" dedi. Başkan: "Çoğunluk yönetmez mi?" diye sordu. Akçal: "Türklere azınlık haklarından başkasını tanımak istemiyorlar" dedi. Nkrumah'ın cevabı: "Türkler azınlıkta değil mi? " oldu. Görülüyordu ki Gana Başkanı bir Türk heyetine Kıbrıs Türk tezini destekler nitelikte demeç vermekten kaçınıyordu ve bunda tüm haklıydı çünkü arabuluculuk teşebbüsüne girişmişti. Arabuluculuğun ilk şartı da tarafsız görünmekti. Ama bunu "İyi niyet heyeti"mize bir türlü anlatamamıştım.

İyi niyet heyetlerinin Kıbrıs davamıza katkısına bir Örnek vermek amacıyla yukarıda anlattığım yarı gülünç hikâyeyi noktalarken, okurlarımda Nkrumah arabuluculuğunun nasıl sonuçlandığı konusunda uyanabilecek merakı da kısaca karşılamak isterim: Gana devlet başkanı bana verdiği vaadi tutarak Makarios'a bir mektup yazıp, Kıbrıs sorununa Federasyon esasına dayanan bir çözüm yolu bulmak üzere arabuluculuk rolünü oynamaya hazır olduğunu bildirdi. Anlaşılan bu mesaj Lefkoşe'de telâş yaratmış olacak ki, Makarios'un hem özel doktoru hem de siyasî danışmanı olan ve koyu bir Türk düşmanı olduğu bizce bilinen Dr. Lessarides'in ani olarak Gana'ya geldiğini Hâriciyedeki dostum Joseph Sackey'den öğrendim. Sackey, Lessarides'in Gana lideri ve Hâriciyesiyle yaptığı temaslardan beni haberli tuttu. Benimle dostluğu ve Türk tezini benimsemesi yüzünden de zavallı Sackey'in başına dert açıldı: Meğer bu Lessarides denilen Rum palikaryası haydudun biri imiş! Onuruna verilen özel bir yemekte Kıbrıs sorunu konuşulurken Sackey'in Türklere hak verir biçimde söz etmesi ve federatif devlet şeklinin Kıbrıs için en akla yakın ve âdil bir çözüm yolu olduğunu söylemesi üzerine Lessarides fena halde öfkelenmiş, yemekten sonra Sackey'i güya konuşmaya devam etmek bahanesiyle oteldeki odasına çağırmış ve orada -inanılmaz şey- tabancasını çekerek ölümle tehdit etmiş! Zavallı Sackey ertesi sabah kahvaltı saatinde bizim Büyükelçiliğe gelip bir gece önce olup bitenleri anlattı. Sözlerinde abartma olmadığını gayet iyi biliyorum, çünkü Lessarides Akra'dan ayrıldıktan sonra ziyaretine gittiğim Dışişleri Bakanı da Makarios'un temsilcisinin küstahlığından yakındı, böyle adamlarla ne müzakere ne de arabuluculuk yapılamayacağını söyledi. Anladım ki Gana Hükümeti Makarios'un her aracı mubah gören baskısı karşısında gerilemek eğilimindedir. Yukarıda anlattığım -haydut filmlerine yaraşır- olayın üzerinden bir hafta geçmemişti ki bu kez de Nijerya'nın başkenti Lagos'tan bir başka Yunanlı Gana'ya geldi ve geldiği gün Başkan Nkrumah tarafından kabul edildiğini gazetelerde okuduk. Bu gelen Leventis adında ünlü bir iş adamıydı. Önceleri Gana'da yerleşmiş, uzun süre Akra'nın gıda maddeleri ticaretini elinde tutmuştu. Süpermarket denilen büyük mağazalara sahipti ve söylendiğine göre Nkrumah'ya para yardımında bulunmuştu. Herhalde çok nüfuzlu bir adamdı ki, Gana'ya vardığı gün Devlet Başkanı ile görüşebiliyordu. Leventis'in Nkrumah ile neler görüştüğünü de Hâriciyedeki dostumdan öğrendim: Kıbrıs meselesine karışmamasını Nkrumah'dan istemişti. Dostum Sackey: "Bu adamlar Makarios'a taparlar, her

yıl Kıbrıs'a avuç dolusu para gönderirler" dedi. Bu durumda Nkrumah'nın arabuluculuğunun da iflasa mahkûm olduğu anlaşılıyordu. Nitekim öyle oldu. Leventis'in ziyaretinden sonra ilk fırsatta görüştüğüm Gana Başkanının Kıbrıs sorununa değinmekten kaçındığını lafı değiştirdiğini fark ettim. Oysa ilk görüşmemizde: Makarios'a mesaj yollayacağım, makul bir cevap ya da hiç karşılık vermezse durumu dünya kamuoyuna açıklayacağım demişti. Ne var ki Nkrumah çelişkilerin, çabuk parlayıp sönen heveslerin adamıydı, üstelik Yunanlılarla çıkarı vardı. Kıbrıs'ta Federasyon kurulması fikrinin Türk tezi olduğunu anlayınca arabuluculuk işinin sarpa sardığını anlamıştı. Hattâ, federasyon tezini -benim telkinim üzerine- kendisine benimseyen Joseph Sackey'i de sonradan azarladığını öğrendim. Benim için yapılacak son iş, olup bitenleri tüm ayrıntılarıyla Ankara'ya yansıtmaktan ibaret kalıyordu. Ben de öyle yaptım ve raporunum sonunda: "İsterseniz bütün bu ilginç arabuluculuk teşebbüsünün içyüzünü Birleşmiş Milletler kürsüsünden açıklayıp Makarios'u müşkül duruma sokunuz" tavsiye-sinde bulundum. Ama Hükümetimiz böyle bir hareketin sakıncalarını hesaba katmış olmalı ki, Nkrumah'ın yarıda kalmış arabuluculuk hikâyesini propaganda vesilesi yapmadı.

1965 yılı sonlarına doğru Kıbrıs bunalımı Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine kadar getirdi. Kıbrıs Rum yönetiminin yola gelmeyeceği Türk cemaatinin durumunun gittikçe kötüleştiği görülünce, en başta yapılması gereken en sonunda yapılarak Atina üzerindeki baskımız şiddetlendi. Kıbrıs'a her an çıkarma yapabileceğimizi, Makarios'un yardımına koşarlarsa onlarla da savaşa tutuşacağımızı Yunanlılara dolaylı yoldan bildirdik.

1963 sonbaharında Türkiye'de genel seçimler yapıldı ve 1. Demirel Hükümeti iş başına geçti. Demirel'in Dışişleri Bakanı olarak seçtiği İhsan Sabri Çağlayangil daha bakanlık koltuğuna oturmadan Kıbrıs sorununu Meclis tutanaklarından incelemiş, kendisini hazırlamıştı. Göreve başlamasından hemen sonra toplanan BM Genel Kurulunda Kıbrıs meselesi üzerinde lehimize bir karar çıkartarak yeni kariyerine parlak bir başarı ile başlamayı denedi ama bu deneme acı bir yenilgi ile sonuçlandı: Türk tezini destekleyen Irak karar tasarısı Genel Kurulda ancak 4 oy toplayabildi. Çağlayangil Ankara'ya döner dönmez Demirel Hükümetinin Kıbrıs politikasına yeni bir yön vermek ihtiyacını duydu ve bu amaçla önemli merkezlerdeki büyükelçilerimizi 1966 yılı Ocak ayında Ankara'da toplantıya çağırdı. Ben de önemli bir merkezde görevli bulunmadığım halde toplantıya çağırılanlar arasında idim. Öteki büyükelçiler Washington, Londra, Moskova, Paris, New York, Atina, Kahire, Tokyo ve NATO'dan geliyorlardı.

On bir Büyükelçi ile Genel Sekreter Haluk Bayülken, Kıbrıs Dairesi Başkanı İlter Türkmen ve Bakanlık koltuğunu Çağlayangil'e yeni bırakmış bulunan Hasan Işık'ın

katıldıkları konferansın konusu: "Kıbrıs sorununu çözmek için ne gibi alternatifler vardır?" diye tanımlanabilir. Bir hafta süren toplantılara bir kez Rauf Denktaş da çağırıldı, son toplantıya da Başbakan Demirel başkanlık etti. 6 Ocak 1966 günü Demirel'in başkanlığında yapılan son toplantıda Demirel, bir haftadan beri süren konferans çalışmalarının Hükümetin Kıbrıs politikasına ışık tutacağını belirttikten sonra, konferansa katılan büyükelçilerin "Kıbrıs sorununun çözümü için alternatifler" konusunda düşüncelerini ayrı ayrı dinlemek istediğini bildirdi ve ilk sözü bana verdi. Yaptığım konuşmanın özetini aşağıya aktarıyorum:

"Dış politika sorunlarının bir takım (constante)ları, yani değişmeyen ilkeleri ve bunun yanında bir takım (variante)ları yani olayların gelişimine, dünya konjonktürünün değerlendirilmesine göre biçim alan yönleri vardır. Kıbrıs davasında Türkiye bakımından değişmez ilkeleri şu iki noktada toplamak mümkündür: 1- Kıbrıs Adasının Yunan egemenliğine geçmesini önlemek, 2- Kıbrıslı Türklerin temel hak ve özgürlüklerini korumak. Kıbrıs bunalımının giderilmesi için bulunacak çözüm şekli ne olursa olsun, Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin bu iki temel ilkeden ayrılamayacağı belli olmuştur. Bu hedeflere varmak için kullanılacak yöntemler, girişilecek teşebbüsler, yapılacak müzakereler zemin ve zamana, koşullara göre şekiller alabilir. Nitekim Zürih ve Londra da varılan anlaşmalar da 1960 şartlarına göre bulunmuş bir formüldü. O anlaşmaları imzalayanların ve zoraki olarak bağımsız bir Kıbrıs devleti yaratanların bile bu çözümü sürgit bir hal çaresi saymadıklarını ben yakından bilirim. Ne var ki, Yunanistan'la olan ilişkilerimizin durumu biran önce, geçici bile olsa, Kıbrıs sorununa bir çözüm yolu bulunmasını gerektiriyordu. Bugün aynı zorunluluk belki daha fazlasıyla vardır. Yalnız, 1960 ile bugün arasındaki ayrılık, fiili ve hukukî durumun Rumlar lehine bir hayli değişmiş olmasıdır. Gerçekçi bir görüşle itiraf etmek gerekir ki, bugün Zürih ve Londra Anlaşmaları artık geride kalmıştır. Kurulacak yeni düzen, varılacak yeni anlaşma 1960 anlaşmalarının Türkiye'ye ve Kıbrıslı Türklere sağladığı tüm hakları koruyacaktır. Ancak, bunun meselenin temelinde büyük bir değişiklik yapmadığını ve -her ne kadar çelişik bir düşünce gibi görünürse de- Türkiye'nin hukuki durumunun Zürih ve Londra Anlaşmaları ertesindeki durumdan bir bakıma daha sağlam bulunduğunu sanmaktayım. Düşüncemi açıklayayım: Zürih ve Londra Anlaşmaları, Kıbrıslı Rumların ENOSİS emelinden vazgeçmeyecekleri anlaşıldığı andan itibaren bir tek zorlama gücüne (müeyyide) dayanıyordu: Garanti Antlaşmasının tanıdığı müdahale hakkı. Rumlar Anayasayı açıkça ihlâl edince Türk Hükümeti müdahale hakkını kullanabilirdi. Bu nedenledir ki 1963 sonlarında Rumlar saldırıya geçince müdahale hakkımıza sarılmak zorunda idik. Vaktaki bu hakkı kullanmadık ya da kullanamadık ve mesele uluslararası kurumların önüne götürüldü, arabuluculuk girişimleri kabullenildi, Güvenlik Konseyi işi ele aldı. Londra Anlaşması ve müdahale hakkı artık geride kalmış oldu. Bundan sonra meseleye müzakere, anlaşma yoluyla yeni bir çözüm şekli arayıp bulmak zorun-

ludur. Bulunacak çözüm şekli ise Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs sorunu üzerinde aldığı kararlara mutlaka uygun olmalıdır. Bu durum karşısında BM Genel Kurulunun son kararını selamlamak gerektiği kanısındayım, çünkü bu karar Türkiye'yi olduğu kadar Yunanistan'ı da Kıbrıs'tan uzaklaştırma yönündedir ve Türkiye'nin müdahalesi kadar, ENOSİS'i de bağımsız Kıbrıs devletine karşı saldırganlık saymaktadır. BM kararının ruh ve anlamı, küçük bir devletin kendisinden daha güçlü devletlerce tehdit karşısında bırakılmaması ve bağımsızlık, toprak bütünlüğünün BM garantisi altına alınması biçiminde mütalaa edilmelidir. Bu düşünce zorlama bir yorum değildir çünkü. Üçüncü Dünya denilen Asya-Afrika ülkelerinin temsilcileri aynı görüşü BM'de dile getirmişlerdir. Üçüncü Dünya devletlerinin bir kısmı Türkiye aleyhinde -daha doğrusu Amerika aleyhinde olduklarını göstermek için Kıbrıs meselesinde Rumları desteklemiş olabilirler ama tüm oyları bu yönde değerlendirmeye imkân olmadığına inanıyorum. Birçok tarafsız devlet sırf kendileri gibi küçük ve çelimsiz bir devletin bağımsızlığını korumak ve dışarıdan yapılacak her çeşit müdahaleye karşı olduklarını göstermek istemişlerdir. Bundan çıkarılacak sonuç Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların dünya kamuoyu önünde şimdi her zamandan çok ENOSİS'ten uzak olduklarıdır. Ve bu, Türkiye'nin dayanabileceği büyük bir kuvvettir. Bence, "ENOSİS"i kesin olarak bertaraf etmenin şimdi tam zamanıdır. Çünkü Makarios da durumu iyi bildiğinden ENOSİS'i gerçekleştirme atılımlarını bir süre geciktirmeyi yeğ bulacak ve şimdilik tüm çabasını Kıbrıs Türklerini azınlık statüsüne indirgeme üzerinde yoğunlaştıracaktır.

"Bu tahlil herhangi bir değer taşıyorsa, Kıbrıs sorunu üzerinde iki değişmez amacımızın, yani ENOSİS'i önlemek ve Kıbrıslı Türklerin haklarını korumanın ne gibi yollardan aranabileceği meydana çıkar: Birincisi Yunanistan'la ve yalnız Yunanistan'la görüşülecek bir konudur. Yunan Hükümetine denir ki: Kıbrıs meselesi sizin için karşılıksız Enosis, bizim için de vazgeçilmez bir millî dava olarak kaldıkça bunun sonu silahlı çatışmadır. ENOSİS'i bırakayacak bir tuluma girmeli ve bunu Makarios'unuza, Grivas'ınıza anlatıp kabul ettirmelisiniz. 1960 da bunu pekâlâ başarmıştınız.

"Makarios'a gelince, onunla görülecek hesabımız "Kıbrıs sorununa kesin bir çözüm şekli bulununcaya kadar Kıbrıslı Türklerin hak ve özgürlüklerinin korunması"nı hedef tutmalıdır. Aslında işin en zor dönemi budur çünkü tüm girişimlerimizin -BM'nin son kararı karşısında- Kıbrıs devletinin içişlerine müdahale sayılması tehlikesi vardır. Bu tehlikeyi bertaraf etmenin Türkiye için en makul yolu, kanımca, şudur:

Kıbrıs Türk toplumu liderleri -BM aracılığı altında- Rum toplumu ile baş başa müzakereyi kabul ederler. Görüşmelerin amacının "Yabancı üslerden arınmış tam bağımsız Kıbrıs devleti içinde Türk ve Rumların karşılıklı hak ve menfaatlerinin yeni bir Anayasa ile sağlanması" olduğu dünya kamuoyuna resmen duyurulur. Türk Hükümeti Kıbrıslı Türklerce kabule değer görülecek yeni bir düzeni Türkiye'nin de onaylamaya hazır olduğunu açıklar. İşin bu döneminde Türk Hükümetine düşecek başkaca ödev

yoktur, meğerki Türk ve Rum cemaatleri Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri temsilcilerinin de görüşmelere katılmasını istesinler. Makarios yönetimi topluluklar arası görüşmeleri Türkler için kabul edilemez peşin şartlara bağlamaya kalkışır ya da Türklerin hukuk ve adalet kurallarına uygun isteklerini reddederse, tek amacının ENOSİS olduğu bir kez daha meydana çıkmış olur. Eğer Makarios, bazılarının sandığı gibi -ki bunların arasında Asya-Afrika ülkelerinin liderleri de vardır- tam bağımsız ve tarafsız bir Kıbrıs Cumhuriyetini yaşatmak amacında ise, meseleye barışçı ve âdil bir çözüm yolu bulmak elindedir. Yok, eğer Makarios'un kudreti Adadaki Enosis'çilere dayanıyorsa dünya kamuoyu önünde yalnızlığa mahkûm olacaktır."[54]

Yukarıya ana hatlarını aldığım açıklamamı Başbakan Demirel dikkatle dinledi ve bazı notlar aldı. Sonra sırasıyla öteki Büyükelçiler görüşlerini açıkladılar. Demirel toplantıyı kapatış konuşmasında hepimizin fikirlerinden faydalandığını bildirip teşekkür ettikten sonra, Türkiye'nin ekonomik gelişme çabası içinde olduğunu, bunun da Kıbrıs sorununa acele bir çözüm yolu bulunmasını gerektirdiğini, Kıbrıs bunalımlarının piyasada huzursuzluk ve endişe yarattığını, ancak, meseleye siyasi bir çözüm bulmanın zorluğunun da apaçık olduğunu söyledi. Başbakanı Kıbrıs sorununun pek tedirgin ettiği belli oluyordu, iktidara daha yeni geçtiği, ülkeyi bunal-tan ekonomik sıkıntıların içine daldığı bir sırada karşılaştığı, pek de derinliğine bilmediği bir konuda kesin kararlar almak sorumluluğunun ağır yükünü omuzlarında hissediyor gibiydi. Nitekim büyükelçilerden biri konuşması sırasında: "Kıbrıs davası başımıza hiç açılmasaydı daha iyi olurdu" yolunda bir düşünce ileri sürünce Süleyman Demirel'in "Ah, keşke" der gibi başıyla onayladığını gördüm.

1964 yılı Ocak ayında yapılan bu toplantıdan sonra Dışişleri Bakanı Çağlayangil Türk ve Rum toplumları arasında müzakere yoluyla çözüm arama formülüne ağırlık tanıdı. Hatta bu görüşmeler daha da genişletilerek Türk ve Yunan Hükümetleri temsilcileriyle Birleşmiş Milletler gözlemcisinin katılmaları sağlandı. Ne var ki, tarafların temel görüşleri birbiriyle bağdaşamayacak kadar ayrı olduğundan, toplumlararası görüşmeler hiçbir sonuca yaklaşamadan sürüp gitti. Ben o sıralarda Hindistan'da Büyükelçi idim. Yeni Delhi'deki Yunan Sefirine Makarios'un toplumlararası görüşmeleri hep yokuşa sürdüğünü söylerdim. O da bana karşılık olarak "Rauf Denktaş öyle aşırı istemler ileri sürüyor ki, onları kabul etmektense Ada'nın taksimine gitmeyi yeğ tutarız" derdi. Açıkça anlaşılıyordu ki Rumlar Türklere azınlık haklarından fazlasını tanımaya, başka deyimle, 1960 Anayasasının öngördüğü bir çeşit federal devlet statüsünü uygulamaya yanaşmadıkça Kıbrıs sorununa barışçı çözüm yolu bulmak olanaksızdır. İki taraf da bunun bilincine vardıkları için toplumlararası görüşmeleri sırf "dostlar alışverişte görsün" biçiminde sürdürmekten daha ileri bir adım atamadılar. Ta ki, 1974 yılı Temmuzunda Nikos Sampson darbesiyle durum altüst olup Kıbrıs davası yeni boyutlar kazanıncaya

[54] 4 Ocak 1966'da yaptığım bu konuşmanın yazılı metni Dışişleri Bakanlığı arşivlerindedir.

kadar.

Türkiye'nin askeri müdahalesiyle başlayan dönemde Kıbrıs sorununun geçirdiği aşamalar bu kitabın kapsamı dışında kalmakladır. Biz şimdi yeniden Arap dünyasına dönelim.

ARAP DÜNYASINA DÖNÜŞ

I

Bağdat Paktı ve Sonrası

İkinci Dünya Savaşının bitiminde Batılı müttefikleriyle Sovyetler Birliği arasındaki balayı dönemi pek kısa sürdü ve yerini Soğuk Savaşa bıraktı. Avrupa'nın doğusunun Sovyet nüfuzu altına geçişinden sonra Batı Avrupa'da komünist partilerin iktidara aday görünmeleri ABD'nin tüm dikkatini Avrupa üzerinde yoğunlaştırmasına neden oldu. Avrupa'da geniş bir sanayi birikimi vardı, Atlantik kıyılarını ve dünya ticaretinin hayati yollarını güvenlik altına almak gerekiyordu. Oysa savaştan harap ve bitkin çıkan Batı Avrupa'nın takati tükenmişti. Komünizmin yayılmasını göğüsleyebilmek için Batı Avrupa'yı ekonomik ve askeri bakımdan güçlendirip örgütlemek işi Amerika'ya düşüyordu. 1947'de Truman Doktrini ve Marshall Planı, 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ve nihayet 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO) bu amaçla kuruldu. Soğuk Savaşın fikir babası sayılan Amerikalı diplomat George Kennan'ın "Containment = Komünizme Set çekme" teorisi böylece uygulanmaya konulmuş oluyordu.

General Eisenhower'ın ABD Başkanlığına seçilmesi ve John Foster Dulles'ın Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle "Containment" teorisi daha da genişleyip kesinleşerek, dünyanın her köşesinde "Komünizmin geri itilmesi = Rolling back Communism" politikasına dönüştü. Soğuk Savaş Asya ve Afrika'ya da sıçramıştı. Dulles'a göre, Asya ve Afrika'nın eski sömürge ülkelerinde hızla gelişen özgürlük ve bağımsızlık akımları güçlendikçe sosyal ve ekonomik içeriği ağır basacak ve bundan uluslararası komünizm yararlanacaktı.

Şu halde bir yandan Asya ve Afrika ülkelerinde komünizm aleyhtarı rejimler desteklenirken, öte yandan da Rusya ile Çin'i çevreleyen devletleri Amerika'nın patronluğu altındaki askeri paktlar içinde kümelendirmeye çaba harcanmalıydı. Güneydoğu Asya'da SEATO ve Ortadoğu'da Bağdat Paktı bu stratejinin ürünleridir. Ortadoğu'ya ilişkin planın hedefi birinci aşamada Sovyetler Birliğini Batıya bağlı devletlerden oluşan bir kordonla kuşatmaktı. Böylece bu bölgede komünizmin yayılmasına set çekilmiş olacak-

tı. İkinci aşamada ise Amerikan sermayesi bütün heybetiyle Ortadoğu'ya akın ederek, başta zengin petrol kaynakları olmak üzere, tüm bölge ekonomisini egemenliği altına alacaktı.

Amerika'nın birinci aşamada öngördüğü askeri paktın, Sovyetlere komşu olmalarından ötürü, Türkiye ile İran doğal üyeleri sayılıyordu. Sovyet himayesindeki Hindistan'a karşı silahlanmak isteyen Pakistan da onlara katılabilirdi. İki blok arasında tarafsızlığı yeğ tutan Afganistan üzerinde de çalışılacaktı. Ancak, Rusya'dan uzak bölgelerdeki Arap devletlerini komünizm tehlikesine inandırıp bir askeri pakta sokmak nasıl mümkün olacaktı? Bu rolü üstlenmeyi Türk Hükümeti kabul etti.

Türkiye'de DP iktidarı ülkede başlattığı ekonomik kalkınma atılımlarının başarısı için Amerika'nın bol ve sürekli yardımına gereksinme duyuyordu. Yardımın karşılığını ise Türkiye ne para ne de mal ile değil, Ortadoğu'da Amerikan nüfuzunun pekişmesine yardımcı olarak ödeyebilirdi. DP liderlerinin düşüncesine göre Türkiye Ortadoğu'da askeri potansiyeli ve siyasal etkisi en yüksek devlet olduğunu gösterirse Amerikan yardımından sürgit yararlanabilirdi. Gerçi, daha iktidara geçer geçmez Kore Savaşına gönüllü olarak katılıp, binlerce Türk çocuğunu kurban vermekle DP iktidarı Türkiye'nin askeri gücünü Amerika'ya kanıtlamış olduğuna inanıyordu ama bu çılgınca hareketinin ödülünü NATO'ya kabul edilmek biçiminde almıştı. Şimdi Amerika'yı vazgeçilmez dost ve müttefik olduğuna inandırmak için Türkiye'yi Ortadoğu'da yeni görevler bekliyordu. 1958'de Irak ihtilâli patlak verinceye kadar Menderes Hükümetlerinin dış politikada ağırlığı Arap dünyasına kaydırması ve Bağdat Paktına sarılmasının nedenini -bence- bu düşüncede aramak gerekir.

1955 yılı Şubatında Bağdat Paktının imzalanmasıyla Amerika'nın Ortadoğu için tasarladığı planın ilk hedefi gerçekleşmiş oluyordu. Ancak, yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi, Nâsır'ın Bağdat Paktı'na ters tepkisi belli olup Mısır'dan umut kesilince gözler öteki Arap devletlerine çevrildi. Çünkü Türkiye, Pakistan ve Irak'ı kapsayan askeri bir paktın Arap dünyasında etkili olabilmesi için Bağdat Paktının günden güne geliştiğini kanıtlamak gerekiyordu. Bunun için ise hiç olmazsa bir ya da iki Arap devletinin daha Pakta katılması sağlanmalıydı. Bu amaca en uygun iki aday olarak Ürdün ve Lübnan görünüyordu. Ürdün zaten İngiliz nüfuzunun at koşturduğu bir alandı. Sınırları Churchill tarafından çizilmiş, ordusunu İngiliz generali Glubb Paşa kurmuştu. Büyükbabası Abdullah'ın Aksa Mescidinde bir Filistinlinin kurşunuyla öldürülmesine tanık olan kral Hüseyin de ülkesinin nüfuzunun yarısından çoğunun Filistinli oluşu ve tüm Filistinlilerin Nâsır'a tapar gibi bağlı bulunmaları yüzünden tahtının tehlikede olduğunu biliyor, selâmeti dış destekte arıyordu. Demek ki Ürdün Bağdat Paktına girmeye özendirilecek

ilk aday sayılabilirdi.

Lübnan'ın siyasal yapısı daha değişik olmakla beraber onun da Nâsır Mısır'ından kuşku duyması için ciddî nedenleri vardı. Lübnan öteden beri batı ile doğu arasındaki ticaretin merkezi, batının doğuya açılan penceresi sayılıyordu. Bu ülke tüm zenginliğini Amerika ve Avrupa'dan Ortadoğu ve Asya'ya akan malların Beyrut serbest limanından geçişine borçlu idi. Lübnan'ın coğrafî konumu ve doğal özellikleri de turizm bakımından büyük değer taşıyordu. Lübnan'da egemen olan varlıklı sınıflar bir yandan Arap milliyetçiliğinin güç kazanıp Batı emperyalizmi ile çatışması, öte yandan da Nâsır rejiminin simgelediği bir çeşit İslam sosyalizminin kendi ülkelerine sıçramasından kaygı duyuyorlardı. Kısacası, Lübnan Hükümeti siyasal bakımdan olsun, ekonomik bakımdan olsun Nâsır'ın Mısır'ından ürküyordu.

Menderes Hükümeti bu verileri hesaba katarak Ürdün ve Lübnan'a karşı bir dostluk saldırısına geçti. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Ürdün ve Lübnan'a resmî ziyaretleri bu döneme rastlar. Bayar Ürdün'ü ziyareti sırasında Kudüs'ün Arap kesiminde bir demeç vererek "Türkiye'nin sınırları buradan başar" demişti. Lübnan'da ise Devlet Başkanı Camille Chamoun Bağdat Paktına girmeye hevesliydi ama Mısır'ın tepkisinden çekindiğinden, önce Ürdün'ün pakta alınmasını bekliyordu. Bu arada ise Devlet Başkanı Camille Chamoun Bağdat Paktına sağlamak üzere Genelkurmay Başkanı Mareşal Templer'i Amman'a göndermişti. Templer'in görevi, silâh yardımı vaadinde bulunarak Ürdün'ü Mısır ve Suriye'ye karşı Irak'la birleşmeye çağırmaktı. Ürdün'ün genç kralı Hüseyin ülkesinin Bağdat Paktına girmesine yatkındı. Kuzeni Irak Kralı Faysal ile birleşmeye de karşı değildi, fa-kat Hükümet içinde bu konuda fikir ayrılıkları vardı. Özellikle Filistin asıllı bakanlar Kahire'den aldıkları direktifle Ürdün'ün Pakta girmesini ne pahasına olursa olsun önlemeye çalışıyorlardı. Filistinliler bütün ülkede gösteriler düzenleyerek Ürdün'ü 1956 yılında bir iç savaşın eşiğine getirdiler. Hükümet devrildi, Kralın en güvendiği adamlar ona karşı cephe aldılar. Nâsır'ın hayranlarından Süleyman Nablusi'nin Krala başkaldırmasıyla olaylar doruk noktasına erişti. Ülkenin bazı yerlerinde çarpışmalar oldu, kan döküldü. Ne var ki ordu Krala sadıktı. Yüksek rütbeli subayların istediği, İngiliz Başkomutan Glubb Paşanın Ürdün'den uzaklaştırılmasıydı. Bu öneri Krala da çekici görünüyordu, çünkü Glubb Paşa'nın otoritesini aslında kendisi de kıskanıyordu. Onu görevinden uzaklaştırmakla hem halkın sevgisini kazanacak hem de ordudaki erki ve saygınlığı artacaktı. Böylece, ne İngilizlerin ne de Mısırlıların bekledikleri bir anda Kral Glubb Paşayı görevinden affetti. Arkasından da, başkent Amman yakınlarındaki Zerka garnizonunda kendisine başkaldıran ordu birliklerinin karşısına cesaretle çıkarak isyan girişimini bastırmayı ve muhalefetin başı sayılan Süleyman Nablusi'yi sınır dışına yollamayı başardı.

Benim Ürdün'e Büyükelçi olarak atanmam bu olaylardan hemen sonraya, 1957 yılının baharına rastlar.

II

Kral Hüseyin'in Ürdün'ü

16. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşına kadar geçen dört yüz yıllık süre içinde Ürdün toprakları Osmanlı İmparatorluğunun idari bir bölümü olarak Türk yöneliminde kaldı. 1914-18 dünya savaşı sırasında bu topraklar İngiltere'nin nüfuz bölgesi içine girdi ve 1918 yılında Osmanlı idaresine karşı Hicaz Emîri Şerif Hüseyin Bin Ali tarafından başlatılan, daha sonra onun oğlu Faysal tarafından yürütülen "Arap İhtilâli" sonucunda Ürdün Araplarca işgal edildi. Savaştan sonra 1921'de yapılan Kahire toplantısında Faysal'ın Irak kralı olması, kardeşi Abdullah'ın da İngiltere himayesinde Maverayı Ürdün=Trans Jordanie bölgesinde kurulacak ikinci bir devletin başına getirilmesi kararlaştırıldı. Böylece "Haşimî Ürdün Krallığı"nın temeli atılmış oldu.

1923 yılında İngiltere Ürdün'ü İngiliz himayesinde bağımsız bir devlet olarak tanıdı. 1928'de ise bu bağımsız devlete geniş bir özerklik (muhtariyet) hakkını verdi.

İkinci Dünya Savaşından sonra İngiliz nüfuzu bütün dünyada etkisini yitirmeye ve İngilizler eski sömürgelerinden çekilmeye başlayınca Ürdün 22 Mart 1946 Londra Anlaşması ile tam bağımsızlığını elde etti ve o zamana dek "Emir" sıfatını taşıyan Abdullah Ürdün Kralı oldu. Abdullah'ın Kudüs Camiinde bir Filistinli tarafından öldürülmesinden sonra oğlu Tallâl Ürdün tahtına geçti ise de, kısa bir süre sonra ağır bir hastalığa yakalanması üzerine, 2 Mayıs 1963 de yerini oğlu Hüseyin'e bıraktı.

1948 Arap - İsrail savaşından önce Ürdün'ün nüfusu 400 bin kadardı. Savaş sonunda Filistin'in doğu parçasının Ürdün'e katılmasıyla nüfus büyük bir artış göstererek 8 milyonun üstüne çıktı. Genel nüfusun dörtte üçünü Filistinliler, geri kalan 500 binini Bedevi'ler oluşturur. Bedevilerin tümü Müslüman oldukları halde Filistinliler arasında 20 bin kadar Hıristiyan vardır.

1952 yılında yürürlüğe giren Anayasa gereğince Ürdün'de yasama gücü Milli Meclis ile Kral arasında paylaşılır. Ancak kralın istediği zaman Meclisi feshetmek ya da toplantılarını iki ay ertelemek hakkı varılır.

Yürütme gücü ise tümüyle Kralın elinde sayılabilir.

Örneğin savaş ilan etmek, barış yapmak ve anlaşmalar imzalamak yetkisi Krala aittir. Başbakan ve bakanlar kral tarafından atanır ve azledilir. Bütün bu yetkilere karşın kral devlet başkanı olarak hiçbir sorumluluk taşımaz, yürütmenin tüm sorumluluğu Hükümetindir. Kralın yazılı ya da sözlü buyrukları da bakanları sorumluluktan kurtaramaz. Bakanlar Kurulu Milli Meclise karşı sorumludur. Yeni kurulan Hükümet Meclisten güvenoyu alamazsa çekilmek zorunda kalır.

1967 yılında İsrail'e karşı yenilgiye uğradıktan sonra, işgal altında kalan Ürdün topraklarının kurtarılması amacıyla, ülke için alınacak önemli kararların sorumluluğunu kralla paylaşmak üzere bir mekanizma düşünülmüş ve eski Başbakanlarla en yüksek

rütbeli devlet adamlarından oluşan dokuz kişilik bir "Kraliyet Danışma Konseyi" kurulmuştur.

Ben Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak 1957 yılı Haziranında Ürdün'ün başkenti Amman'a vardığımda, Kral Hüseyin Bin Tallâl 23 yaşında olmasına rağmen beş yıldan beri ülkenin yönetimini elinde tutuyordu. Başında bulunduğu devletin durumu hiç de iç açıcı değildi. Alabildiğine fakir, bütçesinin önemli bir bölümü dış yardımlardan oluşan bir ülke düşününüz. Resmen bağımsız fakat eski patronu İngiltere ile Ortadoğu'nun yeni patronu Amerika'nın nüfuzlarının tam anlamıyla egemen bulunduğu bir ülke. Nüfusunun büyük çoğunluğu vatanını yitirmiş, tüm umudunu Arap milliyetçiliğinin yeni şampiyonu Cemal Abdülnâsır'a bağlamış Filistinli göçmenlerden oluşan bir ülke. Sonra da gencecik bir kral düşününüz: İngiltere'nin Sandhurst Askerî Kolejinde yetiştirilmiş, başkaca kültürü ve devlet yöne¬timi deneyi olmayan, kaderin dürtüsüyle on sekiz yaşında devletin başına geçmiş, çevresi onu yok etmek için fırsat bekleyenlerle dolu ve bir İngiliz Generalinin kurduğu küçük bir bedevî ordusundan başka dayanağı bulunmayan bir Kral. İşte 1957 yılında Ürdün ve Hüseyin'in bir kaç çizgiyle şekillenen tablosu bu idi. Bu karanlık tabloda kralın lehine işleyen tek öğe, Osmanlı devrinden kalma yaşlı ama tecrübeli ve krallarına son derece sadık bir iki devlet adamından ibaretti. Hüseyin'in günümüze kadar tahtını koruyabilmesinde bu devlet adamlarının büyük rolü olduğu yadsınamaz.

Ürdün'ün başkenti Amman, İstanbul gibi yedi tepe üzerine kurulmuştur. Ama iki kentin karşılaştırılması burada biter. Amman'da ne doğa güzelliği, ne de çağdaş kent görünümü vardır. Hele 1957'lerde Ürdün başkenti büyükçe bir köyden farksızdı. Bir tek çarşısı, bir tek oteli vardı. "Cebel" denilen tepelerden yalnız birinde birkaç modern binaya rastlanırdı ki bunlar da yabancı elçiliklerle Lübnanlı zenginlerin malı idi. Kral sarayı öteki Arap ülkelerinde gördüğüm görkemli binaların yanında kulübe gibi kalırdı. Kralın yaşamı da ülkenin koşullarına uygun bir sadelik ve gösterişsizlik içinde idi. Hüseyin'in en büyük merakı otomobil sürmek, en büyük zevki de fırsat buldukça seyahat etmekti. Sarayında yakınlarıyla sinema seyretmek ve gayda müziğiyle İskoç dansları yapmaktan başka eğlencesi yoktu. Hüseyin içki kullanmaz, kadınlara karşı çok saygılı, hatta çekingen davranırdı. Kısacası, bildiğimiz, rezaletlerini duyduğumuz doğulu kralların, prenslerin sapıklığı ve şımarıklığından onda eser yoktu.

Amman'da göreve başladığım sırada Ürdün Hükümetinin başında İbrahim Haşim Paşa bulunuyordu, Dışişleri Bakanı da Samir Rifai Paşa idi. İbrahim Haşim Paşa Osmanlı devrinde yetişmiş, oldukça yaşlı, büyük tecrübe sahibi bir devlet adamıydı. İyi Türkçe bilirdi. Hükümetin kuvvetli adamı ise bir yıl sonra başbakanlığa geçecek olan Samir Rifaî Paşa idi. Arap ülkelerinde geçirdiğim on yıllık sürede rastladığım devlet adamları içerisinde Samir Rifaî Paşa kadar uygar, basiretli ve dengeli olanları azdır. Gerçek bir Türk dostu olan Samir Paşa ile dostluğumuz, Ürdün'de kaldığım üç yıl sü-

resince gittikçe güçlenerek devam etti. Samir Paşa Arap devlet adamları arasında Türk dostluğuna verdiği önemi yalnız sözle değil siyasi karar ve eylemleriyle de kanıtlamış nadir kişilerden biridir. Kıbrıs konusunda Bağdat Paktı müttefikimiz Irak'ın dışındaki bütün Arap devletleri karşımızda yer alır iken, Samir Paşanın başında ya da içinde bulunduğu Ürdün Hükümetleri sürekli olarak Türk tezini desteklemiştir. O kadar ki, 1958 yılında Birleşmiş Milletlerde Yunanistan'a karşı çetin bir mücadele verdiğimiz sırada Samir Paşa -Arap Birliğinin ortak kararına rağmen- Ürdün'ün Türkiye lehinde oy kullanmasını sağlamıştır. Bu olayın ilginç öyküsünü kısaca anlatmalıyım: Yunan Hükümeti o yıl BM Genel Kuruluna Kıbrıs'ta plebisit yapılmasını yani ENOSİS kapılarının açılmasını sağlayacak bir karar tasarısı getirmişti.

Genel Kurulda egemen olan hava Yunan önerisinin çoğunluk kazanacağını gösteriyordu. Türk Delegasyonunun Başkanı Zorlu hummalı bir kulis çalışmasına girişmişti ama kendimize yakın saydığımız devletlerden kesin bir destek vaadi alamıyorduk. Özellikle Arap delegeleri ne yönde oy kullanacaklarını Zorlu'ya söylemekten kaçınıyor, kaypak ifadelerle Türk heyetini oyalıyorlardı. Nihayet Zorlu, New York'tan bir yıldırım telgraf göndererek, Arap başkentlerindeki elçilerimizden Hükümet başkanları düzeyinde girişimde bulunmalarını ve Türk tezine karşı Arap devletlerinin kesin tulumunu öğrenmelerini istedi. Bunun üzerine Samir Rifaî Paşa'dan acele randevu talep ederek ziyaretine gittim. Paşa beni dinledikten sonra özel kalem müdürünü çağırdı ve New York'taki Ürdün delegasyonuna hemen iletilmek üzere benim önümde şu telgrafı dikte etti:

"Kıbrıs konusunda BM Genel Kurulunda bir oylama yapıldığı takdirde, Ürdün Delegasyonu Türkiye'nin olumlu oy vereceği karar suretini destekleyecek, Türkiye çekimser oy kullanırsa Ürdün de çekimser kalacak, Türkiye'nin karşı çıkacağı herhangi bir tasarıya Ürdün kırmızı oy verecektir."

Fatin Rüştü Zorlu'yu bile şaşırttığını ve pek memnun ettiğini sonradan öğrendim böyle bir talimatı -öteki Arap devletlerinin tutumuna rağmen- kendi delegasyonuna göndermeyi göze alan bir Arap devlet adamının gerçekten büyük Türk dostu olması gerekiyordu!

Samir Rifaî Paşa ile Kral Hüseyin'e güven mektuplarımı sunduğum günden başlayan dostluğumuz Ürdün'de kaldığım üç yıl süresince gittikçe güçlenerek devam etti. Göreve başlarken onu Dışişleri Bakanı olarak bulmuştum, bir yıl sonra İbrahim Haşim Paşa'nın yerine Başvezirliğe atandı, Irak ihtilalından sonra ise Mısır'ın baskısıyla iktidardan ayrılmak zorunda kaldı. İktidarda bulunduğu sırada ne kadar sık görüşmüş isek, resmî sıfatı kalmadığı zaman da birbirimizi o kadar sık aradık. Benim için çok değerli olan bu dostluk Ürdün'den ayrılmamdan sonra da aramızda sürekli yazışma şeklinde devam etti. 1965 yılında ben Gana'da büyükelçi iken bir sabah *London Times* gazetesinde Samir Paşanın bir kalp krizi sonucunda öldüğü haberini okuduğum

zaman duyduğum acı, ailemden bir yakınımı yitirdiğim zaman duyduğum ıstıraptan farklı değildi. Rifaî ailesi Kral Hüseyin'e her zaman sadık ve güçlü bir destek olarak kalmıştır. Samir Paşa'nın küçük kardeşi Abdülmoneim Rifaî ileriki yıllarda Dışişleri Bakanlığı görevinde bulundu. Geçen yıla kadar Ürdün başbakanı olan Zeyd Rifaî de Samir Paşa'nın oğludur.

Kral Hüseyin'in çevresinde iki çeşit devlet adamı ve danışman vardı: Birinci grup Osmanlı idaresi döneminden kalan ya da onların yakınlarından oluşan, tutucu fakat krallığa son derece sadık paşalarla bedevi soyundan subaylardı. İkinci grupta ise, yerlilere oranla yüksek olan zekâ ve kültür düzeylerinden ötürü devletin kilit mevkilerine yerleşmeyi başarmış Filistin asıllılar vardı. Bu ikinci grubun hizmetlerinden vazgeçilemiyor fakat krala ve Ürdün devletine bağlılıklarından haklı bir kuşku duyuluyordu. Çünkü Filistin asıllı halkın gönlünde yatan arslanın, bir gün İsrail ve Ürdün topraklarını içine alan bir Filistin devletinin kurulması olduğu bilini¬yordu. Nitekim bu çelişki 1972 yılında bir iç savaşa varacak ve Hüseyin'e "Amman Kasabı" lâkabını takturacak kadar keskinleşti: Benim Ürdün'de bulunduğum yıllarda Filistinliler henüz Krala başkaldıracak kadar güçlü ve örgütlü değillerdi ama Mısır'la Suriye'nin simgelediği Arap milliyetçiliğinin gönüllüleri olduklarını gizlemeye gerek görmüyorlardı. Kahire ve Şam'ın tutumu, Arap Sesi radyosunun Hüseyin aleyhindeki sürekli yayını onları cesaretlendiriyordu. Bu denli zayıf durumda bulunan bir krallığın geleceğinden kimse fazla umut beslemiyordu. Hüseyin'in şu ya da bu biçimde ortadan kalkmasıyla Ürdün devletinin sonu gelecekti. Kralı ortadan kaldırmak için yapılan girişimler de sayısızdı. Bunların en önemlilerinden biraz ileride söz edeceğim, şimdilik Hüseyin'in kendisinden dinlediğim bir olayı anlatmakla yetineyim.

Bir gece büyükelçiliğimizde, danslı toplantı tertiplemiştik. Genç kral da bu toplantılara ara sıra katılırdı. O gece sefaretimizdeki davete geleceğini kral önceden bildirmişti, büfeyi açmak için kendisini bekliyordum fakat vakit geçtiği halde Hüseyin bir türlü davete gelmiyordu. Oysa haber vermeden gelmemezlik etmeyeceğini biliyordum. Sonunda, epey bir gecikme ile kralın kendi kullandığı arabasıyla geldiğini ve sararmış bir yüzle arabadan indiğini gördüm. Bahçeden eve doğru birlikte gelirken kral gecikmesinin nedenini anlattı: Davete hazırlanmak üzere sarayın banyo odasına girmiş ve âdeti olduğu üzere boğazına gargara yapmak için her akşam hazırlanan bardağı alıp ağzına götürürken bardaktaki sıvıdan bir koku geldiğini fark etmiş. Bunun üzerine hemen çağırttığı özel doktoruna sıvıyı muayene ettirmiş. Bir de ne görsünler? Bardak ağzına kadar kloridrik asitle dolu imiş. Yani biraz dikkat etmeden gargaraya başlasa, kralın boğazı paramparça olacakmış! Bu olay kralın hayatına kastedenlerin onun yatak odasına kadar sızabildiklerini gösteriyordu. Bu ve buna benzer suikast girişimlerinden Hüseyin'in nasıl kurtulabildiğine hâlâ şaşarım. Belki bunda onun şansı kadar olağanüstü cesaretinin de payı vardır.

1957 yılı Amman'da siyasî bakımdan olaysız geçti sayılır. Bir yıl sonraki Temmuz ayında patlak verecek olan bunalım henüz derinden derine olgunlaşma aşamasında idi. Ürdün'ün dış politikası Mısır ile Suriye'ye karşı Suudi Arabistan ve Irak'a sarılmak çizgisinde gelişiyordu. O sırada Suudi Arabistan Kralı Amman'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyaret sonunda yayımlanan resmî bildiride kral Suud'un Ürdün'ün bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne verdiği önem ve Ürdün'e destek vaadi belirtiliyordu. Fakat bu desteğin ne derece etkili olabileceği konusunda herkes kuşkuluydu, çünkü Kral Suud'un tahtının da Hüseyin'inki kadar tehlikede olduğu hissediliyordu. Mısır ve Suriye bu iki krallığa karşı amansız bir kampanya açmışlardı. Arap Sesi radyosu durmadan iki kralı Arap davasına ihanetle suçluyordu. Suud petrollerine ve Amerikan Aramco kumpanyasına güvenerek kendisini daha güvencede sayıyordu ama Hüseyin için aynı şey söylenemezdi. Kısacası, Kral Suud'un Ürdün'ü ziyaretinden Hüseyin'in somut olarak elde edebildiği tek sonuç kendisine armağan edilen Cadillac marka bir otomobil oldu. Bu lüks araba Kral Sarayının bahçesinde günlerce halka gösterildi. Ammanlıların bu dostluk gösterisinden nasıl etkilendiklerini bilemem. Bu arada, biz yabancı misyon şefleri de Suudi Arabistan Kralı tarafından birkaç dakika için kabul edilmemizin ödülü olarak som altından birer bilek saati ile ipek maşlah ve kefiye sahibi olduk. Suud İbnilaziz elinin açıklığıyla ünlü idi. Bu yüzden de, birkaç yıl sonra, devlet hazinesini hovardaca kullandığı gerekçesiyle kardeşi tarafından tahttan indirildi.

Kral Suud'un ziyaretinden sonra Mısır'la Suriye'nin Ürdün aleyhindeki kampanyası şiddetlendi. Arap halkının düşmanlığını genç kralın üzerine çekici yayınlar Hüseyin'i kaygılandırıyor ve Arap dünyasında tahtını koruyacak önlemler düşünmeye zorluyordu. Oğlunun üzerinde büyük etkisi olan Ürdün Ana Kraliçesi Zeyn de kralın hayatından ve tahtının geleceğinden kaygı duyuyor ve Hüseyin'i suikast girişimlerinden korumak için onu dış gezilere özendiriyordu. Ana Kraliçenin Filistinlilere hiç güveni yoktu.

İşte tam o sıralarda Kral bir sabah beni Saraya çağırarak, İstanbul'daki bir klinikte tedavi altında bulunan babası Tallâl'ı görmek üzere Türkiye'ye özel bir ziyarette bulunmak istediğini bildirdi. Ankara'ya yaptığım danışma sonunda bu ziyaretin Irak Kralı Faysal'ın da, Osmanlı Hanedanından bir Prensesin kızıyla nişanlanmak üzere, İstanbul'da bulunacağı zamana rastlaması kararlaştırıldı. Hükümet benim de bu ziyaretler sırasında yurtta bulunmamı uygun gördü, Kralın hareketinden birkaç gün önce İstanbul'a gittim.

1957 ağustosunda İstanbul'a gelen Kral Hüseyin'e Türk Hükümeti pek yakın ve sıcak bir kabul gösterdi. Ziyaretin özel niteliğine rağmen Cumhurbaşkanı Celâl Bayar Ürdün Kralını askerî törenle karşıladı, Şale Köşkünü kendisine tahsis etmek istediyse

de Hüseyin, Hilton otelinde kalmak istediğini bildirdi. Ertesi gün Şale Köşkünde Irak ve Ürdün Krallarıyla Prens Abdülilâh'ın, Türk tarafından ise Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu, Dışişleri Genel Sekreteri Esenbel, Cumhurbaşkanlığı özel kalem müdürü Faruk Berkol ve benim katıldığımız bir toplantı yapıldı. Üçlü toplantıda Ortadoğu'daki durum bütün yönleriyle gözden geçirildi. Türk ve Irak devlet adamlarının zihinlerinde yatan düşünce, Ürdün'ü Bağdat Paktına katılmanın erdemlerine inandırmaktı. Ancak Hüseyin üzerinde baskı yapılması doğru bulunmuyor, Kralın bu kararı kendi inisiyatifi ile alması yeğ tutuluyordu. Ürdün Kralının ise Mısır ve Suriye'nin tepkisinden çekindiği anlaşılıyordu. Şale Köşkü toplantısı Türkiye, Irak ve Ürdün arasında dünya sorunları ve Ortadoğu durumu üzerinde tam bir görüş birliği olduğunu meydana çıkardı fakat bu toplantıda herhangi bir somut karar alınmadı. Türk Hükümetinin amacının, devlet başkanları arasında yakın akrabalık bağları bulunan Irak ile Ürdün'ü daha çok birbirine yaklaştırmak ve iki devlet arasında organik bir bağ kurulmasına patronluk etmek olduğu seziliyordu. Bu telkinin büyük müttefiklerimiz Amerika ve İngiltere'den geldiğini toplantıdan önce anlamıştım. Nitekim olaylar Türkiye'nin arzuladığı yönde gelişecek ve Şale Köşkü toplantısından dokuz ay sonra Irak'la Ürdün federal bir devlet yapısı içinde birleşecektir.

İstanbul toplantılarından sonra kral Hüseyin Avrupa gezisine çıktı, ben de Amman'a görevimin başına döndüm. Bu arada Türk-Suriye ilişkilerinin gerginleşmeye yüz tuttuğu görüldü. İstanbul'daki üçlü toplantıdan kuşkulanan Suriye ve Mısır Hükümetleri Türkiye'nin Suriye'ye karşı askerî bir harekete geçmeye hazırlandığına dair haberler yaymaya başladılar. Belki de Türkiye'nin Irakla Ürdün'ü birleştirme çabalarını ve İngiltere ile Amerika'nın bu çabalara destek olduklarını haber almışlardı. Önce radyo ve basın yoluyla dünyaya duyurulan bu haberler 1957'nin ekim ayında resmi nitelik adı. Arap Birliği Siyasî Komitesi Türkiye'nin Suriye üzerindeki tehditlerine karşı Arap devletlerinin ortak bir girişimde bulunmalarını kararlaştırdı. 15 Ekimde Suriye Dışişleri Bakanı Halil Kallas Şam'daki Amerika, Sovyet ve Irak Elçilerini kabul ederek Suriye sınırında Türk ordusunun yığınak yaptığını ileri sürdü. Ertesi gün Amman'da, Avrupa gezisinden yeni dönmüş olan kral Hüseyin Amerika ve İngiltere Büyükelçileri ile beni ayrı ayrı kabul ederek -Arap Birliğinin aldığı karar gereğince Türkiye'nin Suriye sınırındaki askerî yığınağından duydukları endişeyi belirtti. Hüseyin'le bu görüşmem ilginçtir: Aslında Ürdün Kralı Türkiye'nin Suriye üzerinde baskı yapmasından kaygı değil sevinç duyuyordu ama Arap Birliği dayanışmasına uyduğunu göstermek zorunda idi. Görüşmemiz gayet dostça bir hava içerisinde geçti, kral âdeta benden Suriye sınırında yığınak yaptığımızı doğrulamamı bekliyordu. Oysa ben Amman'a dönmeden önce Ankara'da yaptığım temaslardan Suriye ile aramızdaki gerginliğin askerî bir harekete yol açacak kadar vahim olmadığını öğrenmiştim. Gerçi Şale Köşkü toplantısından hemen sonra İstanbul'a gelen bir Amerikan yetkilisinin gizli evrak çantasının otelde

kayboluşu kamuoyunda epey heyecan yaratmıştı. Basına da yansıyan söylentilere göre, yitirilen ya da çalınan evrak çantasından Arapların eline geçen belgeler Amerika'nın Suriye üzerine yürümesi için Türkiye'ye yeşil ışık yaktığını kanıtlıyordu. Hattâ Ankara'da iken görüştüğüm kimi yetkililer Türk ordusunun Suriye'ye yürümesinin bir an meselesi olduğuna inanmışlardı. Fakat Amman'a dönerken talimat almak üzere yanına gittiğim Dışişleri Genel Sekreteri Melih Esenbel bana: "Hiç bir askeri hareket olacağı yok, rahatça görevinin başına dönebilirsin" demişti. Esenbel gerçek durumu iyi biliyordu, nitekim Türk-Suriye gerginliği siyasal bir manevra olmaktan öteye geçmedi. Ben de Kral Hüseyin'e Türkiye'nin komşularına karşı hiçbir kötü niyet beslemediğini söylemekle yetindim. Hüseyin belki de o anda hayal kırıklığına uğramıştır.

***

1958 yılı Ortadoğu ve özellikle Arap dünyası için yeni bir dönemin başlangıcı olarak siyasî tarihe geçecektir. Bu yıl içersinde patlak veren olaylar hem Arap devletlerinin hem de dolaylı olarak Türkiye'nin yazgısını değiştirmiştir. Bunu söylerken, 1956 sonbaharında İngiltere, Fransa ve İsrail'in birlikte giriştikleri ve ağır bir fiyasko ile sonuçlanan Süveyş Kanlı harekâtının önemini küçümsemek istemiyorum. Ne var ki, Süveyş olayı Nâsır'ın prestijini pekiştirmesi ve Arap milliyetçiliğinin hızla gelişmesine neden olması bakımından önemli olduğu halde 1958 yazında meydana gelen olaylar tüm Ortadoğu bölgesinin siyasi haritasını değiştiren gelişmelere sahne oldu. Mısır'la Suriye'nin, arkasından Irakla Ürdün'ün birleşmeleri, Irak ihtilâli, Bağdat Paktının yıkılışı, Türkiye'de Demokrat Parti iktidarının altından kalkamayacağı bunalımlara sürüklenmesi, Amerika'nın Ortadoğu politikasının yeni bir dönemeç alması hep bu yıla rastlar. Ben şimdi, içinde yaşadığım, tanığı olduğum olayların ilginç ve bilinmeyen yanlarını ele alarak Ortadoğu dosyasının 1958 yılını anlatmaya çalışacağım:

1958 yılı başlarında, Arap dünyası içindeki yalnızlıkları iyice belirginleşen ve Cemal Abdülnâsır'ın sürekli eleştirilerine, saldırılarına hedef olan Irak ile Ürdün kralları ülkelerini tek bir devlet halinde birleştirme çabalarına hız verdiler. Aslında böyle bir birleşme Irak'a hiçbir avantaj sağlamayacağı gibi, ekonomik bakımdan, Ürdün'ü sırtında taşıma görevini yükleyecekti. Irak Hükümeti bir yandan kendi kamuoyunun ters tepkisini hesaba katmak, öte yandan da Nâsır'ın çevresinde kenetlenmiş Arap dünyasının saldırılarına karşı koymak durumunda kalacağını bildiğinden, Ürdün'le birleşme konusunda hevesli görünmüyordu.

Ne var ki, Mısır ve Suriye'de olup bitenler, aynı tehlikelerle karşı karşıya bulunan Irak ve Ürdün'ün genç kralларını birbirinin kucağına doğru itiyordu: Suriye'de Nâsır yanlılarının körüklediği milliyetçilik akımı solcu Baas Partisinin içine sızmış, orduda ikilik baş göstermişti. Baascı ve onların rakibi milliyetçi subaylar ayrı ayrı askerî güçle-

re dayanarak iktidarı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Baas Partisinin sol kanadının Halid Bektaş'ın Komünist Partisiyle anlaşmak üzere olduğunu gören Salah-el-Bitar, ordunun Nâsır yanlısı kesiminin şeflerini de yanına alarak Kahire'ye gitti ve Nâsır'dan Suriye'yi kurtarmasını istedi. Bitar Suriye'nin Mısırla Nâsır'ın önderliği altında birleşmesini öneriyordu. Nâsır çoktandır hayalinde yaşayan "Birleşik Arap Devletleri" tasarısının gerçekleşmesine doğru ilk adım saydığı bu öneriyi hemen benimsedi fakat bazı koşullar ileri sürdü. Bunların başında -Mısır'da olduğu gibi- Suriye'de de tüm siyasî^ partilerin kapatılması geliyordu. Nâsır'ın gölgesinde iktidara geçmekten başka amacı olmayan Salâh-el-Bitar Baas Partisi adına bu şartı yerine getirmeyi kabul etti. Şam'a döndüğünde, Komünist Partisinin kesinlikle karşı çıkmasına rağmen, Suriye parlamentosu Mısırla "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında ve Nâsır'ın başkanlığında bir devlet kurulmasını onayladı. Bütün siyasî partiler yasa dışı ilân edildi. Ordunun siyasetten uzak tutulması gerekçesiyle de Suriye ordusunun kilit mevkilerine Mısırlı subaylar getirildi. Suriye'nin Nâsır tarafından sömürgeleştirilmesi dönemi başlıyordu.

İşte bu olay Irak yöneticilerinin Ürdün'le birleşme konusunda son duraksamalarını da ortadan kaldırdı ve 19 Mayıs 1958'de Irak-Ürdün Birliği kuruldu. Nuri Sait Paşa'nın başkanlığındaki Birlik Hükümeti'nde Başbakan Yardımcılığı ile Millî Savunma ve Devlet Bakanlıkları Ürdünlülere verildi. Federal Hükümetin Dışişleri Bakanlığına Iraklı Tevfik Süveydî getirildi. Ürdün Federe Devleti Hükümetini kurmaya da Samir Rifaî Paşa memur edildi. Federal Devlet'in Başbakan Yardımcılığını -yukarıda sözünü ettiğim- yaşlı devlet adamı İbrahim Paşa üzerine aldı ama asıl otorite Nuri Sait Paşa'nın elindeydi. Ürdün Kralı Hüseyin, kuzeni Irak Kralı Faysal'a Federal Devletin Başkanı olmasını önerdi ise de her iki kralın tahtında kalması uygun görüldü. Ne çare ki Mısırla Suriye'nin birleşmesine karşılık olarak kurulan Irak-Ürdün federal devletinin ömrü 55 günden fazla sürmedi.

Irak-Ürdün Birliği kurulduktan kısa bir süre sonra Nuri Sait Paşa federal devletin Hükümet başkanı sıfatıyla Amman'a geldi. Ertesi gün Paşayı makamında ziyaret ederek Hükümetimiz adına kutladım ve Başbakan Menderes'in bir mesajını kendisine ilettim. Nuri Sait Paşa beni uzun süre yanında alıkoydu. Rahat konuştuğu Türkçesiyle Bağdat Paktından, Irak-Ürdün Birliğinden ve Mısır'dan söz etti. Paşanın kelime oyunları ve esprilerle süslediği konuşmasından bende kalan izlenimin, açığa vurmak istemediği bir kaygı ve gelecek günler hakkında belli-belirsiz bir karamsarlık olduğunu anımsıyorum. Nuri Sait Paşa, Türk Hükümetinin ve "aziz dostum" diye andığı Menderes'in "aceleciliğinden" yarı şaka, yarı ciddî yakındı. Menderes'in mesajını önümde okuduktan sonra, en kısa zamanda benim aracılığımla yanıtlayacağını söyledi.

Bu görüşmenin üzerinden bir ay kadar bir zaman geçti. Bu arada Nuri Sait Paşa Bağdat'a dönmüş ve Irak- Ürdün Birliğinin ikinci başkenti olan Amman'a yeniden gelmişti. 1958 Temmuzunun ilk haftasıydı. Başbakanlık¬tan telefon edilerek Nuri Sait

Paşanın o sabah Büyükelçiliğimizi ziyarete geleceği haber verildi. Bir Başbakanın yabancı bir elçiyi resmen ziyaret etmesi görülmüş bir şey değildi, ama biz Irakla artık içli dışlı sayılırdık, Bağdat Paktı içinde yazgılarımız birleşmişti.

Nuri Sait Paşa, yanında Ürdünlü Başbakan Yardımcısı İbrahim Haşim Paşa olduğu halde, büyükelçiliğimize geldi. Bir emir subayı ile birkaç asker kendilerine eşlik ediyordu. Konuklarımı salona buyur etmek istedimse de çalışma odamda oturmamızı istediler. Nuri Sait Paşa gülerek: "Hem ziyaretinizi iadeye geldim hem de aziz dostum Adnan Beyin mesajına cevap vermek istiyorum ama Lâtin harfleriyle yazmayı beceremiyorum" dedi. Ben: "Dilerseniz bana dikte ediniz Paşam, Arap harfleriyle yazarım" dedim. Paşa pek memnun oldu: "Demek ki Türkiye'de hâlâ Arap harfleriyle okuma yazma bilen gençler varmış" dedi. (O tarihte kırk yaşlarındaydım). Mektubunu bana yazdırdıktan sonra kendisi okurken bir, iki imlâ yanlışımı bularak keyiflendi.

Tam o sırada kapı vuruldu ve içeriye Nuri Sait Paşa'nın yaveri girdi. Telaşlı bir hali vardı. Odadakileri hazır ol durumunda selâmladıktan sonra Nuri Sait Paşa'nın kulağına eğilerek bir şeyler söyledi, aralarında kısa bir görüşme geçti. Nuri Sait, İbrahim Haşim Paşa'ya dönerek ve Türkçe olarak: "Irak-Ürdün sınırında bazı birliklerin hareket halinde olduğunu öğrenmişler ama ben ne olduğunu biliyorum. Tümen komutanlarımızdan Abdülkerim Kasım birliklerine manevra yaptırmak için izin istemişti. Kasım benim en güvendiğim komutanlardan biridir, merak edecek bir şey yok" dedi ve başıyla yaverine gidebileceğini işaret etti.

Nasıl bilebilirdim ki, bu sözler benim Amman'daki çalışma odamda söylendiğinden birkaç gün sonra, Irak Başbakanının en güvendiği komutanlarından Abdülkerim Kasım manevra bahanesiyle harekete geçirdiği birliklerini Bağdat üzerine yürütecek, 14 Temmuz 1958 sabahının erken saatlerinde Kral Faysal sarayında öldürülecek, Nâib Prens Abdülilah aynı akıbete uğrayacak ve bu arada Bağdat'a dönmüş olan Nuri Sait Paşa darbeyi haber alınca kadın kılığına girerek evinden kaçmaya çalışırken halk tarafından linç edilecektir!

III

Irak İhtilalinden Sonra

Amman'da Nuri Sait Paşa ile görüşmemizin üzerinden bir hafta geçmişti. Bağdat Paktı devletleri 15 Temmuzda İstanbul'da bir zirve toplantısı yapacaklardı. Devlet Başkanları düzeyindeki bu toplantıya Irakla birleşmiş olduğu için, Ürdün Kralı da davet edilmişti. 13 Temmuz günü Saraya çağırıldım. Kral Hüseyin İstanbul Konferansına katılmayı çok arzuladığı halde, Ürdün'ün iç durumunda kendisine kaygı veren alâmetler belirdiğinden, şu sırada ülkesinden ayrılmayı doğru bulmadığını söyledi. Durumu Ankara'ya bildirdim.

Ertesi gün, 14 Temmuz sabahı saat altı buçukta Ürdün Başbakanı Samir Rifaî Paşa'nın telefonu ile uyandırıldım. Samir Paşa beni Saraydan, Kralın yanından aradığını söyledi. Sesinde heyecan seziliyordu. Zaten, sabahın bu erken saatinde aranmamdan olağanüstü bir durum olduğunu anlamıştım. Başbakan: "Ankara'dan bir haber var mı?" diye sordu. Yeni bir haber almadığımı söyleyince: "Acele Saraya gelebilir misiniz? Majeste Kral rica ediyorlar" dedi. Hemen geleceğimi söyledim ve hazırlanırken BBC radyosunu açtım. Radyo flaş haber olarak o sabah Bağdat'ta askerî bir darbe olduğunu, General Abdülkerim Kasım'ın Cumhuriyet ilân ettiğini ve Kral Faysal'ın akıbetinin henüz bilinmediğini bildiriyordu. Saat 7.30'da Sarayın giriş kapısında bekleyen yaver beni doğruca Kralın çalışma odasına götürdü. İçeride Samir Rifaî Paşa da vardı. Elini sıkarken Kralın gözlerinin buğulu olduğunu fark ettim. Her zaman güler yüzlü olan Samir Rifaî Paşa da son derece üzgün ve sinirli bürünüyordu. Kralla konuşurken Samir Paşa'nın yüzünde, oğlunu korumak isteyen bir babanın şefkati okunuyordu. (O tarihle Hüseyin 23 Samir Paşa 61 yaşında idiler.)

Bana Ankara'dan hâlâ bir haber alıp almadığımı sordular: Hayır, hiç bir haber almamıştım, fakat bu saatlerde Irak Kralı Faysal'ın Yeşilköy Havaalanında beklendiğini biliyordum. Hüseyin son bir umuda kapıldı: "İnşallah asilerin eline düşmeden Bağdat'tan ayrılmıştır" dedi, sonra sözü Baş vezire bıraktı. Samir Paşa gün gürmüş, türlü badirelerden geçmiş adamdı. Hemen kafasındaki tedbirleri sıraladı: "Bu sabahtan itibaren Irak-Ürdün Birliği Başkanlığını ve Arap ordusu Başkomutanlığını Kral Hüseyin üstlenmiştir. Dost devletlerden şimdilik ilk isteğimiz Bağdat'ta ilân edilen Irak Cumhuriyeti'ni tanımamalarıdır. Zaten Birlik Anayasası gereğince dış ilişkilerin düzenlenmesi federal Hükümetin yetki alanına girdiğinden, yeni Irak Hükümetini tanımamak Irak-Ürdün Birliğini tanımış bulunan Hükümetlerce mümkündür" dedi ve ekledi: "Şu anda gözlerimiz İstanbul'da yapılacak Bağdat Paktı zirve toplantısına çevrilmiştir. Sizden haber bekliyoruz." Yanlarından ayrılırken Hüseyin, Kral Faysal'ın İstanbul'a varıp varmadığı hakkında alacağı ilk haberi kendisine telefonla bildirmemi isledi.

Ne var ki, Kral benim Ankara ile haberleşme olanağımın ne kadar kısıtlı olduğunu bilmiyordu. Gerçekten de, o tarihte büyükelçiliğimize henüz telsiz aygıtı kurulmamıştı. Ürdün'ün Türkiye ile telefon bağlantısı da yoklu. En ivedili mesajlarımızı telgrafla Şam üzerinden Türkiye'ye gönderebiliyorduk. Irak'ta ihtilâl hareketi başladıktan sonra Ankara'ya çektiğim telgrafların Suriye'de geciktirildiğini sonradan anladım. Nitekim 14 Temmuz sabahı kralın yanından ayrıldıktan sonra Ankara'ya gönderdiğim yıldırım telgrafa ancak iki gün sonra karşılık alabildim. Oysa bu süre içinde olaylar hızla gelişiyor, radyolar Bağdat'ta olup bitenleri bütün ayrıntılarıyla dünyaya yayıyorlardı. Kral Hüseyin ise benden boşuna haber bekliyordu.

Irak'ta darbenin başlamasından tam 48 saat sonra Ankara'dan aldığım ilk talimat Kral Hüseyin'e cesaret verecek nitelikte değildi: "Türkiye, İran ve Pakistan Devlet Başkan-

ları İstanbul yerine Ankara'da toplanmışlar, Irak'taki durumu ve ortaklaşa alınması gereken tedbirleri görüşüyorlardı... Büyük müttefiklerimizle yani İngiltere ve Amerika ile sıkı temas halinde idiler. Majeste Ürdün Kralına güvenleri tamdı ve kendi ülkesinde duruma hâkim olacağından emindiler". Kısacası, Hüseyin'e: "Aman paniğe kapılma, sıkı dur" deniliyordu.

Ankara'nın talimatını alır almaz Saraya gittim. Kral kendini toparlamış görünüyordu. Hayatının ve tahtının bıçak sırtında durduğunu anlayarak kararlı bir tutum içine girmişti. Türkiye, İran ve Pakistan Devlet Başkanlarının ortak mesajını dinledikten sonra şöyle konuştu: "Büyük dostlarımın şahsıma gösterdikleri güvenden memnunluk duydum, ancak, biz bu duruma Ürdün'de tek başımıza karşı koyacak güçte değiliz. Irak yitirilirse biz de mahvoluruz. (If Iraq is lost, we are lost), Bizden sonra ise Suudî Arabistan'la Kuveyt'in düşmesi bir gün meselesidir. Dostlarımızdan beklediğimiz, zaman kaybetmeden harekete geçmeleridir. Ben şahsen Türkiye'nin ya Suriye, ya da Irak üzerine yapacağı askeri bir hare-ketin her şeyi halledeceğine inanıyorum. Bu gerçekleşirse biz de bütün kuvvetlerimizle harekete katılırız."

Bu görüşmeyi Ankara'ya telledim. 16 Temmuz akşamı Ankara'dan bir yıldırım mesaj daha geldi. Mesajın içeriği çok önemliydi ve hemen Krala iletilmesi gerekiyordu. Oysa Ürdün Kralı ve Hükümeti Bağdat Paktı devletlerinden umduğunu bulamayacağını anlayarak tek başına karar alma saatinin geldiğine hükmetmiş ve Irak Ürdün Birliği Parlamentosunu olağanüstü toplantıya çağırmıştı. Toplantı yeri olarak kraliyet sarayı seçilmişti ve ben Saraydan randevu istediğim saatte (20.30) yalnız Ürdünlü üyelerden oluşan Birlik Parlamentosu, Kralın huzurunda toplantı halinde idi. O saatte Kraldan randevu almanın mümkün olamayacağını anlayınca arabama atlayarak Saraya doğru yola çıktım, çünkü Ankara'dan aldığım talimat kesindi, mesaj o gece krala teslim edilmeliydi.

Sarayın çevresinde olağanüstü güvenlik tedbirleri alınmıştı, kimse Saray'a yaklaştırılmıyordu. Arabamdaki Türk bayrağı ile askerî kordonu aşmayı başararak Saraya girdim ve parlamento toplantısında bulunan Samir Rifaî Paşa'yı dışarıya çağırttım. Elimdeki mesaj tüm protokol kurallarını çiğnemek hakkını bana veriyordu.

Samir Paşa'ya Türkiye Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Ürdün Kralına gönder-dikleri ortak mesajı sözlü olarak ilettim.

Mesajda, Birleşmiş Milletler Anayasasının 51. maddesine dayanarak Ürdün'ün, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak üzere, İngiltere ve Amerika'dan askerî kuvvet göndermelerini resmen talep etmesi telkin ediliyor, ayrıca, 6. Filoya mensup Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'a çıkartılması için Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'la temas halinde olduğu belirtiliyordu.

Ürdün Başbakanı içeride toplantı halinde bulunan Parlamentonun İngiltere ve

Amerika'dan Ürdün'e asker yollamalarını istemeye razı edebileceğinden kuşkulu idi. Fakat Lübnan Hükümetinin de Amerika'ya çağrıda bulunduğunu öğrenince şansını denemeye karar verdi. Nitekim o gece Parlamento Türk-İran-Pakistan devlet Başkanlarının önerisini müzakere ve kabul etti. Aynı gece sabaha karşı uçak gürültüsüyle uyandık: York tipi İngiliz taşıt uçakları Kıbrıs'taki üslerinden Ürdün'e İngiliz askerlerini getirmeye başlamıştı. Ertesi gün öğleye kadar Amman askerî havaalanına üç bin kadar İngiliz askerinin teçhizatıyla birlikte indiğini öğrendik.

Irak-Ürdün Birliği Anayasası, iki devletten birinin yetkilerini kullanmaz duruma düşmesi halinde Birliğin öteki üyesine tek başına federasyonu temsil etmek hakkını veriyordu. Samir Rifaî Paşa, federasyon anayasasının bu hükmüne dayanarak, Irak'ın sorumluluğunu da üzerine almak girişiminde bulunduysa da başarı sağlayamadı. Öte yandan, İngiliz askerinin Ürdün topraklarına girmesi de halkta hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bunu gidermek ve Ürdün'ün uluslararası bir barış gücü tarafından korunduğu izlenimini verebilmek için Amerikan kuvvetlerinin de Ürdün'e gönderilmesi yolunda harcanan çabalar boşa çıktı. Amerikalılar yalnız Lübnan'a deniz piyadesi çıkarmakla yetindiler. Zaten Irak'ta yeni rejimin yerleştiği ve Arap dünyasında destek gördüğü belli olunca, Ürdün'deki İngiliz kıt'aları da 21 Ekim 1958 de geri çekildi.

Abdülkerim Kasım'ın kanlı darbesiyle başlayan devrim hareketi halkın desteğiyle kısa zamanda başarıya ulaşınca, İngiltere Hükümeti "bükemediğin eli öp" politikasını uygulayarak yeni rejimi tanımaya karar verdi. 14 Temmuz darbesinden on gün sonra Irak'taki durum hakkında bilgi almak üzere ziyaretine gittiğim İngiltere Büyükelçisi Johnston benimle şöyle konuşlu:

"Irak'ta Hükümet darbesinin tam bir başarıya ulaştığı ve bütün ordu birliklerinin yeni rejimi desteklediği anlaşıldı. Bu olup-bittiyi kabullenmek ve General Kasım Hükümetinin Batı devletlerine verdiği dostluk ve antlaşmalara riayet güvencesine -yalan bile olsa- inanır gibi görünmekten başka çaremiz yoktur. Aksi halde Irak'ı Sovyetler'in ve Cemal Abdülnâsır'ın kucağına atmış oluruz. "Ürdün'ün durumuna gelince şimdi yapılması gereken şey, bu ülkeyi bütün olanaklarımızla güçlendirmektir."

İngiliz Sefiri bana bu sözleri söylerken Londra'da da Türkiye, İran ve Pakistan temsilcilerine Irakta ki yeni rejimin tanınması yolunda baskı yapılıyordu. Nitekim 31 Temmuz 1958'de yani darbeden iki hafta sonra İngiltere ile Amerika başta olmak üzere Bağdat Paktı devletleri Irak'taki yeni rejimi tanıdılar. Kral Hüseyin yapayalnız kalmıştı. Gerçi İngilizlerle Amerikalılar Ürdün Kralı'nın kaygılarını gidermek için Birleşmiş Milletlerde Ürdün'ün bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü garanti altına alan bir karar çıkartmışlar, Mısır lideri Nâsır da, Irak lokmasını iyice hazmedebilmek için, Ürdün'ün içişlerine karışmamayı kabul eder gibi görünmüştü ama Hüseyin hem tahtının hem de hayatının tehlikede olduğuna inanıyordu. Genç Kralın çevresini saran düşmanlık çemberi iyice daralmıştı. Hüseyin bu çemberi kırmak için kime güveneceğini artık bi-

lemiyordu. O sırada İngiltere Hükümeti, hayatını güvence altına almak üzere, bir süre Londra'ya yerleşmesini Krala önerdi ise de Hüseyin bu teklifi reddetti.

Bu hava içerisinde iken bir sabah Kral beni Saraya çağırdı, uzun bir görüşme yaptık. Görüşmenin bende bıraktığı izlenim şu idi: "Kral ülkesinin düşmanla çevrili olarak uzun süre bağımsızlığını koruyamayacağı kanısına varmış ve Ürdün için en büyük tehlikenin Birleşik Arap Cumhuriyetinden (Mısır-Suriye Birliği) geleceğine inanmıştır. Öte yandan ise, Ürdün'e gerekli yardım yapıldığı takdirde etrafında daralan çemberi kırabileceğini sanmaktadır. Kral kendisine sadık olan ordusuna güvenmekte ama dışarıdan bir müttefik bulmak zorunluluğunu duymaktadır. Bu devlet Türkiye olabilir. Eğer Türkiye Suriye üzerinde baskı yapmayı göze alırsa Ürdün ordusu da kendisine düşen görevi yerine getirmeye hazırdır."

Hüseyin'le görüşmemizi Ankara'ya aktarırken, artık iş işten geçtiğini ve Ürdün Kralının tasarladığı plânın hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini seziyordum. Çünkü İngiliz Sefirinin bir ay önce bana söylediklerinin anlamı açıktı: İngiltere ve Amerika, Bağdat'taki olup-bittiyi "sineye çekmeye" kararlı idiler. Irak petrolleri Hüseyin'in sallanan tahtından çok daha önemli idi. Gerçi ABD Başkam Eisenhower'in "Domino teorisi"ne göre Irak komünizmin nüfuz alanına girince sıra öteki Arap devletlerine gelecekti ama Irak Batılılar için henüz yitirilmiş sayılmazdı. General Abdülkerim Kasım duruma hâkim görünse de, Irak petrollerinde büyük hissesi olan Londra Hükümetinin bu bölgede oynayacağı daha çok oyunları vardı; Bu durumda Kral Hüseyin'i kurtarmak amacıyla kuvvete başvurmaktansa, Bağdat'taki gelişmeleri bekleyip görmek ve gerekince o gelişmeleri el al-tından tahrik etmek daha gerçekçi bir tutum olurdu. Altı yıl önce Mısır'da da Nâsır iktidara geçerken öyle yapılmamış mıydı?

Bu düşüncelerimi Irak ihtilâlinin üzerinden bunca yıl geçip de olayların mihenk taşına vurduktan sonra böyle açık-seçik ortaya koyabildiğimi itiraf ederim. Ancak, Kral Hüseyin'in Türkiye'den beklediğini bulamaya-cağını çünkü Washington ve Londra'nın onaylamadığı bir askerî hareketin yapılamayacağını kestirmek o zaman bile güç değildi. Nitekim Ürdün Kralının sondajını Ankara bilmezlikten geldi, kral da bu konuyu bir daha üstelemedi. Yalnız, Başbakan Samir Rifaî Paşa'dan kralın hem dinlenmek hem de temaslarda bulunmak üzere Londra'ya gitmeye hazırlandığım öğrendim. Bunu öğrenince içimden: "doğrusu iyi cesaret" dediğimi anımsıyorum, zira o günkü durumda Hüseyin'in ülkesinden ayrılması her bakımdan tehlikeli bir işti, en azından "gidip de dönmemek" vardı. Nitekim Hüseyin'in Londra gezisi umduğumuzdan büsbütün başka biçimde engellendi. Şimdi o olayı anlatayım:

Majeste Kralın 10 Kasım 1958 sabahı saat 9'da havaalanından özel uçağı ile Avrupa'ya hareket edeceği protokolden bildirilmişti. Devlet Başkanının yurtdışı gezileri Sefaretlere resmen haber verilince Misyon Şefleri uğurlama törenine katılırlar. Biz de o sabah erkenden havaalanına gittik. Kralın bineceği jet uçağı İngilizlerden kiralanmıştı. Pilotu

İngiliz'di fakat Hüseyin'in kendisi de iyi bir pilottu ve kullanmaktan zevk alırdı. Uçak hareket edeceği sırada da pilotun yanına oturduğunu gördük, bize oradan el salladı. Uğurlama töreninin üzerinden henüz iki, üç saat geçmişti ki, protokolden tekrar telefon ettiler ve Kralın uçağının Suriye üzerinde iken saldırıya uğrayarak Amman'a döndüğünü ve Majestenin Sarayda geçmiş olsun dileklerini sunmak isteyen Sefirleri kabul edeceğini, bildirdiler. Hepimiz şaşırmıştık, hemen Saraya koştuk, haber çabuk yayıldığından Sarayın içi ve dışı kalabalıktı. Hüseyin bizi sararmış bir yüzle fakat gülümsemeye çalışarak karşıladı. Meğer uçağın havalanıp Suriye semalarına girmesinden yarım saat sonra Suriye makamları pilota Şam havaalanına inmesini emretmişler. Bunun üzerine kral uçağı geri döndürtmüş, fakat birkaç dakika içinde iki askerî uçağın üzerlerine doğru geldiğini görmüşler. Kral ve İngiliz pilot büyük bir soğukkanlılıkla ve çok ustaca manevralarla iki Suriye uçağının onları inişe zorlama hareketlerinden kurtularak Ürdün sınırına ulaşmayı başarmışlar. Suriye uçakları sınırı aşmadan geri dönmüş.

Böylece Hüseyin, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kendisini ortadan kaldırmak üzere yaptığı son girişimden de mucize kabilinden kurtulmuş oluyordu. Ne var ki, hiç de eşit olmayan koşullar altında Nâsır'la mücadele edemeyeceğini anlamıştı. Amerika ve İngiltere'nin Nâsır'a açıkça cephe almaktan kaçındıkları, Irak'a da müdahale etmeyecekleri belli olmuştu. Bu durumda Ürdün Kralının yapacağı bir tek şey kalıyordu: Birleşik Arap Cumhuriyetine yaklaşmaya çalışmak. Hüseyin de bunu denemek üzere, Hükümette değişiklik yaptı. Başta Samir Rifaî Paşa olmak üzere, Nâsır aleyhtarı tanınmış devlet adamlarını işbaşından uzaklaştırarak Mısırla uzlaşma yollarını aramaya başladı. O tarihten beri Kral Hüseyin bu nazik ve istikrarsız dengeyi sürdürme peşindedir ve bugüne kadar tahtını koruduğuna güre başarılı olmuştur. Şansının da ona yardımcı olduğunu kabul etmek gerekir: Mısır-Suriye Birliğinin çatlaması, Nâsır'ın Yemen'de giriştiği serüvenin Mısır ordusunu zayıf düşürmesi ve en önemlisi İsrail'in Ürdün Kralını korur bir tutuma girmesi Hüseyin'i zor durumlardan kurtarmıştır. O kadar ki, 1958 Kasımında Nâsır'ın buyruğu ile Suriye üzerinde uçağına saldırılan Hüseyin bugün Mısır ve Suriye'nin sözü dinlenen bir müttefikidir. Bir zamanlar Filistinlilerin bir numaralı düşman ilân ettikleri aynı Hüseyin, Arap dünyasındaki derin çelişkiler ve emperyalizmin becerikli diplomasisi sayesinde bugün Filistinlilerin koruyucusu ve temsilcisi rolünü oynayabilmektedir. Kısacası, devrim yıllarından bu yana Arap dünyasının siyasal görüntüsü çok değişmiştir. Ama değişmeyen tek şey, ulusların bağımsızlık ve halk yığınlarının özgürlük savaşıdır. Tarihin çarkı, dünyanın her yanında olduğu gibi, Ortadoğu'da da ezilen halkların bilinçli mücadelesi doğrultusunda dönmeye devam etmektedir.

(Birinci kitabın sonu)

BİR BÜYÜKELÇİNİN ANILARI:
ÜÇÜNCÜ DÜNYADAN
(İkinci Cilt)[55]

Mahmut Dikerdem

Oğlum Mehmet Ali'ye

İRAN'DA YÜZ GÜN

I

"Ortadoğu'da Devrim Yılları" başlığı altında yayınlanan anıların 1960 yılının başlarında Ürdün Kralı Hüseyin'i siyasi kaderiyle baş başa bırakıp Amman'dan ayrıldığım günlerde son buluyordu. Ürdün'den hemen sonra yine bir Ortadoğu ülkesi olan İran'da görevlendirildim. Pek kısa süren bu görevden Ankara'ya dönünce benim için dört yıllık bir işsizlik dönemi başladı. Türkiye'de 27 Mayıs kasırgası esmişti! Nihayet, 1964 yılının sonlarına doğru 3. İnönü Hükümeti zamanında, Batı Afrika ülkelerinden Gana'ya ve oradan da -1969 yılında- Hindistan'a atandım. Gana'dayken aynı zamanda Gine, Mali, Togo ve Fildişi Kıyısı'nda; Hindistan'da iken de Nepal, Birmanya ve Seylan (Sri Lanka) devletleri nezdinde memleketimizi temsil ettim. "Üçüncü Dünya" diye tanıdığımız uluslar topluluğunu oluşturan ülkelerde geçirdiğim toplam yedi yılın anılarını bu kitaba aktarmadan önce, İran'da yüz gün içine sığan bir görevin ilginç öyküsünü anlatacağım.

İran'daki gözlemlerimin oldukça yüzeysel ve doyurucu olmaktan uzak kalacağını biliyorum. Nedeni, dış politikamızda önemli bir yeri olan bu komşu ülkedeki görevimin

---

[55] Mahmut Dikerdem, *Bir Büyükelçinin Anıları: Üçüncü Dünyadan*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1977.

diplomasi geleneklerinde pek rastlanmayan biçimde kısa sürmüş olmasıdır. Gerçekten de, İran Şehinşah'ı Muhammed Rıza Pehlevi'ye güven mektuplarımı sunduktan üç ay sonra, Demokrat Parti iktidarını düşürerek işbaşına geçen Millî Birlik Komitesi Hükümetince geri çağrıldım. Henüz ilk resmî ziyaretlerimi bile tamamlamadan Tahran'dan merkeze alınarak dört yıl işsiz bırakılmamın nedenlerini burada açıklamayacağım. O konu meslek yaşamımın serüvenini anlatacağım başka bir kitapta yer alacaktır.

1959 yılı sonlarında, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu büyükelçiler arasında geniş değişiklikler yapmaya karar vererek, hazırladığı kararname taslağını Başbakan'la Cumhurbaşkanı'nın onayına sunmuştu. Ankara'dan özel olarak aldığım haberlerden benim de bu kararname ile Belgrad'a aktarılacağımı öğrenmiştim. Fakat Stockholm Büyükelçisi Sadi Kavur'un Belgrad'ı istemesi üzerine Zorlu, yakın arkadaşının hatırını kırmayıp beni Tahran'a göndermeyi uygun buldu. Tahran, kuşkusuz ki, genç bir büyükelçi için önemli bir görev yeri idi. Hariciyenin baremi bakımından bir yükselme sayılırdı. O zamana kadar Tahran'a hep büyük isim yapmış, kamuoyunca tanınmış kişiler atanmıştı. Yahya Kemal, Memduh Şevket Esendal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi ünlü şair ve yazarlar; Ali Türkgeldi, Kemal Köprülü gibi tecrübeli diplomatlar; İzzet Aksalur gibi orduda sivrilmiş generaller Tahran Büyükelçiliğinde bulunmuşlardı. Zaten Atatürk döneminden beri İran bizim için ayrı bir önem kazanmış, şimdiki İran Şahı'nın babası Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi resmen ziyaretinden sonra Atatürk yakın arkadaşlarını oraya elçi olarak atamıştı. Şah Rıza'nın ziyaretini iade etmek üzere ilk kez yurt dışına çıkmayı tasarlayan Atatürk, Tahran'da Türkiye'nin şanına yaraşır bir büyükelçilik binası yaptırılmasını emretmişti. Ata'nın buyruğu yerine getirilmiş, Tahran'ın en seçkin ve işlek semtinde görkemli bir sefaret binası kurulmuştu. Hatta ölçüler biraz fazla kaçırılarak, binanın giriş katında bin kişi alabilecek bir kabul salonu, yüz kişinin oturabileceği bir yemek odası yaptırılmıştı. Atatürk'ün İran ziyareti gerçekleşmeyince bu kocaman binanın bakımı, kullanılışı Tahran'a atanan elçiler için başlı başına bir sorun olmuştu. Kentin merkezindeki bu binadan gayrı bir de Tahran'ın yazlık semti sayılan -otomobille yirmi dakika uzaklıktaki- Şimran'da bir bahçe içerisinde güzel bir yazlık köşk yaptırılmıştı. Tahran'da çok sıcak olan yaz aylarında Şimran köşkü "elçi evi" olarak kullanılırdı. Türk Sefareti ile boy ölçüşebilecek büyüklükteki binalar Sovyet ve İngiliz Sefaretleri idi ama onların etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş olduğundan azameti pek belli olmazdı. Tahran'daki kordiplomatik de genellikle seçkin diplomatlardan oluşurdu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist ve sosyalist blokların nüfuz çatışmasına sahne olan bu ülkeye büyük devletler güçlü temsilcilerini yolluyorlardı. Kısacası Tahran Büyükelçiliği her bakımdan diplomasi mesleğinin üst basamaklarında görünen bir misyondu ve ben bu göreve atanmaktan övünç duymalıydım.

Aslında, Tahran Büyükelçiliğine atandığımı öğrenince meslek yönünden kıvanç duyduğum doğruydu ama İran'a gideceğime içimden sevinememiştim. Sanki bu yeni gö-

rev bana ters gelecekmiş gibi bir duyguya kapılmıştım. Belki de bunda İran'daki rejime karşı duyduğum alerjinin etkisi vardı. Emperyalizmin at oynattığı, Batılı petrol kumpanyalarının yerli işbirlikçilerle ortaklaşa korkunç sömürü düzenini sürdürdükleri, orada yaşayan insanların kaderinin bir hükümdarın iki dudağı arasında bulunduğu bir ülkede ne kendimi rahat hissedeceğimi ne de yararlı bir hizmet görebileceğimi sezinliyordum. Ne var ki görev, görevdi ve İran hakkındaki yargılarım yalnız kendimi ilgilendirirdi.

Amman'da veda ziyaretlerimi tamamlayıp yurda döndüğümde Türkiye siyasi çalkantılar içinde idi. İktidarla muhalefetin ilişkileri kopma noktasına yaklaşmıştı. İnönü ile Menderes'in söz düellosu en sert biçimlere bürünmüştü. Kamuoyu bir erken seçim bekleyişi içinde idi. Yurdun her yanını saran siyasal bunalımın çözülmesi için başka çare görünmüyordu. Tıpkı bu satırları yazdığım sırada olduğu gibi herkes birbirine aynı soruları yöneltiyordu: Erken seçim yapılacak mı? İktidar değişecek mi?

Dışişleri Bakanlığında ise beni bir sürpriz bekliyordu: Fatin Rüştü Zorlu Ankara'ya gelir gelmez kendisini görmemi özel kalemine tembihlemişti. Buna rağmen, iç politika akıntısına kendini kaptırmış olan Zorlu ile görüşmek için birkaç gün beklemem gerekti, bir gece saat ona doğru yanına girebildim. Fatin Bey gecenin geç saatlerine kadar çalışmaya alışıktı.

"Sana verilecek çok önemli bir haberim var!" diye söze başladı. "Şu anda yalnız Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve Genelkurmay Başkanı arasında görüşülmüş politik bir karardan bahsedeceğim, Tahran'a hareketine kadar kimseye bundan söz etmeyeceksin."

Başımla onayladım, epey meraklanmıştım. Zorlu devam etti: "Temmuz'da Başbakanla birlikte Moskova'ya resmî bir ziyarette bulunacağız. Ziyaret tarihi yakında Ankara ve Moskova'da aynı gün açıklanacak. Bu kararı Amerikalılara danışmadan aldık, onların engel olacaklarını bildiğim için şimdilik gizli tutulmasına özen gösteriyorum. Moskova'ya gitme düşüncesini Başbakan'a ben aşıladım, nedenlerini ayrıca konuşuruz. Şimdilik meselenin seni yakından ilgilendiren yanı şu: Başbakanın Moskova gezisinden CENTO müttefiklerimiz İran ile Pakistan'ı da henüz haberli kılmadık. Oysa ziyaret tarihi resmen açıklanmadan her iki Hükümete gezimizin amaçları hakkında bilgi vermek, zihinlerine takılacak soruları karşılamak, kuşkularını gidermek gerekiyor. Bunu yapmak için ise vakit daralmıştır, çünkü haberin uzun süre gizli tutabileceğine inanmadığım gibi Ruslar da ziyaret tarihinin biran önce açıklanmasını istiyorlar. Pakistan'daki sefirimize talimat göndermek üzereyim, fakat beni asıl düşündüren İran'dır, çünkü eski sefirimiz oradan ayrıldı, senin Tahran'a gidip güven mektuplarını sunman ise en az üç hafta sürer. Bu arada Şah başka kaynaklardan durumu haber alırsa zor duruma düşeriz. Bu bakımdan, güven mektuplarını sunup resmen işe başlamadan Şah'dan özel bir randevu talep ederek Moskova'yı ziyaret kararımızın nedenlerini, amacımızı kendisine iyice anlatmanı istiyorum. Biliyorum ki bu nâzik bir misyondur ve seni daha işe başlarken İran Hükümetinin gözünde şüpheli duruma düşürebilir. Onun

içindir ki sırf bu konuyu Şah ile görüşmek üzere Tahran'a özel bir temsilci göndermeyi de düşünüyorum. Daha kararımı vermedim. Eğer bu işi üstlenmek istiyorsan hazırlıklarım çabuk bitirip bir an önce hareket etmelisin."

Zorlu'ya: "Gerekiyorsa birkaç gün içinde hareket edebilirim, ancak Moskova ziyaretinizin amaçları hakkında İran Şahı'na neler söyleyeceğimi lütfen açıklar mısınız?" dedim. Zorlu gülerek: "Zaten işin en güç yanı da bu" dedikten sonra devam etti: "Şah'a diyeceksin ki: 'Türkiye Başbakanının Moskova ziyaretinin özel bir amacı yoktur. Nasıl ki Batılı müttefiklerimiz Sovyetler'le ikili ilişkiler kurmak için kendilerini serbest sayıyorlarsa, biz de ittifaklarımıza sadık kalmak kaydıyla aynı şekilde hareket etmek hakkına sahip bulunuyoruz. Bununla beraber, Moskova'ya herhangi bir siyasî hattâ ekonomik anlaşma imzalamaya gitmiyoruz (bunu İran Şahı'na özellikle ve ısrarla belirteceksin). Bu ziyaret sırasında Ruslarla yalnız bir sağlık anlaşması imzalayacağız. Bunun dışında NATO ya da CENTO müttefiklerimizi ilgilendiren bir siyasî anlaşmanın müzakeresi bahis konusu olmayacaktır.'"

Bu kez gülmek sırası bana gelmişti: "Fatin Bey," dedim, "İran Şahı'nın bu sözlerle tatmin olacağına sahiden inanıyor musunuz? Bana demez mi ki, bir sağlık anlaşması imzalamak için Türkiye Başbakanının Moskova'ya kadar gitmesine ne gerek vardı? Ben talimatınız çerçevesinde dilimin döndüğü kadar konuşurum fakat inandırıcı olacağımı ve hele Şah'a güvence verebileceğimi sanmıyorum. Olsa olsa inanmış görünecek ve içinden 'Türkler gizli bir şeyler tezgâhlamışlar, beni uyutmak istiyorlar' diyecektir. Aslında Şah'ın ne düşüneceği benim için önemli değil, sizden asıl öğrenmek istediğim, Moskova ziyaretinizin gerçek anlamı ve amacıdır. Yani bu ziyareti Amerika'ya jest yapmak için mi göze alıyorsunuz, yoksa bu karar dış politikamızda bir gelişmenin başlangıcı mıdır?"

Zorlu sözümü kesti: "Sabırsızlık gösterme," dedi. "Başbakanı bu ziyaretin gereğine ben inandırdım, şimdilik bu kadarını bilmen yeter, üst tarafını daha sonra konuşuruz."

"Üst tarafını" Zorlu ile daha sonra konuştuk ama Ankara'da değil Tahran'da. Çünkü yukarıda özetlediğim görüşmemizden sonra ben hareket hazırlıklarımı tamamlamak üzere İstanbul'a gittim, Ankara'ya dönüp talimatını almak için hazır olduğumu Bakanımıza telefonla bildirdim. Zorlu Ankara'ya tekrar gelmeme gerek kalmadığını, İran Şah'ı ile özel olarak görüşmek üzere Dışişleri Genel Sekreteri Selim Sarper'i görevlendirdiğini bildirdi. Beni güç bir durumdan kurtardığı için Zorlu'ya içimden teşekkür ederek İstanbul'dan doğruca Tahran'a hareket ettim. İlk karşılaşmamızda İran Şahı'nın daha önce Selim Sarper'le görüşmüş olmasına rağmen Menderes'in Moskova ziyareti hakkında beni uzun uzadıya sorguya çekeceğini tabii bilemezdim.

Kent olarak Tahran'ı sevdiğimi söyleyemem. Gözalıcı zenginlikle koyu sefaletin içice yaşadığı kentleri çok gördüğüm ve hiçbirini sevmediğimden midir, Tahran'da da aynı manzara ile karşılaşınca daha ilk günden içime bir sıkıntı çöktü. Ne Paris'in Şan-

zelize'sini andıran geniş bulvarları ne de yüksek duvarlar ardına gizlenmiş görkemli binaları beni aldatabiliyordu, çünkü o geniş caddeler yanındaki daracık sokağa girince ortalıkta karıncalar gibi kaynaşan insanların ortaçağ yaşantısını sürdürdüklerini görüyordum. Bugün petrol üreticisi ülkelerin ilk sıralarında gelen İran'ın başkentinde 1960 yılında henüz akarsu tesisleri yapılmamıştı. Sular sokakta kazılmış hendeklerin içinden akar, gözlerine kadar kara çarşaflara bürünmüş kadınlar o hendeklerin içinde çamaşır yıkarken, eşeklere yüklenmiş fıçılarla sakalar aynı hendekten doldurdukları suyu evlere taşıyıp satarlardı. İran'ın petrol geliri o tarihte yaklaşık 300 milyon dolardı, bugün elli katına çıktı. Bu zenginleşmeye koşut olarak başkentin gelişmesi, modern bir şehir görünümü alması doğaldır ama toplumu oluşturan sınıflar arasındaki ekonomik uçurum derinliğini bugün de korumaktadır. Ben bu durumla Arap ülkelerinde de karşılaşmış, onların da aynı açmazlar içinde çırpındıklarını görmüştüm. "Üçüncü Dünya" diye tanımlanan ülkelerde geçirdiğim ondört yılın deneylerinden hiç olmazsa bir gerçeği iyi öğrendim: Kapitalist yoldan kalkınmada somun ne denli büyürse büyüsün, onu yiyenler küçük bir azınlıktan ibaret kalmakta, geniş halk yığınları ise mutlu azınlığın artıklarıyla geçinmektedir.

Tahran'ın yan sokaklarındaki iç karartıcı sefalet görüntüsünü ibretle seyrettikten birkaç gün sonra, 20 Nisan 1960 günü, dünyanın en pahalı halılarıyla döşenmiş bir odada, Gülistan Sarayı'nın göz kamaştırıcı "Muayede" salonunda, duvarları kaplayan binlerce kristal aynacığın ışıltısı altında, iki bin yıllık Pers İmparatorluğu'nun son vârisi Şehinşah Muhammed Rıza Pehlevi'ye Türkiye Cumhuriyeti'nin "olağanüstü temsilcisi ve tam yetkili büyükelçisi" sıfatıyla güven mektuplarımı sundum. İran Sarayı'nda hükümdarın elçi kabul töreni eşine az ülkede rastlanır derecede şatafatlıdır. Törenin protokolü en ince ayrıntılar düşünülerek hazırlanmıştır. Hiçbir falsoya meydan verilmemesi için Şah'ın kabulünden bir gün önce protokol şefi büyükelçiliğe gelerek törenin nasıl cereyan edeceğini anlatır, Şah'ın huzurunda nasıl davranılacağının provası yapılır. Örneğin, salon kapısından Şah'ın önüne gelinceye kadar kaç kez reverans yapılacağı, yani yere doğru eğilineceği, ne zaman Şah'ın elinin sıkılacağı, güven mektuplarını sunmadan önce okunan nutkun hangi ses tonunda söyleneceği vb. gibi uyulması gerekli kurallar protokol şefi tarafından özenle belirtilir. Kabul töreni sırasında unutulmaması gereken bir nokta da, Şah'a hiçbir zaman sırtını dönmemektir. Nutuklar bitip de kendisine sunulan "itimatname"yi Şah'ın sağında duran saray nazırının elindeki gümüş tepsiye bıraktıktan sonra, Muayede Salonu'nun kapısı yeniden açılır ve büyükelçilik personeli rütbe sırasına göre teker teker Şah'a takdim edilir. Her biri Şah'ın elini sıktıktan sonra geri geri yürüyerek sıraya dizilirler. Bu iş de bitince Şah büyükelçiye yanındaki bir kapıyı eliyle işaret eder, birlikte o kapının ardındaki odaya geçecekler ve baş başa görüşeceklerdir. Sefir kapıya doğru yönelir fakat Şah'a arkasını dönmemek için adımlarını geriye doğru atmak zorundadır. Oysa arkasında açılan kapının tam eşiğinde

halıların gizlediği bir tümsek vardır. Sefir adımlarını iyi hesap edemediğinden tümseğe takılıp sendeler. Gülistan Sarayı'ndaki bu eşiğe "Sefirlerin Katili" adı verilmiştir. (Bunu ben önceden öğrendiğim için, kapıya doğru gerilerken adımlarımı dikkatli atıyordum, bu sayede "katil" eşiğe takılmaktan kurtuldum.)

Protokolden verilen tören programına göre Şah ile elçinin baş başa görüşmeleri beş ila on dakika sürecek, bu süreyi sefir gözden kaçırmayarak Şah'ın sözlerini bitirdiği bir sırada ayağa kalkacaktır. İlk görüşmede sefirin kendiliğinden siyasi konulara değinmesi âdet değildir.

Oysa 20 Nisan 1960 günü Şehinşah'la birlikte girdiğimiz odada ben tam elli dakika kaldım. İlk yarım saatten sonra Şah -alışılanın dışında- Hariciye Veziri Abbas'ı da yanımıza çağırttı. Dışarıda bekleyenleri biraz şaşkınlık biraz da heyecana uğratan ve Şah'ın yanından ayrıldığım zaman beni hararetle kutlamalarına vesile olan bu olağanüstü kabulün nedeni -hiç de dışarıdakilerin sandığı gibi- Şah'ın dost ve müttefik Türkiye'nin temsilcisine özel iltifatta bulunmak arzusu değildi. İran Şehinşah'ı, birkaç gün önce Selim Sarper'den öğrendiği, Menderes'in Moskova gezisi konusunda beni sorguya çekiyordu. Oysa Dışişleri Genel Sekreterimiz sırf bu konuyu aydınlatmak, Şah'a güvence vermek üzere özel olarak Tahran'a gelmişti. Kendisi büyükelçilikte konuğum olmuştu ama Tahran'a niçin geldiğinden bana söz etmemişti. Herhalde misyonun gizliliğine uymak istediğini düşünerek ben de soru sormamıştım. Sarper Dışişleri Bakanımızın konuyu bana daha önce açtığından haberli değildi, bunu benden öğrenmesi de doğru olmazdı.

Ne var ki, Türkiye Başbakanının Moskova ziyareti sorununun İran Şah'ına özel temsilcimiz tarafından enine boyuna anlatıldığını sandığım halde, Şah, üstümüze kapılar kapanır kapanmaz bu konuyu açmış ve beni sîgaya çekmeye başlamıştı. Selim Sarper'in de aynı şeyleri söylediğine içimden dua ederek Şah'a Dışişleri Bakanımızdan öğrendiklerimin çerçevesinde karşılık veriyordum. Ama hayır Şah tatmin olunmuyordu, bu apaçık belli idi. Yabancılarla görüşürken yüzünden hiç eksik olmayan yumuşak gülümsemesi ve çok nazik davranışlarına rağmen beni iyice sıkıştırıyor, başka bir konuya atlamama fırsat vermeden sözü Türk-Sovyet ilişkilerine getiriyor, Türkiye'nin CENTO müttefiklerinin sırtından Moskova'ya yanaşma planları hazırlandığından kuşku duyduğunu îma ediyordu. Şah tedirgindi. Amerika'ya güvenerek Sovyetler'le ilişkilerini en alçak düzeyde tutmuş, CENTO Paktı'na sıkıca sarılmış, Türkiye'yi örnek alarak Ortadoğu'da Batılı devletlerin ileri karakolu rolünü oynamaya heveslenmişti. Şimdi ise kader birliği yaptığı Türk Hükümetinin bir oyununa gelmek tehlikesiyle karşılaşıyordu. Eğer Türkler kendisinden önce Sovyetler'le ilişkilerine yeni bir düzen vermeyi başarırlarsa, treni kaçırmış durumda kalabilir, Sovyet baskısını üzerine çekebilirdi.

İran Şahı'nın kaygılarının pek de yersiz olmadığını birkaç gün sonra Dışişleri Bakanımız Zorlu ile elçilikte bir gece sabaha dek konuştuğumuz zaman anlayacaktım. Fakat

o geceye gelmeden önce, olayları sırasıyla anlatmaya devam edeyim:

Güven mektuplarımı Şah'a sunduğum günden başlayarak büyükelçilikte beni ivedi bir görev bekliyordu: Bir hafta sonra Tahran'da CENTO Bakanlar Konseyi toplanacaktı. Kısa adıyla CENTO denilen Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization) 14 Temmuz 1958 Darbesiyle tarihe karışmış bulunan Bağdat Paktı'nın çöküntüsü üzerinde kurulmuş askeri bir örgüttü. Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü yıllarda Batılı müttefikler Avrupa'da NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı), Ortadoğu'da Bağdat Paktı ve Uzak Doğu'da ise SEATO (Güney-Doğu Asya Antlaşması Teşkilatı) adları altında kurdukları örgütlerle Sovyetler Birliği ve Çin'in çevresinde askeri bir ağ örmüşlerdi. Amaç, Avrupa ve Asya'ya komünizmin yayılmasını önlemekti. Soğuk Savaş ürünü olan bu askerî paktların etkinliği, amacına ne ölçüde ulaştığı konuları üzerinde durmayacağım. NATO üzerine çok şey yazıldı ve söylendi, hâlâ da yazılıp söylenmekte. SEATO Paktı geçenlerde resmen ortadan kaldırıldı. Burada bizi ilgilendiren CENTO'ya gelince bu, ölü doğmuş bir paktt: Arap dünyasının antikomünist cepheye kazanılamayacağı anlaşılınca, Batılılar Irak'sız bir Bağdat Paktı'nı İngiltere'nin patronluğu altında Türkiye, İran ve Pakistan arasında sürdürmeye çalışmışlar, Amerika ise Pakt'ın resmen üyesi olmadan dışarıdan desteklemek görevini üstlenmişti. Ne var ki, CENTO'nun kurulduğu 1958 yılında bu paktın Ortadoğulu üyelerinin durumu "iki çıplak bir hamama yaraşır" sözüne hak verdirecek nitelikte idi. Ortadoğu'ya Sovyet nüfuzunun yayılmasına ne Türkiye'nin ne de İran'la Pakistan'ın set çekecek hali vardı. Bütün iş yine Amerika ile İngiltere'nin omuzlarına yükleniyordu. Gerçi o yıllarda ABD Hükümetleri "dünya jandarmalığı" rolüne pek hevesli idiler, dünyanın her yanında komünizme karşı çıkan rejimleri gözü kapalı destekliyorlardı. Fakat komünizmle savaş paravanası arkasında kurulmuş yönetimlerin çoğu içi kof, halk desteğinden yoksun güçleri temsil ettiğinden, bütün iş Amerika'nın sırtında kalıyor, onun kurduğu paktlar Amerikan dolarlarının yardımıyla uydu Hükümetleri zorla ayakta tutmaktan başka işe yaramıyordu. CENTO da bu paktlardan biri idi ve aslî üyelerinden çok, destekçi devletin gücüne dayanarak varlığını sürdürüyordu. Paktın her toplantısında aslî üyelere destekçi üyelerden bekledikleri askeri ve ekonomik yardımları dile getirirler, kendilerine gerekli yardım yapılırsa komünizme karşı savaşta ne denli etkili olacaklarına batılı müttefiklerini inandırmaya çalışırlardı. Kuruluşu sırasında CENTO Paktı'nı Amerika ve İngiltere kuvvetle destekler görünüyor, paktın üyesi üç Ortadoğu devletinin askeri potansiyelinin artmasına önem veriyorlardı. Ama bir yandan Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermeye yüz tutması, öte yandan da Amerika'nın Vietnam Savaşı batağına gömülmesi sonucunda CENTO'ya ilgileri azaldı. Bunu gören ve batılılardan beklediğini bulamayan İran ile Pakistan CENTO'ya sırt çevirmeye, paktın işlevinin kalmadığını açıkça söylemeye başladılar. Hele son zamanlarda petrol zengini olan İran, ordusunu son model silâhlarla donatınca Ortadoğu'nun askerî gücü en yüksek devleti olmaya hevesle-

nerek CENTO'yu küçümsediğini belli etti. Pakistan'ın da paktan ayrılmak için fırsat beklediği bilinmektedir. Nedense yalnız Türk Hükümetleri CENTO'ya sarılmakta ve paktın bitkisel yaşamını sürdürmesinde hâlâ yarar ummaktadırlar.

Tahran'da göreve başladığım 1960 yılı başlarında CENTO Paktı İran ile Pakistan'ın gözünde değerini henüz yitirmemişti ve Pakt'ın her yıl yapılan Bakanlar Konseyi toplantıları gerek Türkiye gerekse İran ve Pakistan Hükümetleri için önemli bir olaydı. Hattâ Türkiye Başbakanı CENTO'ya verdiği önemi vurgulamak amacıyla toplantılara bizzat katılırdı. İngilizlerle Amerikalılar bunu her zaman hoş karşılamazlardı. Bir keresinde Menderes çağrılı olmadığı halde Washington'daki toplantıya katılmaya karar vermiş, Amerikalılar bunu önlemeye çalışmışlardı. Menderes Washington'a gitmekte direnmiş ama havaalanında resmen karşılanmamıştı. Aslında, Menderes'in Washington'a gitmekte direnmesinin nedeni Başkan Eisenhower'la bir görüşme yapıp Amerika'nın vermekte nazlandığı ekonomik yardımı koparmaktı. O sırada DP Hükümeti'nin Amerika'dan Alman yıllık 80 milyon doların dışında topluca bir yardıma şiddetli gereksinmesi vardı. Menderes CENTO toplantısından yararlanarak Amerika Hükümetini sıkıştırmak istiyordu. Fakat Eisenhower Washington'da değildi, Camp David'deki yazlık evinde tatil yapıyordu. Menderes'in ısrarı üzerine Türkiye Başbakanını yazlık evinde ancak yedi dakika süre ile kabul etti. Menderes öfkelendi ve bu olay o zamanki Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü ile arasını açtı.

Tahran'da 28-30 Nisan 1960 tarihleri arasında yapılacak CENTO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye'yi yine Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında bir heyetin temsil edeceği Ankara'dan bana bildirilmişti. Ertesi gün ilk kez resmen ziyaretine gittiğim İran Başbakanı Dr. İkbal'e haberi ilettiğimde memnun kaldığını gördüm, çünkü böylece Menderes'in Moskova gezisini sırasında kendisiyle görüşüp tartışmak fırsatını elde etmiş oluyorlardı. Fakat Türkiye'de yoğunlaşan siyasal bunalım Menderes'in Tahran'a gelmesini engelledi. Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan tarihinde elektrikli bir hava içerisinde yaptığı toplantıda muhalefet lideri İnönü'ye "12 oturum meclisten ihraç" cezası verilince kıyamet kopmuş, iktidarla muhalefet arasındaki gerginlik kopma noktasına gelmişti. 26 Nisan gecesi büyükelçiliğimizin telsizcisi, Dışişleri Genel Sekreteri Selim Sarper'in beni makine başına çağırdığını bildirdi. Ankara ile Tahran arasında radyo-telsiz aracılığı ile doğrudan doğruya konuşmak olanağımız vardı. Sarper bana "iç siyasal durumun şu sırada Ankara'da bulunmasını gerektirdiğini" bu sebeple Başbakan Menderes'in CENTO toplantısına katılamayacağını ve Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu başkanlığındaki 16 kişilik heyetimizin ertesi sabah erkenden Tahran'da bulunacağını bildirdi. Gecenin geç saatine bakmaksızın, İran Protokol Şefini uyandırarak durumu haber verdim, çünkü İran Başkanının Menderes'i karşılamak üzere havaalanına gitmesini önlemek gerekiyordu.

27 Nisan sabahı saat beş sularında, Zorlu başkanlığındaki heyetimiz THY'nin özel bir

uçağı ile Tahran'a vardı ve İran Dışişleri Bakanı Abbas tarafından karşılandı. Heyette Dışişleri Genel Sekreteri Selim Sarper ile Dışişleri ileri gelenleri ve içlerinde Albay Sami Küçük'ün de bulunduğu askerî üyeler vardı. Zorlu ile genel müdür Semih Günver ve Özel Kalem Müdürü Alâattin Taluy benim konuğum olarak büyükelçilikte kaldılar, heyetin öteki üyeleri İran Hükümetinin kendilerine ayırdığı otele yerleştiler.

Aynı günün akşamı Zorlu'ya Dışişleri Genel Sekreter vekili Zeki Kuneralp imzasıyla Ankara'dan bir telsiz mesajı geldi, telgrafta on bin kadar üniversite öğrencisinin İstanbul'da Hükümet aleyhinde gösterilerde bulunduğu, çıkan olaylar sırasında bir öğrencinin kaza kurşunuyla öldüğü ve üniversite rektörünün hırpalandığı bildiriliyordu. Telgrafı okuyunca Zorlu, birlikte gideceğimiz bir akşam yemeği davetini iptal ettirdi. Büyükelçilikte aramızda yediğimiz yemekten sonra gecenin geç saatlerine kadar konuştuk. Zorlu, önce Türkiye'deki siyasal durumun kendi görüşüne göre bir irdelemesini yaptı. Onun iç politika konularındaki düşüncelerini buraya aktarmayacağım. Çünkü "güçlü diplomat" niteliği yanında politikacı yanı zayıf kalmış ve bu yüzden işlediği siyasî hataların cezasını hayatı ile ödemiş bir insanın kamuoyu vicdanında yeniden yargılanmasında yarar görmüyorum. Ama konuşmamızın dış politikaya ilişkin ve tarihi belge değerindeki bölümünü açıklamayı da görev sayıyorum.

Zorlu, Başbakan Menderes'le birlikte Temmuz ayında yapacakları Moskova ziyaretine değinmem üzerine şunları söyledi: "Moskova'ya neden gitmek istediğimizi ve bu ziyaretin bir politika değişikliği anlamına gelip gelmediğini Ankara'dayken benden sormuştun. Şimdi açıkça söyleyeyim: Evet, bu ziyaret dış politikamızda bir dönüm noktası olabilir. Çünkü şimdiye kadar Sovyetlerle ilişkilerimizde Amerika'nın müttefiki gibi davranmayı ön planda tutuyorduk. Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın müttefiki olmanın gereği Sovyetlerle ilişkilerimizi en alçak düzeyinde tutmaktı. Bu dönemin sona erdiğinin işaretini, Sovyetlerle baş başa görüşmelere başlamak suretiyle, bizzat Amerika vermiş bulunuyor. Şimdi bizim de Sovyet Hükümetiyle ikili müzakerelere girişmek, dondurulmuş ilişkilere canlılık vermek hem hakkımızdır hem de çıkarımıza uygundur. Bugüne kadar Sovyetlerin karşısına NATO bloku olarak çıkıyorduk, Soğuk Savaş'ın mantığı bunu gerektiriyordu. Mademki Amerikalılar Moskova ile diyalog kurmanın kendileri için zamanı geldiğine inandılar, bizim de vakit yitirmeden Sovyetlerle normal ve giderek dostça ilişkiye yönelmemiz zorunludur. Ben bu zorunluluğu Başbakana ve Cumhurbaşkanına da anlatıp onları düşüncemin doğruluğuna inandırdım. Bunun üzerine de Amerikalılara danışmadan Moskova ziyaretini düzenledik, çünkü danışırsak Ruslarla baş başa görüşmemizi engellemek isteyeceklerini biliyorduk. Sovyet Hükümeti önerimizi hemen kabul ettiği gibi ziyaret tarihinin biran önce açıklanmasını istedi. 15 Temmuz tarihi üzerinde anlaştık. Ancak, İran'la Pakistan Hükümetlerine Moskova ile baş başa görüşme kararımızı önceden haber vermediğimizden, onlara karşı biraz nazik durumdayız. Pakistan yönünden bir güçlük çıkacağını sanmıyorum ama İran

Şahı'nın pek şüpheci olduğunu bilirim. Onun için Selim Sarper'i hemen buraya gönderip Şah'ın kuşkularını yatıştırmak istedim. Fakat gerek onun izleniminden gerek senin telgrafından anladım ki Şah'ın kuşkularını gidermek kolay olmayacak. Başbakanımız Tahran'a gelemediğine göre beni sıkıştıracağını tahmin ederim."

Burada bir parantez açarak, Fatin Rüştü Zorlu'nun Moskova ziyareti konusunda bana söyledikleri üstünde durmak istiyorum. 27 Mayıs Darbesi'nin araya girmesi yüzünden gerçekleşemeyen bu ziyaret girişimi sonradan çeşitli yorumlara uğradı. Menderes'in Moskova'ya gitme kararının Amerikan CIA'yı harekete geçirerek DP iktidarının sonunu çabuklaştırdığını ileri sürenler oldu. 27 Mayıs sabahı Ankara radyosundan yayınlanan ilk bildiride Millî Birlik Komitesinin NATO ve CENTO'ya bağlılığını vurgulaması bu söylentilere ağırlık kazandırdı. Bu konuda sağlıklı bir yargıya varmak için yeterli bilgi ve kanıta sahip değiliz. MBK üyeleri de 27 Mayıs hareketinde Amerika'nın parmağı olduğunu kesinlikle reddetmişlerdir. Buna karşılık, Menderes'in girişiminin Sovyet Hükümetince çok olumlu karşılandığı ve Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağı umudunu uyandırdığı da bir gerçektir. Asya ve Afrika'da görevli bulunduğum sırada görüştüğüm Sovyet diplomatları -içlerinde Politbüro üyesi olanlar vardı- bu görüşü doğrulamışlardır.

Menderes'in Moskova ziyareti konusunda akla takılan soru şudur: Acaba DP iktidarı Sovyetlerle ilişkilerine yeni bir yön vermeyi, başka bir deyişle, Amerika'dan bağımsız bir dış politikaya yönelmeyi gerçekten düşünüyor muydu? Yoksa Zorlu'nun Bayar'la Menderes'e benimsettiğini söylediği plân aslında DP Hükümetinin o sırada şiddetli gereksinme duyduğu 300 milyon dolarlık yardımı ABD'den elde edememesinden doğan geçici bir tepki, haydi adını da koyalım, bir çeşit şantaj mıydı? Bu soruyu bugün kurcalamanın artık anlamı kalmadığı söylenebilse de, yakın tarihi aydınlatmak bakımından değeri bir yana, DP'nin uzantısı olan AP iktidarının 1965-1970 yılları arasında izlediği dış politikanın eleştirilmesinde yardımcı olacağı yadsınamaz. Nitekim AP Hükümetlerinin dış politikasını inceleyen kimi yazarlar Demirel-Çağlayangil ikilisinin Menderes-Zorlu ekibi gibi Amerika'ya baş kaldırdığı için iktidardan düşürüldüğü sonucuna varmışlardır. Onlara göre Demirel iktidarı, tıpkı Menderes iktidarı gibi ekonomik büyüme tutkusuna kapılıp dış siyaseti salt bu tutkuya hizmet edip etmediği açısından değerlendirmeye kalkışmış, bu yüzden de ABD'nin çizgisine ters düşerek 12 Mart olayı ile karşılaşmıştır[56]. Ben bu görüşe katılmıyorum. Gerçi 12 Mart'tan sonra Demirel üstü kapalı biçimde Amerika'yı suçlamıştır, hattâ Çağlayangil 12 Mart'ı Amerikan CIA'nın hazırladığını söyleyecek kadar ileri gitmiştir ama -kanımca- Demirel ile Çağlayangil'in iddiaları bir "öğünme" olmaktan öteye geçmemektedir (Bizi Türk milleti değil Ame-

[56] Bu konuyu derinleştirmek isteyenlere İsmail Cem'in *"12 Mart'ın iç ve dış nedenleri"* başlıklı değerli araştırmasını okumalarını salık veririm.

rika devirdi gibisinden bir öğünme). Gerçekten de, 1960'da Menderes-Zorlu ikilisini iktidardan düşürmek için ABD'nin ciddî nedenleri vardı. 1947'den beri Amerika'nın dümen suyuna girmeyi "millî politika" olarak kabullenmiş bir ülkenin Hükümeti ilk kez kendi başına bir harekete yelteniyordu. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın henüz hızını kaybetmediği bir dönemde NATO üyesi bir müttefikin Amerika'dan izin almadan Moskova ile diyalog kurmaya kalkışması NATO içinde ve "Hür Dünya"da siyasî dalgalanmalara yol açacak nitelikte bir olaydı ve cezasız bırakılmamalıydı. Oysa 1971'de dünya koşulları değişmiş, Batı ile Doğu blokları arasında savaş olasılığı iyice zayıflamış, NATO devletlerinin tümü Sovyetlerle ilişkilerini normalleştirmişti. Ayrıca, 1964 Kıbrıs bunalımı sırasındaki tutumu yüzünden Amerika'nın Türkiye'deki prestiji epey sarsılmıştı. Demirel-Çağlayangil ikilisinin Ortadoğu'da İsrail'e karşı Arapları desteklemesi ya da haşhaş sorunu Pentagon'un Türkiye'de bir iktidar değişikliğini zorunlu görmesi için yeterli nedenler olamazdı. Kaldı ki, 1970'lerin başında Türkiye'deki durum herhangi bir zorlamada ordunun içindeki sola yatkın güçlerin iktidarı ele geçirmesine elverişli idi. (8 Mart ile 12 Mart arasında Türk Genelkurmayı'nda olup bitenleri bilenler bu savı doğrulamaktadırlar). Oysa Demirel iktidarı Amerika'nın tam istediği gibi bir sol düşmanlığından kaynaklanıyordu. Bayar ve Menderes için olduğu kadar, Demirel ve Çağlayangil için de düşman tekti ve adı "beynelmilel komünizm"di. Temsil ettikleri düzen, dayandıkları sınıfların çıkarları bunu gerektiriyordu. Çağlayangil'in sosyalist ülkelere yaptığı ziyaretlerin, imzaladığı ticaret ve kültür anlaşmalarının göstermelik olup Türk dış politikasını hiç etkilemediğini, NATO'ya bağlılığın ise hiçbir dönemde görülmemiş boyutlara ulaştığını Amerikalılar pekiyi biliyorlardı. Hatta Demirel'in Moskova'yı resmen ziyareti sırasında onuruna verilen yemekte "kadehimi Türk-Sovyet dostluğu şerefine kaldırıyorum" sözünü söylememekte diretmesi üzerine Büyükelçi Hasan Işık'ın: "Bu nezaket formülünü kullanmak istemeyen bir Hükümet başkanı Moskova'ya gelmemeli idi" uyarısında bulunduğundan da belki haberleri vardı. Kısacası, hem DP hem de AP iktidarı zamanında Türk dış politikasını yakından izlemiş biri olmak sıfatıyla ben, Demirel-Çağlayangil ekibinin Menderes-Zorlu ekibinden daha bağımsız bir dış politika izlediği için 12 Martta iktidardan düşürüldüğüne inanmadığım gibi, Zorlu'nun 1960'da tasarladığı Moskova ziyaretinin Demirel ve Çağlayangil'in Sovyetler Birliği'ne ve tüm sosyalist ülkelere yaptıkları ziyaretlerden çok başka bir anlam ve önem taşıdığını sanıyorum.

II

Fatin Bey'le geç saatlere kadar konuşarak geçirdiğimiz gecenin sabahı İran Protokolü'nden Büyükelçiliğe telefon edilerek, Şehinşah'ın Dışişleri Bakanımızın, Selim Sarper, Semih Günver ve benimle birlikte aynı gün öğle yemeğine davet etmiş bildi-

rildi. Oysa resmî programda böyle bir yemek davetinin yeri yoktu. Programa göre Şah CENTO toplantılarına katılan heyetlerin tümünü 29 Nisan akşamı Gülistan Sarayı'nda İmparatoriçe Farah ile birlikte kabul edecekti. Demek ki, Zorlu'nun tahmin ettiği gibi, Şah Türk Dışişleri Bakanı ile ayrıca görüşmek gereksinmesini duymuştu. Doğrusu bunda haklıydı da çünkü Türkiye'den gelen haberler kaygı uyandıracak nitelikte idi. Daha Moskova ziyaretinin zihinlerde bıraktığı soru işareti çözülmeden Türkiye'nin iç durumunda önemli gelişmeler olasılığı meydana çıkmıştı. Zaten Menderes'in Tahran'a gelmeyişi bile Şahı başlı basma tedirgin etmiş olmalıydı.

Saat tam birde gittiğimiz Sarayın küçük salonunda Şah bizi karşılar karşılamaz Zorlu'ya sorularını yöneltmeye başladı. Endişeli görünmemeye dikkat ederek, yumuşak bir sesle, İstanbul'da bir gün önce meydana gelen olayların nedenini soruyordu. Zorlu, "demokratik rejimlerde bu gibi olaylar olağan sayılmalı. Merak edecek bir şey yok. Hükümetimiz duruma tamamen hâkimdir" diye karşılık veriyordu. Şah yine gülümseyerek Türk ordusunun olaylar karşısındaki tutumunu öğrenmek istiyor. Zorlu, "O yönden bir kaygımız yok, ordu Hükümetin emrindedir." diyordu. Zorlu'nun Türkiye'nin iç durumuna ilişkin soruları geçiştirmek niyetinde olduğu belli idi. Kendisi de her zamanki canlılığının aksine dalgın ve sıkıntılı görünüyordu. Bu hava içerisinde yemek salonuna geçtik.

29 Nisan 1960 günü İran Şahı'nın sofrasında yediğimiz öğle yemeğinin anılarını unutamam. Büyük olaylara gebe olan Türkiye o gün kaynıyordu. Biz ise o kaynayan ülkenin dört temsilcisi, görkemli bir sarayın yemek salonunda nadide dantelâ ile örtülü bir sofranın çevresinde oturmuş, salonun girişindeki mermer havuzun fıskiyesinden çıkan hafif su şıkırtılarını dinleyerek, Blini havyarı ile başlayıp piliç kızartması ve ünlü İran çilavı ile devam eden yemekleri som altından tabaklar içinde yiyorduk. İnanılmaz derecede beyaz fraklar giymiş garsonlar etrafımızda bir hayalet sessizliği içinde dolanarak servis yapıyorlardı. Şah bu kez Zorlu'ya Moskova ziyareti konusunu açmak istemiş fakat konuğunun dalgın bakışları ve üstü kapalı cevaplarıyla karşılaşmıştı. O sırada Semih Günver Zorlu'nun imdadına yetişmiş, bir susuş anından yararlanarak, Amerika'da yeni hizmete konulan Boeing jet uçaklarından söz etmeye başlamıştı. Şah bu konuyla birdenbire ilgilenmiş, Günver'e Boeingler hakkında sorular yöneltmeye başlamıştı. Tabiî hiçbirimiz Şah'ın son model uçaklara meraklı olduğunu ve özel gezileri için bir jet uçağı satın almayı düşündüğünü bilemediğimizden, Günver'le uçak konusunu uzun uzun tartışmasına şaşırmış ama içimizden de sevinmiştik. Yemekten kalktığımızda Şah, Menderes'in Moskova ziyareti üzerinde yine fazla bir şey bilmiyordu.

Ertesi gün -29 Nisan- CENTO toplantıları ile geçti. Amerika Dışişleri Bakanı Herter ile İngiltere Dışişleri Bakanı Selvyn Lloyd'dan sonra söz alan Fatin Rüştü Zorlu'nun Ortadoğu'da belirlenmeye başlayan yeni siyasal ve askeri dengeyi irdeleyen konuşması büyük ilgi ile karşılandı ve batılı diplomatlarca çok beğenildi. Şimdi ayrıntılarını

anımsayamadığım o konuşmanın yazılı metni Dışişleri Bakanlığınız arşivlerinden bulunup çıkarılırsa yakın siyasi tarihimize ışık tutacağını sanırım.

29 Nisan gecesi Gülistan Sarayı'nda verilen kabul resminde İmparatoriçe Farah'ın taze güzelliğini ve başındaki göz kamaştıran tacı seyrettikten sonra Büyükelçiliğe döndüğümüzde, Başbakan Menderes'in Zorlu'ya gönderdiği telsiz mesajını bulduk. Menderes Zorlu'ya Türkiye'deki durum dolayısıyla hemen Ankara'ya dönmesini istiyordu. Ertesi sabah CENTO Bakanlar Konseyinin son toplantısı yapılacak, ortak bildiri hazırlanacaktı. Zorlu'nun ilk düşüncesi, Konsey toplantısına benim yalnız başıma katılmam ve kendisinin heyetimizle birlikte sabah erkenden yurda dönmesi şeklinde idi. Sonra düşündük ki, bu tarz hareket CENTO Konseyi'nde Türkiye hakkında bir panik havasının esmesine neden olabilir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanımızın toplantının açılışında bulunarak gelecek konsey birleşiminin Ankara'da yapılmasını önermesi ve öneri kabul edilir edilmez toplantıdan ayrılması kararlaştırıldı. Nitekim öyle de yaptık. Bir yandan, heyetimizi Tahran'a getiren THY uçağı pilotlarına sabah erkenden uçuşa hazır olmalarını, heyet üyelerine de doğruca havaalanına gitmelerini bildirirken, Zorlu ile ikimiz Konseyin kapanış toplantısına katıldık, ilk sözü alan Bakanımız, bir sonraki toplantının Ankara'da yapılması önerisi kabul edilince öteki üyelerden izin isteyerek salondan ayrıldı. Benim toplantıda kalmamı istediyse de, yerime bir temsilci bırakarak kendisini ve Heyetimizi havaalanında uğurlamakta ısrar ettim. İçimde sanki Zorlu'yu bir daha göremeyecekmişim gibi bir his doğmuştu. Ne yazık ki aldanmamışım. Uçağın merdiveninde vedalaşmamızdan sonra Zorlu ile artık hiç karşılaşamadım.

CENTO toplantılarının bitiminden Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler'in iktidarı ele aldıkları tarihe kadar geçen üç haftalık zaman içerisinde, protokol ziyaretleri dışında, Tahran'da herhangi bir diplomatik faaliyet gösteremedim desem yeridir. Bir yandan Menderes'in Moskova ziyareti girişiminin İran Şahı'nda yarattığı kuşku ve burukluk, öte yandan da Türkiye'de siyasî havanın gittikçe gerginleşmesi ve DP iktidarının bir çıkmaza doğru sürüklendiğinin anlaşılması, İran Hükümetini Türkiye'ye karşı bir "bekle, gör" tutumuna itmişti. Gerçi ne resmî ağızlardan ne de güdümlü basında DP Hükümeti ve liderleri hakkında eleştirici sözler duymuyor ve okumuyorduk ama bunda belki de DP iktidarının Türkiye'de uyguladığı baskı ve sindirme yöntemlerinin İran'da "ahvali âdiye"den sayılmasının payı vardı. Örneğin, bizde fırtınalar koparan basın sansürü İran için temelli bir kurum idi. Yine bizim kamuoyumuzda büyük tepki yaratıp 27 Mayıs'tan önce bardağı taşıran damla sayılan "Meclis Soruşturma Komisyonu" ise İran'daki yargılama metotlarının yanında pek masum kalırdı. İran'da siyasi polisin (SAVAK) gücü Şah'ın sınırsız yetkilerinin altında fakat Hükümetin yasal yetkilerinin çok üstünde idi. Yargı organlarının özerkliği kavramı İran'da -özellikle siyasal suçlarda- anlamını çoktan yitirmişti: SAVAK'ın "bağımsız" mahkemelerin önüne çıkardığı sanıklardan beraat edenine rastlanmaz, ancak Şah'ın bağışlamasından yararlananlar olabilirdi. Kısacası, DP

iktidarının sertleşen iç politikasını eleştirmek herhalde İran Hükümetine düşmezdi. Dış politikada ise İran Şahı, kişisel dostluk ilişkileriyle de bağlı olduğu DP liderlerine, Amerika'nın güvenine sahip oldukları sürece, gerçek dost ve müttefik gözüyle bakmış, açıkça eleştirilmelerine izin vermemiştir.

27 Mayıs 1960 sabahı erkenden uyandırıldım: Askerî Ataşemiz gelmiş, benimle hemen konuşmak istiyordu. Acele giyinip yatak odama bitişik salona geçince Ataşemiliter Kurmay Albay Gözendor'u iki yardımcısıyla birlikte karşımda buldum. Üniformalıydılar, oysa askerî ataşeler resmî günler dışında üniforma giymezler, elçilikte sivil kıyafetle çalışırlardı. Albay Gözendor beni askerce selamladıktan sonra heyecanını gizleyemediği bir sesle: "Silâhlı Kuvvetler bu sabah Türkiye'de yönetimi ele aldılar," dedi. Bu sözlere benim ilk tepkim "neden üniformalısınız?" diye sormak oldu. Çünkü Ataşemiliterimle yardımcıları çok nazik ve saygılı kişilerdi, sabahın erken saatinde beni uyandırmalarına ve karşıma resmî giysileriyle çıkmalarına bir anlam verememiştim. Albay şaşırdı, sonra durumun acayipliğini kendisi de fark ederek beni sabahın ilk saatlerinde uyandırma nedenini açıkladı. Meğer o sabah İran Hava Kuvvetleri Komutanı resmî bir ziyaret için Ankara'ya hareket edecekmiş, Ataşemiliterimiz de kendisini havaalanında uğurlamak üzere üniformasını giymiş. Fakat Ankara radyosundan Türkiye'deki darbe haberini öğrenince, İran Hava Kuvvetleri Komutanının Ankara'ya hareketini önleyip önlememek konusunda benden talimat almak için doğruca Büyükelçiliğe gelmiş. Kendisine derhal havaalanına gidip İranlı Generale Ankara ziyaretini ertelemesi ricasında bulunduğumu iletmesini söyledim.

Ertesi gün İran Şahı bir Avrupa gezisinden Tahran'a dönüyordu. Adet olduğu üzere bütün misyon şefleri havaalanında kendisini karşılamaya gitmiştik. Türkiye'de durum henüz aydınlığa kavuşmamıştı. Şah'ın beni devrik bir iktidarın temsilcisi olarak karşısında görmekten memnun kalmayacağını bilmiyordum. Belki de benden Türkiye'deki durumu öğrenmek isteyecekti, oysa yirmi dört saattir Ankara ile telsiz bağlantımız kesilmişti. Sadece radyodan Albay Türkeş adında bir Millî Birlik Komitesi üyesinin boğuk sesle okuduğu bildiriyi dinleyip durmuştuk.

Şah, uçaktan inip önce İranlı karşılayıcılara elini öptürdükten sonra, sıraya dizilmiş yabancı misyon şeflerinin teker teker ellerini sıkmaya başladı. Tahran'a yeni gelmiş olduğum için protokole göre sefirlerin son sırasında bulunuyordum. Şah bir, iki teşekkür kelimesi söyleyerek sefirlerin elini sıkıp geçiyordu. Benim önüme gelince durdu, elimi sıktıktan sonra: "Dönüş yolumda Türkiye'ye uğramak istedim," dedi. "Durum hakkında bilgi sunmaya hazırım," karşılığını verdim. İçimden ise Şah'ın hemen soru sormamasını diliyordum. Şah: "Hayır, hayır," diye devam etti, "Türkiye'ye uğramak istedim ve uçağı Yeşilköy'e indirterek yetkililerle bir saat kadar konuştum." Yetkililerin kim olduğunu bilmiyordum ama rahatlamıştım. Sonradan öğrendim ki Şah Yeşilköy'de -yanılmıyorsam General Refik Tulga tarafından- karşılanmış ve Cemal Gürsel Paşa'nın

Ankara'dan gönderdiği iki MBK üyesiyle görüşmüştü.

Havaalanındaki karşılaşmadan sonra Şah ile ancak bir kez daha kendisine veda ziyaretimi yaptığım sırada görüşebildim. Türkiye'deki 27 Mayıs Devrimi'nin üzerinden iki aya yakın bir zaman geçmiş, Millî Birlik Hükümeti'nin NATO ve CENTO'ya bağlılığı dünyaya ilân edilmiş, eski dostlukların -ve de düşmanlıkların- olduğu gibi sürdürüleceği, Amerikan Hükümetinin tam güvenini kazanmış bir diplomat olan Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesiyle açıkça belli olmuştu. Sanırım İran Şahı, Menderes ile Zorlu'nun Moskova'ya yakınlaşma siyasetine yöneldikleri kanısına varınca DP iktidarının askerî bir darbe ile düşürülmesinden rahatlık da duymuştu. Sonradan söylenenler yazılanlar doğru ise, İran gizli servisleri Türk Ordusunda darbe hazırlıkları yapıldığından haberli idi. Bu istihbaratı İranlıların CIA kanalıyla aldıkları düşünülebilir, çünkü 1953 yılında Musaddık'ı deviren komployu başarıyla sonuçlandırdığından beri CIA'nın İran haber alma servisleriyle sıkı işbirliği halinde olduğu bilinmektedir. Belki de Şah, Menderes'in Moskova ziyaretinin kendilerine danışılmadan kararlaştırılması üzerine Amerikalıların DP iktidarını kaderiyle baş başa bırakmayı uygun gördüklerini anlamıştı.

Ne olursa olsun, veda ziyaretim sırasında Şah bana karşı pek nazik ve iltifatkâr davrandı; yanında uzun süre alıkoydu. Herhalde 27 Mayıs Darbesi'nden hemen sonra Tahran'dan geri çağırılmamı devrik DP Hükümetinin mutemed sefiri olmama bağlamış, böylece eski dostları Bayar ve Menderes'e bir sadakat jesti göstermek istemişti. Nitekim Şah benimle alışılmıştan uzun süre görüşmekle de yetinmedi, Tahran'da bir yıldan az süre görevli kalmış büyükelçilere İran Hükümetince veda yemeği düzenlenmesi âdet olmadığı halde, Hariciye Vezirinin onuruma bir akşam yemeği vermesini emretti. Dahası var: Dışişleri Bakanı Abbas'ın şerefime verdiği kırk kişilik yemeğe son dakikada Başvezir Dr. İkbal de katılarak beni onore etmek istediklerini kanıtladı.

Uçağımız Ankara'ya doğru havalandıktan sonra düşündüm: Acaba İran Şahı benim geri çağrılmamın gerçek nedeninin "solculuğum" hakkında MBK'ye sunulan rapora dayandığını bilseydi, yine bana bu denli itibar gösterir miydi? Şah'ın ne yapacağını bilemem ama MBK'ye verilen dosyamın üzerine önce Albay Türkeş sonra da Turhan Feyzioğlu'nun nasıl atıldıklarını Ankara'ya varınca öğrenecektim.

Tahran'da geçirdiğim yüz günün anıları burada bitiyor. Şimdi okurlarıma, tanıyabildiğim ve inceleyebildiğim kadarıyla, 1960'ların İran'ının siyasal ve sosyal yapısı üzerinde ilginç gördüğüm bazı bilgileri sunmak istiyorum.

III

Anayasasına bakılırsa İran "meşrutî bir hükümdarlık"tır. Ama gerçekte Şah Muhammed Rıza Pehlevî -Musaddık'ın başbakanlık dönemi dışında- tüm yasama ve yürütme

yetkisini tek başına ve sınırsız olarak kullanmıştır. Japon ulusunun "Güneşin yeryüzündeki gölgesi" diye tanımladığı İmparator Hirohito bile, en kudretli dönemini yaşadığı 1930'larda, İran Şahı'nın bugün elinde bulundurduğu yetkilere sahip değildi.

Çağdışı gibi görünen bu sınırsız otoritenin kaynağı nedir, gücünü nereden almaktadır? Bu soruların karşılığı İran toplumunun tarihinde yatmaktadır. İki bin yıldan beri İranlılar Krallarının Tanrı tarafından verilmiş haklarına inandırılmışlardır. Yüzyıllara uzanan geleneklere göre Kral toplum hiyerarşisinin tepesindedir ve aldığı kararlardan dolayı halkına hesap vermeye zorunlu değildir. Ona körü körüne itaat edilir. Bugün bile İran'da Şah'ın adını bilmeyen fakat ona taparcasına bağlı bulunan topluluklar vardır. Nüfusunun yüzde 70-80'i okuma-yazma bilmeyen bir ülke için bu durum doğal sayılabilir. Zaten İran Şahı da halkın hayranlık duygularını canlı tutmak için elinden geleni yapmakta, kendisini eski çağların büyük kralları Dârâ'lar, Keyhüsrevlere benzetmektedir. Birkaç yıl önce "Keyhüsrev'den Muhammed Rıza Pehlevi'ye" sloganı altında İran Devleti'nin 2500. yıldönümünün kutlandığı hatırlardadır.

Sınırsız yürütme yetkisinin yanında yasama yetkisi de Şah'ın mutlak denetimi altındadır. Dört yılda bir yapılan seçimlerde Parlamento'ya kimlerin gireceğim Şah kendisi saptar. Seçim tutanaklarını alırken tüm parlamenterler tarihsiz bir istifa mektubunu imzalamak zorundadırlar. Bakanların atanmaları ve işten el çektirilmeleri de yalnızca Şah'ın buyruğuna bağlıdır. Kabine üyeleri resmî maaşlarından ayrı olarak Şah'tan özel bir ödenek alırlar. Bu ödeneği kabul etmek istemeyen Hükümete giremez. Böylece tüm Hükümet mekanizması zincirleme olarak Şah'a bağlanmış ve her türlü sorumluluğa ortak edilmiş olur.

Şah, ordunun da başkomutanıdır. Çok eski zamanlardan beri krala gözü kapalı sadakat duygusu subay ve erlere aşılanmıştır. Bugün de askerî ve sivil bütün resmî dairelerin, garnizonların duvarlarında "Allah, Şah ve Vatan" yazılı dövizler asılıdır. (Yarım yuvarlak biçiminde yazılmış bu üç sözcükten ikincisi ötekilerin ortasında ve biraz üstündedir, yani okunurken önce Şah sözcüğü göze çarpar.)

Böylece, Musaddık'ın düşürülmesinden beri, Şah ulusunun tek lideri olduğunu rahatlıkla söyleyebilmekte, çevresindeki bütün devlet adamları ve politikacılar da bu durumu tartışmasız kabullenmektedir. Nitekim 1958 yılında başbakan olan Dr. İkbal bir gün Parlamentoda şöyle konuşabilmiştir: "Ben Şah Hazretlerinin hizmetkârıyım. Buradaki iktidar partisi ya da muhalefetin oyunları beni ilgilendirmez. Majeste uygun gördüğü sürece görevde kalır, beni artık istemediği zaman da giderim."[57]

Muhammed Rıza Pehlevî de (Ülkem İçin Görevim) başlığı altında yayınlanan kitabında Anayasanın kendisine tanıdığı geniş yetkileri sıraladıktan sonra şöyle diyor: "Danışman kullanmayı sevmediğim ve hayatî konularda son kararı kendim verdiğim

[57] Tahran'da yayınlanan *Dünya* adlı haftalık derginin üç numaralı sayısı (1965).

için yalnızlığım büsbütün artmaktadır. Basit sorunlar dışında, devlet işlerini en yakın akrabamla bile konuşmam."

Şah devlet işlerini belki en yakınlarıyla bile konuşmazdı ama bu işlerde söz sahibi olan yabancı bir gücün varlığı da kimsenin gözünden kaçmazdı. Bu güç ABD'ydi. Musaddık'ın saf dışı bırakılmasını izleyen dönemde ABD'nin İran'daki nüfuzu görülmemiş derecede artmıştı. Petrol gelirlerinin henüz çok düşük olduğu -yılda 300 milyon dolar- o yıllarda Şah'ın otoritesi öncelikle ABD'nin malî ve askerî desteğine dayanıyordu. 1955 ile 1965 yılları arasında savunma bütçesi üç katma çıkarılmış, Amerikan yardımının yarısı askerî harcamalara ayrılmıştı. Ulaştırma hizmetleri ve liman inşası projelerine tahsis edilen öteki yarısı da aslında, Amerikan birliklerinin İran'a gelişini kolaylaştırmaya yarıyordu.

Şah'ın bir yandan askerî bütçeyi üç katma çıkarması, öte yandan ülkesinin kapılarını Amerika'ya açması, dıştan çok, içe dönük nedenlere dayanıyordu. Yukarıda sözünü ettiğim kitabının bir yerinde açıkladığı gibi, "insanlara her şeyden hatta gıdadan önce gerekli olan, güvenlik duygusu içinde bulunmaları" idi. Bu felsefenin toplum yaşamına uygulanması olarak Şah ordu ve polisin iyice güçlenmesi gereğine inanıyordu. İç politikası gibi dış politikası da aynı hedefe yönelikti. İmzaladığı bütün askerî anlaşmalarda "yıkıcı faaliyetlere karşı birlikle mücadele" ilkesinin bulunmasına özen gösterirdi. Örneğin, komünizme karşı kurulan Bağdat Paktı, Irak ihtilâli sonucunda anlamını yitirince Amerikalılar Bağdat Paktı üyesi devletlerle ikili ittifaklar aramaya başlamışlar, bu arada İran'a da karşılıklı yardım anlaşması önermişlerdi. Şah, ilke olarak öneriyi kabul etmiş, ancak anlaşmaya "içeriden gelecek yıkıcı faaliyetlere karşı Amerikan garantisi"nin eklenmesini şart koşmuştu. Amerika'nın tereddüdünü görünce de, bir saldırmazlık paktını müzakere etmek üzere, Sovyetler Birliği'nden bir delegasyonu Tahran'a davet etmişti. Bunu öğrenen ABD Başkanı Eisenhower, Genelkurmay Başkanı'nı Tahran'a göndermiş, Ruslarla müzakereler de kesilivermişti. ABD-İran askeri anlaşması 3 Mart 1959'da böyle imzalanmıştı.

ABD Hükümeti de İran'daki yükümlülüklerinin bu ülkenin savunmasından çok rejiminin desteklenmesine yaradığını pekiyi biliyordu. Nitekim Tahran'a atandığım sırada okuyup sakladığım uzun bir makalesinde, tanınmış dış politika yorumcusu Walter Lippman şöyle diyordu: "Amerika'nın İran'a yaptığı askerî yardımın nedeni stratejik değil politiktir. Yardım dışarıya değil, içeriye dönüktür. Aslında İran'ı bir Rus işgaline karşı güvence altına almak düşüncesi anlamsızdır. Bu, sırf Kongre'den ödenek isterken Hükümetin ileri sürdüğü sembolik bir gerekçeden ibarettir. İran'a yaptığımız yardımın başlıca amacı, bu ülkeyi bir dünya savaşına hazırlamak değil, müttefikimiz olan Şah'ın Hükümetini ayakta tutmaktır."[58]

[58] *New York Herald Tribüne*, 14 Aralık 1959.

İran'ın sosyal yapısından söz ederken, Şah'ın pek övündüğü ve "Beyaz Devrim" diye tanımladığı Toprak Reformu'na değinmemek olmaz.

Beyaz Devrim'in öyküsü şöyle özetlenebilir:

Toprak Reformu Yasası 1961 yılında Ali Amini'nin başbakanlığı zamanında hazırlanmış, sonradan Alam'ın Başbakanlığı sırasında Şah'ın altı noktadan oluşan Reform Programı içerisinde halk oylamasına sunulmuştu. Şah, altı noktalık Reform Programını yoğun bir propaganda kampanyasıyla açıklamış, öngördüğü reformların İran'da yeni bir çağın müjdecisi olarak tanıtılmasına önem vermişti. Tahran sokaklarında görülmeye alışılmış büyük posterlerdeki başkomutan üniformasının yerini, Şah'ı sivil kıyafette ve elinde bir meşaleyle fakir halkın yanında gösteren resimler almıştı. Program halkoylamasına sunuldu ve referandum sonucunda oyların yüzde 98'inin olumlu olduğu ilân edildi.

Altı maddelik reform programının birinci maddesi İran'da toprak özel mülkiyetine dayanan feodal sistemin kaldırılmasını, büyük toprakların bölünerek topraksız çiftçiye dağıtılmasını öngörüyordu. Üçüncü madde ise toprak reformunun hazineye getireceği yükün, devlete ait sınaî tesislerdeki mamul eşya stoklarının satışında elde edilecek paralarla karşılanmasını hükme bağlıyordu. Güdülen amaç şu idi: Toprak köylüye dağıtılarak feodal sistem resmen kaldırılacak, fakat aynı zamanda büyük toprak sahiplerine devlete ait sınaî mamul stoklarını satın alma olanağı tanınarak zararlarının giderilmesi sağlanacaktı. Böylece devlet bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu: Bir yandan toprak ağalarını köylünün desteğinden yoksun kılarken, öte yandan da millî sanayinin tutucu güçlerin elinde kalmasını güvence altına alıyordu.

Reform Programı 1963 yılı başında uygulamaya konuldu. Bir yıl sonra açıklanan resmî istatistiklere göre, Reform Yasası uyarınca 1 milyon 400 bin hektar ekilebilir toprak 248 bin çiftçi ailesine 100 milyon dolar karşılığında satılmıştı. Yeni toprak sahipleri devlete olan borçlarını on beş yıllık vade içerisinde ödeyebileceklerdi. Bu sayılar İran'da tarıma elverişli toprakların ancak yüzde 10'unun köylüye dağıtıldığını kanıtlıyordu. Reformdan önce, tarıma elverişli toprakların yüzde 65'ini elinde tutan büyük mülk sahiplerinin reform uygulamasından sonra ancak yüzde 9 oranında bir kayba uğradıkları anlaşıldı. Demek ki, devletin ve dinsel kuruluşların malı olan topraklar da hesaba katılırsa, reformdan sonra ekilebilir toprakların yüzde 75'i yine özel mülkiyette kalırken, yüzde 25'i köylünün eline geçmiş oluyordu. Ayrıca, toprak dağıtımından yararlanan çiftçi borcunu ödemek için kendisine tanınan on beş yıllık vade içerisinde, her yıl elde ettiği ürünün gelirinin yalnız beşte birini alabilecek, gerisi borcuna mahsup edilecekti. İran'da 15 milyon insanın yaşamını topraktan sağladığı ve 18 milyon hektar genişliğindeki tarıma elverişli toprakların sadece 6,5 milyon hektarında ekim yapıldığı düşünülecek olursa, büyük reklamlarla ortaya sürülen Reform Yasasının hiç de devrimci nitelik taşımadığı kolayca anlaşılır. Nitekim son yıllarda petrol geliri astronomik rakamlara ulaştığı halde

İran halkını besleyemez durumda bulunduğu ve yabancı ülkelerden gıda maddeleri ithalâtının azalmayıp arttığı bir gerçektir. Halkın yüzde 70'i hâlâ okuma yazma bilmemekte, bütün ülkedeki hekimlerin sayısı on binin altında bulunmaktadır. Bu gerçeklerin karşısında, resmî propagandanın ileri sürdüğü "Şehinşah'ın sosyal reform programı İsveç'inkinden daha ileridir" iddiasının biraz "abartma" koktuğunu söylemek saygısızlık olmasa gerektir.

Son olarak İran Şahı'nın kişiliği ve bugünkü sınırsız kudretini nasıl ele geçirdiği konusu üzerinde biraz durmak istiyorum. Habeş İmparatoru Haile Selâsiye'nin tahttan indirilmesinden beri dünyanın tek otokratik hükümdarı olarak tarihte yer alan Muhammed Rıza Pehlevî'nin gerek özel gerek siyasal yaşamı üzerinde çok şeyler yazıldı. Gençliğinde başından geçen üç evliliğin serüvenleri dillere destan olmuş, kendisinden çok -birbirinden güzel- eşlerinden söz edilmişti. Son yıllarda ise inanılmaz ölçülere varan petrol zenginliği İran Şahı'nın üzerine yine dikkatleri çekti. Tanınmış batılı yazarlar Şehinşah'ın yaşam öyküsünü anlatan kitaplar yayınladılar. Bunlardan bir kısmı Şah'ın övgüsünü yapan, onun reformcu devlet adamı niteliğini vurgulayan ve dolayısıyla "ısmarlama" oldukları kuşkusunu yaratan yayınlardı. Bu gönüllü biyografiara bakılırsa Şah aslında utangaç, iyi kalpli, hayvanlara bile eziyet edilmesine katlanamayacak kadar duyarlı bir insandı. Gerçi 1949 da uğradığı suikast girişiminden sonra ve 1962 de Tahran'da patlak veren ihtilâl hareketi sırasında halkın üzerine ateş açtırmış, bu emri fazla acımasızca bulan vezirlerini de hapse tıktırmıştı ama Şah'ın reformcu devlet adamlığına hayran kalan yazarlar için bu, "Ortaçağ'dan Modern Çağ'a geçiş sancıları çeken her Doğu ülkesinde olağan sayılabilecek" olaylardı. Geçenlerde yayınlan "Şah" adlı kitabında bir İngiliz kadın yazar şöyle diyordu: "Şah'ın sanıldığı gibi sadist ve zalim tabiatlı olmadığını anladım. O, işkenceye uğratılanları seyretmeye asla katlanamaz. Yalnız, siyasî muhaliflerinden söz açılınca onun gözlerinde korkunç bir parıltı gördüm. Şah'a göre kim ki devlete karşıdır, o bir Marksist yani ruhunu şeytana satmış bir yaratıktır ve -işkence dâhil- her çeşit cezaya müstahaktır."[59] (Şah'ın komünistlere ve düzen değişikliği isteyen akımların tümüne karşı duyduğu derin nefretin nedenini Tahran'ı ilk gezdiğim günlerde anlamıştım: Nerede bir modern yapı, lüks bir otel görsem bunların "Pehlevi Vakfı"nın yani Şehinşah ailesinin mülkü olduğunu öğrenirdim. Sarayın çevresinde kümelenmiş çıkarcı gruplarla halk yığınları arasındaki ekonomik uçurum 20. yüzyılda pek az ülkede görülebilecek kadar derindi. Bu çağdışı düzeni korumak için alınan önlemler de son derece etkindi. Eşine az rastlanır hunharlıkta bir gizli polisin yanında ordu da iç güvenliği sağlamak görevini yüklenmişti. Tahran'da üç kişi bir araya geldi mi biri mutlaka ajandır, derlerdi. Ordunun yüksek komutası ise Şah'ın akrabasın-

[59] Margaret Laing, *The Shah*, Sidgvvich Jakson, 1977.

dan oluşuyordu.)

Şah Muhammed Rıza Pehlevî'nin siyasal yaşamında olduğu kadar İran'ın yakın tarihinde de 1953 yılı bir dönüm noktası olmuştur. O tarihte Şah ile Başbakanı Musaddık arasında iki yıldır süregelen çatışma doruğuna erişmiş, Tahran'da halkın ayaklanması sonucunda Şah, Kraliçe Süreyya ile birlikte, uçağına binerek Roma'ya kaçmıştı. Böylece, Şah ile Musaddık ve Tudeh Partisi arasındaki iktidar mücadelesi ilerici güçlerin zaferi ile sonuçlanmış ve İran tarihinde yeni bir dönem açılmış görünüyordu. Ne var ki Musaddık toplumdaki güçler dengesini iyi hesaplayamamış, halkının kurtuluşu için ilk hedef olarak dış düşmanla yani emperyalizmle mücadeleyi seçmişti. Millî ekonomiye egemen olan İngiliz ve Amerikan sermayesinin pençesinden ülkesini kurtarınca onların yerli işbirlikçilerini etkisiz kılmanın daha kolay olacağını düşünüyordu. Bunun içindir ki İran halkının özlemle beklediği toprak reformunu gerçekleştirememiş, bütün gücünü emperyalizme ve onun sömürü aracı olan petrol kumpanyalarına karşı giriştiği ulusal kurtuluş savaşımına yöneltmişti. Oysa ulusal kurtuluş mücadelesi uzadıkça halkın katlandığı fedakârlıklar ağırlaşmış, çeşitli toplum kesimlerinde hayal kırıklığı baş göstermiş bundan yararlanan da tutucu ve gerici güçler olmuştu.

CIA bu durumu çok iyi değerlendirmesini bildi, Şah'ın İtalya'ya kaçtığı günün akşamı İran ordusunun içinde karşıdevrimci birlikleri General Zahedî'nin komutasında harekete geçirdi. Musaddık düşürüldü, hükümetinin bütün üyeleri mahkemeye verildi, binlerce kişi hapse atıldı. Musaddık'ın kendisi de üç yıl hapse ve ömür boyunca evinde gözaltında tutulmaya mahkûm edildi. Musaddık Hükümetinin Dışişleri Bakanı Hüseyin Fatemi Amerikan aleyhtarı politikası yüzünden karşıdevrimcilerin öfkesini en çok üstüne çeken adam olarak ölüm cezasına çarptırıldı ve yaralı olarak yakalandığı halde cezası hemen infaz edildi. Onun gibi, Adalet Bakanı da gözleri oyulmuş olarak hapiste öldü. Sokaklarda yüzlerce komünist öldürüldü, birçok öğretmen ve öğrenci evlerine baskın yapılarak yakalandı ve hapse atıldı.

General Zahedî'nin duruma hâkim olduğunu öğrenir öğrenmez ülkesine dönen Şah, "iç düzeni istikrara kavuşturmak üzere" bir dizi temizlik ameliyesine girişti. İşe önce ordudan başlandı. Komünizm yanlısı olduklarından kuşkulanılan yetmiş subay idama, beş yüz kadarı da ağır hapis cezalarına mahkûm edildi. Bir yandan da rejime sadık kalan subayların ödüllendirilmesi ve orduda bir gizli istihbarat servisinin kurulması unutulmadı. Musaddık zamanında 43 milyon dolar olan Millî Savunma Bakanlığı Bütçesi üç katına çıkarılarak maaş bareminde subaylara özel ayrıcalıklar tanındı. Tudeh Partisi üyelerinden birçoğu da ölüm ve hapis cezalarına çarptırıldı. Ülkede estirilen terör havasını protesto için gösteri yapan Tahran Üniversitesi öğrencilerinin üzerine de ordu ve polis kuvvetleri gönderildi, çatışma sırasında üç öğrenci öldü.

Temizlik ameliyesi sona erince, 1954 yılında İran'da genel seçimler yapıldı. Musaddık'ın partisine de seçimlere katılma hakkı tanınmıştı ama General Zahedî'nin

kolluk kuvvetleri seçim sandıklarını tam bir denetim altında tuttuklarından, muhalefet partisine oy veren yüreklilerin sayısı pek az oldu.

Musaddık hareketi tamamen ezildikten sonra ABD Hükümeti İran Şahı'na kesenin ağzını açtı. Bir yıl içerisinde İran'a 130 milyon dolarlık Amerikan yardımı geldi. Bu, 1954 yılında küçümsenemeyecek bir rakamdı. Türkiye'ye yapılan yardım o yıllarda 50 milyon doları aşmıyordu. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles İran'a yapılan yardımın, "oradaki olumlu siyasî gelişmelerin karşılığı" olduğunu açıklıyordu. Şah da Amarika'nın cömertliğini karşılıksız bırakmadı. 1954 Ağustos'unda imzalanan anlaşmayla İran petrollerinin işletilmesi uluslararası bir konsorsiyuma devredildi. Konsorsiyuma Amerikan petrol kumpanyaları yüzde 40, İngiliz (BP) şirketi yüzde 40, Hollanda ve Fransızlar da yüzde 20 hisse ile katılıyorlardı. Konsorsiyumun imtiyaz süresi 1994 yılma kadar uzanıyordu, fakat 5 milyar ton tahmin edilen petrol rezervleri daha önce bitmiş olacaktı.

O tarihten başlayarak Şah Muhammed Rıza Pehlevî "Allah'ın emri ve Emperyalistlerin kavliyle," 2500 yıllık İran Devleti'nin son ve mutlak hükümdarı oluyordu.

KARA AFRİKA

I

1964 yılı sonlarına doğru, İnönü Hükümetinin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin beni makamına çağırarak: "Akra Büyükelçiliğine atanmanızı Hükümete önermek istiyorum, kabul eder misiniz?" diye sorduğu zaman itiraf edeyim ki, Büyük Sahra'nın güneyindeki Kara Afrika devletleri üzerinde pek az şey biliyordum. Gerçi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika kıtasında yoğunlaşan bağımsızlık milliyetçilik akımlarıyla halkların sömürgeci boyunduruğundan kurtulma savaşımını 1950-1955 yılları arasında Mısır'dan izlemek olanağını bulmuştum. Ama Afrika'nın sorunları üzerindeki bilgim Kuzey Afrika'daki Arap ülkeleriyle sınırlı kalmıştı. Büyük kum çölünün güneyinde kalan ve bana Akra (Gana) büyükelçiliği önerildiği tarihte sayıları 36'yı bulan Kara Afrika devletlerinin adlarını bile tam olarak sayamazdım. Evet, Afrika halklarının da tıpkı kuzeydekiler gibi Emperyalizme ve Sömürgeciliğe karşı savaş verdiklerini biliyordum. İngiliz, Fransız ve Belçikalı sömürgecilerin artık bağımsızlık akımlarına karşı koyamayacaklarını anlayıp, çıkarlarını korumak için başka çareler aramaya başladıklarını, Kongo'da Lumumba adında bir halk kahramanının, Gana'da da Nhrumah adında bir liderin ortaya çıktığını ve bunların ülkelerinde kurmaya çalıştıkları düzenin yalnız sömürgecileri değil tüm Batı Kapitalizmini de telâşa düşürdüğünü öğrenmiştim. Ayrıca, Batı Afrika'da dünya savaşından sonra bağımsızlığa ilk kavuşan ülke olan Gana'da hemen bir büyükelçilik kurmamızı İngilizlerin salık verdiğini birkaç yıl önce Fatin Rüştü Zorlu'dan duymuştum. Yine de genellikle Kara Afrika ve özellikle Gana hakkında hiçbir şey bilmiyor sayılabilirdim. Kendime karşı fazla haksızlık etmemek için şunu da eklemeliyim ki, o tarihte "Uyanan Afrika" diye tanımlanan kıtanın sorunlarının cahili hariciyede yalnız ben değildim. Batı Afrika'da, biri Gana öteki Senegal'de olmak üzere, iki büyükelçilik kurulması 1960 yılında kararlaştırılmış, aynı yıl Gana'ya bir büyükelçi atanmış ama 27 Mayıs Devrimi'nden sonra o da geri çağrılmıştı. Senegal'in başkenti Dakar'a da henüz bir atama yapılmamıştı. Kısacası, Dışişlerindeki Kara Afrika dosyası daha bomboştu.

Atama kararnamem bin zorlukla ve Başbakan İnönü'nün kişisel müdahalesi sayesin-

de Bakanlar Kurulunda imzalandıktan sonra, âdet olduğu üzere, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından kabul edildim. Beni Paşanın çalışma odasına götüren yaver "yeni Akra Büyükelçisi" diye takdim etti. Cemal Paşa bana karşısında yer gösterdikten sonra "hangi ülkeye gidiyorsunuz?" diye sordu. "Gana, Paşam" karşılığını verdim. Gürsel Paşa "Gana" diye tekrarladı sonra sustu. Gana hakkında ne onun soracak ne de benim söyleyecek fazla bir şeyimiz olmadığı anlaşılıyordu. Nihayet Cumhurbaşkanı, "ekonomik ilişkiler kurmaya çalışalım," dedi. Ülkenin durumunu inceledikten sonra elimden geleni yapacağımı söyledim. Gürsel Paşa: "Türk halılarını satmakta zorluk çekiyoruz, Gana'ya halı ihracı olanaklarını araştırıverin" dedi. Tropik iklimi yaşayan bir ülkeye halı satmamızın zorluğunu düşündümse de Paşaya karşılık vermedim. Gana hakkında konuşabildiğimiz tek konuyu da yokuşa sürmek yakışık almazdı. Cumhurbaşkanının birkaç dakika süren kabulü burada sona erdi. Zaten kendisinin ağır bir hastalığın etkisi altında bulunduğu hissediliyordu. Konuşmak ve yerinden kalkmakta güçlük çekiyordu.

Birkaç gün sonra Başbakan İsmet İnönü tarafından kabul edildim. İsmet Paşa 1964 Ağustosunda Erenköy'deki Rum saldırısına karşı Hava Kuvvetlerimize Kıbrıs'ı bombalamak emrini verdikten sonra çalışmalarını Kıbrıs sorununun vardığı yeni aşama üzerinde yoğunlaştırmıştı. Benimle görüşürken de Kıbrıs üzerinde durdu. Birinci kitapta da yazdığım gibi bana: "Afrika Sahrasının kuzeyinde Cemal Abdülnâsır, güneyinde de Ganalı lider Kwame Nkrumah Kıbrıs meselesinde bizim aleyhimizde bir tutum içindedirler. Elinden geldiği kadar davamızı Nkrumah'ya anlatmaya ve onu nötralize etmeye çalış," direktifini verdi.

1964 Ekim'inin son günü, Roma'dan beş buçuk saat süren direkt uçuşla kara Afrika topraklarına ayak bastım.

Afrika otuz milyon kilometrekarelik yüzölçümüyle dünya yüzündeki kara parçalarının dörtte biri büyüklüğünde olduğu halde toplam nüfusu ancak 250 milyonu bulan bir kıtadır. Bu sayı yeryüzünde yaşayan insanların sadece yüzde 8'ini temsil eder. Buna karşılık, gerek tarım ürünleri gerekse toprakaltı zenginlikleri ve enerji kaynakları bakımından Afrika dünyanın en verimli kıtalarından biri sayılır: altın, elmas, bakır, krom, manganez, kobalt, uranyum, demir, kömür gibi modern sanayiin temel maddeleri Afrika'da bol bol bulunur.

Bu duruma karşın, Afrika'nın dünya üretimindeki payı yüzde ikiden ibarettir. Bu kıtada üretilen malların net değerinin İngiltere'nin tek başına ürettiği malların değerinin yarısı kadar olduğu hesaplanmıştır. Birkaç yıl önceki Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre Afrika'da adam başına millî gelir yılda 100 doları aşmamaktadır.

Yukarıdaki rakamları, bağımsızlığa kavuştukları sırada Afrika ülkelerinin karşılaştıkları sorunların büyüklüğü hakkında bir fikir verebilmek için aldım. Aslında, Afrika'daki bağımsız devletlerin sömürgecilik dönemi sona ererken içinde bulundukları durumu şu çizmeye çalıştığım tablo da gereği gibi yansıtamaz. Çünkü kıtanın az çok sanayileşmiş ve modern bir görüntü almış bölgeleri, Güney Afrika Birliği, Kongo ve Rodezya gibi beyaz insanların egemen oldukları, Batılıların yatırım yaptıkları birkaç adacıktan ibaret kalmıştır. Çarpıcı bir örnek vermek gerekirse şunu söylemek yeter: Afrika'da üretilen tüm elektrik enerjisinin yaklaşık yüzde 70'i bir tek devlette -Güney Afrika Cumhuriyetinde- birikmiştir.

Bu denli düşük bir ekonomik düzeyin sonucu olarak, Afrika'da okuma yazma bilmeyenlerin oranının birçok yerlerde nüfusun yüzde 95'ine varmasına şaşmamak gerekir. Bunun yanında, genel sağlık koşullarının kötülüğü, bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı ve beslenme yetersizliği de Afrika halklarının belini bükmektedir.

Bütün bunlar sömürgecilik döneminin mirasıydı ve bu durumdan kurtulma çabalarına Afrika halkları ancak 15-20 yıl önce başlamışlardı. Bağımsızlığına ilk kavuşan ülke, İngiliz yönetimi altında iken "Altın Kıyısı" diye anılan Gana oldu (1957). Onu 1960'da başkaları izledi. Kara Afrika'ya ayak bastığım 1964 yılı sonlarında 36 devlet bağımsızlığını elde etmişti, günümüzde bu sayı kırk dokuza ulaştı.

Sömürge yönetimi altında Afrika kıtası Batıya ham madde sağlayan uçsuz bucaksız bir çiftlik gibi işletiliyordu. Boğazı tokluğuna çalıştırılan tarım ve maden işçilerinin ürettikleri maddeler doğruca Avrupa'ya gider, orada işlendikten sonra ticaret malı halinde Afrika'ya ithal edilip yerlilere satılırdı. Afrikalılar bütün ihtiyaçlarını Avrupa'dan yapılan ithâlâttan karşılamak zorunda idiler. Ham madde ihracı ve imal edilmiş mal ithali, sömürgecilik sistemi ekonomisinin temelini oluşturuyordu. Sonradan buna sömürgelere sermaye ihracı da eklendi. Birinci Dünya Savaşından sonra tarım ve maden işletmelerine yatırılan metropol sermayesi sömürge ekonomisinde başlıca rolü oynadı.

Sömürgecilik döneminin Afrika'ya ne getirip neler götürdüğü üzerine ciltler dolusu kitap yazılmıştır. Ben burada sömürge yönetiminin bilimsel bir incelemesine girişmeden, İngilizlere karşı uzun süre siyasal savaşım vermiş bir Afrikalı liderin, Gana Cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah'nın "Afrika Birleşmelidir" başlıklı kitabından kısa fakat özlü alıntılar yapmakla yetineceğim. Nkrumah diyor ki: "Kimi batılı yazarların iddiasına göre, Afrika'nın doğal kaynakları Avrupalılar tarafından geliştirilinceye kadar yerliler için hiçbir değer taşımıyordu. Başka bir deyişle, Avrupa sermaye ve teknolojisinin katkısı olmasaydı Afrikalılar doğal kaynaklarından yararlanamazlardı. Demek ki, Avrupalı yatırımcı salt kendi çıkarını düşünmüş olsa bile, aslında Afrikalılara hizmet etmiş oluyordu. Bu mantık, komşusunun bahçesinde gömülü bir hazine bulan ve onu alıp giderken komşusuna dönüp (sana hiçbir zararım dokunmadı çünkü hazinenin varlığından haberin yoktu) diyen adamın mantığı değil de nedir?"

Kitabının başka bir yerinde Nkrumah İngiliz sömürge idaresinin "dürüstlüğü" üzerine şu ilginç örneği veriyor: "İkinci Dünya Savaşında Altın Kıyısı'nda (Gold Coast) üslenmiş İngiliz birlikleri vardı. Herkes bilir ki Fransızlar için ekmek ne ise İngilizler için de patates odur. İngiliz patates yemeden doyduğunu anlamaz. Savaş sırasında deniz ulaşımı oldukça kısıtlandığından, İngiliz askerinin patates ihtiyacı metropolden sağlanamıyordu. İngilizler ise Afrika ikliminin patates ekimine elverişli olmadığını öteden beri iddia ederlerdi. Derken, sömürge idaresi savaş sırasında bir "patates yetiştirin" kampanyası açtı. Kısa zamanda bizim "elverişsiz" iklimimizde en iyi cinsten patates ürünü alınmaya başlandı. Ne var ki, savaş sona erip de İngiltere ile sömürgeleri arasında normal deniz ulaşımı başlayınca, İngiliz Tarım Bakanlığı Altın Kıyısı'nda yetişen patatesin insan sağlığına zararlı olduğuna karar verdi ve patates ekimi tarlalarımızdan kayboldu. Onun yerini ise patates ithâlâtı aldı.

"Bunun gibi, Batı Afrika kıyıları balık avına çok elverişli olduğu halde, İngiliz yönetimi süresince, en ucuz endüstrilerden biri olmasına rağmen, sömürgelerde balıkçılık endüstrisi kurulamamış ve halk ithal malı balık yemeye zorlanmıştır."

Ganalı liderin verdiği bu çarpıcı örneklere ben de Senegal'in başkenti Dakar ile Liberya'nın başkenti Monrovia'daki iki gözlemimi ekleyebilirim: Dakar mağazalarında satılan tutkal şişelerinin üstünde "Üstün kaliteli Senegal tutkalı -Fransa'da imal edilmiştir" etiketi yapıştırılmıştı. Yani, Senegal'in ünlü reçine ağaçlarından üretilen madde Fransa'ya götürülmüş, tutkal haline getirilerek Senegal piyasasına sürülmüştü. Monrovia'da kaldığım lüks otelin yapı malzemesinin -çivisine varıncaya kadar- ithal malı olduğunu öğrenmiştim. Bu örnekler istenildiği kadar çoğaltılabilir.

1960 yılında Afrika ülkeleri birbiri peşi sıra bağımsızlığa kavuşmaya başlayınca, hepsinin karşısına aynı soru çıkıyordu: Ülkeyi nasıl kalkındıracağız? Çünkü uluslararası topluluğa bağımsız bir devlet olarak katılmakla işler bitmiyor, belki yeni başlıyordu. Yüzyıllar boyunca köle hayatı yaşamış, çağın gerisinde bırakılmış 200 milyon kara derili insanın birdenbire kendi kaderine sahip çıkarak çağdaş toplumlar düzeyine yükselme özlemini duyması bir sürü sorunu da beraberinde getiriyordu. Başta gelen sorunlar, doğal olarak, ekonomik ve sosyal sorunlardı. Afrika halkı insanca bir yaşam düzeyine erişmek için bir kalkınma modeli arıyordu.

Siyasal iktidarı yerlilere bırakmak zorunda kalan sömürgeci devletlerin Afrika için önerdikleri kalkınma modeli tarıma öncelik tanıyordu. Onlara göre Afrika'nın ekonomisi kırsal üretime dayanmalıydı, çünkü kıtanın birçok bölgeleri geniş çapta sanayi üretimine elverişli değildi. Zenginliğin kaynağını Afrikalılar tarımda aramalı, sanayileşmeye fazla heveslenmemeli idiler. Batılılar Uluslararası Kalkınma Bankası aracılığıyla belli başlı Afrika devletlerinin yöneticilerine sundukları raporlarda Afrikalıları sanayiye yönelmenin tehlikelerine karşı uyarmaya çalışıyor ve şöyle diyorlardı: "Ülkelerinizde iç pazar alanı sınırlıdır, pazarın genişlemesi ise her şeyden önce tarımsal gelirlerin

artmasına bağlıdır. İstihdam sorununun endüstrileşme ile çözülmesine Afrika'da ne gereksinme ne de olanak vardır."

Aslında, eski sömürgecilerin telâşı, siyasal iktidarı yitirdikten sonra ekonomik denetimi de ellerinden kaçırma kaygısından ileri geliyordu. Afrika sanayileşmeye yönelirse hem önemli bir pazar elden çıkmış olacak hem de kıtadaki nüfuzları belki tamamen sönecekti.

Ne var ki, ülkelerinin yönetimini ele alan Afrikalılar arasında Avrupa ve Amerika'da yetişmiş, Batı dünyasının gelişmesini yakından izlemiş, sömürgecilik yöntemlerinin inceliklerini öğrenmiş liderler vardı. Bunlar, azgelişmiş ülkelerin hızla kalkınmasının sanayileşmeye bağlı olduğunu Batı üniversitelerinde öğrenmişlerdi. Temel sanayi kurulmadan ne siyasal bağımsızlığı korumanın ne de gerçek bir kalkınmanın mümkün olamayacağına inanıyorlardı. Radikal eğilimi temsil eden bu liderler, eski sömürgecilerin Afrikalılara önerdikleri "önce tarım, sonra hafif endüstri, daha sonra da ağır sanayi" reçetesini tersine çevirerek, "önce temel sanayi tesisleri kurulmalı" tezini savunuyorlardı. Bütün sorun, ekonomik kalkınmanın kapitalist yoldan mı yoksa sosyalist yöntemlerle mi gerçekleşeceği noktasında düğümleniyordu.

Gana'da göreve başladığım sırada dikkatimi ilk çeken, Afrikalı liderler arasındaki bu ideolojik tartışma oldu. Eskiden Fransız sömürgesi olan Fildişi Kıyısı'nın başkanı Houphouet Boigny'nin temsil ettiği görüş, sermaye birikiminden yoksun Afrika ülkelerinin ancak Batılı devletlerle işbirliği yaparak ve dolayısıyla yabancı sermayeye kapılarını açarak kalkınabileceği yolundaydı. Bu görüşü paylaşanlar sanayileşme tezine açıkça karşı çıkmıyorlardı ama nüfusunun büyük çoğunluğu tarım alanında çalışan Afrika ülkelerinde halkın satın alma gücü yükseltilmeden sanayi üretimine geçmenin yanlış olacağı kanısındaydılar.

Radikal görüşü temsil eden liderlere göre ise, ekonomik kalkınma hızlı sanayileşmeden ayrı düşünülemezdi. Geri bırakılmış Afrika ülkeleri Batının sanayileşme sürecinin temposuna ayak uydururlarsa en az yüz yıl daha bugünkü Batı toplumlarının düzeyine erişemezlerdi. Hızla kalkınmak için kapitalist iktisat teorilerini bir kenara bırakarak köklü siyasal ve sosyal değişimlere yönelmek zorunlu idi. Zengin kaynaklara sahip Afrika ülkeleri yabancı sermayeye kapılarını açarak yeni sömürgeciliğin tuzağına düşecek yerde kendi aralarında birleşmeli ve kıta çapında bir ortak pazar ekonomisi kurulmasına çaba göstermeli idi.

Bu tezin şampiyonluğunu Gana'nın lideri Kwame Nkrumah yapıyordu. Söylendiğine göre Nkrumah, karşıt görüşün temsilcisi olan Fildişi Kıyısı Başkanı Houphouet Boigny ile bir bahse tutuşmuştu: On yıl içinde bu iki liderden hangisi ülkesini daha üstün bir ekonomik düzeye çıkarırsa, rakibi onun uyguladığı rejimin haklılığını kamuoyu önünde kabullenecekti. Bu bir bakıma kapitalizm ile sosyalizm arasında bir yarışma idi, çünkü Nkrumah'nın sosyalist yöntemlerine karşı Houphouet Boigny katıksız bir kapitalist

uygulamayı benimsemişti. İki düşman kardeşin tutuştukları bahsin sonucunu görmeye Nkrumah'nın ne siyasi ne de fiziki ömrü yetmedi. Kurduğu rejim 1966 yılı Şubat'ında bir askeri darbe ile yıkıldı, kendisi de birkaç yıl sonra kanserden öldü. Nkrumah iktidardan düşürüldüğü zaman Batının kapitalist iktisatçıları ve yazarları olayın üzerine atıldılar, Nkrumah deneyini didik didik ederek sosyalist sistemin azgelişmiş ülkeler için geçerli bir reçete olmadığını kanıtlamaya çalıştılar. Bu bakımdan, Gana'da geçirdiğim dört yılın önemli siyasal olaylarını anlatırken, Nkrumah deneyinin başarısızlığa uğrama nedenleri üzerinde durmakta yarar görüyorum. Böylece, benim bulunduğum dönemde tam 21 askerî darbeye sahne olan Afrika'nın sorunlarına biraz olsun ışık tutabileceğimi umuyorum.

Altın Kıyısı adı altında İngiltere'nin egemenliğinde bir sömürge iken 6 Mart 1957'de bağımsızlığını kazanan ve 1960 yılında da halkoyuna başvurarak cumhuriyet statüsünü alan Gana, Afrika'nın batısında, yaklaşık 240 bin kilometrekare yüzölçümünde 8 milyon nüfuslu bir ülkedir. Halkın yüzde 43'ü Hıristiyan, yüzde 12'si Müslüman, geri kalanı yerli dinlerdendir. Kara Afrika'nın her ülkesinde olduğu gibi Gana'da da nüfus, etnik yapı bakımından birbirinden farklı kabilelerden oluşmuştur. Gana sınırları içinde 22 kabilenin yaşadığı söylenir. Bunlardan en köklü ve kalabalık olanları Ga, Ewe ve Aşanti kabileleridir. Ülkenin ekonomisi kakao üretimi üzerine kurulmuştur. Yılda 400 bin tonla Gana, dünyanın birinci kakao ihracatçısıdır. Tüm ihracatının yüzde 75'i kakaodan oluşur. Ondan sonra gelen ihraç maddeleri kereste ile elmas ve manganez'dir. Adam başına ulusal gelir 1968 yılında 250 dolar kadardı ki Afrika için bu oldukça yüksek bir düzey sayılırdı.

On yıl süre ile Gana'nın siyasî hayatında başrolü oynamış bulunan Dr. Kwame Nkrumah 1909 yılında Gana'nın batı bölgesindeki bir köyde doğmuştu. İlköğrenimini köy okulunda yaptıktan sonra başkent Akra'daki dünyaca ünlü Achimota kolejinde lise öğrenimini bitirdi. Yüksek öğrenimini 1939 yılında Amerika'nın Pensilvanya Üniversitesinin Lincoln Üniversitesinde tamamlayan Nkrumah 1945 yılında İngiltere'ye giderek iktisat tahsili yaptı. (Lincoln Üniversitesi kendisine 1952 yılında "fahrî Hukuk Doktoru" unvanını verdi, Nkrumah bu unvanı kullanmayı pek severdi.)

Nkrumah 1947 yılında Londra'da iktisat öğrenimi yaparken, ülkesinde yeni kurulan bir siyasî topluluğun, Altın Kıyısı Birliği'nin Genel Sekreterliğine çağırılarak Gana'ya döndü. Siyasî yıldızı da o tarihte parlamaya başladı. Birliğin amacı, yasama yetkisinin İngilizlerden Ganalılara geçmesini yasal yollardan sağlamaktı. Fakat kısa zamanda gelişen ve halkın desteğini kazanan hareket İngilizleri ürküttü. Gösteri, boykot, grev eylemlerinin arkası alınamıyordu. İngiliz Genel Valinin şatosu önünde yapılan sessiz bir gösteri sırasında polis halkın üzerine ateş açıp iki kişiyi öldürünce ayaklanma başladı. Dört gün süren kargaşalık ve yağma sırasında birçok ölen ve yaralanan oldu. İngiliz yönetimi olaylardan sorumlu tuttuğu Nkrumah ile Birlik Hareketi'nin öteki liderlerini

tutuklayıp hapse attı.

Ne var ki, Gana'nın ulusal kurtuluş çarkı bir kez dönmeye başlamıştı, onu durdurmaya İngiltere'nin gücü yetmeyecekti. Büyük Britanya İmparatorluğunun savaş sonrası karşılaştığı ekonomik çöküntüye sömürge halklarının gittikçe yoğunlaşan savaşımı eklenince, Londra Hükümeti Asya ve Afrika'da bağımsızlık ve özgürlük çanlarının susturulamayacağını anlamış, halk temsilcileriyle uzlaşma yollarını aramaya başlamıştı. Altın Kıyısı'nda da öyle oldu; seçimle ulusal bir meclis kurularak Anayasa reformu yapılmasını Londra kabul etti. Bu arada hapisten çıkan Nkrumah, eski Birlik Hareketinin radikal kanadıyla gençlik örgütlerine dayanarak Halk Partisi (CPP) adıyla yeni bir parti kurmuştu. 1951 seçimlerini Halk Partisi büyük çoğunlukla kazanınca, seçimlerden önce çıkan kargaşalıktan sorumlu görülerek yeniden hapse atılmış olan Nkrumah cezaevinden çıkartılarak Hükümeti kurmaya memur edildi.

1953 ve 1954 yıllarında Nkrumah'nın başında bulunduğu hükümet anayasada yeni değişiklikler yapmak ve ülkenin bağımsızlığını elde etmek üzere Londra ile müzakerelere girişti. Nihayet 1956 yılında Londra, Altın Kıyısı sömürgesinin bağımsızlığını tanımak için bir tarih saptanmasına hazır olduğunu bildirdi. Ancak, İngilizler Halk Partisi ile onun liderinin tutumundan memnun olmadıklarından, yeniden genel seçime gitmekte yarar umdular ama durum değişmedi: Nkrumah'nın partisi yeni mecliste de salt çoğunluğu sağladı ve kendisi başbakanlığa getirildi. Meclisin ittifakla aldığı kararı Londra Hükümeti de onaylayarak 6 Mart 1957 tarihinde Altın Kıyısı sömürgesi Gana adıyla bağımsız bir devlet haline geldi. Böylece, Kara Afrika'nın sömürgelikten kurtulan ilk bağımsız devleti, uluslar topluluğuna katılmış oluyordu. Üç yıl sonra yapılan bir referandumla Anayasa değiştirilerek devletin şekli cumhuriyet oldu ve Dr. Kwame Nkrumah ilk cumhurbaşkanı ilân edildi.

Bölgeler ve kabileler arasında eskiden beri var olan ve hâlâ sürüp giden anlaşmazlıklar, sürtüşmeler bir kenara bırakılırsa, Gana'nın yakın tarihinin öyküsü yukarıda özetlediğimden ibarettir. Fakat bu küçük ülkenin, bütün azgelişmiş ülkelere ders olacak nitelikteki asıl ilginç tarihi bundan sonra başlar. Gerçekten de, gerek Nkrumah'nın damgasını taşıyan 1957-1966 döneminde gerekse onun devrilmesinden sonraki yıllarda Gana'da cereyan eden olaylar "Kara Afrika'da sosyalizm denemeleri" başlığı altında incelenecek önem ve değerdedir. Çünkü Gana'nın geçirdiği deneyler yalnız bu ülkenin gelişimini etkilemekle kalmamış, tüm Kara Afrika'da derin yankılar uyandırmıştır. Gana, bir anlamda, Afrika'daki devrimci ve karşı devrimci güçlerin amansız savaşımına sahne olmuştur. Bugün de sürüp giden bu çatışmanın gerçek nedenlerini kavrayabilmek için, Gana'nın ve genellikle Kara Afrika ülkelerinin bağımsızlığa kavuşmaya başladıkları dönemdeki sosyo-politik yapısına kısaca değinmek gerekiyor.

Bağımsızlıkların kazanılması döneminde yönetim Afrikalılara devredilirken, her bağımsız ülkede iktidara aday bir "seçkinler zümresi" bulunuyordu. Özellikle, İkinci Dün-

ya Savaşı sonrasında bağımsızlık akımlarının başını çeken liderler Batı eğitimi görmüş elit bir tabakanın temsilcileri idiler. Aslında bunlar yönetimin doğal mirasçısı sayılamazlardı, çünkü daha önceleri sömürge idarecileri geleneksel kabile şeflerini, sözü dinlenen yaşlı reisleri yönetimin araçları olarak kullanmışlardı. Sömürge yönetiminin oldukça uzun bir döneminde kabile şefleri, geleneksel aile reisleri yabancı Hükümetin en uysal baskı araçlarıydı. Yönetimi kabile şefleri aracılığıyla yürütmek "en ucuz sömürgecilik" sayılıyordu. Ve kuşkusuz bu tür bir yönetim kabile reislerine de zaman içerisinde yeni yetki, nüfuz ve maddî olanaklar getiriyordu. Yerli halkın ihtiyacı olan toplumsal hizmetlerden kısılan paralarla kabile şeflerinin zenginliği besleniyor, onları ülke ekonomisinde söz sahibi duruma getiriyordu.

Ne var ki, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, kabile şeflerinin sömürgeciliğin ideal araçları olduğu yolundaki görüşler zayıflamaya yüz tuttu. Çünkü sömürgeciliğin niteliği basit ticarî işlerden toprağın ve insanın daha yoğun biçimde sömürülmesine doğru değişip gelişmeye başlamıştı. Dolayısıyla, üretim ilişkileri gelişip karmaşıklaştıkça, sömürge yönetimini yürütmek için daha geniş kadrolara gereksinme duyuldu. Çeşitli kademelerde memur, polis, öğretmen bulunmalıydı ki yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki düzenli, örgütlü biçimde yürüsün. Böylelikle, sömürgecilik yerli bir seçkin tabaka yaratmaya başladı. Bu yeni tabakanın oluşmaya başlamasıyla geleneksel şeflerin siyasal etkinliği giderek azaldı ise de, halkın cahil, yoksul kesimlerinin gözünde eski saygınlığını korudu. Bu olgu, Afrikalı aydının halk yığınlarından kopukluğunun ve halkın içinde bulunduğu kötü koşullara karşı kayıtsızlığının temelinde yatmaktadır.

Yeni elit sınıfın meydana çıkmasıyla birlikte, sömürgeci güçler de bir ikilem içine düşmüşlerdi. Halk üzerindeki otoriteyi kabile reislerinin elinde bırakmak mı yoksa yeni elit tabakaya devretmek mi daha güvenceli idi? Gerçi eskiler uysal, yeniler ise daha hırslı görünüyordu, fakat bağımsızlık günü gelip çattığında sömürge yöneticileri kabile şeflerini bir yana itip onların yerine -sömürge düzeninin gereksinmelerinden doğmuş olan- yeni elit tabakayı seçtiler. Bu elit tabakanın aslı ne idi, nereden çıkmıştı? Şimdi buna bir göz atmak gerekiyor.

Fransız sömürgecilik sistemi şu ilkeyle hareket etmişti: "Instruire la masse et degager l'elite = Kitleyi eğitmek ve içinden elit tabakayı meydana çıkarmak." Bu amacı sağlamak için kullanılan araç Batı eğitimi idi. Fransızlar sadece yönetim işlerinde kendilerine yardımcı olacak sayıda insan yetiştirmeye dikkat ediyorlardı. Bir çeyrek yüzyıllık sürede, Fransız sömürgelerindeki seçkinlerin eğitim merkezi olan Dakar'daki yüksek okulda, sayıları iki bine bile varmayan yetenekli genç yetiştirilmişti. Bunların büyük bir bölümü tıp eğitiminden geçmişlerdi. Ancak 1950'lerin sonlarındadır ki, önemli sayıda Afrikalı Fransa'daki üniversitelerden ya da savaş sonrasında kurulan Dakar Üniversitesinden mezun olup ülkelerine dönebildiler. Gerek bunların, gerekse İngiliz sömürgelerinde İngiliz eğitiminden geçmiş yaşıtlarının arasından, bağımsızlık-

larını kazanan Afrika devletlerinin ilk başbakanları, bakanları yetişti. Sömürge yöneticilerinden boşalan yerler Afrikalılar tarafından doldurulmaya başlandı. Böylece, Avrupalıların görevleriyle birlikte yeni burjuvazi, toplumu yönetmenin ve yönetirken zengin olmanın kutsal bir hak olduğu inancını da devralmış oluyordu. Zaten bu inancı daha okul sıralarında iken beyaz öğretmenler Afrikalı çocuklara aşılıyorlardı. Eğitim sistemi Afrika'ya göre değil Avrupa'ya göre ayarlanmıştı. Okul kitapları sömürgeci ülkelerin başkentlerinde hazırlanıp basılıyor, öğrenciler Avrupa üniversitelerinde sorulan sınav sorularından geçiriliyordu. Örneğin, İngiliz sömürgelerinde Afrikalı öğrenciler İngiltere krallarının adlarını, İngiliz savaşlarının tarihlerini ezberliyorlardı. Fransız sömürgelerinde atalarının kızıl saçlı Gaulleler olduğunu öğreniyorlardı. Elit tabaka arasında kullanılan dil sömürgeci güçlerin kullandığı dildi. "Eğitim ve beyaz bir yaka Beyazların dünyasının kapısından içeri girmek demekti."[60] Beyazların dünyasında ne yapılıyorsa öğrenciler onu taklide özeniyorlardı. Bağımsızlıktan önce bu standartlar sömürge düzeni tarafından yerleştirilmişti. Bağımsızlıktan sonra ise bunu aynen koruyup sürdüren Afrika burjuvazisi oldu. Bunlar eski efendilerinin bile artık terk etmekte oldukları bir takım geleneksel biçimlere, örf ve âdetlere sıkı sıkıya sarılmışlardı. Kendi üniversitelerini Oxford ve Cambridge'e benzetmek için, harap, fakir Afrika kasabalarının dışında büyük, bakımlı bahçeler içerisine modern üniversite binaları inşa ediliyor, kampüslerdeki öğrenci yaşantısı tıpkı Büyük Britanya adalarındakine göre düzenleniyor, İngiliz toplumuna özgü âdetlere aynen uyuluyor, Oxford şivesiyle İngilizce konuşmaya özenmek marifet sayılıyordu.

Afrika'nın "millî burjuvazisi" böyle doğmuştu.

Afrika'da bir elit tabakanın doğuşu üstünde biraz uzunca durmanın nedeni vardır: Sömürgecilik yönetiminin Afrikalılara devrettiği mirası çeşitli yönleriyle tanımadan, bağımsızlığı izleyen dönemdeki siyasal gelişmeleri anlamanın mümkün olmadığına inanıyorum. Bu inancım Gana'da ve gezdiğim öteki Bati Afrika ülkelerinde tanık olduğum durumlara, olaylara dayanmaktadır. Örneğin, Gana'da ilk kez katıldığım resmî bir törenin beni ne denli şaşırttığını anımsıyorum: Parlamentonun açılışına davetliydik. Ondan önce Cumhurbaşkanı Nkrumah ile güven mektuplarımı sunma töreninde karşılaşmıştım. Nehru'nun ya da Çinlilerin üniformasına benzeyen giysiler içinde beni kabul etmişti. Cin gibi bakışları, sade ve rahat tavrı, dünya sorunlarına Marksist açıdan yaklaşımı ile gerçek bir devrimci halk lideri izlenimini veriyordu. Bir iki hafta sonra aynı Nkrumah'yı Parlamentonun açılışına gelirken seyrettim. Kordiplomatiğe ayrılan

[60] Ruth First, *Afrika'da Siyasal Güç*, Penguin Yayınları, 1969.

locadan aşağıya baktığımda, eğer orada oturanların hepsinin siyah tenli ve ulusal giysileri içinde olduklarını görmeseydim, kendimi Londra'da Lordlar Kamarasında sanabilirdim. Tören tamamen İngiliz törelerine uygun biçimde düzenlenmişti. Meclis Başkanı ve yüksek yargıçlar başlarında beyaz perukalar taşıyorlardı. Nkrumah, elinde asası ve kolunda beyaz tenli bir kadınla (son eşi Mısırlı idi) İskoçyalıların ünlü Gayda müziği eşliğinde iki sıraya dizilmiş askerlerin arasından geçerek salona girmiş ve kendisine ayrılan bir tahtta yerini almıştı. Oturumu yöneten perukalı başkan Cumhurbaşkanına söz verince tahttan kalkarak kürsüye gelmiş, konuşmaya başlamıştı. Konuşmanın alkışlanacak yerlerinde parlamento üyeleri İngiliz meslektaşları gibi "hear, hear" diye sesleniyorlardı. Ama nutuk baştan başa Emperyalizme, yeni sömürgeciliğe, İngiltere'ye saldırılarla doluydu.

Sonraları göre göre kanıksadığım bu garip manzara beni etkilemiş ve üzerinde düşünmeye zorlamıştı. 1964 sonlarında Gana sosyalist bir toplum, Nkrumah da Marksist-Leninist bir lider olmak iddiasındaydı. Gerçi liderin siyasal çizgisi, sözleri ve yazıları bu iddiayı doğrular nitelikteydi, ama dikkatli bir gözlemci bu işin içinde aksayan, ters giden bir yanın bulunduğunu hemen sezebilirdi. Sonradan olayların içinde yaşayıp da Nkrumah'nın damgasını taşıyan düzenin zayıf yanlarını, açmazlarını görmeye başlayınca, yukarıda anlattığım sahneden neden irkildiğimi anlayacaktım: Sömürgeci beyaz adamın etkisi Afrika burjuvazisinin yaşamına derinliğine girmişti. Beyaz adam bir yandan Afrikalıyı köle gibi kullanırken öte yandan da ona kendisini tek değer ölçüsü, erişilmesi gereken ideal olarak kabul ettirmesini bilmişti. Bağımsızlıktan sonra beyaz adam siyasî ve idarî mevkilerden ayrılmış, fakat yerini kendi modeline göre yetiştirdiği bir sınıfa bırakmıştı. Yeni yöneticiler Avrupalı gibi düşünmeye, ordunun yeni komutanları İngiltere'nin Sandhurst ya da Fransa'nın St-Cyr Harp Akademisindeki hocaları gibi davranmaya çalışıyorlardı. Bu sınıfın insanları Batının değer yargılarını benimsediklerinden, oradan gelen eleştirilere karşı büyük duyarlılık gösteriyor fakat kendi ülkesindeki zavallı cahil halkın yakınmalarına o kadar önem vermiyordu. Hattâ öyle sanırım ki, asker-sivil muhaliflerini Nkrumah'ya karşı harekete geçirmeye iten etken, halktan gelen baskı değil, Ganalı lidere Batılıların yaptıkları ağır saldırılardı. Gana burjuvazisi o denli Batı kompleksi içindeydi.

Nkrumah'nın siyasal yaşamında iki ayrı dönem görüyoruz. Birincisi, Gana'nın bağımsızlığından 1961'e kadar olan beş yılı kapsıyor. Bu dönemde Gana siyasal bağımsızlığını elde etmişse de ekonomik bağımsızlıktan tümüyle yoksundur. 1957-1961 yılları arasında Gana, İngiliz nüfuz ve çıkarları alanında kalmış bir yeni-sömürge gibidir. Millî parası Sterlin'e göre ayarlanmıştır, döviz rezervleri kendi Merkez Bankası'nda değil Londra'da saklanır. İngiltere bankaları Gana ekonomisine yön vermeye devam etmektedir. Kakao üretimine bağlı olan ulusal ekonominin dizginleri, her çeşit ithâlât ve ihracat işlemleri yabancı firmaların tekelindedir. Bu yıllarda Gana ekonomisinin gelişme

stratejisi, plânlama uzmanı olarak çağırılan ünlü iktisatçı W. A. Lewis (Manchester ve Princeton üniversitelerinde hocalık yapmıştır.) tarafından çizilip yönetilmiştir. Ama 1961 yılında ortaya karanlık bir tablo çıkmıştır: Ödemeler dengesi bozulmuş, döviz rezervleri tükenmiş, özel sermaye yurt dışına kaçmaya başlamıştır. Plânlama uzmanının umduğu yabancı sermaye yatırımlarından ise eser yoktur. 1961 yılında Gana'nın içine düştüğü ekonomik bunalımı gören ve durumun kapitalist yoldan onarılamayacağını anlayan Nkrumah, sosyalist yöntemlere başvurarak "Yedi Yıllık Çalışma ve Mutluluk Plânı" adını verdiği bir programı uygulamaya karar verir. Bu plan devletin başrolü oynayacağı bir sanayileşme sürecini öngörmektedir. Nkrumah'nın "İkinci Devrim" diye adlandırdığı bu dönemde Gana sosyalist bir devlet olacak ve siyasal bağımsızlıktan ekonomik bağımsızlığa geçişini gerçekleştirecektir.

Ne çare ki, "sosyalist devlet kuruyorum" demekle sosyalist devlet kurulmuş olmuyor. Her şeyden önce, varılacak hedefle o hedefe varmak için kullanılacak araçlar arasında uyum ve tutarlılık bulunması gerekiyor. Nkrumah'nın iddialı programını uygulamaya koyarken güvendiği güçler, başta kendi kurduğu siyasî parti (CPP) olmak üzere, çevresindeki yönetici kadro ve dünyadaki sosyalist blokun desteği idi. Oysa bu güçlerin hiçbirinden umduğunu bulamadı. Şimdi bunun nedenlerini araştırmaya çalışacağım.

Nkrumah'nın 1950 yılında kurduğu "Convention People's Party (CPP)", çeşitli halk kesimlerinden mümkün olduğu kadar çok oy devşirmek amacıyla örgütlenmiş bir kitle partisi görünümünde idi. İngilizler buna "otobüs partisi" derler, her sınıf ve tabakadan insanları içinde barındırır. Aydınlar, küçük tüccar ve müteahhitler, orta ve küçük toprak sahibi çiftçiler, kent ve kasabaların küçük burjuvazisi, memurlar, işsizler vb. partide örgütlenme aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağıya olmuştur. Parti devletle özdeşleştikçe, halk yığınları üzerindeki baskısı da artmıştır. Nitekim sosyalist programın ilânından hemen bir yıl sonra, CPP'nin büyük güç kaynağı olan sendika desteği bir grev yüzünden yitirilmiştir. Sekondi-Takoradi adındaki liman kentinde demiryolu işçilerinin başlattığı grevi, Hükümet karşı devrimci eylem sayarak bastırmıştır. Devrimci Hükümetin kanısına göre işçiler kendi taleplerini ekonomik planın gereksinmelerinin önüne geçiriyorlardı. Bu gerekçe ile işçi sendikaları Çalışma Bakanlığının denetimi altına alındı. Çiftçi kooperatifleri de Tarım Bakanlığına bağlandı. Kitle hareketlerinin artık hiçbir bağımsız varlığı kalmamıştı. Oysa Nkrumah'nın İkinci Devrim'inin başarıya ulaşmasının birinci koşulu, siyasal yapının gerçek anlamıyla demokratikleştirilmesi yoluyla emekçi halk yığınlarının devrime gönüllü katılımını ve desteğini sağlamaktı. Parti sosyalizme geçişin bir aracı olmalıydı. Gerçekte ise sosyalist devrim sürecinde Nkrumah'nın önüne dikilen en büyük engel kendi partisi oldu. Dayanacağı sınıfı seçemeyen ve lider kadrosu içinde bile ideolojik uyum sağlayamayan siyasî partilerin devrimciliği dünyanın her yerinde hüsranla sona ermiştir. Gana bu kuralın istisnası olamazdı. Nkrumah'ya karşı haksızlık etmemek için burada bir gerçeği vurgulamam ge-

rekiyor: Küba lideri Fidel Castro'nun dediği gibi, "Sosyalistler olmadan sosyalizm kurulamaz." 1961'den sonra Nkrumah'nın siyasal inançları köklü bir değişikliğe uğramış, tümüyle sosyalizme yönelmişti. Oysa CPP'nin kurulduğu günlerde çevresine toplanan en yakın arkadaşları, parti iktidara geçtikten sonra Nkrumah'nın İkinci Devrim dediği, siyasal bağımsızlıktan ekonomik bağımsızlığa geçiş üzerindeki görüşlerini paylaşmaz olmuşlardı. Bu ayrılık her zaman ideolojik nedenlere dayanmıyordu. Gerçi, CPP iktidarının ilk yıllarında Nkrumah'nın yakınları arasında Maliye Bakanı Krobo Jîdusei gibi: "sosyalizm, çok para yaptınızsa onu korumak hakkınız yok demek değildir"[61] diyenlerden tutun da en Ortodoks Marksistlere kadar değişik görüşleri savunanlara rastlanıyordu ama çeşitli gruplar arasındaki çekişmeler daha çok nüfuz ve çıkar kavgalarından kaynaklanıyordu. Kısacası, partisinin ileri gelenleri kişisel hırs ve çıkarlarını ön plana alarak ve siyasal iktidarın sağladığı olanaklardan yararlanarak, eski sömürgecinin yerini doldurmaya kalkışmışlardı. Önceleri Nkrumah bunları uyarmayı hattâ büsbütün tasfiye etmeyi denedi. Hükümet ve parlamento üyelerinin sosyalist bir topluma yakışmayacak kadar yüksek bir yaşam düzeyinde bulunduklarına dikkati çekerek eski arkadaşlarını radyodan yaptığı konuşmalarda açıkça eleştirdi. Fakat seçim bölgelerinde türlü oyunlarla halk desteği sağlanmış bulunan "eski tüfekler"in parlamento, hükümet ve parti içindeki nüfuzlarını tamamen kıramadı. Zamanla, kendi içindeki fraksiyon çatışmaları partiyi etkisiz hale getirdi.

Nkrumah'ya gelince, eski arkadaşlarıyla açık mücadeleyi göze alamayınca onları zararsız kılmaya, gruplar arasındaki çatışmalarda hakem rolünü oynamaya yöneldi. İkinci Devrimi gerçekleştirme yolunda artık ne eski dava arkadaşlarına ne de onlardan daha genç olmakla beraber aynı derecede hırslı bürokratlara güvenemeyeceğini anlamıştı. Bunun üzerine, iktidarının son yıllarında, daha genç, inançlı ve ideolojik eğitimden geçmiş kadrolardan yararlanmayı denedi. "Winneba İdeoloji Enstitüsü"nü bu amaçla kurdurdu. Oradan yetişen gençleri parti ve hükümet içinde kilit mevkilere yerleştirmeye başladı. Bu durum tutucu eski kuşağı telâşa düşürdü, hemen karşı saldırıya geçerek yenileri yıkıcılık ve Nkrumah rejimine karşı komplo hazırlamakla suçladılar.

1965 yılına gelindiğinde Halk Partisi artık zembereği boşalmış bir saate benziyordu. Bu durumu gören, üstelik kendi dehâsına son derece inanan Nkrumah bütün yetkileri elinde toplamaya heveslendi. Ben Gana'ya vardığım sırada Nkrumah'nın "görkemli yalnızlık" dönemi başlamıştı. Başarısız bir suikast girişimine hedef olduktan sonra halkla, parti ile ilişkisini kesmiş, sıkı güvenlik önlemleri altında sarayına çekilmişti. Çalışmalarını yalnız başına sürdürüyor, birkaç yardımcısından başka kimse yanına giremiyordu. Giderek daha kişisel kararlar alıyor, devlet işlerini sıkı denetimi altına sokuyor, partiyi ve Hükümeti kendi başkanlık görevinin uzantısı haline getiriyordu. Emrindeki basını

[61] Bu Maliye Bakanı, eşinin Londra'ya son altından bir yatak takımı ısmarladığı meydana çıkınca azledilmişti.

kullanarak, tek şef tek lider simgesini halkta uyandırmak için elinden geleni yapıyordu. Onun resmî adı artık Nkrumah değil, yerlilerin kullandığı dilde "Büyük Kurtarıcı, Peygamber" anlamına gelen Osagyefo idi. Bazı günler, gazeteleri açtığımız zaman Osagyefo'nun adı açıklanmayan bir yerde inzivaya çekildiğini, memleket sorunlarını orada düşünüp çözeceğini okuyor ve sırtında basit bir giysi, elinde bir baston ile uzaklara bakarak derin derin düşünürken çekilmiş fotoğraflarını görüyorduk.

Öte yandan Nkrumah, ülkede ekonomik sıkıntıların ağırlaşması yüzünden halk indinde yitirmekte olduğu prestijini korumak için dikkatleri dış politika sorunlarına çevirmeye, dünya barışını ilgilendiren davalarda rol oynayarak uluslararası forumda saygınlık kazanmaya çalışıyordu. Doğu-Batı anlaşmazlıklarını, Vietnam Savaşını, Afrika Birliği Girişimini, Rodezya sorununu hep kendisi çözmek istiyordu. Arap-İsrail çatışmasında arabuluculuk yapmayı taraflara önerdiğini İsrail sefirinden öğrenmiştim. Göreve başladığımdan iki ay sonra Kıbrıs sorununa nasıl el attığını da birinci kitapta anlattım.

1965'in ilkbaharında, gerek parti içinde gerekse onun dayandığı toplum kesimlerinde Nkrumah'nın artık halkın isteklerine cevap verecek bir önder olmadığı söylentileri yayılmaya başladı. Partinin içindeki "sosyalist genç kuşak"ın da etkisiyle, Başkanın sürekli olarak pohpohlanmasının bir yana bırakılıp politik tartışmalara ağırlık verilmesi yolundaki istekler çoğaldı. Bu istekler ideolojik biçimlere de bürünerek bilimsel sosyalizm ile Nkrumah'cılık denilen yeni bir doktrin arasında kutuplaşmalara yol açtı. Ülkenin ekonomik durumu da devlet mekanizmasındaki karmaşıklığın ivedilikle önüne geçilmesini gerektiriyordu. Dolayısıyla, bir takım düzenlemelere girişmek üzere bir komisyon kuruldu. Komisyon kısa zamanda o güne dek devletin üst kademelerinde yasal olmayan işlere karışmış ne kadar insan varsa hepsinin, eşleri ve akrabalarıyla birlikte, bir listesini açıkladı. Aynı zamanda, yolsuzlukların en çok görüldüğü ithâlât işlerinin sıkı denetim altına alınması ve zaman içerisinde tüketici kooperatiflerinin kurularak Hintli ve Lübnanlılar elindeki iç ticaret vurgunculuğuna son verilmesi, gelir vergisinin yeniden ayarlanması kararlaştırıldı.

Bu radikal önlemlerin hangi çıkar gruplarını Nkrumah'ya karşı harekete geçirdiğini biraz ileride göreceğiz. Şimdi, Nkrumah rejimini iflâsa sürükleyen ekonomik nedenler üzerinde durmak istiyorum.

Gana'nın sosyalizme geçişini simgeleyen Yedi Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk yıllarında Gana'nın hızla sanayileşme sürecine girdiği ve enfrastrüktür yatırımlarının yüksek bir düzeye vardığı yadsınamaz. Benim Gana'da geçirdiğim dört yıl içerisinde Gana ekonomisi enfrastrüktür yatırımları bakımından tüm Afrika ülkeleri arasında en baştaki yerlerden birini almıştı. Afrika'nın büyük sınai tesislerinden biri olan Volta Barajı ve Tema Limanı gibi dev tesisler tamamlanmış, demiryolları şebekesi geliştirilmiş, yeni karayolları yapılmış, ulusal deniz ve hava yolları hatları kurulmuştu. Ayrıca, ilk ve orta

öğretim parasız ve mecburi kılınmış, yeni üniversiteler kurulmuş, modern hastaneler inşa edilerek sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmıştı. Kısacası, sosyalist ekonomi Gana'da o zamana dek eşine rastlanmayan bir sosyal refah programını gerçekleştirme yoluna girmişti. Gana'da sosyalist ekonomi uygulamasıyla elde edilen sonuçlar komşusu Fildişi Kıyısı'ndaki kapitalist yoldan varılan gelişme ile karşılaştırırsak şu tablo ortaya çıkıyor: Fildişi Kıyısı Batı Afrika'nın en zengin ülkelerinden biridir. Özellikle kahve, kakao, muz ve ananas üretiminde dünyada ikinci, üçüncü yerleri işgal eder. Çalışan nüfusu 1,8 milyon ki bunun 1,5 milyonu tarım alanındadır. Bu bir buçuk milyon insanın 20 bini büyük toprak ağası, geri kalanı ise tarım işçisidir. Kentlerde yaşayan 300 bin üreticinin yüzde 90'ı sanayi işçisi, esnaf, memur, geri kalanı millî burjuvazi denilen sınıftan oluşur. Millî burjuvazi, ülke ekonomisine egemen olan 25 bin Fransız'ın kendisine bıraktığı çok dar bir alanda gelişmeye mahkûmdur. Demek ki, Fildişi Kıyısı'nda kapitalist gelişmeden söz edilince bunun yabancı kapitalizmin gelişmesi anlamına geldiğini bilmek gerekir. Fildişi Kıyısı toplumu, ona egemen olan Avrupa sermayesinden ayrı düşünülemez. Proletarya Afrikalı ama burjuvazi Avrupalıdır. Yabancı sermayenin gölgesinde palazlanan yerli burjuvazi ise arsa ve taşınmaz mal spekülasyonuna yöneliktir ve ülkenin kalkınmasında hiçbir rolü yoktur. İktisatçılar bu tür ekonomiye "gelişmeden büyüyen ekonomi" diyorlar. Yani dışarıdan desteklenen ve sosyoekonomik bünyenin bir ileriki aşamaya geçmesini engellenen bir büyüme. Afrika ile Asyanın azgelişmiş ülkelerinde kapitalist yoldan kalkınma atılımlarının ulaştığı değişmez sonuç budur. Ülke kalkınıyor görüntüsü verir, oysa millî ekonomi bir sonraki sınai aşamaya geçemeden büyümektedir. Çünkü karar mekanizması yabancı çıkarların elindedir. Batı Afrika'da Fildişi Kıyısı ile Senegal bu tür gelişmenin tipik örnekleri idi, hâlâ da öyledirler.

Nkrumah'nın kurmaya çalıştığı ekonomik düzen ise, sanayileşmeyi hedef alan sosyalist bir düzendi. Ancak, onun Yedi Yıllık Kalkınma Programı'nın temelinde yatan zaaf, planın hedefleri ile devletin olanakları arasındaki uyumsuzluktu. Devletin tüm döviz rezervleri sınai yatırımlar uğrunda seferber edildiği halde, ülkenin ana ihraç malı olan kakaonun New York ve Londra borsalarında saptanan fiyatı düştüğü anda dış kredilerden medet ummak kaçınılmaz oluyordu. Gana kakaosunun en büyük alıcısı da ABD, sonra sırasıyla Batı Almanya, İngiltere, Hollanda, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya idi. Yıllık 500 bin ton kakao ihracatının dörtte birini ABD satın alırdı. Nkrumah Gana'yı kapitalist dünyanın dışına çıkarmak istiyor ama yine de ülkenin ekonomisini kapitalist dünyanın yardımıyla geliştirmeyi umuyordu. Onun ekonomik teorisi, kamu kesiminin denetimi altında yabancı sermayeden yararlanmak düşüncesine dayanıyordu. Nkrumah'ya göre yabancı sermayeye kapıları açmalı fakat yerli ve yabancı özel sermaye arasında işbirliğine olanak tanımamalı, yabancı yatırımcının yalnız devletle iş görmesine izin vermeliydi. Ne var ki, yabancı özel sermayenin azgelişmiş bir ülkede sosyalizmin temellerini atmak için kullanabileceğine ve özel sermaye yatırımına bel bağlayan bir sosyalist

devletin inisiyatifi elinde tutabileceğine inanmanın boş bir hayal olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Nitekim yalnız Gana'nın değil Afrika'nın da en büyük sınai tesislerinden biri olarak plana giren Volta Barajı projesinin dış finansmanı ve yapımı Amerikanın ünlü Kaiser firmasına ihale edilmişti. Yedi Yıllık Plan, Volta Barajından elde edilecek elektrik enerjisinin alüminyum sanayiinde kullanılmasını öngörüyordu. Dünyadaki alüminyum fiyatları yükselmişti. Oysa alüminyum Afrika ülkelerinde pek az alıcısı bulunduğu ve ancak Batıya ihraç edilebileceği anlaşılınca, Kaiser firması ilk projeyi temelinden değiştirerek Yedi Yıllık Plana ters düşen şartlar ileri sürdü. Sonuç olarak, Gana devleti ile Amerikan sermayesi karşı karşıya geldiler.

1965'de Nkrumah Batılı devletlerden büyük bir yardım talebinde bulundu. İki milyar dolarlık bir yardım istediğinden söz ediliyordu. Uluslararası Para Fonu'na üye bütün devletlere başvurmuştu. Ayrıca Dünya Bankasından da proje kredisi istemişti. O yılın Mayıs ayında Uluslararası Para Fonundan, Eylül'de de Dünya Bankasından birer heyet Akra'ya gelerek Hükümetin yardım istemini inceledi. Heyetlerin hazırladığı raporlarda Gana'nın Yedi Yıllık Planın öngördüğü ekonomik programı temelinden değiştirmesi salık veriliyordu. Devletin sahip olduğu ya da işlettiği bütün şirketler kapatılacak ve özel teşebbüse devredilecekti. Yabancı özel yatırımlara karşı daha liberal bir politika izlenecekti. Kalkınma planı içindeki "kısır" harcamalar -yani sosyal hizmet yatırımları- azaltılacak, vergiler yükseltilecekti.

Nkrumah bu önerilerin hepsini reddetti. Hükümetin Uluslararası Para Fonu'nun taleplerini kabul etmek ile sosyalist devletlere başvurmak eğilimleri arasında bölündüğü söylentileri ortalıkta dolaşmaya başladı. Aynı yılın Aralık ayında Sovyetler Birliği ile Gana arasında 150 bin ton kakao satışı için bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma Gana'nın ticari ilişkileri yönünde önemli bir sapmayı işaretliyordu.

Gana liderinin sosyalist kalkınma programına dış finansman kaynakları aramak zorunda kalınca neden ilkönce sosyalist blokuna dâhil ülkelere, özellikle Sovyetler Birliği'ne başvurmadığı sorulabilir. Aslında Nkrumah'nın bel bağladığı devletlerin başında Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti geliyordu. Ancak, onun gözden kaçırdığı nokta, ne Sovyetlerin ne de Çin'in kendisine umduğu biçim ve genişlikte bir ekonomik yardıma hazır bulunmadıkları idi. Nitekim iktidarının son yıllarında Amerika ve İngiltere ile arasındaki bütün köprüleri yıkmayı göze alırken bile Sovyetler'den ve Çin'den gördüğü yardım pek sınırlı kaldı ve herhalde umduğundan çok eksiğini bulabildi. Bunun böyle olması doğaldı, çünkü ne Sovyetlerin ne de Çin'in, sosyal bünyesi henüz feodal kalıntılardan arınmamış ve ekonomisi bir tek tarımsal ürüne -kakaoya- dayanan, dolayısıyla kapitalist dünyanın pençesinden kısa sürede kurtulması olanaksız bir ülkeyi desteklemek için fedakârlığa katlanmaları beklenemezdi. Gerçi Küba'nın da ekonomisi şeker kamışına dayandığı halde Sovyetler'den gördüğü yardım büyüktü, ama Gana Küba kadar önemli değildi. Bu yüzden, komünist devletlerin Gana'ya

yardımları daha çok bu ülkede sosyalist bir düzenin kuruluşuna yardımcı olacak ve Gana'nın gereksindiği teknik kadroyu yetiştirecek nitelikte eleman, uzman, eğitmen göndermek biçiminde gerçekleşti. Malî yardımları ise yetersiz kaldı, örneğin, Sovyetlerin beş yıllık dönem içinde Gana'ya uzun vadeli kredi tutarı 12 milyon doları geçmedi, oysa aynı dönemde Batılı devletlerden 600 milyon dolar kredi alınmıştı. Bu çelişkili tutumun nedenini, bir görüşme sırasında Gana'daki Sovyet Büyükelçisinden sormuştum. Dedi ki: "Biz bu dönemde Gana'ya direkt malî yardımda bulunamayız, çünkü vereceğimiz paralar İngiliz bankalarının kasalarına gider!" Bunu söylerken Sovyet Sefiri Gana'nın yöneticilerine güvensizliğini de dile getirmiş oluyordu.

1965 yılı Nkrumah için tam bir baskı yılı oldu. Özellikle Brejnev'in Gana'yı ziyaretinden sonra Washington'da Nkrumah'ya karşı hoşgörüsüz davranılması yolunda sesler yükselmeye başlamıştı. Başkan Kennedy'nin siyaseti Afrika'da Sovyet nüfuzunun yerleşmesini önlemek için Afrikalı liderlere anlayış gösterilmesi, dostluklarını kazanmaya çalışılması yönünde idi. Kennedy Gana'ya yakın arkadaşlarından birini büyükelçi olarak göndermiş, ayrıca Kaiser firmasının finanse ettiği Volta Barajı projesinin de aktif bir destekçisi olmuştu. Fakat Johnson yönetiminin iş başına geçmesinin ardından ABD'nin Nkrumah'ya karşı tutumunda sertleşme görüldü. Doğrusu, Nkrumah'nın izlediği dış politika da Amerika ve İngiltere'yi kaygılandıracak nitelikte idi: Uluslararası kuruluşlarda Ganalı temsilciler, birçok Afrika ülkesini de peşine takarak, sosyalist blokla birlikte hareket ediyorlar, Nkrumah ise her söylevinde, her demecinde emperyalizme, kolonyalizme ve yeni-sömürgeciliğe şiddetle saldırıyordu. Bu kadarına Batılılar belki katlanabilirdi ama iş bununla da bitmiyordu. Kongo'nun bağımsızlık kazanmasının ardından patlak veren Katanga bunalımı sırasında Gana'ya ilk Sovyet silahlarının geldiği öğrenilince Washington ve Londra'da alarm zilleri çalmaya başlamıştı. Acaba Sovyet silahları Kongo'da Gizenga'ya mı gönderilecekti? Dahası, Nkrumah kuzey Gana'da 6,5 milyon sterline mal olan büyük hava üssünü niçin inşa ettiriyordu? Amerikalılar bunun Havana'ya giden Sovyet uçaklarına kolaylık sağlamak için yaptırıldığından kuşkulanıyorlardı. Nkrumah bununla da kalmıyor, Sovyet ve Doğu Alman yardımlarıyla Gana'nın haberleşme sistemini geliştiriyordu. Demek ki Nkrumah Afrika'daki statükoyu tehlikeye sokabilir, Amerika'nın yörüngesindeki Hükümetleri zayıflatabilir, Kongo'ya yardım edebilir, özetle ABD'nin Afrika'da yayılmaya başlayan nüfuzunu sekteye uğratabilirdi. Gana'daki askeri darbeden sonra açıklanan bir belgeye göre Nkrumah'nın niyetleri "NATO'nun en yüksek düzeyinde tartışılan bir konu" haline gelmişti.

Amerikalılar Gana'da bir darbe olasılığını hesaplıyorlardı. Gana'daki Amerikan görevlileri, özellikle CIA temsilcisi Nkrumah'nın muhalifleriyle temas kurmuşlardı. Gerek ABD, gerek İngiltere ve Batı Almanya Nkrumah'dan nasıl kurtulacaklarını düşünüyorlardı. Bir Hükümet darbesi için ortam yaratılmış, ton başına 250-300 sterlin arasında müşteri bulan kakao fiyatları 1965 sonbaharında Londra ve New York borsalarında 90

sterlinden işlem görmeye başlamış, Gana'nın dış borçları 250 milyon sterline ulaşmış, Nkrumah köşeye sıkıştırılmıştı. Bütün sorun darbeyi kimin yapacağı ve darbeden sonra Nkrumah'nın yerini kimlerin alacağı idi. Bu sorunu Gana ordusu polisle elele vererek çözümledi. Nkrumah'nın Kuzey Vietnam'a yaptığı geziyi fırsat bilerek 24 Şubat 1966'da Albay Kotoka komutasındaki bir askeri birlik Kumasi'deki üssünden hareketle aynı gece başkent Akra'ya girdi ve on yıllık Nkrumah rejimine son verdi.

III

Askeri Darbe

Bağımsızlık kazanıldığında Gana ordusu İngiliz subaylarının komutasında üç piyade taburundan oluşuyordu. Orduda otuz kadar küçük rütbeli Ganalı subay vardı. Başkomutanlık görevini 1960'da Tümgeneral Henry T. Alexander üstlenmişti. General Alexander'ın planı birkaç yıl içinde ordunun Afrikalılaştırılması idi. 1966'ya gelindiğinde Gana ordusu Batı Afrika'nın en büyük, bütün Afrika'nın ise sekizinci ordusu haline getirilmişti.

Subay adaylarının eğitimi ortaokul'dan başlıyordu. Askerliği çekici bir meslek haline getirmek için Hükümet subay maaşlarını ve yan ödemeleri devlet memurlarına verilenin düzeyine çıkartmıştı. Gana'nın subay kadrosu gerek tutumu gerek amaçları bakımından toplumun üst ve orta tabakalarıyla özdeşleşmişti. Harp Okulu öğrencileri İngiliz ordusunun geleneklerine göre eğitiliyorlardı. Onlara İngiltere'nin Sandhurst askeri kolejinin yeryüzünün en yüce kurumlarından biri, İngiliz tipi ordunun da dünyanın en iyi ordusu olduğu, askerlik şerefinin her şeyin üstünde tutulması gerektiği, Kongo'daki Lumumba hareketinin bir isyan, Rodezya'daki beyaz azınlık zorbalığının ise tarihsel gerçeklere uygun olduğu öğretiliyordu.

Nkrumah askeri darbe ile devrilip Gine'ye sığındıktan sonra yaşamının son yıllarında yayınladığı yazılarda, Gana ordusunun tutucu ve karşı devrimci olduğunu öteden beri bildiğini söyler. Yazdıklarına bakılırsa onun niyeti, profesyonel orduyu ortadan kaldırıp, Çin ve Küba'da olduğu gibi, işçi ve köylüden oluşan bir halk ordusu kurmaktı. Gerçekte ise sömürge yönetiminden miras aldığı İngiliz tipindeki orduyu iki nedenle olduğu gibi korudu. Birincisi -kendisi öyle iddia ediyordu- muntazam ordusu olmayan bir Gana öteki Afrika ülkelerinin karşısında tutunamazdı. İtiraf etmediği ikinci neden ise, İngiliz subaylarının komutasındaki bir ordunun iç güvenlik açısından daha iyi olduğuydu. Ne var ki, Kongo'ya asker gönderme kararı bu hesapları boşa çıkardı. Nkrumah Kongo olaylarının Afrika'nın siyasal bağımsızlık savaşında bir dönüm noktası olduğuna inanıyor, meşru Lumumba Hükümetinin savunulması gerektiğini söylüyordu. Bunun sonucu olarak Ganalı asker ve polis kuvvetlerinden seçilmiş bir birlik Kongo'ya gönderildi, fakat Kongo'ya girer girmez de Birleşmiş Milletler komutası altına alındı. BM gü-

cünün Lumumba Hükümetini ayakta tutmak için değil, tam tersine, onu devirmek için gönderildiği anlaşılınca iş işten geçmişti. Lumumba'nın Kasavubu tarafından azledilmesinin ardından Gana birliklerine devrik başkanın radyo binasına girişini engellemek görevi verilmişti. Bu olayı Lumumba, Nkrumah'ya yazdığı mektupta acı acı yakınarak anlatmıştı. Sonunda, kendi siyasi amaçlarıyla ABD'nin sinsi planı arasındaki çelişkiden şaşkına dönen Nkrumah ve Kazablanka grubu içindeki müttefikleri askerlerini derhal Kongo'dan çekmeye karar verdiler. Bu arada Gana ordusu Kongo'da bir yığın ölü vermiş, bir taburunda ayaklanma çıkmıştı.

Kongo serüveni Gana ordusu içinde Nkrumah'ya karşı tepki yaratmıştı, fakat komuta kademelerinde asıl huzursuzluk Nkrumah'nın orduya gerek silah sağlanmasında gerekse eğitim yöntemlerinde başka kaynaklardan yararlanmaya karar vermesi üzerine baş gösterdi. Nkrumah milli savunma konusunda Gana'nın tek bir kaynağa bağlanmasının sakıncalı olduğunu düşünüyordu. 1960-1961 yıllarında çeşitli sosyalist ülkelere yaptığı ziyaretlerden sonra Sovyetler Birliği'ne askeri eğitim görmek üzere 400 subay göndermeye karar vermişti. Bu karardan telaşa düşen İngiliz komutanı General Alexander, karışık silahların ve karma eğitimin askeri açıdan sakıncalı olacağını ve Sovyetler Birliği'nde eğitim gördükten sonra Gana ordusunda hizmete girecek 400 komünist subayın başında göreve devam edemeyeceğini Nkrumah'ya bildirince Başkan kendisini istifaya davet etti. General Alexander çekildi ve yerine Ganalı Tuğgeneral Otu atandı. (Bu sırada Sovyetler Birliği'nde eğitime gitmek için sadece 68 öğrenci bulunabilmişti, o yılın kadroları çoktan İngiliz eğitimi altına girmişti.)

Nkrumah ile ordu arasındaki anlaşmazlığın başka kaynakları da vardı. 1960'da kabul edilen Anayasa, Cumhurbaşkanını aynı zamanda ordunun en yüksek mevkiine getiriyordu. Bunun yanı sıra Başkan, Yüksek Savunma Komitesi ile Askerî Şûra'nın da başıydı. Bu anayasal yetkiler Nkrumah'ya askeri personel arasında istediği değişiklikleri yapmak, destek güçler çağırmak ve orduyu denetim altında tutmak gibi olanaklar sağlıyordu. 1962'de daha çok mezun çıkarmak amacıyla Harp Akademisinin eğitim süresi kısaltıldı. Bu da askerler arasında belli bir kalite standardının altına düşmek gibi bir duygu uyandırdı. Subayları ülke sorunlarına eğilmeye özendirmek ve onlara ordunun ekonomik kalkınmadaki rolü üzerinde tartışma olanağı sağlamak amacıyla kurulan "Silâhlı Kuvvetler Bürosu" ise subayların ilgisizliği yüzünden kısa zamanda işe yaramaz hale geldi.

Nkrumah'nın ordu ve polise karşı ağır ve kesin önlemler almaya başlaması, 1962 ile 1964 yılları arasında kendisine karşı yapılan suikast girişimlerinden sonraya rastlar. Son olarak Başkanlık Sarayı'nda (Flagstaff House) uğradığı öldürme girişimini polisin önceden haber alamayışından iyice kuşkulanan Nkrumah, polis şeflerinin karşıdevrime hizmet ettikleri kanısına vararak polis kadroları içinde temizlik harekâtına girişti ve bir hafta içinde dokuz yüksek rütbeli polis şefini tutuklatarak mahkemeye verdirdi.

Bu harekâtın ardından John Harlley adındaki emniyet şube müdürü polis örgütünün başına getirildi. İki yıl sonra Nkrumah'yı deviren asker-polis ortak komplosunun başlarından biri işte bu Harlley'dir.

Güvenlik servislerinde yapılan temizlik ameliyesinin yanı sıra, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Kıtasının da yeniden düzenlenmesine geçildi. Muhafız Kıtası İngiliz Generali Alexander tarafından kurulmuştu. Kongo harekâtından dönen kıdemli ve yaşlı askerler, artık savaşta işe yaramayacaklarından, bu kıtada görevlendirilerek onore ediliyorlardı. Bunlar ordu kadrosundan geldikleri için yine ordunun denetimindeydiler. 1963 yılında Nkrumah, Sovyetlerin telkini üzerine, Muhafız Kıtasının mevcudunu iki tabura çıkarttı ve ordu ile ilişkisini keserek doğrudan doğruya kendisine bağladı. Bu "özel ordu"nun kurulması ordu saflarında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Darbeden hemen sonra, yeni iktidarın başına getirilen General Ankrah şöyle diyordu: "Devleti değil Nkrumah'nın şahsını korumak üzere kurulan ve Gana Silâhlı Kuvvetlerine karşı bir güç olarak ortaya çıkarılan bu özel ordunun beslenmesi için her yıl Gana halkının sırtından 500 bin sterlin harcanıyordu."

Yukarıda anlattığım olaylar benim Gana'ya varışımdan önceki durumun özetidir ve askerî darbeden sonra yayınlanan belgelerden derlenmiştir. Kendim tanık olduğum ve Gana ordusunda çalkantılar yarattığını gördüğüm olay, 1965 Ağustos'unda Millî Savunma Komitesi Başkanı Tümgeneral Otu ile yardımcısı Tümgeneral Ankrah'nın istifalarıdır. Bir sabah radyo bu iki generalin istifa ettikleri haberini yayınladı ama herkes biliyordu ki bu bir istifa değil, işten el çektirmedir. Yerlerine General Aferi ile General Barwah atanmışlardı. Sonradan öğrendik ki Ankrah ve Otu'nun azledilmesinin nedeni Nkrumah'nın İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) toplantısına katılmak üzere Londra'da bulunduğu sırada yapılacak bir darbenin hazırlıklarını haber almış olmasıdır. Darbe yapılacağı haberi son anda askeri haberalma servisi şefi Tuğgeneral Hasan tarafından Nkrumah'ya iletilmiş, bunun üzerine iki generalin işine son verilmişti. Yeni Komutanların atanmasını izleyen kargaşalık içinde, altı ay sonra sahici darbeyi gerçekleştirecek olan Binbaşı Kotoka albaylığa yükseltilip kuzeydeki en önemli garnizon olan Kumasi kentinde, General Aferi'den boşalan alay komutanlığına getirilmişti. Nkrumah'nın çevresinde kader ağlarını örüyordu.

Nkrumah rejimine son veren darbenin yapıldığı 1966 Şubat'ının son haftasında Gana Başkanı kalabalık bir heyetle Kuzey Vietnam'ı ziyarete gitmişti. Darbe haberi kendisine Pekin havaalanına indiği sırada ulaştırıldı. Nkrumah Pekin'de birkaç gün bekleyip darbenin başarıya ulaştığını anlayınca yanındaki heyetten yurda dönmek isteyenlere izin verip kendisi birkaç yakınıyla birlikte Gana'ya komşu ülkelerden Gine'ye hareket etti. Gine Başkanı Ahmed Sekou-Toure, Nkrumah'nın siyasi inançlarını tam anlamıyla paylaşan tek Afrikalı liderdi. Devrik başkanı yalnız ülkesine davet etmekle kalmadı, Nkrumah'yı kendisiyle birlikte Gine'nin ortak başkanı ilân etti. Hattâ bir süre, yabancı

elçilerin güven mektuplarını birlikte kabul ettiler. O sırada ben de güven mektuplarımı sunmak üzere Gine'ye gidecektim (Türkiye'nin Gana'daki büyükelçisi aynı zamanda Gine, Togo, Fildişi Kıyısı ve Mali Hükümetleri nezdinde akredite idi) fakat yeni Gana Hükümeti Nkrumah'yı ortak devlet başkanı sayan Gine ile siyasî ilişkilerini kestiğinden Conakry'e gitmem mümkün olmadı.

Gana'da Şubat 1966 darbesi kimler tarafından ve nasıl yapıldı? Darbede yabancı parmağı var mıydı, varsa ne derece etken oldu? Şimdi bu sorulara karşılık bulmaya çalışacağım. Afrika'nın küçük bir ülkesinde yapılmış bir Hükümet darbesini, hele aradan bunca yıl geçtikten sonra, ele alıp incelemek fuzulî bir iş sayılabilir. Afrika'da beş yıl içerisinde tam 21 Hükümet darbesi yapıldığı düşünülünce, bunlardan yalnız biri olan Gana'daki darbeye ayrı bir önem vermenin isabeti de tartışılabilir. Fakat bence Nkrumah rejiminin serüveni Kongolu halk lideri Lumumba'nın tarihe bıraktığı destandan sonra Afrika'nın yaşadığı en önemli olay, emperyalizm ve neo-kolonyalizmin Afrika'da uyguladığı stratejiyi açığa vuran ilginç bir örnektir. Kara Afrika'da siyasal bağımsızlık hareketleriyle birlikte başlayan sosyalist akımlara en ağır darbe Gana'da vurulmuştur. Nkrumah rejiminin birkaç saat içinde devrilmesi genç Afrika ülkelerinin yöneticilerini derinden etkilemiş, sömürgeciliğin miras bıraktığı karşıdevrimci güçlere cesaret vermiş, emperyalizm ve neo-kolonyalizmin Afrika üzerinde beslediği emellere yeni ufuklar açmıştır. 1964 yılında Tanzanya'yı ziyaret ederken Çin Başbakanı Çu En Lay'a: "Afrika kıtası sosyalist devrim için olgunlaşmıştır" kehanetinde bulunduracak kadar güçlü görünen sosyalist akım, Nkrumah deneyinin iflâsından sonra duraklamış, bir süre için geriye dönüş başlamıştır. Bu bakımdan, 24 Şubat 1966 darbesini ve darbeden sonra Gana'daki gelişmeleri ayrıntılarına inerek hikâye etmekte yarar görüyorum.

Afrika kıtasının 1963-1967 yılları arasında 21 askeri darbeye sahne olduğuna daha önce değinmiştim. (Başarısız kalan derbeler bu sayının dışındadır.) Başlangıçta, askeri darbeler herhangi bir siyasal hedeften uzak, yalnız orduyu ilgilendiren sorunları çözmek üzere yapılan hareketlerdi. Çünkü bu ilk dönemde bağımsızlık henüz pek yeniydi, sosyal ve ekonomik bunalımlar da yeterince olgunlaşmış değildi. Bunun sonucu olarak da ilk askeri darbeler sırf orduya daha iyi ekonomik koşullar sağlamak amacını taşıyordu. Devrilen sivil Hükümetin yerine yeni bir sivil Hükümet geçiriliyor, askerler ise dosdoğru kışlalarına dönüyorlardı. Sonraları, her darbede siyasal amaç biraz daha genişledi, daha belirginleşti. Öyle ki, ileri tarihlerde ortalığı saran darbe dalgalarının asıl hedefi Hükümetin askerler tarafından ele geçirilmesi oldu. Bu dönemde askerler sivil Hükümetin işlerine karışmamak, siyasetle ilgilenmemek gibi geleneksel yasakları bir yana bıraktılar. Kongo, Togo, Dahomey gibi ülkeler her iki dönem aşamasını da

yaşadılar. Gana ile Nijerya ise daha baştan askeri cunta yönetimini kurmuşlardı. Kara Afrika'da görülen askeri darbe salgınının yukarıda anlattığım biçimde iki aşamadan geçmesi şöyle yorumlanabilir: Bağımsızlıktan sonra ilk yıllarda askeri darbe girişimleri birinin yaptığını ötekinin taklit etmesinden doğuyordu. Kara Afrika ülkelerindeki subaylar arasında bir dayanışma ve birlik ruhu vardı, çünkü hepsi aynı tornadan çıkmış gibiydiler. Örneğin, eski Fransız sömürgelerindeki askeri şefler bir arada yetişmiş, Fransız ordusunda birlikte savaşmışlardı. Pek çoğu birbirleriyle yakın arkadaştılar. İngiliz eğitimi görmüş Batı Afrika ordularının üst kademe subayları da neredeyse yer değiş tokuşu yapacak kadar birbirlerine benzerlerdi. Birlikte eğitim görmüşler, aynı kalıptan çıkmışlardı. Böylece, birinin yaptığına öteki de özenmiş, sivil yönetimlere karşı tutumları özdeşleşmişti. Hattâ Gana'daki darbeyi çabuklaştıran olayın, bir ay önce Nijerya'da yapılan darbe olduğunu, çünkü Nijeryalı darbeci Nzeogvu ile Ganalı Afrifa'nın aynı askeri birlikte eğitim gördüklerini ileri sürenler bile vardır.

Ancak, siyasal amaçlı askeri darbelerin nedenlerini bu mantıkla açıklamak yeterli değildir. Son yıllarda görülen darbe girişimlerinin kökeninde ideolojik çatışmalar ve onları körükleyen yabancı parmağı yatmaktadır. Başka bir deyişle, gelişme sancıları, ekonomik bunalımlar, bölgecilik çekişmeleri içinde kıvranan Afrika toplumlarının yönetimini ele geçirmek için emperyalist ve yeni-sömürgeci güçler Afrika ordularını araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Bunun en tipik örneği CIA'nın yardımıyla tezgâhlandığından kuşku bulunmayan Gana darbesinde görülmüştür.

24 Şubat 1966 günü Gana'da yapılan darbenin özelliği, askerle birlikte polisin de harekâta fiilen katılmış olmasıydı. İç güvenliği sağlamakla görevli bir kuruluş olan polis örgütünün askeri darbe başarıya ulaşınca onun emrine girmesi doğal sayılabilir, fakat polisin darbe hazırlığına katıldığı, hele darbeden sonra iktidara ortak olduğu pek görülmemiştir. Çünkü dünyanın her yerinde polis kurulu düzenin koruyucusu, iktidardaki güçlerin kendilerini savunma aracıdır. Özellikle, "siyasî polis"in başlıca görevi, iktidarı devirmeye yönelik girişimleri zamanında haber alıp bastırmaktır. Nitekim Pekin havaalanına indiği sırada ülkesinde askeri darbe girişimini haber alan başkan Nkrumah yanındakilere: "Merak edilecek bir şey yok, Harlley bu hareketi bastırır" demiştir. (Harlley Başkentin Emniyet Müdürü idi.) Gerçekte ise Gana polisinin darbecilerle tam bir işbirliği yaptığı, darbenin hemen ertesi günü kurulan "Ulusal Kurtuluş Konseyi"nde (NLC) dört subayla birlikte dört polis şefinin de bulunmasından anlaşılmıştır.

Bir darbe girişimi başarıyla sonuçlanınca ona sahip çıkanlar çok olur. Harekâta hiç katılmamış ya da son anda katılmış olanlar bile darbede başrolü kendilerinin oynadığını iddia ederler. Bu yüzden de darbeciler arasında ilk saatten itibaren iktidar kavgasının başladığı görülmüştür.

Gana'da böyle olmadı. Darbeden üç hafta sonra yaptığı resmi açıklamada cunta yönetimi 24 Şubat Hareketinin ordu ile polis kuvvetleri arasındaki sıkı işbirliği sonucunda

gerçekleştiğini ve bu nedenle iktidarın bu iki güç arasında paylaşıldığını kamuoyuna duyurdu.

Nkrumah rejimini deviren darbenin ordu-polis işbirliği ile gerçekleşmiş olması bir rastlantı değildir. Gana'da darbe ancak polis örgütünün aktif yardımıyla başarıya ulaşabilirdi. Çünkü Nkrumah'nın kurduğu güvenlik sisteminin belkemiği polis örgütü idi. Bütün ülkeye yayılmış ve birbirine telsiz istasyonlarıyla bağlı 126 polis merkezi Gana'daki tüm siyasi güçleri, işçi ve gençlik kuruluşlarını, üniversiteleri denetimi altında tutuyordu. Görünüşte bu denetim rejimin dayandığı kurum ve kişileri korumak amacını güdüyordu. Fakat 23 Şubat'ı 24 Şubat'a bağlayan gece, Polis Şefi Harlley'in emri üzerine, Nkrumah'nın güvendiği adamların hepsi gözaltına alınıvermişlerdi.

Bu Polis Müdürü Harlley'i ben darbeden kısa bir süre önce bir rastlantı sonucu tanımıştım. Büyükelçiliğin bayraklı resmi arabasıyla gittiğim bir davetten çıkarken bir trafik polisinin -arabayı yanlış yere park ettiği için- şoförümü hırpaladığını görmüş ve o hızla doğruca Polis Müdürlüğüne gitmiştim. (Bu hareketim diplomatik kurallara pek uygun değildi ama kimi ülkelerde en etkili davranışın bu olduğunu deneylerimle biliyordum.) Polis Müdürlüğünde beni Harlley karşılamıştı. İriyarı, ilkel görünüşlü bir adamdı, konuştuğu İngilizce iyi anlaşılmıyordu. Şikâyetimi anlattıktan sonra sözlerimin daha etkili olması için "Beni Osagyefo'ya (yani Nkrumah'ya) şikâyete mecbur bırakmayınız" demiştim. Bu söz sihirli etkisini hemen göstermiş, Harlley benden özürler dileyip bir daha bu gibi olayların tekrarlanmaması için gerekli emirleri verdiğini söylemiş ve Osagyefo'ya şikâyette bulunmamamı rica etmişti. Önce Harlley'in bu telaşına gülmüştüm. Sonradan aynı kimsenin Nkrumah'yı deviren komplonun elebaşlarından olduğunu öğrenince düşündüm. Acaba Harlley, önemsiz bir nedenle de olsa, Nkrumah'ya şikâyet edilirse Başkanı kızdırıp işinden atılacağından ve dolayısıyla planlarının tehlikeye gireceğinden mi korkmuştu?

24 Şubat darbesinin askeri planlarını yalnız iki kişi büyük bir gizlilik içinde hazırlamışlardı. Bunlar Albay Kotoka ile Binbaşı Afrifa adında iki subaydı. (Darbeden sonra ordu kaynaklarından yapılan resmi açıklamalar bunu doğruladı.) Albay Kotoka başkent Akra'nın 300 kilometre kuzeyinde, Gana'nın ikinci büyük kenti olan, Kumasi'deki Tugay komutanlığına yeni atanmıştı. Binbaşı Afrifa da onun kurmay başkanıydı. Afrifa siyasi hayattan çekildikten sonra yayınladığı anılarında, Nkrumah'yı devirmeye Şubat ayı başında karar verdiklerini yazıyorsa da, Albay Kotoka'nın daha önce Savunma Bakanlığı Harekât Dairesi Başkanlığı görevinde iken Akra Polis Müdürü Harlley ile birlikte başka komplolar hazırladığı bilinmektedir. Hattâ söylentilere göre Kotoka ile Harlley Başkan Nkrumah'yı ortadan kaldırmak için akla gelmez bir plan hazırlamışlar fakat son anda uygulamaktan vazgeçmişlerdi: Nkrumah kadın arkadaşlarından birinin

evinde bulunduğu bir gece kloroformla uyutulup öldürülecekti.[62] Darbeden sonra anlatılanların doğruluk derecesi elbette bilinemez, fakat kendim tanık olduğum bir olay bana Albay Kotoka'nın Akra'daki CIA ajanlarıyla da temas kurduğunu kanıtlamıştır:

24 Şubat darbesinden birkaç ay sonra Akra'daki Amerikan Sefaretinin Haber Servisi (USIS) Müdürü Fletcher Martin başka bir göreve atandığından Washington'a dönüyordu. Gana'da iki buçuk yıldır görevli bulunan bu kişinin aslında CIA temsilcisi olduğu kordiplomatikçe bilinirdi. İşte bu Martin'i Akra havaalanında bizzat Albay Kotoka uğurladı. O Albay Kotoka ki, Ulusal Kurtuluş Komitesi üyesi ve gerçekte Gana'nın tek kudretli adamıydı, işgal ettiği mevki onun küçük dereceli bir sefaret memuru şöyle dursun, devlet başkanları dışında herhangi bir yabancı temsilciyi uğurlamasına izin vermezdi. Ama Kotoka, ülkesinden ayrılmakta olan CIA ajanını selamlamak üzere havaalanına kadar gelmek gereğini duymuştu. Bu olağanüstü jest bir minnet duygusunun ifadesinden başka ne olabilirdi? (Albay Kotoka'nın Mr. Martinle Akra Havaalanında çekilmiş fotoğrafı bende saklıdır.)

23 Şubat 1966 gecesi Albay Kotoka ile Binbaşı Afrifa 35 zırhlı arabaya bindirilmiş 600 kişilik bir kuvvetle Kumasi'den başkente doğru yürüyüşe geçtiler. 2. Tugay'ın büyük kısmı garnizonda bırakılmıştı çünkü Kotoka harekete bir gece manevrası süsünü vermek istemişti. Son anda Kotoka, başkentteki birliklerin baskına karşı koyması halinde planının suya düşeceğini anlayarak, sınıf arkadaşı olan Akra Garnizon Komutanı Albay Ocran ile temasa geçmek gereğini duymuş, yürüyüş halindeki birliğin başında Binbaşı Afrifa'yı bırakarak kendisi birkaç saat önce başkente gelmişti. Başkanlık Sarayına yakın bir evde Kotoka, Ocran ve Harlley buluştular.[63] Ocran harekete karşı koymak için çok geç kaldığını anlayınca darbecilere katılmayı kabul etti. Aralarında iş bölümü yaptılar: Kotoka'nın 600 kişilik kuvveti Başkanlık Sarayını, radyo merkezini ve Genelkurmay karargâhını ele geçirirken, Ocran'ın emri altındaki birlikler Muhafız Alayını oyalamaya çalışacak, ayrıca PTT merkeziyle haber ajansları ve banka binalarını işgal edecekti. Nkrumah'ya sadık oldukları bilinen sekiz yüksek rütbeli subay da tutuklanacaktı. Genelkurmay Başkanı General Aferi o sırada yurt dışında bulunuyordu.

Buraya kadar işler Kotoka için iyi gitmişti. Fakat sabah saat üçe doğru başkente girip Başkanlık Sarayını kuşatan âsi kuvvetlere Muhafız Kıtası yoğun ateşle karşı koyunca güçlükler başladı. Sabahın altısında sarayın çevresinde ve bahçesinde çarpışmalar devam ediyordu. O saatte Albay Kotoka radyodan halka hitap ederek Silâhlı Kuvvetlerin

---

[62] Peter Barker'in *"Operation Gold Chop"* adlı kitabından, Gana Yayınevi, 1969.

[63] Hikâyenin bu bölümünü Albay Ocran'ın 1968'de Gana'da yayınladığı *"Bir Efsane Yıkıldı"* başlıklı kitabından aktardım.

iktidarı ele aldığını ve devlet başkanlığına General Akrah'ın getirildiğini bildirdi. Silâh sesleriyle uyanan General Ankrah devlet başkanı olduğunu radyodan öğrenmişti.

Öğleye doğru Başkanlık Sarayındaki direnç kırılmış, Muhafız Kıtası teslim olmuştu. Silâh seslerinden şaşkına dönen halka radyodan Nkrumah rejiminin son bulduğunu ve ülkenin yönetimini dört subayla üç polisten kurulu "Ulusal Kurtuluş Komitesi"nin ele aldığı açıklandı. (Bir hafta sonra konseydeki polis sayısı dörde çıkarıldı.) Aynı gün, yeni devlet başkanı Ankrah korgeneralliğe, bir hafta sonra da Kotoka albaylıktan tümgeneralliğe, Ocran albaylıktan tuğgeneralliğe ve Binbaşı Afrifa da albaylığa yükseltiler.

Nkrumah'nın devrildiği haberini başkent halkı bayram havası içinde karşıladı. Aslında ne olup bittiğinin kimse farkında değildi ama eskiden bağrına bastığı liderinin son yıllarda kendisinden uzaklaşıp fildişi kulesine çekildiğini gören halk Nkrumah'dan soğumuştu. Onun dış politika hünerleri, Afrika Birliğini kurma çabaları Gana halkını ilgilendirmiyor, gündelik sıkıntılarını gideremiyordu. Kakao ürününün dış pazarlara yok pahasına satıldığı, döviz darlığının son haddine vardığı bir sırada Nkrumah'nın Afrika Birliği Konferansına çağırdığı devlet başkanlarının gözünü kamaştırmak için 150 milyon lira harcayarak bir Konuklar Köşkü yaptırması, üst üste yapılan devalüasyonlarla paranın değerini yitirmesi, çarşı ve pazardaki yokluklar halkı bezdirmiş, liderine güvenini iyice sarsmıştı. On yıl önce onu her geçtiği yerde çılgınca alkışlayan satıcı kadınlar (Gana'da bunlara Mammy derler) Nkrumah'nın düştüğünü duyunca, -Afrika'da sevinçli bir olayı kutlamak için yapıldığı gibi- yüzlerine un bulayarak sokaklarda dans ettiler. Ne var ki, birkaç yıllık asker-polis yönetiminden sonra halkın duyguları tümüyle değişecek, Nkrumah yine ulusal kahraman olarak gönüllerdeki yerini alacaktır.

IV

Darbeden Sonra

24 Şubat 1966 darbesinden iki gün sonra Londra'da çıkan *The Times* gazetesi: "Gana elinden tutulmaya hak kazanmış bir ülke haline geldi, yeniden yüzünü Batıya çevirdi" diye yazıyordu.

Gerçekten de öyle oldu. Ulusal Kurtuluş Konseyi (UKK) ilk iş olarak sosyalist devletlerin Gana'daki uzman ve teknisyenlerini geri gönderdi, Küba Konsolosluğunu kapattı. Yeni Hükümetin diplomatik bakımdan resmen tanınmasına gelince, Batılı devletler Gana'nın içişlerine karışıyor görünümünü vermemek için bir süre beklemeyi. Cunta yönetiminin önce Afrika devletlerince tanınmasını yeğ tuttular. Oysa bu kolay olmayacağa benziyordu. Darbeden sonra Addis Abeba'da toplanan Afrika Birliği Örgütü'nün kimi üyeleri Gana'daki yeni rejime karşı çıktılar. Birleşik Arap Cumhuriyeti, Mali, Tanzanya ve Kenya Nkrumah'ı desteklediklerini açıkladılar. Buna karşılık, Batı ile iyi ilişkileri olan dokuz Afrika devleti yeni Hükümeti hemen tanıdı. UKK Hükümetini res-

men tanıyan ilk Avrupa devleti Batı Almanya oldu. Nkrumah'nın son zamanlarda Doğu Almanya ile ticaretini geliştirmesi Batı Almanya'yı rahatsız etmişti, İngiltere Hükümeti de Gana'nın yeni Hükümetini tanıdığını 5 Mart'ta ilan etti. Türk Hükümeti de, resmen tanımaya gerek görmeyerek, yeni Devlet Başkanına bir kutlama mesajı göndermekle yetindi. Bu da diplomatik tanımanın bir şekli idi ve iki devlet arasındaki ilişkilerin kesintisiz sürdürüleceği anlamını taşıyordu.

Diplomatik tanımanın ardından sıra ekonomik yardım faslına geldi. Ulusal Kurtuluş Konseyinin Batıya açtığı el kısa sürede dolduruldu. ABD'den, Batı Almanya'dan, İngiltere'den gıda, ilâç ve öteki zorunlu maddeler yardımı yağmaya başladı. Nkrumah'nın Amerika'dan isteyip de alamadığı, ihtiyaç fazlası tarım ürünleri yardımı darbeden bir ay sonra Gana'ya ulaştı. Akra'daki Amerikan varlığı birdenbire göze batar hale gelmişti. Elçilik binaları, AİD büroları Amerikan görevlileriyle dolup taşıyordu. Daha önce kapatılan yardım muslukları yeniden açılmıştı. Dondurulan ticarî krediler birer birer ortalığa çıkıyordu. Çıkar durumları düzelen yabancı iş adamları siyasal değişikliği hararetle övüyorlardı. Darbenin altıncı haftasında Batı Almanya, yarısı kendisinden alınacak mallara harcanmak üzere, 20 yıl vadeli ve düşük faizli bir borç vereceğini açıkladı. Bu müjdeden bir hafta sonra da kakaonun dünya borsalarındaki fiyatı birdenbire yükselmeye başladı. 1968 yılına gelindiğinde kakaonun değeri eskisinin dört katına yükselmişti.

Ulusal Kurtuluş Konseyi kendisinden beklenen ne varsa hepsini yerine getirmişti. General Ankrah Yedi Yıllık Kalkınma Planından vazgeçildiğini ve hiçbir özel teşebbüsün devlet ortaklığını kabule zorlanmayacağını açıklamıştı. Konseyin Başkan Yardımcısı -eski polis müdürü- Harlley Batı Almanya'yı birkaç kez ziyaret etmiş, Gana polisinin Almanya'da eğitim görmesini sağlamıştı.

Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) da kesenin ağzını sonuna dek açmışlardı. Nkrumah devrilir devrilmez IMF Gana'ya 50 milyon dolarlık bir yardımı onaylamıştı. Yardım sonraki yıllarda da devam etti. Bu arada, bir IMF heyeti vergi politikası ve başka malî konularda Hükümete danışmanlık yapmak üzere Gana'ya sürekli olarak yerleşmişti. Bu heyetin öne sürdüğü koşullar UKK tarafından kayıtsız şartsız kabul ediliyor, buna karşılık da Gana'dan alacaklı devletler -IMF'nin telkiniyle- borç ödeme sürelerini uzatıyorlardı.

Askerî darbenin etkileri üç yönden hissedilmişti: Birincisi, bu darbe Gana'yı on yıllar öncesinin siyasal durumuna geri götürmüş, Nkrumah ile partisinin vaktiyle alaşağı ettikleri güçleri işbaşına getirmişti. Dolayısıyla, sömürgecilik döneminin ardından devlet mekanizmasında bir takım mevkiler beklemiş olanlar, ordu ve polisin yardımıyla, isteklerine ulaşmış oldular. İkincisi, darbe sonucunda yönetim teknokratların eline geçmişti. Gerçi askerler de bu tabakadan sayılırdı ama onlar ekonomik sorunları iyi bilmediklerinden, yabancı uzmanların önerilerini aynen yerine getiren sivil memurlar

politikaya egemen oldular. Son olarak da, bütün bu tutucu siyasî, teknokrat ve dış sermaye güçleri kendi aralarında birleşerek Gana ekonomisini devlet mülkiyeti ya da sosyalizm kokan her çeşit girişimden uzak tuttular. Özel teşebbüs yine baş tacı olmuştu.

Karşı Darbe Girişimi

24 Şubat 1966 darbesinin üzerinden bir yıl geçmeden ordunun alt kademelerinde kıpırdanmalar başladı. Huzursuzluğun nedenleri, bir yandan UKK'nin polis kanadına karşı duyulan hoşnutsuzluk, öte yandan da yüksek rütbeli subayların yeni rejimin nimetlerinden aşırı ölçüde yararlanmaları idi. 1967 yılının ilk aylarında, orduda "Genç Subaylar Birliği" adı altında bir Jöntürkler gurubunun oluştuğuna dair söylentiler duyuldu. Ama hiç kimse, bir Teğmenin emrindeki bir bölük askerle Hükümeti devirmeye kalkışacağını aklına getiremiyordu.

Teğmenin adı Arthur'du. Gana'nın doğusundaki HO garnizonunda görevli idi. 1966 Nisan'ının başında Garnizon komutanı izinli olarak ayrılınca Teğmen Arthur geçici olarak garnizon komutanlığını üstlenmişti. Komutanlık koltuğuna otururken aklına bir darbe hazırlamak düşüncesi geldi. Sudan'da bir asteğmenin böyle bir girişimde bulunduğunu öğrenmişti. Kendisi de Afrika'da darbe yapan ilk teğmen olacaktı. Bir haftadan az bir zaman içinde planlarını tamamladı. Darbeyi garnizon komutanının izinden döneceği 21 Nisan gününden önce uygulamaya koyması gerekiyordu. Planını kendilerine açtığı bir teğmen, bir asteğmen ve bir çavuş Arthur'la kader birliği yapmayı kabul ettiler. Arthur, teğmen arkadaşını General Kotoka'yı tutuklamakla görevlendirdi. Asteğmen, General Ankrah'yı zararsız kılacaktı. Bir çavuş radyo binasını, bir çavuş da havaalanını ele geçirecekti.

İnanılır gibi değildi ama 6 Nisan 1967 gecesi Teğmen Arthur bölüğünü Akra'ya doğru harekete geçirdi. Erlere, Togo sınırındaki silâh kaçakçılarına karşı harekete geçileceği söylenmişti. Arthur yarı yolda zırhlı arabaları başkente doğru yöneltti. Darbeciler tıpkı bir yıl önce Kotoka ile Afrifa'nın uyguladıkları taktiğe göre davranıyorlardı.

Harekâtın başlamasından iki saat sonra Teğmen Arthur UKK'nin devrilip yerine üç subaydan oluşan bir Cuntanın geçtiğini Akra radyosundan ilan ediyordu. General Ankrah Saraydan zor kaçmıştı, General Kotoka ise karargâha yapılan ânî baskında öldürülmüştü. Bunlar olup biterken ortalıkta Hükümet kuvvetlerinden eser yoktu. Darbe girişimi öğleye doğru eridiğinde, bunun nedeni bir karşı saldırı değil, darbecilerin kendi beceriksizlikleri, tükenmişlikleri idi. Amatörlerden kurulu küçücük bir darbeci gurubunun koca devlet çarkını ele geçirmesi olanaksızdı. Sonunda Hükümet birlikleri gelip hepsini tutukladı.

Ertesi günü kurulan Harp Divanında Teğmen Arthur bütün suçu üstüne aldı. Arkadaşlarını kurtarmak istiyordu. UKK Hükümetini yasal olmadığı, halk tarafından seçilmediği için devirmek istediğini söylüyordu. Teğmen mahkemede pervasızca konuşu-

yor, "başarılı olsaydım 24 Şubat'ta size alkış tutanlar şimdi beni başlarında taşırlardı" diyordu. Kısa süren yargılama sonunda Arthur ile General Kotoka'yı öldüren teğmen ölüm cezasına çarptırıldılar. Hükümet, ibret olsun diye, iki darbeciyi 20 bin kişilik bir seyirci kalabalığının önünde kurşuna dizdirdi. Nijeryalıların aksine, şiddetten hoşlanmayan yumuşak başlı Gana halkı için bu, alışılmamış bir gösteri idi.

Bu inanılmaz darbe girişimi, aslında, Gana ordusunun içine düştüğü çıkmazı vurguluyordu. Nasıl olmuştu da bir avuç genç subay başkenti bir anda ele geçirivermişti? Haberalma servislerinin yetersizliği ya da ordu birliklerinin saldırı sırasındaki hareketsizliği nasıl açıklanacaktı? Daha önemlisi, Saraya ateş açılır açılmaz Devlet Başkanı General Ankrah telefona sarıldığı halde ordu karargâhından hiçbir ses seda çıkmamıştı, o sırada Genelkurmay'dakiler ne yapıyordu? (Sonradan, yüksek komuta üyelerinden birinin olaylar devam ettiği sürece bir dolapta saklandığı, bir başkasının da kendisini tuvalete kilitlediği söylentileri yayıldı). Belki de Hükümet kendine fazla güvendiğinden bir darbe olasılığına karşı önlem almaya gerek görmemişti. Ama ne olursa olsun, ortada ders alınmasını gerektiren bir durum vardı, vakit geçirmeden orduda temizlik yapılması zorunluydu. Nitekim kısa bir süre sonra Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları dış görevlere atandılar. Ne var ki, yönetim bir kez rayından çıkmıştı. Ulusal Kurtuluş Konseyi içinde tartışmalar, birbirini suçlamalar baş gösterdi. Suçlamalar devlet başkanına kadar sıçradı ve General Ankrah istifa etmek zorunda kaldı. Yerine, 24 Şubat 1966 darbesini Kotoka ile birlikte hazırlamış olan Tuğgeneral Afrifa geçti. Ankrah iktidardan düştükten sonra yabancı iş adamlarından bolca rüşvet aldığı meydana çıktı.

Ordu bünyesindeki bunalım Gana'nın sivil yönetime dönmesini çabuklaştırdı. Siyasî partilerin yeniden kurulmasına izin verildi ve 30 Eylül 1969'da Ulusal Kurtuluş Konseyi kendi kendisini feshederek iktidarı sivil yönetime devretti. Beş partinin katıldığı seçimlerde, Nkrumah'ın İngiltere'ye göç etmiş muhaliflerinden Dr. Busia'nın partisi çoğunluğu kazandı. Koyu bir İngiliz yanlısı olan Busia'nın Hükümeti kurmasıyla Gana'da bağımsızlık öncesi günler geri gelmiş gibi oldu. Gerçi "özgürlükçü demokrasi" sözcüğü ağızlardan eksik olmuyordu ama onun adına kurulan rejim Gana'yı yabancı sermayenin ellerine teslim etmişti.

Nkrumah'ın kapıları sosyalizme araladığı sırada gittiğim Gana'dan, Emperyalizme kapıların ardına kadar açıldığı günlerde ayrıldım.

Afrikalı Liderler

1950-1955 yılları ile 1964-1969 yılları arasında olmak üzere iki kez Afrika'da görevli bulundum. Bu kıtada geçirdiğim toplam on yılın ilk yarısında Kuzey Afrika, ikicisinde Batı Afrika ülkelerini tanımak fırsatını buldum. Cenial Abdülnâsır devrimini Mısır'da, Nkrumah'ın yükseliş ve batış dönemini Gana'da yaşadım. Nâsır'ın Arapları birleştirmek, Nkrumah'ın da Afrika Birliği ülküsünü gerçekleştirmek için harcadığı çabalara

tanık oldum. 1960'ların deyimiyle "Uyanan Afrika"da meydana gelen gelişmelerin bir özetini -kendi gözlemlerime ve derlediğim bilgilere dayanarak- bu kitaba aktarmaya çalıştım. Şimdi, benim bulunduğum sürede halklarının kaderini etkilemiş liderlerin karşılaştırmasını yaparak Afrika anılarımı noktalamak istiyorum.

Önce yakından tanıdıklarımdan başlayayım: Nâsır ile Nkrumah'ın ortak yanları, her ikisinin de başında bulundukları ülkenin sorunlarını ve sınırlarını aşan yüksek ideallere gönül vermiş olmalarıydı. Nâsır Pan-Arabizm'in, Nkrumah Pan-Afrikanizm'in şampiyonluğunu yapıyordu. Nâsır Mısırlı olmaktan çok Arap, Nkrumah ise Ganalıdan önce Afrikalı idi. 1958 yılında Suriye ile Birleşik Arap Cumhuriyetini kurunca Nâsır düşlerinin gerçek olmasına doğru ilk adımı attığını sanmış, fakat çok geçmeden Mısır-Suriye birleşik devletinin çatlaması, ardından Yemen'de uğradığı yenilgi hayallerini söndürmüştü. Nkrumah'ya gelince o, Amerika ve Rusya'da olduğu gibi, kara kıtada da bir "Birleşik Afrika Devletleri" kurulabileceğine içtenlikle inanıyordu. 1961 yılında kendi ülkesini Gine ve Mali ile birleştirip gelecekteki Afrika Birleşik Devletlerinin çekirdeğini oluşturmuş ama çok geçmeden o da Nâsır gibi gerçeklerin katı yüzüyle karşılaşmıştı: Afrika ülkeleri sömürge dönemi kalıntılarından arınıp çağdaş toplum aşamasına geçmedikçe Nkrumah'nın hayalindeki Afrika birliğini kurmak olanaksızdı. 1965'te Nkrumah'nın umutsuz çabalarıyla Gana'da toplanan Afrika Devletleri Zirve Konferansı'nda Nijerya Başbakanı şöyle konuşmuştu: "Benim ülkemde 28 kabile yaşıyor, önce onları bir araya getirebilirsem kendimi mutlu sayacağım." Her şeye rağmen Nkrumah Afrika Birliği ülküsüne yaşamının sonuna kadar sadık kaldı. Ne var ki, önce Lumumba sonra da Ben Bella, Mehdi Ben Barka gibi militanlar Emperyalizmin kirli oyunlarıyla birbiri ardından tasfiyeye uğrayınca, Birleşik Afrika Devletleri tasarısı Afrika Birliği Teşkilâtı (OAU) adıyla Arap Birliğine benzeyen yamalı bir bohçaya dönüştü.

Nâsır ve Nkrumah güçlü liderlerdi ama kişilikleri birbirine hiç benzemezdi çünkü yetişme koşulları apayrı idi. Nâsır, bütün öğrenimi Harp Okuluyla sınırlanmış bir otodidaktı. Gençlik çağından beri bağnaz bir yabancı düşmanı, ateşli bir milliyetçi olmuştu. Sonraları kanıtladığı devlet adamı niteliklerini eylem içinde kendi kendini yetiştirerek kazanmıştı. İçine kapanık, hedefine gizlilik içinde varmayı yeğleyen, komploculuğa yatkın bir karakteri vardı. Oysa Nkrumah Afrikalı aydının bir prototipi sayılabilirdi: Sağlam bir öğrenim görmüş, Amerika ve İngiltere üniversitelerinde okumuştu. Dışa dönük, sevimli, sürükleyici ama güven vermeyen bir kişiliği vardı. Nâsır ne denli gerçekçi ise Nkrumah o kadar hayalci idi. Tüm dünya sorunlarını tek başına çözebileceğine inanırdı. Elbette bunda siyasal ihtiraslarının da payı vardı ama Nâsır belki ondan daha hırslı olduğu halde hareketlerini dizginlemesini bilirdi. İktidara geçtikten sonra bu iki lider gerçek kimliklerini daha iyi belli ettiler. Nkrumah tüm yanılgılarına karşın yaşamı boyunca sosyalizme içtenlikle bağlı kaldı, gerek iç gerek dış politikada sosyalist çizgisinden sapmamaya özen gösterdi. Nâsır ise sosyalizmi iktidarını sürdürecek bir

araç olarak kullandı ve sosyalist dünya ile en yakın ilişkiler kurduğu zaman bile ülkesindeki sol akımları sıkı bir baskı altında tuttu.

Birbirinden bu denli ayrı iki liderin yazgısı ancak ölümlerinden sonra birleşebildi: Her ikisi de siyaset sahnesinden kaybolduktan sonra halklarının gözünde daha büyüdüler, değerleri daha iyi anlaşıldı. Çünkü onlar silindikten sonra ülkeleri emperyalizm ve yeni-sömürgeciliğin rahatça at koşturduğu alanlar haline geldi.

Nkrumah'dan söz ederken onun iki yoldaşı olan Gine Başbakanı Ahmed Seku Toure ile Mali'nin Başbakanı Modibo Keita'yı anmadan geçemeyeceğim. 1965 yılı sonlarına kadar, Gana-Gine-Mali, Batı Afrika'nın sosyalist sacayağını oluşturuyordu. Nkrumah'ın devrilmesinden sonra Mali ordusu da Başkan Modibo Keita'yı iktidardan düşürerek eski sömürgeci Fransa'ya el uzattı. Böylece Batı Afrika'da bağımsızlığından hiçbir özveride bulunmaya yanaşmayan tek devlet olarak Ahmed Seku-Toure'nin Gine'si kaldı.

Seku Toure, ülkesi henüz bağımsızlığa kavuşmadan halkın sevgilisi olmuş karizmatik bir liderdi. Sendikacılıktan yetişme idi ve bütün öğrenimi ilkokuldan yukarı çıkmamıştı. 1945'te Fransız Komünist İşçi Konfederasyonu'nun (CGT) Gine'deki şubesini kurarak başına geçti. 1952 yılında da sendika hareketinin desteğiyle Gine Demokratik Parti (PDG)'sini kurdu. Siyasî partinin kuruluşundan bağımsızlığa kadar ülkesini karış karış gezerek halkın sorunlarını ilk elden öğrendi. 1953'te kendi yönettiği 70 günlük genel grev sonunda Fransız Batı Afrika'sında işçi ücretleri yüzde 20 arttırılıp haftada 40 saatlik çalışma düzeni kabul edilince, Seku Toure'nin prestiji yükseldi, partisi güçlendi. 1957 yerel seçimlerinde Demokratik Parti büyük başarı sağladı. Halk yığınları Seku Toure'ye yerli dilde "fil" anlamına gelen "Syli" adını takmışlardı. Sömürge idaresinin fili yenemeyeceğini anlatmak istiyorlardı. (Gana'da Nkrumah'nın takma adı da "Peygamber" anlamına gelen "Osagyefo" idi ama bu adı halk değil kendisi bulmuştu).

Seku Toure'nin liderlik yeteneklerinin kaynağında seziş gücü, içtenliği, sadeliği, namusu ve yorulmak bilmez çalışma kabiliyeti vardı. İyi bir halk hatibi idi, dinleyenleri bezdirmeden beş saat kürsüden konuştuğu olurdu. Gine halkının günümüze kadar süren sevgisine karşılık, sivil ve askerî bürokrasi, bir kısım aydınlar Seku Toure'yi her zaman küçümsediler ve ona cephe aldılar. Birçoğu da onun sosyalist rejimini beğenmeyerek yabancı ülkelere göç ettiler.

1958 Mayıs'ında Fransa'da General De Gaulle iktidara gelince Kara Afrika'daki Fransız sömürgelerini İngilizlerin Commonwealth'ine benzer bir Uluslar Topluluğu haline getirmek üzere referandum düzenlemişti. Eski Fransız sömürgeleri içinde yalnız Gine bu topluluğa katılmayı reddetti. Gine'nin Fransa ile ortaklığa "Hayır" dediğini öğrenince De Gaulle tüm Fransız teknisyen ve iş adamlarının bir hafta içinde Gine'yi terk

edeceğini Seku Toure'ye bildirdi. Gineli liderin yanıtı: "Neden bir hafta? 24 saat içinde gitsinler" oldu. De Gaulle bunu unutamadı ve o tarihten sonra Gine ile bütün ekonomik ilişkilerini kesti. Fransa'nın boş bıraktığı yeri Amerika ile Sovyetler Birliği doldurmaya çalıştılar. Amerikan sermayesi Gine'nin zengin alüminyum ve boksit madenlerini işletmeye talip oldu. Ancak, Seku Toure ülkenin ekonomik bağımsızlığı ile bağdaşmayan hiçbir ayrıcalığı yabancı devletlere tanımayacağını ve yabancı sermaye kârlarının dışarıya transferine izin vermeyeceğini ilân edince Amerikan sermayesi Gine'ye oluk gibi akmadı. Sadece bir firma, uluslararası bir konsorsiyumla birlikte, boksit madenlerinin işletmesini üzerine aldı. Seku Toure halkına şöyle diyordu: "Hedefimiz çabuk zenginleşmekten önce ekonomik bağımsızlığımızı korumaktır." Sovyetlerin yardımı ise çok yetersiz kaldığı gibi kimi zaman Gine Başkanını öfkelendirmekten başka işe yaramadı: Bir keresinde Sovyetler Gine'nin istediği ekskavatörler yerine kar temizleme makineleri yollayınca Seku Toure Moskova ile diplomatik ilişkilerini kesecek kadar ileri gitti.

Kara Afrika'da bulunduğum yıllarda emperyalizmin komplolarına, yeni-sömürgeciliğin baskılarına göğüs germesini bilmiş liderlerden biri de Tanzanya Başbakanı Julius Nyerere idi. Öğretmenlikten gelme ve biraz romantik tabiatlı olan Nyerere pragmatik bir sosyalistti. Başında bulunduğu Hükümetin ve partinin bütün yöneticilerinin ya köylü ya da işçi olmasını, yabancı şirketlerde hissesi ve kiralık evi bulunmamasını şart koşmuştu. Nyerere'nin şansı, Doğu Afrika'nın en iyi örgütlenmiş ve Zanzibar ihtilâlinde önemli rol oynamış bulunan UMA partisinin başında olmasıydı.

Tanzanya Başbakanı bağımsızlığı izleyen ilk beş yıllık deneyden sonra "Çin örneği sosyalizm" diye adlandırılan bir rejime yönelmişti. Sermaye ve dış yardım yerine işgücüne dayanılmasını öneriyor, "kalkınma silâhı olarak paraya çok fazla güvendik, bu yüzden insan gücünün önemini küçümsedik" diyordu. "Arusha Bildirisi" adını verdiği programın belkemiğini köylü sınıfı oluşturuyor, sanayileşme atılımı erteleniyordu. Ülkedeki tüm bankaların umumileştirildiğini ilân ettiği gün yeni ekonomik stratejiyi şöyle çizmişti: "Kapitalist ve Ağa sömürgenliğinin yanında bir başka sömürü biçimi daha vardır: köylerin kentler tarafından sömürülmesi. Köylünün yarattığı ürün kentlerin gelişmesi için kullanılmamalıdır. Para, kalkınmanın amacı değil sonucu olmalıdır." 1964 yılında Çin Başbakanı Çu-En-Lay Tanzanya başkenti Daresselâmı ziyarete geldiği zaman başkan Nyerere rejimine övgüler yağdırmıştı.

Son olarak Cezayirli lider Ben Bella'dan söz etmek ihtiyacını duyuyorum. Bunun nedeni 1965 yılında yaptığım Cezayir gezisinden bende kalan bir anıdır. O yılın 25 Haziran'ında Cezayir'de İkinci Asya-Afrika Konferansı toplanacaktı. Türkiye de Konferansa çağrılı üyeler arasındaydı. Dışişleri Genel Sekreteri Halûk Bayülken başkanlığındaki heyetimize katılmak üzere Bakanlıktan talimat almıştım. Gana'dan Cezayir'e uçakla Fransa üzerinden gidilebiliyordu. Daha yolda iken Cezayir'de askerî bir darbe oldu-

ğunu, Ben Bella'nın tutuklanıp yönetimi Albay Bumedyen'in ele geçirdiğini öğrendim. Cezayir'e vardığımda durum karmakarışıktı, Asya-Afrika Konferansının toplanıp toplanamayacağı bilinmiyordu. Nitekim 25 Haziran günü şeklen açılıp başka bir tarihte toplanmak üzere ertelendi. Bu arada Çin delegasyonu Sovyetler Birliğinin konferansa üye olmasını önlemek için yoğun kulis yapıyordu. O tarihte Çin Halk Cumhuriyetini henüz tanımamıştık, diplomatik ilişkimiz yoktu. Buna rağmen Çin delegasyonu heyetimizle temas kurup Sovyetler Birliğinin Konferansa kabulü aleyhinde oy vermemizi istedi. Karşılığında Çinliler Kıbrıs sorununun konferans gündemine alınmasını ya da alınsa bile aleyhimizde bir karar çıkmasını engellemeyi vaadediyorlardı. Yakın dost saydığımız devletlerden görmediğimiz böyle bir destek önerisinin tek bedeli Sovyetler Birliğinin Konferansa kabulüne karşı oy kullanmaktan ibaretti: Heyet başkanımız Çin önerisinden heyecanlanmıştı çünkü onların Asya-Afrika topluluğundaki nüfuzunu biliyordu ama Konferans çalışmaya başlayamadığından Çinlilerle pazarlığımız bir işe yaramadı.

Ben Bella'yı iktidardan düşüren komplonun içyüzünü bu gezi sırasında temas ettiğim Cezayirlilerden öğrenmek fırsatını bulmuştum. Bana anlatılanlar özetle şuydu: Fransızlar'a karşı savaşı başarı ile sonuçlandırmış olan Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN), bağımsızlıktan sonra su yüzüne çıkan iç çekişmelerden ötürü gücünü yitirmeye başlamıştı. İlk ciddî bunalım 1962'de Kabyle bölgesi Şefi Ait Ahmed'in Cezayir'deki merkezî Hükümete başkaldırmasıyla patlak vermişti. İsyanın bastırılıp Ait Ahmed'in hapse atılması üzerine, başında Bumedyen'in bulunduğu ordunun devlet işlerine müdahalesi artmış ve Ben Bella'nın sivil yönetimine rakip olarak ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Ben Bella ordunun nüfuzunu kıracak çareler ve yeni müttefikler aramaya başlamıştı. Tasarladığı plana, göre, FLN'nin kilit mevkilerine radikal unsurlar yerleştirilerek bu örgüt Küba modelinde -komünist partisini de içine alan- bir siyasî parti haline getirilecek, Kabyle bölgesinin desteğini sağlamak için de Ait Ahmed hapisten çıkarılarak kendisiyle işbirliği yapılacak ve ordunun gücünü dengelemek üzere bir "halk milisi" kurulacaktı.

1965'in ortalarına gelindiğinde Ben Bella planını uygulamak için harekete hazırlanıyordu. İşte o sırada Bumedyen orduyu harekete geçirerek Ben Bella'nın planını suya düşürmüştü. Bu bir çeşit "Saray Darbesi" idi ve tepedeki iki lider arasında süregelen mücadeleyi noktalıyordu. Darbeden sonra Bumedyen devlet başkanlığını üzerine alarak 23 kişilik bir "Devrim Konseyi" kurdu. Asker-Sivil elitinin karmasından oluşan Konseyde Buteflika ve Midegiri gibi tutucu elemanlar ağır basıyordu. Sonradan bu gurup "Ujda Gurubu" adıyla tanınacaktır.

Her askerî darbeden sonra olduğu gibi, Bumedyen cuntası da bir süre sonra içinden çatladı ve Bumedyen'in Genelkurmay Başkanı Albay Tahir Zbiri 1967 Kasım ayında tanklarını harekete geçirerek Devrim Konseyini devirmeye çalıştı ama bu girişim başa-

rısızlığa uğradı. Bumedyen'in demir pençesi yönetime egemen olmuştu. 1969 sonlarına gelindiğinde Ordunun toplum yaşamının her kesimindeki belirleyici rolü kesinleşmiş, Cezayir'de Nâsır tipi bir yönetim yerleşmişti.

1960'larda doğuşuna tanık olduğum "Afrika Sosyalizmi"nin yirmi yıla yakın uygulamaları şu tabloyu ortaya koymaktadır:

Bazı ülkeler bilimsel planlama yöntemleri kullanarak ve sınırları yabancı sermayeye kapatıp kendi yağıyla kavrularak kalkınma yolunu seçmişlerdir. Bunun tipik örneği Ahmed Seku Toure'nin Gine'sidir. Ne var ki, ülkenin doğal kaynaklar bakımından fakirliği ve sosyal bakımdan aşırı derecede azgelişmişliği ekonomik kalkınmayı engellediği gibi, siyasal pratikte Parti-Halk-Bürokrasi ilişkilerini bürokratların egemenliği altına sokmuştur.

"Ne bilimsel sosyalizm ne de kapitalizm" savından hareketle Afrika'ya özgü bir kalkınma modeli arayan ülkeler ise sonuçta devlet kapitalizmi sürecine girmişlerdir. Aslında bu, bir çeşit "popülizm"dir ve Emperyalizmle savaş kisvesi altına toplum sınıfları arasındaki çelişkileri örtbas etmeye yaramaktadır. Mısır, Tanzanya, Cezayir vb.de görülen budur. Bu tür modellerde egemenlik yine Bürokrasinin eline geçmekte, işçi grevleri, köylü hareketleri karşı devrimcilikle suçlanıp bastırılmaktadır. Prekapitalizmden sosyalizme geçiş dönemini yaşayan toplumlarda sık görülen bu olgu şöyle özetlenebilir: Kapitalizmde sosyal üretimin hem mülkiyeti hem de denetimi burjuvazinin elindedir. Geçiş dönemi toplumlarında ise mülkiyet devletin olabilmekte, fakat denetim devlet otoritesini kullanan küçük burjuva bürokrasisinin eline geçmektedir. Böylece, "kapitalist olmayan yoldan kalkınma" modelleri bir noktada bürokrasinin insafına bırakılmış olmaktadır, çünkü bürokrasiyi denetleyecek güçler yoktur. Bunun sonucu ise, toplumun en kaypak sınıfı olan küçük burjuvazinin er geç Emperyalizmle uzlaşmasına yol açmaktadır.

HİNDİSTAN

I

Hindistan üzerine yazı yazmaya başlarken her zaman korkarım, çünkü insan ancak iyi bildiği konular hakkında bir şeyler söyleyebilir, görüşler ileri sürebilir. Oysa iki buçuk yıl kaldığım halde Hindistan'ı tanıdığımı iddia edemem. Görevim gereği, zamanımın büyük kısmını başkentte geçirmiş olmam bir mazeret sayılabilir zira Yeni Delhi Hindistan demek değildir. Ama daha çok gezmek olanağını bulsaydım bu ülkeyi gereği gibi tanıyacak mıyım, sanmıyorum. Nedeni yalnız Hindistan'ın çok geniş bir memleket olması değil. Evet, Hindistan yüzölçümü bakımından dünyanın yedinci, nüfus bakımından da -Çin'den sonra- ikinci ülkesi. Kuzeyde Himalayalardan güneyde Hint Okyanusuna, doğuda Bengal körfezinden batıda Arap Denizine kadar uzanan bir alt-kıta... Ne var ki sorun ülkenin büyüklüğü değil de orada yaşayan halkların karmaşıklığı, çeşitliliği... Gerçekten, Hint toplumu kadar değişik din, dil, töre ve kültürün bir arada bulunduğu başka bir topluma yeryüzünde rastlamak zordur. Hint Federal Cumhuriyetini oluşturan, bazıları Türkiye büyüklüğünde, 17 eyaletin birinden ötekine geçilince çok kez bambaşka bir memlekete gelindiği hissine kapılınır; insanların ten rengi, boyları, giyinişleri, dilleri, âdetleri tümüyle değişir. Değişiklik sadece dış görünüşte kalmaz, ekonomik ve kültürel yaşamda da kendini gösterir. Örneğin dil bakımından Hindistan gerçek bir Babil Kulesi gibidir: araştırmacılar bu ülkede sekiz yüzden fazla dil ve diyalekt konuşulduğunu saptamışlardır. Bunlardan bir kısmının kendine özgü yazısı da vardır. Politikacılar dilini konuştukları bölgenin dışına çıkınca halkla iletişim zorluğu çekerler. Ülkede en yaygın iki dil Hindî ile Urdu'dur. Hindî dili kuzeyde, Urdu güneyde konuşulur. Benim bulunduğum yıllarda güneyli cumhurbaşkanı Hindî dilini, başbakan da Urdu dilini bilmezdi, anlaşabildikleri dil İngilizce idi.

Din konusunun da Hint toplumunda ne doğu ne de batıdaki ülkelerin hiçbirinde görülmeyen önemde bir yeri vardır. Gerçi halkın çoğunluğu Hindu dinindendir. Ancak Hindu ile Hintliyi birbirine karıştırmamak gerekir, yüz milyon insan İslam, Hıristiyan, Sih, Parsi, Cayin ve Budda dinindendir.

Bu ayrılıklar yetmiyormuş gibi, Hint toplumuna sosyal yaşamı belirleyen bir "Kast"

sistemi egemendir. Kökeni dinsel olan bu sistemde insanlar doğuşlarına göre sınıflandırılmışlardır. Toplum yapısı bir piramide benzer. Piramidin en üstünde Brahmanlar, en altında da Dokunulmazlar denilen Parya'lar bulunur. Her kastın kendine özgü töreleri, kuralları, yaşam biçimi vardır. Eskiden çok katı olan fakat modern çağlarda pek uygulanmayan kuralların başında her kastın beslenme biçimi ile öteki kastlarla ilişkileri gelir. Kimi kastlarda hayvan eti yemek yasaktır, bazılarında ise balık ve yumurta yemeye izin vardır. Bağlı olunan kast ne derece yüksekse, yasakları o denli ağırlaşır. Örneğin bir Brahman başka bir Brahman'ın eliyle hazırlanmamış yemekleri yiyemez. Genellikle kastlar arasında evlenmeler görülmez.

Kast sisteminin ekonomik ve sosyal hayata etkisi hâlâ son derece derindir. O kadar ki, Hinduların kutsal saydıkları inek yüzünden Hindistan'ın sosyal devrimini yapamadığına inananlar vardır. Yeni Delhi'de sık sık tanık olduğumuz manzarayı, yani caddenin bir yanından öteki yanına ağır ağır geçen bir ineğe yol vermek için bütün trafiğin durdurulmasını bir kenara bırakıyorum; fakat sığır eti yemenin günah sayılmasından ötürü Hint halkının proteinle beslenemediği bir gerçektir. Bu denli köklü inançları büyük devrimci Nehru bile söküp atamamıştır.

İşte ben böyle bir ülkede, İndira Gandhi adında bir kadın liderin sayısı yüz milyonları bulan yoksul halka refah ve mutluluk vaad ederek kitleleri peşinden sürüklediği yıllarda bulundum. O yıllara ait anılarımı aktarırken Hindistan'ı yeteri kadar tanıtamasam da, bu büyük devletin siyasal tarihinde ilginç bir dönemi aydınlatmaya çalışacağım.

"Çağımıza damgasını vurmuş devrimci devlet adamı Nehru'nun kızı ve dünyanın en büyük demokrasisinin lideri ile tanışmaktan heyecan duyuyorum" diye söze başlamıştım. Hindistan Başbakanı İndira Gandhi'nin makam odasında karşılıklı oturuyorduk. 1969 Eylülünün sonlarıydı. Bir hafta önce Hindistan'ın yeni seçilmiş Cumhurbaşkanı V. V. Giri'ye Türkiye Büyükelçisi olarak Güven Mektuplarımı sunmuştum. Yeni Delhi'ye seçimlerden önce gelmiştim, itimatnamemi Cumhurbaşkanı Vekiline takdim etmem gerekiyordu. Fakat Hindistan'a ayak basar basmaz yakalandığım bir hastalık yüzünden resmen göreve başlamam gecikmiş, o arada cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştı. Parlamentoda salt çoğunluğu elinde bulunduran Kongre Partisi'nin tutucu kanadının adayına karşı son anda Bayan Gandhi mutemet adamı V. V. Giri'nin adaylığını ileri sürmüş ve sağcı kanadı yenilgiye uğratarak Giri'nin seçimi kazanmasını sağlamıştı. Aslında bu seçim Giri'nin değil Bayan Gandhi'nin zaferiydi. Kısa zamanda bu zaferi başkaları izleyecek ve İndira Gandhi partideki muhalefetlerini tasfiye ederek tartışılmaz lider haline gelecekti.

Bayan Gandhi'ye söylediğim sözler biraz abartmalı da olsa, o sıradaki duygularımı

dile getiriyordu. Gerçekten de Nehru adı yalnız Hindistan'da değil bütün dünyada saygı ve hayranlıkla anılan büyük bir devlet adamını, çağımızın büyük bir reformcusunu simgeliyordu. Hindistan'ın yakın siyasî tarihine damgasını vurmuş ilk ulusal kahraman Mahatma Gandhi ise, ikincisi Jawaharlal Nehru idi. Ülkesinin siyaset sahnesine on beş yıl süre ile egemen olmuş bu parlak, derin kültürlü ve çok yönlü filozof - devlet adamının güçlü kişiliğini tanımadan bugünkü Hindistan'ı anlamak olanaksızdı.

Halkçılığı ve sosyal adalet tutkusuyla ün yapmış olan Nehru, Mahatma Gandhi'nin tersine, doğuştan aristokrattı. Allahabad kentinde yerleşmiş zengin bir Brahman ailesinin çocuğu idi. On beş yaşında gittiği İngiltere'nin en iyi okullarında öğrenim görmüştü. Cambridge Üniversitesi'nden hukuk diplomasını aldıktan sonra Hindistan'a dönerek bir süre avukatlık yaptı. 1921'de avukatlığı bırakarak Mahatma Gandhi'nin başlattığı "pasif direnme" hareketine katıldı ve o günden sonra kendisini ulusunun kurtuluş savaşımına adadı. Birkaç kez İngilizlerin sömürge yönetimi tarafından tutuklandı. Hapiste bulunduğu zamanı okumak ve kitap yazmakla geçirdi. Dünya ve Hindistan tarihi üzerine, Batılıların da dikkatini çeken, üç kitabı yayınlandı. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra Nehru, Avrupa ve Asya'yı dolaşarak çeşitli dünya sorunlarını yakından görüp incelemek fırsatını buldu. Aralarındaki bütün anlaşmazlıklara rağmen Gandhi 1942'de Nehru'yu kendisine halef olarak seçti ve Hintlilere: "Ben öldükten sonra Nehru benim dilimle sizlere seslenecektir" dedi.

Hindistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra Nehru on sekiz yıl aralıksız başbakanlık yaptı. Olağanüstü bir çalışma gücü vardı. 1964 yılı başında hastalanıncaya kadar günde on yedi saat çalıştığı söylenir. Nehru Kongre Partisi'nin başkanlığına ilk seçildiği gün, başkanlık kürsüsünde kendisi gibi uzun yıllarını kurtuluş hareketine adamış olan babası Motilal Nehru bulunuyordu. Jawaharlal Nehru öldüğü zaman da ailede yerini alabilecek yetenekte birisini yetiştirmişti: Bu, kendi kızı İndira idi.

İndira (evlendikten sonra kocasının soyadını alarak İndira Gandhi olmuştur) babası öldüğü zaman çoktandır politikanın içindeydi. Kongre Partisi üyesiydi ve Krishna Menon'un başını çektiği sol kanatta yerini almıştı. Komünizme kapalı olmakla beraber reformcu sosyalizme içtenlikle inanmış ve kendi çizgisini partisine de kabul ettirmiş olan babası Nehru'nun yolunu izleyeceğe benziyordu. Partinin sağ kanadını oluşturan Patil, Desai gibi Batı yanlısı ve özel girişim savunucusu politikacılarla mücadele ediyordu. Hırslı bir politikacıydı, kendisini liderliğe hazırlıyordu. Sonraları onun hakkında: "liderliği babasından kalma bir miras saydı" diyeceklerdir. Ne var ki, babasının öldüğü 1964 yılında başbakanlığa heveslenmesi için vakit henüz erkendi.

Nehru ölünce, Kongre Partisi'nin ilerici ve tutucu kanatları arasında varılan uzlaşma sonucunda başkanlığa, Mahatma Gandhi'nin arkadaşlarından Lal Bahadır Shastri getirildi. Silik bir kişiliği olan Shastri, parti içinde orta yolu temsil ederdi. Kendisi kuzeyli olduğu halde güneyli liderlerin de güvenini kazanmıştı.

Lal Bahadır Shastri'nin başbakanlık dönemi rahat geçmedi. Nehru gibi güçlü bir şahsiyetin karşısında kendilerini ezilmiş gibi hisseden muhalefet partileri yeni başbakana saldırıya geçtiler. Hükümete güvensizlik önergeleri birbirini izledi. Önergeler reddedildi ama başbakana karşı kendi partisinin içinden bile eleştiriler yöneltildiği görüldü. Eleştirenler arasında Nehru'nun kız kardeşi Bayan Pandit de bulunuyordu. Kongre Partisi'nin sağ ucunda Morarji Desai'nin, sol ucunda da Krishna Menon'un liderliğindeki gruplar 1967 seçimlerinde başbakanı devirmeye hazırlanıyorlardı. Fakat Shastri'nin ömrü 1967 seçimlerini görmeye yetmedi. Hint-Pakistan savaşını durdurmak için Sovyetlerin düzenlediği üçlü konferansa katılmak üzere gittiği Taşkent'te bir kalp krizi sonunda öldü. Hindistan'da artık İndira Gandhi dönemi başlıyordu!

II

Kongre Partisi ve İndira Gandhi

Nasıl ki Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî tarihine 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi damgasını vurmuşsa, Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonraki otuz yıl da Kongre Partisi'nin tarihi sayılabilir. Kongre Partisi Mahatma Gandhi'nin kurduğu, bağımsızlık için savaşım vermiş en güçlü ve dinamik örgüt olan Ulusal Hint Kongresi'nin halefi ve mirasçısıdır. Ulusal Hint Kongresi tek bir hedef -bağımsızlık- etrafında birleşmiş Hintlilerin oluşturduğu yığınsal bir hareketti. Bu niteliği ile de bağrında her sınıf ve tabakadan insanları barındırıyordu. Siyasal parti halinde örgütlendikten sonra da kitle partisi niteliğini, bütün çelişkileriyle birlikte, korudu. Böylece, Kongre Partisi'nde sağ uçtan sol uca kadar siyasî yelpazenin bütün kanatları temsil edile geldi.

Bu denli karmaşık yapılı bir siyasal örgütün uzun yıllar bütünlüğünü koruması, bölünmeden varlığını sürdürmesi ancak, bizde olduğu gibi, tek parti sistemiyle, başka partilerin kurulmasına izin verilmeyerek sağlanabilirdi. Oysa Hindistan 1952 yılında yapılan ilk genel seçimlerden beri çok partili hayata geçmişti, (örneğin 1962 seçimlerine 16 siyasî parti katıldı). Çoğulcu demokratik sistem içerisinde Kongre Partisi parçalanmadan 1970'lere kadar gelebilmişse bunu bir yandan Jawaharlal Nehru'nun siyasî ustalığına, öte yandan da bir çeyrek yüzyıl olarak iktidarda kalabilmesine borçludur.

Nehru, Mahatma Gandhi'den miras aldığı halkçılık ilkesini kendi anladığı biçimde bir sosyalizme dönüştürerek Kongre Partisi'nin programına geçirtmeyi başarmıştı. Bir cümlede özetlemek gerekirse Partinin sosyal programı, tarım reformu ve plânlı sanayileşme yoluyla halkın yaşam düzeyini yükseltmeyi amaçlayan lâik ve demokratik bir devlet modelini öngörüyordu.

Ne var ki, toplumun çeşitli sınıflarının birbirine karşıt çıkarlarını uzlaştırmak iddiasında olan bir siyasal kuruluşun iç çelişkilerinin zamanla su yüzüne çıkmaması olanaksızdı. Yoksul halk yığınlarına ekonomik ve sosyal alanlarda köklü değişiklikler vaad

eden Kongre Partisi'nin parasal dayanağı zengin sanayiciler, tüccarlar ve büyük toprak sahiplerinden oluşan statükocu sınıflardı. Bu sınıflar Kongre Partisi'nin halkçı program ve sloganlarının teoride kaldığını, Kongre Hükümetlerinin ciddî bir toprak reformuna kalkışmadığı gibi ticaret piyasasını da serbest bıraktığını görerek partiye desteklerini esirgemiyorlardı. Hükümet ekonomik kalkınma için gerekli iç kaynakları bir türlü bulamazken, parti seçimlerde para sıkıntısı çekmiyordu.

Böylece, Kongre Partisi yavaş yavaş Mahatma Gandhi'nin yolundan ayrılarak, gözünü para hırsı bürümüş bir elit tabakanın egemenliği altına girmeye başlamıştı. Gandhi yaşamı boyunca halkçı çizgiden uzaklaşmamış, elit tabakanın ayrıcalıkları ile mücadele etmiş, çevresindekilere sade yaşamayı, ahlâk kurallarına uymayı öğretmiş, bu yüzden geniş yığınların içten, sevgisini kazanmıştı. Onun verdiği örnekler bağımsızlıktan kısa bir süre sonra bir kenara atılmış, politikacılık entrika, nüfuz ticareti ve yasa dışı yollardan para kazanma aracı haline gelmişti. Halkçılık ilkesi seçimden seçime ortaya atılan ve oy toplamaya yarayan bir slogandan ibaret kalmıştı. Böyle olması da doğaldı: Toprak ağalarının nüfuzuna ve sanayicilerle tüccarın malî desteğine dayanan bir iktidar nasıl olurdu da tarım ve sanayi işçilerini efendilerine karşı seferber ederdi?

1967 yılına böyle gelindi. O yıl yapılan genel seçimlerde Kongre Partisi'nin aldığı oylar sağdaki Jan Sangh ve soldaki Komünist Partisi'ne oranla önemli bir gerileme kaydetti. Başta İndira Gandhi olmak üzere Kongre Partisi'nin ileri gelenleri en bilinçsiz kitleleri bile artık peşlerinden sürükleyemediklerini, parti program ve sloganlarının inanılır olmaktan çıktığını, halkın Hükümete, siyasi partilere, parlamentoya güvenini yitirdiğini görmeye başlamışlardı. Özellikle partinin ilerici kanadı 1967 seçimlerindeki büyük oy kaybının halka boş vaadlerde bulunmanın ceremesi olduğunu anlamıştı. 1967'de Hint seçmeni Nehru'nun partisinin hareketsizliğini, sosyal adaleti gerçekleştirmekteki başarısızlığını protesto etmişti. Şu halde Hükümet yeni seçimlere kadar halkın istekleri yönünde somut önlemler almalıydı. Fakat büyük sermayeye dayanan tutucu kanatla çatışmayı göze almadan herhangi bir reform hareketine girişmek mümkün görünmüyordu.

Usta bir taktisyen olan Başbakan İndira Gandhi bu durumdan yararlanarak parti içindeki muhaliflerini saf dışı bırakabileceğini hesapladı. 19 Temmuz 1969'da beklenmedik bir kararla ülkenin en büyük 14 bankasını millileştirdiğini ve Racaların (mihrace) devletten aldıkları ödeneklerin kaldırıldığını açıkladı. Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı Morarji Desai ile partide "Sendika" adıyla tanınan tutucu gurubun bu karara karşı çıkacaklarını biliyordu ama onlarla hesaplaşmayı göze almıştı. Morarji Desai 1967 seçimlerinden beri Hükümet içinde başbakana karşı bir kutup oluşturmuştu. Bankaların millileştirilmesi kararıyla birlikte Bayan Gandhi, Desai'nin üzerinden Maliye Bakanlığı görevini aldığını da açıkladı. 75 yaşındaki ihtiyar liderin bu hakarete katlanamayıp başbakan yardımcılığından da istifa edeceğini düşünmüştü. Nitekim öyle

oldu. Başbakanın oynadığı oyunun farkına varan yandaşlarının ısrarına rağmen Desai Hükümetten ayrıldı. Bunun üzerine İndira başbakanlık binası önünde biriken kalabalığa: "Bankaların millileştirilmesi kararı Hint halkı ile bir avuç politikacının arasındaki kavganın başlangıcıdır" dedi ve coşkunca alkışlandı.

Kongre Partisi'nin sağ kanadı için bu kadarı fazlaydı. Parti açıkça ikiye bölünmüştü, İndira Gandhi'yi izleyenler "Yeni Kongre Partisi" adı altında toplandılar, 1971 genel seçimlerine böyle gidildi. Seçimlerde İndira Gandhi'nin partisi bağımsızlıktan beri görülmemiş bir çoğunlukla tek başına iktidara geldi. Seçim kampanyasın Bayan Gandhi Hindu dilinde "yoksulluğu kaldıralım" anlamına gelen "Garibi Hatao" sloganı ile açmıştı.

İndira Gandhi'nin 1971 seçim zaferiyle başlayıp 1975 Haziranında "olağanüstü durum"un ilanıyla sona eren bu "Altın Dönemi"nin tam bir iflâsa sürüklenmesi ilk bakışta şaşırtıcı bir olaydır. Nasıl olmuştur da halkın yoğun desteğiyle iktidara gelen, birkaç ay sonra da askerî bir zafer sonucunda Pakistan'ı ikiye bölmeyi başararak millî kahraman mertebesine yükselen bir lider, dört yıl sonra ülkesini sıkıyönetim cenderesi altında idare edebilecek kadar çaresiz kalmıştır? Ve yine nasıl olmuştur da, mutlu azınlığa karşı halk yığınlarının çıkarlarını savunmak iddiasıyla işbaşına geçen bir partinin lideri iktidarı korumanın tek yolunu katı bir diktatörlüğe yönelmekte bulmuştur? Gerçi 26 Haziran 1975 günü ülkede olağanüstü durum ilân ederken İndira Gandhi'nin ileri sürdüğü bahane, başında bulunduğu halkçı Hükümeti sağdan gelen tehlikelere karşı korumaktı. Nitekim ilk iş olarak Morarji Desai, J. P. Narayan ve Pilo Mody gibi sağ muhalefet liderlerini hapse attırmıştı. Ne var ki, sağa vurulan darbenin hemen arkasından işçi sınıfı liderlerinin de aynı akıbete uğradıkları görülmüştü. Sıkıyönetimin birinci yıldönümünde siyasî tutuklu sayısı 200 bine ulaşmıştı. Bunların bir bölümü siyaset adamlarını, gazetecileri, memurları kapsıyorsa, büyük bir bölümünü de sıkıyönetimin yasakladığı işçi grevlerine katılanlar oluşturuyordu. Hükümet iş hayatını disiplin altına almak gerekçesiyle grev ve lokavtı yasaklamıştı ama grev çağrısı yapan işçi liderlerini tutuklarken, çokuluslu şirketlerde çalışan 20 bin hizmetliye lokavt uygulanmasına göz yummuştu.

İndira Gandhi Hükümeti işçi sınıfını karşısına almakla da kalmamıştı. Yurt çapında uygulamaya giriştiği "aile plânlaması" programıyla kırsal kesimdeki geniş halk yığınlarını kendine düşman etmişti. Aile plânlaması üçten fazla çocuğu olan aile reislerinin kısırlaştırılmasını öngörüyordu. Açlıktan ölme pahasına bile ineğini kesmeyecek kadar inançlarına bağlı bir toplumda bir yıl içerisinde 6 milyon erkeğin zorla hadım edilmesi köylüyü çılgına döndürmüştü.

Bayan Gandhi'yi kaba bir popülizmden acımasız bir diktatoryaya sürükleyen açmazları anlayabilmek için Hindistan'ın temel sorunlarına kısaca göz atmak gerekiyor:

En başta gelen sorunun "nüfus patlaması" olduğu genellikle ileri sürülür. Ülkenin nüfusu her yıl 13 milyon kişi artmaktadır ki bu sayı Avustralya'nın tüm nüfusuna eşit-

tir. Bağımsızlığına kavuştuğu tarihten günümüze kadar Hindistan'ın nüfusu ABD'nin toplam nüfusu kadar artmıştır. Resmî belgeler 225 milyon Hintlinin salt beslenme ihtiyacını bile karşılayamayacak kadar yoksul olduğunu kanıtlamaktadır. İçlerinde orta ve yüksek öğrenim görmüş gençlerin de bulunduğu milyonlarca insan işsizdir. Bu yetmiyormuş gibi, önümüzdeki on yılda iş gücünün 70-80 milyon daha artacağı hesaplanmıştır.

Öte yandan, Hint toplumunun yüzde 80'i kırsal bölgelerde yaşar ve nüfusun yüzde 72'si tarımla geçinir. Bununla beraber, tarım ürünlerinin ulusal gelirdeki oranı yüzde elliyi geçmez.

Bu çizdiğim tablo Hindistan'ı geri kalmış bir tarım ülkesi gibi göstermekte ise de, madalyonun bir de öteki yüzü vardır. Sanayi, özellikle ağır sanayi Hint ekonomisinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hindistan, Güney Amerika'nın üç büyük devleti ile birlikte, Üçüncü Dünya devletleri arasında en yüksek gelişme düzeyine erişmiş bir endüstriye sahiptir. Ağır sanayi sektörü atom bombası ve jet avcı uçakları yapımına geçecek kadar ileridir. Hindistan'da bugün Sovyet patenti altındaki Mig 21 savaş uçaklarıyla yedek parçaları imal edilmektedir. Nitekim Mısır Hükümetiyle Sovyetlerin arası açıldığı zaman Hindistan Enver Sedat'a Mig 21 uçaklarının yedek parçalarını satmayı önermişti. İstatistiklere göre Üçüncü Dünya'nın en büyük silâh sanayii Hindistan'dadır.

Kapitalist düzende, sanayiin yeri büyüdükçe burjuva sınıfının gücü ve etkisi aynı ölçüde artar. Hindistan için de bu böyle olmuştur. Sanayiin gelişmesiyle birlikte Hindistan millî burjuvazisini yetiştirmiş ve bizdeki Koç, Sabancı Holdingleri gibi orada da Tata, Birla adında dev holdingler türemiştir. Yine bizde olduğu gibi, burjuvazinin kolay ve çabuk zengin olma hırsından ötürü milli sermaye yabancı tekellere bağlanmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarından başlayarak, Hindistan'da kamu yatırımları büyük ölçüde sanayiye, özellikle ağır sanayiye yönelmişti. Fakat feodal kalıplardan arınmamış tarım sektörünün satın alma gücünün kısıtlı olması Hint ekonomisini, 1967'den başlayarak, kronik bir bunalımın içine itmişti. Sanayi ürünlerinin iç pazardaki alıcıları nüfusun yüzde 10'unu aşamıyordu. Demek ki üretimi dış pazarlara çevirmeliydi. Bu çeşit bunalımlar kapitalist dünyanın gelişmiş ya da geri kalmış tüm ülkelerinin ortak sorunudur. Kapitalist sistem sermaye bunalımının çözümünü "üretici olmayan sosyal yatırımları kısıp tüm kaynakları verimli yatırımlara yöneltmekte" arar. Hindistan'da da böyle oldu. Hint burjuvazisi sermayenin krizini "Brezilya modeli" denilen yöntemle çözümlemeyi denemek istedi. "Brezilya usulü kalkınma"da halk kitlelerinin ihtiyacı olan tüketim malları yerine dış pazarda sürümü olan lüks maddeler üretilir. Devlet işgücüne dayanan küçük işletmelerin yerine daha verimli olan büyük tekelleri destekler.

Önemli olan tüketici değil üretici, sosyal adalet değil verimliliktir. Tüm kamu yatırımları ihracata dönük üretim için harekete geçirilir. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar da bu ekonomik politikayı hararetle desteklerler, Nitekim İndria

Gandhi Hükümeti de Brezilya modelini seçtikten sonra IMF'den, Dünya Bankası'ndan ve Hint-Amerikan Komitesi'nden çok büyük krediler sağlamıştır.

Hint burjuvazisinin "Brezilya Modeli"ni seçmesinin başka nedenleri de vardı. Bunların başında Hint sermayesinin Güney Doğu Asya'ya yayılma eğilimi ile silâh sanayiinin büyük boyutlara varmış olması geliyordu. Her iki nedenin kökeninde de Pakistan ile rekabet yatıyordu. 1971 Hint-Pakistan savaşı kazanılıp da Bangladeş Pakistan'dan ayrılınca Hint Hükümeti ve burjuvazisinin ekonomik ve askerî iştahları kabarmıştı. Özellikle silâh sanayiine yeni ufuklar açılmış görünüyordu. Ordunun güçlendirilmesine ve askerî üretime hız verildi. Kısa zamanda Hint ordusu bir milyonluk mevcudu ve 800 bin kişilik polis ve paramiliter kadrosuyla, ABD, Sovyetler Birliği ve Çin'in arkasından dünyadaki orduların dördüncü sırasına geçti. Askerî harcamalar bakımından da İsrail'den sonra Üçüncü Dünya'nın ikinci ülkesi haline geldi. 1973 yılında silâh sanayii sektörüyle doğrudan doğruya Silâhlı Kuvvetler emrinde çalışan işçilerin toplam sayısı 2,5 milyonu bulmuştu.

Ne var ki, bu politikanın yüksek bedelini ödeyenler her zaman emekçi sınıflardır. Brezilya'da böyle olmuştu. 1964 yılında Başkan Carlos Lacerda yeni tip kalkınma programının uygulamasına Rio de Janeiro'daki gecekonduları yıktırtıp yerine lüks turistik oteller yapımıyla başlamıştı. Brezilya modelini seçen İndira Gandhi Hükümeti de, enflâsyonu durdurmak ve ihracatı teşvik gerekçesiyle, emekçi sınıfların kemerlerini sıkmalarını gerektiren bir dizi önlemler aldı: işçi ücretleriyle memur maaşları donduruldu, işverenin işçilere ödemekte olduğu ek ücret yüzde 8,5'dan yüzde 4'e indirildi ki bu da işletmenin kâr etmesi kaydıyla sınırlandı. Grevi yasa dışı ilân ederken Hükümet iş güvenliğini sağlamayı üstlenmişti, oysa ilk alt ayda sendikalar yüz binden fazla işçiye yol verildiğini saptadıkları gibi, iş anlaşmazlıklarını çözmekle yükümlü üçlü komisyonlardan Hükümet çekilerek işçiyi işverenle baş başa bıraktı.

Büyük sermayeyi pek hoşnut eden bu ekonomik programın uygulanmasının üstyapıya ilişkin bir takım anayasal önlemleri gerektirmesi doğaldı. İndria Gandhi'nin "Olağanüstü durum" rejimine geçmesinin nedeni böylece ortaya çıkmaktadır. Başbakan açıkça: "İşçi sınıfı kısa vadeli çıkarlarını ulusal çıkarlara feda etmek zorundadır" diyerek temel hak ve özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlayan kişi dokunulmazlıklarını kaldıran Anayasa değişikliklerini Parlamentoya onaylattı. Değişiklik önergesi Meclis'te görüşülürken bir muhalefet lideri bu kanunun "demokrasinin sonu" ve "anayasal diktatörlüğün başlangıcı"nı ilân ettiğini söylüyordu.

Bir buçuk yıl süren diktatörlük dönemi sonunda İndira Gandhi'nin uğradığı ağır seçim yenilgisini biliyoruz. Hâlâ bilmediğimiz, Başbakanın en güçlü göründüğü bir sırada genel seçimlere gitmeye neden karar verdiğidir. 1977 seçimlerinden önce yayımlanan bir yazmada, Bayan Gandhi'nin bir kumar oynadığını ve bu oyundan yenik çıkacağını tahmin ettiğimi belirterek demiştim ki: "önümüzdeki seçimlerden sonra Hindistan'da

Mahatma Gandhi ile başlayıp Jawaharlal Nehru ile devam eden tartışılmaz liderlik döneminin kapanarak daha sağlıklı bir demokrasiye geçiş sürecinin başlayacağını ileri sürmek kehanet sayılmamalıdır." Olaylar tahminlerimin birinci kısmını doğruladı ama İndira Gandhi dönemini kapatan yeni Janata iktidarının yapısının ve siyasî felsefesinin bizdeki MC iktidarlarından pek farklı olmadığını görünce, Hindistan'ın yakın geleceğine dair iyimserliğimin yerinde olmadığını anladım.

En doğrusu ben bu bölüme başlarken yazdığımı yineleyeyim: Hindistan'ı tanımak ve tanıtmak güçtür.

III

Türk-Hint İlişkileri

1969 Eylülünde, Başbakan İndira Gandhi ile tanıştığımız gün söze başlarken kullandığım süslü cümlenin ve onun arkasından sıraladığım dostluk ifadelerinin karşımdakini hiç etkilemediğini, donuk bakışlarıyla beni dinlemeye devam etmesinden anlamıştım. Gerçi Bayan Gandhi'nin yabancı Sefirlerle görüşürken, sanki başka bir şey düşünüyormuş gibi dalgın durduğunu ve görüşmeyi bir an önce bitirmek istermişçesine az konuştuğunu bana söyleyenler olmuştu. Hattâ, eski dostum Danimarka Sefiri Bayan Gandhi ile konuşmanın kendisi için bir azap olduğunu, çünkü muhatabının ağzından "evet" ya da "hayır"dan başka söz çıkmadığını anlatmıştı. Fakat ben Hindistan Başbakanının Türkiye Büyükelçisine, alışılmış nezaket kuralları dışında bir dostluk gösterisinde bulunmasını zaten beklemiyordum. Nasıl bekleyebilirdim ki, ülkelerimiz arasındaki ilişkiler dostluk yönünde gelişmek şöyle dursun, gittikçe kötülemiş ve gerilemişti. Oysa Hindistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu 1947 yılında Türk-Hint ilişkilerinin sağlam ve gerçekçi temeller üzerinde kurulmasına engel olacak hiçbir neden yoktu. Tersine, Doğu'dan kaynaklanan iki köklü uygarlığın temsilcileri olan Türkiye ile Hindistan halklarının birbirine yaklaşmasını kolaylaştıracak öğeler fazlasıyla vardı: Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı Hindistan'ın bağımsızlık savaşımını derinden etkilemiş, Atatürk adı Hintli liderlerin gözünde özgürlük ve bağımsızlık simgesi olmuştu. Nitekim bugün bile Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı Hint okullarındaki tarih kitaplarında geniş yer almaktadır. Öte yandan, yeni Türk Devletinin "lâik"lik temeli üzerinde kurulmuş olması da, Hindu ve Müslüman bağnazlar arasındaki din kavgalarından çok ıstırap çekmiş olan Hintlilerin Türkiye'ye ilgi ve sempati göstermeleri için önemli bir nedendi. Nehru'nun Batı modeline göre kurduğu yeni Hint Devleti de lâiklik ilkesine sıkı sıkıya sarılmıştı.

Ne var ki, bu birleştirici faktörler 1950'lerden başlayarak iki ülke yöneticilerinin izledikleri dış politika çizgisi karşısında etkisini yitirmeye mahkûmdu. Nehru'nun liderliğindeki Hindistan askerî bloklara katılmayı reddederek, tarafsızlık ve bağlantısızlık ilkelerini dış politikasının temel taşı haline getirirken, Türkiye Soğuk Savaşta

Batı bloku içinde yer almış, NATO ve CENTO paktlarına üye olmuştu. Asya-Afrika ülkeleri dayanışmasının mimarlarından olan Nehru 1955 Nisanında toplanan Bandung Konferansı'nda Türk Dışişleri Bakanını Amerika'nın sözcüsü rolünde karşısında bulmuştu. 1958 yılında ortaya çıkan CENTO paktı ise Türkiye'yi Hindistan'ın amansız düşmanı olan Pakistan'la aynı askerî ittifak içine sokmuştu. Aslında Türkiye'nin "beynelmilel komünizmin yayılmasını önlemek" gerekçesiyle Pakistan'la işbirliği yapmasına Hint yöneticilerinin bir diyeceği yoktu, çünkü onlar da komünizme karşı idiler. Nitekim o sıralarda Hindistan'a en büyük yardımı yapan ABD de CENTO'nun dolaylı bir üyesi idi. Ancak, Hintliler Türk-Pakistan ittifakının Hindistan aleyhine işlemesinden korkuyorlardı. Korktukları da başlarına geldi.

Gerçekten de, 1958'den itibaren Türkiye ile Pakistan arasındaki dostluk Türkiye ile Hindistan arasında düşmanlık havasına büründü. Türk Hükümetleri Pakistan Hükümetlerine dostluklarını kanıtlamak için Hindistan'a karşı soğuk davranmak ve ilişkilerini asgarî düzeye indirmek yolunu tuttular. Ekonomik ve kültürel alışverişler sıfıra doğru indirildi. Türkiye cumhurbaşkanları ve başbakanları Pakistan'ı sık sık ziyaret ettikleri halde Yeni Delhi'ye bir Dışişleri Bakanı bile gönderilmedi. Hindistan'la Pakistan arasındaki en önemli anlaşmazlık konusu olan Keşmir sorununda ise -Kıbrıs davasındaki tezimize aykırı olmasına karşın- Pakistan'ın savunduğu "self-determination" ilkesini kayıtsız şartsız destekliyorduk. Türk ve Pakistanlı devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri sonunda yayınlanan resmî bildirilerin hepsi Keşmir sorununda Yeni Delhi Hükümetini kaygıya düşürecek ifadelere yer veriyordu.

1969 yılı ilkyazında Dışişleri Bakanı Çağlayangil bana Yeni Delhi Büyükelçiliğini önerince kendisine Hindistan'da benden nasıl bir görev beklediklerini sormuştum. İkili ilişkilere yeni bir yön, yeni bir hız mı vermek istiyorlardı, yoksa Pakistan'ın ipoteği altında gibi görünen bir politikanın sürdürülmesinden yana mı idiler? Eğer böyle ise, görevi kabulde beni mazur görsünlerdi, çünkü dünya politikasında önemli yeri olan büyük bir ülkeye ilişkilerimizi ölü noktada tutmak için gidemezdim. Bu, benim tabiatıma da, meslek anlayışıma da aykırı idi.

Çağlayangil bana güvence vermişti. Amacı, Hindistan'la ilişkilerimizi her alanda geliştirmekti, bunun içindir ki benim gibi Ortadoğu sorunlarında tecrübesi olan birisini seçmişti! Hintlilere Pakistan'la ittifakımızın Hindistan'la dostluğa engel olamayacağını anlatmalıydım. Hattâ yakın bir gelecekte Hindistan Dışişleri Bakanının Ankara'yı resmen ziyaret etmesini sağlamalıydım. Ziyaret sırası Hintlilerdeydi, kendisinin birkaç yıl önce Yeni Delhi'ye yaptığı ziyarete henüz karşılık vermemişlerdi.

Bu talimat içerisinde Hindistan'a gitmek bana da çekici görünmüştü. Fakat göreve

başladıktan kısa bir süre sonra meydana gelen bir olay az kalsın bütün umutlarımı, çabalarımı silip süpürecekti: 1969 Sonbaharında Fas'ın başkenti Rabat'ta İslam Konferansı toplanacaktı. Önceleri Türkiye'nin alt düzeyde bir temsilci ile katıldığı bu konferansa son zamanlarda AP Hükümeti önem verir olmuştu. Türkiye'nin lâik bir devlet olduğu unutulmuş, İslam devletleri topluluğuna tam üye olmak için çaba gösterilmeye başlanmıştı. Bu tutum değişikliğinde de başrolü yine Kıbrıs sorunu oynamıştı. Çağlayangil Birleşmiş Milletler'de Türkiye'ye taraftar toplamak için her çareye başvurmaya kararlıydı. Kıbrıs sorunu o denli Türk dış politikasına egemen olmuştu.

İslam Konferanslarına öteden beri Hindistan da katılmaya uğraşırdı, Pakistan ise bunu önlemek için elinden gelen yapardı. Hindistan, Pakistan ve Endonezya'dan sonra ülkesinde en yüksek sayıda Müslüman'ı barındıran devlet olmak sıfatıyla İslam Konferansına katılmaya hakkı olduğunu iddia ederdi. Gerçekten de, Hindistan'da 50 milyondan fazla Müslüman vardı. Pakistan ise Hintlilerin Müslümanları ezdiğini, Keşmir halkının haklarını çiğnediğini öne sürerek Hint Hükümetinin İslam Konferansına kabulünü önlemeye çalışırdı. Çabalarında o zamana dek başarı sağlamıştı da. Ancak, Rabat'ta toplanacak konferansa ev sahibi devlet olan Fas, Hindistan'ı da davet etmişti. Hintliler bu davetten pek memnun kalarak, Sanayi Bakanı Fahrüddin Ali Ahmet başkanlığında kalabalık bir heyeti Rabat'a göndermişlerdi.

Ne olduysa Konferansın açılış oturumunda oldu. Konferans salonunda Hintli delegeler yerlerini almışlardı, yalnız heyet başkan Fahrüddin Ahmet henüz gelmemişti. Oturum başlar başlamaz Pakistan Baş delegesi Hint Hükümeti temsil edildiği takdirde Konferansı terk edeceklerini bildirmişti. Bunun üzerine Türkiye ve Ürdün temsilcileri ortak bir önerge vererek Hindistan'ın Konferanstan çıkarılmasını istemişlerdi. Öneri kabul edilince, Hint delegasyonu başkanının kaldığı otele haber gönderilerek konferans salonuna gelmemesi rica edilmişti. İçeride bulunan Hintli delegeler de ister istemez salonu terk etmişlerdi.

Ajanslar haberi dünyaya yayınca Yeni Delhi'de kızılca kıyamet koptu! Çağrı üzerine gittikleri bir konferanstan kovulmak Hintlilerin onurunu kırmış, kamuoyunda haklı bir öfke yaratmıştı. Rabat'taki skandalı yorumlayan gazetelerin okları Pakistan'a değil de Türkiye ve Ürdün Hükümetleri üzerine çevrilmişti. Pakistan'ın konferansa Hint delegelerinin katılmasına karşı çıkması doğal görülüyor, Türkiye ile Ürdün'ün "kraldan fazla kralcı" tutumları ise ağır biçimde eleştiriliyordu. Hakarete uğradığına inanan bir devletin şiddetli tepki göstermesi normaldi.

Hintlilerin tepkisi ne denli normal ise, benim durumum da o derece güçtü, ilk resmî ziyaretlerimi yaparken yetkililere, Bakanımızdan aldığım talimat çerçevesinde, hep dostluktan, işbirliğinden söz etmiş, hattâ iki Dışişleri Bakanının yakın bir gelecekte buluşmaları için girişimlere başlamıştım. Tam bu sırada Çağlayangil'in Rabat'ta Hintlilere karşı hiç de dostça sayılamayacak bir eyleme katılmış olmasını hangi gerekçeye

dayandırabilir, nasıl savunabilirdim. Aslında Çağlayangil'in sırf Pakistanlıları memnun etmek için Hintlilerin haysiyetini kırıcı bir harekete girişmesine olasılık vermiyordum. Bazı ajanslar Hint delegelerinin İslam Konferansından çıkarılması önerisinin Türkiye ve Ürdün Dışişleri Bakanlarından geldiğini bildirmişlerdi ama bakalım bu haber ne derece doğru idi? Ankara'dan telsizle aldığımız günlük siyasî bültenlerde bu konuda hiçbir bilgi ya da yoruma rastlamamıştım. Dışişleri Bakanımız Ankara'ya dönmeden de gerçek durumun aydınlanabileceğim sanmıyordum.

Bu hava içerisinde iken Hint Dışişleri Bakanlığına çağrıldım. Ürdün Sefirine de aynı gün benden bir saat öncesi için randevu verilmişti. Hintlilerin bizi sorguya çekecekleri anlaşılıyordu.

Bakanlıkta beni Genel Sekreter Kewal Singh karşıladı. Buna sevinmiştim, çünkü bu zat eski bir Türk dostu idi ve meslek hayatı boyunca Türk diplomatlarıyla iyi ilişkiler kurmuştu. Gençliğinde İkinci Kâtip olarak Hindistan'ın Ankara Sefaretinde bulunmuş, Türkiye'yi ve Türkleri çok sevmişti. İlk görüşmemizde bana uzun uzun bunları anlatmıştı.

Genel Sekreter üzgün görünüyordu. Yeni işe başlamış bir Türk Sefirine tatsız sözler söylemek, protestoda bulunmak görevini yüklenmişti. Oysa daha birkaç gün önce yaptığımız görüşmede Türk-Hint ilişkilerinin geliştirilmesi için ortak çaba göstermeyi kararlaştırmıştık.

Kewal Singh, Rabat'ta cereyan eden olayın Hint kamuoyunu yaraladığını ve Hükümeti zor duruma soktuğunu anlattıktan sonra, Hindistan'a hakaret anlamını taşıyan bir harekete Türkiye'nin önayak olmasını öğrenmekten derin bir hayal kırıklığına uğradıklarını söyledi. Sözünü keserek, "Türkiye'nin önayak olduğuna nasıl hükmediyorsunuz?" diye sordum. Durakladı, sonra "Ajans haberleri bunu gösteriyor" dedi. "Ajanslar her zaman doğruyu bildirmez, Türkiye Dışişleri Bakanı İslam Konferansında Hindistan'ı rencide edebilecek hiçbir girişimde bulunmamıştır" dedim. Bunu söylerken bir kumar oynadığımı biliyordum. Eğer Çağlayangil Rabat'ta kasıtlı olarak Hindistan'ı karşısına almışsa, durum anlaşılınca zor durumda kalacak olan yalnız ben olacaktım. Fakat sağduyum Çağlayangil'in beni destekleyeceğini, hiç olmazsa yalanlamayacağını söylüyordu. Böyle düşünmekte haklı sayılırdım: daha iki ay önce bana "Pakistan'la müttefik olmak Hindistan'a düşmanlık göstermeyi gerektirmez" diyen bir bakan nasıl olurdu da şimdi Pakistan'a yaranmak için Hintlilerin hakarete uğramasında başrolü oynardı? Çağlayangil'in böyle bir çelişkiye düşmeyecek kadar becerikli olduğundan emindim.

Genel Sekreter cevabımdan pek memnun kalmıştı, çünkü onun da içten arzusu Rabat olayının Türk-Hint ilişkilerini olumsuz yönde etkilememesi idi. Bana: "Bu ifadenizi basına açıklayabilir miyim?" dedi. "Elbette" karşılığını verdim. Artık ok yaydan çıkmış, Ankara'nın beni yalanlamamasına dua etmekten başka yapacağım şey kalmamıştı.

Ertesi günkü gazeteler Dışişleri Genel Sekreteri ile görüşmeme geniş yer verdiler.

"Türk Büyükelçisi Hindistan'a karşı bir harekete katılmadık, diyor" şeklinde manşetler koydular. Türkiye aleyhindeki yorumlar, saldırılar birdenbire kesildi. Bu durumdan telâşlanan ise Pakistan Sefiri oldu. Beni telefonla arayarak: "Gazete demecinizi herhalde yanlış yansıtmışlar" dedi. "Hayır, yazdıkları doğrudur" diye karşılık verdim. "Nasıl?" diye sordu. "Orası Hükümetimle benim bileceğimiz" diyerek konuşmayı kısa kestim. Aslında, Yeni Delhi'deki Pakistan Sefirinin tutumunu ilk tanıştığımız gün beğenmemiştim. Kendisi Hintlilerin peşinden koşar, dostluk gösterilerinde bulunmak fırsatını kaçırmaz, fakat bizim Hintlilerle dostluk ilişkileri kurmamızı hiç istemezdi. Toplantılarda ben Hint yetkilileriyle konuşurken hemen yanıma gelir, konuşmamızı dinlemeye, sanki beni kontrol etmeye çalışırdı. Gerçek bir Türk dostu olduğuna da inanmamıştım, bu duygumda yanılmadığımı sonradan anladım: İki yıl sonra bu Sefir Hindistan'dan Ankara'ya atandığı halde görevi kabul etmedi, ülkesine dönmeyi yeğledi.

Dışişleri Genel Sekreteri ile görüşmemizi olduğu gibi Ankara'ya aktarıp sonucu beklemeye başladım. Bana ne olumlu, ne de olumsuz hiçbir cevap gelmedi. Aradan biraz zaman geçince anladım ki, Çağlayangil durumu bildiğim gibi idare edip Rabat olayını örtbas etmemden memnun kalmıştı.

IV

Yeni Delhi'de görevli bulunduğum iki buçuk yıl içerisinde Hindistan Hükümetiyle ilişkilerim iki kez daha çetin sınavdan geçmiştir. Birinci sınav 1970 Eylülünde Zambia'nın başkenti Lusaka'da toplanan "Bağlantısız Devletler Zirve Konferansı" sırasında karşıma çıktı. Bu konferans Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın askerî bloklara bağlı olmayan 54 tarafsız devletinin başkanlarını bir araya getiriyordu. "Üçüncü Dünya" kavramının ilk kez resmilik kazandığı ve "tarafsızlık" ilkesinin katılan devletlerce oybirliğiyle kabul edildiği bir konferanstı bu. Makarios da toplantıya çağrılmıştı ve Kıbrıs sorunu üzerinde kendi isteklerine uygun bir karar sureti çıkarmaya çalışıyordu. Dışişlerimiz Makarios'un plânlarını bozmak için çareler araştırmış, sonunda Kenya'daki Büyükelçimizi Konferansa gözlemci olarak göndermeye karar vermişti. Güya büyükelçimiz tek başına kulis yaparak delegelere Türk tezini anlatacak ve aleyhimize bir karar çıkmasını önleyecekti. Bu dâhiyane (!) fikir kimin aklına gelmişti bilmiyorum ama sonuç pek feci oldu: Kıbrıs Rum delegasyonu Kenya Büyükelçimizin konferansa gözlemci sıfatıyla katılmasını önlemekle kalmadı, temsilcimizin konferans binasına girmesini bile yasaklatmayı başardı. Zavallı büyükelçi, kalmakta olduğu otele birkaç Müslüman delegeyi davet ederek sözüm ona "kulis yapmaya" çalıştı.

Lusaka Konferansının siyasî komitesine Hint delegesi başkanlık ediyordu. Kıbrıs sorununa ilişkin ve Makarios'un dileklerine uygun karar tasarısı da o komiteden çıkmıştı. Gözlemcimizin Ankara'ya ulaştırdığı habere göre de Hintli başkan kararın Rumlar le-

hine çıkmasında etkili rol oynamıştı. Bunu öğrenince Dışişleri Bakanımızın fena halde öfkelendiğini, konferansın sona erdiği gün Dışişlerinden aldığım telgraftan anladım. Telgrafta Hint Delegasyonunun tutumu sert bir dille eleştirildikten sonra şöyle deniyordu: "Bu durumda sayın bakanımız Hindistan Dışişleri Bakanının memleketimizi ziyaretinden bir yarar ummadığından, evvelce yapılmış olan davetin iptalini uygun görmektedir."

Bu talimatın beni ne zor durumda bıraktığını anlatmaya gerek yok sanırım: Hindistan Dışişleri Bakanını ben bu olaydan altı ay önce Ankara'ya resmen davet etmiştim ve davet kabul edilerek 1970 Kasım ayının ilk haftası ziyaret tarihi olarak saptanmıştı. Bu arada Bayan Gandhi Hükümette değişiklik yapmış, Dışişleri Bakanı Dinesh Singh'i kabineden çıkararak yerine Savunma Bakanı Swaran Singh'i getirmişti (soyadlarına bakarak bu kişilerin akraba oldukları sanılmamalıdır; Hindistan'da Singh soyadını milyonlarca kişi taşır, aileler ilk iki adlarıyla birbirlerinden ayırt edilirler). Bir, iki hafta önce atanan yeni bakana daha ilk ziyaretimi yapmamıştım. Demek ki kendisini yeni görevinden dolayı kutlamaya gideceğim gün, "sizi Ankara'dan istemiyorlar" demeye mecbur kalacaktım. Gerçi "Elçiye zeval yok"tu ama böyle bir görev yüklenmek de cidden talihsizlikti! Bütün umudum Dışişleri Bakanının önceden kararlaştırılan ziyaret tarihinin, göreve yeni başladığı gerekçesiyle, ertelenmesini kendiliğinden önermesi idi. Ama umduğumun tam tersi oldu. Daha ben yeni görevinden dolayı kendisini kutlar kutlamaz, Swaran Singh Hint-Türk ilişkilerini geliştirmek arzusundan söz açarak, Türkiye'yi ziyaretten mutluluk duyacağını ve Dışişleri Bakanı olarak ilk ziyaretini memleketimize yapmaktan derin kıvanç duyduğunu söyledi. Ne diyeceğimi bilemiyordum. Nihayet sözü Lusaka Konferansına getirerek Hint Delegasyonunun Kıbrıs sorunundaki tutumunun Ankara'da hayal kırıklığı yarattığını ve Dışişleri Bakanımızı müteessir ettiğini belirttim. Sözlerimin muhatabım üzerinde soğuk bir etki yaptığını sezdimse de Swaran Singh benimle tartışmaya girmedi, sadece göreve yeni başladığı için konuyu iyi bilmediğini, bununla beraber Bakanımızla Ankara'da buluştuğunda Hükümetinin iyi niyetlerini anlatmak ve her türlü yanlış anlamaları ortadan kaldırmak fırsatını bulacağından emin olduğunu tekrarladı. Bu durumda ben de Bakana ziyaretinin iptal edildiğini bildirmek cesaretini kendimde bulamadım. Daha doğrusu, o anda bunu söylememin iki ülke arasındaki ilişkileri büsbütün kötüye götüreceği gibi Kıbrıs sorununa da yarar sağlamayacağını düşünerek başka bir yol izlemeye karar verdim. Bakanın yanından dostluk havası içinde ayrıldıktan sonra Genel Sekreter Kewal Singh'den acele randevu isteyerek kendisini görmeye gittim. Genel Sekreterle konuyu etraflıca görüştük. Kewal Singh birkaç güne kadar Almanya'ya kısa bir gezi yapacağını, dönüşte Ankara'ya uğrayarak havayı yumuşatmaya çalışacağını söyledi. Anlaşılan, Türk dostluğu bu adamın iliklerine işlemişti.

Ben de bir yandan Dışişleri Bakanlığımıza, Başbakan İndria Gandhi'nin babasının

zamanından beri yanından hiç ayırmadığı tecrübeli ve saygıdeğer bir devlet adamı elan Swaran Singh'in memleketimizi ziyaret istemini geri çevirmenin bize hiçbir şey kazandırmayacağını anlatmaya çalıştım. Sanırım yazdıklarım etkili oldu, çünkü gelen cevaptan Çağlayangil'in yumuşadığı belli oluyordu: Hint Dışişleri Bakanının belirlenen tarihte Ankara'ya gelmesine artık karşı çıkılmıyor fakat kendisiyle görüşmelerin sert geçeceği îma ediliyordu. Buna bir diyeceğim olamazdı, çünkü gerçekten de Hindistan'ın BM'de ve öteki uluslararası kuruluşlarda Kıbrıs konusundaki tutumu sürekli olarak aleyhimizde tecelli etmişti. Swaran Singh'e bunu açıkça anlatıp kendilerinden ne beklediğimizi bildirmek en doğal hakkımızdı.

Ne var ki, on gün sonra Avrupa'daki gezisinden Yeni Delhi'ye dönen Genel Sekreter Kewal Singh Ankara'da hiç de iyi izlenimler elde etmediğini bildirince işler yine karıştı. Ankara'daki Hindistan Sefiri Dışişlerine çağırılarak Lusaka Konferansı konusunda haşlanmıştı. O da Swaran Singh'in Türkiye'de iyi karşılanmayacağından kaygı duyuyordu. Genel Sekreter bunları anlattıktan sonra kendisinin de ziyaret konusunda tereddüt içinde olduğunu ekledi. Ama ben kararını vermiştim, ziyaret yapılmalıydı! Dışişleri Bakanını yeniden görerek davetimizi tekrarladım. Yaşlı devlet adamı teşekkür etti ama yine de: "ziyaretin başarılı olacağına inanıyor musunuz?" diye sormaktan kendini alıkoyamadı. Ankara'dan aldığı haberlerden onun da irkildiği anlaşılıyordu. Fakat ben Ankara'daki havayı herkesten daha iyi bildiğimi ileri sürerek ısrar ettim ve bu arada Kıbrıs sorunundaki görüşümüzü de ayrıntılarıyla anlatmak fırsatını bulmuş oldum. Sonunda bakan davetimizi memnunlukla kabul ettiğini ve 5 Kasım'da Ankara'da bulunacağını bildirdi.

Swaran Singh'in hareketinden birkaç gün önce Ankara'ya giderek Dışişleri Bakanımızla görüştüm. Bana: "Ziyaretin iptali doğru olmazdı ama Hintliye soğuk davranacağım" dedi. Oysa Swaran Singh'in beş günlük ziyareti hiç de soğuk bir hava içerisinde geçmedi. Tersine, iki bakan çabucak dost oluverdiler. O kadar ki, Çağlayangil her konuğa yapmadığı bir jestle Hintli meslektaşını Ankara'dan sonra İstanbul'da da ağırladı ve Yeşilköy'den kendisi uğurladı. Bu olumlu değişiklikte Çağlayangil'in kıvrak zekâsının ve değişen koşullara uymaktaki becerisinin olduğu kadar, Swaran Singh'in olgun, yumuşak ve güven verici kişiliğinin de payı vardı. İngiliz eğitiminde yetişmiş Hint burjuvazisi genellikle kendini beğenmiş, alıngan ve küstahtır. İngilizlerden hem nefret eder hem de onlara benzemeye özenirler. Oysa Mahatma Gandhi ve Nehru döneminde sömürge yönetimine karşı savaşım vermiş gerçek milliyetçiler Batı eğitiminden geçmiş ve uzun yıllar Avrupa'da yaşamış olsalar da benliklerini, doğulu insan niteliklerini korumasını bilmişlerdir. Swaran Singh onlardan biriydi. Kendi yurdunda olduğu kadar katıldığı uluslararası toplantılarda da takdir ve saygı kazanmış bir devlet adamıydı. Siyasi hayatında Javvaharlal Nehru'ya olan bağlılığını kızı İndira'ya da göstermiş, Kongre Partisinde sürekli olarak onu desteklemişti. İndria Gandhi iktidarının

son günlerine dek onun yanından ayrılmadı, siyaset sahnesinden birlikte silindiler.

Hindistan'da geçirdiğim son sınav 1971 yılı sonlarında patlak veren Hint-Pakistan savaşı sırasında oldu. Pakistan'ın ikiye bölünerek Bangladesh devletinin doğmasıyla sonuçlanan savaş öncesinde Hint-Pakistan ilişkileri iyice gerginleşmişti. Doğu Pakistan'ı bir sömürge gibi yöneten İslamabad Hükümeti başkanı Yahya Han, doğudaki karışıklıkların, baş kaldırmaların sorumluluğunu hep Hindistan'ın üstüne atıyor, halk hareketlerini şiddetle bastıracağını sanıyordu. Doğu Pakistan'a merkezden gönderilen Genel Vali Tikka Han'a Doğu Bengal halkı "kasap" lâkabını takmıştı. Pakistan'ın bölünmesini Hintlilerin yürekten diledikleri doğruydu ama Yahya Han da bölünmeyi kaçınılmaz kılmak için ne mümkünse yapıyordu. Doğu Pakistan'daki bunalım doruğuna varıp bir ihtilâl hareketi gün meselesi haline gelince Hint ordusu kuzeydoğu sınırında yığmak yaptı. Hintliler Pakistanla savaşı göze almışlardı. Bunun üzerine Yahya Han Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a başvurarak Hint Hükümeti üzerinde baskı yapmamızı istedi. Sunay, Pakistan'ın askerî gücünün yüksek olduğuna inanıyordu. Hatta son buluşmalarında Yahya Han'a "Türkiye'ye her zaman güvenebilirsiniz, fakat bir askerî hareket başlarsa mümkün olduğu kadar kontrollü ve itidalli hareket edin" demişti. Anlaşılan, Sunay Pakistan ordusunun Hindista'ı istilâ etmesinden çekiniyordu!

Hint-Pakistan savaşından önceki aylarda Ankara'ya gönderdiğim raporlarda Doğu Pakistan'daki gerçek durumu anlatmaya çalışmış, savaş çıkarsa Hindistan'ın Doğu Pakistan'ı kolayca işgal edebileceğini, Tikka Han'ın emrindeki kuvvetlerin bir Hint saldırısını durdurmaya yetmeyeceğini, 1600 kilometre uzaktaki merkezî Hükümetin doğuya yardım gönderemeyeceğini, Hintlilerin tek korkusu olan bir Çin müdahalesi olasılığına karşı Sovyet'lerden güvence aldıklarını belirtmiştim. Korktuğum, Pakistan savaşa girdiği takdirde CENTO antlaşması işletilerek Türkiye'nin Yahya Han'ın yardımına koşması idi. Nitekim savaşın patlak vermesinden birkaç gün önce Ankara'dan aldığım talimatta, başbakan İndira Gandhi'yi derhal görerek Doğu Pakistan sınırındaki Hint kuvvetlerinin geri çekilmesini talep etmem istenmişti. Böyle bir girişimin taşıdığı tehlikeleri Dışişlerimize bildirdim. Gelen cevapta, ileri sürdüğüm gerekçelerin makul bulunduğu, ancak Pakistan'ın ısrarlı istemini yerine getirebilmek üzere, daha alt düzeyde bir yetkiliyle görüşerek, iki komşu ülke arasındaki gerginlikten duyduğumuz endişenin belirtilmesinin uygun olacağı bildiriliyordu. Ben de öyle yaptım ama artık iş işten geçmişti.

Hint-Pakistan savaşı, 1967 Arap-İsrail savaşı gibi yıldırım hızıyla başlayıp bitti. Doğu Pakistan zaten bir süredir iç savaşı yaşıyordu. Hint orduları girer girmez, halkın da yardımıyla, Tikka Han'ın kuvvetleri birkaç günde ezildi, büyük kısmı teslim oldu. Savaşın ilk günlerinde gazeteler Türkiye'nin Pakistan'a uçak yardımı yaptığını yazdılarsa da haber Türk kaynaklarından yalanlandı. Gerçekte de Türkiye hiçbir yardımda bulunmadan çatışma bitmişti.

Hindistan'da zafer havası eserken ben Yeni Delhi'den ayrılıyordum. Dışarıda görev süremi doldurduğum için Merkeze nakledilmiştim. Böyle bunalımlı bir dönemde bir büyükelçinin yerini değiştirmek yalnız bizim Hariciyemizde uygulanan bir yöntemdir. Hint Hükümeti de böyle bir zamanda ayrılmama ve yerimin bir süre boş kalmasına şaşmıştı. Tabiî kendilerine Dışişleri Bakanımızın Belgrad'a atanan yakın bir arkadaşının Ankara'dan hareket için sabırsızlandığını, bu nedenle benim yerimi alacak olan Belgrad büyükelçisini ve beni sıkıştırarak bir an önce hareketimizi istediklerini anlatamazdım. Anlatsam da bu denli ince hesaplara ve bu yüksek "Raison d'Etat"ya akıl erdiremezlerdi.

Dışişleri Bakanı Swaran Singh onuruma verdiği -Sovyet ve Yunan sefirlerinin de bulunduğu- veda yemeğinde uzun bir nutuk söyleyerek Hint-Pakistan çatışmasının temel nedenlerini anlattı, dış politikalarının savunmasını yaptı. Sonra Türk-Hint ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini görmekten duyduğu kıvancı belirtti ve: "Geçen yıl Ankara'yı ziyarete beni siz özendirmiş ve pekiyi de etmiştiniz. Şimdi ülkenize dönünce müttefikiniz Pakistan ile ilişkilerimizde iyi ve barışçı niyetlerimizi hükümetinize anlatmanızı rica ederim" dedi. Son olayların ilişkilerimize kötü etkisi olacağını düşündüğü belliydi. Verdiğim kısa cevapta "Hükümetimizin ihtilaflı konulara gerçekçi ve barışçı bir yaklaşımı yeğlediğini" söylemekle yetindim.

Hariciye mesleğinde son dış görevim böylece nihayete eriyordu.

İstanbul, Ekim 1977.

HARİCİYE ÇARKI: ANILAR[64]

ÖNSÖZ

Bu kitapta anlatılanlar uzun bir meslek yaşamının özetlenmiş öyküsüdür. Atatürk'ün toprağa verildiği günlerde üniversiteyi bitirip iş aramak için gittiğim Ankara'dan tam otuz yedi yıl sonra emekli olarak ayrıldım ve bu süre içerisinde yalnız Dışişleri Bakanlığında çalıştım. Uzun meslek yaşamım boyunca, başta Türkiye'nin iç ve dış politikasına yön veren devlet adamları olmak üzere, zamanın ileri gelen politikacılarını, yazar, bilim adamı ve sanatçılarını yakından tanımak fırsatını buldum. Tanık olduğum siyasal olaylara adı karışanlardan sırası geldikçe söz edeceğim; ancak, öykümün belli başlı kahramanlarını "Hariciyeciler" oluşturacaktır.

Aslında bu anıları yayınlamak konusunda epey duraksadım. Gördüklerimi, bildiklerimi anlatırken aynı çatı altında çalıştığım kişilerden söz etmek, onların bana olumlu ya da olumsuz görünen yanlarını kamuoyu önünde sergilemek durumunda kalacaktım. Oysa bu, ne kişiliğime ne de dünya görüşüme uygundu: Zorunlu kalmadıkça insanlarla uğraşmayı, onların güçlü ya da zayıf yanlarını araştırmayı sevmem. Ayrıca, bireylerin toplum yaşamına etkisinin sınırlı olduğunu da bilirim. Bence insanların düşünce, duygu ve davranışlarını, her şeyden önce, bağlı oldukları sosyal sınıf belirler. İnsanlık tarihinin, sınıf çatışmaları tarihinden ibaret olduğuna inananlardanım. Yine de anılarımı yayınlamaya karar vermemde kimi nedenler ağır bastı. Önce, Dışişleri Bakanlığına yeni girmiş ya da girmek hevesini taşıyan gençlere kendi deneyimlerimi aktarmanın mesleğime yapabileceğim son bir hizmet olacağını düşündüm. Başımdan geçenlerden kendilerine göre çıkaracakları derslerle yeni kuşaklar meslek basamaklarını tırmanırken karşılaşacakları güçlükleri belki daha kolay göğüsleme olanağını bulacaklar, hiç olmazsa boş hayallere kapılmamayı öğreneceklerdi. Bir başka ve daha önemli neden ise tüm günah ve sevaplarıyla Türk Hariciyesinin bir anatomisini yapmak zamanının

---

[64] Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

geldiğine inanmamdır. Gerçekten de, üzerinde çok konuşulduğu, çok yazıldığı halde kamuoyunca en az tanınan devlet dairesi Dışişleri Bakanlığı'dır, denilebilir. Kimi zaman yoğun övgü, kimi zaman da aşırı yergi konusu yapılan bu Bakanlığın işleyişini, orada egemen olan zihniyeti bilenler azdır. Hariciye'nin Türk dış politikasının yönlendirilmesindeki işlevi nedir, etkinliği ne ölçüdedir, bu konulara pek eğilinmez. Eleştiriler, kuruma değil kişilere yöneltilir.

Aslında diğer ülkelerde de durum biraz böyledir. Diplomasinin bir uzmanlık işi olduğu, halkın dış politikayla ilgilenmediği ileri sürülür. Nitekim, her konunun kamuoyu önünde tartışıldığı, hiçbir önemli sorunun halktan gizli kalmadığı sanılan Birleşik Amerika'da bir Dışişleri Bakanı; Henry Kissinger, tam sekiz yıl Amerika'nın dış politikasını gizlilik içinde yürütmüş, "State Department"ı bir esrar perdesi altında yönetmiştir. Ama Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı'nı kamuoyundan gizleyen perde daha kalındır, çünkü bizde öteden beri dış politika alanı kamuoyuna "tabu" olarak tanıtılmıştır. Cumhuriyetin ilânından bu yana Türkiye'nin dış politikası birkaç kişinin kapalı kapılar ardında verdikleri kararlarla yönetilmiş ve yalnız kamuoyunun değil Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de dış politika alanındaki denetimi sınırlı kalmıştır. "Tek parti tek şef" döneminde bir dereceye kadar doğal sayılabilecek bu durum demokratik yaşama geçiş denilen süreçte de pek değişmemiştir. 27 Mayıs 1960'dan sonradır ki toplumsal yaşamda dış politikanın belirleyici rolü, iç politika ile dış politikanın karşılıklı etkileşimi anlaşılmaya başlamış ve dış politika sorunlarına kamuoyunun ilgisi artmıştır. Bu ilgiyle birlikte Dışişleri Bakanlığımızı örten gizlilik perdesinin kaldırılması, dış politikamızın nasıl ve kimler tarafından yürütüldüğünün bilinmesi zorunlu hale gelmiştir.

İşte ben, meslek hayatımın serüvenini anlatırken 37 yıl süre ile çeşitli kademelerinde görevli bulunduğum bu kurumun belirli bir dönemde nasıl çalıştığını, orada egemen olan zihniyeti, geçirdiğim deneylerin ve tanık olduğum olayların ışığı altında gözler önüne sermek istedim. Amacım kimseyi yargılamak değil, "Hariciye Çarkı"nın nasıl işlediğini göstermektir. Çarkın dişlilerini tanımadan onun nasıl işlediği anlaşılamayacağına göre Hariciyeye damgasını vurmuş kişilerin kimliklerini de ister istemez açıklamam gerekti. Bu kitapta adı geçenler arasında kendileri hakkında yazdıklarımdan memnun kalmayacaklar bulunabilir, fakat hiçbirisiyle kişisel çatışmam olmadığı gibi mesleğimin doruğuna genç yaşta eriştiğimden, yazdıklarımın duygusal tepkilerin dışında ve nesnel ölçüler içinde kaldığına inanıyorum. Başka bir deyişle burada anlatılan olaylar ve kahramanları tümüyle gerçekliğe uygundur.

Kitabımın başlığında "Dışişleri" yerine niçin "Hariciye" sözcüğünü kullandığımı merak edenler olacaktır, onu da açıklayayım: Dışişleri Bakanlığı Hükümeti oluşturan organlardan biridir ve bu niteliğiyle öteki bakanlıklardan ayırd edilemez. Dışişleri memurunun da herhangi bir devlet dairesindeki görevliden farkı olmaması gerekir. Ama durum böyle değildir. Her nedense, Dışişleri memuru herkesin gözünde bir ayrıcalık kazanmıştır. Ankara'da Dışişleri ailesine sanki yabancı bir "koloni", bir "klan" gözüyle bakılır. En azından benim zamanımda bu böyleydi. Onların yaşam biçimi, sosyal iliş-

kileri, hatta yiyip içme, konuşma tarzları bile alışılmışın dışında görünür. Aslında bu, yalnız bize özgü bir durum da değildir. Öteki ülkelerde de diplomatlara değişik bir tür insan gözü ile bakanlar vardır. Mesleğin kalıplara verdiği önemden mi nedir, dünyanın her yanında diplomatlar aynı tornadan çıkmış gibi birbirlerine benzerler. Bizim diplomatlarımıza "Hariciyeci" sıfatını yakıştırmanın nedenini ise şöyle anlatabilirim: Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmak başka, HARİCİYECİ olmak başkadır! Hariciyecilik bir zihniyet, bir tutum hatta bir dünya görüşünü simgeler. Örneğin, aynı yöreden gelme, aynı okullarda okumuş iki gençten biri Dışişlerine öteki başka bir devlet dairesine girse, birkaç yıl sonra bu iki genç karşılaştıklarında birbirlerini âdeta tanıyamazlar. Yaşayışları, düşünüşleri, değer yargıları değişmiştir. Çünkü biri "Hariciye Çarkı"nın dişlilerinde öğütülmüş, "Hariciyeci" olmuştur. Bu tanımlamanın altında, Hariciye mesleğine giren gençleri kişiliksiz, ürkek, toplumdan kopuk birer kukla haline getiren zihniyet yatmaktadır. Ne demek istediğimi daha iyi anlatabilmek için, Dışişleri Genel Sekreterliği'ne kadar yükselmiş bir diplomatımızın sözlerini aktaracağım: Bu Genel Sekreter Dışişleri akademisinin çalışma yılını açarken, mesleğe yeni giren genç memurlara şöyle seslenmişti: "Sizlerden beklediğimiz, verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan birer teknisyen olmanızdır. Kişisel düşünceleriniz, ideolojik eğilimleriniz bu bakanlığın kapısının, dışında bırakılmalıdır." Örneğin bana "sağcı mı yoksa solcu musunuz?" diye soranlara "ne sağcı ne de solcuyum, ben hariciyeciyim" karşılığını veriyorum.

Başka bir ünlü diplomatımız da 12 Mart öncesindeki gençlik olaylarını bastırmak için çare arayan Başbakana: "Eylemcilerin başına ödül konulsun, onları diri ya da ölü ele geçirenlere bol para vaad edilsin, Amerika'da böyle yaparlar" *önerisinde bulunmuştu.*

Daha yakın geçmişten de bir örnek vereyim: 12 Eylül döneminin ünlü Barış Derneği Davası'nda askeri mahkeme Dışişleri Bakanlığımızdan Dünya Barış Konseyi'nin niteliği hakkında bilgi istemişti. Bakan yanıtında adı geçen örgütün SSCB'nin en faal cephe örgütü olduğunu, Sovyet Komünist Partisi'nin güdümünde bulunduğunu ve NATO'yu zayıflatmaya çalıştığını bildirdi. Oysa bu "bilgi"ler Amerikan Merkezî Haberalma Örgütü'nün (CIA) yayınladığı bir propaganda dergisinden sanki kelimesi kelimesine aktarılmıştı. Durum mahkemede sanıklar ve avukatları tarafından delilleriyle ortaya çıkarıldı ve Dünya Barış Konseyi'nin Birleşmiş Milletler Teşkilatınca tescil edilmiş, 135 ülkeye yaygın bir "Hükümetler dışı Kuruluş" (ONG) statüsünde bulunduğu kanıtlandı ama yine de Sıkıyönetim mahkemesinin Dışişlerinin resmî görüşüne dayanarak 35 seçkin aydınımızı ağır hapis cezalarına çarptırmasına engel olunamadı. Hariciyemizin tüm dünya sorunlarına olduğu gibi barış hareketinde de Amerikan gözlüğü ile yaklaşmaya koşullandırılması bu sonucu doğurmuştu.

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkün ama hepsinin kökeninde yatan "Hariciyeci" zihniyetedir. Kendi kendime hep sorarım: Acaba Hariciye Çarkı'nın dişlileri arasında öğütülmek oraya girenler için değişmez bir yazgı mıdır? Bu soruya yanıt aradım ve

bu köhne çarkı kırıp yarının Türk Hariciyesi'ni kuracak olanlara kendi deneyimlerimi aktararak bir nebze yardımcı olmaya çalıştım.

İstanbul, Temmuz 1989

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Karşımdaki koltukta oturan, yaşlıca fakat dinç görünüşlü, bağa gözlüklü, üçgen bıyıklı adam elindeki sigarayı kül tablasının içinde ezdikten sonra koltuğuna yaslandı, beni bir süre süzdü ve önemli bir söze başlayacağını anlatmak istermişçesine gözlerimin içine bakarak, "Türkiye'de insana vurulan iki damga vardır ki bunlardan birini alnınıza yediniz mi hayatınızın sonuna kadar ondan kurtulamazsınız. Bunlardan biri 'komünist' öteki 'uçkur' damgasıdır" dedi.

Tarih, 5 Haziran 1967, günlerden Pazartesi idi. O tarihte ben Akra (Gana) Büyükelçisi idim, yıllık iznimi kullanmak üzere yurda dönmüştüm. İznim biterken Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'le görüşmek için Ankara'ya gelmiştim. Bakanın beni 5 Haziran günü saat 16.00'da kabul edeceği bildirilmişti. Tam o sabah İsrail kuvvetleri Araplara bütün cephelerde saldırıya geçmiş, olay dünyada olduğu gibi Ankara siyasi çevrelerinde de heyecan yaratmıştı. Öğleden sonra Bakanlık özel kalemine girerken Çağlayangil ile konuşabileceğimden kuşkulu idim, çünkü o saatlerde Bakan, Millet Meclisinde gündem dışı bir konuşma yaparak Arap-İsrail çatışması karşısında Türk Hükümetinin tutumunu açıklayacaktı. Fakat randevularına sadık olan Dışişleri Bakam tam saatinde beni makamına çağırttı.

Büyükelçilerin yıllık izinlerinden görev başına dönerken, talimat almak üzere Dışişleri Bakanını ziyaret etmeleri âdettir. Ancak bu kez meslek durumumu ilgilendiren bir konuyu bakanla görüşmek için Ankara'ya gelmiştim. Gana'dan başka bir göreve nakledilmemi isteyecektim. Dışişlerinin iç yönetim sınıflandırılmasında 'mahrumiyet bölgesi' sayılan Afrika kıtasında üç yıllık hizmetimi tamamlamıştım. Ayrıca yirmi yıldan beri de hiçbir Batı ülkesinde görevli olarak bulunmamıştım. Düşünceme göre, Bakanlıkta geçmiş hizmetlerim daha büyük ve önemli bir 'post'a[65] atanmak hakkını bana çoktan vermişti. Dışişleri Bakanından bu konuda ne düşündüğünü soracaktım.

Başka bir göreve nakledilme isteğimi dinledikten sonra Çağlayangil, yukarıda anlattı-

[65] Hariciyede dış görevlere "post" denirdi.

ğım biçimde söze başladı. Önce sözlerinden neyi kastettiğini anlayamadım. "Komünist" damgasının ne demek olduğunu iyi biliyordum ama 'uçkur damgası'nın anlamını çıkartamamıştım. Bakan da bunu hissetmiş olacak ki sözlerini şöyle sürdürdü: "Uçkurdan kastım 'çapkınlık'tır. Bizim memlekette insanın adı bir kez çapkına çıkmaya görsün, ne denli uslu ve ciddi de olsa bu damgadan kurtulamaz."

Sesimi çıkarmadım, arkasından ne geleceğini merak ediyordum. Çağlayangil devam etti: "Bir devlet memuru yüksek mevkilere gelince hareketlerinde çok dikkatli davranmak zorundadır. Diyelim ki, barlara, gazinolara gitmekten hoşlanıyorsunuz. Bu, herkesin hakkıdır değil mi? Ama bir Vali, bir Emniyet Müdürü böyle yerlerde görülürse hemen damgayı yapıştırırlar."

Şimdi anlamaya başlamıştım: Çağlayangil kendisinden söz ediyordu. Eskiden beri kadınlara aşırı düşkünlüğü olduğu söylenirdi, giderek bu ünü basına da yansımıştı. Bursa Valiliği zamanında başından geçen serüvenlere dedikodu sütunlarında rastladığımı anımsıyordum ama kimsenin özel yaşantısıyla ilgilenmediğimden, Çağlayangil ilk kez Dışişleri Bakanlığına atandığı sırada kişiliği üzerinde yazılan, söylenenlere önem vermemiştim. Belleğimde kalan tek şey, onun Çalışma Bakanı iken işçilerden "amele" diye söz etmesinin eleştirilere uğramış olmasıydı. Gerçekten de Çağlayangil Çalışma Bakanı olarak başarılı bir sınav vermemişti. Zonguldak'ta maden işçilerinin kurşunlanması olayı onun zamanında yer almış, kamuoyunu aleyhine çevirmişti. Buna rağmen 1965 genel seçimlerinden sonra kurulan ilk Demirel Kabinesinde Dışişleri Bakanlığına getirilmesi basınımızda pek olumlu karşılanmamıştı. Yalnız basında değil, Dışişleri Bakanlığında da bu "polisten yetişme" idare âmirine karşı bir küçümseme duygusu yaygındı. Demirel'in ilk kabinesi belli olunca bir arkadaşımdan aldığım mektupta Çağlayangil'in Dışişleri Bakanlığına getirilmesi şöyle değerlendiriliyordu: "Roma İmparatoru Caligula'nın atını Konsül yapmasından beri bildiğim en kötü atama budur!" Oysa, çok zaman geçmeden anlayacaktık ki yeni bakanımız hiç de küçümsenecek bir kişi değil, tersine, meslekten yetişme diplomatların çoğundan daha üstün yeteneklere, kıvrak bir zekâya, sorunlara çabuk nüfuz etme gücüne ve Doğululara özgü kurnazlığa sahip bir devlet adamıdır.

Çağlayangil'in Dışişleri Bakanı olarak olumlu ve olumsuz "icraat"ından ileride söz etme fırsatını bulacağım. Şimdilik onunla konuşmamızı bıraktığım yerden anlatmaya devam edeyim: Bakan "uçkur" damgasının anlamını açıkladıktan sonra doğrudan doğruya benimle ilgili konuya girdi ve dedi ki: "Siz de yüksek dereceli bir memur, hem de bir büyükelçisiniz. Bu sıfatınız size bazı sorumluluklar yüklemekte, devlet memurluğuyla bağdaşmayan davranışlardan kaçınmanızı zorunlu kılmaktadır.

Örneğin, 'Sosyalistlerin Büyük Millet Meclisine girmiş olmalarının memleket hesabına sevindirici bir olay' olduğunu söyler ya da yazarsanız, elbette Hükümet bundan kuşku duyar ve hakkınızda birtakım yargılara varır."

Çağlayangil'in sözünü burada kesmek ihtiyacını duydum: "Beyefendi, biraz daha açık

konuşamaz mısınız" dedim. Gülümsedi, önündeki kâğıtları karıştırarak bir şey aradı, bulamayınca başını kaldırdı ve "Ankara'daki bir arkadaşınıza Gana'dan yazdığınız mektubun fotokopisini arıyordum, galiba Genel Sekretere verdim" diyerek devam etti. Geçen gün Milli İstihbarat Teşkilatı'ndan (MİT) sözünü ettiğim mektubunuzun fotokopisini getirdiler. Orada aklımda kaldığına göre şunları yazmışsınız: (Sosyalistler 1965 seçimlerinde ağır toplarını Meclise sokmayı başardılar, buna çok sevindim, Türk demokrasisi için yeni bir dönem başlıyor). Ayrıca, TİP Genel Başkanı M. Ali Aybar'a kutlama mesajı gönderdiğiniz saptanmış. Zaten Sayın Demirel daha başbakan yardımcısı iken yetkili makamlardan sizin siyasi düşünceleriniz hakkında bir rapor almıştı. Ben bu Bakanlığa yeni geldiğim sırada elçilerimiz için bir terfi kararnamesi hazırladım. Bakanlıktaki sicilinize göre gerek kıdem gerek meslekteki başarılarınız bakımından barem derecesinde yükselmeye hak kazananların başında bulunduğunuzu görerek adınızı listeye koymuştum. Kararnameyi Başbakana imzaya götürdüm. Listede adınızı görünce Başbakan bana: 'İhsan Bey, senin yaptığın tayin ve terfilere karışmam ama bu Mahmut Dikerdem için Partiden ve başka yerlerden ihbarlar oldu. Solcu olduğunu söylüyorlar. Hele sen bir soruşturma yap da ondan sonra görüşelim.'dedi."

Çağlayangil gönlümü almak istiyormuşçasına bana bir sigara daha ikram ettikten sonra konuşmasını sürdürdü: "Ben dar görüşlü bir insan değilim. Sosyalizme karşı bir alerjim yoktur. Hatta Nâzım Hikmet'in bütün şiirleri kitaplığımda bulunur, onları beğenerek, severek okurum. Dostlarım da bunu bilirler ve 'sen solcusun' diye bana takılırlar. Fakat Vali olduğum gün ben bu sayfayı kapattım. Sizin de şunu bilmeniz gerekir: Biz sağcı bir parti, sağcı bir iktidarız. Bu kimliğimizle seçimi kazanmış, Meclisten güvenoyu almışız. Bizimle çalışacak, sorumluluğumuzu paylaşacak yüksek dereceli memurların bizim felsefemize ve programımıza inanmış kimseler olmalarını istemek hakkımızdır. Nasıl olur da ben solcu olduğunu bildiğim bir büyükelçiye güven besleyebilirim? Eğer bizimle çalışmak istiyorsanız yapacağınız iş, sol fikirlerinizden vazgeçtiğinize hükümeti inandırmaktır. Yoksa politikaya atılır karşımıza geçer, bizimle mücadele edersiniz."

1965 genel seçimlerinden sonra Ankara'daki bir gazeteci dostuma Afrika'dan yazdığım mektubun her nasılsa Milli İstihbarat Teşkilatı'nın eline geçtiğini ve bunun devleti temsil eden bir büyükelçiyi suçlamak için koz olarak kullanıldığını Çağlayangil'in ağzından duyunca uğradığım ilk şaşkınlık geçmişti. Bakanın anlattıklarından, yirmi yıldır yakamı bırakmayan gizli kuvvetlerin yeni bir düzenlemesi ile karşı karşıya olduğumu anlamıştım. Ne diyeceğimi merakla bekleyen bakana şu karşılığı verdim:

"İzin verirseniz bu konuyu hemen burada deşmek istiyorum, çünkü sorun benim kişiliğimi aşan bir ciddiliktedir ve ülkemizde devlet memurlarının ne çeşit baskılarla karşılaştıklarını göstermektedir. Önce kendimden söz edeyim: 25 yılı aşkın bir süredir Dışişleri Bakanlığı'nda çalışıyorum. Çok genç yaşımdan beri memleketimi ilgilendiren iç ve dış sorunlar üzerinde görüş sahibi olmaya çalıştım. Özgür düşüncenin ve düşündük-

lerini serbestçe söylemenin her Türk aydını için sadece bir hali değil bir ödev olduğuna inananlardanım. Hariciye mesleğini seçmekle bu hakkımdan vazgeçmiş olacağımı hiçbir zaman kabul etmedim. Belki bizdeki yaygın kanı, 'Hariciyeci'lerin Türkiye'de yabancı konuklar gibi yaşamaları, yurtta geçirdikleri süreyi kokteyl partilerinde, diplomat toplantılarında harcamalarıdır. Oysa ben bu tür Hariciyeciliğin hem mesleğe saygısızlık hem de topluma karşı sorumsuzluk olduğu inancındayım. Dışişleri memuru memleket davalarıyla en az öteki yurttaşlar kadar ilgilenmek, yasa sınırları içinde tüm siyasi haklarından yararlanmak durumundadır. Ben meslek hayatımda bu görüşten şaşmadım. Ülkemizin en seçkin aydınları, bilim adamları, sanatçılarıyla kurduğum ve bana onur veren ilişkiler, Türkiye'yi sağır-dilsiz bir toplum haline getirmeyi amaçlayan tutucu, gerici güçlerin tepkisine yol açtı. Bu yüzden iftiralara, baskılara uğradım. Şimdi aynı oyunun yeniden sahnelendiğini, beni hükümetinize jurnal etmek için özel mektuplarımın açılması gibi yakışıksız yollara başvurulduğunu görüyorum. Bu durumda gerek sizi gerek Sayın Başbakanı bir sıkıntıdan kurtarmak üzere açık bir itirafta bulunacağım: Evet, ben sol düşüncede ve dünya görüşünde bir insanım. Ülkemin gerçek kalkınmasının ancak bilime dayalı sosyalist bir yöntemle mümkün olacağına otuz yıldır inanmışım. Asya ve Afrika'nın az gelişmiş ülkelerinde yaptığım gözlem ve incelemeler bu inancımı büsbütün güçlendirmiştir. Solcu olmaktan duyduğum övüncü hiçbir hükümetten gizlemedim, hiçbir hükümete de 'ikrar-ı iman' beyanında bulunmayı kabul etmedim. Sizden önceki sağcı Hükümetler meslekteki hizmetlerime değer verdiklerinden, beni bu kimliğimle kabul ettiler. Sizin Hükümetinizin hizmetime ihtiyacı yoksa lütfen bildirirsiniz, istifamı sunmaya hazırım."

Çağlayangil istifamı isteyecek kadar ileri gitmedi, anlayışlı ve yumuşak davrandı. "Hizmetinizden müstağni değiliz, görevinize devam ediniz. Yalnız, bir kere de Sayın Başbakanla görüşüp durumunuzu açıklasanız iyi olur, görüşmenin sonucunu bana da bildirin" dedi. Çağlayangil'in arzusunu yerine getirmek için Başbakandan randevu istedim. Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom beni birkaç gün beklettikten sonra Başbakanın "çok meşgul olduklarını" söyledi. Aynı gün gazeteler Demirel'in Milli Futbol takımımızın kaptanını kabul ettiğini yazıyordu. Başbakanla görüşemediğimi Çağlayangil'e bildirmeden Gana'ya görevimin başına döndüm.

II

Dışişleri Bakanı'nın yanından ayrılırken Hariciye'ye ilk girdiğim günlerin anıları hayalimde canlandı. 1938 yılının Kasım ayında, Atatürk'ün cenaze töreninin yapıldığı günlerde ilk kez Ankara'ya gelmiştim. Galatasaray Lisesi'nden sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ni yeni bitirmiştim. Üniversite öğrenimim sırasında İstanbul'da önce Kabataş Lisesi sonra Beyoğlu Orta Okulu'nda öğretmenlik yapmıştım. Emelim bu mesleği sürdürmek, ileride

üniversite öğretim üyeliğine geçmekti. O dönemde Türkiye'de henüz hukuk doktorası öğretimi yoktu, bu unvanı Avrupa'da kazanmak gerekiyordu. Ben de Ankara'ya bir doktora bursu elde etmek, olmazsa geçimimi sağlayacak bir iş bulmak üzere gelmiştim. 1940 yıllarının koşulları sosyal bilimler dalında öğrenimini yapmış gençleri ister istemez devlet kapısında iş aramaya yöneltiyordu, serbest meslekleri ancak ailesi varlıklı olan gençler göze alabiliyorlardı. Ülke ekonomisine egemen olan devlet kapitalizminin yarattığı ortam buydu.

Ankara'da dilediğim gibi bir doktora 'bursu bulamadım. Gerçi üniversite öğretim üyeliğine geçmek için önüme bir fırsat çıkmadı değil: O tarihte Adalet Bakanlığına bağlı olan Ankara Hukuk Fakültesi'nde iktisat doçentliği için bir sınav açılmıştı. Kürsünün profesörü Yusuf Kemal Tengirşenk idi. Galatasaray Lisesi'nden arkadaşım olan doçent Bülent Nuri Esen'in (sonradan Ankara Üniversitesi Rektörü oldu) aracılığıyla Tengirşenk hocayla tanışıp onayını alarak doçentlik sınavına girdim. Doğrusu, yardımcı profesörlük demek olan doçentlik sınavı da bana pek kolay görünmüştü. 30-40 sayfalık kısa bir tez yazılarak kürsü profesörüne sunulacak, tez yeterli bulunursa öğrencilere 50 dakikalık bir ders verilecek ve onda da başarı sağlanırsa doçent unvanı elde edilmiş olacaktı. Prof. Tengirşenk'le kendi okutmakta olduğu dersin "İktisadi Doktrinler Tarihi" bölümünü üzerime almam konusunda anlaşmıştık. Büyük bir hevesle kendimce en iyi hazırlanmış sandığım "Sosyalizm" bahsi üzerinde bir tez yazarak fakülteye sundum. (Hazırladığım yazıya bugünkü anlamıyla "Tez" denemeyeceğini söylemeye bile gerek yok). Yusuf Kemal Hocamız yazdığımı beğendi ve sözlü sınava girebileceğimi bildirdi ise de tam o sırada Hukuk Fakültesi Adalet Bakanlığından ayrılarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. M.E.Bakanlığı doçentlik için yeni bir sınav yönetmeliği uygulanacağını ilan ve eski sınavı iptal etti. Yeni yönetmeliğe göre -pek yerinde olarak- zorlaşan doçentlik sınavına baştan başlamak sabrını gösteremediğim, daha doğrusu o günkü bilgi düzeyimin doçentlik sıfatına aday olma hakkını bana vermediğinin bilincine geç de olsa vardığım için bu sevdadan vazgeçtim. Buna sonradan pişman olmadığımı söyleyemem.

Akademik kariyer kapısı kapandıktan sonra başvurduğum kurumlardan ikisinde, giriş sınavını kazanmak koşuluyla iş bulabileceğim anlaşıldı. Bunlar Maliye ve Dışişleri Bakanlıkları idi. Maliye Bakanlığı Müfettiş yardımcısı alıyordu ama giriş sınavı daha çok Mülkiye (şimdiki Siyasal Bilgiler Fakültesi) mezunlarının başarabilecekleri nitelikte idi. Dışişleri sınavı da epey zorluydu fakat oraya girmenin ön şartı olan yabancı dil bilmek avantajına sahiptim. O tarihte Hariciye'ye girmek için geçerli yabancı dil Fransızcaydı, İngilizce yardımcı dil sayılıyordu. Dışişlerinin yabancı sefaretlerle bütün yazışmaları Fransızca olarak yapılırdı. İkinci Dünya Savaşından, daha doğrusu Missouri zırhlısının Türkiye'ye gelişinden sonra İngilizce ön plana çıktı. Fransızca ve Türkçe kompozisyonla her iki dile çeviriden oluşan eleme sınavını birincilikle kazandığım belli olunca Hariciye'ye girmek hevesim arttı. Zaten içimde Avrupa'ya gidip doktora öğrenimi yapma özlemi sönmemişti.

Hariciye mesleğinin bana bu olanağı sağlayacağını hesaba katıyordum. (Nitekim bu emelimi sonradan gerçekleştirdim ve dışarıda ilk görevim olan Cenevre Başkonsolosluğu Kançıları iken o kentin üniversitesinde Devletler Hukuku dalında doktoramı yaptım). Ne var ki, Dışişleri Bakanlığına girme kararı verirken, 110 lira maaşla iki yıl Ankara'da geçinmenin zorluğu beni epey düşündürmüştü. Maliye müfettiş yardımcılığını seçsem 240 lira aylıkla işe başlayacaktım ki bu, 1938 yılında iyi para sayılıyordu.

Sonunda Dışişlerinde karar kıldım ve 1939 yılının ilk günlerinde, soğuk bir kış sabahı, kapısında "Hariciye Vekâleti" yazılı binadan içeriye devlet memuru olarak ilk adımımı attım. Tam 37 yıl sonra o kapıdan, kendi isteğimle, emekli olarak çıkacaktım.

Dışişleri Bakanlığı 1952 yılına kadar şimdi Gümrük ve Tekel Bakanlığını barındıran Devlet Operasının karşısında yüksekçe bir meydandaki sarı renkli taş binada idi. 1930'ların Ankara'sında yaşamış olanlar bu binanın bulunduğu yerin "Hergele Meydanı" adıyla tanındığını bilirler. Bu adın tuhaflığı Bakanlık memurları arasında eğlenceli fıkralara da konu olmuştur. Örneğin, keskin zekâsını boşa dönen bir çark gibi salt espri yapmaya kullanan bir diplomatımız şöyle derdi: "Nasıl ki siyasi literatürde Fransız Hariciyesi 'Quai d'Orsay', İtalyan Hariciyesi 'Palazzo Chigi' diye tanınıyorsa, bizim Hariciye'nin rumuzu da 'Hergele Meydanı' olmalıdır."

Ben Dışişleri Bakanlığını barındıran bu eski, sarı renkli taş binayı sevmiştim, hâlâ da yenilerine yeğ tutarım. Genellikle Dışişleri Bakanlıklarının günün hatta gecenin her saatinde yabancı diplomatların geliş-gidişlerine açık olması gerektiğinden, öteki devlet daireleriyle iç içe bulunması sakıncalıdır. Herhalde bu nedenle olacak ki, Ankara'da Bakanlıklar mahallesi inşa edildiği zaman bile Dışişleri Bakanlığı eski yerinde bırakılmıştı. Sonradan taşındığı bina ise, Başbakanlık, Devlet Bakanlıkları ve Devlet Plânlama Teşkilâtının bürolarını bir arada barındırmaktaydı. Eski bina onarılarak Dışişleri Bakanlığı orada bırakılsaydı kanımca daha iyi olurdu ama Menderes, Dışişleri Bakanını istediği an yanında bulabilmek için Hariciye'nin Başbakanlık binasına taşınmasını istemişti. (Şimdiki yeni binayı fotoğraflarda gördüm ve hiç beğenmedim.)

On altı arkadaşımla birlikte giriş sınavını kazanıp işe başladığımız 1939 yılı başında Dışişleri Bakanlığı'nın personel kadrosu merkez örgütü ve dış misyonlarla birlikte 250-300 kişiyi geçmiyordu. Yabancı ülkelerdeki elçilik ve konsolosluklarımızın sayısı bugünkünün üçte biri kadardı. Bütçesi öteki devlet kuruluşlarına oranla epey fakir sayılırdı. İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin sayısı arttıkça Dışişleri kadrosu da genişledi, yüksek öğrenimli meslek memuru sayısı yükseldi fakat hiçbir zaman gerçek ihtiyacı karşılayacak düzeye ulaşamadı.

Kurtuluş Savaşından sonra yeni Türk Devletinin Hariciyesi kurulurken memur bul-

makta ne zorluklar çekildiğini yaşlılardan dinlemişimdir. Gerçi Osmanlı Devletinin Hariciyesi dünyaya ün salmış vezirler, devlet adamları yetiştirmişti. Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşalar yalnız bizim değil, Batılı siyasi tarihçilerin de övgüyle andıkları seçkin diplomatlardı. İmparatorluğun çöküş döneminde dış siyaset dengesi hayati bir önem kazandığından, Babıâli'nin en gözde bürokratları Hariciye vezaretinde toplanmıştı. Dış temsilciliklerde de Rum, Ermeni hatta Fransız ve İngiliz asıllı diplomatlara önemli mevkiler verilmişti. Örneğin Sultan Mecit devrinde Rum kökenli Muzurus Paşa en tanınmış sefirlerimizdendi. Blaque Bey adındaki Fransız asıllı diplomat ise ilk Washington Sefaretini kuran kişi idi. Babıâli ile dış temsilciliklerimiz arasında yazışmalar da Türkçe değil Fransızca yapılırdı, bu yüzden Osmanlı Hariciyesinin Dersaadet'deki (İstanbul) yabancı elçiliklere gönderdiği nota ve muhtıralarda kullanılan Fransızca şaşılacak derecede yetkindi (mükemmel). Osmanlı Hariciyesi'nin bu özelliği Cumhuriyet döneminde de bir süre gelenek halinde korunmuş ama İngilizcenin diplomatik dil olarak ön sıraya geçmesi üzerine Fransızca yazışmalara gösterilen özen yavaş yavaş kaybolmuştur.

Diyordum ki, Babıâli'de büyük diplomatlar yetişmiştir. Ne var ki, birçoğu Osmanlı Sarayına kapılanmış, bir kısmı da İngiliz ve Fransızların adamı olarak tanınmış bu bürokrat kadrosuna, görkemli bir Kurtuluş Savaşı sonunda dünyaya varlığını kabul ettiren yeni Türk Devletinin idare mekanizmasında görev verilmesi düşünülemezdi. Fransızların deyimi ile "yeni hükümete yeni temsilci" gerekti! Oysa, ne Kuvvayı Milliye'ye katılmak için Anadolu'ya geçen, ne de zaferden sonra Ankara Hükümetine hizmet sunan bir avuç okumuş-yazmış kişiyle, genç Cumhuriyetin diplomat kadrosunu oluşturmak kolay iş değildi. Eleman sıkıntısının ulaştığı boyutları anlatmak için şu kadarını söyleyeyim: Ankara sokaklarında davullu çığırtkanlar (münâdî) dolaştırılıp Hariciye'ye memur arandığı zamanlar olmuştur. İsmet Paşa Lozan Konferansı'na giderken beraberinde götürdüğü heyete daktiloda yazmasını bilen bir tek Hariciye kâtibi bulabilmiş ve son anlaşma metnini yirmi dört saat içerisinde yazıp bitirmesi için bu kâtibi otelin odasına kilitletmişti.[66] Genç Türk Devletinin ilk yıllarında Hariciye kadrosu bu denli fakirdi. Böyle bir ortamda kurulmaya başlanan Cumhuriyet Hariciyesi'ne ilk zamanlarda fazla eleyip sık dokumadan, öğrenim durumuna, diplomasına bakmadan memur alınması doğaldı. Nitekim öyle oldu: Bir yabancı dili yarım yamalak bilen, üstü başı temiz, eli-yüzü düzgün aile çocukları Hariciye'ye girme fırsatını buldular.

Ankara sokaklarında davullu çığırtkan dolaştırılarak devşirilen bir kadrodan hayır gelmeyeceği sanılır ama sonuç hiç de öyle olmadı. Gerçi ilk yıllarda Hariciye'ye girenlerden bir bölümü kendilerinden bekleneni veremediler, yerlerini dolduramadılar ve bir köşede unutuldular. Fakat içlerinden kişisel yeteneklerini iyi kullanarak kendilerini yetiştirenler ve Cumhuriyet Hariciyesi'nin kurucuları arasında onurlu yerini

[66] Bu kâtip rahmetli Başkonsolos Muzaffer Görduysus'tur.

alanlar oldu. Bunlar Atatürk döneminin diplomat kadrosunu oluşturdu. Bu kadronun içinden sivrilen adların tümünü burada sayamayacağım, zaten amacım Hariciye'nin tarihini yazmak değil. Yine de, kiminin yanında çalışmak fırsatını bulduğum, kiminin de haklı ününü duyduğum eski diplomatlarımızdan birkaçının adını anmadan geçemeyeceğim. Bunların başında, seveni kadar düşmanı da çok olan, alafranga bir Osmanlı paşasınınkini andıran özel yaşamı, başına buyrukluğu ve adam kayırma huyu yüzünden sert eleştirilere uğrayan fakat üstün zekâ ve yeteneklerini kimsenin yadsıyamadığı Numan Menemencioğlu gelir. Numan Bey ünlü "vatan şairi" Namık Kemal'in torunu idi. İsviçre'nin Lozan kentinde hukuk öğrenimi yapmış, Birinci Dünya Savaşı'nın başında Hariciye Nezaretine girmişti. Osmanlı döneminden kalma bir memur olmakla beraber, Mustafa Kemal'in dostluğunu kazanan Menemenli Rifat Bey'in oğlu olması ve bunun yanında olağanüstü diplomat yetenekleri onun Cumhuriyet Hariciyesinin en gözde memurları arasına girmesini sağlamıştı. İç politikayla ve sosyal sorunlarla hiç ilgilenmemesi, kendisine siyasi entrika ve rekabetlerin dışında kalma olanağını vermişti. Kısacası, Menemencioğlu klasik anlamda bir diplomattı ve böyle kalmaya da özen gösterirdi. Nitekim, olayların zoruyla siyasi bir göreve getirildiği zaman mesleğindeki ustalığını orada sürdüremedi, kısa bir bakanlık döneminden sonra istifa ederek asıl mesleğine döndü. Numan Bey'in Dışişleri Bakanlığındaki benzersiz konumuna ileride yine değineceğim.

Gerek Atatürk gerek İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında Hariciye'nin tartışmasız bir numaralı adamı olan Numan Menemencioğlu'nun yakın çalışma arkadaşları olarak ilk zamanlar Ercümend Ekrem Talu, Fuad Simavi, Suphi Ziya gibi edebiyat, sanat alanlarında adını duyurmuş kişiler vardı. Bir Cumhuriyet Bayramı balosunda çıkan skandaldan pek öfkelenen Atatürk'ün emriyle bunlar bir gecede Hariciye'den uzaklaştırıldılar. Akciğerlerinden hasta olan Numan Bey o sırada tedavi için Almanya'da bulunuyordu. Balo gecesi Ankara Palas'ta bulunsaydı belki o da gözden düşer ve Hariciye'ye yazık olurdu.[67] Bu olaydan sonra Menemencioğlu'nun çevresinde yeni bir ekip oluştu. Atatürk'ün ölümüne kadar pek değişikliğe uğramadan iş başında kalan bu ekibin içinde sivrilen isimler başta Cevat Açıkalın olmak üzere, Faik Zihni Akdur, Şevket Fuad Keçeci, Nebil Batı, Numan Tahir Seymen, Cevat Üstün, Şevki Berker, Esad Atuner, Faik Hüseyin, Bedri Tahir Şaman ve Feridun Cemal Erkin'dir. Adlarını saydıklarım arasında büyük diplomat niteliklerini kanıtlayan Faik Zihni Akdur, Numan Tahir Seymen, Faik Hüseyin ve Bedri Tahir Şaman'ı özellikle anmalıyım. Faik Zihni ve Faik Hüseyin Beyler Hariciye'ye İstanbul'daki bir Fransız şirketinden gelmişlerdi. Mesleğin basamaklarını hiç kimseden hatta Numan Bey'den de yardım görmeksizin

[67] Ankara Palas'taki skandal aslında basit bir çapkınlık olayı idi. Baloda bulunan Amerikan Sefaretinin genç ve yakışıklı deniz ataşesi ile bizim hariciye erkânı arasında bir kadın meselesi yüzünden tartışma çıkmış, bu arada Amerikalı subay tartaklanmıştı.

kendi yeteneklerinin hakkıyla tırmandılar ve hem Bakanlığın iç örgütünde hem de Büyükelçi olarak dış ülkelerde büyük başarı gösterdiler.

1930'ların başında Hariciye'ye yine Menemencioğlu'nun önderliğinde daha bir çeki düzen verildi, meslek memurluğuna giriş için ciddi bir sınav konuldu. Mesleğe girecek adayların bir yabancı dili iyi bilmeleri ve yüksek okul bitirmiş olmaları şart koşuldu. "Alaydan yetişme" sayılmayan ilk Hariciyeci kuşağı 1930'ların ilk yıllarında bu biçimde sınavdan geçerek mesleğe girmiş olanlardır. Fatin Rüştü Zorlu, Muharrem Nuri Birgi, Seyfullah Esin, Nurettin Vergin, Settar İksel, Sadi Kavur, Cemil Vafi, Adnan Kural, Tarık Yenisey bu kuşağın önde gelen adlarıdır. Onlardan önce parlayan iki yıldızdan, Cevat Açıkalın ile Feridun Cemal Erkin'den sırası geldikçe söz edeceğim.

III

Dışişleri Bakanlığı meslek memurluğu sınavına girerken kulağımıza fısıldanan bir sözün doğruluğunu, Bakanlıkta işe başladıktan hemen sonra daha iyi anlayacaktım: "Bakan kim olursa olsun, Hariciyenin başı Genel Sekreter (o zamanki deyimiyle Kâtibiumumî) Numan Menemencioğlu'dur." Gerçi başka devletlerde de, örneğin İngiltere'de dış politikanın sürekliliğini korumak amacıyla, Daimi Müsteşarlık (Permanent Secretary) müessesesi kurulmuştur ama bizde bu yöntem yalnız Numan Menemencioğlu için uygulanmıştır. Ne ondan önce ne de ondan sonra hiç kimse "Değişmeyen Genel Sekreter" payesine erişememiştir. Bunda Menemencioğlu'nun mesleki değeri kadar dış politikamızın yönetiliş biçimi de rol oynamıştır. Yakın zamanlara, daha doğrusu 27 Mayıs devrimine değin Türkiye'nin dış politikası Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkünden yönetilirdi. Atatürk ve İnönü dönemlerinde bu, kesinlikle böyle idi. Cumhurbaşkanı dış politika sorunlarını dilediği kimselerle danışır ve kararları tek başına alırdı. 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın on yıl süren devlet başkanlığı sırasında başbakan ve dışişleri bakanının dış politikada söz sahibi oldukları bir gerçektir, fakat önemli kararlarda Cumhurbaşkanı ağırlığını her zaman duyurmuştur.

Buna karşılık 27 Mayıs 1960'tan günümüze kadar Çankaya köşkünde oturanların dış politikada ağırlıklarını duyuramamış olmaları, bir yandan parlamentonun ve onun dışındaki demokratik güçlerin dış politika sorunlarına sahip çıkmaya başlamaları, öte yandan da Bayar'dan sonraki cumhurbaşkanlarının siyasal iktidar üzerindeki etkinliklerinin azalmış olmasıyla açıklanabilir. Gerçekten de, 27 Mayıs'ı izleyen dönemde devlet başkanlığı görevini yüklenenler bu mevkiye "hasbelkader" gelmiş insanlardır. Ya ordu ile siviller arasındaki uzlaşma ya da siyasi partiler arasında bir pazarlık sonucunda cumhurbaşkanlığına seçilmişlerdir. Ne siyasal formasyonları ne de kişisel deneyim ve yetenekleri onların uluslararası sorunlara yetkiyle eğilmelerine, dış politika stratejisinin saptanmasında hükümetlere yol göstermelerine olanak vermemiştir. Bu durum

son yirmi yılın cumhurbaşkanlarını, Atatürk ve İnönü'nün aksine olarak dış politikanın yönlendirilmesini hükümetlere bırakmaya ve dışişlerindeki ağırlıklarını daha çok elçi atamalarında duyurmaya yöneltmiştir. Başka bir deyişle, Atatürk, İnönü ve bir ölçüde Bayar zamanında dış politikanın baş mimarlığı rolünde görünen devlet başkanlığı, onlardan sonraki dönemde salt protokoler bir niteliğe bürünmüştür. Aslında, parlamenter rejimde normal olanı da budur. Nitekim Fransa'da General de Gaulle'ün başlattığı, dış politikayı cumhurbaşkanının "özel yetki alanı" (domaine prive) sayma uygulaması, Hükümetle devlet başkanı arasında sürtüşmelere neden olmaktadır.

Atatürk'ün dış politika uygulayıcısı Dr.Tevfik Rüştü Aras'tı. 1925'den 1938'e kadar on üç yıl kesintisiz olarak Dışişleri Bakanlığı yapan Aras çok zeki, becerikli, uzak görüşlü bir devlet adamıydı. İlke ve hedefleri Atatürk tarafından çizilen dış politikayı ustalıkla ve kimi zaman da İsmet Paşa'yı atlayarak yürütürdü. Bu yüzden başbakanla sürtüşmelerinin olduğu ve giderek aralarının tamamen açıldığı bilinir. İnönü Lozan'da parlak biçimde kanıtladığı dünya çapındaki diplomatik vasfına gölge düşürtmez, hiçbir dış sorunun kendisine danışılmadan karara bağlanmasına katlanamazdı. Tevfik Rüştü'nün kişiliğine de pek güveni yoktu. Dışişleri Bakanı ile İçişleri Bakanı'nın (Şükrü Kaya) kendisinin Atatürk'le arasını açmaya çalıştıklarına inanmıştı.

Atatürk döneminde Tevfik Rüştü Aras Türk Hariciyesinin başıydı ama bakanlığın iç düzeniyle pek uğraşmazdı. Zaten buna vakti de olmazdı. Çünkü bütün uluslararası konferanslara, Cenevre'deki Milletler Cemiyeti (S.D.N) toplantılarına hep kendisi katılırdı. Bakanlığın iç yönetimini Genel Sekreter'in otoritesine bırakmıştı. Genel Sekreter Numan Menemencioğlu'nun ise Hariciye'de dostundan çok düşmanı, seveninden çok sevmeyeni vardı. Yakın çevresinin dışında kalanlar onun özel yaşantısını eleştirir, keyfi buldukları idaresine kızar, fakat üstün yeteneklere sahip bir diplomat olduğunda birleşirlerdi. Atatürk'ün olduğu kadar İnönü'nün de güven ve beğenisini kazanmış olan Menemencioğlu Hariciye'nin tek hâkimi haline gelmişti. O kadar ki, en önemli siyasal sorunlardan tutun da en basit idari işlere kadar her konu, onun iki dudağı arasından çıkacak karara bağlanmıştı. Örneğin, dış temsilciliklerimize her ay gönderilen diplomatik kuryeleri bile Numan Bey kendisi seçerdi. Tevfik Rüştü Aras'tan sonra bakan olan Şükrü Saraçoğlu zamanında da Menemencioğlu'nun mutlak otoritesi Dışişleri'nde egemen olmaya devam etti. Saraçoğlu Başbakanlığa getirilince, Numan Bey 1942 Ağustosu'nda Dışişleri Bakanı oldu. 1944 Haziranı'na dek süren bu görevden ileride anlatacağım koşullar altında istifa zorunda bırakılınca da Paris Büyükelçiliğine atanarak emekliliğine kadar o görevde kaldı.

Numan Menemencioğlu'nun parlak kariyerini gölgeleyen kişisel zaafları olduğu yadsınamaz, fakat bunlar çevresindeki "küskünler grubu"nun suçlamalarını haklı gösterecek nitelikte değildi. Numan Bey Bakanlıkta kimlerin yerini hakkıyla doldurduğunu, kimlerin de boşa dönen bir çark gibi hiçbir işe yaramadığını iyi bilirdi. Koruduğu, ba-

zen de kayırdığı memurların çoğu "Patron"un güvenine layık olduklarını kanıtlamışlar, onun tutmadığı "küskünler" ise ileride sorumlu mevkilere geldiklerinde hayal kırıklığı yaratarak Genel Sekreterin kendileri hakkındaki değer yargısını doğrulamışlardır. Aynı durum Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişlerinin başına geçtiği dönemde de görülmüştür.

İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilince Tevfik Rüştü Aras'ın yıldızı sönmüş, Ankara'dan uzaklaşması için Londra Büyükelçiliğine atanmış, Dışişleri Bakanlığına da Şükrü Saraçoğlu getirilmişti.

İnönü'nün Tevfik Rüştü'yü sevmediğine yukarıda değinmiştim. Söylendiğine göre İnönü, Atatürk'le araları açılıp Başbakanlıktan ayrıldığı zaman, Celal Bayar Kabinesi'nde de Dışişleri Bakanlığını koruyan Tevfik Rüştü kendisini Washington Büyükelçiliğine göndermek istemiş. Paşa'nın bu öneriyi küstahlık saydığı ve Dr. Aras'a kin beslediği de söylenir. Bu söylentilerin doğruluk derecesi bilinmez ama eğer İnönü Tevfik Rüştü'ye Londra Büyükelçiliğini öç almak için önerdiyse, beklediği tepkiyi göremedi çünkü Aras Londra Büyükelçiliğini hemen memnunlukla kabul etti ve kanımca pekiyi de yaptı, çünkü İkinci Dünya Savaşının patlak vermek üzere olduğu bir sırada Tevfik Rüştü Aras gibi üstün vasıflı ve tecrübeli bir diplomatın Londra'da Türkiye'yi temsil etmesi Hariciyemiz için bulunmaz bir nimetti. Ne yazık ki, İnönü'nün Tevfik Rüştü'ye güvensizliği yeni Londra Büyükelçimizin misyonunu olumsuz yönde etkilemiş ve Aras'ın İkinci Dünya Savaşı başlarken Ankara'ya yaptığı telkinler, uyarılar dikkate alınmamıştır. Hatta, Arnavutluk'un işgali sırasında İtalya'ya karşı Balkan devletlerini birlikte harekete geçirmek amacıyla Aras'ın harcadığı çabaları öğrenince, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu telaşa düşen Ankara'daki İtalyan Elçisi'ne "Türkiye'nin dış politikasını artık Tevfik Rüştü Aras yönetmiyor, ben ona yazarım, böyle işlerle meşgul olmaz" diyerek güvence vermiştir.[68]

Tevfik Rüştü Aras'ın yerine Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Şükrü Saraçoğlu, İnönü'nün tam güvenini kazanmış bir devlet adamıydı ama bu babacan tavırlı, davudi sesli Ödemiş efesinin uluslararası sorunlardaki bilgi ve deneyimleri Tevfik Rüştü Aras'la kıyaslanacak düzeyde değildi.[69] Gerçi yukarıda belirttiğim gibi dış politikamızın dizginleri Çankaya Köşkünde oturanın ellerinde bulunuyor ve Dışişleri bakanına düşen ödev Çankaya'da verilen kararların uygulanmasıyla kısıtlı kalıyordu ama, ufukta görünen savaş bulutlarının Türk diplomasisini karşı karşıya bırakacağı yaşamsal sorunların üstesinden gelecek ve gerektiğinde Çankaya'yı etkileyecek bir Dışişleri bakanının Türkiye'ye çok şeyler kazandıracağı da kuşkusuzdu. Saraçoğlu'nun bu ağır görevi ne şekilde yerine getirebildiğini olayları izlerken göreceğiz. Ben burada bir parantez

---

[68] Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt.3, s.1489.

[69] Ayrıca Saraçoğlu çalışmayı çok sevmeyenlerdendi. Dünya Savaşının en bunalımlı dönemine rastlayan Başbakanlığı sırasında hemen her gün Özel Kalem Müdürü Fuat Bayramoğlu ile Mülkiyeliler Derneği'nde satranç oynadığı görülürdü. Hafta sonları ise futbol maçlarını hiç kaçırmazdı.

açarak, Dışişleri Bakanlığının "Çankaya'da verilen kararları uygulama işlevi" üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Dışişleri Bakanlığı aslında Türkiye'nin dış politikasının saptanmasında hiçbir zaman söz sahibi olamamış, sadece verilen emirleri yerine getirmekle yetinmiştir. Kanım odur ki, Dışişlerimizde bugün hâlâ görülen aksaklıkların, tutarsızlıkların ve "hariciye memuru" tipinde görülmeye alışılmış silik kişiliğin kökeninde bu bakanlığa dış politikamıza katkıda bulunmak sorumluluğu, başka bir deyişle, dış politika planlamasında ciddi görevler verilmemiş, işlev tanınmamış olması yatmaktadır. Örneğin, devletin vergi politikası düzenlenirken Maliye Bakanlığının görüşünün alınmaması düşünülebilir mi? Oysa, Hatay davasından başlayarak Türk-İngiliz-Fransız ittifakı, Sovyetler Birliği'ne karşı tutum gibi en önemli konularda Hariciyemiz karar mekanizmasının dışında bırakılmış, dış politikanın yönlendirilmesinde ona söz hakkı tanınmamıştır. Gerçi Atatürk, sonra İnönü dışişlerinin başına getirdikleri politikacı ya da teknisyene kimi konuları danışmak ihtiyacını duymuşlardır. Ama bakanlıkta önceden planlanmış, dosyası hazırlanmış verilere dayanmadıktan sonra onların düşünce ve telkinlerinin ne ölçüde değeri olabilirdi? Nitekim, Saraçoğlu'nun bakanlığı zamanında cereyan eden iki olay Hariciyemizin bir robot gibi çalıştırılmasının acı sonuçlar verdiğini apaçık göstermiştir. Birinci olay biraz ileride ayrıntılarına gireceğim Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından sonra Saraçoğlu'nun Moskova'ya gönderilmesidir. Türk Dışişleri Bakanı'nın Nazi Almanya'sından gelebilecek bir saldırıya karşı Sovyet garantisi istemek üzere Moskova'ya gitmesi için bundan daha fena bir zaman seçilemezdi. Karar Çankaya'da alınmış ve herhalde Saraçoğlu ile Menemencioğlu'na danışılmıştı ama bu iki devlet adamı kendi kişisel eğilimlerinden başka neye dayanarak Türkiye için hayati önemi bulunan bir konuda düşünce ileri sürebilirlerdi? Hariciye'de Sovyetler Birliği ve Almanya'nın Yakındoğu politikalarını değerlendirmeye yarayacak ve buna göre bir siyaset planlamasının ana hatlarını belirleyecek dosyalar mı vardı? Ne gezer...

Çünkü bu gibi dosyaları el altında bulundurabilmek için Hariciye'nin dış siyaset planlamasında yetkili olduğunu baştan kabul etmek, bakanlığın iç ve dış örgütünün çalışmalarını ona göre düzenlemek gerekirdi. Oysa yakın zamanlara kadar Dışişleri Bakanlığında bir "siyaset plânlama" dairesinin adına bile rastlanmazdı. 1960 yılında Zorlu tarafından böyle bir daire kuruldu ise de orada çalışanların başlıca uğraşı, Dışişleri Bakanının yabancı ülkelere resmi ziyarette bulunurken okuyacağı nutukların metinlerini hazırlamaktan öteye geçmedi.

Yine Saraçoğlu dönemine ait başka bir olayı aktarıyorum: Almanların Fransa'ya büyük saldırısından önce, 1940 yılının ilk aylarında Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen çok önemli bir girişimde bulunmuş, İngiliz ve Fransızlarla barış olanaklarını araştırmak üzere İstanbul'da bir konferans toplanmasına Türkiye'nin önayak olmasını Saraçoğlu'ndan istemişti. Dışişleri Bakanımızın yanıtı şu oldu: "İstanbul'da böyle

bir konferansı düzenlemeye elverişli yerimiz yok". Bu cevap hükümetin görüşünü mü yoksa Saraçoğlu'nun kendi düşüncesini mi yansıtıyordu, bilemem ama Alman sefirinin bu denli önemli bir konuda böyle bir yanıtla karşılaşınca nasıl şaşırdığını kestirmek zor değildir.

Parantezi burada kapayarak olaylara dönüyorum.

Biz 17 arkadaş oldukça parlak bir sınav vererek Hariciye'ye girdiğimizde[70] altı aylık bir staj döneminden geçirildik. Bu sürenin iki ayı Arşiv, iki ayı Özlük İşleri, son iki ayı da Şifre servisine ayrılmıştı. Bakanlığın Siyasi Dairelerinde bu altı aylık stajdan sonra görev alacaktık. Genel Sekreter Menemencioğlu'nun saptadığı ve Hariciye'ye yeni girenler için çok yararlı olduğunu sonradan anladığım bu yöntem, ne yazık ki, uzun süre uygulanmadı. Zaten Dışişleri Bakanlığının bir özelliği de isabetli kararlar alıp sonradan onları uygulamamaktır. İşbaşına geçen her yeni bakan ya da genel sekreter ilk hevesle birtakım olumlu girişimlerde bulunur, bakanlığın iç yönetimine çekidüzen vermek ister. Diyelim ki, dış temsilciliklere atamalar yapılırken bir önceki görevi doğu ülkelerinde olanların batıya, batıdakilerin doğuya aktarılmaları kararlaştırılır. Bu isabetli kararın ömrü pek kısa sürer. Uygulama sırasında istisnalar o denli çoğalır ki ortada gerçek bir sistem kalmaz. Örneğin, bir süre önce elçilerimizin dış görevde belirli bir zaman altı ilâ yedi yıl kaldıktan sonra üç yıllık merkez hizmetine çağırılmaları usulü konmuştu. Oysa on dört yıldır dış görevde bulunan, buna karşılık altı yılı aşkın bir süre merkezde bekleyen elçilerimiz vardır. Bizde devlet çarkının her yanı böyle işler ama, Hariciye'nin yönetiminde sağlam geleneklere bağlı kalınmaması, kimi bakanların partizanlık ve keyfiliği aşırı ölçülere vardırmaları Dışişlerini kemiren huzursuzlukların kaynağı olmuştur.

Altı aylık stajımı tamamlayacağım sıralarda, 1939 yılının yaz aylarında, Bakanlığın Şifre Dairesinde çalışıyordum. Kasım ayında askerlik hizmetine başlamak üzere İstanbul'a Yedeksubay Okulu'na gidecektim. İkinci Dünya Savaşının patlak vermesinin hemen öncesinde Şifre Müdürlüğü'nde stajyer olarak bulunmamı şans sayarım çünkü önemli siyasal olayların gelişmesine yakından tanık oldum. Avrupa'nın ufkunu savaş bulutlarının iyice sarmaya başladığı günlerdeydik. Nazi Almanyası'nın "Hayat Sahası-Lebensraum" adı altında giriştiği yayılma ve genişleme politikası Cumhurbaşkanı İnönü'yü telaşlandırmış, İngiltere ve Fransa ile askeri bir bağlaşıklığa yöneltmişti. Aslında Türkiye'nin batı devletlerine özellikle İngiltere'ye yakınlaşma eğilimi Atatürk'ün sağlığında, Montreux sözleşmesini izleyen dönemde başlamıştı. Akdeniz'de yaptığı bir gezi sırasında özel yatıyla yanında sevgilisi Bayan Simpson olduğu halde İstanbul'a

[70] 1939 sınavıyla Hariciye'ye girenlere "Promotion magnifique" adı takılmıştı. Başarılı kuşak anlamındadır.

gelen İngiltere'nin henüz taç giymemiş Kralı VIII. Edward'a Atatürk'ün gösterdiği olağanüstü itibar ve bu ziyaretin ardından Dolmabahçe Sarayında kabul ettiği İngiltere Büyükelçisine iki ülke arasında bir karşılıklı yardım paktı imzalanmasını önermesi, Türkiye'nin dış politikasında ilginç gelişmelerin habercisi idi. Gerçi, kimi siyasi tarihçiler Atatürk'ün dış politikada sıkı sıkıya bağlı kaldığı iki ilkenin tarafsızlık ve Sovyetler'le dostluk olduğunu ısrarla belirtirler, hatta Atatürk'ün Batılı devletlerle siyasî ve askerî ittifaklardan kaçınılmasını ölümünden önce yakın arkadaşlarına vasiyet ettiği ileri sürülür. Nitekim, Tevfik Rüştü Aras İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün dış politikasını eleştirirken, 1939 Mayısında İngiltere ve Fransa ile askeri bir ittifak aramanın Atatürk'ün çizdiği tarafsızlık siyasetinden uzaklaşmak olduğunu vurgular. Oysa İnönü'ye haksızlık etmemek için şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin Batı devletlerine yakınlaşma politikası İnönü ile başlamamıştır. İnönü'nün savaş arifesindeki tutumu bir başlangıç değil bir sonuçtur. Türk toplumunda kapitalist ekonominin kök salmaya, sömürü düzeninin yerleşmeye, sınıf çelişkilerinin belirginleşmeye başlamış olmasının yarattığı bir sonuç... Bu eğilimin kökenini Atatürk'ün son yıllarında Türkiye'nin yönetici çevrelerini saran komünizm düşmanlığı havasının görülmemiş boyutlara ulaşmasında aramalıdır. Gerçekten, bir yandan Avrupa'da güçlenen Faşizm ve Nazizm akımlarının Türkiye'ye yansıması öte yandan da Atatürk'ün dil ve tarih devrimlerinden cesaret alan birtakım yarı-aydın burjuva çevrelerinin ülkede şoven bir milliyetçilik akımını başlatmaları sonucunda, 1930'ların ikinci yarısından itibaren komünizm ve onun simgesi olan Sovyetler Birliği Türkiye'de en büyük tehlike olarak tanıtılmaya başlanmıştı. Zaten yasaklanmış olan sol düşünce ağır baskı altında tutulurken, milliyetçilik maskesini takınmış faşizm, gençlik ve ordunun içine zehrini akıtmaktan geri kalmıyordu. Kısacası, kurulu düzen Ulusal Kurtuluş Savaşımızın anti-emperyalist özünden soyutlanarak keskin bir anti-komünist düzene dönüşmüştü.

Gerçi, Atatürk'ün sağlığında, komünizm düşmanlığı Sovyetler'le olan resmi ilişkilerimize henüz bulaşmamıştı ama bir ülkenin iç düzeniyle dış ilişkileri karşılıklı etkileşim içinde bulunduğuna göre gerek sivil gerek askeri çevrelere egemen olan anti-komünizmin er geç dış politikaya yansıması kaçınılmazdı. Nitekim, Kurtuluş Savaşında ve onu hemen izleyen yıllarda Türkiye'nin dış politikasının temel taşı olan "Sovyet dostluğu" yerini "Sovyet korkusu"na bırakmıştı. Yaklaşan dünya savaşı öncesinde Ankara'da artık bütün hesaplar, planlar kuzeyden gelecek tehlikeden nasıl kurtulunacağı, Sovyetler Birliği'nin nasıl nötralize edilebileceği üzerine kurulmaktaydı. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sırasında büsbütün belirginleşecek, Sovyetler'den gelecek bir saldırı tehdidi başta İnönü olmak üzere tüm devlet adamlarını, politikacıları ve askeri komutanları etkisi altına alan bir psikoz haline dönüşecek, savaştan sonra da Türkiye'nin emperyalist devletlerin kanadı altına sığınmasının gerekçesi olarak karşımıza çıkacaktır.

Demek oluyor ki İnönü'nün Batı devletlerine yaklaşma kararı yeni ve salt kişisel bir

eğilimin sonucu değildi. Ne var ki, Başbakanlığı sırasında özellikle dış politika sorunlarında son derece temkinli ve ihtiyatlı davrandığı, olağanüstü durumlarda bile çabuk karar vermekten sakındığı bilinen İnönü'nün 1939 baharında görünürde bir zorunluluk yokken ve Avrupa'da zarlar henüz atılmamışken Batılı devletlerle askeri bir ittifaka varacak kadar keskin bir virajı döneceği kestirilemezdi. Hele bu hayatî önemdeki kararı almadan birkaç ay önce Londra Büyükelçiliği'ne atadığı Dr. Aras'a yeni görevine hareket ederken verdiği direktifte "Türkiye'nin bir savaş çıktığı takdirde tarafsız kalacağını ve ancak saldırıya uğrarsa kendini savunacağını" söylediği düşünülürse, İnönü'yü İngiltere ve Fransa ile kader birliğine iten nedenleri anlamak daha da güçleşir. Savaşın bitiminden yıllar sonra İnönü bu kararı almasının nedenini bir gazeteciye açıklarken ulusal çıkarlarımızın İngiltere, Fransa ve Rusya ile birlikte olmayı gerektirdiğini söylemişti. İnönü'nün savaş öncesinde tarafsızlık politikasından ayrılma kararı gibi savaş sırasındaki tutumu da çeşitli açılardan eleştirilmiştir. 1939 baharında İngiliz ve Fransızlarla askeri ittifak yaparak hem Almanların öfkesini hem de Sovyetler'in kuşkusunu üzerimize çekmenin ve bundan bir yıl sonra da Fransa bozguna uğrayınca Batılı müttefiklerini yüzüstü bırakmanın başarılı bir politika sayılamayacağı ileri sürülmüştür. Ancak bütün bu tartışmalar, İnönü'ye yöneltilen eleştiriler tarihsel bir gerçeğin karşısında değerini yitirmektedir: İnönü, Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarmıştır. Ben bu tartışmaları fazla derinleştirmeden Dışişleri Şifre Müdürlüğünden izlediğim olayların öyküsüne geçeceğim.

12 Mayıs 1939 Deklarasyonu'nun açıklanmasından, yani Türkiye'nin bir savaş halinde Batılıların yanında yer alma kararından üç ay sonra, 23 Ağustos günü Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandı ve haber bütün dünyada bomba gibi patladı. Sovyetlerin Almanya ile İngiltere ve Fransa arasında çıkacak bir savaşta tarafsızlığı seçmesi tüm hesapları, bu arada İnönü'nün hesaplarını da altüst etmişti. Şaşkınlığa uğrayan İngiliz ve Fransızlar, Stalin'in şeytanca bir oyununa geldiklerini söylüyorlardı. Aslında Londra ve Paris Hükümetleri Stalin'in oyununa gelmeyi çoktan hak etmişlerdi. Rusya'yı dışarıda bırakan Münih anlaşmasıyla bu iki hükümet yalnız Çekoslovakya'yı Nazi Almanya'sının doymak bilmez iştihasına terk etmekle kalmamış, aynı zamanda Hitler'in saldırganlık hırsını Sovyetler Birliği'nin üstüne çevirmeyi amaçlamıştı. Münih'ten sonra Sovyetler'in İngiltere ve Fransa'ya güveni iyice sarsılmıştı. Yine de Stalin, Hitler'in Münih anlaşmasını da çiğneyip Prag darbesini düzenlemesi üzerine, yeni bir Alman saldırısına set çekmek için, Batılılara son bir yaklaşma girişiminde bulunmuş, İngiltere ve Fransa ile aralarında karşılıklı yardım antlaşmaları imzalanmasını ve Polonya'ya ortak güvence verilmesini önermişti. Londra Hükümeti Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın gerçekleşmesinden üç ay önce Sovyetler'in bu önerisini geri çevirmişti. Bunun üzerine Stalin Batılılarla anlaşma umudunu tümüyle yitirerek Almanya ile gizli görüşmelere girişmişti. Sonuçta, 23 Ağustos 1939 günü Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop ile

Batı yanlısı olarak tanınan Litvinof'un yerine atanan Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof arasında bir saldırmazlık paktı imzalandı. Bu anlaşma ile Sovyetler savaşı iki yıl daha kendi sınırlarından uzakta tutmak olanağına kavuşmuş oluyordu. Alman-Sovyet Paktı Türkiye'yi hayati bir sorunla, İnönü'yü de yeni bir durumla karşı karşıya bırakmıştı. Batılılarla Nazi'ler harbe tutuştukları takdirde Sovyetler'in savaşın dışında kalmayı yeğ tutacakları belli olduğuna göre, Türkiye güvenliğini hâlâ İngiliz ve Fransızlarla ittifakta mı aramalıydı, yoksa Türk-İngiliz-Fransız Üçlü Deklarasyonunu askeri bir ittifaka dönüştürmekten vazgeçip tam bir tarafsızlığı mı seçmeliydi? İnönü sonradan "cesurane bir karar" diye nitelediği başka bir yolu seçip iki ata birden oynamayı denedi. Hem Batılı devletlerle bağlaşıklık kuracak hem de Sovyetler'den bir Alman saldırısına karşı güvence sağlamaya çalışacaktı. İnönü belki de bu yoldan Batılılarla Sovyetler'i bağdaştıracağını umuyordu. Bu amaçla 1939 Eylülünün üçüncü haftasında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'yu Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Açıkalın, Siyasi Daire Genel Müdürü Feridun Cemal Erkin ve Bakanlık Özel Kalem Müdürü Abdullah Zeki Polar'dan kurulu bir heyetle Moskova'ya gönderdi. Saraçoğlu'nun görevi Sovyetler'e, Karadeniz ve Boğazlar bölgesiyle sınırlı kalmak üzere, bir "karşılıklı yardım paktı" imzalanmasını önermekti.

Saraçoğlu'nun başkanlığındaki heyet Moskova'ya doğru yol alırken biz de Dışişlerinin Şifre Servisindeki hazırlıklarımızı yoğunlaştırmıştık. Moskova'dan gelecek şifre telgrafların Çankaya Köşkü'nde nasıl sabırsızlıkla beklendiğini bildiğimizden telgrafları anında açıp köşke yetiştirmek için aralıksız nöbet tutuyorduk. Fakat heyetimizin ilk talihsizliği daha Moskova'ya vardığı gün kendini gösterdi. 27 Eylül'de Türk Heyetini karşılayan Sovyet Dışişleri Bakanı ertesi gün Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'u Moskova Havaalanında karşılamaya hazırlanıyordu. Bu ziyaret Sovyetler için büyük önem taşıyordu. O yüzden, Saraçoğlu heyetine iyi kabul gösterip her gece operaya, baleye götürdükleri halde Sovyetler Türklerle görüşme masasına bir türlü oturmuyorlardı. Saraçoğlu'nun sabırsızlanmaya başladığını Şifre Müdürlüğüne gelen telgraflarından anlıyorduk. Gerçi Molotof'la yaptığı ilk görüşmede Saraçoğlu, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yapmayı öngördüğü askeri ittifakın Sovyetler Birliği'ne karşı işleyemeyeceğini ve üçlü ittifak taslağına eklenen 2 numaralı protokol gereğince Türkiye'nin hiçbir suretle Sovyetler Birliği'ne karşı bir savaşa sürüklenemeyeceğini etraflıca anlatmıştı. Ne var ki, Türkiye Dışişleri Bakanı Sovyetler'e Karadeniz ve Boğazlarda bir karşılıklı yardım anlaşması önerince işin rengi değişmişti. Bir yandan Almanların baskısı öte yandan da Türk-İngiliz-Fransız ittifakının savaşı Karadeniz kıyılarına sıçratması kaygısıyla Sovyetler, Türkiye'nin istediği biçimde bir karşılıklı yardım anlaşmasına yanaşmak istemiyordu. Almanya ise o sırada İngiltere ve Fransa'nın Balkanlar ve Ortadoğu'da bir kuşatma zinciri kurmasını engellemek peşindeydi ve kilit mevkide bulunan Türkiye'yi Batı ile işbirliğinden uzak tutmak için Sovyetler'i Türkiye üzerinde baskı yapmaya iti-

yordu. Sovyet Hükümeti de Karadeniz bölgesini tarafsızlaştırmada Almanlara yardıma hazır görünüyordu. Bu yüzden Molotof, Saraçoğlu'nun karşılıklı yardım paktı önerisine karşı şu iki koşulu ileri sürdü: a) Böyle bir anlaşma Sovyetler'i Almanya ile silahlı bir çatışmaya sürüklememeli; b) Türkiye savaş tehlikesi halinde Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçmesine izin vermeyeceğine dair Sovyetler'e güvence vermeliydi.

Moskova müzakerelerinin üçüncü haftasında Ankara'ya gelen şifre telgrafta Saraçoğlu Sovyetler'in öne sürdüğü her iki koşulu da reddettiğini bildirdi. Fakat bu telgrafın hemen arkasından gelen bir mesajdan Stalin'in devreye girerek Saraçoğlu ile Molotof'u uzaklaştırma çabasında bulunduğu öğrenildi. Ancak Stalin'in de başlıca kaygısının İngiltere ve Fransa'ya Karadeniz yolunun açılması, dolayısıyla savaşın Sovyet sınırlarına yaklaşması olduğu anlaşılıyordu. Nitekim Stalin, Molotof'dan daha somut biçimde, Montrö Antlaşması'nın 20 ve 21. maddelerinin iki hükümetin (Türk ve Sovyet) mutabakatıyla uygulanması önerisinde bulundu. Bu iki madde Türkiye savaşa katıldığı ya da yakın bir savaş tehlikesiyle karşılaştığında Boğazlardan geçişi tamamen Türk Hükümetinin takdirine bırakıyordu. Stalin'in önerisini, Saraçoğlu, Sovyetler'in Montrö Antlaşması'nı değiştirmek ve Boğazlar üzerinde kontrol hakkı elde etmek istedikleri biçiminde yorumladı ve Ankara'ya böyle yansıttı. Gerçekte ise Sovyetler Saraçoğlu'nun önerdiği yardım anlaşması karşılığında Batılı devletlerin savaş gemilerini Karadeniz'e geçirmeyeceğine dair Türkiye'den garanti istemişlerdi. Böyle bir güvenceyi vermenin Montrö Antlaşması'na aykırı bir yanı yoktu. Ne var ki Türkiye, Batılı devletlerin Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiden ötürü, gerektiğinde İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin Karadeniz'e geçmelerine izin vermeyi yükümlenmişti. Zaten İnönü ve Saraçoğlu'nun hesabı Batılı Devletlerle Sovyetler arasında bir tercih yapmak değil, Sovyetler'i Türk-İngiliz-Fransız üçlü ittifakına doğru çekebilmekti. Bunun mümkün olmayacağı anlaşılınca Saraçoğlu görüşmeleri kesti ve Ankara'ya dönmek için Merkez'den talimat istedi. Türk Heyeti'nin Moskova gezisi bir aydan fazla sürmüş ve hiçbir sonuç elde edilememişti.

Saraçoğlu'nun Moskova'dan gönderdiği son telgraf Hariciye'ye vardığı gece ben Şifre Servisinde nöbetçi idim. Çankaya'da İnönü ve Menemencioğlu telgrafın açılmasını bekliyorlardı. Şifre Müdürümüz Orhan Tahsin Günden Çankaya'dan sık sık telefona çağırılıyor, telgrafın açılmasının bitip bitmediği soruluyordu. Oysa telgraf bozuktu, en önemli yerinde takılıp kalmış, bir türlü açılamıyordu. Ankara telgrafhanesinden açılamayan bölümün tekrarını istemiş, yine aynı sonucu almıştık. Şifre Müdürü telgrafın Moskova'da kasten bozulduğuna olasılık veriyordu, çünkü açılamayan kısım Saraçoğlu'nun kesin olarak reddettiğini bildirdiği Sovyet önerilerini kapsıyordu. Oysa bizim o zamanki şifre sistemimizin dünyada kullanılanların en ilkeli olduğunu kimse düşünemiyordu. Nitekim, Türk Hariciyesi'nin gizli yazışmalar için kullandığı şifre

"miftah"larının İkinci Dünya Savaşı süresince Ortadoğu'nun casusluk merkezi olan Beyrut'ta en ucuza satılan şifre kitapları arasında yer aldığı bir sır değildir.

Ertesi gün Bakanlığa geldiğimde, Saraçoğlu'na derhal geri dönmesi talimatının verildiğini öğrendim. Sovyetler Türk heyetinin gönlünü almak için bir dostluk jesti yaparak Saraçoğlu'nun emrine bir destroyer tahsis ettiler, heyetimiz Odesa'dan İstanbul'a Sovyet savaş gemisiyle geldi. Saraçoğlu daha dönüş yolunda iken, 19 Ekim 1939'da Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında üçlü askeri ittifak anlaşması imzalandı.

Saraçoğlu Sovyet Hükümetiyle yaptığı müzakerelerde uğradığı başarısızlığı siyasi yaşamının sonuna dek unutamamış ve Moskova'dan döndükten sonra amansız bir "Rus düşmanı" olmuştur. Dünya Savaşı boyunca önce Dışişleri Bakanı sonra Başbakan olarak görev yaparken her fırsatta Sovyet aleyhtarı eğilimini açığa vurmuş, hatta Refik Saydam'dan sonra Başbakan olur olmaz Alman Büyükelçisi Von Papen ile yaptığı ilk görüşmede "Rusların Almanlar tarafından yok edilme girişimi Hitler'in yüzyılda ancak bir kez rastlanabilecek büyük işlerindendir" diyecek kadar ileri gitmiştir. Gerçi Saraçoğlu savaşta Türkiye'nin tarafsızlığının korunması yolunda İnönü'nün güttüğü politikaya bağlı kalmıştır ama savaş boyunca bazen açık bazen gizli olarak Almanlara her türlü kolaylığı sağlamaktan geri kalmamıştır. Almanya'ya krom satışı, topraklarımızdan geçiş kolaylığı, hatta Almanların Boğazlardan Montrö sözleşmesine aykırı biçimde gizlice yararlanması gibi olaylar hep Saraçoğlu Hükümetinin zamanında görülmüştür.

Aslında İnönü'nün, Almanlarla Sovyetler arasında bir Saldırmazlık paktının imzalanmasından bir ay sonra Stalin'den bir Alman saldırısına karşı garanti koparmanın olanaksızlığını düşünmemiş ve böyle bir girişimin Sovyetler'e Türkiye'den bazı isteklerde bulunmak fırsatını vereceğini hesaba katmamış olduğuna inanmak güçtür. Kanımca İnönü Avrupa'da bir savaş patlak verince Türkiye'nin yerinin Batılı devletlerin yanında olacağına çoktan karar vermişti. Çünkü İsmet Paşa Birinci Dünya Savaşını yaşamış, Batılıların yenilmezliğine inanmış kuşaktandı. Ayrıca, Osmanlı döneminde dış politikanın temelini oluşturan "Batılı bir müttefike yaslanmadan Ruslarla dost olunmaz" ilkesini de benimsemişti. Nitekim 1944 yılında Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığından istifaya zorlanmasıyla sonuçlanan olayda İnönü'nün Numan Bey'e söylediği sözler ilginçtir: Menemencioğlu'nun inisiyatifiyle üç Alman gemisine, aranmadan Boğazlardan geçiş izni verilince İngiltere Dışişleri Bakanı Eden bu gemilerin savaş gemisi olduğunu ileri sürerek Avam Kamarası'nda Türk Hükümetini şiddetle eleştirmişti. Bunun üzerine İnönü Dışişleri Bakanına, "Osmanlı İmparatorluğu Rusya ile İngiltere'yi ayrı cephelerde tutabildiği ve birbirine karşı kullanabildiği sürece ayakta durmuştur. Oysa sen ikisini aynı cephede birleştirdin" demiş ve Numan Bey'e istifa etmek düşmüştü.[71]

Gerçi İnönü, Batılılarla ittifak kurarken de Sovyetler'i kışkırtacak hareketlerden dik-

[71] Alman gemisine Boğazdan geçiş izni kuşkusuz ki Saraçoğlu'nun onayı ile verilmişti. Ama Cumhurbaşkanı bu olaydan ötürü hükümetin toptan istifasını doğru bulmayarak Menemencioğlu'nu feda etmeyi yeğlemiştir.

katle kaçınmış ve kendi ifadesine göre "Almanya ile Sovyetler Birliği arasında savaşın er geç kaçınılmaz olduğu"na inandığı için İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmakta sakınca görmemiştir. Ancak, bu doğru olsa bile, İkinci Dünya Savaşı boyunca İnönü'nün ve onunla birlikte tüm danışmanlarının Türkiye için tehlikeyi Almanya'da değil Rusya'da gördüğü ve savaş içindeki tutumumuzun salt bu inanca göre uyarlandığı da tarihsel bir gerçektir.[72]

IV

Türk-İngiliz-Fransız ittifakının imzalandığı günlerde Dışişlerindeki görevimden geçici olarak ayrılıp askerlik hizmetimi yapmak üzere İstanbul'a gidiyordum. Bakanlıkta geçirdiğim son aylarda adaylık stajım bittiği halde, Şifre Servisinde çalışmaya devam etmiştim. Bunun nedeni hem şifre dairesindeki işlerin yoğunluğu hem de yeni gelen müdürün kişiliği idi. Dışişlerinin gözde elemanlarından ve Tevfik Rüştü Aras'ın damadı Fatin Rüştü Zorlu kendi isteğiyle Şifre Müdürlüğüne getirilmişti. Zorlu dünyanın gidişatını tüm haber almanın odak noktası olan Şifre Servisinden izlemek istiyordu. Zorlu ile orada tanıştık ve kısa zamanda birbirimize ısındık. Askerlik hizmetimi bitirip Ankara'ya döndüğümde Zorlu ile ilişkilerimiz gerçek bir dostluğa dönüştü. Bu anılar ilerledikçe Fatin Rüştü Zorlu'dan sık sık söz edeceğim ve onu her yönüyle tanıtmaya çalışacağım. Gerçekleri çarpıtmadan ve duygusallığa kaçmadan, dış politikamızda on yıl süre ile önemli rol oynamış bir kişi hakkındaki yanlış kanıları, insafsız yargıları yeri geldikçe düzeltmeyi bir vicdan borcu sayıyorum.

Yedek subay olarak silah altında kaldığım 1939 Kasım'ıyla 1941 Eylül'ü arasındaki dönem, üzerimde derin etkiler bırakan olaylarla dolu olarak geçti. Tarihin akışının sanki birdenbire hızlandığı ve toplumların köklü değişikliklere doğru yönelmeye başladığı bir süreç içerisinde yaşıyorduk. Dünyanın alıştığımız düzeni, Avrupa ve Ortadoğu'nun dengesi altüst olmuştu. Savaşın sınırlarımıza dayanması yüzünden normal süresi uzatılan askerlik hizmetim sırasında, o yaşa gelinceye dek okulda ve daracık çevremde gördüklerimin, öğrendiklerimin bir muhasebesini yapma, düşünce ve inançlarımı dünya çapındaki olayların denek taşına vurma fırsatını elde ettim. Daha Galatasaray Lisesi'nin son sınıflarında iken sosyalizme ve Marksist öğretiye ilgi duymuş, bilimsel sosyalizmin kurucularının başlıca yapıtlarını okumuştum. O tarihlerde Türkiye'de bir yabancı dil öğrenmiş olmanın ne büyük avantaj sağladığını benim kuşağımdan olanlar bilirler. Bizim yetiştiğimiz yıllarda Batıdan kaynaklanan büyük fikir akımlarını bir yabancı dili

[72] Metin Toker "*İsmet Paşa ile On Yıl*" adlı kitabında, 1941 yılı 22 Haziran'ında Nazi ordularının Rusya'ya saldırı harekâtı başlattığı haberi kendisine iletilince İnönü'nün uzun süren bir kahkaha koparduğunu yazar. Anlaşılan İsmet Paşa Almanlarla Sovyetler'in kapışacağına ilişkin öngörüsünün doğru çıkmasına sevinmiştir. Ancak ben, 25 milyon gencin ölümü ve Avrupa'nın yıkıma uğramasıyla sonuçlanacak bir savaşın Türkiye Cumhurbaşkanınca çıngıraklı kahkahalarla karşılanması olayını hayalimde canlandırdıkça hâlâ ürperti duyarım.

iyice bilmeden izlemek son derece güçtü. Hele Sosyalizm, Marksizm, Leninizm gibi adlarının ağza alınması bile yasaklanmış düşünce sistemlerini Türkçe kitaplıklardan öğrenmek hemen hemen olanaksızdı. Bu konulara merak sarmış bir gencin başvurabileceği telif ya da çeviri eserlerinin sayısı iki elin parmakları üzerinde sayılabilecek kadar azdı. Örneğin, 1919-24 yılları arasındaki "Aydınlık" yayınları, Suphi Nuri'nin yazıları, Haydar Rıfat'ın tamamlanmamış bir "Kapital" çevirisi, Sabiha Sertel'in Bebel'den çevirileri, M. Zühtü'nün Max Beer'den, Şükrü Kaya'nın Marksist tarihçi Albert Mathiez'den Fransız Devrim Tarihi çevirileri ve Kerim Sadi'nin Makaleleri... Başka? Galiba hepsi bu kadar...[73]

Kısacası, 1930'lar Türkiyesinde sosyalist doktrin literatürü pek fakirdi. Bu bakımdan, bizden sonraki kuşakları çok daha talihli bulurum. Ama 1960 sonrasının sol yayınlar furyasındaki çeviri yanlışlarını gördükçe yine de Marksizmin sadece Türkçe kaynaklardan öğrenilemeyeceğine inanıyorum. Bence Türk solunda görülen fraksiyon bolluğu biraz da bu özensiz çevirilerin genç kafalarda yarattığı karışıklıktan ileri gelmiştir.

Aslında Türkiye'yi hâlâ kasıp kavuran "bilimsel yöntemle" düşünme yeteneksizliğinin kökeninde egemen sınıfların aptalca bir inancı yatmaktadır. Sanmışlardır ki, bir sosyal düzenin sürüp gitmesi o düzene karşıt olan düşüncelerin toplumdan gizlenmesiyle mümkündür. Sanki dünyanın yuvarlak olduğu bilinmezse dünya düz olacakmış gibi. Bu ilkel tutumun sonucu olarak okullardan, kitaplıklardan sol düşünceye ait ne ürün varsa kaldırılmış, sol akım bu yöntemle önlenmek istenmiştir. Oysa ne olmuştur? Tarihsel süreç içerisinde ve ekonomik, sosyal dönüşümlerin zoruyla sol düşünce yine sessiz ve derinden gelişip yaygınlaşmış, buna karşılık sağ düşünce güdük kalmış çünkü karşıtını bulamamıştır. Batı toplumlarında sağcılık, gittikçe gelişen, etkinleşen solculuğa karşı kendini savunmak, solun bilimselliğine aynı yöntemle karşı koymak zorunda kaldığı oranda güçlenmişti. Bizde ise solun yasaklanması ile ortalığı boş bulduğunu sanan sağcı kendini yenilemek, çağa uymak gereksinmesini duymamıştır. Bu yüzdendir ki, 27 Mayıs'tan sonra ülkemizde görülen "sol patlaması"nın karşısına ham, cahil ve çağdışı bir Türk sağı çıkmıştır. Bu dönemde, adının başına bedavadan bir "Profesör"lük sıfatını takmış nice sağcı aydının fikir dağarcığının kendi öğrencilerininkinden daha cılız olduğu, sosyalizmi 19. yüzyılın modası geçmiş ürünü gibi tanıtmaya yeltenen yazarların bilimsel sosyalizm eleştirilerinin ise çok düşük düzeyde bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak da Türk sağı, en elverişsiz koşullar altında büyüyen ve henüz çocukluk hastalıklarından kurtulamayan bir solla bile boy

[73] Ben bunlara bir de Hüseyin C. Yalçın'ın tek başına çıkardığı *Fikir Hareketleri Dergisi*'ni ekliyorum, çünkü Yalçın'ın Marksizmi eleştiren Batılı yazarlardan yaptığı derlemeler aslında Marksist düşünceyi tanıtmaya yaramıştır. Hatta ailece yakınlığımız olan rahmetli Cahit Bey, Bern elçiliğinde görevli bulunduğum 1945 yılında İsviçre'ye geldiği zaman, kendisiyle her zaman olduğu gibi açık kalple tartışırken bana sol dünya görüşüne nasıl vardığımı sorduğunda yarı şaka yarı ciddi, "Sayenizde efendim" diye karşılık vermiş ve *Fikir Hareketleri Dergisi*'ndeki gtizel çevirilerini anımsatmıştım. Yalçın da gülerek "Keşke yayınlamaz olaydım" diye bana takılmıştı.

ölçüşemeyip kaba kuvvete, baskı ve sindirme yöntemlerine başvurmaktan başka çare bulamamıştır. Sağcılarımızın en hırslıları düpedüz faşizme sarılarak, ya da Amerikan toplumunu dünyaya rezil eden McCarthy'lere öykünerek sol ile mücadele edebileceklerini sanmışlar ve genç kuşakların gözünde acınacak durumlara düşmüşlerdir.

1939-1941 yılları arası, silah altında bulunduğum süre içerisinde dünyanın üstüne bir karabasan gibi çöken Nazizm ve faşizmin askerî gücü doruğuna ulaşmış, Mussolini'nin değilse bile Hitler'in orduları Avrupa'yı kasıp kavurmuştu. Büyüklü-küçüklü birçok devlet Avrupa siyasi haritasından silinmişti ya da silinmek üzere idi. Büyük Britanya Adası halkı kendisini kahramanca savunmuştu ama İngiltere'nin yıkılma tehlikesi henüz savuşturulamamıştı. Türkiye'de ise Almanların yıldırım harekâtı, Birinci Dünya Savaşından miras kalan Alman hayranlığını yeniden canlandırmıştı. "Beşinci Kol" denilen Alman propagandası büyük kentlerde şiddetle hüküm sürüyordu. Nazilerin propaganda ustası Dr. Goebbels'in gönüllü ya da paralı ajanları yalnız resmî dairelere değil, başına, okullara hatta evlere kadar sızmayı başarmışlardı! Ordunun içinde de Almanların yenilmezliğine inanan subaylar çoğalmıştı. Bunlar Amerika savaşa girse bile dengenin Batılılar lehine dönmeyeceğini kurmay hesaplarıyla kanıtlamaya çalışırlar, örneğin, her Amerikan tümenine gerekli olan subay sayısını ortaya koyarak, bunca subayı Amerika'nın ancak beş yılda yetiştirebileceğini, o zamana kadar ise savaşın bitmiş olacağını ileri sürerlerdi. Halk arasında da Alman "beşinci kolu" boş durmuyor, savaşı mutlaka Mihver devletlerinin kazanacağı inancını yayıyordu. Basınımızda kimi yazarlar ve emekli generaller ırkçılık, Turancılık masallarından yararlanarak açıkça Alman propagandası yapıyorlardı. Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırınca Alman hayranlığı adeta "histeri" nöbetine dönüşmüştü. Türkiye'yi Almanların peşinden Rusya seferine sürüklemek isteyenler çıkmıştı. Bunların arasında Mareşal Fevzi Çakmak ile Şükrü Saraçoğlu'nun da bulunduğu, savaştan sonra yayınlanan Alman gizli belgelerinden öğrenildiğinde, atlattığımız tehlikenin büyüklüğü daha iyi anlaşıldı.

Bu karışık dönemi benim gibi silah altında yaşayanlar şu gerçeği teslim etmek zorundadırlar. Bir yandan İngiltere'nin öte yandan Almanya'nın ağır baskısına karşın Türkiye'yi savaşın dışında tutarak ülkeyi muhakkak bir felaketten kurtarmayı başaran, İsmet İnönü'dür. 1940 yazında Fransa bozguna uğradıktan sonra İnönü bütün gücünü ve hünerini ne İngiliz baskısına ne de Alman tehdidine teslim olmadan savaşa katılmamanın çarelerini arayıp bulmakta kullanmış ve bunda başarı sağlamıştır. İnönü'nün kimine göre kararsız, kimine göre korkak, elde ettiği sonuca göre ise sağgörülü (basiretli) ve ülke gerçeklerine uygun tutumu, Türkiye'yi birkaç kez savaşın eşiğinden döndürmüştür. Savaştan sonra İnönü'yü "erkekliğimizi öldürdü", "Oniki Adayı elinden ka-

çırdı" diye eleştirenlere rastladıkça 1941 yazında askerliğimi yaparken tanık olduğum olayları anımsarım. Yedek subay olarak Bolu'daki piyade alayında görevli idim. Alayımız Çatalca müstahkem hattındaki birlikleri desteklemek üzere Hadımköy'e hareket emri almıştı. İlk etapta Bolu'dan Gebze'ye kadar eratı "cebri yürüyüş"le götürecektik. Alışık olmadıkları bu yürüyüş sırasında, arslan gibi erlerin yollara serildiklerini gördüm. Görevimiz, Çatalca'da erlerimize kazma ile çukur kazdırarak Alman tanklarını ve panzerlerini durdurmaktı. Hani şu Fransızların ünlü Majino Hattı'nı birkaç günde delip geçen zırhlı birlikleri... Hadımköy'e vardığımızda, yabancı dil bildiğim için beni kolordu karargâhında görevlendirdiler. Karargâh çadırlarda idi ve komutanım da 1. Şube Başkanlığı yapan kurmay Yarbay Cevdet Sunay'dı. (Sonradan Genelkurmay Başkanı ve Cumhurbaşkanı oldu). Almanlar Rusya'ya saldırmaya hazırlanıyorlardı. Yunanistan işgal edilmiş, Alman zırhlı araçları sınırımıza dayanmıştı. Bir sabah Mareşal Çakmak imzasıyla aldığımız günlük emirde, Uzunköprü'nün dinamitle atıldığı, son savunma hattımızın Çatalca'da olduğu bildiriliyor ve ordunun o hattan hiçbir şekilde geri çekilmeyerek İstanbul'u savunacağı belirtiliyordu. Bunun anlamı, Edirne'den İstanbul'a kadar yığılmış kıtaların son subay ve erine dek yok olmaya mahkûm edilmeleri idi. İşte tam bu sırada İnönü Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladı. Aynı İnönü, savaşın talihi değişip Mihver devletlerinin yenilgisi kesinleşince Almanya'ya savaş ilan edecektir.[74]

Almanlarla saldırmazlık paktı imzalamamızdan üç gün sonra Hitler Rusya'ya taarruzu başlatınca Türkiye'de rahat bir nefes alındı ve silah altındaki yedek subayların terhisine başlandı.[75] Ben de 1941 Eylülü'nde terhis edilerek Ankara'ya döndüm. İki yıl kadar Anadolu'da ve sınır boylarında memleket gerçekleriyle iç içe yaşadıktan sonra Ankara'nın Hariciye sosyetesine dönmek ilk zamanlar beni yadırgattı. Başkentte hayat bambaşka idi, ülkenin manzarası da değişik görünüyordu. Çekilen yokluklara karşın Ankara'da göreli bir iyimserlik havası esiyordu. Çünkü Almanların Rusya'ya saldırışından sonra Türkiye'nin durumu önem kazanmıştı. Bir yandan müttefikler öte yandan Mihver devletleri Türkiye'yi kendi yanlarında tutmak, hiç değilse tam tarafsızlığını sağlamak için çaba harcıyorlardı. Hem Batılıların müttefiki idik, hem de Nazi Almanyası ile ticari ilişkilerimizi geliştiriyorduk. Hükümetin tüm dikkati Sovyetler Birliği üzerinde odaklanmıştı. Türkiye'nin Sovyetler'e karşı beslediği kuşkuyu kendi yararlarına kullanmak için İngilizlerle Almanlar yarış ediyorlardı. Bir sürü ajan ve casusun kümelendiği Ankara'da İngiliz ve Alman Elçilikleri birbirlerine karşı amansız bir diplomatik savaş veriyorlardı. Türk Hariciyesi de bu durumu biraz keyifle izliyor, her iki tarafı

[74] Benimle aynı sıralarda askerlik hizmetini yapan meslek arkadaşlarımdan Turgut Menemencioğlu (Numan Menemencioğlu'nun yeğeni, Büyükelçi) bir gece Ankara Palas'ta Falih Rıfkı Atay'ın savaşa katılmayışımızı eleştirdiğini duyunca dayanamayıp "Beyefendi, savaşa girseydik siz yine burada viskinizi içmeye devam ederdiniz, ama biz cephede boğazlanırdık" demiş, bu yüzden amcası da Turgut'u cezalandırmak zorunda kalmıştı.

[75] Alman saldırısının başladığı 22 Haziran 1941 günü Ticaret Bakanlığı eski müsteşarı Mahmud Şeyda'ya, "Hitler şimdi başını kayaya çarptı, savaşı kaybedecek" dediğimi sayın Şeyda savaştan sonra bana anımsattı.

idare etmeye çalışıyordu. Resmi davetlere Müttefiklerle Mihver devletlerin temsilcileri ayrı ayrı yerlerde ve günlerde çağırılıyor, iki tarafa da eşit muamele edilmesine özen gösteriliyordu. Hükümetin içinde de İngiliz ya da Alman yanlısı olarak tanınanlar vardı. 1941 yılı sonlarında "Almancılar" daha ağır basıyordu. Hitler'in genel karargâhında yayınlanan abartmalı zafer bildirilerinden başı dönenler, Stalingrad bozgunundan ve Amerika'nın Müttefikler cephesinde savaşa katılmasından sonra ayılabildiler. O tarihten sonra, İnönü kuşağından olanların çoğunda yer etmiş "İngilizler yenilmez" kanısı yaygınlık kazandı.

Askerlik dönüşü Dışişleri Bakanlığının I. Siyasi Dairesinde işe başlatıldım. Artık sahiden diplomasi mesleğine adımımı atmış sayılabilirdim. Askerlik hizmetinden önceki adaylık döneminde evrak, şifre memurluğu gibi mesleğin incelikleriyle pek ilgisi olmayan işlerde çalışmıştım, şimdi ise siyasi dairede kendimi Türk dış politikasının içinde bulacaktım. Daha doğrusu öyle sanıyordum. O tarihte Dışişleri Bakanlığında üç siyasi daire vardı. Birinci daire Batı, İkinci daire Doğu devletleriyle ilişkilerden sorumluydu. Üçüncü daire de Uluslararası Kuruluşlar ve antlaşmalarla meşgul olurdu. Daireler şubelere ayrılmıştı, benim verildiğim I. Dairenin I. Şubesi Batı Avrupa ve Kuzey Amerika işlerine bakardı. Her şubenin başında elçilik müsteşarı ya da başkâtibi derecesinde bir müdür, onun maiyetinde ikinci ve üçüncü kâtip rütbesinde "müsevvit"ler bulunurdu. Müsevvit, daireden çıkacak yazıların ilk müsveddesini yazan demektir ve ileride sivrilecek meslek memurları çoğunlukla müsevvitlikte başarı gösterenlerdir. Çünkü diplomasi, adından da anlaşıldığı gibi, sözden çok yazı sanatıdır.[76] Bu bakımdan kalemi kuvvetli olanlar meslekte büyük bir avantaja sahiptirler. Kuşkusuz ki diplomatik belgelerde kullanılan dil başka tür yazılardakinden, örneğin makale dilinden farklıdır, çünkü hitap edilen makam yabancı bir hükümettir. En küçük bir nüans bazen büyük anlaşmazlıklara neden olabilir. Kısacası, yazı dilini iyi kullanmak bir diplomatın önde gelen vasıflarından biri sayılır.

Şube müdüründen sonra hiyerarşinin üst basamaklarında genel müdür yardımcısı, genel müdür, genel sekreter yardımcısı ve hepsinin üstünde genel sekreter gelirdi. Bu sıralama küçük değişikliklerle bugüne dek süregelmiştir.[77] Şu farkla ki, genel sekreter ve genel müdürlerin ağırlığı, yetki ve sorumlulukları eskisine oranla bugün çok azalmıştır. Bunda, kuşkusuz ki, o makamları işgal edenlerin kişilikleri büyük rol oynamıştır. Numan Menemencioğlu döneminde genel sekreterliğin önemine yukarıda değinmiştim. O dönemi olağan dışı saysak bile, bir Cevat Açıkalın ya da bir Feridun Cemal Erkin'in

[76] Diplomasi sözcüğünün kökü Yunanca "yazılı belge" anlamına gelen 'diploma'dan gelmektedir.

[77] Genel Sekreterlik adı Müsteşarlığa çevrilmiş, Genel Müdür Yardımcıları, Daire Başkanı unvanını almıştır.

genel sekreterliği ile son yıllarda o mevkie geçmiş olanları aynı kategoriye koymak yine mümkün değildir. Bunu söylerken yeni kuşakların değerini küçümsemek istemiyorum, ancak bu anılar ilerledikçe görüleceği gibi, yakın zamanlarda özellikle 27 Mayıs 1960'tan sonra Dışişlerinin üst kademelerine yükselmenin koşulları değişmiş, büyükelçi atamalarında olduğu kadar genel sekreter ve genel müdür seçiminde de, başarı, kıdem ve yetenek gibi ölçütlerin yerini partizanca tutumlar almaya başlamıştır. Oysa gerek tek parti döneminde gerekse DP iktidarı sırasında Dışişleri Bakanlığına iç politika dalgalanmalarının bulaşmamasına özen gösterilirdi. Tek parti dönemi için belki doğal karşılanabilecek bu durumun Menderes Hükümetleri zamanında sürdürebilmiş olmasını Hariciyemiz Fatin Rüştü Zorlu'nun bu konudaki uygar tutumuna ve titizliğine borçludur. Gerçekten de Zorlu Dışişlerinde egemen olduğu sürece iç politika rüzgârlarının, parti çekişmelerinin Bakanlık yönetimine yansımasını kesinlikle önlemiş, bu uğurda Demokrat Parti kodamanlarıyla çatışmayı bile göze almıştır. 27 Mayıs'tan sonra ise, önce Milli Birlik Komitesiyle yakınlığı olanlar, ailesinde dişli bir kurmay subay bulunanlar, daha sonraları da CHP ya da AP'ye yanaşmayı becerenler bu ilişkilerinden post kapmak için yararlanabilmişlerdir. O karışık dönemde, Merkeze elçilik müsteşarı derecesiyle döndükten sonra birkaç yıl içinde genel sekreterliğe yükselme becerisini gösteren memurlar görülmüştür. Bu baş döndürücü yükselmede kişisel yetenek ve çabalarının yanında, aile ilişkilerinin desteği ve nüfuzlu komutanların teveccühü başlıca rolü oynamıştır. Her devrimden ya da askeri darbeden sonra devlet mekanizmasında bu tür çalkantıların görüldüğü söylenebilir. Ne var ki, bizim gibi demokratik yaşama yeni alışmakta olan ülkelerde, iş bir kez şirazesinden çıktı mı normal ölçütlere dönmenin zor olduğunu deneyler göstermiştir. Nitekim, MBK Hükümetleri yerini "parlamenter demokratik" rejime bıraktıktan sonra da olağanüstü dönemin alışkanlıkları sürmüş, değişen tek şey askerlerin yerini siyasi partilerin alması olmuştur. Burada yine İnönü'ye haksızlık etmemek için, onun başbakanlığı sırasında Dışişlerindeki atamalarda partizan düşüncenin, etkisini en az ölçüde gösterdiğini belirtmek gerekir. Ama, devlet yönetimini çiftlik idaresiyle karıştıran Demirel-Çağlayangil ikilisi işbaşına geçtikten sonra devlet çarkının her kesiminde olduğu gibi Dışişlerinde de partizanlık, adam kayırma alıp yürümüş, üst kademeleri siyasi iktidara yaranmak için çırpınan oportünistler doldurmuş, alt derecedekiler arasında da klikleşmeler baş göstererek Bakanlığın içi bir cadı kazanına dönüşmüştür.

Biz şimdilik yine gerilere, 1941-1942 yıllarına dönelim: I. Siyasi Daire'nin İngiltere, Fransa ve Kuzey Amerika işlerine bakan I. Şubesinde altı ay kadar çalıştıktan sonra, biraz ileride anlatacağım nedenle, henüz Merkez hizmetimin süresi dolmadan dış göreve atandım. Bu kısa zaman içerisinde Bakanlığın en üst düzeydeki yetkililerini yakından tanımam mümkün oldu. Başka devlet dairelerinde nasıldır bilmem ama bizim Dışişlerinde en küçük rütbeli meslek memurunun bile genel müdürler hatta genel sekreterlerle sık

teması vardı. Sanırım kadro darlığından olacak, pek önemli evrakın dışındaki yazıları o yazıları ilk hazırlayan "müsevvit" yani üçüncü kâtip derecesindeki memur, Makama imzaya götürürdü. Böylece genç kâtipler, genel sekreterlerle yardımcılarına kendilerini tanıtmak, onlarla görüşmek olanağını bulurlardı. (Genel Sekreterlik yalnız Dışişlerine özgü bir makamdır, öteki bakanlıkların müsteşarlıklarına eşittir.) Bu temaslar sırasında genel sekreterin dikkatini çeken, sempatisini kazanan gençler resmi davetlere çağrılmak, böylece kordiplomatiğe de kendilerini tanıtmak şansını ele geçirirlerdi. Yemek, kokteyl gibi davetlere çağrılmak mesleğe yeni girmiş memurlar için hem bir çeşit ödüllendirme hem de ikinci bir sınavdan geçme sayılırdı. Çünkü diplomatlarda aranan niteliklerden biri de, bilindiği gibi temsil yeteneğidir. Zekâ, çalışkanlık, dürüstlük gibi her memurda bulunması gereken kalitelerin yanında, fizik yapı, hal ve tavır, sosyete yaşantısına yatkınlık Hariciye mesleğinde rol oynar. Cumhuriyet Hariciyesi'nin ilk protokol şeflerinden Saffeti Ziya Bey'in protokol kuralları üzerine yazdığı bir kitapta, diplomatlarda aranan vasıflar sıralanırken en başta "melih-ül-vecih" yani güzel yüzlü, yakışıklı olması gereği öne sürülür. İngilizler de "Foreign Office"e alınacak memurların seçimini yaparken, adayları bir hafta sonu tatilinde hükümete ait bir şatoya davet edip orada tavır ve hareketlerini, giyinişlerini, yemek sofrasındaki davranışlarını inceden inceye denetlerlermiş. Bu usul İngiltere'de hâlâ uygulanmakta mıdır bilmiyorum, fakat yakın zamanlara kadar İngiliz dışişleri servisine girmeye istekli adaylardan Oxford ya da Cambridge üniversitesi diplomasının yanında yılda en az 400 sterlin gelire sahip olmaları ve bir ünlü kişi tarafından tavsiye edilmeleri koşulları aranırdı. Bu koşulları ise ancak soylu ve varlıklı aile çocukları karşılayabildiğinden, diplomatlık yalnız üst katmanlardan olanlara özgü bir meslek sayılırdı. Öteki Avrupa ülkelerinde hariciye mesleğine girme koşulları değişik olmakla beraber, oralarda da "diplomat" deyince akla soylu, zengin ailelerin görgülü fakat züppe çocukları gelirdi. Dünyada demokratikleşme sürecinin hızlanmasından bu yana, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bu tür kukla-diplomat nesli tükenmeye yüz tuttu ise de, Türkiye'de bugün bile yeni-zengin burjuva aileleri Hariciye'yi bir "Kibarlar Kulübü" gibi görür ve çocuklarının oraya kapılanmasına can atarlar!

1941 yılı sonları Hariciyesi'nin yönetici kadrosunu belleğimde canlandırırken, kendilerinden söz etmek zorunluluğu duyduğum ünlü kişilerin başında Numan Menemencioğlu'ndan sonra Cevat Açıkalın ile Feridun Cemal Erkin gelir. Numan Bey'in Genel Sekreterliğe yükseldiği 1933 yılından Paris Büyükelçiliğine atandığı 1944 yılına dek Dışişlerinin rakipsiz "bir numaralı adamı" olduğunu daha önce yazmıştım. Menemencioğlu'nun, bir yanı ile Osmanlı paşasını andıran, öbür yanıyla da Batılı anlamdaki klasik diplomat örneğine tıpatıp uyan karmaşık bir kişiliği vardı. Özel yaşamı, duygusallığı, despotluğa varan otorite anlayışı ile tam bir Doğulu; dünya görüşü, çalışma yöntemi ve sosyal ilişkileriyle de tam bir Batılı sayılabilirdi. Fakat onu yakından tanıyan yerli ve yabancı devlet adamlarının, diplomatların birleştikleri nokta, Numan

Menemencioğlu'nun diplomasi mesleğinin bir "virtüöz"ü olduğu idi. İnönü onun için, "Numan işini iyi biliyordu, ileri görüşlü idi ve çabuk karar verirdi" demiştir.[78] İkinci Dünya Savaşı süresince Ankara'da görevli bulunan Fransız, İngiliz, Alman Büyükelçileri de savaştan sonra yayınladıkları anılarında Menemencioğlu'ndan "çok zeki ve çabuk kavrayışlı", "dilindeki zenginlik ve yumuşaklığı, çözümlemedeki inceliği, hukuki kanıtlamalarındaki kesinliği üstün derecede olan" bir kişi olarak söz ederler.[79]

Numan Menemencioğlu mesleğinin dışında kalan alanlarla pek ilgilenmediği gibi, kimi büyük diplomatlarda rastlanan geniş bir kültüre de sahip değildi. Halkla ve toplum sorunlarıyla ise hiç ilişiği yoktu. Kendisinden on yıl sonra Dışişlerinin başına geçecek Fatin Rüştü Zorlu ile ortak yanı, her ikisinin de iç politikadan pek anlamamalarıdır. Bu yüzdendir ki, politik mevkilere geldikleri zaman ikisi de tökezlemişler, politikacılara yenik düşmüşlerdir. Ancak hükümet sorumluluğuna tek parti döneminde katılan Menemencioğlu için iç politikadan anlamamak önemli bir handikap sayılmazdı, çünkü önce Atatürk'ün sonra da İnönü'nün desteğine, güvenine sahip olmak BMM'nin ve politikacıların saygısını kazanmak için yeterli oluyordu. Nitekim Numan Bey'in bakanlıktan düşmesi Meclis ya da kamuoyundan gelen baskılarla değil, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Başbakan Saraçoğlu'nu kurtarmak için Dışişleri Bakanı'nı feda etmek gereğini duymasından doğmuştur.

Numan Menemencioğlu'nun iki büyük tutkusu, mesleği ile ailesi idi. Mesleğine ne denli bağlı ise ailesine de o derece düşkündü. Hiç evlenmemişti, dul ablası ve onun iki kızı ile hayatının sonuna kadar bir arada yaşadı. Büyük yeğeni Nevin Menemencioğlu'yu manevi evlat edinmişti. Nevin hanım iki kez evlenmiş fakat dayısının yanından hiç ayrılmamıştır. Genel Sekreterin verdiği davetlerde ev sahibeliği görevini Nevin Menemencioğlu büyük bir beceri ile yerine getirirdi. Hariciye mesleğinde kadınların etki ve nüfuzu önemli rol oynar. Başka mesleklerde de kadınların etkisi görülmüştür ama Hariciyeci eşleri yurt dışında ülkeyi temsil görevini kocalarıyla paylaştıklarından, mesleğin ayrılmaz bir parçası sayılırlar. O kadar ki, kimi diplomat eşleri Dışişlerinde kocalarından daha önemli yer tutarlar ve daha çok tanınırlar.

Menemencioğlu'nun ailesine düşkünlüğü resmi yaşamına da bir ölçüde yansımış ve bu yüzden eleştirilere uğramıştır. Özel yaşamında, "Osmanlı paşası" yanı ağır basan Menemencioğlu duygusal yaradılışının ve iyilikseverliğinin de etkisiyle yakınlarını kayırmaktan kaçınmamıştır. Gerçi bu konuda Menemencioğlu'ndan sonra gelenler de ondan geri kalmamışlardır ama yine de bu zayıf yanı onun haklı şöhretine gölge düşürmüştür. 1955'te Paris Büyükelçisi iken başından geçen bir olay, ne demek istediğimi daha iyi açıklayacaktır: Zamanın Başbakanı Adnan Menderes, Fransa'yı resmen ziyarete gitmişti. Âdeti olduğu üzere yanına birkaç gazetenin başyazarını da almıştı. Ziyaretinin son günü

---

[78] Bkz. Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, 1974.

[79] Bkz. Rene Massigli, *Savaş Karşısında Türkiye*, Plon, 1964.

Menderes, Fransa Başbakanı onuruna Türkiye Büyükelçiliği'nde bir akşam yemeği verecekti. Elçiliğin yemek salonu küçük olduğundan sofraya az sayıda konuk oturtulabilecek, geri kalanlar yemekten sonraki kabul resminde ağırlanacaktı. Bu nedenle yemeğe çağırılan Türklerin arasında Menderes'e eşlik eden gazetecilere yer verilmemişti. Buna karşılık Büyükelçimiz onur konukları listesine kendi yakınlarından birinin adını koymuştur. Menderes durumu öğrenince fena halde öfkelenmiş ve telefonda Büyükelçiye şöyle bağırmıştı: "Gerekirse yalnız o yakınınız değil, siz bile sofraya oturmazsınız fakat benim heyetimden olanlara yer bulursunuz!" Böyle bir muameleye uğramak Numan Bey çapında biri için acı idi ama bu duruma kendi zaafı yüzünden düşmüştü.

Genel Sekreterin iki yardımcısı vardı. Siyasi işler yardımcısı M. Cevat Açıkalın, İdari işler yardımcısı Numan Tahir Seymen idi. Onların hemen arkasından, kendi büyüklüğüne olan derin inancını ve çabuk yükselme tutkusunu gizleyemeyen I. Daire Genel Müdürü Feridun Cemal Erkin geliyordu.

Cevat Açıkalın Numan Bey'den daha genç olduğu halde Genel Sekreterin en yakın arkadaşı, en güvendiği dostu idi. Arkadaşlıkları, İsviçre'nin Lozan kentinde birlikte hukuk öğrenimi yaptıkları yıllara uzanırdı. Aile çevreleri, ortak görüş ve beğenileri de onları birbirine yaklaştırmıştı. Açıkalın Atatürk'ün eski eşi Latife Hanımın küçük kardeşi Rukiye Hanımla evliydi fakat meslekte yükselmesinde Atatürk'e sıhri yakınlığı kadar, diplomatlığa yatkınlığı ve Menemencioğlu'nun sürekli desteği rol oynamıştır. Hatay davasının çözümü sırasında gösterdiği başarılı çabalar da Açıkalın'ın yıldızının parlamasına yardımcı olmuştur.

Cevat Açıkalın ile Feridun Cemal Erkin arasında her zaman gizli bir rekabet sürüp gitmiştir. 1943 yılı başlarında Dışişleri Bakanlığına getirilen Menemencioğlu, o sırada Moskova Büyükelçisi bulunan Cevat Açıkalın'ı geri çağırarak Genel Sekreterliğe atayınca bu rekabet büsbütün açığa çıktı. Siyasi Dairede çalıştığım sırada Genel Müdürüm Erkin ile Genel Sekreter Yardımcısı Açıkalın arasındaki sürtüşmeler kimi zaman bizlere de sıçrardı. Örneğin I. Daireden çıkan bir yazı Genel Müdürün çekmecesinde bekletilip Genel Sekreterliğe geç sunulmuşsa, Açıkalın yazının müsevvidi olan memuru çağırtıp azarlamayı ihmal etmezdi. Açıkalın'ın öfkesinin aslında Genel Müdürümüze yönelik olduğunu bildiğimizden, bu gibi çıkışlara katlanırdık. Zaten Açıkalın bir İngiliz aristokratına benzeyen halleri, ağır işiten kulağı, gümüş saplı bastonu ile pek korkutucu değildi. Üstelik Menemencioğlu'nun desteğine sahip olmanın verdiği rahatlık içinde bulunduğundan, maiyetindekilere karşı kırıcı davranmazdı. Oysa Feridun Cemal Erkin hırslı, hırçın ve alıngandı. Bu yüzden kimseye bilerek haksızlık yapmadığı halde, Bakanlıkta seveni azdı. Numan Bey de kendisini takdir eder fakat pek sevmezdi. Nitekim Bakan olduğu zaman Genel Sekreterliğe Merkezde tek aday Feridun Cemal Bey olduğu halde onu atlayarak Moskova'dan Cevat Açıkalın'ı çağırıp bu göreve getirdi. Menemencioğlu'na karşı Erkin'in büyük kozu, Şükrü Saraçoğlu'nun sevgi ve kayırması

idi. Önce Dışişleri Bakanı sonra da Başbakan olarak Saraçoğlu, Feridun Cemal Erkin'i kuvvetle desteklemiş, onun yükselmesine yardımcı olmuştur. Saraçoğlu ve Erkin aileleri sıkı dostluk ilişkileri içindeydiler. Bu dostluk Saraçoğlu iktidardan ayrıldıktan sonra da sürdü ve Erkin eski koruyucusundan gördüğü iyilikleri unutmadı. Ama aynı minnet borcunu İnönü'ye karşı duyduğu söylenemez, çünkü kendisini hiç ummadığı zamanda yüksek mevkilere getiren, milletvekili, Dışişleri Bakanı yapan İnönü iktidardan düşürüldükten sonra Erkin, Adalet Partisi'ne geçti. Hem de Demirel'in huzurunda yapılan gösterişli bir törende İnönü ve CHP'yi dolaylı biçimde "faziletsizlikle suçlayarak.. İşinin ehli bir diplomat olduğunu birçok görevde kanıtlamış bulunan Erkin'in bu tutumu mevki hırsının, büyüklük hastalığının insanları bazen nelere sürüklediğini gösterir.

Aslında kendini beğenme, büyük görme eğilimi siyasal ve sosyal yaşantımızda az rastlanan hastalıklardan değildir. Nice politikacı, bilim adamı, sanatçı ömürleri boyunca bu hastalıktan kurtulamamışlardır. Benim burada genç hariciyecilere seslenerek yapmak istediğim uyarı, diplomasi mesleğinde en yaygın ve aynı zamanda en zararlı kusurun "kibirlilik-vanity" olduğuna dikkat çekmektir. Kibirlilik, kendini beğenmişlik bir diplomatı yalnız sevimsiz, itici kılmakla kalmaz, görevini yaparken de onu yanılgılara düşürür. Bu duygudan kurtulamayan diplomat sorumlu mevkilere yükseldikçe, kendi ülkesi ve hükümeti için tehlikeli olmaya bile başlar. Çünkü, örneğin istihbaratının yanlış olduğunu, teşhislerinde isabetsizlik bulunduğunu kabul ve hükümetine itiraf edemez. Kendine aşırı güven, diplomatın gelişmesini durdurur, yeni düşüncelere açılmasını, yeni koşullara uymasını engeller.

Kimi diplomatlar da, Merkez'de iken alçakgönüllü görünürler de dış göreve çıkınca, hele Elçiliğe ya da Başkonsolosluğa yükselince ceberut kesilirler. Hoşgörüsüz, kırıcı, bencil olurlar. Sanırım ki bu gibilerin başını döndüren, alışık olmadıkları yaşam biçimidir. Saray gibi elçilik binalarında oturmak, sıra sıra hizmetlileri emrinde tutmak, kokteyl partilerinde, yemeklerde boy göstermek, bayraklı resmi araba ile dolaşmak onları kendi gözlerinde büyütür, önemsetir. Devleti temsil ettikleri düşüncesi bunların çevreleriyle ilişkilerinde ölçüyü kaçırmalarına neden olur. Maiyetindekilerden dalkavukluğa varan davranışlar bekleme, onların hatalarını bağışlamama, karşılıklı saygı kuralları demek olan protokolü katı biçimde anlama eğilimine girerler. Bir örnek vermem gerekirse, kendisine gösterilen davetiyede resmi unvanının sonuna "büyükelçi" sözcüğü eklenmediği için çağrı kartını yabancı sefarete geri gönderen bir Genel Sekreter görmüşümdür. Bu denli şekilcilik, protokol ve unvan düşkünlüğü sahibini gülünç kılmaktan başka işe yaramaz. Dışişlerine yeni giren gençlere bu çeşit tuzaklara düşmemelerini, mesleğin yüzeysel yönüne kendilerini kaptırmamalarını, içtenlik ve alçakgönüllülüğün diplomatlığın başta gelen erdemlerinden olduğunu unutmamalarını salık veririm.

Yukarıda birkaç cümle ile portrelerini çizmeye çalıştığım üç ünlü diplomatımızın kişilikleri birbirinden farklı olmakla beraber, dünya görüşleri ve dış politika anlayışlarında

derin ayrılıklar yoktu. İkinci Dünya Savaşı karşısındaki tutumları da hemen hemen aynı olmuştur. Numan Menemencioğlu'nun Dışişlerinde egemen olduğu savaş öncesi ve savaş yıllarında Türk dış politikasına yön vermedeki etkisi yadsınamazsa da, bu etki İnönü'nün izin verdiği sınırlar içinde kalmıştır. Yine de, Menemencioğlu savaş yıllarında yerli ve yabancı gözlemcilere koyu bir Alman yanlısı gibi görünmüştür. Oysa onun Alman yanlılığı, tıpkı İnönü ve öteki devlet adamlarımız gibi, Sovyetler Birliği'ne karşı içgüdüsüyle beslediği bir güvensizlik duygusundan kaynaklanıyordu. Savaşın başından sonuna kadar Menemencioğlu, İngiliz ve Amerikan diplomatlarına Türk politikasının temel ilkesinin Avrupa'nın merkezinde güçlü bir Almanya'nın bulunmasına dayandığını yinelemiştir. Rusların Almanlar karşısında kazandıkları zaferlerin sayısı arttıkça da bu görüşünü değiştirmemesi Menemencioğlu'nu İngiliz politikası ile anlaşmazlığa düşürmüş ve onun müttefikler nezdindeki saygınlığını zayıflatmıştır. Bundan en çok yararlanan da Ankara'daki Alman Büyükelçisi Von Papen olmuştur. Kurnaz diplomat, Menemencioğlu'na lüks bir Mercedes araba armağan ederek onun hakkında kamuoyunda zaten var olan kuşkuları güçlendirmekten geri durmamıştır.

1943 yılında Genel Sekreterliğe getirilen Cevat Açıkalın'ın benim Merkez'de bulunduğum dönemde Dışişlerindeki etkisi oldukça kısıtlı idi. Açıkalın, İnönü ve Menemencioğlu'ndan bağımsız olarak dış politikaya yön çizecek güçte olmadığı gibi, böyle bir eğilimi de yoktu. Batılılara, özellikle İngilizlere hayranlık beslerdi. Almanların Rus topraklarında hızla ilerledikleri sırada Moskova'da büyükelçi olarak bulunuyordu. Sovyet Hükümeti Moskova'nın bin kilometre gerisindeki Kuibisev kentine çekilince Açıkalın Rusların savaşı yitireceğine iyiden iyiye inanmış, Ankara'ya dönmek istemişti. Oysa, o sırada kendi isteğiyle Kuibisev Büyükelçiliği Müsteşarlığına atanan Fatin Rüştü Zorlu, Açıkalın ayrıldıktan sonra maslahatgüzar sıfatıyla merkeze gönderdiği raporlarda Kızılordu'nun geri hatlara çekilmesinin Stalin'in bir taktiği olduğunu ve Sovyet halklarının direnme gücünün yüksek bulunduğunu bildirmişti. Zorlu'ya göre Almanya er geç yenilgiye uğrayacaktı. İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza anılarında Zorlu'nun bu telgrafının ellerine geçtiğini açıklamıştır.

Feridun Cemal Erkin ise Şükrü Saraçoğlu ile birlikte 1939 Eylülü'nde yaptığı Moskova gezisinden beri şiddetli bir Sovyet aleyhtarı kesilmişti. O da, şefi Saraçoğlu gibi, Almanya yenilirse bütün Avrupa'nın Bolşevik olacağına hatta Slavlaşacağına inanıyordu. Ama Erkin daha da ileri gidiyor ve İnönü-Churchill buluşmasına katılmak üzere Adana'ya hareketinden önce, Ankara'daki Alman Sefirine, "İngiltere ve Amerika bir gün, Avrupa'yı Bolşevik tehdidinden korumak için en seçme gençlerini feda ettiğinden dolayı Almanya'ya minnet duyacaktır" diyebiliyordu.[80]

Tüm insanlığa bin yıllık bir kölelik düzenini dayatmak amacıyla ordularını harekete

[80] Bu sözlerin savaştan sonra Müttefiklerin Almanya'da ele geçirdikleri gizli arşivlerde kayıtlı olduğu görülmüştür.

geçirmiş Nazi Almanyası'nın Türk diplomatlarınca bu biçimde değerlendirilmesi, faşizm tehlikesinin umursanmaması gerçekten şaşırtıcıdır. Ama unutmamalı ki, yukarıda adlarını andığım ünlü diplomatlar ülkemizin halktan kopuk bürokrat-aydın kesimini simgeliyorlardı. Onlar zanaatlerini iyi bilirler, yukarıdan gelen buyrukları en iyi biçimde uygulamaya çalışırlardı. Başka bir deyişle onların kişilikleri meslekleriyle özdeşleşmişti. Önce "Ebedi Şef" sonra "Milli Şef" hangi dış politikayı seçmiş, ülkenin yararını hangi dostluklar ve düşmanlıklarda görmüşse, Hariciye'nin işlevi o politikayı körü körüne uygulamaktı. Diplomatın görevi bundan ibaretti. Kamuoyunun nabzını yoklamak, özlemlerini değerlendirmek, dış politika seçeneklerini araştırmak yalnız Şefin takdir ve yetkisi içinde idi. Diplomat bu gibi işlere kafa yormaz, siyasal ve ideolojik akımlarla ilgilenmez, asker gibi verilen görevi yerine getirirdi. Bu açıdan bakılınca, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Hariciyesi'ni yöneten ekibin Nazizm ve Faşizm tehlikesinin bilincine varmamış olmasını fazla yadırgamamak gerekir. Asıl yadırganacak olan, bu tutumun Dışişlerimizde bir gelenek, değişmez bir zihniyet halinde yerleşmesi ve bunun sonucunda savaş sırasında uygulanan tek yönlü, kalıplaşmış dış politika stratejisinin savaştan sonra aynen korunarak dünyadaki büyük gelişmelere ayak uydurulamamasıdır. Savaş sırasındaki hesaplar, korkular, umutlar savaştan sonra da sanki dünya hiç değişmemiş gibi sürdürülmüş, dış politikamız yine Batılı devletlerin kanadı altına sığınma içgüdüsü üstüne kurulmuş, Batı emperyalizminin yeni lideri Amerika Birleşik Devletleri'ne bütün kapılar açılmış, dış politikamızın ana hedefleri Truman Doktrini ile Marshall Planı'na göre ayarlanmış, Hariciye'nin işlevi ABD'nin güvenini kazanmaya, sürekli yardımını sağlamaya yönelmiştir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu teslimiyet politikasını Menemencioğlu kuşağından sonra Dışişlerinin başına geçenler eskileri aratmayacak biçimde uygulamayı başarmışlardır. Bir Menemencioğlu'nun virtüözlüğüne erişememekle beraber, Hariciye'nin yeni sorumluları ustalarından öğrendikleri havayı çalmaya devam ederek, Türk dış politikasının Batı dünyası yörüngesinin dışına çıkmamasına özen göstermişlerdir. Dışişlerimizde son zamanlarda görülen kıpırdanışları, eleştirel eğilimleri fazla ciddiye almamak gerekir. ABD ve NATO'ya bağımlılık ulusal politikamızın temel taşı olarak kaldıkça, yeni yetişenler de bu çarkın içinde dolanıp durmaya mahkûm olacaklardır. Ta ki, bu köhne çark kırılıp çağımıza yaraşır yeni bir düzen kuruluncaya dek.

1942 yılının Mart ayı başlarında "diplomatik kurye"lik sırası bana gelmişti. O tarihlerde, küçük dereceli meslek memurlarıyla sürekli dış göreve atanmayan idari memurlar yani meslek sınavından geçmemiş olanlar sıra ile kurye olarak dışarıya gönderilirlerdi. Bilindiği gibi, diplomatik kuryeler mühürlü çantalar içinde dış temsilciliklere evrak götürürler. İvedi olmayan talimat, rapor ve belgeler kurye aracılığıyla yollanır, dönerken

de kuryeler elçiliklerin aynı nitelikteki evrakını merkeze getirirler. Devletlerarası yazılı olmayan kurallar gereğince kuryeler diplomatik dokunulmazlık haklarından yararlanırlar. Çantaları açılmaz, üstleri aranmaz. Pek nadir hallerde kuryelerin ciddi ihbar üzerine arandıkları görülmüştür. Kaçak ya da yasak eşya taşıdıkları meydana çıkarsa tutuklanabilirler. Bir diplomatik kuryenin çantasını aramak çok ağır bir muamele olduğundan kaçakçılık yaptığından emin olmadıkça kuryenin eşyasına sınır gümrüklerinde dokunulmaz.

Kuryelik meslek memurları için hiç de heveslenilecek bir görev değildir, hele benim gibi biraz dalgın tabiatta olanlar için. Ama sözünü ettiğim yıllarda Avrupa'ya kurye çıkmak için hepimiz can atardık. (Savaş sırasında Amerika ve Uzakdoğu'ya kurye çıkarılamıyordu). Çünkü aldığımız 111 lira maaşla, Ankara'da geçinmek çok zordu. Kişisel geliri olmayan ya da ailesi Ankara'da oturmayanlar epey sıkıntı çekerdi. İşte kuryelik bu bakımdan bir can simidi yerine geçerdi. Üç hafta kadar süren Avrupa kuryeliğinden döviz olarak aldığımız yolluk ödeneğini elden geldiği kadar tasarruf ederek, dönüşte maaşımıza eklerdik. Dışarıdaki elçilerimiz de durumu, bildiklerinden, elçilik binası müsaitse kuryeleri konuk ederler, otele göndermezlerdi.

Kuryelik sırasının bana geldiğini öğrenince sevinmiştim. Gerçi Ankara'da ağabeyimin yanında kaldığımdan, mali durumum kimi arkadaşlarımınkinden daha iyiydi ama, İsviçre ve Fransa'yı ilk kez görecektim. Kimbilir belki de sürekli göreve atanacağım yer Avrupa dışında olacaktı. Savaş içinde bile olsa Avrupa'da üç haftalık bir gezi bana çekici görünüyordu. Üç hafta sürmesi gereken bu geziden tam dört yıl sonra döneceğimi nasıl bilebilirdim?

Savaş halinden ötürü, uçakla Viyana'ya kadar gidebiliyor, oradan trenle İsviçre üzerinden Fransa'ya geçiliyordu. Almanlar Paris'i işgal ettikten sonra Fransız Hükümeti Vichy'ye (Vişi okunur) taşınmıştı. Büyükelçiliğimiz de Vichy'de bir otel odasında kurulmuştu. Avrupa kuryelerinin son durağı burası idi.

Sofya Elçiliğimize ait evrakı havaalanına gelen elçilik memuruna teslim edip Viyana'ya geçmiştim. Savaşın korkunç yüzüyle ilk kez orada karşılaştım. Yedi yıl önce bir öğrenci grubuyla geldiğim Viyana'yı tanımak mümkün değildi. O görkemli oteller, sokaklar Doğu cephesinden izinli dönen ya da sakat kalmış Alman subay ve askerleriyle doluydu. Avusturya'nın başkentini Almanlar cephe gerisi bir sanatoryum ve sağlık merkezi gibi kullanmaya başlamışlardı. Savaşta yaralanan ya da hastalanan yüksek rütbeli subaylarla Nazi ileri gelenleri ise, daha konforlu olan İsviçre'ye gönderiliyorlardı. O günleri anımsarken, Stalingrad bozgunundan sonra Avusturya ve işgal altındaki öteki Avrupa ülkelerinin kimbilir ne hale geldiklerini düşünürüm, Avusturya'dan İsviçre'ye geçince manzara tümüyle değişiyordu. İsviçre'de savaşın etkisi, başlıca besin ve tüketim maddelerinin dağıtımına konulan karne usulünde görülüyordu. Bir de İsviçre'nin gelir kaynağı olan turizm felce uğramıştı. Yabancı turist olarak ancak Almanların İsviç-

re sanatoryumuna gönderdikleri ve tedavi ücretlerini değersiz işgal markı ile ödedikleri Almanlarla, Fransa'nın güney sınırındaki askeri kontrolü gizlice aşabilip Cenevre'ye sığınanlara rastlanıyordu.

İsviçre'den Fransa'ya geçince, savaşın çirkin yüzüyle yine karşılaşılıyordu. 1940 yazında uğranılan bozgundan sonra, Nazilere teslim olan Mareşal Petain ve onun hükümet kurmaya memur ettiği faşist eğilimli Pierre Laval, Almanlarla işbirliği yaparak Fransa'yı sözümona yıkıntıdan kurtarmışlardı. Ama yenilginin ilk şaşkınlığı geçince yurtsever Fransızlar, içeride ve dışarıda Almanlara karşı direnişe geçmişlerdi. Dışarıdakiler Londra'da General De Gaulle'ün çevresinde toplanırken, içerdekiler de onlarla temas kurup direnişi örgütlemeye koyulmuşlardı. İşgalci Almanlarla yenilgiyi kabul etmeyen yurtsever Fransız halkı arasında amansız bir savaş başlamıştı. Nazilerle işbirliğini yeğleyen Fransızlar ise, başta Paris olmak üzere işgal altındaki bölgenin büyük kentlerinde karaborsacılık ve Almanlar hesabına muhbirlik yaparak zengin olmanın yolunu tutmuşlardı. Savaşın yarattığı en derin yıkıntılardan olan ahlak düşüklüğü Fransa'da kol geziyordu. Çıkar ve mevki düşkünü politikacılar Vichy'ye koşup, Mareşal Petain'le Laval'in çevresine üşüşmüşlerdi. Savaştan önce karaciğer hastalarının kür yapmaya geldikleri dünyaca ünlü bir su şehri olan Vichy, Fransa'nın her köşesinden gelen insanlarla dolup taşmıştı. Yiyecek sıkıntısı son haddine varmıştı. Lokantalarda havuç ve patatesten başka yemek bulmak güçtü.

Görevimin son durağı olan Vichy'de birkaç gün kalıp, Büyükelçiliğimizin künyesini aldıktan sonra yine İsviçre üzerinden Viyana'ya gidecek, oradan uçakla Ankara'ya dönecektim. Fakat bir gece Büyükelçilikte görevli arkadaşlarım Kenan Gökart, Melih Esenbel ve Beşir Balcıoğlu ile birlikte yediğimiz akşam yemeğinden sonra oteldeki odama döndüğüm zaman birdenbire bir öksürük nöbetine tutuldum ve ağzımdan bol miktarda kan geldi. Ertesi sabah başıma gelenleri arkadaşlara anlattım, onlar da hemen büyükelçiye haber verdiler. Atatürk döneminde Ulaştırma Bakanlığı yapmış yaşlı ve saygıdeğer bir zat olan Büyükelçimiz Behiç Erkin, durumumla yakından ilgilenerek beni bir doktora gönderdi. Doktorun çektirdiği röntgen filmi kuşkuya yer bırakmıyordu: verem hastalığına tutulmuştum!

Okuyucuyu ilgilendirmeyeceğini bildiğim bu olayı anlatmamın nedeni, küçük bir memurun hastalığıyla gerek Büyükelçinin, gerekse daha sonra Genel Sekreter Menemencioğlu'nun ne denli candan ilgilendiklerini minnet duygularımla birlikte vurgulamaktır. Büyükelçi Behiç Bey, durumu telgrafla Ankara'ya yansıttı, o günkü koşullar altında Vichy'de tedavi edilmeme olanak bulunmadığından, Büyükelçilikten bir arkadaşın eşliğinde beni Cenevre'ye gönderdi. Oraya vardığımda Başkonsolosumuz Fethi Denli Bakanlıktan Menemencioğlu imzasıyla bir telgraf aldığını, benim Ankara'ya dönmeden Cenevre Başkonsolosluğu Kançılarlığına atanmamın kararlaştırıldığını, hastalığım tamamen iyileşinceye kadar da izinli sayılacağımı tebliğ etti. Kurye

çantalarını Cenevre Başkonsolosluğu Kançıları Nedim Erinçer Ankara'ya götürecekti. Bakanlık ayrıca, İsviçre'de bir uzman tarafından muayenemin yapılmasını ve onun vereceği raporla röntgen filmlerinin Ankara'ya gönderilmesini istiyordu. Sonradan öğrendiğime göre, kuryeyi götüren arkadaşı bizzat Numan Bey kabul ederek sağlık durumumu uzun uzadıya sormuş, röntgen filmlerini ışığa tutup bakmış. Kendisi de eski bir akciğer hastası olan Genel Sekreterimizin ve İsviçre'de en elverişli koşullar altında tedavi görerek sağlığa kavuşmama olanak veren Bakanlığın bu iyiliğini ömrümün sonuna dek minnetle anacağım. Umarım ki, bugün de Dışişleri Bakanlığı memurlarına aynı ilgi ve yardımı göstermektedir. Doğrusu bundan biraz kuşkuluyum, çünkü görev başında iken değil hastalanmak, haince öldürülmüş olan diplomatlarımızın aileleriyle bile gereği gibi ilgilenilmediği söyleniyor. Dilerim ki bu söylentiler doğru olmasın.

Cenevre Başkonsolosluğu Kançılarlığına atanmamı izleyen on dört ayı sanatoryumda geçirdikten sonra sağlığıma kavuşup 1943 yazında görevime başladım. Sanatoryumda bulunduğum sırada, Cenevre Üniversitesi Hukuk Fakültesinin doktora sınıfına kaydolmuştum. Doktora sınıfında devam zorunluluğu olmadığından profesörlerle yazışarak gerekli kitapları okumuştum. Konsoloslukta göreve başladıktan bir süre sonra sözlü sınavlara girip kazandım. Konsolosluk işlerinin azlığı, sınavlara hazırlanma olanağını bana vermişti. Bilindiği gibi, konsoloslukların başlıca işlevi vatandaşların pasaport, vize, askerlik işlemleriyle, ticari alışverişlere ilişkin noterlik muamelelerini yürütmektir. Savaş hali dolayısıyla bu tür işlerimiz yok denecek kadar azdı. Ve bizler her yanı yanıp yıkılan Avrupa kıtasının göbeğindeki İsviçre denilen adacıkta, sanki savaş cehenneminin ortasındaki bir cennette yaşıyorduk. Gittikçe artan dehşetini gazetelerden izlediğimiz dünya savaşı ile tek somut temasımız, kimi geceler İsviçre semalarından geçerek, Almanya kentlerini bombardımana giden uçak filolarının sağır uğultusu idi.

1944 ilkyazında çıkan bir kararname ile Bern Büyükelçiliği İkinci Kâtipliği'ne nakledildim. Genç meslek memurları için konsolosluk hizmetinden elçiliğe geçmek bir çeşit terfi sayılır, çünkü noter kâtipliği yerine siyasi konularla uğraşacak demektir. Gerçi Hariciyemizin iç kuruluşunu düzenleyen yasa ve yönetmelikler elçilik ve konsolosluk memurları arasında bir ayırım gözetmemiştir. (Kimi Avrupa ülkelerinde ise diplomatik hizmet ile konsolosluk hizmeti tamamen ayrılmıştır.) Yine de, özellikle bizim yetiştiğimiz dönemde, üçüncü kâtip, ikinci kâtip ve başkâtip derecesinde bulunan meslek memurları dış görevlere atanırken elçilik yerine konsolosluk emrine gönderilmeyi ilerisi için hayırlı bir işaret saymazlardı. Hakları da vardı çünkü her genç diplomatın gönlünde yatan ideal büyükelçi payesine yükselmek olduğuna göre, o dereceye ancak siyasi işlerde uzun süre çalışıp mesleğin inceliklerini öğrendikten sonra erişebileceklerini bilirlerdi. Nitekim yakın zamanlara değin bir başkonsolosun ne kadar kıdemli olursa olsun büyükelçiliğe yükseltildiği görülmemiştir. 1970'lerin başında çıkarılan Personel Kanunu uygulamasında yapılan intibaklar, Dışişleri Bakanlığının barem ve unvan cet-

velinde de bir sürü karışıklığa meydan vererek bir büyükelçi enflasyonu yaratmıştır. Duyduğum doğru ise, şimdi hizmet yıllarının sayısına göre otomatik olarak I. dereceye yükselen her meslek memuru kendisini Büyükelçi saymakta, kartvizitine bu unvanı eklemekte imiş! Oysa Büyükelçi unvanına hak kazanmak için maaş bareminin en üst derecesine yükselmiş olmak yetmez, ayrıca ve mutlaka Bakanlar Kurulu kararnamesi ile bir dış göreve büyükelçi olarak atanmış ve fiilen hizmet görmüş olmak gerekir. Hatta henüz dışarıda misyon şefliği yapmadan Merkez'de yükselip Genel Sekreterliğe getirilenlerin bile, görev bakımından elçilerin üstünde olmalarına karşın, resmen büyükelçi sıfatını kullanmaya hakları yoktur. Bunun içindir ki, Avrupa ülkelerinde Dışişleri Genel Sekreterliği'ne önceden büyükelçilik yapmış olan diplomatlar seçilir.

Bern Elçiliğinde çalıştığım iki yıldan belleğimde kalan en çarpıcı anılar, elçimiz Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun seçkin kişiliği üzerinde odaklanır. Türk edebiyatının unutulmaz adlarından olan Yakup Kadri Bey'in yanında çalışmış olan herkes, sanırım ki onu en güzel duygularla anarlar. Şahsen ben kendisinden gördüğüm şefkati, manevi desteği ve gerçek bir aydın kişi olan eşi Leman Karaosmanoğlu'nun insanlık vasıflarını, üstün temsil yeteneğini unutamadığım gibi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir katedral kadar sağlam Türkçesiyle engin kültürüne, siyasi raporlarındaki renkli ve kıvrak üslubuna, doymak bilinmez sohbetlerine hayran kalmışımdır. Yakup Kadri Bey "Zoraki Diplomat" başlığı altında yayınladığı anılarında diplomatlığı küçümser görünür ama aslında bu mesleği çok sevmiş ve klasik diplomat tipine yaraşır biçimde başarılı da olmuştur.

Bern Elçiliğindeki yaşantımız epey hareketli geçti. İkinci Dünya Savaşının sonuna yaklaşıyorduk. Müttefiklerin ağır hava bombardımanları sonucunda birçok Alman kenti ve bu arada başkent Berlin yerle bir olunca; oradaki diplomatlarımızdan bazıları Bern Elçiliğine nakledilmişlerdir. Elçilikte kalabalık ve ahenkli bir kadro oluşturmuştuk. Elçimiz Yakup Kadri Bey'in şefkatli başkanlığı altında bir ailenin birbirini seven, sayan bireyleri gibi dayanışma içinde çalışıyorduk. Şimdi rahmetli olmuş arkadaşlarım Necdet Bebez, Daniş Tunagil, Talât Benler, basın ataşesi Ali Naci Karacan ile askeri ataşemiz Hayri Saner'e ilişkin anıları hâlâ gönlümde taşıyorum. İsviçre'nin başkenti hem savaşın gelişimini izlemek hem de Müttefiklerle Mihver devletleri arasındaki siyasal çatışmaları gözlemek bakımından Avrupa'nın en önemli merkezi idi.

Haberalma servisleri, casusluk ve karşı casusluk örgütleri en yoğun faaliyetlerini orada gösteriyorlardı. Bern Hükümeti de savaşan taraflar arasında tam bir denge politikası uygulayarak İsviçre'nin hukuksal tarafsızlığını korumakta çok titiz davranıyordu. Ancak, İsviçre'nin tarafsızlığı daha çok Almanların işine yarıyordu. Nazi ordularının birkaç saat içinde bu küçük ülkeyi işgal edebileceğinin bilincinde olan İsviçreliler, Hitler'in tüm isteklerine boyun eğiyor, Almanya'ya elektrik enerjisi veriyor, bankalarını Nazilerin emrine tahsis ediyor, kısacası tarafsızlık görüntüsü altında Almanya'ya

her türlü kolaylığı sağlıyordu. Müttefikler de bu duruma razı görünüyorlardı. Savaşın talihi değişince Müttefik devletler İsviçre Hükümetini sıkıştırmaya başladılarsa da Avrupa'da ateş kesilinceye değin büyük sorun çıkarmayarak İsviçre'nin tarafsızlığına saygı gösterdiler.

Karaosmanoğlu Almanları sevmez, faşizmden de nefret ederdi. O da İngilizlerin yenilmezliğine inananlardandı. İsviçre'ye atandığı 1944 yılında savaşın yazgısı belli olmaya başlamıştı. Ankara'nın tutumuna da uygun olarak, elçiliğimizin dostluk ilişkileri İngiliz ve Amerika Sefaretlerine doğru dönmüştü. Özellikle İngiliz Ataşemiliteri Albay West ile eşi elçiliğimizin devamlı konuklarındandı. Bayan West içkiyi ve dansı çok severdi, bir bacağı sakat olan Albay ise bir köşede viskisini yudumlayarak karısının sabahlara kadar dans etmesini seyrederdi. Bizler daha çok Bayan West ile ilgilenir, adama da biraz acırdık. Büyükelçimiz, "İngiliz erkekleri geniş yüreklidir" derdi. Savaştan sonra, Albay West'in İngiliz "Intelligence Service"inin Avrupa'daki en yüksek görevlisi olduğunu gazetelerden öğrenince herhalde rahmetli Karaosmanoğlu da bizler kadar şaşırmıştır!

V

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı dışında kalmayı başardığı halde ekonomik yönden bundan hiç yararlanamadığı çok söylenmiştir ve doğrudur da. İnönü-Saraçoğlu ekibinin ekonomi alanındaki bilgi ve görüşlerinin kısırlığı birçok fırsatların kaçmasına neden olduğu gibi, hükümetin rasyonel bir ticaret ve ekonomi politikasından yoksun oluşu halkımızın savaş içinde yaşayan ülkeler halkları kadar sıkıntıya düşmesine yol açmıştır. Savaştan yararlananlar Almanya'ya pamuk satarak zengin olan birkaç tüccarla büyük kentlerdeki karaborsacılar olmuştur. Ama Avrupa'yı beş yıl süreyle kasıp kavuran savaşın bazı Türk diplomatlarını da zengin ettiğini herkes bilmez. Gerçekten, Türkiye'nin statüsü savaş süresince Avrupa'da görevli bulunan Hariciyecilerimize beklenmedik olanaklar sağlamış, durumdan yararlanmasını bilenler maaşlarının kat kat üstünde para biriktirmeyi becermişlerdir. Bakınız nasıl:

Avrupa temsilciliklerimizde çalışanların maaşları Merkez Bankası'nca İsviçre bankalarına gönderilirdi. Alman işgali altında bulunan ülkelerdeki elçilik ve konsolosluk memurlarından biri, her üç ayda bir İsviçre'ye gelerek bankada birikmiş maaşları toplar, sonra bu parayla İsviçre piyasasından altın satın alırdı. İsviçre'de altın satışı serbestti. Sonra bu altınları çantasına koyan arkadaş hiçbir kontrolden geçmeden geldiği ülkeye geri dönerdi. Almanların sınırlardan kuş uçurtmadıkları bir dönemde, yüzlerce bazen birkaç bin parça altını İsviçre'den işgal altındaki ülkelere kaçırmak olanaksız gibi görünür ama Alman askeri makamları tüm gümrük kapılarına Türk pasaportu taşıyan diplomatların hiçbir muayeneye tabi tutulmamaları ve kendilerine her türlü kolaylığın

gösterilmesi emrini vermişlerdi. Bu sayede diplomatlarımızın altın trafiği tehlikesizce yürütülebiliyordu. Almanların Türk diplomatlarına karşı bu tutumu Türkiye'nin tarafsızlığının bir çeşit ödüllendirilmesi de sayılabilir. Bazı arkadaşlar altınları yolda çaldırmak korkusuyla çantalarına koymazlar, üstlerinde taşırlardı. Bunun için de, bir-iki bin altını yerleştirebilecek özel kemerler yaptırmışlardı.

Maaşların niçin altına çevrildiğini soracak olanların merakını da gidereyim: Alman işgali altındaki ülkelerde ulusal paraların değeri çok düşüktü çünkü karşılığında mal bulunmuyordu. Bu ülkelerde altının değeri ise çok yüksekti. Örneğin Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Avusturya hatta Fransa'da birkaç İsviçre ya da İngiliz altını karşılığında bir diplomatın lüks bir daire kiralaması ve bir aylık mutfak masraflarını karşılaması mümkündü. Orta derecede bir meslek memurunun aylığı yaklaşık olarak 35-40 altın tuttuğundan, işgal altındaki ülkelerde diplomatlar prensler gibi geçinip üstelik bol bol para biriktiriyorlardı. Aynı trafiği Güney Amerikalı diplomatlar da daha büyük ölçülerde yapıyorlardı. Almanların kendileri ise işgal ettikleri ülkelerde zorla geçerli kıldıkları "işgal markı"na bu işi gördürüyorlardı.

Savaş sırasında başka yollardan da servet yapan diplomatlar görülmüştür. Bir kısmı yasal olmayan yollardan Yahudilerin paralarını kaçırarak komisyon almışlar, bir kısmı da Fransa, Hollanda ve Belçika'dan altın bozdurarak yok pahasına tablo ve kıymetli eşya satın almışlar, savaştan sonra bunları gerçek değerine satabilmişlerdir. Fakat bu tür ticareti ancak pek becerikli, gözüpek olanlarla tablo ve değerli eşyadan anlayanlar yürütebilmiştir. 1939-1945 yılları arasında Hariciyemizde resim sanatı ve antikacılıkta uzmanlığa erişenlerin sayısı epey artmıştır!

İkinci Dünya Savaşının Hariciye mesleğine dolaylı bir etkisi daha oldu: Dört yıl süre ile yurt dışına çıkmayan, çıkabilse bile gittiği ülkelerde savaş halinin yarattığı binbir zorlukla karşılaşan Türk burjuvazisi, Hariciyecilerin ellerindeki diplomatik pasaportun her kapıyı açan bir altın anahtar değerinde olduğuna inanarak, çocuklarını Dışişleri Bakanlığı'na girmeye özendirdi. O zamana kadar İstanbullu aile çocuklarının, özellikle Galatasaray Lisesi ve Amerikan Koleji mezunlarının girmeye cesaret edebildikleri Dışişleri sınavına Anadolu'dan akın başladı. Taşra liselerinden Ankara'daki Mülkiye (şimdiki Siyasal Bilgiler Fakültesi) okuluna gelen eşraf çocukları arasında Hariciye mesleğine heveslenenler çoğaldı. Bunların en çalışkanları Mülkiye'deki dört yıllık öğrenim süreleri içerisinde Fransızca ya da İngilizce bilgilerini ilerleterek sınavı kazanacak düzeye ulaştılar. Bu durum Hariciye mesleğinin demokratikleşme sürecini hızlandırdı ve bir bakıma yararlı oldu. Bir bakıma diyorum, çünkü başka bir bakımdan da birtakım sakıncalı durumlar ortaya çıktı. Sözgelimi, Anadolu'dan gelmiş ve Ankara'dan başka büyük kentte yaşamamış gençlerden Hariciye'ye girenlerden kimileri yabancı ülkelerde gördüklerinden ve oralardaki diplomat yaşantısından ters yönde etkilendiler. İçlerinden yeni yaşamlarından başı dönenler, mesleğin yaldızına kapılanlar, yurda dönünce bu ülkenin

insanlarını beğenmeyenler, hatta ailelerini fazla ilkel bulup ilişkilerini gevşetenler çıktı. Birkaç istisnasıyla çoğunun dünya görüşlerini Hariciye mesleği olumsuz yönde etkiledi. Bizim meslekte çok görülen "kariyerizm" hastalığına tutulup bir an önce yükselmek, yeni unvanlar kazanmak için kişiliklerinden özveride bulunanlar çıktı. Kendi ülkelerinin sorunlarına yabancı gözüyle bakmak, insanlarını yabancı açısından eleştirmek eğilimine kapıldılar. Kısacası, halk çocuğu olarak girdikleri meslekte beş on yıl sonra halktan kopuk birer bürokrat kesildiler. Kendi kendime hep sorarım, acaba bu, Hariciye mesleğine özgü bir çarpıklık mıdır, yoksa bütün mesleklerde gençleri aynı tehlikeler bekler mi?

1946 yılı yazına girerken dış görevde dört yıllık süremi doldurduğumdan Merkez'e nakledildim. Ankara'ya dönmeden yıllık iznimi kullanmak üzere Paris'e gittim. Dünya savaşı biteli bir yıl olmuştu fakat yakılıp yıkılmış Avrupa'da ulaşım güçlüğü sürüp gidiyordu. Avrupa ülkeleri yaralarını sarmak, iflas halindeki ekonomilerine çeki düzen vermek için yoğun çaba harcıyorlardı.

Fransa'dan Türkiye'ye dönmek benim için bir sorun olmuştu. O tarihte henüz sivil havacılık yoktu, tren ya da gemi ile hareket etmek zorundaydım. Doğu Ekspresi işletmeye açılmamıştı, tek çarem vapurla İstanbul'a gitmekti. Nihayet Ege adındaki yolcu gemimizin harpten sonra ilk seferini yapmak üzere Fransa'nın güneyindeki Marsilya limanına geleceğini öğrenip, geminin dönüş seferinde zorlukla bir yer bulabildim. O sırada Paris'te yurt dışına ilk turistik gezilerini yapmak ya da savaş boyunca kesilen ticari ilişkilerini yenilemek için Avrupa'ya çıkmış Türkler vardı. Bazılarıyla Paris'in en lüks otellerinden sayılan "Beşinci Jorj" otelinde karşılaşıyordum. Yukarıda anlattığım nedenle ben de o görkemli otelde beş, on altın bozdurmak karşılığında kalabiliyordum. Fransız Frangının değeri hâlâ çok düşüktü. İkinci kâtip iken bir ay kaldığım o otelin Büyükelçi olduğum zaman kapısından içeri giremedim. Fiyatlar o denli artmış, Fransa'da hayat standardı o derece yükselmişti!

Sivas Milletvekili ve *Akşam* gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak'la Beşinci Jorj otelinde tanıştım. İkinci evliliğini yapmış, Paris'e balayını geçirmeye gelmişti. Kendisi uzun süre Cenevre'deki Milletler Cemiyeti nezdinde Türkiye'yi temsil etmişti. Uluslararası sorunları iyi bilir, dış politikaya ilişkin yazıları ağırlık taşırdı. Sadak benimle ilgilendi. Yakın dostları olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan ve Paris Büyükelçimiz Numan Menemencioğlu'ndan benim sol fikirli olduğumu öğrenmiş, galiba yazı yazmaya meraklı olduğum da kendisine söylenmiş, beni tanımak istemişti. *Akşam* gazetesindeki başyazılarını beğenerek okuduğum bu dış politika uzmanıyla tanışmaya ben de can atıyordum. Büyükelçimizin yemeklerinde ve otelde sık sık görüşmeye başladık. Konuşmalarımız yurda dönerken bindiğimiz Ege vapurunda da sürdü. Necmeddin Sadak kendisinin de

sol görüşlü, sosyalist eğilimli olduğunu CHP'de bir sol kanat geliştirmeyi düşündüğünü söyledi. Sadak'a göre yeni girdiğimiz çok partili siyasi hayata uyabilmek için CHP'nin kendisini yenilemesi, Türkiye'nin de sol akımlara açılması gerekiyordu. Bu sözleri coşku içinde dinlediğimi anımsıyorum. Sadak bana ilerisi için projelerim olup olmadığını sordu. Uygun ortam ve fırsat bulursam politikaya girmeyi arzuladığımı, fakat daha önce kamuoyuna kendimi tanıtmak için bir gazetede yazı yazmayı deneyeceğimi söyledim. Böylece karşımdakinin niyetini yoklamak istiyordum. Bunun üzerine Sadak bana açıkça kendi gazetesine her hafta bir dış politika yazısı yazmamı önerdi. Hemen kabul ettim. Aramızdaki anlaşma gereğince yazılarıma şimdilik adım ve soyadımın ilk harflerini imza olarak koyacaktık. O günkü "Basın Kanunu" devlet memurlarının gazete ve dergilerde yazı yayınlamalarına hiçbir şekilde izin vermiyordu. Takma adla yazı yayınlayan memurların kimliklerini de gazete sahibinden soruşturmak hakkı savcılara tanınmıştı.

Merkez'de göreve başlamak üzere Ankara'ya gittiğimde, Bakanlığın hangi dairesinde çalışacağımın önceden kararlaşmış bulunduğunu öğrendim. Dışişleri Bakanlığında Büyükelçiler dışındaki meslek memurlarının atama ve nakil kararnamesi, ilke olarak her yılın Haziran ayında çıkar. Bakanlıktaki genel müdürler, kararname ile Merkez hizmetine alınan kâtip ve müsteşarlar arasında en işe yarar bulduklarını kendi dairelerine almak üzere önceden harekete geçerler ve Genel Sekreter'in de onayı ile aralarında paylaşırlar. Sözünü en çok geçiren genel müdür, istediği memurları dairesine almayı başarır. Merkez'e döndüğüm sırada da, Ticaret ve İktisat Dairesi Genel Müdürlüğüne getirilmiş bulunan Fatin Rüştü Zorlu beni ve Turgut Menemencioğlu'nu kendi dairesine istemiş ve almıştı. İsviçre'den Merkez'e çağırılırken Başkâtip derecesine yükseltildiğimden, Ticaret ve İktisat Dairesindeki görevime Orta ve Kuzey Avrupa ile ekonomik, ticari ilişkileri düzenleyen şubenin müdürü olarak başladım. Aslında, Dışişleri Bakanlığının ekonomik işler dairesi Fatin Rüştü Zorlu genel müdür oluncaya kadar önemli bir daire sayılmazdı. Yabancı ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkileri düzenleyen, yöneten makam, Ticaret Bakanlığındaki Dış Ticaret Dairesi idi. İkili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları, müzakereleri de Ticaret Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından yürütülürdü. Ticari Müzakereler Heyeti denilen bu heyetin başında Prof. Burhan Zihni Sanus bulunuyordu. Dışişleri Bakanlığının işlevi daha çok protokoler nitelikte idi. Müzakerelerde bir temsilci bulundurur ve imzalanan anlaşmaların BMM'de tasdikini sağlardı. Fatin Zorlu genel müdür olduktan sonra durum yavaş yavaş değişti, Dışişlerinin rolü ön plana çıktı. Ticari müzakereler için kurulan heyetlere artık Dışişleri Bakanlığı temsilcileri başkanlık etmeye başladı. Zorlu, dış dünya ile ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi yetkisini Dışişlerine kaydırmak için ısrarlı çaba gösterdi. Ticaret ve Maliye Bakanlıklarının direnişlerine karşın bu işi 1950'de Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra tam anlamıyla başardı. Zaten Ticaret ve İktisat Dairesinin başına geçmeyi bunun için istemişti. Savaş sonrası Türkiye'sinde her şeyin başında eko-

nomik sorunların geleceğini, siyasi iktidarın yeni ekonomik verilere göre şekilleneceğini keskin önsezisiyle anlamıştı. İktisadi alanda uzmanlaşarak siyasi iktidara kendini kabul ettirmek ihtirası daha o zamandan başlamıştı Zorlu'da. Kayınbabası Tevfik Rüştü Aras'ın nüfuzu ve Menderes'lerle olan sıhriyet bağı, 1950'lerde onun çok işine yarayacak, kısa zamanda Zorlu'yu DP Hükümetinin en gözde elemanları arasına sokacaktı. Zorlu'nun 1950'den sonraki hızlı yükselişini ileride izleyeceğiz.

1946 yılının Ankara'sı, bir yandan çok partili siyasi hayata geçişin yarattığı çalkantıları, öte yandan da Sovyetler'le ilişkilerimizin bunalıma girdiği bir dönemi yaşıyordu. O yıl ilk kez birden çok partinin katılımı ile yapılan genel seçimleri gerçi Halk Partisi büyük çoğunluk sağlayarak kazanmıştı ama seçimlere önemli ölçüde hile ve fesat karışmış olması siyasi havayı gerginleştirmiş, ülkede o zamana değin görmeye alışılmış suskunluk bozulmuştu. CHP organı *Ulus* gazetesinin dışında hemen hemen bütün basın iktidara karşı cephe almıştı. *Vatan*'da Ahmet Emin Yalman ve M. Ali Aybar CHP ile İnönü'ye sert saldırılarda bulunuyorlardı. Tek parti döneminde yazı yazmanın rahatlığına alışmış olan Falih Rıfkı Atay, Halk Partisine yapılan hücumlardan bunalmış, demokrasinin Türkiye'ye erken getirildiğinden yakınıyor, muhalefeti ihtilâlcilikle suçluyordu. Bu arada CHP'nin içinde de ayrılıklar baş göstermiş, saçlarını Hitlerinki gibi tarayan Sivas mebusu Reşat Şemsettin Sirer'in başını çektiği bir grup, Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç'u desteklediği için Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e saldırmaya başlamıştı. O sıralarda kendisiyle tanışma fırsatını bulduğum Hasan Ali Yücel'e Fransız basınının Türkiye'deki Köy Enstitüleri deneyini nasıl övüp göklere çıkardığını anlatmıştım. İçten bir halkçı olan Yücel'in gözleri parlamış, kaim etkili sesiyle bana, "Gel de bunu bizimkilere anlat, bu yüzden başımı yemek istiyorlar" demişti. Nitekim, kısa bir süre sonra Yücel'in başını yediler, daha doğrusu, İnönü onun başını koparıp düşmanlarının önüne attı. Çünkü İnönü'nün değişmeyen karakteri buydu. "Partide hangi akım, hangi kanat güçlenirse onun lideri olurdu." Siyasal yaşamının sonuna doğru bir tek kez bu kuralın dışına çıktı, o zaman da Ecevit'e yenildi. Sovyetler'le ilişkilerimizin en alt düzeye inmesi de Ankara'da gergin bir hava yaratmıştı. Dünya savaşı İnönü ekibinin korktuğu biçimde yani Nazi Almanyası'nın yıkılıp Sovyetler'in Avrupa'da en büyük siyasi güç olarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanınca, kuzey komşumuzla ilişkiler sorunu Ankara'da gündeme girmişti. Ortada 1925 yılında imzalanmış 20 yıl süreli bir Türk-Sovyet dostluk ve saldırmazlık antlaşması vardı. Ancak Sovyetler günün koşullarına artık cevap veremediği gerekçesiyle bu anlaşmayı yenilemeyeceklerini, İkinci Dünya Savaşı biterken Ankara'ya resmen bildirmişlerdi. İki ülke arasındaki ilişkiler savaş sırasında iyice soğumaya yüz tutmuş, Atatürk ile Lenin'in kurdukları dostluk, yerini karşılıklı kuşku ve güvensizlik havasına bırakmıştı. Bu sağlıksız durum ancak sabırlı bir çalışma ve iyi niyet gösterisiyle giderilebilir, ikili ilişkilere egemen olan ağır hava dikkatli, temkinli adımlar atılmak yoluyla temizlenebilirdi. Oysa İnönü, tıpkı 1939 Ağustosunda yaptığı gibi, acele

davranmak ve Sovyetler'le yeni bir pakt imzalamak istedi. Bu işi kotarmak için de, kısa bir süre önce Moskova'ya Büyükelçi olarak gönderdiği mutemed adamı Selim Sarper'i seçti. Sarper İnönü'nün Hariciye'deki gözdelerinden biriydi. Cumhurbaşkanlığına seçildikten hemen sonra, Dışişleri'nin siyasi dairelerinden birinde şube müdürlüğünde bulunan Selim Rauf Bey'i görülmemiş şekilde terfi ettirip Matbuat (Basın-Yayın) Genel Müdürlüğüne getirtmişti. Böylece baremin birinci derecesine sıçrayan Sarper, 1944 Ekimi'nde Moskova Büyükelçiliğine atanmıştı. Aradan altı ay geçmeden İnönü Sarper'i Ankara'ya çağırarak, Sovyetler'e önermeyi düşündüğü anlaşma üzerinde uzun uzadıya görüştü. O sırada Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile Feridun Cemal Erkin, San Francisco'da Birleşmiş Milletlerin kuruluş toplantısında idiler, Genel Sekreter Cevat Açıkalın da resmi bir temas için Londra'da bulunuyordu. Dışişleri Bakanlığına Devlet Bakanı Nurullah Esat Sümer vekâlet ediyordu.

1945 Mayısı'nın sonlarında, Selim Sarper Cumhurbaşkanından aldığı talimatla Moskova'ya döndü ve derhal Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof'tan randevu isteyerek Türk Hükümetinin önerisini Sovyet Hükümetine iletti: Türkiye Sovyetler Birliği ile "askeri bir ittifak" akdetmek istiyordu! Sovyet Dışişleri Bakanı Türkiye Büyükelçisinin askeri ittifak önerisine karşılık olarak, "Türkiye'nin askeri değerini takdir ederiz ama 200 milyon nüfuslu Sovyetler Birliği'nin güvenliğini 20 milyonluk Türkiye'ye teslim edemeyiz, askeri bir ittifak söz konusu olduğuna göre bazı önlemler almamız gerekir" demekle yetindi. Daha ötesini söylemeye dili varmamıştı. Bunun üzerine Sarper, "Yani Boğazlarda üs mü istiyorsunuz?" diye sordu. Molotof yine açıkça "evet" demedi ve sözü Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın zayıf bulunmasından yararlanarak doğu illerinin sınırlarında bazı değişiklikler yaptığına getirdi. Eğer askeri ittifak öngörülüyorsa ortak savunma için Türkiye'nin doğu sınırında bazı düzeltmeler yapılması gerekeceğini söyledi. Molotof ile görüşmesini Ankara'ya telgrafla aktarırken büyükelçi Selim Sarper Sovyet Hükümetinin Boğazlarda üs kurmak ve Kars ile Ardahan illerini topraklarına ilhak etmek istediğini bildirmişse de, Sovyetler taleplerini hiçbir zaman resmiyete dökmemişlerdir. Dışişleri arşivlerinde de Sovyetler'in ne üs ne de toprak talebine dair resmi bir belge yoktur. Yukarıda anlattığım gibi, Molotof Büyükelçimizin üstelemesine rağmen Boğazlarda üs istediklerini söylememiş, Kars ve Ardahan üzerindeki Rus iddiaları ise Gürcistanlı iki Sovyet tarihçisinin yayınladıkları bir makalenin dışında Sovyetler'in resmi bir talebine konu olmamıştır.

Moskova Büyükelçisinin telgrafını 9 Haziran 1945 günü okuyan Cumhurbaşkanı İnönü, Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esat Sümer'den İngiltere ve Amerika Büyükelçileriyle görüşerek Sovyet talepleri karşısındaki tepkilerini öğrenmesini istedi. İngiliz sefiri, Bakanı dinledikten sonra "heyecanlanmayın (don't get excited)" demekle yetindi ve durumu hükümetine bildireceğini söyledi. Ertesi gün Nurullah Esat Sümer tarafından kabul edilen ABD Büyükelçisi Edwin G. Wilson, daha anlayışlı davranarak Amerika'nın

Türkiye'yi yalnız bırakmayacağını bildirdi fakat hemen arkasından şu sözleri ekledi, "Size derhal askeri yardım vaad edemeyiz, yardımın başlaması için en az dokuz ay beklemeniz gerekir çünkü halen Stalin'in Amerika'daki prestiji o denli büyüktür ki, bunu değiştirmek zamana bağlıdır."[81] Bu tarihsel olayı aradan kırk beş yıla yakın bir zaman geçtikten sonra burada deşmek istememin nedeni vardır; Dünya Savaşı boyunca niyetlerinden kuşku duyulan, Türkiye üzerinde kötü emeller beslediğine inanılan, kısacası dost değil hasım gözüyle bakılan bir devlete, tarihin en yıkıcı savaşından yeni çıktığı bir sırada askeri ittifak önermenin isabetli bir karar olup olmadığı tartışmasını bir kenara bırakıyorum. Bu tartışma çok yapılmıştır ve bana kalırsa İnönü kararını verirken sonucunun ne olacağını pekiyi tahmin etmiştir. Çünkü İnönü çapında bir devlet adamının, savaş biterken Avrupa'da ortaya çıkan yeni dengeyi müttefikleriyle görüşmek üzere masaya oturmaya hazırlanan büyük bir devlete askeri ittifak teklif etmenin yaratacağı tepkileri hesaba katmamış olduğu düşünülemez. Kanımca İnönü, barış masasında Türkiye'nin sırtından pazarlık yapılmasından korkarak, savaş boyunca İngiliz ve Amerikalıları inandırmaya çalıştığı Sovyet tehlikesinin Türkiye üzerinde nasıl somutlaştığını müttefiklerine kanıtlamak istemiştir. Fakat bu kez de yanıldığı nokta, bir Sovyet tehdidi olasılığına karşı Batılı devletlerin Türkiye'nin yardımına koşmak için Rusya ile savaşı göze alacaklarını umut etmiş olmasıdır. Oysa Potsdam Konferansı'nda Stalin'in Türkiye'ye saldırmak niyetini taşımadığını gören İngiliz ve Amerikalılar, İnönü'nün çaldığı alarm zilinden telaşa kapılmamışlardır. Bunu gören İnönü, Sovyet tehdidini kendi kamuoyunda canlı tutmaya çalışarak, hem Rusya'ya tek başına kafa tutan lider şöhretini kazanmayı hem de savaş sonrası dünyada Türkiye'nin dış ilişkilerine yeni bir yön vermeyi tasarlamıştır.

Sovyetler'in Türkiye'den resmen üs ve toprak talebinde bulundukları iddiası üzerinde biraz daha durmak gereğini duyumsuyorum, çünkü bu konu Türkiye'nin son 45 yıllık dış politikasının belirleyici bir öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de, kamuoyumuz Stalin'in 1945 yazında Türkiye Hükümetinden resmen Karadeniz Boğazı'nda askeri üs ve Doğu Anadolu'da Kars ve Ardahan bölgesini içine alan toprak talebinde bulunduğuna o denli inandırılmıştır ki, bu inanca ters düşen her görüş tepkiyle karşılanmakta ve sahibi hakkında kuşkular yaratmaktadır. Nitekim anılarımın bu bölümü 1979 yılında *Milliyet* gazetesinde yayınlandığı zaman da siyasi tarih profesörü Rıfkı Salim Burçak ile aramızda gazete sütunlarında bir tartışmaya yol açmıştı. Bu tartışmanın ardından Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde yapılan araştırmalarda -Büyükelçi Selim Sarper'in Molotof ile yaptığı görüşmeyi aktaran telgrafı dışında Sovyet Hükümetinin Türkiye'den üs ve toprak istemlerini içeren- herhangi bir resmi belgeye rastlanmadı. Yine de, yıllar

[81] 1945 Mayısı'nda İnönü'nün Hariciye'ye danışmadan Sovyetler'e askeri ittifak önermeye karar vermesi üzerine cereyan eden olaylara karışanlardan bugün hayatta kalan tek yetkili, o tarihte Dışişlerimizin önemli bir mevkiinde bulunan Büyükelçi Nurettin Vergin'dir. Şimdi emekli olan Vergin'in bu konudaki bilgileri yalnız belleğine değil, arşivlerde bulunması gereken resmi belgelere de dayanmaktadır. Ne var ki, bu dosyanın bugün kimin elinde bulunduğu bilinmemektedir.

sonra Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın askeri mahkemede Barış Derneği davası görülürken bir avukat arkadaşıma, "Sovyet taleplerini inkâr etmiş bir büyükelçi olarak Dikerdem suçludur" dediğini öğrendim. Gerçi Cumhuriyet tarihimizin en karanlık sayfası 12 Eylül rejiminin sadık hizmetkârı ve 1982 Anayasasının baş mimarı Prof. Aldıkaçtı'nın beni kolayca mahkûm edecek yerde tarihin kendisi hakkında vereceği hükmü düşünmesi daha isabetli olurdu ama onun ağzından ifadesini bulan görüşün kamuoyundaki şartlanmayı yansıttığını göz önünde tutarak konuyu, ilk fırsatta yeniden aydınlığa kavuşturmayı tasarlamıştım.

Önce, iki hususu birbirinden ayırmak gerekiyor: İkinci Dünya Savaşının bitimine doğru Stalin'in Türk Hükümetine karşı tutumunun sertleştiği bir gerçektir. Ancak, Avrupa'da savaş sona erer ermez İnönü'nün Sovyet Hükümetine bir "Askeri İttifak" bağıtlanmasını önerdiği ve aldığı yanıt üzerine Sovyetlerin Türkiye'den üs ve toprak talebinde bulunduklarını açıklayarak Batılı müttefiklerini alarma geçirdiği de başka bir gerçektir. Biraz yukarıda belirttiğim gibi, Ulusal Kurtuluş Savaşımız sırasında Sovyetler'le aramızda kurulan dostluk ilişkileri 1939 Eylülü'nde patlak veren Dünya Savaşında bozulmuş, karşılıklı kuşku ve güvensizlik havasına bürünmüştü. Türkiye'nin savaş boyunca her fırsatta Batılı müttefiklerine Sovyet tehlikesini anımsatarak Almanya'nın yıkılmasının Avrupa için felaket olacağını telkine çalışması Moskova'yı tedirgin etmiş, savaşın sonlarına doğru iki Alman savaş gemisinin Boğazlardan geçişine izin verilmesi sert Sovyet tepkisine neden olmuştu. İkili ilişkiler bu düzeyde iken 1945 Haziranı'nda yani Avrupa'da savaş biter bitmez Türkiye'nin Sovyetler'e bir askeri ittifak bağıtlamayı önermesini olağan bir girişim gibi görmek olanaksızdır. Böylesine zamansız bir girişimi Stalin'in Türk Hükümetini sınamak için fırsat sayacağı kuşkusuzdu. Nitekim Başkan Roosevelt'in ölümü üzerine ABD başkanlığını üstlenen yardımcısı Truman'ın tanıklığı bu varsayıma güç kazandırmaktadır: Truman, 1955 yılında "Karar Yılları" başlığı altında yayınladığı anılarında 1945 Ağustosu'nda üç büyük bağlaşık devletin (ABD, SSCB, İngiltere) liderlerinin katılımıyla toplanan Potsdam Konferansı'ndaki görüşmeleri ayrıntılarıyla anlatırken Türk-Sovyet ilişkileri konusunda şöyle demektedir: "Stalin'e Türk Hükümetinin ülkenin toprak bütünlüğü ve Boğazlar statüsü sorunlarındaki endişelerini aktardığında şu karşılığı verdi: 'Türkleri herhalde Rusya'nın Çarlık zamanındaki doğu sınırlarının, düzeltilmesi gereğinden söz etmemiz korkutmuş olacak. Oysa Türk Hükümeti bizimle bir İttifak Antlaşması imzalanmasını önermemiş olsaydı sınır değişikliği sorunu hiçbir zaman gündeme gelmezdi. Bir ittifak antlaşması her iki ülkenin sınırlarını birlikte savunmalarını gerekli kılar. Eğer Türkler bunu kabule yanaşmıyorlarsa aramızda ittifak antlaşması imzalanması gündemden düşer. Bu görüşümüzün korkulacak yanının ne olduğunu doğrusu bilmek isterdim." [82]

[82] Harry S. Truman, *Years of Decision*, New York 1955.

Karadeniz Boğazları sorununda ise Stalin'in Potsdam Konferansında dile getirdiği görüşü Başkan Truman şöyle anlatmaktadır: "Bizce önemli olan, Sovyet gemilerinin Boğazlardan serbest geçişinin sağlanmasıdır. Uluslararası bir bunalım patlak verdiğinde Türkiye bu serbestliği güvence altına alamayacak denli zayıf olduğundan, Sovyetler Birliği Boğazların ortak savunmasından yanadır." Burada İngiltere Başbakanı Churchill araya girer ve Boğazlar konusunu SSCB'nin salt kendisiyle Türkiye arasındaki bir sorun gibi ele aldığını ileri sürerek itirazda bulunur. Buna karşılık Molotof, Türkiye ile Rusya arasında daha önce de bu tür antlaşmaların yapıldığını söyleyerek 1805 ve 1833 antlaşmalarını örnek gösterir. Truman ise Amerikan Hükümetinin tutumunun Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi yönünde olduğunu bildirir. Sonuçta üç büyükler boğazlar konusunda Ankara Hükümetine ayrı ayrı nota vererek görüşlerini bildirmeleri kararlaştırılır.

Aslında, Stalin'in Türkiye üzerindeki niyetleri ne olursa olsun, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki durumu yeni bir askeri harekâta kalkışmaya kesinlikle elverişli değildi. Nitekim 1945 ve 1946 yıllarında Türk Hükümeti yakın bir Sovyet tehdidini ileri sürerek Batılıları yardıma çağırırken, Moskova Hükümeti Sovyet birliklerinin savaş sırasında işgal ettiği Kuzey Azerbaycan'dan derhal çekilmesini talep eden Batılı müttefiklerinin ültimatomuna boyun eğmişti. Bu bakımdan da Ankara'nın çaldığı alarm zilleri Londra ve Washington'dan beklediği tepkiyi bulamamıştı. Ne ki, İsmet İnönü Batının o yıllardaki duyarsızlığını da kendi lehine kullanmayı ve Sovyetler'e tek başına kafa tutan devlet adamı ününü kazanmayı başaracaktı.

Görülüyor ki, gerek tarihsel verilerden gerek diplomatik arşivlerin incelenmesinden çıkan sonuç şudur: Başta İnönü olmak üzere, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ülkemizi yönetenler kurulmakta olan yeni dünya dengelerinde Batı ile bütünleşmekte, dış politikamızı Batının ayakta kalan en güçlü devletinin rotasına oturtmakta ulusal yarar ummuşlardır. Kurtuluş Savaşından beri yürütülen bağımsızlık politikasıyla bağdaşmayan bu tutumu haklı, zorunlu göstermek için de Sovyet tehdidini sürgit gerekçe olarak kullanmışlardır. Böylece 1947'de Truman Doktrini'ne, 1948'de Marshall Planı'na kapılar açılarak ABD'ye kesin bağımlılığın adımları atılmış, ısrarlı çabalarımız sonucunda NATO'ya kabul edilmek başarısına (!) erişilince de ülkenin yazgısı tümüyle bu askeri pakta, dolayısıyla da ABD'ye bağlanmıştır. Türkiye'nin 1945'ten sonraki 30 yıllık birinci Soğuk Savaş döneminde -özellikle Ortadoğu'da- Amerikan çıkarları doğrultusunda ne gibi roller üstlendiği, başta Arap dünyası olmak üzere, Üçüncü Dünya ülkelerinin husumetini üzerine çekmek pahasına ne talihsiz bir dış politika izlediği ve sonuçta bölgesinde, "yalnız ülke" konumuna sürüklendiği düşünülecek olursa, bir askeri bloka ya da bir süper devlete bağımlılığın faturasını ne denli ağır ödediği kolayca anlaşılır. Ancak bu kitabın amacı Türk dış politikasının derinliğine irdelenmesi olmadığından, 1945 yıllarında cereyan eden olayların öyküsünü burada noktalıyorum.

Yukarıda siyasal yönüne değindiğim olaydan bir de salt diplomasi mesleği bakımından alınacak dersler vardır: İlk önce, Büyükelçi Sarper'in Sovyet Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmeyi ele alalım. Ünlü bir İngiliz diplomatının genç meslek memurlarına öğütlediği gibi, "bir konuyu müzakere ederken karşısındakinin ard düşüncelerini öğrenmeye çalışmak hatadır". Türkiye'nin askeri ittifak teklifine karşı Molotof. "güvenliğimizi sağlamak için bazı önlemler almamız gerekir" deyince büyükelçimizin "yani Boğazlarda üs mü istiyorsunuz?" sorusunu yönelterek muhatabını gerçek niyetini açıklamaya zorlaması, diplomatik açıdan becerikli bir hareket değildir. Selim Sarper'in ilk kez büyükelçilik görevini yüklendiği ve sadece yedi aydır Moskova'da bulunduğu göz önünde tutularak, bu hatayı belki de acemilik yüzünden işlediği düşünülebilir. Ama Molotof adını anmadığı ve resmî bir talep konusu yapmadığı halde, Kars ve Ardahan'ı Rusların geri istediğini Ankara'ya bildirmesine ne demeli? Sanırım bu da, misyonunun başarıya ulaşmadığını gören bir büyükelçinin kendini haklı çıkarmak için başvurduğu bir yöntemdir. Gerçekten de kimi diplomatlar yaptıkları girişimlerde umdukları sonucu elde edemeyince, kendilerini mazur göstermek için tüm kabahati karşı tarafa yükleyerek işin içinden sıyrılmak isterler. Oysa bir diplomatın sahip olması gereken niteliklerin başında "mesleki dürüstlük" gelir. Hem kendi hükümetine hem de nezdinde bulunduğu devletin hükümetine karşı dürüstlük. Öyle diplomatlar vardır ki, hükümetlerine gerçeği olduğu gibi değil, olmasını istedikleri gibi bildirirler. Biz buna "merkezin nabzına göre şerbet vermek" deriz. Bilmeliyiz ki bunu yapmakla hükümetimize karşı en büyük kusuru işlemiş oluyoruz!

Sırası gelmişken şunu da söylemeliyim: Bir devletin nezdine temsilci gönderirken onun salt meslekteki başarısını, becerisini değil, aynı zamanda kişiliğini, eğilimlerini ve dünya görüşünü de dikkate almalıdır. Örneğin, Atatürk'ün ölümünden sonra Moskova'ya sürekli olarak en tutucu ve anti-Sovyet eğilimli kişilerin büyükelçi atanması Türkiye için talihsizlik olmuştur. Bunu söylerken Moskova'ya solcu, Washington'a Amerikan hayranı, Londra'ya Anglofil temsilcisi gönderilmesi gereğini öne sürmüyorum. Tersine, Amerikan etkisine girmiş, dünya olaylarını Pentagon gözüyle izlemeye alışmış bir büyükelçinin ülkesine yararlı olamayacağını biliyorum. Hele, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün zamanında Washington Büyükelçimizin görevinden istifa ettirilmeden Dışişleri Bakanı olarak atanmasını ve Bakanlığı sona erince yine Washington'a gönderilmesini bir skandal olarak nitelendiriyorum. Ne var ki, bunun tam tersi yapılarak, Moskova'ya Sovyet liderleriyle diyalog kurmaları mümkün olmayan, onlara duvar gibi sağır davranacakları önceden bilinen büyükelçilerin gönderilmesindeki hikmeti de anlayamıyorum. Bence Moskova'da Türkiye'yi örneğin Hasan Işık gibi açık fikirli bir demokratın temsil etmesiyle, sosyalist sistemin her an yıkılabileceğine inanmış bir İlter Türkmen ya da Türkçü-Turancı olduğunu gizlemeyen bir Namık Yolga'nın aynı işi yapması arasında büyük fark vardır. Bunun gibi, gençliğini Alman okullarında Prusya

eğitimi görerek geçirmiş, yüzünde Alman usulü düellodan aldığı kılıç yarasının izini taşıyan Selim Sarper'in de 1945'te Moskova'da bulunması, iki ülke arasındaki gergin havanın yumuşamasına yardımcı olmamıştır kanısındayım.

Yukarıda anlattığım olaylardan alınacak dersler vardır: İlk önce, Türkiye gibi yakın zamana değin dış politika konularının tabu sayılarak tartışma dışında tutulduğu, ulusal politikaların belirlenmesinde kamuoyunun ağırlığının duyulmadığı ülkelerde siyasal iktidarlar olayların gerçek yüzünü halktan gizleyebilmekte, kamuoyunu dilediği gibi yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla da, bu ülkelerde "resmi tarih"in gerçekleri tam olarak yansıttığını kabul etmek mümkün değildir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Türk-Sovyet ilişkilerinin durumu hakkındaki resmi bilgiler bunun çarpıcı bir örneğidir. Ben Sovyetler'in Türkiye'den resmen üs ve toprak talebinde bulunduklarını gösteren bir belgenin mevcut olmadığını yazdım. Bu, önce şaşkınlık ardından sert tepki yarattı. Çünkü "resmi tarih"in doğruluğuna o denli inanılmış, toplum Sovyet tehdidine öylesine koşullandırılmıştı ki, aykırı bir görüşü savunmak adeta suç sayılıyordu. Hemen Dışişleri arşivleri araştırıldı fakat orada -Selim Sarper'in Molotof ile yaptığı görüşmeye ilişkin telgrafın dışında- Sovyet taleplerini içeren herhangi bir belgeye rastlanamadı. Bu kez resmi tarihi doğrulayacak yorumlamalara başvuruldu. Denildi ki: "Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Hükümeti toprak istemini geri aldığını bildirerek özür diledi. Talep yapılmamış olsa nasıl geri alınırdı?". Oysa sözü edilen olay Nikita Kruşçev'in SBKP'nin ünlü 20.Kongresinden sonra Stalin dönemini suçlamak, kötülemek için başlattığı kampanyanın bir ürününden başka şey değildi. Evet, Kruşçev ABD Başkanı Eisenhower ile buluşmak üzere gittiği Paris'te bir demeç vererek, Stalin'in dış politikasını eleştirmiş ve bu arada Türkiye'ye karşı güdülen katı politikanın artık değişeceğini söylemişti. Ama aynı Kruşçev Küba krizi sırasında Türkiye'deki Jüpiter füzelerini ABD ile pazarlık konusu yapmaktan geri kalmayacaktı.

Bütün bunlardan çıkardığım sonuç şudur: Ülkeler arasındaki ilişkiler o ülkelerdeki iç düzenden büyük ölçüde etkilenir. Türk-Sovyet ilişkileri de Atatürk döneminin sonlarında başlayan ve İnönü döneminde güçlenen anti-komünist akımın etkisinde kalmış, anti-komünizm giderek bir devlet politikasına dönüşmüştür. Ben bu durumu anılarımda "Anti-komünist histeri" diye niteledim. Bu tanımlama bazı iyi niyetli kişilerce aşırı bulunmuş olabilir. Ancak, 12 Eylül 1980'den sonra tanık olduğum olaylar Türkiye'deki asker-sivil yöneticiler katında anti-komünizmin ne boyutlara ulaştığını bana gösterdi ve haklılığımı kanıtladı.

VI

Merkezde göreve başladığım 1946 yazında, Ankara'nın siyasi havası karmakarışıktı. Bir yıl önce San Francisco'da kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatına kabul edilmemiz

için galip devletlerin öne sürdükleri koşula uyarak İnönü, tek parti rejimine son vermişti ama bundan yararlananlar gerici güçler olmuştu. Bir yandan dinsel irtica, öte yandan da Sovyetler'le ilişkilerimizin gerginleşmesinden güç alan koyu bir şovenizm dalgası ülkeyi baştan başa sarmıştı. Irkçılıkla mücadelenin yerini solculukla mücadele almıştı.

1947'ye gelindiğinde İnönü Truman Doktrini'ne ve onu izleyen Marshall Planı'na bir can simidi gibi sarıldı. Bu gelişme iç politikada da etkisini göstermekten geri kalmadı. ABD ile ilişkilerin sağlıksız biçimde sıkılaşmasına ve Amerikan yardımına karşı çıkmak vatan hainliği sayıldı. Köy Enstitüleri kapatılırken, Ankara Üniversitesindeki üç doçent derslerinde komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle işten atıldı ve mahkemeye verildi. Amerikan yardımını Türkiye'de ilk kez eleştiren M. Ali Aybar'ın *Hür* ve *Zincirli Hürriyet* gazeteleri kapatıldı. Bir yıl önce ırkçılığından ötürü Alparslan Türkeş'e işkence yaptığı söylenen Milli Emniyet Servisleri bu kez solcu tanınanların peşine takıldı.

Böyle bir ortamda Ankara'da bulunmanın, üstelik Dışişleri gibi netameli bir bakanlıkta çalışmamın başıma ne işler açacağını henüz bilmiyordum ama kısa zamanda öğrenecektim. Gizleyecek hiçbir yanı bulunmayan, ancak düşündüğünü, doğru bildiğini çekinmeden söylemeyi vazgeçilmez bir hak hatta ödev sayan kimselerin uğradığı akıbet beni de bekliyordu. Mesleğimde önemli görevler yüklendikçe daha ağır baskılar, tertiplerle karşılaşacağımı, iftiralara uğrayacağımı o zamandan hesaba katmalıydım. Oysa ben, gençliğin verdiği cesaret ve kendine güvenle yoluma devam ediyordum. Ben yoluma devam ederken "kader" de etrafımda ağlarını örmeye başlamıştı.

Kader'in adı "Milli Emniyet Heyeti" denilen resmi örgüttü. Arap alfabesiyle yazılınca ilk harfleri birleştirilip MAH diye okunurdu. Sonradan "Milli İstihbarat Teşkilatı" (MİT) adını alacak bu örgütün görevi içeride ve dışarıda devlete yönelik casusluk, sabotaj gibi yıkıcı faaliyetleri izleyip değerlendirmek ve devletin yetkili organlarına (Başbakanlık, Genelkurmay, İçişleri, Dışişleri Bakanlıkları) bildirmekti. İngiltere'de "Intelligence Service" Fransa'da "Deuxieme Bureau" aynı görevi yapardı. Ancak, Batı ülkelerinin demokratik rejimlerinde her çeşit düşünce akımı ve onları temsil eden siyasal partiler yasal olduğundan, gizli haberalma örgütlerinin işlevi casusluklа mücadeleden (contre-espionnage) ibaretti. Bizde ise MAH'ın başlıca görevi "aşırı akımlar" ve "yıkıcı faaliyetleri" izleyip meydana çıkarma şekline dönüşmüştü. Aşırı akımlar neydi, yıkıcı faaliyetler nasıl tanımlanırdı? Bu sorular bugün bile yanıtını tam olarak bulmuş değildir. Çünkü Türkiye'de hangi iktidar işbaşına geçerse aşırı akımların, yıkıcı faaliyetlerin tanımı onun tutumuna, felsefesine göre değişir. Başka bir deyişle, bizde "yasal düşünce" ile "yasa dışı düşünce" ayırımı vardır ve bunların arasındaki sınırı siyasal iktidarlar belirler. Cumhuriyet kurulduğundan beri bu kural değişmemiş, yasalar aynı kaldığı halde uygulama değişik olabilmiştir. Bizdeki bu durum, devleti "egemen sınıfların toplum üzerindeki baskı aracı" olarak tanımlayan bilimsel kuramın doğruluğunu açık seçik biçimde kanıtlamaktadır.

Konumuzu fazla dağıtmadan 1946 ve 1947 yıllarının olaylarına geçeyim:

Bakanlığın Ticaret ve İktisat Dairesinde işe başladıktan bir süre sonra, Sivas Milletvekili Necmeddin Sadak'la vardığımız anlaşmaya uyarak, *Akşam* gazetesine her hafta dış politika yazıları göndermeye başlamıştım. Adım ve soyadımın ilk harfleriyle imzaladığım yazıların hiçbir değişikliğe uğramadan gazetenin beşinci sayfasında yayınlandığını gördükçe itiraf edeyim ki gurur duyuyordum. Sanırım o yazıları pek okuyan olmamıştır ama benim için önemli olan Necmeddin Sadak'ın yazılarıma gazetesinde yer vermesiydi. Dış politika yazarlığım birkaç ay böylece sürdükten sonra bir gün Sadak beni telefonla aradı ve Ankara Palas'ta yemeğe çağırdı. 1 Kasım'da açılan BMM toplantılarına katılmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya gelmişti. Meclis toplantı halinde iken Sadak Ankara'ya gelir fakat hafta sonlarını hep İstanbul'da geçirirdi. Onu yazın Büyükada Yat Kulübünde kışın da Serkl Doryan'da ya da Ankara'da Anadolu Kulübünde bezik oynarken görmek mümkündü. Uzun süre Avrupa'da bulunmuş olmanın verdiği alışkanlıkla, rahat yaşamayı ve bol para harcamayı severdi. Bu yüzden de, *Akşam* gazetesindeki hissesinin büyük kısmını ortaklarına satmak zorunda kalmıştı.

O tarihlerde Ankara Palas salonlarıyla Karpiç lokantası politikacıların buluşma yerleriydi. 1946 yılının sonlarına doğru bir akşam beni Necmeddin Sadak'la yemekte baş başa gören Hariciye kodamanlarının epey şaşırdıklarını anımsarım. Yemek biterken Sadak benimle niçin buluşmak istediğini açıkladı: Yazılarımı beğenmişti ve bana yeni bir öneride bulunmak istiyordu. Yaşı ilerlemişti, gazeteye hemen her gün başmakale yazmak kendisini artık yoruyordu. Yerine yavaş yavaş birisini yetiştirmek istiyordu. Bu "birisi" ben olabilirdim. Şimdilik haftada bir ya da iki gün kendi yerine başyazı yazmaya acaba ne derdim?

Ne mi diyecektim? Utanmasam sevincimden boynuna sarılacaktım. Necmeddin Sadak Türkiye'nin en güçlü siyasi kalemi idi. *Akşam* gazetesini salt onun başmakalelerini okumak için alanlar çoktu. Onun sütununa yerleşmek benim için büyük bir onurdu. Öneriyi hemen teşekkürle kabul ettim. Yalnız ortada bir sorun vardı: Memurlukla siyasi yazarlık nasıl bağdaşacaktı? Bekliyordum ki Sadak bana gazetesinde sürekli ve ücretli bir iş önersin ve ben de yaşamıma yeni bir yön vereyim. Fakat anladım ki, Sadak'ın niyeti henüz o kadar ileri gitmek değildi. Bana imzamın tanınması için belirli bir sürenin geçmesi gereğinden söz etti ve bu deneme sırasında mesleğimden ayrılmamın doğru olmayacağını söyledi. Yazılarımı takma bir adla imzalayabilirdim. Okuyucular imzaya alıştıktan sonra Sadak gazetedeki ortaklarına beni angaje etmelerini önerecekti.

Bu işin kolay olmayacağını hissetmiştim ama o yaşta başyazar olmak düşüncesi beni adeta sarhoş etmişti. Eve döner dönmez ilk başyazımı yazmaya koyulduğumu ve beş, altı saat uğraştıktan sonra bitirebildiğim yazıyı ertesi sabah heyecanla postaya verdiğimi bugün gibi anımsıyorum. Yazım 1946 yılının son gününün tarihini taşıyan *Akşam* gazetesinin birinci sayfasının başköşesinde yayınlandı. Yazının başlığı "Dünya Barış

İstiyor"du, imza yerinde "Mahmut Şerif" adı görünüyordu. "Şerif" babamın adıydı, soyadı yasasına kadar bu adı taşımıştım. Şimdi bunu sözüm onatakma ad olarak kullanacaktım. Tabii, olacak şey değildi ama büsbütün başka bir adla da imzalasam kimliğimin yetkili makamlarca öğrenilmesi önlenemezdi, çünkü nasıl olsa basın kanunu savcılara yazının kimin tarafından yazıldığını gazetelerin yazı işleri müdüründen sorup öğrenme hakkını tanıyordu.

Başyazarlığımın ömrü ancak üç hafta kadar sürdü ve bu süre içerisinde dört makalem yayınlandı. "Büyük Devletler Arasında Yakınlaşma" başlığını taşıyan son yazımın yayınlandığının ertesi günü, dairede çalışırken Genel Sekreter Feridun Cemal Erkin beni makamına çağırttı. Yüzü benimle her görüştüğünde olduğu gibi ciddi, hatta sertti. Bana hiçbir soru sormadan, bir gazeteye siyasi yazılar yazdığımın öğrenildiğini, Memurin Kanununa aykırı olan bu hareketi bir kez daha tekrarladığım takdirde hakkımda kovuşturma açılarak Bakanlıktan ilişkimin kesileceğini bildirdi. Hiçbir karşılık vermeden teşekkür edip yanından ayrıldım ve vakit geçirmeden Necmeddin Sadak'ı telefonla İstanbul'dan aradım; çünkü o gün yeni bir yazıyı postaya vermiştim. Sadak, "Bir, iki güne kadar Ankara'ya geliyorum, görüşürüz" dedi. Hafta sonunda Ankara'nın ünlü Süreyya Pavyonunda akşam yemeğinde buluştuk. Önce bana iltifatta bulundu: "Yazılarınız dikkati çekmeye başladı, yerinize yazan kimdir diye bana soruyorlar" dedi. Hararetle teşekkür edip, Genel Sekreter Erkin'den aldığım ültimatomu anlattım. "Bunu bekliyordum, çünkü savcılıktan kimliğinizi soruşturmuşlardı" dedikten sonra devam etti; "Şu anda size mesleğinizden ayrılıp gazeteye gelmenizi tavsiye edemeyeceğim zira gazetedeki ortaklarım hasistir, sizi tatmin edecek bir ücret vermeye yanaşmazlar. En iyisi, kısa bir süre daha bekleyelim, bu arada Genel Sekreter Feridun Cemal Bey bu görevinden ayrılıp dışarıya büyükelçi olarak atanacak. Ondan sonra yine görüşür, bir hal çaresi buluruz" dedi.

Bu sözleri bir "gönül alma" biçiminde yorumlamıştım. Çünkü Feridun Cemal Bey'in Genel Sekreterlikten ayrılması o sırada söz konusu değildi. Meğer Necmeddin Sadak'ın bir bildiği varmış: Bu görüşmenin üzerinden bir ay geçmemişti ki İnönü kabinede değişiklik yaparak Hasan Saka'yı başbakanlığa getirdi, onun yerine Dışişleri Bakanlığına Necmeddin Sadak atandı! Bu atama Sadak'ın dışında herkes için bir sürpriz oldu. Bakanlıktaki arkadaşlardan Sadak'la ilişkilerimi bilenler ve bizi birkaç kez baş başa yemek yerken görenler gelip beni kutladılar. Genel kanı yeni bakanımızın beni Özel Kalem Müdürü olarak seçeceği idi. Ben ise, başka hayaller peşinde idim. Bakan olduktan sonra başyazarlığı sürdüremeyeceğine göre, Sadak'tan boşalan yere kendimi en güçlü aday olarak görüyordum. Oysa, tahminlerin ne biri ne de öteki gerçekleşti. Dışişleri Bakanı olarak göreve başladığı gün kendisini makamında kutlamaya gittikten sonra Sadak'la ancak iki yıl sonra bir kez daha baş başa konuşabildim, o konuşmayı biraz ileride anlatacağım.

İçtenlikle söylüyorum, Ticaret Dairesindeki işimden ve Fatin Bey'in bana verdiği görevlerden o denli memnundum ki, yeni bakanın benimle ilgilenmeyişini biraz yadırgasam bile bundan hiç yüksünmüyordum. Orta Avrupa ve İskandinav ülkeleriyle birbiri peşinden ticaret anlaşmaları yapmaya başlamıştık. Heyetlerin biri geliyor öteki gidiyordu. Romanya, İsveç ve Macaristan'la müzakereler yapmış, anlaşmaya varmıştık. Savaşa girmemiş Türkiye'nin savaştan yeni çıkmış Avrupa ülkelerine kıyasla ne kötü bir ekonomik durumda olduğu her gün gözlerimin önüne seriliyordu. Tarım ülkesi diye bilinen Macaristan bile 1948 yılında bize lokomotif ve vagon satmayı önerirken, bizim ihraç malları listemizde tütün, küspe, palamut gibi üç-beş ilkel maddeden başka bir şey bulunmuyordu. Geri kalmışlığın ve ekonomik siyaset yoksulluğunun bütün acısını tadıyorduk.

Milli Emniyet Örgütü'nün (MAH) benimle ciddi surette uğraşmaya başlaması 1948 yılı sonlarına rastlar. Şimdi anlatacağım olay gizli polisin beni Hariciye'den tasfiye etmek için yaptığı ilk önemli girişimdir. Bu ilk girişimde başarı sağlayamamıştır, ama her fırsatta daha doğrusu, her hükümet değişikliğinde Milli Emniyet'teki "Dikerdem" dosyası yeni bakanın önüne getirilmiştir. Her defasında da ya İnönü ya da Menderes ve Zorlu'nun müdahalesiyle kesin darbeyi yemekten kurtulmuşumdur. Sırası geldikçe hepsini anlatacağım ki yeni kuşaklar gerekli ibret dersini çıkartsınlar.

Milli Emniyet benim için ne zaman bir dosya açmıştı ve bu dosyanın içinde neler vardı? Bunu kesin olarak bilmeme tabii olanak yok, ama bir rastlantı eseri olarak gizli dosyamın içeriği hakkında bazı bilgiler edindim. Sözünü ettiğim 1940'lı yıllarda, Milli Emniyet Reisliği yapmış olan Naci Perkel 1957'de Bağdat Büyükelçiliğine atanmıştı. O sırada ben de Amman Büyükelçisi idim. Naci Bey eşiyle birlikte Ürdün'ü ziyarete geldi, tarihi yerleri gezmek istemişlerdi. Kendilerini Büyükelçiliğimizde konuk ettim, birkaç günü beraber geçirdik. Perkel ve eşi olgun ve saygıdeğer kişilerdi. Herhalde onlar da bana yakınlık duymuş olacaklar ki, bir akşam kendiliğinden Milli Emniyetteki dosyam konusunu açtı. Anlattığına göre, İsviçre'den Merkeze döndükten sonra Ankara ve İstanbul'da solcu olarak tanınmış kişilerle kurduğum dostluk ilişkileri ve arkadaş meclislerindeki konuşmalarım Milli Emniyetin dikkatini benim üzerime çekmiş. Bir "Hariciyecinin" Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Sabahattin Ali, Abidin Dino, Orhan Veli gibi "tehlikeli" kimselerle sık sık görüşmesi, dost meclislerinde Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuması pek görülmüş bir şey olmadığından, önce peşime sivil polis takılarak izlettirilmişim. Bir yandan da, Dışişleri Bakanlığında bulunan ajanlarından kimlerle ne konuştuğum hakkında raporlar alırlarmış. Doğrusu ben de bu ajanlara bol malzeme sağlarmışım çünkü hangi konu üzerinde fikir yürütsem sol eğilimli olduğum anlaşılırmış. Hele bir defasında Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi dekanının bir kısım öğrenciler tarafından hırpalanması üzerine sağcılara öyle bir veriştirmişim ki, odada bulunan MAH ajanı raporunda benim komünist olduğumdan kuşkusu

kalmadığını belirtmiş![83]

Naci Perkel sözlerini şöyle bağlamıştı: "Yasa dışı bir eylemi görülmese bile, sol eğilimli olduğu anlaşılan bir memuru devlet dairelerinde barındırmamaya MAH kararlıydı, hele Hariciye'de asla! Önce onu kazanmayı dener, fikirlerinden caydığını yazılı olarak açıklamasını isterdik. Bunu yapamazsak tasfiyesine giderdik. Sizi de 1947'de çıkarılan özel bir kanunla Hariciyede bir defaya mahsus olmak üzere geniş bir tasfiye yapılacağı sırada meslekten uzaklaştırmak istediler ama gerek Necmeddin Sadak gerekse Müdürler Kurulu bunu engelledi. O tarihten sonra da Milli Emniyet sizin bir dış göreve atanmamanız, böylece istifaya zorlanmanız için Bakanlığa baskı yaptı. Sonunda konu İsmet Paşa'ya kadar götürüldü. 1950'de Bakanlığın size sahip çıkması sonucunda Kahire'ye atanmanız mümkün oldu."

Milli Emniyet Örgütü eski başkanının 1957 yılında beni karşısında büyükelçi olarak bulunca açıklamakta sakınca görmediği sözlerini bundan sonra anlatacağım olaylar doğrulayacaktır. Şu farkla ki, ben meslek basamaklarında yükseldikçe Milli Emniyetin baskısı artacak, özellikle siyasi iktidar yerli "McCarthy"lerin eline geçince durumum büsbütün ağırlaşacaktır. Bu kitabı sıkılmadan sonuna kadar okuyanlar gizli kuvvetlerle savaşımın 1976 yılı sonlarına dek sürdüğünü göreceklerdir. Biz şimdi 1948 sonlarına dönelim.

Çekoslovakya ile ticaret ve ödeme anlaşmasını müzakere edip imzalamak üzere Prag'a bir heyet gönderilecekti. Genel müdürüm Fatin Zorlu görüşmelerin Dışişleri Bakanlığı yönetiminde yürütülmesine hükümeti razı etmiş, heyet başkanlığına da beni seçmişti. Heyetin oluşması için gerekli Bakanlar Kurulu kararı Başbakanlıktan istenmişti. Hareketimizden bir gün önce Fatin Bey beni çağırarak Prag'a gidecek heyetin üyelerinin Başbakanlıkta değiştirildiğini ve benim gitmeyeceğimi söyledi. Halinden sinirli ve üzgün olduğu anlaşılıyordu, ama başka bir şey söylemeyince ben de üstelemedim. O akşam bir kokteyl davetinde Fatin Bey'in eşi Emel Zorlu beni bir kenara çekerek durumu açıkladı. (Hemen ekleyeyim ki, rahmetle andığım Emel Hanımla aynı paralelde düşünce ve görüşleri paylaşmaktan ileri gelen sağlam bir dostluğumuz vardı. Belki de, babası Tevfik Rüştü Aras'ın etkisiyle, Emel Zorlu ilerici bir aydın kimliğini taşırdı. Bu kimliği erken ölümüne kadar değişmedi. Başka koşullarda yetişseydi, militan bir solcu olurdu kanısındayım.) Emel Hanımın aramızda kalması kaydıyla bana anlat-

[83] Bu olayı çok iyi anımsıyorum. Bir sabah Bakanlığa yürüyerek gelirken Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi önünde büyük bir kalabalığın biriktiğini görerek ne olduğunu merak etmiştim. Biraz sonra yaşlı bir adamın yüzü gözü tükrük içinde üniversite kapısından çıkarılıp bir polis arabasına konulduğunu gördüm. Arkasından bir güruh onu yuhalıyordu. Meğer o ak saçlı adam üniversite rektörü Şevket Aziz Kansu imiş. Yirmi yıl önce bir dergide yazdığı yazılardan ötürü solcu tanınıyormuş. Fakültedeki Necati Akder ve Hamdi Ragıp Atademir gibi koyu sağcı hocaların tahrikiyle bir kısım öğrenciler rektörü üniversiteden kovmaya kalkışmışlar ve yüzüne tükürmüşler. Bu sahneye tanık olduktan sonra Bakanlığa geldiğimde, son derece üzgün ve öfkeliydim. O öfkeyle konuşurken, çalıştığım odada bir MAH ajanı olduğunu bilmiyordum ama bilseydim de aynı biçimde konuşurdum.

tıklarına göre Milli Emniyet Örgütü benim komünist bir ülkeye hem de heyet başkanı olarak gönderileceğimi öğrenince harekete geçmiş, İçişleri Bakanına bunun sakıncalı olduğunu bildirmişti. Dışişleri Bakanlığının hazırladığı kararname Bakanlar Kurulu'na gelince, İçişleri Bakanı Mehmet Emin Erişirgil konuyu ortaya atmış, Çekoslovakya'ya gönderilecek heyetten benim adımın çıkarılmasını önermişti. Kurulda hazır bulunan bakanlar -Galatasaray okulundan arkadaşım olan Nihat Erim ve Vedat Dicleli dahil- İçişleri Bakanını desteklemişlerdi. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak o toplantıda bulunmamıştı. "Molla" lakabıyla tanınan Başbakan Şemseddin Günaltay ise büsbütün telaşlanmış, beni heyetten çıkarmakla kalmayıp, Dışişleri Genel Sekreteri Fuat Carım'ı makamına çağırarak: "Sizde bir komünist varmış, hemen icabına bakılsın" diye emir vermişti.

Burada bir parantez açarak, Şemseddin Günaltay kabinesinde biri Bayındırlık öteki Ticaret Bakanı olan iki okul arkadaşımın, Nihat Erim ile Vedat Dicleli'nin Bakanlar Kurulunda beni neden savunmadıklarına değineyim. Bürokrat çevrelerinde yanlış bir kanı vardır: Galatasaraylılar ya da Mülkiyeliler birbirlerini tutarlar denir. Oysa Galatasaraylı ya da Mülkiyeli dayanışmasının kökeninde aynı sosyal sınıf bireyleri arasındaki dayanışma vardır. Örneğin Cumhuriyetin ilk döneminde Galatasaray Lisesi, İstanbul burjuvazisiyle başkent Ankara'daki yönetici-yüksek bürokrat zümresinin kısacası egemen sınıfın çocuklarının bir arada bulundukları eğitim ocağı olmuştur. Bunlar okulda başka sosyal sınıflardan gelme çocuklarla yakın arkadaşlıklar kursalar da, okulu bitirip hayata atıldıktan sonra doğal olarak kendi sınıflarının çıkarına hizmet eder, ötekilere yabancılaşırlardı. İçlerinden birkaçının aykırı dünya görüşlerini özümseyip egemen sınıflara cephe aldıkları görülmüştür. Ama genelde Galatasaray'dan yetişenler bilimsel anlamıyla tutucu ve kurulu düzen savunucularıdır. Bu nitelikleriyle Galatasaraylılar halktan kopuk ve her zaman Devlet'in yanında yer alan seçkinci (elit) bir topluluk oluştururlar. Galatasaraylıların kendilerini "akılcı", "özgür düşünceli" ya da "doğu-batı sentezcisi" olarak tanımlamaları yukarıda belirttiğim niteliklerini değiştirmez. Nitekim, 12 Eylül rejiminin karanlık günlerinde çoğu lise ve üniversite öğrencisi olan on binlerce aydın kişi siyasal düşünce ve eylemlerinden ötürü hapse atılır, işkence görürken, Galatasaraylılığı temsil savında bulunan "Galatasaray Eğitim Vakfı" Org. Kenan Evren'i iki kez okulu ziyarete davet edip askeri cunta liderini onore etmek ve karşılığında okula parasal yardım sağlamak becerisini göstermiştir. Eski bir Galatasaraylı olarak olaydan duyduğum ezikliği hâlâ içimde taşıyorum. Anılarımın akışına dönersek, yine de, Nihat Erim'le Vedat Dicleli'nin Bakanlar Kurulunda beni savunmayışlarını o zaman yadırgamıştım çünkü İnönü'nün onları demokrat-liberal kimliklerinden ötürü ellerinden tutup çok genç yaşta bakanlığa yükselttiğine inanıyordum. "Türkiye'nin Batıya açılan penceresi" diye tanımlanan bir okuldan yetişmiş ve biri Anayasa profesörlüğüne yükselmiş iki aydın kişinin, bir devlet memurunun siyasal düşüncelerinden ötürü işinden

atılamayacağı tezini savunmalarını bekliyordum. Yanılmışım. Meğer İnönü onları çoğulcu demokrasi deneyiminde kendilerinden yararlanmak için değil, fosilleşmiş parti kadrolarına taze kan aşılamak için seçmiş. İsmet Paşa Halk Partisi içinde bir reform gerektiğini düşünerek Recep Peker'in ceberrut idaresine karşı "35'ler" denen bir hareketi başlatmıştı. Partinin genç, aydın kişilerinden oluşan 35'ler grubu hükümetin liberal kanadını temsil edecekti. Cumhuriyetin ilk döneminde parti kodamanlarının, çocuklarına "Cumhuriyet Şehzadeleri" denirdi. Bunlar babalarının nüfuzundan yararlanıp zengin olan ya da mevki kapan işe yaramaz, şımarık gençlerdi. İnönü onların yerine yine kurulu düzene bağlı fakat iyi okumuş, hırslı gençleri ellerinden tutup yönetimin kilit mevkilerine geçirmek istemişti. Eğer rejim iyi işleseydi, belki Fransa'da örneğini gördüğümüz "genç kurtlar" gibi yüksek yetenekli, etkin bir bürokrat tabaka yönetime damgasını vurabilirdi. Ne var ki, Türkiye'nin çarpık kapitalizmi güçlü bir ulusal burjuva sınıfı yaratamadığı gibi, siyasal rejim de kişilik sahibi politikacı ve bürokratların yetişmesine olanak vermedi. Parantezi burada kapıyorum.

Bakanlar Kurulundaki olayın ertesi günü, Genel Sekreterimiz Fuad Carım erkenden beni aratırdı. İçeri girdiğimde, odasında bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, yüzüme bakmıyordu. Ben ayakta bekliyordum. Nihayet önümde durdu, başını kaldırdı ve "Sen komünist misin?" diye sordu. Bir akşam önce durumu Emel Zorlu'dan öğrendiğim için fazla şaşırmadım ama yine de Fuad Carım'dan böyle bir soru beklemiyordum. Yavaş sesle "Beyefendi, bu bir emniyet sorgusu mu?" karşılığını verdim. Genel Sekreterin yüzünün biraz kızardığını fark ettim. Aslında Fuad Carım içine kapanık, aksi mizaçlı fakat duygulu bir adamdı. Karakterindeki terslik, nobranlık onu çok kimseyle, bu arada Numan Menemencioğlu ile çatıştırmış, bu yüzden "Kavanin Dairesi" denilen pasif bir görevde unutulmaya bırakılmıştı. Geniş kültürü, kendine özgü renkli konuşmasıyla çevresinde sevgi ve saygı uyandırırdı. Feridun Cemal Erkin Genel Sekreter olunca onu gölgeden çıkarıp kendisine yardımcı yapmıştı. Erkin'in Roma'ya büyükelçi atanması üzerine de Necmeddin Sadak onu Genel Sekreterliğe yükseltmişti. Gerçi Sadak'ın Avrupai havasıyla Carım'ın alaturkalığı pek uyuşmamıştı ama bu iki zıt karakter Hariciye'ye yeni bir çeşni katmıştı. Biri donuk denecek kadar resmi, öteki patavatsız denecek kadar sade idi. Hatta bir gün Fuad Carım kendisini öğle vakti ziyarete gelen İspanya sefirini yemeğe alıkoyarak çalışma odasında konuğuna sefertasları içinde yemek ikram etmişti!

Sert görünüşü altında Fuad Carım'ın yumuşak kalpli olduğunu, ayrıca bana sempati beslediğini biliyordum. Fakat anlaşılan Başbakan Günaltay'dan benim yüzümden işittiği azar onu ürkütmüştü. Uzun uzun bana insanların kötülüğünden söz etti, sonra baklayı ağzından çıkardı; "Sen nerede olsa kendini gösterir, yükselirsin ama bu bakanlıkta sana gelecek yok, istifa etmeni salık veririm" dedi. Onun sıkıntılı haline ben de üzülmüştüm ama istifa etmeyi de kendime yediremiyordum. "Beyefendi" dedim, "ben mücadeleyi severim, memurluk haklarımı sonuna kadar savunacağım, istifaya bir

neden göremiyorum". Pek memnun kalmadı ama söyleyecek başka sözü yoktu. Susup pencereye doğru gidince odadan çıktım, doğruca Fatin Bey'in yanına gidip Genel Sekreterle görüşmemizi anlattım. Fena halde kızdı; "Senin gibi bir memuru istifaya nasıl zorlarmış, böyle kurusıkı tehditlere hiç aldırış etmeyeceksin, senden sorumlu genel müdür benim" dedi. Birkaç dakika ara ile iki ayrı insanı yakından tanımış, birinin yürekliliği ile ötekinin ezikliğine tanık olmuştum.

Bu olayın üstünden birkaç ay geçti, 1949 yılının yazına girmiştik. Haziran ayı Dışişleri memurları için en hareketli aydır, Merkezden dış görevlere ve dışarıdan Merkeze atama ve nakiller bu ayda yapılır. Benim iki yıllık Merkez hizmetim çoktan dolmuştu fakat hiçbir kararnameye adım konulmuyordu. Ne var ki, yaşantıma yeni bir renk katan ve beni Ankara'ya bağlayan bir uğraşın içine girdiğimden dış göreve gidemediğime üzülmüyordum. Bu zevkli uğraş, şair Orhan Veli ve daha birkaç arkadaşla birlikte 1949 yılının ilk günü çıkarmaya başladığımız *Yaprak* adlı düşün ve sanat dergisiydi.

İsviçre dönüşümde Ankara'nın bilim ve sanat çevreleriyle kurduğum ilişkiler bana çok değerli dostluklar kazandırmıştı. Bugüne dek süren ve bana onur veren bu dostluklar arasında, ne yazık ki pek kısa sürmüş olmasına rağmen, Orhan Veli'nin ayrı bir yeri vardır. Edebiyat dünyamızdan bir kuyruklu yıldız gibi geçip giden Orhan Veli'nin sanatı üzerine çok şey yazıldı. Türk şiirinde yaptığı devrim bütün yönleriyle incelendi, ama onun "ilerici insan" yanı, "toplumcu yazar" kimliğinin yeteri kadar bilinmediği kanısındayım. Ben onu bu kimliğiyle tanıdım. Bu kitabın konusu elvermediği için, Orhan Veli'den şimdilik bu kadarcık söz ederek, hayatımın en zevkli ve anlamlı yılları olan *Yaprak* döneminde başımdan geçenleri anlatmaya devam edeceğim.

On beş günde bir ve tek yaprak halinde çıkmasına karşın, *Yaprak Dergisi* o yılların fikir ve sanat dünyasında olay yaratmıştır. Aradan otuz yıl geçtiği ve bu süre içinde yüzlerce sanat dergisi çıkıp battığı halde *Yaprak*'ta çıkmış şiir ve yazılar bugün bile birçok aydının belleğindedir. Bunun nedeni, günün ağır koşulları altında bu derginin ilerici düşünceyi, toplumcu sanatı simgelemiş olmasıdır. *Yaprak Dergisi*'nin her sayısı bir düşün ve sanat olayı yaratırdı. Orhan Veli'nin, Oktay Rıfat'ın, Necati Cumalı'nın şiirleri, Abidin Dino'nun desenleri, Sabahattin Eyüboğlu'nun yazıları, Erol Güney'in çevirileri tüm sanatseverler, aydınlar tarafından okunurdu. Bu derginin ilk sayısından Orhan Veli'nin ölümünden sonra yayınlanan son sayısına kadar her nüshasında benim "M. Fırtınalı" ya da "Yaprak" imzasıyla çıkmış yazılarım vardır. Bu yazıların kime ait olduğunu çevremizin dışındakiler bilmezlerdi, savcılık sorarsa, Orhan Veli sorumluluğu yüklenecekti. Ne var ki, 1 Şubat 1950 tarihli *Yaprak*'ta "Demokraside Kahramanlık" başlığı altında yayınlanan yazım, Milli Emniyet Örgütünün dikkatini çekmişti. O yazıda Galile'nin engizisyon mahkemesindeki sözünü ele alarak, düşünce özgürlüğünün ancak uğrunda ölümü göze alan kahramanlarca savunulabildiği rejimlere demokrasi denilemeyeceğini anlatıyordum. Çok sevdiğim ve hâlâ güncelliğini koruduğuna inandı-

ğım bu yazımı aşağıya aynen aktarıyorum:

"Dünya güneş etrafında döner dediği için Galile'nin engizisyon mahkemesine verildiğini biliriz. Hikâye ederler ki, büyük İtalyan bilgini hâkimlerinin huzurunda diz çökerek tövbe etmek sayesinde ölümden kurtulmuş ama mahkemeden çıkarken ayağını yere vurarak: 'Ne yapayım ki dünya dönüyor' demiş. Ve engizisyon mahkemesinin kararına rağmen dünya dönmekte devam etmiş.

Bugün dünyanın döndüğünü söyleyebilmek için Galile kadar kahraman olmaya lüzum kalmadığını düşünerek seviniyoruz, fakat unutuyoruz ki, engizisyon mahkemelerinin üzerinden dört yüz yıl geçtiği halde dünyanın güneş etrafında dönmesi kadar basit, aydınlık gerçeklere inanmak, hâlâ bir kahramanlık, bir cesaret meselesidir. Bu sözlerde mübalağa arayanlara hatırlatalım: Bundan on yıl önce, bir Alman'ın yahut bir İtalyan'ın, Yahudilerin de bizim gibi insanlar olduğuna inanması ne büyük bir cesaret işi idi? Halbuki bundan on yıl önce de, insanların damarlarındaki kana göre sınıflandırılamayacağı, ırkçılık nazariyesinin hiçbir bilim temeline dayanmayan bir şarlatanlıktan ibaret olduğu pekâlâ biliniyordu. Galile'yi yargılayanların, hiç olmazsa, dünyanın döndüğünü bilmemek gibi bir mazeretleri vardı; yirminci yüzyılda yaşayan Almanlar ise ırkçılığın yalan olduğunu bile bile Hitler'e ses çıkarmadılar. Çünkü doğruyu savunmak için kelleyi koltuğa almak gerekiyordu.

Daha yakın zamana, yaşadığımız günlere gelelim: Bugün Amerika'da 1950 modeli bir engizisyon mahkemesi vardır ki, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının vicdani kanaatlerini araştırmaya, evlerinde hangi kitapları okuduklarını, hangi düşünceye sahip olduklarını soruşturmaya yetkilidir. Mahkemenin adına "Amerika Aleyhtarı Faaliyetlerle Mücadele Komitesi" denmiştir. Amerika'nın en değerli sanatkârları, artistleri, bilim adamları bu meşhur Komite'nin önünde hesap vermeye mecbur tutulmuşlardır. Mahkemenin sorduğu ahiret suallerine iyi cevap vermeyenler "Amerika düşmanı" ilan edilip işlerinden atılmışlardır. Şimdi bunları görüp de, Amerikalı bir aydının Galile'den daha az kahraman olduğunu iddiaya imkân var mıdır?

Memleketimize gelince, medeni cesaret bahsinde Amerikalıları fersah fersah aşmış olmakla öğünebiliriz. Bizim ileri fikirli aydınlarımız bilim yolunda yürüyebilmek, en basit hakikatleri açığa vurabilmek için, eski zaman şövalyelerinden daha büyük kahramanlık sınavından geçmek zorundadırlar. Vatan hainliği damgasını yemeyi, türlü isnatlara, iftiralara göğüs germeyi ve sonunda işten atılmayı göze almadan Türkiye'de bilim düşüncesini savunmak kolay iş midir? Sinsi tehditlerle başlayıp gürültülü nümayişlerle sona eren bir baskıyı hiçe sayarak gazete, dergi çıkarmak, yaşatmak kimin harcıdır?

Bunları söylemekten maksadımız, dünyada hüküm süren parlak bir demokrasi edebiyatına rağmen insanların henüz en tabii haklarını bile, hayatlarını tehlikeye koymaksızın koruyamadıklarını anlatmaktır. Olayların ne garip bir cilvesidir ki, demokrasi denilen hürriyet rejimi bugün birçok yerlerde bir cesaret ve kahra-

manlık rejimi haline gelmiştir. Halbuki hakiki halk idaresinde halk düşmanlarından başka hiç kimsenin, doğru olduğunu bildiği yolda yürümesi için açlığı, hapsi göze almasına lüzum yoktur. Halk idaresinde halka hizmet etmek isteyenlerin yoluna hiçbir engel konmaz, yüreğine korku salınmaz. Çünkü bu idarenin halktan gizli kapaklı tarafı yoktur.

Başbakan Bay Şemseddin Günaltay geçenlerde verdiği bir demeçte: 'Bu memleketin namuslu insanları en az namussuzları kadar cesur olmak zorundadırlar' demişti. Bugünkü durum gerçekten Başbakana hak verdirecek mahiyettedir. Ama bir memlekette namus, kelle pahasına elde ediliyorsa orada demokrasi var denemez."[84]

Yazının içeriği siyasi polisin dikkatini çekmiş ve nedense bunu Nâzım Hikmet'in Bursa hapishanesinden yazıp gönderdiği kanısına varılmıştı. Bunun üzerine Milli Emniyet *Yaprak Dergisi*'yle ilgisi olanlar arasında gözüne Erol Güney adındaki Yahudi arkadaşımızı kestirerek kendisini o zamanlar "Evkaf Apartmanı" diye tanınan binadaki bürolarında sıkı bir sorguya çekmişti. Erol Güney, aramızda kararlaştırdığımız üzere, benim adımı vermemiş ama ağır tehdide uğramıştı: Yazının kime ait olduğunu söylemezse başına geleceklerden kendisi sorumlu olacaktı. O tarihlerde bu tehdidin anlamı korkunçtu. Zavallı Erol sapsarı bir yüzle bunu bizlere anlattığı zaman hemen araya girdim ve adımı siyasi polise açıklamasını istedim. Arkadaşlar bunu kabule yanaşmadılarsa da, Rus asıllı olan Erol Güney'in başına gizli polisin ne çoraplar öreceğini kestirdiğimden ısrar ettim. Birkaç gün sonra Erol bana geldi: "Kimliğini öğrendikleri zaman çok şaşırdılar ve kızdılar. Verem hastalığı geçirdiği için ona bir şey yapmak istemiyorduk, ama şimdi görür gününü, tehdidini savurdular" dedi. Ben de hastalığımdan ötürü bana acımalarını hazmedememiştim. M. Fırtınalı yerine "Yaprak" imzasıyla yazı yazmaya devam ettim.

Bu olaylar olup biterken 1950 seçimleri yaklaşmıştı. Seçim kampanyası henüz resmen başlamamıştı ama CHP ile DP yöneticileri oy avcılığına çoktan çıkmışlardı. Dinsel irticaa prim vermekte her iki parti birbirleriyle yarış ediyorlardı fakat Halk Partisi çok geç başladığı bu yarışı yitirmeye mahkûmdu. Din konusunu en etkili biçimde DP liderleri işliyorlardı. Zaten, DP ne yaparsa yapsın arkasından büyük çoğunluğu sürükleyeceği elle tutulur gibi belli oluyordu. 27 yıllık Halk Partisi iktidarı milletin canına tak etmişti, herkes ne olursa olsun değişiklik istiyordu. Ulusların tarihinde böyle dönemler vardır. Yığınlar ceberut iktidara baş kaldırırlar, yönetenler artık yönetemez hale gelirler, İran'da görüldüğü gibi. 1950 Türkiye'si 1979 İran'ı gibi değilse de ona yakın biçimde "Tek Parti, Tek Şef" iktidarına son vermek kararındaydı. Köylerde, kasabalardaki halk kaynaşması bunu gösteriyordu. Durumun farkına varılmayan tek yer belki

[84] "Demokrasi'de Kahramanlık", *Yaprak Dergisi*, 1 Şubat 1950.

Ankara idi. Başkentte bürokrasi çarkını işletenler İnönü'yü Demokratların taş çatlasa yüz sandalyeden fazla kazanamayacağına inandırmışlardı. Arkadaşım olan İnönü'nün oğlu Ömer'le seçim sonuçları üzerine bahse tutuştuğumuzu unutmam: Sonuçta bahsi ben kazandım.

Seçim tarihi yaklaşadursun, Hariciye'deki durumum umutsuz bir görünüme girmişti. Merkeze döneli dört yıl oluyordu, benimle aynı zamanda dönen arkadaşlarımın tümü yeni dış görevlerine çoktan gitmişlerdi. Genel müdürüm Zorlu'nun beni bataktan kurtarmak için yaptığı bir iki girişim de sonuçsuz kalmıştı. Bunlardan biri beni bir "takdirname" ile ödüllendirmekti. Zorlu, dairesinde çalışan bir şube müdürünün yani benim "yabancı ülkelerin heyetleriyle yapılan ekonomik müzakerelerde gösterdiği üstün çaba ve başarıdan dolayı" bir takdirname ile taltif edilmesini öneren bir yazıyı bakanlık Makamına gönderdi. Bu yazı makamın onayı ile sicil dosyama girerse arkasından "takdire lâyık görülmüş bir memur dış göreve neden atanmaz?" diye bir çıkış yapacaktı. Fakat bu yazı Bakana kadar gidemeden Genel Sekreterin çekmecesinde kaldı. Müzekkerenin Bakana sunulması için önce Genel Sekreterin "uygundur" diye parafe etmesi gerekiyordu. Fuad Carım'ın eli bir türlü bu parafı atmaya varmadı. Ne yapsın, Başbakan bir kez onu korkutmuştu. Komünistliğinden kuşkulanılan bir memura takdirname verilmesini onaylamak fazla olurdu!

Sonunda cesareti ele alarak bir karara vardım. Bakanımız Necmeddin Sadak'la kendim görüşecektim. Aslında bu benim için bir cesaret değil, kendime yedirememek konusuydu. Bakanlık koridorlarında ya da resmi davetlerde rastladığım zaman hafifçe gülümseyerek selam verip geçmekten öte hiçbir ilgi göstermeyen Sadak'ın yanına gidip, "Ne oluyoruz beyefendi, eski günleri, konuştuklarımızı unuttunuz mu?" diye sormak doğrusu zor geliyordu. Üstelik onun da beni unutmadığını ancak elinden bir şey gelmediği ya da işine öyle geldiği için uzak durduğunu kestirebiliyordum. Bu sadece bir tahmin de değildi, Zorlu'nun benim için Bakanla konuştuğunu ve Sadak'ın hakkımda çok olumlu sözler söylediğini biliyordum. Ama artık beklemeye takatim kalmamıştı. Hiç ses çıkarmazsam yakında seçim patırtısı gelip çatacak, Sadak kendi başının derdine düşüp seçim bölgesine gidecek ve genel seçimlerden önce çıkarılması için hazırlıklarına başlanan atama kararnamesinde yine açıkta kalacaktım. Bir sabah Özel Kaleme giderek Bakanla görüşmek istediğimi bildirdim, Sadak beni hemen kabul etti.

Nezaket cümlelerinden sonra konuya girdim ve masum bir eda ile bana ne zaman bir dış görev verileceğini sordum. Sadak her zamanki donuk, durgun haliyle bir süre daldı, düşündü, sonra ağır ağır söze başladı; "Sizin sol düşünceli olduğunuzu biliyorum. Bunun beni rahatsız etmediğini de siz biliyorsunuz. Bu itibarla, mesela, İçişleri Bakanlığından sizin bir dost meclisinde hükümetin dış politikasını eleştirdiğinize ve 'dış politikamız Amerika'nın tekerleği oldu' dediğinize dair bir yazı geldiği zaman şaşmıyorum. Ama ne yazık ki Hükümette ve Meclis'te benim gibi düşünenler pek az. Şimdi sizi dış

göreve tayin etsem yarın Mecliste bir Fahri Kurtuluş kalkıp komünistleri koruduğumu söyleyerek ortalığı bulandırabilir. Onun için bir süre daha sabırlı olmanızı, ortalık yatışıncaya kadar beklemenizi tavsiye ederim".

Kafamda hazırlıklı geldiğim için bakanın bu sözlerine teslim olmadım, kesin sonuç almaya kararlıydım çünkü birkaç ay sonra büyük bir olasılıkla Sadak'ı karşımdaki makam koltuğunda göremeyecektim. "Dört yıl bekledim, daha fazla beklemenin yararına inanmıyorum, beyefendi" diye karşılık verdim. "Gizli hiçbir yanım yok, yasalara aykırı bir hareketim de görülmüş değil, buna rağmen gizli kuvvetler benimle sürekli uğraşıyorlar. Yakında seçimler var. Zatialiniz gibi beni iyi tanıyan bir bakan bile tayinimi yapamazsa, sizden sonra geleceklere derdimi nasıl anlatabilirim? Onun için, izninizle, ben haklarımı kamuoyu önünde savunmaya karar verdim. Haklı çıkarsam, sorunu kökünden çözmüş olurum, yoksa çekilir giderim. Zaten kaybedecek bir şeyim kalmadı."

Seçimlerden sonra koltuğunda kalamayacağını ima eden sözlerimi hiç beğenmemişti Sadak. Fakat tam seçim öncesinde muhalif basının sömürebileceği bir konunun ortaya atılarak başının ağrıtılmasını da istemezdi. Beni kararımdan caydırmak için vaadde bulunmak gereğini duydu ve Fatin Bey'le görüşerek bir çare bulacağını söyledi. Pek inanmamakla beraber, yapacak başka bir şey kalmadığından teşekkür edip yanından ayrıldım.

Sadak gerçekten de vaadini tutarak Fatin Bey'le görüştü ve hazırlanmakta olan kararnamede bana bir dış görev verilmesinin Müdürler Kurulunda karara bağlanmasını istedi. Bu yeşil ışığı alınca işin üst tarafını halletmek Zorlu için kolaydı çünkü Müdürler Kurulunda benim atanmama karşı çıkan yoktu. Nitekim ilk toplantıda, Zorlu'nun önerisi üzerine Cenevre'deki Ekonomik Konsey nezdine gönderilmem kararlaştırıldı. Fakat korktuğum yine başıma geldi: Dış göreve atanmak üzere olduğumu öğrenen Milli Emniyet Örgütü bakanımızın Avrupa'da bulunmasından yararlanarak Dışişleri Genel Sekreterine başvurdu ve Sadak'ın yaktığı yeşil ışığı kırmızı ışığa çevirmek istedi. Ne var ki, talih bu sefer benden yana idi çünkü kısa bir süre önce Fuad Carım Brezilya'ya Büyükelçi olarak atanmış, yerine Faik Zihni Akdur Genel Sekreter olmuştu. Faik Zihni Bey, Milli Emniyetten kendisini ziyarete gelen yetkiliye aynen: "Yoo," demişti, "siz memurlarımız hakkındaki istihbarat ve kanaatinizi bize bildirirsiniz ama göreviniz orada biter, Bakanlığımızın yaptığı atamalara karışamazsınız". Ben bu sözleri yıllar sonra, ikimiz de büyükelçi olarak karşılaştığımız zaman Faik Zihni Bey'in ağzından duydum ve bir Genel Sekreterin isterse makamını nasıl doldurabileceğini anladım.

Bu arada Müdürler Kurulu, Genel Sekreterin önerisiyle, görev yerimi değiştirdi ve Cenevre yerine Kahire Büyükelçiliği başkâtipliğine tayinimi uygun gördü. Bu değişikliğin gerekçesi söylendiği gibi bir önceki görev yerimin yine İsviçre olması mı idi, yoksa Milli Emniyete bir çeşit sürgüne gönderildiğim izlenimi verilmek mi istendi, bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa o da, Cenevre yerine Kahire'ye gönderilmemin be-

nim için "kahır yüzünden lütuf" olduğudur. Gerçekten de Kahire Büyükelçiliğindeki görevim meslekte bir sıçrama yapmama fırsat verdi ve 1950'de başkâtip olarak gittiğim Ortadoğu'ya yedi yıl sonra büyükelçi olarak döndüm.

VII

1950 ile 1955 yılları arasında Kahire Büyükelçiliğimizde önce başkâtip sonra müsteşar olarak görevli bulundum. Bu yılların diplomatik olaylarını kapsayan anılarımı 1977'de yayınlanan *Ortadoğu'da Devrim Yılları* başlıklı kitabımda toplamıştım. Burada yalnız bu süre içinde Hariciye ile olan ilişkilerime değineceğim.

Kahire'de işe başlamamdan kısa bir süre sonra büyükelçimiz değişti, Şevket Fuat Keçeci'nin yerine Hulusi Fuat Tugay geldi. Tugay'la ilişkilerim ilk zamanlarda oldukça gergindi, büyükelçinin bana karşı kasıtlı olarak sert davrandığı izlenimini alıyordum. Genç bir diplomat için en kötü talih geçimsiz, kaprisli, yanında çalışanların gözünü yıldırmayı marifet sayan amirlerin maiyetinde bulunmaktır. Ne yazık ki, Hariciyemizde böyleleri eksik değildir. Genç memurların meslekteki geleceği amirlerinden aklığı sicile bağlı bulunduğundan, dış göreve atanırken hangi büyükelçi ya da başkonsolosun emrinde çalışacağı konusu büyük önem kazanır. Dış temsilciliklerimizin her biri ayrı bir aile gibidir ve oralarda yaşantı ve çalışma düzeni aile reisinin kişiliğine göre zevkli ve uyumlu olabileceği gibi, tam tersine, bir azap da olabilir. Bunu söylerken genç memurların amirlerinden yakınmakta her zaman haklı olduklarını savunmak istemiyorum. Tembel, kaytarıcı, işe yaramaz memurlar da büyükelçilerin baş belasıdır. Böyleleri zaten hiçbir amirden memnun kalmazlar. Kendi deneylerimle bilirim ki, Asya ve Afrika ülkelerinde görev yapmayı angarya sayanlar çoktur. Bunlar işlerine bir türlü severek sarılmazlar. Çünkü onların gözünde diplomatlık Avrupa başkentlerinde en az çaba ile en çok rahat edilen bir meslek demektir. Üstelik bu gibiler meslekte ilerlemeyince suçu kendilerinde değil de amirlerinde bulup ona düşman olurlar.

Kahire'deki şefim Hulusi Fuat Tugay yanında çalışanlara hayatı zehir eden büyükelçilerden değildi, aksine hepimize dürüst ve şefkatli davranırdı. Nitekim meslek hayatımın en iyi sicilini ondan aldım. Ayrıca, Büyükelçiliğimizin Ferit İlden, Şefik Fenmen, Özdemir Yiğit ve benden oluşan kadrosu tam bir uyum içinde çalışıyordu. Oysa kimi temsilciliklerimizde kıskançlık, çekememezlik yüzünden tatsız olayların çıktığı, aynı odada çalışanların birbirine dargın durdukları görülmüştür. Kahire'de ise biz ahenkli bir düzen kurmuştuk. Buna rağmen Büyükelçimizin ilk zamanlarda bana ters davranmasının nedenini sonradan kendisi anlattı. Kahire'ye gelirken, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, benim solculuk dosyamdan söz etmiş ve "Başkâtibinizden memnun kalmaz ya da şüpheli bir halini görürseniz bildirin, Brezilya'ya naklederim" demiş. Neden Brezilya diye düşünmüştüm, acaba uzak olduğu için sürgün yeri mi sayılıyordu? Bunu bana

anlattığı sırada Tugay Bakanlıktan telgrafla gecikmiş olan terfimin (derece yükselişi) yapılarak Müsteşarlığa yükseltilmemi ve Büyükelçilik Müsteşarı Ferit İlden'in İskenderiye Başkonsolosluğu'na nakledilip yerine benim bırakılmamı istiyordu. Ankara'da benimle uğraşanları bir kez daha yenmiştim ama savaş daha bitmemişti hatta yeni başlıyordu!

Gerçekten de gizli güçlerle mücadelenin hiç bitmeyeceğini, 1953 yazında izinli olarak Ankara'ya gittiğimde anladım. O tarihte Fatin Rüştü Zorlu siyaset dünyamızda bir yıldız gibi parlamaya başlamıştı. Başbakan Adnan Menderes'in sağ kolu olmaya en kuvvetli aday görünüyordu. Gerçi henüz milletvekili seçilmediği için bakanlık koltuğuna oturmamıştı ama bir bakanınkinden daha çok yetki kendisine tanınmış, ekonomik politikayı avucunun içine almıştı. Resmi sıfatı "Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Genel Sekreteri" idi. Böylece ilk kez Dışişleri iki genel sekreterle yönetiliyordu. Zorlu Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinin düzenlenme işini Dışişleri Bakanlığında toplamış, dizginleri eline almıştı. Bu iddialı ve aynı zamanda rizikolu girişimin üstesinden gelmek için de, çevresinde yetenekli, sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen, dinamik bir kadro oluşturmak amacındaydı. Yardımcılığına arkadaşı Haydar Görk'ü almıştı ama daha o zamandan Melih Esenbel'i onun yerine geçirmeyi düşünüyordu. Nitekim o zamana kadar Bakanlıkta kimsenin varlığından haberli olmadığı Melih Esenbel, Fatin Bey elinden tuttuktan sonra yeteneklerini ortaya koymak fırsatını bulacak ve hızla yükselecektir. Bu yükseliş sırasında, yine Zorlu'nun favorilerinden iki kişi, Hasan Işık ve Turgut Menemencioğlu onun karşısına rakip olarak çıkacaktır. Ama Fatin Bey bu düşman kardeşleri idare etmesini, her üçünün hizmetlerinden de yeri ve zamanı geldikçe yararlanmayı bilecektir. Zorlu'nun başarı sırlarından biri de budur.

1953 yazında, yıllık iznimi bitirirken ziyaretine gittiğim Zorlu bana iznimi biraz daha uzatıp Ankara'da beklememi söyledi. Ticaret Dairesi Genel Müdürlüğüne beni getirme kararında imiş ve onayını almak üzere bakanla görüşecekmiş. Genel müdür olmak her Hariciye memurunun kalbinde yatan arslandır çünkü büyükelçiliğin yolu mutlaka oradan geçer. Hele o sırada benim gibi elçilik müsteşarlığına yükselmiş biri için genel müdürlük umulmadık bir sıçrama olacaktı. Fatin Bey'e bakılırsa bu iş oldu demekti çünkü o her istediğini koparmaya alışıktı. Ama ben birtakım gizli kuvvetlerin buna engel olacaklarını seziyordum. Tahminim doğru çıktı. Fuat Köprülü Ticaret Dairesi Genel Müdürlüğüne getirilmeme kesinlikle razı olmadı, Fatin Bey'den başka bir isim önermesini istedi. Zorlu'ya teşekkür etmekten başka Ankara'da yapacak işim kalmamıştı. Kahire'ye dönmek üzere Ankara'dan ayrılacağım sırada hazırlanmakta olan yıllık atama kararnamesinde Paris Büyükelçiliği Müsteşarlığına nakledildiğimi öğrendim. Tayinleri yapan Bakanlık İnzibat Komisyonu bu kararı oy birliğiyle almıştı. Acaba bu da Zorlu'nun bir ödülü mü diye düşünmeye vakit kalmadan bakanın onayına sunulan kararnamede yerimin değiştirilerek Atina Büyükelçiliği Müsteşarlığına çevrildiği anlaşıl-

dı. Artık bu kadarı çoktu, Fatin Bey de Köprülü'nün üst üste iki olumsuz müdahalesine kızmıştı. Bana Atina'yı reddetmemi salık verdi, ben de onun sözüne uyarak Kahire'deki görevimde kalmak istediğimi sudan bir gerekçe ile Bakanlığa bildirdim. Köprülü ısrar etmedi. Sonradan öğrendiğime göre, Köprülü ailesiyle yakın ilişkiler kurmuş, Türkçülüğü ve Turancılığı ile de Hoca'nın sevgisini kazanmış olan arkadaşımız Namık Yolga, Paris'e kendisinin gönderilmesini bakandan rica etmiş. Köprülü de Paris'e bir solcu yerine bir sağcının atanmasını uygun bulmuş. (Bunları yazarken, tanıkları ve belgeleri olmayan hiçbir olaya bu kitapta yer vermediğimi yinelemek isterim).

1955 yazına değin Kahire'de kaldım. Bu dönemde Arap ülkelerinde meydana gelen olağanüstü olaylar Mısır'daki görevimi ön plana çıkardı. Demokrat Parti iktidarının izlediği Arap ve Ortadoğu politikası Mısır'ın Türkiye için ve dolayısıyla Kahire Büyükelçiliği'nin Hariciye için önemini artırmıştı. Bir yıldan fazla maslahatgüzar yani büyükelçi vekili olarak bulunduğum Kahire'de Merkeze gönderdiğim raporlar yalnız Dışişlerinde değil, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığında da dikkatle okunup değerlendiriliyordu. 1955 yılının baharında Ankara ve Florya'da toplanan Ortadoğu Elçiler Konferansında ise ilk kez tanıştığım Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'ten olumlu not aldığım anlaşıldı. Konferansın sonunda Fatin Bey bana: "Cumhurbaşkanı ile Başbakan seni çok beğendiler" dedi.

Ne var ki, Başbakan'ın teveccühü uzun sürmeyecekti çünkü pusuda bekleyenler vardı. Bunlardan biri, doğal olarak Milli Emniyet Örgütü idi. Raporlarımda Mısır'ın diktatörü Cemal Abdülnâsır'ı eleştirmem hoşlarına gitmemişti. Çünkü o sırada Amerikalılar Nâsır'ı destekliyorlar ve bize de aynı politikayı salık veriyorlardı. Nâsır'ı kötülemek Amerikalılara karşı çıkmak demekti. Beni de Nâsır'la aramızı bozmaya çalışmakla suçluyorlardı!

Başbakanın benden kuşkulanmasında hiç beklemediğim başka bir etken de rol oynamıştı. Florya toplantıları devam ederken gazetelerde yayınlanan fotoğraflarda Bayar ve Menderes'in yanında benim de bulunduğumu gören *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Başbakanla ilk buluşmasında beni Menderes'e jurnal etmişti. Nasıl olur da bir komünisti içlerine alırlardı? Yalman'ın benim komünistliğim konusunda hiç kuşkusu yoktu çünkü bir gece Büyükada'daki Yat Kulübünün bahçesinde yaptığımız bir tartışmada M. Ali Aybar'ı savunmuştum. Yalman 1946 yılında bir süre Aybar'la Halk Partisine karşı muhalefette işbirliği yapmış, gazetesinin başyazı sütununu ona açmıştı. Kısa süren bu işbirliği Aybar'ın *Vatan* gazetesine ters düşen çizgisi yüzünden kesilivermiş ve Yalman, Aybar'a düşman olmuştu. İsmet Paşa'ya ve Halk Partisi'ne karşı demokrasi ve özgürlük adına keskin bir muhalefete geçen Ahmet Emin Yalman'ın demokrasi ve özgürlük anlayışı her türlü sol düşünceye kapalıydı. Tıpkı, öğrenimini yaptığı Amerika'daki liberaller gibi, demokrasi için en büyük tehlikeyi komünizmde görürdü. Kendisiyle M. Ali Aybar konusunda tartıştığımız gece, söz o sırada Prof. Ali

Fuat Başgil'in kurduğu "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti"nden açılmıştı. Kendisine bu derneğin "her türlü düşünceyi özgürce yayma" hakkını mı savunduğunu yoksa "hür fikir" diye kabul ettikleri bazı düşünceleri yaymayı mı amaçladığını sormuştum. Ve anlamıştım ki, Yalman'a göre Marksist düşünce "hür fikir" kavramının dışında kalmaktadır. Gerçi Yalman, Nâzım Hikmet'in hapisten çıkması için açılan kampanyaya imzasıyla katılmıştı ama bunu avukat M. Ali Sebük tarafından Nâzım'ın bir adli hataya kurban edildiğine inandırıldığı için yapmıştı, komünist düşünceye ifade özgürlüğünü kabul ettiğinden değil.

Aslında Ahmet Emin Yalman dar görüşlü, bağnaz bir insan değildi. Tersine, yaşamı boyunca siyasal savaşımını özgürlük ve demokrasi uğrunda vermişti. Atatürk'le sonra İnönü ve daha sonra Menderes'le çatışması bu yüzdendi. Gazetecilik dışında kişisel bir siyasi ihtirası da yoktu. Fakat bilim dışı, romantik bir demokrasi anlayışı ve Amerika hayranlığı onu çağın düşün akımlarına yabancılaştırmış, çelişkilere düşürmüştür. Kahire'den Merkeze döndükten sonra Bakanlıkta yüklendiğim görevler Başbakan Menderes'le sık sık temasımı gerektirdi. Özellikle Kıbrıs davası ortaya çıkıp da Zorlu bu soruna el koyunca bana önemli görevler verdi. 1954 seçimlerinde Zorlu, Menderes'in ısrarıyla, Çanakkale'den milletvekili olmuş ve Devlet Bakanlığına getirilmişti. Böylece Hükümet içinde var olan fiili otoritesi siyasi ağırlık da kazanmış oluyordu. Zorlu'nun gözü Dışişleri Bakanlığında idi fakat o koltuğu Fuat Köprülü'nün elinden almak kolay olmayacağa benziyordu. Köprülü Demokrat Partinin Bayar ve Menderes'ten sonra en saygın ve popüler adamıydı, pek sevdiği Dışişleri Bakanlığından rızası olmadan onu kimse ayıramazdı. Ne var ki Türk dış politikasının gittikçe çetrefilleşen sorunları Köprülü Hoca'nın boyutlarını aşıyor, Hariciye'nin başında daha genç, dinamik ve çalışkan birinin bulunmasını gerektiriyordu. Başbakan da bunun bilincine varmış, Zorlu'ya Dışişleriyle sorumlu Devlet Bakanı yetkilerini vermişti. Bu durumda Hariciye iki başlı bir Bakanlık niteliğine bürünmüş oluyordu. Bakanlığın üst kademelerinde "Fatinist"lerle "Fuadist"ler peyda olmuş, bunlar arasında yer kapma mücadelesi başlamıştı. Fuadist'lerin en hırslısı, daha ikinci kâtip derecesinde olduğu halde bir an önce yükselmek ihtirasıyla tutuşan Coşkun Kırca idi. Kırca o sırada Fuat Köprülü'nün damadıydı ve Bakanlıkta Zorlu'ya karşı bir muhalefet grubu oluşturmuştu. Fatin Bey Kırca'nın aşırı ihtirasını ciddiye almaz, onun zekâ ve çalışkanlığını beğenirdi. NATO Dairesine ve oradan Paris'teki NATO Daimi Delegeliği kâtipliğine Kırca'nın atanmasını o sağlamıştı. Ne büyük hata işlediğini Yassıada mahkemesi sırasında acı bir şekilde anladı! [85]

1956 yılı sonlarına gelirken Bakanlıktaki durumum iyiden iyiye sağlamlaşmıştı. Kadroların dolu olması yüzünden Genel Müdürlük görevine daha resmen başlayamamıştım ama fiilen bir Genel Müdür gibi çalışıyordum. Ortadoğu ve Kıbrıs işlerine bakan 2.

[85] Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, s.136.

Siyasi Daire Genel Müdürlüğüne sık sık vekâlet ediyordum. Bir yandan Kıbrıs sorununun öncelik kazanması, öte yandan da Arap ülkeleriyle ilişkilerin sıkılaştırılması dolayısıyla dış politikamızın ağırlık merkezi Ortadoğu'ya kaymıştı. Bu nedenle de Başbakan Menderes'le temaslarım artmıştı ve aramızdaki buzların çözüldüğünü hissediyordum. Arap devletlerine yaptığı resmi gezilere beni de götürüyordu. Hatta Libya'ya gideceği sırada kendisine eşlik edecek heyetin fazla kalabalık olduğunu görerek listenin daraltılmasını istemiş fakat kendi adımı listeden çıkarmamı kabul etmemişti. Sonuçta Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un yerine Libya'ya ben gitmiştim. Fatin Bey de Kıbrıs çalışmalarında beni yanından ayırmıyordu. Londra Konferansına birlikte gitmiştik, dönüşümüzde beni New York'a Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantılarına delege olarak göndermişti.

Hükümet Başkanının güvenini kazanmam Milli Emniyet Örgütünün de sesini kesmişti. MİT Başkanı Behçet Türkmen bana telefon ederek, Hariciye sınavına girecek küçük oğlunu korumamı rica ediyordu. (Oysa Behçet Paşa'nın her iki oğlu da kimsenin yardımına muhtaç olmayacak kadar parlak sınavlar vererek Dışişlerine girdiler. Büyük oğlu İlter Türkmen bugün en seçkin ve gözde büyükelçilerimizdendir. Büyük bir istidat olan küçük oğlu Güner'i ise ne yazık ki Başbakan Menderes'in Londra'da uğradığı uçak kazasında yitirdik.)

1957 yılı başlarında Zorlu ile Tunus'un bağımsızlığa kavuşmasının birinci yıldönümü törenlerine Türkiye'yi temsilen katılmak üzere Tunus'a gitmiştik. Yolculuk sırasında Fatin Bey'le baş başa yaptığımız konuşmalardan ve Tunus'daki temaslarımızdan bende derin iz bırakan iki anıyı buraya aktarmalıyım. Birincisi, Amerika'nın Soğuk Savaş dönemi politikasını değerlendirirken Zorlu'nun birkaç ay önce Macaristan'da meydana gelen ayaklanmayı CIA'nın düzenlediğini kesin bir dille söylemiş olmasıdır. Hangi istihbarat kaynağına dayanarak konuştuğunu bilmiyorum ve bunu kendisinden sormadım. Fakat Amerikalılarla sıkı işbirliği içinde olduğunu bildiğimden sözlerinden çok etkilenmiştim. İkinci ilginç konuşma ise Tunus'taki bir resepsiyon sırasında ABD Büyükelçisinin bana söylediklerıdir. Adını aklımda tutamadığım bu büyükelçi Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü konusunda şunları söylemişti; "Türkiye bu bölgenin en güçlü devletidir. Bunun bilincinde olarak Türkiye Arap ülkelerinin peşinden koşmamalı, bir "katedral" gibi sapasağlam ortada durarak Arapların kendi çevresinde toplanmalarını beklemelidir." Bu sözleri Fatin Bey'e naklettiğimde, biraz düşündükten sonra "Adam doğru söylemiş ama acaba Hükümeti de aynı düşüncede mi? Bizi Bağdat Paktı'na özendiren kendileri değil mi?" demişti.

1957 meslek yaşamımda doruğa ulaştığım yıldır. Dışişleri Bakanlığına girişimin on

sekizinci yılında Büyükelçiliğe yükselerek Amman'a atanıyordum. Cumhuriyet Hariciyesi tarihinde bu bir rekordu, bu rekorun bugüne kadar kırılmadığını sanıyorum. Bunu övünmek için değil, zihinlere takılacak bir soruyu açmak için yazıyorum; nasıl oldu da, çeşitli baskılara, engellemelere karşın mesleğin en üst basamağına en kısa zamanda erişebildim? Daha birkaç yıl önce beni devlet memurluğundan attırmaya uğraşan güçler nasıl oldu da yabancı ülkelerde Devleti temsil görevinin bana verilmesine razı oldular?

Aslında razı olmadılar, sadece geçici bir süre için hükümetin kararına boyun eğdiler. Ama ilerde göreceğimiz gibi her fırsatta, her hükümet değişikliğinde eskisinden daha büyük bir hınçla yine üstüme geldiler. Ne var ki, Menderes yönetiminin bazı özellikleri meslek yaşamımın en kritik döneminde beni gizli kuvvetlerin elinden kurtardı ve üzerime konulan ambargoyu etkisiz kıldı. Kuşkusuz ki, Demokrat Parti iktidarı ne kendinden önce ne de sonraki iktidarlardan daha az sol düşmanı değildi. Fakat Demokrat iktidara damgasını vuran Bayar-Menderes-Zorlu üçlüsünün devlet yönetimi anlayışı siyasal iktidarın üstünde başka güç tanımamaya dayanıyordu. Onlara göre Cumhuriyet rejiminde devletin bütün kurumları, başta askerler olmak üzere, sivil yönetimin buyruğunda bulunmalı, iktidar başka güçlerle paylaşılmamalıydı. Bu ilke devlet mekanizmasının işleyişine de yansıtılmıştı. Genelkurmay, Milli Savunma Bakanı'nın, Milli İstihbarat Örgütü, Başbakanın emrinde idi. Bu kurumların hükümetin kararlarına karşı çıkmasına izin verilmezdi.

Öte yandan, Menderes-Zorlu ekibi, siyasal hoşgörü konusunda kendilerinden önceki hükümetlerden daha ilerde idiler. Bir Recep Peker'in katılığına, bir Şemseddin Günaltay'ın bağnazlığına Menderes ve Zorlu'da rastlamak mümkün değildi. Menderes ve Zorlu'nun devlet mekanizmasında çalışanlardan bekledikleri, her şeyden önce, yetenek ve etkinlikti. Özellikle Zorlu devlet memurlarının siyasi düşüncelerine, partiye ya da şahsına bağlılıklarına önem vermezdi. İşinin ehli olmak onun çalışma arkadaşlığında aradığı ilk nitelikti. Gerçi iktidar tutkusu Menderes ve Zorlu'nun çevresinde de birtakım asalakların türemesine yol açtı ama hiçbir zaman değerli ile değersizi, işe yarayanla yaramayanı aynı sepete koyacak kadar bilinçsiz davranmadılar.

Şimdi, 1957 yılının Mayıs ayında Amman Büyükelçiliği'ne atanışımın öyküsünü anlatabilirim:

Fatin Bey'le gittiğimiz Tunus gezisinden dönünce Bakanlığın iç ve dış kadrolarında geniş çapta bir değişikliğin hazırlanmakta olduğunu öğrendim. Genel Sekreter Muharrem Nuri Birgi ile birçok genel müdür müyükelçiliklere atanacaklar, yerlerine de benim gibi Merkezde bekleyenler geçecekti. Tam o sırada Demokrat Parti'nin Meclis Grubu Menderes'e baş kaldırdı. Siyasi tarihimize Menderes'in ünlü sözüyle (Siz isterseniz Halifeliği bile geri getirirsiniz) geçen fırtınalı toplantısında DP Grubu birkaç Bakanı ve bu arada Fatin Rüştü Zorlu'yu istifaya zorladı. Parti grubundaki kaynaşmayı

yatıştırmak için Menderes kabinedeki arkadaşlarının bir kısmını feda ederek yerlerine Grupça tutulanları getirdi. Parti grubunun en çok hışmına uğrayanlardan biri de Fatin Rüştü Zorlu idi. O da istifaya zorlandı. Dışişleri Bakanlığına da Bayındırlık Bakanı Ethem Menderes vekâleten atandı. Hariciye'ye asaleten atama yapılmaması dikkat çekiciydi. Anlaşılan Başbakan Zorlu'nun yerinin sürekli olarak doldurulmasını istemiyordu. Ethem Menderes'in ilk işi grubun eğilimine uyarak Zorlu'yu Başbakanın yanından ve Ankara'dan uzaklaştırmanın çaresini araştırmak oldu. Bulunan formül Zorlu'yu bir Büyükelçiliğe göndermekti. Ethem Menderes vakit geçirmeden planını uygulamaya koyup Zorlu'nun İsviçre'ye atanmasını öngören kararnameyi hazırlattı ve Bern Büyükelçiliğine Zorlu için İsviçre Hükümetinden agreman istenmesi yolunda talimat verdi. İsviçre Hükümeti de diplomatik teamülde görülmemiş bir hızla 48 saat içerisinde, Zorlu için agremanını bildirdi.

Bütün bunlar büyük bir çabuklukla olup bitmişti. Zorlu'nun siyasi kariyeri sona ermişe benziyordu, daha doğrusu onu sevmeyenler böyle düşünerek seviniyorlardı. Dışişlerindeki "Fatinist"ler şaşkınlıklarını gizleyemezken, "Fuadist"ler bayram yapıyorlar, Zorlu'nun aleyhinde atıp tutuyorlardı. Fakat Zorlu'nun siyaset sahnesinden silinip gittiğini sananlar aldanıyorlardı. Gerçi Zorlu yenik düşmüş, köşesine çekilir görünmüştü ama o yenilgiyi kolay kabullenecek yaradılışta değildi. İç politika manevralarından pek anlamadığı için önce şaşkınlığa uğramış fakat kendisini çabuk toparlamıştı. Parti grubunda dostundan çok düşmanının bulunduğunu acı şekilde anlamıştı, ancak asıl gücün Adnan Menderes'in elinde olduğunu, Başbakanın parti grubunu yine avucunun içine alacağını biliyordu.

Bildiği başka bir şey de Menderes'in kendisini büsbütün fedaya hazır olmadığı idi. Fatin Bey beklemeye karar verdi ve ilk iş olarak da kendisini Bern Büyükelçiliğine atayan kararnameyi Başbakanın emriyle durdurttu. Böylece ikinci raundu kazanmış, Ankara'dan uzaklaşmamış oluyordu. Bence bu zafer Fatin Bey'i üç yıl sonra darağacına kadar götürecek olaylar zincirinin ilk halkasıdır. Keşke politikadan o sırada uzaklaşıp asıl mesleğine dönse ve Bern Büyükelçiliğine gitseydi. Demokrat Parti zaten hazmedemediği bir politikacıdan kurtulur, Hariciye ise dünya çapında bir diplomatına yeniden kavuşmuş olurdu. Ama "siyasi ihtiras" denen zehir bir kez Zorlu'nun kanına girmişti, ölünceye dek o hastalıktan kurtulamayacaktı.

Zorlu'nun gölgede kalışı uzun sürmedi. Başbakanın onu yanından ayırmayacağı anlaşılınca eski nüfuzunu adım adım yeniden ele geçirmeye başladı. Özellikle Dışişlerinde ipleri elinden kaçırmamaya özen gösteriyor, önemli diplomatik konuları olduğu kadar Hariciye'nin yüksek kademelerindeki atamaları da perde arkasından o idare ediyordu. Bakan Vekili Ethem Menderes'in Zorlu'nun nüfuzunu kırmak için harcadığı çabalar boşunaydı çünkü hem Bakanlığı iyi tanımıyor hem de yapmak istediği değişiklikleri Başbakana onaylatamıyordu. Nitekim, Genel Sekreter Muharrem Nuri Birgi'nin Bakana

sunduğu, iç ve dış örgütte önemli değişiklikleri öngören kararname taslağı tamamen Zorlu'nun direktiflerine göre hazırlanmıştı. Bu kararname ile M. Nuri Birgi Londra Büyükelçiliğine gidecek, yerine Melih Esenbel Genel Sekreter olacaktı. Merkezdeki genel müdürlerden çoğu büyükelçi olarak dış görevlere atanıyor, yerlerine Fatin Bey'in seçtiği elemanlar getiriliyordu. Bu arada ben de fiilen yürütmekte olduğum II. Siyasi Dairenin başına resmen geçecektim. Bu kadro değişiklikleri hazırlanırken Zorlu bir gün beni evine çağırdı ve Genel Sekreter Birgi'nin bana doğrudan doğruya açmaktan çekindiği bir düşüncesini aktardı. Birgi benim II. Daire Genel Müdürlüğüne getirilmemi içtenlikle istiyor fakat dışarıdan gelebilecek baskıları hesaba katarak, dosyama konulmak üzere, bir belge imzalamamı öneriyordu. Bu belgede ben "komünizme karşı olduğumu ve komünist düşünce ile hiçbir ilgim olmadığını" açıklamalıydım. Öneri Genel Sekreterin kendi buluşu muydu, yoksa "malûm makam"ın telkiniyle mi yapılmıştı bilmiyorum, Zorlu'ya sormadım da. Sadece şu karşılığı verdiğimi iyi biliyorum: "Benim gizlenecek hiçbir yanım yoktur, kimliğim, düşüncelerim ve mesleki çalışmalarım ortadadır. Beni bu hüviyetimle kabul ederlerse daha yüksek görevlere getirirler. Fakat genel müdür ve sonra büyükelçi olmak için bir "ikrar-ı iman" bildirisi imzalamam gerekiyorsa reddederim çünkü bunu ne anayasal haklarımla ne de insanlık haysiyetiyle bağdaştırabilirim."

Beni dinlerken Fatin Bey'in gözlerinin içinin güldüğünü bugün gibi anımsıyorum. Sanki bana: "Bravo, ben de senin gibi yapardım" demek istiyordu. Açıkça beni onayladığını söylemek istemedi: "Tutumunu anlıyorum, Nuri ile ben görüşürüm" demekle yetindi.

Genel Sekreterin cevabını nasıl karşılayacağını kestiremiyordum. Nuri Birgi solculuktan nefret eder, komünizmi veba hastalığı kadar tehlikeli sayardı. Ancak, iki yıldır kendisiyle birlikte çalışıyordum ve işimden memnun kaldığını seziyordum. Hangi dairenin genel müdürü izinli olarak ayrılsa onun başına beni getirdi. Protokol Dairesine bile vekâlet etmiştim. Nuri Bey'le çalışmak, zevkli fakat zor bir işti. Gece yarılarına dek çalışmayı severdi. Onun için dinlenmek, bir faaliyetten ötekine geçmek demekti. Bazı geceler bir doküman üzerinde uzun uzadıya çalıştıktan sonra "artık yoruldum, şimdi bunu daktiloda yazıp dinleneyim" diyerek yazı makinesinin başına geçerdi. Genel Müdürleri her aradığı saatte yerlerinde bulmak ister, akşam saat beşte tenis ya da golf oynamaya gidenlere içerlerdi. Kıbrıs sorunu alevlendiği dönemde Birgi ile uzun süre bir arada çalışmıştık, aramızda sevgi değilse de -çünkü Nuri Bey kimseyi sevmezdi- karşılıklı beğeni ve saygıya dayanan ilişki kurulmuştu. İş konuları dışında hiçbir fikir tartışmasına girmemiştik.

Nuri Birgi'nin genel sekreterliği ne yazık ki Dışişleri topluluğu bakımından bir kazanç olmamıştır çünkü yönetici yanı zayıf olduğu gibi insanlarla ilişkilerine pek önem vermediğinden Bakanlıktaki memurlara yabancı kalmıştır. Oysa genel sekreter Hari-

ciye ailesinin reisi durumundadır. Bakanlar gelir, gider, genel sekreter -ya da şimdiki adıyla Müsteşar- yerinde kalır. Bu makamı işgal edenler herkesi tanımak, her memurun durumuna şefkat ve adaletle eğilmek zorundadır. Bunu yapamayanlar ve genel sekreterliği ya da müsteşarlığı Washington, Paris, Londra Büyükelçiliğine atlamak için bir sıçrama tahtası sayanlar Hariciye tarihinde iyi ün bırakmamışlardır. Ne var ki, Nuri Birgi gibi Batı dünyasına ve NATO ittifakına yürekten bağlı ve ABD'ye "Hür Dünya"nın doğal lideri gözüyle bakan diplomatlara sahip olmak, birbirini izleyen sağcı hükümetler için bir nimet olmuştur. Zira Truman Doktrini'nin kabulünden beri Soğuk Savaşı körüklemeye yönelen dış politikamızın gereği olarak Hariciyenin üst kademelerine NATO ve dolayısıyla da ABD'ye güven vereceğine inanılanların getirilmesi kural haline gelmişti. Nitekim İkinci Dünya Savaşından sonra Dışişleri Genel Sekreteri olanların hiçbiri ABD'yi "Hür Dünya'nın tartışılmaz lideri", NATO paktını da "Ulusal güvenliğimizin temel direği" saymakta kusur etmemişlerdir. Nuri Birgi'den sonra Melih Esenbel, Selim Sarper, Zeki Kuneralp, Haluk Bayülken, Orhan Eralp ve Şükrü Elekdağ NATO'ya bağlılıklarını kanıtlamış, Amerikalıların tam güvenim kazanmış diplomatlarımızdır ve genel sekreterliğe özellikle bu niteliklerinden ötürü seçilmişlerdir. Bu gelenek günümüze dek sürüp gelmiştir.

Fatin Bey'le konuşmamızdan kısa bir süre sonra büyükelçiler arasında atama ve nakil kararnamesi, Genel Sekreterle Zorlu ve Esenbel'in birlikte hazırladıkları şekliyle, önce Dışişleri Bakanı Ethem Menderes sonra da Başbakan Menderes'in onayına sunuldu. Başka bir listede de, boşalacak genel sekreterliğe ve genel müdürlüklere kimlerin getirileceği yazılmıştı. Benim adım Ortadoğu Dairesi genel müdürlüğünün karşısına konulmuştu. İşte o sırada Başbakan Menderes, Fatin Bey'in de beklemediği bir harekette bulunmuş, benim adımı genel müdürler listesinde görünce: "Mahmut Dikerdem genel müdürlük stajını başarıyla gördü sayılır, ona doğrudan doğruya bir büyükelçilik verilsin" demişti. Fatin Bey'le Nuri Birgi ve Melih Esenbel şaşırarak birbirlerine bakmışlar sonra hararetle Başbakanın kararını desteklemişlerdi. Bunun üzerine hemen bana bir yer aranmış, Ortadoğu işlerindeki deneyimim göz önüne alınarak, Yeni Delhi'ye kaydırılan Kadri Rizan'ın yerine Amman Büyükelçiliğine gönderilmem kararlaştırılmıştı. Bu gelişme benim için olduğu kadar, birkaç gün sonra başbakanla elçi atamalarını görüşmeye giden Bakanımız Ethem Menderes için de tam bir sürpriz olmuştu. Bir sabah Ethem Bey beni çağırdı, vesikalık bir fotoğrafımı istedi. Henüz hiçbir şeyden haberli değildim, Bakanın fotoğrafımı istemesine şaştım. Sonradan öğrendim ki, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, onayına sunulan büyükelçiler listesinde tanımadığı bazı kişilerin adlarını görünce, kendisini yabancı devletler nezdinde temsil edecek olanların hiç olmazsa

resimlerini görmek istemiş!

İlk kez büyükelçiliğe atanışım böyle oldu. Üç yıl sonra Tahran Büyükelçiliğine de gerek Dışişleri Bakanlığının gerekse Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'in takdir ve iltifatlarıyla nakledildim. Ama. 27 Mayıs 1960'dan sonra talih benden yine yüz çevirdi. Hepsini sırayla anlatacağım. Şimdi kısaca, büyükelçilerin bizde hangi ölçütlere göre seçildiklerine değinmek istiyorum.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk yabancı ülkelere göndereceği temsilcilerini kendi arkadaşları arasından seçerdi. Bazen de İsmet Paşa'nın telkin ettiği adlar üzerinde durulurdu. O dönemde dış temsilciliklerimizin sayısı azdı ve isteklileri de fazla değildi. Elçilik önerisi alanlar Ankara'dan uzaklaştırılmak, sürgüne gönderilmek istendikleri duygusuna kapılırlardı. Henüz meslekten yetişme elçiler dönemi başlamadığından, elçi atanmak bazen bir lütuf bazen de bir ceza sayılıyordu. O dönemin ünlü büyükelçileri arasında Ruşen Eşref Ünaydın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Memduh Şevket Esendal, Ferit Tek, Yahya Kemal ve Hüseyin Ragıp vardır.

Kariyerden yetişme büyükelçilere 1930'ların ikinci yarısından itibaren rastlıyoruz. Dış temsilciliklerin sayısı artmaya, yeni Türk Hariciyesi kurumlaşmaya, iç ve dış örgütüne çekidüzen vermeye başlamıştır. Numan Menemencioğlu'nun öncülüğünde iç örgütlenmesini tamamlayan, teşkilat yasasına kavuşan Dışişleri Bakanlığı meslek memurlarına büyükelçiliğe yükselme olanakları yaratılmıştır. Ancak büyükelçiler yine Çankaya'da seçilmektedir. 1939 yılında sınav kazanıp Hariciye'ye girerken Menemencioğlu bizleri toplayıp şunları söylemişti: "Bu meslekte erişmeyi amaçlayacağınız en yüksek mevki büyükelçilik müsteşarlığı olmalıdır, çünkü o dereceden yukarısı yani elçi ya da büyükelçi olmak tamamen hükümetin politik takdirine bağlıdır."

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde meslek dışından elçi tayini geleneği sürdü ise de kariyerden yetişme elçilerin sayısı arttı. Büyükelçilik görevinin salt Hariciye memurlarının hakkı olduğu ilkesinin benimsenmesi için Demokrat Parti iktidarını ve Fatin Rüştü Zorlu'nun bu yoldaki çabalarını beklemek gerekti. 27 Mayıs Devriminden sonra ise askerler arasından da büyükelçi seçilmeye başlandı. Bunda son iki Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile Fahri Korutürk'ün asker olmalarının ve askerlik arkadaşlarını onore etmek istemelerinin rolü olmuştur. (12 Eylül'ün uygulamalarını konu dışı bırakıyorum.)

Devleti yabancı ülkelerde temsil görevi yalnız meslekten yetişenlere mi verilmeli yoksa dışarıdan da büyükelçi atamalı mı? Bu konu çok tartışmalıdır. Amerika'da büyükelçiler devlet başkanının şahsına bağlıdır, Başkan değiştiği zaman bütün büyükelçiler yeni başkana istifalarını sunarlar. Uzun bir diplomasi geleneği olan Batı demokrasilerinde kariyerden gelme büyükelçiler çoğunluktadır. Buna karşılık, devrim geçirmiş ülkelerde devletin tüm organları gibi diplomatik servisleri de yeni baştan kurularak meslek dışından alınan elemanlarla doldurulmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra sosyalist

ülkeler dışişleri kadrolarını baştan aşağıya değiştirmişlerdir. Oralarda büyükelçiler toplumun çeşitli kesimlerinden, öğretmen, gazeteci, sendikacı, doktor, avukat, sanatçı vb. arasından seçilir.

Bize gelince, Cumhuriyet döneminde ve özellikle çok partili siyasi hayata geçişten sonra meslek dışından seçilen büyükelçiler bir, iki istisnası dışında pek başarılı olamamışlardır. Ama bu demek değildir ki, devleti temsil görevi yalnız profesyonel diplomatların harcıdır. Hayır, bence böyle bir sav yanlıştır çünkü devleti temsil edecek kişide aranması gereken vasıfların başında diplomasi sanatında beceri sahibi olması gelmez. "Zanaatı" iyi bildiği sanılanların çok kez iyi bir bürokrat olmaktan öteye geçemedikleri görülmüştür. Oysa büyükelçilik, meslek bilgisinin yanında, başka nitelikleri de gerektirir ki, bunları kişiliğinde toplayanın mutlaka Dışişleri Bakanlığından yetişeceğine dair bir kural yoktur. Genç diplomatlarımızın beni yanlış anlamamaları için şunu da hemen eklemeliyim: Onların arasından yarının büyükelçileri elbet çıkacaktır, ama bu unvana hak kazanmanın yolunun salt barem derecesinde yükselmek olmadığını bilmeli, yalnız devletin değil, Türkiye halkının çıkarlarının temsilcisi olduklarının bilincine vararak kendilerini ona göre hazırlamalıdırlar. Büyükelçi ile Vali arasındaki fark buradadır.

Ürdün'de kaldığım süre içerisinde yılda birkaç kez ya izinle ya da hükümetin çağrısı üzerine yurda geliyordum. 1958 yılında Irak ve Lübnan'da cereyan eden olaylar Ürdün'ün bizim için önemini artırmıştı. Bağdat Paktının çöküşünden önce Kral Hüseyin'le İstanbul'a gelerek Irak Kralı Faysal'ın da bulunduğu Şale Köşkü toplantılarına katıldım. Fatin Rüştü Zorlu o sıralarda Menderes'in gözündeki saygınlığını yeniden kazanmış, Demokrat Parti Grubunun kendisini ittiği çukurdan kurtularak iktidar merdivenlerini tırmanmış ve Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturmuştu. Ne var ki, bu yeniden diriliş Zorlu'nun lehine olmuştu denemez. Çünkü iktidar sarhoşluğu onu değiştirmişti. Yenilginin ardından gelen yükseliş Zorlu'nun hırsını artırmıştı. Çevresindekilere karşı kırıcı davranıyor, Mecliste muhalefete şiddetli çıkışlar yapıyor, başını İsmet Paşa gibi sert bir kayaya çarpmaktan çekinmiyordu. BMM'nin bir oturumunda İnönü'ye cevap yetiştirmek için, Paris'te başkâtip iken Ankara'ya gönderdiği bir telgrafı kürsüden okuyup kendini övmek hafifliğini gösteriyor, Paşadan hak ettiği karşılığı alınca da gazetelere adı "Vatan kurtaran arslan" diye alaylı biçimde geçiyordu.

İktidarın verdiği baş dönmesi Zorlu'nun özel yaşantısını da etkilemişti. Onun yeniden Menderes'in sağ kolu haline geldiğini gören bir sürü çıkarcı ve dalkavuk çevresini sarmıştı. Kendisi paraya, lükse hiç düşkün olmadığı, kimseden rüşvet, hediye kabul etmediği halde, bu asalak takımı onun adından yararlanarak türlü işler çeviriyorlardı. Gittikçe yaygınlaşan dedikodulara Zorlu kulak asmıyor, kamuoyuna adeta meydan okuyordu. Aile hayatının düzeni de bozulmuştu. Evlilik dışı ilişkilerini Ankara'da bilmeyen kalmamıştı. Askerlerin Zorlu'ya kin beslemesi bu döneme rastlar. Hakkındaki söylentilerin orduda ona karşı nefret duygusu uyandırdığı 27 Mayıs sabahında belli

olmuştur. O gün tutuklanarak Harp Okuluna götürülen Zorlu öteki Demokrat kodamanlardan çok daha ağır muamelelere uğramıştır. Aslında Zorlu'nun 27 Mayıs'tan sonra kamuoyuna bir hırsız gibi tanıtılması büyük bir haksızlıktır. Çünkü o ne yabancı devletlerden komisyon almış, ne de yetkilerini kişisel çıkar sağlamak için kullanmıştır. Soruşturma komitelerinin bütün çabalarına karşın, Zorlu'ya bir kravat bile hediye eden bulunamamıştır.

Zorlu'nun yaşam üslubundaki pervasızlık, davranışlarındaki sivrilik Hariciyede çevresine toplananlara da bulaşmıştı. Onların içinde de Zorlu'nun havasına kendini kaptıranlar, iktidarın tadını çıkaranlar vardı. Doğrusu bunda biraz haklıydılar da çünkü yalnız Zorlu değil Başbakan Menderes de onlara özel bir itibar gösteriyordu. Dışişleri Genel Sekreteri Melih Esenbel, İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Hasan Işık kabinedeki bakanlarla eşit muamele görüyorlardı. Temel atma törenlerine Dışişleri Ekonomik Dairesi Genel Müdürü de götürülüyor, başbakandan sonra temele ilk harcı o atıyordu. Dışişleri Bakanlığının yetki sınırları Zorlu'nun çabalarıyla genişlemiş, ülkenin ekonomik ve mali politikasında söz ve karar sahibi olmuştu. Olağan dışı yetkileri elinde tutmak bazılarının başını döndürmüştü. En ağırbaşlı tanınanlar, en dengeli bilinenler bile ölçüyü kaçırmışlar, sanki Menderes-Zorlu iktidarı sona ermeyecekmiş gibi, yasaları, yönetmelikleri diledikleri gibi uygulamaya koyulmuşlardı. O sıralarda geçen bir olay Dışişlerindeki havayı yansıtması bakımından ilginçtir; Başbakanın Dışişleri memuru olan büyük oğlu Yüksel Menderes başkâtiplik sınavına girmiş ve kazanamamıştı. Aslında Yüksel Menderes iyi bir Hariciye memuruydu. Belki bu sınava iyi hazırlanamamıştı ama altı ay sonra yapılacak yeni bir sınavda başarı sağlayacağı kuşkusuzdu. Fakat başbakana yaranmak için Yüksel Menderes'in aldığı notlar değiştirilmek istenmiş ve bu yolda genel müdürler üzerinde baskı yapılmıştı.

Kısacası, 1959 yılında Hariciyemiz, Demokrat Parti iktidarı gibi, "Pompei'nin son günleri"ni yaşıyordu!

1959'un sonlarına yaklaşırken büyükelçiler arasında değişiklik yapılması kararlaştırıldı. Ben daha önce Amman'dan başka bir göreve aktarılmamı istemiştim fakat Ürdün Kralı ve Hükümetiyle kurduğum iyi ilişkiler Amman'dan ayrılmamı geciktiriyordu. Büyükelçiler kararnamesi hazırlanırken bakanlıktan aldığım bir telgrafta şöyle deniliyordu. "Ankara'daki Ürdün Büyükelçisi sizin başka bir göreve nakliniz hakkında bir haberin duyulması üzerine, orada sarfettiğiniz mesaiden son derece memnun bulunan Majeste Kral Hüseyin ile Ürdün Hükümetinin bir süre daha Amman'da kalmanız hususunu iltimas etmeye kendisini memur ettiklerini bildirmiştir." Bu bir büyükelçi için değerli bir iltifattı ama öğrenim çağına gelen oğluma Ürdün'de okul bulamıyordum. Fatin Bey'e mektup yazarak mümkünse Avrupa'da bir merkeze naklim konusunda ısrar ettim. Birkaç ay sonra buluştuğumuzda, beni Belgrad'a göndermeyi düşündüğünü fakat Sadi Kavur'un orayı istemesi üzerine Tahran'ı önerdiğini söyledi. Tahran gibi önemli

bir merkeze gitmeyi reddedemezdim.

1960 yılının başlarında çıkan kararname ile Tahran Büyükelçiliğine nakledildim ve 10 Nisan günü İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'ye görkemli bir törenle güven mektuplarımı sundum. O tarihten üç ay sonra da Şah'a veda ziyaretimi yaparak Türkiye'ye dönüyordum. Diplomasi geleneklerinde görülmemiş derecede kısa süren bu göreve ilişkin anılarımı *"Üçüncü Dünyadan"* başlığı altında 1977 yılında yayınladığım kitapta anlattığım için burada yinelemeyeceğim. Sadece, 27 Mayıs darbesinden bir ay önce CENTO toplantılarına katılmak üzere Tahran'a gelen Zorlu ile son görüşmemizi anlatacağım.

28 Nisan 1960 sabahı Zorlu, 17 kişilik bir heyetle Tahran'a gelmişti. Melih Esenbel'in Washington Büyükelçiliğine atanmasıyla boşalan Dışişleri Genel Sekreterliğine BM'deki Daimi Delegemiz Selim Sarper getirilmişti. Sarper de Zorlu ile birlikte Tahran'a gelmişti. Büyükelçilikte üçümüzün baş başa bulunduğu bir sırada Zorlu bana yeni görevimden memnun olup olmadığımı sordu. Aslına bakılırsa Tahran'ı bir türlü sevememiştim, nedenlerini yukarıda sözünü ettiğim kitapta açıkladım. Ama yeni başladığım bir görevden yakınmak doğru olmazdı. Zorlu'nun sorusunu yuvarlak laflarla geçiştirmeye çalıştım. Bunun üzerine Zorlu, "Bunun sormamın nedeni var, seni bir yıl sonra Bakanlık Genel Sekreterliğine getirmek istiyorum, ne dersin?" dedi. Ben daha bir şey söyleyemeden Sarper araya girdi ve "Mahmut daha gençtir, önünde uzun meslek yılları var. Benim ise emekliliğime birkaç sene kaldı. O zamana kadar yerimden oynatılmak istemem" dedi. Zorlu hemen sözü değiştirdi, Sarper'in alındığını hissetmişti. O odadan çıktıktan sonra da bana, "Sen yine gelecek yıl Ankara'ya geleceğini akıldan çıkarma, ben kararımı verdim" dedi. [86]

Bu konuşmanın üzerinden bir ay geçmişti. 27 Mayıs 1960 sabahı erkenden uyandırıldım. Büyükelçiliğimiz Ataşemiliteri beni acele görmek istiyordu. Salona geçtiğimde Askeri Ataşemiz Albay Gözendor'u yardımcısıyla birlikte üniformalı olarak karşımda buldum. Oysa askeri ataşeler resmi günler dışında üniformalı dolaşmazlardı. Albay heyecanlı bir sesle "Silahlı Kuvvetler bu sabah Türkiye'de yönetimi ele almışlar, biraz önce Ankara radyosundan duyduk" dedi. Bu, beklemediğim bir haberdi fakat ataşemiliterin neden üniformalı olduğunu hâlâ anlayamamıştım. "Neden üniformalısınız?" diye sordum. Albay şaşırdı ve durumun garipliğini fark ederek beni sabah erkenden görmek istemelerinin nedenini açıkladı. Meğer o sabah İran Hava Kuvvetleri Komutanı resmi bir ziyaret için Ankara'ya hareket edecekmiş. Ataşemiliterimizle yardımcısı kendisini havaalanında uğurlamak üzere resmi giyinmişler. Radyodan darbe haberini öğrenince, İran Hava Kuvvetleri Komutanının Ankara'ya gidişini önlemek gerekip gerekmediğini bana danışmaya gelmişler. İranlı generalin Ankara'ya hareketim durdurduk.

[86] Anlaşılan, Zorlu Sarper'i Genel Sekreterliğe getirdiğine pişman olmuştu. Nitekim son zamanlarda yakınlarına Sarper'den söz ederken: "O, arslan postuna bürünmüş bir fare dir" dediğini öğrenmiştim.

27 Mayıs'tan sonra Tahran'da uzun süre kalmayacağımı önsezimle anlamıştım. Gerçi Türkiye'de ne olup bittiğini iyi bilmiyordum ama bir hükümet değişikliğinde uğradığım akıbetle yine karşılaşacağımı kestirebiliyordum. Sanki İran'da son görevimi yerine getiriyormuşum gibi, Büyükelçilikte bir basın toplantısı düzenleyerek İranlı gazetecilere 27 Mayıs hareketinin nedenlerini ve amaçlarını anlattım. Bu hareketin Türkiye'de daha sağlıklı bir demokrasiye yönelik olduğunu, askeri yönetime geçici gözüyle bakmak gerektiğini vurguladım. Bu görevi yerine getirdikten sonra geri çağrılma emrini beklemeye başladım.

Tahmin ettiğim gibi, emir gecikmedi. Milli Birlik Hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevini yüklenmiş olan Selim Sarper'den Temmuz ayının ortalarında pek nazik üslûpla yazılmış bir telgraf geldi. Telgrafta "Zatı Devletlerinin kıymetli mesaisinden Merkezde faydalanılması uygun görülmüştür" deniliyordu.[87] Bu mesajdan birkaç gün sonra gelen gazetelerden benimle birlikte 8-9 büyükelçinin daha Ankara'ya çağrıldığını öğrendim. Yalnız, anlayamadığım nokta, ilk postada geri çağrılanların hiçbirisinin Demokrat iktidara yakınlığıyla tanınmış kimseler olmadığı idi. Örneğin, Brüksel Büyükelçisi olan Fatin Bey'in ağabeyi Rıfkı Rüştü Zorlu'nun adı listede yoktu. O sırada Ankara'dan aldığım bir mektupta Milli Birlik Komitesinin Dışişleri ile yetkili üyesinin Albay Sami Küçük olduğu, bazı büyükelçileri görevden alma kararını basın toplantısında onun açıkladığı bildiriliyordu. Sami Küçük adı kafamda hemen bir çağrışım yapmıştı: Birkaç ay önce CENTO toplantısına katılmak üzere Tahran'a gelen heyetimizin askeri üyeleri arasında Albay Küçük de vardı. Ne ki, Tahran'da bulundukları üç gün süresince heyet üyelerinin hepsiyle görüştüğüm halde, Sami Küçük ile bir türlü bir arada bulunamamıştık. Büyükelçilikte verdiğim yemek davetlerine de gelmemişti. O kadar ki, havaalanında heyetimizi Ankara'ya uğurlarken elimi sıkan Küçük'e "Albayım, sizinle meşgul alamadım ama siz de, hiç bana görünmediniz" demiştim. Aynı Albay'ın 27 Mayıs darbesini hazırlayanlardan biri olduğunu, üstelik Dışişleri ile yetkilendirildiğini öğrenince kendi kendime "Tamam dedim, ben kendisiyle meşgul olamamıştım ama o benimle 'meşgul' olmuş. Herhalde Zorlu ile yakınlığımı görüp beni geri aldırttı". Oysa yanılmışım. Beni görevimden azlettiren başka bir Albaymış ve adı da Alparslan Türkeş'miş. Bunu yurda dönünce öğrenecektim.

Hareket hazırlıklarımı yaptığım sırada, benden önce Merkeze dönen Büyükelçiliğimizin Basın Ataşesi Ferda Kocaçimen'den aldığım mektup kafamdaki soruyu çözdü. İyi bir dost olan Kocaçimen mektubunda güvenilir kaynaklardan edindiği bilgiye dayanarak, benim "ideolojik nedenlerle" görevden alındığımı bildiriyordu.

Tahran'dan ayrılmadan önce Şah'a, Başvezir Dr. İkbal'e, Dışişleri Bakanı Abbas'a ve Kordiplomatik Duayyenine veda ziyaretlerinde bulundum. Öteki büyükelçilere ayrı

[87] Resmi yazılarda Büyükelçilere "Zatı-Devletleri" diye hitap edilmesi eskiden âdetti, çünkü büyükelçi Devleti temsil eder. Şimdilerde bu âdet değişti, "Zatıâlileri" denilmeye başlandı.

ayrı veda etmeme vakit yoktu, zaten birçoğuna henüz ilk ziyaretimi bile yapmamıştım. İran Şahı bana pek nazik davrandı, yanında uzun süre alıkoydu. Herhalde 27 Mayıs darbesinden hemen sonra geri çağrılmamı devrik DP Hükümetinin mutemed sefiri olmama bağlamış, böylece eski dostları Bayar ve Menderes'e bir sadakat jesti göstermek istemişti. Nitekim Şah benimle alışılmıştan uzun bir süre görüşmekle yetinmedi, Tahran'da bir yıldan az kalan büyükelçilere İran Hükümetince veda yemeği verilmediği halde, Hariciye veziri Abbas'a onuruma bir akşam yemeği düzenlemesini emretti. Hatta, şerefime verilen yemeğe Başvezir Dr. İkbal de katılarak Türk Büyükelçisini onore etmek istediklerini gösterdi.

İran'da yüz gün süren bir görevden sonra 1960 Temmuzu'nun son günlerinde Ankara'ya döndüm. Orada beni dört yıl sürecek bir işsizlik dönemi bekliyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

I

27 Mayıs 1960 sabahı Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin başlattığı harekete bir ad bulmak kolay değildir. O sabahın erken saatlerinde silah sesleriyle uyanıp pencereye koşan Ankaralılar ıssız sokaklarda devriye gezen Harp Okulu öğrencilerine ne olup bittiğini sorduklarında: "askeri darbe" karşılığını almışlardı. Gerçekten de, 27 Mayıs günü Başkent Ankara'da tanık olunan olaylar, ilk bakışta Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde benzeri çok görülmüş askeri darbelerin bütün işaretlerini taşıyordu: Askeri birlikler Cumhurbaşkanlığı Köşkünü sarmışlar, Devlet Başkanını istifaya zorluyorlardı. Yurtiçi gezisinde bulunan Hükümet Başkanını yakalayıp tutuklamak üzere Hava Kuvvetleri harekete geçmişti. Hükümetin öteki üyelerinin evlerine baskın yapılıyor, İçişleri Bakanı halkın gözleri önünde bir çöp kamyonuna bindirilip götürülüyordu. Devlet Radyosunu işgal eden birliğin başındaki Albay kısa aralıklarla radyodan okuduğu bildiride Silahlı Kuvvetlerin tüm ülkede yönetime el koyduğunu, Büyük Millet Meclisi'nin feshedildiğini ulusa duyuruyordu. Ankara'da bulunan iktidar partisine mensup milletvekillerinin hepsi tutuklandıkları gibi, muhalefetteki üyelerin de gözaltına alınması emri verilmişti. Ana Muhalefet Partisi liderinin evi askeri kordon altına alınmıştı.

Bütün bunlar klasik bir askeri darbe görünümü veriyordu. Oysa 27 Mayıs'ı izleyen günlerdeki gelişmeler, girişilen hareketin askeri darbeden öte bir amaç taşıdığını ve darbecilerin yönetimi ele almakla yetinmeyip, anayasal düzeni temelinden değiştirmeye yöneldiklerini gösterecekti. Hareket tamamen başarıya ulaştıktan sonra kurulan Milli Birlik Komitesi 27 Mayıs eylemine "Devrim" adını takmıştı ama aslında bu bir devrim de değildi çünkü -kısa bir süre sonra anlaşıldığı gibi- eylemi gerçekleştirenlerin hedefi, siyasal düzenin bozukluklarını düzeltmek fakat üretim ve mülkiyet sistemine dokunmamaktı. Oysa, bilindiği gibi, "Devrim" siyasal iktidarı değiştirmekle yetinmeyip üretim ilişkilerine yeni bir düzen getiren sosyal hareketin adıdır. Demek ki, 27 Mayıs "askeri darbeden ileri ama devrimden geri" bir hareketti. Zaten 27 Mayıs'ın bir devrim hareketi olamayacağını o sabah radyoda yayınlanan ilk bildiriden anlamak mümkündü: Eylemi gerçekleştirenler "NATO ve CENTO'ya bağlı kalacaklarını" ulusa ve dünyaya hemen ilan etmeye özen göstermişlerdi. Bunun anlamı, Türkiye'nin 1947'den beri iz-

lediği dış politikaya sadık kalacağı, Amerika ve Batı'ya bağımlılığını sürdüreceği idi.

27 Mayıs'ı hazırlayanların niyet ve amaçları ne olursa olsun, bu hareket Türkiye'de siyasal ve sosyal bir patlamayı başlatan tetiğe basmış, ülkenin tarihinde yeni bir dönem açmıştı. O zamana değin baskı altında kalmış, su yüzüne çıkamamış güçler birdenbire zincirinden boşanmıştı. Özellikle ilerici kesimlerde 27 Mayıs'ın yarattığı özgürlük ortamından yararlanmak, bu tarihsel fırsatı kaçırmamak eğilimi açıkça belli oluyordu. Ne tek parti döneminde ne de çok partili demokratik yaşamda ortaya çıkmasına izin verilmeyen sol güçler seslerini duyurmaya başlamışlardı. Gerçi 27 Mayısçıların sol güçlere karşı tutumu bulanıktı, onlara ne ölçüde gelişme, örgütlenme olanağı tanıyacakları henüz bilinmiyordu ama herhalde 27 Mayıs'tan sonraki siyasal yaşamın ondan öncekinden çok farklı olacağı, baskıdan kurtulmuş sosyal güçlerin ülkenin geleceğinde etkinliğini duyuracağı kuşkusuzdu. 27 Mayıs'ın resmî lideri Cemal Gürsel de bunu anlamış, Kurucu Meclis toplanmadan önce verdiği bir demeçte sosyalist hatta komünist partilerin kurulmasından yana olduğunu söylemişti. Aslında Gürsel Paşa bir komünist partinin kurulmasını ülkedeki komünistlerin kimler olduğunun Öğrenilmesi için istiyordu ama ne olursa olsun Türkiye'de komünizme yasallık tanıma düşüncesi ilk kez ortaya atılmış oluyordu. Demek ki, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın solculara: "Türkiye'ye komünist rejim gerekirse onu da biz kurarız" dediği günlerden beri köprülerin altından çok su akmıştı!

27 Mayıs Türkiye'nin siyasal yaşamında olduğu kadar Dışişleri Bakanlığında da bir fırtına gibi esmişti. 1960 Ağustosu'nun ilk günlerinde Tahran'dan Ankara'ya döndüğüm zaman Dışişleri Bakanlığı, kaptanı tarafından terk edilmiş bir gemiye benziyordu. Gerçi 27 Mayıs'ta Selim Sarper adında yeni bir kaptan bulunmuş, o da Zeki Kuneralp'i kendisine başyardımcı yani Genel Sekreter olarak seçmişti ama her ikisi de gemiyi hangi limana götüreceklerini bilmeyecek kadar çaresiz ve şaşkın, Millî Birlik Komitesinden (MBK) gelecek emirleri bekler durumda idiler.

Bakanlığın içi başka bir âlemdi. Daha 27 Mayıs gününün ilk saatlerinde Fatin Rüştü Zorlu'nun tutuklandığı ve Harb Okuluna götürülürken okulun girişinde iki sıraya dizilmiş öğrenciler tarafından tartaklandığı haberi duyulur duyulmaz, eski bakana karşı bazı memurlarda biriken düşmanlık duyguları açığa vurulmuştu. Meslekte gadre uğradığına, değerinin bilinmediğine inanan kim varsa Fatin Bey'e veryansın ediyordu. Zavallının ne ahlaksızlığı, ne hırsızlığı, ne de çapkınlığı bırakılıyordu.

Düşmanlıklar yalnız Zorlu'nun kişiliğine değil, onun tuttuğu, birlikte çalıştığı kimselere de yönelmişti. Düşük bakanın yakın çevresine girememiş olanlar, onun zamanında önemli görevlere getirilmiş meslektaşlarını en ağır biçimde eleştirmekten çekinmiyorlardı. Kimileri de eleştirmekle yetinmeyip arkadaşlarını devrik iktidarın yolsuzluklarını meydana çıkarmak için kurulan Soruşturma Kurullarına jurnal ediyorlardı. Hatta içlerinden birisi MBK üyelerinin evlerini dolaşarak kapının altından ihbar

mektupları atmayı kendine iş edinmişti. Zaten o günlerde jurnalcilik Sultan Abdülhamit devrini anımsatacak boyutlara ulaşmıştı. On yıllık DP iktidarından öç alma hırsı, başta CHP'liler olmak üzere çok kimseye bulaşan bir hastalık halini alınıştı. Tümüyle uydurma ya da abartma haberler ortaya atılarak düşük iktidarın yöneticilerine karşı kin ve garez duyguları körükleniyordu. Örneğin DP iktidarında öğrencilerin öldürülerek çukurlara gömüldüğü ya da kıyma makinesinden geçirildiği, Celâl Bayar'ın bankalarda 103 milyon liralık serveti bulunduğu, Zorlu'nun Amerikalılardan yüzde 10 komisyon aldığının saptandığı söylentileri yayılıyor, yalan olduğu bilindiği halele bu tür haberler basında da büyük manşetlerle yer alabiliyordu. İşin daha kötüsü, askerlerin de her çeşit ihbarı ciddiye almaları ve asılsızlığı anlaşılınca da kamuoyunda güç duruma düşmeleri idi. Zaman geçip de ortalık durulduktan sonra ihbar furyası hızını yitirmişse de, bu kötü alışkanlığın toplumdaki yıkıcı etkisi on yıl sonra 12 Mart döneminde de kendini duyurmuştur. "Sayın muhbir vatandaş" deyimi gerek 27 Mayıs'ta gerek 12 Mart ara rejimi sırasında toplumumuzun verdiği talihsiz sınavların bir simgesi olarak belleklerde kalmıştır.

Millî Birlik Hükümetinin Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e, "Merkeze çağırdınız, şimdi bana ne gibi bir görev vereceksiniz?" diye sorduğumda: "Bugünkü durumda seni Çemişgezek'e kaymakam bile yapamam, en iyisi İstanbul'a gidip ortalık yatışıncaya kadar rahatına bakmandır" demişti. Bir bakıma haklıydı da, çünkü o sırada Bakanlıkta Fatin Rüştü Zorlu'ya yakınlığı ile bilinenlere karşı hem içerden hem de dışarıdan bir terör havası estiriliyordu. MBK Hükümetinin ilk Adalet Bakanı Abdullah Polat Gözübüyük, Zorlu'nun ekonomik işler yardımcıları olan Hasan Işık, Semih Günver ve Oğuz Gökmen'in tutuklanmalarını istemiş, bu arkadaşlar Adalet Bakanının elinden zor kurtulup tutuksuz olarak soruşturma kurullarının önüne gönderilmişlerdi. Washington Büyükelçiliğinden geri çağrılan Melih Esenbel henüz yurda dönmemişti ama onun da akıbeti karanlık görünüyordu. Personel Dairesi Genel Müdürü Efdal Deringil ise şimşekleri en çok üstüne çeken kurbanlardan biriydi. Ona yüklenen suçların en büyüğü, devrik başbakanın Dışişleri memuru olan oğlu Yüksel Menderes'e başkâtiplik sınavında iltimas yapmış olmasıydı. 27 Mayıs'ta Genel Sekreter yardımcılığına getirilen Namık Yolga, Yüksel Menderes'in aldığı notlar tahrif edilerek başkâtiplik sınavını kazanmasının sağlandığını Soruşturma Kurulu'na ihbar etmişti.

Aslında bütün bu ihbar ve soruşturmaların hedefi Fatin R. Zorlu'yu suçlayacak kanıt ve tanıkları bulmaktı ama tüm çabalara karşın Zorlu'nun kanunsuz işlerini, yabancı devletlerle yaptığı müzakerelerden kişisel çıkarları için yararlandığını ve Amerikalılardan yüzde on komisyon aldığını kanıtlayacak bir ipucu ele geçirilemiyordu. Bakan-

lıkta kurulan Soruşturma Komisyonu'nun acımasız üyeleri her ihbarı değerlendirerek kılı kırk yarıyorlardı fakat Zorlu aleyhinde buldukları tek maddî delil, bakanın makam odasındaki kasada ele geçen bir mektuptan ibaret kalmıştı. Fransızca yazılmış bu mektupta "yüzde on komisyon"dan söz edildiğinin görülmesi heyecan yaratmış, Zorlu'nun Özel Kalem Müdürü sıkı bir sorguya çekilmişti. Ne var ki, Benda adındaki bir iş adamının Zorlu'ya İtalya'dan gönderdiği mektubun içeriği incelenip yüzde on komisyon sözcüğünün Zorlu ile hiçbir ilgisi bulunmadığı anlaşılınca bu balon da sönüvermişti. Yine de Zorlu'nun eski çalışma arkadaşları ve özellikle ekonomik işlerdeki yardımcıları üzerindeki baskılar, azalmadan sürüp gidiyordu. Baskılardan en çok bunalanlar Merkezdekiler olmakla beraber Zorlu'nun dış görevdeki arkadaşları da ihbar furyasından nasiplerini alıyorlardı. Örneğin Bonn Büyükelçisi Settar İksel, Belgrad Büyükelçisi Sadi Kavur gibi Zorlu'nun yakın arkadaşlarının görev yerlerine Bakanlıkta kurulan özel ekipler gönderilerek Elçilik hesapları inceden inceye denetlenmişti. Bonn'a gönderilen bir denetçi raporunda büyükelçi Settar İksel'in zimmetine para geçirdiğini öne sürerek hakkında yasal kovuşturma açılmasını istemişti. Oysa denetçinin saptadığı yolsuzluk aslında tüm elçilerin başvurdukları bir yöntemin uygulanmasından başka bir şey değildi: Resmi ödeneklerin bir faslında para kalmayınca elçiler başka bir fasıldan artan ödeneği kullanırlar ve sarf evrakını ona göre "kitabına uydururlar"dı. Bu işlemin "zimmete para geçirmek"le ilişiği yoktu ama bir elçinin başı yenmek istenirse onu suçlamak için yeterli bir gerekçe sayılabilirdi! Nitekim Büyükelçi Settar İksel de görevinden alınarak mahkemeye verildi. Bunun üzerine İksel istifa edip Adalet Partisine girdi ve ilk seçimlerde İzmir'den milletvekili oldu.

27 Mayıs depremine tutulanlar için Dışişleri Bakanlığında bir oda ayrılmıştı. Çeşitli nedenlerle gözden düşen, görevden alınanlar bu odada toplanıp dertleşirler, koridorlarda konuşulan dedikoduları izlerler, bazen umutlanır çoğu zaman da umutsuzluğa düşerlerdi. Bu odaya bir kara mizah örneği olarak "Yassıoda" adını takmışlardı. Gerçekten de "Yassıada"dakilerle "Yassıoda"dakilerin yazgısı bir yerde çakışıyordu: Her ikisinin sakinleri kendilerine göre bir ölüm-kalım savaşı veriyorlardı. Ancak, Yassıada'dakiler Yüce Divan karşısında ecel terleri dökerken Dışişlerindeki Yassıoda'lıların başlıca çabası kendilerine askerlerden bir torpil, bir koruyucu melek bulmaktı. Kimi uzak akrabaları arasından nüfuzlu bir subayın varlığını bulup çıkarmaya çalışıyor, kimi de Millî Birlikçilere yakınlaşma çarelerini araştırıyordu. Washington Büyükelçiliğinden geri çağrılan Melih Esenbel MBK'nin 38 üyesini ayrı ayrı ziyaret etmişti. Belki de onların telkiniyle Esenbel Ankara'ya döndükten bir süre sonra ortalıktan çekilmişti. Ne Yassıada'ya geliyor, ne de evinde ziyaretçi kabul ediyordu. Hatta Yassıada davaları başladığı sıralarda, oğlunun savunma tanıklığını kabul etmesi için İstanbul'dan Ankara'ya ricaya gelen Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Hanımı Bayan Esenbel kapıdan çevirmişti. Gün, vicdan borcunu ödeme günü değil, kellesini kurtarma günüydü!

Yassıoda'nın sürekli konukları arasında Hasan Işık, Semih Günver, Oğuz Gökmen ve Efdal Deringil vardı. Bu arkadaşlar soruşturma kurullarınca en ağır baskıya göğüs gerenlerdi. Zorlu'nun yolsuzluklarını, hırsızlığını, komisyonculuğunu meydana çıkarmak için en çok onlar sıkıştırılıyorlardı. Bu yüzden de Yassıoda'ya başka nedenlerle düşenler onlardan uzak durmaya dikkat ederlerdi. Bir gün, dış görevinden yetersizlik gerekçesiyle geri çağrılan bir elçi Yassıoda'ya gelmiş, Işık, Günver ve Gökmen'i bir arada görünce kendisinin Zorlu ile bir ilişkisi olmadığını, büsbütün başka nedenlerle haksızlığa uğradığını anlatmaya çalışmıştı. Zaten öfkesi burnunda olan Hasan Işık, onun sözünü keserek: "Biliyoruz" demişti, "Biz hırsızlıktan buradayız, siz ise aptallıktan!"

27 Mayıs'ın Hariciye'deki kurbanlarının yanında, başına devlet kuşu konanlar da vardı. Zorlu ekibinden Semih Günver'in yardımcısı olan Mehmet Baydur bunlardan biri, belki de en şanslısıydı. Washington Büyükelçiliğinde başkâtip olarak bulunurken elçiliğin askerî ataşelerinden Alparslan Türkeş'le tanışıp dostluk ilişkileri kuran Mehmet Baydur'a, İkinci MBK Hükümeti kurulacağı sırada "ihtilâlin kudretli albayı" Başbakanlık binasının koridorunda rastlamış, nerede çalıştığını sorup Dışişlerinin İktisat ve Ticaret Dairesinde genel müdür yardımcısı olduğunu öğrenince, parlak bir buluşla Baydur'u yeni hükümetin Ticaret Bakanı yapmıştı. Peri masallarını andıran bu olaya, kendi halinde bir memur olan Baydur da herhalde pek şaşmıştı! Baydur kadar talihli olmasalar bile, Zorlu ekibinden boşalan yerlere geçenlerin çoğu ya bir kurmay subayla akrabalıkları ya da CHP ileri gelenlerine yakınlıkları sayesinde 27 Mayıs'ın lûtfuna uğramışlardı. Bunların içinde ilk sivrilenler Namık Yolga ile Halûk Bayülken olmuştu. Yolga CHP'nin, Bayülken askerlerin gözdesi idi. Her ikisi de Bakanlığın en üst mevkilerine 27 Mayıs'dan sonra kısa zamanda eriştiler. Halûk Bayülken asker ailesinden olmanın avantajını iyi kullanmasını bildi ve 12 Mart döneminde Dışişleri Bakanlığı'na kadar yükseldi. Namık Yolga ise CHP'nin desteği ile getirildiği Dışişleri Genel Sekreterliğinde İnönü'nün yakını Metin Toker ve CHP'nin "harika çocuğu" Coşkun Kırca ile olan arkadaşlığı sayesinde yerini uzunca süre koruyarak oradan Paris Büyükelçiliği'ne atlamayı başardı. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi iktidara geçince Yolga'nın yıldızının söneceği sanıldı ama I. Demirel Hükümetinin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil onu Fransa'dan Venezüella'ya kaydırmakla yetindi. Aslında, Dışişleri geleneklerine göre, Paris'ten sonra Caracas'a atanmak bir büyükelçi için ceza sayılacak bir işlemdi. Fakat devrin değiştiğinin farkında olan Yolga, yeni iktidarın elinden bu kadarcık bir ceza ile kurtulduğuna sevinerek uğradığı istiskali bilmezlikten geldi ve Venezüella'da daha iyi günlerin gelmesini beklemeyi yeğledi.

II

1960 Ağustosu'nda Dışişleri Bakanlığında hüküm süren kargaşayı görünce yapa-

cağım en akıllıca işin, Selim Sarper'in öğüdüne uyarak ortalıktan çekilmek olduğunu anlamış, Ankara'da daha fazla kalmayıp İstanbul'a yerleşmiştim. Gerçi Ankara'da iken devrik DP iktidarına yakınlığı ile tanınan arkadaşlarım gibi baskıya ya da kovuşturmaya uğramamıştım. MBK yönetimi, Tahran'daki görevime son vermekten başka bir işlemi bana uygulamamış, Bakanlıkta da hiçbir sorgu-suale muhatap olmamıştım. Ama özel olarak yaptığım soruşturma, durumumun öteki arkadaşlardan daha ağır olduğunu ve bir daha ne içeride ne de dışarıda görev almamın kolay olmayacağını bana anlatmıştı. Örneğin, askerlik hizmetim sırasında tanıdığım ve sonraları da dostluk ilişkileri sürdürdüğüm General Cevdet Sunay -ki o sırada Genelkurmay Başkanıydı- ziyaretine gittiğimde beni çok iyi karşılamış, fakat benim için bir şey yapamayacağını hissettirmişti. Sunay: "Bu albaylara söz geçirmek zor" diyordu. Yine Kahire'den arkadaşım General Sıtkı Ulay -MBK üyesi idi- Tahran'dan geri çağrılmamı önlemek istediğini, ancak Selim Sarper'in kendisine: "Onun hakkında kaim bir dosya var" dediğini bana aktarmıştı. Bütün bunların nedeni, Millî Emniyet Müsteşarı Ziya Selışık imzasıyla 27 Mayıs'tan hemen sonra Millî Birlik Komitesine sunulan bir yazı ile ekindeki dosya idi. DP iktidarı döneminde Menderes ve Zorlu'ya sözünü geçiremeyen Millî Emniyet bu kez beni elinden kaçırmamaya kararlı görünüyordu. Millî Emniyet Müsteşarı Ziya Selışık, ortak dostumuz büyükelçi İrfan Karasar'a benim için: "O yalnız aşırı solcu değil, aynı zamanda Kürt asıllıdır" demişti. Demek ki Kürt asıllı olmak da siyasî polisin gözünde bir suçtu! Önceleri buna inanmak istememiştim ama Hariciye'den ayrıldıktan sonra dost olduğum dürüst, sözüne güvenilir bir eski İçişleri Bakanı da bir gün bana: "Sizin en büyük handikapınız babanızın Palu doğumlu olmasıydı" deyince gözüm açılmıştı. Hariciye'den bir başka arkadaşım, Hayrettin İzmirli, Tahran Büyükelçiliğinden Millî Birlik Komitesince geri çağrıldığım sırada Ankara'da yayılan bir söylentiden söz etmişti: Fatin Rüştü Zorlu'nun babası da Kürtmüş ve Fatin Bey beni İran'daki Kürt hareketini desteklemek için Tahran'a tayin ettirmiş! Bütün bunları anımsadıkça, 27 Mayıs kasırgasından sadece dört yıl işsiz kalmakla kurtulmuş olduğuma şükrederim.

İstanbul'da birkaç ay kaldıktan sonra yeniden Ankara'ya döndüm. Bakanlıkta ne olup bittiğini yakından görmek istiyordum. Bu arada MBK içinde bazı gelişmeler meydana geldiğini, Albay Türkeş'in karşısında demokrasiye inanmış, ilerici bir kanadın oluştuğunu öğrenmiştim. Böyle bir gelişme varsa onu yakından izlemek, ilerici subaylarla tanışmak benim için yararlı olabilirdi. Şansım varmış ki, Ankara'ya gelir gelmez MBK'nın kimi genç üyeleriyle tanışıp uzun uzadıya konuşma fırsatını buldum. Bu olanağı bana gazeteci dostlarım Müşerref Hekimoğlu ve eşi Kuvvet Başarır sağladılar. Müşerref'in evi o zamanlar Ankara'nın siyasî merkezlerinden biriydi, yakın zamana değin öyle kaldı. Onun salonu bakanlar, politikacılar, bilim adamları, sanatçılarla dolup boşalırdı. Her iktidar döneminin önemli kişilerine Müşerref Hekimoğlu'nun evinde rastlamak mümkündü. Bazı geceler onun evindeki toplantılar küçük bir bakanlar kurulunu an-

dırırdı. 27 Mayıs döneminin en dağdağalı günlerinde eşiyle birlikte çıkardıkları *Öncü* gazetesinde ilerici bir kamuoyu oluşturmak yolundaki özverili hizmetlerini de o günleri yaşamış olanlar övgü ile anımsarlar.

Müşerref Hekimoğlu'nun evinde tanıştığım MBK üyeleriyle yaptığım ilginç görüşmelerden bende kalan izlenim, hiçbirinin belirli bir doktrine bağlı olmadığı ve hepsinin birdenbire ellerine geçen iktidarı ülke yararına en iyi biçimde kullanmanın sürekli arayışı içinde bulundukları idi. Askerlik mesleğinde çok önemli olan sınıf arkadaşlığı ve rütbe hiyerarşisi, başardıkları işin büyüklüğü karşısında önemini oldukça yitirmiş görünüyor, örneğin bir yüzbaşı komitede bir albay hatta bir generalden daha etkili olabiliyordu ama MBK'da belirli bir dünya görüşünün egemen olmadığı belliydi. Bu nedenledir ki, belirli bir ideolojiye sahip olan Türkeş'le kader birliği yapanlar bile onun ideolojisini savunmuyorlardı. İçlerinde en dengeli ve gerçekçi olanlar 1960 Türkiye'sinin siyasal yaşamında CHP ve İnönü faktörünün ne denli ağır bastığının farkına varmışlar, giriştikleri hareketin eninde sonunda CHP iktidarı ile sonuçlanacağını kabullenmişlerdi. Komitenin radikal kanadı, yani iktidarı İnönü'nün CHP'sine teslim etmek istemeyenler ise, görüşlerini paylaşmasalar bile Türkeş'in çevresinde toplanmışlardı. "İhtilâlin kudretli Albayı" bu durumdan yararlanarak, "Ülkü-Kültür Birliği Yasası" gibi girişimlerle hayalindeki "milliyetçi-toplumcu" daha doğrusu faşist Türkiye'nin temellerini atmaya çalışıyordu.

MBK üyeleri arasında dış politika ve Dışişlerinde yapılacak reform konularında da beraberlik olduğu söylenemezdi. Gerçi NATO ve CENTO'ya bağlılıkta bir görüş ayrılığı yoktu ama, kimi Millî Birlikçilerde Atatürkçü dış politikaya dönüş diye tanımladıkları bir özlem seziliyordu. Bunlar Atatürk ilkelerine bağlılığın emperyalizme karşı olmayı ve Batı'nın sömürüsünden kurtulmak için bağımsızlık savaşı veren Asya-Afrika ülkelerini desteklemeyi gerektirdiğine inanıyorlardı. Nitekim BM'de Fransa'ya karşı Cezayir Kurtuluş Cephesi lehinde ilk kez oy kullanmamızı MBK Hükümeti sağladı. Bunun gibi, Dışişleri örgütüne yeni bir ruh getirmek, kişilik ve dinamizm kazandırmak tasarıları da Millî Birlikçiler arasında sürekli tartışılıyordu. Ne var ki, öteki yurt sorunlarında olduğu gibi bu konuda da hazırlıksız ve deneyimsiz oldukları anlaşılıyordu. Çoğu kurmay subay olan MBK üyelerinin Dışişleri örgütü üzerindeki eleştirileri, ataşemiliter olarak görevli bulundukları sırada elçiliklerimizde gözledikleri aksaklıklardan, kimi elçilerin kişiliklerine karşı duydukları öfkeden ileri geçemiyordu. Örneğin Albay Sezai Okan, Viyana'da Ataşemiliter iken, Büyükelçi Seyfullah Esin'in eşinin yanında altı tane köpek gezdirdiğine tanık olmuş ve buna çok içerlemişti. Bir bakıma belki haklıydı ama salt bundan ötürü Büyükelçi'yi küçümsemek haksızlık olmaz mıydı? Ya da Hariciye'de reforma bu açıdan bakmak perspektif darlığına işaret sayılmaz mıydı? Bu havada olan Millî Birlikçiler kendilerine dış politika danışmanı olarak da Paris'deki basın ataşesi Aydemir Balkan'ı seçip getirmişlerdi. O sıralarda 30 yaşlarında olan bu zeki ve iyi ni-

yetli gencin, dünya sorunları ve Türkiye'nin dış politikası üzerindeki -akıllıca fakat biraz çocuksu- görüşlerini koca koca albayların nasıl saygı ve hayranlıkla dinlediklerine tanık olmuştum. Sonraları MBK'nın Dışişleri örgütünde reform yapmaya memur ettiği Albay Baha Vefa Karatay'ın Hariciye'ye hizmeti ise, ilk kararnameyle kendisini Viyana Büyükelçiliği'ne tayin ettirmekten ibaret kaldı. Zaten Sarper de "iki başlı yönetim"den kurtulmak için Albay Karatay'ın büyükelçilik istemini can ve gönülden desteklemişti.

Yine bir gece Müşerref Hekimoğlu'nun evinde toplanmıştık. MBK'dan Numan Esin ve İrfan Solmazer de oradaydılar. Yüzbaşı Numan Esin, Komite'nin en genç ve en "hızlı" sayılan üyesiydi, Türkeş yanlısı diye biliniyordu. Oysa, konuştukça, Esin'in Türkeş çizgisinden hayli uzaklaşmış olduğunu, Albay'la anlaştıkları tek noktanın iktidarı bir tepsi üstünde CHP'ye ikram etmemekten ibaret bulunduğunu anlamıştım. Numan Esin, ülke sorunları üzerinde konuşurken, aramızda bulunan Demokrat Partili eski bakanlardan birinin kardeşi olan bir iş adamının ikide bir Esin'in eline sarılıp öpüşü hâlâ gözümün önündedir. O günlerde sanayiciler, iş adamları, müteahhitler, devlet dairelerinde bir yer kapmaya çalışanlar ve İstanbul'dan gelen sosyete kadınları, genç ihtilâlcilerin çevresini sarmışlardı. Her birinin yüreğinde bir arslan yatan genç subaylar da, burjuvazinin krema tabakasından gördükleri ilgiye, pohpohlara duyarsız kalmıyorlardı. Ama iktidarın tadını çıkarmaya vakit bulamadılar. Anlattığım gecenin geç saatlerine dek süren konuşmamızdan sonra Numan Esin'le Müşerref'in evinden çıktık, bir hafta sonra İstanbul'da buluşmak üzere randevulaşıp ayrıldık. Ertesi sabah radyodan Millî Birlik Komitesi'nin feshedilerek 14 üyesinin yurt dışına sürüldüğünü öğrendim; Numan Esin de onlar arasındaydı.

Millî Birlik Komitesi çalkantılar geçirirken, Dışişleri Bakanlığı'nda da yeni bir yönetim oluşuyordu. 1. Millî Birlik Hükümetinin Dışişleri Bakanı Selim Sarper bir yandan askerlere kendini beğendirmeye çalışıyor, ama öte yandan da eski "velinimeti" İsmet İnönü ile ilişkilerini sürdürmeyi ihmal etmiyordu. Sarper, DP iktidarından da saygınlık görmüş, uzun yıllar Birleşmiş Milletler nezdinde Daimî Delegemiz olarak kalmıştı. Menderes kendisini pek sevmezdi. Hatta 1956 yılında, Kıbrıs sorunu BM'de görüşülürken Sarper'in tutumundan hiç memnun kalmadığına ve azarlayıcı bir telgraf gönderdiğine tanık olmuştum. Ama Sarper'i Amerikalıların tuttuğunu bildiğinden görevinden almaya kalkışmamıştı. Öyle sanırım ki Amerika'nın güçlü desteği Selim Sarper'in 27 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığına getirilmesinde de rol oynamıştır. 1. Milli Birlik Hükümeti kurulurken Dışişleri Bakanlığına Amiral Fahri Korutürk atandığı ve Hükümet listesi kamuoyuna o şekilde açıklandığı halde, 24 saat sonra Korutürk'ün yerine Sarper'in getirilmesi ilginç değil midir?

Sarper'in Dışişleri Genel Sekreterliği için seçtiği Zeki Kuneralp de İsmet Paşa'nın özel izni ile Hariciye'ye girebilmiş bir diplomattı. Kuneralp, Mustafa Kemal'in baş düşmanlarından Ali Kemal'in oğlu idi. Çocukluğunu sürgünde geçirmiş, İsviçre'de

öğrenim görmüştü. Birkaç yabancı dili çok iyi bildiği ve 1939'da Dışişlerine giriş sınavını pekiyi derece ile kazandığı halde onun devlet memurluğuna kabul edilmesi için Cumhurbaşkanı İnönü'nün müdahalesi gerekmişti. İnönü, "Babalarının suçlarından çocukları sorumlu tutulamaz" diyerek Cumhuriyet Hariciyesi'ne değerli bir diplomat kazandırmıştı. Kuneralp, DP döneminde Fatin Rüştü Zorlu'nun da takdirini kazanmış, 27 Mayıs'tan biraz önce Selim Sarper Dışişleri Genel Sekreterliğine getirildiği zaman Genel Sekreter Başyardımcılığı görevi ona verilmişti. 27 Mayıs'tan sonra Sarper bakan olunca Genel Sekreterliğe Kuneralp'i seçti. Ne var ki, bir devrim sonrasının dağdağalı günlerinde böyle bir görev yüklenmek Kuneralp'in çekingen, ürkek tabiatıyla bağdaşmamıştı. O, politikaya bulaşmaktan, karışık ortamda sorumluluk yüklenmekten kaçınırdı. Nitekim 27 Mayıs'ın üzerinden daha birkaç ay geçmeden, sağlık nedeni ileri sürerek Genel Sekreterlikten affını istedi ve Bern Büyükelçiliği'ne atandı. Onun yerine Genel Sekreterliğe zaten tetikte bekleyen Namık Yolga geçti. Yolga, CHP'lilerin olduğu kadar askerlerin de aradıkları adamdı. DP iktidarı döneminde Zorlu'nun yakın çevresinde görülmemiş, Fuad Köprülü tarafından himaye edilmişti. Köprülü'nün damadı Coşkun Kırca ile kurduğu dostluk 27 Mayıs'tan sonra Yolga'nın işine çok yaramıştı. Kırca, Dışişleri Bakanlığı memuru olarak parlak bir geleceğe aday olduğu halde kısa yoldan yükselme yolunu tutmuş, Paris'teki NATO Daimî Delegeliğimizde İkinci Kâtip iken istifasını vererek CHP'ye girmişti. CHP'de kendisi gibi yükselme hırsıyla yanıp tutuşan bir politikacıya, Turhan Feyzioğlu'na rastlayınca, Kırca'nın şansı açılmıştı. Partinin Araştırma Merkezinde çalışırken de Genel Başkan İnönü'nün dikkatini çeken Kırca, 27 Mayıs'tan sonra birdenbire siyaset sahnesinin önüne fırlamıştı. Gerçi partide hiçbir zaman popüler bir kişi olamamıştı ama Feyzioğlu'nun desteği ve kendi yetenekleriyle ön plana geçmesini bilmişti. Nitekim, 1961'de Kurucu Meclis üyeliği için Parti Meclisinde yapılan seçimleri üç kez kaybettiği halde İnönü onun CHP kontenjanından Kurucu Meclise girmesini sağlamıştır. Kırca siyasî hayatını bir süre CHP milletvekili olarak sürdürdükten sonra, Feyzioğlu CHP'den ayrılınca AP Genel Başkanına yaklaşmış, söylendiğine göre ünlü "Biraderler Dosyası"nda Başbakan Süleyman Demirel'in savunmasını hazırlamış ve arkasından da milletvekilliğinden istifa edip Cenevre'ye büyükelçi olarak atanmıştır.

Namık Yolga'nın Genel Sekreterliğe gelmesiyle Hariciye'nin "Alaturka takımı" işbaşına geçmiş oluyordu. Yolga'nın kurduğu yeni ekibin özelliği, Zorlu yönetiminde arka planda kalmış, hınçlı fakat çapları küçük bürokratlardan oluşması idi. Bakanlığa birlikte girdikleri arkadaşları yüksek mevkilere tırmanır ve Hariciye'nin sefasını sürerlerken onlar bir köşede bırakılmış olmanın acısını tatmışlardı. Eşleri de yemek davetlerine, resepsiyonlara sık çağrılmamanın ezikliği içinde idiler. Bunlar, 27 Mayıs'ın önlerine çıkardığı fırsattan yararlanarak Dışişlerinde bir temizlik hareketine giriştiler. Eski yönetimin keyfî işlemlerini, ahlak dışı davranışlarını gözler önüne sermeye çalıştılar. Böyle-

ce eski arkadaşlarını safdışı bırakmak çabasıyla, Hariciye'nin içine partizanlığı sokmuş oldular. Yolga yönetiminin Dışişlerinde bıraktığı tortuyu anlatabilmek için küçük bir olayı buraya aktarayım: Zorlu'nun Özel Kalem Müdürü Ziya Tepedelen aradan zaman geçip ortalık durulduktan sonra kuzey ülkelerinden birine büyükelçi olarak atanmıştı. Yanında çalışan başkâtip, Dışişlerindeki yeni yönetimin gözdelerindendi ve Zorlu döneminden arta kalan birinin maiyetinde çalışmak gücüne gitmişti. Bu yüzden büyükelçi ile başkâtip arasında sürtüşmeler oluyordu. Bir pazar sabahı Ankara'dan gelen şifre telgrafı açmak üzere Tepedelen, başkâtibini -sefaretteki tek memurdu- büyükelçiliğe çağırmıştı. Tatil günü rahatsız edilmekten hoşlanmayan başkâtip emre uymak istememiş, aralarında tartışma çıkınca da "Biz ihtilâli bunun için yapmadık!" deyivermişti. 27 Mayıs, Hariciye'ye işte böyle girmişti.

1961 genel seçimlerine gelinmeden önce Millî Birlik Komitesi'nin Hariciye'de esen fırtınayı dindirmek, yanlış kararları düzeltmek için hiçbir şey yapmadığını söylemek haksızlık olur. Özellikle Komite'nin içindeki bölünmeler 14'ler olayı ile çözümlenip Türkeş ve arkadaşları uzaklaştırıldıktan sonra, devlet dairelerindeki kargaşayı bir düzene sokma çabalarıyla birlikte, Dışişlerinde de acele alınmış kararları değiştirme girişimleri yapıldı. Bunlardan birinden az kalsın ben de yararlanıyordum: 38 üyeden 23'e inmiş bulunan yeni Millî Birlik Komitesinden Albay Sami Küçük ile Suphi Gürsoytrak ve -yanılmıyorsam- Suphi Karaman Dışişleri Bakanlığına çekidüzen verme işini üstlenmişlerdi. Bu küçük komite elçiler arasında bir tayin ve nakil kararnamesi taslağı hazırladı. Listede Hasan Işık, Melih Esenbel, vb. arasında bana da yeni bir dış görev verilmesi öngörülüyordu. Sami Küçük bir gün beni BMM'deki odasına çağırarak durumu bildirdi ve bu arada Tahran'dan apar topar geri çağrılmamda kendisinin rolü olduğu yolundaki söylentileri yalanladı. İçtenlikle konuştuğunu anladığım Albay Küçük'e teşekkür ettim. Belli ki MBK'da olumlu gelişmeler başlamıştı. Ertesi gün Dışişleri Bakanı Selim Sarper yeni görevimi tebliğ etti: Pakistan'a gidecektim. Bir süre önce beni Çemişgezek'e kaymakam tayin edemeyeceğini söyleyen bakanımızın tavrı büsbütün değişmişti, Karaçi Büyükelçiliğini bana beğendirmek için dil döküyordu. Doğrusu, İran'dan sonra Pakistan'a gitmek pek çekici görünmüyordu ama hiç ummadığım bir sırada önerilen bu görevi reddetmeyi düşünemezdim. Ne çare ki bütün heveslerim kursağımda kalmaya mahkûmdu. Bakandan aldığım talimat uyarınca kısa zamanda yeni görevime hareket hazırlıklarını yapmak üzere İstanbul'a giderken, havaalanında karşılaştığım Coşkun Kırca'ya Pakistan Büyükelçiliğine atandığımı bildirince gülmüş, "hiçbir kuvvet sizleri dış göreve tayin ettiremez" demişti. Kırca doğru söylüyordu: Çok geçmeden öğrenecektik ki MBK'nın tüm yetkileri "Silahlı Kuvvetler Birliği" denilen

yeni bir cuntanın eline geçmiştir. General Memduh Tağmaç'ın başını çektiği söylenen bu cunta, MBK'nın birçok tasarrufunu ve bu arada Dışişlerinde yapmak istediği atamaları durdurmuş, gerekçe olarak yaklaşan genel seçimleri göstermişti. Benim için de artık 1961 seçimlerini beklemekten başka yapacak şey kalmamıştı.

***

1961 seçimleri de Hariciye'ye bir değişiklik getirmedi. İnönü'nün kurduğu ilk koalisyon hükümetinde Selim Sarper yine Dışişleri Bakanı olmuş, Namık Yolga da Genel Sekreterlikte kalmıştı. Ama, Mecliste CHP ile başabaş güreşebilecek sayıda sandalye kazanan Adalet Partisinin siyasal yaşamdaki etkisi hissedilmeye başlamıştı. Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'de ilk kez denenen koalisyon hükümetinin yaşayabilmesi için, eski DP'nin uzantısı olan AP'nin 27 Mayıs'ın açtığı yaraları sarmaya yönelik isteklerini titizlikle yerine getirmeye çalışıyordu. Bu tutumun Dışişlerine yansıması, devrik DP iktidarına yakınlığından ötürü görevden alınmış, soruşturmaya uğramış yüksek dereceli memurların göreve iadesi ve kızakta bekleyen büyükelçilerin yeniden dış görevlere atanmaya başlanmaları şeklinde olmuştu. İlk ağızda İnönü kabinesindeki AP'li bakanların yakınları ambargodan kurtulmuşlardı. Bir süre sonra onları Zorlu ekibinin tüm elemanları izleyecek ve hepsi dış görevlere atanacaktı. 27 Mayıs'ın hışmına uğramış olanların yeniden dirilmesi demek olan bu operasyonun tek istisnasını temsil etmek şerefi de bana nasip olacaktı!

Hariciye'de havanın değiştiğini haber alınca 1962 Şubatı'nda İstanbul'dan Ankara'ya döndüm ve ilk iş olarak da Genel Sekreteri ziyaret ettim. Namık Yolga'yı Ankara'daki siyasal havanın barometresi sayıyordum. Nitekim kendisiyle yaptığım görüşme beni umutlandırdı. Genel Sekreterimiz, 27 Mayıs'ı izleyen günlerdeki katı, acımasız tutumunu bırakmış görünüyor, yakında her şeyin düzeleceğinden, Bakanlığın "benim gibi değerli arkadaşların hizmetlerinden yine yararlanacağından" söz ediyordu. Yolga'dan sonra ziyaretine gittiğim Bakanımız Selim Sarper'le konuşmamız ise garip bir hava içinde geçti. Sarper, her zamanki nazik ve içtenlikli görünen halleriyle beni karşıladı, hatırımı sordu, fakat ben konuşmaya başladıktan sonra bir dalgınlık içine gömülerek beni dinlemez oldu. Parlayan gözlüklerinin arkasındaki zeki bakışları donuklaşmıştı, anlattıklarımla hiç ilgilenmediği belli oluyordu. Birden sözümü kesti ve "Sen ne anlatıyorsun kardeşim, Talât geliyor Talât" diye adeta bağırdı. Önce bir şey anlamadım, sonra bakanın sözünü ettiği Talât'ın büyükelçi arkadaşım Talât Benler olduğuna hükmederek, "Talât nereden geliyor, geri mi çağırdınız?" diyebildim. Sarper bir düşten uyanırmış gibi kendine geldi ve hemen sözü değiştirerek bir-iki dakika sonra beni uğurladı. Yanından ayrılırken "Talât"ın niçin ve ne zaman geleceğini hâlâ düşünüyordum.

Gerçekten de "Talât" ya o gece ya da ertesi gece geldi. Ama gelen büyükelçi Talât Benler değil, Albay Talât Aydemir'di. Sonradan anladım ki, Sarper 22 Şubat 1962 gecesi Talât Aydemir'in başlattığı darbe girişiminden haberliydi ve benimle görüşürken kafası hep o konuyla meşguldü. Nitekim o gece Çankaya'da yapılmakta olan Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan İnönü darbe girişimini öğrenip toplantıya Radyoevi binasında devam edilmesine karar verince, bütün bakanlar İnönü'yü izleyerek Radyoevine gelmiş, yalnız Selim Sarper ortalıktan kaybolmuştu. Sarper 22 Şubat darbesinin sonucu belli oluncaya dek kendini rezervde tutmak istemişti. Ancak onun bilmediği, Aydemir hareketi başarıya ulaşırsa Dışişleri Bakanlığına kendisinin değil Namık Yolga'nın getirileceği idi.

İnönü, Sarper'in bu kaçak hareketini bağışlamadı ve 22 Şubat olayını bastırdıktan sonra dinlenmek üzere gittiği Aband'a Londra Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'i çağırarak Dışişleri Bakanlığını ona verdi.

III

Ankara 22 Şubat olayları sonrasını yaşarken ben yine İstanbul'a döndüm. Merkeze çağrıldığımdan beri İstanbul'da oturuyor, aybaşlarında maaşlarımı mutemed tayin ettiğim bir arkadaş aracılığıyla alıyordum. Karşılığında hiçbir iş görmeden devletten maaş almak ağırıma gidiyordu ama bu durumdan sorumlu olan ben değildim. Ankara'da kalsam günlerimi "Yassıoda"nın sinir bozucu havasında geçirmek zorunda kalacaktım. Yassıoda'dakilere Bakanlıkta cüzzamlı ya da sığıntı gibi bakıyorlardı. Yasalar elverse hepimizi çoktan emekliye ayırmış olacaklardı ama memuriyette 25 yılı doldurmadığımızdan bizleri işsiz güçsüz ortalıkta dolaştırıp "istiskal" etmekten ileri gidemiyorlardı.

22 Şubat olayları yatıştıktan bir süre sonra çoktandır beklenen elçiler kararnamesinin hazır olduğunu öğrendim. Arkadaşlarımdan aldığım habere göre Bakanlıkta karantinada tutulanların hemen hepsi kararnamede yer almışlardı. Melih Esenbel Tokyo'ya, Hasan Işık Brüksel'e gidiyordu. Oğuz Gökmen Arjantin'e atanmış, Semih Günver'e büyükelçilik rütbesi verilmeyerek Moskova Büyükelçisi Fahri Korutürk'ün yanına elçi-müsteşar olmuştu. Benim adımdan ise hiç söz edilmiyordu.

Durumu yakından görmek üzere kalkıp yine Ankara'ya gittim. Bakandan bana neden görev verilmediğini soracaktım. Aslında nedenini iyi biliyordum ama göstereceklerı gerekçeyi merak ediyordum. Doğruca Genel Sekreterin yanına gittim. Namık Yolga'da son görüşmemizdeki yumuşaklık ve içtenlikten eser kalmamıştı, resmî davranmaya dikkat ettiği belli oluyordu. Ben de kendisiyle Hariciye'ye birlikte girmiş, uzun yıllar bir arada çalışmış iki arkadaş gibi değil de, hakkını aramaya gelmiş bir memur gibi konuştum. Büyükelçilerin tümüne görev verildiği halde neden atama kararnamesi dışında bırakıldığımı sordum. Genel Sekreter gözlerini yere dikmiş karşılık

vermeden beni dinliyordu. Sustuğum zaman başını kaldırdı ve "Üstadım" dedi, (o herkese böyle hitap ederdi) "Türkiye daha komünist olmadı, bir gün komünist rejim gelirse sana da görev verirler". Şaşkınlığa uğradığımı itiraf etmeliyim, Namık'tan böyle bir çıkış beklemiyordum. Benimle bir savcı ağzıyla nasıl konuşabilirdi? Hemen ayağa kalktım: "Namık" dedim, "Türkiye'ye komünist rejim gelir mi gelmez mi bilmem ama bu sözlerinin hesabını bir gün senden sorarım". Ve odadan çıkıp gittim. Sonradan öğrendim ki Yolga da bana söylediklerinden pişmanlık duymuş, ortak bir dostumuza "çok yorgundum, ağzımdan kaçtı" demiş. Bu görüşmeden sonra Yolga ile bir daha karşılaşmadım, ta ki on yıl sonra ben Yeni Delhi, o Tahran büyükelçisi iken gezmek için geldiği Hindistan'da ziyaretimde bulunmak inceliğini gösterdiği güne kadar... Kaderin cilvesine bakın ki, bu hızlı anti-komünist arkadaşımız; 2. Ecevit Hükümeti tarafından Moskova Büyükelçiliğine atanacak, bir gün Moskova'nın Kızıl Meydanında Lenin'in mozolesine girip saygı duruşunda bulunmak için bir kız arkadaşıyla birlikte kuyrukta beklerken, Sovyet protokolünün görevlilerince tanınarak bekletilmeden içeriye alınacaktır![88]

Namık Yolga ile aramızda geçen konuşmayı bunca yıl sonra açıklamaktan amacım, bir meslektaşımın kişiliğini teşhir etmek değildir. Çünkü aynı sözleri, Yolga kadar patavatsızca olmasa da, başkalarından da duymuşumdur. Beni sevdiklerini hattâ beğendiklerini sandığım başka arkadaşlarımın da hakkımda soruşturma yapan siyasî polise "maalesef solcu" olduğumu söylediklerini de bilirim. Zaten burada sergilemek istediğim de Hariciye'deki bu zihniyettir. Hariciye çarkını çevirenler herkesi öyle şartlandırmışlardır ki, dünya sorunlarına ve Türk dış politikasına sol açıdan yaklaşmanın, Batı emperyalizmine karşı çıkmanın, Amerikan uyduluğunu eleştirmenin vatan hainliği olduğuna inanmayanların Hariciye'de tutunmasına olanak kalmamıştır. Dışişleri Bakanlığı meslek sınavına giren adayların Rum, Ermeni, Yahudi kanı taşıyıp taşımadıklarına bakıldığı kadar sol eğilimli olup olmadıkları da inceden inceye araştırılmıştır.

Giriş sınavını birinci ve ikincilikle kazanan iki gencin, Siyasal Bilgiler Fakültesinde Prof. Sadun Aren'in beğendiği öğrencileri arasında oldukları ve bir öğrenci mitingine katıldıkları için Hariciye'ye girmelerine engel olunmuş, zamanın Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in ince bir buluşu ile bu iki gence "sol" fikirlerden vazgeçtiklerine dair bir belge imzalatılarak mesleğe alınmışlardır. Bütün bunları bildikten sonra Ecevit'in İskandinavya gezisi sırasında, Batı ülkelerindeki büyükelçilerimizle yaptığı toplantıda bütün elçilerimizin kendisinden "Batılı sistemden ayrılmayacağımıza ilişkin güvence istemiş" olmalarına şaşılabilir mi?[89] Ya da Cakarta Büyükelçimizin Endonezya'daki komünist katliamını yorumlarken: "Mecburdu Ahmet Suharto, yoksa komünistler ülke-

[88] Bu sahneye ünlü bir yazarımız tanık olmuştur.

[89] Attila İlhan, *Dünya* gazetesi, 3 Ocak 1979 tarihli sayısı.

de ihtilâl çıkaracaklardı" şeklinde konuşması yadırganabilir mi?[90] O büyükelçi ki, genç bir meslek memuru iken girdiği başkâtiplik sınavında Sovyetler Birliği'ni "komşu ve dost ülke" diye tanımladığı için başarısızlığa uğramıştı; onun Endonezya'daki tüm komünistlerin kafalarının ezilmesini doğal karşılamasından başka ne beklenebilirdi?[91]

Türkiye'ye komünist rejim gelmedikçe Hariciye'de bana iş verilmeyeceğini Genel Sekreterin ağzından öğrendiğim günden, 1964 yazına dek Dışişleri Bakanlığıyla tek ilişkim her aybaşında maaşımı almaktan ibaret kaldı. Ama yenilgiyi kabullenmiş değildim, mücadeleyi göze almıştım. Gizli güçlerle boğuşmamın eşit koşullar altında geçmeyeceğini biliyordum, çünkü 27 Mayıs'ın Milli Emniyet Müsteşarı Ziya Selışık Başbakan İnönü'nün güvenlik işleri danışmanı olmuş, başbakanın yanındaki odaya yerleşmişti. Daha kötüsü, Türkiye'nin McCarthy'liğine özenen Turhan Feyzioğlu Başbakan Yardımcısı idi. Bu iki büyük engeli aşıp İnönü'ye dert anlatmak oldukça güç görünüyordu. Oysa İnönü'den başka hak arayacağım kişi ve makam da kalmamıştı. Bunu yeni Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de benden saklamaya gerek görmemiş, bir yakınım aracılığıyla yapılan sondaja "Onu İnönü'den başka kimse kurtaramaz" karşılığını vermişti.

İki yıl süren ve Gana Büyükelçiliği'ne atanmamla noktalanan mücadelemin ayrıntılarına girmeyeceğim. Sadece, karşılaştığım ilginç ve ibret verici durumlara değinmekle yetineceğim: İnönü'nün kurduğu 2. ve 3. Koalisyon Hükümetleri zamanında Başbakanın durumumla ilgilenmesini sağlamak üzere yaptığım tüm girişimler Feyzioğlu duvarına çarptığı için sonuçsuz kalıyordu. Gerçi ailece yakınlığımız bulunan Metin Toker bana yardımcı olmaya çaba gösteriyordu, fakat İnönü'nün devlet anlayışı hiyerarşiyi aşıp, kendisine ulaşmama izin vermiyordu. İnönü kişisel sorunların tepeden inme müdahalelerle çözümlenmesine karşı idi. Metin Toker bana bunu anlatmış, İnönü'nün bana görev verilmesini onaylaması için önce Dışişleri Bakanının öneride bulunması, sonra da Bakanlar Kurulunca benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bu bir kısır döngü idi çünkü Dışişleri Bakanı da Başbakandan işaret almadıkça beni bir göreve atama girişiminde bulunmayı göze alamıyordu. Hele Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu'nun vetosu ile karşılaşacağını bile bile benim için bir kararname hazırlayıp Bakanlar Kuruluna götürmesini Feridun Cemal Erkin'den beklemek boş hayale kapılmak demekti. Bu düşünce ile bir kez de Feyzioğlu'nun niyetlerini iskandil etmek istedim. Hükümetin en aydın ve ilerici üyesi olarak tanınan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'i ziyaret ederek durumumu anlattım. Ecevit bana yapılan muamelenin haksızlığını hemen kabul etti ve karşılaştığım direncin nereden geldiğini sordu: "Başbakan

---

[90] Onat Kutlar, *Politika* gazetesi, 26 Mayıs 1978 tarihli sayısı.

[91] Olay şudur: Girdiği başkâtiplik sınavında soru olarak Ankara'daki Sovyet Sefareti'ne belirli bir konuda bir nota yazılması istenmişti. Aday yazdığı nota'da "Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ilişkilerine" atıf yaptığından sınavı kazanamamıştı, çünkü o tarihte Sovyetler'le dostluktan söz etmek suç sayılıyordu.

Yardımcısı engel oluyormuş" dedim. İtiraz etti: "Turhan böyle şey yapmaz" dedi ve kendisiyle konuşacağını vaad etti. Bu görüşmeden de bir sonuç çıkmadı.

Feridun Cemal Erkin'in Genel Sekreteri değiştirerek, Paris'e atanan Namık Yolga'nın yerine Fuad Bayramoğlu'nu getirmesi üzerine Dışişleri Bakanlığında yeni bir hareket başladı. 27 Mayıs fırtınasının yıkıntılarını temizlemek ödevini Bayramoğlu yüklendi. Yumuşak ve insancıl tabiatı, alaturka ve alafrangalığı birleştiren kişiliği ile Fuad Bayramoğlu Bakanlıkta herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştı. Ayrıca akrabalık ve okul arkadaşlığı ilişkileri dolayısıyla hem CHP hem de DP'de güçlü dayanakları vardı. 1950'de Ankara'dan CHP adayı olarak girdiği seçimi kaybedince DP iktidarının gazabına uğrayacağı sanılmış ama Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un baldanağı olmasından ötürü vartayı atlatmıştı. 27 Mayıs'ı da CHP'deki dostları sayesinde kazasız atlatarak Tahran Büyükelçiliği'nde halefim olmuştu. F. C. Erkin'in de Şükrü Saraçoğlu zamanından beri gözdesi sayılırdı.

Erkin-Bayramoğlu ekibi Dışişlerinde yapılan haksızlıkları onarma çabaları sırasında benim durumumu da dikkate almış olacak ki, bir gün Bayramoğlu beni çağırarak, Addis-Abeba Büyükelçiliğini kabul edip etmeyeceğimi sordu. Hatta, daha önemli görevlere layık olduğumu bilmelerine karşın şimdilik başka yer bulunamadığını söylemek nezaketini bile gösterdi. Önerilen görevi hemen kabul ettim ve tavsiyesine uyarak en kısa zamanda görev başına hareket etmek üzere İstanbul'a döndüm. Aradan günler, haftalar geçti, atama kararnamesinden ses seda çıkmıyordu. Doğrusu, eski arkadaşımı olmasına rağmen Fuad Bayramoğlu'nu sıkıştırmaktan çekiniyor, kendisinden haber bekliyordum. İki ay sonunda dayanamayıp telefonla kendisini aradım. Benimle sıkıntılı ve biraz da ters konuştu, verdiği sözü yerine getirememiş olmanın sorumluluğunu üstüme yıkmak istiyor gibiydi. Derhal anladım ki kararname yine bir yerlerde takılmıştır. Nitekim anlaşıldı ki, Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu kararname henüz Başbakanlığa gönderilmeden Genel Sekreteri çağırarak kesin vetosunu bildirmiş ve bu işten vazgeçilmesini salık vermiş.

Bu olaydan bir süre sonra görüştüğüm ve o sırada CHP milletvekili olan Coşkun Kırca bana "dostça" bir tavsiyede bulundu: Eğer büyükelçiliğe atanmamı istiyor idiysem, bir gazeteye Sovyetler Birliği aleyhinde ve NATO lehinde yazılar yazmalıydım! Feyzioğlu'nun en yakın adamlarından olarak bilinen Kırca bu tavsiyeyi kendiliğinden mi yapmıştı yoksa bir yerlerden esinlenmiş miydi, bilmiyorum; kendisine sormadım da çünkü fikir haysiyeti ve insanın kendisine saygısı gibi konularda aynı diyapazonda olmadığımızı anlamıştım.

1964 yılına geldiğimizde 3. Koalisyon Hükümeti de bozuldu ve İnönü salt CHP'lilerden oluşan bir azınlık hükümeti kurdu. Bu hükümette başbakan yardımcılığından Feyzioğlu uzaklaştırılmış, yerini Kemal Satır almıştı. Metin Toker'in tavsiyesiyle, şansımı bir kez de Satır'la denemek istedim. Bir yandan da Metin, İsmet Paşa ile konuşarak

"Dikerdem Dosyası"nın kesin bir sonuca bağlanmasını isteyecekti. Toker'e göre bana uygulanan işlem insan haklarına aykırı idi, suçum varsa gereken yapılmalı, yoksa devlet memurluğu haklarım tanınmalı, bana görev verilmeliydi. Sanırım Metin Toker bu görüşünü Paşa'ya çok iyi anlatmıştı, çünkü, birkaç gün sonra Dışişleri Bakanı beni çağırarak Akra (Gana) Büyükelçiliğini önerdi. Boş bulunan büyükelçilikler arasında -Hariciye baremine göre- en alt sırada olanını bakan bana uygun görmüştü. İşsizlikten bunaldığımı bildiğinden hangi görev olursa olsun kabul edeceğimi düşünmüş olmalıydı. Tahmini doğru ama gerekçesi yanlıştı: Önerdiği görevi kabul edecektim çünkü dış temsilciliklerimiz arasında "önemli" ve "önemsiz" diye bir ayırım yapılabileceğine inanmıyordum. Bence, taşıdığı sıfata layık bir büyükelçi en küçük merkezlerde bile büyük işler yapabilir. Önemli olan yer değil, o yere damgasını vuran kişidir.

Dışişleri Bakanı ile görüşmemizden bir hafta sonra benim için Gana Hükümetinden agremen istendiğini öğrendim. Demek ki bu kez atama işi gerçekleşmiş sayılırdı çünkü bir büyükelçi için yabancı bir devletten agreman istenmesi, o büyükelçinin atanmasının hükümet ve devlet başkanlarının onayından geçtiğini gösterirdi. Agremanı istenip de verilen bir büyükelçinin değiştirilmesi ya da gönderilmesinden vazgeçilmesi diplomatik kurallara sığmayan ve pek nadir görülen bir durumdur. Bu durumun bizde bir kez Fatin Rüştü Zorlu için İsviçre Hükümetinden agreman istendiği zaman meydana geldiğini yukarıda anlatmıştım. O olayda da İsviçre Hükümetinden özür dilememiz gerekmişti.

Ne denli olağan dışı olursa olsun, bu kaza benim de başıma geldi. Gana Hükümeti onayını bildirmesine rağmen atama kararnamemin Başbakanlığa sunulmasını Dışişleri Bakanı durdurdu çünkü kabinedeki iki bakan bu kararnameyi imzalamayacaklarını Feridun Cemal Erkin'e bildirmişlerdi. Kararnameyi imzalamayı reddedenlerin Turhan Feyzioğlu'nun yakın arkadaşları Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem ile Tarım Bakanı Turan Şahin olduğunu öğrendim. Artık sabrım taşmıştı. Dışişleri Bakanına bir mektup yazarak, yapılan hareketin devlet ciddiyeti ile bağdaşmadığını bildirdim ve Türkiye'de bir hukuk ve Anayasa düzeni var olup olmadığını, hükümet içinde hükümet bulunup bulunmadığını sordum.

İnönü'nün duruma kesin müdahalesi bu sırada oldu. Yoğun işlerinin arasında MİT'deki dosyamı getirterek okuduğunu ve dosyanın içeriğinin büyükelçiliğe atanmama engel olacak nitelikte bulunmadığı kanısına vardığını Özel Kalem Müdürü Necdet Calp'tan öğrendim. Paşa bunun üzerine kararnameyi imzalamak istemeyen iki bakanı ayrı ayrı çağırıp konuştu ve engellemelerinin hangi gerekçeye dayandığını sordu. Feyzioğlu'nun vetosundan başka neden gösterememiş olacaklar ki, İnönü ilk Bakanlar Kurulu toplantısında kararnamemi imzaya açtırdı. Bakanlar Kurulunun o toplantısını benden dostluğunu esirgemeyen Özel Kalem Müdürü Necdet Calp'ın odasından izlediğimi ve iki genç bakanın (Ali İhsan Göğüş ve Malik Yolaç) tüm bakanların

imzalarının aynı günde tamamlanması için nasıl uğraştıklarını unutamam.

IV

Gana'da ilk iki yılım çok ilginç siyasal ve diplomatik olaylarla dolu olarak geçti. Bunları "Üçüncü Dünyadan" başlığı altında yayınlanan kitabımda anlatmıştım. Gana'ya giderken, Büyük Sahra'nın güneyindeki Kara Afrika devletleri üzerine bildiklerim kısıtlı idi. Gerçi 1950-55 yılları arasında Mısır'da bulunmuştum ama Afrika'nın sorunları hakkında edindiğim bilgiler kuzey Afrika'daki Arap ülkeleriyle sınırlı kalmıştı. Evet, Kongo'da Lumumba adında bir halk kahramanının, Gana'da da Nkrumah adında bir liderin ortaya çıktığını ve onların önderliğindeki bağımsızlık savaşımının Batılı devletleri telaşa düşürdüğünü biliyordum. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşından sonra Kara Afrika'da bağımsızlığına ilk kavuşan ülkenin Gana olduğunu ve orada hemen bir elçilik kurmamızı bize İngilizlerin salık verdiğini de Fatin Rüştü Zorlu'dan duymuştum. Yine de Gana'nın uluslararası alandaki önem ve etkisinden haberli değildim. Kendime karşı fazla haksızlık etmemek için şunu da eklemeliyim ki, o tarihlerde "Uyanan Afrika" diye tanımlanan kıtanın sorunlarının cahili Hariciye'de yalnız ben değildim. Bu büyük kıtayı yeni yeni tanımaya başlıyorduk. Biri Gana öteki Senegal'de olmak üzere Batı Afrika'da iki temsilcilik kurulması 1960 yılında kararlaştırılmış, Gana'ya bir büyükelçi gönderilmiş, Senegal'in başkenti Dakar'a ise bir atama yapılmamıştı. Kısacası, Dışişlerimizdeki Kara Afrika dosyası henüz pek cılızdı. Nitekim bu eksikliği görevime hareket ederken Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel'e yaptığım veda ziyareti sırasında hissetmiştim. Gürsel Paşa'nın yaveri beni "Akra Büyükelçimiz" diye takdim edince Cumhurbaşkanı bana "hangi ülkeye gidiyorsunuz?" sorusunu yöneltmiş, ben de "Gana, Paşam" karşılığını vermiştim. Paşa, "Gana" diye tekrarlamış ve bir süre susmuştu. Bu ülke hakkında ne onun soracak ne de benim söyleyecek fazla bir şeyimiz olmadığı anlaşılıyordu. Nihayet Cumhurbaşkanı: "Gana ile ekonomik ilişkiler kurmaya çalışalım" demişti. Ülkenin durumunu inceledikten sonra elimden geleni yapacağımı söylemiştim. Gürsel Paşa, "Halılarımızı satmakta güçlük çekiyoruz, Gana'ya halı ihracı olanaklarını araştırın" talimatını vermişti. Tropik iklimi yaşayan bir ülkeye halı satmanın zorluğunu aklımdan geçirmiş fakat karşılık vermemiştim. Öyle ya, Gana hakkında konuşabildiğimiz tek konuyu da yokuşa sürmek doğru olmayacaktı. Cumhurbaşkanı ile görüşmemiz birkaç dakikadan fazla sürmemişti.

Gana'nın başkenti Akra'da o zamana değin yabancısı olduğum Afrika sorunlarına eğilme fırsatını bulduğum gibi, adını yeni duyduğumuz küçük bir devletin uluslararası politikada ne denli etkin bir rol oynayabildiğine yakından tanık oldum. Batı Afrika'nın bu köşesinde gözlediğim olayları, geçirdiğim deneyleri örneğin bir Paris Büyükelçiliği'nde göremez, bulamazdım. Bu bakımdan, genç diplomatlarımıza Harici-

ye'deki genel kanıya kapılarak Asya ve Afrika'daki görevleri küçümsememelerini, oraları sürgün yeri saymamalarını salık veririm. Kendini yetiştirmeyi, meslekte bileğinin hakkıyla ilerlemeyi amaç edinenler için Asya, Afrika ve Türkiye'ye komşu ülkelerdeki görevler Avrupa'nın büyük merkezlerindekilerden daha yararlı ve öğreticidir. Sırası gelmişken, Asya-Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki temsilciliklerimizden kamuoyunun beklediği bir göreve değinmek isterim: Ülkemizde hiç tanınmayan ya da üzerinde pek az bilgi sahibi olunan genç devletleri halkımıza tanıtmak, oralarda yıllarını geçirmiş diplomatlarımızın başlıca uğraşı olmalıdır. Uzunca bir süre kaldığı bir ülkeden dönerken Türk diplomatı dağarcığında o ülkenin tarihi, sosyal ve kültürel yaşamı ile ilgili zengin bilgiler taşımalı ve bunları sırası gelince kamuoyuna aktarmalıdır. Nitekim Avrupa ülkelerinin kitaplıkları diplomatların yazdığı anılar, incelemelerle doludur. Bizde ise Hariciyecilerin yabancı ülkelerden yurda dönerken getirdikleri sadece son model otomobil, mobilya ve antika eşyadan ibarettir. Ankara'daki evinde yabancı ülkelerde topladığı değerli eşyayı sergilemek kimi Hariciyecilerin başlıca övünme kaynağıdır. Diplomatlarımız kokteyl partileri ve resepsiyonlardan arta kalan zamanlarını çarşı pazarda alışverişle geçirirler.[92] Bulundukları ülkenin bilim, sanat ve kültür çevreleriyle ilişki kuran, halkın içine karışmasını bilen Hariciyecilerin sayısı ne yazık ki azdır. Yeni kuşakların bu önemli eksikliği gidermiş, çağımıza yaraşır bir "Hariciyeci" tipi yaratmış olduklarını umarım.

Gana'da işe başladığımdan dört ay sonra İsmet İnönü Hükümeti istifa etti. Hükümetin çekilmesinin nedeni 1965 bütçesinin Millet Meclisinde reddedilmiş olmasıydı. İnönü bunu Birleşik Amerika'ya yaptığı ziyaret sırasında öğrenmiş, gezisini yarıda keserek Ankara'ya dönmüş ve Cumhurbaşkanına hükümetin istifasını sunmuştu. Aslında, İnönü'nün iktidardan düşürülmesine giden yol 1964 yazında ABD Başkanı Johnson'un ünlü mektubuyla açılmıştı. 1963 yılı sonlarında Kıbrıs'ta Grivas'ın EOKA çetelerinin başlattıkları ve Kıbrıs tarihine "Kanlı Noel" adıyla geçen olaylar sonucunda İnönü Adaya askerî müdahalede bulunmayı düşünmüş ama Deniz Kuvvetlerimizde çıkarma gemilerinin olmadığı anlaşılınca bundan vazgeçmişti. Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunamayacağı kanısına varan EOKA'cılar gemi azıya almışlar ve 1964 yazında Kıbrıs'ın Erenköy bölgesinde Türklere karşı genel saldırıya geçmişlerdi. İnönü Türk Hava Kuvvetlerini kullanarak Erenköy saldırısını durdurabilmişti. Bunun üzerine Makarios ve Yunanistan Hükümeti Amerika'yı bize karşı devreye sokmayı başarmış, Başkan Johnson, İnönü'ye bir mektup göndererek Amerika'dan alınan silahların Kıbrıs'ta

[92] Hindistan'da bulunurken, benden birkaç yıl önce görevli bulunan bir Türk diplomatının Bombay çarşısından tam 150 tane "opalin" vazo satın alıp götürdüğünü Bombay fahrî konsolosumuzdan dinlemiştim.

kullanılmayacağını sert bir dille Türk Hükümetine ihtar etmişti. Bu kaba girişim karşısında İnönü ABD'ye kafa tutan bir demeç vererek: "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de o dünyadaki yerini alır" demişti. Aslında İnönü ne yeni bir dünya kurulacağına ne de Türkiye'nin Amerika'nın karşısında yer alacağına inanıyordu. Ne ki ABD Hükümeti Kıbrıs sorununda Türkiye'ye karşı Yunanistan'ı tuttuğunu açıkça belli edince ENOSİS tehlikesi elle tutulur hale gelmiş oluyordu. Türk Hükümeti Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesine kesinlikle karşı çıkacağını ortaya koymazsa, Kıbrıs sorunu Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir çözüme doğru gidebilirdi ki Lozan antlaşmasının mimarı İnönü'nün buna razı olması beklenemezdi.

Böyle bir açmaza düştüğü sırada İnönü Hükümeti, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel ile Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın birlikte çevirdikleri bir manevra sonucunda Millet Meclisinde azınlıkta bırakılmıştı. Ancak yeni hükümeti Demirel kuramazdı çünkü o tarihte kendisi parlamento üyesi değildi. Onun yerine Adalet Partisinin Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü kabineyi kurmakla görevlendirildi. Süleyman Demirel ise başbakan yardımcısı oldu. 1961 Anayasası parlamento dışından bakan atanmasına izin veriyordu.

Türkiye'de bütün bunlar olup biterken ben Gana'da cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah'yı Kıbrıs sorununda Türkiye'nin yanında yer alması için kandırmaya çalışıyordum. Burada "kandırma" sözcüğü tam yerindedir çünkü Gana başkam Makarios'un etkisi altında idi. "Bağlantısız Ülkeler" grubunun üyeleri olan Gana ve Kıbrıs cumhuriyetleri uluslararası sorunlarda birlikte hareket ediyorlardı. Nitekim bu durumu bilen Başbakan İsmet İnönü görev başına hareket edeceğim sırada bana: "Afrika Sahrasının kuzeyinde Cemal Abdülnâsır, güneyinde de Ganalı lider Kwame Nkrumah Makarios'u destekliyorlar. Elinden geldiği kadar davamızı Nkrumah'ya anlatmaya ve onu nötralize etmeye çalış" direktifini vermişti. Gana başkanını Türkiye'nin Kıbrıs tezine yaklaştırmaya nasıl çalıştığımı ve ne sonuç aldığımı evvelce yayınlanan bir kitabımda anlattığımdan burada yinelemeye gerek görmüyorum.[93]

Ürgüplü'nün kurduğu hükümete I. Demirel Hükümeti demek daha doğru olurdu çünkü kabinenin bütün bakanları Demirel'in onayı ile seçilmişti. Dışişleri Bakanlığının o sırada Moskova Büyükelçiliği'nde bulunan Hasan Işık'a önerilmesi de Demirel'in telkiniyle olmuştu. Demirel DP iktidarı döneminde Devlet Su İşleri Genel Müdürü iken Hasan Işık Dışişleri Bakanlığının Ekonomik İşler Genel Sekreteri olarak görev yapıyor ve Demirel'e talimat verecek durumda bulunuyordu. Ayrıca Demirel, Hasan Işık'ın Başbakan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun akrabası ve gözde elemanlarından biri olduğunu biliyordu. Resmî ilişkilerinde de Işık'ın akıllı, bilgili, dürüst bir insan olduğunu görmüştü. Onu Dışişleri Bakanlığına getirtmekle hem değerli bir yardımcı kazan-

[93] Mahmut Dikerdem, *Üçüncü Dünyadan*, İstanbul 1977.

mış hem de eski Demokrat Partili seçmenleri hoşnut etmiş olacaktı. Ne var ki, Demirel Hasan Işık'ın ilkelerine bağlı, düşüncelerinden ödün vermeyen, biraz da alıngan ve sert tabiatlı bir kişi olduğunun farkında değildi. Nitekim, on ay süren Ürgüplü Hükümeti zamanında Demirel ile Işık birbirlerine sık sık ters düştüler. Özellikle yeni Dışişleri Bakanı'nın muhalefete ve CHP lideri İnönü'ye karşı uygarca davranışları AP'liler arasında eleştirilere hedef oldu. Hele bir dış geziden dönüşünde Işık'ın ana muhalefet partisi liderini İstanbul'daki Park Otel'de ziyaret ederek dış temasları hakkında bilgi sunması AP'li milletvekillerini çileden çıkardı. AP'liler İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanını Heybeli Adadaki evinde değil de Park Otel'de kabul etmesini Menderes'in anısına yapılmış kasıtlı bir saldırı saydılar. Bilindiği gibi, Menderes İstanbul'a her gelişinde karargâhını Park Otel'de kurar, hükümet işlerini oradan yürütürdü.

Hasan Işık'ın Dışişleri Bakanlığı 1965 genel seçimlerine dek sürdü. Seçimlerde Işık Adalet Partisi listesinden aday gösterilmedi. Milletvekilliğine kendisi mi istekli olmadı yoksa Demirel tarafından atlatıldı mı, orasını bilmiyorum. Bildiğim şu ki, bakanlığı sırasında Hasan Işık herhangi bir atılım yapamadı, Hariciyede bir reform hareketine girişmedi. Hazır bulduğu kadro ile ve biraz da Zorlu'nun yöntemlerini taklit ederek çalıştı. Hatta, dürüstlük ve civanmertliğini kanıtlamak istermişçesine, 27 Mayıs sonrasında kendisine kan kusturmuş olanlardan hiçbirine dokunmadı. Namık Yolga'yı Paris Büyükelçiliğinde korudu. Belki de kendisine fenalık etmiş olanlardan bu biçimde öç almak ona acı bir zevk veriyordu ama Hariciye'ye de hiçbir şey kazandırmıyordu. Böylece, kısa süren bakanlığı 1965 Ekimi'nde sona erdi ve yerini İhsan Sabri Çağlayangil'e bırakarak kendi seçtiği Moskova Büyükelçiliğine döndü. Bakanlık koltuğunu devrederken Çağlayangil kendisine: "Hangi büyükelçiliği isterseniz alın" demişti ama Işık son bir güzel jestte daha bulunarak hiçbir büyükelçinin yerinden oynatılmasına razı olmamış, boş bulunan Moskova büyükelçiliğini seçmişti.

V

Cumhuriyet tarihimizde Tevfik Rüştü Aras'tan sonra Hariciye'nin başında en uzun süre kalan bakan İhsan Sabri Çağlayangil'dir. Nasıl ki Atatürk ölümüne kadar Dr. Aras'ı Hariciye vekili olarak korumuşsa, Süleyman Demirel de 1965'ten sonra kurduğu bütün Hükümetlerde Çağlayangil'i Dışişleri Bakanı olarak tutmuştur. Atatürk ile Demirel arasında yaptığım benzetme burada bitmektedir fakat Dr. Aras'la Çağlayangil'in başka benzerlikleri de vardır: Her ikisi de diplomasi ile ilgisi olmayan mesleklerden Hariciye'ye gelmişlerdir, ikisi de yeni mesleklerinde başarılı olmuşlar, adlarını uluslararası alanda duyurmuşlardır ve yine ikisi de Hariciye'nin keyfini bitmek bilmeyen dış gezilerde çıkarmışlardır.

İhsan Sabri Çağlayangil'in I. Demirel Hükümetinde Dışişleri Bakanlığına getirilme-

sinin Hariciye'de biraz şaşkınlık biraz da küçümseme duygularıyla karşılandığına daha önce değinmiştim. Kendisi de böyle bir tepkiyi hesaba katmış olacak ki, bakanlığının ilk günlerinde Dışişlerinin yüksek kademesinde bulunanlara çok saygılı ve alçakgönüllü davranmaya özen gösterdi. Bunda Hariciye mesleğine öteden beri duyduğu hayranlığın herhalde etkisi olmuştur. Gerçekten de Çağlayangil Bursa Valisi iken, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a yakınlığına güvenerek, Fatin Bey'den Şam Elçiliği'ne tayinini rica etmişti. Sanırım ki Zorlu bakanlık dışından elçi atanmasına karşı olduğundan bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Belki de Çağlayangil'in bir yabancı dili iyi bilmemesi de Zorlu'yu tereddüde düşürmüştür.

Ne olursa olsun, İ. S. Çağlayangil'in vali iken içine gömdüğü diplomatik hevesi 1965'te gerçekleşti. Onun Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturuşundan iki ay sonra Ankara'ya çağrılan 11 büyükelçi arasında ben de vardım. Yeni bakanımızın gerek elçilerine gerekse Bakanlık memurlarına son derece nazik ve dikkatli davrandığı göze çarpıyordu. Aynı bakanın aradan birkaç yıl geçtikten sonra ceberut kesileceğini, yakınlarına, dostlarına dış görevler "ihsan" edeceğini, doğrusu kestirememiştim. Bu değişikliğin nedenini Çağlayangil milletvekili arkadaşlarından birine şöyle anlatmıştır: "Meğer ben bu Hariciyecileri gözümde büyütmüşüm. Bakan olduktan sonra onları iyi tanımak için kimini yanıma danışman aldım, kimini dış ülkelere resmî ziyarete giderken beraberimde götürdüm. Bütün yaptıkları neydi biliyor musun? Birbirlerini çekiştirmek, arkadaşını gözümden düşürüp onun yerini almaya çalışmak. Bunu görünce hiçbirisine saygım kalmadı".

Çağlayangil'in bu sözlerinde ne yazık ki gerçek payı büyüktür. Hariciye ailesinde en çok eksikliği duyulan, meslektaşlar arasındaki dayanışmadır. Çekememezlik, kıskançlık, arkadaşını kötüleme Dışişlerinde başka devlet dairelerinden daha yaygındır dersem abartmış olmam. Göz koyduğu bir dış göreve kendisinin yerine tayin edilen arkadaşının genç yaşta amansız bir hastalığa tutularak ölümünden sonra bile aleyhinde konuşan elçiler görmüşümdür. Kişisel hırsların, rekabetlerin bu denli azgın olduğu bir topluluğa dışarıdakilerin saygı duymaması doğaldır. Nitekim 27 Mayıs'ta askerî yönetimin devlet dairelerinde yaptığı tasfiyeler sırasında Dışişleri Bakanlığı hallaç pamuğu gibi atılmıştır. Çünkü öteki bakanlıklarda, örneğin Maliye'de, memurlar birbirine kenetlenir ve tasfiyeye karşı direnirken, Hariciye'den Millî Birlik Komitesine jurnaller yağmıştır.

1965 sonlarında Çağlayangil Hariciye'nin başına geldiği zaman, selefi Hasan Işık'tan devraldığı yönetici kadroyu bir süre aynen korudu. Işık'ın genel sekreteri, örnek bir bürokratın prototipi olan Halûk Bayülken'di. Halûk Bayülken görevini çok ciddiye alan,

aynı derecede çalışkan, verimli bir memurdu. Haydarpaşa Lisesi'nden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirmiş, kendi gayretiyle iyi İngilizce öğrenmişti. Bu hüviyetiyle daha genç bir kâtip iken Zorlu'nun dikkatini çekmiş, New York'ta BM'deki delegasyonumuzun başkâtipliğinden, merkezde genel müdür yardımcılığına getirilmişti. 27 Mayıs'ta şans kapıları kendisine daha çok açıldı, kişisel yeteneklerine askerlere, ailece yakınlığı eklenince Bayülken bir ok hızıyla yükseldi, altı yıl önce elçilik müsteşarı derecesi ile döndüğü Bakanlığın 2 numaralı adamı oldu.

Ne ki, Çağlayangil'e gereken genel sekreter Bayülken değildi. Dışarıda büyükelçilik yapmadan bakanlıkta genel sekreterliğe yükseltilen diplomatlarda ister istemez rastlanan deneyim eksikliği ve görüş darlığı Bayülken'de de vardı. Üstelik Çağlayangil'in direkt yardımcısı ve danışmanı olmak için çok gençti de. Oysa Çağlayangil'in meşrebine daha tecrübeli, olgun bir genel sekreter uygun düşerdi. Çağlayangil böyle birisini aramaya koyuldu. Bakanlığının üçüncü ayında, 1966 yılı başında, önemli merkezlerdeki büyükelçileri Ankara'ya çağırmasının bir nedeni de budur sanırım. Kıbrıs sorununu incelemek üzere düzenlenen toplantılar sırasında yeni bakan büyükelçilerini yakından tanımak ve sınamak fırsatını buldu. Toplantılar sona ererken Çağlayangil'in genel sekreterlik için Bern Büyükelçisi Zeki Kuneralp'i seçtiği anlaşıldı. Göreve Turgut Menemencioğlu da istekliydi ama soyadının AP çevrelerinde alerji yaratmasından çekinilmişti.

Bana gelince, Kıbrıs toplantıları sırasında yeni bakanımızla tanıştıktan sonra Gana'ya döndüm. Bir süre sonra Çağlayangil'den Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi nezdine gönderileceğime dair dolaylı bir mesaj aldımsa da bu tayin gerçekleşmedi. Yıllar sonra kendisinden öğrendim ki, yakın arkadaşlarından -ne de çok yakın arkadaşı vardı- birkaçının siyasî düşüncelerimden ötürü aleyhimde tanıklık yapmaları üzerine beni Cenevre'ye göndermekten vazgeçmiş! Bu gerekçeyi Çağlayangil büyük bir ciddiyetle bana şöyle anlatmıştı: "Türkiye'nin basın, tıp ve iş âlemine mensup seçkin arkadaşlarım siyasî fikirlerinizi uluorta savunduğunuza tanık olduklarını söylediler". İhsan Sabri Bey'in "basın, tıp ve iş âlemine mensup seçkin arkadaşları"nın kimler olduğunu sonradan öğrendim ve kendileriyle yüzleştim ama ikisi Çağlayangil'in iddiasını kesinlikle reddettiler. "Basını temsil eden" üçüncü kişiyi, Safa Kılıçoğlu'nu ise hiç tanımıyordum. Aslında, okuyucuyu ilgilendirmeyeceğini bilmeme rağmen bu olayı anlatmamın nedeni, bir büyükelçinin tayinine bazen kimlerin karışabildiğini göstermektir. Kimi zaman bakanların, başbakanların hatta devlet başkanlarının eşlerinin de elçi tayinlerinde rol oynadıkları bir sır değildir.

1968 yılı sonlarına yaklaştığımızda Gana'da sabrım tükenmeye başlamıştı. Kara Afrika'da dört yılımı, mahrumiyet bölgelerinde ise toplam on üç yılımı doldurduğum halde bakanlıkta beni düşünen yoktu. Öte yandan, Gana'daki siyasî durum ve bu ülke ile ilişkilerimiz eski ilginçliğini yitirmişti. Sosyalist lider Nkrumah'yı devirerek iktidara

geçmiş bir askerî cuntanın abuk sabuk yönetimi bu ülkeyi iflasın eşiğine getirmişti. Askerî darbenin lideri olan general eline geçirdiği iktidarı cebini doldurmak için kullandığından halkın gözünden düşmüştü. Kısacası, askerî darbede faal rol oynayan ABD büyükelçiliğinin dışındaki yabancı misyonlar için Gana'da yapacak fazla bir iş kalmamıştı.

Bu ortamda iken bir sabah Dışişleri Bakanlığımızdan gelen telgraflar arasında okuduğum bir genelge çalışma şevkimi büsbütün kırmıştı: Genelgede, Jean Paul Sartre, Asturias, Aragon, Garaudy ve Marcuse gibi dünyaca ünlü düşün ve sanat adamlarının "Türkiye'ye girmeleri arzulanmayan eşhas arasına sokuldukları" bildiriliyor ve elçiliğimize başvururlarsa kendilerine Türkiye'ye giriş vizesi verilmemesi isteniyordu. Bu talimatın elçiliklere gönderildiği 1968 yazında Türkiye'de sol akımlar epey güçlenmiş, üniversitelerde işgaller, boykotlar almış yürümüştü. Başbakan Demirel bir yandan "sokaklar yürümekle aşınmaz" derken öte yandan güçlenen Türk solunun belini kırmak için çareler arıyordu. "Solu sağa kırdırmak" düşündüğü önlemlerden biriydi. Anlaşılan, "kökü dışarıda" solun fikir babalarını Türkiye'ye sokmamak da hükümete etkili bir önlem gibi görünmüştü. Demirel Hükümetinin bu tutumunu yadırgamamıştım. Benim yadırgadığım, Hariciye'de bir tek yetkilinin çıkıp da dünyanın övündüğü bilim ve sanat adamlarına solcu oldukları için yurdumuza giriş vizesi verilmemesi kararının bizi elâleme rezil edeceğini hükümete söyleyememiş olmasıydı. O genelgeye imzasını atanları o gün affetmemiştim, bugün de bağışlamam!

Gana'dan Hindistan'a nakledilmem de ayrı bir öyküdür. 1968 yılı sonlarında iklim koşullarından ötürü sağlık durumum bozulmuştu. Gana'da ısı yılın her mevsiminde 35 derecenin üstüne çıkmaz fakat 25 dereceden aşağı da düşmez. Bu yüzden günün yirmi dört saatinde hava soğutma aygıtlarını kullanmak zorunluluğu vardır. Üstelik başkent Akra deniz kenarında olduğundan hava yüksek derecede nemlidir. Tropik iklim zamanla sağlık üzerinde etkisini gösterir, romatizma, uykusuzluk gibi hastalıklar meydana çıkar. Yerliler bu iklime alışmışlardır, açık havada yatar, yağda muz kızartıp yerler. Gana'da açlık yok ama genç yaşta ölenler çoktur.

Üç aylık rapor alarak Gana'dan ayrılırken Bakanlığa gönderdiğim yazıda, sağlık nedeniyle göreve dönemeyeceğimi bildirerek Merkeze naklimi istemiştim. Hariciye'nin geleneklerine göre Merkezdeki memurların dış göreve atanmaları tamamen Bakanlığın takdirine kalmıştır. Yıllarca Ankara'da bekletilse bile bir memur dış göreve atanmadığı için hak arayamaz, Danıştay bu gibi başvuruları geri çevirir. Buna karşılık her memur dış görevde iken Merkeze alınmasını isteyebilir ve bu talebi bakanlık memnuniyetle yerine getirir çünkü boşalan yere atanacak pek çok memur Merkezde beklemektedir.

Ben de Merkeze naklimi isterken bakanlığın güçlük çıkarmayacağını biliyordum.

İznimi bitirip Ankara'ya geldiğimde Bakanın beni aratmakta olduğunu öğrendim. İlk tanışmamızdan üç yıl sonra yaptığımız bu görüşme benim için sürprizli oldu: Çağlayangil beni Merkeze değil yeni bir dış göreve, Yeni Delhi Büyükelçiliğine nakletmek istiyordu. Oysa bir süre önce kendisiyle sert bir yazışmamız olmuştu. Sıram çoktan geldiği halde birinci barem derecesine terfimin neden yapılmadığını kendisinden sormuş, "Siciliniz 1. dereceye yükseltilmeye yeterli değildir" biçiminde bir karşılık almıştım. Bu cevabı haysiyet kırıcı bulduğumdan hemen Danıştay'da bir dava açmıştım. Dava lehime sonuçlanmış ve Hariciye'de ilk kez bir memur Danıştay kararıyla terfi ettirilmişti. Kimsenin cesaret edemediği bir harekette bulunup bakanlığa baş kaldırdığım için Çağlayangil'in bana kızgın olduğunu sanıyordum. Yanılmışım. Çağlayangil hak arayanlara kızmaz, saygı duyardı. Esnek tabiatlı idi, bükemediği eli öpüp başına koymayı iyi bilirdi.

Yeni Delhi büyükelçiliğini kabul etmeden önce benim için önemli olan iki noktanın aydınlanmasını istiyordum: Acaba beni uzak Afrika'dan alıp uzak Asya'ya yeni bir sürgüne mi göndermek istiyorlardı? İkinci ve daha önemli olan endişem şuydu: Hindistan'da benden beklenen görev ne idi? Bu ülke ile aramızda var olan soğuk ve mesafeli ilişkilere yeni bir yön mü vermek istiyorlardı, yoksa Pakistan'la olan "dostluk, ve kardeşliğimiz"in gölgesi hatta ipoteği altında kalmış bir Hindistan politikasının eskisi gibi sürdürülmesinden yana mı idiler? Eğer böyle ise, görevi kabulde beni mazur görsünlerdi çünkü dünya politikasında önemli yeri olan büyük bir ülkeye ilişkilerimizi ölü noktada tutmak için gitmeye hevesli değildim. Çağlayangil her iki konuda da bana güvence verdi. Yeni Delhi büyükelçimiz Osman Olcay'ın NATO genel sekreter yardımcılığına aday gösterilmesi hükümetçe kararlaştırılınca onun yerini almak için aklına ilk gelen ben olmuştum. Türkiye'yi Hindistan'da temsil görevini en iyi yapacağımdan emindi. Zaten amacı Hindistan'la ilişkilerimizi her alanda geliştirmekti, bunun için de Ortadoğu sorunlarında tecrübesi bulunan birini seçmişti. Hintlilere Pakistan ile ittifakımızın Hindistan'la dostluğa engel olamayacağını anlatmalıydım.

Bakanımızın bu olumlu açıklamasından sonra bana teşekkür etmekten başka yapacak bir şey kalmıyordu. Gösterdiği güvene şükranlarımı sunarak yeni görevime hazırlanacağımı söyledim. Fakat Çağlayangil, kırk yıllık bir diplomat gibi, bir protokol ödevini bana hatırlattı: Gana Hükümetine ve devlet başkanına veda etmeden başka bir göreve başlamam doğru olmazdı. Önce Gana'ya gidip veda ziyaretlerimi yapmalıydım.

Bakanın talimatına uyarak Gana'ya döndümse de, ne yazık ki, Çağlayangil'in ince düşüncesi pek bir işe yaramadı çünkü tam o sırada Gana'da bir "saray darbesi" olmuş, devlet başkanı General Ankrah düşürülerek yerine Albay Afrifa geçmişti. Durum karışıktı ve genç albayın yabancı sefirleri kabul edecek ne hali ne de vakti vardı. Nitekim protokolün bana bildirdiği saatte devlet başkanlığına gittimse de, İhtilâl Konseyinin

geceden beri toplantı halinde olduğunu öğrendim. Ertesi gün Dışişleri Bakanı özür dileyerek beni bizzat havaalanında uğurladı.

Ankara'ya döndüğümde kararnamemin hazır olduğunu sanıyordum, oysa meslek hayatımın değişmeyen yazgısı yine peşimi bırakmamıştı: Adalet Partisi Hükümetinin iki bakanı beni Hindistan'a atayan kararnameyi imzalamıyorlardı! Bunu Başbakanlık Müsteşarı arkadaşım Munis Faik Ozansoy'dan öğrenmiştim. Bir şey daha öğrenmiştim: Adalet Partisi içinde çatlak baş göstermiş, bir grup milletvekili Süleyman Demirel'e bayrak açmışlardı. Bunların arasında kararnamemi imzalamak istemeyen İçişleri Bakanı Faruk Sükan'la Turizm ve Tanıtma Bakanı Nihat Kürşat vardı.

Bir, iki hafta daha böyle geçti. Hindistan Hükümetinden istenen agreman gelmiş, kararname hazırlanmış fakat bakanların imzaları tamamlanmamıştı. Son durumu anlamak için Çağlayangil'in yanına gittim. O da kararnamenin bir yerlerde takıldığını hissetmiş fakat üstelememişti. Başbakanlık müsteşarından öğrendiklerimi kendisine aktarınca yanımda İçişleri Bakanına telefon açtı. Meğer Sükan'ın Meclis kürsüsünden "nefes alışlarını bile izlediğini" söylediği solcular arasında ben de varmışım! Bunu Çağlayangil ile konuşmalarını izlerken anladım. İçişleri Bakanı benim izinli olarak her Ankara'ya gelişimde TİP'li milletvekilleri ile temas ettiğimin bakanlığınca saptandığını söylüyordu. Ama Çağlayangil dayatıyordu: Atanmamın Başbakanla birlikte kararlaştırıldığını, Cumhurbaşkanının onayından da geçtiğini söylüyordu. İki bakan arasındaki telefon görüşmesi gittikçe sertleşen bir tartışmaya dönüşmüştü. İstemeyerek izlediğim bu konuşmadan sanki suçluluk duymuştum. Telefonu kapatınca bakana benim yüzümden kabinedeki bir arkadaşına ters düşmesine razı olamayacağımı ve Hindistan'a gitmekten vazgeçerek Merkezde çalışmaktan mutluluk duyacağımı bildirdim. Fakat Çağlayangil kararından caymaya niyetli değildi ve anlaşılan Faruk Sükan ile aralarındaki köprüleri atmayı zaten göze almıştı. Hemen o akşam Munis Faik Ozansoy'dan kararnamemi Başbakanın imzasına sunmasını istedi. Âdet hilâfına, kendilerinden önce Başbakanın imzaladığı kararnameyi görünce âsî bakanlar direnişlerine son verdiler. Böylece mesleğimdeki son dış görevi de zorlu bir mücadele sonunda elde etmiş oluyordum.

1969 yazında Hindistan'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılacağım sırada Dışişleri Bakanlığında yeni bir yönetici kadro oluşuyordu. Çağlayangil bizim kuşaktan tecrübeli bir genel sekreteri, Zeki Kuneralp'i yanına almıştı ama genel müdürlükler için de gençlere şans tanımak istemişti. Bakanlıkta yetenekli, geleceği parlak görünen gençler de yok değildi. Bunların arasından sivrilen ad, İlter Türkmen olmuştu. Türkmen Dışişleri Bakanının en çok işine yarayacak bir beceriye sahipti: bakanın uluslararası toplantılarda ya da resmî gezileri sırasında okuyacağı nutukları yazıyordu. Bu önemli yetenek onu kısa zamanda Çağlayangil'in sağ kolu haline getirmişti. Zeki, çalışkan ve de hırslı bir genç memur olan Türkmen elindeki avantajdan yararlanıp bakanın özel danışmanı

durumuna gelmekle kalmamış, gözlerini daha yukarılara dikerek çevresine kendisi gibi genç ve çabuk ilerlemek arzusuyla tutuşan arkadaşlarını toplayıp bir "klik" kurmuştu. Bu klikten olanlar meslekte kıdem ve deneyim gibi öğeleri önemsemiyor, yetenek ve dinamikliği ön plana alıyordu. Kendileri gibi genç kuşaktan sayılabilecek bir genel sekreterin, Halûk Bayülken'in zamanında İlter Türkmen ve arkadaşlarının ölçüsüz iddiaları pek göze batmamıştı ama Zeki Kuneralp başlarına geçince İlter kliği ile genel sekreter arasında sürtüşmeler başlamıştı. Giderek bu sürtüşmeler gençlerle yaşlılar arasında bir iktidar mücadelesi şeklini aldı. Bakanlık memurlarının "Mafia" adını taktıkları Türkmen grubu, yükselmelerine engel gibi gördükleri yaşlı kuşaklara karşı bir kötüleme kampanyası açtı. Bir yandan bakana ve AP'nin ileri gelenlerine yanaşarak, öte yandan da basında destek arayarak "Hariciye'nin gençleştirilmesi" sloganı yayılmaya çalışıldı. Ankara'da Amerikalılarla sıkıfıkılığı ve Genelkurmay'da onların gözükulağı olduğu bilinen bir gazetecinin çıkardığı dergi Hariciye Mafia'sının sözcülüğünü yaptı. Bu bir rastlantı değildi çünkü İlter Türkmen ve arkadaşları aynı zamanda dış politikamızın Amerika'nın yörüngesinde kalmasının şampiyonluğunu yapanlardı. Mafia'ya, yabancı bir hanımla evlendiği için Hariciye'den ayrılıp bir süre NATO karargâhında hizmet gördükten sonra siyasî hayata atılan Kâmran İnan da destek sağladı. Mafia'nın ilk hedefi Dışişlerinde "yüksek danışman" unvanıyla işsiz güçsüz oturan büyükelçileri tasfiye ettirmek, emekliye ayırtmaktı. Böylece önlerinin açılacağını sanıyorlar fakat bir gün kendilerinin de aynı duruma geleceklerini herhalde düşünmüyorlardı. Bizim kuşaktan olanlara acımasız saldırılar yapılıyordu. Bir gün Kâmran İnan'ın hükümetin ileri gelenlerinin de bulunduğu bir mecliste, büyükelçi arkadaşım Hasan İstinyeli'yi küçümser nitelikte sözler sarfettiğini görünce müdahale etmiştim. Aslında çok terbiyeli ve büyüklerine saygılı bir Hariciye memuru olarak tanıdığım İnan'ın başını politika sahnesinde elde ettiği geçici başarılar döndürmüştü. Küçümsediği Hasan İstinyeli ise Fransızca diline üstün hâkimiyeti ve temsil yeteneği ile birçok dış görevde başarısını kanıtlamış bir diplomattı. Ne var ki, büyükelçi İstinyeli gösterişsiz, ihtirassız, rahatına düşkün bir insandı; Kâmran İnan ise AP Senatörlüğünden ayrılıp Cenevre'deki BM delegeliğine atanırken "Bir gün ulusal bir göreve çağrılırsam politikaya yeniden dönebilirim" diye basına demeç verecek kadar alçakgönüllü (!) idi. General De Gaulle de vaktiyle başbakanlıktan ayrılırken Fransızlara tıpkı Kâmran İnan gibi seslenmemiş miydi?

İlter Türkmen kliğinin eski kuşaktan olan genel sekreter Zeki Kuneralp ile de çatışması kaçınılmazdı. Bakan Çağlayangil ise her iki tarafı idare ediyordu. Sonunda, mücadele adamı olmayan Kuneralp Londra büyükelçiliğini isteyerek çekildi gitti. Yerini İlter Türkmen'in alması beklenirken Çağlayangil yine eskilerden Orhan Eralp'i New York'tan getirip genel sekreter yaptı. Eralp Hariciye'de İngilizce bilgisinin derinliğiyle ün salmış bir diplomattı. Hem yüksek öğrenimini İngiltere'de tamamlamış, hem de meslek yaşamının büyük bölümünü Anglosakson ülkelerinde geçirmişti. Ancak Orhan

Eralp de Zeki Kuneralp gibi Merkezdeki görevlerden hoşlanmaz, kapağı bir an önce dışarıya atmak için fırsat kollardı.

Bu sırada Türkiye'de 12 Mart ara rejimi gelip çatmıştı.

Hindistan'da 1972 yılı başlarına dek süren görevimin iki unutulmaz anısı vardır. Genç hariciyecileri yakından ilgilendireceğine inandığım bu anıları burada anlatmadan geçemeyeceğim:

Göreve başladığımın üçüncü ayı idi. Fas'ın başkenti Rabat'ta İslam Konferansı toplanacaktı. Eski hükümetler zamanında Türkiye'nin pek ilgilenmediği ve alt düzeyde bir gözlemci ile katıldığı bu konferansa AP Hükümeti önem verir olmuş hatta İslam devletleri topluluğuna tam üye olmak için çaba göstermeye başlamıştı. Bu tutum değişikliğinin kökeninde Kıbrıs sorunu vardı çünkü hükümet Birleşmiş Milletler'de taraftar toplamak için her çareye başvurmaya kararlıydı.

İslam Konferansı'na öteden beri Hindistan da katılmaya uğraşır, Pakistan ise bunu önlemek için elinden geleni yapardı. Hindistan ülkesinde 50 milyon Müslümanı barındıran devlet olmak sıfatıyla İslam Konferansı'na çağrılmaya hakkı olduğunu iddia ederdi. Pakistan ise Hintlilerin Müslümanları ezdiğini, Keşmir'deki Müslüman halkın tüm haklarını çiğnediğini öne sürerdi. Rabat Konferansı'na değin Pakistan Hint Hükümetinin İslam Konferansı'na katılmasını önlemeyi başarmıştı. Ancak, Rabat'ta ev sahibi devlet olan Fas, Hindistan'ı da konferansa davet etmişti. Hintliler bu davetten pek memnun kalarak yüksek düzeyde bir delegasyonu Rabat'a göndermişlerdi.

İşte ne olduysa konferansın açılış oturumunda olmuştu. Oturum açılır açılmaz Pakistan baş delegesi Hint Hükümeti temsil edildiği takdirde konferansı terk edeceklerini açıklamıştı. Bunun üzerine Türkiye ve Ürdün'ü temsil eden iki Dışişleri Bakanı ortak bir önerge vererek Hindistan'ın konferanstan çıkarılmasını istemişlerdi. Öneri kabul edilince Hintli delegeler salonu terk etmişlerdi.

Ajanslar haberi dünyaya yayınca Yeni Delhi'de kızılca kıyamet koptu! Davet üzerine gittikleri bir konferanstan kovulmak Hintlilerin onurunu kırmış, kamuoyunda şiddetli öfke yaratmıştı. Rabat'taki skandalı yorumlayan gazetelerin okları Pakistan'a değil de Türkiye ve Ürdün üzerine çevrilmişti. Türkiye ile Ürdün'ün Hindistan aleyhindeki tutumları ağır biçimde eleştiriliyordu. Hakarete uğradığına inanan bir devletin bu tepkiyi göstermesi normaldi.

Hintlilerin tepkisi ne denli normal ise, benim durumum da o derece güçtü. İlk resmî ziyaretlerimi yaparken yetkililere Türk-Hint ilişkilerinde yeni bir çığırın açılacağından söz etmiş, hatta iki ülke Dışişleri Bakanlarının yakın bir gelecekte buluşmaları için girişimlere başlamıştım. Tam bu sırada Çağlayangil'in Rabat'ta Hintlilere karşı hiç de

dost sayılamayacak bir eyleme katılmış olmasını hangi gerekçeye dayandırabilir, nasıl savunabilirdim? Bu hava içerisinde iken Hint Dışişleri Bakanlığına çağrıldım. Bakanlıkta beni kariyerine Ankara'daki sefaretlerinde başlamış eski bir dostum olan Genel Sekreter karşıladı. Rabat'ta cereyan eden olayın kamuoyunu yaraladığını ve hükümeti zor duruma soktuğunu anlattıktan sonra, Hindistan'a hakaret anlamını taşıyan bir harekete Türkiye'nin önayak olduğunu öğrenmekten hayal kırıklığına uğradıklarını söyledi. Sözünü keserek "Türkiye'nin önayak olduğuna nasıl hükmediyorsunuz?" diye sordum. Durakladı, sonra "Ajans haberleri bunu gösteriyor" dedi. "Ajanslar her zaman doğruyu yansıtmaz, Türkiye Dışişleri Bakanı İslam Konferansında Hindistan'ı rencide edebilecek hiçbir girişimde bulunmamıştır" dedim. Bunu söylerken bir kumar oynadığımı biliyordum. Eğer Çağlayangil Rabat'ta, kasıtlı olarak Hindistan'ı karşısına almışsa, gerçek meydana çıkınca zor durumda kalacak ben olacaktım. Fakat sağduyum Çağlayangil'in beni destekleyeceğini, hiç olmazsa yalanlamayacağını söylüyordu. Böyle düşünmekte haklı sayılırdım: daha iki ay önce bana "Pakistan'la ittifakımız Hindistan'a düşmanlık göstermeyi gerektirmez" diyen bir bakan nasıl olurdu da şimdi Pakistan'a yaranmak için Hintlilerin hakarete uğramasında başrolü oynayabilirdi? Çağlayangil'in böyle bir çelişkiye düşmeyecek kadar basiretli olduğundan emindim.

Genel Sekreter cevabımdan pek memnun kalmıştı. Bana: "Bu ifadenizi basına açıklayabilir miyim" diye sordu. "Elbette" karşılığını verdim. Artık ok yaydan çıkmış, Ankara'nın beni yalanlamamasına dua etmekten başka yapacağım şey kalmamıştı.

Ertesi günkü gazeteler dışişleri genel sekreteri ile görüşmeme geniş yer verdiler. "Türkiye büyükelçisi Hindistan'a karşı bir harekete katılmadık, diyor" şeklinde manşetler koydular. Basında Türkiye aleyhindeki saldırılar birden kesildi. Bu durumdan telaşlanan ise yalnız Pakistan sefiri oldu. Beni telefonla arayarak: "Gazeteler sözlerinizi herhalde yanlış yansıtmışlar" dedi. "Hayır, yazılanlar doğrudur" karşılığını verdim. "Nasıl olur, hükümetinize danıştınız mı?" diye sordu. "Orası hükümetimle beni ilgilendiren bir iştir" diyerek konuşmayı kısa kestim. Aslında, Yeni Delhi'deki Pakistan sefirinin tutumunu ilk günden beri beğenmemiştim. Kendisi Hint yetkililerinin peşinden koşar, dostluk gösterilerinde bulunma fırsatını kaçırmaz ama bizim Hintlilerle iyi ilişkiler kurmamızı hiç istemezdi. Davetlerde ben Hintlilerle konuşurken yanıma gelir, konuşmamızı dinlemeye, sanki beni kontrol etmeye çalışırdı. Gerçek bir Türk dostu olduğuna da inanmamıştım, bu duygumda yanılmadığımı sonradan anladım: Bu sefir bir süre sonra Hindistan'dan Ankara'ya nakledildiği zaman görevi kabul etmeyerek ülkesine dönmeyi yeğledi.

İslam Konferansı'nın Hindistan'daki yankılarını ve Dışişleri Genel Sekreteri ile görüşmemizi olduğu gibi Ankara'ya aktarıp sonucu beklemeye koyuldum. Bakanlıktan ne olumlu, ne de olumsuz bir tepki gelmedi. Anladım ki, Çağlayangil durumu bildiğim gibi idare edip Rabat olayını örtbas etmemden memnun kalmıştı.

Hindistan'a ait ilginç anılarımdan biri ve belleğimden hiç silinmeyeni, Yeni Delhi'deki İngiltere Sefiri ile aramızda geçen olaydır. Aslında bir protokol kuralı üzerindeki anlaşmazlıktan doğan bu olay, az kalsın, diplomatik bir skandala dönüşüyordu, bu bakımdan anlatılmaya değer:

Yeni Delhi'de işe başladıktan birkaç ay sonra Dışişleri Bakanı onuruna büyükelçilikte bir akşam yemeği düzenlemiştim. Bu gibi davetler için önceden Protokol Şefi ile temasa geçilip bakanın hangi tarihte davet kabul edebileceği ve yemekte kimlerin bulunmasını arzu ettiği sorulur. Ben de öyle hareket ettim. Dışişleri Bakanı Dinesh Singh Bayan İndira Gandhi'nin başkanlığındaki hükümetin en genç bakanıydı ve iktidardaki Kongre Partisinin sol kanadına mensuptu. Kendisiyle birkaç kez resmî törenlerde karşılaşıp konuşmuştuk. Bana karşı Hindistan'da bir Türkiye Büyükelçisi'nin bekleyebileceğinden daha dostça davrandığını görmüştüm. Bundan cesaret alarak da, göreve başlayalı henüz kısa bir süre geçtiği halde kendisini büyükelçiliğimize davete karar vermiştim. Oysa Dışişleri Bakanının benden çok daha kıdemli sefirlerin davet önerilerine aylarca cevap vermediğini öğrenmiştim. Bu da normaldi, çünkü Yeni Delhi'de yüze yakın yabancı misyon vardı. Dışişleri Bakanı yemek davetlerini kolay kabul edemiyor, ulusal bayram günlerindeki resmî kabullere katılmakla yetiniyordu.

Protokolden, Dışişleri Bakanının bir ay sonra büyükelçiliğimizde verilecek akşam yemeğine gelebileceği ve davetliler listesi üzerinde özel bir arzusu bulunmadığı bildirildi. Ben de 24 kişilik soframızın düzenlenmesi hazırlıklarına başladım. Davetlilerin yarısının Hintli, yarısının da kordiplomatikten olmasını öngörmüş ve yerlilere karşı bir nezaket gösterisi olmak üzere sofrada onur konuğundan sonraki yere yine bir Hintli şahsiyeti oturtmayı düşünmüştüm. Ancak, Hindistan'a yeni geldiğimden Hint sosyetesini iyi tanımıyordum. Nihayet, bir davette tanıştığım ve Dışişleri Bakanı gibi genç olan bir milletvekili ile eşi üzerinde karar kıldım. "Lok Sabha" (Hindistan'ın Millet Meclisi) üyesi bulunan bu kişi aynı zamanda bir Raca (mihrace) oğlu idi. Gerçi Hindistan'da soyluluk unvanları kaldırılmıştı ama sosyetede Raca'lar yine de saygınlık görüyorlardı. İyi bir seçim yaptığıma inanarak davetliler listesini Protokol Şefine gönderdim. Yabancı sefirlerden İngiltere, İtalya ve Çekoslovakya büyükelçilerini listeye koymuştum. 24 kişilik bir masada üç ya da dört sefirden fazlasını oturtmak doğru değildir, yerlerini beğenmezler, dekor yapmak için çağrılmış oldukları hissine kapılıp alınırlar.

Çağrılılar listesi Dışişleri Bakanının onayından geçerek geldi. Ondan sonraki sorun, yerli konuklara ikram edilecek yemeklerin listesini hazırlamaktı. Çünkü Hintlilerin büyük çoğunluğu hiç et yemezler, özellikle sığır eti yiyen Hintli yok gibidir. Bazıları tavuk ve balık yerler, kimileri ise -hayvandan çıktığı için- yumurtaya bile el sürmezler. Bu nedenle Hintlilerin de çağrıldığı resmî yemeklerde iki çeşit menü hazırlatır ve yemekte

servis yapan hizmetlilerin yanlışlığa düşmemesi için masadaki etyemezlerin önüne bir işaret koyardık.

Davet günü geldi. Yeni Delhi'nin en güzel binalarından biri olan ve küçük bir sarayı andıran büyükelçiliğimizde her şey büyük bir özenle hazırlanmıştı. Âdet olduğu üzere, binanın giriş kapısının iç tarafına konulan bir masanın üzerinde davetlilerin yemek masası çevresinde nasıl yer alacaklarını gösteren tablo duruyordu. Dış kapıdan giren her davetli henüz ev sahibiyle karşılaşmadan o tablodan sofradaki yerini öğrenir, böylece yemek salonuna girildiğinde karışıklık olmazdı. (Bu ayrıntıları okuyucular gülümseme ile karşılayabilirler ama bizim meslekte önemi vardır.)

Konuklarımızı eşimle birlikte karşılarken, İngiltere ve İtalya sefirlerinin sofra tablosunun önünde uzun uzadıya durduklarını ve aralarında bir şeyler konuştuklarını fark etmiştim. Nitekim, yemeğe geçilmeden salonda içki dağıtıldığı sırada İngiliz Sefiri yanıma gelip beni bir köşeye çekti ve oldukça sert bir şekilde, "Bana ve eşime sofrada hakkımız olan yeri vermemişsiniz" dedi. Anlayamamıştım, nedenini sordum. "Dışişleri Bakanından sonraki yere koyduğunuz Hintli, büyükelçilerin önüne geçemez" dedi. İtiraz ettim: "O bir milletvekili hem de bir Raca'dır" dedim. Sefir daha da sertleşti: "Hayır, yanılıyorsunuz, Hint protokolünde o kişinin yeri büyükelçilerden sonradır" dedikten sonra biraz ilerimizde duran Protokol Şefini kolundan tutup yanımıza çekti ve: "Büyükelçiye söyleyiniz, şu Hintli benim önüme geçebilir mi?" diye sordu. Protokol Şefinin sıkıldığını, İngiliz sefirinden çekindiğini hissettim ve onun cevap vermesine fırsat bırakmadan sefire: "Unutmayın, Türkiye sefaretindesiniz, burada Türk protokolü yürürlüktedir ve bizim protokolümüzde milletvekilleri büyükelçilerin önüne geçerler" dedim. Zavallı Protokol Şefi bu sözlerime can simidi gibi sarıldı ve beni hararetle tasdik etti. Fakat İngiliz Sefiri'nin gazabı sönmemişti, işaret parmağını smokin ceketimin göğsüne dayayarak bana işlediğim büyük suçu anlatmaya devam ediyordu. Protokol Şefi yanımızdan sıvışırken ben de sefirin kolunu tutarak aşağı indirdim ve: "Bu tartışmayı başka bir zamana bırakalım da konuklarımla meşgul olayım" dedim.

Yemek davetinin bundan sonraki kısmı benim ve eşim için azap içinde geçti. Kimseye bir şey sezdirmek istemiyor fakat İngiliz sefirinin yemekleri iştah ile atıştırmakla beraber yanında oturanlarla hiç konuşmadığını, yakınında bulunan ev sahibesine de hiç hitap etmediğini göz ucuyla izliyordum. Sonradan öğrendim ki sefir önündeki peçeteyi açmamış, bu bir nezaketsizlik olduğu kadar ev sahibine de hakaret sayılır. Ne var ki, uğradığımız hakaret bu kadarla da kalmadı ve davet bitip konuklar ayrıldıktan sonra eşim, ağlamaklı bir halde, İngiliz sefirinin kapıda kendisine veda etmeden ve elini sıkmadan önünden yürüyüp geçtiğini söyledi. Bu kadarı artık fazlaydı ve Majeste Kraliçenin temsilcisi bir dersi hak etmişti!

Ertesi sabah kançılaryaya gider gitmez İngiliz sefirine bir mektup yazarak, bir önceki akşam, davranışlarının en basit nezaket kurallarının dışına taştığını belirtip özellikle ev

sahibesine karşı hareketini asla kabul edemeyeceğimi ve saat 13'e kadar bizden özür dilemediği takdirde, başkalarının da tanık olduğu olayın içyüzünü basına açıklayacağımı bildirdim. Saat 12.30'da sefir telefonla beni arayarak öğle yemeğinden sonra bir konyak içmek üzere evimize gelmek ve eşimin elini öpmek istediğini bildirdi. Kabul ettim.

Saat tam on beşte sefir bayraklı resmî arabasıyla elçiliğimizin kapısına geldi. Kendisini salonda karşıladım ve karımın rahatsız olduğu için özür dilediğini söyledim. Aslında eşim sefirin yanına çıkmak istememişti. İngiliz sefiri bir önceki akşam davranışından ötürü özür diledi ve İtalyan sefiri'nin tahrikine kapıldığını itiraf etti. Meğer İtalyan Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Dinesh Singh'i yemeğe çağırmak için altı aydır uğraştığı halde bir türlü başaramamış ve bakanın benim davetimi hemen kabul etmesine sinirlenmiş. Yemek masasındaki protokol sorununu da o çıkarmış fakat kendi yerine beni taciz etmek üzere İngiliz meslektaşını kışkırtmış. Sefir yarı şaka yarı ciddî bunları anlattıktan sonra sözü protokol konusuna getirdi ve kendini şöyle savundu: "Hindistan'da İngiliz yönetimi yürürlükte olduğu zamanlarda Hint Racaları sınıflara ayrılırmış. Önemli mihraceler 16 pare topla selamlanır, ikinci sınıf Racalar ise yalnız 8 topla yetinirlermiş. Bunlar hiçbir zaman bir İngiliz temsilcisinin önünde yürüyemezlermiş. Benim bir akşam önce davet ettiğim Raca da ikinci sınıftanmış ve bir yabancı sefirden önce geçemezmiş. Nitekim başka sefaretlerde verilen davetlerin hiçbirinde o zatı başköşeye oturtmazlarmış".

Bunları bana büyük bir ciddiyetle anlatan sefire bizlerin Hindistan'da yabancı birer konuk olduğumuzu ve bu ülkenin sahiplerine göstereceğimiz saygının bizi küçültmeyeceğini söyledim. Zaten dostça bir hava içerisinde geçen görüşmemizin sonunda da bu görüşmeyi Protokol Şefine nakledeceğimi çünkü akşamki olaya onun tanık olduğunu bildirdim. Sefir buna pek memnun olmadıysa da bir şey söyleyemedi.

Bu olay Hint Dışişleri Bakanlığı nezdindeki prestijimi birdenbire yükseltti. Yüzyıllar boyu İngilizlere karşı duydukları ezilmişliğin acısını sanki ben çıkartmışım gibi Hintlilerin gözünde büyüdüm. O günden sonra Protokol Şefinden olağanüstü saygınlık gördüm. Olaydan kısa bir süre sonra İngiliz sefiri Avustralya'ya naklolundu, veda kokteyline bizi de davet etti. Sefir beni görünce pek memnun oldu; "Bu dostluk jestinizi unutmayacağım" dedi.

Temsil ettiğim hükümetten hiçbir şeyi gizlemek âdetim olmadığından, İngiliz sefiriyle aramızda geçenleri Dışişleri Bakanlığımıza bir yazı ile bildirdim. Protokol Genel Müdürü Şefik Fenmen bu sefiri Pakistan'dan tanıyormuş. Orada da böyle olaylara adı karışmış, biraz deli dolu bir mizacı varmış. Olay dostça çözümlenip kapandığı için bakanlık bir tepki göstermedi.

VI

1971 yılı sonlarında patlak veren ve Bangladeş devletinin kurulmasıyla sonuçlanan

Hint-Pakistan savaşı sona ererken, ben de Yeni Delhi'de Ankara'ya dönme hazırlıkları yapıyordum. 12 Mart Muhtırası'nın zorlamasıyla kurulan Nihat Erim Hükümetinin Dışişleri Bakanı Osman Olcay'ın hazırladığı kararnameyle Merkeze nakledilmiştim. Benden önce Yeni Delhi büyükelçiliğinde bulunmuş genç ve değerli diplomat Osman Olcay CHP Genel Başkanı İnönü'nün tavsiyesiyle bakan olmuştu. Başbakan Nihat Erim, önce New York'ta BM Örgütünde çalışan arkadaşı İlhan Lütem'e Dışişleri Bakanlığı önermiş, onun özür dilemesi üzerine İnönü'ye danışmıştı. İsmet Paşa, Türkiye'de olağanüstü koşullar altında ve ordunun güdümünde kurulmuş bir hükümetin her şeyden önce Amerikalılara ve Batılı müttefiklerimize güven vermesi gereğini düşünerek, o sırada NATO genel sekreter yardımcılığında bulunan Osman Olcay'ı uygun bulmuştu. NATO genel sekreterinin Türk yardımcısını Dışişleri Bakanlığının başına getirmek, Batılıların Türkiye'deki gelişmelerden duyabilecekleri kuşkuları giderirdi. Ancak, İnönü'nün bilmediği, NATO genel sekreter yardımcılığının hiç de önemli bir mevki olmadığı ve örgüt içinde bir ağırlığının bulunmadığı idi. Gerçekten de genel sekreter yardımcılıkları NATO'ya üye ülkeleri sevindirmek, özendirmek için kurulan ve bir kontenjan dahilinde üye ülkelere dağıtılan yüksek ücretli mevkilerden başka bir şey değildir. Diplomasi diliyle "junior post"dur. Siyasal ya da askerî konularda yetki ve nüfuzu yoktur. Tüm yetkiler Amerikalıların ve onların seçtirdiği genel sekreterin elindedir.

Osman Olcay'ın hazırladığı kararname ile ben de merkeze nakliediliyordum. Dış görevde yedi yılımı doldurduğumdan Merkeze çağrılmamın anormal bir yanı yoktu. Yine de, komşusuyla savaşa tutuşmuş bir ülke yakın tarihinin en kritik günlerini yaşarken oradaki temsilcimizin değiştirilip yerinin bir süre boş bırakılabileceğine olasılık veremezmiştim. Nitekim Hint Dışişleri Bakanı Dinesh Singh de apar topar ayrılacağımı öğrenince şaşırdı ve buna siyasî anlam vermek istedi. Dahası, Ankara'ya döndüğümde beni kabul eden Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da Hindistan'daki durum hakkında uzun uzadıya sorguya çektikten sonra "Hindistan'da böylesine önemli olaylar cereyan ederken seni oradan nasıl geri çekebildiler?" diye sordu. Oysa bu soruyu ben kendisine yöneltmeliydim. Konuşmamız Hariciye'nin durumuna intikal edince Cumhurbaşkanı o sıralarda Nihat Erim Hükümetinden topluca istifa eden 11 bakanı ve özellikle Dışişleri Bakanı Osman Olcay'ı ağır biçimde eleştirdi. Meğer Olcay 11'lerin "huruç hareketi"ne katıldığına sonradan pişman olmuş, başbakana mektup yazarak 11'lerin bildirisini okumadan imzaladığını anlatmış ve bağışlanmasını istemiş. Cevdet Sunay eski Dışişleri Bakanının bu hareketine istifasından daha çok öfkelenmişti.

Osman Olcay'ın istifasıyla açılan Dışişleri Bakanlığına Halûk Bayülken getirilmişti. 1972 yılının ilk ayında Hindistan'dan Merkeze dönünce yeni bakanımızdan aktif bir göreve verilmemi istedim. Çünkü "yüksek müşavir" olarak kalırsam, İçişleri Bakanlığının "merkez valileri" gibi bakanlığın bir odasında pineklemeye mahkûm olacağımı biliyordum. Siyaset Planlama Dairesinin boşalacağını öğrenince o göreve talip oldum. Halûk

Bayülken beni sever ve sayardı ama çevresinde oluşturmaya hazırlandığı yeni kadroya genç ve sözünü geçireceği arkadaşlarını almayı tasarlıyordu. Bir dereceye kadar haklıydı da, evvelce maiyetinde çalıştıklarına amirlik yapmak güçtür. Nitekim, genel sekreter Orhan Eralp de Bayülken bakan olunca onun emrinde çalışmayı kendine yediremeyip bir büyükelçiliğe tayinini istedi ve NATO'ya gönderildi. Hariciye'nin içinden yetişmiş kimselerin Dışişleri Bakanlığına getirilmelerinin yarattığı sakıncalardan biri de budur.

Faal bir görevin bana verilemeyeceğini anlayınca, bakandan izin alarak İstanbul'a yerleştim. Hizmetime gereksinme duyulursa emirlere hazır olarak bekleyecektim. Bu bekleyiş tam dört buçuk yıl sürdü. Kıbrıs çıkarması sırasında Hasan Işık tarafından ve bir kez de hakkımda kovuşturma açmak için Ankara'ya çağrılışım hesaba katılmayacak olursa, bu dört buçuk yıl içerisinde Dışişleri Bakanlığıyla bağlantım "yüksek müşavirlik" kadrosunda görünmekten ibaret kaldı. Yılda bir kez de Cumhurbaşkanı'nın Çankaya Köşkünde kordiplomatik onuruna verdiği resepsiyona davet ediliyorduk. Sanırım ki devlet başkanı yabancı elçileri bizlerden daha sık görüyordu!

Şimdi Hariciye'den ayrılışımın öyküsüne geçebilirim, fakat daha önce iç politikaya girmek için Bülent Ecevit nezdinde yaptığım girişimimi anlatmalıyım.

1972 yılı başında Ankara'ya döndüğümde Türkiye karanlık bir dönemi yaşıyordu. Bir yıl önce 12 Mart'ta başlayan faşist baskılar ülkenin üzerine bir karabasan gibi çökmüştü. 11 bakanın çekilmesinden sonra Erim Hükümeti faşist güçlere büsbütün teslim olmuş, ülkede baskı, hapis, işkence günlük yaşama girmiş, temel hak ve özgürlüklerin hiçbir güvencesi kalmamıştı. İktidar fiilen sıkıyönetim komutanlarının ve Kontrgerilla denilen örgütün eline geçmişti. İstanbul'daki evime geldiğimde eşimin kitaplarımı bavullara doldurarak bir akraba evine gönderdiğini öğrenmiştim. Çünkü birkaç gün önce, üniversitenin öğretim üyelerinden olan komşumuzun evinde arama yapılmış, kendisiyle birlikte kitapları da alınıp götürülmüştü.

Böyle bir ortamda demokrasi mücadelesini sürdüren tek legal örgüt olarak ortada CHP kalmıştı. Hayır, CHP de değil, onun içinde eski genel sekreter Bülent Ecevit'in çevresinde toplanmış bir grup. Çünkü CHP Genel Başkam İnönü askerlerle uzlaşıp Nihat Erim Hükümetine destek olmuştu. Ecevit ve arkadaşları ise hem 12 Mart ara rejimine hem de parti içinde "göbekçiler" diye anılan tutuculara karşı savaşım veriyorlardı.

Ecevit, bilindiği gibi, parti içi mücadeleyi kazanıp genel başkan seçilince kendisine bir kutlama mesajı göndermiş, bir süre sonra da parti genel merkezinde ziyaretine gitmiştim. Ecevit bana partinin çıkarmakta olduğu *Özgür İnsan Dergisi*'ne yazı yazmamı önermiş, ben de olanak bulunursa kendisiyle parlamentoda çalışabileceğimi söylemiş-

tim. Bu görüşmenin yapıldığı 1973 yılı başında Türkiye'de seçime gidilip gidilmeyeceği henüz belli değildi, hatta Ecevit'in ifadesine göre seçimlerin yapılmaması olasılığı daha ağır basıyordu.

Genel seçimlerin 1973 Ekimi'nde yapılması kararlaşınca, İstanbul'dan telefonla randevu alarak CHP genel başkanıyla görüşmek üzere Ankara'ya gittim. Ecevit beni 31 Mayıs günü BMM'deki odasında kabul etti. Kendisine CHP listesinden seçimlere katılmak istediğimi bildirdim ve dedim ki: "Ben, sosyalistim, CHP ise sosyalist bir parti değildir. Ancak ülkemizde faşizmin ayak sesleri duyulmaktadır. Faşizm tehlikesine karşı tüm demokrasiden yana güçlerin ve kişilerin işbirliği yapmaları zorunludur. Bugün demokrasi mücadelesinin en etkin olacağı yer ise TBMM'dir. Bunun içindir Meclise girmek istiyorum. Mesleğimde en yüksek kata eriştiğim için kişisel bir hırsım yoktur, Meclis komisyonlarında size yararlı olacağıma inanıyorum. Parti disiplinine saygılı olacağım da kuşkusuzdur."

Ecevit konuşmamdan memnun kalmış göründü. Hariciyecilerin CHP'den bucak bucak kaçtıkları bir sırada yaptığım bu öneriyi sevinçle karşıladığını ve parlamentoda kendilerine yararlı olacağımdan emin bulunduğunu, ancak bana kesin bir yanıt verebilmek için arkadaşlarına danışması gerektiğini söyledi. "Adaylığını konusu Parti Meclisinde mi görüşülecek?" diye sordum. "Hayır," dedi, "benim yakın çalışma arkadaşlarım var, onlarla görüşüp en geç iki haftaya kadar size cevabımı bildireceğim". Hangi ilden seçime girmek istediğimi de sordu ve nereden olursa olsun kontenjan adayı olacağımı sözlerine ekledi.

İtiraf edeyim ki, Ecevit'in yanından ayrılırken bu işe olmuş gözüyle bakıyordum. Öyle ya, genel başkanın uygun gördüğü bir adaylığa kim ve hangi nedenle karşı çıkabilirdi? CHP için tanınmamış bir ad değildim, içlerinde dostlarım vardı, hatta Ecevit'in yanından hiç ayırmadığı genel sekreteri Orhan Eyüboğlu Galatasaray Lisesinden sınıf arkadaşımdı.

Aradan on gün kadar geçmişti ki Ankara'daki Belçika Sefiresi beni İstanbul'da telefonla arayarak, Ecevit onuruna vereceği bir yemeğe eşimle birlikte davet etti. Ecevit için yapılan bir davete gitmemek olmazdı, hem belki de çağrılmamızı Ecevit istemişti. Bu düşünce ve umutlar içinde kalktık, Ankara'ya gittik. Yemekte ev sahibesinin sağında Ecevit, solunda ben yer almıştık. Oysa davetliler arasında Turan Güneş, Prof. Fişek gibi önemli kişiler de vardı. Bu durumu da kendi lehime yorumlamıştım.

Yemekten kalkarken Ecevit beni bir köşeye çekti, yüzünde sıkıntılı bir ifade vardı: "Sizin adaylığınız maalesef olamıyor, arkadaşlarla konuştum, zaten örgütümüzce kısıtlı tutulması istenen kontenjan adaylıkları için başkalarına söz verilmiş, kontenjan dolmuş" dedi ve arkasından ekledi: "Ama Ağustosa kadar beklerseniz bir çare bulmaya çalışırım". Daha konuşmasını beklemedim: "Beyefendi", dedim, "ben bir hizmet arz etmiştim, kabul edip etmemek size aittir. Bu konuya artık kapanmış gözüyle bakıyo-

rum." Ecevit rahatladı. Birkaç gün sonra da arkadaşım Hasan Işık'a CHP'nin Bursa listesinden kontenjan adaylığı önerildiğini öğrendim.

Bu yarım kalmış adaylık öyküsünü öğrenen dostlarımdan Ecevit'i yakından tanıyanlar ve CHP'nin içini iyi bilenler değişik yorumlarda bulundular. Kimine göre Ecevit'e sosyalist düşüncede olduğumu söylemem onu ürkütmüştü çünkü o, temelde sosyalizme karşı idi. Düzen değişikliğinden yana görünmesi, partisine oy toplamak amacıyla başvurduğu ilkel bir popülizmden başka bir şey değildi. Kimine göre ise, Ecevit'in o sırada çevresini kuşatan "Mülkiye cuntası" genel başkanın kararları üzerinde etkiliydi ve bunlar birbirine kenetlenmiş, mevki hırsına kapılmış bir gruptu. Dışarıdan kimsenin kendilerine rakip olmasını istemezlerdi. Ben de onların vetosuna uğramıştım.

Bana kalırsa her iki görüşte de gerçek payı vardır ama başka bir olasılığı da yabana atmamak gerekir: Milli Emniyet, TBMM'ye gireceğimi haber alınca bunu önlemek üzere CHP yönetimi nezdinde harekete geçmiş olmalıdır. Ecevit de kendi kafasındaki bulanık sol düşüncelerin dışında kalan her türlü solculuktan ve özellikle bilimsel sosyalizmden vebadan kaçar gibi korktuğu için benden vazgeçmekte güçlük çekmemiştir. Gerçek ne olursa olsun, Bülent Ecevit'le birlikte bir siyasi yolculuğa çıkmadığımdan dolayı bugün bir üzüntü duymuyorum. Hele 12 Eylül 1980'den sonra sergilediği hırçın ben-merkezci kişiliğini ibretle gördükten sonra...

1973 genel seçimlerinin sonucu, uzun pazarlıklardan sonra bir CHP-MSP ortaklığı ile noktalandı. Koalisyon Hükümetinde Dışişleri Bakanlığını Ecevit'in o zamanki akıl hocası Turan Güneş kapmıştı. Kapmıştı diyorum, çünkü bu koltuğun Hasan Işık ve Halûk Ülman gibi başka talipleri de vardı. Hükümet kurulurken herkes Dışişleri Bakanlığına Hasan Işık'ı yakıştırıyordu ama "Turan Hoca"nın öteden beri düşlediği bir makamı başkasına bırakmaya hiç niyeti yoktu. Zaten Hasan Işık'ın CHP'den aday gösterilmesine de direnmek istemiş fakat Ecevit'in ısrarıyla karşılaşmıştı. O günden sonra Güneş'le Işık'ın yıldızları barışmadı. Hatta Güneş dış gezilere giderken Dışişleri Bakan vekilliğini Millî Savunma Bakanı olan Işık'a bırakmak istemezdi.

I. Ecevit Hükümeti kurulur kurulmaz, Hasan Işık'ın beni Dışişleri genel sekreterliğine getirmesi için Turan Güneş'e tavsiyede bulunduğunu biliyorum. Bu girişim sonuçsuz kaldı. Güneş bakanlığındaki birinci derece memurların sicil dosyaları üzerinde bizzat yaptığı incelemeler sonunda genel sekreterlik için Tokyo büyükelçisi Şükrü Elekdağ'ın üzerinde karar kıldı. Elekdağ genç kuşaktan bir NATO uzmanıydı. Merkeze her dönüşünde NATO dairesinde çalışmıştı ve Genelkurmay Başkanlığınca iyi tanınıyordu.

Şükrü Elekdağ'ı New York'ta Selim Sarper'in yanında üçüncü kâtip olarak çalışırken

tanımıştım. Sarper onun boksa meraklı olduğunu, geceleri de doktorasını yapmak için kurslara devam ettiğini söyleyerek çalışkanlığını övmüştü. İngilizceyi tıpkı bir Amerikalı gibi konuşurdu, on yıldan fazla bulunduğu Washington Büyükelçiliğinde Amerikalılarla iyi anlaştığını sanırım. Ecevit Hükümetinin keşfettiği bu değerli eleman MC Hükümeti zamanında da yerini korumasını bildi. Çağlayangil onu değiştirmek kararıyla bakanlığa döndüyse de sonra kararından caydı.

I. Ecevit Hükümetinin hazırladığı elçiler kararnamesiyle Stockholm ya da Oslo büyükelçiliğine gönderileceğimi öğrenmiştim. Ancak bana resmen bir öneride bulunulmadan yerim değiştirildi ve yeni kurulacak olan Berlin Büyükelçiliği uygun görüldü. Bu değişikliğin beni Oslo'dan daha önemli bir merkezdeki göreve layık bulan CHP'li bazı milletvekillerinin istemi üzerine yapıldığını sonradan öğrendim. Ne var ki, yalnız adlarından tanıdığım bu milletvekillerinin dostça çabaları da benim umutlarım gibi boşa çıktı: Elçiler kararnamesinin imzaları tamamlanmadan CHP-MSP koalisyonu bozuldu ve Ecevit Hükümeti istifa etti. Gerçi Ecevit Hükümetinden sonra kurulan Sadi Irmak Hükümeti elçi tayinlerini gerçekleştirebilirdi ve buna şiddetli gereksinme vardı; çünkü birçok önemli merkez yıllardır boş kalmıştı. Ama Sadi Irmak Hükümetinde Dışişleri Bakanlığına getirilen Washington Büyükelçisi Melih Esenbel, güvenoyu alamamış bir hükümetin her an gidici olduğunu bildiğinden ve Washington büyükelçiliğini kimseye kaptırmak istemediğinden elçi atamalarını durdurdu. Esenbel, Dışişleri Bakanlığı'nı Washington Büyükelçiliğinden istifa ettirilmemesi koşuluyla kabul etmişti. Amacı bakanlığı sona erince otomatik olarak büyükelçilik görevine dönmekti. Oysa bu işlem neresinden bakılırsa bakılsın sakat ve yasalara aykırı idi: Aynı kişi hem bakan hem de devlet memuru olamayacağı gibi, ABD Hükümeti nezdindeki görevi resmen devam eden bir büyükelçinin Hariciye'nin başına getirilmesi, Türk dış politikasının hangi odaklardan yönlendirildiği konusunda haklı kuşkular uyandırabilirdi. Böyle bir durumun meydana gelmesine zamanın Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün nasıl razı olduğunu hâlâ anlayabilmiş değilim.

1974 Ağustosu'nun ilk haftasında, Dışişleri Bakanlığına vekâlet etmekte olan Millî Savunma Bakanı Hasan Işık beni acele Ankara'ya çağırdı. Dışişleri Bakanı Turan Güneş Cenevre'de İngiliz ve Yunan Dışişleri Bakanlarıyla 20 Temmuz'da başlatılan "Kıbrıs Barış Harekâtı"nın yarattığı durumu görüşüyordu. Cenevre Konferansı'nın bir çıkmaza doğru gittiği ajans haberlerinden anlaşılmakta idi.

Hasan Işık beni niçin çağırttığını açıkladı: Ecevit Hükümeti Kıbrıs'taki durumdan kaygılı idi. BM'nin ateşkes çağrısına uyarak üç haftadır Girne kıyılarında dar bir üçgenin içine sıkışan kuvvetlerimizin orada daha fazla bekletilmesi olanaksızdı. Ya Ada içinde ilerleyip Magosa'ya kadar olan kesim işgal edilmeli ve böylece ordunun ikmal yolları güvence altına alınmalı, ya da kuvvetler geri çekilmeliydi. Genelkurmay başka seçenek görmüyordu.

Ne var ki, Türkiye'nin Kıbrıs'a yeni kuvvetler göndererek Adanın bir bölümünü işgal etmesinin dünya kamuoyunda olumsuz tepki yaratacağını hükümet biliyordu. Bunun için, dost ve tarafsız ülkelere özel misyonla temsilciler göndererek Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçek amacının o ülkelerin Hükümetlerine anlatılması uygun görülmüştü. Bu amaçla Asya, Latin Amerika ve Kuzey Avrupa'ya büyükelçi düzeyinde birer temsilci gönderilecekti. Bana da Hindistan, Seylan, Nepal gibi Bağlantısızlar grubuna dahil ve Kıbrıs Rum yönetimini desteklemiş ülkelerin hükümetleriyle temas görevi verilmişti.

Milli Savunma bakanımızın sözlerinden hükümetin yeni ve önemli bir karar öncesinde olduğunu sezinlemiştim. Eski ve yakın arkadaşım olan Hasan Işık'la, girişilmesi olası görünen yeni harekâtın siyasî ve diplomatik rizikolarını tartıştığımızı anımsıyorum. Ben, üç hafta önce Kıbrıs'a yapılan askerî müdahalenin ne denli haklı ve meşru ise, girişilecek yeni harekâtın dünyanın gözünde o derece haksız bir saldırı sayılacağını savunuyordum. Çünkü, diyordum, Türkiye 20 Temmuz'da Garanti Antlaşmasının kendisine tanıdığı hakkı kullanarak, Kıbrıs'ta Sampson darbesiyle bozulan anayasal düzeni geri getirmek için müdahale etmiştir. Oysa yeni bir askerî hareket Türkiye'yi Kıbrıs davasında şimdiye kadar savunduğu ilkelerden daha öteye, Adanın kuvvet kullanarak ikiye bölünmesi aşamasına götürür ki, işler oraya varınca Kıbrıs sorunu artık anlaşma hükümleri, hukuk kuralları çerçevesinden çıkıp Akdeniz'deki güçler dengesini de içine alan uluslararası bir bunalım haline dönüşür. Bu takdirde karşımızda dünya kamuoyunu bulmamız kaçınılmazdır.

Engin deneyimli bir diplomat olan Hasan Işık da bunları iyi biliyordu ama o artık diplomat değil hükümet çarkının bir dişlisi idi ve çark bir kez dönmeye başlamıştı. Yunanlıların önerilerimizi kabul ettiği haberi gelmezse, askerî harekâtın başlatılmasının artık gün değil saat meselesi olduğu anlaşılıyordu.

Aynı akşam Hasan Işık ve Devlet Bakanı İsmail Hakkı Birler'le birlikte bir lokantaya gitmiştik. Yemekte Birler'e de düşüncemi açmış, Kıbrıs'a yapılacak yeni bir askerî müdahale kararının "siyasî bir macera" olacağını söylemiştim. Biz yemekte konuşurken her iki bakanı telefondan aradılar: Bakanlar Kurulu gece saat 22'de toplantıya çağrılmıştı. Hasan Işık yüzüme baktı, durumu anladım. Bu olağanüstü gece toplantısında harekâta başlama kararı alınacaktı. Nitekim öyle oldu. Sabaha karşı saat 3'te Hasan Işık beni telefonla uyandırdı, Dışişleri Bakanlığında beni bekliyordu. Acele giyinip gittim, Işık saat 5'te Kıbrıs'ta askerî harekâtın başlayacağını bildirerek benden yabancı basına yapılacak açıklama metninin hazırlanmasını istedi. Saat 6'da Türkiye radyolarından harekâtın başladığı haberi yayınlanıncaya dek bakanlıkta çalıştım. O akşam da televizyonda Kıbrıs konusunda yapılan açık oturuma katıldım. Mümtaz Soysal, Uğur Alacakaptan ve Taner Kışlalı ile kamuoyumuza Kıbrıs sorununun vardığı aşamayı anlatmaya çalıştık. Doğal ki, Asya ülkelerine yapacağım gezi de iptal edildi, Kıbrıs'ta çarpışmalar

olurken Makarios yanlısı hükümetlere dert anlatmak mümkün olamazdı.

İkinci Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başladığı haberi dünyaya yayıldığı sırada, Cenevre'de İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş'e, "Bu sözlerimi unutmayın: bugün Kıbrıs ordunuzun tutsağıdır. Ancak yarın ordunuz Ada'nın tutsağı olacaktır"[94] diyordu.

VII

Sadi Irmak Hükümetinden sonra, siyasî literatürümüze "Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti" adıyla geçen dörtlü koalisyon hükümeti kuruldu. Süleyman Demirel'in başkanlığındaki bu Hükümette Dışişleri Bakanlığına yine İhsan Sabri Çağlayangil getirildi. MC hükümetinin kuruluşuyla birlikte benim son umutlarım da uçup gidiyordu, çünkü Feyzioğlu ve Türkeş'in başbakan yardımcılığında bulundukları bir hükümetin bana görev vermesi olacak şey değildi. Nitekim, Çağlayangil'in ilk iş olarak yeni bir elçi tayin kararnamesi hazırladığını öğrendiğim zaman hiç heyecanlanmadım, sadece yeni bakanımızı kutlama görevimi yerine getirmek üzere Ankara'ya gittim. Doğrusu, Çağlayangil'in bana görev vermemek için ne gibi bir gerekçe ileri süreceğini merak etmiyor değildim.

Çağlayangil beni her zamanki nezaketiyle kabul etti ve ilk söz olarak: "Sizde her şey var, vefadan gayrı" dedi. Bununla kendisini 1971'de bakanlıktan ayrıldığından beri aramadığımı kastediyordu. Ecevit iktidarda iken bazı arkadaşların, siyasî havayı iyi kokluyarak, Çağlayangil'leri sık sık ziyaret ettiklerini, bazılarının eşlerinin de Demirel'in eşine yanaştıklarını duymuştum. Çağlayangil'in her yaz Yalova'daki evinde yerli ve yabancı dostlarına verdiği ziyafete katılan büyükelçilerin resimlerini de gazetelerde görmüştüm. Bakana, İstanbul'da oturduğum için ziyaretinde bulunmakta kusur ettiğimi söylemekle yetindim.

Bundan sonra bakandan yeni kararnamede bana bir dış görev verilip verilmeyeceğini sordum. Çağlayangil, önce, sırada benden daha kıdemli büyükelçilerin bulunduğunu söyledi. İtiraz ettim: Merkezde bekleyenler arasında benden daha kıdemli olanı yoktu. Bunun üzerine bakan önündeki bir kâğıda baktı ve "Genel Sekreter'den görev bekleyen büyükelçilerin listesini istemiştim. Bana verilen listeye sizin adınızı koymamış, ben de unuttum" dedi. Baktım ki Çağlayangil gerçeği söylememek için bahanelere başvuruyor, kendisini sıkıntıdan kurtarmak istedim ve "Beyefendi, dedim, beni bir yere tayin edemeyeceğinizi biliyorum, birkaç yıl önce Hindistan'a atanmam için harcadığınız çabayı da şükranla anıyorum. Ben sadece durumumu kesin olarak öğrenmek üzere geldim."

---

[94] Mehmet Ali Birand, *Otuz Sıcak Gün*, Milliyet Yayınları, s. 271.

Çağlayangil açık konuşmamdan duygulandı ve nihayet doğruyu söyledi: "Evet," dedi, "istesem de size bir büyükelçilik veremem. Adalet Partisi tek başına iktidarda olsaydı, bir şeyler yapabilirdim. Fakat dört ortaklı hükümete dert anlatmak mümkün değil."

Teşekkür ederek yanından ayrıldım. Çağlayangil ile bu son görüşmemiz oldu. Bir yıl sonra emekliliğimi isteyip Hariciye'den ayrıldığım sırada benimle görüşme arzusunu göstermedi.

Meslekten ayrılma kararına varmama neden olan olaylar, 15 Ocak 1976 tarihinde bir günlük gazetede yayınladığım "Kıbrıs Çıkmazı" başlıklı yazı ile başlamıştır. Yazıda, 1974 Temmuzu'nda Kıbrıs'a yapılan askerî müdahaleden sonra Ecevit Hükümetinin istifa ederek Kıbrıs sorununa siyasal bir çözüm bulunmadan askıda bırakılmış olmasının Türkiye'yi dünya kamuoyunda haksız duruma düşürdüğünü ve bize "işgalci devlet" gözüyle bakılacağını belirtiyor, Kıbrıs sorununun siyasal çözümünün yabancı üslerden arınmış, bağımsız ve federal bir devlet tezine yönelik olması ve bu formülü içermeyen hiçbir çözümün dünya devletleri gözünde geçerli sayılmayacağı görüşünü savunuyordum. Yirmi yıl süre ile Kıbrıs konusu üzerinde çalışmış bir uzman olarak, görüşlerimi kamuoyumuza yansıtmakta yarar görmüştüm. Böyle masum bir niyetin beni Hariciyeden attırmak için vesile sayılacağını kestirememiştim.

Yazım Dışişlerinde ilgi ile okunmuş ve tartışılmıştı. Lefkoşe Büyükelçiliğimiz de Rum basınının yazımdan alıntılar yaparak hükümetimizin tutumunu eleştirdiğini bildirmişti. Çağlayangil o sırada yurt dışında bulunuyordu. Lefkoşe'nin telgrafı Bakan Vekili Seyfi Öztürk'e arz edilmiş, o Başbakana götürmüş, Demirel de Bakanlar Kuruluna getirmişti. İşte orada kıyamet kopmuştu!

Bütün bu olup bitenleri Dışişleri Bakanlığı Enformasyon dairesinin basına yaptığı bir açıklamayı okuduktan sonra öğrendim. Açıklamada, "Kıbrıs Çıkmazı" başlıklı yazımın Hükümetin Kıbrıs konusundaki siyaset ve tutumuna tam olarak ters düştüğü öne sürülüyor ve hakkımda yasal kovuşturma açılacağı bildiriliyordu. Böyle bir açıklamanın yapılması Hariciye bakımından acemice bir davranıştı. Çünkü sorunun aslı, esası bilinmeden, yazımda suç unsuru bulunup bulunmadığı araştırılmadan, sırf Rum basınında yer aldığı için bir büyükelçinin kamuoyu önünde teşhir edilmesi devlet ciddiyetiyle bağdaşamazdı. Nitekim Çağlayangil Ankara'ya dönünce yapılan hatayı anlamış, meseleyi örtbas etmek istemişti. Ama bir kez ok yaydan çıkmıştı, hakkımda kovuşturma açılmalıydı.

Ve açıldı da... Aradan iki hafta geçmişti, telgrafla Ankara'ya çağrıldım. Bakanlıkta beni Personel Dairesi Genel Müdürü Mehmet Baydur ile Baş Hukuk Danışmanı Nejat Ertüzün karşıladılar. Soruşturmaya onlar memur edilmişlerdi. Her ikisi de arkadaşımdı, böyle bir görevi istemeyerek üstlendikleri belliydi. Fakat ikisi de ilk tayin kararnamesinde bir büyükelçilik bekliyorlardı. Benim suçluluğumu kanıtlamaları gerekiyordu, yoksa bakan güç durumda kalacaktı. Çünkü o sırada ben de hakkımda basına yapılan

açıklama dolayısıyla bakanlık aleyhinde manevî tazminat davası açmıştım.

Soruşturmayı yürüten Mehmet Baydur, Milli Birlik Hükümeti zamanında Ticaret Bakanı olmuş, bakanlığı sırasında yapılan yolsuzluklardan ötürü de sonradan mahkemeye verilmişti. Yani soruşturma işlemlerinde tecrübesi vardı. Bana soru yöneltip karşılığını alınca odadaki daktilo hanıma doğru kolunu uzatarak: "Yaz," diyordu, "sanıktan soruldu..." Onun halini gördükçe, içimde gülmekle acımak duyguları birbirine karışıyordu. Mehmet Baydur ilk kararname ile Stockholm Büyükelçiliğine atandı ise de Baş Hukuk Müşaviri Nejat Ertüzün bir daha dış görev alamadan emekliye ayrıldı.

Söylememe gerek yok ki, bütün bu çabalardan, göz korkutma girişimlerinden hiçbir sonuç çıkmadı. Nasıl çıksın ki, Kıbrıs siyasetine "tam olarak ters" düştüğümü iddia eden MC Hükümetinin ortakları arasında bile Kıbrıs konusunda uyum sağlanamamıştı. Ne Türk ne de dünya kamuoyuna anlatılamamış bir politikaya tam olarak ters düşmek olanaksızdı. Gerçi Dışişleri Genel Sekreteri Şükrü Elekdağ benim suçlanan yazımda Kıbrıs'a -Makarios'un savunduğu- "Üniter devlet" statüsü önerildiğine, bu nedenle Kıbrıs politikamıza ters düştüğüme dair fetva vermeye kalkışmıştı. Ancak, Dışişleri Bakanı beni bu yoldan suçlamaya yanaşmamıştı. Çünkü "üniter devlet" deyimini ilk kez kullanan Çağlayangil'di ve bu yüzden de İnönü tarafından sert biçimde eleştirilmiş, Osmanlıların Hariciye veziri Kara Todori Paşa'ya benzetilmişti!

Bakanlık yine de beni o yazıdan dolayı savcılığa vermek istedi. Ancak büyükelçiler hakkında ceza kovuşturması yapılabilmesi için Danıştay'ın onayı gerekiyordu. Dışişleri Bakanlığının başvurusunu Danıştay "Ceza kovuşturmasını gerektirir bir eylem işlemediğim" gerekçesiyle geri çevirdi. Böylece otuz yıldır süren bir mücadeleden bir kez daha zaferle çıkmış oluyordum. Ne var ki, benim de artık tutucu, gerici iktidarların açık ya da gizli güçleriyle boğuşmaya takatim kalmamıştı. 4 Ekim 1976 tarihinde emekliye ayrılma talebimi içeren dilekçeyi Dışişleri Bakanlığına sundum ve basına şu açıklamayı yaptım:

"Türk Hariciyesinde sol dünya görüşüne sahip bir büyükelçinin varlığını kanıtlamış olmaktan övünç duyuyorum. Gerçi beni memleketime hizmetten alıkoyanlara karşı yasal yollara başvurabilirdim. Ancak, bugünkü iktidarın bağımlı, tutarsız ve dünya gerçeklerinden habersiz dış politikasının temsilcileri arasında bulunmakla yurduma ve halkımıza yararlı olamayacağıma inandığımdan, Dışişleri Bakanlığındaki görevimden ayrılıyorum."

Emekliye ayrılan büyükelçilere Dışişleri Bakanının bir yazı ile geçmiş hizmetlerinden ötürü teşekkür etmesi yerleşmiş bir âdettir. Benden bunu esirgediler. Yıllar sonra Bakanlık'tan aldığım bir çağrı mektubunda tüm emekli büyükelçilere "Sayın Kenan Evren'in yüksek huzurlarında" yapılacak bir törenle plaket verileceği bildiriliyordu. Törene katılmayı içime sindiremedim.

DİRENENLER:
BARIŞIN SAVUNMASIDIR[95]

SUNUŞ

12 Eylül 1980 gününden başlayarak Türkiye'de Cumhuriyet tarihinin en karanlık, en acılı dönemi yaşandı. Siyasal ve hukuksal uzantıları hâlâ sürmekte olan bu dönemde yüz binlerce kişi tutuklandı, kısa ya da uzun sürelerle yargı önüne çıkarılmadan cezaevlerinde tutuldu. On binlerce insanımız ağır işkencelerden geçirilerek ölüme, ömür boyu sakatlığa terk edildi. Sıkıyönetim mahkemeleri sayısını tam bilmediğim idam kararı verdiler, bunlardan 26'sı infaz edildi. Şu anda TBMM'de 296 kesinleşmiş idam kararı da onay beklemektedir.

Aslında bu toplumsal kasırganın ilk işaretleri 70'li yılların başında kendini göstermişti: Milliyetçi Cephe denilen koalisyon hükümetlerinin koruması altındaki faşist güçler ülkede para-militer örgütler, vurucu timler kurarak ilerici, sol kesimin tasfiyesi hazırlıklarına başlamışlardı. Nitekim 12 Mart 1971'de faşist darbenin ilk provası ordu yüksek komutasının girişimiyle yapılmış, ancak Türkiye'deki güçler dengesi ile dış koşullar katıksız bir faşist diktatoryayı topluma dayatacak denli olgunlaşmadığından, 1961 Anayasası'nın demokratik kurallarla bağdaşmayacak biçimde budanmasıyla yetinilmişti.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi yarım kalmış bir dikta girişimini tamamlayan ve güdümlü bir toplum modelini devlet terörüne başvurarak uygulamayı hedefleyen bir harekettir. Cumhuriyet tarihinde ilk kez devlet, toplumun bir bölümünü düşman ilan ederek varlığına gerekçe aramış, dış dünyaya karşı da bu yoldan meşru görünmeye çalışmıştır. 12 Eylül'de yönetime bütünüyle el koyan generaller yaşama ve yürütme erkini nefsinde toplayan mutlak ve denetimsiz otoritelerini yargı alanında da duyurmaktan geri kalmamışlardır. Askeri Cunta lideri meydanlarda ve televizyonda yaptığı konuşmalarda yargı önündeki davaların seyrini etkilemek için ağır baskı yapmıştır. Zaten

---

[95] Mahmut Dikerdem, *Direnenler-Barışın Savunmasıdır*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

dikta rejimlerinde, ister askeri ister sivil görünümlü olsun, mahkemelerin bağımsızlığından söz etmenin anlamı yoktur. Yargıç kendisini o göreve getiren siyasal gücün iradesini temsil eder. Mahkemeler hukuk kurallarını, ceza yasasını zorlayarak mutlaka mahkûmiyet kararı vermek için kurulur ve savaş hali yetkileriyle donatılır.

Türkiye Barış Derneği Davası da böyle bir mahkeme önünde görüldü. Sekiz yıl süren ve hâlâ kesin sonuca bağlanmamış olan bu dava daha başlangıcından itibaren ülke ve kamuoyunda geniş yankılar uyandırdı. O yıllarda Türk toplumu henüz suskun, aydınlar yılgındı; ama dünya kamuoyu 44 aydın kişinin ağır koşullar altında tutuklu olarak yargılanmalarına sert tepki gösterdi. Barış Derneği Davası, dışarıda "Yirminci yüzyılda özgür düşüncenin suçlanması" ve "Barış'ın yargılanması" olarak algılandı ve ülkemizin saygınlığı zedelendi. Yabancı basın, uluslararası kuruluşlar, insan haklarını savunma kurumları Türkiye'ye gözlemciler, heyetler göndererek davanın aşamalarını yakından izlediler. Böylece askeri dikta rejimine Türkiyeli aydınların ilk direnişinin simgesi olan Barış Derneği'nin yargılanması salt bir ceza davası olayının boyutlarını aşarak yüzyılımızın ünlü siyasal davaları arasında yer aldı.

Ben bu kitapta Türkiye Barış Derneği Genel Başkanı sıfatıyla yapmış olduğum savunmaları bir araya getirdim. Amacım, bir yandan davanın görüldüğü yıllarda hızla yükselen Dünya Barış Hareketi'nin ilke ve hedeflerini kamuoyumuza tanıtmak, öte yandan da ülkemizin yakın siyasi tarihinin bir kesitine ışık tutmaktır.

Bu kitabı bir ibret belgesi olarak genç kuşaklara armağan ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL 2 NO.'LU SIKIYÖNETİM MAHKEMESİNDE SAVCILIK İDDİANAMESİNE KARŞI YAPILAN SAVUNMA

Tarih: 24 Haziran 1982
Yer: Topkapı Spor Salonu - İstanbul

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar,

Her şeyden önce, Barış Derneği'nin 5 Nisan 1980 tarihinde seçilip 12 Eylül 1980 tarihine kadar iş başında kalan Genel Yönetim Kurulu üyelerini huzurunuza sanık sıfatıyla getiren bu iddianamenin hukuki bakımdan üzerinde ciddiyetle durulabilecek bir yönü bulunmadığını, derneğimize yöneltilen suçlamaların herhangi bir somut dayanaktan yoksun, indî değerlendirmelerden öteye geçmediğini ve bu yüzden de elimizdeki şu belgenin bir iddianameden çok bir siyasi polemik yazısı niteliğini taşıdığını ifade etmek isterim. İddianame maddi ve tarihi yanlışlar, olayları çarpıtmalar, yorumlar ve peşin yargılarla doludur. Bunları birer birer sıralayarak mahkemenizi işgal etmeyi gereksiz görüyorum. Sırası geldikçe, gerek ben gerek yönetim kurulundaki arkadaşlarım ve müdafilerimiz iddianameyi satır satır ele alarak yanıtlayacağız. Esasen 91 sayfadan oluşan bu belgenin 6 sayfası sanık kimlikleri, 6 sayfası bir siyasal partinin tarihçesi, 37 sayfası derneğimizin faaliyetleri ile ilgisi bulunmayan kişisel konuşmaların metinlerinden seçmeler, 9 sayfası derneğimizin iki genel kurulunda alınan kararların bir kısmı, 11 sayfası da hakkımızda istenen cezalara ayrılmıştır. Geri kalan 22 sayfalık bölümde ise, anlaşılması güç bir mantıkla, derneğimizin "bir sosyal sınıfın, öteki sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis" amacına yöneldiği ileri sürülerek hakkımızda toplam 500 yıl ağır hapis cezası talep edilmektedir.

Biz bu iddianamenin metnini değil, fakat temsil ettiği zihniyeti ciddiye alıyor ve onu yüksek mahkemeniz ve kamuoyu önünde teşhir etmekle kendimizi yükümlü sayıyoruz. Çünkü dünyanın ve özellikle ülkemizin içinde bulunduğu bölgede yaşayan halkla-

rın önündeki en hayati sorunun barış sorunu olduğuna bu gün her zamankinden daha kuvvetle inanıyoruz. Bir yandan savaş yangını üç kıtayı sarmaya başlar, sınırlarımızda hâlâ sıcak savaş hüküm sürer ve çilekeş, yiğit Filistin halkı Ortadoğu'da emperyalizmin maşası olan bir saldırgan devlete karşı ölüm kalım savaşı verirken, dünyada adil ve sürekli bir barışın gerçekleşmesine hizmet için uğraş veren Türkiye barış ve demokrasi güçlerinin yıkıcılık ve bölücülükle suçlanmasının ülkemizin dış dünyadaki görüntüsünü ve saygınlığını ne denli tahrip edeceğini, barış hareketini kötülemek isteyenlerin aslında ülkemize en büyük fenalığı yaptıklarını gözler önüne sermek istiyoruz. Kanımızca, ortada bir suç varsa bu, barış davasını üstlenenlerin değil, ülkemizin geleceğini tehdit eden tehlikeleri halkımızın gözünden kaçırarak dünya barışının, devletler arası ilişkilerde yumuşamanın önemini yadsıyanlar tarafından işlenmektedir.

Şimdi Barış Derneği hakkındaki iddianameyi tüm olarak ele alıp bu belgenin hangi sakat temeller üzerinde inşa edildiğini açıklamaya çalışacağım. İddia makamına egemen olan zihniyet iddianamenin "netice ve talep" başlıklı bölümünde belirtildiği gibi şöyledir: Dünya Barış Hareketi'nin örgütsel birliğini temsil eden Dünya Barış Konseyi, SSCB Komünist Partisi'nin emrindedir. Türkiye Barış Derneği de Dünya Barış Konseyi'nin talimat ve direktifleri doğrultusunda faaliyet göstermiştir.

Şu halde Türkiye Barış Derneği, Sovyet Komünist Partisi'nin güdüm ve denetiminde illegal bir örgüttür.

Gerçi iddianame bu kadarla da yetinmeyerek, Barış Derneği'ni "memleket içerisinde anarşiyi körükleyip birlik beraberliği bozarak mevcut ve meşru anayasal düzeni yıkarak, onun yerine komünist bir düzen getirmek için faaliyet göstermek" ile de suçlamakta, hatta daha ileri gidip sağduyu sınırlarını aşarak, derneğimizin bir "terör örgütüne dönüştüğünü" ileri sürebilmektedir. Ancak ben bu akıl ve mantık dışı iddiaları yanıtlamayı ve Barış Derneği'nin üç yıl beş ay süren çalışmalarının onurlu hesabını vermeyi biraz ileriye bırakarak, şimdilik iddianamenin barış kavramı ve Dünya Barış Hareketi'ne ilişkin bölümünün ne denli çürük bir temele dayandığını ve tarihsel gerçekleri ne ölçüde çarpıttığını sergilemek istiyorum.

Gerçekten de bu iddianame daha ilk sayfalarından başlayarak Dünya Barış Hareketi'ne ve DBK'ya büyük bir hırsla saldırmakta ve tarihsel gerçekleri tahrif etmek pahasına onları kötülemeye, karalamaya çalışmaktadır. O barış hareketi ki, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden beri, dünya halklarının ortak özlemi olan evrensel barışı yaşama geçirmek, yeryüzünde adil ve kalıcı bir barış düzeninin kurulması, tüm ulusların barış içinde yan yana yaşamaları ülküsünün gerçekleşmesi için sürekli uğraş vermektedir; o barış hareketi ki, Birleşmiş Milletler (BM) Temel Yasası ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ilkelerini benimsemiş, uluslararası yaşamdan savaşın sökülüp atılmasını, devletler arası anlaşmazlıklarda kuvvete başvurmanın önlenmesini amaç edinmiştir ve o barış hareketi ki, bugün Avrupa'nın, Asya'nın ve Amerika'nın büyük kentlerinde yüz

binlerle sayılan kitleleri barış için, silahlanma yarışına son verilmesi için harekete geçirebilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, bizi huzurunuza getiren iddianameyi hazırlayanlar gezegenimizi bir kez değil birkaç kez yok etmeye yetecek güçteki kırım silahlarının dünyamıza yığılmış olmasından hiçbir kaygı duymamakta, bu silahların yapımına karşı çıkanları, askeri paktların kaldırılarak genel bir silahsızlanmaya gidilmesini savunanları "bozgunculuk"la ya da "komünist propagandasına hizmet etmek" ile suçlayabilmektedirler. Gerçi, barış hareketinin başarılarından rahatsız olanlara yalnız bizde değil Batı dünyasında da sık sık rastlanır. Özellikle askersel sanayi kompleksleri denilen ve büyük silah yapımcılarıyla çok uluslu şirketler ve geri kalmış ülkeler üzerinde hegemonya kurma peşinde koşan emperyalist çevreler barış hareketinin yaygınlaşıp güçlenmesinden hiç hoşlanmazlar ve onu kösteklemek için ellerinden geleni yaparlar. Bu çevrelerin milyarlarca dolar harcayarak dünyanın her yanında yürüttükleri yoğun propagandaya göre, Dünya Barış Hareketi, sosyalist cephenin "hür dünya" ülkelerini gevşetmek, moralini zayıflatmak için icat ettikleri bozguncu bir propagandadır ve tek bir merkezden, Moskova'dan yönetilmektedir. Onlara bakılırsa Moskova'nın bir işaretiyle Londra'da, Paris, Roma, Brüksel, Bonn, Amsterdam, Tokyo ve New York'ta yüz binlerce insan sokaklara dökülebilmekte, ellerinde yükselttikleri barış pankartlarıyla kilometrelerce yol yürümektedirler. Yine aynı çevrelere göre, tüm ülkelerdeki barış komiteleri Sovyet Komünist Partisi'nin güdümündedir. Ne hazindir ki, Türkiye Barış Derneği hakkındaki iddianamede de bu kaba propagandanın etkisi açıkça görülmektedir. Örneğin, iddianamenin 11. sayfasında yapılan irdelemede: "1950 yıllarında nükleer silah üstünlüğü Batı ülkelerinde ve NATO'da bulunduğu için Sovyet Rusya'nın ve dolayısıyla komünist ülkelerin Soğuk Savaşa önem verdikleri bir yıldır" denilmiştir. Oysa, en basit bir mantık bile Soğuk Savaş denilen ve sıcak savaşı hazırlayan kışkırtıcılığı, elinde nükleer silah bulunmayan tarafın yapamayacağını anlamaya yeterlidir. Nitekim aynı dönemde barış ve silahsızlanmayı savunan ülkelerin temsilcileri kısa zamanda 500 milyon imza toplayan Stockholm Barış Çağrısı'nı dünyaya açıklıyorlardı. İddianamede bu tarihsel gerçekler tersyüz edilmiştir. İddianamenin mantığına uyulursa, bugün nükleer silah üstünlüğüne sahip olduğu ileri sürülen tarafın barış propagandasını sürdürmemesi gerekirdi. Ancak biz yine de, iddia makamını savaş kışkırtıcı çevrelerin etkisinde kalmaktan tenzih ederek, hakkımızdaki suçlamaların genellikle barış kavramı ve özellikle dünya barış hareketi ve Türkiye'deki ulusal barış örgütü üzerinde yetersiz ya da çarpıtılmış bilgilere dayanmaktan, dolayısıyla Türkiye Barış Derneği'nin amaç ve faaliyetlerini yanlış değerlendirmekten kaynaklandığına inanmak istiyoruz. Bunun içindir ki, yanıtlarımı bu konulara açıklık getirerek başlamak istiyorum.

Sayın Yargıçlar,

Yeryüzünde evrensel barışı gerçekleştirmek insanlığın tarihi kadar eski bir özlemi-

dir. Çok eski zamanlardan beri toplumlar kendi tercihlerine bırakılınca daima barışa yönelmişlerdir, çünkü savaş insanların ölümü, acı çekmesi ve tarih boyunca yarattıkları değerlerin yıkılıp yok olması demektir. Buna karşın, insanlık tarihi 15.000'i aşkın savaşa tanık olmuştur. Bu savaşların yarısı Avrupa kıtasında cereyan etmiştir. 17. yüzyılda 3,3 milyon, 18. yüzyılda 5,2 milyon, 19. yüzyılda 5,5 milyon, 20. yüzyılın iki büyük savaşında ise insanlık tam 60 milyon evladını yitirmiştir. Bu durum ister istemez şu sorulan akla getirmektedir: Acaba savaş insanlığın yazgısı mıdır? Başka bir deyişle, evrensel bir barış düzeni ham bir hayal, bir ütopya olarak mı kalmaya mahkûmdur?

Yüzyıllar boyunca bu sorulara olumlu yanıt verenler çıkmıştır. Denilmiştir ki, nasıl ki bireyler arasında eşitsizlik tanrı vergisi ise, toplumlar arasında savaş da değişmez, kaçınılmaz bir doğa yasasıdır. Çünkü saldırganlık dürtüsü insanın yaradılışında saklıdır. Güçlüler her zaman güçsüzleri ezecektir. İnsan insanın kurdudur; büyük balık küçük balığı yutar vb... Bu görüşü savunanlar bunun felsefesini, sözümona bilimsel kuramlarını da ortaya atmışlardır. Örneğin, Malthus kuramına dayanarak, insanların dünyada geometrik oranda çoğaldıklarını oysa doğadaki besin ürünlerinin aritmetik oranda arttığını, bu yüzden dünyamızda açlık ve kıtlık dönemlerinin baş gösterdiğini, böyle dönemlerde ise savaşların birkaç milyon insanı yok ederek sağlıklı bir temizleme işlevi gördüğünü ileri sürmüşlerdir. Din ayrılıkları ve büyük Fransız Devrimi'nden sonra güçlenen milliyetçilik akımı da uluslararasında ebedi düşmanlıklar var olduğu savını yaygınlaştırıp savaşın haklılığını, gerekliliğini savunanların işine yaramıştır.

Ne var ki, geçen yüzyılın ortalarından başlayarak özellikle Avrupa'da halk yığınlarının bilinçlenmeye, bilimin ışığı ile aydınlanmaya başlamaları sonucunda, ne bireyler arasındaki eşitsizliğin bir Tanrı buyruğu ne de toplumlar arasında savaşın kaçınılmaz bir doğa yasası olmadığı anlaşılmıştır. Bu bilincin doğması ile birlikte, savaşın gerçek nedeninin adaletsiz düzen olduğu ve savaş kışkırtıcılığının her yerde sömürü düzeninin sürgit kılınmasında çıkarı olanlar tarafından yapıldığı meydana çıkmıştır. Savaş ile başka ülkeleri boyunduruk altına alarak sömürme hedefi arasındaki bağın bilincine varan halk yığınları özgürlük, bağımsızlık ve eşitlik uğrundaki mücadelenin dünyada adil ve sürekli bir barış düzeninin kurulması çabasıyla özdeş olduğunu anlayarak barış ülküsüne sarılmışlardır. Böylece, evrensel barış özlemi de soyut ütopik bir kavram olmaktan kurtularak geniş halk yığınlarının sahip çıktığı bir ideal haline gelmiş, ulusların barış içinde bir arada yaşama istemleri ile emperyalist ve emperyalizme bağımlı sömürü düzenine direnişleri bir bütün oluşturmuştur.

Ancak tüm dünyaya yaygın bir barış hareketinin filizlenmesi ve insanların barış içinde yan yana yaşamalarının yalnız mümkün değil aynı zamanda zorunlu olduğu düşüncesinin doğması için insanlığın yüzyılımızdaki iki dünya savaşına tanık olması ve özellikle atom, hidrojen bombaları gibi kitlesel kırım araçlarının ortaya çıkışını görmesi gerekmiştir. Dünya barış hareketinin doğuşu da bu sıraya rastlar. İkinci Dünya

Savaşı'nın neden olduğu yıkıntı henüz zihinlerden silinmeden ve Hiroşima üzerinde patlatılan atom bombasının korkunç sonuçları gözler önündeyken dünyada Soğuk Savaş döneminin başlatılması insanlığın nasıl bir felakete doğru sürüklendiğini bütün açıklığı ile ortaya koymuştur. İşte yığınlara dönük bir dünya barış hareketinin başlatılması fikri bu dönemin ürünüdür. İnsanlığın İkinci Dünya Savaşı'ndan gerekli dersi almadığının devletlerin yeni ve daha korkunç bir çatışmaya yöneldiğinin bilincine varan çeşitli ülkelerin aydınları 1948 yılında Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yerle bir olmuş Wroclaw kentinde Dünya Entellektüeller Kongresi'ni toplamışlardır. Kongre tüm dünya barışseverlerine çağrıda bulunmuş ve bu çağrı yankılanarak 1949 Nisan'ında hem Paris hem de Prag'da "Barışı savunanlar" kongresi toplanmıştır. Bir yıl sonra 1950 Kasım ayında Varşova'da "Dünya Barış Konseyi" adı altında dünya barış hareketinin uluslararası örgütü resmen kurulmuştur. Dünya Barış Konseyi'nin ilk başkanı büyük Fransız fizik bilgini Frederic Joliot Cruie'dir. Kuruluşunda dünyanın her yanından yüzlerce seçkin kişinin emeği geçmiş olan DBK'nın yönetiminde Frederic Joliot Curie'nin yanında dünyaca ünlü bilgin Albert Einstein, Şili başkanı Salvador Allende, İngiliz bilgini J.D. Bernal, Meksika'nın eski başkanı Cardenes, ünlü Amerikalı zenci şarkıcı Paul Robeson, Şilili ozan Pablo Neruda, dünyaca ünlü ressam Pablo Picasso, Fransız devlet adamı Pierre Cot, Amerikalı Profesör W.N. Dubois gibi çeşitli ulusların sahip olmakla övündükleri bilim adamları, sanatçılar, devlet adamları ölünceye dek görev almışlardır. Bugün de DBK'nın Başkanlık Divanında Portekiz eski devlet başkanlarından Costa Gomez, Polonya eski başbakanlarından Cyrankiewicz, Amerikalı rahip Abernathy gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Ayrıca, Afrika-Asya dayanışma örgütü, Arap Halk Kongresi, Asyalı Budistler Birliği, Avrupalı Katolikler Birliği, Latin Amerika Gazeteciler Federasyonu, Uluslararası Hukukçular Derneği, Dünya Kadınları Demokratik Federasyonu ve Dünya Sendikalar Federasyonu gibi uluslararası kuruluşlar da DBK'nın üyesidirler. 1980 Eylül'ünde Sofya'da yapılan DBK Genel Kurul toplantısında ben de Konsey'in Başkanlık Divanı üyeliğine seçildim ve halen bu onuru taşımaktayım. DBK'nın merkezi evvelce Viyana'da iken sonraları Helsinki'ye naklolunmuştur.

DBK, Birleşmiş Milletler ile yakın işbirliğini ısrarla savunmuş ve gözetmiştir. Sonuçta DBK, Birleşmiş Milletler'de hükümetler dışı kuruluş (nongovernmental organization) statüsünü kazanarak BM'ce tescil edilmiştir. DBK, Hükümetler Dışı Kuruluşlar Konferansı'nda ve bunun Silahsızlanma Komitesi'nde Başkan Yardımcılığı mevkiini işgal etmektedir. BM Genel Sekreteri ile sürekli yapılan toplantılar, DBK'nın önemli konferanslarına BM temsilcisinin katılması, BM Genel Assamblesi'nin her oturumunu DBK delegelerinin ziyareti, DBK'nın BM ile sürekli bağını oluşturmaktadır. Ayrıca, 1971 yılından beri DBK her yıl BM Genel Assamblesi'nin iki komitesinin Özel Siyasi Komite ile 4'üncü Komite açılışını yapma hakkını kazanmış ve BM Irk Ayırımı (Apartheid) ve Dekolonizasyon Özel Komisyonları ve Namibia için BM Konseylerinde yer

almıştır. Bundan başka DBK, UNESCO'da "A tipi" danışmanlık statüsüne, UNCTAD ile UWIDO'da Genel Danışmanlık statüsüne sahip olduğu gibi, Afrika Birliği Örgütü (OAU) ile yakın ilişki içindedir. DBK ayrıca, 1978 Haziran'ında ve 1982 yılı Haziran'ının ilk haftasında BM'de yapılan Silahsızlanma Özel Oturumu'nda BM üyesi devletler dışında tek söz hakkı verilen kuruluş olmuştur. Bu olgu, DBK'nın en yüksek uluslararası örgüt olan BM tarafından da benimsendiğini ortaya koyan somut kanıtlar arasındadır.

DBK'nın tüzüğünde "Barış bir kişinin, bir grubun ya da bir ulusun değil, herkesin işidir" sloganından hareketle dünya barış hareketinin temel ilkeleri şöyle sıralanmaktadır:

- Kitle kırım araçlarının yasaklanması,
  Yabancı üslerin kaldırılması,
- Genel ve denetimli bir silahsızlanmaya gidilmesi,
- Sömürgeciliğin ve ırk ayrımının her çeşidinin tasfiyesi,
  Ulusların egemenlik, bağımsızlık haklarına saygının barış için vazgeçilmez olduğu,
  Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı ve ulusların içişlerine karışmama,
- Farklı politik istemlerle yönetilen devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları,
  Uluslararasındaki anlaşmazlıkların kuvvet kullanma yerine görüşmeler yoluyla çözülmesi,

Yine DBK'nın tüzüğünde dünya barış hareketinin nitelikleri ve faaliyet yöntemleri şöyle açıklanmıştır:

Barış hareketi dünya halklarının evrensel, demokratik hareketidir. Hareketin yukarıda sayılan ilkelerinden herhangi birini benimsemiş olan herkes hiçbir ayrım gözetilmeksizin ve tam bir eşitlik içinde barış hareketinde yer alabilir. Her kişinin, her ulusal grubun, her ulusal ya da uluslararası örgütün barış çabalarının içinde ya da yanında yeri vardır. Ve barış sorunlarına ilişkin görüşlerini hiçbir kısıtlamaya uğramaksızın ileri sürebilir. Barış hareketi bütün ulusal barış örgütleri ve güçleriyle işbirliği arar ve ortak ya da paralel faaliyetlere girişir. Hiçbir barış örgütünün bu faaliyetlerde ayrıcalığı ya da tekeli yoktur. Barış hareketinin etkinliği büyük ölçüde ulusal barış komitelerinin faaliyetlerine bağlı olmakla birlikte, ulusal barış komiteleri özerk ve DBK'dan bağımsız kuruluşlardır. Bu komiteler mensup oldukları ulusların çeşitli sosyal kesimlerinin destek ve işbirliğini sağlayarak büyümeye, genişlemeye çalışmaktadırlar.

Sayın Yargıçlar,

Türkiye Barış Derneği'ni mahkemenizin önüne getiren iddianamede, Sovyet Komünist Partisi'nin güdümünde olduğu fütursuzca ileri sürülen Dünya Barış Konseyi işte böyle bir kuruluştur. Görüldüğü gibi, iddianamede gerek barış kavramı gerekse dünya barış hareketi konularında yapılan irdelemeler tamamen yanlış verilere ve bilgi eksikliğine dayanmaktadır. İddianamenin düştüğü en büyük hata, dünya barış hareketini bir

komünist taktiği, komünizmin kurulmasına kadar sürdürülecek bir savaş biçiminde değerlendirmesidir. Oysa, hareketin temel amacı DBK'nın Birleşmiş Milletler'ce tescil edilmiş ana tüzüğünde yazılı olduğu gibi birbirinden farklı politik ve sosyal sistemlerle yönetilen ulusların barış içinde bir arada yaşamaları, başka bir deyişle, dünyada halen mevcut iki sistemin sosyalizm ve kapitalizmin çatışma (confrontation) yerine yarışma (competition) halinde bulunmalarıdır. Zaten dünya barış hareketinin ve Dünya Barış Konseyi'nin savunduğu barış kavramının gerçekçiliği, dünyamızda birbirine karşıt iki siyasal ve sosyal sistemin var olduğu noktasından hareket etmesindedir. Bu iki karşıt sistem ya çatışacak ya da ideolojik farklılıklarını koruyarak barışçı yollardan yarışacaklardır.

Dünya barış hareketinin savunduğu anlamdaki barış kavramının ilk kez yaşama geçirilmesi, pozitif hukuka girmesi, 1975 yılı Temmuz ayında Helsinki'de toplanan "Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı" ile gerçekleşmiştir. Helsinki konferansı ve onun sonucunda -Türkiye dahil- 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın devlet veya hükümet başkanlarınca imza edilen sonuç belgesi dünyada Soğuk Savaş dönemini sona erdiren ve devletler arası ilişkilerde bir dönüm noktasını, Avrupa siyasal tarihinde bir kilometre taşını simgeleyen tarihsel bir olaydır. Helsinki konferansı tarihin kaydettiği diplomatik kongrelerden farklı olarak, bir savaş sonrasında yenen ve yenilen devletler arasında statik bir düzen kurmak için değil, dünyanın geniş boyutları ve devletlerin mutlak eşitliği içinde dinamik ve sürekli bir güvenlik ve işbirliği sürecinin başlatılması koşullarını saptamak üzere toplanmıştı. Helsinki'de imzalanan sonuç belgesi'nin özünü ise yumuşama (detant) kavramı oluşturuyordu. Detant genel bir uzlaşma, bir konsensüsün uluslararası ilişkilere yansıması demekti. Detant gerginlikleri hafifletilecek, anlaşmazlıkların sınırlandırılıp çözümlenmesini kolaylaştıracak, devletler arasında ikili ve çok yanlı işbirliğini özendirecek, dünyada barış içinde yan yana yaşama havasını yaratacaktı. Zamanın İngiltere başbakanı Harold Wilson Helsinki Sonuç Belgesini imzalarken, "Barış içinde bir arada yaşamanın tek seçeneği hep birlikte ölmektir." demişti. Ne var ki, Helsinki konferansı ile başlatılan yumuşama sürecinin somut bir içerik kazanması ve geri dönülmez noktaya varmasının koşulu, siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile derinleştirilip pekiştirilmesi, başka deyişle silahlanma yarışının sona erdirilmesi ve silahsızlanma konusunda ileri adımlar atılması idi. Çünkü silahlanma yarışı sürüp giderken devletler arası ilişkilerde yumuşamanın inandırıcı ve sürekli olamayacağı açıktı. Oysa bazı çevreler yumuşamaya başka bir anlam verme eğilimini gösterdiler. Onların barış ve yumuşamadan anladıkları, dünyada mevcut askeri bloklar arasında bir güç dengesinin bulunması idi. Bu tutum "Ne kadar çok silahlanırsak karşımızdakileri o kadar çok korkutur, savaştan caydırırız" düşüncesine dayanıyordu. Oysa bu görüş tehlikeli, yanıltıcı, aldatıcıdır. Çünkü karşılıklı korkuya, dehşet dengesine, caydırıcı güce dayalı bir barış istikrarlı, sürekli olamaz. Tarihin hiçbir döneminde

benzeri görülmemiş bir silah üretimi sonucunda dev cephanelikler, nükleer silah depolarıyla donatılmış, bir kıvılcımın bütün insanlığı yok olmaya sürükleyebileceği bir ortamda barışın daha çok silahlanarak daha mükemmel silahlar icat etmeye çalışarak korunacağını savunmak gerçekçilikle bağdaşmaz. Silah teknolojisindeki ilerlemeler, yeni buluşlar uzun süre hiçbir devletin ya da devletler grubunun tekelinde kalamayacağına, bilim ve teknik bileşik kaplarda olduğu gibi, gelişmiş ülkelerde hep aynı düzeyde bulunacağına göre silahlanma yarışının hiçbir devlete kesin üstünlük sağlamayacağı kuşkusuzdur. Silahsızlanma sorununun tüm dünya ulusları bakımından ne denli yaşamsal bir önlem taşıdığını iyice anlamak için, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulduğu günden beri bu alanda harcadığı çabalara ve bu sorun karşısındaki ısrarlı tutumuna değinmek gerekiyor. BM'ce bu konuda yayınlanan tüm belgelerde silahsızlanma sorununun insanlık için bir ölüm kalım sorunu olduğu belirtilerek dünya kamuoyu silahsızlanma mücadelesine daha aktif biçimde katılmaya çağrılmaktadır. BM'ce Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Komitesi'ne gönderilen 10 Mayıs 1978 tarihli bir raporda silahsızlanmayı zorunlu kılan nedenler özetle şöyle açıklanmaktadır:

1. Silahsızlanma her şeyden önce beşeri nedenle zorunludur, çünkü amaç insanları korumak, savaşı önlemektir. BM örgütünün 1945 yılında kurulurken aldığı ilk karar "gelecek kuşakları savaş afetinden korumak" olmuştur. Oysa silahlanma yarışı ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenliği tahrip eder.

2. Silahsızlanma siyasal nedenle de zorunludur; çünkü silahsızlanma devletlerin bağımsızlık ve egemen eşitliğinin güvencesidir. Silahsızlanma uluslararası düzenin tam merkezindedir, zira silahlanma yarışının egemen olduğu bir ortamda devletler arasındaki ilişkilerin bütününü askeri ve stratejik gerekçeler belirler. Silahlanma yarışı sürdükçe devletler arasındaki ilişkilerin bağımsızlık, ulusal egemenlik, başkasının içişlerine karışmama ve her ulusun kendi kaderini kendisi tayin etmesi ilkelerine gerçekten dayandığını hiçbir şey garanti edemez. Başka bir deyişle, kuvvete başvurma tehlikesi hukuka dayalı dünya düzeninin üstünden hiç eksik olmaz.

3. Nihayet, silahsızlanma ekonomik ve sosyal nedenlerle de zorunludur; çünkü BM'nin 1974'te kabul ve ilan ettiği Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'e doğrudan katkısı vardır. Dünyanın geniş kaynakları silah üretimi uğruna heba edilmektedir. Halen 600 milyar dolar (Türkiye'nin bugünkü rakamlarla 60 yıllık bütçesi) her yıl silahlanma harcamalarına gitmekte, kalkınma harcamalarına ise bunun yalnız yüzde 5'i ayrılmaktadır.

İşte bütün bu nedenlerle BM Genel Kurulu 1959 yılında aldığı bir kararla, "genel ve tam silahsızlanmanın bugün dünyanın karşı karşıya bulunduğu en önemli sorun olduğunu" kabul ve tescil etmiştir. BM bu kararla yetinmemiş, BM Örgütü'nü silahsızlanma konusunun çok yanlı olarak tartışıldığı en büyük forum haline getirmiştir. Çünkü BM'yi oluşturan ülkelerin büyük çoğunluğu silahsızlanma sorununun çözümleyici öne-

mini bilmekte, silahsız savaş olamayacağına göre, silahsızlanma üzerine kurulacak bir dünya barışının dönüşü olmayan bir süreç olacağının bilincine varmış bulunmaktadır.

İddia makamınca Marksist-Leninist ideolojinin bir propaganda aracı gibi gösterilen "Barış İçin Mücadele Doktrini" 1949 yılında Paris'te ve 1950'de Varşova'da genel çizgileri saptanıp bugün 100'ü aşkın ülkeyi kapsayan "Bağlantısızlık Hareketi"nin nüvesini teşkil eden 1955 Bandung Konferansı'ndan sonra tüm Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarınca özümsenen dünya barış hareketinin temel ilkeleridir. Bu ilkeler, değişik siyasal ve sosyal sistemlerle yönetilen devletlerin barış içinde bir arada yaşamalarını ve uluslararasındaki anlaşmazlıkların kuvvete başvurmadan çözümlenmesini öngördüğü kadar, her çeşit sömürgeciliğin, ırk ayrımının tasfiyesini emperyalist ilişkilerin yok edilmesini de dünya barışının vazgeçilmez koşulları olarak kabul etmiştir. Bunun açık anlamı, barış için mücadelenin edilgen (pasif) bir direniş olmadığıdır. Barış yalnız onu istemekle gerçekleşmez, onun uğrunda çaba harcamak, uğraş vermek, önüne çıkan engelleri aşmak gerekir. Bunun içindir ki, barış için mücadele ile emperyalizme, faşizme, ırkçılığa, şovenizme, savaş kışkırtıcılığı ve saldırganlığa karşı mücadele ayrılmaz bir bütün oluşturur.

Bu açıdan bakılınca, barış hareketinin anti-emperyalist ve anti-faşist kurtuluş savaşları karşısındaki tutumu açıklığa kavuşmaktadır. Barış için mücadele anti-emperyalist savaşımı yadsımaz. Barışseverler emperyalizme ve faşizme karşı çıkarken barış savaşımını da sürdürmüş olurlar. Savaşı başlatmak ya da savaş kışkırtıcılığı yapmak başka, savaşa zorlanmak başka şeylerdir. Nitekim, Filistin'de sıcak savaşın içinde iken bile Dünya Barış Konseyi'nin toplantılarına katılan Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yasser Arafat bunun canlı örneğidir. Emperyalizme karşı 20. yüzyılın ilk kurtuluş savaşını vermiş bir ülkenin evlatları olarak bizler bu gerçekleri anlamak ve anlatmakta güçlük çekmeyiz.

Sayın Yargıçlar,

Şimdi iddianamenin Türkiye Barış Derneği'nin niteliği ve faaliyetleri ile ilgili suçlamalarını yanıtlamak istiyorum. Bunun için, ülkemizdeki barış hareketinin nasıl başladığı ve ne yönde geliştiğini, olayların akışını inceleyerek açıklamam gerekiyor.

Ülkemizde barış hareketi 1950 yılında kurulan ve kuruluşundan kısa bir süre sonra hükümetçe kapatılan "Barışseverler Cemiyeti" ile başlamıştır. 3 Nisan 1977'de kurulmasına karar verilen derneğimizin iddianamede ileri sürüldüğü gibi, Barışseverler Cemiyeti'nin bir devamı gibi sayılması mümkün değildir. Bu iki örgütün kuruluş tarihleri arasında bir çeyrek yüzyılı aşkın bir zaman akıp geçtiği gibi, Barış Derneği'nin vücut bulmasına olanak veren toplumsal koşullar da 1950 yılındakilerden tamamen farklıdır. Türkiye Barış Derneği, ulusal barış hareketinin tarihinde Barışseverler Cemiyeti'nin onurlu yerini her zaman saygı ile anmakla birlikte adı geçen cemiyetin bir

devamı olduğunu hiçbir zaman ileri sürmemiştir. Kaldı ki, bu cemiyetin kapatılmasına mesnet teşkil eden TCK maddesi (161) iptal edilmiş bulunmaktadır.

Barışseverler Cemiyeti'nin kapatılmasından Barış Derneği'nin doğuşuna dek geçen süre içerisinde ülkemizde barış hareketi gelişme ve örgütlenme ortamını bulamamıştır. Bunun başlıca nedeni, 1950'den sonraki iktidarların Türkiye'nin güvenliğini kolektif askeri paktlarda aramaya, ulusal orduyu NATO ve CENTO gibi askeri örgütlere entegre etmeye yönelik dış politikasıdır. Oysa, Cumhuriyet'in kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne dek süren dönemde Türkiye'nin dış politikası bütün komşularıyla dostluk ve işbirliğine özen gösteren, bölgede istikrarı gözeten, karşılıklı güven, saygı ve saldırmazlık ilkelerini esas alan bir çizgi izlemişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise siyasal iktidarlar askeri ittifaklar manzumesinde yer almayı yeğlemiştir. BM toplantılarında Cezayir, Kongo, Angola gibi bağımsızlık mücadelesi veren halkların değil, eski sömürgeci ülkelerin yanında yer almıştır. Gerçi 1964 Kıbrıs olayları sırasında Başbakan İnönü'ye ABD başkanı Johnson'ın yazdığı ve Türk ordusunun elindeki silâhların Amerikan ve NATO malı olduğu, dolayısıyla Amerika'dan izin alınmadan bunların kullanılamayacağına dair mektup kamuoyunda derin yankılar uyandırmış, o zamana kadar yürütülen bağımlı dış politikaya karşı önemli bir muhalefet potansiyelinin su yüzüne çıkmasına ve Türkiye'nin ABD'ye ve NATO paktına bağlılığının ulusal çıkarlarımıza ters düşebildiği gerçeği kamu vicdanında yer etmeye başlamıştır. Ancak bu gelişmenin somutlaşıp ülkemizde barış hareketinin yeniden filizlenmesi ve barış çabalarının dünyadaki gelişimine koşut bir gelişme göstermesi için 1975 Temmuz'unun sonunda Helsinki'de toplanan Avrupa İşbirliği ve Güvenliği Konferansı'nı beklemek gerekmiştir. Bu konferans sonunda imzalanan Sonuç Belgesi -ki, siyasi literatüre Helsinki Nihai Senedi adıyla geçmiştir- Avrupa'da ve dünyada yumuşama süresini başlatmıştır. İşte bu sıralarda ülkemizde de gerekli yasal girişimler yapılarak 3 Nisan 1977 günü Barış Derneği kurulmasına karar verilmiştir. Bu kararın temelinde Helsinki Nihai Senedi'nin 9. bölümünde Devletler Arasında İşbirliği başlığı altındaki şu bağlayıcı hüküm yatmaktadır.

> "Katılan devletler, eşitlik düzeyinde işbirliğini geliştirirken karşılıklı anlayış ve güveni, aralarında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini, uluslararası barışı, güvenlik ve adaleti ilerletmeye çaba gösterirler.."
>
> "Katılan devletler, aralarında bu işbirliği amaçlarının gerçekleştirilmesinde hükümetlerin, kurumların, örgütlerin ve kişilerin katkıda bulunarak oynayacakları kendilerine özgü ve olumlu bir rolleri olduğunu kabul ederler."

Barış Derneği resmen kurulduktan sonra derneğin ilk genel başkanı sıfatıyla yayınladığım bildirinin metni aynen şöyledir:

"Barış Derneği'nin kuruluş amacı, dünyada adaletli ve kalıcı bir barışın gerçekleşmesine katkıda bulunmak üzere ülkemizde başlatılan barış hareketinin örgütsel birlik ve bütünlüğe kavuşmasını sağlamaktır. Bilindiği gibi, barış hareketi halk yığınlarının dünya çapında demokratik ve eyleme dönük hareketidir. Geniş kitlelerin ortak eylemi olan bu hareket, dünya barışını savunma ve koruma yolunda otuz yıldan beri büyük başarılar kaydetmiş, son olarak da Helsinki Zirvesi'nde imzalanan anlaşma insanlığın barış, güvenlik ve işbirliğine dayalı yeni bir dünya oluşturmaya doğru kararlı bir adım attığını belgelemiştir. Barış ve bağımsızlık savaşımına katılmak isteyen herkes, her demokratik kuruluş, mesleki ve benzeri her türlü çevrenin temsilcileri, hiçbir ayrım olmaksızın ve eşit koşullar altında, barış hareketi içinde yer alabilir. Halkımızın barışın anlam ve değerini çok iyi bildiği inancına dayanarak kamuoyunda yükselen talepleri değerlendirerek kurulan Barış Derneği, ülkemiz halkının istek ve çıkarlarını gözetecek adaletli ve sürekli bir barışın gerçekleşme koşullarını araştırmak, tanıtmak ve geliştirmek amacıyla çok yönlü çalışmalarda bulunacaktır. Bunlar arasında derneğin amacı doğrultusunda kamuoyu araştırmaları yapmak, kitap, bülten, bildiri yayınlamak, açık ve kapalı yer toplantıları, anma törenleri, konferanslar ve sanat gösterileri düzenlemek, barıştan yana çalışmaları ödüllendirmek gibi faaliyetler de vardır."

"Bir yandan Soğuk Savaş tahriklerinin yeniden su yüzüne çıkma eğilimlerini gösterdiği, öte yandan ise savaş ve saldırganlığın uluslararası yaşamdan silinmesi umudunun belirdiği bir dönemde kurulan derneğimiz ülkemizdeki barıştan yana tüm güçleri, siyasal görüş ve inançları ne olursa olsun, yeryüzünde adaletli bir barışın kurulması ve kalıcı olması için dayanışma ve eylem birliğine çağırmaktadır. Bu çağrının toplumumuzun bütün kesimlerinde gerekli ilgiyi göreceğine inanıyoruz."

Görüldüğü gibi Barış Derneği'nin daha kuruluşunda barış çabalarının yığınsallığı ve evrenselliği temel alınmış, barış için verilecek uğraşın hiçbir siyasal görüş ya da akımın güdümünde bulunamayacağı, dünya barış hareketinde kökleşmiş ilkeleri benimseyen her kişi ya da kuruluşun barış hareketinde eşit haklarla yer alabileceği vurgulanmıştır. Böyle bir hareketin yapısı gereği yasa dışı bir örgüte dönüşemeyeceği, bünyesinde toplumsal yelpazenin en geniş kesimlerini barındıran demokratik bir kuruluşun herhangi bir siyasal partinin güdümüne giremeyeceği, hiçbir yerden direktif almayacağı apaçık ortadadır. Barış hareketini, iddia makamının yaptığı gibi, yalnız solcuların işi olarak görmek, dahası, barış mücadelesini komünistlerin bir taktiği, aldatmacası olarak nitelemek, 30 yıl önceki Soğuk Savaş politikasını hortlatmaya çalışmak demektir. Oysa, günümüzde insanlar, politik inanç ve görüşleri ne olursa olsun, savaşın tehdidi altında olduklarının bilincindedirler. Savaş tüm insanlık için ortak bir tehlikedir. Atomlar, hidrojenler ve nötronlar ölümü yığınsallaştırmıştır. Barış çabalarını komünist taktiği olarak görenler ve gösterenler de savaşın getireceği ölüm ve yıkımlardan canlarını

ve mallarını kurtaramayacaklardır. İnsanlar komünist, kapitalist ya da ne olurlarsa olsunlar bir kezden fazla ölemezler. Bunun içindir ki, dünya barışseverlerinin saflarında sosyalist ve sosyal demokratların yanında din adamları, parlamenterler, sendikacılar, bilim ve sanat adamlarıyla birlikte kapitalistler de yer almakta, böylece barışın komünist propagandası olduğu savı etkinliğini her gün biraz daha yitirmektedir. Bu durumdan telaşlananlar, barış yanlılarını Sovyetler Birliği'ne hizmet etmekle suçlayıp, barış hareketinde çatlaklar yaratmayı; yurtseverleri, demokratları ürkekliğe, barış mücadelesinden uzak durmaya yöneltmeyi amaçlamaktadırlar. Aslında, bu iddianamenin ardındaki zihniyetin ülkemizin barışsever aydınlarının gözünü korkutmak, onları sindirmek ve bizim kişiliklerimizde Türk aydınlarına bir ibret dersi vermek olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluşumuzun kısa bir sürede gerek ülke içinde gerek dünya barış hareketinin saflarında saygın bir yer kazanmış olması, emperyalizme bağımlı çıkarcı çevreleri tedirgin etmiş ve 12 Eylül 1980'den sonraki dönemin olağandışı koşullarından yararlanarak barış hareketini karalayıp etkisiz hale getirme hevesini onlarda uyandırmıştır. Elimizdeki iddianameye yansıyan bu emellerin sahiplerinin içine düştükleri en büyük yanılgı bugünkü devlet politikasının dünya barışına, devletlerarası ilişkilerde yumuşamaya ve komşularımızla dostluk ve işbirliğine verdiği önemi hesaba katmamış olmalarıdır. Nitekim, Sayın Devlet Başkanı'nın Bulgaristan ve Romanya'ya yaptığı resmi ziyaretlerde, Türkiye'nin dış politikasının Helsinki Nihai Senedi'nde ifadesini bulan barış, detant ve silahsızlanma ilkelerine bağlı kalacağı hiçbir tereddüde yer vermeyecek bir açıklıkla ifade edilmiştir. Nitekim, 24 Şubat 1982 günü Devlet Başkanı Sayın Orgeneral Kenan Evren, Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanı Todor Jivkov'un Sofya'da onuruna verdiği yemekte yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

> "Farklı siyasi sistemlere sahip olan ülkelerimiz ilişkilerinde egemen olan karşılıklı bağımsızlığa saygı, içişlerine karışmamak, hak eşitliği ve uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde kuvvete veya kuvvet tehdidine başvurmama ilkeleri, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin vazgeçilmez unsurlarıdır."
>
> "Son yıllarda uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan gerginliğin bu prensiplerin ihlâl edilmesinden kaynaklandığını müşahede etmekteyiz. Birleşmiş Milletler Yasası'nda ve Helsinki Nihai Senedi'nde ifadesini bulan bu ilkelerin çiğnenmesi ve bunlara yeterince itina gösterilmemesi ülkeler arasında kurulmasına çalışılan karşılıklı güven duygusunu ve anlayışını zedelemektedir."
>
> "Tüm ulusları ve dünyanın en duyarlı bölgesinde bulunan bizleri yakından ilgilendiren bir konu da, silahsızlanma sorunudur. Son yıllarda büyük boyutlara varmış bulunan silahlanma yarışı, insanlık için oluşturduğu tehlike yanında gelişmiş ve gelişmekte olan, büyük küçük tüm ülkelerin ekonomik kaynakları için ağır bir yük teşkil etmektedir. Bu kaynakların çok daha insani ve verimli alanlarda kullanılması şüphesiz dünyanın birçok ekonomik ve siyasal sorununun çözümüne yardımcı olacaktır."

> "Bu açıdan gerek nükleer, gerek konvansiyonel silahlar alanında dengeli, denetlenebilir ve özlü sınırlandırma ve indirim sahâlârına girişilmesi ve güven arttırıcı tedbirlerin oluşturulması büyük önem arz etmektedir."

Görülüyor ki, Sayın Devlet Başkanı'nın sözleri Barış Derneği'nin savunduğu ilkelerin veciz bir ifadesidir.

Sayın Yargıçlar,

Son olarak, kurulduğu günden beri birinci derecede sorumluluğunu taşıdığım Barış Derneği hakkında iddia makamının yaptığı değerlendirmeyi yanıtlamak istiyorum. Sorgulamanın başında ifade ettiğim gibi, hemen her sayfası maddi hatalar, davamızla ilgisi bulunmayan olayların yorumlarıyla dolu olan bu iddianame sonuç bölümünde Barış Derneği hakkındaki yargısını şöyle açıklamaktadır: (s.81)

> "Netice olarak, tüm faaliyetleri değerlendirildiğinde, Türkiye Barış Komitesi kurulduğu tarihten itibaren Türk Devleti'nin ve meşru nizamın yıkılarak yerine Sovyet Rusya yanlısı komünist bir düzenin getirilmesini amaç edinmiştir."

Öyle sanıyorum ki, Anayasa'mızın tanıdığı temel haklara ve Dernekler Yasası'nın hükümlerine uygun olarak kurulu yetkili makamlarca onaylanan tüzüğünün çerçevesi içinde 3 yıl 5 ay süreyle çalışmalarını sürdüren ve bu süre içerisinde ne faaliyetlerinden ne de yayınlarından ötürü herhangi bir koğuşturmaya uğramayan toplam 300 üyeli bir dernek hakkında bu derece ağır bir suçlamanın bu denli hafiflikle ileri sürülmesine hukuk literatüründe rastlamak mümkün değildir. Böyle bir iddiada bulunabilmek için ülkemizde yerleşmiş hukuk düzenini yok sayarak olağanüstü yargı yöntemini uygulamak gerekir. Oysa 12 Eylül harekâtını gerçekleştiren askeri yönetim ilk günden itibaren olağanüstü mahkeme ve yargıya itibar etmeyeceğini açıklamış ve Türkiye'de olağanüstü mahkeme bulunmadığını dünyaya her fırsatta ilan etmiştir. Barış Derneği'ni devleti yıkmak amacıyla kurulmuş, ihtilâlci bir siyasal parti gibi gösterip suçlamak için dayanılan gerekçeler nelerdir? Başka bir deyişle Barış Derneği'nin hangi faaliyetleri, eylemleri ya da tutumu iddia makamının deyimiyle bizim "barış paravanası ardında saklanan amacının Türk Devleti'ni yıkıp yerine komünist bir düzenin kurulması" olduğu savına hedef olmamıza dayanak teşkil etmektedir? İddia makamı bu konuda özetle şu gerekçeleri ileri sürmektedir:

a) Barış Derneği TKP, TİP, TSİP gibi partilerle; İGD, İKD, TÜTED, TÖB-DER, TÜM-DER gibi dernekler ve DİSK ile birlikte hareket ederek memleket içerisinde anarşiyi körüklemiş, birlik beraberliği bozmuştur.

b) Barış Derneği yurtiçi ve yurtdışı komünist cephe grubu kuruluşları ve kişiler ile devamlı ilişkilerde bulunmuş, komünist ülkelere heyetler göndermiş, yurtdışında ko-

münistler tarafından tertip edilen toplantılara devamlı şekilde katılarak o toplantılarda milli çıkarlarımıza aykırı olarak alınan kararlara iştirak edip desteklemiştir.

c) Barış Derneği Türkiye'yi NATO'dan ve batı ile olan askeri ittifaklardan çıkartmak, üsleri sökmek, ikili anlaşmaları feshetmek ve TCK'nın 141. 142. maddelerinin kaldırılmasını isteyerek Sovyet Komünist Partisi'nin ve TKP'nin arzu ve iradesi doğrultusunda hareket etmiştir.

Şimdi bu iddiaların gerçeklerle ne derece bağdaştığını inceleyelim:

A) Barış Derneği hiçbir siyasal parti ile herhangi bir organik bağ kurmamıştır. İddianamede bunun aksini kanıtlayacak hiçbir somut delil gösterilmemiş, sadece yine iddianamenin ifadesiyle "Türkiye Barış Derneği'ni kurup yönlendiren şahısların bir kısmının Türkiye Gizli Komünist Partisi üyesi oldukları" biçiminde genel ve soyut bir isnatta bulunulmuş; 1981 Nisan ayında başlatılan bir operasyon sırasında yakalanıp sorguları yapılan bazı kişilerin emniyet müdürlüklerindeki ifadeleri bunun geçerli bir kanıtıymış gibi ileri sürülmüştür. Söz konusu ifadelerin işkence altında alındığının sanıklar tarafından mahkemede beyan edildiğini, söz konusu şahısların bu ifadeleri kabul etmedikleri hususunu ve esasen emniyet müdürlüklerinde maddi ve manevi cebir altında alınan ifadelerin delil teşkil edemeyeceğine dair Askeri Yargıtay Daireler Kurulu kararını bir yana bıraksak bile Barış Derneği'nin Türkiye Komünist Partisi'nin güdümünde kurulduğu iddiası yine boşlukta kalmaktadır. Çünkü derneğimizin gerek kurucuları ve gerek faaliyette bulunduğu sürece yönetim kurullarına seçilen üyelerinin hiçbiri herhangi bir koğuşturmaya muhatap olmadıkları gibi derneğimiz üyeliğini ibraz ettikleri tarihte hiçbir siyasal suçtan mahkûmiyetleri bulunmamakta tersine, eski ve yeni yönetimde görev almış tüm arkadaşlar bu sırada ya devlet memuriyetinde ya da üniversite veya diğer eğitim kurumlarında, sendikalarda, barolarda, gazetelerde görevli bulunuyorlardı. Bugünkü durumları da bundan farklı değildir. Bu durumu böyle tescil ettikten sonra bu tür iddiaların esasen barış hareketi bakımından tamamen geçersiz olduğunu belirtmeliyim. Şöyle ki, ulusal barış örgütleri salt dünya barış hareketinin temel ilkelerini benimsemiş kişilerin bir araya gelmesinden oluşur. Türkiye Barış Derneği 1630 sayılı dernekler yasası hükümlerine göre kurulmuş ve dolayısıyla siyasal faaliyette bulunmayan demokratik bir kuruluştur. Bu hüviyetinden ötürü barış hareketine katılacak olanların siyasal inanç ve görüşleri değil evrensel barış hareketinin ilkelerini benimsemiş olmalarından başka kıstas aranmaz. İddia makamı siyasal partilerle bazı dernekler ve demokratik kuruluşların ve DİSK'e bağlı sendikaların dünya barışını savunmada bizimle görüş birliğinde olmalarını bu kuruluşların Barış Derneği ile bir cephe kurduklarına delil gibi göstermek istemektedir. Oysa Barış Derneği ile iddia makamınca bazılarının adları sıralanan ve bazıları ise her nedense iddianamede zikredilmeyen (Örneğin CHP, Barolar Birliği, TÜMOD, TÜMAS, Karikatürcüler Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği, Görsel Sanatçılar Derneği gibi) siyasal parti, sendika ve

derneklerin ortak yanı, altında zamanın Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in imzasının da bulunduğu Helsinki Nihai Senedi'nin lafız ve ruhunu ve bu ilkelerin yaşama geçirilmesini savunmada birleşmiş bulunmalarıdır. Nitekim bu kuruluşların temsilcileri Barış Derneği'nin faaliyete geçişinden sonra 1 Eylül 1977 tarihinde gerçekleştirdiği "Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye" konulu konferansta ilk kez bir araya gelmişlerdir. Bu konferansa derneğimiz, Dışişleri Bakanlığımızın bir temsilcisinin katılmasını da adı geçen bakanlıktan resmen istemiştir. Şurasını kaydetmek isterim ki ülkemizde Helsinki Nihai Senedi'nin kamuoyuna tanıtılması yolundaki ilk girişim derneğimizin düzenlediği bu konferanstır. O tarihe kadar Helsinki Sonuç Belgesi, Dışişleri Bakanlığımızca bastırılmışsa da adı geçen belgeyi imzalayan devletler bunu kamuoylarına en geniş biçimde tanıtmayı yükümlendikleri halde, ülkemizde bu yükümlülük yine de belgenin öngördüğü biçimde yaygınlaştırılmamıştır. Bugün devlet adamlarımızın sürekli olarak atıf yaptıkları ve bağlılıklarını vurguladıkları Helsinki Belgesi'ni Türk kamuoyuna ilk kez tanıtma şerefi Barış Derneği'ne ait bulunmaktadır.

Böyle iddianamenin derneğimizle demokratik kuruluşlar ve sendikalar arasındaki ilişkileri konusunu açıklığa kavuşturmuş olduğumuzu sanıyorum. Barış Derneği'nin barıştan yana tüm demokratik kuruluşlarla iyi ilişkileri vardı. Çünkü bir barış derneği yığınsal bir örgüt değil, ama yığınlara dönük, kamuoyu oluşturma örgütüdür. Dolayısıyla, Barış Derneği'nin bu tür geniş tabanlı demokratik kitle örgütleriyle barış fikri çerçevesinde sürekli bir diyalog içinde bulunması hem doğal hem de zorunludur. Bunun dışında organik bir bağ arama çabası abesle iştigaldir.

B) İddianamenin sonuç bölümündeki, Barış Derneği'nin yurtdışındaki komünist kuruluşlarla devamlı ilişkilerde bulunduğu, komünist ülkelere heyetler gönderdiği, yurtdışında komünistler tarafından tertiplenen toplantılara katılarak o toplantılarda milli çıkarlarımıza aykırı olarak alınan kararları desteklediği yolundaki suçlamaların nereden kaynaklandığı ve hangi olaylara dayandığı iddianame metninde dikkatle aranmışsa da bu konuya tek bir satırla bile değinildiğine rastlanılmamıştır. Bu durumda, söz konusu iddia içi boş bir kalıptan ibaret kalmaktadır ve öyle kalmaya mahkûmdur. Bu konuda Yüksek Mahkemenizi aydınlatabilmek üzere şu noktayı belirtmekte yarar görmekteyim: Barış Derneği'nin tüzel kişiliğini temsilen hiçbir üyemiz yönetim kurulları görevli bulunsun veya bulunmasın yurtdışındaki bir toplantıya bu sıfatla katılmamıştır. Bunun tek istisnası, 1978 yılı Eylül ayında Etyopiya'nın başkenti Addis Ababa'da yapılan "Asya-Afrika Halkları Dayanışma Toplantısıdır. Bu toplantıya derneğimizi temsilen katılarak Kıbrıs konusundaki görüşümüzü savunmamız Dışişleri Bakanlığımız tarafından benden resmen istenilmiş ve Bakanlığın tahsis ettiği ödenekle derneğimiz genel sekreteri ile yönetim kurulu üyemiz Ali Sirmen söz konusu toplantıda hazır bulunmuşlardır. Şahsen benim katıldığım üç yurtdışı toplantıdan ikisi Dünya Barış Konseyi üyesi olmam sıfatıyla çağrıldığım, üçüncüsü de Libya Hükümetinin davetlisi olarak Lizbon'da katıl-

dığım "Filistin Halkı ile Dayanışma" toplantılarıdır. Bunların dışında yapılan yurtdışı temaslar ise Avrupa'da barış komitelerinin karşılıklı olarak ilişkileri geliştirmeye yönelik ziyaret gezilerinden ibarettir. Bu karşılıklı ziyaretler sırf sosyalist ülkelerle yapılmamış, Fransa, İtalya, Belçika ve Yunanistan gibi NATO üyesi ülkelerden gelen şahsiyetleri de kapsamıştır.

C) İddianamenin sonuç bölümünde derneğimiz Türkiye'nin askeri ittifaklardan çıkmasını, ABD ile olan ikili anlaşmaların feshedilmesini ve TCK'nın 141-142. maddelerinin kaldırılmasını istemek suretiyle Sovyet Komünist Partisi ve TKP'nin arzu ve iradesi doğrultusunda hareket etmekle suçlanmaktadır. Derhal belirtmek zorundayım ki, böyle bir iddia ileri sürmekle iddia makamı karşımıza hukukun, yasaların savunucusu bir kamu görevlisi olarak değil belirli bir siyasal görüşün temsilcisi hüviyetiyle çıkmakta, iddiaya değil saldırıya benzeyen bir üslup ile askeri ittifaklara karşı çıkmayı 141.-142. maddelerin ceza yasamızdan kaldırılmasını istemeyi, Sovyet Komünist Partisi'nin arzu ve iradesi doğrultusunda hareket etmekle yorumlayacak kadar sağduyudan uzaklaşmaktadır. İddia makamının bu görüşüne uyulsaydı aydınlarımızın, parlamenterlerimizin ve halkımızın önemli bir bölümünü bizimle birlikte sanık sandalyesine oturtmak gerekirdi. Barış Derneği olarak bizim tüm askeri paktlara karşı olduğumuz ve bunların karşılıklı olarak kaldırılmasından yana olduğumuz doğrudur. Bir kez daha şu önemli noktayı vurgulamakta yarar görüyorum. Başta iddia makamı olmak üzere bazı çevreler dünya barış hareketini ve Türkiye Barış Derneği'ni tek yanlı bir silahsızlanmadan yana göstermek eğilimindedirler. Oysa silahsızlanma bir bütündür. Bu yüzden gerek DBK gerek Türkiye Barış Derneği askeri paktların ortadan kaldırılmasının, dolayısıyla silahsızlanmanın, karşılıklı ve dengeli olmasını savunagelmiş ve savunmaktadır. Evvelce de arzettiğim gibi, barıştan yana olanlar, dünyada sürekli bir barışın askeri paktlar arasındaki güç dengesine dayandırılamayacağının bilincindedirler ve bunun içindir ki, tüm askeri paktların ve barış zamanında yapılan askeri ittifakların dünya barışı için tehdit oluşturduğuna inanırlar. Barışçılar silahlanmaya da karşıdırlar. Ancak tam ve genel bir silahsızlanmanın bugünden yarına gerçekleşemeyeceğini bildiklerinden aşamalı ve karşılıklı denetimli bir silahsızlanmayı savunurlar. Silahsızlanmanın barışın sürekli kılınmasının vazgeçilmez koşulu olduğuna inandıklarından ortak savunma adı altında devletlerin barış zamanında askeri harcamalarını tırmandıran, ulusal ekonomilere ağır yük yükleyen askeri entegrasyon paktlarının tümüne karşıdırlar. Ayrıca Barış Derneği son 30 yılın deneyimlerinin ışığı altında Türkiye'nin NATO paktı üyeliğinin ülkemizin güvenliğini sağlamadığı gibi komşularımızda ve içinde yaşadığımız bölge halklarında Türkiye'ye karşı kuşku ve güvensizlik yarattığının ve ülkemizi bölgede yalnızlığa ittiğinin bilincindedirler. Türkiye'nin komşuları içindeki tek ihtilâfının NATO içinde ortak olduğu bir ülke ile oluşu da dikkate değer bir noktadır. Ölü doğan bir CENTO paktını, Türkiye'ye batının savunmasında bir ileri karakol, bir sınır bekçiliği rolünü

yükleyen NATO paktını ve topraklarımız üzerinde kurulan yabancı üslerle egemenlik haklarımızı kısıtlayan ikili anlaşmaları konuşmalarımızda, yayınlarımızda eleştirmemizin gerekçesi budur. Bu eleştirileri devlete yöneltilmiş, yıkıcı faaliyetler gibi göstermek yersizdir, anlamsızdır ve siyaset biliminden habersiz olmanın kanıtıdır. Barış Derneği gibi halkımızın çıkarlarını gözetmeyi amaç edinen ve bu yönde kamuoyu oluşturmak üzere uğraş veren hükümet dışı bir kuruluş, siyasal iktidarların bütün politik kararlarını, beyanlarını onaylamak zorunda değildir. Örneğin, Türkiye Dışişleri Bakanı'nın 3 Mayıs 1982 tarihinde Amerika'nın *Newsweek Dergisi*'nde yayınlandığını basınımızdan öğrendiğimiz, "Bizi endişeye düşüren Yunanistan değil, Batı'da yaygınlık göstermeye başlayan tarafsızlık yanlısı ve savaş aleyhtarı hareketlerdir" tarzındaki demecini barıştan yana kişiler olarak kesinlikle onaylayamayız. Yine örneğin, BM nezdindeki daimi delegemizin İsrail'in saldırganlığının ve ona bu cesareti veren ABD yönetiminin kınanması kararına Genel Kurul'da çekimser oy kullanmasını da hükümet politikasıdır diye kabullenmemize olanak yoktur. Şimdi, faaliyetimiz tatil edilmemiş olsaydı da yukarıda zikrettiğim demeci eleştirebilseydik, devlete karşı suç mu işlemiş olacaktık? Buna karşılık, biz öteden beri devlet yetkililerinin çeşitli vesilelerle dünya barışını, yumuşamayı ve silahsızlanmayı savunan ve Ortadoğu'da İsrail saldırganlığına karşı Filistin halkının haklarını destekleyen tüm beyanlarına sahip çıkmakta tereddüt etmedik.

Öte yandan, iddia makamı derneğimizin 1. ve 2. Genel Kurullarında alınan kararlardan seçmeler yapıp bizi suçlamaya kalkışırken, 5 Nisan 1980 günü son Genel Kurulumuzda oybirliği ile alınan 28 sayılı karardan her nedense söz etmemiştir. Genel Kurul'ca kabul edilen yeni tüzüğümüzün dibacesi niteliğinde olan söz konusu kararın başlangıç bölümü aynen şöyledir:

"3-4-5 Nisan 1980'de İstanbul'da toplanan Barış Derneği Genel Kurulu çalışmalarından gerek dünya barış hareketinin gerek Türkiye barış hareketinin geleneksel ve belirleyici ilkelerine kararlı bağlılık sonucu hareketin sağlam ve güvenli adımlarla büyümekte ve gelişmekte olduğuna; hareketi güçlendiren ilkelerin iki sağlam temel üzerinde yükseldiğine; bunlardan birincisinin Türk Halkı'nın ulusal kurtuluş, bağımsızlık, demokrasi ve barış savaşımının birikimleri ve gelenekleriyle bu birikim ve gelenekler temelinde anti-emperyalist savaşı zafere götüren Erzurum ve Sivas kongreleri ve Türkiye 1. TBMM'yi toplayan savaşın ateşinde egemenliği kendi iradesinde bulan halkımızın bilinci ve kararlılığı ile, karşılıklı dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri, barış ve dayanışma içinde yan yana yaşama iradesi bulunduğuna inanarak aşağıdaki tüzüğü aynen kabul eder."

Barış Derneği'nin amacını belirleyen bu metin karşısında iddianamedeki bütün suçlamaların geçersizliği apaçık ortaya çıkmaktadır. İddia makamının Batı ile askeri ittifaklara karşı çıkmayı "Sovyet yanlısı" olmakla nitelemesi de boşunadır, yersizdir, haksızdır. İddianame birçok yerinde Barış Derneği'ni kamuoyu önünde sevimsiz kılmak

istermişçesine, bizim "Sovyet yanlısı" olduğumuzu yinelemektedir. Biz Barış Derneği olarak hiçbir ülkenin peşinen yanlısı ya da karşıtı olmadığımızı hemen vurgulamak isterim. Bütün dünya halklarının barış içinde yan yana yaşamalarını ilke edinmiş bir kuruluş sadece barıştan yana olanların yanında, barışı tehdit edenlerin de karşısında olabilir. Ancak iddia makamı Barış Derneği'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin dostluk ilişkileri içinde bulunmasından yana olduğunu kastediyorsa, bunda haklıdır. Çünkü biz, Barış Derneği olarak diğer komşularımızla da olduğu gibi, temelleri Ulusal Kurtuluş Savaşımızda atılmış ve Atatürk'ün çizdiği dış politikanın değişmez ilkesi niteliğini kazanmış, karşılıklı saygı, güven ve işbirliğine dayalı Türk-Sovyet dostluğunun ülkemizin bugünkü ve yarınki güvenliği için sağlam bir güvence oluşturduğuna içtenlikle inanmaktayız.

Aynı düşünce zinciri içinde TCK'nın 141.-142. maddelerinin kaldırılmasını savunan Genel Kurul kararımızı iddia makamının inanılmaz biçimde Rusya Komünist Partisi'nin ve yasa dışı TKP'nin arzu ve iradesi doğrultusunda hareket etmek ile nitelemesini yanıtlamalıyım. Şimdiye kadar çeşitli demokratik kuruluşlarca sürekli olarak eleştirilmiş, TBMM ve Anayasa Mahkemesi'nin gündemine girmiş, yalnız ulusal düzeyde değil Avrupa Konseyi, NATO anlaşması üyeleri gibi batılı müttefiklerimizin bile demokratik rejim ile bağdaşmadığını kabul ettikleri faşist kaynaklı ve içerikli bir yasa hükmünün kaldırılmasını istemenin Sovyet Komünist Partisi'nin iradesine uymakla özdeş tutulması ancak çağımızın çok gerisinde kalmış bir zihniyetin ürünü olarak görülebilir. Kaldı ki, Barış Derneği'nin 141. - 142. maddelerin kaldırılmasını istemesi barış mücadelesinin, demokrasi mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olmasının doğal bir sonucudur. Demokrasinin bütün kurallarıyla işlerlik kazanmadığı toplumlarda barış mücadelesi verilemez. Ve verilmek istenince, işte bu iddianamenin temsil ettiği zihniyetle boğuşmak zorunda kalınır. Başka bir deyişle, bu iddianamenin temsil ettiği zihniyet siyasal yaşama egemen olursa, toplumda temel hak ve özgürlüklerin hiçbir güvencesi kalmamış demektir.

Sayın Yargıçlar,

Barış Derneği hakkındaki iddianamenin özüne ilişkin ifadelerime son vermeden önce, iddia makamının adı geçen derneğin tüzel kişiliği ile Yönetim Kurulu'nu oluşturan kişilerin fikir ve iradeleri arasındaki bağı vurgulayan bölümüne özellikle değinmek zorundayım.

Ben de bu görüşten hareket ederek, mahkemenize Türkiye Barış Derneği'ne şeklini, iradesini veren ve burada sanık sıfatıyla bulunanların kişilikleri üzerinde kısaca bilgi sunmak istiyorum: Bu derneğin genel başkanın, devlete tam 40 yıl hizmet vermiş ve bunun 20 yılında büyükelçi sıfatıyla ülkemizi yabancı devletler nezdinde temsil etmiş bir kişidir. Yakın tarihimizin dış politika bakımından en hareketli dönemlerinde;

Kıbrıs sorunu, 1958 Ortadoğu bunalımı gibi ülkemizin yazgısını yakından ilgilendiren olayların patlak verdiği ve Türkiye'yi savaşın eşiğine kadar getirdiği sırada Dışişleri Bakanlığımızın yüksek kademelerinde sorumlu görevlerde bulunmuş; devletimizi temsilen Birleşmiş Milletler toplantılarına ve uluslararası konferanslara katılmıştır. Genel Yönetim Kurulu'nun diğer üyelerinin her biri kendi uzmanlık dallarında otorite sayılan şahsiyetlerdir. İçlerinde 104 yıllık geçmişiyle saygınlığı dünyaca kabul edilmiş İstanbul Barosu'nun üç kez üst üste başkanlığına seçilerek 32 yıllık meslek hayatını taçlandıran, TBMM üyeliğine partili ya da bağımsız olarak milletvekili, senatör seçilen, bakanlık müsteşarlıklarında bulunan, üniversitelerde ve çeşitli eğitim kurumlarında dekan, profesör, doçent, öğretmen olarak yıllardır görev yapan, Türkiye tabiblerinin, mühendislerinin, teknik elemanlarının yasal, demokratik kuruluşlarını temsil eden, ulusal sanatımızın çeşitli alanlarındaki hizmetleri, yapıtlarıyla yurt içinde ve dışında ün yapan seçkin kişiler vardır. Karşınızda sanık sıfatıyla bulunan ve ülkemize toplam 406 yıllık şerefli hizmeti geçmiş bulunan bu seçkin kişilerin siyasal görüş ve inançları da özdeş değildir. Nitekim, içlerinde 12 Eylül'den sonra feshedilen değişik programlı siyasal partilere mensup olanlar bulunduğu gibi, hiçbir siyasal parti ya da akım ile ilişiği olmayanlar vardır. Bu nitelikte ve çapta bir heyetin "Devleti yıkıp yerine komünist bir düzen kurmak" amacıyla bir araya gelebileceğini iddia etmenin sağlıklı bir muhakemenin ürünü sayılıp sayılmayacağını mahkemenizin takdirine bırakıyorum.

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar,

İddianamenin özü hakkında ayrıntılara girmeksizin verebileceğim ifadeler bundan ibarettir. Şahsen bana atfedilen suçlar üzerinde yöneltilecek bütün soruları ayrıca yanıtlamaya hazırım. Barış Derneği'nin Genel Başkanı sıfatıyla Yüksek Mahkemenizden talebim şudur: Halkımızın özlemleri ve hayati çıkarları doğrultusundaki düşüncelerimizden ötürü bizi hayali suçlarla huzurunuza gönderen bu iddianameye itibar etmeyiniz. Dünyanın döndüğünü kanıtladığı için mahkûm edilmek istenen bir bilim adamının yargıçlarına "Ne yapayım ki, dünya dönüyor" dediği gibi bizi de "Ne yapalım ki, dünya halkları barış istiyor" demeye zorlamayınız. Dünyanın döndüğü nasıl tartışılmaz bir gerçek ise, tüm dünya halklarının barış içinde yan yana yaşamak istedikleri ve topluca intihar demek olan savaşı reddettikleri de o kadar açık ve kesin bir gerçektir.

24 Haziran 1982

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL 2 NO.'LU SIKIYÖNETİM MAHKEMESİNDE SAVCILIĞIN ESAS HAKKINDAKİ MÜTALAASINA KARŞI YAPILAN SAVUNMA

Tarih: 18 Temmuz 1983
Yer: Metris As. Cezaevi Duruşma Salonu - İstanbul

Tarihe "Türkiye Barış Derneği Davası" adıyla geçecek olan bir davanın son aşamasına gelmiş bulunuyoruz. Hukuki bir olayın tarihe intikal edeceğini söylemek iddialı görünebilir ve bunu söyleyenlerin kendilerini fazla önemsedikleri ya da dikkatleri üzerlerine çekmek istedikleri kuşkusunu uyandırabilir. Ancak ben bu davanın öneminin sanıkların kişiliklerinden ya da dava konusunun hukukî değerinden kaynaklandığını kasdetmek istemiyorum. Tarihin her döneminde, dünyanın her yanında nice seçkin kişiler insanlığa ışık tutan düşüncelerinden ötürü suçlanmışlar, savundukları fikirlerin, yürekli davranışlarının kefaretini ödemek zorunda bırakılmışlardır. Adalet dağıtan teraziyi elinde tutanların her zaman gözlerinin bağlı olmadığı, özellikle siyasal davalarda bu elin toplumdaki güçler dengesini temsil ettiği çok kez görülmüştür. Hatta Fransa'daki "Dreyfus", Almanya'daki "Reichstag Yangını" davalarında görüldüğü gibi adaletin çarpıtılmak, teraziyi elinde tutan elin insafsız bir yumruk haline dönüştürülmek istendiği de kanıtlanmıştır. Bu örnekler ve daha niceleri, bir hukuk olayının sanıkların kişiliğini, hukukî normlar çerçevesini aşarak tarihe mal olacak bir nitelik kazanmasının ancak o olayın evrensel değerlere sıkı sıkıya bağlı olmasından ileri geldiğini göstermektedir. İşte bu bakımdan Barış Derneği davasının salt bir ceza davası olayının boyutlarını aşarak gelecek kuşakları ilgilendirecek ve her yönüyle incelenip yorumlanacak bir nitelik taşıdığına inanıyorum. Çünkü bu davayı daha başından beri Türk ve dünya kamuoyu "Yirminci yüzyılın sonlarında özgür düşüncenin suçlanması" ve "Barışın yargılanması" olarak tanımlayıp böyle bir olayın İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, uluslararası antlaşmalar ve Anayasamızın güvencesi altındaki temel hak ve özgürlüklerle bağdaşmadığı kanısına vararak olağanüstü bir ilgi ile izlemiştir, halen de izlemektedir. Nasıl izleme-

sin ki, yasalara uygun olarak kurulmuş, 3 yılı aşkın bir süre kamuoyu önünde faaliyette bulunmuş ve bu süre içerisinde herhangi bir eyleminden ötürü soruşturmaya, koğuşturmaya uğramamış bir derneğin, o ülkedeki devleti yıkmak, kurulu düzeni değiştirmek amacını güden gizli bir terör örgütü olarak suçlanması, kişilikleri, konumları ve hizmetleri kamuoyunca iyi bilinen Türk aydınlarının "komplocu" damgasıyla yargılanmaları, çağdaş demokratik toplumların kolay kolay havsalalarına sığdıramayacakları, olağan karşılamayacakları bir durum yaratmış bulunuyordu. Hele bu suçlama bütün dünyada yüz milyonlarca insanın ortak özlemi haline gelen "Adil ve kalıcı bir Barış" ülküsünü savunanlara yöneltilince, dünya barışının günümüzde bir ölüm kalım sorunu olduğunun bilincine varmış herkesin Barış Derneği Davası'na yakın ilgi göstermesi kaçınılmazdı.

Aslında, bir yıldır süregelen bu dava sırasında sanıklar tarafından söylenebilecek her şey söylenmiş, her iddia ve soru yanıtlanmıştır. Barış Derneği'nin yöneticileri olarak bizler derneğimizin amacının evrensel barış ülküsünü, devletlerarası ilişkilerde yumuşamayı ve genel silahsızlanmayı ulusal çıkarlar doğrultusunda savunmaktan başka hiçbir ard düşünce ve kasıtla hareket etmediğimizi başımız dik ve vicdanlarımız müsterih olarak ısrarla dile getirdik. Ne kişisel eylemlerimizin ne de bizi biraraya getiren yasal amaç çerçevesindeki çalışmalarımızın toplumun özlem ve çıkarlarına ters düşmediğini, aksine Barış Derneği'nin benimsediği ilkelerin ve verdiği uğraşların toplumumuzun tarihsel gelişimine, özellikle Türk Kurtuluş Hareketi'nin gerçek anlamına uygun olduğunu ve ülkemizdeki barış hareketini suçlamanın Türkiye'nin uygarlık dünyasındaki yerine gölge düşürmek, saygınlığını zedelemekten başka şeye yaramayacağını vurguladık. Gerek sorgulamalar ve gerek delillerin okunması sırasında bize yöneltilen soruları ve ileri sürülen iddiaları birer birer yanıtladık. Kısacası, Türkiye Barış Derneği hakkındaki iddianameyi delik deşik ettik. Bununla ayrıca övünmüyoruz, çünkü o belgeyi çürütmek, hukuki dayanaktan yoksun indî yorumlar zincirinden ibaret olduğunu ortaya koymak zor bir iş değildir. Bu hususu sorgulanmam sırasında mahkemeye sunduğum 34 sayfalık dilekçede de belirtmiş, ancak Sayın Mahkemenizin vaktini işgal etmemek için ifademi örneklemekten çekinmiştim. Çünkü biliyordum ki 17.5.1982 tarih ve 980/3821 sayılı iddianamedeki tutarsızlıklar, çelişkiler yüksek mahkemenin dikkatinden kaçmayacaktır. Örneğin, söz konusu belgede "Barış Derneği'nin ihtilâl yoluyla iktidara gelmek isteyen DİSK'in çatısı altına girdiği" (s.7) öne sürüldükten sonra biraz ileride "Barış Derneği'nin DİSK ve diğer bazı kuruluşları kendi etrafında birleştirdiğinden" söz edilmesinin (s.13-20) açık bir çelişki olduğunu ve yine iddianamenin 20. sayfasında "Barış Derneği'ni kuran ve yönlendiren yönetim kurulu üyelerinin büyük bir çoğunluğunun DİSK'e dahil olan sendikaların başkan ve yöneticileri olduğu" savının gerçeğe uymadığını zira derneğimizin 38 kurucu üyesinden yalnız 2'sinin, 23 kişiden oluşan 1. Yönetim Kurulundan yalnız 4'ünün ve 44 kişilik son yönetim kurulunda da

yalnız 6'sının sendikacı olduklarını belirtmekten kaçınmıştık. Çünkü umuyorduk ki, hepsinin sayılması sayfalar tutacak olan maddî hatalar, bilgi yanlışları ve çelişkiler, sorgulamalar ve delillerin okunması sırasında gün ışığına çıkarılıp iddianamenin hukuki değeri anlaşıldıktan sonra, iddia makamı esas hakkındaki görüşlerini açıklarken aynı yanılgılara düşmeyecek ve hukuki bir mütalaanameyi iddianamede yaptığı gibi siyasi bir polemiğe dönüştürmemeye özen gösterecektir. Başka bir deyişle, "İddianame"nin mutlaka "İthamname" demek olmadığının ve hele "Mütalaaname"nin bir "İftiraname" olamayacağının Savcılıkça takdir edileceğinden emindik. Ancak bu beklentimizin boşa çıktığını ve "Barışın beyaz rengiyle komünizmin kızıl yüzünü örtüyorlar" biçimindeki gazete manşetlerine yaraşan edebî gösteriler dışında, esas hakkındaki mütalaayı içeren metinde de mesnetsiz iddialar, sübjektif yorumlar ve hatta 17.5.1982 tarihli belgede mevcut olanlardan daha ciddi ve vahim yanlışların yer aldığını müşahede ettik. Bu ifademi açıklamak üzere iki tipik örnek vermekle yetineceğim: 20.6.1983 tarih ve 1982/453 sayılı esas mütalaanın 55. sayfasında Barış Derneğinin "yeni uluslararası ekonomik düzen"i savunması "Proletarya iktidarını istemek" olarak nitelenmiştir. Mütalaada, Barış Derneği genel kurul kararlarından söz edilirken: "Karar no.1'de Barış Marksist teorideki görüşe uygun olarak yorumlanıp" dendikten sonra aynen şu ibareye yer verilmiştir: "...Sömürüsüz, savaşsız bir dünyanın mevcut olabilmesi için uluslararası yeni bir ekonomik düzenin yani proletarya enternasyonalizminin kurulması fikir olarak savunulup karar altına alınmıştır". İddia makamı böyle söylüyor. Oysa Barış Derneği'nin savunduğu ve kısa adıyla YUED diye anılan "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" Birleşmiş Milletler Örgütü'nün resmen kabul ettiği ve sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin âdil ve sağlıklı bir düzene kavuşmasını öngören -Birleşmiş Milletler Yasasının kabulü kadar tarihî önemi olan- bir olayın adıdır. Bu denli fahiş bir hayata düşmek ve YUED'i proletarya devrimi ile karıştırmak için yalnız dünya sorunları üzerinde bilgi sahibi olmamak yetmez, aynı zamanda basın, radyo ve televizyonu da izlememiş olmak gerekir. Çünkü sayın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in çeşitli vesilelerle ve son olarak Pakistan'ı resmen ziyareti sırasında Türkiye'nin Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'i kuvvetle desteklediğini beyan ettiklerini herkes gazetelerden öğrenmiş, TV'den izlemiştir. Sadece bu örnek bile gösteriyor ki, esas mütalaayı hazırlayan makam, bu davanın başından beri takındığı bir tutumu sürdürdüğü ve Barış Derneği'nin her eylem ve kararının altında gizli bir maksat, dernek yöneticilerinin her konuşmasında komünizm propagandası arayıp bulmak fikri sabiti ile hareket ettiğinden böyle zor durumlara düşmektedir.

İddia makamının Barış Derneği'ni her ne pahasına olursa olsun suçlamak çabası yüzünden içine düştüğü başka bir yanılgı, kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi veren Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının haklı davalarını Barış Derneği'nin genel kurul kararlarında desteklemesini "Sosyalist ve komünist ayaklanmalarla dayanışma cephesi

oluşturmak" şeklinde değerlendirmesidir. Barış Derneği'nin genel kurul kararlarında sözünü ettiği ülkeler Filistin'dir, Vietnam'dır, Zimbabve'dir, Güney Afrika'dır, Şili'dir, Nikaragua'dır, El Salvador'dur. Bütün dünya halklarıyla birlikte halkımızın da yürekten desteklediği bu ülkeler halklarının bağımsızlık ve baskıdan, sömürüden kurtuluş mücadelelerini iddia makamı komünist ayaklanmalar olarak mı görmektedir? O ülkeler ki, daha 1922 yılında Atatürk eşsiz önsezisiyle: "Güneşin doğduğunu nasıl görüyorsam bir gün Asya ve Afrika'nın mazlum uluslarının emperyalizmin boyunduruğundan kurtularak özgürlüklerine kavuşacaklarını öyle görüyorum" diyerek onlara kurtuluşlarının müjdesini 60 yıl öncesinden vermiştir. Onların işgalcilere, Siyonistlere, emperyalizmin desteğindeki ırkçı ve faşist dikta rejimlerine karşı direnişleri "komünist ayaklanmalar" olarak nitelenmeye müstahak mıdır? Ve eğer iddia makamı öyle düşünüyorsa, bu görüşünün hükümetin resmî görüşüne ve dış politikamıza aykırı olduğunun farkında mıdır? Bu ifademi teyiden, Türk Hükümetinin Filistin sorunu üzerinde 16.5.1973 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderdiği ve bütün üye devletler temsilcilerine dağıtılan cevabî mektubun bir bölümünü okuyacağım. (Bu belge BM'de A/AC. 160/1 sayı ile kayıtlıdır). Mektupta BM Genel Kurulunun 3034 (XXVII) sayılı kararına atıf yapılarak deniliyor ki:

> "Uluslararası topluluğun insan haklarını koruma doğrultusundaki resmi girişimlerine rağmen başaramadığını, halkın silaha başvurarak elde etme çabasına neden olan durumları göz önüne alıp incelemek BM'ye düşer. Bu durumlar arasında, anayurtlarına dönme hakları BM üyesi devletler tarafından garanti edildiğinden bu yana çeyrek yüzyıl geçmesine rağmen topraklarından kovulan, hakları ellerinden alınan ve bağımsızlık mücadeleleri emperyalist, Siyonist terörizm tarafından baskı altında tutulan Filistin halkının durumu bulunmaktadır. (...) Aynı durum ve koşullar özellikle Asya'da, Afrika'da ve Latin Amerika'da kendilerine uygulanan ırkçılık, ırk ayırımı, sömürü ve yabancı boyunduruğu gibi haksızlıklara karşı seslerini yükselten öteki halkların trajedileri için de geçerlidir. Uluslararası barış ve güvenliğin ve uluslararası düzenin maruz bulunduğu tehlikenin kaynağında, dünya emperyalizminin kendi çıkarları için sınırsız güç kullanması ve böylece halkları baskı altında tutarak onların kaderlerini denetim altında tutması ve ulusal kaynaklarını sömürmesi vardır".

Mahkemenizin bilgisine sunduğum, daha da çoğaltılabilecek bu örnekler esas hakkındaki mütalaanın gerçekleri yansıtmak ve objektif verilere dayanmaktan çok uzak bulunduğunu ve belirli bir siyasi görüş açısına bağlı kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, daha da vahimi, ilk iddianamenin tanziminde kullanılan ve sırf hukuki olması gereken bir belgeye siyasi bir polemik yazısı hüviyetini veren üslûbun, esas mütalaada büsbütün çığrından çıkarılarak sanıkların kişiliklerine, meslekî haysiyetlerine yöneltilen saldırı ve hakaret şekline bürünmüş olmasıdır. Nitekim, esas mütalaasını

bildirirken, bu mütalaaya imzasını koyan Yardımcı Savcı Mustafa Gül aynen şu ifadeleri kullanmıştır: "...Tüm faaliyetlerinde defalarca belirttiğimiz gibi muayyen bir ideolojinin emrinde olan, bu ideolojileri uğruna Türk Milleti'ni bölüp parçalamayı hedef alan bu zihniyetin mensuplarından Ermeni terörizmini kınamayı beklemek haksızlık olur." Savcı şahsım hakkında da şunları söylemiştir: "Adı barış, başkanı diplomat olan böyle bir derneğin her şeyden önce 37 diplomatımızın şehit edilmesine ve bu arada birçok günahsız insanların ölümüne neden olan böylesi caniyane insanlık dışı eylemleri kınamaması dikkatimizi çekmiştir".

Bu sözler doğrudan doğruya kişiliklerimizi hedef alan ağır ve haksız bir saldırıdır. İşgal ettiği makamın zırhına bürünerek yapılan bu tecavüzle güdülen amaç, Barış Derneği yönetici ve mensuplarını Ermeni terörizmini onaylıyormuş gibi göstererek kamuoyunun husumetine maruz bırakmaktır. Ancak, uzun yıllar ülkemize şerefli hizmetler vermiş, ulusal ve uluslararası düzeyde saygınlık kazanmış yurtsever Türk aydınlarına karşı kullanılan bu çirkin silahın geri tepeceğinden ve onu kullananı yaralayacağından kuşku duyulmamalıdır. Şahsım hakkında yapılan imaya ise şu yanıtı vermekle yetineceğim: Yirmi yıl devleti temsil etmiş bir Büyükelçi'ye meslek ahlakı ya da insanlık dersi vermek, kimsenin ne hakkı ne de haddidir.

Bu dava sırasında iddia makamı Barış Derneği'ne yönelttiği suçlamaların dayanıksızlığını, ileri sürdüğü savların temelsizliğini kamufle etmek çabasıyla başka yöntemlere de başvurmuş ve derneğimizle uzaktan yakından ilişiği bulunmayan birtakım belgeleri karşımıza çıkarmıştır. Delil diye dava dosyasına konulan yazılar arasında neler yoktur ki? Kırk yıl önce görülmüş siyasi davalara ait mahkeme kararlarından bir parti liderinin yaşam öyküsünü anlatan kitaplara, yabancı ülkelerde bizim tutuklanmamızdan sonra yayınlanmış ve adlarını bile mahkemede öğrendiğimiz dergilerin yazılarına, radyoların yayınlarına ve tarih kitaplarında "Deli Petro" lakabıyla anılan Rus Çarının vasiyetnamesine varıncaya dek, içinde "barış" sözcüğü geçen bir yığın metin 23 klasör içindeki 8.000 dizilik dosyada gelişigüzel yer almıştır. Hayır, yanlış söyledim, bu metinler dosyaya rastgele konulmamıştır. Bütün bu belgelerin delil olarak gösterilmesinden güdülen amacın, Türkiye Barış Derneği davasını devleti yıkmak için kurulmuş yasadışı bir örgüt davasına dönüştürmek, derneğimizin dış odakların güdümünde bulunduğu kanısını yaratmak olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri 1975 yılında, yani Barış Derneği'nin kurulmasından iki yıl önce yaptığı bir konuşmada dünya barışından mı söz etmişti? Ya da Rus Çarı 1725 tarihli vasiyetnamesinde Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini mi açıklamıştı? İşte Türkiye Barış Derneği'ni suçlamak için bunlardan daha inandırıcı kanıt bulunamazdı. Çünkü Barış Derneği de dünya barışını savunuyor ve Türk toprakları üzerinde emeller besleyen bir ülke ile aynı paralele düşüyordu. Bulgarların ulusal kahramanı Georgi Dimitrov 1930'lu yıllarda faşizme karşı birleşik cephe kurulmasını mı savunmuştu? Demek ki Barış Derneği

bir komünist liderin görüşüne uyarak barış için ortak cephe öneriyor ve komünist taktikleri benimsiyordu. Verdiğim bu örneklerin ve daha başkalarının ortak yanı, Barış Derneği'nin amaçları ve faaliyetleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan metinlerde derneğimizin yayınlarına ve savunduğu görüşlere benzer fikirlerin ileri sürülmüş ya da bazen birbirine yakın terminolojinin kullanılmış olmasını aleyhimizde delil gibi göstermek çabasıdır. Oysa ne terminoloji benzerliğinin ne de dünya barışı gibi bir konuda herhangi bir kişi ya da kuruluşla görüşlerimizin çakışmasının o kişi ve kuruluşlarla aramızda bir bağ bulunduğuna delalet etmeyeceği hukuk bakımından tartışma bile götürmeyen bir gerçektir. Zaten ben de davamızın hukuki yönden savunulmasını, aleyhimizde delil olarak gösterilen belgelerin hukuki değerlendirmesini müdafilerimize bırakıyorum. Benim yapacağım savunma iki hedefe yönelik olacaktır: Bir yandan Barış Derneği'nin kuruluş nedeninin kaynağı olan dünya barış hareketinin hangi tarihsel ve politik koşullarda doğup geliştiğini ve bu gelişme sonucunda insanlığın bugün ne gibi yaşamsal sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu irdeleyerek, barış savaşımına katkıda bulunmanın özellikle her yurtsever Türk aydını için neden kaçınılmaz bir görev olduğunu anlatmaya çalışacağım. Öte yandan da, barışseverliğin, barış ülküsüne hizmette bulunmanın ülkemizde niçin yanlış tanıtılıp yorumlandığını, yüce bir ideali hiçbir siyasal amaç gütmeksizin savunanları sanık sandalyesine kadar getiren ortamın Türkiye'de nasıl oluştuğunu, Türk dış politikasının İkinci Dünya Savaşından bu yana geçirdiği aşamalara kısaca değinerek, açıklayacağım. Zikredeceğim olaylara ilişkin tüm bilgiler tarihsel verilere, yayınlanmış belgelere ve resmî kaynaklara dayanacaktır.

İkinci Dünya Savaşının Bitiminde Uluslararası Durum Ve Soğuk Savaş Dönemi

25 Nisan 1945'te Avrupa'da Nazi Almanya'sının askerî gücünün son kırıntıları da tahrip edilirken, San Francisco'da 46 ülkenin katıldığı Birleşmiş Milletler (BM) Konferansı toplanıyordu. Konferans iki ay sürdü ve 26 Haziran'da Birleşmiş Milletler Örgütü Yasasının kabulü ile sonuçlandı. Daha konferans devam ederken üç büyükler denilen ABD, SSCB ve İngiltere'nin başkanları arasında Potsdam'da savaş sonrasının başlıca sorunlarını çözmek ve Avrupa'nın yazgısını belirlemek üzere bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştı. İngiltere Başbakanı Winston Churchill, toplantıların 1 Temmuz'da başlamasını önermişti; fakat Roosevelt'in ani ölümü üzerine ABD'nin başkanlığına geçen yardımcısı Harry Truman konferans tarihini iki kez erteletip 15 Temmuz'da toplanmasında diretti. Bu ısrarın nedenini Truman anılarında şöyle anlatır: "Dışişleri Bakanı Burns, tahrip gücü olağanüstü yüksek olan atom bombasının hazır olduğunu, bu yeni silahın bütün bir kenti yerle bir edeceğini ve çok sayıda insan öldürebileceğini bildirdi. Onun düşüncesine göre atom bombası savaş sonunda Amerika'nın bütün şartlarını dikte etmesine yarayacaktı. Savunma Bakanı Stimson da bu görüşü paylaşıyor ve atom bombasının tüm devletlerle ilişkilerimizde kesin

bir etkisi olacağını söylüyordu" (Harry Truman, *Anılar*, I. cilt, New York, Doubleday yayınları, 1955). Truman'ın talimatı üzerine Savunma Bakanı Stimson atom bombası konusunda bir rapor hazırlamıştı. Bu raporda Stimson şöyle diyordu: "Birbirine tümü ile karşıt iki sosyal sistem arasında sürekli ilişkiler kurulmasının olanaksızlığı meydandadır. Ne kadar çaba harcarsak harcayalım, birbirimizi anlayamayız. Bu bakımdan Rusya'dan ödün koparmak için atom silahının kullanılmasını öneririm". (Stimson ve Bundy, Barışta ve Savaşta aktif hizmet, New York, 1961). Sonunda başkan Truman anılarında "Tarihin en büyük olayı" olarak nitelediği kararını vererek, Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki Adaları üzerinde atom bombasının patlatılmasını onayladı ve 6 Ağustos 1945 günü 247.000 kişinin ölümüne neden olan bomba Hiroşima'ya atıldı. İki gün sonra Nagasaki'ye atılan bombanın bilançosu da yaklaşık 200 bin ölü ve yaralı idi.

Atom bombasının Japonya'nın askerî yenilgisini ne derece etkilediği ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu ne kadar çabuklaştırdığı hâlâ tartışmalıdır fakat tartışma götürmeyen husus, bu silahın uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmış olduğudur. Gerçekten de atom silahının meydana çıkmasıyla uluslararası ilişkilerin devletlerce kabul edilmiş kurallara göre düzenlenmesi son derece güçleşmiş ve salt kuvvete dayanan politikaların egemen olacağı bir döneme girilmiştir. Bu dönemin özelliği, ülkeler arasında anlaşma ortamı yaratılmasına ve karşılıklı ilişkilerin bir düzen içerisinde yürütülmesine olanak sağlayacak yöntem olan "Diplomasi"nin savaş sonrasında Doğu ile Batı blokları arasında hemen hemen ortadan kalkması ve sorunların müzakere yoluyla çözülebileceğine duyulan inancın yitirilerek yerini güce dayanılarak zafere ulaşılabileceği inancına bırakmış olmasıdır. (Dr. Haluk Gerger, *Soğuk Savaştan Yumuşamaya*, Işık yayınları, Mart 1980). Soğuk Savaş diye adlandırılan bu dönemin batıdaki fikir babası olarak, birkaç kez Moskova'da ABD'nin temsilciliğini yapmış olan George Kennan tanınır. 1947 yılında bir dergide MR. X imzasıyla yayınlanan "Sovyet tutumunun kaynakları" başlıklı ve hükümet çevrelerinde derin yankılar uyandıran uzun makalesinde Kennan, 1947'den 1952 yılına değin Amerika'nın dış politika stratejisinin temelini oluşturan "Kuşatma" teorisini ortaya atmıştır. Kuşatma kuramının özü, Stalin'in aşırı emellerini ve komünizm ideolojisinin Avrupa'ya yayılma tehlikesini önlemenin tek yolunun Sovyetler Birliği Amerikan sistemi için tehlike olmaktan çıkıncaya dek Rusya'nın bir "sağlık kordonu" ile kuşatılması, yani ABD'nin yaşam biçimini benimsemiş, ekonomik ve askerî bakımdan güçlü devletlerle çevrilmesi önerisidir. Kennan'a göre Sovyet gücü kendi içinde çürüyüşünün tohumlarını taşımaktadır ve Batı dünyası karşısında çok daha zayıf olan taraftır.

Halen Amerika'nın ünlü bir üniversitesinde öğretim üyeliği yapan Kennan diplomatik servisten ayrıldıktan sonra gazete ve dergilere yazdığı makalelerde ve son olarak geçen yıl yayınladığı "Atom Çağında Amerikan-Sovyet İlişkileri" adlı kitabında, 1947 yılında ortaya attığı Kuşatma teorisinin ABD hükümetlerince yanlış anlaşılıp uygulandığını

yazmıştır. Adı geçen kitabında Kennan şöyle demektedir: "Kuşatma kuramını formüle ettiğim sırada Sovyetler ile aramızdaki sorunların savaş yoluyla çözümlenmesi düşüncesi aklımdan bir an olsun geçmemişti. Çünkü böyle bir tehlike asla mevcut değildi. Ruslar savaşın düşüncesinden bile derin kaygı duyuyorlardı. Onların en ivedi sorunları dünya savaşında büyük yıkıntıya uğrayan ekonomilerini yeniden kurmaktı. Bence tehlike Rusların Batı Avrupa'ya saldırması olasılığından doğmuyordu, ortada böyle bir problem yoktu. Fakat Avrupa istikrarsızlık içindeydi. Ben General Marshall'ın Avrupa'ya ekonomik yardım programını destekliyor ve bu programın batı Avrupa ülkelerinin ekonomisini, moralini ve kendilerine güvenini yükselteceğine inanıyordum". Aslında Kennan'ın Sovyetler'in savaş düşüncesinden iyice çekindikleri ve Batı ile uzlaşmanın zorunluluğuna inandıkları yolundaki yorumunu haklı kılacak işaretler vardı.

Nazi Almanyası ve faşist İtalya yenilgiye uğratıldıktan sonra Batı Avrupa ülkelerinde kurulan yeni hükümetlere komünistler de ortak olmuşlar ve en güçlü bulundukları Fransa ve İtalya'da bile komünist partiler devrimci bir strateji izlemeyerek General de Gaulle ve Mareşal Badoglio hükümetleriyle işbirliğini kabul etmişlerdi. Bundan başka, eski müttefikler arasında ciddi sürtüşme konusu olan Kuzey Azerbaycan'dan askerî birliklerini geri çekmesi ültimatomuna da Stalin uymak zorunluluğu duymuştu.

Ne var ki, George Kennan'ın "Kuşatma" politikasını zamanın ABD yönetimi ve özellikle Dışişleri Bakanı Dean Acheson başka türlü anlamış ve uygulamaya koymuştu. Acheson Amerikan yönetiminin görüşünü 1969 yılında yayınlanan "Dışişleri Bakanlığındaki Yıllarım" adlı kitabında şöyle açıklamaktadır: "Herhangi bir antlaşmanın, verilmiş bir sözün Sovyet Hükümeti üzerinde sınırlayıcı bir etki yapacağı düşüncesini derhal reddedebiliriz. Güçlü olmak, komünist olmayan bir dünya sistemi yaratmakta en büyük rolü oynayacaktır" (Dean Acheson, *Dışişleri Bakanlığındaki Yıllarım*, Norton Yayınları, New York, 1969, s. 274-275).

ABD Dışişleri Bakanı Acheson'un, gerek Churchill'in 1946'da Amerika'nın Fulton kentinde verdiği ve Avrupa'nın ortasına bir "Demir Perde" indiğini belirten ünlü söylevinden ve gerek Kennan'ın Kuşatma kuralından esinlenen stratejisi Amerika'nın 1940'lı yılların ikinci yarısındaki görüntüsüne uygun düşüyordu: İkinci Dünya Savaşı sonrasında atom bombası tekelini elinde tutarak bir anda dünyanın en büyük askeri gücü haline gelen, bunun yanı sıra savaştan yeryüzünün en sağlam ekonomisine sahip olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri artık kendi düzenini, kendi barış anlayışını (PAX AMERICANA) herkese kabul ettirebilecek durumda idi. Ayrıca Birleşik Devletler'in dünya jandarmalığını üstlenmesine ve öteki devletlerin davranışlarına dilediği yönü vermesine Batı Avrupalılar da razı olmuş görünüyorlardı. Esasen Batı Avrupa'daki hükümetlerin o günkü koşullarda Amerika'ya razı olmalarından başka seçenekleri pek yoktu. Batı Avrupa'nın bütün ülkeleri yakılıp yıkılmış ve ekonomileri iflasın eşiğine gelmişken, ABD ulusal ekonomisi ek kapasite ile genişlemiş, yine savaştan hemen

önce dünyada ancak 17. sırada bulunan Amerikan ordusu savaş sonrasında dünyanın en büyük askeri gücü olmuştu. Böyle bir ortamda ABD yönetiminin açıkladığı Truman Doktrini ve Marshall Planı yeni bir dünya düzeni kurmayı amaçlayan bir politika olarak şekillendi. Gerçi 1914-18 Dünya Savaşından sonra da ABD Başkanı Woodrow Wilson 14 ilkeye dayanan bir dünya düzeni kurmayı düşlemişti ama Truman Doktrini Wilson gibi barış havariliği yapmak yerine Amerika'nın askeri ve ekonomik gücüne dayalı bir dünya politikasının uygulamasına girişti. 1949 yılında ilk Sovyet atom bombasının patlatılması üzerine Truman Doktrini ABD dış politikasına büsbütün egemen oldu. Sovyet atom bombasının yarattığı panik Amerikan toplumunun siyasi havasını zehirledi ve McCarthsym (Makkartizm) gibi histerik akımların doğmasına yol açtı. Komünizm korkusu ve Rus tehlikesi, tutucu ve bağnaz çevrelerle savaş endüstrisinin tatlı kârlarının özlemini çeken kesimlerce o denli işlendi ve kamuoyunda öyle cadı kazanları kaynatıldı ki, Amerikan yaşam biçimini dünyaya örnek gösteren, demokratik hak ve özgürlüklere tiz bağlılığı ile övünen bir ülkede herkes birbirinden kuşkulanır, her taşın altından bir komünist casusun çıkışını bekler duruma geldi. 1950'ler Amerika'sının bu sağlıksız ortamını belleklerde canlandırmak için traji-komik bir olayı anımsamak yeterlidir: ABD Donanma Bakanı James Forrestal bir gece evinde iken sokaktan geçen itfaiye arabalarının canavar düdüklerini duyunca sinir krizine tutularak "Ruslar geliyor" diye bağırmış ve kendisini evinin balkonundan aşağı atarak ölmüştür.

1952 yılı başkanlık seçimlerine gelindiğinde Amerika'da egemen olan hava budur ve bu ortam artık Kennan'ın Kuşatma politikasını da yetersiz kılmaktadır. Cumhuriyetçi Parti ve özellikle John Foster Dulles Kuşatma stratejisi yerine "Komünizmi Geri Püskürtme" (Rolling back Communism) diye adlandırılan politikanın şampiyonluğunu yapmaktadırlar. Nitekim 1952 seçimlerinde General Eisenhower başkanlığa seçilip Dulles Dışişleri Bakanlığına getirilince ABD'nin dış politikası komünizmi Sovyetler Birliği sınırları içine doğru geriletmek yani Doğu Avrupa'yı kurtarmak ve böylece Sovyetleri Avrupa'da siyasi yenilgiye uğratmak amacına yönelmiştir. Dulles'in deyimiyle "Silah gücü Sovyet yöneticileriyle ilişkilerde başarının anahtarıdır, dolayısıyla Hür Dünya saldırıya geçerek despotluğu püskürtmelidir". (D.H. Fleming, *Soğuk Savaşın Kaynakları*, Norton yayınları 1961, s.740).

ABD'nin yeni Dışişleri Bakanı John Foster Dulles komünizmi geri püskürtme stratejisini yaşama geçirmenin başlıca yöntemi olarak, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle bağlaşmalar kurarak onları komünizmin odaklarından uzak tutmak ve komünist ideolojinin yayılmasına set çekmek üzere bu gibi ülkeleri askeri bakımdan desteklemek yolunu seçti. Eisenhower yönetiminden önce ABD'nin gelişmiş ülkelerle ittifakları 1949 ile 1951 yılları arasında zaten gerçekleşmiş, 4 Nisan 1949'da 10 Avrupa ülkesi ve Kanada ile Kuzey Atlantik Paktı imzalanmış, Türkiye ve Yunanistan 1952'de pakta alınmışlardı. Sistemin temel taşını bu antlaşma oluşturuyordu. Biraz ileride inceleyeceğim NATO

paktına, 1951'de Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya ile imzalanan ANZUS antlaşması eklenmişti. Dulles'in temsil ettiği politikanın hedefleri ise daha kapsamlı, daha iddialı idi: Amerika, İkinci Dünya Savaşı sonunda tasfiyeye uğrayan sömürge imparatorluklarının eski sömürgelerinden koğulmaları sonucunda doğan boşluğu ekonomik ve kısmen de askeri gücünü kullanarak doldurmak, böylece dünya liderliğini dosta düşmana teslim ettirmek istiyordu. Bu hırslı politikayı başarıya ulaştırmak için ABD'nin elinde bazı kozlar vardı: Her şeyden önce ABD mazlum uluslara karşı eski bir sömürgeci devlet olmak ayıbını sırtında taşımıyordu. Bunun yanında, askerî ve malî olanakları sınırsız görünüyordu. Eski metropollerine karşı bağımsızlık savaşımı vermekte olan uluslar Amerika'yı hem sömürgeci devletlerin boyunduruğundan kurtulmak için sarılabilecekleri güçlü ve zararsız bir devlet olarak görüyor hem de ekonomik gelişmelerine yardımcı olacak sermayeyi bu zengin ve uzak ülkeden bağımsızlıklarına halel gelmeden sağlayacaklarını umuyorlardı. Asya ve Afrika'nın genç ulusları, 19. yüzyılın salt askerî güce dayanan Emperyalizm'inin yerini yeni tür bir sömürünün alacağının henüz bilincinde değillerdi. Yeni-Sömürgecilik (Neo-Colonialisme) sisteminin araçları olacak Çokuluslu Şirketler'in, IMF'lerin, World Bank'ların, Amerikan Yardım Programları'nın (AID) ahtapotu henüz onları sarmaya başlamamıştı. Böylece, 1954 ve 1955 yıllarında ABD ile azgelişmiş ülkeler arasında bir dizi antlaşma imzalanması mümkün oldu: İran, Pakistan ve Irak, Türkiye'nin öncülüğünde, Bağdat Paktı'nda birleştiler. Pakistan, Tayland ve Filipinler Güney-Doğu Asya Paktı'na (SEATO) girdiler. Güney Kore ve Formoza ile de ikili anlaşmalar aktedildi.

Ne var ki, Asya ve Afrika'daki bağımsızlık hareketleri yeni bir kavramı da beraberinde getirmişti: Bu, bağlantısızlık kavramı idi. Bağlantısızlık doğu ve batı bloklarından birine katılmamak ve toprakları üzerinde yabancı üs kurulmasını kabul etmemek ilkelerinden hareket ediyordu. Oysa ABD yönetimleri, özellikle John Foster Dulles, tarafsızlık ya da bağlantısızlık akımının aslında doğu blokuna kaymanın başlangıcı olduğu kanısında idiler. Dulles: "Tarafsızlığın uluslararası ahlaka aykırı, kısa görüşlü bir politika olduğunu" söylüyordu. (Prof. Feridun Engin: Uluslararası Politika Stratejileri, s.184).

Soğuk Savaş döneminde bloklar arası iletişimin her bakımdan kesilmesi ekonomik ve ticarî ilişkilerin de doğal olarak en alt düzeye inmesi, uluslararası ilişkilerin genelinde güvensizlik ve gerginliği son sınırına kadar artırmış ve dünyayı ilk kez sıcak savaşın eşiğine getirmiştir. Bunlardan birincisi Berlin ablukası, ikincisi de Küba krizinde görülmüştür. Fakat öte yandan bu iki bunalım Doğu-Batı ilişkilerinin bir ölçüde normalleşmeye yüz tutmasının ve Soğuk Savaş çatışması içinde Yumuşama'nın tohumunu atan kuralların kendini göstermesinin de bir başlangıcıdır. Aslında bu gelişme mantığa aykırı görünebilir, çünkü 1962 sonbaharındaki Küba Olayı gibi bir krizin yarattığı gerginlik Birinci Dünya Savaşından önceki yıllarda yaşansaydı, savaşın patlak vermesi

işten bile değildi. Oysa Küba bunalımı bir üçüncü dünya savaşına yol açmadığı gibi, 1948-1953 yılları arasında dünyanın üzerine çöken karamsarlık havası dağılmaya yüz tutmuş ve doğu ile batı arasında bir diyalog başlamıştır. Bu olgunun başlıca nedenini 1960'lı yıllarda SSCB ile ABD arasında nükleer dengenin gerçekleşmesine bağlayanlar vardır. Onlara göre, Dehşet Dengesi denilen nükleer güç dengesi ABD ile SSCB arasında olası bir nükleer savaşı önlemeyi ve savaşa varabilecek çatışmaları denetlemeyi zorunlu kılmıştır. Zira bu iki ülke arasında çıkacak nükleer bir savaşın yenen ve yenileni olmayacağı, iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğu anlaşılmıştır. Bir başka deyişle, gerek Sovyetler gerek ABD bir saldırıya hedef olduktan sonra bile saldırıda bulunana yıkıcı darbe indirebilme gücüne sahip olduklarından, bir çeşit intihar demek olan böyle bir savaşı göze alamayacaklardır.

Yumuşama Dönemi Ve Sorunları

Yukarıda sözünü ettiğim yorum, Soğuk Savaş döneminin sona ererek yumuşama sürecine girilmesinin temelinde bloklar arasındaki "Dehşet Dengesi"nin yattığını kabul etmektedir. Bu görüşte gerçek payı olsa bile, yumuşamanın salt iki süper-devlet arasındaki güç dengesinden doğduğunu ve hele bu denge sayesinde sürüp gidebileceğini ve kalıcı bir dünya barışının dehşet dengesi üzerinde kurulabileceğini kabul etmek biraz ileride göreceğimiz gibi mümkün değildir. Küba bunalımından sonraki siyasal gelişmeler yakından incelenince görülmektedir ki, yumuşama sürecinin başlaması ve doğu blokunda olsun batı blokunda olsun tüm ülkelerce Detant'ın sürekli barış yolunun açılmasında vazgeçilmez koşul olarak kabul edilmesi, her şeyden önce, halk yığınlarının siyasal yönetimler üzerinde ağırlıklarını duyurmalarından ve kendi ülkelerindeki yönetimleri barış düzenine geçişe zorlamış olmalarından kaynaklanmıştır. Bu gerçeği Helsinki Konferansı sırasında İtalya Başbakanı Aldo Moro şöyle dile getirmişti: "Burada yaptığımız, halklarımızın isteklerine koşut olarak devletler arasındaki ilişkilerde barışçı evrim yolunu açmaktır". Bu sözden çıkarılacak anlam, dünya halklarının Helsinki'de yeni bir "İnsan Hakkı" kavramını tescil ettirmeyi başarmış bulunduklarıdır. Bu hakkın adı Ulusların Barış İçinde Bir Arada Yaşamaları'dır. Pozitif hukuka Helsinki Nihai Senedi ile geçen bu kavramla insanlık, Fransız ve Amerikan Devrimlerinin ve daha yakın tarihteki İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ürünü olan "bireysel" haklara "toplumsal" bir hak eklemiş oluyordu. Bu, insanlık tarihinde büyük bir aşama idi. Ancak, Soğuk Savaşın çatışma ortamından yumuşamanın uzlaşma ortamına geçilmesi, barış içinde yan yana yaşama hakkının devletlerce göreceli olarak uygulamaya konulması ne çabuk ne de kolay oldu. Önce batı ile doğu blokları arasında siyasal diyalog başlarken, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasında da stratejik alanda ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalanarak detant sürecine girişin zemini hazırlandı. 1964 yılında BM Genel Kurulu toplantısında Polonya Hükümeti adına konuşan Rapacki Avrupa güvenliğine ilişkin so-

runları görüşmek üzere NATO ve VARŞOVA Paktı üyeleriyle blok üyesi olmayan Avrupa ülkeleri temsilcilerinin katılacakları bir konferans toplanmasını önerdi. Bunu 1966'da SSCB Komünist Partisi'nin 23. Kongresinde Leonid Brejnev'in "Bir Avrupa Güvenliği Konferansı toplamak amacını Sovyetlerin resmî politikası" olarak ilan etmesi izledi. 1969 yılında Sovyet Hükümeti tüm Avrupa hükümetlerine konferansın toplanması için başvururken, aynı yıl Kopenhag'da toplanan Danimarka, Finlandiya, İsveç, Norveç ve İzlanda dışişleri bakanları, iyi hazırlanması, iyi zamanlanması ve ilgili tüm ülkelerin katılımının sağlanması koşuluyla konferans önerisini desteklediklerini açıkladılar.

Avrupa Güvenliği Konferansının toplanması çağrılarına batı blokunun ilk tepkileri olumsuz oldu. NATO'nun küçük üyelerinden bazıları büyük müttefiklerine önerinin kabulünü telkin ettilerse de, genelde Batılılar bir Avrupa konferansı için bazı ön koşullar ileri sürüyorlardı. Bunların en önemlileri, Avrupa'da karşılıklı ve dengeli bir güç indirimi yapılması ve Berlin üzerindeki görüşmelerde ilerleme sağlanmasıydı. Berlin sorunu 3 Eylül 1971'de Dörtlü Anlaşma (ABD, SSCB, İngiltere, Fransa) ile çözümlenince konferansın önündeki en büyük engellerden biri kalkmış oldu. Nihayet, 1972 yılında Nixon'ın Sovyetler Birliği'ni ziyareti sırasında Avrupa Güvenliği Ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) hazırlık çalışmalarının Helsinki'de başlatılması kararlaştırıldı. Çalışmalar iki yıl süre ile Cenevre'de uzmanlar düzeyinde sürdürüldükten sonra konferansın son dönemi 30 Temmuz - 1 Ağustos 1975 tarihleri arasında yapılarak Helsinki Nihai Senedi 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanları tarafından imzalandı.

Helsinki Nihai Senedi, özetle, Soğuk Savaş mirasını tasfiye ederek birbirinden farklı sosyo-politik sistemlere sahip devletler arasında barışçı ilişkiler sürecini başlatmış, başka bir deyişle, Helsinki'de "geleceğin sistemler arası rekabet ve işbirliği kuralları pozitif hukuka geçirilmiştir". Nihai Sened'de ifadesini bulan ilkeler aslında BM Antlaşmasında da vardır. Ancak Helsinki'de temeli atılan düzenin özelliği barış kavramına yeni boyutlar getirmesi, yumuşama ile barış arasındaki organik bağı açık seçik ortaya koymuş olmasıdır. Helsinki Konferansına gelinceye dek dünyada barış, savaşın mevcut olmadığı ortam olarak anlaşılmıştır. Oysa yalnız açık şiddetin yani savaşın olmadığı bir ortam eksik bir barıştır, olumsuz bir barıştır. Gerçek, olumlu barış; adaletin, eşitliğin var olduğu ve kuvvet kullanma olasılığının en aza indirildiği, güvenliğin inandırıcı olduğu bir ortamdır. Böyle bir ortamda sadece şiddete, kaba kuvvete değil, baskı ve sömürüye de yer yoktur.

Demek oluyor ki, Helsinki Nihai Senedi'nin hedef tuttuğu ve Dünya Barış Hareketi'nin benimsediği adil, kalıcı ve gerçekçi barışın temel öğeleri şu şekilde ortaya çıkmış bulunuyordu:

1) Barış düzeni yumuşama sürecine girişle başlayacaktır. Yumuşama dünyada iki ayrı sosyo-politik sistemin varlığı gerçeğinden hareket etmektedir. Ancak yumuşama bu iki sistem arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir süreç değildir. Belki de

tam tersine, yumuşama gerekçesini bu karşıtlıktan almaktadır. Sistemler arasındaki ideolojik karşıtlık yumuşama sürecine ters düşmez. Gerçekçi olan tutum bu karşıtlığın silahlı çatışmaya dönüşmeksizin ve belirli kurallara uyularak ideolojik mücadele ve yarışma biçiminde sürdürülmesidir. İnsanların gönüllerini ve desteğini kazanmaya yönelik bir yarışma barışa zarar vermez. Hatta böyle bir yarışmanın taraflar üzerinde "uygarlaştırıcı" etkileri olabilir. Kendine güvenen taraf savunduğu düzeni baskı ve şiddete başvurmaksızın beğendirme yollarını arar.

2) Yumuşamanın ve dolayısıyla barışın sürekli olmasının vazgeçilmez koşulu ise, siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile derinleştirilip pekiştirilmesidir. Yumuşamanın geri dönülmez noktaya varması başka yöntem ile sağlanamaz. Yumuşamayı askeri bloklar arasında bir anlaşma düzeyine indirgemek, güçler dengesine dayandırmak da mümkün değildir. "Barışı korumak için savaşa hazır olmak" düşüncesi silah teknolojisindeki hızlı gelişmeler karşısında iflas etmiştir. Eğer savaşa hazırlanarak barışı korumak mümkün olsaydı, barış bugün her zamankinden daha çok güvence altında sayılabilirdi. Çünkü günümüzde bir milyon Hiroşima bombası gücünde nükleer silah yeryüzünde depolanmış bulunmaktadır. Ama yine de devletler her yıl 500 milyar dolar tutarında parayı askerî harcamalara ayırmaya devam etmektedirler. Gerçek şudur ki, nükleer alandaki teknolojik ilerlemenin silah sanayiinde yarattığı ihtilâl nicel (kemmî) değil, nitel (keyfî) sıçramaya yol açmış ve böylece silahlanma nerede duracağı belli olmayan bir yarışmaya dönüşmüştür. Bu çılgınca yarışın sonunun dünyanın da sonu olacağını söyleyenlere artık karamsarlık atfetmeye imkân kalmamıştır. Nükleer savaş tehlikesi bugün insanlık için korkulu bir düş olmaktan öte bir ciddilik ve güncellik kazanmış bulunmaktadır. Bu durumda milyonlarca insanın barış hareketine katılmasını, kitlesel kırım araçlarının yapımına ve kendi ülkelerine yerleştirilmesine karşı çıkmasını ideolojik amaçlara ya da propaganda odaklarının etkisine bağlamak boşunadır. İnsanların en kutsal hakları olan yaşama hakkının tehlikeye düşmesi karşısında duydukları içgüdüsel tepki her türlü ideolojik etkiden üstün ve hiçbir propagandaya gereksinme duymayacak kadar güçlüdür. Eğer bugün uluslar güvenliklerini silahsızlanmada görüyorlarsa bunun tek nedeni, ABD eski başkanı Carter'ın ulusuna veda mesajında belirttiği, "muhtemel bir dünya savaşının ilk birkaç saatinde tarihteki bütün savaşların neden olduğu ölümlerin toplamından daha çok insanın öleceğinin" bilincine varmış olmalarıdır. Bu durum karşısında, yine eski bir ABD başkanının, General Eisenhower'ın dediği gibi: "Silahsızlanma ile göze alınan rizikolar, öteki seçeneklerin korkunçluğu karşısında hiç mesabesinde kalır".

Nükleer Silahların Nitelikleri

Şimdi sonuca geliyorum: Nükleer silahlar üzerindeki tartışmalar o denli teknik hale gelmiştir ki sorunun gerçek yüzü adeta unutulmak üzeredir. Bu silahların kullanılışından doğacak sonuçlar hakkındaki bilgilerimiz teknolojik gelişmelerin gerisinde kal-

mıştır. Oysa durum aynen şöyledir:

a) Doğu ve Batı bloklarının elindeki taktik ve stratejik nükleer silahların toplam sayısı 40 ile 50 bin arasındadır. Ve bu stokun tahrip gücü 1 milyon Hiroşima bombasının gücüne bedeldir. Başka bir deyişle, yeryüzünde yaşayan her insanın payına 3 ton dinamit düşmektedir.

İki megatonluk bir tek nükleer başlığın tahrip gücü ise Amerikan uçaklarının İkinci Dünya Savaşında Almanya ve Japonya'nın üstüne attığı tüm bombaların yıkım gücüne eşittir.

b) Her iki blok da ilk darbeye maruz kaldıktan sonra karşı tarafa göze alamayacağı kadar büyük kayıplar verdirecek bir mukabelede bulunmak, kapasitesine sahiptir. Bunun doğal sonucu, nükleer savaş başladığı andan itibaren nükleer silahların belirli bir hedefi vurmak için rasyonel biçimde kullanılamayacağıdır. Esasen insan psikolojisi nükleer bir savaşın rasyonel şekilde sınırlı kalmasına elverişli olmadığından nükleer savaş topyekûn savaşa dönüşmeye mahkûmdur. Topyekûn bir nükleer savaşın ise galibi ve mağlubu olamaz.

c) En önemlisi, nükleer silahların caydırıcılık gücüne duyulan yanlış inançtır. Gerçekten de, bugün kimi çevrelere egemen olan askerî ideoloji caydırıcılık fikrine dayanmaktadır. Oysa nükleer alanda caydırıcılığın kilit unsuru, silahın etkin saldırı yeteneğidir. Karşı tarafı savaşa başlamaktan caydırabilmek için saldırı gücümüzün yüksek olduğunun karşı tarafça bilinmesi gerekir. Bu durum karşı tarafı saldırıya etkili karşılık verme yollarını aramaya zorlar ki bu da nükleer silah stoklarının nicel ve nitel olarak sürekli artışına yol açar. Caydırıcılık statik değil dinamik bir kavramdır. Aslında barışı güvence altına alma düşüncesinden kaynaklanan bu kavram tatbikatta rekabete ve çatışmalara neden olmaktadır. Bu konuda Birleşmiş Milletler'ce (BM) yapılan bir araştırmanın sonucu son derece dikkat çekicidir: (BM Genel Sekreterinin 1981 tarihli ve A/35/392 sayılı raporunun 144 no.lu paragrafını aynen okuyorum): "Dünyada barış, istikrar ve dengenin, caydırıcılık yöntemiyle korunması düşüncesi, içine düşülen kolektif yanılgıların belki de en tehlikelisidir". 7 Haziran 1982'de BM Genel Kurulunun Silahsızlanma Özel Oturumunu açarken de, Genel Sekreter Perez de Cuellar şöyle konuşmuştur:

"Bugün artık kıyamet, kutsal kitabın konusu olmaktan çıkmış, çok gerçek bir olasılık haline gelmiştir. İnsanlık, tarihinin hiçbir ânında böylesine bir bıçak sırtında kalmamıştı. Ulusal güvenlik elbette her zaman her yerde hükümetlerin en çok önem verdikleri konu olmuştur, olmaya devam edecektir. Kuvvet aracılığı ile güvenliğe kavuşmak milletlerin hayatında barış içinde yaşamak kadar eski ve köklü bir arayıştır. Ancak, bugünkü silahlanma yarışını tamamıyla değişik ve daha da tehlikeli bir kategoriye sokan şey, bu çabanın iki temel vasfıdır: Birincisi bu çaba hızını iyi tasarlanmış güvenlik amaçlarından çok, askerî teknolojinin doymak bilmez gelişmesinden almaktadır. İkincisi, bu çaba var olduğu farzedilen hedefleri ile sonuçları uyum içinde olmayan

bir çabadır. Askerî teknolojinin ilerlemesi -doğası gereği- kendini tüketemeyecek bir süreçtir. Bu süreç her gün yeni uygulamalar, stratejiler, yeni icatlarla dönüşü olmayan bir yola açılmaktadır."

d) Son olarak, silahlanma yarışının dinamiği uluslararası alandan çok, silah endüstrisinde çıkarı bulunan güçler yüzünden, ulusal alanda kendini göstermektedir. Bu konuya ilk kez dikkati çeken Başkan Eisenhower olmuştur. Başkanlıktan ayrılırken ulusa veda mesajında Eisenhower Askerî - Endüstriyel Kompleksler adını verdiği silah tekellerinin ülkenin ekonomik ve siyasal yaşamındaki büyük etkinliklerinin Amerika'nın her eyaletinde, federal hükümetin her kesiminde hissedildiğini, bilimin, tekniğin bütün dallarında en kalifiye elemanların silah sanayiinde çalıştıklarını söylemiştir. Gerçekten de günümüzde sayıları 500 bini bulan dünyanın en seçkin bilim adamı ve mühendislerinden yüzde 85'i ABD ve Sovyetler Birliği'nde askeri araştırmalar alanında çalışmaktadırlar. (Solly Zuckermann, *Nükleer Hayaller ve Gerçekler*, Collins yayınları, Londra 1982).

Barış ve Güvenlik Sorunları Karşısında Türkiye

Savunmamın buraya kadar olan bölümünde barışla ilgili sorunların İkinci Dünya Savaşı sonrasından günümüze dek geçirdiği aşamaları kaim çizgileriyle özetlemeye çalıştım. Şimdi aynı tarihî kesit içerisinde Türkiye'nin durumunun -yine ana hatlarıyla- irdelemesine geçiyorum:

Cumhuriyet'in kurucusu Kemal Atatürk'ün ölümüne değin yeni Türk Devleti O'nun BAĞIMSIZLIK ilkesine tutku derecesinde bağlılığına uygun olarak dış politikasını "Tarafsızlık" ve başta komşuları olmak üzere tüm ülkelerle dostluk ve barış içinde yaşama temelleri üzerinde kurmuştu. Bu politika doğrultusunda Kemalist Türkiye, Hitler ve Mussolini'nin dünya barışını tehdit edici saldırgan emelleri karşısında bir yandan İngiltere ve Fransa ile işbirliğini geliştirirken, öte yandan da Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında temelleri atılan Türk-Sovyet dostluğunu dış politikasının önemli bir unsuru olarak kabul etmişti. Atatürk, aynı zamanda, Balkanlar'da bir barış bölgesi kurulmasına ve Balkan Paktı kadar önemli olmamakla birlikte, bölgesel pakt anlayışı içinde, Sadabad Paktının oluşmasına da öncülük etmişti.

Atatürk'ün İkinci Dünya Savaşının patlak vermesinden on ay önce sonsuzluğa intikal etmesiyle Cumhurbaşkanlığına geçen İsmet İnönü bir süre bu dış politikayı aynen sürdürdü. Hatta Atatürk'ün değişmez dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine bu göreve Şükrü Saraçoğlu'nu getirmekle beraber, Londra Büyükelçiliğine atadığı Rüştü Aras'a yeni görevine gideceği sırada verdiği direktifte, genel bir savaş çıktığı takdirde Türkiye'nin tarafsız kalacağının ve ancak saldırıya uğrarsa kendini savunacağının İngiltere Hükümetine bildirilmesini istemişti. (Tevfik Rüştü Aras, *Görüşlerim*, İstanbul 1968, s.199). Ancak, Ankara'nın tutumu İtalyanların Arnavutluk'u işgali ve Hitler'in Ro-

manya üzerine yürüyeceği söylentileri çıkınca birdenbire değişti ve Türkiye, İngiltere ve Fransa ile askerî bir ittifak aramaya koyuldu. Dış politikamızdaki bu gelişme 19 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız antlaşması ile noktalandı ve Türkiye yazgısını Batı devletlerine bağladı.

Bilindiği gibi, Türkiye İkinci Dünya Savaşına fiilen katılmamış, savaşın talihi belli olduktan sonra Mihver devletleriyle önce diplomatik ilişkilerini kesmiş, savaşın son günlerinde de Almanya ve İtalya'ya resmen savaş ilan ederek Müttefik devletlerin yanında San Francisco Konferansına katılmak ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurucu üyeleri arasına girmek hakkını elde etmiştir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde İnönü, yeni dünya düzeninde iki büyük devletin ağırlığını duyuracağını ve bunların ABD ile SSCB olduğunu görerek tercihini yapmış ve Türk dış politikasını ABD ile ittifaka dayandıran bir yörüngeye oturtmuştur. 1947'de Truman Doktrini ve 1948'de Marshall Planı'nın katkılarıyla, İnönü'nün umduğundan daha verimli olan ve kendisinden sonra gelen siyasal iktidarlarca daha büyük bir kararlılıkla izlenen bu dış politikanın toplumsal yaşamımıza etkileri günümüze dek sürüp gelmiştir.

Türk-Amerikan İttifakı ve Sonuçları

Truman Doktrini Türkiye'ye ordusunu modernleştirme olanağını sağlamayı vaadediyordu. 1947 yılında ABD ile aramızda askerî yardımı öngören ve verilecek silahların gösterilen amaç dışında kullanılmasını yasaklayan anlaşma imzalandı. Bu anlaşmadan Türkiye'nin beklediği, Sovyetlere karşı korunmaktı. Fakat Batı Avrupa devletleri Amerika'dan her şeyden önce kendilerinin korunmasını ve muhtemel bir savaşı Amerika'nın ancak Batı Avrupa için göze almasını istiyorlardı. Soğuk Savaşın fikir babası George Kennan Batılıların bu tutumunu şöyle anlatır: "1948 yılının ilk altı ayında anladım ki, Batı Avrupalıların bizden asıl istedikleri ekonomik kalkınmalarına yardım değil, Orta Avrupa'daki Sovyet askerî üstünlüğünü bertaraf etmemizdi. Sovyet liderleri de ordularını savaş sonrasında terhis etmemekle Batılıların korkusunu haklı kılıyorlardı. (George Kennan, *Nükleer Yanılgı*, Pantheon yayınları, 1982). Bilindiği gibi, 1949'da ilk Sovyet atom bombasının yarattığı şok, batılıların NATO paktına sarılmaları ile sonuçlandı.

Türk Hükümeti yetkilileri de hâlâ yürürlükte olan Türk-İngiliz-Fransız ittifakına ve Truman Doktrinine rağmen yeter güvenlikten yoksun olunduğu inancıyla NATO ittifakına Türkiye'nin de alınmasını ısrarla talep ettiler. Oysa Batılılar bu talebi dikkate almadıkları gibi, Türkiye'yi 5 Mayıs 1949'da 10 Avrupa devleti tarafından kurulan Avrupa Konseyi'nin dışında bıraktılar. Türkiye ancak Yunanistan ve İzlanda ile birlikte daha sonra Avrupa Konseyi'ne çağrıldı.

Türkiye NATO'ya girmek için ilk resmî başvurusunu 1950 Mayısı'nda yapmış, bu müracaat yalnız İtalya tarafından desteklenip ABD, İngiltere ve Fransa tarafından red-

dedilmiştir (Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3. cilt, s.1598). Bu sırada 1950 seçimleriyle Türkiye'de iktidar el değiştirmiş, otuz yıllık CHP iktidarı yerini DP Hükümetine bırakmıştır. Yeni iktidarın dış politika konusunda ilk eylemi, NATO'ya alınmak için 1 Ağustos 1950'de yaptığı başvurudur. Ancak bu girişim de sonuç vermemiştir, hem de hükümet TBMM'nin onayını almaksızın Kore savaşına yaklaşık 5 bin kişilik bir Türk birliği gönderme kararı aldığı halde Kore'de Türk birliğinin büyük özveri gösterip kayıplar vererek kazandığı zaferden sonra Dışişleri Bakanlığımız ABD Hükümetinden hiç olmazsa Türk-İngiliz-Fransız ittifakına Amerika'nın da katılmasını istemişse de bu öneri reddedilmiştir. Sonunda Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte NATO paktına kabul edilmesi Amerikan Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon) yönetim üzerindeki baskısı ile mümkün olabilmiştir. Daha 1948 yılından başlayarak Pentagon'un planladığı Amerikan askerî stratejisi, ulusal savunmanın geniş bir araziyi kapsaması dolayısıyla yabancı ülkelerde kurulacak üslerden yararlanmak amacına yönelmişti. Ordu Bakanı Kenneth Royal "topraklarımızın yakınında üs kabul edemeyiz ama düşman topraklarına yakın yerlerde üs isteriz" şeklinde demeç vermişti. 1951 Haziranı'nda Genelkurmay Başkanı General Bradley "Türkiye ile Yunanistan'ın stratejik durumları ve asker potansiyeli NATO paktına girmelerini askeri bir zaruret haline getirmiştir" diyerek ağırlığını koymuştu. Ancak yine de ABD yönetimi önce, başka ülkelerle yaptığı gibi, Türkiye'den askerî üs kiralamayı denedi. Türkiye ise "Önce NATO sonra üs" diye diretince ABD Türkiye'nin pakta alınmasını öteki üyelere önerdi. Öneri sadece Norveç, Danimarka ve Belçika'nın "Akdeniz bölgesinde bir savaşa sürüklenme" endişesiyle yaptıkları itiraza değil, Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere'nin de karşı çıkmasına uğradı. İngiltere NATO'nun Avrupa Komutanlığının (SHAPE) Kafkaslara kadar uzatılmasını tehlikeli görmekte, Türkiye ile Yunanistan'ın doğrudan doğruya Avrupa'nın yerine Ortadoğu'nun savunulması planı içine alınmaları gerektiğini öne sürmekte idi. Fransa da bir Akdeniz Paktı'nı yeğ tuttuğunu hissettirmişti. İngiltere ancak Ortadoğu'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin güç kazanması ve İran'da Musaddık olayının patlak vermesi üzerine Türkiye'nin NATO'ya girmesine yeşil ışık yakmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda büyük batılı devletlerin tutumunu belirleyen etken, Türkiye'nin Rusya'ya karşı korunması değil, kiminin ekonomik kiminin stratejik nedenle Ortadoğu'daki çıkarlarının savunulmasıdır. Nitekim, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO üyeliğine kabulü kararının hemen ardından Ankara'ya gelen Amerikan, İngiliz ve Fransız generallerinden kurulu bir heyet, bu üç devletin Türkiye'yi de yanlarına alarak bir "Ortadoğu Komutanlığı" teşkilini ve Mısır'ın da bu komutanlığa bağlanmasını kararlaştırdılar.

1950-1960 yılları arasında Türkiye'deki yönetimin ekonomik politikasının temel direğini de ABD ile olan ittifak oluşturmuştur. DP iktidarının iktisadî felsefesi, 30 yıllık CHP döneminin modası geçmiş devlet kapitalizminin kısır çemberini kırarak ekonomik

hayatın boyutlarını olabildiğince genişletmek, günün gereksinmelerine karşılık vermeyen ekonomik altyapıyı en kısa zamanda modern teknolojinin vardığı düzeye çıkarmak amacına yönelmişti. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise, yerli sermaye birikiminin yetersizliğinden ötürü, dış yardım ve borçlanmaya cesaretle sarılmaktan geçiyordu. Hükümet dış yardım koparmakta Amerika'nın Ortadoğu politikasından yararlanabileceğine ve Türkiye'nin jeopolitik konumu ile askerî gücünü koz olarak kullanabileceğine inanmıştı. "Ortadoğu savunmasının belkemiği Türkiye'dir" tezi ileri sürülerek ABD'den azami yardım elde etmeye çalışıldı. Bu çabalar NATO'nun savunma stratejisinin paktın güneydoğusundaki üyelerin güvenliği aleyhine gelişmeler kaydetmesine bakılmaksızın 1960 yılı başlarına dek sürdürüldü. Arap dünyasında yarattığı ters tepkilere ve yükselmekte olan "Bağlantısızlık" hareketine dahil Asya, Afrika ülkeleri nezdinde uğranılan prestij kaybına rağmen ABD politikası uluslararası bütün platformlarda desteklendi. Bağdat Paktı'nın, sonra CENTO'nun oluşmasında, Bandung konferansında, Lübnan'a müdahalede hep ABD'nin yanında yer alındı. Bu sıralarda ise NATO paktına vücut veren ilke, yani ittifakın üyelerinden herhangi birine saldırı halinde düşmana -nükleer silahlar dahil- bütün askerî güçlerle topyekûn savaş açılması ilkesi değişmekte ve günün koşullarına göre NATO içinde "Bölgesel savaş", "Sınırlı savaş", "Kanat ülkeleri" gibi yeni terimler ortaya çıkmakta idi. Türkiye bir Kanat ülkesi, Avrupa ise Merkez'di. Hükümet bu ince ayırımlara önem vermeksizin Amerika'dan gelen yardımın ölçüsüne bakıyor, Amerika'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için Türkiye'ye yardım etmek zorunda olduğuna inanılıyordu. Ancak 1954 yılından sonra Amerikan ekonomik yardımı beklenen ölçüde gerçekleşmemeye başlamıştı. Reddedilen 300 milyon liralık ek yardım talebinden sonra 1959'da da Washington nezdindeki ısrarlı çabalar sonuç vermeyince DP Hükümeti Moskova ile yakınlaşma girişiminde bulundu ise de, 27 Mayıs 1960 hareketiyle bu girişim de ölü doğmuş oldu. 27 Mayıs'tan sonra da Türk dış politikasında, bazı üslûp farklılıkları dışında, esaslı bir değişiklik olmadı. 27 Mayıs iktidarı "NATO'ya ve CENTO'ya sadıkız" sloganı ile işe başlamıştı. 1961 genel seçimlerinden sonra başbakanlığa geçen İnönü de 1947'de kendisinin başlattığı politikaya sadık kalarak ABD ile ittifakı ve NATO'ya bağlılığı ulusal dış politikanın değişmez öğeleri olarak kamuoyuna kabul ettirmişti. Her ne kadar İnönü'nün "Büyük bir devletle ittifak kurmak yırtıcı bir hayvanla aynı kafeste yaşamaya benzer" dediği ve Amerikan silahlarının Kıbrıs'ta kullanılamayacağını kaba ifadelerle bildiren mektubu alınca "Dünyada yeni bir düzen kurulur, Türkiye de o düzende yerini alır" tarzında demeç verdiği bilinmekte ise de, ne bu sözler ne de değişen dünya koşulları dış politikamızın ciddi, nesnel bir tartışmaya açılmasına, Türkiye başbakanının ABD başkanının ihtarına muhatap olmasına dış politikada işlenen hangi hatalar zincirinin sebep olduğunun, dış politikanın uygulayıcılığı görevini yürüten Bakanlığın ne gibi şartlanmalar altında çalıştığının ve bu yüzden dünya sorunlarına yaklaşımının ne denli sakat verilere dayandığının gün

yüzüne çıkmasına olanak vermemiştir. Dış politika kamuoyumuza yalnız uzmanların anlayabilecekleri, kapalı kapılar ardında konuşulabilecek dokunulmaz bir "Tabu" olarak tanıtıldıkça, dış politikanın denetimi sınırlı ve etkisiz kalmaya mahkûm olmuştur. Dış politikanın ulusal yaşamdaki belirleyici rolü, iç politika ile dış politikanın karşılıklı etkileşimi anlaşılmaya başladıktan sonradır ki toplumumuzun çeşitli kesimlerinin dış politikaya ilgisi artmaya, sesi duyulmaya başlamıştır. Bu gelişme ile birlikte barış hareketinin ülke güvenliği bakımından önemi -siyasal eğilimleri ne olursa olsun- bütün yurtsever aydınların ve halkımızın bilincinde yerini bulmuştur. Ne var ki, Soğuk Savaş kışkırtıcılığı yapan dış çevrelere hasis çıkarlarıyla bağımlı olanlar halktan gerçekleri gizlemek, temsil ettikleri çıkarlara uygun olmayan her türlü dış politika opsiyonlarını -milliyetçilik maskesi altında- karalamak alışkanlıklarından vazgeçmiş değillerdir. Bu çevrelerin siyasi hayatta ve basında öteden beri köşe başlarını tutmuş temsilcileri askerî paktlara, ABD'ye bağlılığı yurtseverliğin denek taşı imiş gibi göstererek, dışa bağımlılığın her çeşidine, barış ve güvenliği tehlikeye sokacak paktların tümüne karşı çıkanlara bozguncu, vatan haini damgasını vurmayı Türkiye'deki düzenin doğal bir parçası haline getirmek için ellerinden geleni yapmakta, bu uğurda yalana, iftiraya başvurmaktan bile çekinmemektedirler. Bu sağlıksız çabaların zehirli ürünlerinin 12 Eylül 1980 Harekâtından önceki dönemde toplumumuzda yaptığı tahribat belleklerimizde tazeliğini korumaktadır. Bugün de yaşadığımız ara dönemin olağan dışı koşullarından yararlanarak aynı zihniyetin sürdürülmek istendiğine tanık olmaktayız. Burada üzerinde durmak istediğim, Barış Derneği Davası ile ilgili bir durumu ele alarak, otuz yıldır sürdürülen bir şartlanmanın son örneğini gözler önüne sermektir:

Türkiye Barış Derneği hakkındaki iddianame ve mütalaanamede dünya barış hareketinin en üst düzeydeki örgütsel birliğini temsil eden Dünya Barış Konseyi hakkında asıl ve esastan yoksun bilgiler yer almıştır. Bu bilgilerin nereden aktarıldığı, bir kısım basında çıkan hangi yazılara kelimesi kelimesine benzediği bizce malûmdur, fakat üzerinde durulacak değerde değildir. Ancak, Mahkemenizce Dışişleri Bakanlığımızdan aynı konuda re'sen bilgi talebinde bulunulmuş ve adı geçen bakanlıktan gelen yanıt deliller dosyasına konulmuştur. Dışişleri Bakanlığı yazısında yer alan bilgiler iki kaynağa dayandırılmıştır: Bunlardan biri Bakanlıkça "tarafsızlığıyla tanınmış" diye nitelendirilen Keesing's Contemporary Archives adındaki İngiliz yayın kuruluşunun bültenleri, diğeri de Dışişleri Bakanlığı dosyalarında mevcut olduğu ifade edilen bilgilerdir. Önce birinci kaynağı ele alalım: Sözü geçen İngiliz yayın kuruluşu, Avrupa'da örneklerine çok rastlanan ve belli konularda abonelerine "komprime" biçiminde bilgi aktaran bir derleme servisidir. Bu kuruluşun bilgi kaynakları arasında gazeteler, dergiler ve çeşitli ülkelerin dış temsilciliklerinin propaganda bültenleri gibi yayınlar da vardır. Dolayısıyla, Dışişleri Bakanlığının "tarafsızlığıyla tanınmış" dediği bu kaynak aslında bir "İkinci El" kaynağıdır ki bu husus adı geçen yayının bizzat sahibi tarafından yazılmış ve bir

örneğini mahkemeye sunduğum yazıda da açıkça belirtilmiştir. Kaldı ki, Dışişleri Bakanlığı yazısında belirtildiği gibi, Dünya Barış Konseyi'ne dair bu kaynaktan alınan bilgilerin en yenisi 1957 yılına ait bulunmaktadır. Oysa o tarihten bu yana Dünya Barış Konseyi'nin (DBK) işlevi, faaliyetleri ve uluslararası platformdaki konumu büyük gelişmeler göstermiştir.

Ancak, asıl önemli olan, Dışişleri Bakanlığımızın DBK hakkında kendi dosyalarına dayanarak yaptığı değerlendirmelerdir. Bunların Dışişleri Bakanlığı'nın 31.12.1982 tarihli ve İSDA-1788-28/8 sayılı yazısının ekinde özetle şu şekilde yer aldığını görüyoruz: "DBK, SSCB'nin en önemli ve faal cephe örgütlerinden biridir. Konsey bütün üyelerini ihtiva eden bilgileri hiçbir zaman açıklamamıştır. DBK'nın kontrolü Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin elindedir. Masraflarının başta SSCB olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerince finanse edildiği sanılmaktadır. Konsey Başkanı Chandra Sovyet siyasetinin sadık bir taraftarı olduğu gibi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Uluslararası Dairesi'nin görevlileri Konseyde nihai kontrolü elinde bulunduran mevkileri işgal etmektedirler. Bu Daire de cephe örgütleri ve yabancı komünist partilerle ilişkilerden sorumludur. Her vesile ile Batı'yı sömürgecilik ve emperyalizm ile itham eden DBK, Sovyetler'in uluslararası kontrol olmaksızın silahsızlanma savını desteklemektedir."

Dışişleri Bakanlığı yazısının DBK hakkındaki değerlendirmesinin özeti budur. Bu değerlendirmenin hangi kaynaklara dayandırıldığını araştırmadan önce, söz konusu yazıda hemen göze çarpan iki maddî hataya işaret etmeliyim: Birincisi, DBK'nın bütün üyelerini kapsayan bilgileri hiçbir zaman açıklamadığı savıdır. DBK belirli aralıklarla yayınladığı listelerde üyeliğe alınan kişi ve kuruluşların adlarını tümüyle açıklamaktadır. Nitekim, son kez yayınlanan ve 1980-1983 yıllarını kapsayıp 121 ülkeye mensup üyelerinin adlarıyla hüviyetlerini gösteren resmî listenin bir nüshasını iddia makamı mahkemeye ibraz etmiş ve deliller dosyasına konulmuştur. Bu duruma rağmen Dışişleri Bakanlığının DBK üyelerinin hiçbir zaman açıklanmadığı şeklindeki hataya niçin düştüğünü biraz ilerde açıklayacağım. Bakanlığın ikinci yanılgısı, DBK'nın "Denetimsiz silahsızlanmayı desteklediğine" dair iddiadır. Oysa ilişikte sunduğum DBK resmî yayınının 13. sayfasında görüleceği üzere, DBK'nın tüzüğünde yer alan temel ilkelerin başında "Genel, aynı anda (simültane) ve denetim altında bir silahsızlanmanın desteklenmesi" gelmektedir.

Şimdi, Dışişleri belgesinin niçin yanlış verilere dayandığını, bu yazının hangi kaynaklardan esinlendiğini göstererek açıklayacağım: Dışişleri Bakanlığının değerlendirmesi, ilişikte birer nüshasını sunduğum Komünizm Sorunları adlı İngilizce dergilerde "Moskova'nın cephe örgütleri" ve "Avrupa barış hareketi" konularında yayınlanmış makalelerin içeriği ile şaşılacak bir benzerlik arz etmektedir. İki ayda bir yayınlanan ve Ankara'daki Amerikan Sefaretince adresime de muntazaman gönderilen bu dergide zaman zaman dünya barış hareketini eleştiren, DBK'yı kötüleyen yazılar yer almaktadır.

Derginin iç kapağında "Amerikan Enformasyon Ajansı" (USIA) tarafından yayınlandığı yazılıdır. Bilindiği gibi bu ajans ABD'nin CIA kısa adıyla anılan "Merkezî İstihbarat Ajansı"nın yayın merkezinin adıdır. DBK hakkındaki yazı adı geçen derginin Ekim-Kasım 1982 tarihli sayısının 43-56 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Mahkemenize Dışişleri Bakanlığından gönderilen cevabi yazının tarihi de 31.12.1982 olduğuna göre, Bakanlık yazısında bu dergideki görüşlerden yararlanıldığına hükmetmek caizdir. Esasen, Dışişleri Bakanlığının DBK gibi 135 ülkedeki barış güçleri temsilcilerini sinesinde barındıran ve Birleşmiş Milletler'den sonra dünyanın en büyük uluslararası örgütü olan bir kuruluş hakkında yargıda bulunurken tek yanlı kaynaklardan esinlenmesi, öteden beri alışılagelmiş bir yöntemin, dünya sorunlarına Amerika'nın bakış açısından yaklaşmanın yeni bir uygulamasından ibarettir. Nitekim DBK'nın üye listesinin hiçbir zaman yayınlanmadığına dair yanlış bilgi de, yukarıda sözünü ettiğim *GIA Dergisi*'nin Mart-Nisan 1982 ve Mart-Nisan 1983 tarihli sayılarında yayınlanan "Komünist Partiler ve Cepheler" listesinden -doğru olup olmadığının tahkikine lüzum görülmeksizin- aynen aktarılmıştır. Eklice sunduğum bu listede "Hıristiyan Barış Konferansı" örgütü, Uluslararası Demokratik Hukukçular Derneği, Dünya Sendikalar Federasyonu ve Dünya Gazeteciler Federasyonu da komünist cephe örgütleri arasında sayılmıştır ki, esas mütalaada da bu kuruluşların adları aynı şekilde geçmektedir, yani başvurulan kaynak aynıdır.

Şimdi sayın mahkemenize iki belge ibraz ediyorum. DBK'nın gerçek niteliği, ne olduğu ve ne olmadığı konularında Mahkemeyi aydınlatacağından emin olduğum belgelerden biri, İngiltere Avam Kamarası (Millet Meclisi) üyesi beş parlamenter ile Birleşik Krallık'ın en büyük sendikası olan Taşıma ve Genel İş Sendikası Genel Sekreteri ve İşçi Partisi eski başkanının Yüksek Mahkemeye hitaben yazdıkları bir mektup, diğeri de Birleşmiş Milletler Teşkilatı resmî yayınlarından olan belge ve fotoğraflardır. Önce İngiltere'den gelen mektubun DBK hakkındaki bölümlerinin çevirisini okuyorum (Mektubun tasdikli tam çevirisi ayrıca sunuldu):

> Öğrendiğimize göre Türkiye Barış Derneği hakkındaki iddianamede Dünya Barış Konseyi'nin Sovyetler hesabına çalıştığı ileri sürülerek adı geçen derneğin DBK ile ilişkileri suçlanmaktadır. Başka ülkelerde de yapıldığı gözlenen bu iddia, silahlanma yarışının tırmanmasında çıkarı bulunan çevrelerce beslenen propagandanın bir parçasıdır. Oysa dünyanın her yanındaki sorumlular, silahlanma süreci durdurulmadığı takdirde hepimizin nükleer bir felakete uğrayıp yok olacağımız konusunda uyarıda bulunmaktadırlar.
>
> Sizi temin ederiz ki Dünya Barış Konseyi'ne yöneltilen iddialar asılsızdır. 1950 yılında seçkin Fransız bilim adamı Joliot-Curie'nin başkanlığında kurulduğundan beri DBK kapitalist, sosyalist, tarafsız, bağlantısız bütün ülkelerin kadın ve erkeklerini bağrında toplamıştır. Yıllar boyunca gösterdiği faaliyetler incelendi-

ğinde, DBK'nın tek yanlı bir görüşü kabullenmekten uzak olarak, bütün ülkelere kitlesel kırım araçlarının ve tüm nükleer silahların yasaklanması çağrısında bulunduğu görülmektedir. Başından beri DBK her türlü silahsızlanma önlemlerinin denetim altında gerçekleşmesini kabul ve hedefinin Birleşmiş Milletlerce öngörülen genel ve tam silahsızlanma noktasına erişmek olduğunu her zaman açıkça ilan etmiştir. Bu politika Sovyetler Birliği'nin yararına göre çizilmiş olmayıp, Türkiye dahil, bütün ülkelerin çıkarlarına uygundur. Esasen DBK'nın kararlarının ve açıklamalarının BM Genel Kurulu ve bu kurulun Silâhsızlanma Özel Oturumlarında alınan kararlarla tamamen aynı doğrultuda olduğunu gösteren kanıtları temin etmek mümkündür. BM Teşkilatı DBK çalışmalarının önemini her zaman kabul etmiştir. Birbiri ardına bütün Genel Sekreterler DBK'nın düzenlediği toplantılara destek mesajları göndermişlerdir. Genel Sekreterin ve BM'ye bağlı kuruluşların temsilcileri muntazaman DBK toplantılarına katılmışlar ve tartışmalarda söz almışlardır. DBK delegasyonları da BM toplantılarına katılmışlardır. Çeşitli fırsatlarda eski Genel Sekreter Kurt Waldheim, DBK delegelerini kabul edip çalışmalarından dolayı takdirlerini bildirmiş ve ancak bütün dünyadaki halkların desteğini seferber eden hareketlerle BM politikalarının başarıya ulaşabileceğini vurgulamıştır. DBK Başkanı Romesh Chandra geçenlerde ırk ayırımına karşı mücadeledeki çalışmalarından ötürü BM'nin Altın Madalya'sıyla ödüllendirilmiştir.

DBK'nın Sovyet Hükümetince finanse edildiği ileri sürülmektedir. Bu doğru değildir. Durumu açıklamaya izin veriniz: Yaklaşık 140 ülkedeki barış örgütleri DBK'nın çalışmalarını desteklemektedir. Bu, malî desteği de kapsar. Her barış örgütü kendi olanakları ölçüsünde katkıda bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin de bir barış fonu vardır. Bu fona milyonlarca vatandaşı yardımda bulunur. Başka ülkelerde de bu böyledir. Örneğin yoksulluğun yaygın olduğu Hindistan gibi ülkelerde bile barıştan yana insanlar önemli bağışlarda bulunmaktadırlar. Öyle sanıyoruz ki, Türkiye Barış Derneği de DBK'nın amaçlarını kendi kamuoyuna anlatmak özgürlüğüne sahip olsaydı, Türk halkı da bu konuda üzerine düşeni yapmaktan kıvanç duyardı. Hepimizin ya barışı kazanmak ya da hep birlikte yok olmak seçeneğiyle karşı karşıya bulunduğumuz bir zamanda başka türlü olması düşünülebilir mi?

Bu mektubun Mahkemeye sunulması için size çağrıda bulunuyoruz. Sizi temin ederiz ki buradaki görüşler, ABD ve NATO'nun diğer üyeleri dahil olmak üzere, bütün ülkelerdeki milyonlarca insanın görüşlerini temsil etmektedir!

Mektubun altındaki imzalar James Lamond, Andrew Bennett, William Wilson, S. Thorne ve Roy Hughes adlarındaki İngiltere Parlamentosu üyelerine ait olup bu husus İstanbul'daki İngiltere Konsolosunca tasdik edilmiştir. Genel Hizmetler Sendikası Genel Sekreteri Alex Kitson'ın Londra dışında bulunduğundan mektubu imzalayamadığı ancak içeriği ile tamamen mutabık olduğu ayrıca bildirilmiştir.

Mahkemeye sunacağım ikinci belge dizisi, BM'nin Irk Ayırımı (Apartheid) ile Mü-

cadele Özel Komitesi'nin 17 Kasım 1981'de BM Genel Merkezinde yaptığı toplantının resmî tutanağı ile DBK temsilcilerinin BM Komisyonlarındaki çalışmalara katılışını ve BM Genel Kurulu Başkanı ile Genel Sekreteri tarafından kabul edilmelerine ilişkin fotoğraflardır. Fotoğrafların BM yayın servisince çekilen resmî belge mahiyetinde olduğu arkalarında tarih ve numara ile kayıtlıdır.

Irk Ayrımı ile Mücadele Komisyonu toplantısına ait tutanakta DBK Başkanı Romesh Chandra'nın ırkçılık, ırk ayırımı, Apartheid ve Dekolonizasyon alt komitesi başkanı sıfatıyla konuştuğu kayıtlıdır. Fotoğraflar DBK delegasyonunun eski Genel Sekreter Kurt Waldheim, 1980 Genel Kurul Başkanı Batı Almanyalı Rudiger von Wehmar tarafından kabulü ile DBK Başkanının Özel Siyasî Komite ile Dekolonizasyon (Sömürgeciliğin tasfiyesi) Komitesinde DBK adına konuşmasını tespit etmektedir. Resim altlığında Dördüncü Komite'nin DBK'nın Güney Rodezya sorunu üzerinde görüşme açılması talebini benimsediği de kayıtlı bulunmaktadır.

Bu belgeler DBK'nın hükümetler dışı kuruluş statüsünü haiz olarak BM Teşkilatınca tescil edilmiş ve kendisine BM Genel Kurulu'nun Silahsızlanma Özel Oturumunda olduğu gibi, Siyasî Komisyonlarda da söz alma ve öneride bulunma hakkı tanınmış bir kuruluş olduğu yolundaki eski ifadelerimin açık kanıtlarıdır. Bu belgeler karşısında Dışişleri Bakanlığının değerlendirmesinin sıhhat ve geçerlik derecesi hakkındaki hükmü sayın Mahkemenin takdirine bırakıyorum.

Buraya kadar olan açıklamalarımla, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası ilişkilerin ve buna koşut olarak Türkiye'nin dış politikasının 12 Eylül 1980 tarihine değin geçirdiği evreleri özetleyerek, kamuoyunca iyi bilinmeyen ya da çarpıtılarak yansıtılmış olayların gerçek yüzünü gün ışığına çıkarmaya çalıştım. Yakın siyasi tarihin üzerinde durmamın nedeni, bizi suçlu sıfatıyla huzurunuza getiren ortamın ülkemizde yıllar önceden başlayarak nasıl oluştuğunu ve ülkemizin güvenliği ile halkımızın esenliğini yakından ilgilendiren sorunlara eğilip onları söz ve yazı ile tartışan aydınları suçlama, karalama girişimlerinin nerelerden kaynaklandığım araştırmaktı. Şimdi bu açıklamaların ışığında iddia makamınca Türkiye Barış Derneği'ne yöneltilen suçlamaları yanıtlamanın sırası geldi sanıyorum. Bu ödev herkesten önce bana düşmektedir. Çünkü sanık sıfatıyla burada bulunan son yönetim kurulu üyelerinden hiçbiri derneğin faaliyetlerine sürekli olarak katılmamış, hatta büyük çoğunluğu hiçbir faaliyetine ortak olmamıştır ve dolayısıyla suç isnad edilen eylemlerin sorumluluğunu taşımamaktadırlar.

Soruşturması iki buçuk yıl, duruşması da bir yıl önce başlayan bu dava bir gerçeği açık seçik ortaya koymuştur: Türkiye Barış Derneği yasadışı bir örgüt hüviyetine hiçbir zaman bürünmemiş, devleti yıkmak, mevcut sosyal ve ekonomik düzeni değiştirmek amacına yönelik herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Bu konuda ne kamuoyunda, ne de sayın mahkemenizde bir tereddüt ve kuşkunun mevcut olmadığına içtenlikle inanı-

yorum. Bu inancımın hukuki dayanaklarını müdafilerimiz ayrıca dile getireceklerdir.

Ancak, bu davada biz derneğimizin tüzüğünde yazılı olanların dışında bir amaç taşımadığımızı, yasadışı bir örgüt olmadığımızı, yasaların suç saydığı fiilleri işlemediğimizi kanıtlamakla yetinemiyoruz. Çünkü hakkımızdaki iddia ve mütalaanın ceza hukuku kavramına sığmayan kendine özgü bir mantığı, çağdaş hukuk anlayışıyla bağdaşmayan bir muhakeme tarzı vardır. İddianamede ifade edildiği ve esas hakkındaki mütalaada da yinelendiği gibi, Barış Derneği'ne "meşruiyet veya ademi meşruiyet izafe edilmesi" için iddia makamının göz önünde tuttuğu kıstas, derneğin amacının ve çalışmalarının yasalara uygun olup olmadığı değil, Barış Derneği kurucu ve yöneticilerinin derunî "fikir ve arzularının doğrultusu" olmuştur. Frenklerin Niyetin Yargılanması (Proces d'intention) adını verdikleri bu yöntem Barış Derneği hakkındaki iddianameye belirli bir siyasi görüş açısını yansıtan bir polemik yazısı hüviyetini vermiş, bunun sonucu olarak da iddia makamı Barış Derneği'nin savunduğu kimi ilke ve düşünceleri dilediği gibi yorumlayarak suç konusu yapmak yoluna girmiştir. Somut bir örnek vermek gerekirse, Barış Derneği Başkanı olarak benim askerî paktlara, emperyalizme, faşizme, militarizme, şovenizme, ırkçılık ve ırk ayırımına karşı söz ve yazı ile açıkladığım düşünceler iddia makamınca suç delili sayılmıştır. Hemen belirtmeliyim ki, yukarıda sıraladığım görüşleri birçok barışseverle paylaştığım doğrudur, fakat vicdan, düşünce ve siyasi kanaat özgürlüğünü anayasasında güvence altına almış demokratik bir ülkede bunları savunmanın suç sayıldığı görülmemiştir. Bu gerçeğin Mahkemenizce esasen dikkate alınacağından emin olmakla birlikte, esas mütalaadaki fikir örgüsünün isabetsizliğini bir kez daha kanıtlamak üzere, suçlanan görüş ve düşüncelerimin barış ülküsü açısından savunmasını yapmayı gerekli görüyorum. Önce, ülkemizin güvenliği açısından önemi başta gelen askerî paktlar ve özellikle üyesi bulunduğumuz NATO konusunu ele alacağım:

NATO ve Türkiye

NATO kısa adıyla anılan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, İkinci Dünya Savaşı ertesinde askerî ve siyasî bakımdan zayıf düşmüş Avrupa devletlerinin bir yandan kendi ülkelerindeki muhtemel halk hareketlerinden, öte yandan da ordusunu terhis etmemiş Sovyetler'in silahlı kuvvetlerinden duydukları korkudan ötürü ABD'nin askerî koruyuculuğu altına girmeye talip olmalarından doğmuştur. Gerçekten de Avrupa üzerindeki Amerikan üstünlüğü savaş sonrasında ezici bir görüntüdedir: Amerikan sanayii hiçbir yıkıntıya uğramadan modernleştirilmiş, Başkan Roosevelt'in New Deal programının yapamadığını savaş başarmış, 1939 yılında Amerika'daki beş milyonluk işsizler ordusu ulusal ekonomi tarafından emilmiştir. Askerî bakımdan ise atom bombasına sahip olma tekeli 1949 yılına hatta daha sonralara kadar ABD'yi dünyaya egemen kılmıştır. Aynı tarihlerde Avrupa'nın askerî ve siyasî coğrafyası ise dağınık bir manzara arz etmekte-

dir. Bu karmaşık durumda ABD kendi patronajı altında Avrupa'nın askeri ve ekonomik bütünleşmesine yardımcı olmaya çağrılmıştır. Bütünleşmenin araçları Marshall Planı (1948) ile Atlantik Antlaşması (1949) olmuştur. Marshall Planı Atlantik Antlaşması'ndan bir yıl önce gerçekleşmekle birlikte sonradan daha açıkça belli olacağı gibi her iki organ da Amerikan hegemonyasını sağlamaya yöneliktir. Bununla beraber, Amerikan politikasının esinlendiği temel ilke, Truman Doktrini'nin öngördüğü "doğrudan müdahale" teorisini yavaş yavaş terk ederek dünyanın her yanında "askeri paktlar sistemi" vücuda getirmektir. 1947 yılından başlayarak, Latin Amerika devletleriyle Rio Paktı, 1949'da NATO Paktı, 1955'te Bağdat Paktı, Güney Doğu Asya Paktı (SEATO), ABD'nin ya doğrudan ya dolaylı olarak katıldığı paktlardır. Bunlarla komünist blok bir çember içine alınacaktır. ABD'nin bu çemberden beklediği yarar, o tarihlerde kısa mesafelere uçuş yapabilen nükleer bombardıman uçaklarına Sovyet toprakları yakınında hava üsleri sağlamaktır.

Atlantik Paktı tarihte ilk kez barış zamanında imzalanmış, özel bünyeye sahip askerî bir entegrasyon antlaşmasıdır. Paktı imzalayan devletler arasında hem şekli bir eşitlik hem de Amerika'ya üstünlük sağlayacak bir örgütlenme ancak bu tip bir anlaşma ile mümkün olabilmiştir. Nitekim NATO antlaşmasının metninde hâlâ görülen ve tartışmalara vesile olan bazı çelişki ve belirsizliklerin kaynağını da Batı Avrupa devletlerinin savaşa girip girmeme kararını vermekte serbest kalmak yönündeki iradeleriyle Amerikan askeri yardımını ikili anlaşmalara bağlı tutmak hususundaki Amerikan kararlılığının çatışmasında bulmak mümkündür. Daha ilk yıldan itibaren Amerikalılarla Avrupalılar arasındaki hedef ve çıkar ayrılıkları paktın işleyişine yansımaya başlamış ve sürekli uzlaşmalarla bugüne kadar gelinmiştir.

1950'de Kore Savaşının patlak vermesiyle Avrupa'da bir üçüncü dünya savaşından duyulan korku ve Amerikan nüfuzu altındaki Türkiye ile Yunanistan'ın 1952'de ittifaka alınışları, NATO içindeki Amerikan üstünlüğünü perçinlemiş, antlaşmanın coğrafî sınırlarını genişletmiş ve İngiltere ile Fransa'dan boşalan Doğu Akdeniz'e Amerika 6. filosu ile yerleşmiştir. NATO paktının kuruluş ve kurumlaşma süreci ile paktın olgunlaşma dönemine girişi arasında geçen zaman kesitinde askerî ittifakın stratejisi önemli değişikliklere uğramıştır. Nükleer silah alanında 1957 yılına dek süren ezici Amerikan üstünlüğü Sovyet nükleer silahlanmasıyla dengelenmeye başladıktan sonra, Avrupa kıtasının güvenliğinin garanti altında tutulması ABD yönetimleri için iki koşula bağlı görünüyordu: Birincisi, ABD bakımından Avrupa kıtasının stratejik değeri hayatî öneme haiz olmalı ikincisi de Avrupa'yı savunma yükümlülüğü Amerika'nın güvenliğini tehlikeye düşürmemeliydi. Bu iki nokta NATO paktının 1957'den itibaren temel değişikliklere uğramasına yol açtı, çünkü silah sanayiindeki teknolojik gelişmeler ABD Dışişleri Bakanı Dulles'ın doktrini olan "Topyekûn mukabele" stratejisinden "Aşamalı mukabele" doktrinine geçişi zorunlu kıldı. Bu strateji değişikliği Avrupa'nın geleceği bakımın-

dan çok önemli idi, zira kıtalararası balistik füzeler çağına geçişle birlikte Amerika için artık Sovyet topraklarına yakın ülkelerdeki üslerin elde tutulması önemini yitiriyor, başka bir deyişle, NATO'ya üye devletlerin coğrafî konumları yerine Batı Avrupa'nın bir bütün olarak savunulması stratejisi ön plana geçiyordu. Ancak, yeni strateji aynı zamanda Amerika'nın nükleer şemsiyesinin Batı Avrupalılar bakımından güvenilirliğini de erozyona uğratıyordu. Çünkü konvansiyonel (klasik) silahlarla yapılacak bir Sovyet saldırısı karşısında Batılıların tek güvencesi Amerika'nın topyekûn nükleer mukabelede bulunması idi. Bu ortadan kalkınca batılılar ABD ile Sovyetler arasındaki nükleer güç dengesinin arasında sıkışıp kalmış oluyorlardı. Bu duruma ilk baş kaldıran, General De Gaulle'ün Fransa'sı oldu. 1962 Küba Krizi sırasında Amerika yönetiminin müttefiklerine önceden danışmadan Avrupa'daki tüm nükleer tesislerini alarma geçirdiğini gören De Gaulle, Kuzey Atlantik Antlaşması yükümlülük sınırlarının dışında kaldığı halde Amerika'nın Küba için Avrupa'yı savaşa sürükleyebileceği kanısına vararak, NATO'nun askerî kanadından Fransa'nın çekilmesi kararını aldı ve 1966 yılında Fransa'daki Amerikan birliklerini ülkesinden çıkardı. Fransa'nın NATO'nun askerî kanadından çekilmesi üzerine "esnek mukabele" doktrini NATO'nun resmî stratejisi olarak kabul edildi. Ne var ki, 1967 yılı Mart ayında NATO Bakanlar Konseyince benimsenen "esnek mukabele" stratejisini Avrupalılar ile Amerikalılar ayrı ayrı biçimde yorumladılar. Avrupalılara (özellikle Batı Almanya'ya) göre NATO savunması Varşova Paktı devletlerinin sınırlı bir saldırısı karşısında konvansiyonel silahlarla savunmayı, yoğun bir saldırı karşısında ise derhal nükleer silahların kullanımını öngörmeli idi. Amerikalılar bakımından ise esnek mukabele, Varşova Paktı devletlerinin bir saldırısını mümkün olduğu kadar uzun süre durduracak kapasitede konvansiyonel silahın Avrupa'da bulundurulması prensibine dayanıyordu. Bu iki değişik yorumun NATO bünyesinde 1968'den 1973'e kadar yarattığı bunalım Nixon Doktrini diye anılan yeni Amerikan dış politikasının şekillenmesine değin sürmüştür.

Nixon Doktrini'nin kökeninde Amerika'nın Vietnam'da uğradığı yenilginin öğretileri vardır. O zamana kadar Amerikan savunma stratejisi silahlı kuvvetlerin hem Avrupa hem Asya hem de Latin Amerika'da aynı anda çıkabilecek savaşlara göğüs germesi ilkesine göre düzenlenmişti. Pentagon'un deyimiyle buna "2 1/2 büyük çatışma" (Two and half major conflicts) deniyordu. Nixon Çin Halk Cumhuriyetini ziyaret edip Pekin yönetimiyle anlaşınca, 1 1/2 savaş yani Avrupa'da bir savaşla Latin Amerika'da yarım savaş ön plana çıktı. Nixon'un dışişleri bakanı Henry Kissinger'ın uygulamaya koyduğu bu politikanın özelliği, Batı Avrupa'nın savunmasına öncelik tanımakla birlikte Avrupalılardan NATO Antlaşmasının ilke ve yükümlülüklerine daha sıkı bağlanmalarının ve antlaşmanın öngördüğü politik bütünleşmeye askerî entegrasyon kadar önem vermelerinin istenmesi idi. Bu yeni politikaya göre ABD Kuzey Atlantik Antlaşmasına üye ülkelerde komünistlerin hükümete girmelerini asla kabul edemezdi. Kissinger: "Şu ya da

bu komünist partisinin Moskova çizgisinden ayrılmış olması önemli değildir. Örneğin Portekiz Sovyetler'e karşı çıkan İtalyan Komünist Partisi modelini benimsemiş olsa bile bir şey değişmez" diyordu. Kissinger'ın Avrupa devletlerinin içişlerine müdahale gibi görünen bu tutumunun asıl muhatabının Federal Almanya olduğu belliydi. Çünkü Kissinger Fransa ve İtalya'da sola kayma eğilimi görülürse Avrupa'daki Amerikan kıtalarının geri çekileceği tehdidini ileri sürüyordu ki bu kıtalar yalnız Batı Almanya'da konuşlandırılmıştı. Böylece, ABD yönetiminin Avrupalı müttefiklerinin içişlerine karışma tehdidi NATO antlaşmasına yepyeni bir kavramın, "İttifakın politik bütünleşmesi" kavramının yerleşmesi sonucunu doğuruyordu.

Watergate skandalı üzerine başkanlıktan çekilen Nixon'un yerine kısa bir süre için Gerald Ford ve 1976 seçimleriyle de James Carter geçince, ABD'nin dış politikasında yeni gelişmelere tanık olundu. Carter'in dört yıl boyunca zigzaglar çizen dış politikasının ilk yıllarında, Helsinki Nihaî Senedi'nin imzalanmasıyla Doğu ve Batı blokları arasında başlatılan siyasal yumuşamaya koşut olarak Sovyetler Birliği ile SALT diye anılan Stratejik Silahların Sınırlandırılması görüşmelerinde ilerleme kaydedildi. SALT I'in yürürlük süresi 1972'de bitmiş ama onun yerini alacak SALT II anlaşması müzakereleri bir türlü sonuçlanmamıştı. SALT II'nin hedefi iki süper devletin elindeki kıtalararası balistik füzelerin sayısını sınırlamak, dolayısıyla dünyadaki dehşet dengesini dondurmak idi. NATO'nun Avrupalı üyeleri ve hatta tüm dünya halklarınca genel silahsızlanmaya doğru atılmış bir adım ve barışın korunması yolunda açılan bir umut kapısı olarak karşılanan SALT II Anlaşması 1979 Haziranı'nda Viyana'da Brejnev ile Carter arasında imzalandı. Ancak bu anlaşmanın zihinlere taktığı soru, "Stratejik silahlanmayı sınırladınız ama Avrupa sahnesindeki silahlar ne olacak?" sorusu idi. Sorunun normal karşılığı, Avrupa'nın güvenliği konusunu ele alacak bir SALT III anlaşması görüşmelerine hemen başlanması olabilirdi. Ne var ki, Amerikan Kongresi SALT II'nin onaylanmasına karşı çıkmıştı. Jimmy Carter ise bir yandan 1980'de yapılacak başkanlık seçimlerinde SALT II anlaşmasını Amerikan halkına barışçı niyetlerini kanıtlayan bir koz olarak kullanabilmek için Kongreden geçirmek istiyor, öte yandan da Pentagon'un ve silah endüstrisinin baskısıyla "NATO silahlarının modernizasyonu" programını kendine mal ediyordu. Oysa Avrupalılar ulusal bütçelerine ağır yük getireceğini hesaplayarak "modernizasyon" programını benimsemeye hevesli görünmüyorlardı. Nihayet, 1 Eylül 1979'da eski dışişleri bakanı Henry Kissinger NATO'nun 30. yıldönümü kutlamalarına katılma vesilesiyle Brüksel'e gelerek NATO merkezinde heyecan yaratan bir konuşma yaptı ve Batı Avrupalıları duvarın dibine iteledi. Kissinger şöyle diyordu: "Batının savunma stratejisini ABD ile SSCB'nin karşılıklı olarak intihara kalkışacakları varsayımına dayandırmak saçmadır. Batı Avrupa şimdiye dek Amerika'nın nükleer şemsiyesine güvenmiştir. Oysa Batı Avrupa'ya bir saldırı halinde ABD kendi topraklarını, kentlerini ve düşmana karşılık verecek füze rampalarını koruyabilmek için Rusya'yı balistik füzelerle vurmak-

tan kaçınabilir. Böylece iki süper devlet karşılıklı intiharı önlemiş olur ve arada sadece Batı Avrupa yıkılır!" Kissinger'ın batılı devlet adamlarını korkuya düşüren bu konuşmasını desteklemek üzere, on gün sonra Carter'in Dışişleri Bakanı Cyrus Vance de Brüksel'e geliyor ve "NATO'nun savunma stratejisi esnek mukabele üzerine kurulmuştur" diye demeç veriyordu. Bilindiği gibi, "esnek mukabele" saldırının genişliğine ve kullanılan silahların türlerine göre karşılık vermek demekti. Şu halde klasik silahlarla yapılacak saldırı otomatik olarak nükleer silahla karşılanmayacak ve dolayısıyla Avrupa, Amerika ile Rusya arasında Amerika'nın "tampon bölgesi" durumunda kalacaktı. Avrupa'yı böylesine tehlikeli bir durumdan kurtarmanın çaresini ise başkan Carter'in güvenlik işleri danışmanı Zbigniev Brzezinski gösteriyor ve "Avrupa'ya Sovyet topraklarını vuracak güçte nükleer silahlar yerleştirilmesini" öneriyordu.

ABD yönetiminin tutumunun dayandığı mantık şuydu: İki süper devlet arasında bir nükleer çatışma tüm dünyayı yok edebilir. Fakat Sovyetler'in elinde başka bir koz vardır: onlar nükleer silahlarını Batı Avrupa'ya karşı kullanabilirler. Böyle bir durumda ABD Sovyetler'e kıtalararası füzelerle saldırmayacağını ama esnek biçimde yani batı Avrupa'ya yerleştirilmiş füzelerle karşılık vereceğini bildirirse bu uyarı Sovyetleri düşündürür ve onlar üzerinde caydırıcılık etkisi yapar. Ancak, ABD'nin söylemek istemediği, böyle bir şıkta asıl düşünmesi gerekenin Batı Avrupalılar olduğu idi, çünkü Batı Avrupa, tıpkı 1914-18 ve 1941-45 yılları arasında olduğu gibi savaş sahnesi olacak, Amerika toprakları ise savaşın yıkıntılarından kurtulacaktı. Bu tutum Batı Avrupalıların gözünde NATO paktının Avrupa'nın güvenliği bakımından gerçek değerini ve sınırlarını ortaya koymuş oluyordu. NATO'nun Avrupalı üyeleri bir tercih yapmakla karşı karşıya bırakılmışlardı: Ya topraklarına füze yerleştirilmesini kabul edecekler ve bunun sonucunda kaçınılmaz bir silahlanma tırmanışını başlattıkları gibi, Doğu-Batı detantının sağladığı ekonomik yararlardan, bu arada Sibirya doğal gaz boru hattı projesine katılmaktan vazgeçecekler, ya da Sovyetler'le silah ve kuvvet indirimi müzakerelerine başlamaya ABD'yi zorlayacaklardı. 1979'un Aralık ayındaki NATO Konseyi toplantısında Batı Avrupa'ya 1983 yılı sonuna kadar toplam 573 adet Pershing 2 ve Cruise füzeleri yerleştirilmesi ve NATO'nun modernizasyonu programı kabul edildi. Ancak bu karar bazı NATO ülkeleri parlamentolarında sert tepkilere uğrayınca, ertesi yıl Roma'da yapılan Konsey toplantısında Amerikalılar orta bir formüle razı edilerek, Cenevre'de başlayan ABD-Sovyet görüşmelerinin 1983 yılı sonuna kadar sonuca ulaşmaması halinde Pershing 2 ve Cruise füzelerinin Batı Avrupa'ya yerleştirilmesi şeklinde tadil edildi.

1980 yılı sonunda ABD'de Ronald Reagan yönetiminin iş başına geçmesiyle Doğu-Batı ilişkileri ve NATO içindeki görüş ayrılıkları yeni boyutlar kazandı. Reagan başkanlık seçimlerini Amerika'nın dünya liderliğini yeniden ele geçirmek, sosyalist bloka karşı da daha sert ve kararlı bir politika yürütmek vaadiyle kazanmıştı. Böyle bir politikanın aracı Amerika'nın askerî gücünün artırılması olabilirdi. Başlangıç olarak Başkan Rea-

gan Kongre'den askerî harcamalar için 30 milyar dolarlık ek ödenek istedi. Yeni yönetime göre NATO'nun Avrupa'daki gücü Varşova paktının gücünden daha aşağı düzeyde idi ve özellikle son yıllarda Avrupa'daki güç dengesi Doğu Blok'u lehine bozulmuştu. Barışı koruyabilmek için önce Amerika'nın nükleer potansiyelinin Sovyetlere üstünlüğü sağlanmalıydı. Eski başkanlardan John Kennedy'nin seçim kampanyası sırasında da Varşova paktının NATO'ya askerî üstünlüğü teması işlenmiş fakat bunun gerçeklere uygun olmadığını Kennedy sonradan itiraf etmişti.

Çünkü modern silahların etkinliği büyük ölçüde elektronik alandaki ilerilik derecesine bağlı idi ki bu bakımdan Batı'nın Doğu'dan ileride olduğu biliniyordu. Örneğin Doğu'da ne MX ve Cruise füzelerinin, ne de askerlerce "tank katili" diye bilinen A 10 uçaklarının ya da radarları tahrip eden son derece geliştirilmiş "Wild Weasel" uçaklarının eşiti silahlar vardı.

Ancak Batı Avrupa'yı asıl telaşa düşüren, Başkan Reagan'ın ve danışmanlarının ortaya attıkları "Nükleer bir savaş uzun sürebilir ve kazanılabilir" teorisi oldu. Pentagon'un hazırladığı ve geçen yılın ağustos ayında açıklanan bir "Master Planı"na göre ABD altı ay sürebilecek sınırlı bir nükleer savaşı göze alabilir ve kazanabilirdi. Kongreden 18 milyar dolar ek ödenek istenmesini öngören bu plan aslında Carter yönetiminin son döneminde açıklanan 59 sayılı "Başkanlık Direktifi"nin daha ileriye götürülmüş şekli idi. 1980 başkanlık seçimleri kampanyası sırasında Carter'in Savunma Bakanı Harold Brown 59 sayılı Direktifin Sovyetler üzerinde caydırıcı bir etki yapmak amacına yönelik olduğunu ve Başkan Carter'in nükleer bir savaşın sınırlı kalabileceğini ya da kesin olarak kazanılabileceğini düşünmediğini söylemişti. Ne olursa olsun, gerçek şu ki Avrupa kamuoyu Reagan Planı açıklanınca nükleer bir savaş tehlikesinin sanıldığından daha ciddî olduğunu kavrayıp şiddetli tepki gösterdi. Yalnız Avrupa kamuoyu değil Amerikan kamuoyu da nükleer bir savaşın sınırlı kalabileceği ve kazanılabilir olduğu düşüncesinin bir çılgınlık olduğunu anlamıştı. İşte gerek Avrupa gerek Amerika'da barış hareketinin son yıllarda olağanüstü yükselişi, dünyanın her yanında nükleer silahları protesto için yapılan gösteriler, İngiltere'deki "Nükleer Silahsızlanma Kampanyası"nın (CND) büyük başarısı ve İngiliz İşçi Partisinin Tek Yanlı (Unilateral) nükleer silahsızlanmayı programına alması, Federal Almanya'da Sosyal Demokratların Detant'ı ısrarla savunması, Reagan yönetiminin silahlanma yarışına davetiye çıkaran yeni tür stratejisine karşı dünya halklarının içgüdüsel tepkisinin göstergeleri olmuştur.

Aslında, barış hareketinin son yıllarda bir çığ gibi büyüyüp Doğu ve Batı'daki tüm ülkeleri sarmasının ve siyasal inançları ne olursa olsun herkesçe benimsenip desteklenmesinin nedeni, nükleer enerjinin insanoğluna bahşettiği imkânlar kadar taşıdığı tehlikelerin de geniş yığınlarca anlaşılmaya başlanmış olmasıdır. Toplumlar nükleer enerjinin silah sanayiinde nicel değil nitel bir sıçramaya yol açtığının bilincine varmışlardır. Eskiden yalnız cephedeki orduları etkileyen, son dünya savaşında ise askeri

tesislerin bulunduğu merkezlerdeki sivil halkı da içine alan savaş, atom devrimi ile birlikte tüm insanlığı ve insanların yarattığı tüm değerleri yok olmaya mahkûm edecek bir "Kıyamet Günü" tehlikesini zihinlerde somutlaştırmıştır. "Atom bombasıyla bir arada yaşamaya alıştık" diyenlere artık pek rastlanmamaktadır. Hükümetler halklarıyla birlikte nükleer silahların yapımına, geliştirilmesine nasıl engel olunacağını güncel konu olarak düşünmektedirler. Teknolojik ilerleme durdurulamayacağına, icad edilmiş silahlar icad edilmemiş sayılamayacağına ve nükleer silahların tümü bugünden yarına yok edilemeyeceğine göre, nükleer bir savaş tehlikesini önlemenin akılcı ve gerçekçi yollarını arayıp bulmak zorunluluğu kendini duyurmaktadır. Bu yollardan biri ve belki de birincisi, Askeri Paktların Karşılıklı Olarak Ortadan Kaldırılmasıdır. Çünkü ortak savunma yoluyla güvenliği sağlamak amacını gütseler bile, askeri paktların doğasında karşı tarafa üstünlük kurma eğilimi, dürtüsü her zaman vardır. Üstünlüğü karşısındakine kaptırmak kaygısı ise silahlanma yarışını tırmandırmanın en kolay bahanesini yaratmaktadır.

Türkiye'nin Güvenliği Açısından NATO

Kuzey Atlantik Paktı'nın doğuşundan bu yana geçirdiği oluşumları kısaca gözden geçirdikten sonra, ülkemizin güvenliği açısından NATO'nun ve genelde Batı ile ittifakın değerlendirilmesi konusuna eğilebiliriz. Önce şu saptamayı yapmalıyım: ABD dışındaki üyeleri için, NATO ittifakının yararı, ortak savunmanın ulusal savunmalardan daha etkili ve güvenceli olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Ancak bu düşüncenin geçerli olabilmesinin bazı koşulları vardır. Bunlardan en başta gelenleri:

a) Hiçbir üyesine paktın etki ve sorumluluk alanını genişletmek ve kendi dış politika hedefleri doğrultusunda kullanmak hakkının tanınmaması ve fırsatının verilmemesi,

b) Paktın üyelerine üstlendikleri yükümlülüklerle orantılı olarak her türlü desteğin sağlanmasıdır.

Bu koşulların Türkiye bakımından ne ölçüde yerine getirildiğini anlamak için büyük çaba harcamaya gerek yoktur. NATO'nun güney kanadında yer alan Türkiye'ye uzun süre Batı'nın savunmasında bir ileri karakol gözüyle bakılmış, NATO'nun askeri planları muhtemel bir saldırının Torosların gerisinde durdurulması üzerine kurulmuştur. NATO genel stratejisinin "Topyekûn mukabele" yerine "Esnek mukabele"ye dönüşmesinden sonra ise paktın güney kanadı ilk saldırının hedefi haline gelmiştir. Buna karşılık Türkiye kara kuvvetleri bakımından NATO güçleri arasında ikinci sırayı işgal ettiği ve bu yüzden bütçesinde askeri harcamalara her yıl büyük pay ayırdığı halde NATO'dan gördüğü yardım çok sınırlı kalmıştır. Daha geçenlerde Amerikan Kongresinde Savunma Bakan Yardımcısı Perle'nin yaptığı açıklamada Silahlı Kuvvetlerimizin Kore savaşından kalma silah, araç ve gereçlerle yetinmek zorunda bırakıldığı kabul edilmiştir.

Yıllardan beri bilinen bu gerçeklerin su yüzüne çıkması için, Amerika'da Reagan yönetiminin Ortadoğu'ya olağanüstü bir ilgi göstermesi ve Avrupalı müttefiklerinin NATO sorumluluk alanının genişletilmesine karşı çıkmalarına rağmen, Basra Körfezini süratle kontrolü altına alacak bir Çevik Mücadele Gücü'nü barındıracak bir ülke araması gerekmiştir. Kuşkusuz ki, 12 Eylül Harekâtı ile yönetimi ele alan Milli Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin Ortadoğu'da NATO yükümlülükleri dışında bir sorumluluk altına girmeyeceğini çeşitli vesilelerle açıklamış bulunmaktadır. 12 Eylül yönetiminin savunduğu görüş "Basra Körfezi stratejisinde rol almanın her şeyden önce bir ulusal karar konusu olacağı"dır. Ancak unutmamalı ki, geçen Haziran ayında Brüksel'de yapılan NATO Savunma Bakanları toplantısının sonunda yayınlanan resmî bildiride, ilk kez NATO bölgesi dışında kalan alanlara yönelik tehditlere karşı askerî önlemlerin alınmasının ilke olarak kabul olunduğu kaydedilmiştir. Bu konuda dış politika yazarı M. Ali Birand'ın gerek NATO karargâhında gerek Washington'da yaptığı temaslara ve belgelere dayanarak yazdığı ve basınımızda çıkan haber ve yorumlardan, Batı Avrupa devletlerinin Türkiye'ye ABD ile ikili bir işbirliği anlaşması çerçevesinde Ortadoğu'da aktif bir rol verilmesini kendi çıkarlarına uygun buldukları ve Çevik Kuvvet'ten Ortadoğu'da yararlanmaya kararlı bulunan Amerika'yı bu seçeneğe doğru yönelttikleri anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin NATO içindeki durumu ve paktla ilişkileri böyle bir düzeyde iken, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın ülkemizin güvenliği bakımından değeri üzerinde tartışma açılması ve eleştiride bulunulması doğaldır. Doğal olmayan, NATO paktına adeta dokunulmazlık tanınması, bu askerî ittifaka sanki Türk Devleti'nin bekâsının vazgeçilmez öğesi imiş gibi bakılmasıdır. Oysa, her devletin dış politikasının bazı değişmeyen ilkeleri (constante), bunların yanında da birtakım "varyant"ları yani şartların değişmesine, dünya konjonktürünün oluşumlarına göre yeni şekiller alan yönleri vardır. Türk dış politikasının değişmez ilkeleri, Kurtuluş Savaşımızın ruh ve anlamında saklı bulunan ve yeni Türk Devletinin kurucusu tarafından Millî Mücadele'nin ilk günlerinden beri açıklanan temel ilkelerdir. Bunlar; Milli Misak ile çizilen sınırlara, ülkenin tam bağımsızlığına ve evrensel barışa bağlılıktır. Atatürk'ün emaneti olan bu ilkeler Türk dış politikasının pusulasıdır. Öte yandan ise, belirli koşulların gereklerine uyularak bir devletle ya da devletler grubuyla yapılan anlaşmalar, ittifaklar uluslararası ilişkilerdeki dengelerle birlikte değişikliğe uğrayabilen ve ulusun çıkarlarına göre yeni şekiller alan dış politika tercihleridir. Esasen dış politikanın uygulama aracı olan "Diplomasi" çeşitli alternatifler arasında ülkenin sürekli çıkarlarını en iyi gözetecek ilişkileri düzenleme sanatıdır. Seçeneği olmayan bir dış politika güden devletin eli mahkûm demektir. Tıpkı, ulusal ekonomisi bir iki tarım ürününe dayalı ülkenin ileri sanayi ülkelerine bağımlı kaldıkları gibi.

Dış politikalarını bir devletin yörüngesine oturtan ülkeler, o devletin yüksek çıkarlarının gerektirdiği politika değişikliklerine, yardım kısıtlamalarına, ambargo uygu-

lamalarına maruz kalmayı peşinen kabul etmiş olurlar. Atatürk'ün dış politikada çok yönlülüğe büyük önem vermesinin ve Türkiye'nin yazgısını tek yönlü ittifaklara bağlamayı reddetmesinin anlamını burada aramalıdır. Günümüzde de NATO, CENTO gibi antlaşmaların değerlendirilmesi bu açıdan yapılmalıdır. Nasıl ki CENTO paktı ömrünü tamamlayıp tarihe karışmışsa, yarın aynı durumun NATO paktı, Varşova paktı ve tüm askeri paktlar için söz konusu olacağı kuşkusuzdur. Zaten bunun içindir ki Devletler Hukukunun temel kurallarından olan "anlaşmalara sadakat" (Pacta sunt servanta) kuralı, "koşullar değişince anlaşma da değişir" anlamındaki (Rebus sic stantibus) kuralı ile tamamlanmıştır.

Sonuç olarak, Batı ile ittifakı kutsal ve onu eleştirmeyi suç sayan zihniyetin tam aksine askeri paktlara, bloklara karşı çıkmanın, onların kaldırılmasını istemenin her Türk aydınının hakkı ve görevi olduğuna inanıyorum.

Emperyalizm, Faşizm, Militarizm, Şovenizm Üzerine

Genel olarak barış zamanında kurulan askerî paktlar ve özel olarak da üyesi bulunduğumuz NATO paktı ve İkili Anlaşmalar üzerindeki görüşlerimi açıkladıktan sonra, Barış Derneği Başkanı sıfatıyla yaptığım konuşmalarda Emperyalizm'e, Faşizm'e, Militarizm'e, Irk Ayrımı ve Şovenizm'e karşı çıkmış olmamın iddia makamınca "komünizm propagandası" olarak nitelenmesi dolayısıyla, bu kavramların bilimsel tanımlarına dayanarak neden bunlara karşı çıktığımızı açıklamak istiyorum:

Aslında, bir Türk olarak, emperyalizme neden karşı çıktığımızı yargı önünde açıklamak zorunda bırakıldığım için eza duymaktayım. Çünkü Türk Kurtuluş Hareketinin emperyalizme karşı mazlum ulusların 20. yüzyılda ilk başkaldırma eylemlerinin simgesi olduğu bütün dünyaca bilinmektedir. Bu itibarla, Türkiye Cumhuriyeti'nin 60. yıldönümünde "anti-emperyalist" olmakla suçlanmak ve anti-emperyalizmi komünizm propagandası sayanlara rastlamak cidden hazindir.

Emperyalizm, bir devletin kuvvet etkisine dayanarak egemenlik ve denetim alanını kendi ulusal sınırları ötesine yayma politikasına verilen addır. (Prof. Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, s.106). Emperyalizmin hedefleri toprak kazanımı, askerî üstünlük, ekonomik çıkar, politik nüfuz ya da kültürel sızma olabilir. İmparatorlukların tarih sahnesine çıkışından 20. yüzyılın ortalarına değin klasik emperyalizm askerî üstünlüğe dayanarak coğrafi egemenlik alanını genişletmek ve sömürge imparatorlukları kurmak şeklinde tecelli etmiştir. 20. yüzyılın tanık olduğu iki büyük savaştan sonra ise sömürgecilik sistemi yerini Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yönelik bir "Yeni-Sömürgecilik" sistemine bırakmıştır. Bu sistemin belirleyici vasfı zorunlu haller dışında askerî güce başvurmaksızın politik ve ekonomik araçlar ve baskılar marifetiyle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde hegemonya kurmaktır.

Emperyalizmin antitezi günümüzde "Tam bağımsızlık" ve "Bağlantısızlık" akım-

larıdır. Tam bağımsızlık siyasal bağımsızlığın ekonomik ve kültürel bağımsızlıkla tamamlanması, ulusların kendi yazgılarına kendi iradelerinin egemen olması demektir. Ulusal ekonomileri başka devletlere bağımlı olan ülkelerin siyasal bağımsızlığı biçimsel kalmaya mahkûmdur, zira sosyal yaşamı belirleyecek, halkın kalkınma ve ilerlemesini sağlayacak karar mekanizmaları yabancı devletlerin denetiminde oldukça, o ülkeler iç ve dış politikalarını kendi özgür iradeleriyle tayin edemezler.

Emperyalizme dünya barış hareketinin de karşı çıkmasının nedeni ideolojik olmayıp hareketin ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler Yasası'nın temel ilkelerinden biri olan, "devletlerin eşitliği" ilkesine ters düşmesidir. Evvelce de açıkladığım gibi, barış hareketinin amacı dünyada kalıcı olduğu kadar Adil Bir Barış'ın gerçekleşmesidir. Barışın adil olabilmesi uluslararasında emperyalist ilişkilerin kaldırılmasını ve büyüklü-küçüklü tüm devletlerin eşit haklara sahip olmalarını gerektirir. Bu bakımdan, büyük devlet hegemonyasını temsil eden emperyalizm dünya barışının önündeki en büyük engeldir. Bu engeli bertaraf edecek olan ulusal kurtuluş, bağımsızlık ve her türlü baskıdan kurtulma hareketlerini dünya barış hareketi destekler. Nitekim aynı nedenle dünya barış hareketi 1955'te Bandung Konferansı ile başlayıp bugün 101 ülkeyi çevresinde birleştiren Bağlantısızlık hareketini de desteklemektedir. Bağlantısızlık hiçbir askerî bloka dahil olmamak, Doğu ve Batı blokları arasındaki kutuplaşmanın dışında kalmak demektir. Bu yoldan, Üçüncü Dünya denilen Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri topluluğu uluslararası ilişkilerde ağırlığını duyurmaktadır. Bağlantısızlık hareketine katılan ülkelerin bir bölümü sosyalist, bir bölümü de kapitalist yönetime sahiptir. Demek ki bağlantısızlık hareketinin kaynağı ideolojik beraberlik değildir.

Faşizme gelince, siyasi yönetim biçimi olarak faşizm totaliter bir dikta rejimidir ve bu niteliğiyle "çoğulcu demokratik rejim"in karşıtıdır. Faşist iktidar Devletin ideolojik aygıtlarını ve baskı araçlarını kullanarak işçi sınıfının bütününün siyasal etkisini nötralize etmeyi amaçladığından, işçi sınıfının düşmanı sayılır. Ancak, işçi sınıfı ideolojisinin antitezi faşizm değil kapitalizmdir. Faşizm kapitalist sistemin siyasal çeşitlemelerinden yalnız biridir.

Faşizm uluslararası ilişkilerde "ırk üstünlüğü", "hayat sahası" gibi gerekçelerle güçlü devletin öteki devletler üzerinde hegemonya kurmasının savunuculuğunu ve 1930'ların Avrupa'sında görüldüğü üzere, savaş doğurganlığı yaptığından, tıpkı emperyalizm gibi, barışın önünde bir engeldir. Dünya barış hareketinin ve Barış Derneği'nin faşizme karşı çıkışının nedeni budur. Barış Derneği emperyalizme karşı ulusların bağımsızlığını, faşizme karşı da demokrasiyi savunmuştur. Ancak derneğin hiçbir faaliyetinde ve yetkililerin hiçbir konuşmasında komünizm propagandası, hatta komünizm ile kapitalizmin kıyaslanması yapılmamıştır. Çünkü barış hareketinin benimsediği Detant süreci bu iki sistemin barış içinde yanyana varlığını esas almaktadır.

Militarizm ise en genel anlamda toplumun ve toplumsal yaşamın askerleştirilmesi

demektir. Bizim karşı çıktığımız militarizm, savaşların kaçınılmaz olduğu, uluslararasında eşitlik olmadığı, birinin diğerine sürekli üstünlük sağlama mücadelesinin haklılığı, bu mücadelenin eninde sonunda savaşla çözüleceği şeklindeki anlayış, başka bir deyişle, saldırganlığın doğal ve meşru bir olguya dönüştürülmesidir. Toplum bu anlayışla koşullandırılırsa, olağanüstü bir silahlı gücün her zaman el altında bulundurulması için bütün kaynaklar seferber edilir. Askerî üstünlük ile onun sonucu olan saldırganlık dış politikanın temeli haline getirilir. Bu açıdan militarizm "yurtta barış, dünyada barış" anlayışının tam karşıtıdır. Ancak anti-militarist olmak yurt savunması için askerî bir güce ihtiyaç bulunduğunu yadsımak demek değildir.

Biz şovenizme de karşıyız. Çünkü şovenizm ulusal toplulukların birbirlerine göre genel konumlarını eşitlik gözeterek ele almaz ve uluslararasında bir hiyerarşi kurarak kendi ulusunu sıralamanın doruğuna koyar. Böyle bir sıralama en tepedeki ulusun diğerleri üzerinde bir ayrıcalığı olduğu varsayımına dayanır. Tıpkı Hitler Almanyası'nda olduğu gibi. Bu inançtan yola çıkılınca, ayrıcalıklı olduğu farzedilen ulusun zirveye ulaşması ya da konumunu koruyabilmesi için öteki uluslar üzerinde fiilî bir üstünlüğe sahip olması haklı görülür. İkinci Dünya Savaşı'nda böyle olmuş ve kendisini üstün ırk sayan Nazi Almanyası dünyaya hâkim olma hakkını kendinde görmüştür. Bu anlayış doğal olarak eşitlik ve hümanizma gibi insanî değerleri dışlar, ırkçılık ve ırk ayrımının felsefî temeli üzerine oturur. Şovenizm de faşizm gibi evrensel barışa giden yolun üstündeki başlıca engellerden biridir.

Esas Hakkındaki Mütalaanın Tahlili

Buraya kadar olan maruzatımın ışığı altında, şimdi Barış Derneği hakkındaki iddiaların ve esas mütalaanın bir anatomisini yapabiliriz:

Hakkımızda tanzim edilen suçlama belgeleri iki ana doğrultuda geliştirilmiştir. Bunlardan biri, iddia makamının anladığı ve tanımladığı biçimde bir "Marksist-Leninist" barış kavramının aslında komünizmin zaferini kolaylaştırmak için kullanılan bir propaganda aracı olduğu ve dolayısıyla bu tarife uyan dünya barış hareketini benimseyip desteklemek suretiyle suç işlemiş olduğumuz yolundaki düşüncedir. Diğer ana fikir ise, Türkiye Barış Derneği'nin aslında bir barış örgütü olmayıp barışı "paravana" gibi kullanarak devleti ve kurulu düzeni yıkmak, yerine Marksist-Leninist bir düzen kurmak amacını güden yasadışı bir örgüt olduğu iddiasıdır. Gerçi bu iki iddia arasındaki çelişki savcılığın gözünden kaçmıştır, zira Barış Derneği'nin hem Marksist-Leninist anlamdaki barışı savunmak için kurulmuş bir barış örgütü olduğunu kabul etmek, hem de barışla ilgisi olmayan, amacı savcının deyimiyle "milleti bölmek, parçalamak ve dolayısıyla Türk Devletini yıkmak" olan bir terör örgütü olduğunu öne sürmek açık bir çelişkidir. Ancak ben, iddia makamını bu ve buna benzer nice çelişkileriyle baş başa bırakarak, yukarıda belirttiğim ana düşünceler doğrultusundaki suçlamaların temelden

çürüklüğünü kanıtlamaya çalışacağım:

1) İddiaya göre Marksist-Leninist görüş, sosyalist ve kapitalist devletler arasında bir savaş durumunun bulunduğunu, bu savaşın nihayete ererek barışın sağlanmasının ancak sosyalist sistemin muzaffer olması ve kapitalizmin ortadan kalkması ile mümkün olacağını, "yani dünya komünizmi tahakkuk ettiği zaman savaşların bir daha geri dönmemek üzere kalkacağını" savunmaktadır (Esas mütalaa, s.2-3). Marksist-Leninist barış telâkkisine atfedilen bu tanımlamanın doğru olup olmadığı ve hangi kaynaklara dayandığı konusunun tartışmasına girmek istemiyorum. Çünkü iddia makamının Marksist-Leninist doktrin üzerinde derin bilgiye sahip olduğuna bir an için inanabilsek dahi, dünya barış hareketinin ve Türkiye Barış Derneği'nin savunduğu barışın Marksist-Leninist barış doktrinine atfedilen görüşe kesinlikle uymadığını yeterince kanıtlamış olduğumuzu sanıyorum. Bu davanın başından beri üzerine basa basa anlatmaya çalıştığım gibi, çağdaş barış hareketi dünyada iki karşıt sistemin varlığı gerçeğinden kalkarak, bu iki sistemin çatışma yerine yarışma halinde ve kuvvete başvurmaksızın yan yana yaşayabileceğini savunmakta, bunun dışındaki seçeneklerin yani Doğu ve Batı bloklarının birbirine üstünlük sağlamak ya da aralarında dehşet dengesi kurmak girişimlerinin insanlığı felakete sürükleyeceğine inanmaktadır. Barış Derneği de dünya barışını bu anlamda savunmuştur ve dernek başkanı sıfatıyla yaptığım bütün konuşmalarda ideolojik görüşlere, kapitalizm-sosyalizm tartışmasına hiçbir zaman yer verilmeyip sırf silahlanma yarışına, askerî bloklaşmalara ve dünya barışı için tehlike teşkil eden her türlü tutum ve girişimlere karşı çıkılmıştır. Derneğimizin eski yöneticilerinden birinin yurt dışında yayınlanan bir dergiye -Yönetim Kurulunun bilgisi dışında- gönderdiği bir yazı bu gerçeği değiştirmez ve derneği bağlamaz (Mütalaaname s.3). Nitekim, söz konusu yayın öğrenilince yazı sahibinin yürütme kurulundaki görevine son verilerek derneğimizle ilgisi de kesilmiştir.

Sorun bu denli açık ve sade iken dünya barış hareketine ve Barış Derneği'ne başka amaçlar izafe etmeye çalışmak aslında barışa karşı olmakla eşanlamlı sayılmaz mı? Eğer barış komünizmin zaferi demek olsaydı, Avrupa Sosyal-Demokratlarından Katolik Kilisesine kadar komünist doktrinle bağdaşması mümkün olmayan siyaset, inanç ve fikir akımlarının temsilcileri barış hareketine katılırlar mıydı? Acaba dünyanın her yanında milyonlarca insan komünizmin zaferine hizmet için mi sokaklara dökülmekte, barış bayrağını ellerinde yükseltmektedir? Elbette ki Avrupa'da, Asya'da, Amerika'daki komünistler de barış hareketinin içindedirler, ama böyledir diye barış hareketini komünizme hizmet etmekle suçlamak hataların en büyüğü, suçlamaların en mantıksızıdır. Daha geçen gün İngiliz basınından öğrendiğime göre, Britanya adasının güney sahilindeki Brighton kentinde İngiliz Komünist Partisi'nin çağrısı üzerine yapılan bir barış toplantısına 5 bin kişi katılmış, buna karşılık İngiltere'deki barış hareketinin başını çeken ve önderliğini Anglikan Kilisesi Başpiskoposu Bruce Kent'in yaptığı "Nükleer

Silahsızlanma için Mücadele" (CND) adlı örgütün aynı kentte düzenlediği barış mitingi 50 bin kişi toplamıştır. Bu vesile ile sayın mahkemenize, sözünü ettiğim İngiltere Barış Hareketi Genel Sekreteri Monsenyör Bruce Kent'in derneğimizin kuruluşunun altıncı yıldönümü münasebetiyle bana gönderdiği kutlama telgrafını ilişikte takdim ediyorum.

2 Şimdi esas mütalaada derneğimizin faaliyetleri ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelere geçiyorum. Savunmamın başında belirttiğim gibi, aslında bu davanın bir yıl süren sorgulama ve delillerin incelenmesi aşamalarında gerek derneğimizin çalışmaları ve gerek yönetici sıfatıyla bize atfedilen fiiller hakkında Mahkemeye bildiklerimizi arz etmek ve Duruşma Yargıcı tarafından yöneltilen soruları yanıtlamak fırsatını bulduk. Ne var ki, mütalaanameyi dinler ve okurken, mahkeme huzurundaki ifadelerimizin hiç yokmuş farz edilerek bir "sabit fikir" etrafında hayalî bir suçlama ağı örüldüğünü müşahede ettik. Mütalaanın tek özelliği, malûl bulunduğu "fikri sâbit"in ürünü olan "dehşetengiz" suçlamaların, yani "Barış Derneği'nin hedef ve amacının Türk Milletini bölmek, parçalamak ve dolayısıyla da Türk Devletini yıkmak" olduğu iddiasının hiç de inandırıcı olmadığını ve iddianın dayanaklarının da ne hukukçular ne de sağduyu sahibi herhangi bir kimse tarafından ciddiye alınamayacak kadar çürük ve geçersiz olduğunu göz önünde tutarak, Barış Derneği'ni kamuoyumuzun duyarlı bulunduğu konuları bilhassa işleyerek vicdanlarda mahkûm ettirmek yöntemini seçmiş olmasıdır. Bu durum karşısında, Barış Derneği başkanı olarak bana düşen görev, mütalaaname ile mahkeme huzuruna getirilen konuları gerçek çerçevesine oturtmak, evvelce vaki ifadelerimi, sorulara yanıtlarımı kısmen tekrarlamak pahasına da olsa, esas mütalaada çarpıtılan, saptırılan konuları zihinlerde hiçbir tereddüt ve kuşkuya yer bırakmayacak biçimde aydınlatmaktır. Bu görevi yerine getirmeye başlarken, önce, iddia makamının bize yakıştırdığı ve sık sık tekrarladığı bir etiketten söz etmek zorundayım. Çünkü bu isnat Barış Derneği'ni kamuoyunda peşinen antipatik kılma amacını taşıdığı gibi, tüm faaliyetlerimizin tek yanlı yorumlanmış olmasının da esas nedenidir. Sözünü etmek istediğim etiket Barış Derneği'nin "Sovyet yanlısı" olduğu savıdır.

Sorgulanmam sırasında mahkemeye sunduğum 27 Temmuz 1982 tarihli dilekçemin 31. sayfasında, Barış Derneği olarak hiçbir ülkenin peşinen yanlısı ya da karşıtı olmadığımızı, ancak, karşılıklı saygı, güven ve işbirliğine dayalı ve temelleri Kurtuluş Savaşımızda atılmış Türk-Sovyet dostluğunun ülkemizin bugünkü ve yarınki güvenliği için sağlam bir güvence oluşturduğuna inandığımızı belirtmiştim. Atatürk'ün çizdiği dış politikaya olduğu kadar 12 Eylül yönetiminin resmî görüşüne de uygun olan bu ifadenin iddia makamının hakkımızdaki önyargısını etkilemediği mütalaanamenin her sayfasından anlaşılmaktadır. Bunun nedeni açıktır: Savcılık, Amerikan emperyalizmini eleştirmeyi, Batı devletleriyle ittifakımızın olumsuz yönlerine değinmeyi, Sovyetler Birliği'ne ezelî ve ebedî bir düşman gözüyle bakmamayı, devletler arasındaki ilişkilerde ebedî dostluk ve düşmanlıklar olmayıp ulusal çıkarların bu ilişkileri düzenlediğini

söylemeyi "Sovyet yanlılığı" olarak damgalamaktadır. Aslında bu tutumun orijinal bir yanı yoktur: Atatürk döneminin sona ermesinden beri bu tema bazı çevrelerce sürekli olarak işlenmiş, dışa bağımlılığa karşı çıkanlara "Rusların kucağına mı düşelim?" diye karşılık verilmiştir. Atatürk ilkelerinin en başta geleni olan Tam Bağımsızlık'ın hiçbir kucağa oturmadan egemen, özgür, kaderini kendi elinde tutan bir toplum demek olduğu bu çevrelere bir türlü kabul ettirilememiştir. Daha doğrusu, göbek bağı ile bağlı oldukları çıkarlar onları "ezelî ve ebedî dostluk ve düşmanlıklar" demagojisine sarılmaya mecbur bırakmıştır.

"Sovyet yanlısı" suçlamasında madalyonun bir yüzü budur ve siyasi bir tartışma konusu olmaktan öteye geçmediğinden bu tür bir suçlamaya karşı savunma gerekmez. Barış Derneği Türkiye'nin dış politikasını yönlendirmede söz sahibi değildir ki onun mensuplarının hangi devletin yanlısı oldukları yargı önünde tartışılsın. Ancak madalyonun bir de öteki yüzü vardır. Barış Derneği olarak biz, uluslararası ilişkilerin durumunu dünya barışı açısından değerlendirirken, somut olaylara dayanarak kimi devletlerin tutumunu kınayabilir, kimilerin tutumunu da onaylayabiliriz. Burada tek kıstas dünya barışıdır. Örneğin, genel kurul kararlarımızda 1980 Moskova Olimpiyat oyunlarının boykot edilmesini ve Batı Avrupa'ya yeni füzeler yerleştirilmesini eleştirmiş, 1979 yılında Doğu Almanya'dan Sovyet birliklerinin tek yanlı ve şartsız olarak geri çekilmesini de barış müzakerelerini kolaylaştıran bir iyi niyet jesti olarak nitelemişizdir. İddia makamına bakılırsa bunlar Sovyet yanlısı olduğumuzun kanıtlarıdır. Şimdi ben Batı Avrupalı iki tanınmış devlet adamının demeçlerinden bölümler okuyacağım. İlk demeç Danimarka Başbakanı Joergersen'in Fransız *Le Point Dergisi*'nde geçen yılın Nisan ayında yayınlanan bir röportajında yer almıştır. Danimarka Başbakanı şöyle demektedir: "Afganistan işgali kötü bir olaydır. Ancak eskiden Vietnam'da da benzeri olaylar yaşandı. Şimdi de Batı'nın sebep olduğu kötülükler yaşanıyor. Örneğin Orta Amerika'da. Ancak bu gelişmeler bizleri silahlanma yarışına sürüklememelidir. Bence Sovyetler dünyada hâkimiyet kurmak gibi bir ülkü peşinde değiller. Onlar sadece savunma telaşındalar. Bunun için de geçerli nedenleri tarihte var. İşte bu güvensizlik havası Sovyetler'i silahlanmaya itiyor. ABD de aynı kaygıyla silahlanma için para dökü yor. Bunu önlemek gerek".

İkinci demeç Federal Almanya eski başbakanı Helmut Schmidt'in "Washington Post" yayın zincirinin başkanı ile yaptığı iki saatlik bir görüşmeden alınmıştır. Görüşmenin özeti İngiltere'nin haftalık *The Guardian* gazetesinin 29 Mayıs 1983 tarihli sayısında "Helmut Schmidt Başkan Reagan'ın Cenevre müzakerelerindeki niyetlerinden kuşku duyuyor" başlığı altında yayınlanmıştır (Her iki demece ait belgeler ilişiktedir). Federal Almanya eski başbakanı Amerika'nın Sovyetler'e uyguladığı buğday ambargosu ve 1980 Moskova Olimpiyatlarını boykot etme kararlarını müttefiklerine danışmadan aldığını söyleyip eleştirdikten sonra diyor ki: "Biz Avrupalılar Sovyetler'le işbirliği yapmak

istiyoruz, özellikle silah indirimi konusunda. Detant, bazı Amerikan çevrelerine pis bir sözcük gibi görünüyor, fakat bu sözcüğün NATO dilinde mevcut bulunduğunu size hatırlatmalıyım. Detantı reddeden tek Avrupa Hükümeti bulamazsınız. Biz Sovyetler'e boyun eğmeden onlarla barış içinde yaşamak istiyoruz".

Şimdi iddia makamından soruyorum: Batı Almanya ve Danimarka eski başbakanları Sovyet yanlısı mıdırlar? Değillerse, onlarınkine benzer görüşler ileri sürdük diye neden bizler Sovyet yanlısı sayılıyoruz?

Gerçek şu ki, Barış Derneği'nin her eyleminden, yönetim kurullarının aldığı her karardan "Sovyet yanlılığı" anlamı çıkarmakla iddia makamı derneğimizin yabancı bir devletin güdümünde olduğunu kanıtlayabileceğini umut etmekte ve bu saplantı doğrultusunda tanzim edilen mütalaada olaylar çarpıtılarak, belgeler yanlış ve tek yanlı yorumlanarak ele alınmaktadır. Afganistan olayları, Kıbrıs sorunu, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin yıldönümünün kutlanması ve Nâzım Hikmet'in anılması gibi konularda ve daha başkalarında izlenen yöntem hep budur. Bu konulara ben de mahkemeyi fazla işgal etmemeye dikkat ederek kısaca değineceğim ve bütün bu konularda derneğimizin tutumunun yasaları asla ihlal etmediğini kanıtlayacağım. Fakat en çarpıcı örnek olarak, Barış Derneği'nin 1. Genel Kurulunca benimsenen kararların nasıl oluştuğu hakkında serdedilen iddiayı öncelikle zikretmek istiyorum: Esas mütalaanın 22-24. sayfalarında, 5.3.1978 tarihinde yapılan Barış Derneği 1. Genel Kuruluna TKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri İsmail Bilen'in bir kutlama mesajı gönderdiği ve genel kurul kararlarının da bu mesajdaki "talimat" doğrultusunda alındığı ifade edilmektedir. Mütalaaya göre TKP Genel Sekreteri mesajında aynen şöyle demiş: "Emperyalist planlara ulusça karşı çıkmak en kutsalca bir savaştır. Halkımız, işçisi, köylüsü, esnafı, kadını, erkeği, demokratik gelişmede ulusal bağımsızlıktan yana bir düzen, bir hükümet için direniyor. Barış Derneği'nin bu forumu halkımızın bu en doğal isteklerini, istemlerini dile getiriyor. Genel Kurul kararlarının bu doğrultuyu izleyeceğine kuşku yoktur". Ve iddia makamı hemen ekliyor: "Barış Derneği bu mesajın doğrultusunda (...) Nâzım Hikmet Enstitüsü'nün kurulmasına genel kurulca karar verilmiştir". Bu sözde mesajdan Nâzım Hikmet Enstitüsü kurma talimatının nasıl çıkarıldığı sorusunu bir kenara bırakıyorum, bunun sırrını yalnız iddia makamı bilmektedir. Vurgulamak istediğim husus şudur: Gerek sorgulama gerek delillerin okunması sırasında böyle bir mesajdan ne Dernek başkanı olarak benim, ne o tarihteki yönetim kurulunun ne de genel kurulun haberdar olmadığını ve nereden çıktığını bilmediğimiz bu mesajın genel kurulun bilgisine sunulmadığını kesinlikle ifade ettiğimiz halde, bu ifadelerin aksi ispat edilmeden hayalî bir mesaja dayanılarak genel kurul kararlarının TKP doğrultusunda alındığını ve dolayısıyla derneğimizin TKP güdümünde olduğunu ileri sürebilmek hukuk ve mantıkla bağdaşmayacağı gibi, iddia sahibinin muhakeme tarzını da açıkça ortaya koymaktadır. Kaldı ki, 1978 yılı Mart ayında derneğimize gönderildiği iddia edilen yazılı bir mesajın

niçin ve nasıl 6 yıl sonra meydana çıkarıldığı ve derneğimizin genel kurul kararları TKP'nin çizgisine uygun idiyse bu kararları benimseyen bir dernek hakkında neden zamanında soruşturma, koğuşturma açılmadığı "câyı-sual" değil midir? Ve bu sorular boşlukta kalınca, mütalaanamenin Barış Derneği'ne yönelik peşin yargıların etkisini taşıdığını söylemekte haksız sayılır mıyız?

3) Yukarıda arzettiğim örnekteki yöntemin esas hakkındaki mütalaada yer alan diğer suçlamalarda da aynen uygulandığını kolayca gözleyebiliriz. Başlıca suçlama konularını sırayla ele almadan önce, hepsinin kökeninde Barış Derneği'nin bir "paravana" kuruluş olduğu varsayımının yattığına işaret etmek istiyorum. İddiaya göre derneğimiz barış sözcüğünü bir paravana gibi kullanıp başka amaçlar peşinde koşmuştur. Oysa günlerdir, aylardır, sayın mahkemenizin önünde barışın tıpkı özgürlük, halklar arasında kardeşlik gibi yüce bir ülkü olduğunu anlatmaya çalıştık. İnsanlığın geleceğine, insanın saldırganlık dürtüsüyle birlikte doğan yırtıcı bir hayvan olmadığına inananların evrensel barış ülküsüne gönül verdiklerini ve onu yeryüzünde gerçekleştirmek uğrunda yılmadan çaba harcadıklarını, dünyanın her köşesinde bu uğraşı veren barışçıların tek ortak yanının barışı savunmak, savaşa karşı çıkmak olduğunu, siyasal ve ideolojik ayrılıkların barış cephesinde birleşmeye engel olamayacağını çünkü savaşın ırk, din, ulus, sınıf farkı gözetmeksizin tüm insanları etkilediğini tekrar tekrar vurguladık. Eğer barış bizim anladığımız ve anlattığımız gibiyse onu başka amaçlar için kullanmak, paravana yapmak nasıl mümkün olur? Örneğin İngiltere'deki barış hareketinin önderi Başpiskopos Bruce Kent ile en büyük işçi sendikasının lideri Alex Kitson barışı paravana gibi kullanıp acaba hangi komployu birlikte hazırlamaktadırlar? İdeolojik amaçları gerçekleştirmek için siyasal partiler gibi etkin yığın örgütleri dururken birkaç yüzden fazla üyesi olmayan barış komiteleri niçin kullanılsın?

Gerçi barış sözcüğünü paravana gibi kullananlar yok değildir ama bunlar bizim savunduğumuz anlamdaki gerçek barışa cepheden taarruz edemeyeceklerini anlayıp arkadan vurmaya çalışanlardır. Bir yandan "Barış kutsaldır" deyip öte yandan dünya barış hareketinin en büyük ve etkin örgütünü temsil eden Dünya Barış Konseyi'ni aşağılayan, onu bir devletin kuklası, propaganda aracı imiş gibi gösterip horlayanlardır. Kurucuları arasında Joliot Curie, Albert Einstein gibi insanlığa onur veren büyük adamların, şimdiki yöneticileri arasında da eski devlet başkanları, başbakanlar, mensup oldukları ulusların yüz akı olan bilginler, sanatçılar bulunan DBK'ya bir komplo yuvası, bir besleme kuruluş yaftasını yapıştırmaya kalkışanlardır. Daha birkaç ay önce Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın altın madalyasıyla ödüllendirilen DBK başkanından şaibeli bir kişi imiş gibi küçümseyici ifadelerle söz edenlerdir.

Barışı paravana gibi kullanmanın başka yolları da vardır. Örneğin barış hareketinin dünyada bir çığ gibi büyüyüp geliştiğini görerek bu durumdan kişisel yarar sağlamak, kolay ve tehlikesiz yoldan şöhret kazanmak isteyenler de bulunur. Kendilerine reklam

yapmak için terör kurbanı bir gazetecinin adını kullanarak sözümona barış haftaları düzenlemek, ama konuşmalarında, yazılarında "savaş ne kadar doğalsa barış da o kadar doğaldır" diyerek gerçek barış kavramıyla hiçbir ilgileri bulunmadığını sergilemek de barışı paravana olarak kullanmanın başka bir yöntemidir.

Bize gelince, biz barışın parsasını toplamak için yola çıkanlardan değiliz. Biz barışı savunmanın onurunu taşımaya layık olmasını bildiğimiz kadar onun mihnetini, eziyetini çekmesini, iftiralara göğüs germesini de biliriz. Bizim barışı paravana gibi kullanmaya ihtiyacımız yoktur. Bu ifadelerim aynı zamanda Barış Derneği'nin başka kuruluşlarla ortak cephe oluşturma çağrısında bulunduğu iddiasına da yanıt teşkil etmektedir. Derneğimizin yasaların izin verdiği ve tüzüğümüzün öngördüğü faaliyetlerine toplumun her kesiminin temsilcilerinin katılmasını, destek vermesini istediği doğrudur. Çünkü barış bir kişinin, bir grubun değil herkesin işidir. Yaptığımız çağrılar hep aynı amaca, barış için birlikte uğraş verme amacına yönelik olduğu gibi, bu çağrıların siyasal görüş ve inanç ayrılıklarına bakılmaksızın yaygın biçimde yapılmasına ve barış savaşımında hiçbir kişi ya da kuruluşun dışlanmamasına özen gösterilmiştir. Bu itibarla, Barış Derneği'ni yalnız kendilerince makbul sayılmayan kuruluşlarla işbirliği yapmak töhmeti altında bırakan iddia makamının savı temelden sakattır.

Bunun gibi, Barış Derneği'nin diğer ülkelerdeki barış komiteleriyle ilişkilerinden söz ederken iddia makamının yalnız sosyalist ülkelerin barış örgütleri temsilcileriyle yapılan karşılıklı ziyaretleri zikrederek bundan özel bir anlam çıkarmaya çalışması boşuna bir gayrettir. Çünkü ulusal barış örgütlerinin kendi bulundukları bölgenin barış sorunlarını ön planda mütalaa etmelerinden ve dolayısıyla ilk önce komşu ülkelerdeki barış hareketleriyle ilgilenmelerinden daha doğal bir şey yoktur. Bu yüzdendir ki Türkiye Barış Derneği de komşularımızdan ve Balkanlar ile Ortadoğu'daki barış komitelerinden aldığı davetlere öncelik tanımış ve sınırlı imkânları oranında bu davetlere karşılık vermeye çalışmıştır. Ziyaretlerin düzenlenmesinde gözetilen tek kıstas, siyasal rejimleri ne olursa olsun, ilişkilerimizin istenilen düzeyde bulunmadığı ülkelerle barış ve dostluğun tesisini kolaylaştıracak bir ortamın yaratılmasına, bu yönde karşılıklı kamuoyu oluşturulmasına hizmet etmek olmuştur. Kaldı ki, Barış Derneği'nin tertiplediği sempozyumlara yalnız komşu ülkelerden değil, İtalya ve Fransa'dan, Filistin ve Libya'dan, hatta Avustralya ve Mali'den gelen seçkin şahsiyetler de katılmışlardır.

Barış Derneği'nin Faaliyetleriyle İlgili Suçlamalara Yanıt

Son olarak, esas hakkındaki mütalaada Barış Derneği'nin faaliyetleri ile ilgili olarak üzerinde özellikle durulan iki konuyu ele almak, sonra da derneğimizin ideolojik çizgisini açığa vurduğu ileri sürülen uluslararası iki soruna, Afganistan olayları ile Kıbrıs sorununa değinmek gereğini duyuyorum:

1) 1978 yılı Ocak ayında İstanbul Spor ve Sergi Sarayında Nâzım Hikmet'in 76. yıl-

dönümü münasebetiyle bir anma gecesi düzenlenmiştir. Toplantı için yetkili makamlardan gerekli iznin alınması, davetiyelerin basım ve dağıtımı ve gecenin düzen içinde geçmesinin sağlanması, Barış Derneği yönetimi dışında bir tertip komitesince üstlenilmiştir. Geceyi açış konuşması tarafımdan yapılmış ve bu kısa konuşmada Nâzım Hikmet'in barış savaşımındaki yeri ve dünya barış hareketine katkısı belirtilmiştir. Konuşmada komünizm propagandası yapıldığını ileri sürmek gerçeği tahrif etmektir ve ispata muhtaçtır.

Nâzım Hikmet Dünya Barış Konseyi'nin kurulduğu yıllarda en faal üyelerinden biri olmuş, konseyin başkanlık divanına seçilmiş ve ölümüne değin barış hareketi içinde unutulmayacak hizmetler vermiştir. Dünya barışseverlerinin yaptıkları toplantılarda her zaman onun barış davasına hizmetleri anılmakta, Hiroşima olayı üzerine yazdığı ve Amerikalı ünlü şarkıcı Paul Robeson tarafından bestelenen şiiri başlıca dünya dillerine çevrilmiş bulunmaktadır. Çağımızın en büyük ozanlarından biri olduğu bütün dünyaca kabul edilen, aynı zamanda yılmaz bir barış gönüllüsü olan Nâzım Hikmet'i anmanın ülkemizdeki barışseverlerin ve Türkiye Barış Derneği'nin görevi olduğuna ve onun siyasi bir suçtan mahkûm edilmiş olmasının barış mücadelesindeki yerini unutmanın, adını anmaktan çekinmenin mazereti olamayacağına inanıyorum. Aksini düşünmek kendimizi inkâr etmek ve faraza siyasi bir nedenle mahkûmiyete uğradığımız takdirde gelecek kuşakların barış davasına, eğer varsa, hizmetimizi anmaktan korkmalarını haklı görmek demek olurdu.

2) İddia makamınca Barış Derneği'nin "mevcut ve meşru nizama karşı cephe birliği kurmak" amacını taşıdığının kanıtı olarak üzerinde durulan bir faaliyeti de, 16 Mayıs 1980 tarihinde İstanbul'da Tepebaşı gazinosunda "Zafer Gecesi" kutlamalarına katılmasıdır. İddiaya göre bu geceyi Barış Derneği, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile müştereken tertiplemiş ve böylece "barışseverlerin Sovyetlerden daha çok SSCB partizanı olduğunu göstermiştir" (Esas Mütalaa s.17 ve 106-109). Bu iddia hem şekil hem de öz bakımından yanlıştır. Şekil bakımından yanlıştır, çünkü söz konusu geceyi düzenleyen TİP'dir. Dava dosyasında bulunan davetiye belgesi bunun kanıtıdır. Savcılık, derneğimizin karar defterinde "Zafer gecesinin yıldönümünün kutlanması için yönetim kurulu üyelerinden Yavuz Çizmeci'nin gerekli girişimlerde bulunmak üzere görevlendirilmiş" olmasını geceyi TİP ile müştereken tertiplediğimizin karinesi olarak göstermekte ise de, böyle bir istidlalde bulunmak söz konusu kararın TİP tarafından uygun görülmeyerek düzenleme işini tek başına üstlendiği ve geceye Barış Derneği'nden, ben dahil, 5-10 kişinin konuk sıfatıyla çağrılarak protokol sıralarında oturtulduğu gerçeğini değiştirmez.

Ancak, önemli olan gecenin tertip şekli değil, savcılığın bu toplantının anlam ve amacını yorumlamada düştüğü büyük yanılgıdır. İddia makamı Zafer Gecesi'ni kutlamayı bir suç olarak görme ve gösterme eğilimindedir.

Oysa kutlanan olay, insanlığa bin yıllık bir kölelik düzenini dayatmak üzere ordularını harekete geçirerek 6 yıl süren tarihin en kanlı savaşı sonunda 60 milyon kişinin ölümüne, sakat kalmasına neden olmuş bulunan Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'ya karşı Türkiye'nin de içinde bulunduğu demokrasi cephesinin kazandığı kesin zaferin yıldönümüdür ve her yıl Avrupa ve Amerika'da şenliklerle kutlanan zafer bu zaferdir. Savaşta 15 milyon zayiat veren Sovyetler Birliği'nin zaferde büyük pay sahibi olması bu tarihi olayın kutlanmasına engel midir? Bu zihniyet ancak faşizmin yenilgisinden rahatsız olanlara özgü olabilir. Öte yandan, 16 Mayıs 1980 gecesi Sovyet propagandası yapıldığı iddiasını Barış Derneği'ne sıçratmak da mümkün değildir, çünkü dernek başkanı olarak yaptığım konuşmada "günün anlamını ve barışın önemini belirtmekle" yetindiğim gerek mütalaada gerek iddia makamının atıf yaptığı belgelerde kabul edilmektedir. Geceye gönderilen mesajların içeriğinin ise Barış Derneği'ni bağlayamayacağı açıktır.

Bu konu üzerindeki savunmamı bitirirken, mütalaanın 109. sayfasının ikinci paragrafında derneğimize yöneltilen bir soruyu yanıtlamadan geçemeyeceğim. Orada aynen şöyle denilmektedir: "Barış Derneği SSCB'nin kahramanlıklarından bahsederken Zafer Gecesi tertiplediğine göre birçok mazlum milletlerin kurtuluşuna da örnek olan İstiklâl Savaşımızın neticesinde kazandığımız 30 Ağustos Zafer günlerini anmak için günler veya geceler tertip etmiş midir?"

Bir ibret levhası olarak arzettiğim bu sorunun delillerin okunması sırasında da bir sanık arkadaşa yöneltilmesi savcı tarafından talep edilmişse de bu talep mahkemece uygun görülmeyerek reddedilmişti. Mütalaada yinelendiğine göre bir cümle ile yanıtlamak zorundayım: 30 Ağustos, 29 Ekim, 23 Nisan gibi ulusal günlerimiz Devlet tarafından düzenlenen resmi törenlerle anılır. Şayet her dernek ve kuruluş ulusal zafer günlerini kutlamaya kalkarsa günlerin anlamı dejenere olur ve bir gösteri yarışmasına dönüşür. Ayrıca, Barış Derneği İstiklâl Savaşımızı toplantı ve yayınlarında anmakta kusur etmediği gibi, biraz ileride açıklayacağım üzere, Tüzüğünün dibacesinde de ulusal barış hareketinin kaynağının bağımsızlık savaşımızda bulunduğunu vurgulamıştır.

Afganistan Olayları ve Kıbrıs Sorunu

1 Esas hakkındaki mütalaada Afganistan olayları konusunda Barış Derneği'nin tutumu üzerinde yapılan değerlendirme, uluslararası bir soruna gereği gibi eğilinmemiş olmaktan ileri gelen yüzeysel ve duygusal ifadelerden ibaret kalmaktadır. Gerçi Esas hakkındaki mütalaa metninin 68. sayfasında: "Barış Derneği kurulduğu günden beri müdafaasını yaptığı Helsinki Nihai Senedi ve İnsan Hakları Sözleşmesi" denilmek suretiyle nihayet bir gerçek dile getirilerek derneğimizin bağlı olduğu ilkeler kabul ve teslim edilmiştir. Ancak hemen sonra "Afganistan olayı Barış Derneği'nin ve onu yönetenlerin kimden yana olduğunu açıkça göstermekte ve olaylara Marksist-Leninist görüşle bakıp SSCB yanlısı olarak değerlendirmektedirler" yargısına varılarak gerçekler yine çarpıtılmış ve

çok yönlü olan bir sorun en basite indirgenmek istenmiştir.

Sorunun özüne inmeden şunu belirtmeliyim: İddia makamı Barış Derneği yöneticilerinin "her vesile, her fırsattaki konuşma ve beyanlarında Afganistan'dan söz ettiklerini" ileri sürmektedir ki bu doğru değildir. Zaten 1980 yılı başında ortaya çıkan Afganistan olaylarından yalnız iki kez, biri 26-27 Ocak 1980 günlerinde yapılan Genişletilmiş Genel Yönetim Kurulu toplantısında, diğeri 3 Nisan 1980'de 2. Olağan Genel Kurulumuzda Dernek Genel Başkanı olarak yaptığım açış konuşmalarında söz edilmiştir. Her iki konuşmamda da dünya barışını ilgilendiren güncel konular anlatılırken Afganistan konusuna da değinilmiş ve konuşmalarım üzerinde müzakere açılmadan gündeme geçilmiştir. Öte yandan bu iki konuşma, huzurunuzda bulunan genel yönetim kurulu üyeleri henüz bu göreve seçilmeden yapılmıştır, dolayısıyla ne benim ne de konuk konuşmacıların Afganistan konusundaki görüşleri bu yönetim kurulunu bağlamaz.

Şahsen ben, Afganistan konusu üzerindeki görüşlerimi bugün de muhafaza etmekteyim. 1969-1972 yılları arasında Hindistan'da büyükelçi olarak görevli bulunduğum sırada birkaç kez ziyaret ettiğim bu ülkenin dünyanın en geri kalmış ülkelerinden biri olduğunu, millî gelirin adam başına 90 doları geçmediğini, nüfusun yalnız yüzde 10'unun okuma-yazma bildiğini, kadınların bir dolar karşılığında kanunen satılabildiğini, köylü nüfusunun yüzde 78'ini topraksız çiftçilerin teşkil ettiğini, ağalardan toprak kiralayan köylünün elde ettiği ürünün altıda beşini toprak sahibine vermeye zorunlu bulunduğunu, her yıl yaklaşık iki milyon Afganlının komşu İran'a iş aramaya gittiğini görmüş ve öğrenmiştim.

Nisan 1978 Devrimi Afgan Silahlı Kuvvetleri'nin de desteğiyle bu düzene karşı yapılmış ve 3,5 milyon köylüye toprak dağıtılıp üretim kooperatifleri kurulmaya, kadınlara okuma-yazma öğretilmeye başlanınca, çıkarları bozulan feodal ağalar, aşiret reisleri ülkede derin kökleri bulunan Hizb-i İslami, Cemiyet-i İslami gibi gerici örgütleri kullanarak ve Afganistan'daki devrimin kendi ülkesine sıçramasından endişe duyan Ziya Ül Hak'ın faşist rejiminin desteğiyle Demokratik Halk Partisi yönetimini devirmek için harekete geçmişlerdir. Bu itibarla, Afganistan'da olup bitenleri salt yabancı işgaline karşı bir kurtuluş hareketi gibi görmeye ve hele yakın tarihimizdeki "Kuvvay-ı Milliye" ile karşılaştırmaya olanak yoktur. Türk Kurtuluş Hareketi Atatürk'ün yüzyıllar boyunca ezilmiş Anadolu halkıyla birlikte gerçekleştirdiği, ulusun egemenliğini ve irtica bağlarını koparark çağdaşlaşmasını hedef alan hareketin adıdır. Afganistan'daki direnişi yöneten ve birbiriyle çıkar çatışması halinde bulunan hizipler ise, 1978 yılına kadar Afgan halkını sömürmüş, gericiliğin, cehaletin karanlığında tutmuş ve halk üzerindeki sultasını sürdürebilmek için Saray'la işbirliği yapmış feodal düzen temsilcileridir.

Tekrar edeyim ki bu görüş Afganistan olayları karşısındaki kişisel görüşümdür. Barış Derneği'nin bağlı olduğu ilkeler bakımından ise Afganistan sorununun niteliği, sorgulama sırasında açıklamış olduğum üzere şöyle özetlenebilir: Barış Derneği siyasi bir parti

ya da kuruluş olmadığından, uluslararası ihtilaflara, bunalımlara yaklaşımı salt dünya barışının korunması kaygısına dayanır. Afganistan sorunu ise çok yönlü bir olaydır. Bir yönüyle BM Örgütünü, başka bir yönüyle Afganistan ve Sovyetler Birliği arasında imzalanmış askerî yardım anlaşmasını -ki bu çeşit anlaşmanın bir eşi 5 Mart 1959'da İran ile ABD arasında da imzalanmıştır- ve yine bir başka yönüyle de dünya barışını ve detantı ilgilendirir. Sorunun ilk iki yönü Barış Derneği'nin yetki ve faaliyeti dışında olup devletlerle hükümetlerin ilgi alanına girer. Nitekim hükümetler olaya çeşitli tepkiler göstermişler, Bağlantısızlar hareketinin liderleri arasında bulunan Hindistan, Amerika'nın ısrarına rağmen Sovyet müdahalesini kınamayı reddetmiştir.

Barış hareketi bakımından Afganistan olaylarının önemi, bu olaylar vesile edilerek Avrupa ve Amerika'da 1980 yılı sonlarına dek süren bir Soğuk Savaş psikozunun yaratılmış olması, ABD Başkanı'na "Detant ölmüştür" dedirtecek kadar siyasi havanın gerginleşmesidir. Bu durum, kimi Batılı ülkeler dahil olmak üzere birçok devletleri olayın boyutlarını dünya barışını ve detantı tehlikeye sokmayacak ölçülerde tutmak çabasına sevk etmiştir. Halen Afganistan sorunu siyasi bir çözüm bulma yoluna yöneltilmiş olup 12 Eylül yönetimi de böyle bir çözümü temenni ettiğini açıklamıştır.

Kıbrıs Sorunu'na gelince: Ulusal bir dava niteliği kazandığı yıllardan beri bu konuda görevli olarak çalışmış, komisyonlara katılmış, Birinci Londra Konferansı'nda (1955) savunulan resmi Türk tezini hazırlamış, BM'deki görüşmelerde delege olarak bulunmuş, konu üzerinde birçok yazı yayınlamış biri olma sıfatıyla Kıbrıs sorunu üzerinde söyleyebileceğim çok söz vardır. Fakat konunun derinliğine incelenmesi Barış Derneği davasının çerçevesini aşacağından, maruzatımı yalnız Barış Derneği'nin Kıbrıs konusunda hükümetin görüşüne uymayan bir tutum içinde bulunduğu iddiasını yanıtlamak sınırı içinde tutmaya çalışacağım:

Önce bir noktayı açıklığa kavuşturmakta yarar vardır: Gerek iç gerek dış politika sorunlarında ulusal çıkarların gözetilmesine özen göstermek başka, her sorunda hükümetin görüşünü aynen benimsemek başka şeylerdir. Nasıl ki siyasal partiler iktidarda bulunan hükümetlerin görüşlerini paylaşmak zorunda değillerse, demokratik rejimlerde "baskı grupları" adı altında toplanan hükümet dışı kuruluşlar ve basının da toplumun yararını, ülkenin güvenliği ve halkın esenliğini ilgilendiren sorunlarda siyasal iktidarın görüşleriyle aynı paralelde olmayan bir tutum içinde bulunmaları da aynı derecede normaldir. Aksini düşünmek, çoğulcu demokratik rejime inanmamak, tek sesli bir toplumu özlemek demektir. Gerçi ulusal davalarda birlik ve beraberliği sağlamak davanın dış dünyaya karşı savunulmasını güçlü kılmak bakımından önemlidir, ancak bunun ön koşulu davanın hangi ilkelere dayanılarak ve nasıl bir yöntemle savunulacağı hakkında bir genel uyumun, bir "consensus"ün mevcut bulunmasıdır. Bu noktayı vurguladıktan sonra, Kıbrıs davasında ulusal çıkarları en iyi gözeten politikanın hangisi olduğu sorusunun karşılığı arandığında görülür ki, Kıbrıs sorunu ortaya çıktığından bu yana gelmiş geçmiş bütün hükümetler,

Adanın Yunanistan'a ilhakı demek olan Enosis'e karşı çıkmaktan başka herhangi bir ilke üzerinde mutabakat halinde bulunmamışlar, tersine, her hükümet kendinden öncekinin izlediği politikayı kıyasıya eleştirmekten geri kalmamıştır. Bu durumun anlamı, Kıbrıs sorunundan iç politika dengeleri için yararlanmak istemelerine rağmen, hükümetlerin sorunun çözümü konusunda ulusal bir politika oluşturamamış bulunmalarıdır. Nitekim, Dışişleri eski bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil 28 Şubat 1983 tarihli *Milliyet* gazetesinde çıkan yazısında, "BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs konusunda aldığı kararın Kıbrıs Rum yönetimi için büyük bir zafer teşkil ettiğini" söyledikten sonra "Ne yazık ki o zamanın Türk Hükümeti de bu karara katılmıştır" diyerek kendilerinden önceki hükümeti ağır biçimde eleştirmektedir. Çağlayangil'in "Rum zaferi" olarak nitelediği BM kararının 1. maddesi aynen şöyle idi: "BM Yasası dairesindeki vecibeleri ile ahenkli olarak egemen Kıbrıs Cumhuriyeti'nde durumu kötüleştirecek veya uluslararası barışı tehlikeye sokacak her türlü hareketlerden sakınmayı bütün üye ülkelerden talep eder". Milliyetçi Cephe Hükümetinin dışişleri bakanı bu maddede "Egemen Kıbrıs Cumhuriyeti" ibaresinin Rum yönetiminin meşruiyetini tescil ettiği gerekçesiyle kabul edilemez olduğunu ileri sürüyordu. Oysa bugün Türk tezi Kıbrıs'ın bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü, hatta bağlantısızlığını kabul etmektedir. Demek ki Kıbrıs politikamızda 1964'ten bu yana da önemli değişiklikler olmuştur ve bundan sonra da olacaktır. Halen Adada "Bağımsız Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" ilânı hazırlıkları yapılmaktadır ki bu da Ankara'nın tutumunu etkilemekten hâlî kalmayacaktır.

Dışişleri Bakanlığında "Yüksek Müşavirlik" görevinde bulunduğum 1976 yılında "Kıbrıs için tek çıkar yol" başlığı altında *Cumhuriyet* gazetesinin 15 Ocak 1976 tarihli sayısında yayınlanan bir yazı yazmıştım. Bakanlıkta olduğu kadar basında da geniş yankılar uyandıran bu yazı üzerine Dışişleri Bakanı Çağlayangil hakkında koğuşturma açılması için Danıştay'dan izin istemiş, fakat bu talep "Kovuşturmayı gerektirir bir eylem işlenmediği" gerekçesiyle Danıştay'ca reddedilmişti (Bu konudaki Dışişleri yazısı ilişiktedir). Söz konusu makalemin sonuç kısmında şöyle demiştim:

> Denktaş yönetimi toplumlararası görüşmelerden bir sonuç beklememekte, tek güvenceyi Kıbrıs'taki Türk askerî varlığının sürekliliğinde görmekte, tüm yabancı üslerden arınmış bağımsız bir devlet formülünden ise hiç söz etmemektedir. Oysa bu formülü içermeyen hiçbir çözüm tarafsız dünya kamuoyunda geçerli sayılmayacaktır. Başka bir deyişle, kuzeyde Türk ve güneyde Yunan askerî gücüne dayanan, birbirinden kopuk iki toplumlu bir devlet teorisi kimseden destek bulmayacak çünkü bunun Ada'yı Türkiye ile Yunanistan arasında bölüşmek demek olduğunu dünyaya anlatmakta Makarios güçlük çekmeyecektir. Kaldı ki, böyle bir çözümün Türkiye'ye yarar sağlamayacağı, tersine, Kıbrıs'ın büyük parçasının Yunan üssü, haline gelmesine yol açarak güvenliğimizi olumsuz yönde etkileyeceği bilinmektedir.

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Kıbrıs çıkmazına gerçekçi bir yaklaşımın ne büyük devletlerin koltuğu altına sığınmak ne de uluslararası adalet ve hakkaniyet kurallarının dışına çıkmak olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye ve Yunanistan için bu böyle olduğu gibi, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının da salt anavatanlarının askersel ya da siyasal gücüne güvenmeleri kalıcı bir çözüm bulmak için çıkar yol değildir. Kıbrıs bundan on beş yıl önce birtakım zorlamalarla dünyaya gelmiş sakat bir çocuğa benzese bile bugün artık varlığı yadsınamayacak bağımsız ve egemen bir devlettir. Bunu böylece kabul edip, sihirli formüller aranacak yerde, tüm yabancı üslerden ve askerlerden arındırılarak bir süre BM denetimi altında işleyecek federatif bir sistemin kurulmasına her iki toplumun çaba göstermeleri, aynı Ada üzerinde yaşamlarını sürdürmeye kararlı iseler geçmişi unutarak ileriye bakmaları tek çıkar yol gibi görünmektedir. Bu yol belki uzundur, çetindir ama Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin haklı isteklerini dünya kamuoyuna kabul ettirebilmenin yolu budur. Hamaset edebiyatına kapılıp da "Dünya kamuoyu da neymiş?" ya da "Birleşmiş Milletler kararları da ne oluyormuş?" tarzında bir davranış içine girmenin Türkiye'ye hiçbir şey kazandırmayacağını ve sonunda gerçeklerin katı yüzüyle karşı karşıya bırakacağını bilmekte, İnönü'nün ünlü deyimiyle "sayısız yararlar vardır".

İşte Barış Derneği de "Eşit haklara sahip iki toplumdan oluşan egemen, bağımsız, bağlantısız bir Kıbrıs Devleti" formülünü en geçerli çözüm şekli olarak kabul ve ulusal çıkarlarımıza uygun olduğuna inandığı bu görüşü dünya barış hareketi forumlarında sürekli olarak savunmak suretiyle Kıbrıs davamıza hizmette bulunmuştur. Nitekim iddianamede DBK'nın 1975 yılında Londra'da Kıbrıs halkıyla dayanışma toplantısı düzenlediği ve orada Kıbrıs Türkleri aleyhinde karar alındığı beyan edilmektedir ki bu doğrudur. Ancak iddianamenin meskût geçtiği bir başka doğru, 1975 yılında henüz kurulmadığı için sesini duyuramayan Türkiye Barış Derneği'nin 1977'den sonra DBK toplantılarında ve diğer forumlarda Kıbrıs konusunda alınan kararların esaslı değişikliğe uğramasını sağladığıdır. Yunanistan ve Kıbrıs Rum barış komiteleri genel sekreterlerini -Dışişleri Bakanlığımızın bilgisi dahilinde- İstanbul'da toplayarak Kıbrıs sorununun çözümünün Denktaş-Makarios ve Denktaş-Kiprianu anlaşmaları temeli üzerine oturtulmasını öneren ortak bir bildiri yayınlamasını sağlayan Türkiye Barış Derneği'dir. Atina'daki Akdeniz Barış Konferansı'nda, Lizbon'daki Filistin Konferansı'nda ve Addis-Ababa'daki Asya-Afrika Konferansı'nda söven Kıbrıs Rumlarını ve onları destekleyen Yunanlı Pasok delegelerini etkisiz hale getirme mücadelesini veren Türkiye Barış Derneği'dir. Biz bu çabalarımızdan ötürü ne iddia makamından ne de Dışişleri Bakanlığından teşekkür beklemiyoruz fakat yıllar boyu, başta Birleşmiş Milletler Teşkilatı olmak üzere bütün uluslararası forumlarda yenilgiden yenilgiye uğrayan beceriksiz Kıbrıs politikalarının günahının Barış Derneği'nin sırtına yüklenmesini de kabul etmiyoruz.

Bölücülük Suçlaması

Kıbrıs konusunda Barış Derneği'ne reva görülen haksızlığın çok daha büyüğü, derneğimize "bölücülük faaliyetlerinde bulunmak" suçlaması yöneltilmek suretiyle yapılmıştır. 2. Olağan Genel Kurulumuzda konuk sıfatıyla hazır bulunup söz alan bir, iki konuşmacının sözlerini delil olarak gösterip yöneticileri bölücülükle suçlamak, hukuk kurallarına olduğu kadar insaf duygusuna da sığmayan bir iddiadır. Barış hareketi bölücü değil, birleştiricidir. Türkiye Barış Derneği de ülkemizde bölücülük akımlarını desteklemek şöyle dursun, yeni tüzüğünde ulusal barış hareketini Türk halkının kurtuluş savaşını zafere götüren Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına dayandırmak suretiyle "Milli Misak"a bağlılığını hiçbir kuşkuya yer vermeyecek şekilde kanıtlamıştır. Savcılık 5 Nisan 1980 tarihinde 2. Olağan Genel Kurulumuzda alındığını ileri sürdüğü kararları sırayla okurken, 29 sayılı kararı zikrettiği halde 28 sayılı kararı her nedense atlamıştır. Oysa, bir örneğini mahkemeye sunmakta olduğum bu karar Genel Kurulumuzda oybirliğiyle kabul edilen yeni Tüzüğün dibacesi, yani amaç maddesidir. Dibacenin konumuzu ilgilendiren bölümü aynen şöyledir:

"3-4-5 Nisan 1980'de İstanbul'da toplanan Barış Derneği Genel Kurulu çalışmalarında gerek Dünya barış hareketinin gerekse Türkiye barış hareketinin geleneksel ve belirleyici ilkelerine kararlı bağlılık sonucu hareketin sağlam ve güvenli adımlarla büyümekte ve gelişmekte olduğuna; hareketi güçlendiren ilkelerin iki sağlam temel üzerinde yükseldiğine; bunlardan birincisinin Türk halkının ulusal kurtuluş, bağımsızlık, demokrasi ve barış savaşımının birikimleri ve gelenekleri ile bu birikim ve gelenekler temelinde anti-emperyalist savaşı zafere götüren Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisini toplayan, savaşın ateşinde egemenliği kendi iradesinde bulan halkımızın bilinci ve kararlılığı ile, karşılıklı dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri, barış ve dayanışma içinde yaşama iradesi bulunduğuna, (...) inanarak aşağıdaki tüzüğü aynen kabul eder."

Sanırım ki, tüzüğünün temel ilkesini bu şekilde belirleyen bir dernek bölücülük faaliyetlerinde bulunmak amacını taşımaz.

Şimdi iddia makamının üzerinde ısrarla durduğu iki konuşmanın mahiyeti hakkında mahkemeye bilgi sunacağım. Her iki konuşma eski Mardin bağımsız milletvekili Nurettin Yılmaz'a aittir. Konuşmalardan biri Genel Kurulumuz'da henüz seçimlere geçilmeden yani Nurettin Yılmaz Yönetim Kurulu üyeliği görevine getirilmeden yapılmıştır. Konuşmada Irak ve İran'daki etnik gruplardan söz edildiği halde, kamuoyumuzun bu konudaki duyarlılığını dikkate alarak ve konuşmacının sözlerinin yanlış yorumlara neden olmasını önlemek üzere, Yılmaz'ın konuşmasından hemen sonra kürsüye gelip Genel Kurul'a barış hareketinin yalnız belirli ilkelere bağlı olup hiçbir politikayı desteklemediğini, Barış Derneği'nin bölgemizde ve dünyadaki olayları salt evrensel barış açısından değerlendirmeyi sürdürdükçe ülke gerçeklerine ve halkımızın özlemlerine

ters düşmeyeceğini, bu yoldan ayrılmanın ise barış hareketinin geniş yığınlara mal olmasını engelleyeceğini, bu sözlerimin görevi son bulmakta olan bir genel başkanın vasiyeti olarak önemle dikkate alınmasını dilediğimi ifade etmiştim. Genel Kurul'daki yüzü aşkın üye ve konuklarımızla birlikte konuşmaları banda alan Hükümet Komiseri de bu konuşmamın tanığıdır. Bu konuşmadan sonra Nurettin Yılmaz yeniden söz isteyerek ifadelerimi saygı ile karşıladığını ve ilk konuşmasını geri aldığını söylemiştir.

Yine Nurettin Yılmaz'ın Helsinki'de 30 Mayıs - 2 Haziran tarihlerinde yapılan "Barış, Silahsızlanma ve Uluslararası Güvenlik" toplantısında yaptığı iddia olunan konuşmasına gelince: Esas hakkındaki mütalaanın 102-104. sayfaları arasında yer alan konuşmayı yaptığı sırada derneğimiz üyesi olmadığı hususundaki ifademde, toplantı tarihini anımsayamamış olduğum için yanılgıya düşmüş olabileceğimi kabul ederim. Ancak bu konuşmanın -eğer yapılmışsa- Barış Derneği'ni temsilen ve onun adına yapıldığı iddiasını ısrarla reddederim. Helsinki'deki toplantıya ne derneğimiz ne de başka barış komiteleri temsilcileri değil, yalnız çeşitli ülkelerden parlamenterler çağrılmıştır. Nurettin Yılmaz da bu sıfatla Helsinki'ye gitmiştir. Kendisine yönetim kurulumuzdan Dr. Cüneyt Başbuğ'un eşlik etmesi, yabancı dil bilmediği için yardımcı olunmasını talep ettiği için uygun görülmüştür. Ancak, söz konusu toplantıya derneğimizi temsilen katılmadığı cihetle, Nurettin Yılmaz'ın konuşmasının metni önceden ne tarafımdan ne de yetkili kurullarımızca görülmemiş, denetlenmemiştir. Ayrıca Ankara'dan hareketinden önce ve dönüşünde de Nurettin Yılmaz'la bir temasımız olamamıştır.

Bu konuda sonuç olarak şu hususu tekraren arz ve ifade etmek isterim: Barış Derneği'nin bölücülük faaliyetleri ile uzaktan yakından hiçbir ilişiği olmamıştır. Bu konudaki iddiaları tümüyle ve şiddetle reddederim.

Sonuç

Türk ulusu adına yargı erkini kullanan heyetinizin önünde bir yıldır Türkiye Barış Derneği'nin amaç, ilke ve faaliyetlerinin hesabını verdik. Genel başkan sıfatıyla ben, 37 yıl devlet hizmetinde bulunduktan sonra köşesine çekilmeye hak kazanmış bir kişi olarak, Barış Hareketi'ne niçin bütün benliğimle sarıldığımı ve her Türk aydınının dünyada adil ve sürekli bir barışın gerçekleşmesi yolunda verilen uğraşlara katılmasının neden gerekli olduğunu anlatmaya çalıştım. İçtenlikle inanıyorum ki, beni yetiştiren ve her şeyimi ona borçlu olduğum halkıma yaşamım boyunca mütevazı bir hizmette bulunabilmişsem, bunu otuz yedi yıllık mesleki görevimden çok, üç buçuk yıllık Barış Derneği başkanlığında yerine getirebildim.

Savunmama, bütün zamanların en büyük bilginlerinden Albert Einstein'ın şu sözlerinden esinlenerek son vermek istiyorum:

"Ben yalnız barışsever değil, bir barış savaşçısıyım. İnsanlar savaşa savaş açmadıkları sürece hiçbir şey savaşları ortadan kaldıramayacaktır. Büyük ülkülerin mücadelesi

önce küçük ama yürekli bir azınlıkça başlatılır. Barış gibi inandığımız bir dava uğruna ölmek, savaş gibi inanmadığımız bir şey uğruna acı çekmekten daha iyi değil midir? Her savaş insanlığın ilerlemesini engelleyen kötülükler zincirine bir halka daha ekler. Ama savaşa başkaldıran bir avuç insan genel protestonun sözcüsü olabilir."

"Halk yığınları asla savaş düşkünü değillerdir, yeter ki propaganda ile zehirlenmiş olmasınlar. Yapmamız gereken, savaştan çıkarı olan çevrelerin propagandasına karşı kitlelere doğruları anlatarak bağışıklık kazandırmaktır. Savaş yolunda hiç direnmeksizin göze aldığımız özverileri barış uğruna da göze almak zorundayız."

Mahkemenizden şahsım için ayrıca bir isteğim yoktur. Ancak, iddia makamının Barış Derneği'nin kapatılması yolundaki istemini reddetmenizi ve böylece ülkemizin âdil ve kalıcı bir dünya barışına bağlılığının resmî demeçlerde yer alan basit bir klişeden ibaret olmayıp kamu vicdanına mal olmuş yüce bir ülkü olduğunu tarih önünde tescil ve dünyaya ilan eylemenizi talep ediyorum. (18 Temmuz 1983)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL 2 NO'LU SIKIYÖNETİM MAHKEMESİNDE BARIŞ 1 ve BARIŞ 2 DAVALARININ BİRLEŞTİRİLEREK SÜRDÜRÜLEN DURUŞMALAR SONUNDA YAPILAN SAVUNMA

Tarih: 19 Ocak 1987
Yer: 1. Ordu ve Sıkıyönetim Karargâhı Duruşma Salonu, Selimiye - İSTANBUL

Türkiye Barış Derneği Davası bir kez daha savunma ve karar aşamasına gelmiş bulunuyor. Soruşturması 1980 yılı Ekim ayında başlayıp, ilk duruşması 24 Haziran 1982 günü yapılan bir ceza davasının hâlâ kesin sonuca ulaşamamış olması, dosyanın içeriği ve sanık sayısı göz önüne alınınca olağan bir durum değildir.

Ancak bu davanın özelliği yalnız süresinin uzunluğundan ileri gelmemektedir. Barış Derneği davası geçirdiği aşamalar ve uyandırdığı yankılarla salt bir ceza davası olayının boyutlarını aşarak gelecek kuşaklara ibret olacak ve gerek hukukçular, gerek siyasal bilimciler tarafından her yönüyle incelenip yorumlanacak tarihi bir olay niteliği kazanmıştır.

Bu ifademle davanın öneminin, sanıkların kişiliklerinden kaynaklandığını kastetmek istemiyorum. Tarihin her döneminde dünyanın her yanında nice seçkin aydın insanlığa ışık tutan düşüncelerinden, eylemlerinden ötürü suçlanmış, yürekli davranışlarının kefaretini ağır biçimde ödemek zorunda bırakılmıştır. Adalet dağıtan teraziyi elinde tutanların, son tahlilde, toplumdaki güçler dengesini temsil ettikleri bilinen bir gerçektir.

Bir ceza davasının, -sanıkların kişiliğini ve hukuki normlar çerçevesini aşarak- tarihe mal olacak bir nitelik kazanması, ancak olayın evrensel değerlerle ilgili bulunmasından ileri gelebilir. İşte bu bakımdandır ki Barış Derneği davasını Türk ve dünya kamuoyu "20. yüzyılın sonunda özgür düşüncenin suçlanması", "Barışın yargılanması" olarak algılayıp, bunun temel hak ve özgürlükler kavramıyla, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve uluslararası antlaşmalarla bağdaşmadığı kanısına varmış ve davanın gelişmesini olağanüstü bir ilgi ile izlemiştir, hâlâ da izlemektedir.

Nasıl izlemesin ki, bir ülkede yasalara uygun olarak kurulmuş, üç yılı aşkın bir süre

çalışmalarını kamuoyunun önünde, yetkili makamların denetiminde sürdürmüş ve bu zaman içerisinde herhangi bir eyleminden ötürü soruşturma, koğuşturmaya uğramamış bir derneğin, o ülkedeki devleti yıkmak amacını güden illegal bir örgüt olarak suçlanması çağdaş demokratik toplumların kolay kolay havsalalarına sığdıramayacakları, olağan karşılayamayacakları bir durum yaratmıştı. Hele bu suçlama bütün dünyada yüz milyonlarca insanın ortak özlemi haline gelen "âdil ve kalıcı bir barış" düşüncesini savunanlara yöneltilince, dünya barışının günümüzde tüm insanlık için bir ölüm kalım sorunu olduğunun bilincine varan herkesin Barış Derneği davasına yakın ilgi duyması kaçınılmazdı.

Sanıklar yönünden Barış Derneği davasının çarpıcı özelliği ise, ülkemizde anayasal düzenin, demokratik rejimin, temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı bir dönemin ürünü olmasıdır. Başka bir deyişle bu dava, askeri mahkemelerde görülen ve görülmekte olan diğer siyasi davalar gibi, olağanüstü bir yönetimin ülkede kurmayı tasarladığı siyasal ve sosyal düzene ters düşen kurumlarla ülke için zararlı gördüğü düşünce akımlarının kökünü kazımak ve onları temsil ettiğine inandığı kişi ve kuruluşları tasfiye etmek üzere giriştiği geniş çaplı operasyonun bir parçasıdır. Söz konusu tasfiyenin bir yandan devletin askeri gücünü ve kolluk kuvvetlerini kullanarak, öte yandan da savaş durumuna özgü yetkilerle donatılmış Sıkıyönetim Mahkemeleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Aslında bu durum olağanüstü rejimlerin doğasından kaynaklanmaktadır. Tüm yetkileri nefsinde toplayan olağanüstü yönetim, dünya görüşünü ve otoritesini topluma dayatmak için kendi yöntemlerini de beraberinde getirir. Mutlak ve denetimsiz otorite, yasama ve yürütmede olduğu gibi, yargı alanında da kendini hissettirir. Bu tür rejimlerde, ister askeri ister sivil görünümlü olsun, mahkemelerin bağımsızlığından, tarafsızlığından söz etmenin anlamı yoktur. Olağanüstü hallerde kurulan mahkemelerde yargıç kendisini o göreve getiren siyasal gücün iradesini temsil eder. Şili'de, Arjantin'de, Güney Afrika'da, Endonezya'da görülen budur. Hatta bu ülkelerde devlet terörü öyle boyutlara ulaşmıştır ki yargıya bile gerek görülmeyerek insanlar yakalanıp kışlalara, stadyumlara doldurulmuşlar, ortadan yok olmuşlar ya da makineli tüfeklerle taranarak sokaklar kan gölüne dönmüştür.

Türkiye'nin yakın tarihinde de olağanüstü yargının örnekleri vardır: 1924 İzmir suikastine katılma suçundan yargılanan eski Maliye Nazırı Cavit Bey çıkarıldığı İstiklal Mahkemesinde yargıca: "Bu dosyadaki delillerle beni bir gün bile hapse mahkûm edemezsiniz" dediğinde, Mahkeme Başkanı: "Vicdani kanaat hasıl olursa seni asarım" karşılığını vererek, vicdani kanaatin oluşmasında delile gereksinme duymadığını anlatmıştır. 1960 Yasası'nda davaları sırasında da askeri darbe ile iktidardan düşürülen Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinden Samet Ağaoğlu Yüce Divan Başkanına, "TBMM'de CHP'li milletvekilleri de vardı, niçin yalnız biz yargılanıyoruz?" sorusunu yönelttiğinde, Divan Başkanı, "Sizi içeri tıkan kudret böyle istedi" diyebilmiştir.

Gerçi 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime bütünüyle el koyan Milli Güvenlik Konseyi olağanüstü mahkemeler kurulmayacağını ve Ceza Yasası'nda bu yönde değişiklik yapılmayacağını resmen ilan etmiştir. O tarihten sonra kurulan sıkıyönetim mahkemeleri anayasal bir müessese sayılan Sıkıyönetim Yasasına uygun olarak görev yaptıklarından olağanüstü mahkeme niteliğinde görülmemişlerdir. Demek ki 12 Eylül yönetimi, Türkiye'nin hukuk devleti karakterinin korunmasının ülkemizin uluslararası yükümlülükleri ve prestiji bakımından gereğine inanmış, dolayısıyla da siyasal adaletin hukuk devleti kavramıyla bağdaşmadığını kabul etmiştir.

Ancak, 12 Eylül'den sonra görülen davalarda yargının bağımsızlığı ve mahkemenin tarafsızlığı ilkesinin ihlaline, savunma hakkının kısıtlanmasına ilişkin örnekler pek çoktur. Ben burada yalnız Barış Derneği davasıyla ilgili ihlallerin bazılarına değineceğim: Önce bu davanın çeşitli aşamalarında yargıya dışarıdan yapılan etkileri kaydetmeliyim. Daha soruşturma sürerken başlayan ve davanın her kritik aşamasında yinelenen yayınlar üzerinde durmayacağım. Çünkü bunları yapan ve yaptıranların hüviyeti, hangi çevrelerin maşası oldukları, bize düşmanlıklarının nedenleri herkesçe bilinmektedir. Yine de, ilk iddianamenin henüz askeri mahkemede okunmadan bir gazetede tefrika halinde yayımlanması, yanıt verecek durumda olmayan tutuklu sanıklar aleyhinde iftira kampanyası açılması ve bu yayınların sıkıyönetim savcılığınca önlenmeyip kovuşturmaya konu olmaması, hakkımızdaki davanın hangi koşullar altında başladığının ve yürütüldüğünün bir göstergesi olarak kayda değer. Bu itibarla ben duruşmanın geçen oturumunda sayın savcının esas hakkındaki mütalaasını okumadan önce metni basın temsilcilerine dağıtmasını fazla yadırgamadım. Bu hareket eski alışkanlıkların bir tekrarından ibaretti.

Ancak, yargıya müdahalenin çok daha önemli ve vahim olanı, Barış Derneği davasının başlangıcından bugüne değin devletin en üst kademelerinden gelen dolaylı ya da dolaysız telkinlerdir. 1983 genel seçimleriyle oluşan TBMM'nin açılışındaki söylev dahil olmak üzere, çeşitli vesilelerle ve son günlere değin yapılan, radyo televizyon aracılığıyla yayımlanan resmi konuşmalarda Barış Derneği davasının kaderini etkileyecek doğrultuda görüşler açıklanmış, açık ya da kapalı suçlamalar yapılmıştır, hâlâ da yapılmaktadır.

Bu tutumun davaya en somut etkisi, kesinleşmemiş bir karara rağmen sanıkların büyük çoğunluğunun ilk hüküm mahkemesince çarptırıldıkları cezanın tamamını çekmek durumunda bırakılmaları şeklinde tecelli etmiştir. Başka bir deyişle, hüküm mahkemesinin hem Askeri Yargıtay ilgili Dairesince, hem de Daireler Kurulunca iki kez bozulan hükmü aslında bir "peşin infaz" kararına dönüşmüştür. Davamızda ceza hukuku ilkelerinin açık ihlallerinden biri de budur, fakat sonuncusu değildir.

Hüküm mahkemesinin Askeri Yargıtay'da bozulmasına karşın üzerinde aynen direndiği kararın gerekçesi, kendisini yalnız hukuk kurallarının değil, adalet, nasfet ve hak-

kaniyet ilkelerinin de üstünde gören bir ihtilal mahkemesi kararının tipik bir örneğidir. Gerekçenin önsözünde Barış Derneği davası sanıklarının TCK'nın 125. maddesi kapsamına girdikleri yani vatana ihanet suçunu işledikleri için ölüm cezasını hak ettiklerini öne süren, sonuç bölümünde ise sanıklarla savunma makamının gizli yollardan Askeri Yargıtay'ı etkilemeye çalışacaklarını, zira devletin en yüksek makamlarına Türkiye Komünist Partisi'nin sızdığını karar metnine geçirecek kadar tarafsızlıktan uzaklaşan bir mahkemenin verdiği kararın nesnel ölçülere göre oluşmuş bir vicdani kanaatin ifadesi olduğunu kabul etmek mümkün değildir.

Son olarak davamızda CMUK'un açık bir ihlalini daha zikretmeliyim: Askeri Yargıtay 3. Dairesi'nin hükmü bozma kararına karşı oy kullanan Hâkim Albay Hakkı Erkan -ki kararın açıklanmasından iki gün sonra resmen Tuğgeneralliğe yükseltilmiştir- bozma kararına koyduğu muhalefet şerhinde: "İki veya daha fazla kişi, meselâ sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek amacı etrafında birleştikleri takdirde, kanunun cezalandırdığı suç tipine uygun bir durum oluşmuş demektir. (...) Suç bu haliyle bir tehlike suçu niteliğindedir. Bu itibarla suçun oluşması için maddi ve icrai bir eyleme gerek yoktur" diyerek 141. maddenin ne gibi yorumlara açık olduğunu gösterdikten sonra, kararın bozulmasına karşı çıkmıştır. Aynı yargıç hüküm mahkemesinin direnme kararı üzerine dava dosyasının Askeri Yargıtay, Daireler Kurulunda görüşülüp karara bağlanması sırasında Askeri Yargıtay 2. Başkanı sıfatıyla Kurula katılarak oy kullanmıştır. Önceden oyunun yönünü belli eden bir yargıcın üst kurulda oy sahibi olması CMUK hükümlerine aykırı olduğu gibi, yargıcın tarafsızlığı ilkesiyle de bağdaşmaz. Bu itibarla, adı geçen yargıcın Daireler Kurulu heyetine dahil edilmemesi ya da kendiliğinden çekilmesi gerekirdi.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılığının, Barış Derneği Yönetim Kurulu üyelerinin tutuklu olarak yargılanmaları talebi on ay ara ile iki kez askeri mahkemece reddedilmiş olduğu halde, 23 Şubat 1982 günü resmi çalışma saati dışında bir yargıç üsteğmen 44 kişi için tutuklama kararını imzalamıştır.

İstanbul Merkez Komutanlığı, ülkemizin tanınmış bilim, sanat adamlarının, milletvekillerinin, Baro Başkanının, Tabipler Birliği Başkanının adlarını içeren listeyi 48 saat uygulamaya koymamıştır. Bunun üzerine, Sıkıyönetim Savcısı Alb. Süleyman Takkeci Merkez Komutanına ivedi bir tezkere yazarak, tutuklamalar derhal yapılmadığı takdirde Merkez Komutanı'nı sorumlu tutacağını bildirmiştir. (Dosya)

Nihayet, MGK ve Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in resmi ziyaret maksadıyla Sofya'ya hareket ettiği ve onuruna verilen yemekte Türkiye'nin Helsinki Nihai Senedi'ne bağlılığını dile getirdiği 26 Şubat 1982'yi 27'ye bağlayan gece yarısı, İstanbul, Ankara ve İzmir'de siyasi polisçe gerçekleştirilen bir operasyonla ilk anda yakalanan 23 Yönetim Kurulu asli ve yedek üyesi tutuklanarak Selimiye'de bir gün alıkonulduktan sonra 2. Zırhlı Tugay'ın Kartal-Maltepe karargâhındaki cephane deposundan bozma taş

barakasına konulmuşlardır.

Sonradan öğrendiğimize göre, bu küçük taş bina hapsedilişimizden birkaç gün önce İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Org. Haydar Saltık tarafından ziyaret edilerek amaca uygun bulunmuştur.

Bu olaylardan bir süre önce, İzmir'de siyasi polis 16.6.1981 tarihinde otuz kişiyi gözaltına alarak 39 gün süreyle işkenceye tabi tutmuştur. Gözaltına alınanlara itiraf ettirilmek istenen husus, Barış Derneği'nin 1980 Temmuz'unda Kuşadası'nda yaptığı genişletilmiş Genel Yönetim Kurulu toplantısının, aslında Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısının kamuflajı olduğunu ve Barış Derneği başkanının TKP delegeleri ve Sovyetler Birliği'nden gelen temsilci ile bir araya geldiğini kanıtlamaktı. Ancak bu operasyon da fiyasko ile sonuçlanarak işkence görenlere İzmir Savcılığı'nca takipsizlik kararı verilmiştir.

Bu arada Türkiye Barış Derneği'nin İstanbul'daki merkez lokalinde sıkıyönetim görevlilerince iki kez arama yapılmış, özel ekiplerce binanın duvarları oyulup silah aranmıştır. Doğal olarak bir çakı bile bulunamamış, dolaplardaki kitaplarla evrak alınıp götürülmüştür. Söz konusu aramaya o sırada henüz tutuklu bulunmadığımız halde, herhangi bir dernek yetkilisi çağrılmamıştır. Sonraları derneğimize kayyum olarak atanan görevliyle birlikte lokale girdiğimde bir harabe ile karşılaşacaktım. Bina sanki düşman işgaline uğramış gibiydi.

Bu olayları mahkemeniz huzurunda anmamın nedeni, 12 Eylül rejiminden yararlanan kimi çevrelerin Barış Derneği'ne karşı duydukları garezin ne boyutlara vardığını belirtmektir.

Amacım yakınmak değildir, çünkü o dönemde estirilen kasırganın yalnız bizler için değil, teröre bulaşmamış daha birçokları için de ne denli tahripkâr olduğunu biliyorum. Ara rejim döneminde önce 40 bin, daha sonra 100 bin kişinin tutuklandığı ve çoğunun sistemli işkenceye tâbi tutulduğu düşünülürse, bizlere uygulanan işlem olağan bile görülebilir.

Azgelişmiş ülkelerde uzun yıllar görevli olarak bulunmuş biri olma sıfatıyla, oralarda insan yaşamının fazla değerli görülmediğini iyi bilirim. Asya, Afrika ve Latin Amerika'da bir darbe sonucunda iktidarı ele alan güçler, zaten demokratik haklarının tam bilincine varamamış halk kitlelerini kuvvet gösterisiyle sindirdikten sonra, iktidarları için tehlikeli gördükleri aydınları, kendilerine râm olmayı reddedenleri, esir düşüp de teslim olmayanları fizik olarak tasfiye, yani ifna ederler. İlerisi için potansiyel tehlike olduğuna inandıkları gençliği de ağır baskı altına alırlar. Nitekim Arjantin'de hâlâ 9.000 kişi kayıplar listesindedir.

Barış Derneği mensuplarına ve genellikle barış düşüncesine yüreklilikle sahip çıkanlara karşı da ülkemizde 12 Eylül rejiminden güç alan kimi çevrelerin bitmez tükenmez bir husumet ve öç alma dürtüsüyle hareket ettikleri, bir çeşit "Vendetta"nın peşinde

oldukları açıkça anlaşılmaktadır.

Acaba 6 yıldır Barış Derneği'nin üzerine bu derece hışımla varılmasının, devletin açık ya da gizli güçlerinin Türkiye'deki barış hareketini kamuoyunun gözünden düşürmeye çabalamalarının sebebi nedir? Esas mütalaayı biraz sonra irdelerken bu sorunun yanıtını verebileceğimi sanıyorum. Ancak, Barış Derneği'ni vurmak için kullanılan yöntem hakkında ilk hüküm mahkemesi kararının gerekçesi önemli bir ipucu vermektedir. Şöyle ki, hüküm gerekçesinin 565. sayfasında şu ibare yer almıştır: "Barış Derneği'nin fonksiyonu, dağınık bir manzara arz eden komünist güç ve eylemlerin birleştirilmesi, tek güç haline getirilmesidir. Ancak hedefe yaklaşmış bir durumdalar iken nihai darbeyi indirmeleri Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından engellenmiştir." Bu tümce Barış Derneği'nin üzerine adeta marazi bir hırsla yürünmesinin görünürdeki nedenini açıklamakta, aynı zamanda, barış hareketine katkıda bulunanları toplum dışına itmek, kamuoyunun husumetine maruz bırakmak üzere hazırlanan senaryonun mahiyetini açığa vurmaktadır.

Demek ki Barış Derneği Türkiye'de komünist bir devrim gerçekleştirmek üzere bütün hazırlıklarını tamamlayıp, stratejik mevkileri ele geçirip iktidara el koyacağı sırada suçüstü yakalanmıştır. Öyleyse derneğin yönetici ve üyelerine ve aynı yolda olan başkalarına unutamayacakları bir ders verilmelidir. Ancak bunu, 12 Eylül müdahalesinin gerçek niyetlerinden kuşku duyan uygar dünyayı ürkütecek kaba bir kuvvet gösterisi biçiminde değil de, yasal bir kılıf içinde uygulamalıdır. İşte ilk perdesi 24 Haziran 1982 günü Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başlatılan oyunun senaryosu budur.

Ne var ki bütün bu tertiplerin başarılı olmasının ilk koşulu yargının güvenilir, tarafsız imajı vermesi, aynı zamanda suçlamanın duruşma ilerledikçe inandırıcılık kazanması yani yargı dilinde sağlam, geçerli delillerin ortaya dökülmesidir.

Oyunu hazırlayanların talihsizliği burada kendini göstermiş, Barış Derneği'ne mal edilmek istenen komplo teorisinin geçersiz, tutarsız hatta gülünç belgelere, indî yorumlara dayandığı meydana çıkınca, hazırlanan tertip kartondan bir kule gibi yıkılmıştır. Askeri Yargıtay 3. Dairesinin tarihî bozma kararının anlamı budur. Bu karar, Berlin'de olduğu gibi Ankara'da da hâkimler bulunduğunu göstermiştir.

Türkiye Barış Derneği davasının hangi koşullar altında başlatılıp yürütüldüğünü kısaca izaha çalıştım. Şimdi dava Sayın Mahkemeniz önünde yeniden görülmektedir. Aslında bu davada sanıklar ve savunucuları tarafından söylenebilecek her şey evvelce söylenmiş, her iddia ve soru yanıtlanmıştır. Bu itibarla ben ilk hüküm mahkemesinde iki yıl süren duruşma boyunca verdiğim ifadeleri ve 18.7.1983 tarihli 69 sayfalık savunmamı yineleyerek mahkemenizi işgal etmek istemezdim.

Ancak ben burada şahsımı değil, Barış Derneği'nin tüzel kişiliğini savunmak için bulunuyorum. Çünkü evvelce yalnız yönetim kurulu üyelerini hedef tutan bu dava, ek iddianamelerle derneğimizin 20'yi aşkın üyesini de kapsamı içine almış, sonradan 139

kişi hakkında hiçbir neden gösterilmeden takipsizlik kararı verilmiş ve 48 kişi hakkında BARIŞ 2 adıyla yeni bir dava açılarak BARIŞ 1 ve BARIŞ 2 davalarının birleştirilmesine mahkemenizce karar verilmiştir. Bu gelişmenin sonucunda BARIŞ 2 davasının sanıkları derneğin yönetimine ya da herhangi bir faaliyetine katılmamış olsalar dahi, salt yasadışı bir örgüte üye olmak iddiasıyla yargılanmaktadırlar. İçlerinde derneğe üyelik kaydı yaptırmadan konuk sıfatıyla bir toplantıya katılmış olanlar da vardır. Bu durumda ben birinci derecede sorumlusu olduğum derneğimin faaliyetlerinin yasalara uygun olarak yürütüldüğünü, hiçbir yasadışı örgütle ilişkisi bulunmadığını ve herhangi bir gizli amacın paravanası olarak kullanılmadığını yalnız yargı makamına değil, dernek üyesi arkadaşlarıma da kanıtlamak zorundayım.

Ayrıca, derneğin kurulduğu günden faaliyetinin tatil edildiği güne dek kesintisiz olarak hem karar organının, hem de yürütme organının başkanı sıfatıyla sorumluluğunu taşıyan tek sanık benim. Tüzüğümüz Barış Derneği'ni temsil etmek yetkisini bana vermiştir. Kısacası, kişisel suçlamalar dışında, Barış Derneği'nin amaç ve ilkelerini, temsil ettiği ulusal barış hareketini ve giderek dünya barış hareketini hedef alan suçlamaları yanıtlamak görevi bana düşmektedir. Bu onurlu görevi bir kez daha yerine getirmeye çalışacağım.

Türkiye Barış Derneği davasında suçlama ilk günden beri bir dörtgen üzerine inşa edilmek istenmiştir. Dörtgenin köşelerinde Barış Derneği - Dünya Barış Konseyi - Türkiye Komünist Partisi ve Sovyet Komünist Partisi vardır. Derneğimizin illegal bir örgüte dönüşmesi, bu dört kuruluş arasındaki organik ilişkilere bağlanmıştır. İlk hüküm mahkemesinin karar gerekçesinde olduğu gibi, şimdi elimizde bulunan savcılık mütalaasında da yürütülen muhakeme şudur:

Sovyetler Birliği'nin resmi ideolojisi olan Marksist kuramda barış, tüm dünyada kapitalist sistemin yıkılarak komünizmin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için Sovyetler Birliği komünizmin "aktarma kayışları" olarak nitelenen cephe örgütleri kullanmaktadır. Bunlardan en faali, en etkin olanı Dünya Barış Konseyi'dir (DBK). DBK, Sovyet yanlısı görüşlerini yaymak için ulusal barış komiteleriyle işbirliği halindedir. Öte yandan Sovyet Komünist Partisi, Türkiye Komünist Partisi aracılığıyla Barış Derneği'ni kurdurmuştur. Böylece Barış Derneği barışı savunma paravanası arkasında, Türkiye'de mevcut düzenin yıkılarak yerine Marksist-Leninist bir rejim kurmayı hedefleyen illegal bir örgüt hüviyetindedir.

Biz bu görüşü BARIŞ 1 davasında her yönüyle ele alıp çürütmüştük. Ancak 21 Kasım 1986 günü okunan esas mütalaa, evvelce ileri sürülen savları tekrarlamakla kalmayıp, yalnız Barış Derneği açısından değil, ülkemizde demokratik rejimin yerleşip gelişmesi bakımından da son derece tehlikeli bir zihniyetin ürünü olarak karşımıza çıktığından, evvelce söylediklerimi kısmen yinelemek pahasına da olsa, göz ardı edilmek istenen bazı gerçekleri gün ışığına çıkarmak zorunluluğunu hissediyorum. Esas mütalaadaki

maddi hataları, bilgi eksikliğini, çelişkileri, çarpıtmaları sırası geldikçe sergileyeceğim. Her şeyden önce, Barış Derneği hakkındaki suçlamanın üzerine inşa edilmek istendiği temelleri yıkmakla söze başlayacağım.

İddiaya göre Marksist kuramda barışın anlamı kapitalizmin yıkılması, yerine proletarya diktatörlüğünün kurulmasıdır. Yani barış ancak komünizmin gerçekleşmesine bağlıdır (Mütalaa s. 9).

Tam bir bilgisizlik örneği olan bu keskin görüşün nereden kaynaklandığının tartışmasına girmeyeceğim. Tutalım ki iddia makamı Marksist doktrini derinliğine incelemiştir. Buna bir an için inansak bile, çağdaş barış kavramının, dünya barış hareketinin ve de Türkiye Barış Derneği'nin savunduğu barışın iddia makamının Marksizme yakıştırdığı barış kuramı ile uzaktan yakından ilişiği yoktur.

Bu davanın en başından beri üzerine basa basa anlatmaya çalıştığım gibi, çağdaş anlamda barış hareketi dünyada iki karşıt sistemin, kapitalizm ile sosyalizmin varlığı gerçeğinden hareketle, bu iki sistemin çatışma (confrontation) yerine yarışma (competition) halinde, kuvvete başvurmaksızın yan yana yaşayabileceğini savunmakta, bunun dışındaki seçeneklerin, yani Doğu ve Batı bloklarının birbirine silah üstünlüğü sağlamak ve kendi yaşam biçimini karşı tarafa zorla kabul ettirmek girişimlerinin, insanlığı topyekûn felakete sürükleyeceğine inanmaktadır.

Barış Derneği de dünya barışını bu anlamda savunmuştur. Yapılan bütün konuşmalarda, yayınlarda hiçbir zaman kapitalizm sosyalizm tartışmalarına yer verilmeyip salt silahlanma yarışına, askeri bloklaşmalara ve dünya barışı için tehlike oluşturan tutumlara karşı çıkılmıştır. Bunun aksini kanıtlayacak bir tek belge yoktur.

Barış Derneği'ni suçlama çabasına girenler bu kez bunu dikkate almış olacaklar ki, kendilerinden menkul Marksist barış kuramına bir çeşitleme, bir varyasyon getirmek ihtiyacını duymuşlardır. Yeni iddiaya göre Sovyetler Stalin'in ölümünden sonra dünya ihtilâli kavramı yerine barışçılığı ikame etmişler, barış içinde bir arada yaşama kavramını işlemeye başlamışlardır. Buradan anlıyoruz ki devletler arası ilişkilerde yumuşama demek olan detant süreci de komünist devrimi gerçekleştirmenin bir aracıdır.

Görülüyor ki bu kavram kargaşasına bir son vermek, her şeyi yerli yerine oturtmak gerekli olmuştur. Bunun için de İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmelere kısaca göz atıp çağdaş anlamda barışın ne olup ne olmadığını aydınlığa kavuşturmalıyız.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ve 1948 yılından 1963 yılına dek süren döneme Soğuk Savaş Dönemi denilir.

Bu dönemde Doğu ve Batı blokları arası iletişim her bakımdan kesilmiş, ekonomik ve ticarî ilişkiler de en alt düzeyine inmiştir. Bu durum uluslararası ilişkilerin genelinde güvensizlik ve gerginliği son sınırına kadar artırmış ve dünyayı iki kez -1949 Berlin ablukası ile 1962 Küba krizi sırasında- sıcak savaşın eşiğine getirmiştir.

Fakat öte yandan bu bunalımlar, Doğu-Batı ilişkilerinin bir ölçüde normalleşmeye yüz tutmasının ve Soğuk Savaş içinde yumuşamanın tohumunu atan kuralların kendini göstermesinin de bir başlangıcı olmuştur.

Bu olgunun başlıca nedeni 1960'lı yıllarda ABD ile SSCB arasında "Dehşet Dengesi" denilen nükleer güç dengesinin ortaya çıkmasıdır. Nükleer güç dengesi, iki süper güç arasında olası bir nükleer savaşın önlenmesini ve savaşa varabilecek çatışmaları denetlemeyi zorunlu kılmıştır. Zira iki büyük devlet arasında çıkacak bir savaşın yeneni ve yenileni olmayacağı, iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğu anlaşılmıştır. Başka deyişle, gerek Sovyetler Birliği, gerekse ABD, bir saldırıya hedef olduktan sonra bile, saldırıda bulunana altından kalkamayacağı kadar yıkıcı bir darbe indirebilme gücüne sahip olduklarından, bir çeşit intihar demek olan böyle bir savaşı göze alamayacaklardır.

Bu durum Doğu ve Batı bloklarını karşılıklı ilişkilerde bir uzlaşma ortamı aramaya yöneltmiştir. Önce siyasi diyalog başlatılmış, sonra ABD ile SSCB arasında stratejik alanda ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalanarak detant sürecine girişin zemini hazırlanmıştır. Berlin sorununun 1971 Eylül'ünde dört eski müttefik arasındaki anlaşma ile çözümlenmesi üzerine, ertesi yıl Nixon'un Sovyetler Birliği'ni ziyareti sırasında Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı (AGİK) hazırlık çalışmalarının başlatılması kararlaştırılmış, çalışmalar iki yıl süreyle Cenevre'de uzmanlar düzeyinde sürdükten sonra Helsinki Konferansı toplanarak 1 Ağustos 1975 tarihinde 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada devlet ya da hükümet başkanları (Türkiye dahil) Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamışlardır.

Helsinki Nihai Senedi özetle Soğuk Savaş dönemini tasfiye ederek, farklı sosyo-politik sistemlere sahip devletler arasında barışçı ilişkiler sürecini başlatmış, başka bir deyişle, Helsinki'de geleceğin sistemler arası rekabet ve işbirliği kuralları saptanmıştır.

Nihai Senet'te ifadesini bulan ilkeler aslında BM Antlaşması'nda da vardır. Ancak Helsinki'de temeli atılan düzenin özelliği barış kavramına yeni boyutlar getirmesi, yumuşama ile barış arasındaki organik bağı ortaya koymuş olmasıdır.

Helsinki Konferansı'na gelinceye dek dünyada barış, savaşın mevcut olmadığı ortam olarak anlaşılmıştır. Oysa yalnız açık şiddetin, yani savaşın olmadığı ortam, eksik barıştır, istikrarsız bir barıştır. Gerçek, olumlu barış uluslararası ilişkilerde adaletin, eşitliğin var olduğu ve kuvvet kullanma olasılığının en aza indirildiği, güvenliğin inandırıcı olduğu bir ortamdır. Böyle bir ortamda ne şiddete, kaba kuvvete, ne de baskı ve sömürüye yer vardır.

Helsinki Belgesi'nin hedef aldığı ve dünya barış hareketinin benimsediği "Adil, kalıcı ve gerçekçi" barışın temel öğeleri şöyle tanımlanabilir:

Barış düzeni yumuşama sürecine girişle başlayacaktır. Yumuşama, dünyada iki ayrı sosyo-politik sistemin varlığı gerçeğinden hareket etmekte ve karşıt sistemlerle yöne-

tilen devletlerin birbirlerine kuvvet kullanarak üstünlük sağlamalarını reddetmektedir. Ancak yumuşama, iki sistem arasındaki ideolojik karşıtlığı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir süreç değildir. Belki de tam tersine, yumuşama gerekçesini bu karşıtlıktan almaktadır. Sistemler arasındaki karşıtlık yumuşama sürecine ters düşmez. Gerçekçi olan tutum bu karşıtlığın silahlı çatışmaya dönüşmeksizin, belirli kurallara uyularak ideolojik yarışma biçiminde sürdürülmesidir. Böyle bir yarışmanın taraflar üzerinde "uygarlaştırıcı" etkileri olabilir. Kendisine güvenen taraf, savunduğu düzeni baskı ve şiddete başvurmaksızın beğendirme, destekleme yollarını arar.

Yumuşamanın ve dolayısıyla barışın sürekli olmasının vazgeçilmez koşulu ise, siyasal yumuşamanın askersel yumuşamayla derinleştirilip pekiştirilmesidir. Yumuşamanın geri dönülmez aşamaya varması başka yoldan sağlanamaz. Yumuşamayı bloklar arasında askeri bir anlaşma düzeyine indirgemek, güçler dengesine dayandırmak da mümkün değildir. "Barışı korumak için savaşa hazır olmak" düşüncesi, bilim ve teknolojideki baş döndürücü gelişmeler karşısında iflas etmiştir. İcat edilen her silah onu imha edecek yeni bir silahın yapımına yol açmaktadır. Nükleer alandaki teknolojinin silah sanayiine yansımasının yarattığı olanaklar nicel (kantitatif) değil, nitel (kalitatif) bir sıçramaya yol açmış ve silahlanma artık nerede duracağı belli olmayan bir cehennemi yarışa dönüşmüştür. Bu tırmanmanın sonucu dünyanın da sonu olacağını söyleyenlere karamsarlık atfetmeye artık imkân kalmamıştır. Bu durumda milyonlarca insanın barış hareketine katılmasını, kitlesel kırım araçlarının yapımına ve kendi ülkelerine yerleştirilmesine karşı çıkmalarını ideolojik nedenlere ya da propaganda odaklarının etkisine bağlamak boşunadır. İnsanların en kutsal hakkı olan yaşama hakkının tehlikeye düşmesi karşısında duydukları içgüdüsel tepki, her türlü ideolojik etkiden üstün ve herhangi bir propagandaya gereksinme duymayacak denli güçlüdür.

Eğer bugün uluslar silahlanma yarışına karşı çıkıyorlarsa bunun nedeni, ABD eski Başkanı Carter'in ulusuna veda mesajında belirttiği gibi; "Muhtemel bir dünya savaşının ilk birkaç saatinde tarihteki bütün savaşların sebep olduğu ölümlerin toplamından daha çok insan öleceği"nin bilincine varmış olmalarıdır.

Nitekim dünya barış hareketinin son yıllarda bir çığ gibi büyüyüp tüm ülkeleri sarması ve siyasal inançları ne olursa olsun herkesçe desteklenmesi de savaş tehlikesinin güncelliğinin geniş yığınlarca algılandığını göstermektedir. Bundan esinlenen Birleşmiş Milletler Örgütü de barış ve silahsızlanma sorunlarına öncelikle eğilmiştir.

BM 1986 yılını Uluslararası Barış Yılı olarak kabul ve ilan ederken, yalnız hükümetlere değil hükümetler-dışı kuruluşlara ve tüm dünya halklarına çağrıda bulunarak önümüzdeki on yıllarda, yüzyıllarda da sürecek bir barış düzeninin hep birlikte temelinin atılmasını önermiştir. BM Genel Sekreteri, iddia makamının hışmına uğrayan Dünya Barış Konseyi'nin, Uluslararası Barış Yılı dolayısıyla geçen Nisan ayında yaptığı olağanüstü toplantıya gönderdiği -bir örneğini ilişikte sunduğum- mesajında: "İnsanlık bu-

gün bir yol kavşağındadır. Yollardan biri barışa, öteki ise uygarlıkla birlikte insanlığı yok olmaya götürecektir" demiştir.

Bütün bunlar birer vakıa iken, mütalaada öne sürüldüğü gibi, barış içinde bir arada yaşama kavramını komünizmi yayma emelinin bir aracı gibi göstermek, savaş kışkırtıcılığının sözcülüğünü yapmaktan başka nasıl tanımlanabilir? Savcı yumuşama kavramını aldatıcı olarak niteleyip Sovyetlerin buna sımsıkı sarıldıklarından söz ediyor. Oysa detanta sımsıkı sarılanların başında Batı Avrupa ülkeleri gelmektedir. Çünkü detantın sağladığı savunma bütçesi indirimlerinden, doğal gaz hattında görüldüğü gibi Doğu blokuyla ekonomik ilişkilerin gelişmesinden onlar yararlanmaktadır. Detantın Sovyetlere yarayacağı gerekçesiyle karşı çıkanlar ise silah yapımından görülmemiş kârlar elde eden askersel-sanayi kompleksleri, dünyayı ahtapot gibi saran çokuluslu şirketlerdir. Silah sanayi kartelleri silahsızlanma çabalarını sabote etmek, detant sürecini kırmak peşindedirler.

Bilim ve teknolojinin önlenemez ilerlemesinden yararlanarak, silahlanmayı uzaya sıçratmak girişimleri baş göstermiştir. İlk kez ABD Başkanı Reagan'ın 1983 yılında açıkladığı "Stratejik Savunma Girişimi", ya da yaygın adıyla Yıldız Savaşları projesiyle Amerikan halkına ülkenin uzayda kurulacak füze geçirmez bir ağ, bir kalkanla korunabileceği vaad edilmiştir. Projenin gerçekleşme şansı henüz çok tartışmalı ise de, burada önemli olan, bilim ve teknolojideki gelişmelerin vakit geçirmeden silah sanayiine yansıtılmak istenmesidir. Bugün Yıldız Savaşları projesi akamete uğratılsa bile yarın silah yapımcılarının şapkalarından daha nice yeni oyunlar çıkabilecektir.

Bunu önlemenin tek yolu tüm nükleer silah denemelerinin yasaklanmasıdır. Çünkü deneme olmayınca nükleer silahlar geliştirilemeyecektir. Silahlanma harcamalarından her yıl yüz milyarlarca dolar kâr sağlayanların telaşı bu yüzdendir.

21. yüzyıla dünyamızın nükleer silahlardan arındırılmış olarak girmesini öngören önerilerin Reykjavik doruk toplantısında torpillenmesinin ve emperyalizme bağımlı ülkelerde silahsızlanma yanlılarına, detantı savunanlara karşı açılan yoğun kampanyanın kökeninde yatan budur. Elimizdeki Savcılık mütalaası da bu kampanyanın izlerini taşımaktadır.

Esas mütalaanın üzerine oturduğu, yukarıda sözünü ettiğim dörtgenin ikinci ayağı Dünya Barış Konseyi'nin karalanmasına dayanmaktadır. İddia makamı BM'den sonra dünyanın en büyük, 140 ülkeye yaygın uluslararası kuruluşu olan DBK'ya büyük bir şiddetle saldırmaktadır. DBK'yı iddia makamının, daha doğrusu temsil ettiği güçlerin bu denli öfkesine muhatap kılan suçu acaba nedir?

Mütalaada anlatılan öyküye göre, "Lenin 1921 yılında Marksist-Leninist ideolojiyi tüm dünya devletlerine benimsetmek için sendikalar, kooperatifler, gençlik kuruluşları adı altında birçok teşekkül kurmuş ve bunlara komünizmin aktarma kayışları görevini vermiştir" (Esas Mütalaa, s.10-11). Yine mütalaadan aynen aktarıyorum: "Sözü

edilen demokratik cephe örgütlerinin faaliyetlerinden memnun kalan Sovyetler Birliği 1948 yılında Polonya'nın Wroclaw kentinde Kültür Emekçileri-Aydınlar Kongresi sırasında Lenin'in komünizmi aktarma kayışları olarak nitelendirdiği demokratik cephe örgütlerinden en faal, en etkin örgüt olan Dünya Barış Konseyi'nin kurulmasına karar verilmiştir." Bu ibarelerde ilk dikkatimizi çeken, sendikalar, kooperatifler, gençlik kuruluşları -ki bunlara sonradan etkinlik kazanan meslek kuruluşlarını, dernekleri, üniversiteleri de ekleyebiliriz- gibi demokratik rejimin vazgeçilmez öğeleri olan ve siyasi literatürde "baskı grupları" adı verilen kurumların komünist rejimin icadı olduğunun ve komünist ideolojiyi yaydığının iddia edilmesidir. Nitekim mütalaanın DBK ile ilgili bölümünde şu ibret verici tablo çizilmiştir: "DBK'nın şemsiyesi altındaki barış dernekleri bir ülkede çoğunluğu teşkil eden dar gelirli ve hayat standardı düşük halk kitlelerini ve ilerici olduklarına inanan bazı aydınları, gösterişli ve parlak sloganlarla memnuniyetsizliklerini istismar ederek, onları tahrik suretiyle, bir cephede toplamaya çalışırlar. Bu cephenin görevi Hükümetleri ve varlıklı sınıfı her türlü vasıta ile şiddetli bir baskı altında tutmak olacaktır. Ayrıca fikir hürriyeti kavramı işlenerek, bu cephe idarecilerinin tesbit ettikleri propaganda ajitasyonları gittikçe artırılacaktır. Aynı cepheden olan gruplar, dernekler ve bunların parlamentodaki temsilcileri hükümete karşı şiddetli bir kampanya açacaklar, bir taraftan hükümeti, faydasız parlamento kavgaları ile müsbet iş yapmaktan alıkoyacak, diğer taraftan da mevcut düzenin kalkınmayı sağlayamayacağı fikrini yayacaklardır. hükümet bu kör döğüşü içinde acze düşecek, otoriteyi elinden kaçıracaktır. İşte bu kargaşalıklar sırasında meydana gelebilecek durumlar değerlendirilecek ve durumun uygunluğuna kanat getirilince iktidar alınacaktır. İşte komünistlerin hedefi budur."

Mütalaada şekillenen bu dehşetengiz tablonun Türkiye'deki 12 Eylül öncesi dönemi anımsatmak amacıyla çizildiği bellidir. Ancak karanlıkta kalan iki nokta vardır. Birincisi, DBK'nın Helsinki'den açtığı şemsiyenin altında Türkiye'deki 300 üyeli Barış Derneği'nin bütün bu işleri nasıl becerebildiği, hükümeti nasıl acze düşürebildiği, parlamentoyu nasıl elinde oynatabildiğidir.

Savcının aydınlatması gereken ikinci önemli nokta da şudur: Ülkedeki durumu değerlendirerek koşulların uygunluğuna kanaat getirince iktidara el koyanlar kimlerdir? Aslında ne mantığa, ne de sağduyuya sığmayan bu muhakeme tarzı ile Savcılık 12 Eylül'de iktidara el koyanlara gizli niyet atfettiğinin farkında mıdır? İddia makamını bu sorularla baş başa bırakarak DBK'ya ilişkin görüşlerini incelemeye devam edelim.

Dünya Barış Konseyi hakkında ileri sürülen iddialar, yapılan saldırılar yeni değildir. Dünya barış hareketi güçlenip yükseldikçe, onun örgütsel birliğini temsil eden DBK'ya isnatlar, iftiralar artmıştır. Bunların arkasında Amerikan merkezi haberalma örgütü CIA'nın bulunduğu bilinmektedir. DBK'nın amaç ve ilkelerine söyleyecek söz bulamayanlar, onu Sovyet güdümünde ve malî desteğinde imiş gibi göstermekte ısrar-

lıdırlar. DBK dünyada Soğuk Savaş döneminin şiddetle hüküm sürdüğü bir dönemde kurulduğundan, başta ABD olmak üzere, NATO çevrelerinin sürekli eleştirilerine hedef olmuştur. Bunun sonucu olarak da Batı ve Doğu devletlerinin istihbarat örgütleri birbirini suçlayan propaganda faaliyetlerine girişmişler, bu meyanda DBK gibi başka demokratik kuruluşlar da, örneğin Uluslararası Demokratik Hukukçular Derneği, Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu, Asya-Afrika-Latin Amerika Halkları Dayanışma Örgütü, Uluslararası Öğrenciler Birliği, Sovyet güdümündeki cephe örgütleri olarak gösterilirken; Doğu bloku da, Amerika Kıtası Devletleri Örgütü OAS, Güney-Doğu Asya Devletleri Birliği, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların Amerikan denetimi ve malî desteğinde olduğunu iddia edegelmişlerdir.

Bu karşılıklı propaganda savaşı el'an devam etmekte ise de, Helsinki Konferansı'ndan sonra başlatılan detant sürecinde dünya barış hareketi ve DBK, ideolojik çatışmaların üstüne çıkan ve Batı dünyasınca da meşruluğu kabul edilen bir kuruluş haline gelerek, BM'ce hükümetler-dışı kuruluşlar statüsündeki uluslararası bir örgüt olarak tescil edilmiştir. BARIŞ 1 davasındaki sorgulanmam sırasında belirttiğim gibi, DBK her yıl BM Genel Kurulunun iki komitesinin -Siyasi Komite ile 4. Komite- açılışını yapmak hakkını kazanmış ve Irk Ayırımı (Apartheid), Dekolonizasyon özel komisyonlarında yer almıştır. DBK, UNESCO'da A tipi danışmanlık statüsüne, UNCTAD ile UWIDO'da genel danışmanlık statüsüne sahiptir. DBK ayrıca, BM'de yapılan Silahsızlanma Özel Oturumlarında üye devletler dışında tek söz hakkı verilen kuruluş olmuştur.

Esas mütalaa DBK hakkında Dışişleri Bakanlığı'nın bir yazısına dayanmakta ve bu yazıyı resmi devlet görüşü olarak nitelemektedir. Oysa kanaatimce Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul 2 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesine gönderdiği yazı Türk Hariciyesi için bir utanç belgesidir. Oktaç Cankardeş imzasını taşıyan 31.12.1982 tarihli ve İSDA-1788-28/8 sayılı yazıda DBK hakkında özetle şu bilgiler yer almaktadır: "DBK, SSCB'nin en önemli ve faal cephe örgütlerinden biridir. Konsey, bütün üyelerini ihtiva eden bilgileri hiçbir zaman açıklamamıştır. DBK'nın kontrolü Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin elindedir. Masraflarının, başta SSCB olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerince finanse edildiği sanılmaktadır. Konsey Başkanı Romesh Chandra Sovyet siyasetinin sadık bir taraftarı olduğu gibi, Sovyet Komünist Partisi Uluslararası Dairesi'nin görevlileri Konsey'de nihai kontrolü elinde bulunduran mevkileri işgal etmektedirler. Bu Daire de cephe örgütleri ve yabancı komünist partilerle ilişkilerden sorumludur. Her vesile ile Batı'yı sömürgecilik ve emperyalizm ile itham eden DBK Sovyetlerin uluslararası kontrol olmaksızın silahlanma savını desteklemektedir."

Dışişleri Bakanlığı yazısının hangi kaynaklara dayandığım açıklamadan önce, söz konusu yazıdaki üç maddi hataya işaret etmeliyim.

Birincisi, DBK'nın tüm üyelerini kapsayan bilgileri hiçbir zaman açıklamadığı savıdır. Oysa DBK her genel kurul toplantısından sonra üyeliğe alınan kişi ve kuruluşların

tam listesini yayımlamaktadır. 1980-1983 yıllarını kapsayan ve 121 ülkeye mensup üyelerin adlarıyla hüviyetlerini gösteren kitapçık dava dosyasında mevcuttur. 1983-1986 listesini de ilişikte sunmaktayım.

Dışişleri Bakanlığı'nın ikinci yanılgısı DBK'nın "Denetimsiz silahsızlanmayı desteklediğime dair iddiadır. Oysa yine BARIŞ 1 davası dosyasında bulunan belgenin 13. sayfasında görüleceği üzere, DBK'nın tüzüğünde açıklanan temel ilkelerin başında "Genel, simültane ve karşılıklı denetimli" bir silahsızlanmanın savunulması gelmektedir.

Üçüncü yanlışlık, resmî bir yazıya yakışmayacak biçimde DBK Başkanı'nın siyasi hüviyetinin "sadık, bir Sovyet taraftarı" şeklinde nitelenmesidir. Merak ettiğim cihet, Apartheid'la mücadele ve Namibia sorunlarındaki olağanüstü çabalarından ötürü BM'ce altın madalya ile ödüllendirildikten sonra da Hariciyemizin Chandra hakkında aynı küçümseyici tavrı koruyup korumadığıdır.

Şimdi, Dışişleri yazısının hangi kaynaklardan esinlendiğini açıklayacağım.

Bilgilerin bir bölümü, bakanlıkça "tarafsızlığıyla tanınmış" diye tanıtılan bir İngiliz yayın kuruluşunun bülteninden alınmıştır. Sözü geçen kuruluş Avrupa'da örneklerine çok rastlanan ve abonelerine komprime biçiminde bilgi aktaran bir derleme servisidir. Gazete, dergi ve çeşitli ülkelerin dış temsilciliklerinin bültenlerinden yararlanır, yani bir "ikinci el" kaynağıdır.

Nitekim biz, bu İngiliz ticari kuruluşunun yayınları arasında Türkiye'nin doğu illerini Ermenistan olarak gösteren bir haritayı ilk hüküm mahkemesine sunmuştuk.

Kaldı ki, Dışişleri Bakanlığı'nın bu kaynağa dayanarak DBK hakkında derlediği bilgilerin en yenisinin 1957 yılına ait bulunduğu bakanlık yazısında belirtilmiştir. Oysa o tarihten bu yana DBK'nın işlevi, faaliyetleri ve uluslararası platformdaki konumu büyük gelişme kaydetmiştir.

DBK'ya ilişkin bilgilerin ikinci bölümü Dışişleri'nin kendi dosyalarından çıkardığı değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmenin Amerikan merkezi istihbarat ajansı'nın (CIA) yayın organı olan Amerikan Enformasyon Ajansı (USIA) tarafından yayımlanan "Komünizm Sorunları" adlı derginin Ekim-Kasım 1982 tarihli sayısının 43-56 sayfalarındaki makale ile şaşılası bir benzerlik gösterdiği görülmektedir. Makalenin yayın tarihi Ekim 1982, bakanlık yazısının tarihi de Aralık 1982 olduğuna göre, bakanlık yazısında bu dergideki görüşlerden yararlanıldığına hükmetmek caizdir. Esasen, Dışişleri Bakanlığı'nın dünya sorunlarına Amerikan bakış açısından yaklaşmasının öteden beri alışılagelmiş bir yöntem olduğunu bilenler için bu durumun yadırganacak bir yanı yoktur. Birleşmiş Milletler'deki oylamalarda ABD delegasyonu ile birlikte hareket etmeyi şiar edinmiş bir bakanlığın başlıca bilgi kaynağının CIA yayınları olması belki normaldir. Ama aynı zamanda acıdır, hicap vericidir. Yine de ben Dışişleri'nin tutumunu bir yana bırakarak, Sıkıyönetim Mahkemesi'ne gönderdiği yazının niçin geçersiz olduğunu belirterek konuyu bitireceğim.

Esas mütalaada "devletin resmi görüşü" diye önem atfedilen Dışişleri yazısının DBK konusunda hukuki delil değeri yoktur. Çünkü:

a) Bakanlık, Barış Derneği davasında taraf olup, bilirkişi niteliğini haiz bulunmamaktadır. Dışişleri Bakanlığı, Barış Derneği davası sanıklarının düşünce suçlusu olmayıp, devleti yıkmaya yönelik bir komplonun failleri olarak yargılandıklarının dost hükümetlere anlatılması yolunda dış temsilciliklerine talimat vermiş bir resmi kurumdur.

b) Hakkında bilgi istenilen Dünya Barış Konseyi, ulusal değil uluslararası bir kuruluş olduğuna göre, böyle bir kuruluşla ilgili bilgi verecek merci, uluslararası kuruluşların statüsünü belirleyen Birleşmiş Milletler Örgütü resmî yayınları veya oradan elde edilecek resmi bilgilerdir.

c) Dışişleri Bakanlığı NATO paktına bağlı bir devletin dış politika uygulayıcısıdır. Oysa dünya barış hareketi ve DBK tüm askeri paktlara karşı olup genel silahsızlanmadan yanadır. Bu bakımdan DBK'nın bağlı olduğu ilkenin Dışişleri Bakanlığı'na ters düşmesi, olumsuz görünmesi doğaldır. Şu halde DBK konusunda Türk Hariciyesi hakemlik yapamaz.

Bu konuda son olarak DBK'nın 140 ülkedeki barış komite ve dernekleriyle ilişkilerinin niteliğine değineyim.

DBK tüzüğüne göre, çeşitli ülkelerde dünya barış hareketinin ilkelerini benimsemiş kuruluşlarla işbirliği yapar, yazışmalarda bulunur, yıllık programından barış derneklerini haberli kılar ve uygun gördükleri faaliyetlere katılmalarını önerir. Ancak, tüzükte tasrih edildiği üzere, ulusal barış örgütleri özerk kuruluşlardır. DBK'dan talimat almazlar, aralarında organik bağ yoktur. Çünkü barış komiteleri DBK'da üye statüsünde değillerdir.

BARIŞ 1 davası duruşmalarında ve savunmalar sırasında biz bu hususları ayrıntılarıyla açıklamış, ayrıca İngiltere Avam Kamarası üyesi beş milletvekili ile Birleşik Krallığın en büyük sendikası olan Genel-İş Sendikası Genel Sekreteri'nin mahkemeye hitaben yazdıkları mektup ile BM'nin resmî yayınlarından olan belge ve fotoğrafları mahkemeye sunmuştuk. Hüküm mahkemesinin dikkate almadığı bu belgeler Askeri Yargıtay Dairesi bozma kararının gerekçelerinden biri olmuştur.

Bunun üzerine hüküm mahkemesi, direnme kararında "Biz Dünya Barış Konseyi'ni yargılamıyoruz" diyerek DBK hakkında hükümde yer alan suçlamaların geçersizliğini kabul ederek geri dönüş yapmıştır.

Buna rağmen, şimdiki esas mütalaada iddia makamının DBK'ya fütursuzca isnatlarda bulunmaktan vazgeçmediği görülmektedir. Durumu sayın mahkemenizin takdirine bırakıyorum.

Savunmamın başlarında belirttiğim üzere, Barış Derneği davasında iddianın bir ayağı da Derneğin, Türkiye Komünist Partisi'nin talimatı dahilinde kurulduğudur. Bu konuda bol bol iddiada bulunulmuş, en ufak bir ipucu ele geçirilmek için operasyonlar dü-

zenlenmiş, başka davalardan sanık olanlara insanlık dışı işkenceler uygulanarak, onları sakat bırakarak ikrarda bulunmaları denenmiş, ama tüm bu ilkel yöntemlere karşın Barış Derneği'nin herhangi bir siyasal partinin güdümünde, ya da barışa yönelik olmayan bir siyasal görüşün çizgisinde bulunduğuna ilişkin bir delil ibraz edilememiştir.

BARIŞ 1 davası dosyasının içeriğine göre, Barış Derneği'nin TKP ile var olduğu iddia edilen organik bağları üç kategoride toplanmaktadır:

1) TKP eski Genel Sekreteri'nin Barış Derneği 1. Genel Kurulu'na gönderdiği savlanan kutlama mesajı,

2) Yurtdışından Dernek lehinde yapılan radyo yayınları ve

3) Başka bir davadan yargılanan tanık ifadeleri.

Askeri Yargıtayın bozma kararı üzerine, ilk iki kategorideki belgelerin delil sayılmasından mahkemece rücu edilmiş, ancak yine de direnme kararında yurt dışından yapılan radyo yayınlarına tam 28 sayfalık yer verilmiştir.

Konunun hukuki tartışmasına girmeyeceğim, sadece iki noktayı mahkemenizin dikkatine arz edeceğim. Birincisi, Barış Derneği'nin TKP'nin talimatı ile kurulduğuna dair tanık ifadeleridir. Savunma makamı söz konusu ifadelerin baskı ve işkence altında alındığının sübut bulduğunu bildirerek tanıkların mahkemede dinlenmelerini talep ettiği halde, bu talep neden ısrarla reddedilmektedir? Çünkü kamuoyu tanık ifadelerinin hangi yöntemlerle alındığını öğrenerek, siyasi davalarda iddianın ne denli çürük temellere dayandırıldığını anlayacaktır.

Dikkatinize sunduğum ikinci nokta ise, Barış Derneği'ni savunan yurtdışı yayınlardan söz edilirken Avrupa Konseyi'nde, Avrupa Parlamentosu'nda, AET'de, Amerikan Kongresinde Barış Derneği lehinde yapılan konuşmaların, girişimlerin yok farz edilmesidir. Oysa bu davaya dünya kamuoyunun gösterdiği tepkinin bir nedeni Türkiye'nin barış hareketini sanık sandalyesine oturtan tek ülke olması ise, öteki nedeni de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Roma Antlaşması hükümlerinin ihlal edilmiş olmasıdır.

Bunlar iddia ve mütalaada suskunlukla geçiştirilmekte, "Barış Derneği'ni komünistler kurdurmuştur" denilerek suçluluğumuz kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim şu elimizdeki savcılık mütalaasında da aynen şöyle denilmektedir: "Türkiye Barış Derneği yasal olarak kurulmuş olmasına rağmen (...) üyelerinden bir kısmının TKP'li olması, diğer bir kısmının da Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyerek aynı doğrultuda hareket etmeleri sebebiyle yasa dışı bir örgüte dönüşmüştür."

Barış hareketi gibi bütün dünyada en geniş siyasal yelpazeyi kucaklayan bir insanlık uğraşının böyle bir gerekçe ile suçlanmaya kalkışılmasının başka hiçbir ülkede örneğine rastlanamaz. Sonuç olarak vurgulamak istediğim şudur ki, Barış Derneği'ne Türkiye Komünist Partisi, ne Sovyet Komünist Partisi ve ne de başka herhangi bir siyasal kuruluşla organik bağ içinde bulunmamış, açık ya da gizli ilişki kurmamıştır.

Buraya kadar olan ifadelerimle Barış Derneği davasının özünü oluşturan konulara

açıklık getirmeye, sözü çok edilen fakat gerçek niteliği iyice bilinmeyen ya da anlamı çarpıtılmak istenen barış sorununun çerçevesini çizmeye, taşıdığı önemi izaha çalıştım.

İçinde bulunduğumuz Uluslararası Barış Yılı'nda bu ödevi yerine getirmeye özellikle gerek duydum. Çünkü şu anda bazı savaş odaklarınca nükleer bir savaşın nasıl başlatılıp kazanılabileceği ve bir nükleer savaştan sonra dünyada hayatın nasıl bir şekil alacağı, savaş sonrası döneme nasıl uyum sağlanabileceği konuları ciddi olarak incelenmekte, bilim adamlarına, üniversitelere etüdler yaptırılmaktadır. Aslında bu korkunç bir şeydir, çünkü toplumların nükleer bir savaşın kaçınılmaz olduğuna alıştırılmak istendiğinin işaretidir.

Sağduyunun elinde sonunda üstün geleceğine inanılsa bile, nükleer bir savaşın yöneticilerin yanlış bir değerlendirmesi, hatta bir kaza sonucunda patlak vermeyeceği hususunda kesin bir güvence yoktur. Ne var ki, şu ya da bu nedenle bir savaş çıkarsa ne yöneticilerin hatasını, ne de kazayı onarmaya olanak bulunmayacaktır. Çünkü nükleer bir savaşın ertesi gününü pek az kimse görebilecektir. Eğer görebilirse...

Şimdi biz böylesine ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bulunan bir dünyada, Türkiye gibi ateş çemberiyle çevrili ve üstlendiği yükümlülüklerden ötürü genel bir savaşın ilk hedeflerinden biri olacağı bilinen bir ülkede; ulusumuzun güvenliğini, halkımızın esenliğini kendi görüşlerimize göre savunduğumuz, Hükümetin ve onun temsil ettiği egemen güçlerin dünya görüşlerine, savaş ve barış sorunları karşısındaki tutumlarına tıpatıp uymadığımız için bir askeri mahkeme önünde yargılanıyor, hiçbir düşünsel değer taşımayan birtakım iddialara, yorumlara yanıt vermek, daha doğrusu gölgelerle boğuşmak zorunda bırakılıyoruz. Öyle sanıyorum ki bu durum, bizim olduğu kadar Türk toplumunun da talihsizliğidir. 20. yüzyılın sonunda ve Batı dünyası içinde yer almak iddiasını taşıyan bir ülkede böyle bir dava adalet tarihine geçmemeliydi.

Ne yapalım ki Barış Derneği davası mantığa, sağduyuya ne denli meydan okumuş olsa da, vardığı şu aşamada haklılığımıza inanmanın huzuru ile yetinemiyoruz. Karşımızda bizi ısrarla suçlayan bir makam, elimizde bu makamın isnatlarını içeren bir metin vardır. Bu metni inceleyip hakkımızdaki suçlamaları bir kez daha göğüslemek zorundayız. Şimdi bunu yapmaya çalışacağım.

Ancak mütalaada zikredilen dernek faaliyetlerini ya da dernekle ilişiği olmadığı halde mütalaada yer verilen eylem, yayın ve konuşmaları ayrı ayrı ele almayacağım. İlk hüküm mahkemesinde de tartışılan bu konuları 18 Temmuz 1983 tarihli savunmamda etraflıca aydınlattığım gibi, müdafiilerimiz de bütün veçheleri ile tahlil etmişlerdir ve yine edeceklerdir.

Ben burada dernek başkanı sıfatıyla doğrudan sorumlu olduğum konulara değindikten sonra, esas mütalaanın temel yapısını ve esinlendiği kaynakları gözler önüne sermeye çalışacağım.

Önce şu iki noktayı belirtmeme izninizi dilerim:

Birincisi, ben bu mütalaa metnini ciddiye alamıyorum. Ciddiye alamıyorum, çünkü çok ciddi konuların hiç özen gösterilmeden, doğruluğu araştırılmadan anlatıldığını görüyorum. Ciddiye alamıyorum, çünkü Türkiye'nin yakın siyasal tarihini, dış ilişkilerini incelemek ve bundan sonuçlar çıkarmak iddiasıyla yola çıkan bu methin ortaokul tarih kitaplarının bile düzeyine varamayan birtakım bilgiler yumağından ibaret olduğunu görüyorum.

Sayın savcı siyasi tarih ya da sosyoloji uzmanı olmak zorunda elbette değildir, ama bunun bilincinde olarak tahlillerinde, yorumlarında daha dikkatli olması, tarihsel verilere, bilimsel öğretiye ters düşen sübjektif düşüncelerini kendisine saklaması beklenirdi. Hele bu tahlil ve yorumlar sonucunda ağır suçlar isnat edeceği kimselerin bilgi düzeylerini, akademik kariyerlerini, uzun yıllar bulundukları görevleri ve yapıtlarını göz önünde tutması kuşkusuz ki daha isabetli olur, karşımıza sığ görüşler içeren bir metinle çıkmaktan kendini alıkoyardı.

Mütalaa metnindeki eksiklik ye yanlışlıkların tümünü burada zikretmek mümkün olmadığından, tipik bir örnek vermekle yetineceğim.

Türk-Sovyet ilişkilerinin değerlendirmesi yapılırken şöyle deniliyor: "Lenin, ileride nasıl olsa komünist kampa katılacağımızı düşünerek Türk kurtuluş hareketi'ne bir miktar mali ve siyasi destek verilmesini istemiş. Stalin ise "hodbehod" komünist bloğa katılmadığımız için buna karşı çıkmış. Ancak yine de yardım yapılması kararlaştırılınca bunu bir ukde olarak içinde saklamış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu ukdeyi kusmuş". (Kullanılan sözcükleri aynen metinden aldım). Şimdi Türk-Sovyet ilişkileri üzerindeki bu tarihsel tahlilin derinliğini bir yana bırakıyorum. Fakat yapılan maddi hataların hangi birini sayayım?

Eğer iddia makamı konuya gereği gibi eğilmek zahmetine katlansaydı, Sovyet Hükümeti'nin Ankara'ya gönderdiği ilk temsilcisi Aralov'a, Lenin'in: "Mustafa Kemal Paşa milliyetçi bir burjuva lideridir, ama emperyalizme karşı savaş vermektedir. Kendisine her türlü yardımı yapacağımızı bildirin, fakat bolşevizme yakınlaştırma çabasında bulunmayın" talimatını verdiğini Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar'ın kitabından öğrenebilirdi.

Ayrıca, Türk-Sovyet ilişkilerinin 1921 ile Atatürk'ün ölüm yılı olan 1938 yılları arasında, yani Stalin zamanında en hararetli dostluk dönemini yaşadığını Tevfik Rüştü Aras'ın anılarından öğrenmesi de zor değildi.

Stalin'in, komünist bloğa katılmadığı için 1921'den beri Türkiye'ye kin beslediğini söylemek ise düpedüz anlamsızdır. Çünkü o tarihte komünist blok diye bir olay mevcut değildi.

Sanırım iki cümle içinde ancak bu kadar yanlış bir araya gelebilir.

Mütalaada dikkati çeken ikinci husus, 74 sayfalık bu kitapçığın hukuki bir metin olmaktan çok siyasi bir polemik niteliği taşımasıdır.

Yazıda hırçın, saldırgan bir üslup kullanılmıştır. Bir kamu görevlisinin, hele bir Cumhuriyet Savcısı'nın başvurmaması gereken deyimlere rastlanmaktadır. Örneklemek gerekirse, "tukaka ilan etme" deyimi, "kuyruğuna basılmış kedi" benzetmesi, bir kuruluşun yayımladığı bildiriden "aşağılık bir bildiri" diye söz edilmesi, benim bir konuşmamı zikrederken "barışseverlik teraneleri ile belli görüşlerini sergilemiştir" denilmesi ve Sovyetler Birliği'ne atıf yaparken George Orwell'in romanına öykünülüp "Büyük Birader" denilmesi gösterilebilir.

Bunların üzerinde duracak değilim. Ancak kişiliğimi doğrudan hedef alan haksız bir tecavüzü defetmek ihtiyacını duymaktayım. Çünkü aynı tecavüz evvelce Savcı Mustafa Gül tarafından da yapılıp kendisine gerekli yanıt verildiği halde bu mütaalada yinelenmiştir.

Mütalaa metninin 17-18. sayfalarında şöyle denilmektedir: "Ermeniler devletimizin Fransa ve Avusturya Büyükelçilerini alçakça ve namussuzca katlederken her konuya bilgiççe duyarlılık gösteren bizim Barış Derneği yöneticileri neredeydiler? Derneğin Başkanı eski bir Dışişleri mensubu, eski bir Büyükelçi olduğu halde ne bir ses, ne bir nefes... Yedi TİP mensubunun öldürülmesi üzerine arslan kesilip kınama bildirileri yayınlayanlar, Şili devletinin bir gemisinin Antalya limanına gelmesi ve limana sokulmaması gibi basit bir olay için bir bardak suda fırtına yaratanlar, günahsız insanları hedef alan Ermeni vahşeti karşısında susarlar. Buna mukabil Mayıs 1978'de İlerici Gençler Derneği'nin kuruluş yıldönümünde Ermeni marşı söylenirken, bu toplantıya katılan sanık Mahmut Dikerdem bu hareketlerin işçi sınıfının savaşımına destek olduğu, barış savaşımına güç kattığı görüşünü savunur. Çünkü sadece kendilerine empoze edilen programın ve konuların uygulayıcısıdırlar, bunun karşısına çıkamazlar, aksi halde dışlanacaklarını bilirler."

Evet, Savcı böyle söylüyor ve salt bizi küçük düşürmek, güya kamuoyunun nefretine maruz bırakmak için olayları bile bile tahrif ederek ahlak kurallarının dışına çıkmaktan çekinmiyor.

Bile bile diyorum, zira BARIŞ 1 davasındaki savunmamın 6. sayfasında belirttiğim gibi, her ikisi de yakın meslek arkadaşım olan, Viyana Büyükelçisi rahmetli Daniş Tunalıgil ile Paris Büyükelçisi rahmetli İsmail Erez'in Ermeni çetecilerce katledildikleri 1975 Ekiminde ben Dışişleri Bakanlığı Yüksek Danışmanlığı görevinde idim ve değerli okul arkadaşım Tunalıgil'in cenaze törenine katılmıştım. Barış Derneği ise bu olaylardan çok sonra, Nisan 1977'de kuruldu. İGD'nin kuruluş yıldönümüne değil, olağan genel kuruluna katıldığım ve bir konuşma yaptığım doğrudur. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen yabancı delegeler de aynı gün konuşmalar yapmışlardı. Genel Kurul'da Ermeni marşının söylendiği iddiasına ilk kez bu mütalaada rastladım ve diğer birçok iddialar gibi gerçek dışı olduğundan eminim. Esasen bu düzeydeki suçlamaları yanıtlamak durumunda kalmak bile bana ağır gelmektedir. Ancak vurgulamak istediğim,

savcıların işgal ettikleri makamın zırhına bürünerek, Barış Derneği'ni ve başkanını Ermeni terörünü onaylıyormuş gibi gösterme çabaları kendilerine onur vermeyen bir harekettir. Tıpkı kavgada belden aşağı savrulan yumruk gibi. Yirmi yıl büyükelçilik yapmış birine meslek ahlakı öğretmeye kalkışmak ise, hangi makamı işgal ederse etsin, hiç kimsenin haddi değildir.

Ancak, bu çirkin iddiaları ileri sürerken iddia makamının 7 TİP mensubunun öldürülmesi üzerine "aslan kesilip bildiriler yayımladığımızı" ve "Şili Devleti'nin bir gemisi" diye tanımladığı Esmeralda gemisinin Antalya limanına sokulmamasını "basit bir olay için bir bardak suda fırtına yaratmak" diye nitelemesi çok daha anlamlıdır. Ankara'da bir evde 7 genç adamı pusuya düşürüp ellerini bağladıktan sonra ıssız bir araziye götürüp çelik telle teker teker boğan faşist katilleri lanetlediğimiz doğrudur. Bu olay karşısında ülkenin bütün lanetinin katillerin üzerine yağdığı da doğrudur. Oysa savcı bu olayı "ahval-i âdiye"den sayarak Barış Derneği'nin tepkisini alaya almaktadır. Bu yedi gencimizin ve faşist terörün kurbanı olan daha nicelerinin anıları adına savcıya teessüflerimi bildiririm.

Bunun gibi, Esmeralda gemisinden Şili devletinin bir gemisi denilip geçilmesi ve Antalya limanına sokulmamasının basit bir olay gibi gösterilmesi de bu mütalaanın hangi düşünce yapısının ürünü olduğunu ele vermektedir. Esmeralda gemisini faşist Pinochet rejiminin, siyasi muhaliflerine gözlerden uzak bir yerde işkence yapmak için kullandığı bilinmekte idi. Böyle iğrenç bir şöhreti olan geminin okul gemisi olarak Antalya limanını ziyaretine engel olmakla Antalya halkı ve Belediye Başkanı, acımasız bir baskı yönetimine karşı yıllardır özgürlük savaşımı veren Şili halkının şükran duygularını kazanmış ve olay dünyada takdirle karşılanmıştı. Antalya halkının işkence gemisinin ziyaretine tepkisinden rahatsızlık duyanlar, Pinochet benzeri dikta rejimlerinin hasretini çekenlerdir.

Yukarıda zikrettiğim iki olayın üzerinde durmamın nedeni vardır: Mütalaa metnine egemen olan endişenin, Barış Derneği davasını izlemiş Türk ve dünya kamuoyunun, bu davanın çürük temeller üzerinde kurulduğu, siyasi amaç taşıdığı ve sanıkların düşüncelerinden ötürü suçlandıkları yolundaki kanaatini silmek olduğu görülmektedir. Nitekim savcılık "Bu barışçı insanları neden yargılıyorsunuz?" şeklinde sorulara muhatap olduğunu itiraf etmekte, "Acaba biz suçsuz insanları mı itham ediyoruz?" sorusunu kendine sormaktadır. Ardından da "Hayır, bunlar suçludur" diyebilmek için olayları çarpıtarak yorumlamaya tevessül etmektedir. Bu mekanizmanın işleyişine dair örnekler pek çoktur. Özellikle NATO konusu, Kıbrıs sorunu, Barış Derneği'nin diğer demokratik kuruluşlarla ilişkileri ve Afganistan olayları hep bu yöntemle ele alınıp işlenmiştir. Bu itibarla ben de aynı konular üzerindeki görüşlerimi özetle arzedeceğim.

Barış Derneği'ne yapılan hücumların, duyulan öfkenin kökeninde NATO paktına karşı eleştirel tutumumuzun önemli bir yeri olduğunu biliyoruz.

Bunun nedeni açıktır: Otuz beş yıldan beri Türkiye'de gelmiş geçmiş bütün sivil ve askeri iktidarlar NATO'ya Türk devletinin bekasının vazgeçilmez bir öğesi gibi bakmışlar, kamuoyuna da böylece tanıtmaya özen göstermişlerdir. NATO ulusal savunmamızın sanki tek güvencesi, dış politikamızın da ekseni haline getirilmiştir.

Bu durum Atatürk'ün büyük devletlerin yörüngesine girmeyi reddeden, ülkenin güvenliğini, başta komşuları olmak üzere, tüm devletlerle karşılıklı saygıya, hak eşitliğine dayalı dostluk ilişkilerinde arayan tam bağımsız ve çok yönlü dış politikasından bir sapmanın, yeni bir dış politika tercihinin sonucu idi. Atatürk'ün İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden on ay önce sonsuzluğa intikal etmesiyle Cumhurbaşkanlığı'na geçen İsmet İnönü, savaş ertesinde kurulacak yeni dünya düzeninde iki büyük devletin ağırlığını duyuracağını ve bunların ABD ile SSCB olduğunu görerek tercihini yapmış, Türk dış politikasını ABD ile ittifaka dayandıran bir yörüngeye oturtmuştur. 1947'de Truman Doktrininin kabulü ile başlayan bu politika 1950'den sonra DP iktidarınca ikili askerî anlaşmalar ve 1952'de NATO üyeliğiyle daha büyük bir kararlılıkla izlenerek günümüze dek sürüp gelmiştir.

Ancak her politik tercihin bir bedeli vardır. Türkiye'nin yazgısını bağladığı Kuzey Atlantik Anlaşması tarihte ilk kez barış zamanında kurulmuş bir askerî entegrasyon örgütü, bir kolektif savunma sistemidir. Sistemin temelinde Amerika'nın askerî gücü vardır. Başka deyişle, NATO Amerika'nın patronajı altında toplanmış, kendilerine Hür Dünya diyen Batılı devletler topluluğunun orta savunma aracıdır. ABD dışındaki üyeleri ile NATO ittifakının yararı, ortak savunmanın ulusal savunmalardan daha etkili, daha güvenceli ve daha az masraflı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu düşüncenin geçerli olabilmesinin bazı koşulları vardır. Bunlardan en başta gelenleri:

a) Hiçbir üyesine paktın sorumluluk alanını genişletmek ve kendi dış politika hedefleri doğrultusunda kullanmak hakkının tanınmaması ve

b) Paktın üyelerine üstlendikleri yükümlülüklerle orantılı olarak her türlü yardım ve desteğin sağlanmasıdır.

Bu koşulların Türkiye bakımından ne ölçüde yerine getirildiğini anlamak için uzun incelemelere gerek yoktur. Bilindiği gibi, NATO'nun güney kanadında yer alan Türkiye'ye Batı savunmasında bir ileri karakol görevi verilmiş, askeri planlar muhtemel bir saldırının Torosların gerisinde durdurulması üzerine kurulmuştur. NATO genel stratejisinin "Topyekûn Mukabele" yerine "Esnek Mukabele"ye dönüşmesinden sonra ise Paktın güney kanadı ilk saldırının hedefi haline gelmiştir. Buna karşılık Türkiye, kara kuvvetleri bakımından NATO güçleri arasında ikinci sırada bulunduğu ve bu yüzden bütçesinde askeri harcamalara her yıl gittikçe artan oranda pay ayırdığı halde, NATO'dan gördüğü yardım çok sınırlı kalmıştır. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Perle'nin Kongre'de yaptığı açıklamada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kore savaşından kalma silah araç ve gereçlerle yetinmek zorunda bırakıldığını açıkladığı hatırlardadır.

Öteden beri bilinen bu gerçeklerin su yüzüne çıkması için Amerika'da Reagan yönetiminin İran'ın kaybından sonra Ortadoğuya olağanüstü bir ilgi göstermesi ve Basra Körfezini gerektiğinde süratle kontrol altına alacak bir "Çevik Müdahale Gücü"nü barındıracak bir ülke araması gerekmiştir. Yalnız petrol bölgesini değil, Lübnan ve Suriye'yi de kapsayan bir bölge böylece NATO'nun ilgi alanı içine girmiş bulunmaktadır. Gerçi Türk Hükümeti NATO'nun Ortadoğu stratejisinde rol almasının her şeyden önce ulusal bir karar konusu olacağını açıklamıştır. Ancak unutulmamalı ki 1982 Haziranı'nda yapılan NATO Savunma Bakanları toplantısı sonunda yayımlanan resmi bildiride ilk kez NATO bölgesi dışında kalan alanlara yönelik tehditlere karşı askeri önlem alınması ilke olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Bunun gibi, geçenlerde NATO Başkomutanı Rogers'in orta menzilli Pershing 2 ve Cruise füzelerinin bir bölümünün Paktın güney kanadına kaydırılması olasılığından söz etmesi de şu gerçeği vurgulamaktadır: Batı Avrupa devletleri Türkiye'ye, ABD ile arasındaki işbirliği anlaşması çerçevesinde, Ortadoğu'da aktif bir rol verilmesini kendi çıkarlarına uygun bulmaktadırlar. ABD yönetiminin Türk-Amerikan savunma işbirliği anlaşmasının uzatılması yolundaki ısrarlı ve katı tutumunun bir nedeni de budur.

Türkiye'nin NATO içindeki durumu böyle bir düzeyde iken bu paktın ülkemizin güvenliği bakımından değeri üzerinde eleştirilerde bulunulması doğaldır. Zaten NATO Paktı'nın ülkemizdeki en hararetli yanlıları bile Türkiye'nin pakttan ona katkısı oranında yararlanamadığından, üstlendiği yükümlülüklerin çok ağır olduğundan yakınmaktadırlar. Ancak bu yakınmalar: "Kabahat NATO'da değil, kendimizi iyi satamamamızda" demekten öteye geçinememektedir. Oysa, haysiyet kırıcılığı bir yana, bu tarz düşünce gerçekçi de değildir. Çünkü NATO'ya üye devletlerin sorumlulukları, görevleri ve aldıkları yardım kendi iradeleri dışında NATO kademelerinde karara bağlanır. Türkiye'ye ileri karakol, düşmanı oyalama görevi verilmişse askeri yardımlar bu görevin gerektirdiği ölçüde yapılır. Eğer Türkiye daha önemli görevleri, örneğin Ortadoğu'da sıçrama tahtası olmayı, ya da topraklarında yeni nükleer üsler kurulması gibi fedailikleri göze alırsa yardımların miktarı artırılabilir, Türk ordusunun modernizasyonu gibi vaadler gündeme gelebilir.

Bu gerçekler ülkemizin güvenliği açısından yaşamsal önemdedir ve bunları halkımıza anlatmak Türkiye'deki barış güçlerinin ödevidir. Dışa bağımlı çevrelerin oklarını üstlerine çekmek pahasına da olsa...

Esas mütalaanın 18. sayfasında şöyle bir ibare yer almaktadır: "Alalım Kıbrıs sorununu ele. Sovyet Rusya'nın Kıbrıs konusunda belli bir görüşü vardır. Akdeniz'de etkinliğini artırmak için Kıbrıs sorununu uluslararası platformlara çekmek ister. Kıbrıs'tan bütün yabancı kuvvetlerin çekilmesini ister. Bakıyoruz Barış Derneği de aynı görüşleri savunuyor. Bu konudaki açıklamaları sanki Moskova'da kaleme alınmış, ayıramazsınız. (...) Rusya'yı memnun etmek için kendi devletlerinin gücünü yabancı güç sayacak ka-

dar kendi toplumlarına yabancılaşmakta bir sakınca görmezler."

Kıbrıs sorunu gibi yıllardır dünya kamuoyunu ve uluslararası kuruluşları meşgul eden bir konunun bir Cumhuriyet Savcısı tarafından bu düzeyde ele alınmış olması hazindir. Şimdi ben hakkımızdaki bu gayri ciddi suçlamaya şöyle bir karşılık verip geçebilirdim: "Birleşmiş Milletler üyesi bağımsız bir devlet olan Kıbrıs'tan tüm yabancı kuvvetlerin çekilmesini yalnız Sovyetler Birliği değil, NATO müttefiklerimiz dahil tüm BM üyesi devletler de istemektedirler ve bunu BM'deki oylamalarda göstermişlerdir. Sorunu uluslararası konferansta çözümlemek önerisi ise Kıbrıs'tan askeri üslerin kaldırılmasını isteyen tüm bağlantısız ülkeler tarafından desteklenmektedir." Hatta şunu da ekleyebilirdim: "ABD yönetimi Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesine kesinlikle engel olmak istediği halde, Kıbrıs Barış Hareketi, Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi ile Çankaya'da yapılan bir görüşmeden sonra başlatılmıştır. Ve bu husus Dışişleri arşivlerinde belgelenmiştir." Evet, iddia makamına bu yanıtı vermekle yetinebilirdim. Ne var ki Türkiye için ulusal bir dava niteliği kazandığı yıllardan beri bu konuda görevli olarak çalışmış, çeşitli konferanslara katılmış, BM'de görüşülmesi sırasında delege olarak bulunmuş, konu üzerinde birçok yazı yayımlamış ve nihayet 1974 yılında ikinci Kıbrıs çıkarmasını Dışişleri Bakan Vekili'nin yanında görevli olarak izlemiş biri olmak sıfatıyla Kıbrıs sorunu üzerinde söyleyebileceğim çok söz vardır. Yine de, konunun derinliğine incelenmesi bu davanın çerçevesini aşacağından, maruzatımı yalnız Barış Derneği'nin Kıbrıs sorununda ulusal çıkarlara aykırı bir tutum içinde bulunduğu savını yanıtlamak sınırı içinde tutacağım.

Önce bir noktayı açıklığa kavuşturmakta yarar görmekteyim: Dış politika sorunlarında ulusal çıkarların gözetilmesine özen göstermek başka, hükümetin görüşünü, politikasını aynen benimsemek başka şeydir. Nasıl ki siyasal partiler iktidarın görüşlerini paylaşmak zorunda değillerse, demokratik rejimlerde "Baskı Grupları" denilen hükümet-dışı kuruluşların da ülkenin güvenliğini ve halkın esenliğini ilgilendiren sorunlarda siyasal iktidarın görüşleriyle aynı paralelde olmayan bir tutum içinde bulunmaları normaldir. Gerçi ulusal davalarda görüş birliği sağlamak davanın dış dünyaya karşı savunulmasını güçlü kılmak bakımından önemli olabilir, ancak bunun ön koşulu davanın hangi ilkelere dayanılarak ve hangi yöntemle savunulacağı hususunda bir genel uyumun, bir "consensus"un mevcut olmasıdır.

Bu noktayı vurguladıktan sonra, Barış Derneği'nin Kıbrıs konusundaki tutumunu şöyle açıklayabilirim:

Biz "Eşit haklara sahip iki toplumdan oluşan egemen, bağımsız, bağlantısız ve askeri üslerden arındırılmış bir Kıbrıs devleti" formülünün en geçerli ve ulusal çıkarlarımıza en uygun çözüm şekli olduğuna inanmış ve bu görüşü katıldığımız uluslararası forumlarda savunmuşuzdur.

Türkiye Barış Derneği kuruluncaya değin yalnız Rum tezinin duyulduğu Dünya Ba-

rış Konseyi toplantılarında ve diğer konferanslarda, 1977'den sonra Kıbrıs konusunda alınan kararların bizim görüşümüz istikametinde esaslı değişikliğe uğramasını sağlamışızdır.

Yunanistan ve Kıbrıs Rum Barış Komiteleri genel sekreterlerini -Dışişleri Bakanlığımızın bilgisi dahilinde- İstanbul'da toplayarak Kıbrıs konusunun çözümünün Denktaş-Makarios ve Denktaş-Kiprianu anlaşmaları temeli üzerine oturtulmasının ortak bir bildiriyle önerilmesini sağlayan Türkiye Barış Derneği'dir. 1978'de Atina'daki Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda, Lizbon'da düzenlenen Filistin Konferansı'nda ve Addis-Ababa'daki Asya-Afrika Konferansı'nda söven Kıbrıs Rumları ve onları destekleyen Yunanlı PASOK delegeleri ile mücadele eden Türkiye Barış Derneği'dir.

Bütün bunları göz ardı ederek, Barış Derneği'nin Kıbrıs konusunda "Rusya'yı memnun etmek için kendi toplumuna yabancılaşmada sakınca görmediğini" söylemek hakkını savcı nereden almaktadır? Bu hakkı nereden aldığını bilmiyorum ama Barış Derneği'ni her çareye başvurarak karalamak talimatını hangi kaynaklardan aldığını kestirebiliyorum.

Esas mütalaaya egemen olan sabit fikirlerden biri de Barış Derneği'nin diğer demokratik kuruluşlarla ilişkilerinde "komplo" niyeti aramaktır.

Bu düşünceye göre, Derneğin herhangi bir faaliyetine katılmış bir demokratik kuruluş, Barış Derneği'nin potansiyel bir suç ortağıdır. Faaliyete katılımın barış hareketine katkıda bulunmakla sınırlı kalmış olmasının iddia makamınca bir önemi yoktur.

Çünkü, bu makamın mantık zinciri içinde, 12 Eylül'den önceki tüm demokratik kuruluşlar, Hükümetin icazeti alınmadan kurulmuş sendikalar ile barolar, meslek kuruluşları, gençlik örgütleri hep birer fesat yuvasıdır. Bunlar Barış Derneği'yle ortak bir çalışmaya ya da yazışmaya girdikleri takdirde, bu hareketin altında mutlaka rejime karşı bir komplo girişimi yatmaktadır. Bu yalnız demokratik kuruluşlar için değil, kişiler için de böyledir. Nitekim esas mütalaanın 14. sayfasının son paragrafında şöyle denilmektedir: "Dikkati çeken husus Barış Derneği'ne üye alımında güdülen politikanın, üye sayısının çokluğu yerine toplumda etkinliği olan çeşitli mesleklerdeki (örneğin, üniversite öğretim üyeleri, doktorlar, sanatçılar, yazarlar, parlamentonun solcu bilinen milletvekilleri vs.) gibi şahısların üye kaydedilerek derneğin etkinliğinin artırılması düşüncesinin hâkim olmasıdır." Aslında bu saptama doğru, ama ima edilmek istenen sonuç yanlıştır.

Çünkü bütün dünyadaki barış komite ve dernekleri siyasal partiler gibi yığınsal örgütler olmayıp sınırlı sayıda üye kaydetmektedirler. Öte yandan ise, barış hareketinin toplumda yaygınlaşması, kamuoyunda destek sağlaması için toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden kişi ve kuruluşlarla -siyasal düşünce ve inançlarına bakılmaksızın- yalnız barış hareketine dönük çalışmalarda işbirliği yapılmaktadır. Bu işbirliğinin başka türlü yorumlara açık yanı yoktur.

Ama siz Barış Derneği'nin bütün faaliyetlerine önyargı ile eğilirseniz, tüm demokratik kuruluşları 12 Eylül öncesinin sorumluları olarak damgalarsanız, Vietnam halkının yazdığı destandan, Şili halkının özgürlük savaşımından rahatsızlık duyarsanız, 8 Mayıs 1945'te Nazizm ve Faşizme karşı kazanılan zaferin yasını tutarsanız, elbette ki karşımıza şu önyargılı baştan sona bilgi yanlışlarıyla dolu bir metinle çıkarsınız!

Burada asıl vurgulamak istediğim şudur: Demokratik rejimin vazgeçilmez unsurları sadece siyasal partiler değildir. Demokrasiye özenen bir ülkenin toplumsal yaşamında "Baskı Grupları" adı verilen kurum ve kuruluşların birincil derecede önemi vardır. Bunlar yönetimler üzerinde ağırlıklarını duyurarak, siyasal ve sosyal yaşamı yönlendirmede bazen belirleyici rol oynarlar. İşçi örgütleri, meslek kuruluşları, üniversiteler, barolar, dernekler baskı grupları içinde yer alırlar. Bunların işlevlerini içine sindiremeyen ve toplum yaşamının dışına itelemek isteyen rejimler demokratik sıfatına lâyık olamazlar. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinin kaydettiği ağır bunalımların kökeninde bu gerçek yatmaktadır.

Son olarak, Afganistan olayları vesile edilerek Barış Derneği'ne yapılan hücumlara değineceğim.

Mütalaanın 20. sayfasında "Barış Derneği mensupları Sovyet ordusunun Afganistan'ı işgal etmesini halkın ve ordunun desteği ile gerçekleştirilmiş bir devrim olarak nitelemektedir" deniliyor.

Bu iddia birkaç yönden gerçek dışıdır. İlk önce, Barış Derneği mensuplarından hiçbiri -benim dışımda- Afganistan olayları üzerinde yazılı ya da sözlü herhangi bir beyanda bulunmamıştır. Bu konuya yalnız ben iki kez, biri 26-27 Ocak 1980 tarihlerinde yapılan genişletilmiş Genel Yönetim Kurulu toplantısında, diğeri 3 Nisan 1980'de Derneğimizin 2. Olağan Genel Kurulu'nda yaptığım açış konuşmasında değinmiştim. Çünkü o tarihlerde Afganistan olayları vesile edilerek Avrupa ve Amerika'da bir Soğuk Savaş psikozu yaratılmış, bu durum, bazı Batılı ülkeler dahil olmak üzere, birçok devleti olayın boyutlarını dünya barışını ve detantı tehlikeye sokmayacak ölçülerde tutmak çabasına sevk etmişti. Nitekim bu uluslararası sorun siyasi bir çözüm bulma yoluna yöneltilmiştir.

Ancak Afganistan olayının aleyhimizde istismar edilen yönü, Sovyet askerî müdahalesini Afgan halkının devrimi gibi göstermiş olduğumuz iddiasıdır ki bu düpedüz gerçek dışıdır.

18 Temmuz 1983 tarihli ilk savunmamda belirttiğim gibi, SAUR denilen Afgan devrimi 27 Nisan 1978 tarihinde, Afgan Hava Kuvvetleri Komutanı Albay Abdülkadir'in, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin desteğiyle gerçekleştirdiği harekettir ve bunun sonucunda partinin Parçam kanadının lideri Muhammed Taraki Başbakanlığa, Hafizullah Amin de Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir. Bu hareketin gerçek bir devrim olduğunu daha iyi anlayabilmek için Afganistan'ın yakın siyasi tarihine kısaca bir göz atmak gerekiyor:

Bilindiği gibi, 1919-1929 yılları arasında Kral Amanullah Han Afganistan'ı Kemalist rejim modelinde modernleştirmeye çalışmıştır. Amanullah'ın reform girişimi dini çevrelerle aşiret reislerinin şiddetli muhalefetiyle karşılaşmış, kırsal kesimlerde isyanlar çıkmış ve 1929 yılında Amanullah Han düşürülerek yerine Nadir Şah geçmiştir. 1931'den 1978'e değin merkezî hükümetle dinî liderler ve taşra eşrafı arasında bir "modus vivendi" hüküm sürmüştür. Merkezî hükümet köyleri kendi haline bırakmış, mollalar ise hukuk ve eğitim alanlarında büyük nüfuz sahibi olmuşlardır. 1973 yılında ordu (Parçam'ların desteğiyle) Kral Mohammed Zahir'i devirerek eski başbakanı Prens Davud Han'ı iktidara getirmiştir. Aynı zamanda monarşi ilga edilerek Cumhuriyet ilan olunmuş, yeni bir anayasa yürürlüğe girmiştir. Bütün bu değişiklikler Kabil'deki hükümet ile kırsal kesim arasında 1931 yılından beri süregelen ve aşiret reislerine özerklik tanıyan dengede bir değişiklik yapmamıştır. 1975 yılında hükümet bir tarım reformu yasası çıkartarak, toprak mülkiyetini 40 hektarla sınırlamaya ve tarım vergisi ihdasına çalışmışsa da, bu reformlar kâğıt üzerinde kalmıştır.

27 Nisan 1978 devriminden önce Afganistan dünyanın en geri kalmış ve yoksul 10 ülkesinden biriydi. Hindistan'da görevli bulunduğum 1969-1972 yıllarında ziyaret ederek tanıdığım bu ülkenin yaklaşık 15 milyon nüfusunun yüzde 90'ı okuma yazma bilmezdi. Ekonomisi tarıma dayanıyordu ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşıyordu. Köylü nüfusun büyük çoğunluğu topraksız ya da geçimine yetmeyecek büyüklükte toprak sahibiydi. Ağalardan toprak kiralayan köylü, elde ettiği ürünün altıda beşini toprak sahibine vermeye zorunluydu. Kadınlar 1 Dolar karşılığında alınıp satılabiliyordu.

İddia makamı "Bu nasıl bir devrim ki halkın 2 milyonu İran'a, 3 milyonu Pakistan'a sığınmış" diyor, ama eski rejim zamanında her yıl iki milyon Afganlının komşu İran'a iş aramaya gittiğini ya bilmiyor ya da bilmezlikten geliyor. 27 Nisan 1978 Devrimi Afgan silahlı kuvvetlerinin de desteğiyle işte bu düzene karşı yapılmıştır.

3.5 milyon köylüye toprak dağıtılıp üretim kooperatifleri kurulmaya, kadınlara okuma yazma öğretilmeye başlanınca, çıkarları bozulan feodal ağalar, aşiret reisleri ülkede derin kökleri bulunan Hizb-i İslami, Cemiyet-i İslami gibi örgütleri kullanarak ve Afganistan'daki devrimin kendi ülkesine sıçramasından endişe duyan Ziya-Ül-Hak rejiminin desteğiyle Demokratik Halk Partisi yönetimini devirmek için harekete geçmişlerdir.

Kabil'deki iktidar mücadelesi ve onun sonucunda vuku bulan Sovyet müdahalesi ise Afgan Devriminden 20 ay sonra meydana gelmiştir.

Görülüyor ki mütalaanamede iki ayrı olay, yani 27 Nisan 1978 Devrimi ile 24 Aralık 1979'da yapılan askeri müdahale birbirine karıştırılmıştır.

Şimdi esas mütalaanın genel bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağım.

Savunmanın başında belirttiğim üzere, ülkemizde barış ve demokrasi mücadelesinin öncülüğünü yapanlara, emperyalizme bağımlı çıkar çevrelerinin tekerine çomak sokanlara, emperyalizme, militarizme, faşizme kararlılıkla karşı çıkanlara karşı öteden beri

sürdürülen baskı, sindirme ve toplumdan yalıtlama kampanyası vardır. 12 Eylül ara rejimi resmen kapandıktan sonra da bu kampanya başka yöntemlerle sürdürmektedir.

Bir yandan demokratik örgütlenmeyi son sınırına dek kısıtlayan anayasal sistemden yararlanarak, öte yandan da toplum yaşamının politikadan soyutlanması amacıyla kültür, eğitim, iletişim alanlarında alınan önlemlerle, 12 Mart 1971 döneminde başlayıp MC hükümetleri zamanında sürdürülen, söven milliyetçiliğe ve sözde Türk-İslam sentezine dayandırılan bir toplum modeli Türk halkına dayatılmak istenmektedir.

Böyle bir girişimin yurt içindeki müttefikleri, otoriter rejimin ekonomik politikasından astronomik kârlar sağlayan ve böyle bir düzeni sürdürmek için her türlü yardıma hazır bulunan holdingler kesimi ile finans çevreleri ve 12 Eylül rejimine hizmet arz ettikten sonra o rejimle özdeşleşen sivil iktidar tarafından idarenin kilit mevkilerine, devlet dairelerine, üniversitelere, devlet radyo-televizyon kurumuna yerleştirilen neofaşistlerdir. Başlıca dış müttefik ise Reagan yönetimidir. Böylece iç ve dış sömürü odaklarının Türkiye üzerindeki emelleri çakışmaktadır. ABD'nin ise başka ülkelerle olduğu gibi Türkiye ile ilişkilerinde de ön planda tuttuğu hedef, sağcılık ve solculuğun ötesinde anti-Sovyet bir odak yaratmaktır.

Bu politikanın çarpıcı bir örneği İran'daki son olaylarda görülmüştür. Vaktiyle Homeini hareketini "İslamın uyanışı" diye göstererek Batı dünyasını ehli salip savaşma çağıran Amerika, Homeini rejimi komünizme kesin olarak kapalı olduğunu kanıtlayınca, ona silah yardımı bile yapabilmektedir.

Türkiye'de çıkarları çakışan iş ve dış güçler öteden beri halk kitlelerinin bilinçlenmesini, demokratik rejimin tüm kurallarıyla işlemesini, NATO paktının ve ikili anlaşmaların ulusal güvenliğe yararı konusunun tartışılmasını istemezler.

Bu gibi akımlar, yerine göre kaba kuvvet kullanarak ya da yerli ve yabancı istihbarat örgütlerinin işbirliği ile nötralize edilmeye çalışılır. Barış Derneği davasında her iki yöntem uygulanmıştır.

Askeri yönetim döneminde toplu tutuklamalar, uzun süre hapiste tutmalar, duruşmada savaş hali uygulamalarıyla Barış Derneği tehlikeli bir örgüt, anarşi ve terörün fikir babası olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

Biçimsel bir demokratik rejime geçildikten sonra, kaba kuvvetin işlevini Amerikan Merkezi İstihbarat Örgütü CIA ile iç içe çalışan merciler üstlenmiştir. ABD ile Savunma ve İşbirliği Anlaşmasının Türkiye bakımından en elverişsiz koşullarla beş yıl daha uzatılmasının öncesinde, Barış Derneği davası ve başka siyasi davalar vesile edilerek komünizm umacısının tazelenip kamuoyuna sunulması bir rastlantı değildir.

Emperyalizme teslimiyet yolunda atılacak her adımdan önce hayali tehlikeler yaratılmasını, iç düşman - dış düşman temalarının işlenmesini, ekonomik politikalar çıkmaza saplandıkça "milli birlik ve beraberlik", edebiyatından medet umulmasını artık kanıksamış bulunuyoruz. Ama başarısız kısır politikaların olumsuz sonuçlarını aydınların,

gençliğin sırtına yüklemek girişimlerinin karşısına dikiliyoruz, her zaman da dikileceğiz.

Yukarıdaki maruzatımla esas mütalaanın genel doğrultusunu, olaylara bakış açısını, örnekler vererek tahlile çalıştım. Aslında bu metin bundan önceki iddianame ve mütalaanamelerden özü bakımından hiç farklı değildir. Yalnız bu kez iddia makamının bazı konulara objektif yaklaşımda bulunduğunu kanıtlamaya çaba harcadığını gözlemlemekteyiz. Örneğin, 1974 Kıbrıs çıkarmasında Türkiye'ye silah ambargosu koyduğu için Amerikan emperyalizmine, girdikleri ülkeleri iliğine kadar sömürdüğünü söylediği İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı olduğunu dokunaklı ifadelerle anlatmaktadır.

Bunun gibi, "Nâzım Hikmet'in gerçekten büyük bir şair" olduğunu lütfen kabul etmekte, ama nedense yaşam öyküsünü anlatırken İstanbul'dan Anadolu'ya Milli Mücadeleye katılmak üzere geçtiğinden, eşsiz bir Kurtuluş Savaşı Destanı şairi olduğundan söz etmemekte ve hele Nâzım'ın yaşamının son 12 yılını dünya barışına adadığına be barış hareketinin ilk öncülerinden olduğuna hiç değinmemektedir. Öte yandan, mütalaa metni okundukça, Batı emperyalizmini yeren birkaç cümlenin "suret-i haktan" görünmek için söylenmiş sözlerden ibaret bulunduğu, asıl hedefin ise "Rus emperyalizmi" olduğu meydana çıkmaktadır. 1974'te Türkiye'ye silah ambargosu koymaktan başka suçu görülmeyen Amerikan emperyalizmine karşılık, Sovyetler Birliği tüm şer güçlerinin kaynağı, Türkiye için de tehlikelerin en büyüğüdür. Bu görüş davanın daha önceki aşamalarında da iddia makamınca işlendiğinden üzerinde durmaya değer bulunmayabilirdi. Gerçi son mütalaada 41. sayfadan başlayan "Dava hakkındaki son düşüncelerimiz" başlıklı bölümde Sovyetler Birliği'nin siyasal rejimi, iç ve dış politikası, anti-Sovyetizm propagandasında uzman olan köşe yazarlarına taş çıkartacak biçimde ağır bir eleştiriye uğratılmakta ise de, bu da savcının bileceği bir iştir, davayı ilgilendirmez.

Ancak, sayın savcı "Barış Derneği sanıklarının günahı sadece ABD ve Batı âlemini emperyalist ve hegemonyacı görüp, o ölçüde tehlikeli bir diğer emperyalist ve hegemonyacı gücün ülkemize girme çabalarını göz ardı etmeleridir" tarzında vaaz vermeye kalkışınca, biz de mahkeme huzurunda, günah çıkarmak için değil, varsa suçumuzun hesabını vermek üzere bulunduğumuzu ve asıl şu metni hazırlayanların günahını çocukları ve torunlarının bile bağışlamayacağından kendileri hesabına endişe duyduğumuzu beyan eyleriz.

Ne var ki mütalaanın yukarıda sözünü ettiğim "Dava hakkındaki son düşüncelerimiz" bölümünde savcılığın sanıklara öğüt vermekle yetinmeyerek, kanımca görevinin sınırlarını aşan bazı yargılara da yer verdiğini saptamış bulunuyoruz. Metnin 43. sayfasında aynen şöyle denilmektedir: "Sınırdaşımız olan kuzeyimizdeki dev komşumuz Sovyet Rusya, Türkiye üzerinde hegemonya kurma isteklerinden vazgeçmedikçe, Türk solu üzerinde kurduğu tekel ve ipoteği kaldırmadıkça, içeride ve dışarıda Marksizmi ve Le-

ninizmi benimseyen Türk vatandaşlarının da Sovyet Rusya teslimiyetçiliği son bulmadıkça, Türkiye'nin Batılı anlamda hür demokrasiye geçmesi kolay olmayacaktır."

Bu tehditkâr ifadenin anlamı nedir? Bildiğimiz kadarıyla ülkemiz Sovyetler Birliği'yle iyi komşuluk, karşılıklı saygı ve dostluk ilişkileri içindedir. İktidarda bulunan hükümet Sovyetlerle ekonomik, ticari, kültürel ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedir. Şimdi başbakandan soruyorum: Bir kamu görevlisi olan, Adalet Bakanının emrinde bulunan Cumhuriyet Savcısının yukarıya aktardığım görüşü Türkiye'nin dış politikasına uygun mudur? Değilse, savcı Türkiye'nin komşu bir devletle ilişkileri üzerinde bu denli pervasızca yargıda bulunmak yetkisini kimden, hangi güçlerden almaktadır? Dahası, savcılığın Türkiye'de demokrasiye hangi şartlar altında geçilebileceği hakkında hüküm vermeye hakkı var mıdır? Eğer yoksa, bu tür ifadelerin resmi bir belgede yer almasının anlam ve amacı nedir? Şimdi sonuca geliyorum. Savunmamın başında belirttiğim gibi, dünya barış hareketi iki genel savaşa tanık olmuş, yüzyılımızın ikinci yarısında çekirdeksel silahların insanlığın geleceği için oluşturduğu hayatî tehlikenin bilincine varan aydınlar tarafından başlatılmış ve teknolojik gelişmenin baş döndürücü hızının askersel sanayiye yansımasıyla artan savaş tehlikesi karşısında dünya halklarınca benimsenerek günümüzde en sağdan en sola, din adamlarından komünistlere kadar en geniş yelpazeyi kucaklamış bulunan evrensel ve özgün bir harekettir. Boyutları, yaygınlığı ve içinde barındırdığı politik güçlerin çeşitliliği bakımından çağdaş barış hareketinin tarihte benzeri yoktur.

Bu hareket birçok ülkenin iç politikasında olduğu gibi, uluslararası ilişkilerin genelinde de önemli bir faktör haline gelmiştir.

Dünya Barış Konseyi, hem kapitalist hem de sosyalist ve gelişmekte olan ülkelerdeki demokratik kuruluşlar arasında işbirliğini sağlayan ender kuruluşlardan biridir. Kurulduğu günden beri DBK'nın belirleyici özelliği emperyalist politikaya karşı aldığı kararlı, ödün vermez tavrı olmuştur. Bu tutum DBK'nın emperyalizme sosyo-politik bir sistem olarak karşı çıkmasından değil, değişik sosyal sistemlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamasını desteklemesinden ve devletlerin birbirleri üzerinde üstünlük sağlama heveslerine yol açan militarizmi reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Dünya barış hareketi, ne Sovyet yanlısı, ne de Amerikan yanlısı olabilir, çünkü güttüğü amaçlar tüm insanlığın ortak sorunlarıdır.

Bunun gibi, ülkemizde barış hareketi de hiçbir devletin peşinen yanlısı ya da karşıtı olmamış, Barış Derneği'nin kuruluş bildirgesinde açıklandığı üzere, siyasal düşünce ve inançları ne olursa olsun herkesin barış hareketine katkıda bulunabileceği vurgulanmıştır. Buna rağmen Barış Derneği'nin faaliyetlerini ön yargıyla değerlendirenler, askeri paktlara karşı çıkmayı, komşu ülkelere "ezeli ve ebedi düşman" gözüyle bakmamayı, karşılıklı saygı ve hak eşitliğine dayalı bir Türk-Sovyet dostluğunun ülkemizin güvenliği bakımından sağlam bir güvence oluşturduğunu söylemeyi "Sovyet Yanlılığı"

olarak damgalayıp Barış Derneği'ni kamuoyunda sevimsiz kılmaya çabalamışlardır.

Aslında bu tutum yeni değildir. Atatürk döneminin kapanmasından bu yana bazı çevreler sürekli olarak Batı emperyalizmine karşı çıkmanın Sovyetlere kucak açmakla eş anlamlı olduğuna halkımızı inandırma gayreti içindedirler. Atatürk ilkelerinin başta geleni olan "Tam Bağımsızlığın" hiçbir kucağa oturmadan egemen, özgür, yazgısını kendi elinde tutan bir ulus demek olduğu bu çevrelere bir türlü kabul ettirilememiştir. Daha doğrusu, göbek bağı ile bağlı bulundukları çıkarlar onları ezeli ve ebedi düşmanlık demagojisine sarılmaya mahkum etmiştir.

Bu bağlamda Barış Derneği hakkında yapılan suçlamaların ve açılan davanın anlamı da su yüzüne çıkmaktadır. Daha Milliyetçi Cephe iktidarı döneminde ülkemizdeki barış hareketinin kısa zamanda büyük gelişme kaydetmesinden kaygı duyanlar, aynı kaygıyı paylaşan emperyalist odakların desteğiyle ve 12 Eylül'ün olağanüstü koşullarını fırsat bilerek, barış ve demokrasiden yana güçleri köklü bir tasfiyeye uğratmanın peşine düşmüşlerdir. Barış Derneği davası da bu amaca uygun olarak başlatılmıştır. 1982 Ağustosu'nda, duruşma yargıcı Atilla Ülkü, üye yargıç Tarık Kale ve piyade Albay Ahmet Şen'den kurulu sıkıyönetim mahkemesi önünde verdiğim ifadede şöyle demiştim: "Barış hareketinin güçlenmesinden telaşlananlar barış yanlılarını Sovyetler Birliği'ne hizmet etmekle suçlayıp barış hareketinde çatlaklar yaratmaya, yurtsever aydınları, demokratları ürkekliğe ve barış mücadelesinden uzak durmaya yöneltmeyi amaçlamaktadırlar. İddianamenin ardındaki zihniyetin ülkemizin barışsever aydınlarının gözünü korkutmak, onları sindirmek ve bizim kişiliklerimizde bütün Türk aydınlarına ibret dersi vermek olduğu anlaşılmaktadır." Nitekim davanın seyri ve ilk sonucu bu ifademin haklılığını ortaya koymuştur.

Ancak, bugün daha vahim olan, Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı olağanüstü dönem resmen kapandıktan, genel seçimler yapılıp sivil yönetime geçildikten sonra da barışı sanık sandalyesine oturtan zihniyetin değişmediğini görmektedir. Dünya barışı gibi yaşamsal bir sorunu salt ideolojik düzeye indirmeye yatkın bir perspektif kısırlığı el'an hükmünü sürdürmektedir. Görülen odur ki Türk toplumunun siyasal ve düşünsel yaşamını vesayet altında tutmaya, düşledikleri güdümlü rejimi sürgit kılmaya çabalayanlar hâlâ aydınlara aba altından sopa göstermek alışkanlıklarından vazgeçmemektedirler. Onlara göre Türkiye'de her türlü siyasi, kültürel faaliyet ancak kendilerinin çizdiği toplum modeline uygunluğu ölçüsünde meşru sayılacak, kendi güvendikleri insan ve kadrolar tarafından yürütülürse onlara hayat hakkı tanınacaktır. Aksi takdirde, mütalaanamede ima edildiği gibi, Türkiye'nin Batılı anlamda bir demokrasiye geçmesi mümkün olmayacaktır.

Böylece, komünizm umacısı ve Sovyet tehdidinin arkasına gizlenilerek yalnız barış hareketinin değil çoğulcu demokrasinin, demokratik kurum ve kuruluşların, düşünce ve örgütlenme özgürlüklerinin yolu kapatılmaktadır.

Egemen güçlerin gönlünde yatan toplum modeline, 1982 Anayasası, sendikalar ve dernekler yasaları, Yüksek Öğretim Kurumu Yasası ve daha başkaları ile yasal destek sağlanmıştır. Türk toplumu için bu bir "fetret" dönemidir. Dönemin belirleyici vasfı çağdaş, ileri ve yeni sentezler arayışı içinde bulunan demokrasi güçlerini sistemli bir tasfiyeye tabi tutarak toplumun siyasal, sosyal, kültürel yaşamını çoraklaştırmasıdır.

Bu talihsiz durumdan ülkemiz, barış ve demokrasi güçlerinin dayanışma ve birlikteliği ile kurtulacaktır.

Yıllardır kamu vicdanını tedirgin eden, ülkemizin saygınlığını gölgeleyen bir davanın sonuna geldik. Karar heyetinizindir. Sizler de bizim gibi tarih önünde bulunuyorsunuz. Mahkemenizden şahsım için bir talebim yoktur. Ulusal barış hareketimizin örgütsel birliğini temsil eden Türkiye Barış Derneği'nin aklanmasını istiyorum.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERİ YARGITAY ÜÇÜNCÜ DAİRESİNDE YAPILAN MÜDAFAADA OKUNAN SAVUNMA METNİ

Tarih: 20 Eylül 1988
Yer: Askeri Yargıtay Başkanlığı - ANKARA

Askeri Yargıtay Başkanlığı'na sunmuş olduğum 1.5.1987 tarihli temyiz dilekçesiyle, İstanbul SYNT 2 No'lu As. Mahkemesi'nin tesis ettiği, yukarıda tarih, ve sayısı kayıtlı "Türkiye Barış Komitesi Derneği"nin kapatılmasına ilişkin hükmün haksız, tutarsız olduğunu, hukuka ve T.C. Devleti'nin taraf olduğu uluslararası belgelerden doğan yükümlülüklerine aykırı bulunduğunu, Barış Derneği'nin illegal bir örgüt kabul edilerek kapatılmasının yurt içinde kamu vicdanını yaralayabileceği gibi, yurt dışında, dünya barışı için sürdürülen ve olumlu sonuçları uluslararası ilişkilerde son zamanlarda somut biçimde görülen uğraşlara katkıda bulunanların Türkiye'de suçlanıp cezaya çarptırıldıkları kanısını yaratacağını belirterek, adı geçen dernek hakkında verilen kapatma kararının kaldırılmasını arz ve talep etmiştim.

Bugün talebimin gerekçelerini açıklamak üzere yüksek mahkemeniz huzurunda bulunmaktayım. Maruzatım sırasında SYNT Mahkemesi'nin şahsım hakkında tertip ettiği cezanın yasalara ve hakkaniyete uygun olup olmadığını tartışma konusu yapmayacağım. Çünkü bu davanın geçirdiği aşamalar ve sayıları önce 30, sonra 71'i bulan sanıklar hakkında verilen kararlar göstermiştir ki, aslında yargılanan ve mahkûm edilmek istenen bir tek sanık vardır, o da Türkiye Barış Derneği'dir. Gerçekten de, davanın çeşitli iddianame, mütalaaname ve tebliğnamelerinde sanık olarak gösterilen gerçek kişiler hakkında talep edilen ve bu taleplere uygun ya da aykırı olarak mahkemece tesis edilen hükümler o denli değişik ve çelişiktir ki, tüm sanıkların aslında, derneğin tüzel kişiliğini, onun da ötesinde ulusal barış hareketini hedef alan bir kasdın örtüsünü oluşturdukları hemen göze çarpmaktadır. Bu durum, şahsıma atılı suçlardan ötürü, ayrıca savunma yapmamı gereksiz kılmaktadır. Zira, kuruluşundan başlayarak, faaliyet-

lerinin durdurulmasına değin Barış Derneği'nin bütün çalışmalarında genel yönetim ve merkez yürütme kurullarınca alınan tüm kararlarda birinci derecede sorumluluk, Genel Başkan sıfatıyla şahsıma racidir. Şu halde, Barış Derneği, yüksek mahkemenizin 29.8.1984 günlü kararıyla bozulan ilk hükümde öne sürüldüğü gibi, "barışı paravana gibi kullanıp, kurulu düzeni yıkarak yerine Marksist-Leninist bir rejim ikame etmek" gizli amacıyla kurulmuş bir örgüt ise, ya da incelenmekte olan son hükümde kabul edildiği üzere, faaliyetleri sırasında "illegaliteye kaymış" ve "bir sosyal sınıfın, öteki sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesise yönelmiş" bir dernek ise, her iki halde de derneğin tüzüğü gereğince, bütün organların başı olmam dolayısıyla sorumluluğum tartışmasızdır. Zaten böyle bir sorumluluğu onur duyarak üstlendiğimi duruşmalar boyunca ifade etmiştim.

Öte yandan, bu temyiz layihamda, dava dosyasında bulunan belgelerin hukuki değerlendirmesine ve hüküm mahkemesinin TCK'nın çeşitli maddelerini bu davada uygulama yönteminin tartışmasına girişecek değilim. Bütün bunlar, gerek sanıklar, gerekse ülkemizin değerli hukukçularından oluşan savunma makamınca yapılmış, delil olarak kabul edilen belgeler tek tek incelenmiş, tartışılmıştır. Duruşmalar ilerledikçe, bu davanın, hukuki normlara değil, siyasi görüş ve yorumlara dayandırıldığı, dolayısıyla da siyasi bir dava olduğu apaçık ortaya çıkmıştır. Böylece, Barış Derneği Davası, bugün olduğu kadar gelecek yıllarda da, hem hukukçular hem de siyasal bilimciler tarafından ibretle üzerine eğilinecek tarihi bir olay niteliği kazanmıştır. Bu itibarla ben, Barış Derneği dosyasını yeniden açmak yerine dava konusunun özüne, kaynağına inmeyi ve 6 yıldır yurt içinde ve dışında derin yankılar uyandıran, Türk ve Dünya kamuoyunca "düşüncenin suçlanması", "barışın yargılanması" olarak algılanıp temel insan ve özgürlükleriyle, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye'nin imzaladığı uluslararası antlaşmalarla bağdaştırılamayan bir olayın anatomisini yapmayı deneyeceğim.

Önce, bu davanın hangi tarih kesitinde, hangi siyasal koşullar altında başlayıp yürütüldüğünü kısaca irdeleyeceğim. Bu da bizi 12 Eylül rejiminin niteliğini araştırmaya yönelteceketir. 12 Eylül ara rejimi artık geçmişte kalmıştır denilemez, çünkü Barış Davası el'an 12 Eylül rejiminin kurduğu sıkıyönetim mahkemesince görülmektedir ve temyiz edilen hüküm bu mahkeme tarafından tesis edilmiştir. Savunmanın ikinci bölümünde İstanbul 2 Nolu SYNT Mahkemesi'nin 28 Nisan 1987 tarihli gerekçeli kararının içerdiği temel yanlışları belirleyerek barış kavramının ve dünya barış hareketinin son 40 yılda geçirdiği gelişmeler ışığında derneğe yöneltilen suçlamaların yersizliğini kanıtlamaya çalışacağım.

I. Bölüm:

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, 12 Mart 1971'de başlatılıp çeşitli nedenlerle yarım kalan bir girişimi, en sert ve acımasız biçimde tamamlayan ve toplumsal yaşama ra-

dikal değişiklikler getirmeyi amaçlayan bir operasyonlar zinciridir. 12 Mart'ta kuvvet komutanlarının muhtırasıyla başlayan ordu müdahalesinin gerekçesi, 1961 Anayasasının Türk Toplumu'nun siyasal gelişme çizgisine, toplumsal bilinç düzeyine ve ülkenin ekonomik koşullarına uymayacak kadar geniş hak ve özgürlükler sağladığı, bu yüzden ülkede siyasal çalkantılar ve şiddet hareketlerinin baş gösterdiği, dolayısıyla da kötüye kullanmaya elverişli bu anayasal düzenin değiştirilerek daha disiplinli, güdümlü bir toplum modelinin uygulanmaya konulmasının zorunlu olduğu görüşüne dayanıyordu. Kuşkusuz ki böyle bir "faşizan" toplum modeli girişimi birdenbire ortaya çıkmamıştı. Ancak 12 Mart'ı hazırlayan etkenlerin irdelenmesi bu savunmanın sınırlarını aşacağından, burada bir durum saptaması ile yetiniyor, bununla birlikte 12 Mart'ta provası yapılan dikta rejiminin vazgeçilmez aracı olan devlet terörünün 12 Eylül'de en amansız ve kanlı şekilde uygulamaya konulduğunu vurgulamak istiyorum. Gerçekten de Cumhuriyet tarihinde ilk kez devlet, toplumun bir bölümünü düşman ilân ederek kendi varlığına gerekçe aramış ve dış dünyaya karşı da bu yoldan meşru görünmeye çalışmıştır. 12 Eylül Harekâtı hedeflediği siyasal ve sosyal düzenin önündeki tüm engelleri yıkmak, kendi dünya görüşüne ters düşen kurumları, kuruluşları ve düşünce akımlarını tasfiye edebilmek için, devletin askeri gücünü ve kolluk kuvvetlerini kullanarak yoğun bir baskı ve sindirme operasyonuna girişmiştir. Devlet terörünün bu denli yoğunlaşmasının bir amacı da, toplumun dinamik sınıf ve katmanlarının, aydın kesimlerinin, kamuoyu oluşturan basın gibi kurumların yüreğine korku salmaktı denilebilir. Eğer öyle idiyse bunda tam bir başarıya ulaşıldığı da bir gerçektir. Nitekim 12 Eylül sabahı ile birlikte Türk toplumunun üstüne sanki ölü toprağı serilmiş, Türkiye bir suskunlar ve yılgınlar ülkesi haline gelmiş, Türk insanının temel hak ve özgürlüklerinin savunulması görevini Batı Avrupa ve Dünya kamuoyu üstlenmiştir. Toplumun kimi kesimlerinin yozlaşması da o denli yaygınlaşmıştır ki, bugün bile 12 Eylül'ün mimarlarına övgüler düzen gazeteci, yazar ve bilim adamlarına rastlanmaktadır.

Askeri yönetim, Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 sayılı bildirisi ile 12 Eylül'den önce yasal olarak kurulmuş tüm demokratik örgütlerin faaliyetlerini süresiz olarak durdurduktan sonra, savaş durumuna özgü yetkilerle donatılmış Sıkıyönetim Mahkemelerini devreye sokmuştur. Gerçi MGK resmen ihtilâl mahkemeleri kurmamış ve ceza yasasında bu yönde değişiklik yapılmamıştır. Böylece dış dünyaya Türkiye'nin hukuk devleti karakterinin korunduğu ve uluslararası yükümlülüklere bağlı kalındığı mesajı verilmek istenmiştir. Ne var ki, uygulamada, bir yandan 353 sayılı Usul Yasası'nda yargıç atamalarına ilişkin düzenlemeler, öte yandan da yargıya dışarıdan yapılan telkinler, yönlendirmeler ve savunma hakkına getirilen kısıtlamalarla, yargının bağımsızlığı ve mahkemenin tarafsızlığı ilkeleri sürekli olarak ihlâl edilmiştir. Zaten başka türlü olması da beklenemezdi, çünkü yönetime bütünüyle el koyan, yasama ve yürütme erkini nefsinde toplayan olağanüstü bir iktidarın mutlak ve denetimsiz otoritesini yargı alanında

da hissettirmesi eşyanın tabiatına aykırı olurdu. Bu tür rejimlerde, ister askeri, ister sivil görünümlü olsun, mahkemelerin bağımsızlığından söz etmenin anlamı yoktur. Olağanüstü hallerde kurulmuş ve savaş durumu yetkileriyle donatılmış mahkemelerde, yargıç kendisini o göreve getiren siyasal gücün iradesini temsil eder. Hukuk literatüründe olağanüstü dönem mahkemeleri, mutlaka mahkûmiyet kararı vermek için kurulmuş sayılır. Geçmiş deneyler ve Cumhuriyet tarihindeki İstiklâl Mahkemeleri, Yassıada Yüce Divanı gibi örnekler de bu tezi doğrulamaktadır. Kısacası, "doğal yargı" ilkesini ihlâl etmeyen olağanüstü mahkeme yoktur.

Ancak, Türkiye gibi, şeklen de olsa, uzunca bir demokratik süreç içinde yaşamış bir toplumda yargının kamu vicdanında benimsenmeyen, adalet duygusunu zedeleyip hükümetlerine ağırlıklarını duyurduklarını anlamak istemiyorlardı. İstemedikten başka, Barış Derneği sanıklarını savunan Batılı dostlarına da bu yüzden müthiş öfke duyuyorlardı. Nitekim 1983 genel seçimlerinden altı gün sonra Barış Derneği davasında açıklanan ağır mahkûmiyet kararını Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin "vahşice bir karar" "diye niteleyip MGK başkanı nezdinde protesto etmesi üzerine, Anayasa referandumu oylamasıyla otomatik olarak Cumhurbaşkanlığına seçilen Org. Kenan Evren, TBMM'nin açılış oturumunda yaptığı konuşmada Batılı müttefiklerini şiddetle eleştirdi. Parlamentonun açılış töreninde bir Cumhurbaşkanı'nın yargı önünde bulunan ülke aydınlarını suçlayıcı bir konuşma yapması, parlamentolar tarihinde sık rastlanan bir olay değildir.

II. Bölüm

Türkiye Barış Derneği Davası'nın hangi koşullar altında cereyan edip bugünkü aşamasına vardığını özetlemeye çalıştım. Şimdi, Yüksek Mahkeme'nin tetkikine sunulan 28.4.1987 tarihli hükmün irdelenmesine geçiyorum. Hemen belirteyim ki, savunmam, yalnız hüküm gerekçesini dikkate alacak, As. Yargıtay Başsavcılığının tebliğnamesine hiçbir suretle değinilmeyecektir. Zira tebliğnameyi imzalayan Başsavcı Tuğg. Hakkı Erkan, evvelce Yargıtay 3. Dairesi üyesi iken, Daire'nin ilk hükmü bozma kararına tek başına karşı çıkmış, karara koyduğu muhalefet şerhiyle kendi görüşlerini açıklamış, daha sonra yerel mahkemenin hükümde direnmesi üzerine dava dosyası Daireler Genel Kurulu'na intikal ettiğinde ise, As. Yargıtay 2. Başkanı sıfatı ile kurula katılarak yine sanıklar aleyhinde oy kullanmıştır. Oyunun yönünü önceden belli eden bir yargıcın dava üst kurulda karara bağlanırken de oylamaya katılması CMUK hükümlerine aykırı olduğu gibi, yargıcın tarafsızlığı ilkesiyle de bağdaşmayacağından, bu durumda aynı yargıcın bu kez başsavcı sıfatıyla hazırladığı tebliğnameyi yanıtlamaya gerek görmüyorum.

İlk duruşması 24.6.1982 günü yapılıp çeşitli aşamalardan geçerek bugüne kadar süregelen Türkiye Barış Derneği Davası'nın belge ve tutanakları toplu olarak ele alındığında, derneğe yöneltilen suçlamaların şu iddia üzerine inşa edilmek istendiği görül-

mektedir: Barış Derneği, Sovyetler Birliği'nin resmi ideolojisi olan Marksist-Leninist doktrini benimseyip, o doğrultuda faaliyette bulunarak ülkede kurulu düzeni yıkmak ve yerine komünist bir rejim ikame etmek amacıyla kurulmuş ve amacını gerçekleştirmek için barış kavramını paravana gibi kullanmış bulunan yasadışı bir örgüttür ve bu hüviyetiyle TCK'nın 141. maddesi kapsamına girmektedir.

İlk hüküm mahkemesinin benimsediği bu iddia Barış Derneği ile Dünya Barış Konseyi (DBK), Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve Sovyet Komünist Partisi arasında organik bağlar bulunduğu varsayımına dayandırılmıştır. Yürütülen muhakeme şudur: SSCB'nin ideolojisi olan Marksist-Leninist kuramda Barış'ın anlamı, tüm dünyada kapitalist sistemin yıkılarak komünizmin egemen olmasıdır. Bu amaca varmak için Sovyetler, vaktiyle Lenin'in "komünizmin aktarma kayışları" olarak tanımladığı "cephe örgütlerini" araç olarak kullanmaktadır. Bu örgütlerden en faal ve etkin olanı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan DBK'dır. DBK, Sovyet yanlısı görüşlerini yaymak için, ulusal barış komiteleriyle işbirliği içindedir. Öte yandan Sovyet Komünist Partisi, merkezi yurt dışında olan Türkiye Komünist Partisi aracılığıyla Türkiye Barış Derneği'ni kurdurmuştur. Böylece bu dernek barışı savunma paravanası arkasında Türkiye'deki kurulu düzeni yıkarak komünist rejimi kurmayı hedefleyen illegal bir örgüt hüviyetindedir.

Barış Derneği Davası'nın son aşamasında okunan esasa ilişkin mütalaada bu iddiaya getirilen ekleme, Sovyetler'in, Stalin'in ölümünden sonra komünizmi yaymak için "dünya ihtilâli" yerine barışçılığı ikame ederek, "barış içinde bir arada yaşama" dedikleri aldatıcı bir kavramı işletmeye başladıkları savıdır. Detant denilen, devletlerarası ilişkilerde yumuşama süreci, Sovyetler açısından komünist devrimi gerçekleştirmenin yeni aracıdır. Çünkü komünizmin barış ortamında daha kolay yayılma olanağı bulacağını hesaplamaktadırlar.

Kalın hatlarıyla özetlediğim bu görüşün, çağdaş barış kavramı bakımından tartışmasını biraz ileride yapacağım. Sıkıyönetim Mahkemesi'nin 14.11.1983 tarihli ilk hükmünün gerekçesi, bu temele dayandırılmış, sanıklarca temyiz edilen söz konusu hüküm 29.8.1984 günü As. Yargıtayca bozulmuştur. As. Yargıtay 3. Dairesi'nin, "Ankara'da hâkimler vardır" dedirtecek değerdeki bozma kararında, "suçun sübutu açısından kararda bulunan noksanlıkların yanında, DBK hakkında objektif ve doğru bilgi sağlayacak kaynaklara mahkemenin başvurmadığı, suça esas alınan olay ve belgelerde geçen barış savaşımı, uluslararası güvenlik, yeni uluslararası ekonomik düzen gibi ideolojik, politik, ekonomik kavramların nitelik ve özelliklerinin açıklığa kavuşturulmadığı, Barış Derneği'nin yasaklanan dernek olarak kurulup kurulmadığı, bu şekilde yönetilip yönetilmediği, derneğin amacı dışına çıkıp çıkmadığı, çıkmış ise hangi ölçüde çıktığının saptanması yoluyla sonuca gitmek gerekirken, sanıklar hakkında tahkikatla hüküm verilmesinin kanuna aykırı görüldüğü" belirtilmiştir. Yerel mahkemenin kararında direnmesi üzerine de hüküm Daireler Kurulunca, 3. Daire'nin ilâmı doğrultusunda kesin

olarak bozulmuş, yani ortadan kaldırılmıştır.

Bu gelişmeler üzerine İstanbul 2 No'lu SYNT Mahkemesinde yeni bir heyet oluşturularak başlayıp, bu arada BARIŞ II adıyla açılan 48 sanıklı dava ile birleştirilen Türkiye Barış Derneği Davası 28 Nisan 1987 günü açıklanan hükümle sonuçlandı. Gerek bir kısım sanıklar, gerekse askeri savcılık tarafından temyiz edilerek yüksek mahkemenizin incelemesine sunulan son hükmün gerekçesi, bir bütün olarak mütalaa edildiğinde ilk göze çarpan husus, bu hükümle Barış Derneği'ni yasa dışı bir paravana örgütü olarak kabul ve mahkûm etmiş bulunan ilk hükmün dayandığı temellerin tam anlamıyla çöktüğüdür. Gerçekten de bu son hükümde aynen, "Barış terimi ile kastedilenin komünizm olduğu ve Barış Derneği'nin Sovyetler Birliği'nin görüşü doğrultusunda hareket ettiği yönünde dosyada ciddi, inandırıcı delillerin mevcut bulunmadığı, Dünya Barış Konseyinin Sovyetler Birliği'nin güdümünde olduğu savının mahkemece kabul görmediği ve derneğin TKP ile organik ilişkiler içinde olduğuna dair geçerli belgeye rastlanmadığı" açıkça kabul ve beyan edilmektedir. Bunun anlamı, ilk hükmün dayandığı Barış Derneği-DBK-TKP-SSCB dörtgeninin yıkılmasıdır.

Buna karşılık aynı kararda, Barış Derneği'nin 1630 sayılı mülga Dernekler Yasası hükümlerine aykırı olarak amaç dışı faaliyetlerde bulunduğu ve derneklerin uluslararası faaliyette bulunma yasağını ihlâl ettiği, ayrıca dernek yöneticilerinin bazı konuşmalarında Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerin övülmesinin ve 12 Eylül'den sonra yargılanan dernek ve kuruluşlarla işbirliği yapılmasının Barış Derneği'nin, "illegaliteye kayma"sının başlıca unsurları olarak görüldüğü belirtilmektedir.

Maruzatımın başında da açıkladığım gibi, bu temyiz lâyihasında 28 Nisan 1987 tarihli son hükümde Barış Derneği'nin faaliyetleri hakkında mahkemece yapılan değerlendirmelerin ayrıntılı tartışmasına girişilmeyecektir. Bu itibarla, örneğin Sıkıyönetim Mahkemesince, "1 Eylül Dünya Barış Gününü kutlamanın Türk sosyal yapısına yabancı düştüğü, zira Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına girmediği ve Türk tarihinde böyle bir günün anlamı olmadığı gerekçesiyle 1 Eylül gününü kutlamanın 1982 Anayasası uyarınca milletin bölünmezliği ve bütünlüğüne karşı faaliyet sayılması (Gerekçeli hüküm s.281), veya Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD ile yaptığı anlaşmaları eleştiren konuşmaların Derneğin illegaliteye kaymasında bir unsur olarak kabul ve takdir edilmesi (s.305) ya da Dernek Genel Başkanı'nın yaptığı bir konuşmada, barışı koruma savaşımında işçi sınıfının öncülük yaptığını söyleyerek işçi sınıfını övdüğü, işçi sınıfını övmenin ise komünizmi övmek demek olduğu kanaatine varılması (sayfa 308), yine Barış Derneği'nin düzenlediği toplantı ve seminerlerde Mısır-İsrail ilişkilerini, Vietnam, Şili sorunlarını ele almanın ve Nazi ordularının yenilgisinin 35. yıldönümünü kutlama toplantısında temsilci bulundurmanın yurtdışında cereyan etmiş olaylarla ilgilenmek ve dolayısıyla amaç dışı faaliyette bulunmak olarak kabul edilmesinin (s.329-332)" hukuk, yasa, mantık ve bilimsel verilerle ne ölçüde bağdaşabileceğini yüksek mahkemenizin takdirine

sunmakla yetineceğim.

Hükümdeki bu görüşlere itibar edilecek olursa, uluslararası ilişkilerin durumuyla ilgilenilmesi, bölgemizde ve dünyada barışı tehdit eden olayların seminerlerde tartışılması silahsızlanma çabalarının desteklenmesi hep amaç dışı faaliyetlerdir. O halde bir barış derneğinin işlevi acaba ne olacaktır?... Bunun gibi, hüküm gerekçesinde düşülen maddi hatalar, herhalde yüksek mahkemenizin dikkatinden kaçmayacaktı. Örneğin, hüküm mahkemesi, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına girmediğini ve dolayısıyla barış gününün Türk tarihinde anlamı olmadığını takdir etmiştir. Oysa Türkiye 1945 Şubatı'nda, Mihver Devletleri'ne (Almanya, İtalya, Japonya) resmen savaş ilân ederek İkinci Dünya Savaşı'na girmiş ve bu sayede Müttefik Devletlerin 25 Nisan 1945'de San Francisco'da toplandıkları ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının temelleri atılan konferansa katılma hakkını elde etmiştir. Yakın siyasi ve diplomatik tarihimizde yer alan bu önemli olay üzerinde bu denli fahiş bir hataya düşülmesi, hüküm gerekçesindeki diğer kanat ve değerlendirmelerin sıhhat ve isabeti konusunda ciddi kuşkuları davet etmektedir. Kaldı ki, savaşa katılmış olsun ya da olmasın, tüm dünya ülkelerinde demokrasi cephesi denilen Müttefik Devletler'in, insanlığa bin yıllık bir kölelik düzenini dayatmak için Avrupa, Asya ve Afrika'yı kana boğan Nazi Almanyası ordularını ve Japon militarizmini kesin yenilgiye uğrattığı gün, her yıl şenliklerle kutlanmaktadır. Tarihe, "Demokrasi ve özgürlüğün zafer günü" olarak geçen bu olaya karşı, adeta hasmane bir tutum takınılması, mahkemenin olaylara bakış doğrultusunun ilginç bir göstergesi sayılır. Hele, günümüzde 150 ülkede kullanan 1 Eylül Dünya Barış Gününü ülkemizde kutlamanın 1982 Anayasasının ihlâli sayılmasındaki mantığı anlamak mümkün değildir. İşçi sınıfını övmenin komünizmi övmek olduğu yolundaki kanaat da bu cümledendir. Yargıcın, takdir hakkını kullanırken objektif davranıp davranmadığı, mantık kurallarına uyup uymadığı, kısaca takdirde herhangi bir zaafa düşülüp düşülmediğinin tesbiti Yüksek Yargıtay'ın yetkisinde bulunduğundan, yukarıda zikrolunan örnekleri çoğaltmaya gerek görmüyorum.

İrdelemekte olduğumuz hüküm gerekçesinin asıl şaşırtıcı yanı, Barış Derneği'ne isnat edilen suçların dayandığı temellerin çürüklüğünü kabul ve iddia makamının "komünist komplo" teorisini reddettiği halde, hükmün sonunda, dört yıl önce verilen ilk hükümde olduğu gibi, Barış Derneği'nin, "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye, memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyet haline dönüştüğünü kabul ve takdir" etmesidir. Bu durum, ister istemez, mahkemenin bağımsızlığı konusundaki kuşkulara haklılık kazandırmakta ve kararın siyasal bir iradenin etkisini yansıttığı izlenimini güçlendirmektedir. Özellikle dava sanıklarına tertip edilen cezaların kaynaklandığı TCK maddeleri göz önüne alındığında, hükmün kendi içinde taşıdığı çelişkiler daha açıkça belli olmaktadır. Şöyle ki: Sıkıyönetim Mahkemesi, hiçbir sanığın fiilini TCK'nın 141/1.

maddesi kapsamında görmemiştir. Demek ki Barış Derneği devletin temel nizamını devirmeyi amaçlayan yasadışı bir örgüttür ama, bu örgütün sevk ve idare edeni yoktur. Mahkeme, yalnız iki sanığı "yasadışı örgüt üyesi" olarak TCK'nın 141/5. maddesi uyarınca cezalandırmıştır. Bunlardan biri, dernek tüzüğüne göre tüm karar ve yürütme organlarının başı olan Genel Başkandır ve davanın 1 numaralı sanığıdır. O halde genel başkanı dahi, TCK'nın 141/1. maddesi kapsamına giren bir suçu işlememiş bir kuruluşu yasadışı örgüt olarak niteleyip kapatılmasına karar vermek adalete de, hukuka da, yasalara da aykırıdır.

Aynı askeri mahkeme tarafından dört yıl ara ile tesis edilen iki hükmün birbirleriyle hiç uyuşmayan değerlendirmeler içermesine rağmen, sonuçta ikisinin de aynı noktada, yani Barış Derneği'nin illegal bir örgüt hüviyetinde görüldüğü kanaatinde birleşmelerinin iki şekilde açıklaması olabilir: Birincisi bu davanın salt siyasal amaçlarla açıldığının, adalet ve hukuk kurallarına sığmadığının itirafı sayılabilecek bir kararla sonuçlandırılmasının 12 Eylül döneminin tasarruflarına gölge düşüreceği ve prestijini zedeleyeceği endişesidir. Böyle bir endişe askeri mahkemeyi, Usul Yasası'nın benimsediği "vicdani delil" sisteminden yararlanarak dosyadaki delilleri indi ölçülerle değerlendirmeye sevk etmiştir. Ancak vicdani kanaatin gizemli bir kavram olmadığı, yargıcın dış etkenlerle vicdani kanaat oluşturamayacağı, delillerin akıl ve mantık ölçülerine göre değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmiştir. Yukarıdaki varsayım doğru ise, Barış Derneği Davası'nı yakından izleyen iç ve dış kamuoyunda tam aksi bir kanaatin egemen olduğunu ve düşünce suçunun mahkemede kabul görmediği anlamına gelecek bir aklama kararının askeri adalete onur vereceği inancının yaygın olduğunu vurgulamak isterim.

İkinci olasılık ise, askeri mahkemenin Barış Derneği Davası'nın içeriğini, özünü oluşturan konularda ve özellikle dünya barış hareketi, uluslararası güvenlik, barış için savaşım gibi konuları yeteri kadar derinleştirecek verilere, bilgilere sahip olmadığı, dolayısıyla da objektif kanaata varmakta sağlıklı bir yöntem uygulayamadığıdır. Ben bu görüşü esas alarak, günümüzde hem uluslararası ilişkiler hem de insanlığın geleceği bakımından yaşamsal önem taşıyan barış sorununu açıklığa kavuşturmaya çalışacağım. Gerçi davanın başladığı sırada mahkemeye sunduğum ilk ifademde ve daha sonra 18.7.1983 ile, 19.1.1987 tarihlerinde sunduğum iki savunmada, bu konulan etraflıca açıklamıştım. Ancak savunmalarda değindiğim hususlar mahkemece dikkate alınmadığı gibi, o tarihten bu yana dünyada meydana gelen önemli gelişmeler davaya yeni bir ışık getirdiğinden, çağdaş barış kavramı ve barış hareketine ilişkin kimi gerçekleri yüksek mahkemenizin dikkatine sunarak, altı yıldır süregelen yanlış anlamalara ve belirsizliklere bir son vermek gereğini duyuyorum.

III. Bölüm

İkinci Dünya Savaşının bitiminden bu yana uluslararası ilişkilerde iki Soğuk Savaş ve

bir de yumuşama dönemi yaşandı. Birinci dönem, savaşın sona ermesiyle birlikte faşizmi kesin yenilgiye uğratan bağlaşık devletler cephesinin çatlayarak, Batılı devletler ile Sovyetler Birliği arasında karşılıklı kuşku ve korku havasının doğmasıyla başladı. İkinci Dünya Savaşı ertesinde SSCB, uğradığı büyük kayıplara rağmen Avrupa'da en büyük güç görünümünde idi. Öte yandan, savaştan dünyanın en sağlam ekonomisine sahip olarak çıkan ve atom silahının tekelini elinde bulunduran ABD, Avrupa dahil olmak üzere, dünyanın her bölgesinde üstünlük sağlayabilecek bir süper güç haline gelmişti. Kapitalist sisteme dinsel bir inanç gibi bağlı bulunan ve 1917 Ekim Devriminden beri Rusları potansiyel bir düşman olarak gören ABD, komünizmin dünyaya yayılmasını durdurmak ve geriletmek misyonunu üstlendi. Savaştan yakılıp yıkılmış olarak çıkan Batı Avrupa ülkelerinin yöneticileri de Avrupa'daki Sovyet ordularının terhis edilmemesinden ve kendi ülkelerinde baş gösterebilecek halk hareketlerinden duydukları kaygıyla, Amerika'nın liderliğinde SSCB'yi çevreleyecek bir ittifaklar zinciri kurulmasını desteklediler. Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO), Uzakdoğu'da SEATO, Ortadoğu'da Bağdat Paktları ile somutlaşan kuşatma zinciri böyle oluştu. Kuşatma kavramının özü komünizm ideolojisinin yayılmasını önlemek için SSCB'nin, batılı yaşam biçimini benimsemiş devletlerce bir "sağlık kordonu" ile çevrilmesi idi.

1963 yılına dek süren ve dünyamızı iki kez -Berlin ablukası ve Küba krizinde- sıcak savaşın eşiğine getiren bu dönemin belirleyici vasfı, Doğu ile Batı blokları arasında güvensizlik ve gerginliğin son sınırına kadar artması, bloklar arası iletişimin kesilmesi ve dünya sorunlarının müzakereler yoluyla çözülebileceği inancının yitirilerek salt kuvvete dayanan politikaların geçerlik kazanması idi. Aynı dönemde ABD ile SSCB'nin karşılıklı propaganda savaşı da büyük boyutlara ulaştı. Amerika'da Mc Carthy'cilik, komünist casus avcılığı gibi cadı kazanları kaynatılırken, Sovyetler de Asya ve Afrika'nın yeni bağımsızlığa kavuşmuş halklarını, Amerikan emperyalizmine karşı direnmeye çağırarak onlara destek verdiler.

Dünya barış hareketi olgusu, bu koşulların ürünü olarak meydana çıktı. Nükleer enerjinin yoğun biçimde silah sanayiinin hizmetine girmesi sonucunda, insanlığın belki de tarihin son silahlı çatışmasına doğru yol aldığının bilincine varan çeşitli ülke aydınlarının başlattıkları barış girişimleri 1950 yılı sonunda Varşova'da Dünya Barış Konseyi adı altında uluslararası ve hükümetler dışı bir örgütün kurulmasıyla sonuçlandı. Nükleer silahlanma yarışının hızlanmasıyla orantılı olarak büyüyüp gelişen bu hareket, günümüzde 150 ülkenin hemen hemen bütün sosyal kesimlerinin temsil edildikleri milyonlarca insandan oluşan demokratik bir yığın hareketi niteliğine büründü.

Savaş tehdidinin ortadan kalkması ve barışın korunması bu harekete katılan değişik düşünce ve inançtaki insanları birleştiren tek amaçtı. Başka bir deyişle, barış hareketi, değişik sınıfsal çıkarları ve siyasal inançlarından ötürü ayrışan, fakat karşı karşıya bulundukları hayatî tehlikeyi mutlaka ortadan kaldırma istemiyle birleşen yüz-milyonlarca

insanın demokratik eylemidir.

Bu bağlamda Türkiye Barış Derneği ile Dünya Barış Konseyi (DBK) arasındaki ilişkilerin niteliği hakkında hüküm mahkemesince yapılan değerlendirmenin yanlışlığı da meydana çıkmaktadır: Hükümde, Barış Derneği'nin DBK doğrultusunda ve onun talimatı dairesinde faaliyet gösterdiği kanaatini açıklayan mahkeme, "sanıkların DBK'nin bir şubesini yurt içinde Barış Derneği olarak tesis ettiklerini kabul ve takdir" etmiştir. (Gerekçe s.187) Oysa dünyadaki yüzlerce barış komite ve dernekleri tamamen özerk kuruluşlar olup DBK ile talimat alıp verme gibi bir ast-üst bağları yoktur. Esasen dünya barış hareketinin yapısı da buna olanak vermez. Çağımızda barış savaşımına sosyalist ülkelerin olduğu kadar kapitalist sistemle yönetilen devletlerin herhangi bir merkezden bağımsız olarak kurulmuş barış örgütleri de katılmaktadır. DBK'nın destekleyicileri olan Katolik Kiliseler Birliği, Demokratik Hukukçular Birliği, Dünya İşçi Sendikaları Konfederasyonu gibi tamamen ayrı sosyal kesimlerde işlev gören kuruluşlar da, tıpkı Türkiye Barış Derneği gibi DBK'nın ilkeleri doğrultusunda faaliyet gösterirler, ama bunların DBK'dan talimat aldıklarını Amerikan merkezi istihbarat teşkilatından (CIA) başka ileri süren olmamıştır. Dünyanın her yanındaki barış dernekleri ile DBK arasındaki bağlar Birleşmiş Milletler Teşkilatına üye olan devletlerin, bu teşkilata karşı üstlendikleri yükümlülüklere benzemez. DBK'nın ulusal barış örgütleri üzerinde bir otoritesi, bir yaptırım gücü yoktur. Sadece barış hareketinin koordinasyonunu ve etkinliğini sağlar. DBK Birleşmiş Milletler Örgütü ile de sürekli ilişki içindedir ve örgütün Silahsızlanma, Irk Ayrımı, Dekolonizasyon komitelerinin çalışmalarına katılma hakkına sahiptir.

Bu saptamadan sonra, Soğuk Savaş döneminden yumuşama (detant) sürecine geçiş konusuna dönebiliriz. ABD'nin sahip olduğu atom silahı tekelinin son bularak 1960'lı yıllarda SSCB ile ABD arasında nükleer güç dengesinin gerçekleşmesi, olası bir savaşı önlemeyi ve savaşa varabilecek çatışmaları denetlemeyi zorunlu kılmıştı. Zira bu iki süper güç arasında çıkacak bir savaşın yenen ve yenileni olmayacağı, iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğu anlaşılmıştı. Karşılıklı caydırıcılığa dayanan dehşet dengesi, Doğu ve Batı bloklarını çatışma ortamından uzlaşma ortamına geçmeye zorladı. Siyasal diyalog başlatıldı. Ardından stratejik anlaşmalar imzalanarak detant sürecine geçişin zemini hazırlandı. İlk savunmamda ayrıntılarını açıkladığım uzun çalışmalardan sonra 1975 Ağustos'unda siyasal tarihe Helsinki Nihai Senedi adıyla geçen belge 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanlarınca imzalandı. Helsinki Belgesi, dünya barış hareketinin ilk büyük zaferi idi ve Soğuk Savaş döneminin mirasını tasfiye ederek birbirinden farklı sosyo-politik sistemlerle yönetilen devletler arasında, siyasal, kültürel, ekonomik alanlarda ilişkilerin sıkılaştırılması yoluyla, karşıt sistemler arasındaki ideolojik mücadelenin silahlı çatışmaya dönüşmeksizin ve belirli kurallara uyarak sürdürülmesini öngörüyordu.

Ancak, yumuşama sürecinin geri dönülmez noktaya varmasının vazgeçilmez koşulu yerine getirilmediğinden, Doğu ve Batı blokları arasında Helsinki'de başlayan balayı dönemi kısa sürdü. Vazgeçilmez koşul, siyasal yumuşamanın, askersel yumuşama ile pekiştirilmesi idi. Başka deyişle, silahsızlanmaya doğru somut adımlar atılmadıkça detant, askeri bloklar arasında bir güç dengesine indirgenmiş oluyor, dolayısıyla da barış yine bıçak sırtında kalıyordu.

1975-80 yılları arasında birkaç kez toplanan Helsinki izleme konferanslarının silahsızlanma konusunda ilerleme kaydedilmeden dağılması, öte yandan Doğu ve Batı bloklarının elindeki taktik ve stratejik nükleer silahların toplamının 1 milyon Hiroşima bombasının tahrip gücüne ulaşması, dünya barış hareketine yeni bir ivme kazandırdı. Genel silahsızlanmanın yaşamsal önemi, ulusların bilincine yerleşmedikçe ve halk yığınlarının barış yönündeki baskısı yönetimler üzerinde kendini hissettirmedikçe silahlanma yarışının durdurulamayacağı anlaşılmıştı. 80'li yılların başından 8 Aralık 1987'de Washington'da orta erimli füzelerin karşılıklı yok edilmesi (INF) antlaşmasının imzalanmasına kadar süren ikinci Soğuk Savaş döneminde, dünya barış hareketinin verdiği görkemli savaşımın anlamı budur. Görkemli deyişimin nedeni de, bu savaşıma hem Avrupa'nın doğu ve batısında hem de Amerika'da milyonlarca insanın coşkuyla, kararlılıkla katılmış olmalarıdır. Türkiye Barış Derneği yöneticilerinin hapse atıldıkları tarihte, Avrupa'da barış hareketi doruğuna ulaşıyor, milyonlarca insan Paris, Roma, Berlin ve Tokyo meydanlarında dev toplantılar yapıyor, barıştan yana olanlar sel halinde bir ülkeden ötekine yürüyüşler düzenliyordu. Yedi yıl süren bir tarih döneminde barış hareketi insanlığı tehdit eden yakın tehlikeye karşı kitleleri, dipten gelen dalgalar halinde seferber etmeyi ve sonunda nükleer silahlanma yarışı çılgınlığını durdurmayı başardı. 1979 sonlarında Afganistan'a Sovyet askeri müdahalesi üzerine ABD Başkanı Jimmy Carter'ın, "Detant ölmüştür" şeklindeki demecinden 8 yıl sonra, Sovyetler Birliğini, "şer imparatorluğu" diye niteleyen başka bir ABD Başkanı'nın, Ronald Reagan'ın Kremlin'de onuruna verilen yemekte Rus yazarı Pasternak'ın bir şiirinden dizeler aktararak, "Anlaşmazlıkları silahla çözemezsin ey insanoğlu, kılıcını kınına koy" demesi, ertesi gün, Moskova Üniversitesi gençlerine hitap ederken de, "Yeryüzünde hiçbir nükleer silahın kalmayacağı günü hep düşledim" şeklinde konuşması, dünya barış güçlerinin gerçekleştirdiği bir mucizedir dersem abartma yapmamış olacağıma inanıyorum. Aynı zamanda, dünyadaki bu olumlu gelişmelerin Barış Derneği'ne yöneltilen suçlamalara en güzel yanıtı verdiğini vurgulamak istiyorum. ABD gibi dış politikasının temelinde anti-komünizm bulunan bir ülkede, kamuoyunun baskısı Reagan yönetimini silahsızlanma ve Doğu bloku ile uzlaşma yoluna girmeye zorlarken, Türkiye'de hâlâ, "ezeli ve ebedi düşman" umacılığı yaparak askeri paktlara, bağımsızlığı kısıtlayan ikili anlaşmalara karşı çıkmayı, sosyalist ülkelerin barış ve silahsızlanmaya yönelik çabalarından söz etmeyi "Sovyet yanlılığı" ve "komünizm propagandası" olarak niteleyip

mahkûm etmek, yaşadığımız çağın gerçekleri ile asla bağdaşmaz.

Sonuç

Barış Derneği Davası'nın kökeninde ülkemizde, "Demokrasi Kültürü'nün", "Temel İnsan Hak ve Özgürlükleri" kavramının henüz çağdaş düzeye ulaşmamış, berraklığa kavuşmamış olmasının belirleyici rol oynadığı bir gerçektir. 65 yıllık Cumhuriyet rejimi sürecine karşın Türkiye'de el'an yönetimlere egemen olan zihniyet, bir "vesayet demokrasisi" sınırlarını aşamamış, daha doğrusu, toplumdaki etkin güçler gerçek anlamda bir demokratik rejimin tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini engellemişlerdir. Bu durum, yasama ve yürütme erklerinin yanı sıra yargı erkini de etkilemiştir. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, demokrasi kültürü eksikliğinin, yalnız olağanüstü dönemlerde değil, anayasal düzenin yürürlükte olduğu dönemlerde de kendini hissettirmesidir. Bu durumun kaynağında Türk toplumunun çoğulcu bir demokratik rejimin yeşerip gelişemeyeceği bir sosyal düzen içinde hapsedilmiş olması vardır. Başka bir deyişle, temel hak ve özgürlüklerin, ancak belli bir dünya görüşü sınırları içinde kullanılabilmesi o görüşe karşı çıkmanın ise, "devlete karşı olmak" sayılması, ülkemizde öteden beri olağan görülmüş, toplum buna göre koşullandırılmıştır. Toplumsal yaşama egemen kılınan sistemin gerekçesi, "ülkenin jeopolitik konumu" ve "kuzeyden gelen tehlike"dir. Bu yüzden, demokratik rejimin tanımında düşünce ve örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanması söz konusu olamaz iken, bize özgü demokraside, bu özgürlükler TCK'ya konulan maddelerle sınırlandırılmıştır. Böylece siyasi iktidarlar kendileri için tehlikeli gördükleri düşünce akımlarını 141 ve 142. maddelerin kapsamına sokarak yasa dışına itmeye çalışmışlardır. Söz konusu maddelerin hukuk bakımından belirsizliği, içeriğinin her türlü yoruma açık bulunması siyasal iradenin işini kolaylaştırmıştır. Örneğin TCK'nın 141. maddesi "herhangi bir icraî eyleme gerek bulunmaksızın" bir düşüncenin toplum için zararlı görüldüğü takdirde, "tehlike suçu" sayılıp cezalandırılmasına olanak vermektedir.

Barış Derneği Davası bu bakımdan ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Bir askeri yönetim -ki bu bir sivil yönetim de olabilirdi- barışı savunmayı, askeri paktlara karşı çıkmayı, silah harcamalarının azaltılmasını istemeyi toplum için zararlı ve tehlikeli görerek derneği yargı önüne çıkarabilmiştir. Yasal olarak kurulmuş bu dernek faaliyetleri sırasında anti-faşist, anti-emperyalist, anti-militarist bir tutum sergilediği için illegale dönüşmekle suçlanabilmiştir. Derneğin hiçbir yayınında, yetkili kişilerce yapılan hiçbir konuşmada sosyalizm-kapitalizm tartışmasına gidilmediği halde, son faaliyet raporunda ve yöneticilerin bazı konuşmalarında TCK'nın 142. maddesinin ihlâl edildiği sonucuna varılmış ve bu madde 141. maddenin unsuru olduğundan derneğin tüzel kişiliği 141. madde kapsamına alınmıştır. Demokratik rejimle yönetilen hiçbir ülkede, hatta TCK'nın 141 ve 142. maddelerinin iktibas edildiği İtalya'da, böyle bir uygulama ve yargılama görülmemiştir.

Türkiye'de bu mümkün olabiliyorsa, demokrasi kültürünün ülkemizde henüz yerleşmediğindendir. İncelemekte olduğumuz hüküm gerekçesinin mantığı da başka türlü açıklanamaz. Nitekim hükümde Barış Derneği'nin 141. maddeyi ihlâl ettiğine dair iddia makamınca ileri sürülen delillere itibar edilmemesine, yani iddianın özü olan, "paravan örgüt" suçlaması boşlukta kalmasına rağmen, derneğin uluslararası barış örgütleriyle temas kurması, ülkemizdeki yasal demokratik kuruluşlarla ilişki içinde bulunması ve sosyalist ülkelerin barış çabalarına katkılarının övülmesi Barış Derneği'nin illegale dönüşme nedenleri olarak yeterli görülmüştür. Oysa bu görüş doğrultusu ne demokrasinin temel ilkeleri, ne de çağdaş dünya gerçekleri ile bağdaşabildiğinden, mahkemeyi sağlıklı bir sonuca götürememiştir. Çünkü her şeyden önce, Barış Derneği'nin tüzüğünün amaç maddesinde yazılı faaliyetleri, öteki demokratik kuruluşlarla işbirliği yapmadan yürütemeyeceği açıktır. Barış Derneği bir kulüp ya da hayır kuruluşu değildir. Yığınlara dönük demokratik eylemlerde bulunmak ve bunun için de mutlaka başka demokratik kuruluşlarla -salt kendi amacı çerçevesinde- işbirliği yapmak zorundadır. Siyasal literatürde, "baskı grupları" diye anılan demokratik kuruluşlar, yani sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları vb. demokratik yaşamın vazgeçilmez öğeleridir. Demokrasi kültürü gelişmemiş ülkelerde bu kuruluşlar siyasal iktidarlara bir "ayak bağı" gibi göründüklerinden, onlardan kurtulmanın çareleri aranır. Türkiye'de de 12 Eylül öncesinde ve sonrasında demokratik baskı gruplarına hep "devlete karşı", "devleti yıkmaya yönelik" komplo örgütleri gözüyle bakılmıştır. Ara rejim döneminde bu tutum doruğuna ulaşmış, meşruluğu 1961 Anayasası'ndan kaynaklanan demokratik kuruluşlar illegale itilmiştir. Buna karşılık, Atatürk döneminde, toplumsal ilerlemeyi ve devrimleri kötüledikleri gerekçesi ile yasaklanan dinsel ve gerici akımlar -özellikle 12 Eylül'den sonra- rahatça çalışma ortamına kavuşmuşlardır. Örneklersek, Barış Derneği Davası'nın ilk iddianamesinde barış düşüncesinin simgesi olarak gösterilen Mevlâna ile Nakşibendilik, Bektaşilik gibi tarikatlar Atatürk döneminde Cumhuriyet rejimi için tehlikeli bulunup yasaklanırken, günümüzde bunlar Türk-İslam sentezi etiketi altında yarı-resmi ideoloji haline dönüşmüştür.

Barış Derneği'nin uluslararası faaliyet yasağını ihlâl etmiş olmasına gelince: Dünyadaki bütün barış örgütleri, aralarında organik bağ bulunmadan birbirleriyle ilişki kurup yazışmalar yaparlar. Barış hareketinin doğası bunu gerektirir. Dünyadaki gelişmelerden habersiz, silahsızlanma toplantılarına sırt çeviren, Filistin davasına, ırk ayrımı sorununa ilgi göstermeyen bir barış örgütü düşünmek, barışın, camilerde, kiliselerde dua etmekle gerçekleşeceğine inanmakla eşanlamlıdır. Oysa barış hareketi, edilgenlik (pasifizm) değildir. Evrensel barış düzenine, onun uğrunda kararlı, sürekli uğraş vermekle ulaşılabileceği, son 40 yıllık deneylerle kanıtlanmıştır. Halkımızın da bu bilince erişmesinin önlenemeyeceği, siyasal iktidarlarca artık kabul edilmelidir. Aksi halde, uygar dünya topluluğunun dışında kalmamız mukadderdir.

Dünyada yumuşama döneminin yaşandığı 1977 yılında kurulan Barış Derneği, Türkiye insanını, kamuoyunu ülkenin güvenliği ve dış ilişkileri konularında duyarlı kılmış, şimdiye kadar yalnız devletin ilgi ve yetki alanına girdiği sanılan dış politika sorunlarının günlük yaşamımız ve geleceğimizle nasıl sıkı sıkıya ilişkili bulunduğunu, iç politika ile dış politikanın karşılıklı etkileşimini halkımıza anlatmayı görev bilmiştir. Böyle bir işe kalkışmanın siyasal iktidarları, dışa bağımlı etkili çevreleri rahatsız etmesini anlamak mümkündür. Ancak, Dernek başkanının zamanın başbakanına, parlamento üyelerine mektuplar yazarak NATO yükümlülüklerimizin ve askeri harcamaların ağırlığı konusunda uyarılarda bulunması, ya da ABD ile imzalanan SEIA anlaşmasının sert biçimde eleştirilmesini As. Mahkeme'nin, "kurulu düzeni değiştirmek" kasdı ile bağlantılı sayıp derneği kapatma kararı vermesini anlamak gerçekten güçtür.

Aslında Türkiye Barış Derneği'nin ve dünya barış hareketinin nihai amacı, bir düzen değişikliğidir. Fakat değişmesi istenen düzen, Soğuk Savaş dönemlerinin ürünü olan sağlıksız, adaletsiz, güçlünün her an güçsüzü ezebileceği bir gerginlik ve savaş doğurganı düzendir. Aynı zamanda, emperyalist, hegemonyacı ilişkilerin yarattığı zengin-yoksul, sömüren-sömürülen devlet ayrışımını, ülkeler arasındaki gelişmişlik uçurumunu sürgit kılan ekonomik düzendir. Bu anlamda, adil ve sürekli bir barıştan, devletler arası eşitlikten ve uluslararası ilişkilerin emperyalist baskılardan arındırılmasından yana olan tüm kurum ve kuruluşlar, -bizi yargı önüne çıkaran zihniyete göre- TCK'nın 141. maddesi kapsamına girerler. Eğer Türkiye Barış Derneği, Dünya barış hareketi denilen okyanuslar gibi engin hareketin içinde bir damla olabildiyse, ne mutlu bizlere!...

Bu davanın sonucunun sanıklar bakımından fazla önemi kalmamıştır. Çünkü hem kamu vicdanında zaten aklanmışlar, hem de çoğu, mahkemece çarptırıldıkları cezaları peşinen çekmişlerdir. Buna karşılık, Barış Derneği Davası'nın, Türkiye'deki barış hareketinin geleceği ve ülkemizin saygınlığı bakımından büyük önemi vardır. Bu itibarla yüksek mahkemenizden çağdaş barış kavramına ülkemizde meşruluk kazandırılmasını ve Türkiye Barış Derneği'nin kapatılması kararının bozulmasını arz ve talep ediyorum.

BARIŞ VE SOSYALİZM YAZILARI[96]

Mahmut Dikerdem

ÖNSÖZ

Küba lideri Fidel Castro'nun dediği gibi, "utanç verici bir dönemden geçiyoruz!". Gerçekten de 1986 yılından bu yana yaşanan olaylar sosyalist dünyada bir deprem etkisi yarattı. Tüm dengeler, değer yargıları, bilimsel kuramlar altüst edildi. 70 yıldır devrim bayrağını ellerinde yükseltenler inanılması güç bir panik ve teslimiyet psikozunun içine düştüler; Büyük Ekim Devrimi'nin kazanımlarını hemen tümüyle yadsıyarak "yeni Düşünce" adını verdikleri - ne olduğu hâlâ anlaşılamayan - politikalara saptılar. Önceleri amacın komünizmden vazgeçmek değil sistemin tıkanıklığını giderecek köklü önlemler almak olduğu açıklandı. Nitekim dünya kamuoyunda adı yeniden yapılanma (perestroika) ve açıklık (glasnost) ile özdeşleşen Sovyet lideri Mihail Gorbaçov kitaplar yazarak ve nutuklar çekerek "Yeni Düşünce"nin erdemlerini halkına anlatmaya çalıştı ve "Kapitalizme asla dönmeyeceğiz" dedi. Ama kısa zamanda görüldü ki, Gorbaçov yönetimi, kendi başlattığı olaylara hâkim olmak yerine, yeni kavramlar icat etmeyi yeğlemektedir. Örneğin, sosyalist bloğun dağılmasına "askeri bloklaşmanın sonu" denildi. Lech Walesa, Vaclaw Havel gibi emperyalist ajanların çabalarıyla Orta ve Doğu Avrupa'nın sömürgeleşmesine "Ortak Avrupa Evi" adı takıldı. İki Almanya'nın birleşerek yeni bir kapitalist Reich İmparatorluğu kurulmasına 5,10 milyar DM karşılığında razı olundu ve bu tehlikeli gelişme Avrupa'da yumuşamanın doğal sonucu gibi gösterildi. Orta Avrupa'nın sözde demokratlaşması ne demekti? Çekoslovakya'da komünistlerin yasadışına itilerek kovuşturmaya uğratılmaları, Polonya'ya IMF reçetelerinin daya-

[96] 10 Eylül Yolu Yayıncılık, İstanbul, 1991.

tılması, Berlin ve Budapeşte'de Yahudi düşmanlığının, ırkçılığın geri gelmesi demekti.

SSCB'nin içinde de durum hiç parlak değildi. Merkezi yönetimin, Komünist Parti'nin etkinliğinin azalmasıyla birlikte, cumhuriyetlerde özerklik, bağımsızlık akımları güçlenmiş, sosyalizmin anavatanında şoven milliyetçilik, dincilik hortlamıştı. SSCB dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. "Yeni Düşünce"ciler Parti'nin öncülük misyonuna son verdikleri için bu kaosu yarattıklarını itiraf edecekleri yerde, 70 yıllık Devrim tarihine son bir ihanette daha bulundular: Komünizmin kesin bir stratejik yenilgiye uğradığını açıkça kabul ederek devrimciliğin gerçeklerin sınavından başarıyla geçememiş bir romantizmden ibaret olduğunu, çağımızda toplumsal yaşamın demokrasiye, özel mülkiyete, manevi değerlere dayandığını, Marksizm'in artık eskidiğini, aşıldığını ve bundan böyle piyasa ekonomisine dayalı liberal demokrasi ile bütünleşmenin açınılmaz olduğunu ileri sürdüler. Ama bilmiyorlardı ki sosyalizm ne ölüm ilanı vermekle tarihe gömülür, ne de kapitalist dünyaya entegre olarak yaşamını sürdürebilir. Bütün dünyada ekonomik savaş sürüp giderken, Kuzey'in zengin ülkeleriyle Güney'in yoksulları arasındaki uçurum derinleşirken, Afrika kıtası adeta can çekişirken, komünizmin çökmesine ve kapitalizmin eskisi gibi hegemonya kurmasına seyirci kalmak mümkün müdür? Tarihin ilk sosyalist devletini kapitalizmin ipoteği altına sokmak isteyenlerin, emperyalizmle uzlaşma arayanların 6 yıllık Gorbi deneyiminden sonra vardıkları nokta nedir? İngiltere'nin sol eğilimli *The Guardian* gazetesinde çıkan bir karikatür bunun yanıtını acı biçimde veriyordu: Elindeki tasta "satılık" yazılı füzeler taşıyan yoksul kılıklı bir adam: "Adım Mihail, lütfen yardım edin" diye elini uzatıyordu. Fidel'in dediği doğru, gerçekten utanç verici bir dönemi yaşıyoruz.

Bu gibi durumlarda Lenin'in "toplumun en kaypak katmanı" olarak tanımladığı küçük burjuva kültürü temsilcilerinin, benmerkezci aydınların yılgınlığa, umutsuzluğa düşmelerini, hatta kimilerinin aldatılmışlık duygusuna kapılarak inançlarını yitirmelerini, bir bölümünün ise pişkince karşı saflarda kendilerine yer aramalarını fazlaca yadırgamamalı. Devrim süreci her zaman inişli çıkışlıdır; Tarihin sarkacı inişe geçince kaçışlar, fireler çoğalır, yükselme başlayınca da saflar sıkışır, hareket güçlenir. Ayrıca, en hızlı devrimcilerin ilk büyük yenilgide en keskin karşı-devrimci kesilmelerine çok tanık olunmuştur. Günümüzde de bunların bir uçtan ötekine rahatça sıçrayarak "demokrasi araç değil, amaçtır", "demokratik alanda güçlü konumlar elde edilmeden sosyalizme varılamaz" diye bas bas bağıranları ibretle izliyoruz.

Varsın bağırsınlar, yurt ve dünya olayları onları her gün yalanlayarak gülünç duruma düşürmektedir. Ne ki, 1980'li yılların ikinci yarısında Doğu Avrupa'da cereyan eden olayları yüzeysel biçimde yorumlayarak dünya proletaryasının 150 yıllık mücadele sonucunda bileğinin hakkıyla koparıp aldığı kazanımları ve tuttuğu devrimci mevzileri terk etmesini öğütleyenlerin, özellikle de burjuva demokrasisini ve sınıf uzlaşmacılığını - başta Türkiye İşçi Sınıfı olmak üzere - Üçüncü Dünya ülkelerinin emekçilerine

örnek göstermeye yeltenenlerin karşısına kararlılıkla dikilmek ivedi bir görev olmuştur. Kanımca, bu görev Türkiyeli Marksist-Leninist'ler bakımından oldukça elverişli bir ortamda yerine getirilme şansına sahiptir. Çünkü Türkiye işçi hareketi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasının "ithal malı" sosyalist rejimleri gibi değil, doğuşundan beri yasadışı kalmasına, yeraltına itilmesine karşın bilinçli, inançlı kadrolarının sonsuz özverileriyle toplumumuzda kökleşmiş ve zor koşullar altında olabildiğince gelişmiş bir yapıya, şanlı bir geçmişe sahiptir.

Bu önsözü bir mesajla noktalamak istiyorum: BİLİMSEL SOSYALİZM dediğimiz tarihsel tasarının temel öğesinin "yeni bir uygarlık taşıyıcısı" olduğu doğru ise, kendilerine Marksist diyebilenlerin buna bir itirazları yok ise, bütün sorun sosyalizmin hedeflediği "yeni insan"ın ve "yeni dünya"nın hem sosyal-toplumsal düzeyde, hem de mikro düzeyde, yani bireysel ölçekte en iyi nasıl gerçekleşeceğini, güçlükleri, olumsuzlukları, kapitalist sistemin tuzaklarını nasıl aşacağını tartışmakla sınırlandırılmalıdır. Oysa sosyalist kampta halen egemen olan eziklik, karamsarlık havası sorunu "Sosyal Demokrasi"ye sığınarak çözümleme eğilimini öne çıkarmıştır. Sovyetlerde ve Doğu Avrupa rejimlerinde meydana gelen tıkanıklığı, çöküntüyü kapitalist sistemin truva atı olan sosyal-demokrasiden medet umarak gidermeye çalışmak ise, Marksist doktrini yadsımakla eşanlamlıdır. İnsanlığın bugün vardığı aşamada toplumsal ve bireysel düzeylerde gereksinim duyulan özerkliği, özgürlüğü sağlamak ve bilimsel sosyalizmin özünde var olan katılımcı demokratik düzeni yaşama geçirmek ancak sınıfsal çözümlerle mümkündür. Demokratik rejimi diktatörlüğün, bürokratik baskının karşıtı olarak niteleyip yüceltenler, demokrasiyi devlet sorunu ile birlikte ele almadıkları için yanılgıya düşüyorlar. Demokrasi bir devlet biçimidir ve bir sınıfın başka bir sınıfa karşı sistemli zor uygulamasını sağlamaya yarayan bir aygıttır. Unutulmamalı ki sınıfsal olmayan hiçbir yaklaşım Marksist anlamda bilimsel değildir ve "devlet sönümleninceye değin" sınıf savaşımı göz ardı edilemez.

Mahmut Dikerdem
Ağustos 1991

TÜM KOROTİÇ'LERE AÇIK MEKTUP

Sayın Baylar,

Sizlere nasıl hitap edeceğimi bilemedim. Eskiden yoldaş diye anılırdınız ama bu sözcüğü kullanmaya elim varmadı, zaten sizin de öyle çağrılmaktan hoşlanmayacağınızı düşündüm. Her ne ise, bu açık mektubu yazmaya beni iki önemli neden zorladı: Birincisi, sizler yani en büyüğünden en küçüğüne kadar tüm Korotiç'ler -aranıza Sayın Mihail Gorbaçov'u şimdilik kaydıyla katmıyorum- son yıllarda sergilediğiniz tutum, yayınladığınız yazılar, yaptığınız konuşmalarla kamuoyunda büyük şaşkınlık; giderek karmaşa yarattınız. Yalnız kişisel olarak değil, dergiler, dernekler, bilim akademileri içerisinde kadrolaşarak sesinizi dünyaya duyurdunuz. Şimdiye değin sosyalist dünyadan duyulmaya alışılmamış bu sesler kamuoyunda yankılandı, büyük ilgi ve heyecan yarattı, ülkelerinizde olup bitenler soluk kesici serüvenler öyküleri gibi izlenmeye başladı.

Bunu söylerken, sadece Batılı ülkelerdeki tepkileri kastetmiyorum. Batı'nın egemen çevrelerinin sizi bağırlarına basacakları kuşkusuzdu. Oralardan yükselen zafer çığlıkları, "sosyalizmin iflası", "Marksizme elveda", "komünizm öldü" biçimindeki keskin yargılar beklenmedik şeyler değil. Onlar 70 yıldır düşledikleri bir olayın sonunda gerçekleştiği sanısının sarhoşluğunu yaşıyorlar; sol dünya görüşünün kesin bir darbe yediğine ve bir daha belini doğrultamayacağına inanarak sevinçten uçuyorlar. Bizde bile Marksizm konusunda Karl Marx'ın sakallı olduğundan öte bilgisi bulunmayanlar, "Teknoloji Marksizmi yenmiştir" diye ahkâm kesiyorlar. Onları ciddiye almasak bile, çağdaş Sağ'ın fikir babası Raymond Aron'un çömezleri, J.F. Revel gibi sağcı düşünürler sizin başlattığınız harekete kuramsal yorumlar getirerek, günümüzde ideolojilerin sonunun geldiğini ilan etmekten çekinmiyorlar. Kişinin siyasal iktidar karşısında ezilmemesinin en sağlam güvencesinin bireysel mülkiyet özgürlüğü olduğunun artık komünist dünyada da anlaşıldığını söylüyorlar. ABD'de daha ileri gidenler var. Geçenlerde Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama dairesi başkan yardımcısı Francis Fukuyama'nın hazırladığı bir rapor Washington resmi çevrelerinde büyük ilgi ile karşılanmış. Raporun ana düşüncesi şu: "Soğuk Savaş'ın sona ermesi batının liberal demokrasi sisteminin toplum yönetiminde nihaî form olarak evrenselleşmesi ve belki de tarihsel sürecin

sonu demek olacaktır". Amerikan dışişleri yetkilisi öngörüsünde fazla acele etmiş olsa da, Batı'daki umut ve beklentileri pek güzel yansıtmış. ABD başkanı George Bush da göreve başlarken verdiği söylevde, "yüzyılımızda, belki de bütün tarihte ilk kez hangi yönetim biçiminin en iyi olduğunu araştırmaya artık gerek kalmadı" dememiş miydi?

Kısacası, Sayın Korotiç'ler, Büyük Ekim Devrimi'nden 70 yıl sonra liberal demokrasinin savunuculuğuna soyunmakla batı dünyasında büyük sükse yaptığınız su götürmez. Yalnız batıda değil, az gelişmiş ya da gelişme yoluna girmiş ülkelerin emperyalizme bağımlı çevrelerinde de tam bir şenlik havası yarattınız. Ancak, ürettiğiniz "Yeni Politik Düşünce" ile sosyalist dünyada bir yenilgi rüzgârı estirdiğinizin, ilerici devrimci kesimlerde -özellikle genç kuşaklar katında- ne gibi olumsuz etkiler yarattığınızın, ne yoğun belirsizliklere, kısır tartışmalara yol açtığınızın ve yıkıntılara neden olduğunuzun ayırdında mısınız? Ne demek istediğimi canlı bir örnekle açıklayayım. Geçenlerde içinizden seçkin bir kişi, Vitali Korotiç çağrılı olarak ülkemize geldi ve Ankara ile İstanbul'da konferanslar verdi, basın mensuplarıyla konuşmalar yaptı. Gerçi biz Sayın V.Korotiç'in Sovyetler Birliği'ndeki glasnost ve perestroikanın ateşli savunuculuğunu yapan *Ogonyok Dergisi*'nin yönetmeni olduğunu biliyorduk. Adı geçen derginin "Argumenty i Fakty" ve "Moskova Haberleri" adlı dergilerle birlikte yeni düşüncenin en radikal kanadının temsilcisi olduğunu, ayrıca Vitali Korotiç'in *Pravda* gazetesinin 12 yıllık yayın yönetmeni Afanasyev'in yerine göz diktiğini Batı basınından öğrenmiştik. Yine de Vitali Korotiç'in buradaki açıklamaları yeni politik düşüncenin özünü aydınlatmaktan çok zihinleri büsbütün karıştırmaya yaradı. Örneğin "toprağın mülkiyeti herkese değil, birisine ait olmalı" dedi ama ardından bir soruya "kapitalizm kötü bir şey, çünkü bireysel mülkiyete dayanıyor" karşılığını verdi. Bir yandan "bugün bizim yapmak istediğimiz yeryüzündeki bütün ülkelerle işbirliğini sağlamaktır. Eğer sosyalizm kapitalizmden daha iyi ise, bu, savaş alanlarında değil süper-marketlerde gözükmelidir" derken, öte yandan "sosyalizm tek ülkede kurulabilir, ancak etrafınızda yalnız, düşmanlar olduğunu düşünmek gerekmiyor" diyerek Sovyet devletinin tarihine ters düşen saptamalar yaptı. Stalin ve haleflerinden söz ederken: "sürekli olarak demokrasiyi burjuva ve sosyalist diye ikiye ayırdılar, bugün anlıyoruz ki sadece demokrasi ve diktatörlük var, ayrım, diktatörlükle demokrasi arasında" diyerek proletarya diktatörlüğü ile totalitarizmi aynı kefeye koydu. "Marksizme yeni şeyler getirmekten korkmamalı, Marksist dogmalara takılıp kalmamalıyız" şeklinde kuramsal(!) bir tespit yaptıktan sonra, 30'lu yıllarda kravat taktıkları için insanları Komsomol'dan atarlardı diyerek Stalin döneminin dar görüşlülüğünü, bağnazlığını kanıtladı. Konuşmalarından birinde Bay Korotiç'in Türkiye'de işsizlik bulunduğu için kendimizi şanslı saymamızı, çünkü tembellik ve alkolizme karşı en etkili ilacın işi kaybetmek rizikosu olduğunu öne sürerek, çalışan nüfusunun yüzde 20'si işsiz olan bir ülkede işsizliğin övgüsünü yapmasını ise yersiz ve tatsız bir şaka olarak karşıladık.

Görülüyor ki, ne denli renkli de olsa, bu tür lafazanlıklar, glasnost ve perestroika diye bilinen iki tılsımlı sözcüğün içeriğini ve bu ikilinin bileşiminde ifadesini bulan "Yeni Düşünce Tarzı"nın nitelik ve kapsamını tam olarak anlamaya yetmiyor. Yetmedikten başka, böylesi açıklamalar biraz da körlerin fili tanımlamasına benziyor. Kimileri yeni düşünceden bilimsel sosyalizmin sorgulanmasını anlıyor ve "Marksizm aşılmalıdır" sonucuna varıyor. Diğerleri bütün günahı devrim partisi ve bürokrasinin üstüne atıyor. Kimileri ise her şeyin başına demokrasiyi alarak sosyalist pratikte görülen aksamaların demokrasi eksikliğinden ileri geldiğini vurguluyor ve bundan komünist partilerini sorumlu tutuyor.

Bu toz duman içerisinde ben açıklık ve yeniden yapılanma önermesinin can alıcı noktaları üzerinde bir durum tespiti yapmak gereğini duydum. Elbette ki bu mektubun çerçevesi içinde kapsamlı bir teorik tartışmaya girişecek değilim. Zaten o tür tartışmalar çeşitli yayın organlarında yoğun biçimde sürdürülüyor. Öte yandan Yeni Politik Düşünce'nin uluslararası alandaki yerini ve etkilerini de, bir barış hareketi militanı olarak, irdelemeye çalışacağım. Bunu bir görev sayıyorum çünkü 6-11 Şubat 1990'da Atina'da toplanacak Dünya Barış Konseyi Genel Kurulu'nda dünya barış hareketine uluslararası ilişkilerdeki son gelişmelerin ışığında yeni bir yön verilmesine, barış savaşımı kavramının yeni düşünce tarzıyla uyumunun sağlanmasına çalışılacağını biliyorum.

Sonda söyleyeceğimi en baştan açıklayayım: Açıklık ve Yeniden Yapılanma (Glasnost ve Perestroika) projesi kuramsal nitelik taşımayan ve salt pratik açıdan değerlendirilmesi gereken politikalardır. Marksist kuramın özü ile doğrudan ilişkileri olmadığı gibi, sosyalist sisteme alternatif oluşturacak öğelerden yoksundur. Olay şudur: Sovyetler Birliği'nde 1985 Martı'nda iş başına geçen yönetim, ülkedeki ekonomik, sosyal tıkanıklığı gidermek, hızla gelişen teknolojiden yararlanarak ülke kaynaklarını toplumsal talepleri karşılayacak düzeye getirmek ve hantallaşmış devlet aygıtına halkın özlemleri doğrultusunda işlerlik kazandırmak amacıyla bir dizi reformu uygulamaya koymuştur. Ancak reformlar yumağı çözüldükçe içinden çıkanlar yeniden yapılanma tasarımının hedeflerini aşan, belki de onlara ters düşen kaotik bir ortamın doğmasına neden olmuştur. Bu durumun başlıca sorumlusu ise, reform girişimlerinin yaşandığı her toplumda ortaya çıkan "kraldan çok kralcı"ların reformların amacını saptırıcı çabalardır.

Başkan Gorbaçov'un öngördüğü reformlar yumağının en çarpıcı, özgün yanı devlet yönetimine saydamlık kazandırmak ve siyasal yaşama katılımcılığı özendirme yoluyla toplumda siyasal kültürü geliştirmektir. Bu hedef, beklenebileceği gibi, özgürlükler ve insan hakları sorununu ön plana çıkarmıştır. Bunun yadırganacak bir yanı yoktur. Çağdaş toplumlarda, ekonomik gelişmeye koşut olarak, yaşamın güzelleşmesi, zenginleşmesi için insanların -başta evrensel barış olmak üzere-sosyal, kültürel gereksinimlerinin yeni sentezlere yönelmesi doğaldır. Bu sentezin özünü ise birey-toplum

ilişkilerindeki yeni özerklik arayışları oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında halkların özerkliği, emperyalizme karşı savaşım biçiminde, nasıl politik gündemi belirlediyse, bugünün gündeminde de, yalnız sosyalist ülkelerde değil, batıda da, bireyin özerkliğinin tanımlanması ve bunun çerçevesini oluşturacak katılımcı demokratik mekanizmaların kurulması yer almaktadır.

Buraya kadar aramızda bir anlaşmazlık yok, sayın baylar, ancak görüşlerimiz buradan sonra ayrılıyor. Çünkü siz demokrasi, özgürlük, insanın temel hakları sorunlarını bilimsel sosyalizm perspektifinden algılamak yerine, ona tam karşıt bir konuma giriyor ve demokrasi tartışmasını Marksist-Leninist doktrinin sorgulanmasına, giderek yadsınmasına dönüştürüyorsunuz. Marksizmin geçen yüzyılın koşulları altında yeşermiş bir ideoloji olarak artık devrini tamamladığını, çağdaş toplumların değişim ve gelişimini açıklamakta yetersiz kaldığını, dolayısıyla da aşılması gerektiğini, tüm tutucu, revizyonist ve karşı-devrimcilerle ağız birliği yaparcasına, öne sürüyorsunuz. Doğrusu Marksizmi sizlere karşı savunmak durumunda kalacağımı hiç düşünmemiştim. Ama madem ki "Yeni Düşünce" etiketi taşıyan politikalar uğruna, 150 yıldır insanlığın yolunu aydınlatan bir bilimsel düşünce sistemini ve bir eylem kılavuzunu topyekûn mahkûm etmeye kalkıştınız; bilinen gerçekleri yinelemek durumuna da düşsem, demokrasi konusunda bazı noktaları vurgulamam gerekiyor:

Çağdaş demokrasi kavramının doğuşundan bu yana halk kitlelerine ısrarla telkin edilegelen, seçeneksiz olduğu kabul ettirilmeye çalışılan bir görüşe değinmek istiyorum. Batıdaki kapitalist düzenin tam merkezinde bulunan ve aslında demokrasi kavramının özünü zedeleyen bu düşünceye göre, insanın doğal, vazgeçilmez hakları arasında "mülkiyet hakkı" da vardır. Oysa, son ikiyüz yıllık tarih boyunca toplumlar bir yanda büyük çoğunluğu oluşturan insanların bireysel hakları, öte yanda ise son derece eşitsiz dağılmış bir mülkiyet hakkından aldığı güçle toplumda ayrıcalık kazanmış bir azınlık arasındaki sürekli çatışmalara sahne olmuştur. Başka bir deyişle, çoğunluğun hakları mülkiyeti elinde bulunduran azınlık tarafından sürekli baskıya, saldırıya maruz kalmıştır. Burjuva demokrasisi, bu sakat ve istikrarsız temel üzerinde kurulmuş, daha baştan beri Amerikan ve Fransız devrimleri üstyapı hak ve özgürlükleriyle mülkiyet hakkı arasında çelişki ve çatışma yaratmıştır. Fransız Konvansiyon Meclisi'nde formüle edilen "ülkenin mülkiyet sahiplerince yönetilmesi eşyanın doğasına uygundur" ilkesi hâlâ değişik biçimlerde güncelliğini ve etkisini sürdürmektedir. En ileri kapitalist ülkeden, Amerika'dan vereceğim bir tek örnekle yetineceğim: Amerikan toplumuna bugün egemen olanlar, nüfusun yüzde 2'sini oluşturdukları halde toplam nakit servetin yüzde 30'unu ellerinde tutanlardır. Zincirin öbür ucunda ise, Amerikan ailelerinin yüzde 55'inin ya hiçbir varlıkları yoktur, ya da borç içindedirler. Ama oy verme, seçme ve seçilme hakkına herkes sahiptir.

İşte Lenin: "Bizim demokrasimiz burjuva demokrasilerinden milyon kez daha değer-

lidir" derken bunları kastediyor, bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının ekonomik erkin büyük çoğunluğun eline geçmesiyle mümkün olabileceğine işaret ediyordu. Gerçekten de sosyalist demokraside burjuva demokrasisine kıyasla eksik olan tek özgürlük "üretim araçları üzerinde özel mülkiyet tesisi özgürlüğü"dür. Burjuva demokrasisinde ise sınırsız mülkiyet hakkı demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur.

Yukarıda özetlenen saptamalara itirazınız yoksa, onların sonucu olarak sosyalist demokrasinin kendine özgü bir siyasal rejim, bir yönetim biçimi üreteceği gerçeğini de kabul etmelisiniz. Şöyle ki: Sosyalist demokrasinin temel ölçütü çok partili sistem değil, demokratik merkeziyetçiliktir. Burada önemli olan, demokratik merkeziyetçiliğin kendi kurallarına uygun olarak işleyip işlemediği, demokratik kuralların ve denetim mekanizmasının var olup olmadığıdır. Sosyalist demokrasi de çoğulcudur ama kapitalist toplumlardaki çeşitli sınıf çıkarlarını temsil ettiren çok parti çoğulculuğu gibi değil. Demokratik merkeziyetçilik, proletaryanın kendi iç dinamiklerindeki çoğulculuğa, yığınların politik yaşama katılımlarına dayanır ve bu anlamda glasnost ilkesiyle de çakışır. Ancak bu noktada devrim partisinin önemi de bütün heybetiyle ortaya çıkar. Partinin öncülüğü olmasa işçi sınıfı "kendiliğinden sınıf" olmaktan çıkıp "kendisi için sınıf" olmaya nasıl dönüşür? Parti bir deniz feneri gibi toplumun yolunu aydınlatmazsa sosyalist rejim kayalıklara çarpmaktan nasıl kurtulur? Demek oluyor ki, parti aygıtının kitlelerden koparak, bir bürokrasi mekanizmasına dönüşmesini eleştirmek başka, partinin yol göstericiliğini, öncülüğünü reddetmek başka şeylerdir. Dünyanın ilk sosyalist devletinin 1920'lerde daha kuruluş aşamasında Batının saldırı ve kuşatmasına uğradığını, İkinci Dünya Savaşı'ndan birkaç ay önce tüm sanayi tesislerini Uralların ötesine taşımak, savaşın bitiminden sonra ise birkaç yılda ülkeyi yıkıntılar üzerinde yeniden inşa etmek başarısını merkeziyetçi yönetime borçlu olduğunu, savaştan sonra ortaya çıkan atom bombası şantajı ve nükleer tehdidin üstesinden o sayede geldiğini kim yadsıyabilir?

Aslında siz bütün bunları çok iyi bilirsiniz. Ayrıca, demokrasinin bir yönetim biçimi olduğunu, sınıflı toplumlarda devlet kavramından soyutlanamayacağını da bilirsiniz. Ama yine de "demokrasi çağımızın nesnelliğidir", "yeni bir çağ başlıyor" gibi genellemelerle demokrasiyi salt diktatörlüğün, bürokratik baskının karşıtı olarak ele alır, örnek olarak da Stalin döneminin otoriter, kişisel diktatoryasının sağlıksız sonuçlarını öne sürersiniz. Çünkü, açıkça itiraf etmeseniz de, sizin istediğiniz burjuva demokrasisidir. Demokrasiyi bir araç değil amaç olarak algıladığınızı açıklamanız bu yüzdendir.

Şimdi biraz da teoriden pratiğe, glasnosttan perestroikaya geçelim: Yeniden yapılanma kavramının isim babası Mihail Gorbaçov'un ve yakın çalışma arkadaşlarının tanımlamalarına bakılarak perestroikanın bir ekonomik ve sosyal reformlar paketi olduğu söylenebilir. Ne var ki, yukarıda gördüğümüz gibi, açıklık (glasnost) yumağının çözülmesinden nasıl burjuva demokrasisi çıktı ise, yeniden yapılanma paketinin içinden

çıkan da liberal ekonomi projesidir. 1987'de uygulanmaya başlanan ekonomik politikanın hedefi olarak gösterilen "sosyalist pazar ekonomisi", makro-ekonomik bir planlama ile Batı tipi serbest piyasanın bileşiminden oluşmaktadır. Ancak bileşimin ağırlığı plan ya da sosyalizmden çok serbest piyasadan yanadır. Gerçekten de 1987 Haziranı'nda başlatılan radikal reform programı, bir yandan kamu ekonomisini liberalleştirirken öte yandan tarım ve hizmet sektörlerinde kooperatifçiliği ve özelleşmeyi özendiriyordu. Sonuçta kolektif mülkiyetin yerini çoğulcu bir mülkiyet rejimi alacaktı. Bu açıdan bakılınca denilebilir ki perestroikanın öteki adı liberal ekonomidir. Liberal program daha da ileri giderek, 1928'de Stalin tarafından başlatılan tarımda kolektif işletmeye son verdiği gibi, toprak mülkiyetinin özelleşmesine olanak tanınmasını öngörüyordu. Tıpkı Çarlık Rusya'sında olduğu gibi. Doğal ki sanayi sektörü de reformdan payını alarak devlet müdahaleciliğinden arındırılacaktı.

Sovyetler Birliği'nde ekonominin liberalleşmesinin dünya pazarı ile bütünleşme düşüncesine sıkı sıkıya bağlı olduğu açıktır. Gorbaçov'un ekonomistleri kapitalizme yakınlaşma konusunda o denli ileri gitmişlerdir ki Batıda Sovyet liderinin gerçek niyetleri üzerinde kuşku ve tereddütler uyanmıştır. Büyük sermaye çevreleri Sovyet yönetimini sınamak için testler yapılması, birtakım koşullar öne sürülmesi gereğinden söz etmeye başlamışlardır. Sonunda ABD başkanı George Bush Batının tutumunu şöyle özetlemiştir: "SSCB'nin uluslar topluluğu ile bütünleşmesini bu ülkenin çoğulculuk ilkesine ve başkalarının egemenlik haklarına tam saygı göstermesi koşuluyla kabul edebiliriz."

Perestroikanın genellikle aydınlardan tam destek gördüğü biliniyor. Sovyetler Birliği'nde durum 1987 ve 1988 yıllarındaki Anti-Stalinizm akımının ideolojik sınırlarını çok aşmıştır. Bugün seslerini yükseltebilen liberaller 20. yüzyılda Rusya'nın ve dünyanın başına gelen felaketlerin kaynağını Büyük Ekim Devrimi'nde gören komünizm karşıtı aydınlardır. İnanılacak gibi değil ama bu aydınlar özenilecek model olarak Japonya, Güney Kore ve hatta Türkiye'yi gösterebilmektedirler! Gerçi Mihail Gorbaçov fazla ileri giden aydınları arasıra azarlıyor, perestroikanın sosyalizmden kapitalizme dönüş olayı olmadığını belirtiyor ve "Batı bize kapitalizm ihracına kalkışırsa buna izin vermeyiz" diyebiliyor. Ama öbür yanda Sovyet Barış Komitesi'nin yayın organı olan *Yirminci Yüzyıl ve Barış Dergisi*'nde Simon Kordonski adında bir korotiç şunları yazabiliyor: "Batının Sovyetler Birliği'ne ekonomik yardımı kamuyu özelleştirme stratejisine katkıda bulunmalıdır. Eskiden Rusya en gelişmiş ülkelerin proletarya sınıfının yardımıyla gerçekleşecek evrensel devrimi hazırlıyordu. Bu devrim, Allaha şükür, başarıya ulaşmadı. Şimdi SSCB tarihin ve dünya ekonomisinin sinesine dönmek için tüm dünyanın yardımına muhtaçtır."

Şimdi sorumuzu ortaya koyalım: Sovyetler Birliği bu duruma nasıl ve neden geldi? Her şeyi yeni baştan düşünme gereği niçin duyumsandı? Kanımca bugüne nasıl gelindiğini araştırmak için, ilk sosyalist devletin kuruluş yıllarını anımsamakta yarar var.

1917'de hemen hemen sıfırdan başlayıp 20. yüzyılın ilk yarısında dünyanın en ileri sanayi ülkelerinden biri, insanlığın geleceğine ışık tutan bir dünya görüşünün tek güçlü temsilcisi ve evrensel bir misyonun sahibi durumuna gelebilmenin gizi nerede idi? Bu sorunun yanıtı kuşkusuz ki bir formülle ifade edilebilecek basitlikte değil, ancak, bütün tarihçiler, araştırmacılar dünyanın ilk sosyalist devletinin kısa sürede ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda elde ettiği başarıların temelinde, Marx'ın sosyalist coşku (emülasyon) dediği kolektif atılım ruhunun büyük payı olduğuna işaret ediyorlar. Gerçekten de, Rusya'da Ekim Devrimi'nin harekete geçirdiği toplumsal güçler tüm maddi, manevi kaynakları seferber ederek feodal bir toplumun hızla modern çağa geçişini sağladılar. Yaşlı kuşaklar iyi bilirler: Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus soyluları, burjuvaları akın akın ülkeyi terk ederlerken, Amerika'dan yüksek ücretli iş önerileri alan bilim, teknik ve sanat adamları anavatanda çalışmayı yeğlediler ve kendilerini devrimin hizmetine adadılar. İşçi sınıfı ise üretimi son sınırına dek artırmayı hedef alan yöntemlerin bütün ağırlığını yüklenerek devrimin yolunu açmasını bildi.

Ne var ki, sosyalist coşkunun uzun süre diri tutulmasına üretim ilişkilerinde yapılan değişiklik yetmiyor, çünkü sosyalizm salt bir ekonomik kalkınma modelinden ibaret değil. Sosyalizmin kapitalist düzeni aşması sömürünün yerini adalet ve eşitliğin almasıyla da sınırlı kalmıyor. Sosyalizm, yeni bir dünya vizyonunun taşıyıcısıdır. Marksist hümanizmanın kökeninde yatan, sömürünün ortadan kalkmasıyla birlikte insanı zenginleştiren tüm değerlerin, insan emeğinin yaratıcı gücünün bütün görkemiyle kendini göstereceğine olan inançtır. Kısacası sosyalizm insanlık tarihinde yeni bir "Aydınlıklar Çağı"nın habercisidir ve devrim böyle bir misyonu üstlenmek durumundadır.

Sovyetler Birliği bu misyonu üstlendi mi? Üstlendiyse nereye kadar götürebildi? Soru tartışmaya açıktır. Ancak Ekim Devrimi'nden bu yana dünyadaki dönüşümler, gelişmeler bütün boyutlarıyla dikkate alınmadan sağlıklı bir yargıya varılamayacağı açıktır. Özellikle iki dünya savaşı arasında emperyalizmin Sovyet devletini yıkmak ya da yalnızlığa itmek için giriştiği eylemleri, kurduğu tuzakları göz ardı ederek sosyalizmin kuruluş döneminin muhasebesini yapmak olanaksızdır. İkinci Savaş'tan sonraki dönem ise Soğuk Savaş olgusuna sıkı sıkıya bağlıdır. Daha 1917 Devrimi'nden önce Amerika'da dinsel bir inanç gibi yaygın bulunan kapitalizm tutkusu ve komünizm düşmanlığı, İkinci Dünya Savaşı ertesinde ABD'nin dış politikasını "komünizmi bulunduğu yerde kuşatıp boğmak" hedefine yöneltmiştir. Böyle bir ortamda sosyalist ekonomi askersel harcamaların ağır yükünü üstünden atmak, toplumun yaşam düzeyinin yükselmesine öncelik tanımak olanağından yoksun kalmıştır. 1962 Küba krizinden sonra Doğu ile Batı blokları arasında başlatılan yumuşama sürecinin sosyalist dünyaya bir soluklanma fırsatı yarattığı ve fakat Kruşçov yönetiminin 20. Parti Kongresi'nden sonra Stalinciliği tasfiye operasyonunu gündeminin başına alarak ve ekonomik politikada abartmalı hedeflere yönelerek fırsatları iyi değerlendiremedi-

ği söylenebilir. Kruşçov'un "1972 yılında ABD'yi yakalayacağız, ülkemizde adam başına üretim düzeyini Amerika'nın üstüne çıkaracağız" yollu iddiası ve kapitalist sistemi kastederek: "sizi gömeceğiz" demesi hâlâ belleklerdedir. Oysa hiç kimse SSCB'den Amerika'yı üretim ve tüketim yarışında geçmesini beklemiyordu ama buna karşılık herkes, kimilerinin bugün küçümseme anlamında kullandıkları "var olan sosyalizm"in kapitalist sistemin yozluğundan, çirkinliklerinden, ahlâk çöküntüsünden arınmış, sömürüyü tümüyle yok etmiş, uygarlık kavramına yeni anlamlar yüklemiş bir toplum modeline yönelmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Bu yapılamadı ise kabahati Marksist öğretide ya da pratiğin sınavından geçip doğruluğunu kanıtlamış Leninizm'de boşuna aramayınız. Hele Marksizmin aşılmasının gerekçesi olarak teknolojinin son çeyrek yüzyıldaki hızlı gelişmesini göstermeye kalkmayınız. Bilgisayarların, robot makinelerin kullanımı, el emeğinin yerini gittikçe daha çok kafa emeğinin alışı üretici güçlerde nitel bir sıçramanın göstergesi değildir. 19. yüzyılın sanayi devrimi doğa güçlerinin yerine buhar makinesini koyarak üretimde nitel bir sıçramayı sağlamış ve kapitalist ekonomi bu döneme damgasını vurmuştu. Sosyalizmin teoriden pratiğe geçişi ise elektrik enerjisinin sınai üretiminde yerini aldığı zaman diliminde gerçekleşmiştir. Elektrik enerjisinin üretim sürecinde neden olduğu nitel değişim henüz aşılmış değildir, en ileri sanayi ülkelerinde üretim elektrik enerjisine dayanmaktadır. Dolayısıyla da, işçi sınıfının üretim sürecindeki rolünde niteliksel değişiklikten söz edilemez. Bilimsel teknik, yani teknolojinin hızlı bir ilerleme kaydettiği doğru olsa da, elektronik sanayiinin, bilgisayarların sanayi toplumunu, sanayi proletaryasını çağın dışına ittiği görüşü acele varılmış bir yargıdır. Hele Japonya'nın imal ettiği robotlardan gözleri kamaşarak "İşçi sınıfının yapısı değişiyor", "Marx'ı, Engels'i, Lenin'i aşmak zamanı geldi" demek düpedüz anlamsızdır.

Sonuca geliyorum: Açıklık ve yeniden yapılanma, Sovyetler Birliği'nin şu ya da bu nedenlerle -belki de çok haklı olarak- uygulamaya koyduğu politikalardır. Bunlar savunulabilir. Hatta belki de bu yıl Sovyetler Birliği'nde günde 8 kilise ve 1 caminin yeniden açılması bu politikaların bir parçasıdır ve bir "hikmet"i vardır. Bunlara karışmayız, çünkü Fidel Castro'nun dediği gibi: "Perestroika başkasının karısıdır". Ancak onu "Marksizmi aşan yeni kuram" diye satmaya, evrenselleştirmeye kalkışırsanız, karşınıza çıkarız. Sosyalizme inanmış olanlara: "hayatınızı bir saplantıya kurban etmişsiniz" diyerek 70 yılı bir çırpıda harcamanıza razı olmayız. İçinizden biri Türkiye'de verdiği konferanstan sonra kendisine: "Bu tutumunuz revizyonizm olmuyor mu?" sorusunu yönelten dinleyiciye öfkeyle: "Böyle sosyalizmi alın siz kullanın" diyebilmişti. Ben de bu sözleri söyleyen Vitali Korotiç'e ve de tüm korotiçlere sesleniyorum: "Alın, meczup papaz Soljenitsin, sapık Milan Kundera sizin olsun. Dahası, Kardinal Glemp'in dizinin dibinde oturup talimatını alan, sonra Amerika'ya gidip yardım dilenen Lech Walesa da, partilerinin adını değiştirerek yönetime geçmeye çalışan Macar Nyers'ler, İtalyan

Occhetto'lar, Çekoslovak Dubçek'ler de sizin olsun. Tüm dönekleri, kaytarıcıları, devrimden umut kesen aydınları da saflarınıza katın. Yeter ki bilimsel sosyalizm insanlığın yolunu aydınlatmaya devam etsin!" diyorum.

Son sözümü size sakladım, Türkiyeli korotiç'ler. Tevfik Fikret'in dediği gibi: "hele sizler, hele sizler". Yayınlarınızı, konuşmalarınızı izlerken şaşkınlığa düşmemek elde değil. Sanki ülkenin içine sürüklendiği çıkmazların, toplumsal yaşamdaki tıkanıklığın, bunalımların sorumlusu Marksizm-Leninizm imiş gibi, bir özeleştiri akımına kapılmış gidiyorsunuz. "Yenilenme"ye ayak uydurma humması sizi demokrasinin erdemlerini sayıp dökmeye, demokratik rejime bağlılığınızı vurgulamaya, kurulu düzenin bekçileri olan siyasal partilere güvence vermeye ve onlarla "ulusal mutabakat" aramaya iteliyor. "Kapitalizmin gücünü değerlendirmede yanıldık, sorunların çözümüne gidebileceğini göremedik" diye günah çıkardığınızı görünce, "Bunlar başka dünyadan mı geldiler, 65 yıldır Türkiye'de kapitalizm hangi sorunu çözebildi ki onu savunmaya, ya da en azından 'mevcut sosyalizm'le aynı kefeye koymaya kalkışıyorlar" diyorum. Çoğulcu demokrasi adına 40 yıldır egemen sınıfların dayattığı diktayı, baskı ve işkence rejimini yaşayanlar bunlar ve önceki kuşaklar değil mi? diye kendime soruyor ve bugün hidayete nasıl erdiğinizi doğrusu merak ediyorum.

"Dünya değişiyor, biz de değiştik, artık aranıza alabilirsiniz" biçimindeki mesaj size yarar sağlayacak mı bilmem ama topluma zarar vereceğinden eminim. Çünkü, emekçi yığınların önünde duran son umut, bilimsel sosyalizmdir.

(Bu yazı *10 Eylül Dergisi*'nin Şubat 1990 tarihli 6.sayısında yayınlanmıştır)

YALTA'DAN MALTA'YA
BLOKSUZ BİR DÜNYAYA DOĞRU MU?

Günümüzde en sık kullanılan sözcük 'değişim'. Tarih'in hızlandığından, toplumların köklü değişikliklere uğradığından, dünyada -özellikle Avrupa'da- siyasal dengelerin hızlı bir değişim sürecine girdiğinden söz ediliyor ve ardından kaçınılmaz soru ortaya atılıyor: 'İdeolojilerin sonu mu geldi? Komünizmin ölümüne, Marksizmin iflasına mı tanık oluyoruz?' Kimileri kesinlikle evet diyorlar, hatta daha ileri giderek "Batı'nın liberal ekonomiye dayalı demokratik sisteminin tarihsel sürecin son durağı olduğunu" öne sürüyorlar. Başkaları ise ideolojilerin öldüğünü ilan etmenin saçmalık olduğunu belirtiyorlar ve "ideolojiler ancak yeniden doğmak için ölürler, çünkü ideoloji entelektüel bir birikim, bir kalıtım, gerçeğin doğru ya da hayali biçimde algılanmasıdır. Örneğin fizik bilimi de maddenin ideolojisidir, fizik bilimini gömmekten kim söz edebilir" diyorlar. İdeolojiyi önemseyenlerin ortayolcu'ları, ılımlıları kapitalizm ile sosyalizmin demokrasi şapkası altında ister istemez bir arada, işbirliği halinde yaşamaya mahkûm olduklarını, zira ayrılmaları halinde doğacak rejimlerin şiddete, kıyımlara yol açacağını savunuyorlar.

Burada başka bir soru ortaya çıkıyor: Dünyanın iki büyük gücünden biri, sosyalizmin anavatanı olan Sovyetler Birliği nereye doğru gidiyor? Bazıları SSCB'nin 21.yüzyıla dek yaşayabileceğinden kuşku duyuyorlar, çünkü diyorlar, Komünist Parti'nin siyasi tekliğinin son bulması bir ordunun subay kadrosunun lağvedilmesine benzer. SSCB gibi çokuluslu devletlerde 'devlet' ile 'ideoloji' arasında özdeşlik vardır, ideoloji ulusları birleştiren çimento görevini yapar. Anayasal ayrıcalığı olmayan bir komünist partisiyle Sovyetler -Birliği'nin varlık nedeni de ortadan kalkar" deniliyor. Bu açıdan bakılınca, Mihail Gorbaçov'un -eğer amacı yalnız Rusya'yı değil Sovyetler Birliği'ni yaşatmaksa- büyük bir kumar oynadığına işaret ediliyor. Gerçekten de, Başbakan Gorbaçov için perestroika ve glasnost'u sürdürmenin Parti'nin rolünü korumaktan daha büyük önem taşıdığı gözleniyor. Oysa örneğin ABD başkanlarından Abraham Lincoln -ki tarihe kölelik kurumunu kaldıran lider olarak geçmiştir- Amerikan iç savaşı sırasında sürekli olarak "Birliğin korunması benim için köleliğin son bulmasından daha önemlidir" demiş ve kölelere ancak Kuzey'in birlik davasına yardımcı olacağı anlaşıl-

dıktan sonra özgürlük tanımıştı.

***

Ne var ki bugünkü konumuz dünyadaki değişimlerin ideolojik boyutunun irdelenmesi değil. Biz soruna uluslararası ilişkiler ve daha ağırlıklı olarak bloklaşmaların geleceği bakımından yaklaşmaya çalışacağız. Yalta'dan Malta'yanın anlamı, kulağa hoş gelen bir uyak oluşturmasının dışında, yakın siyasal tarihin kilometre taşı değerindeki iki olayını karşılaştırarak, 45 yılda nereden nereye gelindiğini saptamak, bundan çıkacak sonuçla da dünyanın nereye yöneldiğini anlamaya çalışmaktır. Gerçi bugünkü gibi belirsizliğin egemen olduğu dönemlerde ileriye dönük kehanette bulunmak, yanılma tehlikesini arttırabilir. Ancak son 45 yıllık tarih kesitinden çıkarılacak derslere sağlıklı öngörülerde bulunabilmek de olasıdır. Bu açıdan bakılınca Yalta ile Malta Konferanslarının benzeştiği ve ayrıştığı noktalar şöyle özetlenebilir: Yalta sıcak bir savaşın, Malta ise Soğuk Savaş'ın bitimini simgeler. Her ikisinin de başrolünü SSCB'nin oynadığı ama birincisinden galip, ikincisinden yenik çıktığı görülür. Başrol yardımcılığı rolündeki Almanya ise Yalta'dan tümüyle tükenmiş, ezilmiş olarak çıktığı halde ikinciden, Malta'dan sonra hemen hemen Avrupa liderliğine adaylığını koyacak duruma yükselmiştir. Şimdi bu benzetmeler üzerinde fazla oyalanmadan sorunun özüne gelmek istiyorum: Nasıl olmuştur da Yalta'dan ve ondan altı ay sonra toplanan Potsdam Konferansında Nazizmi, Faşizmi bir daha dirilmemek üzere tarihin çöplüğüne atan, Alman militarizmini paramparça ederek bu ülkeyi bir daha Avrupa'yı tehdit edemeyecek duruma getiren ve ortaklaşa kurdukları dengeleri korumak için her zaman birlikte hareket etmek yükümlülüğünü üstlenen Bağlaşık Devletler ya da savaş sırasındaki adıyla Demokrasi Cephesi (ABD, SSCB, İngiltere) İkinci Savaş'ın bitiminden çok kısa bir süre sonra ortak cepheyi çatlatmışlar, birbirlerine düşman bloklara ayrılmışlardır? Ve nasıl olmuştur da dörtlü işgal altına alınan Alman toprakları on yıl sonra NATO paktına entegre edilerek Batı bloğunun merkez kanadının vurucu gücü haline gelebilmiştir? Bu ve benzeri soruların yanıtlarını İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde meydana çıkan ve tüm dengeleri altüst eden olaylarda aramak gerekiyor:

Nazi Almanyası kayıtsız şartsız teslim olurken, Üç büyükler (SSCB, ABD, İngiltere) savaş sonrası Avrupasının yazgısını belirlemek üzere Berlin'de toplanmayı kararlaştırdılar. Potsdam Konferansı diye anılan bu toplantının 1 Temmuz 1945'de başlaması kararlaştırılmıştı ama Roosevelt'in ani ölümü üzerine ABD başkanlığına geçen Harry Truman konferans tarihini iki kez erteletip 15 Temmuzda toplanmasında diretti. Bu ısrarın nedenini Truman anılarında şöyle anlatır: "Dışişleri Bakanı Burnes, tahrip gücü yüksek olan atom bombasının hazır olduğunu, bombanın savaş sonunda Amerika'nın bütün koşullarını dikte etmesine yarayacağını bildirdi. Savunma Bakanı Stimson da

bu görüşü paylaşıyor ve atom bombasının öteki devletlerle ilişkilerimizde kesin etkisi olacağını söylüyordu." Truman'ın talimatı ile atom bombası konusunda bir rapor hazırlandı, raporun sonuç bölümünde şöyle deniyordu: "Birbirine tümüyle karşıt iki sosyal sistem arasında sürekli ilişkiler kurulması olanaksızdır. Ne denli çaba harcasak da birbirimizi anlayamayız. Bu bakımdan, Sovyetlerden ödün koparmak için atom silahının kullanılmasını öneririm." Nitekim 6 Ağustos 1945 günü 200 bin kişinin ölümüne neden olan bomba Hiroşima'ya sonra da Nagasaki'ye atıldı.

Kapitalist sisteme bağlılığın ve komünizm düşmanlarının dinsel bir inanç gibi güçlü ve yaygın bulunduğu Amerikanın nükleer silah tekelini elinde tutması onu yeryüzünün en büyük askeri gücü haline getirdi. Bunun yanı sıra savaştan dünyanın en sağlam ekonomisine sahip olarak çıkan ABD artık kendi düzenini, yaşam biçimini, barış anlayışını (Pax Americana) herkese kabul ettirebilecek durumda idi. Ayrıca, ABD'nin dünya jandarmalığını üstlenmesine Batı Avrupalılar da razıydılar. Zaten yakılıp yıkılmış olarak çıktıkları savaşın ertesinde Avrupa burjuvazisi çifte korkunun etkisi altında bulunuyordu. Bir yandan Nazi işgaline karşı direnişin önderliğini yapmış komünist partilerin başlatabileceği halk hareketlerinden, öte yandan da ordusunu terhis etmemiş olan Sovyetler Birliği'nden korkuyordu. Bu durumda Batı Avrupa burjuvazisi, ABD'nin askeri korumasına ve ekonomik yardımına talip oldu. 1947'de açıklanan Truman Doktrini'ni 1948'de Marshall yardımı, 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşması (NATO) , 1951'de Uzakdoğu Savunma Paktı (ANZUS), 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması izledi ve Truman zamanında "SSCB'nin kuşatılması" kuramına dayandırılan Amerikan dış politikası, Eisenhower-Dulles ikilisi döneminde "Komünizmin geri püskürtülmesi" stratejisine dönüştü.

Soğuk Savaş ve Doğu-Batı bloklaşması böyle başladı. 1955'de Batı Almanya NATO paktına alınınca karşısında Varşova Paktı doğdu. Bu dönemde iki kez -Berlin ablukası ve Küba krizi- dünya sıcak savaşın eşiğine girdi. Sovyetlerin nükleer silah imaline başlaması sonucunda iki süper güç arasında kurulan "dehşet dengesi" olası bir nükleer savaşa varacak çatışmaları önleyerek "yumuşama" dönemine geçişi sağladı. Aslında yumuşama süreci her şeyden önce halk yığınlarının siyasal yönetimler üzerinde ağırlıklarını duyurmalarından ve barış düzenine geçişi zorlamalarından kaynaklanmıştır. Doğuda olsun Batıda olsun halklar iki blok arasında çıkacak bir nükleer savaşın yenen ve yenileni olmayacağının, iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğunun bilincine varmışlardır. Ancak, Soğuk Savaşın çatışma ortamından yumuşama'nın (detant) uzlaşma ortamına geçilmesi ne kolay ne de çabuk oldu. Önce Doğu ile Batı blokları arasında siyasal diyalog başlarken, Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği stratejik alanda ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalayarak detant sürecine girişinin zeminini hazırladılar. Bunu 1966 yılına SSCB Komünist Partisi'nin 23. Kongresinde Leonid Brejnev'in bir "Avrupa Güvenliği Konferansı"nı toplamak amacıyla Sovyetlerin

resmi politikası olarak ilan etmesi izledi. 1969 yılında da Sovyet Hükümeti tüm Avrupa Hükümetlerine konferansın toplanması için başvurdu. Çağrıya Batı bloğunun ilk tepkisi olumsuz oldu. NATO'nun küçük üyeleri büyük müttefiklerine önerinin kabulünü telkin ettilerse de genelde Batılılar bir Avrupa Güvenlik Konferansı için kimi koşulları ileri sürüyorlardı. Bunların en önemlileri Avrupa'da dengeli bir güç indirimi yapılmasıydı. Berlin sorunu 1971 Eylülü'nde çözümlendi ve 1972 yılında Nixon'un Sovyetler Birliğini ziyareti sırasında Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) hazırlık çalışmalarının Helsinki'de başlatılması kararlaştı. Çalışmalar iki yıl süre ile Cenevre'de uzmanlar düzeyinde sürdükten sonra 1 Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedi 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanlarınca imzalandı.

Helsinki Sonuç Belgesiyle yeni bir insan hakkı tescil edilmiş oluyordu: Ulusların barış içinde bir arada yaşama hakkı. Bu yeni kavramla insanlık Fransız Devrimi'nin ve daha yakın tarihteki İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ürünü olan "bireysel haklar"a toplumsal bir hak eklemiş oluyordu ki bu, insanlık tarihinde önemli bir aşama idi. Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek gerek: Avrupa siyasal tarihinde ve genel olarak uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde bir dönüm noktası olan Helsinki Konferansı'nın toplanması ve dünyada 1. Soğuk Savaş döneminin sona erdirilmesi, SSCB devlet başkanı Leonid Brejnev'in altı yıl süren kararlı çabaları sonucunda mümkün olabilmiştir. Bu gerçeği konferansın açılışında konuşan batılı liderler de dile getirmişlerdir.

Helsinki'de başlatılan yumuşama döneminin ömrü kısa oldu, imzalanan belgede öngörülen güvenlik ve işbirliği ilkeleri bir türlü yaşama geçirilemedi. Bunun başlıca nedeni doğu ve batı bloklarının barış sorununa yaklaşımlarındaki temel ayrılıklardı. Başta SSCB olmak üzere sosyalist ülkeler siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile pekiştirilmesi yani genel silahsızlanmaya yönelinmesi zorunluluğunu öne sürerken, NATO paktında kümelenmiş batılı devletler insan hakları sorununun öne çıkartılmasında direndiler, silahsızlanma sorununu sürekli savsakladılar. 1975 ile 1980 arası AGİK toplantıları sağırlar diyaloğu halinde sürüp gitti, silahsızlanma konferanslarında ilerleme kaydedilemedi. 1979 yılı sonunda Afganistan olaylarının patlak vermesi üzerine de ABD başkanı Jimmy Carter "Detant ölmüştür" diyerek ikinci Soğuk Savaş döneminin başlama işaretini verdi.

1980 ile 1985 yılları arasında çılgınca hızlanan silahlanma yarışı ve onun yarattığı nükleer savaş tehlikesi dünya halklarına "daha fazla silahın daha çok güvenlik sağlamadığı" bilincini aşıladı. Halk yığınlarında savaş tehdidine elbirliğiyle karşı koyma istencinin yaratılmasında, kuşkusuz ki, Dünya Barış Hareketi'nin belirleyici etkisi olmuştur. Buna bir de "Gorbaçov fenomeni" eklenince, "caydırıcılık" stratejisinin yerini -başta nükleer silahlar olmak üzere- kademeli ve karşılıklı denetimli bir genel silahsızlanmaya yönelme eğilimi her iki blokta da güç kazandı.

Gorbaçov fenomeni dedim, bunu biraz açmak gerekiyor. Dünyayı şaşırtan gelişme-

lerin başlangıcı olan Reykjavik Doruğu'nu anımsayalım: Hedef Avrupa'da konuşlandırılmış orta edimli füzelerin ortadan kaldırılmasıydı. Silahsızlanma tarihinde ilk kez bir silah kategorisinin tümden imha edilmesi söz konusuydu ki dünya barışı yolunda başlı başına bir kazanım olacaktı. Bu hedefe varılırsa artık orada durulamayacağı, kıtalar arası balistik füzelerin, ardından da klasik (konvansiyonel) silahların sınırlandırılmasının gündeme geleceği belliydi. Ama anlaşmaya nasıl varılacaktı? Gerçi ABD başkanı Reagan "Sıfır Çözüm" (Batı Avrupa'daki Amerikan füzeleriyle Sovyet SS-20 füzelerinin sınırlandırılması) formülünü evvelce ortaya atmıştı ama öte yandan da en gelişkin teknoloji ürünü olan Yıldız Savaşları projesine de ağırlık vermeye başlamıştı. Gorbaçov, Reykjavik toplantısında Yıldız Savaşları projesinin laboratuvar deneyleri aşamasından öteye geçmemesi koşuluyla sıfır çözümü kabul edeceğini başkan Reagan'a bildirdi. Ancak, Pentagon'un baskısıyla bu öneri geri çevrildi. Dünya kamuoyu yeniden karamsarlık havasına girerken Sovyet lideri soluk kesici girişimlerini ardarda sıraladı: Önce Yıldız Savaşları tasarımına koyduğu çekinceyi kaldırdı. NATO bunu yeterli bulmayınca "çifte sıfır" önerisini açıkladı. (Avrupa'dan çekeceği füzeleri Asya'ya yerleştirmeyecekti.) Biraz tıknefes olan NATO kurmayı bu kez konvansiyonel silahlardaki Sovyet üstünlüğünü ileri sürünce Gorbaçov Avrupa'daki tüm silah ve asker sayısını azaltma görüşmelerine hazır olduğunu bildirdi. Birkaç aya sığan bu baş döndürücü gelişmeler sırasında bir dergiye yazdığım dış politika yazısında aynen şöyle demiştim: "Artık Batı'nın Sovyetlerden isteyebileceği bir tek ödün kaldı, o da komünist rejimden vazgeçmesidir." İtiraf edeyim ki, bunu yazarken Gorbaçov'un böyle bir koşulu da kabul edeceğini kestirememiştim"

***

Şimdi sonuca geliyorum: Malta Doruğu'nda Mihail Gorbaçov'un Soğuk Savaş'ın sona erdiğini resmen açıklaması doğal olarak dünyada büyük bir ferahlık ve iyimserlik yaratmıştır. Savaş olasılığının iyice zayıflayıp dünyanın gündeminden çıkması son derece önemli bir kazanımdır ve bunu insanlığa armağan eden Sovyet lideridir. Ancak unutulmamalı ki, sona ermekte olduğu gözlenen karşıtlık (antagonizm) SSCB ile ABD ya da Doğu ile Batı blokları arasındaki uzun Soğuk Savaş döneminin yarattığı gerginlik ve çatışma ortamıdır. Bugünkü durum taraflardan birinin -yani sosyalist cephenin- kendi iç çelişkilerinin zoruyla karşı tarafla uzlaşmaya talip olması sonucunda meydana çıkmıştır. Öteki taraf yani kapitalist cephe, kendi kamuoyunun baskısıyla askersel alanda kabul ettiği kısıtlamalar dışında, herhangi bir yükümlülük altına girmemiştir. Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş döneminde Batı'nın işgal ettiği mevziler ve uluslararası ilişkilerdeki emperyalist istem egemenliği aynen sürmektedir. Nitekim şimdi Doğu-Batı çatışmasının yerini Kuzey-Güney çelişkisi almak yolundadır. Oysa sürekli ve adil bir

barış düzeninin gerçekleşmesi emperyalizmin hegemonyası sürdükçe mümkün olamaz. Görünüşe bakılırsa emperyalist sistem doğu bloğunun silahları bırakma ve blokları dağıtma istemini sosyalist sistemin kesin iflası ve aynı zamanda kapitalist sistemin meşruluğunun, üstünlüğünün kanıtı olarak görmek eğilimindedir. Bu gözlem doğru ise, tarihin akışına ters düşen sömüren-sömürülen ilişkisi son bulunçaya dek, askeri bloklar ortadan kalksa bile, toplumsal çatışmaların başka biçimler alarak devam edeceğinden kuşku duyulmamalıdır. Bir yandan barış sorunları global'dir deniliyor, öte yandan ise yaşam düzeyleri ve üretim kapasiteleri son derece farklı üç dünyanın iç içe yaşadığı, batının yaşam düzeyinin doğununkinden 3-4 kat, güneyin yoksul ülkelerinden ise 200 kat üstün olduğu göz ardı ediliyor.

Son olarak Ortak Avrupa Evi konusuna kısaca değinmek istiyorum: Geleceğin uluslararası düzenini düşünürken "Avrupalılık" ya da "Batılılık"tan "Evrensellik"e geçmenin zamanı geldiği kanısındayım. Bu doğrultuda Marksist enternasyonalizm'den alınacak dersler vardır. Mihail Gorbaçov'un adını koyduğu Ortak Avrupa Evi kavramı Avrupa'nın dışında yaşayan haklara sırt çevirmenin gerekçesi olmaktan öte bir anlam taşımıyor. Oysa önemli olan uluslarüstü bir Avrupa yaratmak değil, Avrupa'yı adil ve hakça bir dünya düzeninin parçası yapmaktır. Sadece insani değerlerden, evrensel insan haklarından söz etmek yetmez. İnsan haklarına somut içerik kazandırmak için politik ve sosyal yapıları değiştirmek, ezene karşı ezilenin, sömürene karşı sömürülenin savaşımına katılmak da gerekir. Üçüncü Dünya ülkelerinden yükselen feryatlara kulak verelim. Diyorlar ki: "Bizler için 3.Savaş başlamıştır bile. Öldürülenler askerler değil çocuklardır. Yaralanmaların yerini işsizlik aldı. Belki binalar yıkılmıyor ama dış borç tutarları bombadan daha çok yıkıma neden oluyor."

(Bu yazı İktisat Fakültesi Mezunları Derneği'nin 9 Mart 1990 günü düzenlediği panelde M.Dikerdem'in yaptığı konuşmanın metnidir ve *10 Eylül Dergisi*'nin Nisan 1990 tarihli 7-8.sayısında yayınlanmıştır.)

SOSYALİZM VE BARIŞ

Siyaset: Sosyalist sistemdeki çözülmeyi kısa bir süre sonra Ortadoğu bunalımı ve emperyalist bir saldırının izlemesi, barış mücadelesi ile sosyalizmin prestiji ve gücü arasında oldukça yakın bir ilişki olduğunu gösteriyor. Bu güncel örnekten de yola çıkarak barış-sosyalizm mücadelesi arasındaki bağlantıyı açıklar mısınız?

M. Dikerdem: Sosyalizmin özünde "Barış" vardır. Sosyalist toplumun inşası ve gelişimi kalıcı bir barış ortamı gerektirir. Sosyalist sistemin doğası savaşı reddeder. Sosyalist ekonomi modelinde, kapitalizmde olduğu gibi, devresel bunalımların savaş sanayi üretimine ağırlık vererek aşılması söz konusu değildir. Nitekim tarihteki ilk sosyalist devletin geçmişi de bunu kanıtlamaktadır. Adil ve demokratik bir barış için mücadele, Büyük Ekim Devrimi'nden sonra kurulan Sovyet Devleti'nin dış politikasının temel ilkelerinden birini oluşturmuştur. Lenin emperyalist savaşın insanlığa karşı işlenen en büyük suç olduğuna inanıyor, "genel silahsızlanma sosyalizmin idealidir" diyordu. Evrensel barış kavramı ya da Lenin'in formülü ile "değişik sosyal rejimlerle yönetilen ülkelerin barış içinde yan yana yaşamaları" ilkesi gerek iki dünya savaşı arasındaki dönemde gerekse İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Soğuk Savaş döneminde sosyalist devletlerin dış politikalarının değişmez öğesi oldu.

Ne var ki barıştan yana olmak "teslimiyetçilik" değildir. Savaşa, silahlanma yarışına, kitle kırım araçlarına karşı olmak başka, barış düzenini emperyalizmin dayattığı koşullara uydurmak başka şeylerdir. Teknolojik devrimin askersel sanayie yansıması sonucunda ortaya çıkan ve dünyamızı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getiren silahlanma yarışına ilk direnenler sosyalistler olmuştur. Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaşın çatışma ortamından yumuşama'nın (detant) uzlaşma ortamına geçilmesi sürecini SSCB başlattı. 1969 yılında Sovyet yönetimi bir "Avrupa güvenliği konferansı" toplanması için Avrupalı Hükümetlere başvurdu. Leonid Brejnev'in ısrarlı çabaları sonucunda Avrupa siyasal tarihinde bir dönüm noktası olan Helsinki Konferansı (AGİK) toplandı.

1 Ağustos 1975'te imzalanan Helsinki Nihai Senedi'nde somutlaşan çağdaş barış kavramı, kapitalist ve sosyalist blokların çatışma yerine yarışma halinde bir arada yaşamalarını, anlaşmazlıklarının kuvvete başvurmaksızın görüşmeler yoluyla çözümlenmesini öngörüyordu. Ancak, konferansın açılış konuşmasında Brejnev'in belirttiği gibi,

Nihai Senet'te ifadesini bulan yumuşama ve barış düzeni sosyalizm ile kapitalist sistem arasındaki ideolojik karşıtlıktan kaynaklanan mücadeleyi ortadan kaldırmıyor fakat bu rekabetin tüm insanlığın geleceğini tehdit eden silahlı bir çatışmaya dönüşmeden sürdürülmesinin kurallarını koyuyordu. Çünkü karşılıklı silah kısıtlaması ve giderek genel silahsızlanma olmadan devletler arası ilişkileri emperyalizmin hegemonyasından arındırmak olanaksızdı.

Bilindiği gibi, Helsinki'de başlatılan yumuşama ve işbirliği düzeninin ömrü kısa oldu. Nedeni, Doğu ve Batı bloklarının barış sorununa yaklaşımındaki temel ayrılıklardı. Sosyalistler siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile pekiştirilmesi zorunluluğunu öne sürerken, ABD'nin başını çektiği batı bloğu insan hakları sorununun başa alınmasında direndi ve silahsızlanma konusunu sürekli savsakladı. Aslında "insan hakları" dedikleri sorun, iki karşıt sistem arasındaki temel çelişkilerin, insanlığın geleceğine ilişkin aykırı görüşlerin bir görüntüsü idi. Amerika'da kapitalist sisteme bağlılık ve komünizme düşmanlık dinsel bir inanç gibi köklü ve yaygındı. Bu durum 1917 öncesine kadar dayanıyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra ise ABD teknolojik üstünlüğüne ve askersel sanayi komplekslerinin gücüne güvenerek dünya kendi düzenini, yaşam biçimini, barış anlayışını dayatmak istiyordu. NATO çevresinde kümelenen Batı Avrupa yönetimleri de ABD'nin dünya jandarmalığı misyonunu üstlenmesine razı idiler, zira NATO Avrupa burjuvazisinin devrimci hareketlere karşı dayanışmasını sağlıyordu.

İşte tam bu sırada sosyalizmin kalesi sayılan SSCB'de Gorbaçov olayı meydana çıktı. 1986 Reykjavik doruğundan 1989 sonundaki Malta buluşmasına değin Sovyetler Birliği'nin yeni lideri dünyayı şaşırtan bir dizi gelişmenin öncülüğünü yaptı. Malta doruğunda Gorbaçov Soğuk Savaşın sona erdiğini resmen açıkladı ve dünya kamuoyunda büyük prestij kazandı. Nükleer savaş olasılığının iyice zayıflayıp dünya gündeminden düşmesi ferahlık yaratmıştı. Ancak, doğu-batı uzlaşmasını izleyen günlerin sarhoşluğu içinde gözden kaçırılan önemli bir nokta vardı: Sovyetler Birliği uygulamaya koyduğu yeni sosyoekonomik politikaların zorlamasıyla Batı ile ne pahasına olursa olsun uzlaşma arayan taraf olmuştu. Öteki taraf kapitalist cephe-kendi kamuoyunun da baskısıyla askeri alanda kabul ettiği kimi kısıtlamalar dışında herhangi bir yükümlülük altına girmemişti. Başka bir deyişle Batı, Soğuk Savaş dönemindeki mevzilerinden gerilemiyor sosyalist cephedeki bunalımdan yararlanarak hem Devrim'i ortadan kaldırmak hem de Barış'ı kendi anlayışına göre (Pax Americana) kabul ettirmek istiyordu. Nitekim Sovyetler Birliği'nde glasnost ve perestroika furyası ile başlayıp 1989 güzünde doğu Avrupa'ya sıçrayan çözülme Batı'nın beklentilerini bile aşacak boyutlara ulaşınca, Batı dünyasında komünizmin öldüğüne, Marksizm'in iflas ettiğine inanan emperyalist çevreler bayram yaptılar. Onların sevincini anlamak mümkündü de, sosyalizmin anavatanında Marksizmin artık aşıldığını, sınıfsal sorunların yerini "global" yani evrensel çıkarların aldığını ileri süren "Yeni Politik Düşünce" savunucularının kopardıkları gürültüyü, sergiledik-

leri çirkin görüntüyü anlamak zordu. Marx'ın aşıldığı savını irdelemek bu söyleşinin çerçevesini aşar ama konumuz olan barış mücadelesinde global insani çıkarların sınıfsal çıkarların önüne geçmesinden acaba ne kastedilmektedir? Komünizmin yalnız işçi sınıfının değil tüm insanlığın sorunu olduğu yadsınmakta mıdır? Yoksa "insancıllık" görünümü altında emperyalizm ile işbirliğine yönelmenin bahaneleri mi aranmaktadır?

1989 yılı sonlarında ortalığı saran düşün ve eylem karmaşası içinde bu sorulara yanıt aranırken, 1990 Ağustosu'nda çıplak gerçek emperyalizmin balyozu biçiminde Ortadoğu'da kafalara indi. Böylece, sömüren-sömürülen, ezen-ezilen çelişkisi yani emperyalist ilişkiler son buluncaya dek, askersel bloklar ortadan kalksa bile, yeryüzünde adil ve kalıcı bir barış düzeninin kurulamayacağı gerçeği bir kez daha kanıtlanmış oldu. Eğer Körfez Savaşı bir tek işe yaramışsa o da, emperyalizmin Yeni Düşünce'cilerin görmezlikten gelmeyi yeğledikleri, giderek unutturmaya çalıştıkları saldırgan, hegemonyacı özünü en çarpıcı biçimde anımsatmış olmasıdır. Bunun yanında Körfez Savaşı emperyalizm olgusuna karşı ezilen halkların gerçek güvencesinin sosyalizmin gücünde yattığını da göstermiştir. Sovyetler Birliği bugünkü durumuna düşmeseydi Batı emperyalizmi Ortadoğu'da böylesine rahat at oynatabilir miydi?

Siyaset: İkinci Dünya kapitalizminin yeniden yapılanması çerçevesinde önümüzdeki dönemde uluslararası siyasi ilişkiler ne yönde gelişebilir?

M. Dikerdem: İlk sorunuzu yanıtlarken, Gorbaçov yönetiminin Soğuk Savaşı sona erdirmek gerekçesiyle kapitalist bloğa cömertçe verdiği ödünlerin dünya barışını koruma hedefini aşarak kapitalist sistemle "bütünleşmeye yöneldiğine işaret etmiştim. Sosyalist sistemin hem doğasına hem de pratiğine ters düşen bu gelişmesini, başta Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın sömürülen halkları olmak üzere, tüm dünyada şaşkınlığın ve aydınlar kesiminde neden olduğu yıkımın yanında, devletler arası ilişkileri de derinden etkilemesi kaçınılmazdı. Kanadalı bir profesörün dediği gibi: "SSCB'nin sahneden çekilmesi dünyayı Amerikan serüvenciliğine karşı bir güvenceden yoksun bırakmıştır."

Bu saptamayı yaptıktan sonra uluslararası ilişkilerde bundan böyle görülebilecek olası gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: Körfez krizinde ABD askersel ve teknolojik üstünlüğünü ne denli tartışmasız biçimde kanıtladı ise, Batı Avrupalıları da o ölçüde kaygılandırmıştır. Washington'un BM örgütüne kendi çıkarları doğrultusunda her dilediğini yaptırmak ve Avrupa'yı da peşinden sürüklemek eğiliminden Batılılar ürkmektedir. İkinci Dünya Savaşının bitiminden beri savunma güvenliğini ABD'nin nükleer şemsiyesine, konvansiyonel silahlarına ve Almanya'da konuşlandırılmış Amerikan birliklerine emanet etmiş bulunan Batı Avrupa devletleri şimdi çok değişik hesaplar içindedirler. Bugüne dek NATO paktı ABD'den bağımsız bir Avrupa konseptinin önündeki en büyük engeldi ve zaten ABD bakımından NATO'nun başlıca işlevi de buydu. NATO artık önemini yitirince Batı Avrupa ile Japonya Amerikan egemenliğinin sürdürülmesine daha zor katlanacaklardır. Özellikle, DAC (Demokratik Alman Cumhuriyeti) ile birleşmesin-

den sonra dev bir ekonomik güç haline gelen Almanya'nın dünya dengelerinde yeni bir yer arayacağı kuşkusuzdur. Öyle görünüyor ki, ilk olarak Birleşik Almanya ile Fransa, Paris'te imzalanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Senedi ile Avrupa Topluluğu (AT) çevresinde gerek Batı Avrupa ve gerekse kapitalist ekonomiye geçmeyi özleyen orta ve doğu Avrupa ülkelerini kümelemeye çalışacaklardır.

Buna karşı Bush yönetimi Körfez savaşı sırasında oluşturduğu derme-çatma bir koalisyonla, ne olduğu pek bilinmeyen yeni bir güvenlik sistemi düşüncesini ortaya atmak, böylece hem Körfez'deki askeri müdahalesine meşruluk kazandırmak hem de kendi önderliğinde bir "yeni dünya düzeni" oluşturmak peşindedir. Ne var ki ABD'nin ileriye dönük planlarına belli başlı Avrupa devletlerinin hiç de sıcak bakmadıkları bir gerçektir. Kaldı ki, ABD'nin çıkmazları Avrupa ile sınırlı değildir. Üçüncü Dünya ülkeleri doğu Avrupa sosyalizminin çöküşünden sonra Amerika'nın kapitalizmi dünya genelinde tek egemen sistem durumuna getirme çabalarını boşa çıkaracak öğeler olarak ABD'nin karşısına dikilmektedir. Üçüncü Dünya'nın yapısal bunalımları Asya, Afrika ve özellikle Latin Amerika'da çok derinlerdedir. Doğu Avrupa Marksist-Leninist partilerinin yenilgisi Brezilya'da, Filipinler'de Amerika'nın işini kolaylaştırmaya yetmemektedir. ABD güdümündeki uluslararası kuruluşların (İMF, Dünya Bankası vb.) uyguladığı stratejiler yüzünden, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış borçları toplamı 1.100 milyar dolara tırmanmıştır. Dolayısı ile, bu ülkelere "ekonomik özgürlük" ya da "serbest piyasa" önerilerini benimseterek egemen olmaya çalışmak bir hayaldir.

Sonuç olarak denilebilir ki, bir yandan Sovyetler Birliği'nin büyük devlet statüsünü terk ederek uluslararası siyaset arenasındaki yerini yitirmesi, öte yandan da kapitalizmin kâbesi sayılan ABD'nin reel gücünü aşan misyonlar üstlenmekte ve çağımızın temel çelişkilerine gözlerini kapatmakta direnmesi, dünyada -Körfez savaşının su yüzüne çıkardığı gibi- bir belirsizlik, yeni patlamalara ve değişimlere gebe bir ortam yaratmıştır. Bu bağlamda ayrıca irdelenmesi gereken sorun, SSCB'nin dağılması olasılığının Avrupa kıtasının "Lübnanlaşması"na yol açarak bütün dengeleri altüst etmesidir.

"Soğuk Savaş bitmedi, sınıf savaşımı enternasyonal ölçekte sürüyor"

Siyaset: Söyleşiye biraz ortadan bir yerden başlayalım. Sorumuz şu: 70'li yıllarda verilen barış savaşımının anti-emperyalist içerici, barış sorununun bugün gündeme getirildiği biçimi düşünüldüğünde yeterli miydi? Son 40 yıllık süreci bu açıdan gözden geçirmek yararlı olacak.

M.Dikerdem: İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra faşizmi kesin yenilgiye uğratan bağlaşık devletler cephesi çatlayarak iki karşıt bloğa bölündü. Bu bölünme ilk bakışta şaşırtıcıdır. Çünkü Nazi Almanyası'nın kayıtsız şartsız teslim olmasından birkaç ay önce Yalta Konferansı'nda Avrupa'nın yeni haritası ve Almanya'nın geleceği konusunda üç büyükler tam bir anlaşmaya varmışlardı. Ne var ki savaş biterken günümüze dek etkileri sürüp gidecek olan bir teknolojik devrim ABD dış politikasını derinden

etkiledi; bu atom bombasının imalidir. ABD yöneticileri atom silahının tekelini ellerinde bulundurmayı eski müttefikleri SSCB'yi önce kuşatmak, sonra Doğu Avrupa'dan geri püskürtmek için kaçırılmaz bir fırsat saymışlardı. Buna bir de Amerikan halkının bilinç altına 1917 Ekim Devrimi'nden beri dinsel bir inanç gibi yerleştirilmiş komünizm düşmanlığı ve kapitalizm hayranlığını eklersek, Sovyetler'in önce atom silahı temeline son vermeleri, ardından uzay teknolojisinde ABD'yi geride bırakmalarına kadar -Sputnik'i kastediyorum, gerçekten bir süre geride bırakmışlardı- geçen sürede ABD yönetimine egemen olan anti-komünizm ve anti-Sovyetizm histerisinin nedenleri anlaşılır sanırım.

Bu süre aynı zamanda yakın siyasi tarihte Birinci Soğuk Savaş dönemidir. Ve 1962 Küba krizine değin tüm şiddetiyle hüküm sürmüştür. Küba krizi, bir yandan dünyayı sıcak savaşın eşiğine getirirken, öte yandan da 1975 Helsinki Konferansı'yla sonuçlanacak yumuşamanın tohumlarını attı, çünkü nükleer bir savaşın yenen ve yenilenlerinin olmayacağı gibi, dünyanın toptan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu az çok anlaşıldı. İşte sorunuzdaki 70'li yılların barış savaşımı bu gerekçelerin de belirlediği koşullarda yürütüldü ve bu mücadelede öncülük başta SSCB olmak üzere sosyalist ülkeler tarafından üstlenildi. Çünkü sosyalizmin özünde "evrensel barış" özlemi var zaten.

Fakat ayrıca sosyalist ekonomi batıdaki kapitalist ekonomilerde olduğu gibi silahlanma ve silah sanayinden, askersel endüstri komplekslerinden yararlanamaz. Kapitalist ekonomi darboğazlarını aşmak için silah yapımı ve dış satımına ağırlık verir. Oysa sosyalist ekonomide silah sanayi zoraki olarak taşınan bir yüktür. Şimdi sorunuza geri dönelim; 70'li yıllardaki barış savaşımının anti-emperyalist içeriğinin yeterli olup olmaması...

Yanıtı bize yakın siyasi tarihin bir kilometre taşı, ya da dönüm noktası olan Helsinki Nihai Senedi verecek; orada kurulan barış düzeni üç ilkeye dayanıyordu. Barış, 1) gerçekçi, 2) kalıcı, ve 3) adil olmalıydı. "Gerçekçilik" dünyada iki karşıt sosyo-ekonomik sistemin çatışmasız, kuvvete başvurmaksızın bir arada yaşamalarını öngörüyor, özü itibariyle. "Kalıcılık" genel silahsızlanmaya yönelmeyi gerektiriyordu, "başka türlü barışın kalıcılaşması mümkün olamaz" diye düşünülüyordu, yani "dehşet dengesine" dayanan barışın kalıcı olmadığı anlaşılıyor. Çünkü o durumda, silahlanmada durmanma yaşanıyor ve her an bir kıvılcımla dünya patlamaya hazır duruma geliyor.

Bizi ilgilendiren "adaletli barış", yani büyük, küçük devlet ayrımı gözetmeksizin tüm devletlerin eşit haklara sahip olmasını, dolayısıyla da uluslararası ilişkilerden emperyalizm hegemonyasının kaldırılmasını gerektiriyordu. Emperyalist ilişkiler sürdükçe barışın adil olması mümkün değil. Bu nasıl kalkacak? Şimdi soru o! Elbette ki anti-emperyalist savaşımı sürdürerek, başka deyişle barış içinde bir arada yaşamla, uluslararası anlaşmaların kuvvete başvurulmadan çözülmesi, kısaca yumuşama süreci, iki karşıt sistemin ideolojik yarışma ve mücadelesini ortadan kaldırmıyordu. İdeolojik rekabet barışa zarar vermez. Belki tersine onu uygarca bir düzeyde tutar. Despotluktan, zorba-

lık rejimlerinden arındırabilir. Her iki sistem dünya halklarına kendilerini beğendirmek için rekabet ederler. Fakat bu söylediklerim bugünden geriye bakarak düşünülmüş şeyler değil.

Helsinki Konferansı'nın açılış toplantısında, bu konferansın gerçekleşmesinde başlıca rolü bulunan Leonid Brejnev'in konuşmasında söylediklerim ortaya konulmuştu. Yani, ideolojik mücadeleden kimse vazgeçiyor değil! Ancak bu mücadele günümüz koşullarında artık ben seni mahvederim şeklinde cereyan etmeyecekti. İdeolojik mücadelenin düzeyini tutturmak, yani imzadan ibaret değil bu, sonuçlarını da yerine getirerek, örneğin silahsızlanmayı resmen kabul edip, kademeli olarak, karşılıklı denetimli olarak gerçekleştirmek gerekiyor.

Siyaset: Pekala, Soğuk Savaş'lar bitiminde sosyalist kampın genelde taviz veren, diğerine yakınlaşan taraf olması, bir yasallık mı? Son Soğuk Savaş'ın "bitimi" nasıl yorumlanabilir?

M.Dikerdem: Bu sorunuza şöyle cevap vereyim; Soğuk Savaş biraz önce değindiğim gibi belirli bir zaman süreci içindeki koşulların ürünüdür. Sürgit olamaz, ya tarafların gerçekten uzlaşmasıyla, ya da taraflardan birinin kendi barışını ötekine dayatmasıyla son bulur. Ebedi olması gerçekçi değil.

1950'lerden 75'e dek süren dönemi Birinci Soğuk Savaş olarak tanımlarsak, Helsinki'de bir uzlaşma söz konusuydu. Demin değindiğim teknolojik devrimin gereği olarak taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamayacaklarını anladıktan sonra Helsinki'ye ulaşıldı. Soğuk Savaş Helsinki'de sona erecekti. Genel beklenti, umut buydu. Oysa Helsinki'den sonra ABD ve NATO bağlaşıkları silahsızlanma çabalarını sürekli yokuşa sürdüler. '75 ve '80 yılları arasındaki Helsinki İzleme Konferans'ları -ki bugün AGİK'e dönüştü- Belgrad'da, Madrid'de oldu, bu konferansların gündemine Amerikan delegasyonu ve onun yardakçıları sürekli olarak "üçüncü sepet" denilen insan hakları konusunu oturtmak istediler, Sovyetler'i buradan sıkıştıracaklarını hesapladılar. Bu durumda oyun kurallarına göre oynanmadı. Çünkü anlaşmaların siyasi belgeler olmaktan çıkıp hayata geçmesi için askersel yaptırımların pekişmesi gerekiyordu ki bunun yolu tastamam silahsızlanmadan geçiyordu. Şimdi öyle bir oyunbozanlığa girildi ki '79'da Afganistan sorunu patlak verince ABD yönetimi adeta sevindi. Carter "detant ölmüştür" diye hemen demeç verdi. Moskova Olimpiyatları boykot edildi vs. ve ikinci Soğuk Savaş evresi böyle başladı, çünkü Helsinki'nin başlattığı detant iflas ettirilmiş oluyordu.

Bir yandan gerginlik tırmandı, öte yandan silahlanmanın boyutları genişledi. 1986 Reykjavik doruğuna R.Reagan Pentagon'un tezgâhladığı Yıldız Savaşları projesi ile geldi. Ne var ki Gorbaçov yönetimi kendisini köşeye sıkışmış hissediyordu, ekonomisindeki tıkanıklığı aşmak için Batı ile ne pahasına olursa olsun anlaşma aradı. Nitekim Reykjavik'te ABD'nin Yıldız Savaşları projesinden vazgeçmeyeceğini bile bile, önce basına "bu projeyi kabul edemeyiz, delilik olur!" şeklinde demeç verdi. Fakat hemen

arkasından, doruk toplantısını izleyen aylarda bütün dünyayı şaşırtacak biçimde ABD ve NATO'nun tüm isteklerini tedricen kabule razı oldu. Hatta daha ileri giderek nükleer ve konvansiyonel silahların tümünü kapsayan bir silahsızlanma sürecini -INF anlaşması, Viyana Konferansı ve AKKUM ile devam eden- başlattı.

Sonraki gelişmeleri biliyoruz. Reykjavik'ten Malta'ya gelinceye dek dünya kamuoyu Sovyet liderinin adeta her gün yeni sürpriz ve tavizleriyle çalkalandı ve "Gorbi" imajı Batı dünyasını büyüledi. Şimdi burada eleştirici saptama yapmış oluyorum, yani Gorbaçov'un politikasına biraz ironik yaklaşmış oluyorum. Oysa şu hususu da vurgulamam gerekiyor; Soğuk Savaşı sona erdirmek, savaş tehlikesini dünya ölçeğinden uzaklaştırmak insanlığa 40 yıl süren bir tedirginlikten sonra rahat bir nefes aldırmak başlı başına bir lideri yüceltici bir şeydir. Bu anlamda insanlığa Gorbaçov değerli bir armağan vermiştir. Bugünün kuşakları bunu yadsımamalı.

Ancak şu şartla; Soğuk Savaş gerçekten bitmişse! Yeni bir soğuk ya da sıcak savaş olasılığı pratik olarak kalkmışsa. Bence kimse bugün bunu garanti edemez.

Siyaset: Neden edilemez? Ortak Avrupa Evi, AGİK süreci nereye oturuyor?

M.Dikerdem: Bugün gelinen durumu kalın çizgileriyle irdeleyelim. Yani Soğuk Savaş'ın ortadan kalkıp kalkmaması meselesi. Önce bir tanım yapmalıyız. Eğer Soğuk Savaş'tan iki karşıt bloğun çatışması ve gerginliği, sürekli bir destabilizasyon kastediliyorsa, bu çatışma bugün son bulmuştur. Bu sonucu yaratan başlıca etkenin de silahlanma yarışının denetlenemez dinamiği olduğu rahatça öne sürülebilir, yani eğer termo-dinamik nükleer enerjide ve diğer teknolojik gelişmelerin silah sanayine uygulanmasında bu kadar ileri gidilip de dünya bu kadar istikrarsız durumda olmasaydı, belki bu Soğuk Savaş kronik biçimde sürerdi denebilir.

Peki Soğuk Savaş nasıl son buldu? Taraflardan birinin yenilgiyi kabul etmesi, öteki tarafın ise kendi kamuoyunun baskısıyla silahsızlanma alanında kabule zorlandığı gerilemeler dışında, hiçbir yükümlülük altına girmemesiyle...

Eğer Doğu-Batı çatışmasına dayalı bir Soğuk Savaş tanımı söz konusu ise, bu Soğuk Savaş taraflardan birinin minderden çekilmesiyle bitti ki, biz bu durumu, dünya barış hareketinde gerçek bir barış olarak kabul etmiyoruz. Çünkü bu öteden beri Lenin'e atfedilen "bütün dünya komünist olmadıkça, barış gerçekleşmiş sayılmaz" modelinin bu kez bütün dünyanın kapitalist olması dayatmasıyla gelmek istendi ve gelindi demektir. Biz bunu dünya barış hareketi olarak benimsemiyoruz, kabul etmiyoruz.

O zaman Soğuk Savaşın bir başka tanımına geliyorum. Bu, komünizm ile kapitalizm arasındaki bir çekişme, rekabet. Bu da Soğuk Savaş yaratabilir. Ve 1917'de başlamış İkinci Dünya Savaşı ile birlikte de dünyanın başat sorunu olmuştur. Bu içerikteki Soğuk Savaş'ın kökleri iki farklı sosyal, siyasal ve ekonomik sistemin karşıtlığında ve rekabetinde yatmaktadır. Aslında her iki sistem de dünya ölçeğinde egemen olma çabasındadır ve biri diğerinin yeri geldiğinde meşruluğunu da yadsımaktadır. Bu durumda soğuk

Savaşın sona erebileceğini iddia etmek en azından tartışmalı kalır. Yani, şimdi anlatacağım, Doğu-Batı çatışmasının kalkmasıyla bir barış düzeni kurulabilir olsaydı bunu iddia etmek mümkün olurdu, fakat onun yerini adeta bir Kuzey-Güney çelişkisinin aldığını görüyoruz. Zenginlerle yoksullar, geri kalmışlar ile gelişmişler çelişkisi öne çıktı.

Nitekim "Üçüncü Dünya" ülkeleri "biz üçüncü savaşın içindeyiz" diyorlar. Ama bu savaşta insanlar doğrudan ölmüyor fakat aç kalıyorlar ve askerler yerine çocuklar ölüyor. Üçüncü dünya ülkeleri için, Latin Amerika, Asya, Afrika ülkeleri için ne Soğuk Savaş, ne de sıcak savaş ortadan kalkmıştır. Çünkü yerel savaşlar engellenemiyor.

Her ne kadar dünyanın barış düzeninde Avrupa'nın yeri her zaman birinci sırada bulunmuşsa da Üçüncü Dünya, dünya nüfusunun büyük bir ağırlığını teşkil ediyor. O halde sözünü ettiğiniz "Ortak Avrupa Evi" düşleri örneğin barış hareketi için de fazla oyalanılacak hedeflerden değildir. Çünkü ortak Avrupa Evi hem yorumlara açık bir kavramdır, yani şu yorumu yapıyorum, bu politikayı ortaya atanlar Üçüncü Dünya'ya sırt çevirme mirasını ne ölçüde paylaşıyorlar? Biz bu evde yaşayalım, gerisi tufan mı diyorlar? Öyle değilse Ortak Avrupa Evi tasarımı ancak evrensel bir yeni düzenin bir parçası olarak düşünülebilir. Bunu açıkça belirtmeleri gerekir ve şimdiye kadar duymadık.

Siyaset: Mesela 1960'lı yıllarda Çin yönetimi, Sovyetler Birliği'nin "Barış içinde birlikte yaşama" politikasına eleştiri getirirken, bu iki sistemin -birinci dünya ve ikinci dünyanın- üçüncü dünyaya karşı bir kutup oluşturduğunu ve bu iki dünya ile üçüncü dünyanın arasındaki uçurumun barış içinde birlikte yaşamaya elvermeyecek bir uçurum olduğunu, hatta dünyanın devrimci dinamiğinin kuzey ile güney arasındaki çelişkide yattığını öne sürüyordu. Peki bugünden baktığımızda bu tezin doğrulandığını mı söyleyeceğiz?

M.Dikerdem: Evet sorunuz ilginç, yalnız ortada bir zaman sorunu var. Ben de anımsıyorum. Afrika'da bir ülkede görevliydim o sırada. Gana'da, ve Çin başbakanı Afrika turundaydı, söz konusu tezi ilk orada ileri sürdü. Fakat o zamanlar iki sistemin bir diğer "sistem"e karşı birleşmesi söz konusu değildi. Belki 25 yıllık bir zamanlama hatasından söz edilebilir. O zaman Doğu ve Batı çatışması öyle bir evredeydi ki, öylesi bir Soğuk Savaşın içindeydik ki, bırakalım Üçüncü Dünya'yı ihmal etmeyi, ortada bir ölçüde can pazarı vardı. Yani orada sosyalist ülkeler düpedüz barışı kazanmak için savaşım veriyorlardı ve Üçüncü Dünya da bunu destekliyordu. Bu ülkelerin sürekli olarak, ekonomik açıdan, Sovyetler Birliği'ni desteklemesi de, BM'de falan, önemlidir. Bu politik nefsi müdafaa demekti. Çünkü o vakte kadar, örneğin çoğu Afrika ülkesinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan emperyalizminin karakteri somut olarak bilinmiyordu. Karşılarında İngiltere gibi kolonyalizm artığı ülkeler vardı. İngiltere, Fransa, Almanya vs.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika azgelişmiş ülkelerce adeta umutla karşılandı. Oysa Amerika bu ülkelere kalkınmalarını kolaylaştıracak bir katkı sağlamadığı

gibi, Gana'daki başkan Nkruma'nın söylediği gibi "neo-kolonyalizmi" yarattı. Kapıdan kovulan sömürgecilik kendini yenileyerek bacadan giriyor, gelişkin bir sömürü ağıyla...

Şimdi bu bakımdan Mao'da belki bir öngörü olduğu söylenebilir fakat barış sorununun özü o değildi, yanlış konulmuştur. Mao bunu daha ziyade sosyal-emperyalizm iddiasına dayanak için politik kaygılarla ortaya atmıştır. Çünkü Çin politikası da sosyal-emperyalizmin Amerikan emperyalizminden daha tehlikeli olduğu noktasına dek geldi, yakın zamana kadar.

Ama şimdi bir tarafta bir yıkıntı var, sosyalist ülkelerde çözülme, öbür tarafta ise sorunları biriken yoksul ülkeler ve onlara karşı sağır bir emperyalist sistem.

Siyaset: Aslında bugün Castro bunu dile getiriyor. Özellikle dış borçlar yoluyla kaynak aktarımı teorisine dayanarak, üç dünya teorisini yeniden üretme gereksinimi duymadan böyle bir çatışma potansiyelini gündeme getiriyor.

M.Dikerdem: Ve hatta Castro'nunkini ben şöyle dile getireyim. Sizin dikkatinizden kaçmış olabilir. Peru'da bir iktisatçı halklara şu hakkın tanınmasını öneriyordu: Halkların yönetimlerce yapılmış borçları tanımama hakları. Ne diye anti-emperyalist olmayan yönetimlerin aldığı borçları halklar ödesin?

Siyaset: Peki bu karşıtlıkların bundan sonra nasıl evrileceği beklenebilir?

M.Dikerdem: Kanımca, Soğuk Savaş kapsamlı tarihsel anlamıyla günümüzde de hâlâ sürüyor. Bugün tanık olduğumuz ortam, bunun altını çizerek söylüyorum, enternasyonal ölçekte sınıf savaşımının devamıdır. Sınıf savaşı ise, ne bir kişinin, ne bir devletin, ne de bir devletler grubunun kararıyla son bulacak bir şey değildir. Öte yandan dünya barışını tehdit eden bir diğer tehlike de gündeme geldi ki, ben başlığını vermek istiyorum; etnik ve komünoter çatışmalar, Sovyetler Birliği'nin merkezi gücünün çökmesi, orada ve bütün Avrupa'da, başta Doğu Avrupa olmak üzere, dağılma eğilimleri...

Gerçekten de 80'li yılların sonu tarihe, gerek ileri sanayi ülkelerinde, gerek azgelişmiş ülkelerde şoven aşırılıkların su yüzüne çıktığı yıllar olarak geçecektir.

Siyaset: Mesela şöyle bir olgu da var: Lenin'in emperyalizm teorisine bir ölçüde içsel olan kapitalist zincirde zayıf halkalar teorisi. Bu zayıf halkalar yani zincirden kopma potansiyeli taşıyan halkalar, dolayısıyla çelişkilerin kendilerini daha yakıcı bir tarzda açığa vurduğu ülkeler, yani istikrar ve barış ortamının en yaygın biçimde sağlandığı konjonktürde bile, ülke içindeki sıcak savaşımın, bir bölgeye de sirayet edebilecek türden sıcak savaşımın engellenemediği bölgeler var: Ortadoğu var örneğin Orta Amerika var, Afrika ve Güneydoğu Asya'nın, Latin Amerika'nın kimi bölgeleri ve bu bölgelerdeki kimi ülkeler sayılabilir. Bunların bazıları kapitalizmin orta derecede gelişmiş olduğu ülkeler, bu arada kanımızca Türkiye de hâlâ bir zayıf halka konumundaki bir mücadele alanı. Ortadoğu'da kendi kompozisyonundan, tarihinden, içsel çelişkilerinden de kaynaklanan bir istikrarsızlık potansiyeli var. Türkiye gibi kimi ülke ve toprakların kendi bağırlarında yaşattıkları yıkıcı dinamikler var: Bir siyasi yapılanmadan bir başka siyasi

yapılanmaya geçişin barışçı yoldan adeta olanaksız olduğu ülkeleri rafa kaldırmamalı. Gelişkin emperyalist ülkelerin kendi sistemleri içinde garantide göremedikleri ülkeler bunlar. Güney Kore, Şili, Nikaragua, Güney Afrika'daki sınıf mücadeleleri, barış içinde birlikte yaşama projesiyle uzlaşmayacak dinamikler sunuyorlar. Buradan iki sonuç çıkartılabilir gibi: 1) Bundan sonra enternasyonal ölçekte sınıf savaşımı bu gibi ülkeleri dışlayacak biçimde asla gelişemez. 2) Acaba Sovyetler Birliği'nin dünya barışına ulaşıldığını veri alan politikaları -bu takdirde yanılsamalar içerecektir- bu ülkelerdeki devrimci savaşımların -zaten son konjonktürde bir desteksiz bırakılmışlıkları var- desteksiz bırakmak hatta kimi devrimci süreçleri törpülemek, bastırmak. Gorbaçov'un deyimiyle "söndürmek" noktasına gitmez mi? Nikaragua'da barış uğruna nelere meşruiyet kazandırıldığını biliyoruz. Bu kaynama noktalarını söndürmek olası olacak mı? Bu ülkelerdeki sınıf savaşımlarının yükselmesiyle adil bir barışa doğru yol alınmasının birlikte yaşanacağı bir konjonktür güçlenebilir mi?

M.Dikerdem: Zayıf halkalara ilişkin teorik olarak söylediklerinize katılıyorum. Türkiye'de bu tezin yansımaları var. En gelişkin ülkelerde beklenen sosyalist iktidarlar, Avrupa'nın geri sayılabilecek bir ülkesinde çıkmasından beri bu geçerli. Bu tartışmayı "tek ülkede sosyalizm" tartışmasına uzatmak da olası ama ben daha pratik bir bakış istiyorum. Dolayısıyla sorunuzun ikinci bölümü asıl önemli. Bugünkü barış sorununu ilgilendiriyor yahut da bugün güya varıldığı söylenen Soğuk Savaş'ın kalkması noktasını sorguluyoruz. Zaten bence gözler bu noktaya çevrilmeli. Emperyalizm kalkmadan barışın olanaklılığına dair daha önce söylediklerim geçerli. Uluslararasında emperyalist ilişkiler ister açık, ister örtük olsun, formları değişik.

Bu, dünyanın barışçı bir düzene gitmesi bakımından çok önceden hesaba katıldı, Birleşmiş Milletler'e yansıdı. BM genişledikçe, 45 ülkeden 160 devlete ulaşıldı, 160 devletten en az 100'ü bu üçüncü kategoriye, emperyalizmin etkisi altındaki ülkeler arasına giriyor. BM, tabii bir yaptırım gücü olmadığı için, buna Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'le bir çözüm getirmeye çalıştı, fakat bu lafta kaldı. Bugün daha da uzaklaşmıştır bu plandan. Hele korkum, sizin sorunuza geliyorum, Doğu-Batı çatışmasının ortadan kalkması, adil bir düzeni daha da olanaksızlaştırıp, geri ülkeleri daha da çaresiz bir konuma getirmesi. Çünkü umut kalmamış, alternatif yokmuş gibi görünür, daha şimdiden sosyalizm üçüncü dünya ülkelerinde de alan kaybediyor. Sosyalizmin kalesinde havlu atılınca...

Sermaye birikimi zayıf, hakim sınıfı kolonyalizmden arta kalmış ülkeler yine can simidi olarak toplumsal adalete, eşitliğe yöneliyorlar. Ama bugün daha zor durumdalar; her koyunu kendi bacağından asılmaya itiyorlar. Genel bir sömürü düzeni içerisinde barış ve kendi sesini duyurması... Bu ancak sınıf savaşımı ile mümkündür. Ben enternasyonal ölçekte sınıf savaşımı devam ediyor dediğim zaman, bunun devam etmesi gerektiğini de savunmuş oluyorum. Yani biz, kendi ülkemiz de dahil, bütün emper-

yalizmin dolaylı ya da dolaysız etkisi altında bulunan ülkelerde hâlâ sosyal hedefin, umudun hem barışçı, hem eşitlikçi, emperyalist ilişkilerden arındırılmış bir düzene doğru gitmek durumundayız. Bu mücadeleleri desteklemeden varılacak barış, sadece dayatılmış barış olur. Dikkat ederseniz kapitalizm kelimesini kullanmıyorum, çünkü başta sözünü ettiğimiz barış hareketi, kapitalizmle, sosyalizmin bir dünyada bir arada yaşayabileceklerini savunuyordu. Başka yolu yok. Asıl çatışma ideolojik; ve sistemlerin kendilerini halka beğendirmeleri ile olacaktı. Ama o, "halka kendini beğendirme" Türkiye'de olduğu gibi olursa lafta kalıyor, çünkü orada emperyalist ilişkiler o noktaya gelmiş ki, halk kıstırılmış, artık o noktada soyut bir barış düzeninden söz etmek mümkün değil. Şimdi bunun diplomatik alanda tezahürü de gitgide ortaya çıkmaya başlıyor. Ben Regis Debray'nin bir yazısını okudum, tüylerim diken diken oldu; Düşman olarak Üçüncü Dünya denen ülkeleri gösteriyor. "Bunları bir yola getirmeliyiz, çünkü bunlar barış için her zaman tehlikelidir" diyor. Böyle bir yere varılmaz.

Bugünden söylenebilecek tek bir şey var. Kanımca son Soğuk Savaş'ın bitiminde en tehlikeli yön şu: Eğer dünyada bir teslimiyet, "liberal piyasa ekonomisi bir veridir, fazla zorlamayalım" düşüncesi yerleşirse, bu, ancak insanlığı karanlık çağlara götüren bir yol olur ve bence bir yerde mutlaka patlak verir. Çünkü bu tarihe karşı bir hareket olur. Sovyetler Birliği'nin, sosyalist sistemin çözülmesiyle ortaya çıkan koşullar, dünyada ferahlık yaratıyor gibi görünse de, böyle bir istikrarın geçici olduğunu vurgulamalıyım. Onun için Ortak Avrupa Evi'ne de fazla önem vermiyorum. Dünyanın dörtte üçünün sorunlarına gözünü kapayan bir politikayı sonuna kadar dayatmak mümkün olamaz.

Batı şöyle düşünüyor: Doğu Avrupa'yı hallettik, şimdi sıra geldi Ortadoğu'ya. Ortadoğu'ya sıra falan gelmedi. Sömürü ilişkileri ortadan kalkmadıkça, Arap-İsrail ihtilafı ortadan kaldırılsa bile, Kürt sorunu "çözülse" bile, bu sorunların altında yatan ezilenle ezen, ya da ezeni temsil eden ülke ile ezileni temsil eden arasında bir çatışma hep olacaktır.

Siyaset: En son bağlayıcı nitelikte bir soru sormak istiyorum. Türkiye'de dünyadaki "barış"ın yeni bir "konsept" olarak algılanması, Türkiye komünistleri, sosyalistleri ve barış mücadelecileri arasında dünyada barışın yeniden tanımlanmasında bir ciddi problem var. Daha ziyade sorunu "uygarlık krizi" bağlamında ele almak, emperyalizmi militarizmden bağımsızlaştırmak, militarizmsiz bir emperyalizm tahayyül etmek, emperyalizmi kapitalist ilişkilerin ürettiğini teorik olarak rafa kaldırmak gibi bir eğilim. Türkiye'de, bu dünyadaki yeni eğilimle uyarlı olarak örneğin barış mücadelesi, istikrar ve "yıkımı engelleme" uğruna, bu kez anti-kapitalist bir mücadelenin engellenmesi yönünde bir eğilim daha da güçlenebilir mi? Ve böyle bir eğilim baskın olursa (kapitalizmi aşmayan barış mücadelesi ve uluslararası güvenlik gibi apolojilerle) "yerli Korotiç'ler" tarafından yürütülen politikanın yarattığı yanılsamalara karşı ne yapılabilir?

M.Dikerdem: Bu başlı başına başka bir söyleşinin konusu olsun. Yalnız şu kadarını

şimdiden söyleyeyim, bu söylediğiniz tehlike Türkiye için en büyük tehlikedir ve vardır. Baştan bunu kabul ediyorum. Bunu görmemek için kör olmalı. Bugün Türkiye'de zaten (istedikleri kadar bizi "etiketçi" olarak suçlasınlar) emperyalizmin ve kapitalizmin işbirlikçileri vardır. Ve Türkiye'deki siyasal sistem bunun üzerine inşa edilmiş. Ama şimdiye kadar kendilerini bir ölçüde gizleme, azgın sömürücü görünmeme, Amerika'ya rağm görünmeme kaygusundaydılar. Şimdi onlara gün doğdu. Çünkü öbür taraf adeta sosyalizmin bir alternatif olmadığını kabullendi... Gazetelerde görüyoruz. Ben bu söylemi sağcıların yürütmesini gayet doğal karşılıyorum. Ama bu oyuna gelecek ilerici güçleri de uyarmak bizim görevimiz. Bu yanlışa herkes düşmüş değil, fakat bir tehlike var şimdi; "demokrasi adına, bireysel özgürlükler adına". Bu bireysel özgürlük bugün fazlasıyla moda. Türkiye gibi ülkelerde bu "demokrasi"yi, "bireysel özgürlük"ü, egemen sınıflar ekonomik bireysel özgürlüğe tercüme ederler, ideolojide... Özel mülkiyeti sorgulatmaz, ama "peki onu da sorgulamam" diyen de ilerici olamaz. Bu yanlış alternatif koymak demektir: "Özgürlükten mi vazgeçelim, refah ve adaletten mi?". Yanlış, böyle bir ikilem yok. Artık "totaliter" rejimleri de önümüze süremeyecekler, ne diyecekler? "Orada iflas etti, sen burada yapamazsın, sana söz hakkı yok, çünkü senin ideolojin ölmüştür." Bu en büyük tehlike ve buna bütün gücümüzle karşı koymak zorundayız. İsterse benim savunduğum sosyalizm bir yere götürmesin, daha doğrusu onların hoşuna gitmesin. Ben savunurum. Çünkü bu halk ve ben, kapitalizmde özgür değiliz ki. Türkiye gibi bir ülkede 70 yıl sürekli olarak kapitalizm denenmiş, (bu artık barış sorunu olmaktan çıkıyor, sosyal bir sorun oluyor) siz de zaten kurnazca sözü oraya getirdiniz, ama iş Türkiye'de oraya varıyor zaten. İki laf ortaya atıyorlar, biri, "bu barış tam oturmadı, NATO önemini koruyor, silahlanmaya devam", bir de bu var, bunu sonuna dek kullanacaklar. Orada zaten bir gerçek var; Türkiye'nin tüm savunma sisteminin yabancı bir örgüte bağlı olması. NATO, elinde öylece işlevsiz kalırsa, egemen sınıf ve emperyalizm paniğe girer. Bu onları, kapitalist ilişkileri meşru göstermeye itecektir. İkincisi de ortaya çıkan "demokrasi" ve "bireysel özgürlük" lafzına çok sarılınacaktır. Onun için bu iki noktada da gayet yüreklice karşılarına çıkmak lazım.

Biz, Türkiye'nin savunmasının hiçbir askeri pakta dayandırılmamasını, askeri paktların ortadan kaldırılmasını savunmalıyız, eskiden yaptığımız gibi. İkincisi de halkımızın 70 yıldır taşıdığı, denediği bir sistemi başka biçimler altına sokarak devam ettirilmesine bu halk, işçi sınıfı razı olmamalıdır. Fakat nasıl razı olmamalıdır? Ona gerçekleri rahatça anlatabilmemiz gerekli. İşte o noktada demokrasi savaşımı, siyasal özgürlükler gereklidir. Yani halkla hiçbir korkuya gerek olmadan direk temas. Bu demokrasi ile mümkün olacağı için, bütün ilerici güçler elbette ki legal biçimde de mücadelelerini, ama sınıf mücadelelerini yürütmelidirler. Orada artık söz konusu olan dünya barışı değil, sınıf mücadelesidir.

Kapitalizmi sen istesen de istemesen de burjuvazi mazur gösteriyor, çünkü sosyalizm

"ben çare bulamıyorum" dedi. Ama burada biz demeyiz. Buradaki tüm sosyalistler, Türkiye'nin sorunlarına sosyalist yoldan çare bulamayız demediler, ama sosyalizmin hayata geçtiği yerde "çare bulamama" mesajı verildi. Bu sonuna kadar istismar edilecek. Ama burada bizim dayandığımız bir gerçeklik var; 70 yıldır çeşitli alternatifleriyle biz kapitalist ekonomiyi yaşadık. Halkımız da bunu gördü. Şu halde onun sonuçlarını da biz gündeme getirir, o sonuçlardan gayrı memnun olanlara kapitalizmi anlatırız. İşte o noktada da kimsenin "demokrasi" adına karşımıza çıkmaması gerekli. Orada siyasal bir mücadeleye, gerçeklere dair "bizim de anlatacaklarımız var" demeliyiz.

Yoksa bu düzeni devam ettirebilmek için ellerinde güç var. Ne zamana kadar? Ben kendi sözümü halka benimsettiğim zamana kadar. Burada en ufak bir taviz vermek ihanet olur.

Siyaset: Değerli görüşlerinizi ilettiğiniz için çok teşekkür ederiz.

(Bu söyleşi *Siyaset* gazetesinin Temmuz 1990 tarihli 14.sayısında, s.53-72, yayınlanmıştır. Redaksiyon düzeltmeleri Sayın Mahmut Dikerdem'e aittir.)[97]

[97] Sosyalizm ve Barış başlıklı bu yazı aynı zamanda *Devrimci Sosyalist İşçi Partisi Yolunda Bülten*, no.5, 15-30 Mayıs 1991 sayısında yayınlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUT DİKERDEM - KONUŞMALAR

Barış Derneği'nin Resmen Kurulması Nedeniyle Dernek Başkanı Büyükelçi Mahmut Dikerdem'in Açıklaması

3 Nisan 1977[98]

Barış Derneği'nin kuruluş amacı, dünyada adaletli ve kalıcı bir barışın gerçekleşmesine katkıda bulunmak üzere ülkemizde başlatılan barış hareketinin örgütsel birlik ve bütünlüğe kavuşmasını sağlamaktır.

Bilindiği gibi, barış hareketi halk yığınlarının dünya çapında demokratik ve eyleme dönük hareketidir. Geniş kitlelerin ortak eylemi olan bu hareket dünya barışını savunma ve koruma yolunda 30 yıldan beri büyük başarılar kaydetmiş, son olarak da 1975 Helsinki zirvesinde imzalanan anlaşma insanlığın barış, güvenlik ve işbirliğine dayalı yeni bir dünya oluşturmaya doğru kararlı bir adım attığını belgelemiştir.

Barış ve bağımsızlık savaşımına katılmak isteyen herkes, her demokratik kuruluş, mesleki ve benzeri her türlü çevrenin temsilcileri hiçbir ayrım olmaksızın eşit koşullar altında barış hareketi içinde yer alabilir.

Halkımızın barışın anlam ve değerini çok iyi bildiği inancına dayanarak ve kamuoyunda yükselen talepleri değerlendirerek kurulan barış derneği, ülkemiz halkının istem ve çıkarlarını gözetecek adaletli ve sürekli bir barışın gerçekleşme koşullarını araştırmak, tanıtmak ve geliştirmek amacı ile çok yönlü çalışmalarda bulunacaktır.

Bunlar arasında, derneğin amacı doğrultusunda kamuoyu araştırmaları yapmak, kitap, bülten, bildiri yayınlamak, açık ve kapalı yer toplantıları, anma törenleri, konferanslar ve sanat gösterileri düzenlemek, barıştan yana çalışmaları ödüllendirmek gibi faaliyetler de vardır.

Bir yandan Soğuk Savaş tahrikçilerinin yeniden su yüzüne çıkmak eğilimini gösterdiği, öte yandan ise savaş ve saldırganlığın uluslararası yaşamdan silinmesi umudunun belirdiği bir dönemde kurulan derneğimiz, ülkemizdeki barıştan yana tüm güçleri, siyasal görüş ve inançları ne olursa olsun, yeryüzünde adaletli bir barışın kurulması ve kalıcı olması için dayanışma ve eylem birliğine çağırmaktadır.

---

[98] Gerekçeli Hüküm, s.609-610. (Dava Dosyası 456-457 dizilerde bulunmaktadır.)

Bu çağrımızın toplumumuzun bütün kesimlerinde gerekli ilgili göreceğine inanıyoruz.

Barış Derneği Genel Başkanı
Mahmut Dikerdem

Lastik-İş 19.Genel Kurulu Mahmut Dikerdem Konuşması

28 Haziran 1977[99]

Türkiye işçi sınıfının gerçek temsilcisi ve tek demokratik kitle örgütü olan DİSK'in kurucularından Lastik-İş Sendikası'nın 19.Genel Kuruluna katılan delegeleri Barış Derneği adına selamlamak ve huzurunuzda birkaç söz söylemek fırsatını bana verdikleri için genel kurul başkanlık divanına teşekkürlerimi sunarım.

İşçi sınıfımızın yiğit temsilcilerine Barış Derneği adına seslenebilmek bizim için mutlu bir olaydır. Çünkü biz biliyoruz ki, dünyadaki tüm değerlerin yaratıcısı olan işçi sınıfı o değerlerin korunması, yok olmaması için gerekli olan "barışı koruma" savaşımında öncülük yapmaktadır. İnsanlığın tarihi kadar eski olan "adil ve kalıcı bir barış" özlemi bugün dünyanın her yanında, her ülkesinde, başta işçi sınıfı olmak üzere, tüm emekçilerin, barıştan yana halk yığınlarının ortak çabası ile gerçekleşecektir. İnsanlık, tarihi boyunca, (...) fazla savaşa tanık olmuş, sayısız insan ölmüştür. Yalnızca son iki dünya savaşında ölenlerin sayısı 60 milyonu aşkındır. Artık insanlar savaş istememektedir. Ne var ki, barışa giden yol çetindir, engellerle doludur. Adaletli ve kalıcı bir barışa varmak için sömürü düzenine ve savaş kışkırtıcılarına, emperyalizm ve faşizme karşı savaşım vermek zorunluluğu vardır. Dünyamızda sömürüyü sürdürenlerle savaşı çıkartanların aynı sınıflar olduğu artık açıklıkla ortaya çıkmıştır. Bundan ötürü, sömürüye karşı savaş aynı zamanda barış için savaş olacaktır.

Barış derneğimiz henüz çok yeni bir kuruluştur, fakat ülkemizde öteden beri köklü bir barış hareketi vardır. 20.yüzyılın ilk kurtuluş savaşını vermiş olan halkımız barışın değerini çok iyi bilmektedir. 1950 yılında Kore savaşına asker gönderilmesini protesto ettiği için hemen kapatılan Barışseverler Cemiyeti'nden sonra, tüm baskılara karşın, halkımız barış hareketinden kopartılamamıştır. Yığınların benimsediği bu hareketi örgütsel birliğe ve bütünlüğe kavuşturmak amacı ile bu kez barış derneği kurulmuştur. Derneğimiz en büyük gücü ve desteği barış için savaşımı sömürüye karşı savaşımla eş tutan işçi sınıfından bulacağına inanmaktadır. Nitekim Lastik-İş sendikasının 19.genel

[99] Gerekçeli Hüküm, s.628-629.

kurul toplantısına konuk olarak katılmanız için yapılan çağrıdaki "sömürüsüz, savaşsız, sürekli barış içinde bir dünya" sözcükleri ile vurgulanan hedef, barış derneğinin çalışma ve eylem programını da yansıtmaktadır.

Sayın delegeler,

Günümüzde, özellikle bölgemizde, barış büyük önem kazanmıştır. İki yıl önce Helsinki'de 33 ülkenin imzaladığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği anlaşması ile çıkarlarının bozulacağını anlayan Soğuk Savaş tahrikçileri ve silah bezirgânları, şu sıralarda Belgrad konferansını torpillemek için çaba harcamaktadırlar. Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinde yaşayan halklar arasında gerginliği arttırmak için emperyalizmin giriştiği oyunlar tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Oysa bu bölge halkları savaş değil, barış istemekte, aralarındaki uyuşmazlıkların silah kullanmadan barışçı yollardan çözülebileceğini bilmektedir. Bunun için biz dünyada silahsızlanmanın gerçekleştirilmesini ve bölgemizin barış bölgesi olmasını istiyoruz. Bu istem bölgede yaşayan öteki halkların da istemidir.

Sömürüsüz ve savaşsız bir dünya kurulması yolunda sürdürdüğümüz savaşımda yeni bir aşama olacağı inancıyla, 19.büyük kongrenize üstün başarılar diler, hepinizi Barış Derneği adına içten saygılarla selamlarım.

Helsinki Nihai Senedi Konulu Sempozyum Açış Konuşması, Harbiye Şehir Tiyatrosu
1 Eylül 1977

(1 Eylül 1977 günü Harbiye Şehir Tiyatrosu'nda 23 demokratik kitle örgütünün katılımıyla Barış Derneği'nce düzenlenen Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye konulu sempozyumunda Barış Derneği Başkanı Mahmut Dikerdem'in açış konuşması)

Değerli delegeler, sayın konuklar, barışsever dostlar,

Dünya Barış Günü'nü kutlama programı çerçevesinde düzenlenen Ulusal Barış Konferansı'na katılma çağrımızı olumlu karşılayan demokratik kuruluşların ve sendika konfederasyonlarının seçkin temsilcilerine, konferans çalışmalarını izlemek üzere aramızda bulunarak bizlere onur veren yerli ve yabancı konuklara Barış Derneği yönetim kurulu adına içten teşekkürler sunar hepinize hoş geldiniz derim.

Bu yıl Barış Günü'nü en anlamlı biçimde kutlamak amacıyla derneğimiz "Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı"nın sonuç belgesi olan Nihai Senedin Türkiye açısından taşıdığı önem üzerinde ülkemizin, bilim, sanat, ekonomi ve çalışma alanlarındaki yetkili örgüt ve kuruluşlarının görüşlerini almayı ve burada yapacağımız ortak çalışmanın sonuçlarını kamuoyuna duyurmayı kararlaştırmıştır. Bu girişimimizin isabetli ve yararlı olduğunu seçkin topluluğunuzu gördükten sonra daha iyi anlıyor ve bundan derin kıvanç duyuyoruz.

Bilindiği gibi, Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı, 1973 yılında Helsinki'de başlayıp iki yıl süreyle çalışmalarını sürdüren ve 1975 Temmuz ayı sonunda yeniden Helsinki'de en üst düzeyde toplanarak iki yıllık çalışmaların ürünü olan Nihai Senedin onaylanması ile sonuçlanan uzun ve zorlu bir çalışmanın son aşamasıdır.

Faşizme karşı kazanılan zaferin otuzuncu yıldönümümde, 33 Avrupa devleti ile ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanları tarafından imzalanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Antlaşması barış, demokrasi ve özgürlük yolunda atılmış önemli bir adımın yazılı belgesidir. ABD ile Kanada'nın katılmaları, ayrıca Cezayir, Mısır, Fas, Suriye ve

Tunus delegelerinin görüşlerini açıklamalarıyla Avrupa sınırlarını aşarak evrensel bir nitelik kazanan bu antlaşma birinci bölümünde, devletlerarası ilişkilere egemen olacak ilkeleri saptamış, öteki üç bölümde ise bu ilkelerin ışığında, başta silahsızlanma olmak üzere, Avrupa'da güvenliğe ilişkin sorunlar, ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre alanlarında işbirliği, insancıl ve öteki alanlarda işbirliği ve konferansın sürdürülmesi gibi antlaşmanın uygulanması ile ilgili konularda izlenecek yöntemleri belirlemiştir.

Helsinki Nihai Senedi'nin birinci bölümünde ifadesini bulan dünya barışı için birinci derecede önemli ilkelerin çoğu Birleşmiş Milletler Yasası ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer almış ilkelerdir: Devletlerin egemenliği, eşitliği ve toprak bütünlüğü, halkların kendi kaderini kendileri seçme hakkı, kuvvet kullanma ya da tehdidinden kaçınılması, sınırların dokunulmazlığı, iç işlerine karışmazlık, anlaşmazlık konularının barışçıl çözümlenmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi... Bu ilkeleri somut biçimde uluslararası yaşama geçirmek üzere Helsinki Belgesi öncelikle yumuşama (detant) kavramına ve değişik sistemlerle yönetilen uluslararasında her alanda işbirliği kurulmasına ağırlık tanımıştır.

Konferansa katılan devletlerin temsilcileri Nihai Senedi imzalarken dünyadaki yumuşama (detant) sürecini genişletip derinleştirmek ve detantı sürekli kılmak kararlılığı içinde bulunduklarını vurgulamışlardır. Başka bir deyişle Helsinki Konferansının Nihai Belgesi, Soğuk Savaş dönemine kesin olarak son vermeyi amaçlayan bir barış antlaşması niteliğini kazanmıştır.

Ancak, bu antlaşmayı tarihte benzerini gördüğümüz öteki barış antlaşmalarından ayırt eden bir özelliği vardır: Şimdiye karar barış konferansları bir ya da birkaç devletin güdümü altında cereyan etmiş, sonuçta onların iradelerinin ağır bastığı görülmüştür. Oysa, Helsinki Konferansı, katılan devletlerin mutlak eşitliği üzerine kurulmuş, böylece güvenlik ve işbirliği sorunlarında her ülkenin sorumluluğunun ötekilerle aynı düzeyde olduğu kabul edilmiştir.

Ne var ki, Avrupa siyasi tarihinde eşine rastlanmayan bu konferans sonunda imzalanan belgenin içeriği, kapsamı ve dünya barışı açısından önemi ülkemizde henüz yeteri kadar bilinmemektedir. Helsinki Konferansı'na katılan devletler Nihai Senet metninin kendi ülkelerinde yayınlanmasını ve olabildiğince geniş biçimde tanıtılmasını resmen yükümlenmişlere de, Türkiye'yi yöneten Cephe Hükümetleri Helsinki Belgesini halkoyundan saklı tutmaya özen göstermişlerdir. Nihai Senedin halkoyuna gereği gibi yansımasını ve ondan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini önlemek isteyenler, yeryüzünde adil ve kalıcı bir barışın kurulmasını ve böyle bir barışın ön koşulu olan sömürü düzenine karşı savaşımı kendi sınıf çıkarlarına aykırı bulanlardır. Biz, barıştan yana güçler ve kişiler olarak, geniş halk yığınlarının çıkarlarına ve insanlığın tarihi kadar eski olan barış özlemine karşılık verdiğine inandığımız Helsinki Belgesi'nin gerçek niteliğini halkımıza tanıtmak görevi ile karşı karşıya bulunmaktayız. Çünkü bu belge

bugünkü ve yarınki kuşakları savaş kâbusundan kurtarmak, onlara barışçı ve mutlu bir yaşam sağlamak doğrultusunda bütün dünya halklarının paylaştıkları ortak istemi simgelemektedir. Helsinki Belgesi'ni tanımlarken, bir Avrupa devleti başkanının söylediği gibi, bu belge "*halkların arzularına koşut olarak devletler arasındaki ilişkilerde barışçı evrim yolunu açık tutmak ve evrensel geçerliği olan uluslararası temel ilkelerin varlığını yeniden doğrulamak için*" hazırlanmıştır.

Sayın delegeler, değerli konuklar,

Helsinki Belgesi'nin öngördüğü devletler arasında karşılıklı dayanışma ve işbirliğinin ülkemiz açısından yarattığı olanaklar ve sağladığı yararlar bugünkü çalışmalarımız sırasında geniş biçimde ele alınacaktır. Ben burada dünya barışı için taşıdığı önem dolayısıyla detant kavramı üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Detant konusunda Helsinki Konferansı'na egemen olan görüş şu idi. Barış içinde bir arada yaşamının altyapısı güçlendikçe devletlerarası ilişkiler yeni bir diyalektikle şekillenecek ve böylece detant süreci geri dönülmez noktaya ulaşacaktır. Mademki, içinde yaşadığımız nükleer çağda savaş artık diplomasinin bir uzantısı olmaktan çıkmıştır; devletlerin ve halkların güvenliği sorununda askeri faktörün yerini başka öğelerin alması doğaldır. Bu öğeler arasında en başta politik istikrar (stabilizasyon) ile ekonomik güvence, insanların yaşam tarzını belirleyen insani sorunlar yelpazesi gelmektedir. İşte, Helsinki Belgesi'nde siyasi literatüre "Üçüncü Sepet" adıyla geçen bölüm üzerinde başlatılan tartışma bu temel haklar ve özgürlükler sorununda odaklaşmıştır. O kadar ki, kimi batılı çevreler Nihai Senedin Üçüncü Sepetini devletler arasındaki ilişkilerin yumuşama sürecinin mihenk taşı gibi görmek eğilimine girmişlerdir. Onların bu tutumundan bir bakıma iyimser bir sonuç çıkarılabilir: Demek ki, sınır anlaşmazlıkları, egemenliğin ihlali, kuvvet kullanarak toprak ilhakı gibi dünya barışını tehdit eden bütün sorunlar çözümlenmiş de detantı engelleyen neden olarak salt özgürlük konusu kalmış sanılabilir. Fakat böyle bir iyimserliğe kapılmak yanıltıcıdır. Çünkü Avrupa'da birçok savaşın ideolojik nedenlerle patlak verdiği ve bu nedenlerin altında ön belirli sınıf çıkarlarının yattığı bilinmektedir. Bu açıdan bakılınca Nihai Senedin uluslararası denetim altında tez ve genel bir silahsızlanmaya yönelmeyi öngören hükümleri henüz uygulamaya konulmamışken Üçüncü Sepeti oluşturan "kişiler arasında temaslar, ailelerin birleştirilmesi, çeşitli devletlerin vatandaşları arasında evlenme, mesleki ilişkiler, turizm, spor ve (...)

Aslında insan hak ve özgürlükleri konusu üzerindeki uyuşmazlığın nedenlerini kalın çizgileri ile şöyle özetleyebiliriz: Bir düşünce sistemine göre insanları sömürme özgürlüğü de temel hak ve özgürlükler arasındadır. Bu düşüncenin mantıksal sonucu bireyin topluma üstünlüğünün tanınmasıdır. Bu düşünce sistemi birey için sınırsız özgürlüğü savunmakta, aksi tezin insanın temel özgürlüğünü yadsımak demek olduğunu ileri sürmektedir.

Başka bir düşünce sistemine göre ise, özgürlük salt hukuksal değil, aynı zamanda

sosyo-ekonomik bir kategoridir. Dolayısıyla da, özgürlük kavramı, sosyal adaletten soyutlanamaz ve örneğin işsizlik özgürlüğü, kültürden yoksun kalma özgürlüğü insanın temel hak ve özgürlükleri arasında sayılamaz.

Helsinki Nihai Senedi bu iki ayrı düşünce sisteminin bir arada yaşamasının koşulunu detant kuralına bağlı kalmakta bulmuştur. Yukarıda sözünü ettiğim Üçüncü Sepetin başlangıcında şu ifadeler yer almaktadır: "*Katılan devletler, halklar arasında barışın ve karşılıklı anlayışın güçlendirilmesine ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin insan kişiliğinin ruhsal zenginliğine katkıda bulunmak isteği ile...*" ve sonraki paragrafta kültür ve enformasyon alışverişinin arttırılmasının bu amaca erişilmesine yardımcı olacağı belirtilmiştir. Bunun anlamı açıktır: Eğer detanta inanılıyorsa, değişik sosyal sistemlere sahip devletler arasında insan hak ve özgürlükleri üzerindeki tartışmanın bir sınırı olmak gerekir. Bu sınır "Dünya Barışı"dır. Bir yandan detant ilkesine bağlı görünüp öte yandan onu dolaylı yollardan kundaklamaya çalışmak ve yığınsal kırım silahlarını insanlığın başı üzerinde bir kılıç gibi sallandırmakla dünya barışına değil, yalnız militarist çevrelerin amaçlarına ve silah yapımcılarının çıkarlarına hizmet edilmiş olur.

Barışsever dostlar,

Bugün çeşitli yönleriyle inceleyeceğimiz ve gerek dünya barışı gerekse ülkemizin hayati sorunları bakımından değer ve önemini belirleyeceğimiz Helsinki Nihai Senedi, insanlığın barış ve toplumsal ilerleme yolundaki çok değerli bir kazanımıdır. Bu belgenin açtığı ufukları kamuoyuna göstermek ve halkımızın çıkarları doğrultusunda uygulanmasını sağlamak, kendilerine halk hizmetine adamış olanların omuzlarına yüklenmiş bir ödevdir. Bu ödevi el ele vererek yerine getirmeye çalışacağız.

Ulusal Barış Konferansın'ın çalışmalarına üstün başarılar dileyerek hepinizi saygıyla selamlarım.

Akdeniz Barış Konferansı
9 Şubat 1978

Sizlere ve temsil etmekte olduğunuz ülkelerin barış güçlerine barışsever Türk halkının selam ve başarı dileklerini getirmekten derin kıvanç duyuyorum. Ayrıca, Konferansa ev sahipliği yapan yiğit Yunan halkının temsilcisi Yunan Barış Komitesi'ni kutlar, gösterdikleri sıcak konukseverliğe içten teşekkürlerimizi sunarım.

Şimdi bu kürsüden duymakta olduğunuz ses sizin için yeni sayılabilir çünkü Türkiye'nin Barış Komitesi dünya barış hareketi ve Dünya Barış Konseyi ile organik bağlarını henüz yeni kurmakta olan -on aylık bir geçmişe sahip- bir örgüttür. Bununla beraber, 20.yüzyılın ilk antiemperyalist savaşını vermiş olan Türk halkı dünya barışının anlam ve değerini çok iyi bildiğinden, örgütsel birliğine yeni kavuşmuş bulunan Türkiye'deki barış hareketini coşkuyla desteklemektedir. Bu sözlerimin bazı çarpıcı kanıtlarını burada hemen zikretmek isterim: Geçen yıl ülkemizde 1 Eylül Dünya Barış Günü en görkemli bir biçimde kutlanmış ve bu vesile ile komitemizin düzenlediği ve toplumun her kesimini temsil eden demokratik kuruluşların katıldığı "Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye" konulu ulusal konferans büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, nötron bombasına karşı açtığımız kampanyaya on binlerce kişi imzalarıyla katılmışlardır. Nihayet, geçen ay Türkiye'nin yedi büyük ilinde düzenlediğimiz "Nâzım Hikmet'i Anma Törenleri" dünya barış hareketinin 1950'den bu yana sürdürdüğü bir mücadeleyi Türk kamuoyuna tanıtmak için önemli bir vesile olmuştur. Bir yandan Soğuk Savaş tahriklerinin yeniden su yüzüne çıkmak eğilimini gösterdiği, öte yandan ise savaş ve saldırganlığın uluslararası yaşamdan silinmesi umudunun belirdiği bir dönemde faaliyete geçen Türkiye'nin Barış Komitesi ülkemizdeki tüm demokratik güçleri dünyada adil ve kalıcı bir barışın kurulması ülküsünün çevresinde toplamak için yoğun çaba harcamaktadır ve memnunlukla söyleyeyim ki bu yolda epey mesafe almıştır. Böylece, emperyalizme, faşizme, yeni sömürgeciliğe ve uluslararası tekellere karşı emek dünyasının barışçı ve insanca bir geleceği için verdiği savaşımda Türkiye'nin barış güçleri şerefli yerini almış bulunmaktadır.

Sayın Delegeler, Dünya Barış Konseyi'nin girişimiyle ve uzun hazırlık çalışmala-

rından sonra bugün toplanan "Akdeniz Barış, Güvenlik ve İşbirliği" konferansı kanımızca bu bölgede yaşayan halkların yazgısını etkileyecek ölçüde önem taşımaktadır. Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin halkları dünyanın öteki bölgelerindekinden daha büyük tehlikeler, daha ciddi bunalımlarla karşı karşıya oldukları gibi yakın tarihte faşist yönetimlerden en çok ıstırap çekmiş olanlardır. Bundan başka, bölgemizde emperyalist ekonomik sömürü daha derinden hissedilmekte, yabancı askeri varlıklar ve nükleer silahlar barışı daha yakından tehdit etmektedir. Emperyalizmin açık ya da gizli oyunları, Akdeniz ülkeleri arasındaki ekonomik, teknolojik düzey farklılıklarından ötürü, bu bölgede daha etkili olabilmekte, ayrıca NATO ve CENTO gibi Soğuk Savaş araçları Akdeniz'deki barış dengesini her an bozabilecek güce sahip bulunmaktadır. Kısacası, güzel Akdeniz'in mavi suları bugün yalnız mazot ve sanayi artıklarıyla değil, yabancı askeri üsler, deniz filoları ve atom füzeleriyle de kirletilmiş durumdadır.

Bu duruma son vermek üzere Akdeniz çevresinde yaşayan halkların barış özlemlerini somut biçimde harekete geçirmek, tüm ülkelerin barış güçlerine düşen bir ödevdir. Çünkü Akdeniz devlet ve hükümetlerini barışçı bir politika izlemeye zorlamak halkların elindedir. Halkların iradesi her şeyden daha güçlüdür ve hiçbir anlaşmazlık konusu halkların bir araya gelip çözemeyecekleri kadar keskin olamaz. Bu ilkeden hareketle, tüm anlaşmazlıkların, özellikle Kıbrıs ve Ege sorunlarının iki ülke halkları arasındaki derin dostluk duygularına ve barışçıl özlemlere saygı göstermek yoluyla çözülebileceğine içtenlikle inanıyoruz.

Değerli dostlar, bu konferansta Akdeniz'de barışı tehdit eden sorunları gözden geçirip bölgedeki tüm halkların ve devletlerin çıkarına olarak barış, güvenlik ve işbirliğinin hangi yollardan sağlanacağını araştıracağız. Çalışmalarımıza ışık tutacak olan belge, uluslararası ilişkileri barışçı yönde düzenleyen Helsinki Nihai Senedi'dir. Bu belge ile devletlerarası ilişkilerde "detant" vazgeçilmez bir ilke olarak kabul ve ilan edilmiştir. Detant kavramı Soğuk Savaş döneminin sona ermesini ve dünya halklarının barış içinde bir arada yaşam istemlerini somutlaştıran bir kavramdır. Ancak, detantın devletlerarası ilişkilere egemen bir kural haline gelmesi için politik alanda sınırlanmayıp askersel yumuşamaya dönüşmesi, yani bölgesel ve evrensel düzeyde bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi zorunludur. Silahlanma yarışına son verilmeden detantın pekiştirilmesi ve geri dönülmeyecek noktaya vardırılması düşünülemez. Oysa, gerçekçi bir görüşle, askeri yumuşamanın, tam ve genel bir silahsızlanmanın bugünden yarına elde edilebilecek bir sonuç olmadığını kabul etmek zorundayız. Nitekim "Silahsızlanma Komitesi"nin Cenevre'de çalışmalarına başlamasından bu yana 16 yıl geçtiği ve komisyonun gündeminde tam silahsızlanmayı öngören bir genel anlaşma bulunduğu halde silahlanma yarışı durmuş değildir. Oysa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 1975 yılında silahsızlanma konusunda alınan kararlar uygulanmış olsa, dünyadaki toprakların üçte ikisi ve okyanusların yedide beşi bugün nükleer silahlardan arınmış bulunacaktır.

Demek oluyor ki barış güçleri genel silahsızlanmanın ancak aşamalı olarak gerçekleşebileceği verisini göz önünde tutarak, güncel görevlerini ona göre saptamak durumundadırlar. Bu açıdan bakılınca Akdeniz bölgesinin nükleer silahlardan ve yığınsal kırım araçlarından arındırılması sorununun bizler için ne denli öncelik kazandığı meydandadır. Bu hedefe varmakta başarıya ulaşınca, değişik siyasal sistemlerle yönetilen Akdeniz ülkelerinin karşılıklı yarar saygıya dayanan ilişkiler içinde bir araya gelmeleri ve güvenliklerini askeri paktlar yerine karşılıklı saldırmazlık ve dostluk anlaşmalarında aramaları kolaylaşacaktır. Bu oluşumun son ve tarihsel aşaması ise tüm askeri üslerin kaldırılarak tam ve genel silahsızlanmanın gerçekleşmesi olacaktır.

Değerli dostlar, Akdeniz'de barışın ilk koşulu güvenliğin sağlanması ise, daha az önemli olmayan öteki koşulu da devletler ve halklar arasında işbirliğinin her alanda gerçekleşmesidir. Güvenliğin geçerli olabilmesi dostluk ve işbirliğiyle beslenmesine bağlıdır. Bu bakımdan bölgemiz talihsiz bir durumda sayılabilir çünkü emperyalizmin araç olarak kullandığı gericilik ve şovenizm akımlarıyla uluslararası tekeller bu bölgede daha etkili olabilmekte, böylece halklar arasındaki işbirliği büyük ölçüde kösteklenmektedir. Yerel gericilik, şovenizm ve militarizm kılığına girerek emperyalizmin hizmetinde çalışmaktadır. Bunun içindir ki tekellere karşı mücadele ile eş anlam kazanmaktadır.

Sayın delegeler, uluslararası ilişkilere bundan böyle egemen olacağına inandığımız ve eşitlik, adalet, demokrasi ilkelerinden kaynaklanan "yeni düzen"in ayrılmaz bir parçası da uluslararası yeni ekonomik düzendir. BM kurulunun yeni ekonomik düzen üzerindeki bildirisi, sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumun ancak emperyalist ilişkilerin son bulmasıyla kapanabileceğini vurgulamıştır. Bu bildiri aynı zamanda dünya barış güçlerinin de bir zaferi sayılmalıdır.

Değerli dostlar, Akdeniz bölgesi halklarının barış ve detantı devletlerarası ilişkilerde yasa haline getirmek yönündeki istem ve iradesini ortak bir eylem ve mücadele platformuna dönüştürmek görevi ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bunun için halklar arasında her alanda ve her düzeyde işbirliğini sağlayacak, yaygınlaştıracak girişimleri bütün gücümüzle desteklemeliyiz. Akdeniz barış konferansının son hazırlık toplantılarındaki çalışmaları bu bakımdan olumlu buluyoruz. Gerçekten de parlamenterlerin, kadınların, gençlerin, sendikaların ve din adamlarının çalışma gruplarında ve yuvarlak masa çevresinde bir araya gelmeleri konferansımızda alışılagelmişin dışında bir özellik verdiği gibi, somut sonuçlara varmamıza da yardımcı olacaktır.

Akdeniz'de barış, güvenlik ve işbirliği konferansının toplanmasına öncülük eden Dünya Barış Konseyi'ne Türkiye'nin barış güçleri adına hararetli teşekkürlerimi sunar, konferansa üstün başarılar dilerim.

Barış Derneği 1.Olağan Genel Kurulu Açış Konuşması
Mart 1978

Barış Derneği'nin 1.Olağan Genel Kuruluna onur veren seçkin konuklarımızı, tüm üyelerimizi ve basınımızın değerli temsilcilerini Yönetim Kurulu adına içten duygularla selamlarım. Bundan 11 yıl önce, yine bu solunda, ülkemizdeki barıştan yana güçlerin örgütsel birliğini kurmak için toplanmıştık. 3 Nisan 1977 günü yapılan toplantı uzun bir hazırlık çalışması sonunda gerçekleşmişti. Daha 1976 yılı ortalarında oluşturulan bir komite aynı yıl 1 Eylül Dünya Barış Gününün İstanbul'da ve 7 ayrı ilimizde görkemli biçimde kutlanmasını sağlayarak, Türkiye'deki barış hareketinin önemli bir dönüm noktasına geldiğini kanıtlamıştı. Bu temel üzerinde yürütülen barış hareketi İstanbul Barosunun soylu girişimiyle olgunlaşarak geçen yılın 3 Nisanı'nda yapılan barışseverler toplantısına ulaşmıştı.

İstanbul Barosu çeşitli toplum kesimlerini temsil eden demokratik kitle örgütlerine, sendika konfederasyonlarına, meslek kuruluşlarına ve barış ülküsüne bağlılığı bilinen özel ve tüzel kişilere ülkemizdeki barış hareketinin örgütsel birlik ve bütünlüğe kavuşturulması için güçlerini birleştirme çağrısında bulunmuştu.

Bu çağrının yapıldığı sırada dünya devletleri yakın tarihin deneylerinden ders alarak, geniş yığınların özlemleri doğrultusunda, Soğuk Savaş dönemine son vermek, karşılıklı ilişkilerini büyük-küçük devlet ayrımı tanımaksızın hak eşitliği, birbirlerinin içişlerine karışmama ve farklı rejimlerle barış içinde bir arada yaşama ilkelerine dayandırmak için kolektif bir çaba içerisinde idiler. Sosyalist devletlerin öncülüğü ile Cenevre'de başlatılıp 1975 Helsinki Konferansı ile taçlandırılan bu çabalar "detant" kavramını çağdaş devlet ilişkilerinin kuralı ve güvenlik içinde işbirliği ilkesini de halklar arası yaşamın bir yasası haline getirmeyi amaçlıyordu. Helsinki Konferansına katılan devletler aralarındaki ideolojik ayrılıklara karşı "Nihai Senet" diye tanınan tarihsel belgeyi imzaladılar. Bu belge dünya halklarının özgürlük ve bağımsızlık yolunda, barış ve güvenlik yolunda İkinci Dünya Savaşının bitiminden beri sürdürdükleri mücadelenin başarıya ulaştığını ve insanlığın yeni bir dünyanın olumunda kararlı bir adım attığını gösteriyordu. Helsinki belgesinden sonra uluslararası barış, güvenlik ve işbirliği artık yalnız

devletler düzeyinde kararlaştırılan bir politika olmaktan ötede, halkların istem ve iradesine uygun olarak insanlığın gelecekteki gelişmesini belirleyen tarihsel bir zorunluluk niteliğini kazanmıştı. Böylece dünyamızda barışçı bir evrim çağı başlamış oluyordu.

Önemi ne denli vurgulansa yine de abartılmış sayılamayacak kadar büyük olan Helsinki Konferansı sırası ve sonrasında ülkemizde durum nasıldı? Gerçi Türkiye'de iktidarda bulunan MC Hükümetinin başbakanı Helsinki belgesini imzalayanlar arasında idi ama onun temsil ettiği yönetim hâlâ NATO'nun ısrarla sürdürdüğü Soğuk Savaş politikasına sarılmış görünüyordu. Bu politika Türkiye'nin güvenliğini askeri paktlarda ve ekonomik gelişmemizi engelleyen büyük askeri harcamalarda arayan, dolayısıyla ülkemizin dışa bağımlılığını perçinleyen bir dünya görüşünden kaynaklanıyor ve emperyalizmle tekelci kapitalizmin yerli işbirlikçilerinin denetimi altında yürütülüyordu. Egemen sınıfların kurduğu sömürü düzeni dış politikaya doğal olarak bu biçimde yansıyordu. Bu durumda MC yöneticilerinin ağzında "dünya barışı" ve "detant" kavramları içi boş, iğreti sözcükler halinde kalıyor, Türk kamuoyu dünyadaki barış hareketlerinden, uluslararası ilişkilerde başlatılmış yumuşama sürecinden habersiz bırakılıyor, halkların kazanımlarını belgeleyen Helsinki Nihai Senedi yaşama geçirilmek şöyle dursun, kamuoyumuzdan özenle gizleniyordu. Dahası, milliyetçilik maskesi altında tırmanışa geçen faşizm ve şovenizmin devlet yönetiminde kilit mevkileri işgal etmesi, eğitim ve öğretim kurumlarını ele geçirmesi sonucunda toplumumuz tam bir kargaşaya sürüklenmiş ve çağdışı bir milliyetçilik anlayışını sömüren her çeşit faşizmin ve savaş kışkırtıcılığının işine yarayan bir ortam yaratılmış bulunuyordu.

İşte Barış Derneği böyle bir dönem ve ortamda kuruldu. Kuruluşunun resmilik kazandığı gün yayınladığımız bildiride açıklandığı gibi, derneğimiz ülkemizdeki barıştan yana tüm güçleri, siyasal görüş ve inançları ne olursa olsun, yeryüzünden adil bir barışın kurulması ve kalıcı olması için dayanışma ve eylem birliğine çağırdı. Ülkedeki elverişsiz siyasal koşullara rağmen bu çağrının geniş bir yankı uyandırdığını ve halktan yana tüm demokratik kuruluşlardan, aydınlardan, gençlik ve kadın örgütlerinden yakın ilgi gördüğünü burada şükranla kaydetmek isterim. Fakat derneğimiz için olduğu kadar tüm barışseverler için talihli ve mutlu olan olay, Türkiye'deki barış hareketine işçi sınıfımızın sahip çıkmış olmasıdır. Gerçekten de, daha derneğimizin kuruluşunun çok öncesinden başlayarak, Türkiye'deki barış hareketi en güçlü desteği, barış için savaşımı sömürüye karşı savaşla özdeş tutan işçi sınıfımızdan görmüştür. Nitekim, Türkiye işçi sınıfının gerçek demokratik sendikal örgütü olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, dünyadaki barış hareketlerine paralel olarak, ülkemizde barış hareketinin örgütsel birliğe kavuşmasının işçi sınıfının tarihsel misyonu bakımından taşıdığı önemin bilincinde olarak Barış Derneği'ni kurulduğu günden beri aktif şekilde desteklemiştir. Bizim için bu desteğin değeri çok büyüktür ve bundan sonraki çalışmalarımızda da işçi sınıfımızla dayanışma ve işbirliği içinde bulunmaya özen göstereceğiz.

Yukarıda değindiğim ülke ve dünya koşulları Barış Derneğini kurulduğu günden başlayarak, içe ve dışa dönük olmak üzere çok yönlü görevlerin beklediğini göstermekte idi. Dışa dönük çalışmaların başında dünya barış hareketiyle ilişkilerin ve Dünya Barış Konseyi ile organik bağların düzenlenmesi geliyordu. Çünkü, unutmamak gerekir ki, barış ancak dünya halklarının ortak çabaları, demokratik eylemlerinin birleşmesiyle gerçekleşebilir. Dünya barışına giden yol, aynı ilkeleri benimsemiş ulusal barış örgütlerinin özerklik ve eşitlik içinde işbirliği yapmalarından geçer. Dünya barış hareketinin örgütsel birliğini temsil eden Dünya Barış Konseyi ile ilişki kurmak ve geliştirmek her ulusal barış örgütünün önde gelen görevidir.

İçe dönük çalışmalarımıza gelince: Halkımızın barışın anlam ve değerini iyi bildiğine inanmakla beraber, barış kavramının içeriğinin ve barış için savaşımın öneminin ülkemizde yeteri kadar anlaşılamadığını kabul etmek gerekir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin önündeki en büyük engelin savaş, en uygun ortamın ise dünya barışı olduğu gerçeği henüz yığınlara gereği gibi anlatılamamıştır. Barış ülküsünü soyut bir kavram olmaktan çıkartıp toplumsal yaşama geçirmek, barış için savaşımın yöntemlerini saptayıp uygulamak görevi Barış Derneği'ne düşmektedir. Güç olduğu kadar da onurlu olan bütün bu görevleri bir yıldan kısa bir zaman içerisinde ne ölçüde yerine getirebildiğimizi biraz sonra okunacak faaliyet raporumuzda görecek, yanlışlık ve eksikliklerimizi saptayacak ve bizden görevi devralacak arkadaşlara görüş ve eleştirilerinizle ışık tutacaksınız. Ben burada sadece ileriye dönük bir görüşümü genel kurula sunarak sözlerimi bitirmek istiyorum:

Derneğimiz kuruluş aşamasını tamamlayarak gelişme dönemine girmiştir. Yeni dönem yeni görevleri de beraberinde getirecektir. Kuruluş döneminde karşılaşılan sorunlardan daha çetin olmasa bile daha yoğun bir uğraş isteyen sorunlar bizleri beklemektedir. Bu durumda derneğin yönetimini gelişme döneminin gereksinimlerine uygun bir niteliğe kavuşturmak, bununla da kalmayıp üyelerimizin dernek çalışmalarına daha aktif biçimde katkısını sağlamak bir zorunluluktur. Sözden çok iş, düşünden çok uğraş isteyen bir sürecin eşiğindeyiz. Ama biliyoruz ki barış için uğraş insanlığın en soylu uğraşıdır. Bunun bilincinde olarak, kişisel görüş ve eğilimlerimiz ne olursa olsun, barış davasında elele vermekle insanlık idealine, ülkemizin aydınlık geleceğine ve halkımızın mutluluğuna en yüce hizmette bulunacağımıza yürekten inanıyorum. Bu inançla 1.Olağan Genel Kurulumuza başarılar diler, hepinize içten sevgi ve saygılar sunarım.

İlerici Gençlik Derneği'nin 1.Olağan Kongresi'nde Yaptığı Konuşma

Mayıs 1978

"İGD'nin 1. Büyük Kongresi ülkemizin sosyal ve siyasal yaşamında bir aşamayı simgelemektedir. Ülkemizde ilk kez bir gençlik örgütü toplumsal yaşamın temel yapısındaki dönüşümlere doğru teşhis koyarak, toplumun önce gücü olan işçi sınıfının yanında yer almış, Barış-Demokrasi-Bağımsızlık yolunda işçi sınıfımızın yanında verdiği savaşıma destek olmuştu. İGD örgüt olma yolunda başarılı bir sınav verdiğini bugün kanıtlamıştır.

Geriye dönüp baktığımda, yarım yüzyılı kapsayan süre içerisinde gençlik hareketi olarak belleğimde kalanlar, şoven milliyetçilik akımının körüklediği birkaç zorlama eylemden ibarettir. Bu yozlaştırılmış eylemleri de siyasal iktidarlar düzenlerlerdi.

Dünya halklarının barış içinde yaşama istemleri ile emekçi yığınların sömürü düzenine karşı savaşımının diyalektik bir bütün oluşturduğunu vurgulamak isterim. Barış için savaşımla, savaşı doğuran emperyalizme ve onun desteğindeki faşizme karşı mücadele ayrılmaz bir bütündür. Sömürü ve savaş emperyalizm denen canavar ananın ikiz çocukları gibidir.

Bugün dünya halkları işçi sınıflarının önderliğinde adil ve kalıcı bir barışın yeryüzünde gerçekleşmesi için sürekli uğraş veriyorlar. Bu soylu uğraşın önüne dikilen iki büyük engel, emperyalizmin dayattığı sömürü düzeni ile yine onun başlattığı silahlanma yarışıdır. Silahlanma yarışı kapitalist devletlerin dünya barışını uluslararası ilişkilerinde yumuşama yerine bloklar arası kuvvet dengesinde, dehşet dengesinde aramasının ürünüdür. Oysa eskilerin deyimi ile "Hazırol cenge eğer ister isen sulhu selâh" sözü yanıltıcı ve aldatıcıdır. Nitekim, canlıları yok edip eşyaya zarar vermeyen Nötron bombasının savaşı önleyici olmak şöyle dursun, insanlığa ve dünya barışına karşı girişilmiş haince bir suikast olduğunu halklar anlamışlardır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ise ulusal güvenliği askeri paktlara katılmakta aramak ve silahlanmaya dayalı barış dengesine sarılmak zaten sınırlı olan kay-

naklarını askeri harcamalara ayırmaya zorlamak demektir. Ülkemizin güvenliğini ve ulusal savunma kavramı arayışlarını Amerikan ambargosunun kalkıp kalkmamasına bağlamak yerine, dünyada yeni bir ekonomik düzen kurmak içinde bir arada yaşamaya yönelmiş olan tüm ülkelerle dostluk ve dayanışmada aramamız gereklidir."

TÜTED -Tüm Teknik Elemanlar Derneği- 4.Olağan Genel Kurulu'nda Genel Başkan Mahmut Dikerdem'in Türkiye Barış Derneği Adına Konuşması

3 Haziran 1978[100]

Bugün toplanan 4.Olağan Genel Kurulunuz, bir yandan dünyada Soğuk Savaş tahriklerinin su yüzüne çıkmaya başladığı, öte yandan da adil, kalıcı, sürekli bir barışın gerçekleşmesi için halkların verdiği savaşımın yeni kazanımlar kaydettiği bir döneme rastlamaktadır. Yönetim Kurulumuzun 4.Dönem Çalışma Raporu'nda da vurgulanan bu durum üzerinde, sizlerin değerli zamanınızı işgal etmek pahasına, birkaç söz söylemek istiyorum.

İnsanlığın, tarihi kadar eski ve soylu özlemi olan evrensel barış ülküsü, ne soyut bir kavram, ne de ulaşılması olanaksız bir ütopyadır. Yüzyıllar boyunca egemen sınıflar emekçi yığınları, bir yandan savaşın değişmez, kaçınılmaz bir doğa yasası olduğuna, öte yandan da insanlar arasında eşitsizliğin Tanrı vergisi olduğuna inandırmak için her çareye başvurmuşlardır. Sınıf bilincinin henüz keskinleşmediği, halk kitlelerinin eğitimden yoksun bırakıldığı uzun tarih dönemlerinde, savaş ve saldırganlık dürtüsünün insanın doğasında saklı bulunduğu, güçlünün her zaman güçsüzü ezeceği, savaşın toplum yaşamında sağlıklı bir temizleme işlevi gördüğü gibi aldatmacalar, bilimsel gerçeklermiş gibileri sürülmüştür. Fransız Devriminden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımıyla da, uluslararasında yapay düşmanlık duyguları körüklenerek, sözümona "ebedi düşmanlık"lar yaratılmak istenmiştir.

Halkların böylesine şartlandırılmasından güdülen amaç, sömürü düzeninin toplumsal yaşama sürgit egemen kılınmasıdır. Ne var ki, emekçi yığınlar bilinçlenip, geçen yüzyılın ikinci yarısından başlayarak işçi sınıfının bilimiyle aydınlanınca, ne uluslararasında savaşımın kaçınılmaz, ne de insanın insanı sömürmesinin Tanrı buyruğu olma-

[100] G.Doğan Görsev, Türkiye'de Barış Savaşımı'nın Küçük Seyir Defteri, *Ruhr Uluslararası Barış Yılı Girişimi*, Barış Yılı Yayınları: 1, 1986, s.49-51.

dığı anlaşılmıştır. Bu gerçekler bilimin ışığına kavuştuğunda, sömürüsüz ve savaşsız bir dünya ülküsü, soyut bir özlem ya da ütopya olmaktan çıkarak, işçi sınıfının tarihsel görevini simgeleyen ve onun elinde yükselen bir bayrak olmuştur. Bugün, biliyoruz ki, ... barış için savaşım ile savaşı doğuran emperyalizme ve onun desteğindeki faşizme, gericiliğe, ırkçılığa, şovenizme, militarizme karşı savaşım ayrılmaz bir bütündür.

Sayın Delegeler,

Bugün dünya halkları, ... "sömürüsüz, savaşsız bir dünya düzeni"nin kurulması yolunda sürekli uğraş veriyorlar. Bu soylu uğraşın önüne dikilen iki büyük engel, kapitalizmin ve onun üst aşaması olan emperyalizmin uluslararası ilişkilere dayattığı sömürü düzeni ile, yine onun başlattığı silahlanma yarışıdır.

Kapitalist sistem bugünkü uluslararası adaletsiz düzenin olduğu gibi sürüp gitmesinden yanadır ve bunu dünya barışının koşulu olarak öne sürmektedir. Oysa, bu adaletsiz düzen kalıcı bir barış ortamının yaratılmasına en büyük engeldir. Çünkü barış tüm haksızlıkların, baskının ve sömürünün yok edilmesine bağlıdır. Bunun bilincinde olan uluslar, dünyanın her yanında, özellikle bu sırada Afrika kıtasında emperyalizme ve yeni-sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesi vermektedirler.

Silahlanma yarışı ise kapitalist sistemin kendi iç çelişki ve bunalımlarının ürünüdür. Ekonomik bunalım dönemlerinden, savaş sanayine, silah yapım ve satışına hız vererek kurtulmaya çalışmak, kapitalizmin öteden beri başvurduğu bir yöntemdir. Oysa Soğuk Savaş dönemine son verip, uluslararası ilişkilerde yumuşama ilkesini egemen kılan Helsinki Konferansı'nın sonuçları, silah yapımcılarını ve militarist çevreleri telaşa düşürmüştür. Bu kez kapitalist devletler dünya barışının gerçekleşme koşulunu, farklı sosyal sistemlerle yönetilen ülkelerin barış içinde bir arada yaşamaları yerine, askersel bloklar arasında kurulacak kuvvet dengesinde ve yığınsal kırım silahlarına dayalı bir dehşet dengesinde aramaya kalkışmışlardır. Görünen odur ki, kapitalist devletler, Helsinki Nihai Senedi'nin evrensel bir yasa haline getirdiği "detant" ilkesini, siyasal alandan askersel alana geçirmeye yanaşmayıp, "ne kadar güçlü olursam, barış o denli kolaylaşır", yani eskilerin deyimiyle, "Hazır ol ceng-ü cidale, ister isen sulh-ü selah" tezini yaymaya çalışmaktadırlar. Son NATO doruk toplantısında alınan yüz milyar Dolarlık ek askersel harcama kararı ve barış için pazarlık konusu yapılmak istenen Nötron bombası bu eğilimin kanıtlarıdır. Ama barıştan yana güçler bu taktiği de hüsrana uğratacaktır. Çünkü korkuya, dehşet dengesine dayalı bir barışın sağlıklı, sürekli olmayacağı bellidir. Geçici olarak elde tutulan teknolojik üstünlüğe güvenilip, dünya barışının tehlikeye sokulmasına barışsever halklar izin vermeyecektir. Nitekim, savaş teknolojisinin son ürünü olan Nötron bombasının insanlığa ve dünya barışına karşı girilişmiş hainçe bir suikast olduğunu dünya halkları anlamışlar ve ABD'nin girişimine şiddetle karşı çıkmışlardır.

Değerli Delegeler,

Teknolojik ilerlemenin insanlık ve dünya barışı için yarattığı sorunlar, herkesten çok, teknik elemanlar topluluğunu ilgilendirmekte, dolayısıyla, onların sorumluluğunu artırmaktadır. Çünkü bilim ve teknoloji insanlığa hizmet yerine, insanları toptan yok etme aracı gibi kullanılmak istenmektedir. Birleşik Amerika'da her yıl devletin teknolojik araştırmalar için harcadığı paraların yüzde 80'inin savaş endüstrisine gittiği bilinen bir gerçektir. Silahlanma yarışını, bilim ve teknolojinin ilerlemesinin doğal, kaçınılmaz bir sonucu olarak göstermeye çalışanların oyununu bozmak zorunludur. Aynı zamanda, dünyamızı yıkıp, onun enkazı üzerinde yeni bir dünya kurma planları peşinde koşan savaş kışkırtıcılarının sapık teorilerine karşı çıkmak da zorunludur.

Sayın Delegeler,

Ülkemizde gittikçe güçlenen ve temelinde Nâzım Hikmet'lerin, Barışseverler Cemiyeti'nin harcı bulunan barış hareketini ve onun örgütsel birliğini temsil eden Türkiye Barış Derneği'ni, bugüne değin olduğu gibi, bundan sonra da destekleyeceğinizden kuşkumuz yoktur.

Halkımızın esenliği bakımından bugün önem taşıyan konularda, özellikle ülkemizin güvenliğini tehdit eden Nötron bombasına karşı başlatılan kampanyada, aktif desteğinizi esirgemeyeceğinizden eminiz. Bu düşünce ve duygular içinde, Tüm Teknik Elemanlar Derneği 4.Olağan Genel Kurulu'nun çalışmalarına üstün başarılar diler, hepinizi Türkiye Barış Derneği adına saygılarla selamlarım."

15. Antalya Uluslararası Sanat Şenliği'nde düzenlenen "Barış Gecesi"nde Konuşma

4 Temmuz 1978[101]

"Sizlere ülkemizdeki barış güçlerinin örgütsel birliğini temsil eden Türkiye Barış Derneği'nin selam, sevgi ve saygılarını iletmekten mutluluk duyuyorum. Bu görkemli geceye katılmak ve sizlere seslenmek fırsatını verdikleri için, başta Sayın Belediye Başkanı olmak üzere, 15. Antalya Uluslararası Sanat Şenliği'nin yürütme kuruluna ve emeği geçen tüm arkadaşlara içten teşekkürlerimi sunarım.

Tarihinin zenginliği kadar, doğasının eşsiz güzelliğiyle de ün salmış bu kentte, her geçen yıl daha büyük başarıyla sürdürülen sanat şenlikleri ülkemizin önemli kültür olayları arasında yer aldı. Bu geleneksel sanat gösterisinin bu yıl "Barış Gecesi" ile taçlandırılması ona ayrı bir anlam ve değer kazandırdı. Bu geceyi, insanlığın tarihi kadar eski ve soylu özlemi olan evrensel barışa adamakla, hem sanatın yaratıcı gücünün ancak barış ortamında geliştiğini vurgulamış, hem de uluslararası barış, dostluk ve dayanışmaya bağlılığımızı kanıtlamış oluyoruz. Geçenlerde Atina'da toplanan Akdeniz Barış Konferansı'nda Kültürel İlişkiler Komisyonu Başkanlığına seçilen Türkiye Barış Derneği temsilcisinin önerisi üzerine, Akdeniz ülkelerinde barışı konu edinen festivaller düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Bu kararı yaşama geçiren ilk Akdeniz beldesi olarak Antalya'yı ne kadar kutlasak yeridir. Zaten Antalyalıların savaşa karşı barışı, baskıya ve zulme karşı adaleti ve eşitliği savunduklarını, geçen yıl Şili askeri cuntasının işkence gemisi "La Esmeralda"yı kıyılarına sokmadıkları zaman görmüştük. Bu yiğitçe direnişle Antalyalılar dünya barış güçlerinin hayranlığını kazanmışlardır.

Sevgili dostlar,

Yirminci yüzyılın ilk kurtuluş savaşını vermiş olan halkımız barışın anlam ve değerini çok iyi bilir. Yine bu yüzyılın iki büyük dünya savaşında 60 milyon evladını yitiren

[101] G.D.Görsev, Türkiye Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine, *Yaşanmışlıklar-Belgeler* (1976-1986) içinde, s.185-187. (1978 Temmuzunda 15.Antalya Sanat Şenliğinde düzenlenen "Barış Gecesi"nde Genel Başkan Mahmut Dikerdem'in T.Barış Derneği adına yaptığı konuşma -"Gerekçeli Hüküm", s.543-545.)

insanlık yeryüzünden savaşın silinmesini her zamankinden daha büyük bir kararlılıkla istemekte ve bu uğurda sürekli uğraş vermektedir. Adil ve kalıcı bir barış dünya halklarının parolası olmuştur. Ama insanların bu bilince erimesi hiç de kolay olmadı. Yüzyıllar boyunca egemen sınıflar halk kitlelerini savaşların kaçınılmaz bir doğa yasası olduğuna inandırmak için ellerinden geleni yaptılar. Savaş ve saldırganlık dürtüsünün insanın yaradılışında saklı olduğunu, güçlünün her zaman güçsüzü ezeceğini söylediler. "İnsan, insanın kurdudur", "Büyük balık, küçük balığı yutar" dediler. Hatta savaşın övgüsünü yaparak, bu kalabalık dünyamızda savaşların zaman zaman bir temizlik işlevi gördüğünü bile ileri sürdüler. Bununla da yetinmediler. Sözüm ona milliyetçilik adı altında insanları birbirine kırdırmak için uluslararası "ebedi düşmanlık" masalları uydurdular. Halkların böylesine şartlandırılmak istenmesinden güdülen amaç, sömürü düzenini gözlerden saklamak, toplumsal yaşamda sömürüyü sürgit egemen kılmaktı. Ne var ki, dünya halkları bilinçlenmeye ve işçi sınıfı bilimi ile aydınlanmaya başlayınca, ne uluslararasında savaşların kaçınılmaz, ne de insanın insanı sömürmesinin bir doğa yasası olmadığını anladılar. Anladılar ki sömürü ile savaş, emperyalizm denilen canavar ananın ikiz çocukları gibidir. İşte o zamandan beri sömürüsüz ve savaşsız bir dünya özlemi insanlık için erişilmez bir hayal, bir ütopya olmaktan çıktı. Emekçi sınıfların tarihsel görevini simgeledi.

Günümüzde farklı rejimlerle yönetilen ulusların barış içinde bir arada yaşama istemleri ile, ezilen ulusların bağımsızlık savaşları ve emekçi yığınlarının sömürü düzenine direnişleri özdeş eylemler haline gelmiştir. Artık biliyoruz ki, barış için savaşım ile, savaşı doğuran emperyalizme ve onun desteğindeki faşizme, gericiliğe, ırkçılığa, şovenizme ve militarizme karşı savaşım ayrılmaz bir bütündür.

Değerli arkadaşlar,

Bugün dünya barış, bağımsızlık ve eşitlik yolunda büyük mesafeler almıştır. Son olarak Helsinki'de imzalanan belge, insanlık tarihinde yeni bir sayfa açtı. Devletlerarası ilişkilerde "yumuşama" süreci başlatıldı. Bu dönem insanlık için yeni ufuklar açtı. Yepyeni olanaklar yarattı. Fakat önümüzde dikilen en büyük engel, emperyalizmin dayattığı silahlanma yarışıdır. Eskiden savaşların kaçınılmaz olduğunu söyleyenler, şimdi de "Ne kadar silahlanırsak, barış o kadar kolaylaşır" diye halkları aldatmak peşindedirler. Dünyamızda her yıl dört yüz milyar Dolara mal olan kitlesel kırım araçları yetmiyormuş gibi, canları yok edip eşyaya zarar vermeyen barbarca silahlar, nötron bombası yapımına kalkışıyorlar. Emperyalizmin insanlığa son armağanı işte budur. Yalnızca insanları öldüren silah! Nötron bombasının yüreklere korku salarak savaştan caydırıcılık görevi yapamadığını iddia ediyorlar. Oysa korkuya, dehşet dengesine dayalı bir barış sağlıklı, sürekli olamaz. Bir taraf kendini daha güçlü sandığı anda, denge bozulur. Barışa giden yol mutlaka silahlanma yarışına son vermekten geçer.

Sevgili Antalyalılar,

Temelinde Nâzım Hikmetlerin harcı bulunan Türkiye barış güçlerinin sesini bu gece buradan bütün dünyaya duyuralım. Ve diyelim ki: insanların ölümü, acı çekmesi ve tarih boyunca yarattıkları değerlerin yıkımı demek olan savaş, yeryüzünden sökülüp atılsın. Dünyamızda adil, sürekli bir barış düzeni kurulsun. Hiç kimse savaş ve açlık korkusu içinde yaşamasın. Çocuklarımızın gözleri yalnızca barışın sağlayabileceği mutluluk ışığıyla parlasın.

Evet, çağrıların en güzeli, en soylusu barışa yapılan çağrıdır. Biz, Türkiye'nin barıştan yana güçleri, bu gece yurdumuzun bu köşesinden dünyaya sesleniyoruz:

Bütün halklar kardeştir!

Barış için el ele!"

Mahmut DİKERDEM

Barış Savaşımı ve Silahsızlanma
10 Temmuz 1978[102]

"Türkiye Barolar Birliği'nin Dünya Hukuk Günü vesilesiyle bu yıl "Barış ve Silahsızlanma" konulu bir sempozyum düzenlemiş bulunması derin anlam taşımaktadır. Gerçekten de, böyle bir toplantının Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Özel Oturumunu izleyen günlerde yapılması güzel bir rastlantı olarak nitelense bile, insanlığın geleceği için yaşamsal önemi olan dünya barışı ve silahsızlanma sorununun Dünya Hukuk Günü'nü kutlama programına konu olarak seçilmesi, hukuk düzeni ile barış düzeni arasındaki diyalektik bağı vurgulamak amacının bir göstergesidir. Ülkemizdeki barış hareketine öteden beri değerli katkılarda bulunan Türkiye Barolar Birliği'ni bu yararlı girişiminden ötürü içtenlikle kutlarız.

Evrensel barış özlemi insanlığın tarihi kadar eskidir. Antik çağlardan beri filozoflar, bilginler, düşünürler bireysel mutluluğun olduğu kadar toplumsal gelişim ve ilerlemenin de ancak barış ortamında gerçekleşebileceğini savunagelmişlerdir. Bu görüşün yanında, savaşın bir doğa yasası olduğunu, savaş ve saldırganlık dürtüsünün insanın yaradılışında saklı bulunduğunu, dolayısı ile de evrensel barışın erişilmesi olanaksız bir düş, bir ütopya olduğunu ileri süren düşün akımları da görülmüştür. Hatta geçen yüzyılda Malthus teorisine dayanılarak, savaşların zaman zaman bir temizlik işlevi gördüğü için insanlığa yararlı olduğunu iddia edenler bile çıkmıştır. Fransız Devrimi ve Napolyon İmparatorluğu dönemi ile başlayan milliyetçilik akımları da uluslararasında "ebedi düşmanlık"lar var olduğu yolunda bilim dışı nazariyelerin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Savaşın övgüsünü yapanlar, ulusların birbirine karşı yapay düşmanlık duygularını körükleyenler her zaman ve her yerde egemen sınıflar olmuştur. Kurdukları sömürü düzeninin sürgit kılınmasında savaşı bir araç olarak kullananlar onlardır. Ne var ki,

[102] Barış ve Silahsızlanma: 10 Temmuz Dünya Hukuk Günü Nedeniyle Birlikçe Düzenlenen Sempozyum'da Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem'in konuşması, "*Barış Savaşımı ve Silahsızlanma*", Türkiye Barolar Birliği Yayınları, No: 28, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 10 Temmuz 1978, s.39-44.

tarihsel süreç içerisinde halk yığınları gitgide bilinçlenip bilimin ışığı ile aydınlandıkça, ne uluslararasında savaşların kaçınılmaz ne de insanın insanı sömürmesinin doğa yasası olmadığını anlamaya başlamışlardır. Geçen yüzyılın ortalarından itibaren toplumsal yaşamdaki sömürü düzeninin mekanizması bilimsel olarak kanıtlanınca, sömürüsüz ve savaşsız bir dünya özlemi de insanlık için bir ütopya olmaktan çıkarak emekçi yığınların tarihsel görevini simgeleyen bir hedef haline gelmiştir.

Barış ve Silahsızlanma

Dünyada adil ve kalıcı bir barışın kurulabileceği düşüncesi geniş kitlelere mal oldukça, bu amaca hangi koşullar altında varılabileceği konusu da gündeme girmiş oluyordu. Gerçi İkinci Dünya Savaşında 60 milyon evladını yitiren insanlık artık savaşa karşı idi ama barışı koruma ve sürekli kılmanın birincil koşulunun tam ve genel bir silahsızlanma olduğunun bilincine varması için Soğuk Savaş dönemini yaşaması ve bu dönemdeki korkunç silahlanma yarışma, tırmanışına tanık olması gerekiyordu. Gerçekten de son 20 yılda dünyada biriken nükleer silah stokları, aynı zamanda klasik denilen silahların öldürücü, tahrip edici gücünün büyük ölçüde artması karşısında silahsızlanma konusu insanlık için yaşamsal bir sorun haline geldi. Kuşkusuz ki, insanların savaşa karşı olma duygusunun barışı kurma ve koruma kararlılığına dönüşmesinde, silahlanma yarışından duyulan korku kadar dünya barış güçlerinin ısrarlı çabaları büyük rol oynamıştır.

Silahlanmanın Boyutları

Emperyalizmin başlattığı ve körüklemekte olduğu silahlanma yarışı bugün dünyamızı patlamaya hazır bir barut fıçısı haline getirdi. Silahlanma yarışının yarattığı durumu iyice anlayabilmek için birkaç örnek vermek gerekiyor: Bugün yalnız Avrupa kıtasındaki nükleer silah stoklarının tahrip edici gücü, Hiroşima'nın üzerine atılan atom bombasınınkinin 50 bin katıdır. Başka bir deyişle, dünya yüzünde her bin kişiye bir Hiroşima bombası isabet etmektedir. 1977 yılında Birleşmiş Milletlerce kurulan özel bir komisyonun raporuna göre, dünyada bir yılda üretilen tüm mal ve hizmetlerin yüzde 5 ile yüzde 2,6'sı askeri amaçlara yöneliktir. Bu oran sağlık hizmetleri için yüzde 2,2 ve kamu eğitimi için de yüzde 3'ten ibarettir. Askeri harcamalara ayrılan paranın tutarı yine 1977 yılında 350 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. İktisatçılar bu rakamı şöyle değerlendiriyorlar: Her 15 yılda bir yıl dünyanın toplam üretiminin karşılığı silahlanmaya gitmekte yani ekonomik bakımdan boşa harcanmaktadır. Tarihin hiçbir döneminde barış zamanında bu boyutlara varan bir silah üretimi görülmemiştir.

Ayrıca, günümüzdeki silahlanma yarışının geçmişte benzeri bulunmayan özellikleri de vardır: En başta vurgulanması gereken özellik, çağımızdaki silahlanma yarışının birkaç devletle kısıtlı kalmayıp tüm ülkelere yaygın bir nitelik kazanmış olmasıdır. Dünyanın hiçbir bölgesi, küçük ya da büyük, sanayileşmiş ya da az gelişmiş hiç bir ülke

bu yarışın dışında kalmamaktadır. Kuşkusuz ki, ileri sanayi ülkeleri yarışta ön sıraları tutmaktadırlar. Askeri harcamaların tutarı dünya toplamının 3/4 ünü oluşturan devletler ABD, SSCB, Çin, Fransa, İngiltere ve Federal Almanya olmakla beraber, büyüklü küçüklü bütün öteki ülkeler bütçelerinin önemli bölümünü silah yapımı ya da alımına ayırmaktadırlar.

Kısa bir özeti verilen bu tablo silahsızlanma konusunun güncelliğini yeteri kadar açıkladığı halde, kamuoyu oluşmasında sorumluluk taşıyanların bu konuya gösterdikleri ilgi kaygı verecek derecede zayıftır. Bazıları silahsızlanma sorununun yalnız teknisyenlerin uzmanlık alanına girecek kadar karmaşık olduğunu ileri sürüyorlar; kimilerine göre de bu konu ulusal güvenliği ilgilendirdiğinden kamuoyu önünde tartışılması sakıncalıdır. Oysa, insanlığın yok olması gibi bir tehlikeyi içeren bir konuda ulusal ve uluslararası kamuoyunun bilgisiz bırakılarak silahsızlanma savaşımına katılmaktan alıkonulması kabul edilemez.

Silahsızlanmayı Gerekli Kılan Nedenler

1) Dehşet dengesine dayalı bir barış kurulamaz:

Barıştan yana görünmekle birlikte, silah teknolojisindeki sıçramaların dünya barışına engel olmayacağını, tersine, onu kolaylaştıracağını iddia edenler vardır. Onlara göre her yeni silah, savaşı daha korkunç kıldığı için savaş tehlikesini uzaklaştırmaya yani caydırıcılık görevi yapmaktadır. Böyle düşünenler barışın güvencesini dehşet dengesinde buluyorlar. Hatta, bazı ülkelerdeki etkin çevreler bir "süper silah" icadı peşindedirler. Öyle bir silah ki, ilk kullanana kesin bir askeri üstünlük sağlasın. Oysa bu çevreler ağır bir yanılgı içindedirler. Çünkü, teknolojik üstünlüğün bir devletin yada devletler gurubunun tekelinde uzun süre kalamayacağı gerçeği bir yana, her yeni silahın ilk olarak kullanılması çözümü bulunmayan sorunlar yaratacağı gibi, onu kullanacak devlet de saldırıya uğrayan kadar yok olma tehlikesi ile karşılaşacaktır.

2) Silahsızlanmayı gerekli kılan siyasal neden ise, devletlerin bağımsızlığının ve egemen eşitliğinin güvencesi olmasıdır. Nasıl ki, toprakları üzerinde güçlü bir askeri varlık bulunan bir ülkede hukuka ve yasaya dayalı bir düzen zayıf bir polis kuvvetinin desteği ile sürdürülemezse, dünyada da askeri gücü gelişmiş devletlerle zayıf devletlerin hukuk kurallarına saygılı bir denge içinde bir arada yaşayabileceklerine inanmak güçtür. Aslında, silahsızlanma devletler arası düzenin temeli olmak gerekir, çünkü silahlanma yarışının egemen olduğu bir ortamda devletler arası ilişkileri ister istemez askeri ve stratejik amaçlar şekillendirir. Silahlanma yarışı sürdükçe devletler arasındaki ilişkilerin bağımsızlık, ulusal egemenlik, başkalarının iç işlerine karışmama ve halkların kendi kaderini kendileri seçme ilkelerinin güvencesi altında olduğu söylenemez. Başka bir deyişle silahlanma önlenmedikçe, kuvvete başvurma tehlikesi hukuka dayalı bir dünya düzeninin üstünde sürgit duracaktır.

3) Son olarak, ekonomik ve sosyal nedenler de silahsızlanmayı gerekli kılmaktadır. Silahsızlanma ile iktisadi kalkınma arasında organik bağ vardır. Her yıl silahlanma için harcanan fonların ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine çevrilmesi halinde insanlığın her alandaki gelişme çabalarına geniş olanaklar yaratılmış olacaktır. Birleşmiş Milletlerin 1974 yılında kabul ve ilan ettiği "yeni ekonomik düzen" in kurulmasına en büyük katkıyı silahlanmadan yapılan tasarruf sağlayacaktır.

Öte yandan, gelişme halinde olan ülkeler açısından silahlanmanın taşıdığı sakıncalar daha büyük ve önemlidir. Çünkü silahlanma:

a) ekonomik gelişmeyi engeller,
b) ekonomik bağımlılığı arttırır,
c) siyasal bağımsızlığı kısıtlar,
ç) demokratik sürecin sağlıklı işleyişine zarar verir,
d) ulusal bir dış politika izlenmesini kısıtlar.

Silahsızlanmanın Gerçekleşme Koşulları

Yukarıdaki verilerden hareket edilince varılan sonuç adil ve sürekli bir dünya barışının tam ve genel bir silahsızlanmayı gerektirdiğidir. Ancak, bu hedefe varabilmek için dünya koşullarına gerçekçi bir teşhis koymak ve genel silahsızlanmayı sağlayacak önlemleri yapıcı bir yaklaşımla saptamak zorunludur. Bugün karşı karşıya bulunduğumuz nesnel koşullar şöyle görünmektedir:

Dünyada birbirinden farklı iki politik sistemin varlığı ve aynı zamanda iki askeri örgütün varlığı bir gerçektir. Buna karşılık, silah teknolojisinde varılan aşamanın dünyayı yok etme olasılığını yarattığı da bir gerçektir. Silahsızlanma savaşımı bu gerçekler göz önünde tutularak yönlendirilmeli, tam ve genel silahsızlanmanın bugünden yarına gerçekleşmeyeceği, aşamalı olacağı ve sürekliliğinin sağlanması için uluslararası denetimin zorunlu olduğu kabul edilmelidir. Şimdiye kadar silahsızlanma konusunda geçirilen deneyimler göz önünde tutulunca, soruna en gerçekçi yaklaşımın şu esaslara dayandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır:

1) Dünya halklarının istemleri doğrultusunda devletler arası ilişkilerde başlatılan politik "detant" geliştirilmeli, derinleştirilmelidir. Helsinki'de kabul edilen ilkelerin uygulanması savsaklanmamalı, Helsinki konferansı sürekli kılınıp kurumsallaştırılmalıdır. Belgrad Konferansının karşılaştığı güçlüklere rağmen Helsinki Belgesini imzalayan devletlerin 1980 yılında Madrid'de toplanmaya karar vermeleri umut verici bir gelişmedir.

2) Helsinki Belgesinin hükümleri ikili ve çok taraflı anlaşmalarda esas alınmalı, böylece o hükümlere yaptırım gücü kazandırılmalı ve Helsinki ilkelerini Avrupa dışına doğru yaygınlaştırmalıdır.

3) Komşu devletler arasında saldırmazlık paktları imzalanmalı, ulusal çıkarlar doğrul-

tusunda ve karşılıklı yararı gözeten ticari, bilimsel, kültürel ilişkiler sıklaştırılmalıdır.

4) Bloksuzluk akımı desteklenmeli, yeni askeri paktların kurulmasına karşı çıkılmalı, kurulmuş askeri paktların karşılıklı olarak kaldırılması çabaları desteklenmelidir.

5) Ulusal bütçelerde askeri harcamalar sürekli olarak azaltılmalıdır. İlk aşamada askeri bütçelerde yüzde 10 indirim yapılmasına ilişkin olarak Birleşmiş Milletlere verilmiş bulunan öneri desteklenmeli ve uygulanmalıdır.

6) Yığınsal kırım silahlarının yapımı, geliştirilmesi ve depolanmasına kesinlikle karşı çıkılmalıdır. Bu yolda Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde evvelce imzalanmış antlaşmaların uygulanması ya da barışçı önerilerin antlaşma haline getirilmesi için çaba harcanmalıdır.

Halen 149 devlet Birleşmiş Milletler örgütünün üyesi bulunduğu halde bunların üçte birinden fazla bir bölümünün nükleer silah denemelerinin yasaklanmasını ve bu silahların yaygınlaşmasını önlemeyi öngören antlaşmaları henüz imza ya da tasdik etmemiş olması kaygı vericidir.

7) Kitle kırım silahlarının önce sınırlandırılması, sonra tümüyle yasaklanması en önemli hedef olarak alınmalıdır. Burada nötron bombası yapımı girişimlerine ayrı bir yer vermek gerekiyor. Çünkü, son zamanlarda üzerinde çok söz söylendiği halde ülkemizin güvenliği bakımından arz ettiği tehlike kamuoyumuzca henüz iyi anlaşılmamış bir konudur. Barolar Birliği Başkanı Sayın Faruk Erem sempozyuma sunduğu tebliğde nötron bombasını çeşitli yönleriyle tanıtan çok ilginç ve yararlı görüşlerle bizleri aydınlattı. Nötron bombasının yapımına ve NATO üyesi olması dolayısıyla Türkiye'de depolanması olasılığına karşı yığınsal bir kampanya başlatmış olan Barış Derneği de nötron konusunu etraflıca incelemiştir. Derneğimizin özel bir komisyonu tarafından bu konuda hazırlanan raporu ilişikte sunuyoruz. Burada sadece nötron silahı yapımının insanın kendi cinsine karşı işleyebileceği en büyük suç olduğuna ve bu silah nükleer ve konvansiyonel savaş arasındaki farkı ortadan kaldıracağından, dünya barışı için en büyük tehlikeyi oluşturduğuna işaret etmekle yetineceğim.

8) Kimyasal ve bakteriyolojik silahlar yasaklanmalıdır. 1925 tarihli Cenevre protokolü ile kabul edilen ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1969'da teyid edilen sözleşmeyi bütün devletler tasdik etmelidirler.

9) Son olarak, nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler saptanması girişimleri desteklenmelidir. Ülkemizi ve içinde yaşadığımız bölgeyi yakından ilgilendiren bu konu geçen Şubat'ta Atina'da toplanan Akdeniz Barış Güvenlik ve İşbirliği Konferansında ele alınmıştır.

Dünya barış güçleri, nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler tesisinin genel silahsızlanma yolunda atılacak en önemli adım olacağı görüşündedir."

Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Toplantısı Açış Konuşması
19 Ağustos 1978

Değerli arkadaşlarım,

Genel Yönetim Kurulumuzun 1978 yılı 3.olağan toplantısını açıyorum. Gündemdeki konuların görüşülmesine geçmeden önce, geçen toplantımızdan bu yana dünyada ve ülkemizde barış hareketi açısından meydana gelen önemli gelişmeleri özetlemeye çalışacağım.

Geçen 26 Mayıs'ta yaptığımız Genel Yönetim Kurulu toplantısını açarken, iç ve dış dinamiklerin barış güçleri lehine bir gelişme kaydetmekte olduğuna işaret etmiş ve özellikle ülkemizdeki faşist, gerici ve tutucu çevrelerce eleştirilmek istenen terör ve sindirme harekâtına karşın işçi sınıfımızın ve onunla el ele veren demokratik kitle örgütlerinin demokrasi, bağımsızlık ve barış yolundaki savaşımlarını bilinçle ve kararlılıkla sürdürmelerinin toplumsal yaşamımızda önemli bir aşama olduğunu vurgulamıştım. Gerçekten de, üç buçuk yılı aşkın bir MC döneminden sonra bugünkü noktaya varmış olmak küçümsenmeyecek bir başarıdır. Bu başarıya birdenbire hidayete eren 11 AP'li Milletvekiline değil, devrimci stratejiyi isabetle saptayan işçi sınıfının ve onun bilimini kılavuz edinen ilerici, demokratik güçlerin CHP'yi iktidar alternatifi olma düzeyine getiren bilinçli eylemine borçluyuz.

Ne var ki, CHP ağırlığındaki hükümetin işbaşına geçtiğinden bu yana görülen icraatı, birinci derecede önemli iç ve dış sorunlara koyduğu teşhisler ve bu sorunların çözümüne yönelik tercihleri, barış ve demokrasiden yana güçleri belki de her zamankinden daha uyanık ve tetikte olmaya ve iktidara karşı eleştirisel tutumunu hiç gevşetmeden sürdürmeye zorunlu tutmaktadır. Bu konuda ayrıntılara girmeden hükümetin,

1) Anarşik olaylar denilen ve faşist odakların siyasal iktidarı her ne şekilde olursa olsun ele geçirmek için uyguladıkları programlı, sistemli eylemlerinden başka niteliği olmadığı her geçen gün daha açık biçimde kanıtlanan olaylar dizisi karşısındaki ikircikli, yüreksiz tutumuna;

2) Devlet aygıtının kilit mevkilerine yerleştirilmiş ve halk hizmetindeki kamu kuruluşlarının bünyesine bir ur gibi yayılmış faşist elemanlarla onların paralelindeki sol görünüşlü ajanların ayıklanmasında gösterdiği akıl almaz tutukluğa;

3) Sömürüye karşı olduğunu her fırsatta ilan eden bir iktidar partisinin vazgeçemeyeceği müttefiki olması gereken işçi sınıfı ile ilişkilerinde düştüğü ağır değerlendirme hatalarına değinmekle yetineceğim.

Bütün bunlar emekçi yığınların esenliği yolunda uğraş veren barış güçlerinin ülkemizdeki siyasal durumu yakından izlemek, olaylardan gerekli dersleri çıkarmak ve hepsinin üstünde faşizm tehlikesine karşı ulusal demokratik güçlerin bağlaşıklığını desteklemek görevleriyle karşı karşıya bulunduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Dış konjonktüre gelince: Son iki aylık zaman içerisinde dünya barışı bakımından yine önemli olaylara tanık olduk. Ayrı bir etüd konusu olacak kadar önemli ve karmaşık bir konu olan Afrika durumu şimdilik bir kenara bırakarak, barış hareketini yakından ilgilendiren iki büyük konferansla Filistin sorunundaki en son gelişmelerden kısaca söz etmek istiyorum. Geçen Haziran ayı sonlarında çalışmalarını tamamlayan BM Genel Kurulu'nun Silahsızlanma Özel Oturumu dünya barış güçlerinin sabırlı uğraşlarının üstün bir başarısı, başarıdan da öte, bir zaferi sayılmalıdır. Konferansın ulaştığı somut sonuçlardan en ilgi çekeni, Cenevre Silahsızlanma Konferansının kurumlaştırılarak 40 devletten oluşan bir sürekli komisyon kurulmuş olmasıdır. Türkiye de bu 40 devlet arasında yer almaktadır. Silahsızlanma Özel Oturumuna katılan Başbakan Ecevit'in yaptığı konuşma olumlu ise de Türk Delegasyonu'nun toplantılar boyunca hiçbir varlık göstermemesi ve Asya-Afrika-Latin Amerika ülkeleri temsilcileriyle işbirliğine yanaşmaması umut kırıcı olmuştur Bu durum dış politikada parlak sözlerin değil temel tercihlerin değeri olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Sözünü edeceğim ikinci konferans, 87 Bağlantısız ülkenin Belgrad'daki toplantılarıdır. Bilindiği gibi, bağlantısızlık hareketi 1955'de Bandung'da ulusal bağımsızlık savaşı veren Asya ve Afrika ülkeleri tarafından başlatılmıştır. O tarihte bağımsızlığına kavuşmuş Üçüncü Dünya ülkelerinin sayısı 20'nin altında iken bugün bu sayı 110'u bulmuştur. Bu hareketin temelinde anti-emperyalizm ve anti-kolonyalizm vardır. Bu kez Belgrad'da, Mareşal Tito'nun başını çektiği 15 kadar ülkenin dışişleri bakanları, sömürgecilik döneminin sona erdiği ve Asya-Afrika ülkelerinin siyasal bağımsızlığına kavuştuğunu öne sürerek, bağlantısızlık kavramın özünde değişiklik yapılmasını, yeni sloganlar bulunmasını istemişlerdir. Büyük çoğunluk ise, emperyalizmin ve sömürgeciliğin yerini sinsice alan yeni-sömürgeciliğin hâlâ en büyük düşman olduğunu ve bağlantısızlık hareketinin temel hedefinin değişmediğini savunan Küba delegasyonunun çevresinde birleşmiştir. Böylece, bağlantısızlık hareketini saptırmak ya da en azından sulandırmak isteyenlerle bu hareketin doğal müttefiki olan enternasyonal sosyalizmden ayırmaya razı olmayanlar açıkça karşı karşıya gelmişlerdir. Öyle görünüyor ki Havana'da yapılacak gelecek

toplantıya kadar emperyalist güçler bağlantısız ülkeler üzerindeki oyunlarını daha da yoğunlaştıracaklardır.

Ortadoğu sorusunda ABD Başkanı'nın aldığı son inisiyatife de, Türkiye'nin durumunu da etkilemesi nedeniyle, kısaca değinmeme izin veriniz. Başkan Carter Mısır, İsrail ve ABD arasında üçlü bir zirve toplantısı düzenlemekle kalmayıp, aynı zamanda bu toplantıda ABD'nin arabuluculuk rolü ile yetinmeyerek görüşmelerde taraflardan birini oluşturacağını açıklamak suretiyle, Ortadoğu'da Amerikan çıkarları doğrultusunda bir barışı, bir Pax Americana'yı amaçladığını kanıtlamış bulunmaktadır. Bunda ne derece başarılı olabileceği bir yana, Carter'ın girişiminde bizim bakımımızdan dikkati çeken husus, ABD'nin Türkiye ile ilişkilerine, Türk-Yunan anlaşmazlığına ve Kıbrıs sorununa son yaklaşımlarının da aynı paralelde olduğudur.

Gerçekten de ABD Başkanı'nın kendi Kongresi ile uzlaşarak Kıbrıs sorununda tek hakem görevini üstlenmesinin ve Ortadoğu sorununda da Sovyetler Birliği ile geçen yıl vardığı anlaşmaya rağmen Cenevre Konferansı çağrısını yok farzedip kendini taraf ilan etmesinin aynı zamanda yapılmış olmasını bir rastlantı saymak olanaksızdır. Temsilciler Meclisi seçimlerinin yaklaştığı ve ufukta başkanlık seçimlerinin göründüğü şu sırada Amerikan dış politikasında Helsinki ruhuna ve detant sürecine ters düşen bir katılaşmanın belirgin hale geldiği görülmektedir. Dünya barış güçlerinin bu durumu dikkate alarak Soğuk Savaş dönemini geri getirme girişimlerini dünya kamuoyu önünde sergilemeleri gerekmektedir. Avrupa ve özellikle Akdeniz ülkelerinin barış güçlerinin, 37 milyar dolarlık savunma bütçesini salt NATO'yu gereği kadar güçlendirmediği savıyla veto eden ABD Başkanı'nın Avrupa'da ve Ortadoğu'da bir "destabilisation" yaratma sonucunu vereceği belli olan girişimlerine ısrarla direnmeleri güncel ödevlerin başında gelmektedir.

Son olarak, Türkiye'nin dış ilişkilerinde son iki ayda görülen gelişmeleri irdelemek istiyorum. Geçen toplantımızdaki sunuş konuşmamda Ecevit Hükümetinin MC döneminin statik, teslimiyetçi ve toplumumuzun dış dünyaya açılış yollarını tıkayan dış politikanın yerine daha hareketli, bir ölçüde bağımsız ve gerçekçi bir stratejinin arayışı içinde göründüğünü söylemiş ve bu olumlu gelişmeye örnek olarak, Başbakanla Dışişleri Bakanının Helsinki'de kuramlaşan yumuşama kavramına uygun demeçlerini, yeni bir milli savunma konsepti oluşturmak yolundaki niyetlerini ve komşu devletlerle ilişkilerimizi halkımızın gerçek çıkarlarının gereksindiği düzeye yükseltmek hususundaki somut girişimlerini göstermiştim. Son iki ay içerisindeki gelişmeler, özellikle Başbakanın Moskova ziyareti sonunda yayınlanan belge bu iyimser yorumu haklı kılmakla beraber, ambargonun kaldırılması vesilesiyle ortaya çıkan durumlar Ecevit'in dış politika opsiyonlarında hareket serbestliğine sahip olup olmadığı, daha doğrusu, böyle bir serbestliği isteyip istemediği konusunda ciddi kuşkular uyandırmıştır. Bunun açık-seçik örneğini Başbakanın Amerikan silah ambargosunun kalkması olasılığının kuvvetlenmesi üzerine genellikle

Türkiye-ABD ilişkileri, özellikle de Türkiye'deki Amerikan üslerinin geleceği konusundaki tutumunda görmek mümkündür. Gerçekten de Ecevit, her hali ve demeciyle, sanki Türkiye ile ABD yönetimi arasındaki ilişkilerin tek göstergesinin ambargonun kalkıp kalkmaması olduğuna kamuoyumuzu inandırmak istiyor gibi görünmüş, Türkiye'nin Amerika'ya bağımlılığının toplumumuzun tüm yaşamına nasıl işlediğini, ekonomik, askeri, siyasal, kültürel işlevi olan tüm ulusal kurum ve kuruluşları ABD emperyalizmi denetimi altına ne denli soktuğunu bilmezlikten gelmiştir. Başbakanın bu tutumu, en azından, ABD'nin cenderesinden, açık ya da gizli müdahalelerinden fazla rahatsız olmadığını göstermektedir. Gerçi Türkiye'nin emperyalist devletlere bağımlılığının suçunu bugünkü hükümete yüklemek haksızlık olur, ancak, bağımlılıktan kurtulmak iddiasını taşıyan ve gölge edilmemesinden başka ihsan istemediğini haykıran bir başbakanın en kritik kararlar arifesinde ABD'ye bağlılığı bir olup-bitti gibi kabullenmesini ya da emperyalizmin ülkemizi hâlâ bir ileri karakol gibi kullanma emellerini yaldızlayıp kamuoyuna sunmaya kalkışmasını yadırgamamak elde değildir. Nitekim Ecevit'in ülkemizdeki Amerikan üsleri hakkında birkaç gün önce ileri sürdüğü görüşler ilginç olduğu kadar kaygı vericidir de. Başbakan, ambargo kalktıktan sonra Türkiye'deki Amerikan üslerinin durumunun ne olacağını soran bir gazeteciye aynen şunları söylemiştir: "Söz konusu tesislerin detanta, dünya barışına önemli katkıları olabilecek biçimde değerlendirilebileceği kanısındayım. Bunu başka ülkelerle, komşu ülkelerle ilişkilerimizde herhangi bir sorun yaratmayacak, fakat aynı zamanda dünya barışına katkıda bulunabilecek bir biçimde değerlendirmek üzere ABD ile görüşmeye ambargonun kalkışından sonra hazır olacağım." Bu sözlerden çıkan anlam, ambargonun kalkmasıyla üslerin yeniden faaliyete geçmesinin kaçınılmaz olduğunun itirafıdır. Üslerin -başbakanın deyimiyle- detanta ve dünya barışına hizmet edecek biçimde kullanılmasına gelince, ben çok düşündüğüm halde bunun nasıl olabileceğini anlayamadım. Sanırım komşularımız da anlayamamış, daha doğrusu çok iyi anlamış olacaklar ki Başbakanın bu sözlerine tepkileri olumsuz oldu.

Başbakanın bir demecinin üstünde biraz uzunca durmamın nedeni, gerek kendisinin gerek Dışişleri Bakanının demeçlerindeki çelişkilerin son zamanlarda yoğunluk kazanmış olmasıdır. Vaktimiz olmadığından örnekleri sıralamayacağım. Fakat bütün bu çelişkili demeçlerden barış hareketi için çıkarılacak ders açıktır. Hükümet iç politikada olduğu gibi dış politikada da belki iyi niyetlidir ama iyi niyet yeterli değildir. Ünlü deyimle: "Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla örülmüştür." Ecevit Hükümetinin dünya ve bölge barışı, komşularımızla ilişkiler ve bağlantısız ülkelere açılış konularındaki iyi niyetlerini somut tutum haline getirmek, siyasal eylem haline dönüştürmek için barış güçlerinin sürekli uyarılarda bulunmaları ve kamuoyunu ülkenin yüksek çıkarları doğrultusunda aydınlatmaları gerekmektedir. Ülkemizdeki barış güçlerinin örgütsel birliği olarak, bizim de önümüzdeki çalışma programında bu noktaları dikkatle göz önünde bulundurmamız gerektiğine inanıyorum.

Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem'in Konuşması
7 Eylül 1978[103]

"Siyasi tarihe "Helsinki Nihai Senedi" adıyla geçen ve yalnız Avrupa değil Dünya Barışı için de bir dönüm noktası olan belgenin imzalanmasının üçüncü yıldönümüne rastlayan bu günlerde Nihai Senedin ilkesini bölgemizde yaşama geçirmek ve uygulanma yollarını araştırmak üzere gelecek yıl İstanbul'da toplanacak Uluslararası Konferansın ilk hazırlık toplantısını Dünya Barış Konseyi ile birlikte düzenlemekten Türkiye Barış Derneği onur ve kıvanç duymaktadır.

Bilindiği gibi, Helsinki Konferansı İkinci Dünya Savaşından hemen sonra başlayıp 1960'ların sonlarına kadar uzanan Soğuk Savaş dönemini sona erdirerek değişik sosyal ve politik sistemlere sahip oklalar arasında tam eşitlik ve karşılıklı saygı temeli üzerinde verimli bir işbirliği kurulmasında ve böylece Avrupa'da ve dünyada adil ve kalıcı bir barışın gerçekleşmesine doğru atılmış önemli bir adımdır. Helsinki Konferansına büyük küçük, sanayiide gelişmiş sosyalist ya da kapitalist herhangi bir ittifaka bağlı ya da bağlantısız 33 Avrupa devletiyle ABD ve Kanada katılmışlardı. Konferansın hazırlık çalışmaları iki yıldan fazla sürmüştü. Sonuçta 1 Ağustos 1975 tarihinde imzalanan Nihai Senet ile konferansa katılan devletler, halkları yararına ilişkilerini iyileştirme ve yoğunlaştırmayı, Avrupa'da barış, güvenliğe, adalete ve işbirliğine katkıda bulunmayı kararlaştırmışlardı. Bu kararlılık içinde imzalanan Nihai Sened Avrupa'da yeni anlaşmazlıkların patlak vermesini önlemek, devletlerarası ilişkilerde başlatılan yumuşamayı pekiştirmek, Avrupa ülkeleri arasında barışçı işbirliği ilişkilerini geliştirmek, karşılıklı güven ve anlayış havası yaratmak için harcanan kolektif çabanın ürünüdür. Helsinki Nihai Senedi siyasi literatüre "spot" adıyla geçen üç bölümden oluşmaktadır. Birinci sepet, Birleşmiş Milletler yasası üzerine oturtulmuş ve katılan devletlerin karşılıklı iliş-

[103] Bu konuşma Barış Derneği'nin Helsinki Nihai Senedi ile ilgili olarak Dünya Barış Konseyi'yle birlikte düzenleyeceği uluslararası konferansın hazırlık toplantısında yapılmış ve metin *Politika* gazetesinde yayınlanmıştır. 7 Eylül 1978.

kilerine yol gösteren bir ilkeler deklarasyonu ile bu ilkelerden bazılarının uygulanmasına ilişkin yöntemler içermektedir. İmzacı devletlerin karşılıklı ilişkilerinde saygı göstermeyi ve uygulamaya koymayı yükümlendikleri ilkeler başlıkları halinde şunlardır:

Egemen eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı, tehdide ya da kuvvet kullanmaya başvurmama, sınırların dokunulmazlığı, devletlerin ülke bütünlüğü, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, birbirlerinin içişlerine karışmama, düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere insan haklarına ve temel özgürlüklere halkların hak eşitliği ve kaderlerini saptamaları, devletler arasında işbirliği ve Devletler Hukuku uyarınca alınmış yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi. I.Sepet'te ayrıca bu ilkelerden bazılarının uygulanmasına ilişkin olarak güven getirici önlemler ve silahsızlanma sorunları, genel ifadeler içinde yer almaktadır. Güvenlik sorunlarında Nihai Senede egemen olan düşünce, Avrupa'da siyasal yumuşamayı askersel yumuşama ile tamamlamayı ve aşamalı olarak tam ve genel bir silahsızlanmayı hedef almaktadır.

İkinci Sepet diye anılan bölüm, ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre alanlarında işbirliğini kapsamaktadır ki bugün ilk hazırlık toplantısını yaptığımız uluslararası konferansın amacı budur. İçinde yaşadığımız bölgenin özelliği, Balkan ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki tarihi ve kültürel bağlar göz önünde tutularak, aslında Sepet'te yer alan kültürel işbirliği konusu da konferansın kapsamı içine alınmıştır.

Helsinki Nihai Senedi devletler arasında ekonomik, bilimsel ve teknik işbirliğine büyük önem vermiştir. Nasıl ki I.Sepet'te güvenliğin siyasal ve askeri yönlerinin birbirini tamamlayıcı niteliği vurgulanmışsa, ikinci sepette egemen olan düşünce de, Soğuk Savaş döneminin sona erdirilip barış içinde bir arada yaşama döneminin başlamasında ekonomik işbirliğinin gelişmesinin en etkin rolü oynayacağına olan inançtır. Bu inanç boşa çıkmamıştır. Daha Soğuk Savaş döneminde bile Doğu ve Batı ülkeleri arasında kurulan ekonomik ilişkiler Helsinki Konferansının başarıyla sonuçlanmasında küçümsenmeyecek bir rol oynamıştır. Helsinki Belgesinin imzalanmasından sonra ise siyasal ilişkilerde başlatılan yumuşama ekonomik ilişkilerin sıkılaşmasına yardımcı olmuş ve ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik değiş-tokuşları düzenleyen birçok anlaşma devletler arasında aktedilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, son yıllarda sosyalist ülkelerle batılı şirketler arasında binden çok anlaşmanın imzalandığına işaret edilebilir. 1975-1976 yıllarında Avrupa'nın doğu ve batısındaki ülkeler arasında ticaret hacmi eskisinin 1,4 katına çıkmıştır. Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasını izleyen dönemde hükümetler arasında uzun süreli ekonomik işbirliği anlaşmalarının akdedildiği görülmüştür. Nihai Senedin bilimsel ve teknik alanlardaki alışverişin gelişimine katkısını değerlendirmek için ise henüz yeterli zaman geçmemiştir. Ancak bu alanlarda da işbirliğinin Nihai Sened çerçevesi içinde şekillenmekte olduğu görülmektedir.

Helsinki Nihai Senedi'nin uygulamaya geçirilişinde dört Balkan ülkesinin, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan ekonomi, enerji ve çevre sorunları konularında

aralarında anlaşmalar akdi için ortak çaba harcadıklarına tanık olundu. Bu dört ülkenin resmi temsilcileri iki hafta süren bir toplantı yaparak bir anlaşma zemini araştırdılar ve yayınladıkları bildiride görüşmeleri sürdüreceklerini açıkladılar. Bu çalışmaların halen hangi aşamada olduğunu bilmiyoruz. Bu durum bizi bugün hazırlık çalışmalarına başlayacak olan Balkan ve Ortadoğu ülkeleri arasında Ekonomik Teknik ve Kültürel işbirliği konulu uluslararası konferansın toplanma nedeni ve amacını açıklamak fırsatını vermektedir.

Helsinki'de başlatılan detant sürecinin, hükümlerinin yaşama geçirilmesi ve uygulanmasının yalnız hükümetlerden beklenmesinin gerçekçi bir tutum olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim Helsinki Nihai Senedini tüm Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada'nın devlet ya da hükümet başkanları imzaladıkları halde, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu bazı devletler bu belgenin yaşama geçirilmesi yönünde hiç de istekli görünmemektedirler. Gerçi resmî beyanlarda, demeçlerde Helsinki Belgesine atıflar yapıldığı, detantın önemine işaret edildiği görülmektedir. Ancak bu sözler dünya kamuoyunun artık kendisini kuvvetle hissettiren barış içinde bir arada yaşama istemini yansıtmaktan pek ileri geçmemekte, Helsinki ilkelerinin yaygınlaştırılması ve derinleştirilmesi yönünden somut adımlar atıldığına rastlanmamaktadır. Oysa imzacı devletler, Helsinki Konferansı sonuçlarına tam etkinlik kazandırmak ve konferansın güttüğü amaçları gerçekleştirmek üzere tek yönlü, ikili ve çok taraflı çaba göstermeleri yolunda yükümlülük altına girmişlerdir. Bu yükümlülüğü savsaklamak, detantın geri dönülmez noktaya ulaşmasını engellemek ya da en azından geciktirmek demektir. Balkan ve Ortadoğu ülkeleri barış güçleri temsilcilerinin çalışmaları, Helsinki Nihai Senedi hükümlerinin yaygınlaştırılmasına ve derinleştirilmesine katkıda bulunmak üzere atılmış bir adımdır. Balkanlar ve Ortadoğu'da farklı sosyo-ekonomik yapıya ve farklı sanayileşme düzeyine sahip ülkelerin bulunmakta olması bu konferansa ayrı bir özellik kazandırmakta ve bölgedeki barış içinde yan yana var olma ve karşılıklı yarara dayalı işbirliği kurmanın yollarını araştırma görevini vermektedir. Bu amaçlara yönelik çalışmalarda Balkanlarla Ortadoğu arasındaki coğrafi konumundan ötürü Türkiye'nin ve Türkiye barış güçlerinin önemli bir rol oynayabileceği kuşkusuzdur.

Yukarıda belirtmeye çalıştığım gibi hazırlık çalışmalarına başlayacağımız bu konferansın önündeki ilk görevin Helsinki Nihai Senedi'nin ve onun ürünü olan detantın bölgemizde yaygınlaştırılıp derinleştirilmesinin objektif koşullarını araştırmak olacağı kanısındayız. Helsinki ilkelerinin yaygınlaştırılması kavramı barışın temel öğelerinden olan ekonomik, kültürel işbirliğini gündeme getirmektedir. Konferans çalışmaları da öncelikle bu yönde gelişecektir. Öte yandan ise, Helsinki ilkelerinin derinleştirilerek uluslararası ilişkilerde yumuşamanın pekiştirilmesi, politik detantın askeri detantla tamamlanmasına bağlıdır. Bu yönde de hükümetlere olduğu kadar barış güçlerine ve dolayısıyla bu konferansa önemli ödevler düştüğüne inanıyoruz.

Bütün bunlar Helsinki Nihai Senedi'nin organik bir bütün olarak ele alınıp savunulmasını zorunlu kılmaktadır. Zaten Senedin en son bölümünde ifadesini bulan "Helsinki Konferansı'nın başlattığı süreci sürdürme kararlılığı" bunu vurgulamaktadır. Gerçekten de Helsinki Konferansı tarihteki diplomatik kongrelerden farklı olarak bir savaş sonrasında yenen ve yenilen devletler arasında statik bir düzen kurmak için değil, dünyanın geniş boyutları ve devletlerin mutlak eşitliği içinde dinamik ve sürekli bir güvenlik ve işbirliğinin diyalektik koşullarını saptamak üzere toplanmıştır. Bu özelliğinden dolayıdır ki, Helsinki Konferansı ve onun sonuç belgesi asıl gücünü hükümetlerden çok, dünyada adil ve kalıcı bir barışın kurulmasını özleyen halkların özlem ve iradelerinden almaktadır.

Ortadoğu ve Balkanlarda Ekonomik, Teknolojik, Kültürel İşbirliği Konferansının hazırlık çalışmalarına Türkiye barış güçleri adına başarılar dileriz."

Barış Derneği Üye Toplantısında Konuşma
Ekim 1978

Değerli arkadaşlar,

Derneğimizin 1.Genel Kurul toplantısından bu yana yedi aylık bir zaman geçti. Bu süre içerisinde dünya barış hareketini yakından ilgilendiren, halkların barış savaşımını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen olaylarla ülkemizdeki barış güçlerinin ve onların örgütsel birliğini temsil eden derneğimizin karşılaştığı sorunları gözden geçirmenin yararlı olacağına ve bundan sonraki çalışmalarımıza ışık tutacağına inanıyorum.

Geçen yarı yıllık zaman kapsamı içerisinde, dünyada adil ve kalıcı bir barışın kurulmasına yönelik çabaların iki yönden hızla geliştiğine ve başarılı sonuçlar kaydettiğine tanık olduk: Bir yandan genel silahsızlanma ve kitlesel kırım araçlarının yasaklanması yolundaki barışçıl girişimler somut sonuçlara yaklaşırken, öte yandan da evrensel barışın önündeki en büyük engel olan emperyalizmin Afrika ve Asya'da bağımsızlık savaşı veren uluslarca önemli yenilgi ve gerilemelere uğratıldığı görüldü. Bu gelişmeler dünya barış hareketinin temel ilkelerinin diyalektik bir bütün oluşturduğunu bir kez daha kanıtlar niteliktedir. Gerçekten de, 1949'da Paris'te ve 1950'de Varşova'da genel çizgileri saptanıp 1955 Bandung Konferansı'ndan sonra tüm Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarınca özümsenen ilkeleri, değişik siyasal sistemlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamalarını ve uluslararasındaki anlaşmazlıkların kuvvet kullanmadan çözümlenmesini öngördüğü kadar, her çeşit sömürgeciliğin, ırk ayrımının tasfiyesinin halklara bağımsızlık ve egemenlik haklarına ve devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini, ulusların içişlerine karışılmamasını da dünya barışının vazgeçilmez koşulları olarak kabul etmiştir. Bunun açık anlamı barış savaşımının edilgen (pasif) bir direniş olmadığı, barış için savaşımla emperyalizme, faşizme, ırkçılığa, şovenizme, militarizme karşı mücadelenin ayrılmaz bir bütün olduğudur. Bunun içindir ki geçen haziran ayında BM Genel Kurulu'nun Silahsızlanma Özel Oturumunda tam ve genel silahsızlanmayı içtenlikle ve kararlılıkla destekleyen barış güçleri, aynı içtenlik ve kararlılıkla Asya ve Afrika halklarının bağımsızlık hareketlerini, ırkçılığa karşı savaşımlarını, Filistin halkının haklı davasını, İran'da, Zimbabve'de, Namibia'da, Arjantin'de, Şili'de,

Nikaragua'da özgürlük mücadelesi verenleri desteklemektedir.

Ne var ki, barış güçlerinin karşısına her zaman ve her yerde emperyalizmin ve onun desteğindeki faşizmin çeşitli kılıklarla çıktığı ve emperyalizm geriledikçe saldırılarının arttığı unutulmamalıdır. Nitekim, dünyadaki son gelişmeler karşısında da emperyalist, militarist çevrelerin manevraları, oyunları yoğunlaşmıştır. Emperyalizmin yeni stratejisi biraz yakından incelenince görülür ki, güdülen amaç Helsinki'de başlatılan detant sürecinin geri dönülmez noktaya gelmesini engellemek ve barış cephesinde gedikler açarak dünya haklarının özgürlük, bağımsızlık, demokrasi yolundaki savaşımını zayıflatmaktır. Bu stratejinin tipik uygulamaları iki Belgrad Konferansı ile Camp David toplantısında göze çarpmıştır: Geçen yıl Belgrad'da Helsinki Konferansına katılmış ülkelerin Dışişleri Bakanlarının toplantısında ABD temsilcisi Helsinki Nihai Senedi'nin ruh ve anlamını çarpıtan bir tutum içine girerek Konferansı sonuçsuz bırakmaya çalışmış ama başaramamıştır. Konferans 1980 yılında Madrid'de toplanacaktır. İkinci yenilgiyi emperyalizm yine Belgrad'da tatmıştır. 87 bağlantısız ülkenin dışişleri bakanlarının toplantısında emperyalizmin dümen suyuna girmekte olan bazı ülkelerin temsilcileri Asya-Afrika ülkelerinin artık tam bağımsızlığına kavuştuğunu, sömürgecilik döneminin sona erdiğini öne sürerek bağlantısızlık kavramında değişiklik yapılmasını, yeni sloganlar bulunmasını istemişlerdir. Büyük çoğunluk ise, emperyalizmin ve sömürgeciliğin yerini sinsice alan yeni-sömürgeciliğin hâlâ en büyük düşman olduğunu, bağlantısızlık hareketinin ana hedefinin değişmediğini savunan Küba delegasyonunun çevresinde birleşmiştir. Böylece, bağlantısızlık hareketini saptırmak ya da en azından sulandırmak isteyenlerin bu hareketi doğal müttefiki olan sosyalist sistemden ayırmaya razı olmayanlar karşı karşıya gelmişlerdir. Öyle görünüyor ki Havana'da yapılacak toplantıya kadar emperyalist güçler bağlantısız ülkeler üstündeki oyunlarını daha da yoğunlaştıracaklardır.

Ortadoğu sorununda ABD yönetiminin son girişimleri de, özellikle Türkiye'nin durumunu etkilemesi nedeniyle, üzerinde durulmaya değer. ABD Başkanı Mısır ve İsrail'le birlikte üçlü bir zirve toplantısı düzenleyip Sedat ile Begin'i birbirinin kucağına itmekle, Ortadoğu'da Amerikan çıkarları doğrultusunda bir barışı amaçladığını kanıtlamıştır. Filistin halkının sırtından yapılan bu pazarlığın sonucunun ne derece başarılı olabileceği bir yana, Carter'ın girişiminde dikkatleri çeken nokta, ABD'nin Türk-Yunan anlaşmazlığına ve Kıbrıs sorununa son yaklaşımlarının da aynı paralelde olduğudur. ABD Başkanı nasıl ki Sovyetler Birliği ile vardığı anlaşma gereğince Araplarla İsrail'e yapılan Cenevre Konferansı çağrısını yok farzedip Ortadoğu sorununda da kendi Yasama Meclisi ile anlaşıp tek hakem olma görevini üstlenmiştir. Bu iki tutumu aynı stratejinin uygulamaları olarak görmemek olanaksızdır. Şurası kuşku götürmez ki, ABD de Temsilciler Meclisi seçimlerinin yaklaştığı ve ufukta başkanlık seçiminin göründüğü bir sırada, Amerikan dış politikasında Helsinki Senedine ve yumuşama sürecine ters düşen bir katılaşma belirgin hale gelmektedir. Dünya barış güçlerinin bu durumu dikkate alarak Soğuk Sa-

vaş dönemini geri getirme girişimlerini kamuoyu önünde sergilemeleri gerekmektedir. Kongrenin kabul ettiği 37 milyar dolarlık savunma bütçesini salt NATO'yu gereği kadar güçlendirmediği için veto edebilen ve Nötron bombası yapımına yeşil ışık yakmaya hazırlanan ABD Başkanının Avrupa'da ve Ortadoğu'da bir istikrarsızlık (destabilizasyon) durumu yaratacağı belli olan girişimlerine ısrarla direnmek, barış güçlerinin güncel ödevlerinin başında gelmektedir.

Şimdi, dünyadaki bu gelişmeler karşısında ülkemizin durumuna gelelim. Bu yıl başında işbaşına geçen hükümet, MC döneminin statik, teslimiyetçi ve halkımızın çıkarlarına ters düşen dış politikasının yerine daha dinamik, gerçekçi ve barıştan yana bir dış politika arayışı içinde olduğu izlenimini vermişti. Bu olumlu gelişmeye örnek olarak, Başbakanın Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlarının Helsinki ilkelerine, yumuşama sürecine bağlılıklarını, yeni bir ulusal savunma kavramı oluşturmak yönündeki niyetlerini ve gerek komşu devletlerle gerekse bağlantısız ülkelerle ilişkilerini halkımızın çıkar ve özlemlerinin gereksindiği düzeye yükseltmek yolundaki kimi girişimlerini gösterebiliriz. Özellikle Başbakanın Moskova ziyareti sonunda imzalanan siyasal belge hükümetin bağımsız bir dış politika izleyeceği konusunda iyimser yorumlarda bulunmaya olanak vermişti. Ancak, Ecevit Hükümetinin Amerikan silah ambargosunun bilinen biçimde ve bilinen koşullar altında kaldırılmasından sonraki tutumu bu hükümetin dış politika tercihlerinde hareket serbestliğine sahip olup olmadığı, ya da böyle bir serbestliği gerçekten isteyip istemediği konusunda ciddi kuşkular uyandırmıştır. Bunun açık-seçik örneği Başbakanın silah ambargosunun kalkması üzerine Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceği ve Türkiye'deki Amerikan üsleri konularındaki tutumunda görülmüştür. Ecevit, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin sağlıklı gelişiminin tek sorumlusu sanki ambargo imiş gibi davranmış, Amerika'ya bağımlılığın toplumumuzun tüm yaşamına nasıl kök saldığını, ekonomik, askeri, kültürel alanlardaki tüm ulusal kurumların ABD emperyalizminin denetimi altına ne denli sokulduğunu bilmezden gelmiştir. Başbakanın bu tutumu, en azından, ABD'nin cenderesinden ve içişlerimize açık ya da dolaylı müdahalelerinden rahatsız olmadığı görünümü vermektedir. Gerçi Türkiye'nin emperyalist devletlere bağımlılığının kökeni çok eskilere dayanmaktadır ve bunun suçunu bugünkü hükümete yüklemek haksızlık olur ama bağımlılıktan kurtulmak iddiasını taşıyan ve gerektiğinde "gölge edilmemesinden başka ihsan istemediğini" söyleyebilen bir başbakanın, emperyalizmin ve onun saldırı aracı olan NATO'nun ülkemizi hâlâ bir ileri karakol gibi kullanma emellerini halktan gizlemeye ya da yaldızlayıp kamuoyuna sumaya kalkışmasını yadırgamamak elde değildir. Hele Dışişleri Bakanının üslerin yeniden işletilmesini kararına Sovyet Hükümetinin şiddetli tepki göstermediğini ileri sürerek kararı savunmaya kalkması gerçekten şaşırtıcıdır. Halkımızın ve ülkemizdeki barış güçlerinin hükümetten yanıt bekledikleri soru şudur: Topraklarımızı nükleer bir savaşın ilk hedefi haline getiren yabancı üslerin, silah yığınaklarının olduğu gibi korunması ve

yarın yeni kırım silahlarıyla donatılması Türkiye'nin güvenliği ve bölgenin barışı için yararlı mı yoksa zararlı mıdır? Aslında bu sorunun yanıtını halkımız çoktan vermiştir ve bugünkü hükümetten beklediği de, hiç inandırıcı olmayan sözlerle avutulmuş değil, ülkenin güvenliğini açıkça tehdit eden yabancı askeri üslerin sökülüp atılmasını sağlayacak tek yolun tutulması, yeni üslerin kurulmasını Türk Hükümetlerine dayatan NATO paktından çıkılmasıdır.

Bütün bu olgulardan, durumlardan barış hareketi için çıkarılacak dersler vardır: Hükümet iç politikada olduğu gibi dış politikada da belki iyi niyetlidir ama iyi niyetin yeterli olmadığı iç olaylar ne kadar acı şekilde kanıtlanmışsa, dışımızdaki gelişmeler daha da acı biçimde kanıtlayabilir. Emperyalist hesapların, oyunların odaklaştığı, Filistin, Lübnan, İran, Kıbrıs halklarının emperyalizmin çıkarlarına feda edildiği bir bölgede ve dönemde yaşamaktayız. Ülkemize de dayatılmak istenen Amerikan barışı'nın (Pax Americana) neye mal olacağını halkımıza anlatmak, dünya ve bölge barışı, komşularımızla ilişkiler ve bağlantısız ülkelere açılış konularında hükümetlere sürekli uyarılarda bulunmak ve kamuoyunu ülkenin yüksek çıkarları doğrultusunda aydınlatmak görevi barış güçlerine düşmektedir. Ülkemizdeki barış güçlerinin örgütsel birliği olarak, önümüzdeki çalışma döneminde bu konuları dikkatle göz önünde tutmamız gerektiğine inanıyoruz.

Değerli arkadaşlar,

Bundan sonraki çalışmalarımızı yönlendirecek görüş ve düşüncelerinizi almadan önce, derneğimizin bağlı olduğu ilkeleri, yönetim biçimini ve gelişme koşullarını ilgilendiren önemli bir konuyu huzurunuzda deşmek istiyoruz:

Bir süredir "Barış Derneği"ni "işçi sınıfı adına" eleştirme görünümü altında yapılan bir saldırı kampanyasına hedef olmaktayız. Bu eleştirileri saldırı olarak nitelememizin nedeni açılan kampanyanın ülkemizde barış hareketinin daha sağlıklı bir hizmet görmesine yardımcı olmak amacını taşımayan bir takım savlar ve yakıştırmalardan, hatta düpedüz yalanlardan oluşmasıdır. Biz bu saldırılara önce yanıt vermek istemedik, barış ülküsüne bağlı olduğunu öne süren kişi ya da kuruluşlarla kamuoyu önünde polemiğe girişmenin yanlış olacağını düşündük. Ancak, işçi sınıfı adına yapıldığı iddia edilen eleştirilerin içerdiği önemli yanlışlıkları ve işçi sınıfı bilimiyle bir yakınlığı olmadığını saptayınca, zihinlerin karışmasına engel olmanın dernek yönetimine düşen bir ödev olduğuna inandık.

Barış Derneği'ne yöneltilen belli başlı eleştiriler şu başlıklar altında saptanabilir: 1-Sekterlik, 2-Sınıf uzlaşmacılığı yapmak, 3-Bölücülük. Her üç yakıştırmayı ayrı ayrı inceleyelim: Barış Derneğini sekterlikle suçlayanlar dernek bünyesinde belirli bir politik görüşten başkasına yer verilmediğini, daha doğrusu, üstü kapalı bir biçimde derneğimizin bir siyasal partinin yan örgütü olduğunu söylüyorlar. İşin ilginç yanı, aynı

suçlamanın faşistler ve Mao'cular tarafından da yapılmasıdır. Şimdilik bunu bir yana bırakarak, konunun özüne girince karşılaştığımız gerçek durum şudur: Barış Derneği'nin hem tabanında hem de yönetim kademelerinde farklı politik görüşlere sahip üyeler yer almaktadır. Ayrıca, bugüne değin üyelik istemi geri çevrilmiş bir başvuru da görülmüş değildir. Yine bugüne dek barış ilkelerini benimsemiş, barış ülküsünü yaymak için çalışmış da dernek dışında bırakılmış, ya da yönetimden uzak tutulmuş bir tek kişi gösterilemez. Derneğin çalışmaları üzerindeki görüş ve eleştirilerini dernek bünyesi içinde de yapmalarına kapılar daima açıktır.

Ancak burada bir noktayı vurgulamak gerekiyor: Yönetimde söz sahibi olmak ön koşuluyla üyelik ya da tabanda belli bir ağırlığa sahip olmak ard düşüncesiyle topluca üyelik önerilerine karşı durulmuştur. Biz yönetim kurulu olarak Barış Derneğinde barıştan yana tüm politik görüşlerin yer alması ilkesini benimserken, uygulamada bunun siyasi partiler koalisyonu tarzında biçimlenmesini öngörmüyoruz. Dünyadaki diğer barış örgütlerinde de bunun örneğine rastlamış değiliz.

Barış Derneği sekterdir, çünkü giriştiği eylemlerde değişik görüşlerden örgütlerin katkısını sağlamak için yeterince gayret göstermiyor, deniliyor. Oysa, Barış Derneği'nin diğer barışsever kuruluşlar ile birlikte düzenlediği eylemlerden, Genel Merkez düzeyinde "Helsinki Nihai Senedi ve Türkiye" ulusal konferansına 23 örgüt, 76.doğum yıldönümünde Nâzım Hikmet'in barış savaşçısı yönünün tanıtılması çalışmalarına 18 örgüt, Nötrün Bombasına Hayır kampanyasına 26 örgüt aktif olarak katılmıştır. Daha önceki çalışmalara katılmamış örgütlere de her yeni eylemde tekrar tekrar çağrı çıkartılmıştır. Ancak, üzüntü ile belirtmeliyiz ki, örneğin bir Gültekin Gazioğlu yönetimindeki TÖB-DER'le ya da TMMOB genel merkezi ile işbirliği yapmak mümkün olamamıştır. Bunun nedenleri, sanırız iyi bilinmektedir. Bir buçuk yıldan beri TÖB-DER'e yaptığımız ortak eylem ve işbirliği çağrılarımız Gazioğlu tarafından derneğimize hakarete ve tehdide kadar varan yazılarla geri çevrilmiştir. Son olarak, İstanbul'da düzenlediğimiz uluslararası konferans çalışmalarına katılmaları için TMMOB genel merkezini genel sekreterimiz bizzat ziyaret ederek çağrıda bulunmuş ama ilk toplantıya bir gözlemci gönderdikten sonra TMMOB konferansa katılmayı reddetmiştir.

Gelelim Barış Derneği'nin sınıf uzlaşmacılığı yapmasına. Bu suçlamanın tek dayanağı, yukarıda andığım uluslararası konferansın hazırlık çalışmaları için çıkarılan davetiyeye ticaret ve sanayi odaları ile TÜSİAD'ın da konulmuş olmasıdır. Bazı "bilimsel sosyalist"lerimiz bu hareketi sermaye sınıfı ile uzlaşma, hatta neredeyse uluslararası tekellerle işbirliği olarak tanımlamak eğilimi göstermişlerdir. Bu sav Derneğimize yöneltilen saldırı kampanyasının içerisinde tüm gerçek boyutlarının dışında abartılarak ve çarpıtma ile yalana en çok başvurularak kanıtlanmaya çalışılan savdır. Aslında bir derneği ve hele kuruluş bildirisinde barış hareketinin temel ilkelerini benimsemiş tüm güçleri, kurum ve kişileri, siyasal görüş ve inançları ne olursa olsun, dayanışma ve ey-

lem birliğine çağırmış Barış Derneği'ni sınıf uzlaşmacılığı ile nitelemek ölçüleri bir hayli kaçırmak demektir. Ama bu suçlamayı yapanların amacının Barış Derneği'ni kullanarak bir siyasi partiye saldırmak olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Şöyle ki: önce Barış Derneği bir politik partinin yan örgütü olarak tanıtılmakta, sonra da dernek sınıf ulaşmacılığı yapmakla suçlanarak o partinin sınıf uzlaşmacılığı yaptığı kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Saldırıların amacı ve yöntemi ne olursa olsun, bizim görevimiz yapılan yanlışları düzeltmek, gerçekleri aydınlığa kavuşturmaktır. Zihinleri karıştıran ilk yanlış şuradadır: Barış Derneği sınıf uzlaşmacılığı yapamaz çünkü ne Barış Derneği bir sınıf örgütüdür, ne de barış platformu bir sınıf platformudur. Barış Derneği barış savaşımını işçi sınıfı adına yürüten bir örgüt de değildir. Barış Derneği'nin giriştiği diyaloglar, işbirlikleri işçi sınıfını bağlamadığı gibi, işçi sınıfının programı da Barış Derneği'ni bağlamaz. Burada sadece Barış Derneği'nin sınıf uzlaşmacılığı düşüncesi yayıp yaymadığı tartışma konusu olabilir. Dünyada adil ve kalıcı barışı savunuyor olmak koşulu ile bünyesinde sınıf uzlaşmacılığı fikrini savunan kuruluşları da barındıran ulusal barış örgütleri vardır ve aynı ulusal barış örgütlerinde sınıf uzlaşmacılığını reddeden işçi sınıfının barış savaşçıları da yer alır. Ancak bu barış örgütleri dünyada adil ve kalıcı bir barış ülküsünü yayarken, sınıf barışı ülküsünü savunmaz. Çünkü bu karşıt sınıfların güçlerini bir araya getiren salt dünya barışı fikridir, sınıf barışı değil. Barış örgütlerinin sınıf örgütleri olamayacağını ve de olmaması gerektiğini kavrayabilirsek bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Şimdi bizim derneğimizin sınıf uzlaşmacılığı fikrini yayıp yaymadığını araştıralım. Deniliyor ki Barış Derneği CHP ile uzlaşmıştır, bunun için de NATO'ya Hayır diyememektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Barış Derneği CHP ile uzlaşamaz çünkü Barış Derneği partiler platformu değildir. Barış Derneği'nin bünyesinde çok sayıda CHP'linin bulunması başka, CHP ile uzlaşması başkadır. Barış Derneği genel olarak tüm askeri paktların karşılıklı olarak ortadan kaldırılmasından yanadır, bloksuzluktan yanadır. Türkiye somutunda NATO'dan çıkılmasından yanadır. Barış Derneği kuruluş deklarasyonu, 1.Genel Kurul kararları, Barış Derneği 1 Mayıs belgiler, Barış Derneği Genel Başkanının 1 Eylül Dünya Barış Günü söylevi ve 11 Ekim 1978'de ANKA Ajansının verdiği demeç, bütün bu dokumanlar dernek yetkili organlarında oybirliği ile onaylanmıştır.

Uzlaşmacılık suçlaması şu biçimde sürdürülecektir: CHP ile uzlaştığı için NATO'ya hayır diyemeyen Barış Derneği Sanayi ve Ticaret Odaları ile işbirliği yaparak tekelci sermayenin barış düşmanı doğasını göz ardı etmektedir. Barış Derneği'nin İTO ve İSO gibi yasal sermaye kuruluşları ile *belirli bazı konularda* diyalog aradığı ve *belli bir çerçeve* içinde onları barış platformuna çekmeye çalıştığı doğrudur. Dernek yönetimi bu politikayı üyeleri tarafından onaylandığı sürece sürdürecektir. Ancak bu tür girişimler yığınlara uluslararası tekellerin dünya barışını nasıl tehdit ettiğini, bunların yerli işbirlikçilerinin bir kesimi ile nasıl militarizmi, şovenizmi güçlendirdiklerini, faşizmi tırmandırdıklarını kamuoyunun gözleri önüne sermediğimiz veya sermeyeceğimiz anlamına

gelmez. Nitekim, dünya uluslararası tekellere karşı savaş haftasını ülkemizde yaşama geçiren Barış Derneği olmuştur. Barış Derneği MESS'e karşı direnişinde Maden-İş'i desteklemiştir. 1 Mayıs gösterilerine katılmıştır. Barış Derneği'nin 1.Genel Kurul kararları, katıldığı uluslararası konferanslarda yaptığı konuşmalar, öneriler, onayladığı kararlar, Derneğin Nötron Bombası raporu ve düzenlediği tüm yığın eylemleri ortadadır. Bunlarda Barış Derneği'nin sınıf uzlaşmacılığını yaydığı, uluslararası tekellerin ve işbirlikçilerinin savaş kışkırtıcılığı girişimlerini yığınların gözünden saklamaya çalıştığı izlenimi uyandırabilecek tek bir söz, tek bir satır bulunamaz. Tersine, savaş kundakçılarının kimliklerini ülkemizde ve dünyada afişe etmek için, özverili, tutarlı ve yoğun bir çalışma yapmış olduğunun kanıtı çoktur.

Şu halde Barış Derneği hangi konularda ve nasıl bir çerçeve içinde Sanayi ve Ticaret Odaları gibi yasal sermaye kuruluşları ile diyalog aramıştır? Bu kuruluşları barış platformuna çekmeye çalışmak sınıf uzlaşmacılığını yaymak anlamına gelebilir mi? Başka bir deyişle burjuvazi aldatılabilir mi? Bu sonuncu soruyu önce yanıtlamaya çalışalım. Barış savaşımında kimse kimseyi aldatamaz. "Biz akıllıyız, sermaye örgütleri aptaldır" diye bir yanlışa kimse düşmez. Ne var ki, işçi sınıfının olduğu gibi sermayenin bir bölümünün çıkarları da dünya barışının güçlenmesinde, değişik politik sistemleri olan ülkelerin barış içinde yan yana var olmasında, karşılıklı yarar esası üzerinde ekonomik, ticari işbirliğinin geliştirilmesinde aramaktadır. İşçi sınıfının temsilcileriyle bir kısım burjuva temsilcilerini barış komitelerinin çatısı altında toplayan bu olgudur. Dünya barış hareketinin örgütsel birliğini temsil eden Dünya Barış Konseyi "barış ilkelerinin hepsini, bir kısmını veya birini benimseyen kişi ya da kuruluşların 'barış hareketi' içinde yeri vardır" diyor. Bunun açık anlamı, barış hareketini yalnız komünist ve sosyalistlerin hareketi olarak gören yaklaşımın hatalı olduğu ve bu görüşün barış hareketinin bağlaşıklarını ve günümüzde ulaştığı boyutu göz ardı ettiğidir. Bu görüşü benimsemek barış hareketini yalnızlığa götürür. Barış hareketini yalnız işçi sınıfı devrimcilerinin hareketi sayan görüşün sahipleri, kiminle barış içinde yaşamak istedikleri sorusunun yanıtını aradıklarında, görüşlerinin gerçek dışılığı ile karşı karşıya geleceklerdir.

Bu konuda son olarak ve herhangi bir yanlış anlamaya yer bırakmamak için, barış hareketinin anti-emperyalist ve anti-faşist kurtuluş savaşları karşısındaki tutumunu açığa kavuşturmalıyız. Barış savaşımı anti-emperyalist savaşı yadsımaz. Barış savaşçıları savaşta, barikatlarda emperyalizme ve faşizme karşı kurşun atarken barış savaşımını sürdürürler. Savaşı başlatmak, savaş kışkırtıcılığı yapmak başka, savaşa zorunlu olmak başka bir olaydır. Vietnam'dan, Angola'dan, Filistin'den sıcak savaşın içinden Dünya Barış Konseyi toplantılarına gelen barış savaşçıları bunun canlı ve somut örneğidir. Emperyalizme yüz yıllık kurtuluş savaşını vermiş bir ülkenin barış güçleri olarak bu gerçekleri anlamak ve anlatmakta güçlük çekmeyiz.

Türkiye Barış Parlamentosu Açış Konuşması
Ekim 1978

Türkiye barış güçlerinin değerli temsilcileri,

Türkiye Barış Parlamentosu'na katılan seçkin delegeleri Barış Komitesi adına saygı ile selamlarım. Bu toplantının ülkemizdeki barış hareketi bakımından anlam ve değeri büyüktür. Bugün, önümüzdeki 23-27 Eylül tarihleri arasında Sofya'da yapılacak tarihsel bir toplantıya, Barış İçin Halkların Dünya Parlamentosu'na Türkiye barış güçleri adına katılacak delegeleri aramızdan seçeceğiz ve dünya parlamentosuna sunulmak üzere barışsever halkımızın görüş ve dileklerini yansıtan kararlar alacağız. Bugünkü toplantımızın ulusal düzeydeki anlam ve önemi dünya barış parlamentosunun uluslararası alanda taşıdığı olağanüstü önemle eşdeğerdir.

Değerli arkadaşlar,

Türkiye Barış Parlamentosu ve ardından Barış için Halkların Dünya Parlamentosu, dünya barış güçleriyle yeryüzünde adil ve kalıcı bir barış düzeni kurulmasını çıkarlarına aykırı bulan savaş kışkırtıcısı çevrelerin kesin bir hesaplaşmaya doğru gittikleri bir dönemde toplanıyor. Bir süreden beri halkların özgürlük, bağımsızlık, barış ve detant yolunda elde ettikleri önemli kazanımlar sonucunda gerileyen emperyalizm, dünyaya dayattığı sömürü düzeninin yıkılmasından duyduğu korku ile tarihin çarklarını geri döndürmek, uluslararası ilişkilerde başlatılan yumuşama sürecini baltalamak, Soğuk Savaş dönemini yeniden yaşatmak ve giderek dünyamızı sıcak savaşın eşiğine sürüklemek için yoğun bir saldırıya geçmiştir. Buna "Barışa karşı genel saldırı"da diyebiliriz. Saldırı birkaç cephede birden yürütülmektedir: Bir yandan emperyalizmin desteğindeki faşizm, militarizm, gericilik, ırkçılık ahtapotunun kolları Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerini ve bu arada ülkemizi sarıp kuşkaç içine alırken, öte yandan da Avrupa'ya yeni ölüm füzeleri yerleştirilerek, görülmemiş boyutlarda NATO manevraları düzenlenerek gerginlik ve güvensizlik ortamı yaratılmakta, silahlanma yarışı tırmandırılmaktadır.

Sayın delegeler,

Emperyalizm saldırı stratejisinin odaklaştığı ve bir sıcak savaş tehlikesini yarattığı

yer, ülkemizin de içinde bulunduğu bölgedir. Ortadoğu'nun dünyanın en duyarlı bölgesi durumuna gelmesinin başlıca nedeni, emperyalizmin dünya petrol yataklarının üçte ikisinin bulunduğu bölgeyi ve Asya'nın içine uzanan ulaşım yollarını tam denetimi altında tutmak istemesidir. Yüzyılımızın sonuna değin batının Ortadoğu'daki enerji kaynaklarından vazgeçmeyeceğinin anlaşılması üzerine ekonomik ve askersel değeri büsbütün artan bu bölgeyi ele geçirmek için Amerikan emperyalizmi her yola başvurmakta, bütün kozlarını oynamaktadır. İran'da Şah rejiminin düşmesiyle güçlü bir kalesini yitiren ABD, yalnızca İsrail'e dayanarak bölgede dengeyi kuramayacağını alayınca Camp David anlaşmasını tezgâhlayarak Arap-İsrail çatışmasına bir Amerikan barışıyla çözüm bulabileceğini ummuştu. Böylece Araplarla İsrail arasında barış meleği rolünü oynayarak Ortadoğu ülkelerinin içişlerine karışmasını yasallaştırmış olacaktı. Ne var ki, bütün bu hesaplar Arap kararlılık cephesinin ve Filistin halkının sert tepkileri sonucunda boşa çıkmış, İsrail ve Mısır'a akıtılan milyarlarca dolara ve silahlara karşın ABD yönetimi amaçladığı hedefe ulaşamamıştır.

Mısır-İsrail işbirliğinin kurulmasının yanı sıra ABD bölgenin doğusunda Çin ve Pakistan ile ilişkilerini geliştirmeye, Güney'de Hint Okyanusu'ndaki üslerini takviyeye koyuldu. Basra Körfezi'ne egemen olmak ve gerektiğinde saldırıya geçmek için 110 bin kişilik bir yıldırım ordusu kurdu. Bunların yanında, FKÖ saflarını bölme girişimleri, Suriye'de iç karışıklıkları kışkırtma, Demokratik Yemen Cumhuriyeti'ne karşı düzenlenen komplolar, Afganistan'da gericiliğin desteklenmesi ve karşı-devrimci çetelerin silahlandırılması, İran ile Irak arasında savaş kışkırtıcılığı, Kıbrıs'taki İngiliz üslerini devralma, Yunanistan'ın NATO ile yeniden askersel bütünleşmesi için Türkiye üzerine yapılan baskı ve son olarak Kudüs'ün uluslararası statüsünün değiştirilmesi, bütün bunlar ABD'nin Ortadoğu'da hegemonya kurma planlarının parçalarıdır.

Değerli arkadaşlar,

Emperyalizmin Ortadoğu'yu sıcak savaşın içine atacak boyutlara ulaşan saldırı stratejisinde ülkemiz önemli bir yer tutmaktadır. Mısır-İsrail anlaşmasından umduğunu bulamayan, İran ve Afganistan'da bozguna uğrayan emperyalist güçler gözlerini Türkiye üzerine çevirdiler. NATO paktı üyesi olmasından ötürü toprakları zaten yabancı askeri üslere açık bulunan, içinde çalkalandığı ekonomik bunalımdan Batı'ya bağımlılığını daha da pekiştirerek çıkmaya çalışan ülkemiz emperyalizmin gözünde kolay bir av gibi göründü. Türkiye'ye Mısır ve İsrail ile birlikte bölgenin jandarmalığı görevini yüklemek ve topraklarımızı bir sıçrama tahtası olarak kullanmak üzere yeni tertiplere giriştiler. Bir süre önce "Hasta Adam" diye ilan ettikleri Türkiye'ye Amerikan ve Batı Almanya devlet adamları, generalleri akın etmeye başladı. Ülkenin güvenliğine ve halkımızın esenliğine ters düşen Türkiye'yi tehlikeli serüvenlere sürükleyecek nitelikte olan Savunma İçin İşbirliği (SİA) adındaki teslimiyet anlaşmaları ivedilikle

imzalandı. Arkasında NATO dışişleri bakanları Ankara'da olağanüstü bir toplantı yaparak Türkiye'yi yeni yükümlülükler altına sokacak kararlar aldılar. SİA anlaşması, başta komşularımız olmak üzere, bağımsızlığı ve özgürlüğü için emperyalizme karşı savaşım veren tüm bölge halklarının Türkiye'ye karşı duydukları güvensizliği arttırdı ve ülkemizin içine itildiği yalnızlık daha da koyulaştı.

Emperyalizm ve onun yerli işbirlikçileri Türkiye'yi adım adım bir savaş serüvenine doğru sürüklerken, yüzyılımızın ilk anti-emperyalist savaşını vermiş olan halkımızın tepkilerini de hesaba katmak zorunda idi. Amerikan emperyalizmine teslim olmayı reddeden halkımızın direncini kırmak için, başka ülkelerde yaptığı gibi toplumda bir istikrarsızlık ortamı yaratmak, kendisine müttefikler bularak toplumun sağlam güçlerini yıpratmak gerekiyordu. Her ülkenin özgül koşullarından yararlanarak o ülkeyi ele geçirmeye çalışan emperyalizm, Türkiye'de en sadık müttefiki olarak faşizmi buldu. On beş yıldan beri ülkemizde devletin desteğinden yararlanıp filiz veren, özel kamplarda yetiştirilmiş komandolarıyla hem topluma terör salan hem de devlet aygıtının kilit yerlerine sızan faşizm, onun karşısında gibi görünen siyasal partilerin kaypak, yüreksiz tutumları yüzünden bugün emperyalizmin elinde en büyük koz, ülkemiz için de en güncel tehlike haline geldi. Nitekim ana muhalefet partisinin lideri ülkemizin karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi son demeçlerinden birinde şu sözlerle açıkladı: "Egemen güçler, bir yanda kendi çıkarlarına silahlı bekçilik etmek üzere yetiştirilmiş zorbalarla işbirliği yaparak, öbür yanda Türkiye'yi bir sınır bekçisi gibi kullanmaya heveslenen bazı dış güçlerden destek alarak, Türk toplumunu tek bir yönde, tek bir yolda faşizm uçurumuna doğru sürüklemektedir." Doğru olan bu teşhisin eksik kalan yanı, faşizmin emperyalizmin bir yan ürünü, bir ihraç malı olduğunun ve Türkiye'de faşizmle mücadelenin ABD...[104]

[104] [Tüstav arşivde 4.sayfadan itibaren eksiktir.]

Barış Derneği'nin 2. Kuruluş Yıldönümü Konuşması
1979

Sevgili arkadaşlarım, değerli dostlar,

3 Nisan 1977 Pazar günü İstanbul Barosu'nun konferans salonunda doğan Barış Derneği adındaki çocuğun ikinci yıldönümünü kutlamak üzere bu gece burada toplandık.

Gönül isterdi ki, bu mutlu yıldönümünü daha görkemli bir törenle kutlayalım. İçinde bulunduğumuz koşullar buna izin vermedi. Ama biz yüksünmüyoruz, çünkü Barış Derneği doğduğu günden beri güç koşullar altında yaşamaya alıştı. Unutmayalım ki kuruluşundan sonra bir yıl süre ile Dernek, Genel Sekreterimiz Enis Coşkun'un altı metrekare genişliğindeki yazıhanesinde çalışıp gelişmesini bilmiştir. O küçücük odada harcanan çabalarla Derneğimiz hem ulusal hem de uluslararası platformda sesini ve etkinliğini duyurmayı başarmıştır. Örneğin 23 demokratik kuruluşun katıldığı bir ulusal konferans, Ortadoğu ve Balkan ülkeleri temsilcilerinin katıldıkları bir uluslararası konferansın hazırlık toplantıları, Açıkhava tiyatrosu ve Spor Sergi Sarayında 5-6 bin kişinin bir araya geldiği barış şenlikleri ve anma toplantıları, nötron bombasına hayır kampanyası için toplanan 40 bin imza, haftalık Türkçe ve aylık İngilizce barış haberleri bültenleri hep orada hazırlanmaya başlamıştır. Bugün Dünya Barış Konseyine kabul edilen üyeler arasında en yüksek sayıda üyesi bulunan ülkelerin başlarında Türkiye Barış Derneği geliyorsa, bunu da maddi olanakların kısıtlı olmasını, koşulların elverişsizliğini aşılamayacak engeller saymamamıza borçluyuz. Burada hemen derneğimizin kısa sürede serpilip gelişmesinde büyük katkıları olan devrimci sendikaları, demokratik kuruluşları, sayın başkanı 1 numara ile kayıtlı üyemiz bulunan İstanbul Barosu'nu, barış ülküsüne gönül vermiş ilerici gençlik ve kadın örgütlerini ve özellikle barış savaşımını kendilerine birincil iş edinerek dernek çalışmalarına canla başla katılan üye ve üye olmayan değerli arkadaşları minnet ve şükran duygularıyla anmalıyım.

Değerli dostlar, evrensel barış insanların en eski ve soylu özlemidir. Soyludur, çünkü bencil hesaplara, çıkarlara dayanmaz. Tersine, dünyada adil ve kalıcı bir barışın gerçekleşmesine çalışanlardan özverili uğraş ister. Dünyanın her yanında bu uğraşı

verenler vardır ve onların bilinçli, kararlı çabaları sayesindedir ki savaş kışkırtıcılığı gerilemekte, savaş kundakçıları hüsrana uğratılmaktadır. Dünyadaki tüm değerlerin yaratıcısı olan insan emeğinin ürünlerinin Hiroşima üzerinde patlatılan bombadan 20 bin kat daha güçlü kırım araçlarıyla bir anda yok edilmesine, ya da eşyaya zarar vermeyip de canlıları öldüren bombanın yapımına karşı çıkanlar bugün dünyanın beş kıtasında örgütlenme ve dayanışma içindedir. Barış Derneği de ülkemizde bu görevi yerine getirmeye çalışıyor. Düş görmüyoruz, bir ütopyanın peşinde de değiliz ama iyimseriz, çünkü barışsever halkımızın özlemleri ve dünya halklarının barış içinde bir arada yaşama istemi doğrultusunda olduğumuza inanıyoruz.

Barış Derneği toplumumuzun her kesiminin temsilciliğini bağrında toplamaktadır. Biz de Mevlana'nın çağrısında olduğu gibi: "Gel, gel, siyasal inanç ve düşüncelerin ne olursa olsun gel, yeter ki savaş ve sömürünün yeryüzünden sökülüp atılması gereğine inan, savaşsız ve sömürüsüz bir dünyada halkların kardeşçe, barış içinde bir arada yaşayacağına inan" diyoruz.

Bu gece bu duygularla dolu olarak sizleri barış, halkların kardeşliği, dünya barış hareketi ve Türkiye Barış Derneği onuruna kadehlerinizi benimle birlikte kaldırmaya çağırıyorum.

Barış Derneği 2.Olağan Genel Kurulu Konuşması

3 Nisan 1980

Barışsever dostlar,

Barış Derneği'nin 2.Olağan Genel Kuruluna onur veren seçkin konuklarımız, değerli basın temsilcileri ve ülkemizdeki barış savaşımının yılmaz gönüllüleri olan üyelerimizi Genel Yönetim Kurulu adına saygı ile ve içten duygularla selamlarım.

Değerli arkadaşlar,

Bundan iki yıl önce, 1.Genel Kurulumuzun toplandığı sırada uluslararası ilişkiler dünya halklarının geleceğe umut ve güvenle bakmalarını haklı kılacak bir gelişme gösterdiğine tanık oluyorduk. İnsanlığın tarihi kadar eski bir özlemi olan evrensel barışın gerçekleşmesi yolunda önemli adımlar atılmış, değerli kazanımlar elde edilmişti. Dünya devletleri yakın tarihin deneyimlerinden aldıkları dersle ve geniş yığınların dirençli istemleri doğrultusunda Soğuk Savaş dönemine son vermek için karşılıklı ilişkilerini, büyük-küçük devlet ayrımı yapmaksızın, hak eşitliği, birbirlerinin içişlerine karışmama ve değişik toplumsal düzenlere sahip ülkelerin barış içinde yan yana yaşama ilkelerine dayandırma amacını güden kolektif bir çaba içerisinde görünüyorlardı. Bu barışçıl çabaların esin kaynağı, 1975 Ağustosu'nda 33 Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada devlet ve hükümet başkanlarının imzaladıkları Helsinki Nihai Senedi idi. Helsinki Belgesi dünya halklarının özgürlük ve bağımsızlık yolunda, barış ve güvenlik yolunda, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak işbirliği yolunda İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden beri sürdürdükleri uğraşın başarıya ulaştığını ve insanlığın yeni bir dünyanın oluşumunda kararlı bir adım attığını kanıtlıyordu. Helsinki'den sonra uluslararası barış, güvenlik ve işbirliği artık yalnız devletler düzeyinde kararlaştırılın bir politika olmaktan ötede, halkların istem ve iradesine uygun olarak gelecekteki gelişmeleri belirleyen tarihsel bir zorunluluk niteliği kazanmış, dünyamızda barışçı bir evrim çağı başlatmıştı.

Helsinki Belgesinin özünde yumuşama (detant) kavramı vardı. Detant bir "consensus"un uluslararası ilişkilere yansıtılması demekti. Detant devletler arasında

şiddete dayalı "çatışma" yerine adalet ve eşitliğe dayalı "yarışma" kuralını getiriyordu. Detant dünyada var olan iki sistem arasındaki temel karşıtlığı, ideolojik mücadeleyi ortadan kaldırmıyor, fakat bu karşıtlığın ve bu mücadelenin kurallarını saptıyordu. Yumuşama süreci içinde ideolojik mücadele toplumsal sistemlerle rekabet biçiminde sürecekti. Ancak, detanta dayalı bir barış düzeninin sürekli, kalıcı olmasının koşulu, yumuşamanın geri dönülmez noktaya vardırılması, başka bir deyişle, devletler arasındaki siyasal yumuşamanın askersel yumuşama ile derinleştirilip pekiştirilmesi, silahlanma yarışının sona erdirilmesi ve silahsızlanma konusunda somut sonuçlara varılması idi.

Oysa uluslararası düzeyde emperyalist ilişkileri, ulusal düzeyde de sömürü düzenini sürgit kılmak isteyen kimi devletlerin detanta başka bir anlam vermek eğiliminde oldukları çok çabuk görüldü. Onlara göre detant askeri bloklar arasında güçler dengesine dayanan bir anlaşmadan başka bir şey değildi. "Ne kadar çok silahlanırsak barış o denli kolaylaşır" ya da "barışı istiyorsan savaşa hazır ol" düşüncesini savunuyorlardı. Korkuya, dehşet dengesine, caydırıcı güce dayalı bir barış istiyorlardı. Daha doğrusu, yumuşamayı Soğuk Savaş'ın değişik yöntemlerle sürdürülmesi gibi görüyorlardı.

Yumuşama üzerinde yapılan bu yanlış yorumların asıl tehlikesi, detantın vazgeçilmez koşulu olan silahsızlanma sorununu arka plana itmesidir. Oysa, tarihin hiçbir döneminde benzeri görülmemiş bir silah üretimi sonucunda dev cephaneliklerle nükleer silah depolarıyla donatılmış, küçük bir kıvılcımın tüm insanlığı yok edeceği bir dünyada silahsızlanmadan daha çok öncelik taşıyan hangi sorun olabilir? Silahlanmak yarışının sürüp gittiği, devletlerarası ilişkilerin askeri ve stratejik hedeflere göre düzenlendiği bir ortamda yumuşamadan nasıl söz edilebilir? Dahası Birleşmiş Milletler'in 1974'te kabul ve ilan ettiği "Yeni Ekonomik Düzen" yılda 400 milyar dolar askeri harcamalara ayrılırken nasıl gerçekleşebilir? Bu rakam Latin Amerika ve Afrika'nın 65 ülkesinin gayri safi milli hâsılasına eş değerdedir ve dünyada sağlık hizmetlerine harcanan paranın iki katıdır. İşte bu noktada karşımıza her zaman aynı engelin dikildiğini görüyoruz. Bu engelin adı Emperyalizm'dir. Yeryüzünde sömürüyü sürdürmek için emperyalizm çeşitli yöntemlere başvuruyor. Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki klasik emperyalizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yerini daha karmaşık sömürü biçimlerine bırakmıştır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki özgürlük ve bağımsızlık savaşımları sonunda ön kapıdan kovulan yeni-sömürgecilik, çok uluslu şirketler, tekeller, konsorsiyumlar, askeri ve parasal yardım biçiminde o ülkelere arka kapıdan girmiştir. Bunu yapabilmek için de her ülkenin özgül koşullarından yararlanarak içerde kendisine müttefikler bulmuştur. Bu müttefikler, yerine göre, açık ya da kapalı faşizm, militarizm, şovenizm, ya da dinsel gericilik olmuştur. Emperyalizm bununla da kalmamış, az gelişmiş ülkeler arasındaki çelişkiler, anlaşmazlıkları alevlendirerek dünyanın çeşitli bölgelerinde bir istikrarsızlık (déstabilisation) ortamı yaratmış ve gelişmekte olan ülkeleri silahlanma yarışına özendirmiştir.

Değerli dostlar,

ABD güdümündeki emperyalizmin dünyada başlatılan barış ve yumuşama sürecini kırmak için giriştiği tertipler gerçekten ibret vericidir. Emperyalist strateji bir yandan siyasal yumuşamanın yoluna engeller dikerken, öte yandan da askeri yumuşamayı yani silahsızlanmayı olanaksız kılacak her önleme, silahlanma yarışını kızıştıracak her çareye başvurmaktadır. Siyasal yumuşamayı köstekleyen eylemler 1977 Ekimi'nde Belgrad'da toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nı sonuçsuz bırakma çabalarıyla başladı. Konferansta Amerikan delegesi ortaya insan hakları sorununu attı. Belgrad'da insan haklarının şampiyonluğunu yapan ABD'nin başkanı bir yıl sonra çağımızın en korkunç despotuna karşı ayaklanan İran halkını "alçaklar, katiller" diye niteletecek olan adamdı. Belgrad Konferansı'nda umduklarını bulamayınca bu kez, temelinde anti-emperyalizm ve anti-kolonyalizm bulunan Bağlantısız Ülkeler Konferansı bu hevesleri de boşa çıkardı. Bundan sonra ABD emperyalizminin Güney-Doğu ve Güney-Batı Asyayı hedef alan iki yönlü bir stratejinin uygulamasına geçtiğini gördük. Güney-Doğu Asya'da Amerikan emperyalizmi değerli bir müttefik buldu. Bu, öteden beri Sovyetler Birliği'ni kuşatmak ve elinden gelirse yıkmak için dünyadaki tüm gerici, faşist güçlerle, bu arada NATO ile de işbirliği yapmaya hazır bulunan Pekin yöneticileri idi. Çin'i tekelci kapitalizmin bir pazarı haline getirecek kapıyı açan Pekin yöneticileri emperyalizmle uzlaştıktan sonra Vietnam saldırısını başlattılarsa da kahraman Vietnam halkından gerekli dersi aldılar. Güney-Batı Asya'da ise emperyalist strateji Ortadoğu'ya bir Amerikan barışını (Pax-Americana) dayatarak petrol kaynaklarını tam denetimi altına almaya yönelikti. Bu yolda ona en büyük engelin Arap-İsrail çatışması olduğunu gören ABD yönetimi Camp David anlaşmasıyla Arap dünyasını bölerek bu engeli aşacağına ve Amerikan barışını Kahire-Telaviv-Tahran eksenine dayandıracağına inanmıştı. Ne var ki, başta Filistin halkı olmak üzere, tüm Arap dünyasının Sedat-Begin anlaşmasına gösterdiği şiddetli tepkiye öte yandan da İran halkının gerçekleştirdiği görkemli devrim bütün hesapları altüst etti. Bu iki olay Ortadoğu'da emperyalizme bağımlı olan tutucu, gerice rejimler için de tehlike çanlarının çalmakta olduğunun işaretidir.

Emperyalizmin askersel yumuşamayı engellemek için giriştiği tertiplerde ise başrolü NATO paktı oynamakta, silahsızlanma önerileri karşısına her zaman NATO'nun saldırgan çevreleri çıkmaktadır. Avrupa nötron bombası gibi insanlık dışı bir silahı yerleştirmek tasarısı ile başlayıp BM örgütünün silahsızlanma konusundaki özel oturumlarının yapıldığı günlerde Washington'daki doruk toplantısında NATO askeri bütçesinin her yıl yüzde 3 oranında arttırılması kararı ve Batı Avrupa'yı Pershing 2 ve Cruise füzeleriyle donatmayı amaçlayan son "modernizasyon" programı ile sürdürülen girişimler ve stratejik silahların sınırlandırılmasını öngören SALT 2 anlaşmasının Amerikan Kongresi'nde onaylanmasının durdurulması, barış ve yumuşamaya karşı tezgâhlanan tertiplerin başlıcaları olmuştur. Ancak, Tahran'daki Amerikan elçiliği baskını ve Afganistan olaylarını

bahane ederek ABD yönetiminin takındığı son tutum, emperyalizmin artık gizlenemeyen saldırgan niyetlerini büsbütün açığa vurmuştur. Bu yılın başından beri ABD'nin ve Batı Avrupa'nın basın, radyo, televizyon aracılığıyla yürüttükleri gerçek dışı haber ve propaganda kampanyasının ardında gizlenmek istenen gerçek, İran ve Afganistan'da cereyan eden olayların temelinde emperyalizmin sosyalist sisteme yönelen ülkeleri kendi yanına çekmek için bu ülkelerdeki karşı-devrimci, gerici güçleri desteklediği, silahlandırdığıdır. Afganistan'da görülen budur. Şah'ın devrilmesinden sonra İran'ın kendisinden bütünüyle koptuğunu gören ABD, Afganistan'ın da 1978 Nisanı'nda gerçekleştirdiği demokratik, anti-feodal devrimle aynı yola girdiğini anlayınca, Pakistan'daki faşist Ziya ül Hak yönetiminin Afgan devriminden duyduğu tedirginlikten yararlanarak, Afganistan'a yönelik planını uygulamaya koymuştur. Nisan 1978 devriminden sonra Afganistan'ı terk eden gerici güçlerin toplanma merkezi haline gelen Pakistan'a ABD'li uzmanlar gelerek karşı-devrimci Afgan liderleriyle temas kurmuşlardır. Pakistan sınırında üslenen Afganlıların eğitilmesi için, başta Çinli ve Mısırlı uzmanlar olmak üzere, çok sayıda ajan görevlendirilmiştir. Afganistan'daki karşı-devrim hareketinin örgütleyicileri arasında yer alan fanatik Müslüman Kardeşlerin ve Maocu grupların başını çektiği Afganlı mültecilerin Peşaver'de üslendikleri, İslamabad ve Lahor gibi kentlerde açık hava toplantıları yaptıkları ve bu toplantılarda Afganistan'a yönelik planları tartıştıkları geçen yaz dünya basınına yansımıştır. Böylece, hem dış düşman hem de Kamboçya'daki kanlı Pol Pot rejimine öykünen Hafız Amin yönetiminin kalıntılarından oluşan iç düşmanlarla mücadele etmek durumunda kalan Kabil yönetimi Sovyetler Birliği'nden Aralık 1978 anlaşması hükümlerine dayanarak askeri yardım istemiştir. Afganistan'a verilen Sovyet yardımını doğru değerlendirebilmek için, ABD'nin o sıralarda artık yeni bir silahlanma yarışı ve uluslararası durumu gerginleştirme yoluna koyulmuş olduğunu, NATO'nun ABD baskısı altında Sovyetler Birliği topraklarına yöneltilmiş orta menzilli füzelerin Batı Avrupa ülkelerine yerleştirilmesini kabul etmiş bulunduğunu, emperyalizm ile Çin hegemonyacılığı arasındaki karşı-devrim ittifakının belirginlik kazandığını, Hint Okyanusu ile Basra Körfezi'ne doğru yeni Amerikan deniz filolarının yola çıkarılmış olduğunu, özetle Sovyetlerin "Güneydeki yumuşak karnı"nın tehdit altında bulunduğunu göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu açıdan bakılınca, Afganistan'a Sovyet yardımının bir saldırı değil, saldırı yolunun kesilmesi ve Afganistan'a dışarıdan yapılan karşı-devrim müdahalesinin durdurulması demek olduğu anlaşılır.

İlginçtir ki, daha dün Tahran'daki elçilik binasının işgalinden Müslüman halkı sorumlu tutan, İslam bağnazlığını uygar dünya için bir tehlike gibi gösteren ABD ve Batılı devletleri, Afganistan olayları üzerine İslam dininin ve "Müslüman gerillalar" adını taktıkları karşı-devrimci çetelerin baş savunucusu kesilmişlerdir.[105]

[105] Tüstav arşiv belgesinde 6.sayfa okunmuyor.

Değerli dostlar,

Dünyada ve bölgemizde gözlenen gelişmeler karşısında ülkemizin durumuna gelince:

İki yıl önce derneğimiz 1.Büyük Kongresini yaptığı sırada CHP ağırlıklı Ecevit Hükümeti işbaşına yeni geçmiş bulunuyordu. Ondan önceki hükümetin başkanı Helsinki Belgesi'ni imzalayanlar arasında idi ama MC Hükümetlerinin dış politikası Türkiye'nin güvenliğini askeri paktlarda ve ekonomik gelişmeyi engelleyici büyük askeri harcamalarda arayan, dolayısıyla ülkemizin dışa bağımlılığını perçinleyen bir dünya görüşünden kaynaklandığı için, MC yöneticilerinin ağzında barış ve yumuşama kavramları içi boş sözcükler halinde kalmış, kamuoyumuz dünyadaki barış hareketinden habersiz bırakılmış, Helsinki Nihai Senedi yaşama geçirilmek şöyle dursun, halkımızdan özenle gizlenmişti. Dahası, milliyetçilik maskesi altında tırmanışa geçen faşizm ve şovenizmin devlet yönetiminde, eğitim ve öğretim kurumlarında kilit mevkileri işgal etmesi sonucunda toplumumuz tam bir kargaşaya sürüklenmiş, çağdışı bir milliyetçilik anlayışını sömüren her çeşit faşizmin ve savaş kışkırtıcılığının işine yarayan bir ortam yaratılmıştı. Bu koşullar altında iktidarı devralan Ecevit Hükümeti MC döneminin durağan (statik), teslimiyetçi ve halkımızın çıkarlarına ters düşen politikasının yerine daha dinamik, gerçekçi ve barıştan yana bir dış politika arayışı içinde olduğu izlenimi vermişti. Bu olumlu gelişmeye örnek olarak, başbakanın, dışişleri ve milli savunma bakanlarının Helsinki ilkelerine, yumuşama sürecine bağlılıklarını vurgulayan demeçlerini, yeni bir ulusal savunma kavramı oluşturmak yönündeki niyetlerini ve bağlantısız ülkelerle ilişkilerimizi ulusal çıkarlarımızın gerektirdiği düzeye yükseltmek yolundaki kimi girişimlerini gösterebiliriz. Özellikle Başbakan Ecevit'in Moskova ziyareti sonunda imzalanan Siyasal Belge hükümetin komşularımızla dostluk, karşılıklı güven ve işbirliğini sağlayacak bağımsız bir dış politika izleyeceği konusunda iyimser yorumlarda bulunmaya olanak vermişti. Ancak, Ecevit Hükümetinin Amerikan silah ambargosunun kaldırılmasından sonra yurdumuzdaki Amerikan üsleri konusundaki tutumu, bir yandan "gölge etme başka ihsan istemem" derken öte yandan Savunma İşbirliği Anlaşması adı altında Amerikan üslerine süreklilik statüsü kazandıracak bir kira anlaşmasının müzakerelerine başlaması, NATO'nun ülkemizi bir ileri karakol gibi kullanma planlarını yıldızlayıp kamuoyuna sunarak Konya'da yeni bir NATO üssü kurulmasına talip olması, ulusal savunma kavramını Federal Almanya ile ortaklaşa Türkiye'de silah sanayi kurmak biçiminde yozlaştırması, Ecevit Hükümetine bağlanan umutları kısa zamanda hüsrana uğratmıştır. Ecevit Hükümeti ülkemizdeki barış ve demokrasi güçlerinin sağlam desteğini arayacak yerde, köhneleşmiş, birçok kez denenip iflas etmiş bir denge politikasına sarılmak yüzünden hem iç hem de dış sorunların çözümünde başarısızlığa uğramış, bir yandan ulusal ekonomiyi kapitalizmin ajanı olan uluslararası kuruluşların, tekellerin temsilcileriyle onların Türkiye'deki uzantılarının insafına terk ederken, öte yandan da

demokratik anayasal düzeni yıkmayı amaçlayan faşist, gerici, tutucu güçlerin karşısında gerilemiş faşist terör odaklarının üstüne gitmekten bir takım oy hesaplarıyla kaçınmıştır. Bu ikircikli, inançsız ve yüreksiz politikanın sonucu meydandadır. Eğer bugün barış ve demokrasi yolundaki savaşım daha güç ve çetin koşullar altında sürdürülecekse, anayasal hak ve özgürlüklerin daha da kısıtlanması girişimleri başlamışsa bunun başlıca sorumlusunun eski hükümet olduğunu belirtmek zorundayız. Gerek IMF ile varılan yeni teslimiyet anlaşması, gerek birkaç gün önce ABD ile imzalanan SİA bağımlılık anlaşması Ecevit Hükümetinin mirasıdır. Halkımızın reddettiği bu mirasa Demirel Hükümeti sevinçle sahip çıkmıştır ve emperyalizme bağımlılığı tamamlamak için hukuk devletinin son kırıntılarını da ortadan kaldırmak kararındadır.

Değerli arkadaşlar,

Barış Derneği, 1.Genel Kurulu'ndan bu yana ülkemizdeki bu elverişsiz koşullar altında çalıştı. Tüm olumsuz etkilere, yasal kısıtlamalara, engellemelere, haksız saldırılara rağmen, başta işçi sınıfımız olmak üzere, barış ve demokrasiden yana kuruluşlardan, aydınlardan, gençlik ve kadın örgütlerinden gördüğü yakın ilgi ve destekle kuruluş aşamasını tamamlayıp ağırlığını duyurarak bugüne geldi. Son iki yıl boyunca, Dünya Barış Konseyi ile sıkı işbirliği içerisinde, dünya barış hareketinin benimsediği temel ilkeler ve 1.Genel Kurulumuzda alınan yönlendirici kararlar doğrultusunda sabırlı ve ilkeli bir çalışmayı sürdürdü. Halkımızın barışın değerini iyi bildiğine inanmakla birlikte, barış hareketinin niteliklerinin ve barış savaşımının öneminin ülkemizde henüz yeteri kadar anlaşılamadığı gerçeğinden hareketle, barış ülküsünü soyut bir kavram olmaktan çıkartıp toplumsal yaşama geçirmek için olanaklar ölçüsünde uğraş verdi. Güç olduğu kadar onurlu olan bu ödevi ne derecede yerine getirebildiğimizi iki yıllık faaliyet raporunda görecek, yanlışlık ve eksikliklerimizi saptayacak ve bundan sonraki çalışmalara değerli görüşlerinizle ışık tutacaksınız. Bugünkü Genel Kurulumuzla başlayan yeni dönem yeni görevleri de beraberinde getirecektir. Kuruluş döneminde karşılaşılan sorunlardan belki de daha çetin ve yoğun bir çaba isteyen sorunlar bizi beklemektedir. Sözden çok iş, fikirden çok uğraş ve eleştiriden çok aktif katkı isteyen bir sürecin eşiğindeyiz. Bu durumda Türkiye barış hareketinin örgütsel birliğini yeni dönemin gereksinimlerine uygun bir yönetime kavuşturmak, toplumun çeşitli kesimlerini değişik siyasal görüşleri temsil eden güçlerin barış savaşımına daha etkin biçimde katkısını sağlamak bir zorunluluktur. Çünkü barış bir kişinin, bir grubun değil herkesin işidir.

Barışsever dostlar,

Toplumumuzda gittikçe ağırlaşan siyasal, ekonomik ve sosyal bunalımla birlikte emperyalizmin bölgemizde odaklanan saldırıları ülkemizi tehlikeli bir yol kavşağına getir-

miştir. Türkiye'yi de içine alan kıskaç gittikçe daralmaktadır. Bu durum ülkemizdeki barış, bağımsızlık ve demokrasiden yana güçleri kaçınılmaz, savsaklanmaz ödevlerle karşı karşıya bırakmıştır. Emperyalizm ve onun desteğindeki faşizmin ülkemiz üzerindeki hesaplarını boşa çıkarmak ancak tüm yurtsever kişi, kuruluş ve partilerin sürekli, etkin ve örgütlü bir eylem birliğiyle mümkün olabilecektir. Bugün başlayan Genel Kurulumuzun bu yönde atılmış önemli bir adım olacağına inanıyoruz. Bu inançla, Barış Derneği'nin 2. Genel Kurulu'na çalışmalarında başarılar diler, hepinize içten saygılar sunarım.

Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturum, İstanbul, 26-27 Ocak 1980[106]

Değerli Arkadaşlar

Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu'nun 16 Aralık 1979 tarihinde yaptığı son toplantıda, dünya ve özellikle bölgemizde gözlenmekte olan gelişmelerin önemli sonuçta doğurabilecek kritik bir aşamaya geldiğine işaret etmiş ve 1980 yılının bölge ve dünya barışı için ciddi bir sınav yılı olabileceğine değinerek, ülkemizde ve tüm dünyadaki barış ve demokrasi güçlerinin her zamankinden daha uyanık, birleşik ve kararlı olmaları gerektiğini vurgulamıştım. O tarihten bu yana tanık olduğumuz gelişmeler dünya barışı ve detantın geleceği açısından taşıdığımız kaygıları beklenenden daha büyük ölçüde haklı kılmıştır. Gerçekten de, emperyalist strateji artık gizlenmeye gerek görmeyecek ve zaten gizlenmesine de olanak bulunmayan biçimde saldırgan ve yalnız yumuşama kurallarını değil devletlerarası hukuku da hiçe sayan bir görünüm içine girmiştir. O kadar ki, bugün gerek Kuzey Amerika gerekse Batı Avrupa'nın yönetici ve egemen çevrelerinde Soğuk Savaş döneminin en kötü günlerini anımsatan bir savaş psikozunun hüküm sürdüğü görülmektedir. Bildiriler, resmi demeçlerle, radyo, televizyon ve basın aracılığıyla yayılan gerçek dışı haberler ve yorumlar bir anti-sovyetizm akımı görülmemiş bir biçimde körüklenmekte, dünya kamuoyu Soğuk Savaş'a ve giderek sıcak savaşa hazırlanmaktadır. Daha birkaç ay önce Çin'in Vietnam'a saldırısını ancak saldırı bozguna dönüştükten sonra kınayan ABD Başkanı, önceki gün Kongre'de Sovyetler'in Basra Körfezi'ni ele geçirmek isteyecekleri varsayımına dayanarak ülkesinde seferberlik ilanından söz edebilmekte, ABD Savunma Bakanı da Çin ile ülkesi arasında ittifaka gidildiğini açıklamaktadır.

Ne denli şaşırtıcı görünse de bu durum aslında emperyalist ve militarist çevrelerin bir süredir giriştikleri açık ya da gizli hazırlıkların ürünüdür. Yakın geçmişteki olaylar bu noktaya nasıl ve neden varıldığını anlatan ipuçlarını vermektedir: 1977 Temmuzu'nda

[106] Mahmut Dikerdem'in 26.01.1980 tarihinde iki gün süren Barış Derneği Genel Yönetim Kurulu Genişletilmiş Özel Oturumu'nda yaptığı açış konuşması

Helsinki Belgesi'nin uygulamalarını güzden geçirmek üzere toplanan Belgrat Konferansı sırasında ABD ve Batılı devletlerin uluslararası ilişkilerde başlatılan siyasal yumuşamayı derinleştirerek geri dönülmez nokraya ulaştırmak için zorunlu olan askersel yumuşamayı göz ardı etmeye çalıştıkları ve sosyalist ülkelerden gelen ısrarlı silahsızlanma önerilerine sırt çevirdikleri görülmüştü. Daha sonra New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu silahsızlanma konusunu görüşmek üzere özel olarak toplanırken, NATO ülkeleri Washington'da yaptıkları doruk toplantısında örgütün askeri bütçesinin 20. yüzyıl sonuna dek her yıl yüzde üç oranında artırılması kararını alıyordu. Ve nihayet geçen haziran ayında Viyana'da imzalanan SALT-2 Anlaşması'nı dünya halkları evrensel barışa açılan bir umut kapısı ve genel silahsızlanma sürecinin başlatılması yolunda atılmış somut bir adım olarak selamlarken, Amerikan kongresinde anlaşmaya karşı yoğun bir kampanya başlatılıyor ve SALT-2'yi yeni bir silahlanma tırmanışına bahane saymak isteyen Pentagon'un baskısına uyularak NATO'nun "modernizasyon" programı uygulamaya konuluyor, Batı Avrupa ülkelerine Persing-2 ve Cruise füzelerinin yerleştirilmesi karar altına alınıyordu.

Ülkemizin de içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesinde ise, enerji krizinin patlak vermesinde ve Batı'nın en erken gelecek yüzyılın başlarına değil Ortadoğu petrolünden vazgeçemeyeceğinin anlaşılmasından beri emperyalist stratejinin ana hedefi bölgeyi tam denetimi altına almak olmuştu. Bu hedefe önce dünyadaki siyasal yumuşama iklimi göz önünde tutularak Ortadoğu ülkelerini ekonomik baskı araçlarıyla kendi yanına çekmek şeklinde varılmak istenmiştir ve Arap dünyasındaki petrol zengini devletlerin egemen sınıflarıyla bağımlılık ilişkilerinin sıkılaşmasına önem verilmişti. Bu yolda en büyük engelin Arap-İsrail çatışması olduğunu gören ABD yönetimi bu çatışmanın kendi çıkarlarına en uygun biçimde çözümlenmesine ve bölgeye bir "Amerikan Barışı" dayatmaya yönelmişti. Ortadoğu'da Amerikan barışı Kahire-Tel Aviv-Tahran eksenine dayanacak, ekonomik jandarmalığı İsrail, askeri jandarmalık görevini de İran şahı üstlenecekti. Ne var ki, başta Filistin halkı olmak üzere tüm Arap dünyasının Sedat-Begin anlaşmasına gösterdiği şiddetli tepki, öte yandan da İran halkının gerçekleştirdiği görkemli devrim hareketi bütün bu hesapları alt-üst etmiş, ABD hem İsrail'i hem de Arap dünyasını elinden kaçırmak tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Uğradığı yenilgiler dizisinden sonra ABD emperyalizminin Ortadoğu'da tutumunu katılaştırması ve doların başaramadığı işi askeri güçlere havale etmesi beklenirdi, nitekim öyle oldu. ABD yönetimi Ortadoğu'da yitirdiği prestijini askersel gücünü ortaya koyarak yeniden kazanmak peşine düştü. Petrol kaynaklarına her an el koymaya hazır yüz bin kişilik bir yıldırım ordusunun kurulduğunu açıkladı. Tam bu sırada Tahran'da Amerikan Büyükelçiliği'nin basılarak içindeki görevlilerin rehin alınması çok dikkat çekici bir olaydır. Ve İran'a bir Amerikan askeri müdahalesinin meşru göstermek için tezgâhlandığı kuşkusunu zihinlerde uyandırmaktadır. Afganistan olayları karşısında ABD tutumu da ayrıca ilginçtir. İran'daki devrim hareketini "İslamın uyanışı" diye niteleyip Batı dünyasında bir Ehlisalip havası yaratmaya

çalışan ABD, Afganistan'da birden bire Müslümanların koruyucusu rolüne girmiştir.

Bu iki ülkede iki yıl önce halkın ve ordunun desteğiyle gerçekleştirilen devrime karşı çıkanların Pakistan sınırına yuvalanmış feodal aşiret reisleri olduğunu ve Müslüman gerillalar diye tanımlanan çetelerin Amerika'dan ve Çin'den gelen silahlarla donatıldığı dünya kamuoyundan gizlenmek istenmiştir.

Değerli arkadaşlar,

Dünyada ve bölgemizdeki son gelişmelerin ülkemizi tehlikeli bir yol kavşağına sürüklediği açıkça görülmektedir. Her ülkenin özgül koşullarına göre biçimlenen emperyalist strateji Türkiye'nin içinde bulunduğu ağır ekonomik bunalımdan da yararlanarak, desteğindeki faşist, gerici, şoven güçlerle işbirliği halinde ülkemizi dar bir kıskaç içine almıştır. Türkiye'nin egemen güçleri toplumsal yaşamı bütünüyle saran sömürü düzenini sürdürebilmek için, başta işçi sınıfı olmak üzere tüm demokratik güçleri nötralize zorunluluğu duymakta ve bu amaçla çeşitli almaşıkları denemekte, ittifaklar kurmaya çalışmaktadır. MC hükümetlerinin tam yeteneksizliği karşısında egemen güçleri, geçici olarak sosyal demokrat etiketli bir hükümete katlanmışlardır. Ancak Ecevit deneyi iflas edince totaliter bir çözümü desteklemeye yönelmişlerdir. Bugün de ülkemizi bir savaş sahnesi haline getirmek pahasına emperyalizmle yeni pazarlıklara girişmek niyetindedirler.

Bir yandan Savunma İşçiliği Anlaşması ile ülkenin güvenliği tümüyle Amerika'nın eline teslim edilirken, öte yandan da Federal Almanya'nın güdümünde IMF, AET ve Dünya Bankası ile anlaşarak ulusal ekonomi çokuluslu tekellerin eline teslim edilmiştir. Bunlara koşut olarak içerde demokratik hak ve özgürlüklerin son raddesine dek kısan yasal ve idari önlemler birbirini izlemekte, sendikaların, demokratik örgütlerin ve meslek kuruluşlarının çalışma alanlarına ağır kısıtlamalar getirmektedir. İşçi sınıfını sindirmek, yıldırmak için sendikaların yöneticileri sudan bahanelerle ve yasalar çiğnenerek tutuklanmaktadır. Emperyalizme teslimiyeti halkın gözünde haklı göstermek ve dikkatleri başka yönlere çekmek için savaş çığırtkanlığı yapılmakta, kitle iletişim araçları bu amaçla kullanılmakta, Hükümet başkanı bile "komutanlarla savaş hazırlıklarını görüştük" demek hafifliğini gösterebilmektedir. Bugün barış için savaşımla demokrasi mücadelesinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu gerçeğini bir kez daha kanıtlamıştır. Bu durum karşısında ülkemizdeki barış ve demokrasi güçlerine düşen ödev, emperyalizm ve onun desteğindeki faşizme karşı sürekli, etkin ve örgütlü bir eylem birliğinin mutlaka gerçekleştirilmesidir. Karşı karşıya bulunduğumuz tehlikelerin büyüklüğü onun bilincinde olan barış ve demokrasi güçlerine birlik halinde savaşım vermenin yol ve yöntemlerini bulma görevini de yüklemektedir.

Bugün başlayan toplantımızın bu yönde atılmış bir adım olması dileği ile çalışmalarımızda hepimize başarılar dilerim.

Mahmut Dikerdem'in Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi Sosyalist Grubu'nun İstanbul'da Düzenlediği Toplantıda Yaptığı Konuşma

30 Haziran 1986.

(Fransızcadan çeviren: Alper Karapınar)

Öncelikle sizleri ülkemizde selamlıyor olmaktan duyduğum mutluluğu belirtmek isterim. Burada hepimizin bildiği gibi, son yıllarda yaşadığımız badirelerin atlatılabilmesi, büyük ölçüde barış güçlerinin, demokrasi ve insan hakları savunucularının desteği ve dayanışması sayesinde olmuştur. Bugün bana sunulan bu konuşma olanağı ile, gerek Türkiye makamları nezdindeki girişimleri, gerekse Konsey'de ve başka uluslararası ortamlarda yaptıkları müdahaleleri ile davamızı sahiplenen Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi Sosyalist Grubu'ndan yiğit dostlarımıza duyduğumuz minnettarlığı yüz yüze ifade etme şansını yakalamış bulunuyorum. Sizin sayenizde davamız, barış, demokrasi ve temel insan hakları için mücadele edenlerin davasıyla ortak boyutlar kazanmış oldu. Beni Nobel Barış Ödülü'ne aday göstererek onurlandıran Sosyalist Gruba özel olarak teşekkür etmek isterim.

Bu keyifli görevi yerine getirdiğime göre, bu seminerin konusuna geçiyor ve şu soruyu soruyorum: Demokrasi konusunda Türkiye'de yolun neresindeyiz? Bir başka ifadeyle ülkemizin politik yaşamı, demokratik bir süreci izleyerek gelişiyor mu? Eğer resmi açıklamaları dinleyecek olursak, Türkiye'deki demokratik rejim tam bir gelişme içindedir. Londra ziyareti sırasında, başbakan "eğer demokrasi, hükümeti eleştirme özgürlüğü ise, ülkemizden daha demokratik bir ülke yoktur" dememiş miydi? Daha yakın bir zamanda, Sayın Özal, kendisine, düzenin izin verdiği işçi konfederasyonu tarafından düzenlenen bir toplantıda hükümetin istifasını talep eden işçiler hakkında ne düşündüğünü soran gazetecilere, bu sloganın atılabiliyor olmasının, tam anlamıyla

bir özgürlük rejiminde yaşadığımızı kanıtladığı yanıtını vermiştir.

Bu yöndeki örnekler çoğalıyor. Örneklerin hepsi, dünya kamuoyunu -özellikle Avrupa kamuoyunu- 1983 genel seçimlerinden bu yana demokratikleşme sürecinde hissedilir ilerlemeler yaşandığına, yabancı kaynaklarca seçilip eleştirilen sapmaların veya istisnaların ise, ya batı tipi demokrasiye uyum sorunu çeken Türk toplumunun ulusal özelliklerden kaynaklandığına, ya da bu eleştirilerin bir takım düşman çevrelerin, veya Avrupa'daki Türk göçmenlerin kötü niyetli propagandasının ürünü olduğuna ikna etmeye çalışıyor. Elbette, hükümet sıkıyönetimin kademeli olarak yürürlükten kaldırılması, işkence uygulamaları hakkındaki şikâyetlerde azalma, siyasi mahkûmların geçici olarak serbest bırakılması, eski politikacılara dönük yasakların hafifletilmesi gibi yakın zamanda ülkemizde gerçekleşen gelişmelerden hoşnut kalacak Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomi Topluluğu ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmesi için uğraşmaktan geri kalmıyor. Kısacası, iki üç yıl aradan sonra Türkiye'ye tekrar gelen yabancı gözlemciler açısından, siyasal atmosferin en azından ifade özgürlüğü açısından hissedilir biçimde daha iyi olduğu doğrudur. Ancak madalyonun bir de öteki yüzü vardır:

İlk olarak şunu söyleyeceğim: Büyükşehirlerde olağanüstü hal yasasıyla yer değiştiren sıkıyönetimin kaldırılması ve askeri mahkemelerde sürmekte olan siyasi davalardan hareketle yanılsamaları beslememek gerekir. Barış Derneği davasının şu anki durumunu açıklamak için yeterli zamanım yok, ancak o konuda sizden gelecek soruları yanıtlamaya hazırım. Genel af, ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi başka önemli konular, muhakkak seminerin diğer katılımcıları tarafından ele alınacaktır. Bununla birlikte, muhtemelen tüm görüşler, aynı temel noktaya doğru yönelecektir: 1982 anayasasıyla ve onun ruhuna uygun olarak çıkartılan yasalarla, demokratik rejimin pratikte işlemesi mümkün değildir. Çünkü bu anayasa, işçi sendikaları, meslek örgütleri, üniversiteler ve benzeri demokratik baskı kurumlarının ülkenin siyasal hayatına doğrudan katılmalarını yasaklayıp, disipline edilmiş yeni bir toplumsal düzen, bir nevi denetimli demokrasi tesis etmeyi amaçlayan askeri yönergeler doğrultusunda hazırlandı ve kaleme alındı. Düşüncemi somutlamak için benimle doğrudan ilgili bir örneği, Türkiye barış hareketini örnek göstereceğim. Derneğimiz hakkında açılan davanın sonucu ne olursa olsun, barış hareketinin tekrar organize olma ve dünya barış hareketinde aktif bir rol alma şansı pek azdır. Gerçekten de, böyle bir derneği kurma iznini almak için aşılması neredeyse imkansız güçlüklerin ötesinde, yürürlükteki mevzuat, bu derneğin diğer demokratik kurumlarla birlikte hareket etmesini yasaklıyor. Oysaki bu kurumların destek ve yardımları olmadan, bir barış derneği, özel bir kulüp olmanın ötesine geçemez. Ek olarak, barış derneği, ne hükümetin dış politikasına ilişkin tartışma yapma hakkına, ne de diğer ülkelerdeki barış komiteleriyle ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.

Bu durumun, ülkenin Eylül 1980 öncesi anarşi döneminde yaşadığı güçlüklerden, ilerici işçi örgütlerini, solcu aydınları ve öğrencileri sorumlu tutan askeri yönetimin siyasi

iradesinin bir ürünü olduğunu düşünüyorum. 1983 seçimleri sonrası oluşan sivil irade, aynı felsefeyi takip etti ve kendilerinin ifadesiyle "Türk toplumunun depolitizasyonunu" yürürlüğe koydu. İlericiliğe karşı geliştirilen bu tutum, ülkemiz siyasi hayatında sürekli güç kazanan aşırı sağın sözümona milliyetçilerinin ve İslamcı gericiliğin son derece işine geldi.

Sonuca geliyorum: keyfi ve vahşi bir baskı döneminin ardından, Türk siyasi yaşamı, demokratik kurumların tekrar kurulduğu ancak temel hak ve özgürlüklerin ciddi anlamda kısıtlandığı tamamen biçimsel bir demokrasi düzeyine erişti. Her şeye rağmen, demokrasinin geleceği için karamsar olmak mı gerekiyor? Bence gerçek bir demokrasiye doğru ilerlemek açısından iki belirleyici faktör bulunuyor: Birincisi, temel hak ve özgürlüklerine kıskançlıkla sahip çıkacak ve nereden gelirse gelsin tüm baskı ve oldubitti girişimlerini kararlılıkla reddedebilecek bir halk iradesinin varlığıdır. İkincisi ise, Avrupa Topluluğu'nun, Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi uluslararası yapılara aidiyetlerinin yanı sıra Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi, Helsinki Nihai Senedi gibi belgelerden kaynaklanan yükümlülüklerin, imzacı ülkeleri bağladığını, bu ülkelerin egemenlik hakkının arkasına sığınarak uluslararası topluluk nezdindeki yükümlülüklerini eksiltemeyeceklerini, sürekli biçimde üyelerine hatırlatarak ilgisini korumasıdır.

Mülkiyeliler Birliği'nde Barış yılının sonunda yapılan konuşma metni

Ankara, Kasım 1986

Bugün sizlere sona ermekte olan Barış yılında bu yılın dünyamıza neler getirip neler götürdüğünden ve daha genel olarak çağdaş barış kavramıyla barış savaşımından, son olarak da barış sorunları karşısında ülkemizin durumundan söz edeceğim.

Önce, beş yıldır ilk kez Ankara'da seçkin bir topluluğa hitap etmek fırsatını bana bağışlayan ve faaliyetleriyle toplumumuzun düşün hayatına önemli katkıda bulunan Mülkiyeliler Birliği'ne, Birliğin Yönetim Kurulu'nun seçkin başkan ve üyelerine içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Ayrıca bugünkü konuşmamın uluslararası Barış Yılı etkinliklerine küçük bir katkı olarak değerlendirilmesini de dilerim. Aslında bu yıl Avrupa'da ve giderek tüm dünyada yığınsal etkinlikler, yürüyüşler, konferanslar ve sanat gösterileriyle kutlanmaktadır. Ne yazık ki ülkemizdeki anayasal ve yasal koşullar bu tür faaliyetler düzenlemekten bizi yoksun kılmaktadır. Ülkemizde barış hareketi kısıtlıdır, baskı altındadır ve hâlâ yargı önündedir. Bu durum konuşmamın sonunda değineceğim gibi, Barış ve demokrasi güçlerinin dayanışması ve birlikteliği ile aşılacaktır.

Konumuz geniş ve vaktimiz de sınırlı olduğundan, sorunlara ana hatlarıyla yaklaşıp öz'e değinen açıklamalarda bulunmakla yetineceğim. Belki bildiklerinizi yineleyeceğim ama bunda yarar görüyorum. Çünkü sorun her zamandan daha güncel, yaşamsaldır. Şimdi barış deyince biliyorum ki bir tehlike beni bekliyor: Ülkemizde barış sözcüğü bir süredir o denli yersiz kullanıldı, anlamı saptırıldı, her yana çekilen, çelişik yorumlanan bir kavrama dönüştü ki, adeta içeriğinden soyutlandı. Kimileri -ki bu kategoriye devlet adamları, diplomatlar ve bir kısım yazarlar giriyor- barışın bol bol edebiyatını yapıyorlar. Ama eylemleri, güttükleri politika, barışa hizmet şöyle dursun, ona tümüyle ters düşebiliyor. Remi ağızlardan barış, kutsal barış, yurtta barış, dünyada barış sözleri hiç eksilmez. Ama yurtta barıştan anladıkları, "milli birlik ve beraberlik" adına ülkede suskunluğun sürmesi, resmi ideolojiye uymayan görüşlerin sapıklık ya da hainlik diye damgalanmasıdır. Dünyada barıştan anladıkları ise, bir askeri paktın

şemsiyesi altına girerek, "hür dünya" dedikleri devletler topluluğunun çıkarlarını savunmaktır. Bir başka kategori insanımız, evrensel barışın bir ütopya bir düş olduğunu söyler. Barışı, pasifizm ve teslimiyetçilik olarak tanımlayıp, hamasi bir tekerlemeyi dile getirirler. "Hazır ol cenge eğer istersen sulhû selah." Barışı istiyorsan savaşa hazırlan. Oysa barışı silahlanarak korumak mümkün olsaydı, bir milyon Hiroşima bombasının depolandığı günümüzde barışa her zamandan daha yakın olurduk. Bunların yanında son zamanlarda barışı yozlaştıran bir yeni görüş daha belirdi. Bu görüş yalnız ülkemize özgü de değil. Dünyaya yayılıyor. Diyorlar ki, savaş mı? Yok canım, kimse göze alamaz. Bu hava yaratılmak isteniyor ve dolayısıyla barış için savaşımın gereksiz olduğu telkin ediliyor. Kamuoyu savaştan çok şiddet eylemlerinden, terörizmden korkmaya koşullandırılıyor. Dikkatler, Libya'nın, Suriye'nin üzerine çekiliyor. Oysa bu görüş çok aldatıcı aynı zamanda tehlikelidir. Benim kuşağımdan olanlar iyi bilirler, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce de faşizm ve nazizmle birlikte İkinci Dünya Savaşı adım adım yaklaşırken aynı şeyler söylenmiş, aynı hava yaratılmıştı. Yani yönetimler halkları aldatmış, uyutmuşlardı. Bugün tehlike çok daha büyük. İnsanlık, 21. yüzyılın eşiğinde ya barışı korumak ya da binlerce yıllık uygarlıklarla birlikte yok olmak seçeneğiyle karşı karşıyadır. Demek ki barış sorununu çok ciddiye almak zorundayız. Fransız ünlü devlet adamı Clemenceau'nun Birinci Dünya Savaşı'nda söylediği söze nazire olarak diyebiliriz ki, barış devlet adamlarına, hükümetlere emanet edilemeyecek kadar ciddi, yaşamsal bir sorundur.

Söze başlarken, uluslararası barış yılının sona ermekte olduğunu ifade ettim. Ama bu çok doğru değil. Çünkü barış yılını 1986 yılında başlayıp bitecek bir olay gibi göremeyiz. Barış yılı bir sürecin simgesidir. Soğuk Savaş dönemini sora erdirip, uluslararası ilişkilerde yumuşama dönemini açmış bulunan Helsinki Nihai Senedi'nin başlattığı bir süreç. Bu süreç ancak, dünya'da adaletli ve kalıcı bir barış düzeninin gerçekleşmesi ile sona erebilecektir. 1986 yılı barış için verilen uğraşların ne başlangıcı ne de sonudur. Zaten BM'nin 1986 yılını uluslararası barış yılı olarak kabul ve ilan etmesi, bu örgüte üye devletlere yaptığı barış çağrılarının ilki değildir. Önceki yıllarda da, BM genel silahsızlanma kampanyası, kadın yılı, gençlik yılı gibi programları uygulamaya koymuştur. Ancak BM tarihinde ilk kez istisnasız olarak bütün hükümetler, hükümetler dışı kuruluşlar ve halklar 1986 yılında gelecek on yılları ve yüzyılları kapsayacak barışçı bir düzenin temellerini atmak için hep birlikte hareket etmeye çağrılmışlardır. Ayrıca, BM örgütü, kuruluşunun 40. yılını tamamlarken, kendi amaçlarına ne ölçüde yaklaştığının bir muhasebesini yapmak istemiştir. BM temel yasasının amaç maddesinde, bu örgütün, dünyada barış ve güvenliğin sağlanması, ulusların ekonomik ve sosyal gelişme yollarının açılması için kurulduğu vurgulanmıştır. Gerçi BM bu amaçlarının gerçekleştiğini görecek duruma gelmemiştir. Ama, yine de büyük siyasal bunalımların genel bir çatışmaya yol açmaksızın atlatılmasında belirleyici bir rol oynadığı yadsınmaz. BM'nin

zaafı, yalnız hükümetlerin temsil edildiği bir forum olmasıdır. Oysa Barış, yalnız yöneticileri değil, halkları ilgilendiren ve kimi ülkelerde, yönetimlere rağmen savunulan, korunmaya çalışılan bir düzendir.

Uluslararası barış yılı dünyamıza ne getirdi ne götürdü? Geçen yılın sonlarında, Cenevre'de Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri liderleri arasında yapılan doruk toplantısı barış yılına büyük umutlarla girilmesine neden oldu. (Doruk ya da zirve toplantısı sözünden bir barışçı olarak hoşlanmadığımı ifade edeyim. İlk kez, geçen dünya savaşında Churchill tarafından kullanılan bu sözcük, barış ya da savaşın sanki liderlerin iki dudağı arasındaymış gibi bir izlenim yaratıyor. Ve böylece bir çeşit kaderciliğe yol açıyor kanısındayım. Oysa barış-savaş ikilemini çözmekte, halk yığınlarının özlem ve isteklerinin belirleyici olduğuna inanıyorum.)

Konumuza dönersek, Cenevre'de yapılan ilk doruk toplantısından somut bir sonuç çıkmadı ama iki liderin kısa aralıklarla yeniden bir araya gelmelerini kabul etmeleri gergin havayı bir ölçüde yumuşattı. Ne var ki birkaç ay sonra 1986 Nisanı'nda ABD'nin Libya'ya yaptığı hava saldırısı, tüm iyimserliği silip götürdü. Demek ki, bir büyük devlet, terörizmle suçladığı bir küçük devleti cezalandırma hakkını kendinde bulabiliyor, hatta saldırının amacının küçük devletin başkalarını öldürmeye yönelik olduğunu açıklamaktan çekinmiyordu. O büyük devlet ki, Nikaragua'nın limanlarını mayınladığı için, Lahey Adalet Divanı'nca resmen terörizmle suçlanıp, mahkûm edilmiş ama uluslararası mahkemenin kararını peşinen reddetmişti. Bunu düşününce Libya'ya saldırı olayının dehşeti daha iyi anlaşılmaktadır. Neyse ki dünya kamuoyu bu korsanlık hareketine şiddetli tepki gösterince ve saldırgan devletin NATO'daki bağlaşıkları bile, Türkiye ve İngiltere'nin dışında, olayı açıkça kınayınca ABD'nin şahinleri gerilemek zorunda kaldılar. Ve ikinci hedef olarak seçilen Suriye'ye ceza tertiplenmesinden bir süre vazgeçildi. Bir süre için diyorum çünkü, geçenlerde İngiltere Hükümetinin devletler hukuku bakımından geçerli olmayan bir gerekçeye dayanarak, Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesmesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu da peşinden götürmek istemesi, hiç de iyi alametler değildir. Ancak, İngiliz halkının barışa bağlılığının, ABD'ye eli mahkûm görünen Thatcher Hükümetini, dünya barışını tehlikeye sokacak serüvenlerden alıkoyacağına inanılabilir. Nitekim, ilk genel seçimde iktidara en güçlü aday gibi görünen İngiliz İşçi Partisi'nin bu yılki büyük kongresinde, iktidara gelindiğinde Büyük Britanya topraklarında tüm nükleer üslerin kaldırılacağı kararının alınması dünya barış yılında görülen olumlu gelişmelerden biri olmuştur. Bunun gibi, geçen Ekim ayında Kopenhag'da toplanan ve çeşitli ülkelerden gelmiş bini aşkın delegenin katıldığı Dünya Barış Konferansı da Uluslararası Barış Yılı'nın kayda değer etkinliklerinden biridir. İki değerli bilim adamımızın, siyaset bilimci Haluk Gerger ile nükleer mühendis Tolga Yarman'ın bu Konferansa katılarak dikkat çeken konuşmalar yaptıklarını övünç duyarak söyleyebilirim.

Dünya Barış Yılı'nın en önemli olayı, kuşkusuz ki Reykjavik toplantısıdır. Zaten beklenmedik bir sırada gerçekleşen bu doruk toplantısı Sovyet Lideri Gorbaçov'un müzakere masasına getirdiği öneri paketiyle dramatik bir gelişme göstermiştir. Sovyetler, stratejik saldırı silahlarının beş yıl içinde yüzde 50 oranında azaltılmasını, Avrupa'daki orta menzilli füzelerin ise büsbütün kaldırılıp, Asya'dakilerin sayısının önemli ölçüde azaltılmasını ve bu silahsızlanma sürecinin karşılıklı olarak en etkili bir biçimde denetime tabi tutulmasını önermişlerdi. Sovyet tarafı 2000 yılına dünyanın nükleer silahlardan arındırılmış olarak girmesini öngörüyordu ki, bu öneri Başkan Reagan'ın daha önce ileri sürdüğü, orta menzilli nükleer füzeleri "sıfırlama" görüşüne uyuyordu. Ancak Sovyetler, Reykjavik'teki önerilerini silahsızlanma süreci boyunca her iki tarafın yeni tip silahlar geliştirmemeyi taahhüt etmeleri koşuluna bağlı tutmakta ısrarlıydılar. ABD Dışişleri Bakanı George Schultz'un deyimiyle "nefes kesici" aşamalardan geçen Reykjavik doruk toplantısı Amerika'nın "Stratejik Savunma Girişimi" ya da daha iyi bilinen adıyla "Yıldız Savaşları" adı altındaki yeni uzay programını uygulamakta direnmesi üzerine anlaşma sağlanamadan sona erdi. Bütün dünyada düş kırıklığı yaratan bu olumsuz sonucun sorumlusu olan yıldız savaşları modeli nedir?

Yıldız savaşları projesinin iyi anlaşılması için, konunun teknik, stratejik ve psikolojik yönleri ile ele alınması gerekir ki bu koşmamın çerçevesini aşar. Ancak, uygulamaya konulursa dünyadaki güç dengelerini temelinden değiştirebilecek ve silahlanma yarışına yeni boyutlar getirecek bu tasarının üzerinde kısaca durmak istiyorum: Başkan Reagan'ın kasım ayında Amerikan halkına müjdelediği gibi uzaya bir ağ germek, ülkenin üstünü füze geçirmez bir kalkanla korumak mümkün müdür? Konu Amerika'da bilim adamları, nükleer fizikçiler tarafından yoğun biçimde tartışılmakta. Batı Avrupa'da ise henüz tam anlamıyla kavranmış değildir. Birçok bilim adamı yıldız savaşı sisteminin hiçbir ülkeyi nükleer saldırıdan koruyamayacağına inanmaktadırlar. Çünkü onlara göre, nükleer silahların yarısı uzaydan geçmeksizin hedefine varan füzelere yerleştirildiğinden laser ışınlarıyla vurulamaz. Geçenlerde İngiltere'de yayınlanan ve yankı uyandıran kitabında bir nükleer silah uzmanı şöyle demektedir: "Eğer Sovyetler, füze başlıklarının füzenin gövdesinden ilk 100 kilometrede ayrılmasını başarırlarsa ki bu çok olasıdır, laser ışınlarının etkisi kalmaz." Şimdi şu soru akla gelebilir. Madem ki, yıldız savaşları sisteminin etkinliği bu denli tartışmalıdır, niçin bir taraf bunun gerçekleşmesinde öteki taraf da terk edilmesinde bunca ısrarlıdır? Bu sorunun yanıtı aynı zamanda, dünya barışının geleceği ile sıkı sıkıya ilgilidir. Çünkü, bilim ve teknolojinin önlenemez gelişmesi silah sanayine yansımaya devam edecek olursa, bugün yıldız savaşları projesi akamete uğrasa bile, yarın yeni ve daha yetkin silahlar yapılacaktır. Yıldız savaşları benzeri teknolojilerin kaçınılmaz sonucu silahlanma yarışını tırmandırmaktadır. Savunma için bile olsa, bir taraf bu silahı imal edince öteki taraf da bu savunmayı delebilmek ve eşitliği sağlayabilmek için kendi füzelerinin sayısını katlaya-

caktır. Reykjavik toplantısı sonucundan çıkarılacak asıl ders, silah sanayi kartellerinin, askersel sanayi komplekslerinin hâlâ genel bir silahsızlanmayı önleyecek kadar güçlü olduklarının ve şapkalarının içinde yıldız savaşları projesi gibi daha nice oyunların gizli bulunduğunun anlaşılmış olmasıdır. Bunun meydana çıkmış olması bile, barış yılında bir ilerleme sayılmalıdır. Çünkü silahsızlanma sonunda, bugün için nereye kadar gidebildiğini dünya barış hareketinin önümüzdeki aylar ve yıllardaki programına ışık tutacaktır. Reykjavik'te açıkça şu anlaşılmıştır ki, bilim ve teknolojinin ilerlemesinin silah sanayine yansımasını engellemenin tek yolu nükleer denemelerin yasaklanmasıdır. Çünkü deneme olmayınca daha gelişmiş silah yapılamayacaktır. Bunun içindir ki, deneme yasağını kabul etmeyen tarafın niyetlerine kuşku ile bakılmalıdır.

Dünya barış yılının özet bilançosunu yaptıktan sonra şimdi çağdaş barış ve barış savaşımı kavramlarına kısaca değinmek istiyorum. Barış kavramının tarihsel süreç içinde geçirdiği evrelerin üzerinde uzun durmayacağım. Barış insanların tarihi kadar eski özlemi ama bunun neden gerçekleşmediğinin ve nasıl gerçekleşebileceğinin bilincine varmaları için çok uzun zaman geçtiğini biliyoruz.

Yüzyıllar boyunca insanlar savaşın, saldırganlık dürtüsünün insanın yaradılışında bulunduğuna inandırılmışlar. Geçen yüzyılın ortalarındadır ki, halk yığınları bilinçlenmeye, bilimin ışığıyla aydınlanmaya başlayınca, savaşların kaçınılmaz bir doğa yasası olmadığını anlamışlardır. Ancak halkların sürekli bir barış düzeni içinde bir arada yaşamalarının yalnız mümkün değil, zorunlu olduğu düşüncesinin doğması için yüzyılımızdaki iki dünya savaşına tanık olunması ve özellikle teknolojinin sıçrama yapması sonucu atom, hidrojen bombaları gibi kitlesel kırım araçlarının ortaya çıkması gerekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen Soğuk Savaş döneminde dünya iki kez, Berlin Ablukası ve Küba Krizi sırasında sıcak savaşın eşiğine gelmiştir. Bu iki bunalım aynı zamanda Doğu-Batı ilişkilerinin bir ölçüde normalleşmeye yüz tutmasının ve bir Soğuk Savaş çatışması içinde yumuşama olgusunun tohumunu atan kuralların belirginleşmesinin de başlangıcıdır. Teknolojinin diyalektik bir sıçraması olan termonükleer silahlar ortaya çıkınca, 1960'lı yıllarda ABD ile SSCB arasında olası bir savaşın yeneni olmayacağı, iki tarafın da karşısındakinin öldürücü darbelerine açık bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durumun sonucu iki büyük devlet arasında 1972 ve 1979 yıllarında SALT anlaşmalarının, 1975'te de Avrupa devletleri ve Kanada ile birlikte Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıdır. Salt-1, Salt-2 ve ABM anlaşmaları nükleer silahların sınırlandırılmasını öngören ikili teknik anlaşmalardı. 1975'de imzalanan Helsinki Nihai Senedi ise, bir yandan dünyada Soğuk Savaş dönemini sona erdirerek, yumuşama sürecini başlatan, öte yandan da yeni bir insan hakkı kavramını pozitif hukuka geçiren global bir anlaşmadır. Bu anlaşma ile insanlık, Fransız ve Amerikan devrimlerinin ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin ürünü olan bireysel haklara toplumsal bir hak, "barış içinde bir arada yaşama hakkı"nı eklemiş oluyordu. Bu insanlık tarihinde büyük bir aşamadır. Bunun için-

dir ki Helsinki belgesi Avrupa siyasal tarihinde bir dönüm noktası bir kilometre taşı sayılır. Helsinki Belgesi'nin amaçladığı ve Dünya Barış hareketinin benimsediği barışın öğeleri adil kalıcı ve gerçekçi olmasıdır. Barış adil olacak, yani emperyalist ilişkilerden arındırılmış bir düzeni hedef tutacak, kalıcı olacak yani kendini güçlü sananın bozamayacağı bir dengeye, demek ki silahsızlanmaya yönelecek ve nihayet gerçekçi olacak yani dünyada iki karşıt ekonomik ve sosyal sistemin varlığı gerçeğinden hareketle bu iki sistemin çatışma yerine yarışma halinde bir arada yaşamasını sağlayacaktır.

Helsinki Nihai Senedi'nde ifadesini bulan ve dünya barış hareketinin benimsediği çağdaş barış kavramı budur. Bu kavram devletlerin eşitliği ilkesine dayanmakta, hegemonyayı, büyük devletlerin birbirlerine üstünlük sağlama eğilimlerini reddetmekte ancak ideolojik mücadeleyi ortadan kaldırmamaktadır. Karşıt sistemler arasındaki ideolojik mücadele belirli kurallara uyularak silahlı çatışmaya dönüşmeden sürdürülecektir. Kendine güvenen taraf savunduğu düzeni, baskı, tehdit ve şiddete başvurmadan dünya halklarına beğendirmeye çalışacaktır. Nükleer çağda hiçbir taraf, karşı tarafın yaşamsal çıkarlarını bilmezlikten gelip onu yalnız hasım olarak görmeye yeltenemez. Çünkü, ideoloji kavgasında rakip olanlar yaşam kavgasında ortak sayılırlar. Kapitalist ve sosyalist sistemler bu ortaklığı Nazizme, Faşizme karşı gerçekleştirmişlerdir. Savaş tehlikesine karşı da -kimliklerinden vazgeçmeksizin- işbirliği yapabilirler. Ancak bunun inandırıcı olabilmesi, ideolojik mücadelenin kuvvete başvurmadan sürdürülmesi tarafların tam ve genel silahsızlanmaya yönelmeyi kabul etmeleri ile mümkündür. Barışın sürekli olmasının başka yolu yoktur. Birleşik kaplara benzeyen bilimsel ve teknolojik gelişme hiçbir devletin tekelinde uzun süre kalamaz. Helsinki Belgesi'nin en büyük kazanımlarından biri, daha fazla silahın daha fazla güvenlik sağlamayacağını, güvenliğin silahla değil, karşılıklı güven ve anlayışla sağlanacağı düşüncesini yaratmış olmasıdır. Bu düşüncenin Avrupa halklarınca benimsendiği, beş Batı Avrupa ülkesinde Pershing-2 ve Cruise füzeleri yerleştirildiği sırada görülmüştür. Bu ülkelerde kamuoyu her türlü ideolojik ayrılıkların üzerine çıkarak füzelerin topraklarına yerleştirilmesine karşı çıkmıştır. Bunun nedeni, füze sayısının artmasıyla güvenliklerinin artmadığının tersine azaldığının bilincine varmış olmalarıdır. Ulusal güvenliğin de ulusal savunmanın da yalnız askersel alanda sağlanamayacağı, bunları uluslararası ilişkilerin düzenlemesinde aramak gerektiği düşüncesi Batı Avrupa kamuoyunda gitgide egemen olmaktadır. Halklar, artık güvenceyi NATO paktında aramıyorlar. NATO olmazsa Sovyetler'in Batı Avrupa'yı işgal edeceğine kimse inanmıyor. Hükümetlerin NATO'ya sarılışı ise, bu paktın Avrupa burjuvazisinin dayanışması ve gerektiğinde halk hareketlerinin bastırılması için değerli bir araç olmasından ileri gelmektedir.

Barış savaşımı kavramına gelince, geçenlerde bir derginin yöneticileri ile barış konusunda söyleşi yaparken, şöyle bir soru ile karşılaştım: Bir nükleer savaşın insanlığın felaketi olacağı bilindiği halde, neden hâlâ barış savaşımına gerek duyuluyor? Konuş-

mamın bir yerinde bu konuYa değinmiştim. Şimdi ekleyeceklerim daha da net. Bir nükleer savaşın korkunç yıkıcı olacağını bilmek onu önlemeye yeterli değil. Çünkü savaştan çıkarı bulunan çevreler hem çok güçlü hem de çok etkili. Etkileri sadece yönetimler üzerinde değil, kitle iletişim araçlarına, üniversitelere vs. hükmediyorlar. Bugün kimi ülkelerde nükleer bir savaştan ne ölçüde zarar göreceği ve yeniden kalkınmanın nasıl başlatılacağı ciddi inceleme konusu yapılıyor, tartışılıyor. Açıkçası, nükleer savaşın olası, belki de kaçınılmaz olduğuna kamuoyu alıştırılıyor. Bütün bunların yanında muazzam bir çark, silah ticaretinden her yıl milyonlarca dolar kâr sağlamakta. Bu çarkın adı, askersel sanayi kompleksleridir. Amerikan elektronik sanayicileri derneğinin son açıkladığı tahminlere göre: 1985 ile 1994 yılları arasında yıldız savaşları projesinden sanayiciler 69 milyar dolar kâr bekliyorlar. Otomobil sanayinin bir numarası olan General Motors artık nükleer silah yapımı ile uğraşıyor. Pentagon'la bir yıl için üç milyarlık kontrat imzalıyor. Ve bu sadece yıldız savaşları projesi için. ABD Hükümetinde yedi bakanlığı sanayiciler işgal etmekte. Kısacası yalnız Amerika'da değil, Japonya, Federal Almanya, İngiltere ve Fransa'daki çokuluslu şirketler silah yapımı ve ihracatına yönelmişlerdir. Bunun sonucu olarak da bu ülkelerin yönetimlerinin savunma stratejisi silahlanmanın sürdürülmesine dayanıyor.

İşte bu büyük ve güçlü mekanizmaya karşı Dünya Barış hareketinin dayandığı okyanuslar gibi engin ve önünde durulmaz tek güç halkların barış yolundaki bilinçli, kararlı iradesidir. Ne var ki yığınların istenci, iradesi kendiliğinden oluşmaz. Ya da bu güç iyi yönlendirilmezse Sisyphe efsanesinde olduğu gibi boşa dönen, sonu gelmeyen çabaya dönüşür. Örneğin: -hiç küçümseyerek söylemiyorum- geçen ay Papa'nın yaptığı 24 saatlik ateşkes çağrısına benzeyen, törensel görüntülere bürünebilir. Oysa tarih göstermektedir ki, Barış kiliselerde dua etmekle sağlanamıyor, gökten inmiyor. Barış yolu ancak onun uğrunda bilinçli, kararlı, çileli uğraş vermekle açılabiliyor. Bu uğraşın adı, barış savaşımıdır. Barış savaşımı, ulusal düzeyde en geniş siyasal yelpazeyi kucaklayan barış örgütleriyle yürütülür. Ve onların dayanışmasından doğan güce Dünya barış hareketi denir.

Son olarak, ülkemizin barış sorunları ve dünya barış yılı açısından durumunu gözden geçirelim. Türkiye 35 yıldan beri ulusal güvenliğini, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) çevresinde toplanmış ve kendilerine Hür Dünya diyen batılı devletler topluluğunun yazgısına bağlamıştır. NATO'ya girildiğinden beri Türkiye'den gelmiş geçmiş tüm iktidarlar bu askeri pakta sanki Türk devletinin bekasının vazgeçilmez öğesi gibi bakmışlar ve kamuoyuna da böyle tanıtmaya özen göstermişlerdir. Başka bir deyişle NATO Türkiye'nin dış politikasının ekseni haline gelmiştir. Her devletin dış politikasının bazı değişmeyen ilkeleri bunarlın yanında da yeni koşullara göre yeni şekiller alan yönleri vardır. Türk dış politikasının değişmez ilkeleri kurtuluş hareketimizin ruh ve anlamında saklı bulunan ve yeni Türk Devletinin kurucusu tarafından milli müca-

delenin ilk günlerinden beri açıklanan temel ilkelerdir. Bunlar milli misak ile çizilen sınırların içinde ülkenin tam bağımsızlığına ve dünya barışına bağlılıktır. Bu ilkeler dışındaki tüm anlaşmalar, antlaşmalar, uluslararası ilişkilerdeki dengelerle birlikte değişikliğe uğrayan, uğrayabilen ve ulusun çıkarlarına göre biçimlenen dış politika tercihleridir. NATO bu tercihlerden biriydi. Ama eğer bugün Türkiye'nin güvenliğine, halkının esenliğine ve dünya barışına giden yol tüm askeri paktların kaldırılmasından ve genel silahsızlanmadan geçiyorsa bunun açıkça tartışılabilmesi gerekir. NATO paktının dokunulmazlığı yoktur. Hem o kadar yoktur ki onun yanlıları bile Türkiye'nin katkısı oranında yararlanmadığından üstlendiği yükümlülüklerin çok ağır olduğundan acı acı yakınırlar. Gerçi bu yakınmanın daha açık anlamı, suç NATO'da değil kendimizi iyi satamamamızda demek ise de, kanımca bu da boşuna bir beklentidir. Çünkü, NATO'ya üye devletlerin sorumlulukları görevleri ve karşılığında alacakları yardım kendi iradeleri dışında Amerika'nın patronluğu altındaki NATO kademelerinde karara bağlanır. Üyelerin sızıldanmaları bu durumu değiştirmez. Örneğin Türkiye'ye Toros dağlarının gerisinde düşmanı iki hafta oyalamak görevi verilmişse, Türkiye'ye yardımlar da bu görevin gerektirdiği kadar olur. Eğer Türkiye daha önemli görevleri örneğin Ortadoğu'da sıçrama tahtası olmayı ya da topraklarında yeni nükleer üsler kurulması gibi fedailiği üstlenirse, yardımların miktarı arttırılabilir. Ve ordunun modernizasyonu gündeme gelebilir. Bu gerçekler ülkemizin güvenliği ve halkımızın esenliği bakımından yaşamsal önemdedir. Bunları halka anlatmak Türkiye'deki barış güçlerinin işlevidir. Bunun kolay bir görev olmadığı bellidir. Çünkü egemen sınıflar barış savaşımı ile gerçek demokrasinin yerleşmesi için verilen mücadelenin eş anlamda olduğunun ayrımındadırlar. Gerçekten de batı dünyasının hiçbir ülkesinde barış savaşımı bizde olduğu kadar demokrasi mücadelesi ile özdeşleşmemiştir. Çünkü orada temel hak ve özgürlükler uğrunda verilen mücadele büyük ölçüde başarıya ulaşmış, düşünce, basın, örgütlenme özgürlükleri ve demokratik rejimin vazgeçilmez öğeleri olan baskı grupları yani sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları anayasa ve yasaların güvencesi altına girmiştir. Bu nedenle yığınlara dönük demokratik bir eylem olan barış hareketini kitlelere anlatmak olanağı, tanıtmak olanağı o ülkelerde zaten vardır. Türkiye'de ise Barış hareketi demokrasinin ilerlemesi, yerleşmesi oranında yığınlara seslenmek onları barış yolunda bilinçlendirmek olanağına kavuşacaktır. Bunun aksi de doğrudur. Yani barış hareketi güçlendikçe demokratik rejimin içeriği zenginleşecek, halk yığınlarının yönetime ağırlıklarını duyurmaları kolaylaşacaktır. Dünya barış yılının Türkiyeli barışçılara gösterdiği hedef barış ve demokrasi mücadelesini elbirliği ile yükselterek utkuya ulaştırmaktır.

Teşekkür ederim.

Ölümünün Birinci Yıldönümünde Behice Boran'ı Anma Toplantısı,
Ekim 1988, Moda Sineması

Onun özelliği teori ile pratiği, düşünce ile eylemi kişiliğinde özümseyip gerçek bir lider kimliğine erişmiş olmasıdır. Behice Boran böyle tanımlanabilir. Onda düşünceyle yaşam, düşünceyle eylem birleşmiştir. Çok sevdiği ve vaktiyle sık sık tekrarladığı bir deyim vardı: toplum yamalı bohça değildir derdi. Bundan kastı toplumsal gelişmenin bilimsel bir süreç içerisinde, diyalektik bir süreç içerisinde ve tutarlı bir biçimde toplumsal yasalara uygun bir biçimde değişebileceğini, gelişebileceğini toplumların söylemekti. Bir tarafı bir ur gibi büyüyemez. Kendi yaşamıyla bireylerin de ancak bir yamalı bohça gibi olmadıkları zaman yüceldiğini kanıtladı. Birkaç kelimeyle Boran'ın eşsiz moral gücünden de söz etmek istiyorum. Devrimci liderlerin genellikle mücadeleleri içinde büyük sıkıntılara, hapislere, maddi ve manevi güçlüklere göğüs germek zorunda kaldıkları bilinir. Ancak Behice'nin yaşamında bu güçlükler inanılmayacak ölçülere varmıştır. Ve buna karşın bir an bile yıkılmamış, yıkılmak ne söz bir an bile yaşamında yılgınlığa düşmemiştir. Bütün yaşamı bunun tanığıdır. Böyle bir güç, moral güç ancak topluma kendini adamış büyük insanların kalitesi, niteliğidir. O sağlığında olduğu gibi bundan sonra da düşünsel mirasıyla bir deniz feneri gibi ilericilerin ve emekçilerin yolunu aydınlatmaya devam edecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAHMUT DİKERDEM - MEKTUPLAR

Dikerdem'in Başbakan Bülent Ecevit'e Mektubu
17 Ocak 1979[107]

Sayın Bülent Ecevit
Başbakan
Ankara

Hükümetinizin görev aldığı ilk günden bu yana barış, yumuşama ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurma yolunda attığınız adımları, olanakları ölçüsünde tüm gücüyle destekleyen Barış Derneği, sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine olağanüstü toplanan Genel Yönetim Kurulu'nun yaptığı durum değerlendirmesi sonunda oluşan dernek görüş ve düşüncelerini bilgilerinize sunmayı görev bilmektedir.

Barış ve demokrasi güçlerinin inançlı, kararlı uğraşları sonucunda dünyanın her yerinde gerileyen emperyalizm ve onun desteğindeki faşizm, gelişmekte olan ülkeler halklarının özgürlük, bağımsızlık ve toplumsal ilerleme yolundaki savaşımlarını köstekleмek için çeşitli yöntemlere başvurmakta, kanlı oyunlar tezgâhlamaktadırlar. Ülkelerin iç çelişkilerinden, ırk, dil, din, mezhep ayrılıklarından yararlanmak, gerici ve tutucu güçleri desteklemek, anti-emperyalist eğilimli demokrat hükümetler üzerinde ekonomik baskı kurup dikta rejimlerine zemin hazırlamak, devletlerarasındaki gerginlikleri körükleyip silahlanmayı kışkırtmak, emperyalizmin, gelişmekte olan ülkelerde kurduğu tuzakların belli başlılarıdır.

Ülkemizin öteden beri emperyalizmin çeşitli tuzaklarına sahne olduğu bilinmektedir. Türkiye bir yandan NATO'nun ileri karakolu haline getirilip komşularına güvensizlik duygusu veren bir "yalnız" ülke durumuna itilirken, öte yandan da ulusal ekonomisi ve maliyesi tam bir denetim altına alınmıştır. Ancak, halkımızın iç ve dış sömürüye karşı verdiği bilinçli savaşımda başarıya ulaşacağını gören emperyalist çevreler ülkemizdeki faşist, gerici ve tutucu güçlerle bağlaşıklığını daha da sıkılaştırarak bir dizi komplo girişimlerinde bulunmaktadır. 12 MART döneminde yarım kalan faşizm provası MC

[107] G.D.Görsev, Türkiye Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine, *Yaşanmışlıklar-Belgeler* (1976-1986) içinde, s.189-191.

(Milliyetçi Cephe) iktidarları zamanında düzenlenen planlı, sistemli terör eylemleriyle sürdürülerek, ülkemiz faşist dikta bataklığına sürüklenmek istenmiştir. Hükümetiniz zamanında yoğunlaşan "anarşik olaylar" ise aslında Türkiye'deki faşist odakların iktidarı ele geçirmek için bir süreden beri uyguladıkları planlı ve sistemli eylemlerden başka bir şey değildir. Bu olaylar zincirine bu kez Kahramanmaraş'ta, Ortaçağ katliamlarını gölgede bırakan kanlı bir halka daha eklenmiş, bunun sonucu olarak hükümetiniz, daha önce karşı çıkmış olmasına rağmen, sıkıyönetim ilan etmiştir. Böylece, iktidarınızın sıkıyönetim ilanından amacı ne olursa olsun, ülkemizde uzun süreden beri bir yandan faşist terörü tırmandıran, bir yandan sıkıyönetim isteyen emperyalizmin ve onun desteğindeki faşist güçlerin ısrarlı bir politik talebi yerine getirilmiş olmaktadır. Tarafınızdan da çeşitli zamanlarda varlığı saptanan ve suçlanan faşist odakların üzerine kararlılıkla gidilmemesi, devlet aygıtında bir ur gibi yuvalanmış bulunan faşistlerin temizlenmemesi sonucu, uygulamasına başlanan sıkıyönetimin sorunlara bir çözüm getirmeyeceği açıktır. Kaldı ki bugün faşist güçler, uzun bir zamandan beri özlemini çektikleri faşist diktayı, sıkıyönetim ortamından yararlanarak gerçekleştirmeyi ummakta ve bu yöndeki kışkırtıcı girişimlerini sürdürmekte ve bu amaçları doğrultusunda bireysel terör hareketlerinden de alabildiğine yararlanmaktadırlar.

"Demokratik hak ve özgürlükleri korumak" gerekçesiyle ilan edilmiş olsa bile, dünya ve ülkemiz pratiğinin ortaya koyduğu gerçek, sıkıyönetimlerin demokratik hak ve özgürlükleri gittikçe artan bir ölçüde kısıtladığıdır. Nitekim derneğimizin dünya barışını savunmak, yumuşama ve silahsızlanma düşüncelerini yaymak yolundaki, halkımız açısından yaşamsal önem taşıyan eylemleri, tıpkı tüm demokratik örgütlerin barış ve demokrasi yolundaki çabaları gibi, sıkıyönetim yasaklarıyla kısıtlanmış olmaktadır.

Tüm bu değerlendirme ve saptamalar ışığında, Barış Derneği olarak, ülkemizde demokrasinin ve bölgemiz barışının geleceği açısından faşist odakların üstüne kararlılıkla gidilmesini ve sıkıyönetim uygulamasına bir an önce son verilmesini istiyoruz.

Ülkemizdeki demokratik güçlerin her zamankinden çok dayanışma içinde olması gereken bir dönemde, Barış Derneği tüm demokratik güçlerle birlikte her türlü faşist girişimin kararlılıkla karşısında olacak ve bu yöndeki tüm çabaları ve atacağınız olumlu adımları var gücüyle destekleyecektir.

Saygılarımızla,

Mahmut DİKERDEM
Barış Derneği Genel Başkanı

Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması konulu mektup
26 Mayıs 1980[108]

ABD yönetimi ile imzalanan ve bugünlerde TBMM'nin onayından ivedilikle geçirilmek istenen "savunma ve ekonomik işbirliği anlaşması" (SİA) gerçekte ülkemizin güvenliğine ve Halkımızın esenliğine ters düşen bir belgedir. Bu anlaşma ile, ABD emperyalizminin İran ve Afganistan'daki gelişmelerden sonra daha da belirginleşen saldırı stratejisinin uygulanmasında Türkiye'yi Ortadoğu'da bir sıçrama tahtası gibi kullanmak amacı açığa vurulmuştur. Zaten NATO Paktı içerisinde bir ileri karakol görevini yüklenmiş bulunan ülkemizin toprakları savunma ve ekonomik işbirliği anlaşması ile, başta komşularımız olmak üzere, Arap dünyasının ve bağımsızlık için savaşım veren tüm bölge halklarının güvenliğini tehdit eden bir nükleer silah yığınağı, bir saldırı üssü haline getirilmek istenmektedir. Böylece "Carter Doktrini" denilen ve ABD çıkarlarının tehlikeye düştüğü her yerde askeri müdahalede bulunmayı öngören saldırı planında Türkiye, İsrail ve Mısır'ın yanında yer alan tehlikeli serüvenlere sürüklenebilecektir.

CIA'nın NATO Paktı çerçevesinin dışına taşmayacağı yolundaki resmi beyanlar inandırıcı değildir. Çünkü yakın geçmişte ülkemizdeki NATO üslerinin ABD tarafından Lübnan'da yapılan saldırıda ve U-2 uçağı olayında kullanıldığı henüz belleklerden silinmemiştir. Öte yandan, bu anlaşma 23 Haziran 1978'de Moskova'da Türkiye ile SSCB arasında imzalanan ve topraklarımızın başka devletlere karşı saldırı faaliyetleri için kullanılmasına izin verilmemesini öngören siyasal belgenin ruh ve anlamına ve bu belgenin dayandığı Helsinki Nihai Senedi'nin getirdiği kurallara tümüyle aykırıdır.

"Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması"nın, ABD yönetimince başlatılan antisovyetizm kampanyasının şiddetlendiği bir sırada gündeme getirilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Dünya halkları arasında barış ve dostluğun simgesi olan Moskova olimpiyat oyunlarına katılmama kararı alınmakla ABD emperyalizminin tüm istek ve dayatmala-

[108] Bu mektup Türkiye Barış Komitesi Başkanı Mahmut Şerafettin Dikerdem tarafından yurtsever olarak niteledikleri bazı parlamenterlere Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na (SİA) karşı çıkmaları için 26 Mayıs 1980 gün ve 37 sayılı mektup gönderilmiştir. Gerekçeli Hüküm, s.618. Dava Dosyası 1014 dizide bulunmaktadır.

rına boyun eğildiği bir kez daha kanıtlanmış bulunmaktadır.

Türkiye Barış Komitesi, halkımızın ABD emperyalizmine teslimiyeti kesinlikle reddettiğinin bilincinde olarak, barıştan ve bağımsızlıktan yana olan tüm yurtsever parlamenterlerimizin CIA'nın TBMM'de onaylanmasına karşı çıkmalarını beklemektedir.

Ulusal egemenlik ve bağımsızlık yolunda harcayacağınız çabaların başarılı olmasını diler saygılar sunarım.

Mahmut Dikerdem
Türkiye Barış Komitesi Başkanı

Mehmet Ali Dikerdem'e Mektup
9 Kasım 1983[109]

Davanın sonuçlanması ve karar bekleniyor:

"Böyle bir şey gerçekleşirse en azından 6-8 ay tutuklu olarak Yargıtay'ın dosya tetkikini beklemek gerekecektir ki bu da bizim için mahkûmiyet kadar belki ondan da ağır sonuçlar doğuracaktır. En başta benim için, çünkü -açıkça söyleyeyim- moralimi ne kadar yüksek tutmaya çalışsam da sağlık durumum önümüzdeki kış aylarını içeride geçirmeye kesinlikle elvermez. Kimseyi kendime acındırmamak için sıhhi durumumdan mümkün olduğu kadar az söz ediyorum fakat gerçek şu ki, hastalığımın ilerlemesi sürekli ve ciddi bir kontrol altında bulunmam sayesinde mümkün olabilmektedir. Koşullar değişirse ne kadar dayanacağımı Allah bilir."

(...)

[109] Mahmut Dikerdem Papers, Sarı Dosya, 1983 Tarihli Mektuplar, Moda, 9 Kasım 1983. IISH, Amsterdam, M.Dikerdem, 3.Box, 25-'07.

Mehmet Ali Dikerdem'e Mektup
23 Aralık 1983[110]

(...)

"Arkadaşları Metris'ten alıp Sağmalcılar Cezaevi'ne naklettiler. Orada geçen yıl da 50 gün kalmışlardı, psikolojik atmosfer bakımından Metris'den çok daha iyi olduğu muhakkak ama 70-80 kişilik koğuşta katiller ve kaçakçılarla birlikte kalıyorlar. Ergeç ben de yanlarına gideceğim. İki yıldır cefaya alıştım, her koşula intibak ediyorum, içimdeki moral güç sayesinde. En çok sıkıntı çektiğim iki konu: 1) tuvalet, 2) yemekler. 70 kişilik koğuşta bir tek tuvaletin mevcut bulunması, hastalığımın icapları bakımından en büyük zorluk. Yemek işini genç arkadaşlar süt ve yumurtaya ağırlık vererek çözümlüyorlar, sucuk, salam yiyebiliyorlar. Oysa bütün bunlar benim el süremeyeceğim yemekler. Sağmalcılarda herkes yemeğini kendi yapıyormuş. Bunları sana hapishaneyi gözümde büyüttüğüm için yazmıyorum. Hayal edemeyeceğin kadar kötü koşullar içinde yaşadım ve hâlâ dayanabiliyorum. Merak etme, bu davayı onurla sonuna kadar götürecek süre yaşayacağım, ondan sonra ise zaten yaşamama gerek kalmayacak zira bu zavallı ülkem artık yaşanılır olmaktan çıktı."

---

[110] Mahmut Dikerdem Papers, Sarı Dosya, 1983 Tarihli Mektuplar, Cerrahpaşa, 23 Aralık 1983. IISH, Amsterdam, M.Dikerdem, 3.Box, 25-'07.

Mehmet Ali Dikerdem'e mektup
2-3 Mayıs 1989[111]

(...)

Demokrasi kurultayına dair izlenimlerini özetle aktarıyor: "Temel izlenimimi bir iki cümleye sığdırmak gerekirse şunu söyleyebilirim: Bir yandan Perestroika'nın esintileri öte yandan Türk toplumunun karmaşık sorunları ortalığı nasıl ve ne zaman dineceği kestirilemeyen bir toz-duman bulutuna boğmuştur. Bence her şey zamanla yerini bulur, ancak tehlike genç kuşakların kafasının son derece karıştığı bu ortamın sağlıklı bir senteze yöneltilememesi halinde Sol için derin bunalımlara yol açacağı gerçeğidir. Demokrasi'yi fetiş haline getirerek burjuva demokrasisinin oyununa gelmek ve onarılması güç kayıplara uğramak tehlikesi kapıdadır. Bakalım diri güçler bunu nasıl önleyebilecek? Herhalde ucuz kahramanlık gösterileri yaparak değil. Kendimi kesin emekliliğe ayırmaya hazırlandığım şu sırada bu denli zor ve enerji isteyen sorunlarla karşılaşmak hiç de iç açıcı değil. Hele eski ve güvendiğim arkadaşlarım böylesine kapsamlı problemleri Kutlu-Sargın davasına indirgeyerek çözmeye çalışma kolaylığına kaçmaları yani eski hastalıklarını yeni biçimlerde yaşamayı sürdürmeleri epey cesaret kırıcı. Buradaki kadrolarıyla daha fazlasını yapmaları da beklenemez."

(...)

[111] Mahmut Dikerdem Papers, Mehmet Ali Dikerdem'e Mektup, 2-3 Mayıs 1989, IISH, Amsterdam, M.Dikerdem, 3.Box, 25-'07.

Mahmut Dikerdem'den F.Almanya'da G.Doğan Görsev'e Mektup (1 ve 2) 1989-1991

Mahmut Dikerdem'den F.Almanya'da G.Doğan Görsev'e Mektup (1) [112]
İstanbul, 6 Kasım 1989

Sevgili Kardeşim Doğan,

Nesrin Hanım'ın beni ziyaretine ve getirmek lütfunda bulunduğu o eşsiz Beethoven kasetine içten teşekkürlerimi yinelemekte geciktiğim için özür dilerim.

Müzik setimizde "Appassionata"yı ve keman konçertosunu coşkuyla dinlerken hep sizleri anıyoruz.

İyilik haberlerini değerli eşinden aldım. Her zamanki gibi yoğun çalışma içinde olduğunu öğrendim. Ben de ilişikte sunduğum kitabı bitirip "Yeni Düşünce" denilen akımı -özellikle dünya barış hareketi bakımından- irdeleyen, daha doğrusu eleştiren bir yazı hazırlamaya koyuldum. Çünkü içeride ve dışarıdaki son gelişmelerin genç kuşaklar nezdinde derin yıkımlara neden olduğunu gözlüyorum.

Burada olsaydın birlikte ne güzel bir ortak çalışma yapardık! Ama sakın dönüş için acele etmeye kalkmayın. Önümüzde belirsizlik belki de bunalımlarla dolu dönemi hele bir atlatalım, ondan sonra düşünürsünüz.

İkinizi de en içten dilekler ve sevgilerle kucaklarım, sevgili kardeşlerim.

Mahmut DİKERDEM

[112] G.Doğan Görsev, Türkiye Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine, *Yaşanmışlıklar-Belgeler* (1976-1986), Barış Derneği kitaplığı, 2006 içinde, s.171-172.

Mahmut Dikerdem'den F.Almanya'da G.Doğan Görsev'e Mektup (2)
Moda, 16 Eylül 1991

Sevgili Doğan,

Nesrin Hanım yine beni görmeden Almanya'ya dönmemek nezaketini gösterdi ve senden de yine enfes bir kaset getirerek beni mutlu etti. İkinize de içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Sağlığının iyi olduğunu ve buraya -haklı olarak- gelmek niyetinde bulunmadığını öğrendim. Türkiye her yönden karmakarışık. Biz de artık bu duruma alıştık, dışarıdan gelenler ise bir an önce kaçmak istiyorlar.

Büyük oğlum Mehmet Ali'ye de nihayet bu yaz kavuşmak ve hasret gidermek fırsatını buldum (.....)

Benim bir kalp rahatsızlığı geçirdiğimi Nesrin Hanım anlatmıştır. Şimdi iyiyim, kontrol altındayım. Laf aramızda, birkaç yıldır zaten yaşamın tadı kaçtı, yaşama sevincini yitirdim ama kimseye belli etmemeye çalışıyorum. Sakın bu karamsar sözlerimden etkilenme. Ben seni yiğitlerin yiğidi olarak tanıdım, öyle kalmanı diliyorum.

İlişikte -benden alınan izinle- basılmış bir kitapçık[113] bulacaksın. İçindeki yazıların bir bölümünü evvelce görmüşsündür. ÖNSÖZ'ü bir çeşit siyasal vasiyet niteliğindedir. Bu kitapçığın dilinden en iyi senin anlayacağından eminim.

Bu kısa mektuba yanıt beklemiyorum. Sadece beni unutma, yeter.

İkinizi de içten sevgi ve saygı ile kucaklarım.

Mahmut Dikerdem

[113] Mahmut Dikerdem, *Barış ve Sosyalizm Yazıları*, 10 Eylül Yolu Yayıncılık, İstanbul, Eylül 1991.

Kaynaklar

Nimet Arzık, *Tek At Tek Mızrak*, 2.Cilt, Kaynak Yayınları, 1984.

Birinci Barış Komitesi Derneği Davası Gerekçeli Hüküm, TC İstanbul Sıkıyönetim 2 Numaralı Askeri Mahkemesi, Selimiye/İstanbul, 8 Kasım 1984.

Can Dündar, *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan*, Can Yayınları, 2012.

Süleyman Coşkun-Levend Yılmaz, *Barış Elçisi Dikerdem*, Cem Yayınları, 1994.

G.Doğan Görsev, *Türkiye'de Barış Savaşımı'nın Küçük Seyir Defteri*, Ruhr Uluslararası Barış Yılı Girişimi, Barış Yılı Yayınları: 1, 1986.

G.Doğan Görsev, *Türkiye Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine Yaşanmışlıklar-Belgeler (1976-1986)*, Barış Derneği Kitaplığı, Dünya Yayıncılık, 2006.

Semih Günver, *Bir Kiraz Ağacı Olsaydım*, Bilgi Yayınevi, 1986.

Müşerref Hekimoğlu, *Anılar 'Bir Cumhuriyet Kızı'*, Cumhuriyet Kitapları, 2005.

Uğur Kökden, *Uzun Gecenin Tutsakları Barış Derneği Cezaevi Günlüğü*, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Haluk Oral-M.Şeref Özsoy (derl.), *Erol Güney'in Ke(n)disi: Göçmen-Gazeteci-Sevgili*, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Şen Sahir Sılan, *Pişman Değilim*, İletişim Yayınları, 2002.

Türkiye Barış Derneği Davası, Sorgular Savunmalar Cilt1, Bilim ve Sanat Yayınları, 1. Baskı, 1986.

Levend Yılmaz, *Barışın Büyükelçisi Mahmut Dikerdem*, Bileşim Yayınları, 2004.

Müzehher Vâ-Nû, *Bir Dönemin Tanıklığı*, Cem Yayınları, tarihsiz. (Sosyal Yayınları, 1997.)

Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Dünya
Günaydın
Milliyet
Öncü
Politika

Dergiler

Abece
Alınteri
Bilim ve Sanat
Düşün
Görüş
Gün
Forum
Mülkiyeliler Birliği
Otomobil-İş
Petrol-İş
Yaprak
Yön

Yazılama

ALIŞVERİŞ

Gül verir yonca alırız
Bülbül verir serçe alırız
Edebiyat verir yalınsöz alırız
Şarkı verir türkü alırız
Tekses verir çok ses alırız
Halı verir kilim alırız
Kara tahta verir hayat alırız
Diploma verir değer alırız
Lisan verir dil alırız
Tesbih verir pergel alırız
Hacıyağı verir zeytinyağı alırız
Meta verir fizik alırız
Turan verir memleket alırız
Hemşeri verir yurddaş alırız
Salon verir sokak alırız
Hazırlop verir alınteri alırız
Canan verir dost alırız
Gözyaşı verir ümit alırız

YAPRAK, Yıl 1, Sayı 1
1 Ocak 1949

45 TL
9 786055 892883